FLAVIUS JOSEPHUS

A ZSIDÓK TÖRTÉNETE

GÖRÖGBŐL FORDÍTOTTA

DR RÉVAY JÓZSEF

EGYETEMI TANÁR

1946

RENAISSANCE KIADÁS

FELELŐS KIADÓ: KÁLDOR GYÖRGY

Független-nyomda, Budapest

F L A V I U S   J O S E P H U S

A   Z S I D Ó K   T Ö R T É N E T E

BEVEZETÉS

Nyilvánvaló, hogy akik történetírásra vállalkoznak, nem mind egy és ugyanazon okból, hanem sokféle és egymástól javarészt elütő okból vállalják ezt a munkát. Mert egyesek azért vágnak bele ebbe a műfajba, hogy megragyogtassák írói művészetüket és ezen a réven hírnévre tegyenek szert, mások pedig azért, hogy lekötelezzék azokat, akiknek a cselekedeteit megörökítik; minden tőlük telhetőt megtesznek e céljuk érdekében. Vannak, akiket bizonyos ellenállhatatlan kényszer hajt, hogy az olvasóközönség számára írásba foglalják azokat az eseményeket, amelyeknek részesei voltak. Sokan vannak, akiket eddig fel nem derített közérdekű események fontossága indított arra, hogy megírják a történetüket az olvasóközönség tájékoztatására. Engem a felsorolt okok közül a két utóbbi indított írásra. Mert a mi zsidó háborúnkat, amelyet a rómaiak ellen viseltünk, eseményeit és szerencsétlen végét, mivel magam is résztvettem benne, szinte kényszerű kötelességem volt megírni, már csak azért is, hogy megbélyegezzem azokat, akik műveikben meghamisították az igazságot.

Ennek a műnek a megírására abban a meggyőződésben vállalkoztam, hogy bizonyára felkelti majd minden görög olvasó érdeklődését; tudniilik felöleli egész történelmünket és államszervezetünk ismertetését; mindezt héber iratokból fordítottam. Már akkor, amikor a háború történetét megírtam, feltettem magamban, hogy külön műben tájékoztatom az olvasóközönséget a zsidók

eredetéről, viszontagságos történelméről, híres törvényhozójukról, aki megtanította őket az istenfélelemre és minden egyéb erény gyakorlására, sok-sok háborújukról, amiket a századok folyamán végigharcoltak és erről az utolsóról is, a rómaiak ellen, amelybe akaratuk ellenére sodródtak bele. Mivel azonban ennek a történelme igen nagy terjedelmű, ezt a tárgyat külön választottam és a zsidók történetének az ősidőktől a mai napig külön művet szenteltem. De bizonyos idő multán tétovázás és csüggedés vett erőt rajtam — rendszerint mindenkit meglep ez az érzés, aki nagy dologba vágja a fejszéjét —, hogy hogyan dolgozzam fel ezt a hatalmas anyagot görög nyelven, amely számomra mégis csak idegen. De voltak némelyek, akik történelmi érdeklődésből buzdítottak e mű megírására és ezek között is főképpen Epaphroditus, az a férfiú, aki a szellemi műveltség minden fajtájáért rajong, de különösképpen a történelmet kedveli; nyilván mert maga is országos fontosságú ügyekkel foglalkozott, sok mindenféle sorsfordulatot megért és minden helyzetben bámulatraméltó lelkierőről és rendíthetetlen jellemszilárdságról tett tanubizonyságot. Tehát az ő buzdításának engedtem, hiszen ő mindig hathatósan támogatta azokat, akik valami hasznosat és szépet tudnak alkotni. De szégyelltem is magamat, hogy esetleg olyan látszata lesz a dolognak, mintha inkább lelném kedvemet a léha szórakozásban, mint a legmagasabbrendű szellemi foglalkozásban: nekivágtam hát ennek a munkának, még pedig nagyobb kedvvel, mert az említett okokon kívül azt is szöges gonddal számba vettem, hogy a mi őseink is szerették áthagyományozni az utókorra történelmük eseményeit és a görögök közt is sokan vannak, akik nagyon szeretnék megismerni múltunkat és jelenünket.

Megállapítottam, hogy II. Ptolemaios király, aki lelkesen támogatta a művelődést és gyűjtötte a könyveket, nagyra becsülte a mi törvényünket és törvényes állami alkotmányunkat és mindenáron szerette volna lefordíttatni görög nyelvre; és Eleázár, a mi főpapunk, akinél kiválóbb főpapunk nem volt még soha, nem tagadta meg az említett király óhajának teljesítését, pedig bizonyára megtagadta volna, ha nem lett volna nálunk ősi hagyomány, hogy semmi dicséretreméltó dolgunkat ne rejtegessük mások elől. Én tehát úgy gondoltam, hogy követnem kell a főpap nagylelkű példáját, abban a meggyőződésben, hogy bizonyára még sokan vannak, akik épp oly tudnivágyók, mint az említett király. De a király nem kaphatta meg az egész iratgyűjteményt, hanem csak a törvényeinkre vonatkozó részt adták át neki azok,

akiket fordítókul küldtünk Alexandriába. Ezek a szent iratok óriási anyagot ölelnek fel, hiszen ötezer év történetét foglalják magukban, teli vannak mindenféle nevezetes eseménnyel, szerencsés és szerencsétlen háborúkkal, hadvezérek vitézkedéseivel és politikai vállalkozásokkal.

De aki végigolvassa ezt a történelmet, leginkább azt a tanulságot vonhatja le belőle, hogy azoknak, akik Isten parancsainak engedelmeskednek és nem merészelik áthágni az ő bölcs törvényeit, jutalmul és ajándékul boldog életet ád az Isten; viszont azok, akik áthágják a parancsait, nemcsak kudarcot vallanak minden szándékukban, hanem mindenféle jóvátehetetlen nyomorúságba süllyednek és még jószándékuk is rosszra fordul. Kérem tehát mindazokat, akik olvassák ezt a könyvet, igazodjanak Isten akaratához és figyeljék meg, hogy a mi törvényhozónk mily helyesen ismerte fel az ő természetét, mily helyesen mutatta meg, hogy minden alkotása méltó az ő végtelen nagyságához és mindaz, amit róla elmond, színigazság és semmi köze más népek megvetésreméltó hitregéihez. Már maga a régisége is felmenti a gyanu alól, mintha bármiféle meseszerű, vagy hazug dolgot feljegyzett volna; mert több mint kétezer évvel ezelőtt élt, azokban a századokban, melyekbe a költők még nem merték belehelyezni az istenek születését, a hősök cselekedeteit és a törvények írásba foglalását. Tehát pontosan le fogom írni mindazokat a dolgokat, amiket megigértem és pedig abban a sorrendben, mint szent könyveink; nem teszek hozzá semmit, nem veszek el belőle semmit.

De mivel úgyszólván mindennek ismeretét a mi bölcs törvényhozónk, Mózes hagyományozta ránk, mindenekelőtt röviden róla kell megemlékeznem, nehogy olvasóink közül bárkit is meglepjen: miért illesztek mindenbe annyi természettudományi ismeretet, holott egyetlen kötelességem volna a mult eseményeiről és törvényeiről írnom. Tudnunk kell tehát, hogy ő legfontosabbnak tartotta, hogy mindenkinek, aki erényesen akar élni és másokat vezetni akar, előbb kötelessége megismerni Isten lényegét, azután megvizsgálni az ő alkotásait és végül minden erővel arra törekedni, hogy ehhez a tökéletes mintaképhez igazodjék és őt igyekezzék utánozni. Mert e felismerés nélkül sem a törvényhozó lelke nem lesz nyugodt, sem pedig írásai nem fogják az olvasó lelkét az erényre vezényelni, ha az olvasók mindenekelőtt nem ismerték fel, hogy Isten, aki mindennek ura és atyja és mindent lát, azoknak, akik engedelmekdnek neki, boldog életet ad, viszont azokat, akik az erény ösvényéről le-

térnek, kimondhatatlan nyomorúságba taszítja. Ennélfogva Mózes, hogy ezt a felismerést közölje polgártársaival, nem szerződésre és megegyezésre építette fel törvényeit, hanem értelmüket Istenre és a teremtés szemléletére irányította, és arra tanította őket, hogy a földön mi emberek vagyunk Isten legszebb alkotása. Miután előbb így nevelte őket a vallásosságra, minden egyébről könnyen meg tudta győzni őket. Más törvényhozók mesékkel tartották népüket és isteneikre szégyelletes emberi bűnöket fogtak rá és ezzel az istenteleneknek mindenféle mentségre elegendő okot adtak. Mózes viszont bebizonyította, hogy Isten tisztán és szeplőtelenül bírja az erényt és megtanította az embereket, hogy minden erejükkel arra törekedjenek, hogy részesei legyenek ennek az erénynek. Azok ellen pedig, akik ezt nem ismerték fel és nem hitték, szigorúan lépett fel.

Ebből a szempontból ítélje meg az olvasó ezt a munkámat. Aki így gondolkodik, semmi olyat nem fog találni benne, ami az ésszel ellenkeznék, vagy méltatlan volna Isten felségéhez és az emberek iránti szeretetéhez. Mert mindent a legnagyobb rendben és észszerűen ad elő könyvem: egyes dolgokat a törvényhozók szándéka szerint csak éppen jelez, másokat csak allegorikusan fejez ki, viszont azt, ami teljes megvilágítást érdemel, világosan és rendszeresen kifejti. Természetesen azoknak, akik a dolgok végső okait is ki akarják fürkészni, mindennek a fejtegetése túlságosan terjedelmes és filozófiai jellegű volna, ezért is feltettem magamban, hogy ezt máskorra halasztom. Ha Isten meghosszabbítja életemet, akkor e művem befejezése után hozzáfogok ahhoz a másik munkához. Most azonban végre el akarom kezdeni elbeszélésemet. Mindenekelőtt előrebocsátok bizonyos tudnivalókat a világ teremtéséről, Mózes leírása szerint. Ezeket a Szentírás könyveiben találtam feljegyezve, még pedig úgy, ahogy itt következik.

I. KÖNYV

1. FEJEZET

A világ teremtése és az elemek elrendezése

Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. Mivel azonban ez még láthatatlan volt és mély sötétségben rejtőzködött és Isten lelke lebegett fölötte, megparancsolta Isten, hogy legyen világosság. A világosság megteremtése után Isten megszemlélte az egészet és elválasztotta a világosságot a sötétségtől. És a sötétséget éjszakának nevezte, a világosságot pedig nappalnak; reggelnek nevezte a világosság kezdetét, estének pedig a nyugalom kezdetét. És ez volt az első nap. Mózes azonban ezt egy napnak nevezte; ennek az okát már most is megmondhatnám, de mivel megígértem, hogy a dolgok végső okait külön munkában fogom feltárni, ennek a magyarázatát is akkorra halasztom. Azután Isten az egész világegyetem fölé másnap odahelyezte az égboltozatot, mert azt akarta, hogy minden egyébtől elválasztva egészen különálló legyen. És körülvette kristállyal, nedvessé és dúsvizűvé tette, hogy eső keletkezhessen belőle a föld megtermékenyítésére. Harmadnap megteremtette a szárazföldet és mindenfelől körülvette tengerrel. Ugyanezen a napon kisarjadtak a földből a növények és a magvak. Negyednap megvilágította az égboltozatot, a nappal, a holddal és más csillagokkal; mindegyiknek kijelölte mozgását és pályáját és így keletkeztek az évszakok váltakozásai. Az ötödik napon elküldötte a halakat és madarakat, amazokat a tengerbe, emezeket a levegőbe. Egyúttal összepárosította őket, hogy fenntartsák fajukat és fajtájuk növekedjék és szaporodjék. A hatodik napon pedig megteremtette Isten a négylábuakat, hímeket és nőstényeket. Ezen a napon alkotta az embert is. Mózes szerint így keletkezett hat nap alatt a világ,

mindazzal, ami rajta van. A hetedik napon megpihent Isten és nem végzett semmi munkát. Ezért ezen a napon mi is tartózkodunk a munkától és ezt a napot Sabbatnak nevezzük, ami héber nyelven „nyugalmat“ jelent.

Mózes a hetedik nap után természetfilozófiai alapon leírja az ember teremtését és pedig a következőképpen. Isten úgy alkotta az embert, hogy agyagot vett a földből és ebbe szellemet és lelket lehelt. És ennek az embernek Ádám volt a neve, ami héber nyelven annyi mint „vörös“, mert puha, vörös földből készült, mert ez a jellege a valóságos szűzi földnek. Isten azután odavezette Ádámot a különféle fajta állatokhoz és megmutatta neki a hímeket és a nőstényeket; és Ádám nevet adott nekik és még ma is ezt a nevet viselik. Mivel pedig Isten látta, hogy Ádám nélkülözi az asszonynak társaságát és közösségét, mert asszony még nem volt a földön, és csodálkozik a többi élőlény viselkedésén, álmában kivette egyik oldalbordáját, abból asszonyt alkotott. És midőn odavezette hozzá az asszonyt, Ádám megismerte, hogy belőle alkottatott. Az asszony neve héber nyelven Issa; ezt az asszonyt azonban Évának nevezték, vagyis minden élők anyjának.

Elbeszéli azután, hogy Isten Keleten gyönyörű kertet alkotot, amelyben száz- meg százféle növény pompázott. Ezek között volt az élet fája is, ezenfelül ott volt a jó és rossz megismerésének fája. Isten ebbe a kertbe vezette be Ádámot és feleségét, s meghagyta nekik, hogy gondozzák a növényeket. Ezt a kertet egyetlen egy folyó öntözte, amely az egész tájat körülfolydogálja és négy ágra szakad. Ezekből folyik ki a Fizon, vagyis „tömeg“, még pedig India felé és onnan a tengerbe; a görögök Gangesnek nevezik. Az Eufrát és a Tigris a Vörös-tengerbe torkollik; az előbbinek a neve Fora, ami annyit jelent, mint „szétszóratás“, vagy „virág“, az utóbbinak a neve Diglát, ami annyit jelent, mint „éles és keskeny“. Végül a Geon Egyiptomon át folyik és ez a neve: „Keletről folyó“. A görögök ezt Nilusnak nevezik.

Isten tehát megengedte Ádámnak és feleségének, hogy minden fa gyümölcsét élvezzék, de megtiltotta, hogy a tudás fájáról egyenek és megfenyegette őket, hogy ha hozzányúlnak, az romlásukra lesz. Mivel pedig akkor még valamennyi állat tudott beszélni, a kígyó, amely Ádámmal és feleségével bizalmasan megbarátkozott és irigyelte őket szerencséjükért, mert Isten iránti engedelmességükben mindezt élvezték, rábeszélte az asszonyt, hogy ízlelje meg a tudás fájának gyümölcsét, mert jól tudta, hogy

mindkettőt romlásba dönti, mihelyt az engedelmesség útjáról letérnek. Azzal áltatta tudniillik őket, hogy ezen a fán függ a jó és rossz megismerésének gyümölcse és ha ezt elsajátítják, akkor éppen olyan boldog életet élhetnek, mint maga az Isten. És így elcsábította az asszonyt, hogy áthágja Isten parancsát. Miután pedig Éva megkóstolta a fa gyümölcsét, rábeszélte Ádámot is, hogy egyék abból. És ekkor megismerték, hogy meztelenek és szégyenletükben ruházatot kerestek, mert ez a fa megnyitotta szemüket és elméjüket. Ennélfogva fügefalevéllel takarták be magukat és fedték be szemérmüket és boldogoknak érezték magukat, mert megtalálták azt, amit azelőtt nélkülöztek. Mikor Isten a kertbe jött, Ádám bűnének tudatában elrejtőzött, pedig annakelőtte bizalmas érintkezésben volt az Istennel. Isten pedig csodálkozva kutatta az okát, hogy miért fél mostan és menekül előle, holott azelőtt mindig örült, ha találkozhatott vele. És mivel Ádám az elkövetett bűn tudatában nem felelt Isten szavára, Isten így szólt: „Elhatároztam felőletek, hogy boldog és gondtalan életet éljetek, hogy semmiféle szenvedés ne érjen benneteket és mindent élvezhessetek, amit az én gondosságom a ti javatokra adott, fáradság és kemény munka nélkül és hogy öregség el ne érjen benneteket, sőt életetek igen hosszúra nyúljon. Most azonban megszegted parancsomat és megvetetted akaratomat és hallgatásod nem az erény jele, hanem a rossz lelkiismereté." Erre Ádám igyekezett mentegetőzni ballépése miatt és kérte Istent, ne haragudjék rá: felesége a hibás, mert ő csábította bűnre. Az asszony viszont a kígyót okolta. Erre Isten megbüntette Ádámot, mert hallgatott az asszony tanácsára és tudomására hozta, hogy ezentúl a föld már nem magától fogja meghozni termését, hanem fáradságos munka árán is csak szűkösen fog teremni az embernek és sok mindent meg is tagad tőle. Évát pedig szülési fájdalmakkal büntette meg, mert Ádámot is belerántotta a romlásba, amelyet a kígyó készített számára. Azután pedig megfosztotta a kigyót a beszéd adományától, mert megharagudott rá Ádám iránt tanusított gonoszsága miatt. Nyelvébe mérget öntött és az emberi nem ellenségének nyilvánította, megjósolta neki, hogy a fejét szét fogják taposni, egyrészt mert abban van az emberi nem romlása, másrészt, mert így lehet őt legkönnyebben megölni. Végül megfosztotta lábaitól is, megparancsolta, hogy a föld porában csússzék-másszék. Miután Isten rájuk mérte ezeket a büntetéseket, Ádámot és Évát kiutasította a kertből, hogy menjenek más vidékre.

mindazzal, ami rajta van. A hetedik napon megpihent Isten és nem végzett semmi munkát. Ezért ezen a napon mi is tartózkodunk a munkától és ezt a napot Sabbatnak nevezzük, ami héber nyelven „nyugalmat“ jelent.

Mózes a hetedik nap után természetfilozófiai alapon leírja az ember teremtését és pedig a következőképpen. Isten úgy alkotta az embert, hogy agyagot vett a földből és ebbe szellemet és lelket lehelt. És ennek az embernek Ádám volt a neve, ami héber nyelven annyi mint „vörös“, mert puha, vörös földből készült, mert ez a jellege a valóságos szűzi földnek. Isten azután odavezette Ádámot a különféle fajta állatokhoz és megmutatta neki a hímeket és a nőstényeket; és Ádám nevet adott nekik és még ma is ezt a nevet viselik. Mivel pedig Isten látta, hogy Ádám nélkülözi az asszonynak társaságát és közösségét, mert asszony még nem volt a földön, és csodálkozik a többi élőlény viselkedésén, álmában kivette egyik oldalbordáját, abból asszonyt alkotott. És midőn odavezette hozzá az asszonyt, Ádám megismerte, hogy belőle alkottatott. Az asszony neve héber nyelven Issa; ezt az asszonyt azonban Évának nevezték, vagyis minden élők anyjának.

Elbeszéli azután, hogy Isten Keleten gyönyörű kertet alkotot, amelyben száz- meg százféle növény pompázott. Ezek között volt az élet fája is, ezenfelül ott volt a jó és rossz megismerésének fája. Isten ebbe a kertbe vezette be Ádámot és feleségét, s meghagyta nekik, hogy gondozzák a növényeket. Ezt a kertet egyetlen egy folyó öntözte, amely az egész tájat körülfolydogálja és négy ágra szakad. Ezekből folyik ki a Fizon, vagyis „tömeg“, még pedig India felé és onnan a tengerbe; a görögök Gangesnek nevezik. Az Eufrát és a Tigris a Vörös-tengerbe torkollik; az előbbinek a neve Fora, ami annyit jelent, mint „szétszóratás“, vagy „virág“, az utóbbinak a neve Diglát, ami annyit jelent, mint „éles és keskeny“. Végül a Geon Egyiptomon át folyik és ez a neve: „Keletről folyó“. A görögök ezt Nilusnak nevezik.

Isten tehát megengedte Ádámnak és feleségének, hogy minden fa gyümölcsét élvezzék, de megtiltotta, hogy a tudás fájáról egyenek és megfenyegette őket, hogy ha hozzányúlnak, az romlásukra lesz. Mivel pedig akkor még valamennyi állat tudott beszélni, a kígyó, amely Ádámmal és feleségével bizalmasan megbarátkozott és irigyelte őket szerencséjükért, mert Isten iránti engedelmességükben mindezt élvezték, rábeszélte az asszonyt, hogy ízlelje meg a tudás fájának gyümölcsét, mert jól tudta, hogy

mindkettőt romlásba dönti, mihelyt az engedelmesség útjáról letérnek. Azzal áltatta tudniillik őket, hogy ezen a fán függ a jó és rossz megismerésének gyümölcse és ha ezt elsajátítják, akkor éppen olyan boldog életet élhetnek, mint maga az Isten. És így elcsábította az asszonyt, hogy áthágja Isten parancsát. Miután pedig Éva megkóstolta a fa gyümölcsét, rábeszélte Ádámot is, hogy egyék abból. És ekkor megismerték, hogy meztelenek és szégyenletükben ruházatot kerestek, mert ez a fa megnyitotta szemüket és elméjüket. Ennélfogva fügefalevéllel takarták be magukat és fedték be szemérmüket és boldogoknak érezték magukat, mert megtalálták azt, amit azelőtt nélkülöztek. Mikor Isten a kertbe jött, Ádám bűnének tudatában elrejtőzött, pedig annakelőtte bizalmas érintkezésben volt az Istennel. Isten pedig csodálkozva kutatta az okát, hogy miért fél mostan és menekül előle, holott azelőtt mindig örült, ha találkozhatott vele. És mivel Ádám az elkövetett bűn tudatában nem felelt Isten szavára, Isten így szólt: „Elhatároztam felőletek, hogy boldog és gondtalan életet éljetek, hogy semmiféle szenvedés ne érjen benneteket és mindent élvezhessetek, amit az én gondosságom a ti javatokra adott, fáradság és kemény munka nélkül és hogy öregség el ne érjen benneteket, sőt életetek igen hosszúra nyúljon. Most azonban megszegted parancsomat és megvetetted akaratomat és hallgatásod nem az erény jele, hanem a rossz lelkiismereté." Erre Ádám igyekezett mentegetőzni ballépése miatt és kérte Istent, ne haragudjék rá: felesége a hibás, mert ő csábította bűnre. Az asszony viszont a kígyót okolta. Erre Isten megbüntette Ádámot, mert hallgatott az asszony tanácsára és tudomására hozta, hogy ezentúl a föld már nem magától fogja meghozni termését, hanem fáradságos munka árán is csak szűkösen fog teremni az embernek és sok mindent meg is tagad tőle. Évát pedig szülési fájdalmakkal büntette meg, mert Ádámot is belerántotta a romlásba, amelyet a kígyó készített számára. Azután pedig megfosztotta a kigyót a beszéd adományától, mert megharagudott rá Ádám iránt tanusított gonoszsága miatt. Nyelvébe mérget öntött és az emberi nem ellenségének nyilvánította, megjósolta neki, hogy a fejét szét fogják taposni, egyrészt mert abban van az emberi nem romlása, másrészt, mert így lehet őt legkönnyebben megölni. Végül megfosztotta lábaitól is, megparancsolta, hogy a föld porában csússzék-másszék. Miután Isten rájuk mérte ezeket a büntetéseket, Ádámot és Évát kiutasította a kertből, hogy menjenek más vidékre.

2. FEJEZET

Ádám utódairól és a tíz nemzetségről, egészen a vízözönig

Ádámnak és Évának két fia született, az idősebbiknek a neve volt Káin, vagyis „birtok“, az ifjabbiké pedig Ábel, vagyis „gyász.“ Leányaik is születtek. Fiaik nem egyforma természetűek voltak. Ábel, az ifjabbik, szerette az igazságosságot és mivel úgy hitte, hogy Isten szeme látja minden cselekedetét, erényesen élte pásztoréletét. Káin pedig kimondhatatlanul istentelen volt, mindig csak nyerészkedésen járt az esze s először a földet művelte, de később megölte öccsét, még pedig a következő okból. Midőn egyszer mindketten áldozni akartak az Istennek, Káin a mező és a fák terméséből hozott áldozatot, Ábel pedig tejet hozott és a nyáj elsőszülöttjét. A természetnek emez önkéntes adományaiban nagyobb öröme telt Istennek, mint azokban, amiket a mohó ember, fáradsága árán, kicsikart a földből. Káin megharagudott, hogy Isten az öccsének kedvezett, megölte Ábelt és holttestét elrejtette, abban a hiszemben, hogy tette így titokban marad. De Isten megismerte a gonosztettet, eljött Káinhoz és megkérdezte, hol van öccse, mert már egész nap nem látta, ámbár azelőtt mindig beszélgetett vele. Káin azonban tétovázott, nem tudott felelni Istennek, tehát azt hazudta, hogy maga is aggódik már öccsének elmaradása miatt. Midőn azonban Isten nem tágított és tovább faggatta, dacosan azt válaszolta, hogy ő nem őrizője és pásztora testvérének és semmi köze az ő ügyeihez. Ekkor Isten nyíltan megvádolta, hogy megölte Ábelt; így szólt: „Csodálkozom, hogy nem akarod tudni, mi történt testvéreddel, holott te magad ölted meg őt.“ Káin áldozatot mutatott be és bocsánatért esedezett és meg is indította Istent, aki elengedte neki a gyilkosságért a büntetést, azonban megátkozta és hirdette neki, hogy utódait hetedíziglen büntetéssel fogja sujtani. Végül pedig feleségével együtt elűzte erről a földről. Mivel azonban Káin attól tartott, hogy ha a világban szerte bolyong, zsákmányul eshetik a vadállatoknak, Isten azt mondta neki, hogy ilyesmitől ne tartson, mert a vadállatok nem fogják bántani és bátran járhat ide-oda a földön. Azonban jelet tett reá az Isten, amelyről fel lehetett ismerni s azután ráparancsolt, hogy takarodjék a szeme elől.

Káin pedig feleségével bejárt számos országot és végül Naisba érkezett; elhatározta, hogy megtelepszik és itten valóban

gyermekei születtek. Azonban nem okult a büntetésből, hanem gonoszsága még egyre jobban fokozódott. Mert mindenféle élvezeteket hajhászott, még akkor is, ha csak társainak megkárosítása árán juthatott hozzájuk. Vagyonát lopással és erőszakoskodással gyarapította, társait kicsapongásra és rablásra csábította, mindenféle gonoszságra oktatta. Az eddigi egyszerűséget a mértékek és súlyok feltalálásával megváltoztatta s az ártatlan és jóhiszemű életmódot, valamint a szellem nemességét ravaszságra és alattomosságra fordította. Ő volt az első, aki mesgyeköveket állított, várost épített, fallal vette körül és az összetartozókat arra kényszerítette, hogy együtt lakjanak. Ezt a várost Hénoknak nevezte, legidősebb fia Hénok nevéről. Hénoknak a fia volt Irád, ettől származott Malael, ennek a fia volt Matusáel. Ez az utóbbi nemzette Lameket, akinek két felesége volt, Sella és Áda, és két feleségétől hetvenhét fia. Ezek közül Áda fia Jábel sátrakat vert és állattenyésztéssel foglalkozott. Öccse Jubál muzsikált és feltalálta a lantot és hárfajátékot. Tubál pedig, másik feleségének a fia, akinek testi ereje valamennyit felülmulta, a hadi mesterségre adta magát és így szerezte meg azt, ami testi élvezeteire kellett neki. Ő találta fel a kovácsmesterséget is. Lameknek volt egy leánya is, Noema. Mivel ezenfelül jóstehetséggel volt megáldva, tudta azt is, hogy Káin testvérgyilkossága miatt neki is bűnhődnie kell és ezt a tudomását feleségei előtt sem titkolta el. Káinnak az utódai pedig már Ádám életében gonoszokká fajultak; egyik a másikat utánozta a gonoszságban és így a nemzetség egyre jobban elromlott. Háborúskodásra és rablásra mindig hajlandók voltak és ha valamelyik nem volt éppen eléggé alkalmas a gyilkolásra, akkor annál esztelenebb hencegésre és erőszakoskodásra adta magát.

Ábel meggyilkolása és Káin menekülése után Ádám a földből alkotott első ember, — elbeszélésem menete megkívánja, hogy visszatérjek hozzá, — miután Ábel meghalt, Káin pedig a gyilkosság miatt elmenekült, azt a kívánságot táplálta szívében, hogy még szülessenek utódai, ámbár máris kétszázharminc éves volt. Ezután még hétszáz évet élt és meghalt. Még sok gyermeke született, köztük Szet, mivel azonban nagyon hosszadalmas volna a többiekről is beszélni, csupán Szetről és az ő utódairól fogok szólni. Szet, mikor érett férfiúvá lett, kitűnt erényes életmódjával. És fiai is ugyanilyenek voltak. Valamennyien egyetértésben és boldogan éltek ugyanabban az országban, egész életük folyamán semmiféle csapás nem érte őket.

Feltalálták a csillagászatot és hogy fölfedezéseik ne vesszenek kárba, mielőtt nem jutnak az egész emberiség tudomására, — mert Ádám megjósolta, hogy részben tűz, részben pedig özönvíz által minden el fog pusztulni, — két oszlopot emeltek. Az egyiket téglából, a másikat kőből. És mindkettőre felírták felfedezéseiket, hogy ha a téglaoszlopot a vízözön elpusztítja, a kőoszlop még mindig megmaradjon és hirdethesse az embereknek azt, amit ők belevéstek, egyúttal pedig azt a tényt is, hogy ezenkívül még egy téglaoszlopot is emeltek. Egyébként a kőoszlop még ma is megvan Syriában.

3. FEJEZET

A vízözönről. Hogyan menekült meg Noé családjával együtt a bárkában és hogyan lakott azután Sennaár földjén

Ebben az állapotban éltek Szet utódai hét nemzedéken keresztül. Tisztelték Istent, mint a világegyetem urát és erényes életmódot folytattak. Idők folytán azonban elfajzottak atyáik szokásaitól és gonosz életre tértek, megtagadták Istentől a köteles tiszteletet és az emberekkel erőszakoskodtak. És mint ahogy azelőtt az erény útjait járták, most kétszeres buzgósággal vetették magukat a gonoszság szolgálatára. Ezzel Isten haragját vonták magukra. Mert Istennek sok angyala érintkezett a földi asszonyokkal, gőgös fiakat nemzettek, akik erejükben bizakodva minden jót megvetettek és éppen úgy, mint a görögök gigászai, gonosztettekben jeleskedtek. Noé fölháborodott üzelmeiken és nyomatékosan felhívta őket a megtérésre. De mikor látta, hogy nem hallgatnak szavára és egészen belesüllyednek a bűnbe, attól tartott, hogy feleségével és gyermekeivel együtt megölik és ezért eltávozott az országból.

Isten pedig szerette Noét, mert igaz ember volt; a többieket nemcsak elátkozta gonoszságuk miatt, hanem azt is elhatározta, hogy kipusztítja az emberi nemet és más, bűntelen emberiséget állít helyébe. Mindenekelőtt megrövidítette az emberek életének idejét, ami most már nem terjedt tovább százhúsz esztendőnél. Aztán elárasztotta a földet vízzel, amely minden embert elpusztított. Csak Noé menekült meg, mert Isten maga nyilatkoztatta ki neki erre az utat és a módot. Noé tudniillik négyrekeszes bárkát épített; a bárka háromszáz könyök

hosszú, ötven könyök széles és harminc könyök magas volt. Ebbe ment be feleségével, fiaival és azoknak feleségeivel és magával vitte a szükséges élelmiszereket, ezenfelül pedig minden állatfajtából hét-hét párt, hogy ne pusztuljanak ki az állatok. A bárkának pedig erős falai és eresztékei voltak és szilárd teteje, úgy hogy ellenállt a hullámok csapkodásának. Így menekült meg Noé övéivel együtt. Ő volt a tizedik Ádám után, mint Lámek fia, akinek atyja Matusáel volt. Ez pedig Hénoktól származott, Irád fiától. Ennek az apja volt Maláel, aki több testvérével együtt Káinantól származott, Enos fiától. Enos pedig Szetnek a fia volt, Szetnek az apja pedig Ádám.

Ez a csapás Noé életének hatszázadik évében következett be, a második hónapban, amelyet a makedonok Diosnak, a héberek pedig Marsesuannak neveznek; mert Egyiptomban így szokták felosztani az évet. Mózes pedig az ünnepek megállapítása céljából első hónapnak tette a Nisant vagyis Xanthikost, mert ebben a hónapban vezette ki a hébereket Egyiptomból. Minden dologban, ami az istentiszteletre vonatkozik, ezt a hónapot vette kezdetnek. Viszont adásvétel és egyéb ügyes-bajos dolgok részére megtartotta az előbbi rendet. Mózes szerint a vízözön az előbb említett hónap 27-én kezdődött. Ádám óta 2262 esztendő telt el; ezt az időt jegyezték fel a szent könyvek, mivel akkoriban igen gondosan fel szokták jegyezni híres férfiak életének elejét és végét.

Ádámnak tudniillik Szet nevű fia akkor született, amikor ő 230 éves volt és Ádám mindössze 930 évet élt. Szet pedig 205 éves korában nemzette Enost, aki 912 éves korában átadta a vezérséget fiának, Kainannak, akit 190 éves korában nemzett. Enos pedig 950 esztendőt élt és Kainan 910 esztendőt, miután 170 éves korában Maláel nevű fia született. Maláel 895 éves koráig élt és Jarebet hagyta maga után, akit 165 éves korában nemzett. Miután ez 962 éves koráig élt, fia Hénok következett utána, aki atyjának 162. életévében született. Hénok pedig 365 éves korában tért meg Istenhez, miért is életének végéről nem maradt semmi följegyzés. Matusála, aki Hénoknak 165 éves korában született, Lameket 185 éves korában nemzette és átadta neki az uralmat, mikor ő maga elérte 969-ik esztendejét. Lámek 777 évig uralkodott, utána fia következett Noé, akit 182 éves korában nemzett. Noé 950 évig uralkodott. Mindezek az évek összesen adják a fent mondott évszámot. De szükségtelen kutatni e férfiak halálának éve után, mert az ő életük túlterjedt gyer-

mekeik és unokáik életén; éveik számlálásánál csak arra kell ügyelni, hogy mikor születtek.

Miután tehát az Isten az embereket jelekkel intette, megeredt az eső s negyven napig egyfolytában esett; oly sok víz zúdult le az égből, hogy már tizenöt könyöknyire elborította a földet. Így a legtöbb embernek egyáltalán nem volt útja a menekülésre. És csak az eső megszűnte után 150 napra, a hetedik hónap hetedik napján kezdett a víz végre apadni. Midőn pedig a bárka Arméniában egy hegycsúcson fennakadt, kinyitotta Noé az ajtaját és mivel már egy darab földet látott, remény éledt szívében. Miután néhány nap mulva a víz tovább apadt, kibocsátott egy hollót, mert szerette volna tudni, vajjon van-e még más szárazföld is, és hogy kimerészkedhetik-e már. Azonban a holló visszatért Noéhez, mert még az egész földet víz borította. Azután hét nap mulva Noé egy galambot bocsátott ki, hogy kikutassa a földnek állapotát. S mivel a galamb sáros lábbal, csőrében olajággal tért vissza, megismerte, hogy immár eltakarodott a víz a földről. S miután még hét napot várt, kibocsátotta az állatokat a bárkából. Maga is kijött övéivel együtt, s mélységesen hálát adott Istennek. Arménia lakosai ezt a helyet a „kimenetel helyének" nevezik s még ma is mutogatják ott a bárka maradványait.

Egyébként a vízözönről és a bárkáról a barbár népek írói is megemlékeznek. Így a chaldaeai Berosus, aki körülbelül ezt írja a vízözönről: „Mondják, hogy Armeniában a Kordyaia hegyen még most is megvan némi maradványa annak a hajónak és némelyek szurkot szednek belőle, hogy varázsszernek használják fenyegető bajok ellen." Továbbá beszél erről az egyiptomi Hieronymos is, aki Phoinikia történetét megírta, továbbá Mnaseas és mások. Damaskusi Nikolaos művének kilencvenhatodik könyvében ezt írja: „Armeniában Minyas fölött van egy hatalmas hegy, a neve Baris, amelyen a nagy vízözön idején sokan menedéket találtak és így valóban meg is menekültek. Egy ember akkor bárkába szállt és a hegy csúcsán kötött ki és állítólag sokáig megmaradtak ott a hajótest egyes részei. Talán az volt az az ember, akiről Mózes, a zsidó törvényhozó megemlékezett."

Noé pedig félt, hogy Isten minden évben elküldi a vizek áradatát, hogy elpusztítsa az embereket. Ezért tehát égő áldozatot mutatott be és könyörgött Istenhez, hogy megint állítsa vissza a régi világrendet és ne engedjen meg többé ilyen vízözönt, amely minden élőt pusztulással fenyeget, hanem bün-

tesse meg a gonoszokat, a jókon ellenben könyörüljön meg és óvja meg őket az ilyen rettenetes szerencsétlenségtől. Mert ezek még szerencsétlenebbek, mint a gonoszok, ha újabb vízözöntől kell rettegniök; egyrészt azért, mert ők már tapasztalták az előbbi vízözön rémségeit, másrészt azért is, mert az újabb vízözönben el kellene pusztulniok. Kérte tehát Istent, hogy fogadja kegyesen áldozatát s ne bocsásson még egyszer ilyen szörnyű csapást a földre, hogy az emberek szorgalmasan megművelhessék, városokat építhessenek és boldog életet élhessenek. Hasonlóképpen, úgy mint a vízözön előtt, adjon meg nekik ismét minden jót és ajándékozza meg őket, mint elődeiket, hosszú élettel.

Miután Noé ezt a könyörgését elmondta, Isten megigérte, hogy teljesíti kérését, mert szerette őt igazságossága miatt. S hozzátette, hogy nem ő döntötte pusztulásba azokat, akik a vízözönben meghaltak, hanem ezt csak büntetésül kapták gonoszságuk miatt. Mert ő nem hívta volna őket életre, ha később el akarta volna pusztítani őket, mert sokkal jobb egyáltalán nem adni életet, mint azt később megsemmisíteni. Isten így folytatta: „De mivel bűneikkel ily nagy gyalázatot hoztak fejemre, kihívták maguk ellen ezt a büntetésemet. Egyébként nem akarom őket többé ilyen haraggal sújtani, annál kevésbbé, mert te könyörögtél értük. Ezért tehát, ha ismét rettenetes vihart támasztok, nem kell megijednetek a zuhogó esőktől, mert nem borítom többé vízözönnel a földet. Ennélfogva megparancsolom nektek, hogy óvakodjatok az embervér ontásától és a gyilkosságtól; aki azonban ilyet cselekszik, azt büntessétek meg. Viszont megengedem nektek valamennyi állat húsának élvezését, kedvetek és tetszésetek szerint. Mert én valamennyi állat fölé helyeztelek benneteket, amelyek a földön, a vízben és a levegőben élnek. De ne egyétek meg a hússal együtt a vért is, mert a vérben van a lélek. És kegyelmem jele legyen ez a mennyei ív," — vagyis a szivárvány, mert a zsidók ezt Isten íjának tekintik. Miután tehát Isten ezt igérte és hirdette, eltávozott Noétól.

Noé pedig a vízözön után még háromszázötven évet élt boldogan és 950 éves korában halt meg. Azonban, aki mai rövid életünket összehasonlítja elődeink életkorával, ne gondolja hazugoknak ezeket a tudósításokat, abban a hiszemben, hogy mivel az emberek most már nem élnek oly hosszú életet, akkor sem lehettek hosszú életüek. Csakhogy azok az emberek Isten kedveltjei voltak, közvetlenül tőle származtak, és ezenfelül sokkal észszerűbben táplálkoztak is. Egyébként Isten azért is

hosszabb életet adott nekik, hogy annál buzgóbban gyakorolhassák az erényt és annál jobban tökéletesíthessék csillagászati és geometriai felfedezéseiket, a hosszas gyakorlat és tapasztalat révén. Mert ha nem éltek volna legalább is hatszáz évet, akkor semmi bizonyos eredményre nem juthattak volna, mivel az úgynevezett „nagy esztendő“ ennyi évből áll. Hivatkozom ezenfelül görög és barbár írók tanubizonyságára; így mindenekelőtt Manetho egyiptomi történetíróra, a chaldaeai Berosusra, Mochosra, Hestiaiosra és az egyiptomi Hieronymosra, akik Phoinikia történetét írták meg: ezek mind megerősítik előadásomat. Sőt, Hesiodos, Hekataios, Hellanikos, Akusilaos, Ephoros és Nikolaos arról tanuskodnak, hogy a régiek ezer évet is éltek. Erről vélekedjék kiki úgy, ahogy kedve tartja.

4. FEJEZET

A bábeli toronyról és a nyelvzavarról

Noénak három fia volt: Szem, Jáfet és Kám. Ezek száz évvel a nagy vízözön előtt születtek. Mindenekelőtt leszálltak a hegyről a síkságra, elhatározták, hogy ott telepednek meg és másokat is rábeszéltek, hogy tartsanak velük, akik a vízözöntől való rettegésükben kerülték a síkságot és nem szívesen ereszkedtek le a hegyekből. A síkságnak, amelyre először levezették őket, Sennaár volt a neve. Ámbár Isten azt parancsolta nekik, hogy az emberiség elszaporodása céljából más-más vidékeken telepedjenek le, nehogy egymással viszályba keveredjenek, és nagyobb darab földek megművelése révén gazdagabb aratásra tegyenek szert, esztelenségükben nem hallgattak szavára és így nyomorúságra jutottak. Midőn fiatalságuk nagyon elszaporodott, Isten megint azt a tanácsot adta nekik, hogy gyarmatokra oszoljanak szét. Ők azonban, abban a hiszemben, hogy boldog életüket nem Isten jóságának, hanem a maguk erejének köszönhetik, megint csak nem engedelmeskedtek Istennek. Sőt azt hajtogatták, hogy Isten csak azért akarja őket más lakóhelyre csábítani, hogy szétszórja őket és annál könnyebben uralkodhasson rajtuk.

Erre az elbizakodottságra, Isten megvetésére és megcsúfolására Nemród vitte rá őket, Kámnak, Noé fiának unokája, mert vakmerő ember volt és kezeinek ereje irtózatos. Ez elhi-

tette velük azt az ostobaságot, hogy szerencséjüket nem Istennek köszönhetik, hanem jólétük egyetlen forrása a maguk derékssége. És uralma lassankint valóságos zsarnoksággá fajult. Mert bízott abban, hogy az embereket annál gyorsabban el tudja fordítani Istentől, minél inkább bíznak makacsul a maguk erejében. Azt mondta, hogy bosszút akar állni Istenen, ha mégegyszer vízözönnel sújtja a földet és tornyot akar építeni, még pedig olyan magasat, hogy a hullámok nem boríthatják el. Így bosszút fog állni elődeik pusztulásáért is.

A nép helyeselte Nemrod szándékait, mert gyávaságnak tartotta tovább is engedelmeskedni Istennek. És így hozzáláttak a torony építéséhez; a torony pedig szakadatlan munkával, rengeteg munkáskéz szorgalmából gyorsan emelkedett a magasba. Mivel azonban igen széles volt, magassága nem tűnt túlságosan szembe. Téglából építették, a téglákat pedig forró szurokkal ragasztották össze, védelmül a rázúduló víztömeg ellen. Ámbár Isten látta esztelen vállalkozásukat, mégsem akarta őket elpusztítani, pedig, ha a vízözönre gondolnak, tulajdonképpen észretérhettek volna, s ezt a büntetést méltán meg is érdemelték volna. Isten azonban csak összezavarta nyelvüket és úgy szétválasztotta őket, hogy nem értették meg egymás szavát. A toronyépítés helyét pedig a nyelvek összezavarodása miatt — mert addig csak egy nyelv volt a világon, — Babylonnak nevezték, mert héberül Babel annyi, mint „zűrzavar". A toronyépítésről és a nyelvek összezavarodásáról Sibylla is megemlékezik ezekkel a szavakkal: „Amikor még minden ember ugyanazt a nyelvet beszélte, elkezdtek nagyon magas tornyot építeni, mintha azon az égbe akarnának hágni. Az istenek azonban vihart támasztottak, amely romba döntötte a tornyot s az embereknek különkülön nyelveket adtak; erről kapta a nevét Babylon városa". Sennaár síkságát Hestiaios említi: „A megmenekült papok Zeus Enyalios szentségeivel a babyloniai Sennaárba mentek".

5. FEJEZET

Noé utódai az egész földet benépesítik

Így szóródtak szét az emberek a nyelvek különfélesége miatt. Az egyik csoport ezt az országot foglalta el, a másik amazt, ahogy Isten vezette őket, úgy hogy az egész szárazföldet, a belső és a tengerparti területet egyaránt benépesítették. Némelyek

hajókon átkeltek a szigetekre is. Emellett azonban a népek részben megtartották azokat a neveket, amelyeket alapítóiktól kaptak, részben megváltoztatták, részben pedig olyan neveket vettek fel, amelyek szomszédaiknál használatosak voltak. Az utóbbit különösen a görögök kezdeményezték, mert miután hatalomra jutottak, mint afféle dicsőségre szomjas nép, alkotmányukkal együtt a nyelvükben használatos neveket is rákényszerítették más népekre.

6. FEJEZET

Hogyan nevezték el az egyes népeket alapítóikról

Noé fiainak ismét fiai születtek és a népek, mikor egy országot birtokukba vettek, tiszteletből róluk nevezték el. Jáfetnek, Noé fiának, hét fia volt; országuk az ázsiai Taurus és Amanus hegytől egészen a Tanais folyóig terjedt, Európában pedig Gadeiráig. Mivel ezek a területek addig lakatlanok voltak, ők adtak nevet az ott letelepülő népeknek. Így azoknak, akiknek ma galata a görög nevük, valamikor gomari volt a nevük, mert Gomarból származtak; a mai szkiták magogiak voltak, ősatyjukról Magógról. Jáfet többi fiaitól, Jávántól és Madajtól származnak: az utóbbitól a madájok, akiket a görögök médeknek neveztek, az előbbitől az ionok és a görögök. A theobelosoknak, akiket ma ibereknek neveznek, Tubalról van a nevük, a meschenosoknak, a mai kappadokiaiaknak, Mosokról. De megmaradt még a régi névnek némi nyoma is, mert városuk, Mazaka emlékeztet rá. A tireszek uralkodójukról, Teirasról kapták nevüket; ezek azok, akiket a görögök trákoknak neveznek. Ezek a néptörzsek származtak Jáfettől. Gomer fiai közül Askenez az ősapjuk az askenáziaknak, akiket a görögök reginusoknak neveznek; Rifáttól származnak a rifátok, a mostani paphlagonok és Togornatól a togornák, akiket most phrygeknek neveznek. Jávánnak is három fia volt: Elisa, az eliseusok, a mostani aeolok ősapja, azután Tharsis, a tharsenusok, a mostani kilikiaiak ősapja. Nyilvánvaló, hogy ettől kapta nevét a híres főváros Tarsus, ámbár az eredeti théta tauvá változott a szóban. Végül Kettim elfoglalta Ketima szigetét, a mai Cyprust. És ezért a héberek minden szigetet és a legtöbb parti helységet Kettimnek neveznek. Ezt bizonyítja egy cyprusi város, amely a mai napig megtartotta régi nevét, mert görögül Kition a neve, ami nem túlságosan tér el a Kettim névtől. Jáfet gyermekeiből és unokái-

ból tehát ennyi nép származott. Egyébként mielőtt folytatnám, egy megjegyzést kell tennem olyasmiről, amit a görögök talán nem tudnak. A neveket tudniillik a görögök a tetszetősebb hangzás kedvéért megváltoztatták, viszont a mieink, a héberek, ezeket a szóalakokat nem használják, hanem a szó alakját és végződését változatlanul hagyták. Így például Noeos a mi nyelvünkön Noé, és ez a szóalak mindig változatlan marad.

Kám fiai birtokukba vették azt az országot, amely Syriától s az Amanus és Libanon hegységtől egészen a tengerig és az óceánig húzódik. De ezeknek a nevei részben elvesztek, részben pedig igen megváltoztak és átalakultak, úgy hogy nagyon nehéz rájuk ismerni s csak néhány maradt meg közülük épségben. Kám négy fia közül nem ártott meg az idő Kusnak, mert az etiópokat, akiknek a királya volt, nemcsak ők maguk, hanem az ázsiaiak is mind kusiaknak nevezik. A mezraimiták is mind megtartották nevüket, mert a héberek Egyiptomot Mezraimnak nevezik és az egyiptomiakat mezraimitáknak. Libyába Fut telepített gyarmatokat és a lakosokat a maga nevéről futiaknak nevezte. A mórok országában van egy ilyen nevű folyó is, amelyet a szomszédos Fut országgal együtt sok görög történetíró említ. Libya a mai nevét Libystól kapta, Mezraim fiától. Később majd megmondom az okát, miért nevezik Afrikának is. Végül pedig Kánaán, Kám negyedik fia, a mai Judea földjét lakta és a maga nevéről Kánaánnak nevezte. Kám fiainak is fiai voltak, és pedig Kusnak hat fia, akik közül Szába a sabeusoknak, Hevila a hevileusoknak vagy getuloknak, Szabáta a szabateusoknak, — görögül astabarosoknak, — Szabátáka a szabakteusoknak, végül pedig Regma a regmeusoknak törzsatyja volt. Regmának két fia volt: Dádán és Sába, akiktől a sabeusok származtak. Nemrod, ugyancsak Kus egyik fia, ott maradt a babyloniaknál és mint fentebb említettem, ezeken uralkodott. Mezraimnak nyolc fia volt, akik Gaza földjét vették birtokukba egészen Egyiptomig. Azonban ez a vidék megtartotta a Filisztin nevet s a görögök egyik részét Palesztinának is nevezik. A többiek közül, akiknek a neve: Ludim, Anámim, Láábim, Neftuim, Fetruszim, Kaszluim, Keftorim, a nevükön kívül majdnem semmit sem tudunk; csupán Láábim vezetett gyarmatosokat Libyába és őróla vette nevét ez a földrész. Az etiópiai háborúban, amelyet később fogok elbeszélni, ezeknek a városai mind elpusztultak. Kánaánnak a fiai voltak a következők: Sidon, aki neveréről nevezett várost alapított Phoinikiában, amelyet a görögök most is úgy neveznek; továbbá Amateus, aki Amathinében lakott; ez

a város ma is megvan s lakosai Amathenak nevezik, a makedonok pedig Nagy Sándor egyik utódjáról Epiphaniának; továbbá Aradius, aki Aradus szigetén lakott és végül Arakeus, akinek a városa volt a libanoni Arke. A többi hét fiáról, — Heteus, Jebuzeus, Amoreus, Gergezeus, Sineus, Samareus, — a nevükön kívül nincs semmi adat a szent könyvekben, mert a héberek elpusztították városaikat.

Midőn tehát a vízözön után a föld visszanyerte előbbi képét. Noé földművelésbe fogott. Szőlőtőkéket is ültetett, érés idején leszüretelte a fürtöket, bort készített és ivott belőle, miután előbb áldozott. Mivel pedig megmámorosodott, álomba merült, meztelenül és méltatlanul hevert ott. Legfiatalabb fia, aki ilyen állapotban látta, csúfolkodva megmutatta őt testvéreinek, ezek azonban betakarták atyjuk szemérmét. Midőn Noé megtudta ezt, többi fiait megáldotta, azonban Kám utódait megátkozta, ámbár őt magát, mint közvetlen sarját, megkímélte átkától. Ezért az Isten bosszúja üldözte Kánaán utódait, amiről későbben még majd beszélek.

Szemnek, Noé harmadik fiának öt fia volt, akik benépesítették Ázsiát az Eufráttól kezdve egészen az Indiai-óceánig. Elám utódai voltak az elameusok, akiktől a perzsák származnak: Assur építtette Ninus városát és leigázta az asszireket, akiket a maga nevéről nevezett el s akiknek a harci dicsősége páratlan volt. Árfáxádról kapták nevüket azok, akiket most chaldaeusoknak neveznek. Árámtól származnak az arameusok, akiket a görögök szireknek neveznek; Ludtól a ludok, akiket most lydeknek hívnak. Árámnak négy fia volt, akik közül Usz alapította Trachonitist és Damaskust; ez a két város középütt van Palesztina és Coelesyria között. Hul uralkodott Arménián, Geter Baktria lakóin, Mes a mesameusokon; ezeknek az országában van Charax Hispaosinu. Árfáxádtól származott Sale, ettől Héber és ennek nevéről nevezték kezdetben a zsidókat hébereknek. Hébernek a fia volt Jektán és Fáleg. Ezt az utóbbit azért nevezték így, mert a lakóhelyek kiosztása idején született, Fáleg pedig héber nyelven „szétosztást“ jelent. Jektánnak a fiai voltak: Elmodad, Sálef, Ászármód, Járé, Adurán, Uzál, Dekla, Ebál, Ábimáel, Sába, Ófir, Hevila és Jobáb. Ezek a Kophené nevű indiai folyó mellékén laktak és a közelében elterülő Arianában. Ennyit Szem utódairól.

Áttérek most a héberekre. Fálegtől, Héber fiától származott Reu, ettől Száru, ennek a fia pedig Náchor volt, Táré apja. Táré pedig apja volt Ábrámnak, aki a tizedik volt Noé után. Ábrám

a vízözön után a 292-ik évben született. Mert Táré 70 éves korában nemzette Ábrámot, Náchor pedig 120 éves korában Tárét. Náchort viszont 132 éves korában nemzette Száru, Reu pedig 130 éves korában nemzette Szárut. Ugyanebben a korában nemzette Fáleg Reut, Héber pedig 134 éves korában Fáleget; viszont Sále 130 éves volt, amikor Hébert nemzette. Sálét 135 éves korában nemzette Árfáxád, ez pedig tizenkét évvel a vízözön után született. Ábrámnak két testvére volt, Náchor és Árán. Az utóbbinak egy fia volt, Lot és két leánya, Sárai és Melka. Árán a chaldaeai Urban halt meg, ahol máig is mutogatják sírját. Ezután Melkát feleségül vette Náchor, Sárait pedig Ábrám. Mivel pedig Táré nagyon gyászolta Áránt és ezért meggyűlölte Chaldaeát, valamennyien átköltöztek a mezopotámiai Háránba. Itt meghalt Táré és ugyanitt el is temették, miután 205 évet élt. Tudniillik lassankint egyre rövidült az emberek élete, egészen Mózes születéséig. Innen kezdve Isten az emberi életkort 120 évben állapította meg, ezt a kort Mózes is elérte. Náchornak és Melkának pedig nyolc fia született: Húsz, Búz, Kámuel, Kászed, Azau, Feldás, Jedláf, Bátuel. Ezek voltak Náchor törvényes fiai. Mert Tábé, Gáhám, Táhás és Mááká egyik ágyasától, Rómától született, Bátuelnek pedig, egyik törvényes fiának, volt egy leánya, Rebeka és egy fia, Lábán.

7. FEJEZET

Ősatyánk Ábrám elköltözik Chaldaeából s egy ideig Kánaánban lakik, amelynek ma Judea a neve.

Ábrám pedig örökbe fogadta testvérének, Áránnak fiát Lótot, feleségének Sárainak testvérét, mivel már kevés reménye volt arra, hogy utóda születik. És 75 éves korában, Isten parancsára kiköltözött Chaldaeából Kánaánba; ott lakott ő maga is és ezt hagyta utódaira. Éles elméjű, nagy rábeszélőképességű ember volt, ritkán tévedett, s mivel erényes is volt és bölcs ember hírében állt, elhatározta, hogy az Istenről elterjedt téves nézeteket helyesbíteni fogja. Ezért mindenekelőtt hirdette, hogy csak egy Isten van, minden dolgok teremtője és hogy ez az Isten ad meg minden szerencsét az embereknek, holott az ember a maga erejéből ezt nem tudná elérni. Ezt pedig a földön és a tengeren, a napban és a holdban mutatkozó jelenségekből és az égboltozat változásaiból következtette. Mert, — így mondta, — ha magában a teremtményben volna az erő, akkor a maga erejéből tudna gondoskodni

léte fenntartásáról. Hogy pedig ez nem így van, nyilvánvaló. Ezért a maga erejéből a teremtmény nem is tud semmit sem cselekedni a maga javára, hanem függ egy felsőbb lény hatalmától, akit egyedül illet hála és dícséret. Midőn pedig ezután a chaldaeusok és Mezopotámia más lakói lázadást szítottak ellene, legjobbnak tartotta kivándorolni s Isten akaratából és segedelmével birtokába vette Kánaán földjét. Midőn odaérkezett, oltárt emelt és áldozatot mutatott be Istennek.

Berosus is megemlékezik atyánkról, Ábrámról, csak éppen nem nevezi meg; ezt mondja: „A vízözön után a tizedik nemzedékben volt a chaldaeusoknál egy igaz és kiváló férfiú, aki járatos volt a csillagászatban". Hekataios pedig nem csupán futtában emlékszik meg róla, hanem terjedelmes írásművet is hagyott ránk Ábrámról. Damaskusi Nikolaos történelmének negyedik könyvében ezt írja: „Damaskusban uralkodott Ábrám, aki hadseregével a Babylontól északra eső chaldaeus földről költözött oda és nem sokkal később egész népével együtt tovább vándorolt Kánaánba, amelynek ma Judea a neve; ott az ő népe nagyon elszaporodott. Erről azonban egy másik könyvben fogok beszélni". Ábrám neve még ma is híres Damaskus földjén és mutogatnak ott egy falut, amelyet az ő nevéről Ábrám falvának neveznek.

8. FEJEZET

Ábrám az éhinség miatt Kánaánból Egyiptomba költözik, egy ideig ott tartózkodik, azután visszatér

Midőn azonban éhinség támadt Kánaánban és Ábrám hallott az egyiptomiak bőségéről, örömmel költözött oda, hogy az ő fölöslegeiket megkaphassa és egyúttal meghallgassa papjaik véleményét isteneikről. Ha ezeknek a tanítása bölcsebb, akkor hajlandó volt elfogadni, különben pedig meg akarta próbálni jobb belátásra téríteni őket. Mivel Sárait is magával vitte és tudta, hogy az egyiptomiak hajlamosak a kicsapongásokra, attól tartott, hogy a király Sárai szépsége miatt majd megöleti őt; ennélfogva azt a cselt eszelte ki, hogy Sárai testvérének adta ki magát és intette feleségét, hogy ehhez igazodjék, mert ez mindkettejük érdeke. Midőn tehát Egyiptomba érkeztek, megtörtént, amitől Ábrám tartott; mert széltében-hosszában elterjedt Sárai szépségének a híre. És így a király, a fáraó, aki nem érte be azzal, amit hallott, igen hevesen kivánta látni az asszonyt, mert elhatalma-

sodott rajta az a vágy, hogy magáévá tegye. Isten azonban meghiusította tisztátalan vágyakozását, mert betegséget és mindenféle zűrzavarokat bocsátott reá. És midőn a papokat megkérdezte, hogy mit tegyen e szörnyű csapás elhárítására, amelyet Isten reámért, azok azt felelték, hogy bizonyára azért történt mindez, mert egy idegennek a feleségén erőszakot akart elkövetni. Megdöbbent ezen a fáraó és faggatta Sárait, hogy kicsoda ő és ki a kísérője. És midőn meghallotta az igazat, bocsánatot kért Ábrámtól: nővérének tartotta Sárait, nem pedig feleségének és csupán sógora akart lenni, nem volt szándékában erőszakot elkövetni az asszonyon. Ezután gazdagon megajándékozta és módot adott neki, hogy érintkezhessék a legműveltebb egyiptomiakkal; ezért egyre szélesebb körökben híre ment erényének.

Mivel pedig az egyiptomiaknak különféle szokásaik vannak és mindenki kicsúfolja a másikét, Ábrám mindegyikkel különkülön tanácskozott, visszautasította ellenvetéseiket s bebizonyította, hogy mindez hazug és üres fecsegés. Emiatt csodálták és nagyon bölcsnek tartották, mert éles elmével és hatalmas rábeszélő képességgel volt megáldva. Oktatta is őket az aritmetikában és a csillagászatban, mert ezek a tudományok az ő megérkezése előtt itt teljesen ismeretlenek voltak; e tudományok a chaldaeusoktól származtak át az egyiptomiakra és tőlük a görögökre.

Midőn pedig Ábrám visszatért Kánaánba, megosztotta az országot Lóttal, mivel pásztoraik között civakodás támadt a legelők miatt; ebben az osztozkodásban szabad választást engedett Lótnak, ő maga pedig azt a vidéket fogadta el, amelyet Lót meghagyott neki, a hegység közelében; és Hebron városában lakott, amely hét évvel előbb épült, mint az egyiptomi Tanis. Lót pedig a síkságon lakott, a Jordán folyó partján, Sodoma mellett, amely akkor még istenfélő város volt, most azonban Isten haragja miatt eltűnt a föld színéről. Ennek az okát majd a maga helyén mondom el.

9. FEJEZET

Az asszírek csatában megverik Sodoma lakosait

Az asszírek uralma idejében Sodoma rendkívül virágzó város volt Ázsiában; gazdagsága egyre gyarapodott, ifjúsága pedig nagyszámú volt. A sodomitákon öt király uralkodott: Bára, Bersa, Sennaab,, Semeber és Bála, a balénusok királya;

mindegyiknek megvolt a maga területe. Ekkor az asszírek haddal vonultak ellenük. Négy részre osztották hadseregüket, mindegyiknek külön vezért adtak, ostrom alá fogták a sodomitákat, csatában legyőzték őket és hadisarcot vetettek ki a királyra. Miután a sodomiták tizenkét évig szolgálták őket és fizették a rájuk rótt hadisarcot, fellázadtak s ezért az asszírek megint haddal vonultak ellenük; vezéreik voltak Amráfel, Áriók, Kodorláhomor és Tádál. Ezek feldúlták egész Syriát és kiirtották ezt a hatalmas törzset. Azután eljutottak a sodomiták országába és tábort ütöttek egy völgyben, amelynek Szurok-kút a neve. Abban az időben tudniillik sok ilyen kút volt ott. Most azonban azon a helyen, ahol valamikor Sodoma volt, tó van, amelynek a neve Aszfalt-tó. Erről a tóról később még fogok beszélni. Midőn tehát a sodomiták elkeseredett csatában megütköztek az asszírekkel, sokan elestek közülük, a többiek pedig fogságba perültek, közöttük Lót is, aki a sodomitáknak szövetségesük volt és segítségükre sietett.

10. FEJEZET

Ábrám az asszírek ellen vonul, legyőzi őket és az elfogott sodomitákat az elhagyott zsákmánnyal együtt visszahozza

Midőn Ábrám értesült erről a csapásról, aggódott atyjafiáért, Lótért és igen sajnálta a sodomitákat, akik barátai és szomszédai voltak, tehát elhatározta, hogy segítségükre siet; haladéktalanul felkerekedett övéivel együtt. Ötödnap éjjel Dán, a Jordán egyik forrása mellett elérte az asszíreket. Váratlanul rajtuk ütött és némelyeket az ágyukban gyilkolt meg, a többieket pedig, akik még nem feküdtek le, de harcképtelenek voltak és ide-oda szaladgáltak, megszalasztotta. Azután üldözőbe vette őket s másnap kényszerítette, hogy visszavonuljanak Damaskus vidékére, Hoba városába. Ezzel bebizonyította, hogy a győzelem nem a harcosok sokaságától, hanem vitézségüktől és derékségüktől függ. Mert 318 saját emberével és három idegennel vert meg ilyen hatalmas hadsereget. Ahány ellenség pedig megmenekült kezéből, kénytelen volt szégyenteljesen visszavonulni.

Ezek után Ábrám biztonságba helyezte atyjafiát, Lótot és a foglyul ejtett sodomitákat és békességben hazatért. És a so-

domiták királya elébe ment a Királyvölgynek nevezett helyig; ottan Sálem királya, Melchisedek fogadta őt; Melchisedek anynyit jelent, mint „igazságos király" és valóban az is volt ő mindenek ítélete szerint s ezért választották meg Isten papjának is. Sálem a későbbi Jeruzsálem. Ez a Melchisedek illő módon megvendégelte Ábrám harcosait és mindennel bőségesen ellátta őket, amire csak szükségük volt. És a lakománál elkezdte Ábrámot magasztalni és hálát adni Istennek, hogy ellenségeit kezére adta. Ábrám pedig a zsákmány tizedét adta neki, amit Melchisedek ajándékul elfogadott. Midőn pedig a sodomiták királya kérte Ábrámot, hogy tartsa meg a zsákmányt magának és neki csak a kiszabadított sodomitákat adja vissza, Ábrám kijelentette, hogy ezt a feltételt nem fogadhatja el; csak azt fogadja el a zsákmányból, amire emberei ellátására szüksége van, és egy-egy rész jár barátainak is, akik együtt harcoltak vele, tudniillik Eskólnak, Ánernak és Mambrénak.

Istennek pedig tetszett Ábrámnak ez az erényes viselkedése és így szólt: „Jutalmat adok neked, mert megérdemelted vitézkedéseddel." Ábrám pedig így felelt: „Mi hasznom volna e jutalomból?" Ezt azért mondta, mivel nem voltak utódai; tudniillik eddig gyermektelen volt. Ekkor Isten fiút ígért neki; megígérte, hogy nemzetsége úgy elszaporodik, mint az ég csillagai. És Ábrám áldozatot mutatott be Istennek, az ő parancsa szerint és a következő módon: vett egy hároméves üszőt, egy hároméves gödölyét és egy hároméves kost, továbbá egy gerlét és egy galambot és az előírás szerint kettéhasította valamennyit, csak a madarakat nem. Mikor pedig a ragadozó madarak, mielőtt még az oltárt felállította volna, a vérszagra mohón körülröpködtek, felharsant Isten hangja és hirdette, hogy utódainak négyszáz esztendőn keresztül Egyiptomban gonosz szomszédaik lesznek; akkor azonban súlyos szenvedések után legyőzik ellenségeiket, kivándorolnak s a kánaániak legyőzése után birtokukba veszik azoknak országát és városait.

Ábrám akkoriban egy tölgyfa közelében lakott, Ogig nevű helységben; ez a hely Kánaánban van, Hebron közelében. Mivel pedig szomorkodott amiatt, hogy felesége még mindig nem szült neki utódot, alázatosan könyörgött Istenhez, hogy ajándékozza meg fiúval. Isten pedig intette, hogy reménykedjék: mint ahogy szerencsésen kivezette Mezopotámiából, éppen úgy gyermekeket is fog adni neki. Sára pedig Isten parancsára bevezette ágyasházába egyik szolgálóját, Ágárt, az egyiptomi leányt, hogy tőle szülessék gyermeke. Mikor pedig a leány áldott

állapotba került, egyszerre elbizakodott és megvetette Sárát, abban a hiszemben, hogy az ő gyermeke fogja örökölni az uralmat. Mivel Ábrám átadta a leányt Sárának, hogy büntesse meg, Ágár menekülésre gondolt és kérte Istent, hogy könyörüljön meg rajta. És midőn a pusztában barangolt, találkozott Isten angyalával, aki megparancsolta neki, hogy térjen vissza urához: sokkal jobban jár, ha megalázkodik; mostani szerencsétlen helyzetébe is azért került, mert hálátlan és nagyravágyó volt úrasszonyával szemben. Ha Isten akarata ellenére tovább vándorol, elpusztul; ha azonban visszatér, fiat fog szülni, aki később majd uralkodik az országon. Engedelmeskedett az angyal intésének, visszatért urához, aki megbocsátott neki. Nem sokkal utóbb megszülte Izmaelt, ami annyit jelent, mint „Isten meghallgatott", mert Isten meghallgatta imádságát.

Izmael akkor született, mikor Ábrám 86 éves volt; mikor elérte 90-ik évét, megjelent előtte Isten, fiat ígért neki Sárától is és megparancsolta, hogy azt Izsáknak nevezze. Ettől majd hatalmas népek és királyok származnak, akik meghódítják egész Kánaánt, Sidontól Egyiptomig. De meghagyta neki, hogy ne keverje össze nemzetségét más nemzetséggel és ezért nyolcadnapra a születése után mindenkit metéltessen körül. Egyébként a mi körülmetélkedésünk okát máshol fogom elmondani. Izmael nevű fiának jövendője felől is megkérdezte Istent Ábrám; Isten azt felelte, hogy hosszú életet fog élni, nagy népek törzsatyja lesz. És Ábrám hálát mondott Istennek és utána övéivel, köztük Izmaellel együtt mindjárt körülmetéltette magát. Izmael ekkor 13 éves volt, Ábrám pedig 99.

11. FEJEZET

Isten felháborodik Sodoma lakóinak gonoszságán és elpusztítja őket

Ebben az időben Sodoma lakosai mérhetetlenül meggazdagodtak és emiatt gőgösek, erőszakosak és hitetlenek lettek; többé nem gondoltak már Isten jótéteményeivel, ellenségeskedtek az idegenekkel és visszaéltek a barátsággal. Ezért megharagudott rájuk Isten, elhatározta, hogy megbünteti őket s nemcsak városukat pusztítja el, hanem országukat is pusztasággá teszi, úgy hogy ott soha többé se növény, se gyümölcs ne teremjen.

Midőn Isten ezt elhatározta, Ábrám, aki mambrei házának ajtajában üldögélt, három angyalt látott; abban a hiszemben, hogy idegenek, felkelt, köszöntötte őket és felajánlotta nekik vendégszeretetét. Azok elfogadták, mire azonnal kenyeret süttetett nekik búzalisztből, borjút vágatott, elkészíttette és a tölgyfa alatt feltálaltatta az ebédet. Az idegenek úgy tettek, mintha ennének és megkérdezték, hol van felesége, Sára. Mikor azt felelte, hogy bent a házban, kijelentették, hogy kis idő mulva visszatérnek és akkor már úgy látják őt viszont, mint anyát. Sára pedig nevetett ezen és azt mondta rá, hogy ő bizony aligha szülhet már gyermeket, hiszen 90 éves, férje pedig 100 esztendős. Ekkor az idegenek nem alakoskodtak tovább, hanem megmondták, hogy ők Isten angyalai; egyiküket azért küldte Isten, hogy megjelentse neki fia születését, a másik kettőt pedig azért, hogy Sodoma lakóit kipusztítsák.

Ábrám ennek hallatára elszomorodott Sodoma lakóinak sorsán, fölkelt és kérte Istent, hogy az istentelenekkel együtt ne pusztítsa el az igazakat és jókat is. Isten pedig azt felelte neki, hogy a sodomiták között nincs már jó; ha azonban tíz jó akad köztük, elengedi nekik bűneik büntetését. Erre Ábrám elhallgatott. És az angyalok elmentek Sodomába, ahol Lót megkérte őket, térjenek be hozzá, mert nagyon vendégszerető ember volt és méltó párja Ábrámnak szívességben és jóságban. Midőn Sodoma lakói látták, mily szép ifjak tértek be Lót házába, tüstént erőszakoskodni akartak, hogy meggyalázzák őket. De Lót könyörgött, hogy fékezzék szenvedélyüket és ne sértsék meg az idegeneket, hanem tartsák tiszteletben a vendégbarátságot; ha pedig nem tudnak uralkodni magukon, inkább feláldozza szenvedélyüknek a tulajdon leányait az idegenek helyett. Csakhogy ezzel sem tudta őket megnyugtatni.

Isten azonban felháborodott aljas szándékukon, vaksággal verte meg őket, úgy hogy nem tudták megtalálni a ház bejáratát. Egyúttal pedig Isten a sodomitákat mind pusztulásra szánta. Lót, akinek Isten megjelentette Sodoma pusztulását, feleségével és leányaival, akik még hajadonok voltak, eltávozott a városból; a leányok jegyesei nem voltak hajlandók velük menni, mivel Lót intését esztelenségnek tartották. Ekkor Isten tüzet vetett a városra és lakosaival együtt elégette; a környékét is tűzzel pusztította el, miként a zsidó háború történetében már elbeszéltem. Egyébként Lót felesége, aki visszatekintett, mikor a városból kivonultak és túlságosan kíváncsian szemlélte a pusztulást, ámbár Isten ezt határozottan megtiltotta, sóoszloppá változott.

Ezt az oszlopot magam is láttam, mert még mindig ott van. Lót pedig leányaival eljutott egy kis helységbe, amelyet megkímélt a tűz. Ennek a helységnek a neve még ma is Zohor, ami héberül annyit jelent, hogy „kicsiny". Ott élt egy darabig, távol az emberektől, nélkülözésben és nyomorúságban.

Hajadon leányai pedig abban a hiszemben, hogy az egész emberi nem kipusztult, atyjukkal háltak — anélkül, hogy ő tudott volna róla —, még pedig azért, hogy az emberiség ki ne pusztuljon. És ily módon fiakat szültek; az idősebbik Moábot, ami annyit jelent, mint „atyától való", az ifjabbik pedig Ámánt, ami annyit jelent, mint „a nép fia". Moábtól származnak a moabiták; ez még ma is nagy nép; Ámántól az amaniták. Mind a két nép Coelesyriában lakik. Ez történt Lóttal, miután magányosságában elköltözött Sodoma területéről.

12. FEJEZET

Abimelekről, továbbá Izmaelről, Ábrám fiáról és utódairól, az arabokról

Ábrám pedig Geraràba költözött, Palesztina városába; Sárát megint testvérének adta ki, még pedig félelemből, mint már régebben is megtette. Tudniillik félt Abimelektől, a tartomány királyától, aki szerelmes volt Sárába és szerette volna magáévá tenni őt. Isten azonban kioltotta ezt a gyalázatos szenvedélyét, mert súlyos betegséget bocsátott reá. És miután az orvosok már lemondtak életéről, álombeli jelenés figyelmeztette, hogy a jövevény feleségével ne kövessen el igaztalanságot. Mikor már jobban érezte magát, elmondta barátainak, hogy Isten azért küldte rá ezt a betegséget, hogy megmentse őt a vendégjog megsértésétől, mivel az asszony nem testvére az idegennek, hanem felesége; és Isten megígérte neki, hogy kegyelmébe fogadja, ha megmenti az idegent az aggódástól felesége miatt. Barátai tanácsára magához hivatta Ábrámot és megmondta neki, hogy ne aggódjék Sára miatt, mert nem lesz bántódása és Isten oltalma révén érintetlenül kapja vissza. Megesküdött Istenre és az asszony tisztaságára, hogy sohasem kívánta volna meg őt, ha tudta volna, hogy férjes asszony; mivel azonban hugának tartotta, úgy gondolta, hogy nem követ el igazságtalanságot; Ábrám fogadja őt jóindulatába és az ő számára is kérje Isten kegyelmét. Ha itt

akar maradni, minden jóban legyen része, de ha el akar költözni, akkor biztos kíséretet ad melléje és mindennel ellátja, amire csak szüksége van. Erre Ábrám azt felelte: nem volt hazugság, hogy vérrokonának mondta az asszonyt, mert testvérének a leánya és efféle alakoskodás nélkül igen veszélyessé vált volna vándorlása. És ámbár nem ő volt az oka a király betegségének, mégis gondoskodni szeretne egészségéről és szívesen nála is marad. Abimelek erre országának és vagyonának egyik részét neki ajándékozta; elhatározták, hogy hűségben élnek egymás mellett és ezt esküvel is megerősítették egy kút mellett, amelynek Bersuba a neve, ami annyit jelent: „szövetség kútja". Ma is ez a neve ennek a kútnak.

Nem sokkal utóbb Sára fiat szült Ábrámnak — mint Isten megígérte — és Izsáknak nevezte, ami annyit jelent, mint „nevetés". Mert Sára nevetett, mikor Isten fiút ígért neki, hiszen ily élemedett korban nem várt már gyermeket. Nyolcadnap körülmetélték a fiút. A zsidók még ma is ezen a napon metéltetik körül fiaikat, az arabok ellenben csak 13 éves korukban, mert az ő törzsatyjukat, aki Ábrám ágyasától származott, ebben a korban metélték körül. Erről most részletesebben is akarok beszélni.

Sára eleinte szerette Izmaelt, Ágár fiát, éppen olyan hajlandósággal, mintha édes fia lett volna. De mikor Izsák megszületett, nem tartotta helyénvalónak, hogy együtt nevelje Izmaellel, mert ez, mint idősebb, atyjuk halála után esetleg könynyen hatalmaskodhatott volna rajta. Rábeszélte tehát Ábrámot, hogy anyjával együtt távolítsa el. Ábrám eleinte vonakodott, mert túlságosan szívtelennek tartotta a serdületlen gyermeket és a ráutalt szegény asszonyt eltaszítani magától. Később azonban, midőn Isten is helyeselte Sára tervét, a gyermeket, aki még nem tudott járni, átadta anyjának és elküldte egy korsó vízzel és egy kenyérrel, hogy menjenek Isten hírével. Midőn pedig útközben már fogytán volt eleségük, Ágár nyugtalankodni és aggódni kezdett. És mivel már víz is alig volt, leültette a gyermeket egy fenyőfa alá és eltávozott, hogy ne legyen tanuja gyermeke halálának. Ekkor találkozott Isten angyalával, aki a közelben forrást mutatott neki és megparancsolta, hogy a gyermeket gondosan ápolja, mert Izmael épségétől függ az ő szerencséje is. Erre Ágár ismét nekibátorodott, annál inkább, mert hamarosan pásztorokra talált, akiknek a gondoskodása és jósága kimentette nyomorúságából.

Mikor a gyermek fölserdült, Egyiptomból vett feleséget,

ahonnan anyja is származott; ez pedig tizenkét fiút szült neki. Ezek voltak: Nábájót, Kedár, Ádbeel, Mábszám, Másma, Dúma, Mássza, Hádár, Tema, Jetur, Náfis és Kedma. Ezek lakták az egész földet az Eufráttól a Vörös-tengerig, amelyet Nabatenának neveznek. Ezekről nevezték el az arabok népét és törzseit, egyrészt a maguk deréksége, másrészt pedig Ábrám méltósága miatt.

13. FEJEZET

Izsákról, Ábrám törvényes fiáról

Izsákot végtelenül szerette az apja, azért is, mert egyetlen fia volt, azért is, mert Isten agg kora küszöbén ajándékozta meg vele. Szüleinek ezt a jóságát és szeretetét a fiú azzal tetézte, hogy minden erényben jeleskedett, engedelmeskedett szüleinek és áhítatosan tisztelte az Istent. Ábrámnak minden vágya az volt, hogy ha meghal, jólétben hagyja hátra fiát; ez a vágya Isten akaratából teljesült is. Isten azonban még próbára akarta tenni Ábrám hüségét; ezért megjelent neki, felsorolta valamennyi jótéteményét, amellyel elhalmozta, elmondta, hogyan adta kezére ellenségeit, hogyan adta végtelen jóságában az ő boldogságára fiát, Izsákot és most azt követelte töle, hogy áldozza fel őt. Megparancsolta neki, hogy menjen fel Moria hegyére, ott állítson oltárt és Izsákot mutassa be égő áldozatul. Mert úgy bizonyíthatja be jámborságát, ha többre becsüli fia életénél azt, ami Istennek kedvére van és tetszik.

Ábrám pedig helytelennek tartotta volna megtagadni Istentől bármit, amit követel, hiszen inkább minden tekintetben kedvére kell tenni, mert ő az élet adója. Azonban felesége előtt eltitkolta Isten parancsát és azt is, hogy maga fogja feláldozni fiát. Sőt még a szolgáinak sem árulta el szándékát, nehogy megakadályozzák az áldozatban; maga mellé vette Izsákot, két szolgáját és egyik szamarát, amely az áldozati szereket vitte és megindult velük. Két napig kísérték a szolgák, harmadnap azonban, mikor a hegyet megpillantotta, ott hagyta kíséretét a síkságon és csak fiával kettesben ment fel a hegyre, ahol később Dávid király templomot építtetett. Ők maguk vittek mindent, ami az áldozathoz szükséges, csak áldozati állatot nem vittek. Midőn Izsák, aki ekkor 25 éves volt, az oltárt elkészítette és megkérdezte Ábrámot, mit akar feláldozni, mivelhogy

semmiféle áldozati állat nincs, az azt felelte, hogy Isten majd megadja neki, hiszen mindig megadja az embernek, amire szüksége van, ha benne bizakodik és el is veheti azt, amije van. Tehát bizonyára áldozati állatot is ad nekik, ha örömét leli az ő áldozatában.

Miután tehát az oltárt felállították, megrakták fával s mindent előkészítettek, Ábrám így szólt fiához: „Ó fiam, megszámlálhatatlan könyörgéssel kértem Istentől a te születésedet és véghetetlen gonddal neveltelek téged, mióta erre a világra születtél és nem volt nagyobb boldogságom, mint hogy meglássalak férfierődben és halálos ágyamon rád hagyhassam örökül országomat. Mivel azonban Isten akaratából lettem atyád és most ő követeli tőlem, hogy lemondjak rólad, viseld el erős lélekkel feláldozásodat. Mert én lemondok rólad Isten kedvéért, mivel ő ezt követeli a maga tiszteletére és mivel mindig kegyes segítőm és oltalmazóm volt. Mint ahogy nem a dolgok természetes rendje szerint születtél, akképpen különös módon kell távoznod is az életből, még pedig úgy, hogy maga atyád áldoz fel az Istennek, minden dolgok teremtőjének. Méltónak tartott téged arra, hogy ne betegség, háború, vagy egyéb szerencsétlenség következtében távozzál az életből, mint az emberek általában, hanem lelkedet imádság és ünnepélyes áldozat közben veszi magához és fogadja kebelébe. Azért mégis te leszel öregségem gondozója és védelmezője, amire neveltelek, úgy hogy Istent állítod mellém magad helyett".

Izsák pedig, mivel ilyen atyától származott, nemeslelkű volt, tehát szeliden fogadta ezt a beszédet és így felelt: „Az az ember, aki nem engedelmeskednék annak, amit Isten és atyja határozott felőle, azt sem érdemelné meg, hogy született, mivel már akkor is bűn megtagadni az engedelmességet, ha pusztán az atyja parancsol valamit". Erre odalépett az oltárhoz, hogy levágassa magát. És ez valóban meg is történt volna, ha Isten meg nem akadályozza. Mert Ábrámot nevén szólította és megtiltotta neki, hogy fiát megölje; ő nem szomjazik embervérre és Izsák halálát sem kívánta, hogy őt ilyen kegyetlenül visszavegye atyjától, akinek ő maga ajándékozta, hanem csak próbára akarta vetni Ábrámot, vajjon akkor is engedelmeskedik-e neki, ha ilyen szörnyűséget követel tőle. Miután tehát látta készségét és jámborságát, örvendezzen továbbra is abban, amit ajándékul kapott tőle. Nem fogja cserben hagyni, hiszen mindig méltónak tartotta gondoskodására. Fia öregkort fog érni és boldog élet után hatal-

mas országot fog örökségül hagyni derék és jó gyermekeire. Azt is megígérte neki, hogy nemzetsége sok és gazdag törzsre fog szakadozni, amelyek mindig emlékezni fognak ősatyáikra és alapítóikra. És utódaik fegyverrel elfoglalják majd Kánaán földjét és szerencséjükért irigyelni fogják őket a többi nemzetek. Miután Isten így beszélt, hirtelen odaterelt áldozatul egy kost. Azok ketten pedig, mikor várakozás ellenére megint egymáséi lettek és ily nagy szerencse igéretét is kapták, átölelték egymást, levágták az áldozati állatot és visszatértek Sárához. És boldogan éltek, mivel Isten minden dolgukban megsegítette őket.

14. FEJEZET

Ábrám felesége, Sára halála

Nem sokkal ezután meghalt Sára 127 éves korában; Hebronban temették el. Ámbár a kanaániak a közös földjeiken akartak neki sírhelyet adni, Ábrám ezt az ajánlatukat nem fogadta el és 400 siklusért földet vásárolt egy Efraim nevű hebroni embertől. Ábrám és utódai itt állítottak maguknak síremlékeket.

15. FEJEZET

Ábrám feleségétől Keturától származott a troglodyták nemzetsége

Ezután Ábrám feleségül vette Keturát, akitől hat fia született, mindegyik nagyon erős és igen értelmes volt; ezek: Zámrán, Jeksán, Mádán, Mádián, Jesbok, Sué. Ezeknek ugyancsak voltak gyermekeik. Suétől született Sába és Dadan; ennek a fia volt Látusim, Asurim és Loomim; Mádiánnak a fia volt Efa, Ofer, Hénok, Ábida és Eldáa. Ábrám mindezeket a fiait és unokáit gyarmatokban telepítette le, elfoglalták Troglodytis országot és Boldog-Arábiát egészen a Vörös-tengerig. Ofer állítólag hadat vezetett Libya ellen és ezt az országot meghódította; utódai ott telepeket létesítettek és az országot az ő nevéről Afrikának nevezték. Erre vonatkozólag hivatkozom Alexander Polyhistor tanúbizonyságára, aki ezt mondja: „Kleodemos, a jós, akit Mal-

chosnak is neveznek, s aki megírta a zsidók történetét épp úgy, mint a zsidó törvényhozó Mózes, azt mondja, hogy Ábrám Keturával számos fiat nemzett". Hárommak a nevét is megmondja: ezek Afera, Suris és Jafra. Suristól kapta a nevét Assziria, Aferától és Jafrától Aphra városa és Afrika világrész. Ezek Herkulest is és Antaeust is segítették hadjáratában Libya ellen és Herkules feleségül vette Afera leányát és az ő fiuk volt Didoros. Ettől az utóbbitól származott Sophon, akiről a barbár osophakokat elnevezték.

16. FEJEZET

Izsák és Rebekka házassága

Mikor Izsák körülbelül 40 éves volt, elhatározta Ábrám, hogy feleségül adja hozzá Rebekkát, testvérének Náchornak, unokáját és kérőül elküldte legöregebb szolgáját, miután nagy esküt tétetett vele. Ez pedig így történt: egymás felső combjára helyezték a kezüket és Istent hívták tanúul arra, amit cselekedni fognak. Egyúttal olyan ajándékokat küldött ottani barátainak, amelyek ott igen ritkák, vagy egyáltalán nincsenek és éppen ezért különösen értékesek. A szolgának azonban hosszú ideig kellett utaznia, mivel Mezopotámián keresztül az út télen a nagy sár, nyáron pedig a vízhiány miatt igen nehéz volt. Ezenfelül rablók veszélyeztették a vidéket s az utazó csak igen nagy óvatossággal tudta elkerülni őket. Végre megérkezett Hárán városába. A város határában leányokkal találkozott, akik vízért mentek és kérte Istent, hogy megtalálhassa a leányok között Rebekkát, mert Ábrám éppen azért küldte, hogy őt megkérje, már amennyiben a házasságkötés tetszésére van. Engedje meg, hogy a leányt felismerje és hogy a lány az ő kérésére egy ital vizet adjon neki, holott a többiek megtagadják tőle.

Ezzel a szándékkal közeledett a kúthoz, megkérte a leányokat, adjanak innia. Mikor azonban ezek kérését elutasították, hisz nekik maguknak is szükségük volt a vízre, hogy hazavigyék, — mert nagyon nehéz volt vizet meríteni, — megrótta őket, hogy ilyen ridegek az idegen iránt és megkérdezte, vajjon mit ajándékoznának szivesen embertársaiknak, ha még vizet sem hajlandók adni nekik. Rebekka pedig szivesen teljesítette kérését. Ebből a szolga jó reménységet merített, de hogy még jobban megismerje a leányt, megdicsérte jóságáért és azért is,

hogy nem vonakodott saját fáradsága árán csillapítani a jövevény szomjúságát. Aztán kikérdezte szülei felől, szerencsét kívánt nekik, hogy ilyen leányuk van és így szólt: „Bár kedvük szerint adhatnának férjhez valami igaz emberhez, hogy törvényes gyermekeket szülj neki!“ A hajadon pedig szivesen megadta neki a kért felvilágosítást és az ő kivánságára elmondta származását: „Nevem Rebekka, — mondta, — atyám Bátuel, de ő már rég halott és testvérem Lábán vezeti anyámmal együtt gazdaságunkat és védelmezi az én szüzességemet“. A szolga nagyon megörült ennek és azt következtette ebből, hogy az úton nyilván Isten volt az ő oltalmazója. Aztán elővett egy nyakláncot és egyéb ékszereket, amikkel a leányok szeretik ékesíteni magukat és felajánlotta neki jutalmul a vízért és egyúttal tisztelete jeléül; illendő, hogy ilyen jutalmat nyerjen, mert sokkal szivesebb volt, mint a többi lány. Egyúttal megkérte, hogy szállást vehessen otthonában, mivel az éjszaka miatt nem utazhatik tovább; ezenfelül nagyon értékes női ékszereket visz magával és ezeket sehol sem tudná jobban biztonságba helyezni, mint olyan embereknél, amilyenek ő és szülei. Azt is hozzátette, hogy a leány illendő viselkedéséből bátran mer következtetni anyjának és bátyjának vendégszeretetére és szivességére; nem is lesz terhükre, hanem szivesen megfizet a szállásért és a maga útravalóján fog élni. A leány megköszönte neki, hogy ilyen jó véleménnyel van hozzátartozói vendégszeretetéről; azok azonban nem kapzsi emberek, mint ő gondolja és éppen ezért mindent ingyen fog megkapni. De bátyját, Lábánt előbb értesíteni akarja és csak akkor vezeti házukba az idegent, ha az beleegyezik.

Miután mindez megtörtént és a szolgát vendégül bevezették a házba, Lábán szolgái gondjukba vették tevéit; őt magát pedig Lábán asztalhoz vezette. Ebéd után így szólt Lábánhoz és anyjához: „Ábrám Táré fia és a ti rokonotok; mert Náchor, ó asszonyom, gyermekeid nagyatyja, Ábrám testvére s nekik közös volt atyjuk és anyjuk. Ez az Ábrám küldött engem ide, hogy törvényes fiának, minden vagyona örökösének, megkérjem leányotok kezét. Bizonyára a saját országa leányai közül választhatott volna fiának igen gazdag házastársat; de ezt nem akarta, hanem tiszteletből tulajdon nemzetsége iránt, ebből a nemzetségből akar asszonyt az ő fiának. Ezt a szándékát és választását fogadjátok szívesen, mert Isten kegyes végzéséből szerencsés volt az utam és megtaláltam ezt a leányt és a ti házatokat. Mert midőn a város közelébe érkeztem, láttam, hogy számos leány megy a kúthoz. És akkor imádkoztam Istenhez, hogy találkoz-

zam ezzel, ami meg is történt. Ezért ti is adjátok áldástokat erre az Istentől elhatározott házasságra és Ábrámot, aki engem oly nagy gonddal küldött ide, tiszteljétek meg azzal, hogy átadjátok leányotokat". Mivel pedig az ajánlatot megtisztelőnek és kedvükre valónak találták és felismerték benne Isten akaratát, a leányt a mondott feltételekkel útnak indították. És Izsák feleségül vette és minden birtoknak az ura lett, mert Ketura gyermekei gyarmatokon telepedtek meg.

17. FEJEZET

Ábrám halála

Nem sokkal utóbb meghalt Ábrám; ez a férfi minden erényben jeleskedett, Isten pedig különösen szerette őt páratlan jámborsága miatt. 175 évet élt és gyermekei, Izsák és Izmáel, Hebronban temették el, felesége Sára mellett.

18. FEJEZET

Izsák fiai, Ézsau és Jákob; születésük és neveltetésük

Ábrám halála után Izsák felesége áldott állapotba jutott és mivel teste szokatlanul megduzzadt, Izsák aggódni kezdett és megkérdezte Istent effelől. Isten azt felelte, hogy Rebekka ikreket fog neki szülni, akiktől olyan népek származnak, amelyek a fiúk nevét viselik és a fiatalabbik túl fogja szárnyalni az idősebbiket. És mint Isten megjövendölte, nemsokára ikrei születtek, közülük az idősebb tetőtől talpig sűrűn be volt nőve szőrrel, az ifjabbik pedig pedig a lábát fogta kezével. Atyjuk az idősebbiket szerette, akinek a neve sűrűn szőrös teste miatt Ézsau volt, viszont a fiatalabbikat, Jákobot, anyja szerette jobban.

Mivel az országban éhinség dühöngött, Izsák elhatározta, hogy Egyiptomba költözik; de Isten megparancsolta neki, hogy menjen Geraréba. Abimelek király, mivel vendégbaráti viszonyban volt Ábrámmal, nagy jóindulattal fogadta őt; később azonban megváltoztatta magatartását, mert irigykedett, hogy Isten különös kegyelemmel árasztotta el Izsákot, tehát elkergette. Izsák

ezután más helyre ment, amely nem messze volt Gerarától; ennek a helynek „Völgy“ volt a neve. Midőn tehát itten kutat ásott, megtámadták a pásztorok, hogy megakadályozzák munkájában. Ő azonban nem óhajtott harcba bocsátkozni velük, hanem eltávozott, tovább ment és másik kutat ásott; mikor azonban Abimelek többi pásztorai is megtámadták, onnan is eltávozott, hogy biztonságban élhessen. Mikor azután a király megengedte neki, hogy minden háborgatás nélkül kutat áshasson, meg is tette ezt és a kutat Rechobótnak nevezte, vagyis „tágas térnek.“ Az előbb ásott kutak közül az egyiket Eszeknek nevezte, mi annyit jelent, mint „a viaskodás kútja“, a másikat Szitnának, ami annyit jelent, mint „az ellenségeskedés kútja.“

Történt pedig, hogy Izsák hatalma megnövekedett, mert vagyona óriási lett. És Abimelek félt, hogy veszedelmessé válhatik rá nézve Izsák s mivel már régebben féltékenykedtek egymásra és Izsák titkos gyűlölettel szívében távozott el tőle, úgy gondolta, hogy egykori barátságuk nem sok hasznot hajt már neki. Ezért fel akarta újítani ezt a barátságot és egyik hadvezére, Fikol kíséretében elment Izsákhoz. És miután Izsák jóvoltából mindent megnyert, amit kívánt, mert Izsák szívesen megbocsátott neki régi barátságukért, hazatért.

Ézsau, akit apja, Izsák nagyon szeretett, negyvenéves korában feleségül vette Elon leányát, Ádát és Oolibamát, Szebeon leányát. Mindkét férfiú igen hatalmas ember volt Kánaánban; Ézsau pedig a maga elhatározásából tette ezt, atyját meg sem kérdezte. Mert ez bizonyára nem helyeselte volna Ézsau szándékát, mert nem akart rokonságba keveredni annak az országnak a lakóival. Azonban nehogy megbántsa fiát, nem ellenezte a házasságot és hallgatást fogadott.

Midőn pedig Izsák megöregedett és szeme elhomályosult, magához hivatta Ézsaut, panaszkodott öregségére és vakságára, amely megakadályozza az istentisztelet elvégzésében, megparancsolta neki, hogy menjen ki vadászni és készítsen neki lakomát az elejtett vadból. Ha majd elfogyasztotta ezt, imádkozni akar Istenhez, hogy egész életében segítője és oltalmazója legyen fiának; mert valószínű, hogy nemsokára meg kell halnia és nem akar úgy távozni az életből, hogy ne könyörögje le fiára Isten kegyelmét.

Erre Ézsau elsietett a vadászatra. Rebekka pedig, aki helyesebbnek tartotta, hogy Isten áldását Jákobra esdje le atyja, Izsák tudta nélkül megparancsolta ennek, hogy vágjon gödölyét

és készítsen belőle lakomát. Jákob engedelmeskedett anyjának és mikor a lakoma készen volt, a gödölye bőrét karjára kötözte, hogy atyja a szőrök miatt Ézsaunak tartsa őt, mert csak ebben különbözött ikertestvérétől, különben szakasztott mása volt. De nagyon aggódott, hogy atyja, mielőtt még kimondja az áldást, észreveszi a rút cselvetést és áldását átokra változtatja. Midőn tehát Jákob a lakomát atyja elé tálalta, ez magához hívta őt, mert furcsának találta hangját. Jákob pedig odanyujtotta a gödölye szőrével borított karját és mivel Izsák szőrösnek találta, így kiáltott fel: „A hangod Jákobéhoz hasonló, de a szőrzetedről úgy látszik: Ézsau vagy." És a lakoma után gyanútlanul Istenhez fohászkodott és így imádkozott: „Ó, örökkévalóság Ura és minden dolgok teremtője, atyámat rengeteg földi jóval áldottad és engem is erre a mostani jómódra méltattál. Utódaimnak megígérted, hogy oltalmazni fogod őket és ne vess meg engem se mostani gyengeségem miatt, mert most még inkább rászorulok segítségedre, mint máskor. Tartsd meg nekem kegyesen ezt a fiamat, óvd meg minden bajtól, adj neki boldog életet és áldd meg annyi jóval, amennyit csak adhatsz neki. Engedd, hogy ellenségei rettegjenek tőle, barátai pedig tiszteljék és szeressék."

Így imádkozott Istenhez és azt hitte, hogy Ézsauért imádkozik. Alig fejezte be, máris megérkezett Ézsau a vadászatról. Most Izsák rájött a csalásra, de hallgatott. Ézsau pedig követelte, hogy atyja éppen úgy áldja meg őt, mint öccsét. Azonban atyja ezt megtagadta, mert már minden könyörgését elpazarolta Jákobért. Mivel azonban Ézsau megcsalattatása miatt kesergett, Izsákot megindították könnyei és megjósolta neki, hogy vadászatban és fegyverforgatásban és minden egyéb mesterségben ki fog tűnni a többiek közül és ez a dicsősége megmarad örökre neki is, utódainak is; azonban alá kell vetnie magát testvérének.

Egyébként Jákob félt, hogy Ézsau bosszút áll rajta, mert elhalászta előle az áldást; anyja azonban megmentette ettől a veszélytől; rábeszélte férjét, hogy adjon Jákobnak feleségül az ő rokonságából egy mezopotámiai asszonyt. Mert Ézsau is atyja akarata ellenére vette feleségül Izmael leányát, akinek Bászemát volt a neve. Izsák azonban nem szerette a kánaániakat és nem tetszett neki, hogy Ézsau rokonságba keveredett velük s feleségül vette Beszemátot és szívből szerette.

19. FEJEZET

Jákob retteg bátyjától és Mezopotámiába menekül

Jákobot tehát Mezopotámiába küldte anyja, hogy ott feleségül vegye nagybátyja, Lábán leányát, miután Izsák, felesége kedvéért, ebbe beleegyezett. Átment Kánaánon, azonban annyira gyűlölte lakosait, hogy egyikhez sem akart betérni, hanem szabad ég alatt éjszakázott és kőpárnán nyugtatta fejét. Ekkor álmában látomása támadt. Úgy tetszett neki, hogy létrát lát, amely a földtől az égig ér; az embernél magasztosabb lények jártak fel és alá a létrán, a létra tetején pedig világosan látta Istent magát, aki nevén szólította és így beszélt: „Jákob, mivel olyan jó a te atyád, nagyatyád pedig kiváló erényű férfiú volt, ne törődj mostani helyzeteddel, hanem remélj jobbat. Mert az én oltalmam alatt garmadával lesz részed a jóban. Ábrámot is idevezettem Mezopotámiából, mikor rokonai elűzték; atyádat boldoggá tettem és a te sorsod sem lesz rosszabb. Ezért tehát csak bátran menj tovább és bízd rám magad: én vezetlek. A házasság, amelyet tervezel, szerencsésen megtörténik és jó gyermekeid születnek majd. Utódaidnak sokasága pedig megszámlálhatatlan lesz és nemzetséged egyre gyarapodik; neki adom ennek az országnak az uralmát és utódaid benépesítik majd az egész országot és a tengert, amerre csak a nap beragyogja. Tehát ne félj semmi veszedelemtől, ne riadj vissza semmi fáradalomtól, mert minden cselekvésedben gondviselőd és védelmeződ leszek, most és a jövőben."

Ezt hirdette Isten Jákobnak. Ez pedig örömében azon, amit látott és halott, olajjal öntözte meg a köveket, mert ezeken kapta meg nagy szerencséjének ígéretét. Aztán megfogadta, hogy ha szerencsésen visszatér, itt áldozatot mutat be, egyúttal pedig mindenből, amit szerez, tizedet fog adni Istennek. Ezt a helyet pedig a Bétel névvel tisztelte meg, ami görög nyelven annyit jelent, mint „Isten háza".

Innen tovább ment Mezopotámiába és eljutott Háránba. És mikor a város szélén pásztorokkal, ifjakkal és leányokkal találkozott, akik a kútnál üldögéltek, odalépett hozzájuk és egy ital vizet kért. Közben megkérdezte, vajjon, ismerik-e rokonát, ama bizonyos Lábánt és vajjon él-e még. Azok azt felelték, hogy valamennyien jól ismerik; leánya velük együtt legelteti a nyájat és csodálkoznak, hogy még nincs itt. Tőle majd mindent megtud, amire kíváncsi. Miközben így beszélgettek, megjött a leány a

pásztorokkal, akik vele együtt mentek el; és megmutatták neki Jákobot és megmondták, hogy az idegen azért jött, hogy a leány atyja felől tudakozódjék. Ekkor a leány gyermeki örömmel örvendezett Jákob érkezésének, kikérdezte, kicsoda és honnan jött és mi vezette ide és felajánlotta neki, hogy mindenben segítségére lesz.

Jákobot pedig nem annyira a leány kedvessége nyügözte le és az, hogy rokonságban van vele, mint inkább az, hogy szerelemre lobbant a leány iránt, mert csodálta pompás termetét; valóban kevés ilyen termetű leány volt. Jákob így beszélt: „Ha te Lábán leánya vagy, akkor engem hozzád és atyádhoz olyan kötelék fűz, amely régibb nálad is, nálam is. Mert Ábrám, Árán és Náchor, mind a hárman Táré fiai voltak és nagyapád Bátuel Náchornak a fia volt, az én apám Izsák pedig Ábrám és Sára fia; Sára viszont Árán leánya. És egy legújabb rokonság még közelebb hozott bennünket egymáshoz, mert az én anyám, Rebekka, atyádnak, Lábánnak testvére és az ő atyjuk és anyjuk ugyanaz. Ennélfogva mi unokatestvérek vagyonk. Én pedig azért jöttem most ide, hogy köszöntselek benneteket és megújítsam a régi rokonságot." Ekkor a leány, mint általában a fiatalok szoktak, visszaemlékezett mindarra, amit régebben hallott atyjától Rebekkáról és mivel jól tudta, mily szívesen hallották az ő szülei Rebekka nevét, könnyezve megölelte Jákobot, köszöntötte őt és így szólt: „Nagy örömet szerzel atyámnak és családomnak, mert atyám nem feledkezett meg anyádról és gyakran beszél róla és ezért igen meg fog becsülni téged." Ezután felszólította, hogy vele együtt menjen atyjához és ne fossza meg sokáig attól az élvezettől, hogy őt láthassa.

És így szólván, elvezette őt Lábánhoz; ez pedig azonnal felismerte az ifjút és mivel Jákob itt baráti körben fölmelegedett, igen nagy örömet szerzett Lábánnak váratlan megérkezésével. Midőn azonban néhány nap elmúlt, Lábán azt mondta, hogy sokkal jobban örül Jákob jelenlétének, mintsem szavakkal ki tudná mondani, mégis szeretné tudni, miért hagyta el agg szüleit, akik rászorulnak az ő segítségére és miért jött ide. Mindenesetre igyekezni fog tőle telhetőleg minden kívánságát teljesíteni. Erre Jákob mindent elmondott neki és elbeszélte, hogy Izsáknak ikerfiai vannak, egyik ő, másik Ézsau. Ézsau az ő életére fenekedett, mert megfosztotta őt az atyai áldástól, amelyet anyjának csele révén ő szerzett meg magának és ezzel elvette Ézsautól az Istentől neki igért uralkodást, mindazzal a szerencsével együtt, amit atyja esdett számára Istentől. Tehát ez az oka idejövetelének és anyjá-

nak a parancsa. „Nekünk ugyan majdnem mindenütt vannak rokonaink, — tette hozzá, — de anyám titeket választott ki, mint a legközelebbi rokonokat. Mostani helyzetemben tehát főképpen rád bízom magamat Isten után, aki az úton védelmezőm volt."

Lábán erre szülei kedvéért megígérte neki őszinte baráti segítségét, már csak anyja kedvéért is: reméli, hogy erről bizonyságot is tehet azzal, ha különösen gondoskodik róla. Rá akarja bízni nyájainak felügyeletét és ha haza akar térni, ajándékokkal és olyan tisztelettel bocsátja útjára, amilyent ilyen közeli rokon megérdemel. Jákob örvendezett ezen és azt felelte, hogy inkább itt marad és szívesen elvállal mindenféle munkát, amit rábíz; bér fejében Ráchelt kérte feleségül, akit különösen azért becsült, mert az ő révén jutott be Lábánhoz; a leány iránti szerelme sugallta neki ezeket a szavakat. Lábán megörült ennek, odaigérte neki leányát, mert ennél különb vőt, mint mondta, nem is kívánhat magának. De a menyegzőt csak akkor lehet megtartani, ha még egyideig ott marad nála, mert nem szívesen küldené leányát Kánaánba, hiszen már az is fáj neki, hogy nővérét oda adta férjhez. Jákob ebbe is belenyugodott és megegyeztek hét esztendei szolgálatban. Ennyi idő alatt Lábán próbára teszi majd vejének jellemét és megítélheti, milyen ember. És midőn a megszabott idő elmúlt, elkészíttette a menyegzői lakomát. Éjszaka azonban azt parancsolta idősebb leányának, aki nem volt olyan szép, mint Ráchel, hogy ő háljon Jákobbal, aki azt észre sem vette, mert a bor mámora és a sötétség megtévesztette; így tehát hált vele. Mikor reggel észrevette a csalást, szemére vetette Lábánnak szószegését. Ez azzal mentegetődzött, hogy csak kényszerből cselekedett így, mert nem rosszakaratból, hanem igen fontos okból küldötte Liát az ő ágyába. Ez azonban nem lesz akadálya Ráchellel kötendő házasságának, hanem további hét év után, ha szereti, őt is hozzáadja feleségül. Jákob ebbe is beleegyezett, mert Ráchelt csakugyan nagyon szerette és azt hitte, nem tehet másképpen. És mikor ez a hét esztendő is elmúlt, feleségül vette Ráchelt.

Atyjuk mindegyik leány mellé egy-egy szolgálót is adott, Lia mellé Zelfát, Ráchel mellé pedig Bálát, de nem rabszolgákul, hanem szolgálóleányokul. Lia pedig haragudott férjére Ráchel szerelme miatt és úgy gondolta, hogy jobban megszereti őt férje, ha gyermeket szül neki, s ezért buzgón könyörgött Istenhez. És midőn fiat szült és ezért férje szívesebb is lett hozzá, a fiút Rubennek nevezte, mert Isten irgalmasságából kapta őt; ez a név tudniillik ennyit jelent. Később még három fiút szült; az egyik volt Simeon, ez annyit jelent, mint „meghallgatott az Isten", a

másik Lévi, ez annyit jelent, mint „a szövetség megerősítése" és a harmadik Juda, ez pedig annyit jelent, hogy „hálaadás". Most azután Ráchel aggódott, hogy ha nénje ily termékeny, megfogyatkozik iránta férje szeretete, tehát Jákob ágyába küldte szolgálóját, Bálát. Ez fiat szült neki, akinek a neve lett Dán, ami görög nyelven annyit jelent, mint „Isten ítélete"; később Naftálit szülte, ez pedig annyit jelent, hogy „csellel le nem győzhető", mert az anyja csellel akarta testvére termékenységét túlszárnyalni. Ugyanezt a cselt alkalmazta azonban Lia is, mert ő is férje ágyába küldte szolgálóját. Zelfától született tehát Gád, ami ezt jelenti: „véletlen"; később pedig Ászer, ez pedig annyit jelent, mint „szerencse fia", mert általa gyarapodott Lia szerencséje. Midőn egyszer Ruben, Lia legidősebb fia, mandragora-bogyót hozott anyjának, Ráchel kért belőle, mert nagyon megkívánta. De Lia megtagadta tőle és ezt mondta: elégedjék meg Ráchel azzal, hogy elfordította tőle férje szerelmét. Ráchel pedig, hogy testvérét megnyugtassa, megígérte: beleegyezik, hogy férje a következő éjszakán Liával háljon, amit ez hálásan elfogadott. Jákob tehát Liával hált és ez ismét fiakat szült neki: egyik volt Iszahár, ami annyit jelent, mint „jutalmul született", a másik Zabulon, ami annyit jelent, mint „jóakarat záloga"; és egy leányt is szült, akinek a neve volt Dina. Később Ráchel még egy fiút szült, akinek a neve József lett, ami annyit jelent mint: „jövendőbeli gyarapodás".

Az egész idő alatt, húsz esztendeig, legeltette és gondozta Jákob apósa nyájait. Ez idő elteltével az a vágya támadt, hogy feleségeivel együtt visszatérjen hazájába. És mivel apósa ezt megtagadta, elhatározta, hogy titokban megy el. Miután tehát megkérdezte feleségei véleményét az utazásról és ezek beleegyeztek, magához vette Ráchel a bálványokat, amelyeket ősidőktől fogva tiszteltek és elmenekült nővérével, mindkettejük gyermekeivel, szolgálóikkal, azoknak gyermekeivel és minden vagyonukkal. Jákob elhajtotta a nyáj felét, Lábán pedig nem vett észre semmit. A bálványokat Ráchel vitte magával, ámbár Jákob arra oktatta, hogy hagyják abba a bálványok tiszteletét; Ráchel tudniillik legalább a bálványokhoz akart segítségül folyamodni, hogy megnyerje atyja bocsánatát, ha az valóban nyomukba ered és elfogja őket.

Lábán, aki csak harmadnap vette észre Jákob és leányai szökését, erős csapat élén nagy haraggal utánuk eredt és hetednapra utólérte őket, mikor egy dombon éppen pihenőt tartottak.

Azonban mivel az éj már közeledett, nem indult támadásra. De álmában megjelent neki az Isten és figyelmeztette, hogy békülékenyen közeledjék vejéhez és leányaihoz és haragjában ne bánjon el velük keményen; inkább kössön szövetséget Jákobbal, mert Isten Jákob oldalán fog harcolni, ha Lábán fitymálja az ő kis seregét és harcba bocsátkozik vele. Lábán, miután Isten így intette, másnap beszélgetésre hívta meg Jákobot és közölte vele álmát. És ámbár Jákob bizalommal jött hozzá, szemrehányásokkal halmozta el és megfeddte: Szegény és gyámoltalan volt, mikor magához fogadta és bőségesen elhalmozta őt fölöslegeivel; „leányaimat — folytatta — feleségül adtam hozzád és reméltem, hogy ezzel a rokonsággal megerősítem hozzám való barátságodat. Te azonban semmit sem törődtél anyáddal, sem rokonságunkkal, sem feleségeiddel, sem unokáimmal és úgy bántál velem, mint ellenséggel. Elraboltad tulajdonomat, leányaimat rábeszélted, hogy szökjenek meg szülőföldjükről, magaddal vitted a bálványokat, amelyeket őseimmel együtt én is mindig tiszteltem és amit ellenségével is alig követ el az ember, azt te, az unokaöcsém, leányaim férje, hozzá még vendégbarátom és atyámfia, elkövetted velem". Lábán e szavaira Jákob azt felelte, hogy nem csupán az ő szívébe, hanem minden ember szívébe beleojtotta Isten a szülőföld szeretetét és helyénvaló, hogy oly hosszú idő után visszatérjen oda. „Ami pedig a rablás vádját illeti, — folytatta, — egy másik bíró bizonyára téged ítélne el igaztalanságod miatt. Mert te sokkal nagyobb hálával tartozol nekem azért, hogy vagyonodat megőriztem és gyarapítottam; hogyan mondhatod tehát igaztalannak, hogy e vagyon kis részét magammal vittem? Leányaidra vonatkozólag pedig tudd meg, hogy ők nem az én gonosz tanácsomra kísértek el engem, hanem azért, mert ragaszkodnak férjükhöz, mint hitvesekhez illik is. Tehát nem annyira engem követnek, mint inkább gyermekeiket." Így beszélt Jákob és ezzel akarta bebizonyítani, hogy nem követett el igaztalanságot ellene. Azután pedig magát Lábánt vádolta, hogy ő, anyjának testvére és feleségeinek atyja, húsz esztendőn át erőszakkal magánál tartotta őt és kemény fegyelemmel gyötörte. A menyegzőn elkövetett csalást, ámbár igen gonosz cselekedet volt, nem akarja túlságosan felhánytorgatni; sokkal rosszabb mindaz, ami a menyegző után történt; szinte hihetetlen, hogy ilyesmit elkövethet valaki barátja ellen. Kétségtelen, hogy Lábán méltatlanul bánt Jákobbal; mert mikor látta, hogy Isten ennek minden kívánságát teljesíti, hol a fehér, hol pedig a fekete birkákból ígért neki. És mikor a Jákobra eső birkák száma nagyon megnöveke-

dett, minden alkalommal megszegte szavát és újra meg újra a jövő évre halasztotta igérete beváltását, mert irigyelte Jákob vagyonának gyarapodását. Mindig csak igéretekkel elégítette ki, abban a reményben, hogy a gyarapodás nem lesz olyan nagy. Ha azonban mégis nagy volt, akkor megcsalta.

Az elrabolt bálványok ügyében pedig megengedte Jákob, hogy Lábán házkutatást tartson. Midőn Lábán hozzáfogott, Ráchel, aki erről értesült, elrejtette a bálványokat a teve takarója alá, amelyen utazott. És maga is ráült és azt vetette ürügyül, hogy éppen a szokásos tisztulása van. Erre Lábán abbahagyta a további kutatást, abban a hiszemben, hogy leánya ebben az állapotban nem merne közeledni a bálványokhoz. Ezután Lábán megesküdött Jákobnak, hogy gondolni sem akar többé az elkövetett igaztalanságra és emez is megesküdött, hogy mindig szeretni fogja leányait. Ezt a szövetséget pedig egy hegyen kötötték, ahol oltáralakú oszlopot emeltek. Innen kapta a hegy Gálaád, a tartomány pedig a Galadene nevet. Utána lakomával pecsételték meg az esküt és Lábán hazatért.

20. FEJEZET

Jákob és Ézsau találkozása

Midőn Jákob Kánaánba ment, látomásai támadtak, amelyek jó reménységgel töltötték el a jövőre vonatkozólag. Ezért a látomások helyét „Isten táborának" nevezte el. És mivel mindenekelőtt meg akarta tudni, mit forgat fejében bátyja, kémeket küldött előre, mert régebbi gyanakvása miatt félt tőle. A kémeknek meghagyta, hogy ezt mondják Ézsaunak: Jákob szabad elhatározásából hagyta el hazáját, hogy ne kelljen együtt laknia haragos bátyjával; most azonban azt hiszi, hogy ilyen hosszú idő multán kibékülhetnének, tehát feleségeivel és gyermekeivel és szorgalma árán szerzett vagyonával hazafelé tart. És minden kincsével együtt hajlandó magát megadni neki, mert legnagyobb boldogságának tartja, ha bátyjával megoszthatja azt, amivel Isten megáldotta. Ézsau ennek megörült és négyszáz fegyveressel öccse elé sietett. Midőn Jákob hallotta, hogy ily nagyszámú fegyveressel vonul eléje, igen megijedt; de Istenbe vetette reményét és intézkedéseket tett a maga és övéi biztonsága érdekében, ha amazok esetleg ellenséges szándékot táplálnak. Ebből a célbólketté-

osztotta övéit. Az egyik résznek meghagyta, hogy előre menjen, a másiknak, hogy utánuk induljon, hogy az elől haladók, ha esetleg Ézsau támadása megszorongatja őket, a hátvédhez visszavonulhassanak. Miután embereit így elrendezte, követeket küldött ajándékokkal bátyjához; az ajándék marha volt és mindenféle egyéb négylábú, amelyek igen értékesek voltak Ézsau számára, mivel ezekben hiányt szenvedett. Meghagyta, hogy a követek térközöket tartsanak, hogy kis időközökben érkezzenek meg és így azt a látszatot keltsék, mintha sokan volnának. Mivel valószínű volt, hogy az ajándékok megenyhítik Ézsau haragját, ha ugyan még egyáltalán haragszik, azt is meghagyta a követeknek, hogy igen barátságosan szóljanak hozzá.

Miután ezekkel az intézkedésekkel eltelt a nap, amint az éj leszállt, megindult a menet. Mikor pedig az emberek átlépték a Jálok nevű hegyi patakot, Jákob kissé visszamaradt és jelenést látott, amellyel tusakodott és ő lett a győztes. Ez a jelenés azután megszólította őt és figyelmeztette: ne higyje, hogy holmi senkifiával viaskodott, mert Isten angyalát győzte le. Ez pedig annak a jele, hogy nagy szerencse vár rá és nemzetsége nem fog elmulni, sem pedig halandó nem fog erőt venni rajta. Azt is megparancsolta neki az angyal, hogy ezentúl Izraelnek nevezze magát, ami héber nyelven annyit jelent, mint „Isten angyalának legyőzője". Ezt pedig Jákob kívánságára hirdette; mert mikor Jákob észrevette, hogy Isten angyala jelent meg neki, megkérte, fedje fel előtte jövendőjét. Ezután eltünt a jelenés. Jákob pedig örvendezett azon, amit hallott és a helyet elnevezte Fánuelnek, ami annyit jelent, mint „Isten arca". Mivel pedig viaskodás közben fájdalmat érzett csípőizmaiban, mostantól fogva tartózkodott csípőizom élvezetétől és őmiatta nem szabad nekünk még ma sem az állatok csípőizmát megennünk.

Midőn Jákob megtudta, hogy bátyja a közelben van, félreállította az asszonyokat, hogy kíséretükkel távolról nézzék a férfiak küzdelmét, ha Ézsau harcba bocsátkoznék. Ő maga azonban kegyelemért könyörgött bátyjához, mikor közelébe ért, aki pedig semmi rosszra sem gondolt, hanem köszöntötte őt, kérdezősködött felesége és gyermekei felől és miután mindent megtudott, maga akarta Jákob családját atyjához vezetni. Jákob azonban ürügyül vetette, hogy barmai kifáradtak; ezért Ézsau visszatért Szeirbe, ahol lakott. Ezt a helyett pedig Ézsau szőrzetéről „bozontosnak" nevezték.

21. FEJEZET

Dina megbecstelenítése

Ezután Jákob Szokótba érkezett, — ezt a helyet így nevezik még ma is, — onnan pedig Szichembe, a kánaániak földjére. És mivel Szichem lakosai ezt a napot ünnepélyesen megülték, Dina, Jákob egyetlen leánya, bement a városba, hogy megnézze a környék asszonyainak díszruháit. Itt látta meg őt Szichem, Hémor király fia; elrabolta és meggyalázta és mivel szerelemre lobbant iránta, megkérte atyját, hogy adja hozzá feleségül a leányt. Ez beleegyezett, elment Jákobhoz és megkérte, hogy fiának, Szichemnek adja törvényes feleségül Dinát. Jákob pedig, aki a kérő magas méltóságára tekintettel nem akart nemet mondani, de nem is akarta idegenhez adni leányát, gondolkodási időt kért és a király abban a reményben távozott, hogy Jákob beleegyezik a házasságba. Ezután Jákob közölte fiaival, milyen gyalázat érte testvérüket; elmondta Hémor ajánlatát is és kérte őket: gondolják meg, mit kell cselekedni. A legtöbben hallgattak, mert valóban nem tudták, mihez kellene fogni. De Simeon és Lévi, a leány édesbátyjai, ebben állapodtak meg egymással: mikor Szichem lakosai ünnepet ültek és éppen lakomáztak, megtámadták először az őröket és álmukban levágták őket; aztán benyomultak a városba, mind megölték a férfiakat, a királyt is, fiát is és csak a nőket kímélték meg. És miután atyjuk tudta nélkül ezt végrehajtották, hazahozták testvérüket.

Jákobot megrendítette ez a szörnyű esemény és megharagudott miatta fiaira. Isten azonban megjelent előtte, felbátorította és megparancsolta, hogy a sátrak megtisztítása után mutassa be neki azokat az áldozatokat, amelyeket Mezopotámiába vezető útján az álombeli jelenés után megigért. Miután tehát övéit engesztelő áldozattal megtisztította, megtalálta Lábán bálványait, amelyeket Ráchel az ő tudta nélkül magával vitt és elásta azokat Szichem mellett egy tölgyfa tövében. Aztán eltávozott innen és áldozatot mutatott be Bétel mellett, ahol az álombeli jelenést látta, midőn Mezopotámiába utazott.

Mikor innen is eltávozott és Efratába vonult, szülés következtében meghalt Ráchel és ő eltemette. Csak Ráchelnek magának nem lett része valamennyi rokona közül abban a megtiszteltetésben, hogy Hebronban temessék el. Jákob keservesen meg-

gyászolta és újszülött fiát Benjáminnak nevezte, mert az anyja miatta nagy gyötrelmet szenvedett. Jákobnak tehát összesen tizenkét fia volt és egy leánya. Fiai közül nyolc törvényes volt, hat Liától és kettő Rácheltől; négy fia a szolgálóleányoktól származott, mindegyiktől kettő. Neveiket már föntebb felsoroltam.

22. FEJEZET

Izsák halála és eltemettetése Hebronban

Innen Jákob a kánaáni Hebronba érkezett, ahol Izsák lakott. Itt nem sokáig éltek együtt; Rebekka már nem találta életben Jákobot, mert Izsák nemsokára meghalt és fiai eltemették Hebronban, ahol őseinek a sírjai is voltak. Izsák Istennek a kedveltje volt, aki őt atyja, Ábrám halála után különös gondoskodására méltatta. Nagy kort ért meg, mert erényes élet után 185 éves korában halt meg.

II. KÖNYV

1. FEJEZET

Hogyan osztoztak Izsák fiai, Ézsau és Jákob az országon, amelyben laktak és hogyan kapta meg Ézsau Edomot, Jákob pedig Kánaánt

Izsák halála után fiai nem hagyták egyben az öröklött országot, hanem megosztoztak rajta. Ézsau átengedte öccsének Hebron városát és maga Szeirben lakott, Edomon uralkodott, amely róla kapta nevét; mert az ő másik neve Edom volt, amelyet a következő okból kapott: ifjúkorában egyszer kimerülten és éhesen tért haza a vadászatról, amint öccse éppen lencsefőzeléket készített, amely vörös színű volt; mivel nagyon megkívánta, megkérdezte öccsét, adna-e belőle. Jákob megcsalta bátyját, mert hasznot húzott éhségéből és rábeszélte, hogy a lencsefőzelék fejében mondjon le javára elsőszülöttségi jogáról. Ézsaut annyira gyötörte az éhség, hogy beleegyezett és ezt esküvel is megerősítette. A főzelék vörös színéről pajtásai gúnyolódásból Édomnak nevezték, mert héber nyelven ez „vöröset“ jelent. Ezért annak a vidéknek is ez a neve, a görögök azonban a szebben hangzó Idumaea néven nevezik.

Ézsaunak öt fia volt: Jehus, Ihelon és Koré, — ez a három Oolibama nevű feleségétől; Ádától született Elifáz, Ráhuel pedig Bászemáttól. Elifáznak öt törvényes fia volt: Temál, Omár, Szefó, Gátám és Kenez, valamint egy törvénytelen fia, Amelek, ágyasától Támnától. Ezek Édomban laktak, amelyet Gobolitisnak is neveztek és Amalekitisben, amely Amalektől kapta nevét. Édom régente nagyon messzire terjedt s valamikor az egész országot ezzel a névvel jelölték, később azonban egyes részei azokat a neveket viselték, amelyeket első lakói adtak nekik.

2. FEJEZET

Jákob fiát, Józsefet megirígylik testvérei azokért az álomlátásokért, amelyek nagy szerencsét jósoltak neki

Jákob oly páratlanul szerencsés ember lett, hogy nem volt hozzá fogható. Mert egyrészt gazdagabb volt az ország valamennyi emberénél, másrészt pedig tisztelték és irígyelték gyermekeinek kiválósága miatt. Mert ezek ügyesek voltak a munkában, edzettek a fáradalmak elviselésében és valamennyi éles elmével volt megáldva. Ezenfelül maga az ég oly bőkezűen gondoskodott jólétéről, hogy még a kellemetlenségekből is szerencse fakadt számára. Továbbá ő és fiai voltak kiválasztva arra, hogy egyengessék őseik útját az egyptomi kivonuláshoz; ez pedig így történt:

Jákob nagyon szerette Józsefet, akit Ráchel szült neki, egyrészt testi szépsége, másrészt szellemi képességei miatt, mert valamennyi testvérénél okosabb volt; jobban szerette többi gyermekeinél. Azonban atyjának e hajlandósága Józsefre vonta testvéreinek gyűlöletét és irigységét. És ezt még jobban fűtötték azok az álmai, amelyeket közölt atyjával és testvéreivel. Hiszen olyan az ember természete, hogy még legközelebbi rokonainak szerencséjére is féltékeny. Azok a látomások pedig, amelyek Józsefnek álmában feltűntek, a következők voltak:

Mikor egyszer atyjuk testvéreivel együtt aratás idején kiküldte őt is gabonát gyűjteni, látomása támadt, amely merőben eltért mindattól, amit az ember álmában látni szokott. Midőn felébredt, elmondta álmát bátyjainak, hogy fejtsék meg: az elmúlt éjjel úgy tűnt neki álmában, hogy az ő kévéje ott, ahová állította, mozdulatlanul áll, testvéreinek kévéi pedig odamennek az övéhez és hódolnak előtte, mint ahogyan a szolgák szoktak hódolni uruk előtt. Bátyjai azonnal fölismerték, hogy ez az álom szerencsét és hatalmat jelent József számára és hogy ők majd alattvalói lesznek öccsüknek. De ezt nem mondták meg Józsefnek, hanem úgy tettek, mintha nem tudnák megfejteni az álmot. Titokban azonban abban reménykedtek, hogy nem teljesedik az, amitől tartanak, de gyűlöletük annál jobban megerősödött.

Istennek sehogysem tetszett az ő irigykedésük és ezért Józsefre másik álmot küldött, amely még csodálatosabb volt, mint az előbbi. Úgy tűnt neki álmában, mintha a nap a holddal és a többi csillagokkal leszállna a földre és őt imádná. Ezt az

álmát bátyjai jelenlétében elmesélte atyjának, anélkül, hogy bármi rosszat sejtett volna és kérte, hogy fejtse meg. Jákob megörült az álomnak, mert fölismerte benne fia szerencséjének megjövendölését és örvendezett azon, hogy az álom hatalmat jósolt neki. Azután az ígéretes álmot úgy magyarázta, hogy Isten rendeltetéséből eljön az idő, amikor József tiszteletben fog állni szülei és testvérei előtt, akik hódolnak majd neki. A hold és a nap az anyát és atyát jelenti, mert a hold minden teremtett lénynek növekedést és táplálékot ad, a nap pedig alakot és erőt. A csillagok jelentik testvéreit, mert csillag is tizenegy volt, mint ők maguk és mert ők is szüleiktől kapták erejüket, mint a csillagok a naptól és holdtól.

Jákob éles elmével így fejtette meg az álmot, testvéreit azonban igen elkeserítette az, amit hallottak. S nagyon felingerültek József ellen, mintha idegen volna, — akinek majd osztályrészül jut mindaz a szerencse, amit az álomlátás hirdetett, — nem pedig saját édestestvérük, akivel valószínűleg együtt fogják élvezni mindezt a jót, hiszen egy vérből származtak. Ezért elhatározták, hogy megölik. És mikor ez az elhatározás megfogant bennük, történt, hogy az aratás végeztével Szichembe vonultak, ahol kövér és barmaiknak igen alkalmas legelők voltak és ott legeltették nyájaikat, atyjukat pedig nem értesítették róla. Mivel atyjuk nem ismerte elmaradásuk okát, és egyik pásztor sem kereste fel, hogy valami biztosat jelentett volna felőlük, igen megszomorodott és aggódásában elküldte Józsefet a nyájhoz, hogy tudakozódjék testvérei felől és hozzon hírt róluk.

3. FEJEZET

Józsefet gyűlöletből eladják testvérei Egyiptomba.

Mikor József megérkezett, testvérei megörültek; de nem úgy örültek neki, mint mikor közeli rokon érkezik, vagy éppen atyjuk hírnöke, hanem úgy, mint mikor ellenség jön, akit Isten hatalmukba adott. Hogy tehát el ne szalasszák a jó alkalmat, azonnal hozzákészülődtek, hogy megöljék. Mikor Ruben, a legidősebb, látta, hogy mit akarnak cselekedni és hogy valamenynyien egyetértenek ebben, meg akarta fékezni gonoszságukat és megmagyarázta nekik, mily vakmerő és gyalázatos szándékot melengetnek szívükben. Mert ha Isten és az emberek előtt már

az is szörnyűség, ha idegen embert öl meg valaki, mennyivel gyalázatosabb magára venni a testvérgyilkosság bűnét, hiszen a szerencsétlenség visszahat az apjára is, anyját pedig vígasztalan elhagyatottságba taszítja. Ennélfogva óvakodjanak elkövetni ezt a természetellenes cselekedetet és álljanak el vakmerő szándékuktól. Gondolják meg, mennyire szenvednének ők maguk is, ha legjobb fiuk meghalna. Féljék az Istent, aki tudja öccsük élete ellen táplált szándékukat. Ha elállnak ettől a gonosztettől, Isten szeretni fogja őket, bűnbánatukért és megtérésükért. De ha ragaszkodnak szándékuk megvalósításához, akkor az elképzelhető legszörnyűbb büntetésekkel sujtja majd őket, mert megsértik a mindenütt jelenlévő gondviselést, amely előtt semmi sem marad rejtve, akár a magányosságban, akár a városok forgatagában történik. Mert akárhol van az ember, Isten is ott van vele. És ha ezt a tettet elkövetik, tulajdon lelkiismeretük is üldözni fogja őket. Már pedig lelkiismerete elől senki sem tud elmenekülni, akár jó, akár pedig rossz, mint az övék, ha elkövetik a testvérgyilkosságot. Ezenfelül még hozzátette, milyen gyalázatos dolog még egy gonosz testvért is meggyilkolni és hogy még idegeneken sem szokás bosszút állni, ha megsértették az embert. Ők pedig meg akarják gyilkolni Józsefet, ámbár semmi rosszat sem cselekedett ellenük és fiatal kora inkább szánalmat, gondozást és védelmet követelne. A tett gyalázatosságát még az az ok is növeli, ami őket erre indítja. Ez pedig nem más, mint az, hogy irigylik József jövendőbeli szerencséjét, pedig vele együtt élvezhetnék, hiszen nem idegenek, hanem atyjafiai. Meg kell gondolniok, hogy mindabban, amit Isten Józsefnek ajándékoz, nekik is részük lesz. Az ég haragja tehát súlyosan rájuk nehezedik, ha meggyilkolják azt, akit Isten ily nagy szerencsére méltatott. Sőt, magát Istent fosztják meg attól, akit földi javakkal el akart halmozni.

Ilyen és efféle szemrehányásokkal és kérésekkel igyekezett Ruben elriasztani őket a testvérgyilkosságtól. Mikor azonban látta, hogy nem enyhül gyűlöletük, hanem inkább sietni akarnak a gyilkossággal, legalább arra szerette volna rávenni őket, hogy enyhébb halálnemet válasszanak. Ha már nem hajlottak esdő kérésére, hogy ne gyilkolják meg Józsefet, hanem inkább ragaszkodtak hozzá, hogy eltegyék láb alól, akkor legalább legyen kisebb a bűn, amelyet elkövetnek, ha az ő tanácsát megfogadják. Céljukat így is elérik, azonban másképp, nem oly útálatos módon. Tudniillik arra kérte őket, hogy ne emeljenek ők maguk kezet testvérükre, hanem dobják be a legközelebbi víz-

medencébe és hagyják ott meghalni; ennek meglesz az az előnye, hogy nem szennyezik be kezüket. Miután ebbe beleegyeztek, Ruben elvezette a fiút, kötélre kötözte és lassan leeresztette az egyik vízmedencébe, amely már majdnem egészen kiszáradt. Azután eltávozott onnan és jó legelőt keresett.

Júda pedig, Jákob egyik fia, Izmael törzséből való arab kereskedőket pillantott meg, akik fűszereket és szíriai árucikkeket szállítottak Gálaádból Egyiptomba. Miután Ruben eltávozott, azt tanácsolta testvéreinek, hogy húzzák ki Józsefet a medencéből és adják el az araboknak; ha aztán valahol messze, idegeneknél éri őt a halál, legalább megszabadulnak a gyilkosság vádjától. Ezt a javaslatot elfogadták, kihúzták Józsefet a medencéből és húsz mináért eladták a kereskedőknek; József ekkor 17 éves volt. Ruben pedig éjjel visszament a medencéhez, mert Józsefet testvérei tudta nélkül meg akarta menteni. Mikor kiáltozására nem kapott feleletet, arra gondolt, hogy testvérei az ő távozása után meggyilkolták és ezért szemrehányást is tett nekik. Azok azonban elbeszélték neki, hogy mi történt, mire megszűnt bánata.

Mihelyt a testvérek ezt elkövették Józseffel, azon gondolkodtak, mit tegyenek, hogy atyjuk gyanúját eloszlassák. És megállapodtak abban, hogy azt az alsóruhát, amelyet József akkor viselt, amikor hozzájuk jött és amelyet levetették róla, mikor leeresztették a medencébe, befröcskölik gödölye vérével, elviszik atyjuknak és megmutatják neki: hadd higyje, hogy fiát vadállatok tépték szét. Így is cselekedtek, elmentek öreg atyjukhoz, aki már félfüllel hallott valamit fiáról és elmondták neki, hogy Józsefet nem látták, nem is tudják, mi történt vele, de ezt a véres és megszaggatott ruhadarabot találták és ebből arra következtetnek, hogy vadállatok támadtak rá és így halt meg, ha ugyan ez a ruha az, amelyben hazulról eltávozott. Jákob, aki némileg még reménykedett, hogy a fiút elfogták és valahová elhurcolták, most erről a reményéről is lemondott, hisz a ruhadarabot a halál biztos jelének tekintette, mert ráismert, hogy ez ugyanaz a ruhadarab, amelyet József viselt, midőn testvéreihez küldte; és meggyászolta őt, mintha valóban meghalt volna. És úgy viselkedett, mintha József lett volna az egyetlen fia és többi fia nem volna neki vígasztalás, annyira meg volt győződve róla, hogy Józsefet, mielőtt még testvéreivel beszélhetett volna, vadállatok tépték szét. Zsákruhát öltött és úgy üldögélt ott lesújtva a fájdalomtól, visszautasította fiainak vígasztalását és akkor sem engedett gyászából, mikor már teljesen kimerült.

4. FEJEZET

József dícséretreméltó önuralmáról

Józsefet a kereskedőktől egy Putifár nevű egyiptomi vette meg, fáraó király főasztalnokmestere, és nagy tiszteletben tartotta. Mert oktattatta a tudományokban, jobb táplálékot adatott neki, mint általában a szolgáknak szoktak és házának elöljárójává tette. Ő pedig mindezt elfogadta és eddigi magatartásán semmit sem változtatott; sőt ellenkezőleg, bebizonyította, hogy okossággal az élet legnagyobb nehézségein is erőt lehet venni, ha ugyan ez az okosság tiszta és szeplőtelen és nem pusztán a pillanatnyi kedvező viszonyokhoz igazodik.

Történt, hogy urának felesége szerelemre lobbant iránta, mert oly szép és tehetséges volt és azt hitte, hogy ha ezt közli Józseffel, nagyon könnyen bűnös viszonyra csábíthatja. Sőt bizonyára szerencséjének fogja tartani, hogy úrnője ilyesmit kíván tőle; mert az asszony csak arra gondolt, hogy egyelőre szolgai állapotban van és nem gondolt jó erkölcseire, amelyek ebben a megváltozott helyzetében is változatlanul megmaradtak. De mikor felfedte előtte forró vágyát és kérte, hogy háljon vele, József visszautasította kívánságát, mert gazságnak tartotta, hogy kedvére tegyen, holott ezzel gyalázatot és szégyent hozna arra, aki megvásárolta és megbecsülte őt. Ezután figyelmeztette az asszonyt, hogy fékezze meg gerjedelmét és mondjon le a reményről, hogy valaha is teljesíti kívánságát; úgy gondolta, hogy az asszony így majd le tudja győzni fékezhetetlen vágyakozását. József azt is feltette magában, hogy inkább a legnagyobb kínzást is eltűri, mintsem hogy kedvére tegyen. Mert ha nem is illik, hogy a szolga ellenkezzék úrnője akaratával, mégis úgy gondolja: elegendő mentsége van arra, hogy ne engedelmeskedjék asszonya parancsának. Mivel az asszony nem számított erre a makacs ellenkezésre, szerelme csak annál hevesebb lett és mivel gerjedelme hajtotta, elhatározta, hogy másodszor is ostromra indul.

Mikor éppen nyilvános ünnepre készültek, amelyen az asszonyok is részt szoktak venni, férje előtt betegséget vetett ürügyül, hogy megint megostromolja Józsefet gerjedelmével, mikor majd elcsendesedik és elnyugszik a ház. Mikor sikerült otthon maradnia, még hízelgőbb szavakkal kezdte zaklatni, mint

elsőízben: jobb, ha minél előbb eleget tesz sóvárgásának és nem ellenkezik tovább, egyrészt tiszteletből iránta, másrészt pedig szenvedélyes szerelméért, amely őt, az úrnőt, arra indította, hogy megalázza magát. Azonban József okos és előzékeny viselkedésével még jóvāteheti mulasztását; ha arra vár, hogy másodszor is kérlelje, akkor ezt most megteszi, még pedig forróbban, mint elsőízben: betegséget vetett ürügyül, mert inkább József társaságát akarja élvezni, mint a zajos ünnepet; ha azonban nem bízott meg előbbi szavaiban és ezért nem hajlott kérésére, most abból, hogy ragaszkodik régi vágyához, könnyűszerrel meggyőződhetik róla, hogy nincsenek rossz szándékai. Ezért élvezheti a szerencsét, amely máris itt van a kezeügyében, ha kielégíti vágyát és még nagyobb szerencsére számíthat. Viszont elkészülhet gyűlöletére és bosszújára, ha visszautasítja kérését és inkább megőrzi tisztaságát, mintsem hogy kedvére tegyen úrasszonyának. A tisztaság egyébként nem igen fog segíteni rajta, mert csak panaszt kell tennie ellene és azt kell hazudnia férjének, hogy József támadta meg őt és Putifár inkább fog hinni az ő szavainak, mint József állításának, még akkor is, ha szavai az igazság látszatát viselik magukon.

Így beszélt hozzá az asszony és hulltak a könnyei; azonban Józsefet sem a szánalom, sem a félelem nem tántorította el tisztaságától, hanem ellene szegült kéréseinek és fenyegetéseinek és írtózattal fordult el a gonosztól. Mert inkább keserves kínokat is hajlandó volt elszenvedni, mint pillanatnyi előnyöket élvezni és az asszony kedvéért olyasmit elkövetni, ami, — ebben bizonyos volt, — jog szerint halálbüntetést vonna fejére. Arra is figyelmezteti az asszonyt, hogy gondoljon férjére és házastársi kötelességeire és könyörgött, hogy inkább ezzel törődjék, mint pillanatnyi vágyának a kielégítésével. Mert ezt bánat és fájdalom követné, ami már nem tehetné jóvá az elkövetett bűnt; ezenfelül állandóan abban a rettegésben kellene élnie, hogy rajtakapják és egyetlen jótéteménynek kellene tartania azt, ha bűne titokban marad. Férjével azonban minden veszély nélkül érintkezhetik s ezenfelül még megvan az a bizonyossága is, hogy Isten és az emberek előtt tiszta a lelkiismerete. És ha tisztaságát megóvja, több joga marad ahhoz, hogy vele szemben mint úrnő lépjen fel, mint ha a cinkosságán érzett szégyenkezés ebben korlátozná. Mert sokkal jobb nyiltan járni az egyenes úton, mint titokban vétkezni.

Ilyen és még erélyesebb figyelmeztetésekkel igyekezett József megfékezni az asszony gerjedelmét, és szenvedélyét józanságra változtatni. Az asszony azonban annál makacsabbul ragaszkodott vágya kielégítéséhez és megfogta Józsefet és igyekezett erőszakkal kényszeríteni. József azonban rémülten menekült, kirohant az asszony hálószobájából, közben azonban ott hagyta ruháját, amelynél fogva az asszony megragadta őt. Mivel pedig az asszony attól tartott, hogy József elmondja a dolgot férjének, fájdalmas elkeseredésében szégyelletes kudarca miatt, jobbnak tartotta József ellen hamis vádat emelni Putifárnál és így bosszút állni a rajta esett sérelemért. Mert helyesnek tartotta és asszonyhoz illendőnek, megelőzni Józsefet a vádaskodással. Így hát szomorún és megzavarodottan üldögélt és fájdalmat színlelt, mintha szemérmetességén sérelem esett volna, holott a valóságban tulajdonképpen csak amiatt háborgott, hogy kívánságát József nem elégítette ki. Midőn férje hazatért és láttára megzavarodott, kérdésére, hogy miért szomorkodik így, azonnal vádolni kezdte Józsefet és így beszélt: „Megérdemled a halált, férjem, ha nem sujtod illő büntetéssel ezt a semmirekellő szolgát, aki meg akarta gyalázni hitvesi ágyadat. Mert megfeledkezett arról az állapotról, amelyben házunkba került, megfeledkezett a jótéteményekről, amelyekkel elhalmoztad, s ahelyett, hogy hálás lett volna irántunk, alattomosan megpróbálta beszennyezni hitvesi ágyadat, még hozzá ünnepnapon akarta ravaszul kihasználni távollétedet. A szerénységet, amelyet előbb fitogtatott, csak azért öltötte magára, mert félt tőled, nem pedig azért, mert igazlelkű ember. Ez pedig azért történt így, mert érdeme és várakozása ellenére nagy tiszteletre jutott; ezért megengedhetőnek tartotta, hogy most kinyújtsa kezét feleséged után, miután az ő hű sáfárkodására bíztad minden javaidat és őt valamennyi régebbi szolgád fölé állítottad.“ Miután befejezte mondanivalóját, megmutatta neki a ruhát, mintha József hagyta volna ott, amikor erőszakoskodni akart vele. Putifár pedig, aki hitt felesége könnyeinek és szavainak, de hitt a látszatnak is és ezenfelül az asszonyt nagyon szerette, nem is vizsgálta tovább a tényállást, hanem megdícsérte feleségét erényességéért és Józsefet, akit most már ő is gonosznak tartott, börtönbe vettette. Feleségéről pedig csak jót gondolt, mert bizonyságot kapott tisztességéről és szemérmetességéről.

5. FEJEZET

Mi történt Józseffel a börtönben és hogyan jutott nagy tisztességre

József most Isten kezébe tette le sorsát és lemondott a védekezésről, valamint arról is, hogy a tényeket pontosan elmondja, hanem némán viselte bilincseit és a sanyarúságot és bízott Istenben, aki ismeri balsorsának valódi okát és hatalmasabb, mint azok, akik őt börtönbe vetették. S hamarosan meg is bizonyosodott rajta Isten gondviselése. Mert a börtönőr, tekintettel szorgalmára, megbízhatóságára és szép testalkatára, levétette bilincseit s ezzel, valamint azzal, hogy jobb élelmezést adott neki, megkönnyítette és elviselhetőbbé tette balsorsát. A foglyok között, akik vele együtt szenvedtek és a nehéz munka utáni rövid szünetekben beszélgetni szoktak elítéltetésük okáról, ott volt a király pohárnokmestere is, akit ura valamikor nagyon szeretett, azonban haragjában egyszer mégis börtönbe vettetett. És mivel össze volt láncolva Józseffel, bizalmasabb viszonyba került vele; észrevette, hogy József okosabb, mint a többi fogoly és elmesélte neki egyik álmát és megkérte, hogy fejtse meg, ha ugyan van valami jelentése. Közben keservesen panaszkodott, hogy a királytól rámért nyomorult sorson felül még az álmok is különösképpen nyugtalanítják.

Tehát elmondta neki, hogy álmában három szőlővesszőt látott, amelyeken nagy és érett szőlőfürtök csüggtek; ezeket kifacsarta egy serlegbe, amelyet a király tartott a kezében. Aztán megszűrte a mustot és odanyújtotta a királynak, hogy igyék belőle; a király pedig kegyesen elfogadta. Ezt az álmot látta, — így folytatta, — és kérte Józsefet, mondja meg neki a megfejtését, ha ugyan ért hozzá. József pedig bátorította őt, hogy három nap múlva remélheti megszabadulását a börtönből és a király megint kívánja majd szolgálatát és visszahívja méltóságába. Megmagyarázta, hogy a szőlőtő termését Isten adta az ember javára, továbbá, hogy áldozatul bemutassák neki, hogy barátságot és bizalmat támasszon az emberek között, megszüntesse az ellenségeskedést, eloszlassa a szenvedést és a bánatot és vígasságot szerezzen. „Te azt mondod, hogy a szőlőfürtök levét tulajdon kezeddel facsartad ki, a király pedig elfogadta tőled. Tudd meg tehát, hogy jó álmod volt és azt mutatja, hogy annyi nap alatt, ahány szőlőfürt volt, amelyekből álmodban bort saj-

toltál, megszabadulsz ebből a nyomorúságból. Ha pedig ennek az álomfejtésnek az igazságáról meggyőződtél, akkor gondolj rám, aki ezt a szerencsét hirdettem neked és ne tekints megvetéssel rám, ha itt hagysz a börtönben, mikor visszanyered szabadságodat és részed lesz abban a szerencsében, amelyet megjósoltam neked. Mert nem bűn miatt vertek láncra engem, hanem erényességem és erkölcsösségem miatt szenvedek olyan büntetést, mint a gonosztevők, mivel nem akartam hitvesi ágyát meggyalázni annak, aki engem börtönbe vetett.“ Természetes, hogy a pohárnok nagyon megörült ennek az álomfejtésnek és várta, hogy teljesül-e a jóslat.

A királynak még egy szolgája került börtönbe a pohárnokmesterrel együtt, tudniillik a fősütőmester. Mivel pedig ő is álmot látott és hallotta a bíztató magyarázatot, ahogy József a pohárnok álmát megfejtette, reménykedve kérdezte tőle, hogy mit jelent az ő álma, amelyet a mult éjjel látott. Ez pedig a következő volt: „Úgy tűnt fel nekem, — mesélte, — hogy a fejemen három kosarat viszek; kettő teli volt kenyérrel, a harmadik pedig pecsenyével és minden egyéb ennivalóval, amit a királynak szoktak készíteni. Ekkor madarak repültek oda, felfaltak mindent és ámbár el akartam hessegetni őket, sehogy sem tudtam.“ És a sütőmester éppen olyan kedvező álomfejtést várt, mint amilyent a pohárnokmester kapott. József mélyen elgondolkozott az álmon és aztán közölte vele, hogy szívesen adna neki örvendetesebb magyarázatot, mint ami az álomban rejlik: de már csak két napot fog élni, ezt jelenti a két kosár, harmadnap azonban megfeszítik és a madarak lakmározzák fel testét és nem tehet ellenük semmit. És mindkettővel az történt, amit József előre megmondott. Mert midőn az említett napon a király éppen születésnapját ünnepelte, a fősütőmestert keresztre feszíttette, a főpohárnokmestert pedig kibocsátotta a börtönből és visszahelyezte előbbi hivatalába.

Miután tehát József két esztendőt töltött a börtönben és a főpohárnokmestertől a kedvező álomfejtés ellenére sem kapott segítséget, Isten maga szabadította ki bilincseiből, még pedig a következőképpen. A fáraó egy éjjel két álmot látott és álmában mindegyiknek a megfejtését is megkapta; a megfejtést elfelejtette, de az álmokra még emlékezett. Mivel az álmok nyugtalanították, mert úgy érezte, hogy valami szomorú dolgot jövendölnek, korán reggel magához hivatta az egyiptomi bölcseket és követelte, hogy fejtsék meg álmait. És mikor ezeknek a véleményei megoszlottak, a királyt annál nagyobb nyugtalanság fogta el. A

főpohárnokmester azonban, mikor látta, mennyire izgatott a király az álmok miatt, visszaemlékezett Józsefre, hogy milyen ügyesen fejtette meg az ő álmát. Tehát elment a királyhoz és beszélt neki Józsefről és hogy megfejtette az álmát és hogy a megfejtést az események pontosan igazolták, és hogy ugyanazon a napon keresztre feszítették a fősütőmestert, ugyancsak pontosan József álomfejtése szerint. Ezt az embert Putifár, a főasztalnokmester vetette fogságra, mert annak a szolgája volt; ez az ember zsidó és előkelő családból származik. Hivassa maga elé őt a király, ha ugyan mostani nyomorult helyzetében alkalmasnak tartja arra és tőle majd megtudja, mit jelentenek álmai. Erre a király parancsot adott, hogy vezessék eléje Józsefet; azok akiknek ez volt a kötelességük, a király parancsa szerint felöltöztették és felékesítették és a király színe elé vezették.

A király pedig megfogta jobbkezét és így szólt hozzá: „Ó, ifjú, az én szolgám bizonyságot tett a te erényedről és bölcseségedről; tehát tedd meg nekem is azt a szívességet, amelyet neki megtettél és fejtsd meg mindkét álmomat. De azt akarom, hogy ne hallgass el semmit és ne szolgálj engem hízelgő beszéddel, amely kegyeimet és tetszésemet hajhássza, még akkor sem, ha az igazság talán ijesztőbb is a kelleténél. Tehát azt álmodtam, hogy a folyó mentén sétáltam és láttam, amint hét jóltáplált és szokatlanul nagytestű tehén jön ki a folyóból a mocsaras partra, utánuk pedig hét sovány és ijesztőn csúf tehén jön ki a mocsárba; a sovány tehenek pedig felfalták a hét kövér és hatalmas tehenet és meg sem látszott rajtuk, éppen olyan nyomorúságosak és ösztövérek maradtak. Az álom után nyugtalanul ébredtem fel és gondolkodtam, mit jelenthet ez a jelenés. Erre megint elaludtam és másik, még csodálatosabb álmot láttam, amely még jobban megrémített és megzavart. Úgy rémlett nekem, hogy hét kalászt látok, amelyek egy tőből sarjadtak. Teli voltak érett és nehéz búzaszemekkel, mellettük volt hét nyomorúságos, összeszáradt és hitvány kalász, amelyek odahajoltak az érett kalászokhoz, hogy felfalják azokat; én pedig nagyon megrémültem."

Erre József így válaszolt: „Álmod, ó, király, látszólag kettős, a valóságban azonban ugyanazt a jövendölést jelképezi. Mert a tehenek, amelyeknek dolga a szántás, még pedig a sovány tehenektől felfalt kövér tehenek és a hitvány kalászoktól felfalt dús kalászok, Egyiptom számára az éhinség és a terméketlenség ugyanannyi esztendejét jelentik, ahány bő esztendő elmúlt. És azt jelentik, hogy a bő esztendők fölöslegét a következő

terméketlen esztendők felemésztik. És az ínség oly nagy lesz, hogy nehéz lesz segíteni rajta, s ezt abból következtetem, hogy a sovány tehenek akkor sem híztak meg, miután a kövéreket felfalták. Isten bizonyára jelképzi az embereknek a jövendőt, nem azért, hogy megijessze, vagy megszomorítsa őket, hanem hogy bölcs előrelátással könnyebbséget szerezzenek maguknak, ha a megjósolt események bekövetkeznek. Ha tehát az előző esztendők termését gazdaságosan beosztod, az egyiptomiak nem fogják megérezni a bekövetkező éhinséget."

A király csodálta József bölcseségét és okosságát és megkérdezte, hogyan lehetne a bőség idején gondoskodni a jövőről, hogy a szűk esztendők elviselhetőbbek legyenek. Erre József azzal a tanáccsal válaszolt, hogy lehetőleg takarékoskodjék a terméssel és ne engedje meg az egyiptomiaknak, hogy a fölösleget elpazarolják, hanem parancsolja meg nekik, hogy tegyék el a szükség idejére. Figyelmeztette arra is, hogy vegye át a gabonát a földművesektől, halmozza fel magtárakban és mindenkinek csak annyit adjon belőle, amennyi az élet fenntartásához szükséges. A fáraó csodálta Józsefet az álomfejtésért és a jó tanácsért, amelyet adott és őt magát bízta meg az intézkedéssel: tegyen mindent úgy, ahogy az egyptomi nép és a király érdekében legjobbnak gondolja, mert mint a jó tanács szerzője, ő maga a legalkalmasabb arra, hogy végre is hajtsa. József tehát meghatalmazást kapott a királytól, hogy használhatja gyűrűjét és viselheti a bíbort. Végigkocsizott egész Egyiptomon, összegyüjtötte a földművesektől a gabonát és mindegyiknek csak annyit osztott ki, amennyi vetőmagra és táplálékra kellett. De nem mondta meg senkinek az okát, hogy miért cselekedett így.

6. FEJEZET

Hogyan lett híressé József Egyiptomban és hogyan kerültek hatalmába testvérei

József ekkor már 30 éves volt és a király elhalmozta őt minden elképzelhető megtiszteltetéssel. Bámulatos bölcsesége miatt Száfenát-Páneachnak nevezte, ami annyit jelent, mint „rejtett dolgok felfedezője". József egyúttal nagyon tiszteletreméltó házasságot kötött, mert a király közvetítésével feleségül vette Potifera heliopolisi pap hajadon leányát, Ászenetet. Ettől

még az éhinség előtt két fia született; az idősebbiknek Manasszé volt a neve. Ez a név annyit jelent, mint „elfelejtett", mert régebbi keserves sorsát elfelejtette, mikor szerencsés körülmények közé jutott. A fiatalabbik fiúnak Efraim volt a neve, ami annyit jelent, mint „visszahelyezett", mert ő visszaszerezte az ősi szabadságot. Midőn Egyiptomban elmúlt a hét bő esztendő, mint ahogy József az álomfejtésben megjövendölte, a nyolcadik évben kitört az éhinség. És mivel a lakosság nem gondoskodott magáról eléggé az éhinség idejére, a nép a nagy inségben a királyi palotához tódult. A király pedig hivatta Józsefet és az kiosztotta a gabonát és valóban ő lett a nép megmentője. És nem csupán Egyiptom lakosai előtt nyitotta meg a piacot, hanem szívesen adott el gabonát más országbelieknek is. Mert József helyesnek tartotta, hogy minden szegényebb embert támogassanak azok, akik bőségben élnek, hiszen az emberek mind rokonaik egymásnak.

Mivel Kánaán is keservesen szenvedett az éhinségtől, mert ez a csapás köröskörül minden országot egyformán sujtott, Jákob, aki értesült róla, hogy az egyptomi piacon más országbeliek is vásárolhatnak, fiait mind Egyiptomba küldte, hogy gabonát vásároljanak. Csak Benjámint, József édes testvérét, Ráchel fiát tartotta otthon. Mikor fiai Egyiptomba értek, megkérték Józsefet, engedje meg nekik, hogy gabonát vásároljanak; mert semmi sem történt József beleegyezése nélkül és hiábavaló volt a király előtt hódolni, ha előbb nem hódoltak József előtt. Ez rögtön felismerte bennük testvéreit. Ők azonban egyáltalán nem is gondoltak rá; mert mikor elszakadt tőlük, még ifjú volt, most pedig olyan korba jutott, amelyben arcvonásai annyira megváltoztak, hogy nem ismerhették fel, hiszen nem is sejthették, hogy ilyen nagy méltóságra jutott. És József úgy gondolta, hogy próbára teszi őket és kipuhatolja érzületüket. Mert megtagadta tőlük a gabonát: azt mondta, csak azért jöttek, hogy kémkedjenek; más-más vidékről kerültek össze és most csak ürügyül hozzák fel, hogy rokonok. Elképzelhetetlen, hogy egy ember ennyi derék és széptermetű fiút nevelhet fel, hiszen ilyen gyermekáldásban legfeljebb királyok részesülnek. De csak azért beszélt így, hogy valami bizonyosat halljon atyjáról: hogy megy sora, mi történt vele, mióta ő elkerült mellőle; szívesen hallott volna arról is, hogy mi van Benjáminnal, mert attól tartott, hogy éppen úgy, mint őt, ezt a testvérüket is eltették láb alól.

Őket zavarba hozta ez és megrémítette, mert úgy érezték, hogy nagy veszedelem fenyegeti őket és egyáltalán nem is gon-

doltak testvérükre. Mikor kissé összeszedték magukat, Ruben, mint a legidősebb szólalt fel: „Mi nem azért jöttünk ide, — mondta, — hogy bárkit is megbántsunk, vagy hogy a királynak kárt okozzunk, hanem csak azért, hogy segítséget nyerjünk nyomorúságunkban. És reméljük, hogy a ti jóságtok megment bennünket az inségtől, amely hazánkra rászakadt. Mert hallottuk, hogy ti nem csupán honfitársaitoknak, hanem más országbelieknek is eladtok gabonát és hogy mindenkin segíteni akartok, aki segítségre szorul. Hogy pedig mi testvérek vagyunk és vérrokonok, már abból is kiderül, hogy külsőnk rendkívül hasonló. A mi atyánk, Jákob, zsidó férfiú; tizenkét fia született négy asszonytól. Amíg valamennyien éltünk, boldogok voltunk; mióta azonban testvérünk, József elpusztult, minden dolgunk rosszabbra fordult. Mert atyánk szüntelenül gyászolja őt és mi is keservesen siratjuk szerencsétlen halálát és öreg atyánk szenvedését. És most azért jöttünk ide, hogy élelmiszert vásároljunk. És legifjabb öcsénket, Benjámint otthon hagytuk, hogy atyánkat ápolja és vezesse a gazdaságot. Hogy pedig szavaink igazságáról meggyőződjél, küldj hírnököket hazánkba és tudakozódjál.“

Ruben ilyen szavakkal igyekezett Józsefet jobb véleményre hangolni irántuk; József azonban, mikor hallotta, hogy Jákob él és Benjámin nem pusztúlt el, őrizetbe vétette testvéreit, hogy alkalmilag majd kihallgassa őket. Harmadnap maga elé vezettette őket és így szólt hozzájuk: „Mivel állításotok szerint nem azért jöttetek, hogy a király ellen gonoszat cselekedjetek és hogy testvérek vagytok és attól az atyától származtok, akit megneveztetek, állításaitok igazságát azzal bizonyíthatjátok be, ha itthagytok nálam magatok közül egyet, akinek nem lesz semmi bántódása, ti többiek pedig elviszitek a gabonát atyátoknak s aztán visszajöttök ide öcsétekkel, akit, mint mondtátok, otthon hagytatok. Ebből fogok meggyőződni arról, hogy nem hazudtatok.“ Emiatt aztán még jobban szenvedtek; könnyeket ontottak és keservesen siratták József sorsát, minthа a rajta elkövetett gazság miatt sujtotta volna őket Isten büntetésül ezzel a nyomorúsággal. Ruben pedig nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy bűnbánatuk már semmit sem használhat Józsefnek, inkább kérte, hogy férfiasan viseljenek el minden szenvedést, mert mindezt Isten bocsátotta rájuk büntetésül a testvérükön elkövetett gazság miatt. Így beszélgettek egymással, abban a hiszemben, hogy József nem érti nyelvüket. Ruben szemrehányásaira pedig szomorúság és bánat fogta el őket, mert olyan cselekedetet követtek el, amelyért méltán sujtja őket az Isten. Midőn pedig

József ilyen nyomorúságban látta őket, keserves sírásra fakadt; mivel azonban nem akarta, hogy meglássák, kis időre eltávozott onnan. Azután visszajött, Simeont kezesül visszatartotta testvérei visszatéréséért, a többit pedig hazaküldte, mihelyt a gabonát megvásárolták a piacon. Egyik szolgájának azonban megparancsolta, hogy azt a pénzt, amit az idegenek gabonavásárlásra hoztak, titokban csúsztassa vissza zsákjaikba; ez pedig teljesítette parancsát.

Jákob fiai visszatértek Kánaánba és elmesélték atyjuknak, mi történt velük Egyiptomban: kémeknek tartották őket és nem adtak hitelt annak az állításuknak, hogy testvérek és hogy tizenegyedik testvérüket otthon hagyták apjuknál. Simeont pedig ott kellett hagyniok kezesül a kormányzónál, mindaddig, míg Benjámin is oda nem megy és meg nem erősíti állításaik igazságát. Kérték tehát atyjukat, hogy nyugodtan engedje el velük testvérüket. Jákob azonban helytelenítette eeljárásukat és bosszankodott, hogy Simeont visszatartották Egyiptomban; esztelenségnek mondotta, hogy még Benjámint is oda akarják vinni. És még akkor sem egyezett bele, mikor Ruben kezesül felajánlotta a maga két fiát, hogy megölheti őket, ha Benjáminnak az úton valami baja esik. Ebben a kínos helyzetben kezdtek aggodalmaskodni és nyugtalankodni; de még jobban megzavarta őket az a körülmény, hogy megtalálták zsákjaikban a pénzt. Mikor aztán a magukkal hozott búza elfogyott és az éhínség egyre nyomasztóbbá lett, Jákob végre engedett és elhatározta, hogy Benjámint testvéreivel együtt elküldi, hiszen nem térhettek vissza Egyiptomba ő nélküle. Mivel az éhinség napról-napra borzalmasabban dühöngött és a fiai könyörögve kérték, kénytelen volt így cselekedni. Különösen Júda, aki heves természetű ember volt, nyomatékosan beszélt atyjával: ne gyötörje magát öccse miatt és ne aggódják, mert Isten akarata nélkül semmi baja sem történhetik; egyébként az a sors, amit Isten szánt neki, itthon is elérheti. De ne tegye meg, hogy a biztos pusztulásra szánja őket és fia miatti balga aggódásában megfosztja őket azoktól a szükséges élelmiszerektől, amelyeket a fáraó hajlandó megadni nekik. Gondolnia kell Simeon életére is és nem szabad megengedni, hogy esetleg elpusztuljon, csupán azért, mert nem engedi Benjámint elutazni. Tehát ajánlja Istennek a fiát, mert vagy épségben visszahozza őt, vagy pedig vele együtt pusztul el ő maga is. Erre Jákob engedett és átadta nekik Benjámint. Egyúttal a kétszeres árat adta nekik gabonára, valamint ajándékot küldött Józsefnek Kánaán termékeiből: dióolajat, mirrhaolajat, terpentinolajat és mézet. Ezután

az apa és búcsúzó fiai keserves könnyeket ontottak; mert az apa aggódott, hogy fiait épségben viszontlátja-e még egyszer, fiai pedig féltek, hogy nem látják többé atyjukat, mert talán elsorvasztja őt a távollétük miatt érzett szomorúság. Ebben a bánkódásban töltöttek egy egész napot. Azután a fiúk útra keltek Egyiptomba; az öreg bánatosan otthon maradt, fiai pedig azzal enyhítették fájdalmukat, hogy reménykedtek a jobb jövőben.

Miután Egyiptomba megérkeztek, azonnal József elé vezették őket; de nagyon féltek, hogy megfeddi őket a gabona ára miatt, mintha bizony csalárd módon ők maguk vették volna vissza. Tehát mentegetőztek József intézőjénél és azt mondták, hogy otthon megtalálták a zsákokban a pénzt és ezt most visszahozták. De mikor ez azt felelte, hogy nem érti, miről beszélnek, megszűnt aggodalmuk. Most Simeont kiengedték a börtönből és csatlakozott testvéreihez. Eközben József is visszatért a király szolgálatából, mire átnyujtották neki az ajándékokat. Kérdésére, hogyan érzi magát atyjuk, azt felelték, hogy jó egészségben találták. Aztán pedig, mivel Benjámint felismerte, megkérdezte, hogy ez-e a legfiatalabb öccsük. Mikor erre a kérdésre igennel feleltek, ezt mondta: Isten akarata szerint történik minden — és meghatottságában megint könnyekre fakadt és visszavonult, hogy testvérei ne vegyék észre. Azután asztalhoz ültette őket; azok olyan sorrendben ültek le, mint otthon. József barátságosan bánt mindnyájukkal, de Benjámint jobban kitüntette, mint a többieket és az ételekből kétszer annyit adatott neki, mint testvéreinek.

Mikor ebéd után pihenőre tértek, megparancsolta intézőjének, hogy mérje ki nekik a gabonát és az árát titokban megint dugja vissza a zsákjaikba. Benjámin zsákjába pedig rejtsen el egy ezüst serleget, amelyből ő maga szokott inni. Így akarta próbára tenni testvéreit, vajjon védelmére kelnének-e öccsüknek, ha tolvajlás miatt veszedelembe kerülne, vagy pedig cserben hagynák és mintha semmi közük sem volna a gaztetthez, visszatérnének atyjukhoz. Az intéző végrehajtotta a parancsot. Jákob fiai gyanútlanul útra keltek napfelkeltekor, még pedig kétszeres örömmel; egyrészt azért, mert megint velük volt Simeon, másrészt pedig azért is, mert Benjámint magukkal vitték haza, úgy, amint atyjuknak megigérték. Egyszerre csak lovasok fogták körül őket és velük volt az a szolga is, amelyik a serleget Benjámin poggyászába rejtette. Megrémültek a váratlan támadás miatt, kérdezték az okát, miért támadtak rájuk így, holott kevéssel ezelőtt uruk még kitüntető módon megvendégelte őket. Azok pedig azt felelték, hogy semmirekellő emberek, mert ahelyett, hogy hálásak

lettek volna a vendégszerető, bőkezű és barátságos fogadtatásért, amellyel József elhalmozta őket, nem átallották gazságot elkövetni és ellopni egy serleget, amelyből József barátságosan ivott az egészségükre. Ezzel az aljas kapzsiságukkal eljátszották József barátságát és abba a veszedelembe keveredtek, hogy rajtakapják őket. De ezért meg kell bűnhödniök; mert Isten előtt nem maradhat titokban, hogy a rablott jószággal elmenekültek, ha sikerült is nekik a szolgát megtéveszteni. És még ők merik kérdezni, miért vannak itt a lovasok, holott nagyon jól tudják, hogy hamarosan elveszik büntetésüket? Ilyen és más efféle szavakkal feddette őket az intéző. Ők azonban, mivel semmiféle csaláson nem járt az eszük, tréfának vették szavait és csodálkoztak, hogy ilyen könnyedén meggyanúsítja őket efféle gaztettel, holott a gabona árát, amelyet zsákjaikban megtaláltak, nem tartották meg maguknak, hanem visszahozták, ámbár senki sem tudott róla. Tehát eszük ágában sem volt gonoszat cselekedni. Azonban ahelyett, hogy tagadnának, szívesebben alávetik magukat a motozásnak és hajlandók elviselni mindenféle büntetést, ha bármelyikükre rábizonyul a tolvajlás. Mivel semmiféle gaztettben nem érezték bűnösöknek magukat, nem féltek semmitől és egészen bizonyosak voltak dolgukban. A lovasok beleegyeztek a javasult motozásba, de kijelentették, hogy csak annak kell elviselnie a büntetést, akire rábizonyul a tolvajlás. Erre megkezdték a motozást és miután valamennyinek a poggyászát rendben találták, végre Benjámin poggyászához értek; jól tudták, hogy az ő zsákjában van a serleg. De meg akarták őrizni a látszatot, mintha alapos lelkiismeretességgel végeznék munkájukat. A többiek pedig, mivel maguk miatt már nem volt gondjuk, most már csak Benjámin miatt aggódtak kissé. De abban a biztos reménységben, hogy őrá sem tudnak semmit rábizonyítani, már hetykén odavágták üldözőiknek: ők az okai, hogy máris nem tették meg útjuknak jó részét. Mikor azonban Benjámin poggyászának átkutatása után előkerült a serleg, elkezdtek sírni és jajveszékelni, megszaggatták ruháikat és nem csupán öccsüket siratták, hogy hamarosan el kell szenvednie a büntetést a tolvajlás miatt, hanem a maguk sorsát is, mert most már nem tudják megtartani ígéretüket, amelyet Benjámin épségével kapcsolatban tettek atyjuknak. Növelte keserűségüket az is, hogy mikor már azt hitték, hogy minden bajból kimenekültek, a balsors ebbe a szerencsétlenségbe taszította őket. Azzal vádolták magukat, hogy nem csupán testvérük szerencsétlenségének ők az okai, hanem atyjuk

gyászának is, akit akarata ellenére vették rá arra, hogy a gyermeket velük együtt elengedje.

A lovasok erre megragadták Benjámint és visszavitték Józsefhez, a többi testvér pedig követte őket, Mikor József Benjámint bilincsekben látta, a testvéreket pedig mélységes szomorúságban őmiatta, így szólt hozzájuk: „Mit gondoltok, ti semmirekellők, az én vendégszeretetemről és az isteni gondviselésről, hogy ilyesmit merészeltek elkövetni jótevőtök és vendégbarátotok ellen?" Azok pedig felajánlkoztak, hogy elszenvedik Benjámin helyett a büntetést; az is eszükbe jutott, mily gyalázatosan bántak Józseffel és magukban boldognak mondták őt, mert ha csakugyan meghalt, megmenekült már az élet minden nyomorúságától. Ha azonban még él, akkor ők most szenvedik el azt a büntetést, amelyet Isten gaztettükért rájuk mért; és atyjuk szerencsétlenségének és romlásának nevezték magukat, mert Józsefért való szenvedését tetézték még a Benjáminért való gyászával. Különösen heves szemrehányásokat tett nekik Ruben. József pedig kijelentette, hogy a többieket útjukra engedi, hiszen ők nem követtek el semmit és beéri a fiú megbüntetésével. Mert nem bölcs dolog az ártatlanok kedvéért szabadon bocsátani ezt a fiút, sem pedig őket épp úgy megbüntetni, mint azt, aki a tolvajlást elkövette; végül pedig biztos kíséretet igért nekik útjukra. Ezen nagyon megriadtak és a fájdalom szavukat szegte. Juda pedig, aki rávette atyjukat, hogy elengedje velük a fiút s általában határozott és kemény jellemű ember volt, feltette magában, hogy testvére megmentéséért szembeszáll a veszéllyel és így szólt: „Gazságot követtünk el ellened, ó kormányzó és megérdemeljük a büntetést és valamennyien szívesen alá is vetjük magunkat, ámbár csak a legfiatalabbik a bűnös. Tulajdonképpen az ő kedvéért le kellene mondanunk életünkről, de a te jóságod még némi reményt nyujt nekünk és lehetőséget ad arra, hogy megszabaduljunk a veszedelemből. Ne tekints tehát minket és a gaztettet, hanem engedd szóhoz jutni jó szívedet és szelídségedet. A haragot pedig, amely a kisebb állású embereket nemcsak nagy dolgokban, hanem mindenben hirtelen elönti, vesd ki szívedből. Ne engedd, hogy erőt vegyen rajtad és ne taszítsd romlásba azokat, akik nem tudnak gondoskodni megmenekülésükről, hanem hozzád könyörögnek érte. Mert nem most először mutatkozol nagylelkűnek irántunk, hanem mikor hozzád jöttünk, hogy gabonát vásároljunk, megengedted és annyit adtál nekünk, amennyi szükséges volt, hogy családjainkat

megmentsük az éhhaláltól. De hogy az ínségeseket pártfogásodba veszed és megmented őket a pusztulástól, vagy hogy elengeded a büntetést azoknak, akikről az emberek azt hiszik, hogy bűnt követtek el és irígylik őket azért a jótéteményért, amellyel elhalmoztad őket: az tulajdonképpen mindegy. A kegyelem ugyanaz, ha különféle módon gyakorlod is. Tartsd meg tehát azokat, akiket mostanáig tápláltál és mentsd meg életünket, mint ahogy megmentettél minket az éhinségtől. Épp oly nagy és csodálatraméltó dolog meghagyni nekünk az életünket, mint amily nagylelkűség volt megmenteni az éhhaláltól. Merem állítani, hogy Isten csupán útat akart mutatni neked dicsőséged gyarapítására, mikor ebbe a nyomorúságba taszított bennünket, tudniillik hogy te éppen olyan dicsőséget szerezz azzal, hogy megbocsátod a gazságot, amelyet elkövettünk ellened, mint amilyent szereztél már azzal, hogy nagylelkűen támogattad azokat, akik rászorultak segítségedre. Mert nagy dolog segíteni azokon, akik inségben sinylődnek; de még nagyobb és gyönyörűbb megkegyelmezni azoknak, akik bűnükkel büntetést vontak fejükre. És ha a kis vétkeket is nagy dicsőség megbocsátani, akkor szinte isteni erény megfékezni a haragot és megbocsátani azoknak, akik megsértettek bennünket és ezzel eljátszották az életüket. Ha nem élne atyánk, aki József halála miatt emészti magát és oly keservesen bánkódik gyermekei elvesztése miatt, akkor nem vesztegettem volna ennyi szót életünkért, ha nem a te jóságodban bizakodva tettem volna, mert te bizonyára magasztosnak tartod meghagyni az életüket azoknak, akiket haláluk után senki sem siratna meg; inkább közömbösen elviseltük volna a büntetést, amelyet ránk mértél volna. Most azonban, mivel egyáltalán nem sajnálkozunk önmagunkon, ámbár fiatalok vagyunk és az életnek még kevés gyönyörűségét ízleltük, inkább agg atyánkért esedezve és könyörögve kérünk, hagyd meg életünket, amelyet az ellened elkövetett gazsággal eljátszottunk. Mert a mi atyánk nem rossz ember és minket sem rosszaknak nevelt, hanem igaz és tiszteletreméltó férfiú és nem érdemelte meg ezt a sorsot és most hosszas távollétünk miatt bizonyára bánat és gond gyötri őt. Ha azonban hírül venné halálunkat és annak okát, akkor annál inkább kívánná, hogy búcsút mondhasson az életnek; elemésztené a bánkódás és a mi gyalázatunk siettetné halálát, azonfelül vígasztalanul halna meg, hiszen már most is szinte magánkívül van, pedig még hírt sem kapott rólunk. Gondold meg tehát ezt és ha gonosz cselekedetünk haragra gerjesztett, atyánk kedvéért gya-

korolj kegyelmet és legyen nagyobb iránta érzett szánalmad, mint a mi gonoszságunk. Vedd tekintetbe agg korát; ha elpusztulunk, magányosságban élne és halna meg. Ha így cselekszel, megtiszteled tulajdon atyádat és tenmagadat is és örömmel fogod viselni az ő nevét. Ehhez adja meg neked kegyelmét Isten, mindenek atyja; mert iránta is ilyen jóságos érzülettel fogod megmutatni tiszteletedet, ha megszánod atyánkat és meggondolod, mit szenvedne, ha gyermekeit elvesztené. Tőled függ tehát, hogy meghagyd életünket, amelyet Isten adott nekünk és amelyet te most elvehetsz és így tőled telhetőleg a jóságban Isten mása légy. Szép dolog ilyen nagy hatalmat mások javára, nem pedig kárukra használni fel és mikor romlásba dönthetnénk másokat és ehhez megvan a jogunk is, ezt meg nem tenni, minthа nem történt volna semmi sem, hanem hatalmunkat csupán mások javára használni. És minél több embert teszünk boldoggá, annál nagyobb dicsőséget szerzünk magunknak. Te most mindnyájunkat megmenthetsz, ha megbocsátod öcsénknek azt, amit ellened vétett. Mert mi sem élhetünk tovább, ha őt kivégezteted, mert nélküle nem térhetünk vissza atyánkhoz. Ezért sujts minket is ugyanazzal a büntetéssel, mintha tettestársai volnánk; mert mi osztozni akarunk abban a sorsban, amely öcsénket sujtja. És kérünk, ó kormányzó, inkább ítélj el vele együtt bennünket is és végeztess ki, mintsem hogy halála után gyászban emésszük el magunkat. Nem akarok arról beszélni, hogy még fiatal, hogy értelme még nem érett és hogy ennélfogva emberi szokás szerint illendő megbocsátani neki. Ezt inkább a te belátásodra akarom bízni és be akarom fejezni beszédemet azzal, hogy ha elítélsz minket, én leszek az oka, mert nem mondtam el mindent, ami irántunk érzett haragodat lecsillapíthatná; viszont, ha felmentesz bennünket, meglesz az a jóérzésed, hogy jóságosan és szelíden cselekedtél. Mert ezzel nem csupán az életünket adod vissza, hanem azt a kegyet mutatod irántunk, hogy jobbaknak tartasz bennünket, mint aminők vagyunk és hogy inkább törődöl jó sorsunkkal, mint mi magunk. Ha azt határoztad, hogy kivégezteted őt, engedd meg, hogy én szenvedjem el a halálbüntetést és őt küldd haza atyjához. De ha inkább szolgaságra akarod őt adni, akkor én még sokkal alkalmasabb vagyok szolgálatodra, mint ő. Ahogy látod, kész vagyok elszenvedni mind a két büntetést és alkalmas vagyok rá.“ Erre Juda, aki szíves-örömest szenvedett volna, hogy megmentse testvérét, József lábaihoz vetette magát és eképpen igyekezett haragját megfékezni és le-

csillapítani. Így tették testvérei is és valamennyien sírva ajánlkoztak, hogy meghalnak Benjámin helyett.

József pedig elérzékenyült és tovább nem tudta tettetni a haragot. Megparancsolta a jelenlévőknek, hogy távozzanak, hogy tanuk nélkül ismertesse meg magát testvéreivel. Mikor tehát mindenki eltávozott, megismertette magát testvéreivel és így szólt: „Testvérünk iránt tanusított jóságotokat meg kell dicsérnem; látom, hogy sokkal jobb a szívetek, mint várhattam az után, amit annak idején ellenem elkövettetek. Mert mindazt, amin itt most keresztülestetek, csak azért rendeltem el, hogy próbára vessem testvéri szereteteteket. Azt hiszem, szívetek szerint nem voltatok irántam rosszindulatúak, hanem én inkább mindent Isten akaratának tulajdonítok, aki megadta nekünk a jelenvaló javak élvezését és megadja később is, ha továbbra is kegyes marad hozzánk. Miután azt is megtudtam, hogy atyánk várakozásom ellenére még épségben van és hogy öcséteket szívből szeretitek, gondolni sem akarok többé arra, amit ellenem elkövettetek. Nem is akarlak gyülölni benneteket ezért, inkább megköszönöm nektek, mert ti voltatok az okai, hogy Isten ily kegyesen gondoskodott valamennyiünkről. Így tehát azt kívánom, hogy ti is felejtsétek el mindazt, ami történt. Örvendezzetek, hogy akkori esztelenségetek jóra fordult és ne szomorkodjatok miatta, hogy olyasmit cselekedtetek, ami miatt szégyenkeznetek kellett. És az se bántson, hogy gyalázatosan bántatok velem, hiszen szándékotok nem teljesült. Inkább örvendezzetek, hogy Isten így intézte a dolgot s most menjetek haza és jelentsétek meg atyánknak mindezt, hogy ne gyötörje magát többé miattatok és ne haljon meg esetleg hamarább, mielőtt én még viszontláthatnám és részt adhatnék neki javaimban. Vegyétek tehát magatok mellé atyánkat, feleségeiteket, gyermekeiteket és egész rokonságtokat és költözzetek ide. Mert nem való, hogy azok, akik nekem a legkedvesebbek, ne vegyenek részt az én boldogságomban, annál inkább, mert az éhinség még öt esztendeig fog tartani.“ Ezek után József megölelte testvéreit; azok pedig sírva fakadtak és jajveszékeltek, mert arra a gazságra gondoltak, amelyet ellene elkövettek; mert még mindig attól tartottak, hogy testvérük barátságos viselkedése mögött ott rejtőzik a megérdemelt büntetés. Ez után lakomát tálaltak fel. S maga a király is nagyon örült, hogy József testvérei megérkeztek és úgy érezte, mintha őt érte volna valami nagy szerencse. Azután kocsikat

ajándékozott nekik, jól megrakva gabonával, atyjuknak pedig aranyat és ezüstöt küldött. És miután Józseftől is dús ajándékokat kaptak, részben atyjuknak, részben maguknak, leginkább pedig Benjáminnak, hazavonultak.

7. FEJEZET

Jákob az éhinség miatt egész családjával fiához, Józsefhez költözik

Mikor Jákob fiai hazatértek s meghallotta tőlük, hogy József, akit már halott gyanánt elgyászolt, nemcsak él, hanem fényben és pompában él, a királlyal együtt uralkodik Egyiptomon és majdnem az egész kormányzást kezében tartja, annál kevésbbé kételkedett a hírek valóságában, mert Isten mindenhatóságára és jóságára gondolt, amely közben egy ideig lappangott. És azonnal útnak indult és sietett Józsefhez.

Midőn az „Esküvés kútjához" érkezett, áldozott Istennek; mert aggódott amiatt, hogy fiai Egyiptom nagy termékenysége miatt majd nem akarnak onnan visszatérni és utódai nem jönnek vissza Kánaánba, holott Isten ígérete szerint annak birtokukban kellett maradnia. Továbbá attól is félt, hogy mivel Isten jóváhagyása nélkül indult el az egyiptomi útra, nemzetségét valami nagy csapás éri, vagy pedig neki kell távoznia az életből, mielőtt még Józsefet megláthatná. Efféle gondolatok közben elaludt.

Álmában megjelent neki Isten, kétszer nevén szólította és arra a kérdésre, hogy kicsoda, így beszélt hozzá: „Lehetetlen, hogy te, Jákob, ne ismerd meg Istent, aki mindig hűségesen ott állt melletted és atyáid mellett. Mert midőn atyád el akarta venni tőled az uralmat, én megtartottam neked; csak az én oltalmammal jutottál el Mezopotámiába; ott jó házasságot kötöttél és gyermekekben és vagyonban gazdagon távoztál el onnan; az én gondviselésem tartotta meg neked épségben valamennyi utódodat és emelte Józsefet, akit már elveszettnek hittél, Egyiptom hatalmas urává, aki alig kisebb a királynál. És most jövök és vezetőd akarok lenni utadon és hirdetem neked, hogy József karjaiban fogsz meghalni, hogy nemzetséged sok évszázadon keresztül nagy és híres lesz és hogy visszavezetem abba az országba, amelyet neki ígértem."

Ez az álomlátás bizakodást öntött Jákobba és annál szívesebben költözött Egyiptomba gyermekeivel és unokáival együtt, akik összesen hetvenen voltak. Neveiket előbb nem akartam felsorolni, mert kiejtésük nehéz, azonban úgy gondoltam, mégis meg kell tennem, hogy megcáfoljam azokat, akik azt állítják, hogy nem Mezopotámiából származunk, hanem Egyiptomból. Jákobnak tehát tizenkét fia volt, akik közül Józsefet már említettük, de többi fiait és unokáit felsoroljuk. Rubennek négy fia volt: Hénok, Fallu, Heszron és Kárni; Simeonnak hat: Jamuel, Janin, Áchod, Jáchim, Szochár és Saul; Lévinek három: Gerson, Káát és Merári; Judának ugyancsak három: Her, Onan, Sela, Fáresz és Zára, és ezenfelül Fáresztől két unokája: Heszron és Hámul. Iszachárnak négy fia volt: Tóla, Fua, Jób és Semron; Zabulonnak három: Száred, Elon és Jáhelel. Ezek Dinával együtt Liától származtak és összesen harminchárman voltak. Ráchelnek két fia volt, ezek közül Józsefnek ugyancsak két fia: Manasszé és Efráim; a másiknak, Benjáminnak pedig tíz: Bela, Bekor, Ásbel, Gera, Náámán, Echit, Ros, Mofim és Áred. Ez a tizennégy az előbb említettekkel együtt összesen negyvenhét. Ezek voltak Jákob törvényes fiai. Bálától, Ráchel szolgálójától született két fia, Dán és Neftáli; az utóbbinak pedig négy fia volt: Jásziel, Guni, Jeszer és Sallem; Dánnak pedig csak egy fia: Huszim. Ha ezeket hozzászámítjuk az előbbi számhoz, az öszszesen ötvennégy. Zelfától, Lia szolgálójától származott Gág és Áser; Gágnak hét fia volt: Széfion, Hággi, Suni, Eszebon, Heri, Árodi és Áreli; Ásernek pedig egy leánya: Sára és hat fia: Jámne, Jesua, Jesui, Beria, Héber és Melkiel. Ha ezt a tizenhatot hozzáadjuk az előbb említett ötvennégyhez, akkor kijön a fent említett szám, amelybe Jákobot nem foglaltuk bele.

Midőn tehát József értesült atyja megérkezéséről, — mivel Juda előre sietett, hogy jelentse neki, — elébe ment és Rámeszszesz városánál találkozott vele. Jákob nagy örömébe majdnem belehalt. József azonban magához térítette, ámbár ő maga is alig tudta türtőztetni örömét, ha nem is rendítette meg annyira, mint atyját. Azután József azt mondta atyjának, hogy lassan jőjjön utánuk, ő maga pedig öt testvérével a királyhoz sietett és jelentette neki, hogy Jákob egész családjával együtt megérkezett. A király örömmel fogadta a hírt és megkérdezte Józsefet, milyen az életmódjuk, hogy segítse őket abban, hogy itt is aszerint élhessenek. József azt válaszolta, hogy valamennyien kitűnő pásztorok, ezenkívül azonban semmi más mesterséghez nem értenek. Így akarta útját vágni annak, hogy elválasszák őket

egymástól. Inkább azt akarta, hogy együtt maradjanak, atyjukról gondoskodjanak és ne sokat érintkezzenek az egyiptomiakkal, ami pedig megtörtént volna, ha ugyanolyan életmódot folytattak volna ők is, mint azok. Mert az egyiptomiaknak tilos volt a pásztori foglalkozás.

Midőn Jákob megjelent a király előtt, köszöntötte őt és szerencsét kívánt uralkodásához. A fáraó megkérdezte, hány éves. Mikor Jákob azt felelte, hogy 130 éves, a király megcsodálta nagy koráért; Jákob azonban hozzátette, hogy még nem érte el atyáinak életkorát. Azután a fáraó neki és fiainak Heliopolist jelölte ki lakóhelyül, mert ott volt az ő pásztorainak a legelője is.

Az éhinség azonban napról-napra növekedett és az egyiptomiakra egyre nyomasztóbb lett. A szárazság nőttön-nőtt, mert a Nilus nem lépett ki medréből és esőt sem küldött Isten. A nép pedig nem gondoskodott a jövőről, mert nem láthatta előre, József viszont csak készpénzért adott ki gabonát. Mikor aztán pénzszüke következett be, állatokkal és rabszolgákkal fizettek, s akinek földje volt, azt adta cserébe a gabonáért. Így mindenkinek a földje a király birtokába került és az egyiknek ide, a másiknak amoda kellett költöznie, hogy a király annál biztosabban és zavartalanabbul gyakorolhassa a föld tulajdonjogát. Csak a papok tarthatták meg birtokukat. A roppant inség végre odáig fajult, hogy nem csupán testüket, hanem lelküket is eladták és kénytelenek voltak erkölcstelen módon megszerezni élelmüket. Mikor végre az éhinség enyhült, a folyam megint elárasztotta a földet és ez ismét bőven hozott termést, József elment mindegyik községbe, összehívta a népet és előbbi tulajdonosainak visszaadta a földet, amelyet annakidején átadtak a királynak és amelynek haszonélvezete azt illette. Figyelmeztette őket: gondolják meg jól, hogy a föld jog szerint a király tulajdona; megművelésétől tehát ne riassza vissza őket az, hogy ezentul a termés ötödrészét be kell szolgáltatni a királynak. Azok azonban örvendeztek, hogy így váratlanul ismét birtokba vehették földjüket és kötelezték magukat, hogy pontosan megtartják ezt a parancsot. Ezzel József tekintélye és az alattvalók ragaszkodása a királyhoz nagyon megnövekedett az egyiptomiak előtt. Az a szokás, hogy a termés ötödrészét beszolgáltatják, a következő uralkodók alatt is megmaradt.

8. FEJEZET

Jákob és József halála

Miután Jákob 17 évet élt Egyiptomban, megbetegedett és meghalt fiai körében; előbb megáldotta őket és prófétai szóval hirdette, hogy utódaik Kánaán földjét fogják lakni, mint ahogy később így is történt. Józsefet pedig különösen magasztalta, mert nemcsak megbocsátotta azt a gonoszságot, amelyet bátyjai elkövettek ellene, hanem még sokkal nagyobb jóságot tanusított iránťuk, mert elhalmozta őket jótéteményekkel, amelyeket sohasem viszonozhattak. Ezért megparancsolta fiainak, hogy József fiait, Efraimot és Manasszét, vegyék fel maguk közé és osszák meg velük Kánaán földjét, amiről majd később fogunk beszélni. Ezután még azt kívánta, hogy Hebronban temessék el; és meghalt 147 éves korában. Egyetlen elődje sem multa felül őt jámborságban és páratlan érdemeiért méltó jutalmat is nyert. József a király engedelmével atyja holttestét Hebronba vitette és nagy pompával eltemettette. Midőn azonban testvérei vonakodtak vele együtt visszatérni Egyiptomba, mert attól féltek, hogy atyjuk halála után bosszút áll majd rajtuk az ellene elkövetett gonoszságért, — mivel senki sincs már, akinek a kedvéért mérsékletet tanusítson iránťuk, — kérte őket, hogy ne féljenek és ne bizalmatlankodjanak. Tehát visszamentek vele, ő pedig nagy földbirtokkal ajándékozta meg őket és szüntelenül a legnagyobb jóindulattal viseltetett iránťuk.

Midőn József elérte 110-ik életévét, ő maga is meghalt. Csodálták erényei miatt; kiváló tulajdonságokkal volt megáldva, minden dolgát nagy bölcseséggel intézte és vagyonával jól gazdálkodott. Ezek a tulajdonságai nagy tekintélyt szereztek neki az egyiptomiaknál, ámbár idegen volt és nagy rosszindulattal kellett megbírkóznia, mint már fentebb említettük. Testvérei is Egyiptomban haltak meg boldog élet után. Tetemeiket gyermekeik és unokáik később Hebronba szállították és ott temették el. Azonban József tetemét a héberek csak akkor vitték Kánaánba, amikor Egyiptomból kivonultak, mert József esküvel kötelezte őket erre. Hogy aztán mi lett a sorsuk az egyes utódoknak és miféle fáradalmak árán sikerült nekik Kánaánt birtokukba venniök, később fogom elbeszélni, miután előadtam az okát, hogy miért vonultak ki Egyiptomból.

9. FEJEZET

A héberek sanyargattatása. Mózes születése és neveltetése

Az egyiptomiak azonban kicsapongók és a munkára restek voltak és csak az érzéki élvezeteknek éltek és anyagi javakat hajhásztak. Ezért irígyelték a hébereket szerencséjük miatt és ellenséges érzülettel viseltettek iránluk. Mikor észrevették, mennyire szaporodnak az izraeliták és milyen nagy gazdagságra tesznek szert szorgalmas munkájukkal, attól tartottak, hogy hatalmukat majd az egyiptomiak romlására fordítják. És mivel idővel elhalványodott József jótéteményeinek az emlékezete is és más uralkodóház jutott kormányra, az izraelitákkal rosszul bántak, mindenféle nehéz munkára kényszerítették őket. Megparancsolták nekik, hogy a folyamnak sok új medret vágjanak, a város körül falakat építsenek és töltéseket emeljenek, hogy a víz ne áradjon ki és ne alkothasson mocsarakat. A piramisok építésével is meggyötörték a mieinket és kényszerítették, hogy mindenféle mesterséget megtanuljanak és hozzászokjanak a nehéz munkához. Ezt a sorsot kereken négyszáz esztendeig nyögték és szinte már versenyeztek egymással: az egyiptomiak abban, hogy az izraelitákat túlfeszített munkával tönkretegyék, emezek pedig abban, hogy bebizonyítsák, hogy minden rájuk rótt munkát el tudnak végezni.

Mialatt a mieink kénytelenek voltak ilyen munkákkal foglalkozni, történt valami, ami még jobban felkorbácsolta az egyiptomiakban azt a vágyat, hogy kipusztítsanak bennünket. Egyik írástudójuk, — mert ezek értettek a jövendőmondáshoz, — azt jósolta a királynak, hogy ebben az időtájban a héberek közt egy fiú fog születni, aki, ha felnövekedik, megdönti az egyiptomiak uralmát, az izraelitákat pedig hatalmasokká teszi. Különösen kitűnik majd erényeivel, emléke pedig dicsőséges lesz. A király megijedt ettől a jóslattól és megparancsolta, hogy minden zsidó fiút azonnal a születés után dobjanak a folyóba és öljenek meg; az egyiptomi bábaasszonyok pontosan kutassák ki, mikor esnek gyermekágyba a héber asszonyok és szorgosan figyeljenek a szülésre; és csak egyiptomi bábaasszonyoknak szabad segédkezniök a héber asszonyok mellett, mert csak ezekben lehett megbízni, hogy nem szegik meg a király parancsát. Azok pedig, akik ezt a parancsot megszegik és újszülött gyermekeiket elrejteni merészelik, családjukkal együtt halálbüntetést

szenvedjenek. A héberek kegyetlennek érezték ezt a parancsot, nemcsak ezért, mert gyermekeiket elveszítenék, sőt még ezenfelül nekik maguknak, a szülőknek kell meggyilkolniok fiaikat, hanem azért is, mert arra gondoltak, hogy fiaik megölése után ők maguk sem élhetnek már sokáig, mert megtöri őket a szerencsétlenség és szomorúság és így egész nemzetségük gyökerestül kipusztul. Tehát vigasztalan helyzetben voltak. De Isten végzése ellen nem lehet harcolni még akkor sem, ha ezerféle cselt eszelnek ki ellene. Mert a fiú, akitől az írástudó óvta a királyt, a király minden üldözése ellenére is titokban fölnevelkedett és minden beigazolódott, amit róla megjósoltak. Ez pedig így történt.

Ámrám, egy előkelő zsidó, aggódott népéért, hogy fiúszaporulat hiányában kipusztul, és maga miatt is nagyon aggódott, mert felesége éppen áldott állapotban volt. Szólította tehát az Istent és imádkozott hozzá, könyörüljön meg azoknak a sorsán, akik eddig oly hűségesen tisztelték őt és szabadítsa meg őket mostani nyomorúságukból és térítse észre amazokat, hogy nem irthatják ki az izraeliták nemzetségét. Isten megkönyörült rajta, meghallgatta imádságát, megjelent neki álmában és intette, hogy ne essék kétségbe jövője felett: Ő számontartja az izraeliták jámborságát és illő módon meg is jutalmazza őket ezért. Hiszen atyáik iránt is kegyes volt és kis népből hatalmas néppé tette őket; mert Ábrám egyedül költözött Kánaánba és boldog volt; felesége, aki addig meddő volt, később kívánsága szerint gyermekeket szült és Izmaelnek és utódainak Arábiát, Ketura fiainak Troglodytist, Izsáknak pedig Kánaánt hagyta örökül. Azután így folytatta Isten: „És ha ti nem vagytok istentelenek és hálátlanok, akkor emlékeznetek kell rá, milyen hős haditetteket hajtott végre az én segítségemmel. Jákob, az ő nagy szerencséje miatt, amelyben élt és amelyet gyermekeire és unokáira is áthagyományozott, az idegen népeknél is nagy hírre jutott. Mindösszé hetven atyjafiával érkezett Egyiptomba és ti már hatszázezernél is többen vagytok. Most azonban, figyelmeztetlek, gondoskodom a ti jósorsotokról és a te dicsőségedről. Mert az a fiú, akinek születésétől az egyiptomiak úgy félnek, hogy minden izraelita gyermeket meg akarnak gyilkolni, éppen a te fiad lesz. Rejtve marad azok előtt, akik üldözik, csodálatos módon növekedik fel és megszabadítja a héber népet az egyiptomi rabszolgaságból. És emlékezete örökké élni fog nemcsak a hébereknél, hanem idegeneknél is. Ezt a kegyelmet adom neked és utódaid-

nak. Testvére is lesz, aki majd utódaival együtt örök időkre a papi méltóságot tölti be."

Miután Ámrám álmában megtudta mindezeket, fölébredt és elmesélte az egészet feleségének Jókábednek. De nagyon féltek mindattól, amit az álom megjelentett nekik. Mert nemcsak a fiú miatt aggódtak, hanem a reá váró nagy szerencse miatt is. Azonban a jóslat igazságát bizonyította már az asszony szülése is: mert igen könnyű volt, nem voltak szülési fájdalmai és még a kémek sem tudták meg. Három hónapig titokban otthon táplálták a fiút. Akkor azonban Ámrám félt, hogy rájöhetnek a dologra és a király haragjában fiával együtt őt is megöletné és így meghiúsítaná Isten ígéretét. Ezért elhatározta, hogy inkább Istenre bízza a fiú sorsát, mint hogy tovább is rejtekben tartsa őt, mert így nem csupán a titokban fölnevelt fiút, hanem őt magát is a legnagyobb veszedelem fenyegetné. Istennek azonban, úgy vélte, hatalmában van a fiú biztonságáról gondoskodni és ígéretét ekként megvalósítani. Mikor ezt elhatározták, bölcső alakú kosárkát fontak papirusz-rostból; akkora volt, hogy a fiú kényelmesen belefért. Aztán köröskörül bekenték szurokkal, mert ez nem ereszti át a vizet, belefektették a fiút, kitették a folyóba és rábízták Isten oltalmára. A kosárka lassan úszott a vizen és Mirjám, a fiú nővére, anyja parancsára a part mentén haladt és figyelte, merre hajtja a víz a kosarat. És most bebizonyította Isten, mily haszontalan az emberi okosság és hogy ő akarata szerint mindent jóra fordíthat és hogy azok, akik a maguk biztonsága kedvéért másoknak romlására törnek, a legszívósabb kitartással sem érnek célt; viszont azok, akik Isten titkos elhatározása szerint szinte már elvesztek, várakozás ellenére megmenekülnek és a nyomorúság kellős közepéből nagy szerencsére juthatnak. Így ennek a fiúnak a sorsából is kiderül Isten mindenhatósága.

A királynak volt egy leánya, Timer-en-Mut. Mikor ez a folyam partján sétált, kosárkát látott úszni a víz színén és megparancsolta egyik szolgájának, aki úszni tudott, hogy hozza ki. Mikor ez a parancsot végrehajtotta és a királylány megpillantotta a kosárban a kisfiút, megörült neki, oly nagy és szép volt. Ime, Isten oly nagy kegyelemmel övezte Mózest, hogy éppen azok táplálták és nevelték fel, akik legjobban féltek születésétől és kiadták azt a kegyetlen parancsot, hogy minden héber fiút meg kell gyilkolni. Erre Timer-en-Mut egy asszonyt hivatott oda, hogy szoptassa meg a fiút. Mikor azonban a gyermek sem ettől, sem a sorra odahozott többi dajkától nem volt hajlandó az

emlőt elfogadni, megjelent Mirjam, mintha csak véletlenül tévedt volna oda, hogy lássa mi történik és így szólt: „Hiába adsz ennek a fiúnak olyan dajkákat, ó királyleány, akik nem az ő törzséből származnak; ha héber dajkát hivatnál, annak az emlőjét bizonyára azonnal elfogadná, mert az az ő törzséből származik.“ A királyleány értelmesnek találta ezt a felvilágosítást, magát Mirjámot küldte el, hogy hozzon dajkát, ez pedig végrehajtotta a parancsot és a tulajdon édesanyjával tért vissza, akit senki sem ismert. És mivel a fiú az ő emlőjét szívesen elfogadta és hozzásimult, a királyleány megkérte, hogy táplálja a gyermeket.

Ezután a királyleány a fiúnak, mivel a folyóra tették ki, innen adta nevét, mert az egyiptomiak a vizet Mó-nak nevezik, zes-nek pedig azt, akit a vízből kimentenek. Ennek a két szónak összetételéből adták neki a Mózes nevet. Mózes pedig lelki nagyságban és a fáradalmak elviselésében felülmúlt minden más hébert, úgy amint Isten megjósolta. Ábrám az ő hetedik ősatyja volt; mert ő Ámrám fia volt, aki Káát fia volt, ennek az apja pedig Lévi volt, Jákob fia, aki Izsáktól született, ez pedig Ábrám fia volt. A gyermek valósággal meghazudtolta korát, olyan értelmes és okos volt. Mert bölcsesége és szellemi képessége olyan fejlett volt, hogy idősebb gyermeknek is becsületére vált volna. És abból, amit gyermekkorában cselekedett, jogosan lehetett remélni, hogy később még nagyobb tetteket hajt végre. Hároméves korára Isten magas, karcsú termettel áldotta meg, s oly nagy szépséggel, hogy akinek némi érzéke volt a szép külső iránt, csak elragadtatással szemlélhette Mózes alakját. És gyakran megtörtént, hogy valaki, aki találkozott vele, elfeledkezett minden dolgáról és önfeledt bámulatba merevedett láttára. Mert a gyermek bájossága és végtelen kedvessége lebilincselte azt, aki látta.

Mivel tehát Mózes ilyen kiváló volt, Timer-en-Mut örökbefogadta, mert nem voltak törvényes utódai. És midőn egyszer bevitte atyjához, kifejezte azt az óhaját, hogy örökösévé tehesse, ha Isten nem ajándékozza meg fiúval és még hozzátette: „Ezt az isteni termetű és nemes szellemű fiút felneveltem és minthogy csodálatos módon kaptam őt a folyó kegyelméből, elhatároztam, hogy fiammá és a királyságban utódoddá teszem őt.“ Így beszélt és a fiút atyja karjaiba helyezte. Ez átvette a gyermeket, keblére szorította és hogy leányának kedvére tegyen, tréfából fejére tette a királyi koronát. De Mózes a koronát ledobta a földre, karikázott vele, mint valami gyermekjátékkal, majd lábbal taposta.

Ez pedig nyilván rosszat jelentett a királyság jövőjére. Az az írástudó pedig, aki Mózes születéséből az egyiptomi uralom pusztulását jósolta, amint meglátta ezt a jelenetet, odasietett, hogy megölje a fiút és rémülten így kiáltott fel: „Ez az a fiú, ó király, akinek meggyilkolása árán Isten rendelése szerint megszabadulhatunk rettegésünktől. Mert a jóslat igazságának az is bizonyitéka, hogy kigúnyolta a te királyi méltóságodat és lábbal taposta koronádat. Gyilkoltasd meg tehát és szabadítsd meg az egyiptomiakat rettegésüktől, a hébereket pedig foszd meg a belé vetett reménytől". Timer-en-Mut azonban megelőzte és elrejtette a fiút és a király is vonakodott megöletni, mert Isten, aki gondoskodott Mózes életéről, ezt sugallta neki. Mózest tehát igen nagy gonddal nevelték és a héberek belé vetették minden reményüket; az egyiptomiak viszont sanda szemmel nézték neveltetését. Mivel azonban a király az örökbefogadás révén rokona lett, visszariadt meggyilkolásától és különben sem akadt senki, aki az egyiptomiak kedvéért a jóslat értelmében vállakozott volna rá; a fiút tehát nem gyilkolták meg.

10. FEJEZET

Mózes háborút visel az etiópok ellen

Mózes tehát ilyen módon született és nevelkedett s mikor elérte férfikorát, bebizonyította az egyiptomiaknak, hogy páratlanul bátor és alkalmas arra, hogy az egyiptomiakat megalázza, a rabszolgaságban sínylődő hébereket pedig felszabadítsa. Tudniillik az etiópok, akik szomszédai voltak az egyiptomiaknak, betörtek az országba és fosztogattak. Az egyiptomiak felháborodtak ezen, elhatározták, hogy bosszút állnak a gyalázatért és hadsereget toboroztak ellenük. Azonban vereséget szenvedtek, egyik részük elesett a csatában, a másik szégyenletes futásban hazamenekült. Az etiópok gyávaságnak tartották volna, ha nem igázzák le egész Egyiptomot, tehát a menekülők után eredtek és beljebb is pusztították az országot; és miután gazdag zsákmányt ejtettek, szüntelenül újra meg újra támadtak. Mivel pedig a közelebbbi vidékeket mind bekalandozták már és semmiféle ellenállásba sem ütköztek, egészen Memphisig és a tengerig előnyomultak és egyetlen város sem tudott ellenállni nekik. Az egyiptomiak ebben a szorongattatásukban jóshelyekhez és jövendő-

mondókhoz folyamodtak. S mivel Isten azt tanácsolta nekik, hogy héber embert hívjanak segítségül, a király elkérte leányától Mózest, hogy megtegye fővezérnek. A királylány beleegyezett, miután a király esküvel megígérte neki, hogy semmi rosszat sem tesz Mózes ellen. Mert a királylány nagy jótéteménynek tartotta országára Mózes segítségét, amiért ő hálát érdemel és szemükre vetette a papoknak, hogy nem szégyenlik magukat most annak a segítségéhez folyamodni, akit előbb mint ellenséget meg akartak öletni.

Mivel Timer-en-Mut és a király egyformán kérlelték, Mózes szivesen vállalkozott a feladatra. Ennek mind a két nép írástudói megörültek; az egyiptomiak azért, mert remélték, hogy az etiópok legyőzése után módjuk lesz Mózest csellel eltenni láb alól, a héberek pedig azért, mert arra számítottak, hogy a győzelmes Mózes vezetésével kiszabadulhatnak az egyiptomi szolgaságból. Mózes meg akarta támadni az ellenséget, mielőtt az tudomást szerez az ő jöveteléről és ezért csapatait nem a folyó partján vezette az ellenség ellen, hanem az ország belsejében. Ebben pedig csodálatos bölcsességről tett bizonyságot. Mivel ugyanis az út a rengeteg kígyó miatt alig volt járható, — mert ezen a vidéken rengeteg kígyó tenyészik, köztük néhány olyanfajta, amely sehol sem fordul elő s erejével, mérgével és furcsa külsejével egészen elüt minden más kígyótól, sőt vannak szárnyas kígyók is, amelyek nemcsak a földön bújnak el és marnak, hanem a levegőből is hirtelen lecsapnak az emberekre, — hogy hadseregét biztonságban és bátorságosan tovább vezesse, a következő bámulatos tervet eszelte ki. Papirusz-rostból ládikákat fonatott, ezeket megtöltöte ibiszekkel és magával vitte; a kígyók nagyon félnek ezektől az állatoktól és menekülnek előlük, mert az ibiszek felfalják őket, éppen úgy, mint a szarvasok. Egyébként az ibiszek csak a kígyókra dühösek, különben pedig szelidek és jámborak. De nem akarok tovább beszélni erről, mivel a görögök jól ismerik az ibiszt. Mikor tehát a hadsereg arra a vidékre ért, ahol a kígyók hemzsegtek, rájuk eresztette az ibiszeket; ezek dühösen lecsaptak a kígyókra és ártalmatlanná tették valamennyit. Így biztonságban tette meg útját. Váratlanul megrohanta az etiópokat, megverte őket és meghiusította azt a reményüket, hogy elfoglalhatják Egyiptomot. Városaikat is megtámadta és elpusztította és rettenetes mészárlást rendezett az etiópiaiak soraiban. Mózesnek e ragyogó haditettei után az egyiptomi hadsereg már semmi fáradságos vállalkozástól sem riadt vissza, úgy hogy az etiópiaiaknak végül nem maradt más válasz-

tásuk, mint a hadifogság, vagy a teljes pusztulás. Utoljára visszaszorította őket Sabába, Etiópia székvárosába, amelyet később Kambyses a testvéréről Meroénak nevezett el és ott ostrom alá fogta őket. Ez a város pedig szinte bevehetetlen volt, mert a Nilus egészen körülvette és más folyók is, mint az Astapus és Astabora szinte lehetetlenné tették a támadást, még ha az ellenség át is kelt a vizeken. Így a város valósággal olyan volt, mint egy sziget; a folyók védelmén kívül erős várfala is volt, ezenfelül pedig a falakon belül erős töltések, hogy felfogják a víztömegeket, amelyek a folyamok megáradása idején fenyegették a várost. Még ha az ellenségnek sikerülne is átkelnie a folyókon, ennyi akadály igen megnehezítené a város elfoglalását. Mikor már Mózest nagyon elkedvetlenítette, hogy hadserege tétlenségre van kárhoztatva, mert az ellenség sem mert harcot kezdeni, ez történt: az etiópok királyának volt egy leánya, Tharbis. Ez látta, amint Mózes hadseregét a várfal alá vezette és maga is vitézül küzdött és csodálkozott azon, amit már kitervelt és végrehajtott, hogy tudniillik nem csupán az egyiptomiakat mentette meg, akik már-már kétségbeestek vereségeik miatt, hanem az etiópokat is végső veszedelembe sodorta, pedig már dicső haditetteket hajtottak végre; és ezért heves szerelemre lobbant iránta. És mivel szenvedélye napról-napra nőtt, elküldte hozzá legbizalmasabb szolgáit és házasságot ajánlott neki. Mózes elfogadta az ajánlatot, azzal a feltétellel, hogy átadják neki a várost. És miután esküt tett arra, hogy a királylányt feleségül veszi és hogy a város átadása után állja a szerződést, meg is valósították a megegyezést. Ezután hálát adott Istennek az etiópok legyőzéséért, megtartotta menyegzőjét és az egyiptomi hadsereget visszavezette hazájába.

11. FEJEZET

Mózes menekül Egyiptomból és Mádiánba érkezik

Az egyiptomiak azonban ahelyett, hogy menekülésükért köszönetet mondtak volna Mózesnek, irigykedni kezdtek rá és cselszövést forraltak ellene. Mert azzal gyanúsították, hogy a hadidicsőség majd fejébe száll és új veszedelmet eszel ki az egyiptomiak ellen és éppen ezért unszolták a királyt, hogy ölesse meg. A király már maga is gondolkozott ezen, részben azért, mert

irigyelte Mózes hadiszerencséjét, részben mert attól félt, hogy Mózes letaszítja trónjáról. És mivel az írástudók is ösztökélték, már-már hajlandó is volt Mózest megöletni. Midőn Mózes ezekről a tervekről értesült, igyekezett elrejtőzni, de mivel az utakat őrök szállták meg, a pusztaságon át menekült; erre a lehetőségre nem gondoltak ellenségei. És ámbár hiányt szenvedett élelemben, türelmesen és férfiasan viselte el. Végre megérkezett Mádián városába, amely a Vörös-tenger partján volt; ezt a várost Ábrám és Ketura egyik fiáról nevezték el. Itt a fáradalmaktól kimerülten megpihent déli időben egy kútnál, nem messze a várostól, s ekkor alkalma nyílt arra, hogy az ország szokása szerint erénye felől bizonyságot tegyen és helyzetén javítson.

Mivel ezen a vidéken nagy volt a vízhiány, a pásztorok azon mesterkedtek, hogy először is a kutakat vegyék birtokukba, nehogy barmaik víz nélkül maradjanak, ha a kutakat mások kimerítik. Nos, a kutakhoz jött hét testvér, Ráhuel pap leányai, hajadonok, akiknek atyját a környék lakosai igen tisztelték. Ezek atyjuk nyájait legeltették, mert a troglodyták régi hagyománya szerint a nők is kötelesek voltak ezt a szolgálatot végezni. Midőn tehát az erre a célra készített medencébe elegendő vizet merítettek a kutakból barmaik számára, még mielőtt a többiek megjöttek, a később érkező pásztorok el akarták űzni őket, hogy maguknak foglalják le a vizet. Mózes azonban méltatlannak tartotta, hogy közömbösen végignézze ezt az igaztalanságot, amelyet a hajadonokon elkövetnek és megengedje, hogy inkább érvényesüljön a férfiak nyers ereje, mint a hajadonok joga, tehát szembeszállt a pásztorokkal és amint illett, segítségükre sietett a leányoknak. Ezek megköszönték segítségét és mikor apjukhoz hazaértek, megjelentették neki a pásztorok erőszakoskodását és hogy az idegen segítséget nyújtott nekik; azután megkérték atyjukat, jutalmazza meg őt ezért a jótettért. Ráhuel megdícsérte hálás érzületüket jótevőjük iránt és meghagyta nekik, vezessék hozzá Mózest, hogy viszonozhassa szivességét. Mikor Mózes megérkezett, közölte vele, hogy mit mondtak leányai az ő szives segítségéről, megcsodálta nemes magatartását és közölte vele, hogy nem méltatlanra pazarolta ezt a jótéteményt, sőt nemcsak hasonlóval, hanem még sokkal nagyobb hálával fogja viszonozni. És csakugyan kis idő mulva örökbefogadta s egyik leányát feleségül adta hozzá, ezenfelül megtette nyájainak őrzőjévé és urává. Ez volt akkoriban a barbárok minden vagyona.

12. FEJEZET

Az égő csipkebokor és Mózes botja

Miután Mózes ilyen jótéteményekben részesült Jetrótól, — mert ez volt Ráhuel másik neve, — ott maradt nála és őrizte nyájait. Midőn egyszer megint a nyájat legeltette, elérkezett a Sinai hegyhez, amely az egész környéken a legmagasabb hegy és ezen voltak a legjobb legelők. Mert bőségesen voltak ott jófajta füvek és azelőtt még nem legeltették le, mert általában az a hír járta, hogy ott lakik maga az Isten és jámbor félelem tartotta vissza a pásztorokat, hogy megmásszák a hegyet. Itt csodálatos esemény történt vele. Tudniillik egy csipkebokor lángba borult és a lángok nem emésztették el a leveleket és virágokat, sem a gyümölcstermő ágakat, ámbár vakítón fénylett. Mózest megdöbbentette ez a számára egészen új és csodálatos jelenség; de még jobban elcsodálkozott, amikor a tűzből hangot hallott, amely nevén szólította őt és szemére vetette vakmerőségét, hogy nem átallotta idejönni, erre a szent helyre, amelyet ember lába még sohasem taposott; egyúttal azt tanácsolta neki, hogy menjen olyan messzire a lángtól, amennyire csak tud és elégedjék meg ezzel a jelenséggel, amelynek látására ő a maga és elődei erényeiért méltónak találtatott, azonban ne kutassa tovább kíváncsian az okát. Továbbá hirdette neki a hang, hogy nagy tiszteletet és dicsőséget fog szerezni az embereknél Isten gondviselése és segítsége révén és meghagyta neki, hogy bátran menjen Egyiptomba. Ott majd a héber nép hadvezére és vezetője lesz és megszabadítja népét az egyiptomiak kegyetlen zsarnokságától. „Mert a te néped fogja lakni, — folytatta a hang, — azt a boldog országot, amelyet ősatyátok Ábrám bírt valamikor és élvezni fogja minden javait és neked kell elvezetned őket oda bölcseségeddel". Azt is meghagyta, hogy miután a hébereket kivezette Egyiptomból, mutasson be ott hálaáldozatot. Ekkor megismerte Mózes, hogy a tüzből Isten hangja szólott hozzá.

Mózest bámulatba ejtette az, amit látott, s még inkább az, amit hallott és így szólt Istenhez: „Az elképzelhető legnagyobb esztelenségnek tartanám, ó uram, nem bízni a te hatalmadban, holott magam is tisztelem, s tudtommal jóságos és kegyes volt atyáim iránt is. De nem látom be, hogy én egyszerű ember létemre, akinek nincs semmi hatalma, hogyan vehetném rá honfi-

társaimat, hogy elhagyják azt az országot, ahol most laknak és engem kövessenek, bárhová vezetem őket. De ha rábeszélhetném őket erre, akkor sem tudnám, hogyan vehetném rá a fáraót, hogy bocsássa el a hébereket, hiszen az ő munkájuk és fáradalmaik árán gyarapszik az egyiptomiak jóléte."

Isten pedig azt tanácsolta neki, hogy csak bizakodjék, mert ő mellette fog állni. Ahol szavakra lesz szüksége, ott szónoki készséget ad neki, ahol pedig cselekedetre lesz szüksége, ott erőt ad. És igérete megerősítéséül felszólította, hogy dobja le botját a földre. Alighogy ezt megtette, a bot kígyóvá változott; a kígyó a földön csúszott, össze-vissza tekergőzött és felemelte a fejét, mintha üldözőjére akarna támadni; azután pedig megint visszaváltozott bottá. Erre megparancsolta neki Isten, hogy jobbkezét dugja keblébe. Mikor ezt megtette és kivonta kezét, egészen fehér volt a színe, olyan, mint a mész, majd pedig visszakapta eredeti színét. Azt a parancsot is kapta, hogy ott a közelben vizet merítsen és öntse ki a földre és ime a víz vérszínűvé változott. Mikor pedig Mózes elcsodálkozott ezen, intette az Isten, hogy ne csüggedjen és vegye bizonyosra, hogy hatalmas segítője lesz és mindennek megerősítéséül mindenütt művelje ugyanezeket a csodákat, meggyőzni az embereket, hogy „én küldöttelek és csak az én parancsaimat hajtod végre. Cselekedd tehát azt, amit parancsoltam, haladéktalanul menj Egyiptomba, siess éjjelnappal, hogy ne veszíts időt és ne hosszabbítsd meg a héberek keserves szolgaságát".

Mózes pedig nem kételkedett tovább Isten ígéreteiben, miután ennyiféle csodának volt szem- és fültanúja; kérte Istent hogy ha szüksége van rá, adja meg neki Egyiptomban is ugyanezt az erőt és ne tagadja meg tőle nevének ismeretét, hanem adja meg neki ezt, ha már látására és hangjára méltatta. Erre Isten kinyilatkoztatta neki saját nevét, amelyet még egyetlen embernek sem nyilatkoztatott ki soha. De ezt a nevet nem szabad kimondanom. Mózes tehát hatalmat kapott, hogy ilyen csodatetteket műveljen, ahányra csak szüksége lesz és amikor csak szüksége lesz rá. E jelek révén még jobban meggyőződött mindannak igazságáról, amit az égő csipkebokorból hallott és hitte, hogy Isten kegyes segítője lesz. Remélte is, hogy honfitársait megszabadíthatja, az egyiptomiakat pedig megfenyítheti.

13. FEJEZET

Mózes és Áron bevonul Egyiptomba, mindketten a királyhoz mennek

Mikor Mózes meghallotta, hogy már meghalt az a fáraó, egyiptomi király, aki akkor uralkodott, mikor ő elmenekült, engedelmet kért Ráhueltől, hogy honfitársai érdekében Egyiptomba mehessen és maga mellé vette feleségét Szeforát, Ráhuel leányát és fiait, akiket felesége szült neki, Gersámot és Eliézert és útnak indult. E nevek közül Gersám héberül annyit jelent, mint „jövevény", Eliézer pedig annyit, mint „Isten az én segítőm". Mikor már közeledtek a határhoz, Isten rendeléséből találkozott testvérével, Áronnal; rögtön elmondotta neki, mi történt vele a hegyen és milyen parancsot adott neki Isten. És amint tovább mentek, elébük jöttek a héberek legelőkelőbbjei, akik értesültek megérkezésükről. És mivel nem akartak hitelt adni szavainak, Mózes bemutatta nekik a csodajeleket. És elbámultak azon, amit láttak és nekibátorodtak és jó reménység támadt bennük, hogy Isten gondoskodik biztonságukról.

Mikor eképpen a hébereket magához édesgette, megigérték, hogy egészen rábizzák magukat, mert elevenen élt bennük a szabadulás vágya. Mózes tehát a királyhoz ment, aki nem régen lépett trónra és emlékeztette őt arra, milyen jó szolgálatot tett az egyiptomiaknak, mikor az etiópok elpusztították földjeiket és csúffá tették őket, és hogy ő viselte helyettük a hadiszolgálat fáradalmait, mintha csak tulajdon fajtájabeliek lettek volna. Azután elmondta neki, hogy miattuk a legnagyobb veszedelmeket is vállalta, amit még csak meg sem köszöntek neki. Azt is elmondta a királynak, mi történt vele a Sinai hegyen, hogyan szólott hozzá az Isten és hogyan művelt csodákat az ő szemeláttára, hogy megerősítse parancsait. Kérte a királyt, higyjen az ő küldetésében és ne szegüljön ellene Isten akaratának.

A király pedig kinevette, mire Mózes megmutatott neki néhány csodát, amiket a Sinai hegyen látott. De a király haragra lobbant és gonosztevőnek szidta őt, mert megszökött az egyiptomi szolgaságból, most pedig csalással és álnoksággal tért vissza, hogy szemfényvesztéssel és varázslattal elámítsa a népet. Ezt mondta neki, és megparancsolta papjainak, hogy hajtsák végre ugyanezeket a csodákat; mert az egyiptomiak is értenek az ilyen mesterkedésekhez és nemcsak Mózesben van meg ez az isteni erő, mert ő csak azért mutatja be hókuszpókuszait, hogy a durva

és műveletlen népet megnyerje magának és félrevezesse. És mikor a papok földre vetették botjaikat, ezek is kígyókká változtak. Mózest azonban ez egyáltalán nem lepte meg, hanem így szólt: „Én ugyan nem vetem meg az egyiptomiak bölcseségét, de merem állítani, hogy az én csodáim éppen úgy különbek az ő varázslataiknál, mint ahogy Isten művei különbek az emberekénél. És be akarom bizonyítani, hogy az én csodáim nem hókuszpókuszok és mindez nem csalás, hanem a csodák Isten erejéből és segítségével történnek". Így szólt és botját a földre vetette és megparancsolta, hogy változzék kígyóvá. A bot engedelmeskedett a parancsnak és egymásután megtámadta az egyiptomiak botjait, amelyek látszólag kígyók alakját öltötték és Mózes botja valamennyit elnyelte, azután pedig visszanyerte eredeti alakját és Mózes felvette a földről.

A királyt azonban ez sem lepte meg jobban, hanem megint haragra lobbant és kijelentette, hogy Mózes, ügyeskedésével és ravaszkodásával, semmit sem fog elérni az egyiptomiak ellen. És megparancsolta a héberek felügyelőjének, hogy munka közben ne engedélyezzen többé pihenőt nekik, hanem még súlyosabb munkával terhelje meg őket és kényszerítse engedelmességre. Ez tehát ezentúl nem adott nekik polyvát a téglakészítéshez, mint azelőtt, hanem nappal a legkeservesebb munkákkal gyötörte őket, éjjel pedig arra kényszerítette, hogy polyvát gyüjtsenek. És mikor gyötrelmeik így megkétszereződtek, megharagudtak Mózesre, mert ő volt az oka, hogy munkájuk és nyomoruságuk megsokasodott. Mózes azonban nem engedett sem a király fenyegetéseinek, sem a héberek panaszainak és szemrehányásainak, hanem megkeményítette szívét és nem riadt vissza semmi fáradságtól, hogy övéinek szabadságát visszaszerezze. Tehát újból a királyhoz ment, rábeszélni őt, hogy bocsássa el a hébereket a Sinai hegyre, ahol Istennek az ő parancsa szerint áldozni akarnak. Isten akaratával pedig ne szálljon szembe, hanem tartsa mindennél többre az ő jóindulatát és engedje meg nekik a kivonulást, nehogy egyszer majd megbánja makacsságát, ha el kell szenvednie azt, ami azokkal történik, akik fittyet hánynak Isten parancsaira. Ugyanis azokra, akik Isten haragját vonják magukra, mindenfelől rázúdul a szerencsétlenség, mert sem az ég, sem a föld, sem a tulajdon utódaik nem szeretik őket, hanem mindenütt gyűlölet és ellenségeskedés leselkedik rájuk. És mindezek a bajok rászakadnak az egyiptomiakra, viszont a héberek népének mégis csak sikerül majd kivonulnia országából, bármennyire ellene szegülnek az egyiptomiak.

14. FEJEZET

Az egyiptomi tíz csapásról

Mivel azonban a király semmibe vette Mózes szavait és egyáltalán nem hajlott figyelmeztetéseire, súlyos csapások szakadtak Egyiptomra; ezeket egyenkint fogom felsorolni, részben mert még egyetlen néppel sem történt ilyesmi, részben pedig mert Isten így akarta bebizonyítani mindannak az igazságát, amit Mózes hirdetett, végül pedig azért, mert hasznos az embereknek mindezt megismerni, mivel akkor annál inkább óvakodni fognak majd megsérteni az Úristent és igaztalanságukkal felingerelni Isten haragját. Mindenekelőtt tehát a folyam vize Isten parancsára vérvörösre változott, úgy hogy inni sem volt jó, más vízforrás pedig nem volt. A víznek pedig nem csupán vérvörös volt a színe, hanem azoknak, akik ittak belőle, fájdalmakat és heves kínokat okozott. De csak az egyiptomiak érezték ezt így, a hébereknek édes és iható volt és a jellege semmit sem változott. Ez a csoda megriasztotta a királyt s mivel aggódott az egyiptomiakért, megengedte a hébereknek az elvonulást. De alighogy a csapás szűnőfélben volt, megváltoztatta elhatározását és visszavonta az engedélyt.

Miután a király ilyen háládatlannak mutatkozott és bár megszabadult a csapástól, mégsem tért jobb belátásra, Isten újabb csapást bocsátott az egyiptomiakra. Rengeteg béka pusztította az országot, a folyam vize is csak úgy hemzsegett tőlük, úgy hogy akik vizet akartak meríteni, csak olyan vizet kaptak, amelyet beszennyezett és megfertőzött ezeknek az állatoknak a vére, mivel ezrével pusztultak el és rothadtak meg a vízben. Egyúttal az egyiptomiak egész országát bűzös iszap lepte be, mert a békák milliószám pusztultak el. A háztartásban is zűrzavart okoztak, mert felbukkantak az ételekben és italokban, ott ugrándoztak az ágyakban is. Végre a gyorsan pusztuló állatok bűze megfertőzte a levegőt is. Mivel ez a csapás szörnyen meggyötörte az egyiptomiakat, a király felszólította Mózest, hogy a héberekkel együtt vonuljon ki. Abban a pillanatban, amint a parancsot kiadta, eltűnt a rengeteg béka és a föld s a folyam megint régi állapotába került vissza. De mihelyt az ország megszabadult a csapástól, a fáraó megfeledkezett az okáról és visszatartotta a hébereket. És mintha csak még több csapást akarna végigszenvedni, megakadályozta Mózesnek és népének elvonulá-

sát, amit pedig előbb, inkább félelemből, mint jóakaratból, megengedett.

Ekkor Isten újabb csapással torolta meg meg szószegését. Rengeteg tetű támadt az egyiptomiak testén, akiket irtózatosan megkínoztak, mert sem fürdővel, sem kenőcsökkel és orvosszerekkel nem lehetett kipusztítani őket. A király pedig megriadt és félt, hogy népe elpusztul, még hozzá ilyen gyalázatos módon: tehát félig-meddig jobb belátásra tért, amennyiben engedélyt adott ugyan a hébereknek a kivonulásra, de alig állt helyre a nyugalom, rögtön azt követelte, hogy az asszonyokat és gyermekeket túszokul hagyják vissza. Ezzel Istent még jobban felingerelte; mert azt hitte, hogy megcsalhatja az isteni gondviselést, mintha Mózes, nem pedig Isten büntetné az egyiptomiakat a héberek miatt. És Isten megtöltötte az országot mindenfajta és mindenféle alakú állatokkal, aminőket azelőtt senki sem látott. Ezek sok embernek a pusztulását okozták, úgy hogy a földeket nem művelte meg a paraszt és pusztán maradtak. Amit pedig nem pusztítottak el ezek, azt elpusztította egy betegség, amely az embereket lepte meg.

Mivel pedig a fáraó nem akart engedelmeskedni Isten akaratának, vagyis az asszonyokat ugyan elbocsátotta férjeikkel, de a gyermekeket visszatartotta, Isten haladéktalanul sokféle és még az előbbieknél is súlyosabb csapással fenyítette meg gonoszságáért. Mert az egyiptomiak testére undorító fekélyeket bocsátott, amelyek belső részeiket lassú sorvadással elemésztették; így rengeteg egyiptomi pusztult el. Mivel a királyt még ez a csapás sem térítette észre, Isten jégesőt bocsátott az égből, amilyen másutt tél idején sem szokott hullani és Egyiptomban még sohasem hullt s még hevesebbet, mint amilyen az északi országokban tavasz táján hullani szokott. A jégeső elpusztította a föld termését, amit pedig a jég megkímélt, azt a sáskák falták fel, úgy hogy az egyiptomiak semmiféle termést sem remélhettek.

Aki nem volt istentelen és egyúttal értelmetlen, azt bizonyára belátásra és megfontolásra bírták volna a felsorolt csapások. Azonban a fáraó ellene szegült Istennek, nem annyira esztelenségből, mint inkább gonoszságból, ámbár a csapások okát helyesen ismerte fel, de makacsul elzárkózott a jobb belátás elől. Ezért megengedte ugyan Mózesnek, hogy az asszonyokkal és gyermekekkel együtt elvonulhasson, azonban megparancsolta, hogy a héberek minden vagyonukat hagyják ott az egyiptomiaknak, akik a sok csapás miatt mindenüket elvesztették. Mikor pedig Mózes hangoztatta, hogy ez igazságtalan követelés, mert

szükségük van javaikra, hogy azokból Istennek áldozatot mutassanak be s miközben a sok szóváltással eltelt az idő, az egyiptomiakra hirtelen sűrű sötétség borult, úgy hogy nem láttak semmit, a levegő pedig olyan sűrű lett, hogy nem tudtak lélekzeni és így a sűrű ködben sokan nyomorultul elpusztultak. Három nap és három éjszaka után végre oszladozni kezdett a sötétség és szétfoszlott a köd. Mivel pedig a fáraó még mindig vonakodott szabad elvonulást engedni a hébereknek, Mózes elment hozzá és így beszélt: „Meddig akarsz még ellenszegülni Isten akaratának? Hiszen ő maga parancsolta neked, hogy bocsásd el a hébereket és addig nem szabadultok meg a csapásoktól, amíg ezt meg nem engeded.“ A király azonban felháborodott Mózes szavain, megfenyegette, hogy fejét véteti, ha még egyszer idemerészkedik és ezzel a dologgal zaklatja. Mózes azzal vágott vissza neki, hogy nem is akar több szót vesztegetni a dologra; de még majd rákerül a sor, hogy a király az egyiptomiak előkelőivel együtt könyörögni fog a héberekhez, hogy vonuljanak ki. Ennyit mondott és eltávozott.

Isten azonban még egy csapással akarta sujtani az egyiptomiakat, hogy rákényszerítse őket a héberek elbocsátására. Megparancsolta hát Mózesnek, hirdesse ki a népnek, hogy tartsák készen az áldozatot és Xanthikos hónap tizedikétől tizenegyedikéig készüljenek fel az útra. Így hívják ezt a hónapot a makedónoknál, az egyiptomiaknál Pharmuthinak, a hébereknél Nisánnak. És miután Mózes a hébereket előkészítette a kivonulásra, törzsek szerint rendezte és egy helyen együtt tartotta őket. A tizennegyedik nap reggelén útrakészen áldozatot mutattak be, azután izsóp-ágacskákat mártottak az áldozati állatok vérébe és meghintették házaikat és megtisztították. És minekutána étkeztek, elégették a hús maradványait, mintha rögtön indulni akarnának. Innen származik az a szokásunk, hogy még ma is így áldozunk azon az ünnepen, amelyet pászkának, vagyis elvonulásnak nevezünk, mert ezen az estén Isten elvonult a héberek előtt, az egyiptomiakra pedig betegséget bocsátott. Mert ezen az éjszakán az egyiptomiak elsőszülöttei mind elpusztultak, úgy hogy sokan, akik a királyi palota közelében laktak, összegyűlekeztek és a fáraónak azt tanácsolták, hogy bocsássa el a hébereket. Ő pedig hivatta Mózest és meghagyta neki, hogy vonuljon ki népével, abban a reményben, hogy kivonulásuk után az ország megszabadul a csapásoktól. Még ajándékokat is adtak a hébereknek, részben szomszédi szeretetből, részben pedig azért, hogy annál gyorsabban távozzanak.

15. FEJEZET

A héberek Mózes vezetésével kivonulnak Egyiptomból

Így vonultak ki a héberek; az egyiptomiak pedig sírtak, mert megbánták, hogy ilyen rosszul bántak a héberekkel. Ezek Letuspolisnak vették útjukat, amely akkor még pusztaság volt; itt építették később Babylont, midőn Kambyses elpusztította Egyiptomot. És mivel gyorsan mentek, megrövidítették útjukat és már harmadnap Beelszefónba értek, a Vörös-tenger partjára. A vidék pedig puszta és sivatag volt, úgy hogy nem élhettek már gyümölcsön; ennélfogva életüket kenyéren kellett tengetniök, amelyet lisztből dagasztottak és lassú tüzön megsütöttek. Ezen éltek harminc napig, továbbra nem futotta abból, amit Egyiptomból magukkal hoztak; s hogy tovább is ezen élhessenek, takarékosan kellett használniok, nem volt szabad jóllakniok belőle. Ennek az inségnek emlékére ünnepeljük mi nyolc napon át a kovásztalan kenyerek ünnepét. És az Egyiptomból kivonuló tömeg oly nagy volt az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, hogy alig lehetett megszámlálni. Csak fegyverfogható férfi hatszázezer volt.

Xanthikos hónapban hagyták el Egyiptomot, holdtölte idején, a tizenötödik napon, 430 évvel azután, hogy atyánk, Ábrám Kánaánba érkezett és 215 esztendővel azután, hogy Jákob Egyiptomba vonult. Mózes akkor 80 éves volt, bátyja, Áron pedig három évvel idősebb. És magukkal vitték József tetemét, mint ahogy fiainak megparancsolta.

Az egyiptomiak azonban hamarosan megbánták, hogy a héberek elengedték és mivel a király haragra lobbant, mert azt hitte, hogy a csapásokat Mózes varázslatai idézték fel, elhatározta, hogy üldözőbe veszi őket. Az egyiptomiak tehát tüstént fegyvert ragadtak, felvették minden harci felszerelésüket és üldözőbe vették a hébereket, hogy megint rabszolgaságba hurcolják őket, ha ugyan kézrekeríthetik. Azt hitték, hogy többé már nem imádkoznak Istenhez, miután sikerült nekik a kivonulás és mivel védtelenek és a menetelés kimerítette őket, könnyűszerrel elbánhatnak velük. Az egyiptomiak tehát mindenkit, akivel találkoztak, kikérdeztek, merre mehettek a héberek és gyorsított ütemben eredtek utánuk, ámbár az út az egyszerű vándor számára is igen nehéz volt, hát még hadsereg számára. Mózes azonban azért vezette ezen az úton a hébereket, hogy az egyip-

tomiak elnyerjék büntetésüket gonoszságukért és az egyesség megszegéséért, ha esetleg megbánják, hogy a hébereket elengedték és hadseregükkel nyomukba erednek. Ezenfelül pedig védekezni akart a palesztinaiak ellen is, akik régi haragosaik voltak a hébereknek és országuk határos volt Egyiptommal. Ezért nem vezette népét egyenes úton Palesztinának, hanem inkább a pusztaságon át nagy kerülő úton próbálta Kánaánt elérni, ha nagy fáradság és törődés árán is. Ehhez járult még Isten parancsa, aki meghagyta, hogy a népet vezesse a Sinai hegyhez és ott áldozzanak neki. Mikor az egyiptomiak utólérték a hébereket, felkészültek a harcra, nagy haderővel körülzárták a hébereket és szűk helyen összeszorították. Mert hatszáz harckocsijuk volt, ötvenezer lovasuk és kétszázezer gyalogosuk; ezenfelül minden utat megszálltak, amerre a héberek elmenekülhettek volna. Így bezárták őket a hozzáférhetetlen szakadékok és a tenger közé, mert itt a tengerparton van egy meredek és járhatatlan hegy, amely minden kijáratot elzár. Tehát a héberek beszorultak a hegy és a tenger közé és a síkságra vezető egyetlen utat az egyiptomiak elzárták: éppen ott ütöttek tábort.

Mivel a héberek egyrészt az élelmiszerhiány miatt nem állhattak ki hosszú ostromot, másrészt pedig nem láttak semmi utat a menekülésre és mivel még ha harcolni akartak volna, akkor sem volt fegyverük, — ha nem akartak elpusztulni, csak egyetlen menekvésük maradt: kényre-kegyre megadni magukat az egyiptomiaknak. Mózesnek szemrehányást tettek, hogy már elfelejtette a csodákat, amelyeket Isten művelt az ő megszabadításuk érdekében. Sőt arra vetemedtek, hogy a prófétát, aki kitartásra buzdította őket és biztatta, hogy megmenekülnek, meg akarták kövezni és vissza akartak menni, hogy megadják magukat az egyiptomiaknak. Az asszonyok és gyermekek pedig jajveszékeltek és siránkoztak, mert már a biztos halál küszöbén érezték magukat; mert köröskörül a hegyek, a tenger és az ellenség zárta be őket és a menekülésnek nem volt útja semerre sem.

Mózes pedig, ámbár a tömeg lázadozott ellene, mégsem hagyta abba gondoskodását népéről. Inkább bízott Istenben, hogy valamint eddig is gondoskodott az ő megmentésükről, ígéretéhez híven most sem adja őket ellenségei kezére, akik vagy szolgaságba hurcolnák, vagy pedig megölnék őket. Ezért odaállt közéjük és így beszélt: „Nagyon helytelen volna, ha megrendülne bizalmatok azokban az emberekben, akik eddig jól intézték ügyeiteket, mintha ezután már nem volnának alkalmasak erre a feladatra; mennyivel nagyobb esztelenség volna kétségbeesni

az isteni gondviselésen, hiszen ő adott nektek mindent, amit általam megígért a ti üdvösségtekre és hogy a szolgaságból minden várakozástok ellenére megmentsen benneteket. Inkább illendő volna, hogy a mostani szorongattatásban Isten segítségében bizakodjatok. Mert csak azért engedte meg, hogy bezárjanak benneteket ebbe a szorosba, hogy ellenségeitek csúfjára megmentsen titeket ebből a veszedelemből és így bizonyítsa be mindenhatóságát és különös gondoskodását. Tudniillik Isten azoknak, akikre jóindulattal tekint le, nemcsak a kis dolgokban mutatja meg segítségét, hanem igazában akkor, mikor az emberek már lemondtak minden reményről, hogy helyzetük jóra fordulhat. Tehát bízzatok szilárdan ebben a segítőben, aki a kis dologból is nagyot tud alkotni és meg tudja gyengíteni még az olyan hatalmas hadsereg erejét is, amilyennel az egyiptomiak rémítenek benneteket. Amiatt se essetek kétségbe, hogy a tenger és a hegy elvágja meneküléstek útját; mert ha Isten akarja, a hegyek síksággá változnak, a tenger pedig szárazfölddé.

16. FEJEZET

A tenger a héberek előtt kettéválik és így megmenekülnek az egyiptomiaktól

Miután így beszélt, az egyiptomiak szemeláttára a tengerpartra vezette népét. Azok tudniillik láthatták a hébereket, mivel azonban belefáradtak az üldözésbe, helyesebbnek tartották, ha a csatát másnapra halasztják. Mikor Mózes elérte a tengerpartot, megragadta botját s védelemért és segítségért imádkozott Istenhez, ily szavakkal: „Te tudod, Uram, hogy hiába folyamodunk emberi erőhöz és okossághoz, hogy a jelenvaló nyomorúságból megszabaduljunk. Azonban neked hatalmadban van megmenteni népedet, amely akaratodhoz híven kivonult Egyiptomból. Ezért reménytelenségünkben és tanácstalanságunkban benned vetjük minden reményünket és hozzád könyörgünk. Szorongó szívvel várjuk gondviselésed beavatkozását, hogy az ellenünk fenekedő egyiptomiak kezéből megmeneküljünk. De jőjj gyorsan és mutasd meg nekünk hatalmadat; önts bátorságot a népbe, amely kétségbeesésében már-már megtörik és támaszd fel benne újra a reménységet és a bizakodást, hogy megmenekül. Te el tudod hárítani nyomorúságunkat, mert tied a tenger és tied

a hegy, amely körülzár bennünket. Ha te akarod, megnyílnak a hegyek és a tenger szárazfölddé változik. Sőt a levegőn át is repülhetünk és megmenekülhetünk, ha mindenhatóságod így akar megmenteni bennünket."

Így imádkozott és azután botjával ráütött a tengerre. Ez pedig engedett az ütésnek, visszahúzódott és szárazon hagyta medrét, hogy a héberek azon át menekülhessenek. Ebből Mózes megismerte Isten jelenlétét és mivel látta, hogy a tenger egészen a fenekéig visszahúzódott, elsőnek belelépett és felszólította a hébereket, hogy kövessék azon az úton, amelyet Isten nyitott nekik. Aztán intette őket, hogy örvendezzenek azon, mekkora veszedelem fenyegeti az üldöző ellenséget és adjanak hálát Istennek, hogy ilyen váratlan utat nyitott menekülésükre.

Mikor tehát a héberek Isten jelenlétében bizakodva, késedelem nélkül utána eredtek, az egyiptomiak azt hitték, hogy elment az eszük, hiszen nyilván vesztükbe rohannak. De mikor látták, hogy a héberek épségben haladnak tovább és nem ütköznek semmi nehézségbe és akadályba, nyomukba eredtek, mintha a tenger előttük is megnyílnék és lovasságukat küldték előre. Miközben azonban fegyvereiket magukra vették és ezzel időt vesztettek, a héberek már épségben átértek a tulsó partra. Ez még inkább sarkalta az egyiptomiakat az üldözésre, mert azt hitték, hogy nekik sem eshetik semmi bajuk. Azonban megfeledkeztek arról, hogy ez az út csak a hébereknek nyílt, nem pedig másoknak és az volt a rendeltetése, hogy megmentse az üldözötteket, nem pedig azoknak volt szánva, akik mások romlására akarták használni. Midőn tehát az egyiptomiak egész hadserege rálépett erre az útra, hirtelen megint összecsapódott a tenger, vihar kezdte korbácsolni és hatalmas áradattal hullámaiba temette az egyiptomiakat. Egyúttal zápor zuhogott az égből és irtózatos mennydörgések váltakoztak cikázó villámokkal; szóval mintha minden együtt lett volna itt, amit Isten haragja az emberekre szokott zúdítani, mert még sűrű sötétség és éjszaka is támadt. Így az egyiptomiak valamennyien elpusztultak és egyetlen egy sem maradt meg belőlük, aki legalább hírt vitt volna haza pusztulásukról.

A héberek pedig alig tudták fékezni örömüket váratlan megmenekülésükön és ellenségeik megsemmisülésén. És most már hitték, hogy jövőjük szilárd és megingathatatlan, mert nyilván Isten vette őket védelmébe. És mivel ők maguk ilyen csodálatos módon megmenekültek a veszedelemből, ellenségeiket pedig

olyan büntetés sujtotta, amilyen emberemlékezet óta nem fordult még elő, az egész éjszakát himnusz-énekléssel és ujjongással töltötték el. Mózes maga Isten dicsőségére hatméretű versekben éneket szerzett, amelyben hálát mondott jótéteményeiért.

Mindezt úgy jegyeztem fel, ahogy a szent könyvekben írva találtam. És senki se csodálkozzék rajta és ne tartsa hihetetlennek, hogy az akkori emberek, akik még nem voltak ilyen romlottak, akár Isten akaratából, akár önmaguktól, megtalálták a menekülés útját a tengeren keresztül. Mert még nem is olyan régen történt, hogy Nagy Sándor makedon király hadserege előtt kettévált a pamphyliai tenger és utat nyitott neki, mivel más útja nem volt. Isten ugyanis őt használta eszközül, hogy megdöntse a perzsák uralmát. Ezt tanusítják mindazok, akik Nagy Sándor haditetteit megírták. Erről azonban vélekedjék ki-ki úgy, ahogy kedve tartja.

Mikor pedig másnap a viharos tenger hullámai az egyiptomiak fegyvereit kisodorták a partra, Mózes, aki ebben is az isteni gondviselés jelét látta, a fegyvereket összeszedette és ezekkel felszerelte a hébereket, hogy ezentúl legyen védőfegyverük. Azután a Sinai hegyhez vezette őket, hogy Istennek áldozatot mutasson be és hálát mondjon népének megmentéséért, úgy, ahogy Isten már régebben megparancsolta neki.

III. KÖNYV

1. FEJEZET

Mózes kivezeti népét Egyiptomból a Sinai hegyhez. Útközben sokat szenvednek

Ámbár a héberek ily módon váratlanul megmenekültek, midőn a Sinai hegynek vették útjukat, mégis lehangolta őket, hogy a vidék teljesen puszta volt s nem termett rajta semmi élelem, nem volt víz sem. Nem szólván arról, hogy az embereknek nem volt ennivalójuk, még az állatoknak sem volt takarmányuk. Tudniillik egészen száraz volt a föld, nem volt benne semmi nedvesség, hogy termést hozhasson. Ilyen vidéken kellett átvonulniok, mert más úton nem mehettek. Vezérük parancsára ugyan vettek magukhoz vizet azokon a helyeken, ahol átvonultak, de mikor ez elfogyott, ha vizet akartak meríteni, kutat kellett ásniok és ez a munka rendkívül fáradságos volt a föld keménysége miatt. És ha végül felbuggyant a víz, akkor keserű és ihatatlan volt, még hozzá nem is elegendő. Mikor így tovább vándoroltak, egyszer estefelé egy helységhez értek: ennek a rossz vízről Mára volt a neve, mert Mára a héberben annyit jelent, mint „keserű". És mivel a hosszú gyaloglástól és az éhségtől is nagyon kimerültek — ekkoriban már semmiféle élelmiszerük sem volt —, itt maradtak egy darabig. Mert volt itt egy kút és ha vize ily rengeteg embernek nem is volt elegendő, mégis megvigasztalódtak azzal, hogy legalább kutat találtak, mert a kémektől úgy hallották, hogy további útjukon egyáltalán nem találnak kutat. De a kút vize keserű volt és nemcsak embereknek, hanem állatoknak is élvezhetetlen.

Midőn Mózes látta, hogy a nép elcsüggedt és szavakkal már

nem tudja megvigasztalni, — mert nem csupán a férfiak seregével állt szemben, amely bátran eltűrhette ezt a keserves kényszerűséget, hanem egy sereg gyermekkel és asszonnyal, akik sokkal gyengébbek voltak, hogysem szót értettek volna és ez mindenkinek a kitartását lelohasztotta, — igen kínos helyzetbe került, mert úgy érezte, mintha csak neki magának kellene elviselnie a nyomorúságot, amelyben mindenki szenvedett. Mert senki máshoz nem fordultak, csak hozzá; könyörögve kérték az anyák gyermekeikért, a férfiak feleségeikért, hogy gondoskodjék róluk és mutassa meg menekülésük útját. Ezért Mózes imádsággal fordult Istenhez és könyörgött: segítsen a vízhiányon és változtassa a keserű vizet ihatóvá. Midőn Isten megígérte kérése teljesítését, felvett egy darab fát, amely ott feküdt előtte, hosszában kettéhasította, bedobta a kútba és hirdette a hébereknek, hogy Isten meghallgatta imádságát és megígérte neki, hogy kívánságuk szerint jó vizet ad nekik, ha parancsait gyorsan és készségesen végrehajtják. Mikor pedig megkérdezték, mit kell tenniök, hogy a vizet ihatóvá változtassák, megparancsolta, hogy a legerősebb férfiak merítsék ki a vizet a kútból és mikor már javarészét kimerítették, a többi majd iható lesz. Azok tehát hozzáfogtak a munkához és a víz, amelyet fenekéig felkavartak, megtisztult és nemsokára ihatóvá lett.

Innen tovább mentek és megérkeztek Elimbe, amely távolról igen szépnek látszott a pálmák miatt, közelről azonban igen sivárnak bizonyult. Mert legfeljebb hetven pálmafa volt ott, még hozzá valamennyi korcs növésű és a vízhiány miatt igen alacsony törzsű. Ezenfelül az egész környék száraz és homokos volt, a tizenkét forrás pedig igen kevés vizet adott, mert nem bírták fellövelni a vizet és nem is volt bennük mindig víz. És ha a homokban ástak, akkor sem találtak semmit; ha pedig mégis szivárgott néhány csepp víz, az olyan zavaros volt, hogy nem lehetett ivóvíznek használni. Ezenkívül a vízhiány miatt a fák nem tudtak növekedni és felfrissülni, gyengék voltak és nem hoztak gyümölcsöt. Ennek következtében a héberek szemrehányásokkal illették vezérüket és őt okolták inségükért és nyomorúságukért. Mert a harminc nap alatt, amely eltelt vándorlásuk kezdete óta, minden magukkal hozott élelmiszert elfogyasztottak. S mivel már nem volt semmijük, amivel éhségüket csillapíthatták, már-már a kétségbeesés szélére jutottak. És már csak mostani nyomorúságukra gondoltak, elfelejtettek mindent, amiben Isten és Mózes bátorsága és bölcsesége révén mindeddig részesültek. És annyira felháborodtak vezérük ellen,

hogy meg akarták kövezni, mintha ő okozta volna szerencsétlenségüket.

Midőn a nép így lázadozott ellene, Mózes Isten segedelmében bizakodva és abban a tudatban, hogy mindig csak nemzetsége javát akarta, odament közéjük, ámbár hangosan zúgolódtak és már köveket emeltek ellene. És mivel tiszteletet gerjesztő alak volt és nagy hatással tudott a tömeg nyelvén beszélni, megpróbálta lecsillapítani haragjukat. Kérte őket, hogy a jelenvaló szenvedés miatt ne feledkezzenek meg Isten régebbi jótéteményeiről és ámbár most szükséget szenvednek, gondoljanak a dús adományokra, amelyekkel várakozásuk ellenére elhalmozta őket. Bízzanak rendíthetetlenül, hogy Isten kiszabadítja őket ebből a kétségbeesett helyzetükből, mert ezt a szerencsétlenséget bizonyára csak azért bocsátotta rájuk, hogy próbára tegye erényüket és állhatatosságukat és lássa, vajjon gondolnak-e még előbbi csodatételeire, vagy pedig nyomoruságukban megfeledkeztek róluk. De nyilvánvaló, hogy a szenvedést nem tudják állhatatosan elviselni és nem emlékeznek már régebben szerzett érdemeire, mivel semmibe veszik Istent és az ő akaratát, amely kihozta őket Egyiptomból. Sőt engesztelhetetlen gyűlölettel üldözik az ő szolgáját, holott Isten akaratának hirdetésében sohasem mondott nekik valótlant. Most aztán rendre felsorolta nekik, mily keményen megverte az egyiptomiakat, mert Isten parancsa ellenére vissza akarták őket tartani; hogy ugyanaz a víz az egyiptomiaknak véres és élvezhetetlen volt, nekik pedig édes és iható; hogy a tenger meghasadt előttük és utat nyitott menekülésükre, ellenségeik pedig nyomorultul belepusztultak; hogy hogyan szerzett nekik Isten bőven fegyvert, mivel fegyvertelenek voltak és hogyan mentette meg őket váratlanul más súlyos veszedelmekből. Ne kételkedjenek tehát a hatalmas isteni gondviselésben, hanem várjanak türelmesen és gondolják meg, hogy Isten segedelme sohasem jön későn, ha nem is jelentkezik rögtön, amikor valami csapás éri őket. Azt is vegyék fontolóra, hogy Isten nem azért késlekedik, mert elfeledkezett róluk, hanem, hogy próbára tegye állhatatosságukat és szabadságszeretetüket és kifürkéssze, vajjon inkább elszenvedik-e szabadságukért az éhséget és szomjúságot, vagy pedig inkább a rabszolgaságot választják, mint az állatok, amelyeket uraik a maguk szolgálatára és hasznára hizlalnak. Végül pedig: ő nem a maga életéért aggódik, mert nem érzi szerencsétlenségnek, ha igazságtalanul megölik; hanem a népért, mert ez az Istent gyalázza meg vele, ha őt megöli. Ily módon sikerült megnyugtatnia a népet, úgy hogy elálltak meg-

kövezésétől és megbánták szándékukat. Mikor azonban látta, hogy ha nem is a maguk hibájából, de mégis csak nagy inségben voltak, elhatározta, hogy imádsággal fordul Istenhez. És felment egy magaslatra és imádkozott Istenhez, mert csak ő lehet a mentségük és senki más: segítse ki és szabadítsa meg népét ebből a szorongattatásból és bocsássa meg, amit nyomorúságában vétkezett, hiszen az ember természeténél fogva hajlamos az inségben a csüggedésre és lázadozásra. Erre megígérte neki Isten, hogy oltalmába veszi őket és megadja nekik a kért segítséget. Miután Mózes meghallotta Isten szavát, megint lement népéhez, amely Isten ígéretei miatt örömmel fogadta és gyásza most már gyorsan örömre változott. És Mózes odalépett közéjük és kihirdette nekik, hogy Istentől mentséget hoz mostani nyomorúságukra. Nem sokkal utóbb óriási tömegben fürjek jöttek, — ez a madárfajta főképpen az Arab-öbölben tanyázik, — a tenger fölött repültek, s mivel a hosszas repülésben kifáradtak és egyébként is minden más madárnál közelebb merészkednek a földhöz, a héberek közt leszálltak. Ezek pedig kézzel összefogdosták a madarakat és megértették, hogy Isten küldte nekik táplálékul és ezzel véget vetettek inségüknek. Mózes megint Istenhez fordult és megköszönte neki, hogy igéretéhez híven ilyen gyorsan segítséget küldött nekik.

Isten hamarosan más eledelt is küldött nekik ezen az elsőn kívül. Mert midőn Mózes imára tárta karjait, harmat hullott és mivel megmaradt kezein, mindjárt gyanította, hogy Isten megint eledellel ajándékozta meg őket és nagyon örvendezett. Mivel azonban látta, hogy a nép tévesen hónak tartja ezt, ami télen szokott esni, kioktatta őket, hogy ez az égi adomány nem harmat, amint ők gondolják, hanem eledel, hogy táplálja és megmentse őket. És miután maga is megízlelte, nekik is adott belőle, hogy megízleljék és ők megízlelték és örvendeztek az eledelnek, mert jóízű volt és édes, mint a méz. Szemre olyan volt, mint a famézga nevű fűszer és körülbelül olyan nagy, mint egy koriander szemecske. Ezt tehát szorgalmasan gyüjtötték s mindenkinek naponta egy assaront kellett teleszednie, — ez volt a mértékük, — mert ily módon mindig lesz táplálékuk. Ez pedig óvatosságból történt, nehogy az erősebbek, akik többet tudtak gyüjteni, megnehezítsék a gyengébbeknek táplálékuk összegyüjtését. Azoknak, akik a megszabott mértéken felül gyüjtöttek, semmi hasznuk sem volt belőle, mert amit összegyüjtöttek, nem volt több, mint egy assaron és amit másnapra eltettek belőle, élvezhetetlenné vált, mert

megkeseredett és megférgesedett. Isteni és furcsa eledel volt ez, mert aki evett belőle, annak nem volt szüksége semmi más táplálékra. Ez még a mai napig is hull azon a vidéken, éppen úgy, mint ahogy akkoriban Isten Mózes kedvéért eledelül adta. A héberek ezt az eledelt mannának nevezik, mert a mi nyelvünkön „man" a kérdő szó és ezt jelenti: „Mi ez?" A héberek pedig nagyon örültek annak, ami az égből hullott, mert negyven esztendeig élvezték ezt az eledelt, tehát mindvégig, ameddig csak a pusztában vándoroltak.

Mikor pedig innen tovább mentek és Ráfidimba érkeztek, gyötrő szomjúságot szenvedtek, mert előző nap csak imitt-amott találtak forrást. És mikor látták, hogy az egész vidék teljesen víztelen és száraz és megint inségre jutottak, megint zúgolódni kezdtek Mózes ellen. De ez kis időre visszavonult a nép haragja elől és Istenhez fordult; könyörögve kérte, hogy miként az imént eledelt adott nekik, ne tagadja meg tőlük most az italt sem; mert ha ez hiányzik, az eledel sem sokat segít rajtuk. Isten pedig az ő jóságában nem vonakodott, hanem megigérte Mózesnek, hogy bővizű forrást mutat nekik ott, ahol legkevésbbé gyanítják. Azután megparancsolta neki, hogy üssön botjával a legelső sziklára, amelyet megpillant és akkor annyi vizet kapnak, amennyit csak akarnak, sőt minden munka és fáradság nélkül ömlik majd a sziklából. Mikor Mózes ezt meghallotta Istentől, visszament népéhez, amely feszült izgalommal várta, mert már egy magaslatról szemmel tartotta őt, mikor gyors léptekkel lejött a hegyről. És midőn megérkezett, hirdette nekik, hogy Isten megmenti őket az inségtől és váratlan segítséget küld nekik, mert vizet fakaszt a sziklából. Azok pedig elcsodálkoztak ezen, mert azt hitték, hogy most a szomjúságtól és a fárasztó meneteléstől kimerülten még egy sziklát is le kell faragniok. És midőn most Mózes botjával a sziklára sujtott, az nyomban megnyílt és bőségesen ömlött belőle a kristálytiszta víz: ez a csodálatos tünemény oly bámulatba ejtette őket, hogy úgyszólván már a puszta látvány is lecsillapította szomjúságukat. Erre ittak s a vizet kellemesnek és édesnek érezték, valóban Isten ajándékának. És csodálták Mózest, akit Isten ennyire megtisztelt; Istennek pedig áldozatot mutattak be gondoskodásáért. A Szentírás, amelyet a templomban őriznek, elmondja nekünk, hogy Isten előre megjelentette Mózesnek, hogy milyen módon fog majd vizet fakasztani a sziklából.

2. FEJEZET

Az amalekiták és a szomszédos népek haddal támadnak a héberekre, de vereséget szenvednek és hadseregük javarészét elveszítik

Midőn a héberek híre széltében-hosszában elterjedt és egyre többet beszéltek róluk, a bennszülötteket nagy félelem szállta meg, hírnököket küldtek mindenfelé és biztatták egymást, hogy egyesítsék hadseregeiket és próbálják meg ezt a népet teljesen kiirtani. Leginkább buzgólkodtak ebben Gobolitis és Petra lakosai, akiket amalekitáknak neveztek; ezek voltak a legharciasabbak a szomszédos néptörzsek között. Ezeknek a királyai hírnökökkel lázították a maguk népeit és a szomszédos népeket is háborúra a héberek ellen, azzal az ürüggyel, hogy ezek idegenek, akik megszöktek az egyiptomiak fogságából és most azért jönnek, hogy őket elpusztítsák. Semmiképpen sem szabad lebecsülnünk őket — mondogatták, — hanem, ami a legokosabb és a legbiztosabb, mielőtt hatalmuk megnövekednék, elszaporodnának és a mi késlekedésünk miatt vérszemet kapnának és háborúval támadnának ránk, nekünk kell leigáznunk s megfenyítenünk őket azért, amit a pusztában elkövettek, mielőtt még kezet emelnének városainkra és javainkra. Mert sokkal okosabb az ellenség hatalmát akkor megdönteni, amikor még csak kezd gyarapodni, mint később próbálkozni megfékezésével, amikor már megerősödött. Ebben az utóbbi esetben az a látszata lenne a dolognak, mintha mink irigyeltük volna meg az ellenség nagy hatalmát, míg ellenben az előző esetben eleve meghiúsítanánk minden alkalmat arra, hogy ellenünk támadhasson. Így izgatták egymást és a néptörzseket hírnökökkel és végül elhatározták, hogy a hébereket haddal támadják meg.

Mózest pedig, aki nem számított erre az ellenségeskedésre, nagyon aggasztotta a bennszülöttek harci készülődése. És mikor most harcra került a sor és vállalni kellett a kockázatot, nagy izgalom fogta el a hébereket, mert nem voltak kellőképpen felszerelve és egy jól vezetett és jól felfegyverzett hadsereggel kellett megharcolniok. Mózes azonban vígasztalta és intette őket, hogy bízzanak Isten segítségében és ne féljenek, mert aki szabadsághoz segítette őket, győzelmet ad nekik ellenségeik felett, akik ismét el akarják venni szabadságukat. Gondolják meg, hogy hadseregük nem is olyan kicsiny és gyenge és van fegyvere, pénze, élelmiszere és minden egyebe, ami a hadviseléshez szükséges,

mert biztosra vehetik Isten segítségét. Viszont az ellenség hadserege kicsiny, rosszul fegyverzett és gyenge és Isten nem fogja megengedni, hogy ilyen emberek legyőzzék őket. Gondoljanak arra is, milyen hatalmas az ő szövetségük, akinek segítségét már oly sok és még sokkal súlyosabb veszedelemben megismerték. Mert itt csak emberekkel kell megküzdeniök, azelőtt azonban éhség és szomjúság s — mikor nem volt útjuk a menekülésre — hegy és tenger voltak még veszedelmesebb ellenségeik és Isten kegyes segedelmével ezeket is teljesen legyürték. Ennélfogva lelkesen vonuljanak a harcba, mert az ellenség legyőzése után dús zsákmányt fognak szerezni.

Ily szavakkal bátorította Mózes a népet. Azután összehívta a törzsek fejeit és a nép legelőkelőbbjeit, előbb egyenkint, aztán valamennyit együtt és intette a fiatalabbakat, hogy engedelmeskedjenek az idősebbeknek, ezeket pedig, hogy teljesítsék a fővezér parancsait. Így aztán bátor lélekkel és abban a reményben várták a harcot, hogy végre megszabadulnak a szorongattatásból és kérték Mózest, hogy egyenesen és haladéktalanul vezesse őket az ellenség ellen, nehogy buzgóságuk lelohadjon. Mózes kiválasztotta a népből a legharcedzettebb férfiakat és az Efraim törzséből való Józsue, Nún fia, parancsa alá rendelte őket; bátor, edzett, értelmes és jószavú férfiú volt ez és kitűnt Isten jámbor tiszteletében, mert ebben maga Mózes oktatta őt és nagyon népszerű volt a héberek előtt. A sereg kisebb részét megbízta, hogy őrizzék a vizet és vigyázzanak az asszonyokra, gyermekekre és az egész táborra. És egész éjjel készülődtek, rendbehozták fegyvereiket és figyeltek vezéreikre, hogy mihelyt Mózes megadja a jelt, azonnal harcba szállhassanak. Mózes is álmatlanul töltötte az éjszakát és Józsuénak fontos utasításokat adott, hogyan állítsa fel hadseregét. Napkeltekor pedig buzdította őt, hogy a csatában váltsa valóra a beléje vetett reménységet és jeles haditetteivel igyekezzék megszerezni hadseregének becsülését. Éppen így sorra buzdította a héberek legjobbjait és vitézségre lelkesítette az egész haderőt. És miután a sereget így feltüzelte és előkészítette, felment egy hegyre és seregét Istenre és Józsuéra bízta.

Ezután az ellenfelek összeütköztek és kézitusára került a sor. Mindkét oldalon derekasan harcoltak és egymást lelkesítették. Mindaddig, míg Mózes kitárva tartotta karjait, a héberek verték az amalekitákat, de mikor a nagy fáradság miatt nem tudta tovább kitárva tartani karjait, mihelyt leeresztette, azonnal az ellenség kerekedett felül; tehát odahivatta bátyját, Áront és sógorát Húrt, nénjének, Mirjamnak férjét és maga mellé állította

őket, hogy támogassák karjait és ezt egy pillanatra se hagyják abba. Így történt, hogy a héberek az amalekitákat megverték és az utolsó szálig kiirtották volna őket, ha le nem száll az éj és emiatt abba nem hagyják a mészárlást. Atyáink tehát fényes és értékes győzelmet arattak, mert nem is szólván arról, hogy ellenségüket teljesen tönkreverték, a szomszédos népekben is rémületet keltettek, ezenfelül pedig, mintegy jutalmul erőfeszítésükért, igen gazdag zsákmányra tettek szert. Mert miután az ellenség táborát elfoglalták, abban rengeteg kincset találtak, amelyet egyformán fordíthattak közös és magáncélokra és ez nagy nyomorúságukban valóban kapóra is jött nekik. Az imént leírt harc előnyei azonban nemcsak a jelenre, hanem a jövőre nézve is hasznosak voltak, mert nem is szólván arról, hogy az ellenséget leigázták, bátorságát is megtörték és az amalekitákon aratott pompás győzelmükkel a szomszédos népekben is irtózatos rémületet keltettek. Ezenfelül vagyonukat is gyarapították, mert az ellenség rengeteg arany- és ezüstkészletet, bronz konyhaedényt, vert arany- és ezüstpénzt, szövetet, művészi fegyvert s egyéb műtárgyat és felszerelést, azonfelül pedig rengeteg állatot és mindenféle szerszámot hagyott hátra, mindent, amire a menetelő hadseregnek szüksége lehet. A héberek pedig a győzelem következtében világosan tudatára ébredtek vitézségüknek és már jobban bíztak erejükben, hogy kibírnak minden megpróbáltatást és most már semmi nehézségtől sem riadtak volna vissza. Ennek a harcnak ez volt az eredménye.

Másnap Mózes lehúzatta az elesett ellenséges katonákról a felszerelést, összegyüjtötte a fegyvereket, amelyeket a menekülők elhajigáltak és azoknak, akik különösen kitüntették magukat a harcban, jutalmakat osztott ki. Józsuét pedig megdicsérte az egybegyült hadsereg előtt, amely tanuja volt hősi tetteinek. A héberek közül senki sem esett el a harcban, viszont az ellenségből oly sok, hogy szinte meg sem lehetett számlálni. Hogy tehát Istennek bemutassa a hálaáldozatot, Mózes oltárt emelt és fohászkodott a győzedelmes Istenhez, azután kihirdette, hogy az amalekitákat teljesen ki kell irtani, mert ok nélkül fegyverrel támadtak a héberekre és még hozzá a pusztaságban, ahol már anélkül is nagy nyomorúságban éltek. Végül pedig az egész hadsereget megvendégelte. Ez volt az első háború, amelyet a héberek az Egyiptomból való kivonulás után támadó ellenség ellen folytattak. Miután pedig véget ért a lakoma, amellyel a héberek a győzelmet megünnepelték, Mózes néhánynapos pihenőt és nyugalmat engedett nekik, azután pedig rendezett menetben tovább

vezette őket. És mivel nagyszámú nehéz fegyverzetű katonája volt, csak lassan haladt előre és csak az egyiptomi kivonulás utáni harmadik hónapban jutott el a Sinai hegyig, ahol, mint már elmondtam, az égő csipkebokor csodája és számos egyéb csoda történt vele.

3. FEJEZET

Mózes örömmel fogadja apósát, Ráhuelt (Jetrót), aki meglátogatja őt a Sinai hegynél

Midőn Ráhuel, Mózes apósa, tudomást szerzett veje haditetteiről, útnak indult, hogy szerencsét kívánjon neki. Mózes felesége, Szefora és fiai szívesen fogadták és nagyon örvendeztek megérkezésén. És miután Mózes áldozatot mutatott be, ünnepi lakomát adott a népnek ama csipkebokor közelében, amely a tűzben nem égett el. A tömeg törzsek szerinti rendben telepedett le az asztalokhoz. Áron pedig s Ráhuel övéikkel együtt dicséreteket énekeltek Istennek, mint szerencséjük és szabadságuk szerzőjének és adományozójának és valamennyien magasztalták vezérüket, mert az ő vitézsége tette, hogy minden kívánságuk szerint sikerült. Végül Ráhuel, mikor köszönetet mondott Mózesnek, magasztalta a népet is, Mózest pedig különösképpen ünnepelte, mert népe megmentéséért a szorongattatásokban és veszedelmekben oly nagy bátorságot tanusított.

4. FEJEZET

Ráhuel azt tanácsolja Mózesnek, hogy ossza fel népét és minden ezer és száz és tíz ember fölé parancsnokot állítson és Mózes megfogadja tanácsát

Másnap megfigyelte Ráhuel, hogy Mózes túl van terhelve mindenféle ügyekkel. Mert ő intézett el minden viszályt, ahányszor csak kívánták; mindenki hozzáfordult, mert úgy gondolták, hogy csak akkor jutnak igazukhoz, ha Mózes a döntőbíró. És azok sem vették ítéletét zokon, akiket elmarasztalt, mert elismerték, hogy az ő döntése igazságos. Ráhuel először nem szólt semmit, mert senkit sem akart meggátolni abban, hogy ne kérje ki a vezér döntését, miután azonban a nép eltávozott, magával vitte Mózest és mikor egyedül voltak, megmondta neki vélemé-

nyét arra vonatkozólag, hogy mit kellene tenni. Tudniillik azt tanácsolta neki, hogy a jelentéktelen dolgokat bízza másokra, maga pedig csak a fontosabb ügyeket intézze el és így gondoskodjék a nép javáról, mert bizonyára akad még sok héber, aki alkalmas az ítélkezésre. Viszont ezer meg ezer ember jólétéről nem tud gondoskodni senki más, csak Mózes, vagy valaki, aki hozzá hasonló. „Mivel pedig te, — folytatta, — jól tudod, menynyivel különb vagy a többieknél és mennyit tettél már Isten szolgálatában az ő biztonságukért és boldogulásukért, bízd másra apró-cseprő ügyeik elintézését, te pedig szenteld magad egészen Isten szolgálatának, mert így ugyancsak sokat tehetsz néped üdvéért és javáért. Fogadd meg tehát tanácsomat a szervezésre vonatkozólag: számláltasd meg gondosan a sereget, oszd fel tízezres csoportokra, ezeket megint ezres, ezeket ötszázas, majd százas, ötvenes, harmincas, huszas és tizes csoportokra. Minden csoport élére állíts elöljárókat, akiket közülük választasz ki és akiket majd az alárendeltjeik számáról nevezel el. Azok, akiket a nép erényes és igaz embereknek ismer, ítélkezzenek a vitás ügyekben és a fontosabb dolgokat terjesszék azok elé, akik méltóságban magasabban állnak. Ha pedig ezeknek nehéz volna ítéletet mondaniok, akkor vigyék az ügyet eléd. Így a nép megkapja a maga igazságát, te pedig buzgó könyörgéssel még több kegyelmet esdhetsz népedre Istentől."

Mózes helyeselte Ráhuelnek ezt a tervét és hamarosan annak értelmében intézkedett. De a szervezet kitalálását nem mondta a maga érdemének, hanem közölte a néppel, hogy ki a szerzője. Könyveiben is határozottan megnevezi Ráhuelt, hogy ő találta ki az imént mondott szervezetet; mert illendőnek tartotta kellőképpen kiemelni mások érdemét. Ebből következtethetünk arra, mily önzetlen volt Mózes, amiről egyébként alkalmilag művem más helyén is beszámolok majd.

5. FEJEZET

Mózes felmegy a Sinai hegyre, törvényeket kap Istentől és átadja a hébereknek

Mózes összehívta a népet és közölte, hogy felmegy a Sinai hegyre, beszél Istennel és meghozza az ő kinyilatkoztatását. Megparancsolta nekik, üssenek tábort a Sinai hegy tövében, hogy lehetőleg Isten közelében maradjanak. Ennyit mondott és fel-

ment a Sinai hegyre, amely azon a környéken a legmagasabb hegy és magassága és meredek szakadékai miatt nemcsak járhatatlan, hanem szinte nézni se lehet úgy, hogy a szem bele ne fáradna. Széltében elterjedt hagyomány szerint itt lakott Isten és ezért a hegy félelmetes és még senki sem mászta meg. Mózes parancsa szerint tehát a héberek a hegy tövében ütöttek tábort s vidámak és bizakodók voltak, mert remélték, hogy Mózes jó ígéretekkel tér vissza Istentől. És miközben visszatérésére vártak, ünnepi lakomákat tartottak, elvégezték a tisztulási szertartásokat, amint Mózes meghagyta nekik és parancsa szerint három napig nem érintkeztek feleségeikkel. És imádkoztak Istenhez, fogadja kegyesen Mózest és halmozza el olyan adományokkal, amelyekkel életüket boldoggá tehetik. Bőségesebben is táplálkoztak és pompásan felékesítették magukat, feleségeikkel és gyermekeikkel együtt.

Így töltöttek el két napot ünnepi lakmározással. Harmadnap napfelkelte előtt a héberek tábora fölött felhő jelent meg, aminőt még sohasem láttak és betöltötte az egész térséget, ahol sátraik álltak. És ámbár az ég többi része derült volt, hirtelen vad vihar kerekedett, bő zápor zudult alá az égből és tomboló mennydörgéssel kísért rettenetes villámok hírdették Isten jelenlétét, aki ott volt a közelben és kegyesen fogadta Mózes kérését. De erről minden olvasóm vélekedjék úgy, ahogy kedve tartja; én úgy gondoltam: közölnöm kell azt, amit a szent könyvekben írva találtam. Midőn a héberek ezt látták és hallották a rettenetes robajt, remegés és aggodalom szállta meg őket, mert nem szoktak hozzá az ilyesmihez és az a mende-monda, hogy Isten gyakran meglátogatja ezt a hegyet, mélyen megrendítette őket. Ezért búskomoran sátraikban tartózkodtak és féltek, hogy Isten elpusztította Mózest és ugyanezt fogja velük is cselekedni.

Miközben a héberek így reszkettek, hirtelen megjelent közöttük Mózes, vidáman és fenségesen. És midőn őt megpillantották, eloszlott félelmük és reménység töltötte el őket, mert egyszerre az ég is kiderült és a vihar elvonult, amint Mózes megérkezett. Ő pedig gyűlésbe hívta a népet, hogy hallgassa meg Isten parancsait. És mikor összegyülekeztek, fellépett az emelvényre, ahonnan mindenki hallhatta a hangját és hirdette, amint következik: „Ó héberek, Isten épp oly kegyesen fogadott engem, mint azelőtt. És most itt van a táborban, hogy utat és módot mutasson nektek a boldogabb életre és a jó államszervezetre. Ezért kérlek benneteket az ő nevére és mindarra, amit értünk eddig is tett, hogy ne vessétek meg szavaimat, ne tekintsétek

csupán az én személyemet és azt, hogy csak ember az, aki hozzátok beszél. Inkább mérlegeljétek a fenséges szavakat és megismeritek rajtuk annak felségét, aki azokat kigondolta és kegyeskedett a mi javunkra szóba ereszkedni velem. Mert nem Mózes, Ámrám és Jókábed fia adja nektek ezeket a parancsokat, hanem az, aki mindenhatóságával a ti megmentéstekre vérszínűvé változtatta a Nilus vizét és az egyiptomiak gőgjét mindenféle csapásokkal megtörte; aki utat vágott nektek a tengeren át; aki eledelt küldött nektek az égből, midőn éheztetek és bőséges vizet fakasztott a sziklából, midőn szomjaztatok; akitől Ádám mindent megkapott, amit a föld és a tenger terem; aki Noét kimentette a vízözönből és atyátoknak, Ábrámnak annyi bolyongása után Kánaán földjét ajándékozta; aki által Izsák született, ámbár szülei már aggok voltak; aki Jákobot tizenkét derék fiúval ajándékozta meg és Józsefnek adta az uralmat Egyiptom fölött, — ő adja nektek általam ezeket a parancsokat. Legyenek szentek a ti szemetekben és drágábbak, mint gyermekeitek és feleségeitek. Ha megtartjátok e parancsokat, boldogok lesztek, a föld termést hoz nektek, a tengert nem korbácsolják viharok; gyermekeitek szerencsésen fognak születni és rettegni fognak tőletek ellenségeitek. Én láttam az Istent és hallottam halhatatlan hangját: mindennél nagyobb gondja a ti nemzetségtek megmaradása.

Miután így beszélt, a népet a gyermekekkel és asszonyokkal együtt odavezette, hogy maguk hallják Istentől, mit kell cselekedniök és hogy a szavak hitelén ne essék csorba, pusztán azért, mert emberi nyelv hirdeti azokat és így csökkenti tekintélyüket. És mindenkinek fülébe zúgott a hang a magasból, úgy hogy minden parancsot világosan hallhattak; ezeket aztán Mózes két táblára írta és utódaira hagyta. De nem szükséges ezeket szórólszóra leírom, ezért csupán az értelmüket közlöm.

Az első parancs arra tanít bennünket, hogy csak egy Isten van és csak őt szabad tisztelnünk; a második meghagyja, hogy állatok képmását nem szabad imádnunk; a harmadik, hogy nem szabad Istenre könnyelműen esküdnünk; a negyedik, hogy minden hetedik napot megszenteljünk és ezen a napon minden munkától megpihenjünk. Az ötödik, hogy tiszteljük szüleinket; a hatodik, hogy ne öljünk; a hetedik, hogy ne kövessünk el házasságtörést; a nyolcadik, hogy ne lopjunk; a kilencedik, hogy ne tegyünk hamis tanuvallomást; a tizedik, hogy idegen tulajdont ne kívánjunk meg.

Midőn a nép magától az Istentől hallotta azt, amit Mózes már közölt vele, nagyon örvendezett és szétoszlott. A következő napok-

ban azonban gyakran eljöttek sátrához és kérték, hogy az Istentől adott törvényeket hirdesse nekik. Mózes teljesítette kérésüket és megírta nekik, mit kell tenniök életük minden helyzetében; erről majd a megfelelő helyen beszélni fogok. A törvények legnagyobb részét azonban fenntartom magamnak egy következő mű számára, amelyben ezeket majd külön tárgyalom.

Ez volt a helyzet, midőn Mózes ismét felment a Sinai hegyre, miután ezt a szándékát előbb közölte a héberekkel; és látták is, amint fölfelé megy a hegyen. És miután sokáig ott tartózkodott, — negyven napig volt távol, — attól tartottak a héberek, hogy valami szerencsétlenség érte; valamennyi csapás közül, amelyet már elszenvedtek, bizonyára egy sem sujtotta volna őket oly keményen, mint ha azt hallották volna, hogy Mózes meghalt. Különféle feltevéseket kockáztattak. Egyesek azt hitték, hogy vadállatok tépték szét; ezt leginkább azok hangoztatták, akik gyülölték őt. Mások úgy vélekedtek, hogy megtért Istenhez. Az okosabbak azonban, akiknek egyik nézet sem volt kedvükre, lehetségesnek tartották ugyan, hogy vadállatok tépték szét, sőt erénye miatt az is valószínű volt, hogy Isten magához vette, mégis aggódtak sorsa miatt. Viszont önmaguk miatt igen szomorkodtak azon, hogy esetleg elveszíthetnének olyan vezetőt és tanácsadót, amilyent bizonyára soha többé nem remélhettek. És ha reménykedhettek volna is abban, hogy semmi baja sem esett, mégsem tudták visszafojtani bánatukat és szomorúságukat. De tekintettel Mózes parancsára, hogy maradjanak itt, nem mertek tovább vonulni.

Miután elmúlt negyven nap és negyven éjjel, végre megjelent Mózes; közben semmiféle táplálékot sem vett magához. Amint megpillantották, felujjongott az egész sereg, ő pedig elmondta nekik, mennyit törődik Isten az ő jólétükkel. Isten közölte vele, — mondta, — hogyan kell berendezni alkotmányukat, hogy jól és boldogan élhessenek. Azt is követelte Isten, hogy építsenek neki sátort, amelybe majd leszáll, valahányszor közöttük kíván tartózkodni. A sátort vigyék magukkal vándorlásaikra: ezentúl már nem lesz szükséges fölmenni a Sinai-hegyre; inkább Isten maga jön hozzájuk, hogy meghallgassa imádságaikat. Azt is közölte vele Isten, milyen nagy és milyen alakú legyen a sátor; és hogy haladéktalanul fogjanak munkához. Ezek után megmutatta Mózes a két törvénytáblát, amelyeken ott volt az írás: a tízparancsolat, mindegyik táblán öt. Az írás pedig Isten kézírása volt.

6. FEJEZET

Mózes a pusztában sátort épít és szentel Istennek, templom helyett

A héberek megörültek annak, amit láttak és amit Mózestől hallottak, nagy buzgalommal munkához fogtak és összehordtak ezüstöt és aranyat, rezet, sohasem korhadó, gyönyörű fát, továbbá kék, skarlátvörös, fehér- és bíborszínű kecske- és birkabőröket, ugyanilyen színű gyapjú-anyagokat, bisszus szövetet, drágaköveket, amelyeket aranyba foglalva ékszernek szoktak viselni, végül pedig mindenféle füstölőszert. Ezekből az anyagokból építették a sátort, amely olyan volt, mint valami hordozható templom. Miután valamennyien versenyt adakoztak, sokan anyagi erejükön felül is, Mózes Isten parancsára kijelölte a sátor építőmestereit és pedig a legjobbakat, akiket a nép maga is kiválasztott volna, ha rábízták volna a választást. A neveik, amelyeket a szent könyvekben is feljegyeztek, ezek voltak: Bezéleel, a Juda törzséből való Uri fia, Mirjamnak, Mózes húgának unokája, s Óliáb, a Dán törzséből való Áchiszámek fia. A nép pedig olyan buzgalommal támogatta a vállalkozást, hogy Mózesnek fékeznie kellett és kihirdettette, hogy az építőmesterek véleménye szerint további adományok már nem szükségesek. Így hát megkezdődött a sátor építése. Mózes megadta a méreteket, úgy ahogy Isten közölte vele, valamint az áldozati szolgálathoz szükséges kegyszerek nagyságát és mennyiségét. Az asszonyok is versenyre keltek egymással a papi öltözetek és egyéb tárgyak elkészítésében, amelyekre a sátor díszítéséhez és az istentiszteletekhez szükség volt.

Mikor már minden együtt volt, arany, ezüst, réz és szövet, Mózes ünnepet hirdetett és elrendelte, hogy mindenki mutasson be áldozatot tehetségéhez képest. Erre megkezdődött a sátor építése. Mindenekelőtt kimérte az előudvart, ötven könyök szélesre, száz könyök hosszúra és öt könyök magas, húsz könyök hosszú, tíz könyök széles ércpilléreket állított; minden pilléren karikák voltak. A pillérfők ezüstből voltak, lábazatuk aranyból és hegyes volt, mint a lándzsahegy. Viszont a pillérek földbe süllyesztett része ércből volt. A karikákon keresztül köteleket húztak, amelyeknek a végét egy könyök hosszú szögekhez kötötték, azután végighúzták az egyes pilléreken és a földön megerősítették, hogy biztosítsák a sátort a szélviharok ellen. Ezt a helyiséget három oldalról a legfínomabb bisszus-vászonból készült függöny vette

körül, amely az oszlopfőktől egészen a lábazatig leért és szemre éppen olyan volt, mint valami fal. A negyedik oldalon, az egész építmény homlokzatán, amely ötven könyöknyi volt, ott volt a kapu, amelynek nyílása húsz könyöknyi volt, kétoldalt pedig kettős pillérek álltak, mintha az egész afféle kapuzat volna. Ezeket teljesen bevonták csiszolt ezüstlapokkal, csak éppen lábazatukat nem, mert az ércből volt. A bejárat mindkét oldalán három-három pillér állt, amelyeket a kapufélfába szilárdan beerősítettek és ezekről hullott alá a bisszusfüggöny. A kapu fölött, amelynek szélessége húsz könyöknyi volt, magassága pedig öt könyöknyi, bíbor- és skarlátvörös anyagból való függöny feszült, amelyet kék fonállal és bisszussal fontak át. És mindenféle hímzés volt rajta, csak éppen állatalakok nem. A kapun belül ércből való vízmedence volt, ugyancsak érclábazattal; ebben mosták meg a papok a kezeiket és ebből öntöttek a lábukra. Ilyen díszes volt az előudvar kerítése.

Magát a sátort az előudvar közepébe állította és kelet felé fordította, hogy a fölkelő nap sugarai ráessenek. Hosszúsága harminc, szélessége tíz könyöknyi volt; egyik oldalfala délnek, a másik északnak, hátsó fele pedig nyugatnak nézett. Magassága éppen olyan volt, mint szélessége. Mindkét oldalán négyszögletesre vágott másfél könyöknyi széles és négyujjnyi vastag húsz-húsz deszka volt. Kivülről és belülről ezeket a deszkákat aranylemezek borították. Az egyes deszkákon, még pedig az alsó végükön, két-két ezüstcsap volt, ezek beleillettek a megfelelő lyukakba. A nyugati fal hat deszkából állt, ezek mind egymásba illettek és szorosan egymáshoz voltak erősítve, úgy hogy az eresztékeket sem lehetett észrevenni és az egész egyetlen falnak látszott. Kívül-belül aranylemezek borították. A két oldalfal, mint mondottam, egyenkint húsz deszkából készült, — mindegyik másfél könyöknyi széles és négyujjnyi vastag volt, — úgy hogy ez együtt éppen megvolt harminc könyöknyi. A hátsó falba, amely hat deszkából állt, összesen kilenc könyöknyi hosszúságban, még két deszkát illesztettek bele, mindegyik félkönyöknyi volt; ezeket a sarkokon helyezték el és éppen úgy díszítették, mint a nagy deszkákat. Az egyes deszkákon kifelé nyuló aranykarikák voltak, amelyek pontos rendben sorakoztak egymásután. A karikákon aranyozott reteszeket dugtak keresztül, mindegyik öt-öt könyöknyi hosszú volt, ezek tartották össze a deszkákat, egymással viszont egymásba illő csapszegek és anyacsavarok fogták össze őket. A hátsó falat egyetlen egy rúgó fogta össze és ebbe kapcsolódtak bele az oldalfalak reteszei is; így mindent szorosan össze-

illesztettek. Így gondoskodtak arról, hogy a sátor védve legyen a szelek és minden más támadás ellen és rendíthetetlen nyugalomban, mozdulatlanul álljon.

A sátor belseje keresztben három részre oszlott. A végétől tíz könyöknyire kis távolságban egymástól négy oszlop állt, amelyek ugyanolyan anyagból készültek és éppen úgy voltak díszítve, mint a többiek és éppen oyan lábazaton nyugodtak. A négy oszlop mögötti helyiség volt a szentek szentje; a sátor többi területe a papok számára volt fenntartva. A sátornak ez a beosztása egyúttal jelképezte az egész világegyetemet is. Mert a négy oszlop mögötti harmadrész, amelybe még a papoknak sem volt szabad belépniök, a mennyország jelképe volt, ahol az Isten tartózkodik. A húsz könyök hosszú helyiség, amelybe csak a papok léphettek be, egyúttal a szárazföldet és a tengert is jelentette, ahol emberek is járhattak. Elől a bejáratnál öt oszlop állt, érclábazaton. A sátort szőnyegekkel fedték be, amelyek bisszusból, bíborszínű, kék és skarlátvörös anyagokból voltak szőve. Az első szőnyeg négyzetalakú volt, minden oldala tíz könyöknyi és azokon az oszlopokon függött, amelyek ketté osztották a sátort és elválasztották a szentek szentjét, amelybe senkinek sem volt szabad bepillantania. Az egész sátornak a neve „szentély" volt, a négy oszloppal elválasztott helyiség pedig a „szentek szentje". Ez utóbbinak a függönye mindenféle virággal volt kihímezve, amit csak a föld megterem és bele volt szőve minden egyéb is, ami csak díszíthette, csak éppen állatalakok nem. A másik szőnyeg pedig, amely nagyságra, szövésre és színre époen olyan volt, mint az első, a bejárat öt oszlopát takarta; minden oszlop felső részén karikákra volt erősítve, de csak az oszlopok közepéig ért. Ebbe a helyiségbe beléphettek a papok. Előtte lenvászonfüggöny feszült, a helyiség egész szélességében; ezt a függönyt zsinórokkal szét lehetett húzni, a zsinórokat pedig karikákon húzták át, úgy hogy nyitni és zárni lehetett a függönyt. Ha széthúzták, be lehetett látni a szentélybe; ez rendszerint ünnepnapokon történt. Más napokon azonban s különösen esős időben, ez volt a tarka függöny védőburkolata. Innen származik az a szokás, hogy a későbben épült templomokban is lenvászon függöny takarja a bejáratot. Volt ezenkívül még tíz takaró, mindegyik négy könyök széles és huszonnyolc könyök hosszú, amelyeket aranykapcsokkal és karikákkal összekötöttek egymással: úgy látszott, mintha mind az öt egy szőnyeg lett volna. Ezzel terítették be a sátor tetejét, úgy hogy még a két oldalfalat és a hátsó falat is betakarta és egy könyöknyire leért a földig. Azonfelül volt még tizenegy

szőnyeg, mind ugyanilyen széles, de hosszabb, mint az imént említettek, mert harminc könyöknyiek voltak. Ezeket szőrből szőtték, de épp oly fínomak voltak, mint a gyapjúszőnyegek és a bejáratnál csüggtek, egészen a földig. Így afféle oromzatot alkottak s különösképpen a tizenegyedik szőnyeget használták erre a célra. Fölöttük aztán állatbőrből készült ugyancsak tarka szőnyegeket feszítettek ki, hogy védelmet nyujtsanak a hőség és az eső ellen. Aki távolról látta az egészet, elámult, mert a színek oly gyönyörűen csillogtak, hogy az ember szinte azt képzelte: a mennyországot látja. A szőrből és állatbőrből készült szőnyegek úgy csüggtek le a sátor ajtajáról, mint valami függöny és elhárították a nap tüzét és az esőt. Ilyen volt a sátor.

Azután készítettek erős és soha nem korhadó fából egy ládát, hogy azt is Istennek szenteljék. Ennek a fának a neve a mi nyelvünkön: szittim. Ez a láda ilyen volt: öt arasz hosszú, három arasz magas és széles; kívül és belül teljesen arany borította, úgyhogy a fa sehol sem látszott; fedele művészien volt összerakva arany lemezekből, és úgy illett rá, hogy sehol sem állt ki és mindenütt egyenletesen hozzásimult. A ládának két hosszú oldalán két-két arany karika volt, amelyek a fába voltak erősítve; ezeken a karikákon aranyozott rudakat dugtak keresztül, úgy hogy a ládát, valahányszor szükséges volt, egyik helyről a másikra lehetett vinni. Mert nem kocsin szállították, hanem maguk a papok vitték. Fedelén két képmás volt, amelyeket a héberek cherubimnak neveznek; ezek szárnyas lények, aminőket élő ember soha sem látott. Mózes azt mondta, hogy Isten trónusán látott ilyen ábrázolásokat. Ebben a ládában helyezték el a két táblát, amelyekre fel volt írva a tízparancsolat, minden táblán öt és minden oldalon két és fél. A ládát a szentek szentjében helyezték el.

A szentélybe, amelybe a papok beléphettek, olyan asztalt helyezett, amely hasonlított a delphibeli templom asztalához; két könyök hosszú, egy könyök széles és három arasz magas volt. Lábai alúlról a középükig olyan alakúak voltak, mint a dóroknál az ágylábak, az asztallap alatti felsőrészük négyszögletes volt. Az asztallap viszont minden oldalán, körülbelül négyujjnyi szélességben mélyített volt és fölfelé és lefelé kiálló szegélyléc keresztezte. Minden asztallábon volt még egy karika, közvetlenül az asztallap alatt; a karikákon drága fából faragott rudakat húztak át, amelyeket aranylemezekkel borítottak, ezeket nem is lehetett kihúzni többet; mert azon a helyen, ahol a karikák az asztallábba voltak erősítve, csak éppen hogy átért a rúd, a végén lyuk volt, ezen másik rudat húztak keresztül, amelynek felső vége az

asztallapba, alsó vége pedig az asztallábba volt beleerősítve. Ezeknél a rudaknál fogva vitték az asztalt. Az asztalra, amely a szentélyben az északi oldalon állt, nem messze a szentek szentjétől, tizenkét kovásztalan kenyeret helyeztek, még pedig két oszlopban, hatosával egymás fölé; a kenyerek két assaron lisztlángból készültek, — egy assaron annyi mint hét attikai kotylos. A kenyerekre egy-egy arany tömjéntartó csészét helyeztek. Hét nap mulva, azon az ünnepen, amelyet sabbatnak nevezünk, kicserélték a kenyereket. Ennek a szokásnak az okát máshol fogom megmagyarázni.

Az asztallal szemben a déli fal közelében színarany mécstartó állt, amelynek súlya száz mina volt; a minának a hébereknél kinchar, a görögöknél pedig talentum a neve. Ez a mécstartó apró gömböcskékből, liliomokból, gránátalmákból és virágszirmokból készült; összesen hetven darabból; egyetlen szárból szökkent a magasba és annyi karra ágazott, ahány bolygó van, a napot is beleértve. Tudniillik a mécstartónak hét ága volt; ezek egyforma távolságra voltak egymástól és egy sorban sorakoztak. A mécstartón hét mécses égett, annyi, mint ahány bolygó van és pedig kelet-déli irányban, mert a mécstartó keresztben állt.

Középütt a mécstartó és az asztal között volt az égőáldozati oltár, ugyancsak soha nem korhadó fából, mint az eddig említett kegyszerek és erős rézlemez fedte; minden oldala egykönyöknyi volt, magassága pedig kétkönyöknyi. Az oltáron apró üst volt, ennek minden sarkán arany koszorú, amely körülfonta az egészet. Az oltáron karikák és rudak voltak és ezek segítségével hordozhatták a papok. A sátor ajtaja előtt ércoltár állt, amelynek lábazata fából volt; minden oldala ötkönyöknyi, ugyanilyen széles és három könyöknyi magas; ez is rézlemezzel volt bevonva és épp úgy fel volt díszítve, mint az arany oltár. Az oltár tűzhelye hálóforma rács volt és mivel ez a rács szélesebb volt, mint az oltár lábazata, a hálófonaton keresztül kihullott az izzó parázs a földre. Az oltárral szemben ott sorakoztak még színarany csészék, boroskancsók, füstölőedények és serpenyők; minden egyéb istentiszteleti kegyszer aranyból volt. Ez volt a sátor felszerelése.

7. FEJEZET

A papok és a főpap ruházatáról

Ezután ruházatot készítettek a papoknak; valamennyi papnak is, — ezeknek a neve „chananaias", valamint a főpapnak, — ennek a neve „arabarchin", vagyis „legfőbb pap". A papok ruházata ilyen volt: ha a pap szent szolgálathoz fog, miután elvégezte a törvényben megszabott tisztulást, először is felveszi az úgynevezett manachasint, ami annyit jelent, mint kötény. Ez tudniillik igen fínom bisszus-szövetből készült kötény; az ágyék táján viseli s úgy kell belebujni, mint a nadrágba; a derékától a combokig ér és ott kötik meg, szalagokkal.

Fölé lenvászonköntöst vesz kettős bisszus-szövetből: ennek a neve ketónet, ami annyit jelent, mint vászon, mert a len neve a mi nyelvünkön keton. Ez a ruhadarab alsóruha, leér egészen a bokáig, szorosan hozzásimul a testhez és az ujjai szűkek. A hónalj táján négyujjnyi széles szalaggal kötik át, amely igen fínom szövetből készül és olyan, mint a kígyóbőr. Ebbe bíbor, skarlátvörös, kék és bisszus színű virágokat himeznek; szegélye azonban csak bisszusból van. A mell tájától kezdve kétszer körülcsavarják és megkötik és onnan omlik le egészen bokáig; de csak addig, amíg a pap nem foglalatoskodik a szent szolgálattal; mert ilyenkor csak szemet gyönyörködtető dísz. De mikor a papnak áldoznia kell és az oltári szolgálatot végeznie, visszaveti a balvállára, nehogy akadályozza. Ezt a szalagot Mózes abnethnek nevezi, mi pedig, mivel a babyloniaktól vettük át, hemiánnak, mert náluk ez a neve. Ez az ing sehol sem buggyos, hanem a nyakán széles nyílása van és mindkét vállon zsinórokkal erősítik meg, amelyek elől és hátul lecsüngnek a szegélyéről: neve massabazan.

A pap kerek süveget visel a fején, amely azonban nem födi be egész fejét, hanem csak nagyobbik felét. Ennek a neve micnefet, mert olyan, mint egy koszorú és vászonból van összesodorva, úgy mint valami vastag pólya. Gyakran sokrétű és ilyenkor összevarrják. Erre a fejfedőre kendőt erősítenek, amely egészen a homlokig lelóg; ez takarja el a varratokat, a pólyák rétegeit és szorosan hozzásimul a fejhez; jól odaerősítik a süveghez, nehogy az oltári szolgálat alatt véletlenül lecsússzék. Ez a papok ruházata.

A főpap ugyanígy öltözik fel, már amennyiben valamennyi említett ruhadarabot ő is viseli. Ezek fölé azonban még jácintkék-

színű köntöst vesz; ez földig ér és a mi nevünkön meil a neve; övvel köti át; az öv épp olyan tarka, mint a fönt említett szalag, ezenfelül még arannyal is ki van himezve. A köntös alsó szegélye rojtos. A rojtok gránátalma-alakúak s közöttük szép, szabályos rendben arany csengettyűk vannak rávarrva, úgy hogy két-két csengettyű közé esik egy gránátalma, és két-két gránátalma közé egy csengettyű. A köntös nem két darabból készül, tehát nincs varrat sem a vállain, sem oldalt, hanem egyetlen egy darabból készült. A nyakán nyitott, de keresztben; hosszanti nyílása nincs, a nyak nyílása a melltől a hátig ér és szegély van rajta, hogy eltakarja a dísztelen kivágást. Ugyanilyen a köntös kivágása azokon a helyeken, ahol a karok kinyulnak belőle.

E ruhák fölé a főpap még egy harmadikat is felvesz, amelynek efód a neve — olyan, mint a görög ujjas — egykönyöknyi hosszú, tarka-barka anyagokból és aranyból szövik, a mell közepéig nyitott, ujjai vannak s pontosan olyan, mint a rövid alsóruha. E ruhadarab közepén kivágás van, amelyet arasznyi fedőlap takar s ez is épp olyan aranyos és tarka szövésű, mint az efód. Ennek a neve nálunk chosen, s ez görögül annyit jelent, mint „jóslás"; éppen kitölti az efód kivágását elől a mellen. Minden sarkán arranykarika van s ugyanilyen aranykarika az efód kivágásának minden szögletében; a karikákat kék szalaggal kötik egymáshoz. Hogy pedig a karikákon ne lehessen átlátni, kék zsinórt varrnak alájuk. Ezt az ujjast a vállakon egy-egy sardonyx fogja össze, mindegyiknek arany foglalata van, hogy csattnak lehessen használni. Ezekbe a kövekbe héber betűkkel bele vannak vésve Jákób fiainak nevei, minden kőbe hat, az idősebbek nevei a jobb váll kövében. A chosen tizenkét nagy és pompás drágakővel van kirakva; ezeknél értékesebb ékszer nem lehet földi ember birtokában. Ezek a kövek hármasával négy sorban vannak ráerősítve a szövetre; ezenfelül pedig aranyba vannak foglalva, amely csigavonalban szorosan a szövethez erősíti őket, hogy ki ne eshessenek. Az első sorban van egy-egy sardonyx, topáz és smaragd; a másodikban rubin, jáspis és zafir; a harmadikban jácintkő, ametiszt és achát: ez a kilencedik; a negyedikben krizolit, onyx és berill; ez a utolsó. Minden kőbe Jákob egy-egy fiának neve van bevésve, — mert ezeket tartjuk a tizenkét törzs ősatyáinak, — még pedig születésük időrendjében. Mivel azonban az aranykarikák oly gyengék, hogy nem bírnák el a drágakövek súlyát, a chosen felsőrészén még két nagyobb karikát vágtak; ezekbe szépművű láncok kapcsolódnak, amelyeket fenn a vállon vertarany csattok fognak össze, végük pedig a hát közepéig ér és

az efód szegélyén egy karikába kapcsolódik; ezzel a chosen szilárdan oda van erősítve és nem esik le. A chosenhez öv csatlakozik, amely ugyanilyen színű és arannyal van hímezve, körülfogja a testet, a varrás helyén csomóra van kötve és azután szabadon csüng le. Két végén rojtok vannak, amelyeket aranyfonatok kereteznek.

A főpap fejfedője hasonlít a papokéhoz; azonban fölötte még egy másikat visel, amely kék színű. Homlokát háromszoros aranypárta övezi, amelyből arany bimbók állnak ki; hasonlítanak azokhoz, amelyek a mi nyelvünkön szacharnak, a növénytanban járatos görögöknél pedig mandragorának nevezett növényen teremnek. Azoknak a kedvéért, akik ugyan gyakran látták, de nem jegyezték meg, hogy milyen, mert nem ismerik a nevét, továbbá azoknak a kedvéért, akik ismerik ugyan a nevét, de még nem látták, közbevetőleg leírom itt ezt a növényt: gyakran három arasznyinál is magasabbra nő; gyökere olyan, mint a répa, legalább is leginkább ehhez lehetne hasonlítani, levelei pedig olyanok, mint a mustárlevelek. Ágaiból bimbók fakadnak, szorosan hozzásímulnak az ághoz, hártya fedi őket. Mihelyt a termés kibukkan, ezt a hártyát leveti. A bimbó olyan nagy, mint a kisujj egy izülete; olyan, mint egy virágkehely. Ezt még alaposabban meg akarom magyarázni azoknak, akik nem ismerik. A bimbó tudniillik közvetlenül a szárból sarjad, alul félgömb alakú és már a tövében gömbölyű, azután fölfelé egyre szűkül és megint szabályosan kidomborodik és a szélei berovátkoltak, mint amilyen a kettévágott gránátalma közepe. Félgömb alakú fedő van rajta, olyan szabályos, mintha csak esztergályozták volna, ezt keretezik az imént említett rovátkák; s végül az egész tüskés és hegyes csipkézetben végződik. A bimbó burkolata alatt rejtőzik a gyümölcs, amely olyan, mint a verbéna nevű növény magva; virágja hasonlít a mák szirmaihoz. Tehát ennek a növénynek a mintájára készült, a főpapi párta, amely a főpap halántékához és feje hátsó részéhez símul; tudniillik elől a homlokon nincsenek meg ezek a bimbók, hanem csak egy aranylemez van, amelybe szent írásjelekkel bele van vésve Isten neve. Ez a főpap díszruhája.

Csodálatos, hogy népünket gyűlölködőn vádolják, mintha mi csekélyebb tisztelettel öveznők az istenséget, holott ellenségeink pompás szertartásokkal hódolnak isteneiknek. Mert ha valaki a sátorépítést, a papi ruhákat és az istentiszteleti kegyszereket szemléli, bizonyára meggyőződik róla, hogy a mi törvényhozónk Isten küldötte volt és igazságtalanul vádolnak meg bennünket isten-

telenséggel. És aki elfogulatlanul és komolyan elgondolkodik, rájön, hogy minden istentiszteleti kegyszerünknek van megfelelő mása a világegyetemben. Mert a harminc könyök hosszú sátor három részre oszlik, s ezek közül kettő, amelyekbe a papok beléphetnek, a szárazföldet és a tengert jelképezi, amely minden embernek hozzáférhető; viszont a harmadik helyiség, amely magának az Istennek van fenntartva, az eget jelenti, ahová az ember nem léphet be. Az asztalra helyezett tizenkét kenyér megfelel az év tizenkét hónapjának; a hetven részből álló mécstartó jelképezi a bolygók tíz-tíz foknyi körívét, hét mécsese pedig magát a hét bolygót. A négyféle anyagból szőtt függönyök a négy elemet jelképezik, tudniillik a bisszus jelenti a földet, amelyből a len nő, a bíbor a tengert, amelyet a halak vére megfest; a jácintkék a levegőt, a skarlátvörös pedig a tüzet. Éppen így a főpap ruhája, amely lenvászonból van, a földet jelenti, a jácintkék pedig az eget. A gránátalmák a villámot jelentik, a csengettyűk csilingelése a mennydörgést. Az efód, amely Isten akarata szerint négy anyagból van szőve, az egész természetet jelképezi és a belészőtt arany véleményem szerint a fényességet jelenti, amely a világegyetemet beragyogja. Az efód közepén levő chosen ugyancsak a földet jelenti, amely a világ közepében van, az öv pedig az óceánt, amely körülfolyja az egész földet. A két sardonyx, amely a főpap ruháját vállon összefogja, a napot és a holdat jelenti. A tizenkét drágakövet a tizenkét hónap jelképének tarthatjuk, vagy pedig az állatkör — görög szóval zodiakus — tizenkét jegyének. Végül a fejék véleményem szerint az ég jelképe, mert jácintkék színű, különben nem viselhetné Isten nevét és mert ragyogó aranypárta van rajta, az Istent körülövező fény jelképéül. Egyelőre elegendőnek tartok ennyi magyarázatot, mert lépten-nyomon módunkban lesz minden egyéb dologban is megcsodálni a mi törvényhozónk lángelméjét.

8. FEJEZET

Isten főpapnak rendeli Áront

Midőn a sátor elkészült, de még a kegyszereket nem szentelték fel, megjelent Isten Mózesnek s megparancsolta, hogy a főpapságot ruházza bátyjára, Áronra, aki erényei miatt a legméltóbb erre a tisztségre. Erre Mózes összehívta a népet, ecsetelte

előtte Áron erényességét és jóságát, valamint azt is, hogy mennyi veszedelmet vállalt már az ő javukért. És mivel midenki helyeselte szavait és elismerte Áron nagy buzgóságát, Mózes így folytatta: „Izrael férfiai, bevégeztük a munkát, amilyen jól csak tudtuk, Isten kedve szerint. Mivel azonban a sátornak Isten lakásává kell lennie, tehát mindenekelőtt papra van szükségünk, aki gondoskodik az áldozatokról és elmondja értünk az imádságokat. Ha engem illetne a döntés joga, magamat sem tartanám éppen méltatlannak erre a tisztességre, mert a természet elsősorban az önszeretetet ojtotta belénk és mert jól tudom, mennyit szenvedtem már javatokért. Azonban Isten erre a tisztségre Áront tartotta méltónak és őt hívta meg a főpapságra, mert nem ismer közöttetek senkit sem, aki erre alkalmasabb volna. Ő fogja tehát viselni az Istennek szentelt ruhát, ő vállalja magára az oltár és az áldozatok gondozását, ő fogja Istenhez küldeni imáit értetek, Isten pedig szívesen meghallgatja, egyrészt mert szüntelen gondja van ránk, másrészt mert szívesen fogadja az imádságot attól, akit ő maga választott ki.“ A hébereknek tetszett ez a beszéd és helyeselték Isten választását, Mert Áron valóban mindnyájuk közül legjobban megérdemelte ezt a méltóságot, egyrészt származása, másrészt prófétai tehetsége és öccsének erényei miatt. Ebben az időben négy fia volt: Nádáb, Ábiu, Eleázár, Itámár.

Ami megmaradt a sátor építésére szánt anyagból, azt Mózes arra rendelte, hogy takarókat készítsenek belőle a sátor, a mécses, az égő-áldozati oltár és a többi kegyszerek számára, hogy ha úton vannak, megkíméljék ezeket az esőtől és a portól. Erre megint összehívta a népet és megparancsolta, hogy mindenki adózzék félsiklust. A siklus héber pénz és annyit ér, mint négy attikai drachma. Ezt a parancsot pontosan teljesítették és 605.550 személy fizette meg az adót, tudniillik minden szabadon született, húsz és ötven év között. Ami összegyült, azt mind a sátor céljaira fordították.

Ezután felszentelte a sátrat és a papokat és a következőképp vetette alá őket tisztulásnak: 500 siklus súlyú válogatott mirrhát, ugyanannyi ibolyagyökeret, félannyi fahéjt és kálmusgyökereket, — ami ugyancsak fűszerfajta, — összevagdaltatott és megtöretett, egy hin, — a hin héber mértékegység és annyi mint két attikai choé, — olajfa-olajat kevertetett hozzá, összefőzette, mint ahogy a kenőcskészítők szokták és illatos kenőcsöt készíttetett belőle. Ezzel megkente a papokat és az egész sátort és így szentelte fel. Egyéb drága füstölőszereket is hoztak oda, hogy elégessék az arany égőáldozati oltáron. De erről nem akarok részletesebben

beszélni, nehogy untassam olvasóimat. Naponta kétszer, napkelte előtt és napnyugta táján, kellett égetni a füstölőszereket és a tiszta olajnak a mécsesekből soha sem volt szabad kifogynia. Három mécses egész nap égett Isten tiszteletére a szent mécstartóban, a többit estefelé gyujtották meg.

Miután minden elkészült, a két építőmester, Bezéleel és Óliáb nagy dícséretet aratott. Mert nem csupán régebbi találmányokat alkalmaztak tökéletesített alakban, hanem igen ügyesen maguk is sok mindent kitaláltak és megvalósítottak, ami addig még ismeretlen volt. Mégis általános vélemény szerint Bezéleel volt a különb kettejük közül. Az építésre mindössze hét hónapnyi időre volt szükségük és ezzel véget is ért az első esztendő az egyiptomi kivonulás óta. És a második év kezdetén, abban a hónapban, amelyet a makedónok Xanthikosnak, a héberek Nisánnak neveznek, a sátort a fentebb felsorolt egyéb kegyszerekkel együtt újhold idején felszentelték.

Isten pedig azzal mutatta meg örömét a héberek munkáján, hogy megtelepedett a sátorban és arra méltatta, hogy ott legyen lakása. Így a héberek bőséges jutalmat kaptak munkájukért. Jelenlétét Isten a következő módon nyilatkoztatta ki: ha derűs és tiszta volt az égbolt, akkor csupán a sátor fölött lebegett felhő, amely nem volt olyan sűrű, mint amilyen télen szokott lenni, de nem is volt olyan könnyű hogy átlátszó lett volna. A felhőből fínom harmat hullott, Isten jelenlétének bizonyságául mindazok számára, akik őt óhajtották és hittek jelenlétében.

Miután tehát Mózes a művészeknek, akik ily pompásan megépítették a sátrat, illő jutalmat osztott ki, a sátor előudvarában Isten meghagyása szerint bikát, kost és bakot vágott bűnért való áldozatul. Az egyes áldozati szertartásokról és arról, hogy mely áldozati állatokat kellett egészen elégetni és melyekből volt szabad bizonyos részeket elfogyasztani, majd akkor beszélek, ha általában tárgyalom az áldozatokat. Ezután az áldozati állatok vérével meghintette Áron ruháját, őt magát és fiait, megtisztította őket forrásvízzel és olajjal, hogy Istennek legyenek szentelve. Ezt cselekedte hét napon át velük és ruháikkal. És ugyancsak felszentelte a sátort és a kegyszereket, az illatos fűszerekből készült és imént említett kenőccsel és a bika, kos és bak vérével, amelyeket midennap vágtak. Nyolcadnap pedig ünnepet rendelt a népnek és megparancsolta, hogy mindenki áldozzék tehetsége szerint. És megfogadták parancsát és versengve igyekeztek túltenni egymáson az áldozati adományokban. Miután az áldozati állatokat az oltárra helyezték, egyszerre csak az oltáron magától kigyulladt a

tűz és villámcikázáshoz hasonló láng elemésztett mindent, ami az oltáron volt.

Mindjárt e csoda után súlyos csapás érte Áront, amely őt, mint embert és atyát egyként fájdalmasan sújtotta; azonban férfiasan viselte el, mert erőslelkű volt és rendíthetetlenül hitte, hogy ez nem történhetett Isten akarata nélkül. Ugyanis említett négy fia közül a két idősebb, Nádám és Ábiu, olyan füstölőszert vitt az oltárra, amelyet Mózes eltiltott, holott régebben használták. Erre hirtelen feléjük csapott a láng, elégette mellüket és arcukat és senki sem tudta eloltani, úgy hogy tűzhalált haltak. Mózes pedig megparancsolta apjuknak és testvéreinek, hogy vigyék ki a holttesteket a táborból és nagy pompával temessék el. Az egész nép meggyászolta őket és nagyon elszomorodott halálukon; az apának és testvéreknek azonban meghagyta Mózes, hogy ne gyászoljanak és inkább Isten tiszteletével foglalkozzanak, mint szomorúságukkal. Mert Áron már a szent ruhát viselte.

Mózes pedig minden megtiszteltetést visszautasított, amivel a nép el akarta halmozni és egyesegyedül Isten szolgálatának szentelte magát. És már nem járt föl a Sinai hegyre, hanem, ha Isten tanácsát akarta kikérni, bement a sátorba. Úgy élt, mint a többi ember és ruházatában és minden tekintetben teljesen egyforma volt a többiekkel, csak abban különbözött tőlük, hogy szüntelenül népe javával törődött. Ezenfelül a népnek alkotmányt és törvényeket adott, hogy ha azokat megtartják, biztosítják maguknak Isten jóindulatát és sohasem lesznek köztük civakodások. Ezzel maga Isten bízta meg Mózest. Most tehát ezt az alkotmányt és ezeket a törvényeket akarom ismertetni.

Előbb azonban még egyet-mást el akarok mondani a papi ruházatról, amit az imént mellőztem. Mert Isten semmiképpen sem adott módot a hamis próféták csalására és hókuszpókuszaira, ha valaki arra vetemedett volna, hogy az Istentől nyert tekintélylyel visszaéljen; tudniillik Isten fenntartotta magának a döntést afölött, vajjon az áldozatnál jelen akar-e lenni, vagy nem. És azt akarta, hogy ezt ne csak a hébereknek, hanem az esetleg jelenlévő idegeneknek is hozzák tudomásukra. Ha Isten jelen volt az áldozatnál, akkor megragyogtak azok a kövek, amelyeket, mint mondottam, a főpap a vállain viselt; tudvalevőleg sardonyx-kövek voltak ezek, amelyeknek a tulajdonságairól nem kell beszélnem, mivel általánosságban ismeretesek; különösen a jobbvállon lévő kő, amely csatot alkotott, úgy szikrázott, mint a villám, ámbár az előző pillanatban semmi fénye sem volt. Ez a tünemény bizonyára csodálkozást fog kelteni mindazokban, akik nem bizakod-

nak el a maguk bölcseségében és nem vetik meg a vallást. De még csodálatosabb az, amiről most akarok beszélni. Mert a tizenkét drágakő által, amelyeket a főpap a chosenen viselt, jelentette ki Isten a hébereknek a győzelmet, valahányszor háborúba akartak vonulni. Tudniillik mielőtt a hadsereg elindult volna, olyan fényben ragyogtak, hogy az egész nép fölismerte: megsegíti őket az Isten. Ezért a görögök, akik tisztelik a mi ünnepi szokásainkat, „jóslatnak“ nevezik a chosent, mert ezt a csodát ők sem tudják letagadni. Azonban már körülbelül kétszáz éve, most, mikor ezt a művemet írom, hogy a chosen kövei és a sardonyx nem ragyognak meg, mert Isten jónak látta törvényeinek áthágását ezzel büntetni. Később majd jobb alkalmam lesz beszélni erről, most hadd folytassam elbeszélésemet.

Miután a sátrat fölszentelték és az Isten szolgálatára minden illendően be volt rendezve, a nép azt hitte, hogy az Isten most vele együtt ugyanabban a sátorban fog lakni és kezdte őt áldozatokkal tisztelni és dícsérő énekekkel ünnepelni, mintha most, miután megszabadult minden bajtól, jobb jövőt remélhetne. Otthon is és nyilvánosan is áldozatokat mutattak be Istennek az egyes törzsek; fejei pedig kettesével összeálltak és szekeret és két-két ökröt ajánltak fel, — tehát összesen hat ökrösszekeret, — arra a célra, hogy ha útra mennek, hordozzák a sátort. Ezenfelül mindegyik felajánlott még egy csészét, egy tálat és egy tömjéntartót. Az utóbbinak az értéke tíz dareikos volt és tele volt füstölőszerrel; viszont a tál és a csésze ezüstből volt és a súlyúk kétszáz siklus, ebből, a csészére esett hetven; ezek tele voltak búzaliszttel, amelyet összegyúrtak olajjal, így használták az oltáron az áldozathoz. Ezenfelül mindegyik borjút, kost és egyéves bárányt áldozott egészen elégő áldozatul és egy kecskebakot bűnért való áldozatul. Ezenfelül mindegyik törzs feje más áldozatokat is mutatott be, amelyeket engesztelő áldozatoknak neveztek, és pedig naponta két ökröt, öt kost, ezenfelül egyéves bárányokat és bakokat. Így áldoztak tizenkét napig egyfolytában, mindennap egyet. Mózes pedig nem járt fel már a Sinai hegyre, hanem csak bement a sátorba és ott kapta meg Isten utasításait, hogy mit kell cselekednie, vagy milyen törvényeket kell adnia. Rendelkezéseit a nép mindenkor híven és jámboran megtartotta, mert tudta, hogy nem emberi bölcseség kitalálásai, hanem magától az Istentől származnak És a héberek sem a béke boldogságában, sem pedig a háború sanyarúságában nem merészelték áthágni ezeket a törvényeket. De erről nem akarok tovább beszélni, mert az a szándékom, hogy külön könyvet írok a törvényekről.

9. FEJEZET

Az áldozatokról

Most néhány olyan törvényről akarok beszélni, amelyek a tisztulásra és az áldozatokra vonatkoznak, mert éppen az imént beszéltem áldozatokról. Kétféle áldozat van. Az egyiket magánemberekért, a másikat az egész népért mutatják be és mind a kettőt más-más módon kell végezni. Az egyik áldozatot tudniillik egészen elégeti a tűz; ezt egészen elégő áldozatnak nevezzük; a másikat hálaadásul mutatják be és az áldozók lakomán elfogyasztják. Előbb az egészen elégő áldozatról akarok beszélni. Ha magánszemély egészen elégő áldozatot akar bemutatni, levág egy ökröt, egy bárányt és egy bakot; ezek közül a két utóbbinak egyévesnek kell lennie, az ökör lehet idősebb is. Minden állat, amelyet égő áldozatra szántak, csak hím lehet. Miután levágták az áldozati állatokat, a papok meghintik vérével az oltár környékét, azután megtisztítják az állatokat, feldarabolják, meghintik sóval és felteszik az oltárra; fahasábokból tüzet raknak és meggyujtják. Azután az áldozati állatok megtisztogatott lábait és belsőrészeit felteszik a többihez, hogy minden együtt égjen el; az állatok bőre a papokat illeti. Így mutatják be az egészen elégő áldozatot.

Ha hálaáldozatot akarnak bemutatni, ugyanilyen állatokat vágnak, de ezeknek hibátlanoknak kell lenniök és idősebbeknek egy évesnél, viszont lehetnek hímek és nőstények. Miután az állatokat megölték, vérükkel meghintik az oltárt, azután pedig a vesét, a hálót, a faggyút és a máj hártyáját, valamint a bárány farkát az oltárra helyezik. A mellet és a jobb combot a papok kapják, a többi húst két nap alatt elfogyasztják, ami pedig megmaradt, azt elégetik.

Ugyanúgy járnak el a bűnért való áldozatnál is, mint a hálaáldozatnál. Aki azonban szegénysége miatt nem tudott szerezni nagyobb áldozati állatot, egy pár galambot, vagy egy pár gerlicét áldozott; az egyiket bemutatták Istennek égő áldozatul, a másikat a papoknak adták eledelül. Ezeknek az állatoknak a feláldozásáról majd az áldozatokról szóló művemben fogok részletesebben beszélni. Már most aki tudatlanul vétkezett, bárányt és ugyanolyan korú kecskét áldozott; a vérrel behintette a pap az oltárt; nem úgy, mint a föntebbi áldozatoknál az egész oltárt, hanem csak az oltár szarvát; a veséket a faggyúval és a májjal

együtt az oltárra helyezte. A papok megtartották maguknak az állatok bőrét és húsát és a húst még aznap elfogyasztották az áldozat helyén, mert a törvény nem engedi meg, hogy másnapra eltegyék. Aki azonban tudva vétkezett, de senki sem tudta rábizonyítani, a törvény előírása szerint kost áldoz, amelynek húsát a papok kötelesek még aznap elfogyasztani a templomban. A törzsek fejei, ha bűneik bocsánatát akarják megnyerni, éppen úgy áldoznak, mint a magánszemélyek, mindössze azzal a különbséggel, hogy bikát és bakkecskét adnak áldozati állatul.

Továbbá meghagyja a törvény, hogy mind a magán-, mind a nyilvános áldozatoknál a legtisztább lisztet kell használni, még pedig bárányhoz egy, koshoz két assaront, bikához hármat. Ezt olajjal gyúrják össze és úgy helyezik az oltárra. Mert olajat is áldoznak és pedig ökörhöz fél-hin, koshoz egyharmad, bárányhoz pedig egynegyed hin olajat. A hin ősi héber mérték s annyi, mint két attikai choé. És amennyi az olaj, ugyanannyi bort is felhasználnak és ezt az oltár körül kilocsolják. Aki pedig nem hoz áldozati állatot, hanem fogadalmához híven búzalisztet, ennek a zsengéjéből egy maroknyit az oltárra helyez; a többit megtartják a papok és ők fogyasztják el, úgy hogy vagy megfőzik olajban, vagy pedig kenyeret sütnek belőle. Amit pedig maga a pap helyez az oltárra, azt mind el kell égetni. A törvény azt is megtiltja, hogy az anyaállattal egy napon, vele együtt a fajzatát is feláldozzák, továbbá általában tiltja olyan állatok feláldozását, amelyek nincsenek még nyolcnaposak. Másféle áldozatokat is mutattak be, például betegség elhárítására, vagy más okból s ezeknél süteményeket és állatokat áldoztak. Ha a papok ezekből az áldozatokból részt kaptak, abból semmit sem volt szabad eltenniök másnapra.

10. FEJEZET

Egyéb rendelkezések az áldozatokról és az ünnepnapokról

Megparancsolja továbbá a törvény, hogy naponta reggel és este közköltségen egyéves bárányt áldozzanak; a hetedik napon pedig, amelyet sabbatnak neveznek, ugyanilyen módon két bárányt vágnak le. Újhold ünnepén a mindennapi áldozaton kívül még két ökröt vágnak le hét darab egyéves báránnyal és egy kossal, valamint egy bakot bűnért való áldozatul, ha valaki tudtán kívül vétkezett.

A hetedik hónapban, amelyet a makedonok Hyperberetaiosnak neveznek, az említett állatokon kívül még egy bikát, egy kost és két bárányt is áldoznak, valamint még egy bakot bűnért való áldozatul.

Ugyanazon hónap tizedik napján újhold után egészen estig böjtölnek s bikát, kost és hét bárányt áldoznak, valamint egy bakot bűnért való áldozatul. Ezenfelül még két bakot hoznak oda; az egyiket elevenen kihajtják a messzi pusztába, hogy az egész nép bűnét elvegye, a másikat pedig kiviszik valamely egészen tiszta helyre a városon kívül és ott szőröstül-bőröstül egészben elégetik anélkül, hogy megtisztítanák. Ezzel egyidejűleg egy bikát is elégetnek, ezt azonban nem a nép adja, hanem a pap a maga költségére. Miután ezt a bikát és bakot levágták, a pap beviszi vérüket a szentély belsejébe, belemártja ujjait és hétszer meghinti a vérrel a mennyezetet és a padlót, ugyancsak a szentély külsejét és az arany oltárt. A többi vért kiviszi az előudvarba és széthinti a nagy oltár körül. Ezután a bika és a bak végtagjait, veséit, faggyúját és máját az oltárra helyezik; a pap pedig a maga költségén hozzátesz még egy kost és az egészet feláldozza egészen elégő áldozatul.

Ugyanezen hónap tizenötödik napján, mikor már télre hajlik az idő, Mózes parancsa szerint mindenkinek a maga helyén sátort kell állítania, hogy a tél hidege ellen megvédje magát. És ha elérkeznek hazájukba, össze kell gyülekezniök abban a városban, amelyet a templom miatt fővárosuknak tekintenek és ott nyolcnapos ünnepet kell tartaniok, egészen elégő áldozatot és béke-áldozatot kell bemutatniok Istennek, kezükben pedig mirtusz, fűzfa, pálma és őszibarack ágakat kell vinniök. Első nap mutassanak be égő áldozatul tizenhárom ökröt, tizennégy bárányt és két kost és tegyenek hozzá egy bakot bűnért való áldozatul. Másnap vágjanak ugyanannyi bárányt és kost és egy bakot. Az ökrök számából azonban mindennap vegyenek el egyet, míg el nem érnek a hetes számig. A nyolcadik napon azonban pihenjenek meg minden munkától és mint fentebb említettük, áldozzanak Istennek borjút, kost, hét bárányt és egy bakot bűnért való áldozatul. Így ünneplik a héberek ősi hagyomány szerint ezt az ünnepet, amelyen lombsátrakat készítenek.

Arra is volt törvény, hogy évente Xanthikos hónapban, amelyet mink Nisánnak nevezünk és amellyel az esztendőt kezdjük, újhold után, a tizennegyedik napon, mikor a nap a kos jegyében

áll, — mert ebben a hónapban szabadultunk meg az egyiptomi szolgaságból, — ugyanazt az áldozatot mutassák be, amelyet mi, mint már említettem, az egyiptomi kivonuláskor bemutattunk. Ezt az ünnepet, amelyet mi pászkának nevezünk, évente közösen ünnepeljük, és az áldozati állatokból semmit sem hagyunk meg másnapra. A tizenötödik napon kezdődik a pászka után következő ünnep, a kovásztalan kenyerek hétnapos ünnepe; ezen az ünnepen kovásztalan kenyeret esznek s naponta két bikát, egy kost és két bárányt áldoznak. Ezek egészen elégő áldozatok, amelyekhez hozzátesznek még egy bakot bűnért való áldozatul és a papok napi étkezéseinek céljaira. A kovásztalan kenyerek ünnepének második napján, — ez a hónap 16-ika, — elfogyasztják az új termés egy részét, mert addig hozzá sem nyúlnak az újhoz, és mivel illendőnek tartják, hogy mindenekelőtt Istent tiszteljék meg, aki ezeket adományozta, neki áldozzák fel az árpa zsengéjét és pedig a következőképpen: megszárítanak egy kéve árpakalászt, kicsépelik, megtisztítják az ocsútól és egy assaronra valót Isten oltárához visznek; ebből egy maroknyit az oltárra helyeznek, a többit pedig a papoknak adják. Ettől fogva mindenkinek szabad fogyasztania az új termést. A termés zsengéjével együtt bárányt is áldoznak Istennek egészen elégő áldozatul.

Hét héttel, vagyis negyvenkilenc nappal az ünnep befejezése után, azon az ünnepen, amelyet a héberek aceret ünnepnek vagyis pünkösdnek neveznek, kenyeret áldoznak Istennek, amelyet két assaron kovászos búzalisztből sütöttek, ezenfelül két bárányt. És amit Istennek áldoznak, azt egészen a papok étkezésére fordítják és semmit sem szabad belőle eltenni másnapra. És egészen elégő áldozatul három borjút, két kost és tizennégy bárányt és bűnért való áldozatul két bakot áldoznak. Egyáltalán nincs olyan ünnep, amelyen ne volnának kötelesek egészen elégő áldozatot bemutatni és mindenféle munkától tartózkodni; sőt mind a kettőt minden ünnepre vonatkozólag megparancsolja a törvény, valamint azt is, hogy az áldozat után lakomát kell tartani.

Közköltségen felajánlanak kovásztalan kenyeret is, amelynek készítéséhez huszonnégy assaron lisztet használtak fel. Két-két assaron lisztből sütnek kenyeret sabbat előestéjén; sabbat reggelén ráteszik a kenyereket a szent asztalra, hatosával, két oszlopban, azután a tömjénnel telt két arany csészét rájuk teszik és így maradnak a következő sabbatig, amikor megint kicserélik a kenyereket és a papoknak adják eledelül, a tömjént pedig el-

égetik a szent tüzön és új tömjént tesznek helyébe. A pap a maga költségén áldoz egy assaron lisztet, amelyet összegyúrnak olajjal és kissé megpiritanak; ennek felét reggel, a másik felét pedig este beledobja a tűzbe. Erről majd később részletesebben beszélek, egyelőre ennyi legyen elég.

11. FEJEZET

A tisztulásokról

Mózes különválasztotta a leviták törzsét a nép egészétől és a szent szolgálatra rendelte. Megtisztította őket forrásvízzel és olyan áldozattal, amilyent ilyen alkalmakkor szokás volt Istennek bemutatni. És a leviták gondozására bízta ezt a sátort, a kegyszereket és a sátor takaróit és megparancsolta nekik, hogy az előírás szerint szolgáljanak a papoknak; mert ők Istennek voltak szentelve.

Azt is meghatározta, mely állatok húsát szabad megenni és melyekét nem. Erről azonban csak később akarok részletesebben beszélni s ugyancsak azokról az okokról is, hogy miért engedte meg némely állat húsának élvezését és miért parancsolta meg, hogy más állatok húsától tartózkodjunk. Megtiltotta minden állat vérének az élvezését, mert azt tartotta, hogy a vérben van a lélek és a szellem. Ezenfelül megtiltotta a döglött állat, továbbá a kecske, valamint a birka és a marha hálójának és faggyújának élvezését.

A bélpoklosokat és a magfolyásban szenvedőket kizárta a többiek közösségéből; ugyancsak az asszonyoknak is külön kellett lakniok havi tisztulásuk idején, egészen a hetedik napig; azután pedig megint tisztáknak számítottak és megint érintkezhettek a többiekkel. Ugyancsak nem volt szabad érintkeznie a többiekkel ugyanannyi ideig annak sem, aki halottat eltemetett. Ha valaki ennél több napig volt tisztátalan, akkor törvény szerint két nőstény bárányt kellett áldoznia; az egyiket elégették, a másikat a papok kapták. Ugyanígy kellett áldozniok azoknak, akik magfolyásban szenvedtek. Az, akinek álmában folyt el a magja, megtisztult, ha hideg vízben megmosakodott, ugyancsak az is, aki törvényesen hált feleségével. A bélpoklosokat azonban Mózes örökre kizárta az egészségesek közösségéből, mert senkivel sem volt szabad érintkezniök és halottaknak számítottak. Ha azonban

valaki Istenhez imádkozott és ezen a réven megszabadult ettől a betegségtől és visszanyerte egészségét, akkor háláldozatot mutatott be Istennek, amiről majd később fogok beszélni.

Nevetséges tehát az az állítás, hogy Mózes maga is bélpoklos volt és ezért menekült Egyiptomból és a héberek is bélpoklosságban szenvedtek és ezért vezette őket Kánaánba, miután nekik is távozniok kellett onnan. Mert ha ez igaz volna, akkor Mózes bizonyára nem alkotott volna ilyen törvényt a maga tulajdon szégyenére, hiszen inkább tiltakozott volna ellene, ha más valaki ilyen törvényt alkot. Sok más nép, amelynek körében vannak bélpoklosok, tisztességgel érvényesülni is engedi ezeket és eszében sincs megszégyenítő kiközösítéssel gyötörni őket, hanem még magas méltóságokat is ad nekik a hadvezetésben és a polgári igazgatásban és megengedi, hogy belépjenek a szent helyekre és a templomokba. Ha tehát Mózes csakugyan ebben a betegségben szenvedett volna, magától értetődik, hogy hozhatott volna kedvezőbb rendelkezéseket a bélpoklosokra és nem kellett volna őket kitaszítania. Így nyilvánvaló, hogy az ilyen szófia beszéd csak írigységből fakadhatott: Mózes éppen úgy ment volt a bélpoklosságtól, mint honfitársai és azokra, akiket ilyen betegség sujtott, csak Isten dicsőségéért szabott ilyen rendelkezéseket. Egyébként erről vélekedjék kiki úgy, ahogy kedve tartja.

Mózes megtiltotta a gyermekágyas asszonyoknak is, hogy belépjenek a templomba, vagy valami szent tárgyhoz hozzányuljanak és pedig ha fiuk született, a negyvenedik napig, ha pedig leányt szültek, akkor kétszer ennyi ideig. Ezenfelül, ha a megszabott idő eltelte után beléptek a templomba, áldozatot kellett hozniok, amelyet a papok bemutattak Istennek.

Ha valaki házasságtöréssel gyanúsította meg feleségét, akkor egy assaron árpalisztet hozott, egy marékkal Isten oltárára szórt belőle, a többi pedig a papokat illette eledelül. Ezután az egyik pap az asszonyt odaállította a templom felé néző kapuhoz, lehúzta fejéről a fátylát, felírta Isten nevét egy darab pergamenre és megeskette az asszonyt, hogy nem gyalázta meg férjét, és hogy ha bűnt követett el tisztessége ellen, ficamodjék ki jobblába és dagadjon meg alsó teste, úgy hogy belehaljon, viszont ha férjében a túlságos szerelem és az ebből fakadó féltékenység miatt támadt alaptalan gyanú, ettől számított tizedik hónapra fiat szüljön neki. Miután az asszony letette az esküt, a pap kitörölte Isten nevét a pergamenről, egy csészében megmosta a pergament és kifacsarta. Azután port vett fel a templomból, ahol éppen talált, belehin-

tette a csészébe és annak a tartalmát odaadta az asszonynak, hogy igya meg. Már most, ha az asszonyt hamisan vádolták meg, akkor teherbe esett és kellő időben fiat szült; ha azonban csakugyan elkövette a házasságtörést és hamisan esküdött Istennek, akkor kificamodott a lába, alsóteste a víztől felfuvódott és csúf halált halt. Ezek azok a rendelkezések, amelyeket Mózes az áldozatokra és tisztulásokra vonatkozólag népének adott. Azután még ezeket a törvényeket adta nekik:

12. FEJEZET

Egyéb törvények

A házasságtörést feltétlenül megtiltotta, mert nagy szerencsének tartotta a férfiak egészséges házaséletét és mert meg volt győződve róla, hogy a gyermekek törvényes nemzésétől függ a család és az egész állam boldogulása. A törvény azt is a legnagyobb gyalázatosságnak bélyegezte és megtiltotta, hogy valaki anyjával, mostohaanyjával, nagynénjével, nőtestvéreivel, vagy fia feleségével közösüljön; mert Mózes ezt vérfertőzésnek tartotta. Továbbá megtiltotta az érintkezést olyan asszonnyal, akinek havi tisztulása volt, vagy éppen állatokkal, vagy a saját nembeliekkel, természetellenes kéjvágyból. Azokra, akik ezeket a törvényeket áthágták, halálbüntetést szabott.

A papoknak kétszeres kötelességükké tette a tisztaságot. Mert az általános rendelkezések megtartásán kívül megszabta nekik, hogy nem szabad olyan asszonyt feleségül venni, aki feslett életet élt. Továbbá nem volt szabad feleségül venniök rabszolganőt vagy hadifoglyot, vagy olyan nőt, aki kocsmája vagy vendégfogadója jövedelméből élt, vagy akit előbbi férje bármilyen okból eltaszított. A főpapnak ezenfelül özvegyet sem volt szabad feleségül vennie, amit a többi papok megtehettek. Csak hajadont vehetett nőül s őt mindvégig meg kellett tartania. Ezenfelül a főpapnak nem volt szabad holttest közelébe mennie, holott a többi papoknak szabad volt elhalt testvéreik, szüleik és gyermekeik közelében tartózkodniok. A papoknak testileg is tisztáknak kellett lenniök és nem lehetett testi hibájuk. Ha mégis valamelyik papnak testi hibája volt, megkapta ugyan a részét az áldozatokból, éppen úgy, mint a többiek, de tilos volt neki az oltárhoz közelítenie, vagy pedig a szentélybe belépnie. És a papoknak nemcsak az

oltári szolgálatnál kellett tisztáknak lenniök, hanem igyekezniök kellett mindíg kifogástalan életmódot folytatni. Ezért azoknak, akik a szent ruházatot viselik, nem csupán bűnteleneknek, tisztáknak és önmegtartóztatóknak kellett lenniök, hanem amíg a szent szolgálatban tevékenykedtek, a bortól is tartózkodniok kellett. Még az áldozatra szánt állatnak is épnek és hibátlannak kellett lennie.

Ezeket a törvényeket úgy adta Mózes, hogy már életében is engedelmeskedni kellett nekik. Azonban a pusztában adott néhány olyan törvényt is, hogy azok csak később legyenek érvényesek, amikor a héberek már birtokukba vették Kánaánt. Minden hetedik évben pihentetni kell a szántóföldet, nem szabad felszántani s bevetni, mint ahogy a nép is pihen minden hetedik napon. Amit a föld ebben az évben magától hoz, az közös tulajdon legyen és használják el a közös törzsbeliek és a jövevények együtt és abból semmit se tegyenek félre. Ugyanígy cselekedjenek hétszer hét év után, vagyis minden ötvenedik évben is. Ezt az ötvenedik évet a héberek Jóbelnek nevezik s ebben az évben elengedik az adósoknak az adósságot és szabadon bocsátják azokat a szolgáikat, akik valami törvényszegés miatt halálbüntetést érdemeltek, azonban mivel törzsbeliek, halál helyett kényszermunkával bűnhödtek. Ilyenkor vissza kell adni a szántóföldeket előbbi tulajdonosaiknak; és ebben így jártak el: ha a jóbel közeledett, — ez a szó annyit jelent, mint „szabadság“, — találkozott a birtok vevője és eladója s megbecsülték a termést és a föld megművelésére fordított költségeket. Ha a termés értéke nagyobb volt a költségeknél, akkor az eladó visszavette a földet; ha a költségek felülmúlták a termés értékét, akkor a vevőnek megtérítették kárát és ő visszaadta a földet. De ha a termés értéke ugyanakkora volt, mint a költség, a szántóföld akkor is visszakerült előbbi tulajdonosa birtokába. Ugyanez a jog volt érvényes az eladott falusi házakra, viszont a városban eladott házakra vonatkozólag másképp rendelkezett. Mert ha egy év leforgása alatt visszaadták a vételárat a vevőnek, akkor ennek vissza kellett adnia a házat, ha azonban elmúlt az egy év, akkor a vevő birtokban maradt. Ezeket a törvényeket Mózes abban az időben kapta az Istentől, amikor a nép a Sinai hegy tövében táborozott; írásban foglalta és átadta a hébereknek.

Miután úgy vélte, hogy a törvényhozásra vonatkozó dolgokat jól elintézte, a hadseregre fordította gondját, mert már akkor gondolt arra, hogy rendezze a hadügyet. Tehát megparancsolta

a törzsek fejeinek, — Lévi törzsének kivételével, mert úgy rendelkezett, hogy a leviták, akik Isten szolgálatára vannak szentelve, minden egyéb tehertől mentesek legyenek, — hogy a fegyverfogható férfiakat mind számlálják össze. A sereg megszámlálása után 603.650 fegyverfogható férfit találtak, olyant, aki a húsz és ötven éves kor között volt. Lévi helyébe felvette Mózes a törzsek fejei közé Manasszét, József fiát, József helyébe pedig Efraimot. Mert mint fentebb említettem, Jákob meghagyta Mózesnek, hogy fiait úgy tekintse, mintha Jákob fiai volnának.

A héberek, mikor tábort ütöttek, a templomsátort középre helyezték, úgy hogy mindegyik oldalára három-három törzs sátrai kerültek, a sátrak között pedig utak húzódtak. Piacteret is rendeztek be és minden árucikknek más-más sorban jelöltek ki helyet; itt voltak mindenféle mesteremberek műhelyei, úgy hogy a tábor olyan volt, mint valami vándorló város. A templomsátorhoz legközelebb eső sátrakban a papok laktak; ezek mellett a leviták, akik — a legalább harmincnapos fiúkkal együtt — összesen 23.880-an voltak. Ameddig a felhő ott lebegett a templomsátor fölött, ugyanazon a helyen maradtak, mert úgy hitték, hogy Isten jelen van közöttük. Ha azonban a felhő elvonult, akkor ők maguk is tovább költöztek.

Kitalált egy jelzőkürtöt is, amelyet ezüstből készíttetett el és pedig ilyen alakúra: majdnem egy könyök hosszú volt, a csöve szűk, alig vastagabb, mint egy fuvola. A fúvókája oly nagy volt, hogy a kürtös kényelmesen belefújhatott; harangformában végződött, mint valami harsona. Héber nyelven acócer a neve. Két darabot készíttetett; az egyiket arra, hogy a népet gyűlésbe hívja; ha csak az egyiket fújták meg, a törzsek fejeinek kellett összegyülni tanácskozásra; ha mind a kettőt egyszerre fújták meg, az egész népnek össze kellett gyülekeznie. Ha tovább kellett vinni a templomsátort, így jártak el: mikor a kürt először szólalt meg, felkerekedtek azok, akik kelet felé táboroztak; a második kürtszóra azok indultak el, akik dél felé táboroztak. Ezután lebontották a templomsátort és középre vitték, úgy hogy hat törzs ment előtte, hat pedig utána és a leviták valamennyien körülvették a sátort. A harmadik kürtjel azoknak szólt, akik nyugatra, a negyedik pedig azoknak, akik északra táboroztak. Ezeket a kürtöket használták arra is, hogy az áldozatot hirdessék, szombaton is, más napokon is. Ekkor ünnepelték meg az egyiptomi kivonulás óta elsőízben a pusztában a pászka ünnepet.

13. FEJEZET

A nép zúgolódik Mózes ellen és ezért Isten megbünteti

Nem sokkal ezután fölkerekedtek a Sinai hegy mellől, és néhány hely érintésével, amelyekről később fogok beszámolni, egy Hászerót nevű helységhez érkeztek. Itt a nép megint lázadozni kezdett és szemére hányta Mózesnek, mennyi bajt kellett elszenvednie eddigi útján; az ő tanácsára ott hagytak egy nagyon termékeny vidéket s ahelyett, hogy most boldogok volnának, amint megígérte nekik, nyomorúságosan bolyonganak, vízük sincs, valószínűleg elemésztette volna őket az éhség, ha nem volna mannájuk. Mikor így szidták és gyalázták ezt a férfiút, valaki figyelmeztette őket: gondoljanak arra, mit tett Mózes valamenyiük javáért és ne essenek kétségbe Isten hathatós segítsége felől. De ez csak még jobban felingerelte a tömeget és most még vadabbul kiáltoztak Mózes ellen. Mikor tehát látta ezt a kétségbeesésüket, bátorságot akart önteni beléjük és megígérte, hogy bőven szerez nekik húst, még pedig nemcsak egy napra, hanem több napra, ámbár gyalázatosan megbántották őt. De mivel nem akarták hinni neki és az egyik megkérdezte, honnan vesz húst ennyi ezer meg ezer embernek, ezt felelte rá: „Ámbár káromoltok bennünket, Isten meg én szüntelenül gondoskodni fogunk rólatok és mindjárt megkapjátok ennek a bizonyságát.“ Alig hogy ezt kimondta, hirtelen mindenfelől rengeteg fürj hullott a táborra és a héberek valamennyit összeszedték. Isten azonban nemsokára megbüntette őket szemtelen szitkozódásaik miatt, mert sokan meghaltak közülük. Ezért ezt a helyet máig is így nevezik: Kibrót-Háttááva, ami annyit jelent, mint: „Kívánkozás sírja“.

14. FEJEZET

Mózes kémeket küld ki s ezek, mikor visszatérnek Kánaánból, elcsüggesztik a népet

Innen Mózes a Fárán nevű helyre vezette őket, amely Kánaán határának közelében van, de igen barátságtalan. Itt összehívta a népet, odaállt közéjük és így beszélt: „Isten megígérte, hogy két jóval ajándékoz meg bennünket: a szabadsággal és egy boldog ország birtokával. Az egyiket az ő jósága révén máris megkap-

tátok, a másikat is megkapjátok hamarosan. Mert máris Kánaán határán vagyunk és semmiféle király, semmiféle város és semmiféle embertömeg nem akadályozhat meg bennünket, hogy be ne vonuljunk ebbe az országba. Készüljünk tehát bátor tettekre, mert nem foglalhatjuk el ezt az országot anélkül, hogy ne kellene keményen megharcolnunk harcias népeivel. Küldjünk ki tehát kémeket, hogy kikutassák az ország termékenységét és lakosainak erejét. Mindenekfelett pedig tartsunk össze és tiszteljük Istent, a mi pártfogónkat és segítőnket."

Mózesnek ezeket a szavait a nép helyesléssel és tetszéssel fogadta. Tizenkét kémet választottak ki a legtiszteletreméltóbb férfiak közül, minden törzsből egyet. Ezek átkutatták Kánaán egész földjét, az egyiptomi határtól egészen Emát városáig és a Libanon hegyig. És miután kikémlelték az országnak és lakóinak helyzetét, negyven nap múlva visszatértek. És hoztak az ország terméseiből és ezek oly pompásak voltak és ők olyan híreket hoztak az ország gazdagságáról, hogy a népet harcra tüzelték. Másrészt viszont megrémítették a népet azzal, hogy az ország elfoglalását nagyon nehéznek tartották, mert beszámoltak két széles és mély folyamjáról, amelyeken nem lehet átkelni, meredek és megmászhatatlan hegyeiről és városairól, amelyek nemcsak falakkal, hanem erődökkel is rendkívüli módon meg vannak erősítve. Hebronban, így jelentették, óriások népére bukkantak. Így azután a kémek, akik helyesen figyelték meg, hogy Kánaánban jóval nagyobbak a nehézségek, mint azok, amelyek egyiptomi kivonulásuk óta útjukba akadtak és akik emiatt maguk is elcsüggedtek, a népben is ilyen csüggedt hangulatot keltettek.

Mikor a nép hallotta elbeszélésüket, csakugyan kétségbeesett, hogy lehetetlen lesz az országot elfoglalni. Hazamentek a gyűlésből s feleségeiknek és gyermekeiknek panaszolták sorsukat, hogy Isten megígérte ugyan segítségét, a valóságban azonban sohasem segített rajtuk. Megint szidták Mózest és bátyját Áront, a főpapot és az éjszakát izgalomban töltötték és mind a kettőt szidalmazták. Reggel azonban megint összegyülekeztek és már-már arra vetemedtek, hogy Mózest és Áront megkövezik és visszatérnek Egyiptomba.

Ekkor a kémek közül Józsue, az Efraim törzséből való Nun fia, és a Juda törzséből való Káleb hirtelen kilépett a középre; igyekeztek a tömeget megnyugtatni és felszólították, hogy emberetjék meg magukat, ne vádolják szószegéssel az Istent s ne higy-

jenek azoknak, akik mindenfélét összehazudoznak a kánaániak hatalmáról és őket meg akarják rémíteni. Inkább hallgassanak azokra, akik meg akarják szerezni nekik a jólétet és mindama javak birtokát. Mert sem a magas hegyek, sem a mély folyamok nem lesznek előttük akadályok, ha bátran megtámadják az országot, hiszen Isten mellettük áll majd és velük harcol a csatában. „Tehát vonuljunk bátran előre az ellenség ellen, — így beszéltek, — és ne tartsunk kudarctól és bízzunk Isten vezérletében, aki megmutatja nekünk a győzelem útját.“ Ilyen szavakkal igyekeztek lecsillapítani a nép izgalmát. Mózes és Áron pedig a földre vetette magát és alázatosan imádkozott Istenhez, nem a maguk javáért, hanem, hogy világosítsa fel a népet és erősítse és vígasztalja mostani riadalmában és nyomorúságában. Erre nyomban megjelent a felhő és leereszkedett a templomsátor fölé, annak jeléül, hogy Isten jelen van.

15. FEJEZET

Mózes hirdeti a hébereknek, hogy Isten haragjában negyven évig hagyja őket bolyongani a pusztában

Mózes pedig felbátorodott, kiment a néphez és hirdette, hogy Isten megharagudott szégyelletes viselkedésük miatt és megbünteti őket érte, bár nem olyan súlyosan, mint ahogy bűnükkel megérdemelték, hanem úgy, ahogy a jóságos atyák szokták büntetni gyermekeiket. Mert midőn belépett a szentélybe és sírva kérte Istent, ne irtsa ki népét, Isten arra emlékeztette őt, hogy mily hálátlansággal fizetett a nép az ő sok jótéteményéért és hogy most is félrevezette őket a kémek félelme és gyávasága, s inkább adtak hitelt az ő szavaiknak, mint Isten ígéreteinek. De ezért nem akarja valamennyiüket elpusztítani, nem is akarja teljesen kiirtani fajtájukat, amelyet minden nép közül különösen kiválasztott; de nem engedi meg, hogy birtokukba vegyék a kánaániak országát s élvezzék gazdagságát és bőségét, inkább bűnük büntetéséül negyven évig bolyongjanak a pusztában és ne legyen állandó lakóhelyük. Viszont az országot átadja fiaiknak és ezeket uraivá teszi javainak, amelyeknek a birtokát atyáik könnyelműen eljátszották.

Miután Mózes Isten parancsára mindezt kihirdette, a nép

keservesen jajveszékelt szerencsétlenségén és kérte Mózest, könyörögjön érte Istenhez, hogy váltsa meg a pusztai vándorélettől és adjon neki állandó lakóhelyet. De Mózes azt felelte, hogy Isten nem másítja meg elhatározását, mert nem ok nélkül és nem emberi módra szokott felháborodni, hanem ezt az ítéletét bölcs elhatározással hozta meg. De ne csodálkozzunk ezen és ne tartsuk hihetetlennek, hogy ez az egyetlen egy ember oly sok ezer izgatott embert le tudott csillapítani s békességre és józan belátásra téríteni. Mert Isten maga állt mellette és megáldotta azzal az adománnyal, hogy beszéddel hatni tudott a népre és le tudta csillapítani. Az engedetlen nép is már gyakran tapasztalta, mily kevés haszna volt lázadásából, hiszen éppen ezzel mindig maga okozta a vesztét.

Egyébként ezt a férfiút nemcsak a maga korában csodálták ritka erényéért és azért a különös adományáért, hogy szavainak hitelt tudott szerezni, hanem még ma sincs egyetlen héber sem, aki ne fogadná meg törvényeit, még akkor is, ha tudja, hogy nem ellenőrzik, — éppen úgy, mintha Mózes még mindig itt volna, hogy megbüntesse az engedetleneket. Van még más is, ami bizonyítja, hogy emberfölötti tekintélye volt. Például bizonyos emberek, akik az Eufráton túl laknak és tiszteletből a mi templomunk iránt gyakran veszedelmes és költséges négyhónapos utazást is megtettek, hogy Istennek áldozhassanak, mégsem áldozhattak: Mózes megtiltotta nekik, mivel nem ismerték ősi hagyományainkat és szokásainkat. Egyeseknek úgy kellett elmenniök, hogy nem áldozhattak, másoknak pedig akkor, amikor még nem is végződött be az áldozat; sőt a legtöbben el sem juthattak a templomig. Azonban valamennyien inkább engedelmeskedtek Mózes törvényeinek és rendelkezéseinek, mintsem a saját akaratuknak; s emellett nem kellett attól tartaniok, hogy valaki ebben megakadályozza őket, hiszen tulajdon meggyőződésük sugallta ezt nekik. Így a törvények, amelyeket Mózes Istentől kapott, emberfeletti tekintélyt szereztek neki. Kevéssel annak a háborúnak a kitörése előtt, amelyet Claudius császár uralkodása és Izmael főpapsága alatt a rómaiakkal viseltünk, éhinség tört ki országunkban és egy assaron gabona négy drachmába került, megtörtént az az eset, hogy kovásztalan kenyerek ünnepén hetven kor, — ez annyi mint 31 siciliai, vagy 41 attikai medimnos, — lisztet áldoztak és az éhinség ellenére egyetlen egy pap sem merészelt belőle egyetlen egy szemernyit sem elvenni. Erre nyilván csak az indí-

totta őket, hogy tisztelték a törvényt és féltek Isten haragjától, aki a titkos bűnöket is meg szokta büntetni. Ezért nincs benne semmi csodálatos, hogy Mózes akkor oly nagy tetteket hajtott végre s iratainak még ma is akkora az erejük és a tekintélyük, hogy ellenségeink is elismerik: Isten maga adta nekünk a törvényeket Mózes közvetítésével. Erről azonban vélekedjék kiki úgy, ahogy legjobbnak tartja.

IV. KÖNYV

1. FEJEZET

A héberek Mózes akarata ellenére megtámadják a kánaániakat és vereséget szenvednek

Mivel a héberek élete a pusztában kemény és fáradalmas volt, Isten tilalma ellenére is meg akarták kockáztatni, hogy harcba bocsátkozzanak a kánaániakkal. Mert Mózes intéseinek, hogy maradjanak nyugodtan, nem akartak engedelmeskedni, hanem azt hitték, hogy az ő beleegyezése nélkül is legyőzhetik ellenségeiket. Ezért elkezdték vádolni és gyanúsítani, hogy mindenáron ebben a nyomorúságban akarja tartani őket, hogy mindig rászoruljanak segítségére. Tehát készülődtek a háborúra a kánaániak ellen és azzal hitegették magukat, hogy Isten nem annyira Mózes kedvéért segíti meg őket, mint inkább atyáik kedvéért, akiket különös gondoskodásra méltatott; és mint ahogy őket azoknak az érdemeiért régebben hozzásegítette szabadságukhoz, úgy most is mellettük fog állni, ha vállalják a fáradalmakat. Sőt azt gondolták, hogy egymagukban is elég erősek leverni azokat a népeket, még akkor is, ha Mózes elfordítaná tőlük az Istent. Egyáltalában csak javukra válhatik, ha önmagukban bizakodnak. És ha örvendezni is kell azon, hogy kiszabadultak az egyiptomi rabságból, azért még nem kötelesek eltűrni Mózes önkényeskedését és csak az ő akarata szerint élni, mintha Isten különös jóindulatával csak neki nyilatkoztatta volna ki elhatározásait sorsukra vonatkozólag, és mintha nem valamennyien Ábrám törzséből származnának, s Isten csak őt oktatta volna arra, hogy a jövendőt előre felismerje. Éppen ezért csak okosan cselekszenek, ha fittyet hánynak Mózes önkénykedésére és Istenben bi-

zakodva igyekeznek birtokukba venni azt az országot, amely nekik ígértetett, és ha nem is törődnek többé Mózessel, aki meg akarja őket akadályozni ebben, azzal az ürüggyel, hogy Isten úgy parancsolta. Hogy tehát véget vessenek mostani nyomorúságuknak, amelyet a pusztai élet miatt még nyomasztóbbnak éreztek, harcra készültek, hogy megtámadják a kánaániakat, miután Istent választották vezérüknek, és nem vártak törvényhozójuk támogatására.

Miután ezt elhatározták, meggyőződésük szerint igen helyesen, az ellenség ellen vonultak. Azonban ezek sem a vakmerő támadástól, sem a héberek nagy számától nem ijedtek meg, hanem bátran helytálltak, úgy hogy a héberek közül sokan elestek, a többiek pedig vad rendetlenségben gyalázatosan futásnak eredtek, visszaszaladtak a táborba, az ellenség pedig üldözte őket. Mivel tehát a dolog várakozásuk ellenére ily balul ütött ki, lelohadt bátorságuk és már semmi jót sem reméltek; tudták már, hogy ezt a szerencsétlenséget Isten küldte rájuk haragjában, mert az ő beleegyezése nélkül bocsátkoztak harcba.

Mózes pedig látta, mennyire leverte őket a kudarc s mivel attól tartott, hogy az ellenség vérszemet kap győzelmétől, további sikerekre vágyik és támadásba lendül, legjobbnak tartotta, ha Kánaántól messzebbre vonul a pusztába seregével. A nép pedig készségesen átadta magát megint az ő vezetésének, mert belátta, hogy nélküle nincs szerencséje. És felkerekedtek, és beljebb vonultak a pusztába, mert Mózes meg volt győződve róla, hogy itt nyugodtabban élhetnek és majd csak akkor bocsátkoznak harcba a kánaániakkal, ha Isten kedvező alkalmat ad rá.

2 FEJEZET

Kóré és társai lázadása Mózes és bátyja ellen a főpapi méltóság miatt

Amint nagyobb hadseregben, különösen vereség után, rendszerint történni szokott, hogy az egyes emberek dacoskodnak és engedetlenkednek, úgy történt ez most a zsidók között is. Mert hatszázezren voltak és ekkora tömeget még akkor is nehéz volt fegyelemben tartani, ha jól ment soruk, hát még az ilyen balszerencsében és nyomorúságban! Ezért haragudtak önmagukra és vezérükre, és olyan lázadás tört ki köztük, amilyenhez hasonlóról sem a görögöknél, sem a barbároknál nem hallottunk még. Eköz-

ben valamennyiük élete kockán forgott s mind elpusztultak volna, ha Mózes meg nem menti őket, nem törődve azzal a gonoszsággal, amelyet el akartak követni rajta, mikor majdnem megkövezték. Azért Isten sem hagyta el őket egészen, hogy ki ne lábolhattak volna ebből a szerencsétlenségből, hanem, ámbár gőgösen vétkeztek törvényhozójuk ellen és a parancsok ellen, amelyeket Isten általa adott nekik, mégis megmentette őket a pusztulástól, ami a lázadás nyomában járt volna, ha nem lett volna gondja megmentésükre. Most tehát ezt a lázadást akarom elbeszélni és Mózesnek a lázadás után kiadott rendelkezéseit, de előbb elmondom az okot, amelyből a lázadás keletkezett.

Kóré, egy előkelő származású és gazdag héber, tehetséges szónok, aki egyúttal az alsóbbrangú néppel is igen ügyesen bánt, irígykedett Mózes nagy méltóságára, bár egy törzsből származtak és rokona is volt. De ez bosszantotta őt, mert önmagát sokkal méltóbbnak tartotta erre a magas méltóságra, mivel gazdagabb, mint Mózes és a származása sem alacsonyabbrendű. Ezért panaszt tett Mózesre a levitáknál, mivel ezek törzs-rokonai voltak, és főképpen a rokonainál: Nem járja — mondta —, hogy Mózes mindig nagyobb dicsőséget akart szerezni magának, még pedig csúf mesterkedésekkel és mindig azzal az ürüggyel, hogy Isten különösen kegyes hozzá. Bátyjára Áronra törvényellenes módon ruházta rá a főpapságot, nem pedig közös néphatározattal, hanem a maga kénye-kedve szerint. Egészen zsarnokok módjára osztogatja a méltóságokat, tetszése szerint. De még a nyílt erőszakoskodásnál is rosszabb a titokban elkövetett igazságtalanság, mert az ilyesmi nemcsak akarata ellenére, hanem váratlanul is sujtja az embert. Aki ugyanis tudja, hogy méltó a magas állások elnyerésére, igyekszik azokat közmegegyezés révén elnyerni, nem pedig erőszakkal kicsikarni. Aki azonban nem tud hozzájutni ilyesmihez egyenes úton, tartózkodik ugyan az erőszaktól, hogy megóvja a becsületesség látszatát, azonban cselt alkalmaz, hogy célját elérje. A nép érdeke, hogy felelősségre vonja az ilyen embereket, mert ezek titokban folytatják üzelmeiket; nem szabad megengedni, hogy hatalmuk növekedjék, mert később aztán kiderül róluk, hogy a nép ellenségei. Aztán így folytatta: „Ugyan milyen okot tud felhozni Mózes arra, hogy Áronra és fiaira ruházta a főpapságot ? Ha Isten ezt a méltóságot Lévi törzséből való embernek szánta, akkor jog szerint elsősorban engem kellett volna kijelölnie, mert származásom éppen olyan, mint Mózesé, de gazdagabb és idősebb is vagyok nála. Ha pedig ez a méltóság a legidősebb törzset illeti meg, akkor jog és igazság szerint Ruben

törzsének jár, még pedig Dátánnak, Ábironnak és Fallunak, mert ebben a törzsben ezek a legidősebbek és a leggazdagabbak".

Mikor Kóré így beszélt, azt a látszatot akarta kelteni, mintha csak a közjóra gondolna, a valóságban azonban rá akarta venni a népet, hogy ruházza reá a főpapi méltóságot. Alattomos, de jól átgondolt beszédét először csak törzsrokonai körében mondta el. Lassankint azonban tovább terjedt az, amit mondott és mindenki, aki hallotta, megtoldotta egy és más gyalázkodással Áron ellen s a vádak hamarosan ismeretesek lettek az egész seregben. Kóré összeesküvő társai kétszázötvenen voltak, csupa előkelő férfiú és mind abban mesterkedtek, hogy Áront letaszítsák a főpapi méltóságról, Mózest pedig megszégyenítsék. A lázadás már az egész népben elharapódzott, meg akarták kövezni Mózest s nagy kiáltozással és zajongással egybe gyülekeztek és Isten sátora előtt nagy hangon kiáltoztak, hogy meg kell ölni a zsarnokot, aki az isteni megbízatás ürügyével kegyetlenül elnyomja őket és a népet fel kell szabadítani igája alól. Ha Isten akart volna papot választani magának, méltóbb emberre ruházta volna ezt a méltóságot, nem pedig olyanra, akinél sok különb van. És ha Áronra akarta volna ruházni, akkor ezt néphatározat alakjában nyilatkoztatta volna ki és nem bízta volna öccsére a döntést.

Ámbár Mózes már régen észrevette Kóré rágalmait és tudott a nép izgalmáról, nem félt, hanem megjelent a tömegben, bízva eddigi becsületes kormányzásában és abban a tudatban, hogy bátyja Isten akaratából, nem pedig az ő kedvezéséből jutott a főpapi méltóságba. Azonban nem a néphez tartott beszédet, ámbár igen ügyesen tudott a tömeg nyelvén beszélni, hanem csak Kóréhoz fordult, a hangját is felemelte s amilyen hangosan csak tudott, így beszélt: „Kóré, véleményem szerint veled együtt ezek is mind méltók volnának a papi méltóságra — és itt rámutatott a kétszázötven férfiúra — és én magam sem szeretnék elütni senkit sem ettől a méltóságtól, még akkor sem, ha nem is olyan gazdag és kiváló, mint ti. Áronra azonban nem gazdagsága miatt ruháztam rá a főpapi méltóságot — hiszen te gazdagabb vagy, mint mi ketten együttvéve — nem is előkelő származása miatt, mert ebben a tekintetben Isten egyenlőkké tett bennünket, hiszen ősatyánk közös. Nem is a testvéri szeretet indított, hogy Áronnak adjam azt, amit más is igényelhetne a maga számára. Mert ha úgy adtam volna oda ezt a méltóságot, hogy nem törődtem volna Istennel és a törvénnyel, akkor bizonyára nem mellőztem volna magamat és nem tüntettem volna ki mást ezzel, hiszen közelebb

állok önmagamhoz, mint bátyámhoz. Ezenfelül nem is lett volna okos tőlem törvénytelen eljárással veszélybe döntenem magamat, csak azért, hogy másnak a szerencséjét megalapozzam. De nem tudnék ellenetek igazságtalanságot elkövetni és Isten nem is engedné meg, hogy semmibe vegyem őt és hogy ti ne ismerjétek meg az ő akaratát. Inkább úgy van, hogy ő választotta ki magának papját és ezzel engem ebben az ügyben minden felelősség alól felmentett. Ámbár tehát Áron nem az én kedvezésemből, hanem Isten elhatározásából nyerte el a főpapi méltóságot, mégis hajlandó lemondani róla, hogy átengedje azoknak, akik hivatottak dönteni róla, és csak akkor akarja megtartani, ha a döntőbírák mellette nyilatkoznak. Különben fenntartja magának azt a jogot, hogy éppen úgy pályázhasson rá, mint a többiek. Mert szívesebben lemondana méltóságáról, mintsem hogy lázadástoknak tanuja legyen, ámbár a ti jóváhagyástokkal nyerte el hivatalát. Szivesen elismerjük, hogy amit Isten adott nekünk, azt a ti hozzájárulástoknak köszönhetjük. Egyébként is az istentelenség jele volna visszautasítani egy méltóságot, amelyet maga Isten akar ránk ruházni; sőt esztelenség volna el nem fogadni, ha Isten örök időkre ránk akarja ruházni és minket annak birtokában meg akar erősíteni. Ezért döntsön most újra, hogy ki mutassa be neki az áldozatot és ki végezze az istentiszteleteket. Mert megfoghatatlan volna, ha Kóré olyan mohón törne erre a méltóságra, hogy nem ismerné el Istennek azt a jogát, hogy azt hívhatja meg erre a hivatalra, akit akar. Ezért ne szitsatok most emiatt lázadást és nyugtalanságot. Holnap azonban valamennyien, akik pályázni akartok a főpapi méltóságra, jelenjetek meg itt, mindegyitek hozzon magával hazulról füstölőedényt, füstölőszert és tüzet. És Kóré, te is bízd magára Istenre a döntést és várd meg az ő végzését ebben az ügyben; ne tartsd magad különbnek Istennél, hanem inkább lépj fel alázatosan, mert így derülhet ki, hogy rád kell-e bízni ezt a méltóságot. Azonban úgy vélem, hogy Áront is választás alá kell bocsátanunk, mivel ugyanilyen származású és abból, ahogy eddig betöltötte a főpapi méltóságot, a legcsekélyebb kifogást sem lehet emelni ellene. Ha aztán majd összegyülekeztetek, mutassatok be füstáldozatot, úgy hogy tömjént égettek, még pedig a nép szemeláttára. Aztán emeljétek a főpapi méltóságra azt, akinek az áldozata legjobban tetszik Istennek. Így legalább semmi szemrehányást sem lehet tenni többé Áronnak, hogy testvére kegyéből nyerte el ezt a méltóságot.

3. FEJEZET.

Hogyan pusztította el Isten a lázadás szerzőit és hogyan tartotta meg főpapi méltóságát Áron.

Miután Mózes így beszélt, a tömeg elcsendesedett és már nem gyanusította Mózest. Sőt dicsérték a beszédét és helyeselték szavait, mert úgy látszott, hogy a nép javát akarja. Utána a gyűlés szétoszlott. De mihelyt másnap hajnalodott, nagy számban összegyülekeztek, hogy jelen legyenek az áldozatnál és a főpapi méltóság ügyében megvárják a döntést. A gyűlés nagyon nyugtalan volt, mert a nép feszülten várta az eredményt. Egyesek nagyon örültek volna, ha Mózest rajta kaphatták volna valami alattomosságon; de az okosabbak azt kívánták, hogy végre legyen vége a nyugtalanságnak és a huzavonának. Mert attól tartottak, hogy ha folyton növekszik a lázadás, végül teljesen felbomlik a rend. Az egyszerű nép természettől fogva hajlamos arra, hogy ellenkezzék a felsőbbséggel és hol az egyik, hol a másik szónoktól befolyásoltassa magát s aztán pedig nyugtalankodjék és lármázzék. Mózes tehát most hírnököt küldött Ábironhoz és Dátánhoz azzal a paranccsal, hogy megegyezés szerint jőjjenek és várják meg az áldozat eredményét. Ezek azonban azt üzenték vissza, hogy nem jönnek és nem is tűrik tovább, hogy még jobban megnövekedjék Mózes befolyása, amelyet nyilván csak fondorlattal szerzett. Mikor Mózes megkapta válaszukat, magával hívta a nép véneit, elment Dátánhoz és híveihez, — semmit sem félt ezektől az elbizakodott emberektől — s azok csakugyan rögtön vele mentek. Mikor pedig Dátán és hívei hallották, hogy Mózes a nép véneivel hozzájuk jön, feleségeikkel és gyermekeikkel kijöttek lakásukból és megálltak a templomsátor előtt, ahol izgatottan várták, mit akar Mózes. Sűrűn körülfogták őket szolgáik, hogy segítségükre siethessenek, ha Mózes erőszakoskodásra vetemednék.

Midőn Mózes odaért hozzájuk, égre emelte kezeit és hangos szóval, hogy mindenki meghallja, így kiáltott: „Mennynek, földnek és tengernek Ura, te vagy a leghitelesebb tanuja cselekedeteimnek, annak is, hogy akaratod nélkül semmit sem végeztem. Te, aki minden válalkozásomban támogattál s a hébereken minden nyomorúságukban megkönyörültél, segíts meg engem most is és hallgasd meg könyörgésemet. Előtted nincsenek rejtve sem cselekedeteim, sem gondolataim. Kegyesen nyilatkoztasd ki tehát

az igazságot és tégy bizonyságot arról, mily háladatlanok ezek az emberek irántad. Mindazt, ami születésem előtt történt, te tudod legjobban, még pedig nem hallomásból, hanem onnan, hogy mindenütt jelenvaló vagy és tekinteted előtt nem marad rejtve semmi sem. Légy nekem is tanum ebben a mostani veszélyben, amelyben meggyanusítanak ezek az emberek, holott jól tudják, mi az igazság. Én békességben éltem, és ezt a te akaratodnak, az én munkálkodásomnak és apósom Ráhuel jóindulatának köszönhetem; azonban lemondtam erről a jólétről és népem kedvéért ezernyi fáradalomnak vetettem alá magam. És valamint régebben megszabadulásáért, ugy most jólétéért elviseltem a legnagyobb vesződségeket és vállaltam minden veszélyt. Mivel pedig most a rosszindulat gyanújába keveredtem éppen azok előtt, akik életüket és biztonságukat az én fáradozásomnak és gondjaimnak köszönhetik, te segíts meg engem, aki megjelentél nekem a tűzben a Sinai hegyen és arra méltattál, hogy meghalljam ott hangodat és meglássam csodajeleidet; aki Egyiptomba küldöttél, hogy a népnek hirdessem elhatározásodat; aki megtörted az egyiptomiak szerencséjét, megszabadítottál bennünket a kemény szolgaságból és kezemre adtad a fáraó hatalmát; aki kedvünkért, mivel nem ismertük az utat, a tengert szárazfölddé változtattad és a kettéválasztott vizet az egyiptomiak romlására újra rájuk zúdítottad; aki a fegyverteleneknek fegyvert szereztél, a rossz vizet ihatóvá változtattad, és végső inségünkben forrásvizet fakasztottál a sziklából; aki a tengeren át táplálékot küldtél nekünk, mivel a szárazföld nem adott eledelt; aki eledelt küldtél nekünk az égből, amilyenről senki sem hallott addig, amilyent nem is látott senki sem; aki a törvényhozás gondolatát sugalltad és megmutattad az utat a közösség helyes kormányzásához: jőjj, ó, mindenek Ura, légy az én bírám és pártatlan tanúm, hogy én egyetlen hébertől sem fogadtam el soha ajándékot, hogy az igazságot elcsavarjam és hogy ha a szegénynek igaza volt, az ő rovására sohasem adtam a gazdagnak igazat és nem is éltem vissza hatalmammal a közösség kárára. És most mégis meggyanúsítottak engem, ámbár egy cseppet sem érzem magam bűnösnek, hogy nem a te parancsodra, hanem kényem-kedvem szerint ruháztam Áronra a főpapi méltóságot. Ezért mutasd meg most, hogy mindent a te gondviselésed igazgat és hogy semmi sem történik vaktában, hanem minden a te akaratod szerint; hogy gondoskodol azokról, akik a héberek ügyét szolgálják és megbűnteted Ábiront és Dátánt, akik esztelenséggel gyanúsítanak, mintha cselszövéseimet támogatnád. Mutasd meg rajtuk büntetőítéletedet azért, mert esztelenségükben

becsmérlik dicsőségedet és szokatlan módon pusztítsd el őket, hogy szörnyűbb legyen a végük a megszokott emberi halálnál. Ezért engedd meg, hogy megnyíljék a föld, amelyen állnak és nyelje el őket hozzátartozóikkal és minden vagyonukkal együtt. Mert ezzel mindenki előtt bebizonyítod hatalmadat, azoknak pedig, akik aljasul gondolkodnak rólad, elrettentő példát mutatsz; rólam pedig bebizonyosodik, hogy hű szolgád vagyok és akaratod végrehajtója. Ha azonban csakugyan elkövettem azt a gyalázatosságot, amellyel vádolnak, akkor hagyd őket büntetlenül és szálljon fejemre mind az a romlás, amelyet nekik kívánok És ha megbünteted azt, aki bűnt akart elkövetni néped ellen, akkor erősítsd meg közöttük a békét és az egyetértést örök időkre, tartsd meg a népet parancsaid útján, adj neki nyugodt életet és ne sujtsd azzal a büntetéssel, amely a gonoszokat szokta sujtani. Mert te tudod, hogy igazságtalan volna, ha minden izraelitának bűnhödnie kellene ezeknek a gonoszsága miatt."

Midőn Mózes könnyezve elmondta ezt a beszédet, hirtelen megrendült a föld és elkezdett hullámzani, mint a tenger, mikor hullámait a vad viharok felkorbácsolják; és mindenki megrémült. És irtózatos csattogás és ropogás közben besüppedt a föld a lázadók sátrai alatt és elnyelte őket mindennel együtt, ami kedves volt nekik. Pusztulásuk pedig olyan villámgyorsan történt, hogy senki sem vette észre, mivel a föld azonnal megint bezárult és kisímult s nyoma sem maradt már annak, ami történt. Így pusztultak el a lázadók, elrettentő példájául Isten mindenhatóságának. De nem csupán a szerencsétlenség miatt sajnálatraméltók, ami kétségtelenül magában is szánalmat érdemel, hanem azért is, mert még rokonaik is örültek gyászos sorsukon. Elfelejtették, hogy a rokonság szálai kapcsolták őket a lázadókhoz és örömmel helyeselték Isten büntető ítéletét; és abban a hitben, hogy Dátánnal és híveivel együtt a közösség fekélye kipusztult, halálukon semmi fájdalmat nem éreztek.

Azután Mózes összehívta azokat, akik a papi méltóságra pályáztak, hogy megállapíthassák, ki a hivatott a főpapságra, kinek az áldozatát fogadja Isten a legszívesebben. És midőn most a kétszázötven férfiú előlépett, akik atyáik érdemeiért és a maguk kiválóságáért nagy tiszteletben álltak a népnél, megjelent Áron és Kóré is és mindnyájan elégették a templomsátor előtt a magukkal hozott füstölőszereket. Ebben a pillanatban hatalmas tűz támadt, amilyent emberi kéz még nem gyujtott soha, amilyent még senki sem látott, amilyen nem támad a földalatti lávákból sem és magától sem keletkezik az erdőkben, ha tomboló viharok korbácsolják

őket, hanem olyan, amilyet csak Isten tud kigyújtani, hatalmas és messzeragyogó. Ez a tűz elemésztette mind a kétszázötven embert Kóréval együtt, úgy hogy testükből egy szemernyi sem maradt. Csak Áront kímélte meg a tűz, mert ezt Isten szította, hogy elpusztítsa azokat, akik rászolgáltak. Miután ezek így elpusztultak, Mózes meg akarta örökíteni ezt az isteni büntetést és jelet akart hagyni felőle a késői utódoknak. Ezért megparancsolta Eleázárnak, Áron fiának, hogy tegye a rézoltárra a lázadók füstölőedényeit, hogy a következő nemzedékek is tudják meg, mi történt azokkal, akik azt képzelték, hogy Isten mindenhatóságát kijátszhatják. Áron pedig a főpapi méltóságot fiaival együtt tovább viselte, miután mindenki előtt nyilvánvalóvá lett, hogy nem csupán Mózes kedvezéséből, hanem Isten végzése szerint is jogosan birtokolja.

4. FEJEZET

A héberek viszontagságai a pusztaságban harmincnyolc éven keresztül

A lázadás mégsem csillapodott le egészen, hanem megint hamarosan felütötte fejét és még hevesebben tört ki, mint előbb. A helyzet egyre rosszabbodott és ennek az oka megmutatta, hogy a baj nem szűnik, hanem még sokáig megmarad. Ámbár meggyőződhettek már róla, hogy Isten akarata nélkül semmi sem történik, mégis úgy gondolták, hogy Isten mindezt csak Mózes kedvéért teszi. Csak őt okolták azért, hogy Isten haragja rettenetesen elbánt azokkal az emberekkel; Istent nem is a bűnösök lázadása haragította meg, hanem inkább Mózes idézte fel haragját; és azoknak semmi más bűnük nem volt, hanem csak amiatt pusztultak el, mert különösebben buzgólkodtak Isten tiszteletében és szolgálatában. Mózes annyi előkelő férfiú halálával csak a népet akarta megbüntetni, hogy soha többé ne lehessen őt felelősségre vonni és hogy bátyja megmaradhasson a főpapi méltóság birtokában. Mert mostantól fogva senki sem fogja különösebben kívánni ezt a méltóságot, hiszen láthatták, hogy miatta sokan elpusztultak. Ezenfelül az áldozatok rokonai is féktelenül izgatták a népet, hogy Mózes gőgjét kellőképpen megzabolázzák; mert ezt követeli a saját biztonságuk is.

Azonban Mózes, aki már régen észrevette a nép fokozódó nyugtalanságát, attól tartott, hogy megint lázadás tör ki és nagy

szerencsétlenség támad. Ezért gyűlésbe hívta a népet, végighallgatta nyugodtan a szemrehányásokat és egy szót sem szólt a maga védelmére, nehogy még jobban felizgassa őket. Azután megparancsolta a törzsek fejeinek, hogy hozzanak vesszőket és véssék beléjük az egyes törzsek neveit; mert az nyerje el a főpapi méltóságot, akinek vesszején az Isten jelet mutat. Ezt az indítványt elfogadták és előhozták a vesszőket; és Áron az ő vesszejére Lévi törzsét véste be. Mózes most fogta a vesszőket és betette Isten sátorába. Másnap pedig újra előhozta és mindegyikre könnyen rá lehetett ismerni, hogy melyik kié, mert a törzsek fejei és a nép is megjelölte őket. A többi vesszők mind olyanok maradtak, amilyenek voltak, midőn Mózes átvette őket; azonban Áron vesszején ágacskákat, hajtásokat és érett gyümölcsöket, még pedig mandulát láttak, mert a vessző mandulafa vessző volt. Ez a furcsa jelenség megdöbbentette őket, letettek gyűlölködésükről, amelyet Áron és Mózes ellen egyformán tápláltak szívükben, csodálták Isten ítéletét és elfogadták döntését és szívesen elismerték, hogy a főpapi méltóság jog szerint Áront illeti meg. Áront tehát most, miután Isten háromszor választotta a főpapságra, végérvényesen megerősítették méltóságában és így véget ért a héberek lázadása, amely igen sokáig tartott.

Lévi törzse Isten szolgálatára volt rendelve s ezért ment volt a katonai szolgálattól; nehogy szükségből, vagy a létfenntartás gondja miatt elhanyagolja az isteni szolgálatot, Mózes megparancsolta, hogy a héberek, mihelyt Isten akaratából birtokukba veszik Kánaán földjét, a levitáknak juttassanak negyvennyolc szép és nagy várost és megfelelő szántóföldet a várfaltól számított kétezer könyöknyi területen. Ezenfelül megparancsolta a népnek, hogy a levitáknak és papoknak szolgáltassa be az évi termés tizedét. Ezt a jövedelmet kapta ez a törzs a néptől. Hogy pedig mi jutott belőle maguknak a papoknak, azt, úgy hiszem, részleteznem kell.

A negyvennyolc városból a leviták kötelesek voltak tizenhármat átadni a papoknak, azonfelül a tizedből, amelyet évente kaptak a néptől, ugyancsak tizedet juttatni nekik. Továbbá elrendelte Mózes, hogy a nép a föld termésének minden zsengéjét áldozza fel Istennek; és a négylábú állatokból, amelyeket áldozatra szántak, a hím elsőszülöttet a papoknak adják áldozatul, hogy azt családjukkal együtt a szent városban elfogyasszák. Az olyan állatokért pedig, amelyeknek evését a törvény megtiltotta, kötelesek voltak a tulajdonosok másfél siklust fizetni. Az emberek elsőszülötteiért öt siklust kellett fizetni. Megillette a papokat

a birkanyírás zsengéje is és ha búzát őröltek vagy kenyeret sütöttek, abból ők lepényt kaptak. Akik fogadalmukhoz híven Istennek szentelik magukat, vagyis a názirok, akik megnövesztik hajukat és tartózkodnak a boritaltól, akkor, mikor megnyiratkoznak, hajukat a papoknak adják áldozatul. Továbbá azok, akik korbanoknak nevezik magukat, ami héber nyelven annyit jelent mint: „Ajándék Istennek", — ha felmentést akarnak attól a szolgálattól, amelyre kötelezték magukat, kötelesek a papoknak pénzt adni, még pedig asszony harminc, férfi pedig ötven siklust adjon. Aki pedig szegény és nem tud adni, annak a papok tetszésük szerint elengedhetik ezt a járulékot. Ha valaki otthon lakomára, nem pedig istentiszteleti célokra ökröt vagy birkát vág, köteles fölajánlani a papoknak a pacalt, egy darab mellehúsát és a jobblapockát. Így Mózes a papoknak gazdag jövedelmet szerzett s ehhez még hozzájárult az, ami a népért bemutatott engesztelő áldozatokból járt nekik, mint előző könyvemben megírtam. Azonban a papok mindezekből az adományokból kötelesek voltak lakótársaiknak, leányaiknak és feleségeiknek is juttatni valamit, csak az engesztelő áldozat áldozati állataiból nem, mert ezeket csak a papi család férfitagjai fogyaszthatták el, még aznap a templomban.

Miután Mózes a lázadás elnyomása után ezeket a rendelkezéseket kiadta, fölkerekedett az egész sereggel és Édom határába érkezett. Követeket küldött Édom királyához és szabad átvonulást kért országán, magára vett minden felelősséget, hogy semmi bántalom és kár nem éri; ezenkívül engedélyt kért arra, hogy élelmiszereket vásárolhasson s megüzente, hogy még a vizet is hajlandó megfizetni, ha a király így akarja. Ez azonban a követek kérését kereken elutasította és nemcsak az átvonulást tiltotta meg, hanem haddal vonult Mózes ellen, hogy megakadályozza benne, ha erőszakkal akarná kikényszeríteni az átvonulást. Ezért Mózes, akinek az Isten kérésére azt a tanácsot adta, hogy ne bocsátkozzék harcba, visszavezette a sereget és nagy kerülővel vágott neki az útnak a pusztán keresztül.

Ezidőtájt halt meg Mirjam, Mózes nővére, negyven évvel az egyiptomi kivonulás után, újhold idején Xanthikos hónapban. Közköltségen, nagy pompával temették el egy hegyen, amelynek Sin a neve és miután a nép harminc napig gyászolta, Mózes a népet így tisztította meg. A főpap hibátlan vörös tehenet vezetett ki messzire a táborból egy tiszta helyre; ez a tehén még sohasem volt járomba fogva szántásra, vagy mezei munkára; azután levágta és vérével hétszer behintette Isten sátrát. Azután a tehenet

úgy, amint volt, egészben elégette, bőrével és belsőrészeivel együtt és cédrusfát, izsópot és skarlátvörös gyapjúfonalat dobott a tűzbe. Egy tiszta férfiú az egész hamut összegyűjtötte és egészen tiszta helyre vitte. Azok, akik halott miatt tisztátalanokká váltak, ebből a hamuból belehintették egy csipetnyit forrásvízbe, izsópgallyat mártottak bele és ezzel a keverék-hintővízzel harmadik és hetedik napon meghintették magukat és erre megtisztultak. Ezt a szokást megparancsolta nekik Mózes a jövőre is, ha majd megérkeztek az ígéret földjére.

Miután Mózes nővére haláláért a sereget ilyen módon megtisztította, az egész poggyásszal együtt tovább vezette a pusztaságon és Arábián keresztül. Mikor egy helységhez érkeztek, amelyet az arabok fővárosuknak tartanak és amelynek valamikor Arekema volt a neve, most pedig Petra, Áron fölment a várost körülövező hegyre, miután Mózes megjelentette neki, hogy nemsokára meghal. És mivel a hegy meredek volt, az egész sereg látta, amint levetette főpapi ruháját, átadta fiának, Eleázárnak, mert kora miatt elsősorban őt illette meg a főpapi méltóság. Azután meghalt Áron a nép szeme láttára, 123 éves korában, ugyanabban az évben, amelyben testvére is meghalt. Halála a hónap elejére esett, újhold idejére. Ennek a hónapnak az athénieknél Hekatombaion, a makedónoknál Loos, a hébereknél pedig Ab a neve.

5. FEJEZET.

Mózes legyőzi az ámorreusok két királyát Szehont és Ógot, tönkreveri hadseregüket és országukat felosztja a héberek két és fél törzse között.

Mikor véget ért a harmincnapos gyász, Mózes a sereggel tovább vonult és tábort ütött az Arnon folyó mellett, amely Arábia hegyeiből ered, átszeli az egész pusztaságot és a Holttengerbe ömlik. Ez választja el a moábiták földjét az ámorreusok földjétől. Ez a tartomány nagyon termékeny volt és nagy tömeg embert eltarthatott. Innen Mózes követeket küldött Szehónhoz, az ország uralkodójához, szabad átvonulást kért és egyúttal biztosította, hogy sem ő, sem a földjei, sem alattvalói semmi kárt nem fognak szenvedni. Szándékuk volt élelmiszert is vásárolni, úgy hogy a bennszülötteknek még hasznuk is lett volna belőle, hiszen még a vizet is hajlandók megfizetni. De Szehon nem engedte meg

az átvonulást, sebbel-lobbal felfegyverezte csapatait és felkészült, hogy a héberek átkelését az Arnon folyón megakadályozza.

Mikor Mózes észrevette az ámorreusok ellenséges szándékát, úgy vélte, hogy nem szabad tűrnie ezt a méltatlan eljárást és hogy a hébereket felrázza restségükből és megóvja őket a fegyelmetlenségtől, ami nemrégiben lázadásra indította őket, tanácsot kért Istentől, hogy támadásra indulhat-e. Mivel Isten nemcsak megengedte a harcot, hanem a győzelmet is megígérte, bizakodva készülődött harcra és tüzelte a harcosokat s kérte őket, hogy most elégítsék ki harcvágyukat, mert Isten engedelmet adott rá. Ezek csakugyan nyomban fegyvert ragadtak és harcba siettek. Midőn rohamra indultak, az ámorreusoknak rögtön inukba szállt a bátorságuk, megijedtek a héberek láttára és a hadsereg, amely az imént még fitogtatta hősiességét, rettenetesen megrémült. Ezért nem is tudták felfogni az első rohamot, hanem menekülésre fogták a dolgot, mert úgy gondolták, hogy így inkább megmenekülnek, mint ha harcolnak, tudniillik bíztak megerősített városaikban; — csakhogy bizony ezek nem sokat használtak nekik. Mert mikor a héberek látták, hogy hátrálnak, nyomban utánuk eredtek, szétzilálták soraikat és rémületet keltettek köztük. Erre amazok a városaikba húzódtak, a héberek azonban szivósan üldözték őket és az előbbi gyengeség helyett most páratlan kitartásról tettek bizonyságot. És mivel kitűnő parittyások voltak és nagyon ügyesen bántak harcban a dárdákkal, továbbá mivel könnyű volt a felszerelésük, igen mozgékonyak voltak s ennélfogva hamarosan utólérték az ellenséget s parittyáikkal és dárdáikkal mindazokat legyilkolták, akiket nem tudtak foglyul ejteni, mert messze voltak tőlük: valóságos vérfürdőt rendeztek. A menekülők rettenetesen szenvedtek sebeiktől, s mivel éppen nyár volt, szomjúság gyötörte őket, még jobban, mint az ellenség. És midőn egy ital vizért epekedve a folyóhoz siettek, a héberek csoportosan bekerítették őket s dárdákkal és nyilakkal valamennyit lemészárolták. Szehon király is elesett. A héberek kifosztották az elesetteket, dús zsákmányt ejtettek; ezenfelül az ország bőven adott nekik élelmiszert, mert még rengeteg gabona állt lábon, kint a mezőkön. A katonák bátran kalandoztak ide-oda, foglyul ejtették az ellenszegülőket és élelmiszert gyüjtöttek. Ebben semmi sem akadályozta meg őket, hiszen minden ámorreus harcos elesett. Ilyen vereséget szenvedtek az ámorreusok, mivel sem a tanácsban nem voltak okosak, sem a harcban bátrak, a zsidók pedig birtokukba vették országukat. Ez az ország három folyó között terül el és olyan, mint egy sziget: mert az Arnon dél felől határolja, észak

felől pedig a Jebok, amely a Jordánba ömlik és ezzel nevét is elveszti; az ország harmadik határa nyugat felől a Jordán folyó.

Ezenközben Óg, Básán királya, harcra készült az izraeliták ellen; hadserege élén sietve felvonult, hogy segítségére siessen barátjának és szövetségesének, Szehon királynak. És ámbár értesült, hogy ez már elesett, mégis elhatározta, hogy megtámadja a hébereket, mert bizonyosra vette győzelmét és próbára akarta tenni vitézségét. Ebben a reménykedésében azonban csalatkozott: ő maga elesett, egész hadserege elpusztult. Erre Mózes átkelt a Jebok folyón, átvonult Óg király országán, elpusztította városait, legyilkoltatta a lakosokat, akik jóval gazdagabbak voltak, mint azon a környéken bármelyik nép és a földjük is termékenyebb volt. Óg király hatalmas és szép ember volt, ritkította párját; ezenfelül olyan vitéz volt, hogy hősi tettei méltók voltak sudár termetéhez és szép külsejéhez. Erejéről és nagyságáról fogalmat adhatott az ágya, amelyet Rábbátban, az ammonita királyvárosban zsákmányoltak. Ez az ágy vasból volt és szélessége négy, a hossza pedig kilenc könyöknýi. A király eleste miatt nemcsak pillanatnyilag volt kedvező a helyzetük a hébereknek, hanem halála a jövőre is a legjobb reménnyel kecsegtette őket. Mert elfoglaltak hatvan kitűnően megerősített várost, amelyek a király uralma alatt voltak s általában és személyenkint is igen nagy zsákmányt ejtettek.

6. FEJEZET.

Bálaám, a jövendőmondó.

Mózes most a Jordán felé vezette a sereget és táborát Jericho mellett a nagy síkságon ütötte fel. Ez a város igen gazdag, arrafelé rengeteg a pálma és a balzsamcserje. Az izraeliták elbizakodtak erejükben és csak úgy égett bennük a harci vágy. Ezért Mózes, miután néhány napig hálaáldozatokat mutatott be Istennek és a népet lakomákkal vendégelte, csapatainak egyik részét kiküldte, hogy dúlják fel a mádianiták országát, pusztítsák el és foglalják el városaikat. Ennek a háborúnak pedig ez volt az oka:

Midőn Bálák, a moábiták királya, aki régi barátjuk és szövetségesük volt a mádianitáknak, látta az izraeliták hatalmának túlságos megnövekedését, aggódni kezdett a maga országáért,

mert nem tudta, hogy az izraelitákat Isten parancsa kötelezte, hogy Kánaán elfoglalása után soha többé semmiféle országot ne foglaljanak el. Tehát elhatározta, — még pedig elhamarkodottan s nem érett megfontolás után, — hogy csellel támadja meg őket. Mert úgy gondolta, hogy miután sikereiken még jobban okultak, mint előbbi szerencsétlenségükön, nem tanácsos nyilt harcba bocsátkozni velük. Tőle telhetőleg meg akarta akadályozni, hogy megnövekedjék a hatalmuk és ezzel a szándékkal követeket küldött a mádianitákhoz. És mivel az Eufrát mellett élt egy bizonyos Bálaám, híres jövendőmondó, aki velük barátságot tartott, a mádianiták Bálák követein kívül még néhány igen tekintélyes emberüket is elküldték a jóshoz s megkérték, hogy átkozza meg az izraelitákat. Ez nagyon udvariasan fogadta a követeket, megvendégelte őket s azután kikérte Isten tanácsát, vajjon teljesítse-e a mádianiták kérését. Mikor pedig Isten ellenezte ezt, visszament a követekhez és kijelentette nekik, hogy készségesen hajlandó volna teljesíteni kívánságukat, de nem engedi meg az Isten, akinek köszönheti, hogy híres jós és próféta lett; tudniillik Isten különösen kedveli azt a sereget, amelyet ők el akarnak átkoztatni. Azt tanácsolta tehát nekik, hogy menjenek el az izraelitákhoz és vessenek véget az ellenségeskedésnek. Ezekkel a szavakkal elbocsátotta a követeket.

Azonban a mádianiták, mivel Bálák unszolta és fényes feltételekkel kecsegtette őket, megint követeket küldtek Bálaámhoz, aki megint tanácsot kért Istentől, hogy vajjon teljesítheti-e kérésüket. Isten megharagudott ezért az újabb próbálkozásért és meghagyta neki, hogy ne utasítsa vissza a követek kérését. És mivel nem is sejtette, hogy Isten ezt nem komolyan parancsolta neki, rögtön útra kelt a követekkel. Útközben azonban egy kétoldalt kerítéssel szegélyezett szűk úton találkozott Isten angyalával. És a szamár, amelyen ült, kitért, mintha észrevette volna Isten küldöttjét; kitért a kerítés felé, nem törődött azzal, hogy Bálaám veri, mert lábát beleütötte a falba és megsértette. De mikor az angyal nem tágított és Bálaám megint alaposan megverte a szamarat, ez a földre rogyott, Isten parancsára emberi hangon kezdett beszélni és korholta Bálaámot igaztalansága miatt: Ámbár eddigi szolgálataiért igazán nem panaszkodhatik rá, most mégis embertelenül veri és nem veszi észre, hogy Isten akadályozza meg, hogy teljesítse azoknak a kérését, akikhez indult. Bálaám elbámult és megdöbbent a szamár emberi hangján; de még jobban megrémült, mikor egyszerre csak felismerte az angyalt, aki most már maga is szemrehányásokkal halmozta el, hogy úgy verte a

szamarát. Mert az állat semminek sem oka, inkább ő maga, az angyal, akarja megakadályozni abban, hogy Isten akarata ellenére megtegye ezt az utat. Bálaám most vissza akart fordulni, de Isten azt parancsolta, hogy folytassa útját és Báláknak hirdesse majd azt, amit Isten sugall neki.

Miután Isten ezt parancsolta neki, megérkezett Bálákhoz. Ez tisztelettel fogadta és Bálaám rögtön megkérte, hogy vitesse fel egy hegyre, ahonnan megnézheti, milyen a héberek tábora. A király erre nyomban hajlandó volt és a jóst királyi kisérettel felküldte az egyik magas hegyre, amely hét stadionnyira volt a héberek táborától. Mikor Bálaám a tábort megpillantotta, felszólította a királyt, állíttasson hét oltárt és vezettessen elő ugyanannyi bikát és kost. A király ezt is nyomban megtette és most Bálaám egészen elégő áldozatot mutatott be, megtudakolni, vajjon az izraeliták vereséget szenvednek-e. Erre így kezdett beszélni: „Boldog ez a nép, amelynek Isten mérhetetlen gazdagságot adott és amelynek megígérte minden dolgában az ő vezetését és segítségét! Bizonyára nincs a földön egy nép sem, aki hozzátok fogható volna, vagy csak meg is közelítene benneteket erényben és minden jóért és szépért való buzgóságban; és mindezt ráhagyományozzátok gyermekeitekre, akik még boldogabbak lesznek, mint atyáik voltak. Mert Isten valamennyi ember közül csak hozzátok kegyes és teli kézzel szórja rátok adományait; ezért ti vagytok a legboldogabbak mindazok között, akikre napja süt. Ti majd birtokba veszitek az országot, amelyet ígért nektek és birtokukban marad utódaitoknak is örökre és a ti nevetek az ő dicsőségével együtt betölti majd a földet és a tengert; a föld minden részét betölti a ti nemzetségetek. Ne csodálkozzál ezen, ó boldog sereg, hogy egyetlen ősatyától származol és ilyen hatalmas néppé növekedtél. Most ugyan még nem oly nagy a számotok, hiszen elfértek Kánaán földjén; de tudjátok meg, hogy a jövőben éppen hogy elég lesz nektek a földkerekség, és annyian laktok majd a szigeteken és a szárazföldeken, hogy az égnek sincs annyi csillaga. De ha még olyan sokan lesztek is, Isten soha sem tagadja meg tőletek békében az elképzelhető legnagyobb bőséget, háborúban pedig a győzelmet és a dicsőséget. Az ellenséget tüzeli majd a vágy, hogy harcolhasson veletek és elbizakodottságában háborúra ingereljen benneteket. De nem fognak többé soha győzelmesen hazatérni, amint szoktak, nem örvendeztetik meg győzelemmel feleségüket és gyermeküket: olyan vitézséggel áldott meg benneteket Isten, aki a hatalmasokat megalázza és a szegényeket felmagasztalja."

Így jósolt a jövendőmondó átszellemülten és teljesen eltöltötte Isten lelke. De Bálák bosszankodott és szemére vetette, hogy megsérti az egyességet, hiszen dús ajándékokat kapott a szövetségesektől; azért hívták, hogy elátkozza az ellenséget, most pedig magasztalja mint a világ legboldogabb nemzetét. Bálaám pedig így válaszolt: „Ó Bálák, gondold meg, vajjon tőlünk függ-e, hogy mit mondjunk és mit hallgassunk el, ha Isten lelke megszáll bennünket? Mert ilyenkor ő beszél belőlünk, azt amit ő akar, s anélkül, hogy tudnánk róla. Én nagyon jól tudom, miért hivattatok engem ti és a mádianiták és csakugyan szándékom is volt teljesíteni kívánságodat, azonban inkább kellett engedelmeskednem Istennek, mint nektek, pedig kedvetekre akartam tenni. Mert tehetetlenek mindazok, akik a maguk erejéből akarják megjósolni a jövőt az embereknek; nem azt hirdetik, amit Isten sugallt nekik, hanem ellene szegülnek Isten akaratának. De ha az Isten megszáll bennünket, már nem a magunk feje szerint beszélünk. Én nem szándékoztam ezt a sereget dícsérni és felsorolni mindazt a jót, amit Isten utódaiknak szánt; azonban Isten, aki kegyes hozzájuk, boldoggá tette az életüket és halhatatlanná az ő dicsőségüket, Isten sugallta nekem ezeket a szavakat, amelyeket az ő akarata szerint hirdettem. Mivel azonban nagyon szeretnék kedvedre tenni neked és a mádianitáknak és nem szeretném elutasítani kérésteket, állíttass más oltárokat, aztán áldozzunk újra és tegyünk próbát, vajjon rávehetjük-e Istent, hogy megengedje elátkoznom ezt a népet." Bálák beleegyezett; de mivel Isten most sem engedte meg, hogy Bálaám megátkozza az izraelitákat, ez arcra borult és hirdette, hogy milyen sors vár a királyokra és az igen híres városokra, amelyeknek egy részében még nem is laknak emberek; hirdette azt is, ami a világon az elmult évszázadokban történt az emberekkel, szárazföldön és tengeren, egészen napjainkig. És mivel jóslata szerint minden beteljesült, valószínű, hogy a jövőben is minden szava teljesül.

Bálák haragudott, hogy nem átkozták el az izraelitákat és minden megtiszteltetés nélkül elbocsátotta Bálaámot. Mikor ez éppen indulófélben volt, hogy átkeljen az Eufráton, magához hívta Bálákot és a mádianiták főembereit és így beszélt hozzájuk: „Ó Bálák, és ti mádianiták vénei, még Isten akarata ellenére is kedvetekre kell tennem. A héberek népét ugyan sohasem fogja teljesen kipusztítani sem háború, sem betegség, sem élelemhiány, vagy egyéb előre nem látott szerencsétlenség, mert Isten gondoskodása megóvja őket minden bajtól, nem engedi meg, hogy olyan

csapás sujtson rájuk, amely elpusztítja őket. Kétségtelen, hogy rövid időre szenvedések és szerencsétlenségek zúdulhatnak rájuk, amelyek majd meggyötrik és megtörik őket, utána azonban megint megerősödnek és félelmet keltenek azokban, akik megbántották őket. Azonban, ha legalább egy időre fölébük akartok kerekedni, ezt úgy érhetitek el, ha megfogadjátok ezt a tanácsomat: hívjátok elő legszebb leányaitokat, akik alkalmasak arra, hogy szépségükkel felkorbácsolják a szenvedélyeket; öltözzenek legpompásabb díszruhájukba, és azután küldjétek őket a héberek táborának közelébe és kössétek lelkükre, hogy ellenkezés nélkül adják oda magukat azoknak az ifjaknak, akik megkívánják őket. Mikor pedig ezek rabjai lettek érzékiségüknek, akkor tegyenek úgy a lányok, mintha haza akarnának menni. Ha azután az ifjak kérik őket, hogy maradjanak, ne engedjenek mindaddig, míg rá nem vették őket, hogy elhagyják ősi törvényeiket és Isten tiszteletét, aki nekik ezeket a parancsokat adta és helyette a mádianiták és moábiták isteneit fogják imádni; így magukra vonják Isten haragját. Ezt tanácsolta és azután eltávozott.

A mádianiták megfogadták tanácsát és átküldték leányaikat a héberekhez. A héber ifjakat csakugyan lebilincselte a leányok szépsége, elkezdtek beszélgetni velük és kérve-kérték őket, engedjék meg, hogy élvezhessék szépségüket és szerelmüket. A leányok szívesen hallgatták ezt és kedvükre tettek. Miután az ifjakat szerelemre lobbantották és látták, hogy szenvedélyük magasan lobog, készülődtek, hogy hazamenjenek. Az ifjak azonban nagyon elszomorodtak ezen, könyörögve kérték őket, ne menjenek el, maradjanak náluk, legyenek a feleségeik, nekik adják mindenüket, amijük csak van. Ezt az ajánlatukat esküvel is megerősítették, Istent hívták tanúul ígéreteikre s könnyel és minden egyéb módon igyekeztek szánalmat kelteni a leányokban. Mikor a leányok észrevették, hogy az ifjak már teljesen rabjai lettek szenvedélyüknek, így szóltak hozzájuk:

„Kedves ifjak, nekünk van otthon házunk, nagyon gazdagok vagyunk s szüleink és rokonaink tisztelnek és szeretnek bennünket. Tehát nem azért jöttünk hozzátok, mintha valamiben szükséget szenvednénk, vagy hasznot akarnánk húzni abból, hogy veletek érintkezünk, hanem azért, mert jó és derék férfiaknak tartunk benneteket; ezért kerestük barátságtokat és ezért engedtünk kívánságotoknak. S mivel most azt mondjátok, hogy nagyon szerettek bennünket és mély szomorúságot mutattok, mert távozni akarunk, teljesíteni akarjuk kéréseteket és szívesen leszünk tör-

vényes feleségeitek, ha olyan bizonyítékát adjátok szerelmeteknek, amely egyedül alkalmas arra, hogy megnyugtasson minket. Mert különben attól félünk, hogy ha beteltetek szerelmünkkel, szégyenszemre megint visszaküldtök bennünket szüleinkhez. Bocsássátok meg hát, ha védekezni akarunk ez ellen a lehetőség ellen." Midőn az ifjak megígérték, hogy minden elképzelhető biztosítékot megadnak nekik, mert annyira szeretik őket, hogy semmit sem tagadhatnak meg tőlük, a lányok így folytatták: „Mivel szerettek bennünket, viszont szokásaitok és életmódotok a mienktől annyira eltér, hogy még ételeitek és italaitok is mások, ezentúl feltétlenül a mi isteneinket kell tisztelnetek, ha együtt akartok élni velünk. Mert nem adhatjátok biztosabb jelét szerelmeteknek most és a jövőre vonatkozólag, mint ha ugyanazokat az isteneket imádjátok, akiket mi. Senki sem tehet nektek szemrehányást amiatt, hogy annak az országnak az isteneit tisztelitek, amelybe átköltözni szándékoztok, annál kevésbbé, mivel a mi isteneink minden népnél tiszteletben állnak, a ti istenetek viszont sehol másutt, csak nálatok. Tehát vagy el kell fogadnotok a mi vallásunkat, vagy pedig más országot kell keresnetek, ahol a magatok törvényei szerint élhettek."

A szerelmes ifjaknak tetszett ez a beszéd, úgy hogy áttértek az új istentiszteletre és engedtek a leányok kérésének és megtagadták hazai törvényeiket. És mivel most már sok istenben hittek, ama népek szokása szerint áldoztak, idegen ételeket ettek és mindent a leányok kedve szerint cselekedtek, ami azonban ellenkezett a törvény rendeléseivel. Az ifjak szabadossága már elharapódzott a seregben, úgy hogy már-már lázadás tört ki, még pedig veszedelmesebb, mint a multkori és az a veszély fenyegetett, hogy az ősi rendelkezések teljesen feledésbe merülnek. Mert az újfajta idegen szokásokba elegendő volt csak belekóstolni, máris rabjaikká lettek és még az erényes családokból származó főemberek is bűnre vetemedtek.

Zámbri, Simeon törzsének feje, együtt élt egy Kozbi nevű mádianita nővel, Szúr leányával, aki annak a népnek királyi családjából származott és az ő kedvéért megtagadta Mózes törvényeit, nem áldozott már az ősi szokások szerint, sőt végül feleségül is vette az idegen nőt. Ebben a szörnyű helyzetben Mózes aggódott, hogy még sokkal rosszabb következményei lesznek a dolognak és ezért gyűlésbe hívta a népet. Azonban senkit sem vádolt meg név szerint, mert nem akarta kétségbeesésbe kergetni azokat, akik egyelőre még csak titokban vétkeztek és esetleg megjavul-

hattak. Szemükre vetette, hogy cselekedeteikkel magukat is, atyáikat is meggyalázzák, mert a kicsapongásnak élnek, ahelyett, hogy Istennek szolgálnának és az ő parancsaihoz igazítanák életüket. Ha törődnek a maguk javával, bánják meg bűnüket és ne a törvények megszegésében, hanem gonosz szenvedélyeik megfékezésében próbálják ki erejüket. Egyébként is esztelenség, hogy azok, akik a pusztában olyan önmegtartóztatók voltak, most mikor bőségben élnek, tönkremenjenek a kicsapongásban és a pazarlásban. Efféle beszédekkel igyekezett észretéríteni az ifjakat és bűnbánatot kelteni bennük bűneik miatt.

Ekkor azonban felkelt Zámbri és így beszélt: „Csak élj Mózes magad a te törvényeid szerint, amelyek mellett annyira kardoskodol és amelyeket a szokás hatalmával megszilárdítottál. Ha nem így volna a dolog, akkor már te magad is gyakran megbünhödtél volna és megtanultad volna, hogy nem csalhatod meg büntetlenül a hébereket. Én legalább is nem vetem alá magam zsarnoki parancsaidnak. Eddig semmi másra nem törekedtél, mint arra, hogy az isteni törvényhozás ürügye alatt leigázz bennünket, magadnak pedig mindenféle ravaszkodással biztosítsd az uralmat. Elvetted tőlünk azt, ami legdrágább a szabad és szabadságszerető népnek, amely nem ismer urat maga fölött. Valóban az egyiptomiaknál is jobban sanyargat bennünket az az ember, aki a törvények erejével kényszeríti ránk azt, amit magunktól is megtennénk és a törvények szerint rója ki a büntetéseket. Inkább magad érdemelsz büntetést azért, hogy elveted azt, amit mindenki más helyesel és hogy a közvéleménnyel ellentétben konokul megmaradsz a magad véleménye mellett. Amit én tettem, nem tartom helytelennek és nem riadok vissza attól, hogy nyiltan bevalljam. Amint mondod, idegen nőt vettem feleségül; fogadd ezt a vallomásomat úgy, mint szabad ember vallomását, akinek nincs szüksége arra, hogy bármit is eltitkoljon. Áldozok is a bálványoknak, amit te bűnnek tartasz: mert az a véleményem, hogy mivel sok út vezet az igazsághoz, nem helyes zsarnoki módon egyetlen egy Istenbe vetni az emberek minden reményét. Senki sem dicsekedhetik azzal, hogy helyesebben tudja megítélni az én dolgomat, mint én magam.“

Mialatt Zámbri így beszélt a maga és a többiek bűnéről, a nép nyugodtan viselkedett és feszült izgalommal várta, hogy mi következik. Azonban úgy látszott, hogy a törvényhozó nem óhajt vitába bocsátkozni, nehogy még jobban fölingerelje amannak a

heveskedését. Mózes attól tartott, hogy még többen hallgatnának vakmerő szavaira és a népet lázadásba hajszolnák. Így hát a gyűlés szétoszlott. Azonban talán mégis jobban elharapódzott volna a baj, ha Zámbri hamarosan meg nem hal. Ez pedig így történt: Fineesz, aki az ifjak közül nemcsak atyja méltósága miatt, hanem jeles tulajdonságai miatt is kivált, — egyébként Eleázár főpap fia volt és Mózes bátyjának unokája, — igen felháborodott Zámbri üzelmein s közbe akart lépni és megakadályozni, hogy ennek az elbizakodottsága és féktelensége tovább terjedjen, ami bizonyosan bekövetkezett volna, ha senki sem vonja felelősségre. Ez a Fineesz olyan edzett és különösen erős ember volt, hogy veszélyes vállalkozásba fogott és nem is tett le róla, amíg teljes eredménnyel végre nem hajtotta. Szóval berontott Zámbri sátrába, őt és Kozbit egyetlen lándzsadöféssel átszúrta és megölte. S az ifjak, akik valamit adtak még az erényre és a tisztességre, követték Fineesz ragyogó példáját és sorra eltették láb alól azokat, akik ugyanabba a bűnbe estek, mint Zámbri. Így sokan elpusztultak, akik áthágták a törvényt; a többit valami pestis-féle betegség ragadta el, amit az Isten bocsátott reájuk. Így pusztultak el rokonaik is, akik ahelyett, hogy visszatartották volna őket, még ösztökélték is és így Isten ugyancsak bűnösöknek minősítette őket. Összesen nem kevesebb, mint huszonnégyezer ember lelte így halálát.

Ez az ok indította a felháborodott Mózest arra, hogy sereget küldjön a mádianiták gyökeres kiirtására. De mielőtt erről a hadjáratról beszélnék, folytatni akarom elbeszélésemet ott, ahol megszakítottam. Mert helyénvalónak tartom ez alkalommal külön megemlíteni törvényhozónk önzetlenségét. Tudniillik Bálaámot, akit a mádianiták azért hívtak meg, hogy a hébereket elátkozza, Isten rendelése megakadályozta ugyan ebben, azonban mégis olyan tanácsot adott az ellenségnek, amelyet az megfogadott és így elérte, hogy majdnem az egész héber népet elidegeníthette atyáinak hitétől és hamis vallási tanításokra csábíthatta. Mózes mégis felvette a maga irataiba Bálaám jövendöléseit és ezzel nagy tisztességre méltatta, ámbár könnyűszerrel megtehette volna, hogy magának arassa le az egész dicsőséget, annál inkább, mivel nem volt tanú, aki rábizonyíthatta volna a hamisítást. Így bizonyságot tett Bálaám felől és irataiban fenntartotta az ő emlékezetét. De erről a dologról vélekedjék kiki úgy, ahogy kedve tartja.

7. FEJEZET

A héberek csatáznak a mádianitákkal és legyőzik őket

Az imént említett okból Mózes tizenkétezerfőnyi hadsereget küldött a mádianiták területére. Képviselve voltak a hadseregben valamennyi törzs tagjai s a fővezére volt Fineesz, akiről az imént említettem, hogy a héberek törvényeit védelmébe vette és Zámbrit, aki megszegte a törvényt, büntetésül megölte. Midőn a mádianiták értesültek, hogy hadsereg vonul ellenük és már megelehetősen közel van, összegyüjtötték csapataikat és megszállták az országukba vezető utakat, ahol az ellenség betörését várták. Hamarosan fellángolt a harc és szinte megszámlálhatatlanul sok mádiánita esett el és velük mind az öt király: Evi, Szur, Rebe, Hur, és az ötödik Rekem, akiről Arábia fővárosát is elnevezték; ennek a neve tudniillik arról az arab királyról, aki alapította, Arekema, görög nyelven pedig Petra. Miután az ellenséget megszalasztották és szétszórták, a héberek feldulták országukat, gazdag zsákmányt ejtettek, legyilkolták a lakosokat, férfiakat és nőket egyaránt, csak a leányokat kimélték meg, mert Mózes így parancsolta Fineesznek. Ez most visszatért a hadsereggel, amely egyetlen egy embert sem vesztett és zsákmányul 52.000 marhát, 675.000 birkát és 60.000 szamarat hozott magával, továbbá rengeteg házihasználatra szánt arany- és ezüstedényt, mert a mádianiták olyan gazdagok voltak, hogy nagyon fényűző módon éltek. Az elhurcolt leányok száma körülbelül 32.000 volt. Mózes most felosztotta a zsákmányt; egy-ötvenedrészt Eleázárnak és a papoknak adott belőle, egy másik ötvenedrészt a levitáknak, a többit pedig felosztotta a nép közt. Ezután nagy jólétben éltek, mert vitézségükkel rengeteg kincset harácsoltak össze és semmiféle balszerencse nem zavarta meg annak az élvezését.

Mivel Mózes már elaggult, Józsuét jelölte ki, hogy utódja legyen prófétai és hadvezéri méltóságában, tudniillik maga Isten parancsolta meg, hogy neki adja át a vezetést. Józsue pedig a vallás és a kormányzás dolgaiban igen járatos volt, mert maga Mózes oktatta őt mindebben.

Ugyanebben az időben Gád és Ruben törzse, valamint Manasszé féltörzse, mivel rengeteg marhájuk és egyéb birtokuk volt, azt a kérést terjesztette Mózes elé, hogy sorsolás nélkül adja át nekik a meghódított Jázer tartományt, mert ott pompás

legelők vannak. Mózes azonban gyanuba fogta őket, hogy húzódoznak a kánaániakkal való harctól és csak ürügyül hozzák fel a nyájaikról való gondoskodást. Gyáváknak szidta őket, akik csak húzódozásukat leplezik ezzel az alkalmas ürüggyel. Bizonyosan rest és elpuhult életet akarnak élni, míg a többiek kénytelenek minden fáradalmat elviselni, hogy eljussanak az ígéret földjére; bizonyára nem akarnak a következő harcokban résztvenni, hogy elfoglalják azt az országot, amelyet Isten ígért nekik, ha átkelnek a Jordánon és nem akarnak segíteni abban, hogy az ellenséget onnan kiűzzék. Mikor látták, hogy vezérük ilyen izgatott és jogosan felháborodott az ő kérésükön, mentegetőzni kezdtek: nem a veszélyektől félnek, nem is elpuhultság miatt terjesztették elő ezt a kérést, hanem csak azért, hogy zsákmányukat biztos és alkalmas helyen elrejthessék, hogy annál nyugodtabban vonulhassanak háborúba. Ha városokat jelöl ki nekik, ahol elhelyezhetik feleségeiket, gyermekeiket és ingó vagyonukat, akkor hajlandók a sereggel együtt tovább vonulni. Mózesnek tetszett ez a beszéd, magához hívatta a főpapot, Eleázárt és Józsuét s a többi hatóságot és az ő jelenlétükben átengedte nekik Jázer tartományt, azzal a feltétellel, hogy a rokontörzseket segíteniök kell, míg le nem győzik a kánaániakat. Miután ilyen feltétellel birtokukba vették a tartományt és a városokat megerősítették, odavitték feleségeiket, gyermekeiket és mindazt, ami az előrenyomulásban terhükre lehetett volna.

A tartomány tíz városát Mózes úgy minősítette, hogy egyik része legyen a negyvennyolc papi városnak és közülük hármat menedékhelynek jelölt ki, ahol olyan gyilkosok találhatnak menedéket, akik tettüket előre megfontolt szándék nélkül követték el. A menedékjog addig volt érvényes, amíg hivatalában volt az a főpap, akinek főpapsága alatt a gyilkos megszökött. A főpap halála után a gyilkos hazatérhetett, de a meggyilkolt rokonainak joguk volt megölni, ha a város határán kívül találkoztak vele; másnak azonban ehhez nem volt joga. A menedékhelyek ezek voltak: Bószor, Arábia határán, Rámót, Gálaád tartományban és Gólán, Básánban. Kánaán elfoglalása után még három levita várost jelöltek ki menedékhelynek.

Midőn egyszer Manasszé törzsének legelőkelőbbjei Mózeshez jöttek és bejelentették neki, hogy egy törzsükből való kiváló családapa, név szerint Szálfaád, meghalt és nem maradt utána fiúörökös, s megkérdezték, vajjon a hagyatékot leányai kapják-e, ezt válaszolta: „Ha törzsrokonai közül mennek férjhez valaki-

hez, akkor magukkal vihetik a házasságba örökrészüket; de ha más törzsből választanak férjet, akkor az örökrész maradjon meg az atyai törzsnél." Ezzel a rendelkezésével úgy döntött, hogy mindenkinek az örökrésze mindig maradjon a saját törzsénél.

8. FEJEZET

Mózes egyéb törvényei és halála

Miután az egyiptomi kivonulás óta harminc nap híján negyven év telt el, Mózes egybehívta az egész népet a Jordán partján, azon a helyen, ahol most Abila város van és ahol akkoriban igen sok pálmaerdő volt és ezt a beszédet tartotta:

„Bajtársaim, hosszú szenvedéseim társai! Miután elértem 120 éves koromat és Istennek úgy tetszik, hogy elszólítson ebből az életből és ennélfogva Isten akarata gátol meg abban, hogy a Jordánon túl vezéretek és segítőtársatok legyek vállalkozásaitokban, helyesnek tartom még egyszer felszítani buzgalmamat a ti szerencsétek érdekében és megmutatni nektek, hogy ezt a szerencsét állandóan élvezhetitek, és pedig azért, hogy ha majd birtokába juttok, emlékem mindig éljen közöttetek. Szívesen távozom ebből az életből, ha megmutattam nektek a módját, hogy hogyan boldogulhattok és hogyan hagyhatjátok örökül utódaitoknak e boldogság tartós birtokát. Megérdemlem, hogy most különösen bízzatok bennem, először is azért, mert eddig is mindig a ti javatokról gondoskodtam, de azért is, mert a lelkek, mikor már-már elszállnak a testből, minden erénynek részeseivé lesznek. Ó Izrael fiai, minden szerencse szerzője a kegyelmes Isten; csak ő adhatja meg azt a méltóknak, csak ő veheti el a méltatlanoktól. És ha úgy viselkedtek, ahogy ő megköveteli és ahogy én tanácsolom nektek, aki ismerem az ő akaratát, akkor soha sem lesztek szerencsétlenek és ő biztosítja nektek mostani javaitok birtokát, a jövendőbeli javakat pedig annál gyorsabban megszerzitek, csak az kell hozzá, hogy mindig teljesítsétek Isten akaratát. Becsüljétek meg mostani törvényeiteket és ne pártoljatok el soha más szokásokhoz mostani jámborságtoktól. Ha így cselekesztek, ti lesztek a legbátrabb harcosok és ellenségeitek sohasem győzhetnek le. Mert ha Isten segít benneteket, nem kell tartanatok semmitől. Ha egész életetekben gyakoroljátok az erényt, nagy jutalom vár rátok. Mert

az erény a legfelségesebb és a legnagyobb jog és megszerzi nektek minden egyéb javak bőséges birtokát. És ha egymás között gyakoroljátok az erényt, akkor nagyon boldoggá teszi számotokra az életet és dicsőbbek lesztek minden más népnél, utódaitok előtt pedig örökkévaló lesz dicsőségetek. Mindezt elérhetitek, ha engedelmesek lesztek és megtartjátok a törvényeket, amelyeket Isten általam adott nektek és gondoskodtok róla, hogy azokat mindenki megtartsa. Én elválok tőletek, örvendezem szerencséteken és bölcs törvényeket, egészséges államszervezetet és kitűnő vezetőket hagyok rátok, akiknek egyetlen gondjuk a ti javatok. Isten, aki eddig vezérelt benneteket és akinek akaratából hasznotokra lehettem, nem vonja meg tőletek pártfogását, hanem gondoskodik rólatok, ameddig kitartotok buzgóságtokban és elismeritek őt uratoknak. Jó tanácsokkal, amelyeknek követésével megalapozhatjátok szerencséteket, mindig mellettetek áll majd Eleázár a főpap, Józsue és a törzsek fejei és elöljárói. Hallgassatok rájuk készségesen és gondoljátok meg, hogy mindazok, akik jól tudnak engedelmeskedni, egyszer majd parancsolni is tudnak, ha uralomra jutnak. Azt is fontoljátok meg: nem az a szabadság, hogy az elöljárók parancsainak ellenszegültök; eddig abban láttátok szabadságtokat, hogy szidalmaztátok jótevőiteket; ha ettől a jövőben óvakodtok, jobb lesz a sorsotok. Ne lázadozzatok tehát a jövőben vezéreitek ellen, mint én ellenem annyiszor, mert tudjátok meg, hogy az életemet többször fenyegettétek ti, mint az ellenség. Nem azért emlékeztetlek erre, hogy szemrehányást tegyek miatta nektek; mert ha annakidején nem háborodtam fel rajta, akkor most, a halál küszöbén, még kevésbbé illik megtennem ezt. Inkább a jövőre vonatkozólag akarlak inteni benneteket, hogy ne bántsátok meg többé elöljáróitokat, ha majd átkeltek a Jordánon és Kánaán elfoglalása után nagy hatalmat és gazdagságot szereztetek. Mert ha a gazdagság elbizakodottságra és az erények megvetésére csábít benneteket, akkor elveszítitek Isten jóindulatát is. Ha pedig Istent ellenségetekké teszitek, akkor ellenségeitek erőt vesznek rajtatok és szégyenszemre megint elveszítitek azt az országot, amelyet elfoglaltatok; akkor szétszóródtok az egész földkerekségén és szolgaságba süllyedtek szárazföldön és tengeren. És ha rátok szakad ez a szerencsétlenség, akkor már hiábavaló lesz bánkódástok, hogy megszegtétek Isten parancsait. Ha tehát meg akarjátok őrizni törvényeinket, akkor ellenségeitek közül, ha legyőztétek őket, egyet se hagyjatok életben, ha-

nem valamennyit gyilkoljátok le, nehogy ha életben hagyjátok őket, kedvet kapjatok az ő erkölcseikre és szokásaikra és elhanyagoljátok ősi hagyományaitokat. Ezenfelül tanácsolom nektek, hogy pusztítsátok el oltáraikat, szent ligeteiket és templomaikat, amennyi csak van és tűzzel irtsátok ki még az emlékét is, mert csak így biztosíthatjátok javaitok birtokát. Nehogy azonban a jó nem ismerése miatt elfajuljon lelketek, följegyeztem nektek Isten támogatásával államotok törvényeit és alkotmányát. Ha ezeket megtartjátok, ti lesztek a legboldogabb emberek a világon."

Miután így beszélt, átadott nekik egy könyvet, amelyben a törvények és az alkotmány fel voltak jegyezve. Ők azonban jajveszékeltek és sehogy sem tudtak beletörődni, hogy vezérüket el kell veszíteniök. Mert visszagondoltak azokra a veszedelmekre és fáradalmakra, amelyeket az ő javukért elvállalt és attól tartottak, hogy soha többé ilyen vezérük nem lesz; arról is meg voltak győződve, hogy Isten ezentúl kevésbbé gondoskodik majd róluk, mert csak Mózesnek értük mondott imáit hallgatta meg oly kegyesen. Ezért keserű bánatot éreztek amiatt, amit a pusztában hirtelen haragjukban vétkeztek és az egész nép sírva fakadt és annyira erőt vett rajta a fájdalom, hogy szavakkal meg sem lehetett vígasztalni. Mózes igyekezett megnyugtatni őket, hogy ne sirassák és mégegyszer figyelmeztette, hogy ragaszkodjanak hűségesen államuk alkotmányához. Erre a nép szétoszlott.

Mielőtt áttérnék a következő eseményekre, még egyet-mást el akarok mondani az állam alkotmányáról, mily bölcsen és célszerüen szerkesztette meg Mózes, hogy az olvasó tájékozódjék, milyenek voltak akkori állapotaink. Mindent úgy jegyeztem fel, amint ő ránk hagyta, elhagytam minden haszontalan cifraságot és nem is toldottam meg olyasmivel, amit ő nem rendelt el. Előadásomban csak az az új, hogy helyesebb rendben csoportosítottam az egyes rendelkezéseket; mert Mózes ezeket rendszertelenül jegyezte fel úgy, amint Isten közölte vele. Én azonban fontosnak tartom ezt külön előrebocsátani, hogy honfitársaimban, akik ezt a művemet olvassák, ne támadjon gyanú, mintha eltérnék Mózestől. Mindazonáltal a törvények most következő felsorolásában csak azokat akarom említeni, amelyek állami alkotmányunkra vonatkoznak; viszont a többi törvényt, amelyeket ránk hagyott, fenntartom egy másik könyvem számára, amelyet szokásainkról és azoknak magyarázatáról akarok

írni és amelyet, ha Isten is úgy akarja, ennek a művemnek befejezése után akarok megkezdeni.

Mihelyt Kánaán földjét elfoglaltátok és békében élvezitek gazdagságát és városépítésre gondoltok, tartsátok szem előtt az itt következő előírásokat, hogy Isten tetszését találja bennetek és szerencséteket megszilárdítsátok. Legyen egy szent város és építsétek fel Kánaán legszebb és legpompásabb helyén, amelyet Isten majd kinyilatkoztatással kijelöl. Ebben a városban legyen a templom és az oltár, amelyet ne faragott kövekből, hanem gondosan összeválogatott nyerskövekből építsetek; legyen festett, díszes és tiszta az áldozatra. Az oltárhoz ne lépcsők vezessenek, hanem lejtősen emelkedő föld. Egyetlen más városban se legyen oltár, vagy templom, mert egy az Isten és egy a héberek nemzetsége.

Aki Istent káromolja, azt kövezzék meg, egy napra akasszák fel és aztán minden tisztelet és szertartás nélkül temessék el.

Évente háromszor gyülekezzenek össze a héberek az ország minden vidékéről a templomvárosba, hogy hálát adjanak Istennek a kapott jótéteményekért, újabb jótéteményekért könyörögjenek, érintkezzenek egymással, közösen étkezzenek és így ápolják a kölcsönös barátságot; mert úgy illik, hogy azok, akik ugyanahhoz a néptörzshöz tartoznak és egyforma törvények között élnek, személyesen is ismerjék egymást. Ezt az ilyen összejövetel igen megkönnyíti, mert ha az emberek találkoznak és beszélnek egymással, emlékeznek is egymásra, míg ellenben, ha nem érintkeznek és nincsenek kapcsolatban, teljesen idegenek maradnak egymás számára.

Azokon a tizedeken kívül, amelyeket a papoknak és a levitáknak be kell szolgáltatnotok, még egy külön tizedet is adjatok el szülőföldeteken és annak az árát fordítsátok lakomákra és áldozatokra a szent városban. Mert méltányos, hogy Isten tiszteletére használjátok fel annak az országnak a termését, amelyet Isten jósága révén kaptatok.

A feslett életű nőszemély keresetéből nem szabad áldozatot bemutatni, mert Isten nem leli örömét a bűnös szerzeményben; nem is képzelhető aljasabb dolog, mint a test megbecstelenítése. Hasonlóképpen nem szabad Istennek áldozni abból a pénzből sem, amelyet vadász- vagy juhászkutyátok párosítása révén kerestetek.

Senki se káromolja azokat az isteneket, amelyekben idegen

népek hisznek; hasonlóképpen tilos idegen szentélyek kirablása és bármely bálványkép fogadalmi ajándékainak elhurcolása.

Senki se viseljen közületek gyapjúból vagy lenvászonból készült ruhát, mert ehhez csak a papoknak van joguk.

Ha a nép a hétévenkint tartott sátorosünnepi áldozatra összegyülekezik a szent városban, a főpap egy magas emelvényről, ahonnan mindenki jól hallja, olvassa fel az egész népnek a törvényeket és ebből ne legyenek kizárva se az asszonyok se a gyermekek, még a rabszolgák se, tudniillik illendő, hogy a törvényeket jól belevéssék mindenkinek szívébe és emlékezetébe. Mert az emberek nem fognak vétkezni, ha nem védekezhetnek azzal, hogy nem ismerték a törvényt. És a törvények is tartósabb hatással lesznek a bűnösökre, ha hirdetik bűneik büntetését, annál inkább, mert az előírások ismételt meghallgatása úgy belevési ezeket emlékezetükbe, hogy mindig szemük előtt lebegnek és megóvják őket a törvények megszegésétől és az ebből keletkező károktól. A legfőbb törvényeket pedig a gyermekek tanulják meg könyv nélkül, mert ez a legszebb tanulnivaló és boldog életüknek az alapja.

Naponta kétszer, reggeli szürkületkor és lefekvéskor, mindenki hálás szívvel emlékezzék meg azokról a jótéteményekről, amelyekkel Isten elhalmozta, mikor kihozott bennünket az egyiptomi rabságból. Mert a józan ész megköveteli, hogy hálát adjunk Istennek az elmult jótéteményekért és kegyelmét kérjük újabb jótéteményekre. Mindenki írja fel ajtajára Isten legnagyobb jótéteményeit és karján is mindenki mutassa nyiltan, ami Isten hatalmát és jóságát hirdeti: homlokán és karján mindenkinek legyen felírva, hogy mindenütt nyilvánvaló legyen Isten gondoskodása az emberekről. Minden városban az erényben és igazságban legbuzgóbb hét férfiú legyen az elöljáró és mindegyik elöljáró mellé adjanak két szolgát Lévi törzséből. Azok, akiknek az egyes városokban a bíráskodás a feladatuk, részesüljenek a legnagyobb tiszteletben és jelenlétükben senki se szitkozódjék és ne viselkedjék illetlenül. Mert a hódoló tisztelet azok iránt, akik magas méltóságot töltenek be, Isten megvetésétől is visszatart. A bíráknak pedig legyen hatalmuk, hogy megfelebbezhetetlen ítéleteket hozzanak, kivéve, ha rájuk bizonyulna, hogy pénzzel megvesztegették őket, hogy részrehajló ítéletet mondjanak, vagy ha bármely más okból be lehetne bizonyítani, hogy ítéletük nem állja meg helyét. Mert ítéletüket úgy hozzák meg, hogy ne legyenek tekintettel sem anyagi ha-

szonra, sem az illetőnek a személyére, hanem egyesegyedül az igazság vezesse őket mindenekfelett. Mert ha nem így történik, akkor magát az Istent sértik meg és lealacsonyítják azokhoz a hatalmasokhoz, akiknek a tetszése szerint hoznak ítéletet, mert félnek tőlük. Az igazságosság Isten hatalma; aki tehát azoknak kedvét keresi, akik méltóságokat töltenek be, az hatalmasabbaknak tartja ezeket magánál Istennél. De ha a bírák az eléjük terjesztett ügyben nem tudnak dönteni, — ami az emberi életben sokszor megesik, — akkor terjesszék az egész ügyet a főpap, a próféta és a nép vénei elé a szent városban; az ő kötelességük dönteni.

Egyetlen tanu ne legyen elegendő. Legalább két, vagy három tanu legyen, akinek igazmondásáról életmódjuk kezeskedik. Nők ne lehessenek tanuk, a nemüket jellemző felületesség és nyelveskedés miatt. Továbbá rabszolgák se tehessenek tanuságot, nemtelen gondolkodásuk miatt; mert valószínű, hogy nyereségvágyból, vagy félelemből hamisan esküdnének. Ha valakire rábizonyul, hogy hamis tanuvallomást tett, akkor szenvedje el ugyanazt a büntetést, amely azt érte volna, aki ellen tanuskodnia kellett.

Ha valahol gyilkosság történik, de a tettest nem lehet kézrekeríteni és nincs is senki, akit gyanúsítanának, hogy gyülöletből követte el a gyilkosságot, akkor nagy buzgalommal kell nyomozni a tettes után és jutalmat kell kitűzni, hogy jelentsék fel. De ha senki sem tesz feljelentést, akkor a gyilkosság helyéhez legközelebb eső városok elöljárói és vénei gyűljenek össze és mérjék meg azt a távolságot, amely a meggyilkolt holtteste és az egyes városok közt van. A legközelebb fekvő város elöljárói vásároljanak üszőt, vezessék egy völgybe, olyan helyre, amelyet még sohasem szántottak föl és sohasem vetettek be és ott vágják le. Azután a papok, a leviták és a nép vénei hozzanak vizet, mossák meg kezüket az üsző feje fölött és hirdessék, hogy kezük tiszta a gyilkosságtól, sem maguk nem követték el, sem tettestársaik nem voltak benne. Imádkozzanak Istenhez, legyen kegyes hozzájuk és a jövőben ne engedjen meg az ő tartományukban ilyen szörnyű bűncselekményt.

Legjobb kormányforma az arisztokrácia; ebben éljetek. Ne kívánjatok más államszervezetet, hanem elégedjetek meg ezzel; a törvények legyenek uraitok és azoknak parancsai szerint rendezzétek be minden ügyeteket. Egyeduralkodótok legyen az Isten. Azonban ha királyt kívánnátok, akkor az legyen törzsrokonotok

és az igazságosságra és az erényekre legyen mindig legfőbb gondja; ismerje el, hogy a törvény és az Isten bölcsebb nála és semmit se cselekedjék a főpap és a vének tanácsa nélkül. Ne is vegyen sok feleséget és ne lelje örömét a sok pénzben és a sok lóban, mert ezek könnyen arra csábíthatnák, hogy fölöslegeseknek tartsa a törvényeket és megvesse őket. De ha ilyesmit forgatna a fejében, vágjátok útját, hogy hatalmasabbá váljék, mint amennyire érdekeitek megkívánják.

Sem a magatok országában, sem azoknak az idegeneknek országában, akikkel békességben éltek, ne mozdítsátok el a határköveket. Inkább hagyjátok változatlanul helyükön, mivel Isten állította azokat; mert háborúra és lázadásra vezet az a hajlandóság, hogy ide-oda tologassátok a határokat. És aki mesgyeköveket elmozdít, az már azon a ponton van, hogy áthágja a törvényeket is.

Ha valaki gyümölcsfát ültet és a fa négyévesnél fiatalabb korában gyümölcsöt terem, abból sem a zsengét nem szabad áldozatul hozni Istennek, sem a magatok élelmezésére nem szabad felhasználni. Mert ezek a gyümölcsök korcstermések és a korcstermés sem Istennek nem jó, sem a tulajdonos használatára nem alkalmas. Azonban a negyedik évben a tulajdonos szedje le az egész termést, mert ezek kellő időben termett gyümölcsök, vigye el a szent városba és a többi termés tizedével együtt fogyassza el barátaival s az árvákkal és özvegyekkel. Az ötödik évben aztán joga van birtokába venni a termést.

Azt a földdarabot, amelyen szőlőt telepítettek, mással nem szabad beültetni; mert éppen elegendő, ha a szőlőtőkét táplálja és ezért nem szabad felszántani. A szántóföldet ökrökkel szántsátok fel, más állatot velük együtt nem szabad ugyanabba a járomba befogni, hanem a szántást egyféle állatok végezzék. A vetőmag legyen tiszta és keveretlen és ne vessetek el együtt két- vagy háromféle magot; mert a természet nem szereti az össze nem tartozó dolgokat. Ne engedjetek olyan állatokat párosulni, amelyek nem egyfajtájuak; mert attól kell tartanunk, hogy a fajnak ilyen meggyalázása rossz példát adhatna az emberi társadalomnak is. Általában rendszerint a nagy dolgoknak jelentéktelen és csekély okai vannak. Ennélfogva tilos minden, aminek az utánzása változást idézhetne elő az állam alkotmányában. Ez az oka, hogy a törvény tekintettel van a mindennapi dolgokra is; mert gondoskodni akart arról, hogy mindenki így rendezhesse be az életét.

Az aratók és a kévekötők ne gyüjtsenek be mindent, hanem hagyjanak ott néhány kévét a szegényeknek, hogy táplálékuk legyen ez a nem remélt adomány. Ugyanígy a szüretnél is hagyjanak meg néhány fürtöt a szegényeknek, hasonlóképpen az olajfákon is hagyjanak valamit, hogy a szegények összeszedhessék, hiszen ők a sajátjukon nem szüretelhetnek. Mert a termés aprólékos összegyüjtéséből a tulajdonosnak nincs annyi haszna, amennyit a szegények hálája hajt neki. És Isten is termékenyebbé teszi a földet, ha a tulajdonos nemcsak a maga hasznával gondol, hanem más emberek táplálásával is törődik. Az ökröknek, amelyek a szérűn csépelnek, ne kössétek be a száját. Mert helytelen dolog kizárni a termés élvezéséből azokat, akik annyit fáradtak érte. Az utasembereknek sem szabad megtiltani, hogy ne egyenek az érett gyümölcsből, hanem meg kell engedni nekik, hogy jóllakjanak belőle, mintha a sajátjuk volna, akár belföldiek, akár idegenek, sőt örüljenek a tulajdonosok, hogy részt adhatnak nekik; azonban az utasember semmit sem vihet magával. Szüretkor azoknak, akik az úton arra jönnek, nem szabad megtiltani, hogy ne egyenek a szőlőfürtökből, mikor a présházba viszik. Mert helytelen dolog a jót, amelyet Isten akarata életfenntartásunkra ajándékozott, irígyelni azoktól, akik velünk együtt akarnak élvezni belőle, annál inkább, mert az érés ideje Isten rendeléséből gyorsan elmúlik. Ha pedig egyesek húzódoznának elfogadni a gyümölcsöt, akkor, ha izraeliták, vagyis polgártársaitok és veletek együtt urai a földnek, biztassátok őket, hogy csak vegyenek belőle. De ha idegenből jött emberek, akkor kérjétek őket, hogy tekintsék a gyümölcsöt vendégajándéknak, amelyet Isten éppen a kellő időben ad nekik. Mert nem szabad úgy vennünk, hogy elveszett jószág az, amit jószívvel adunk másoknak, mivel Isten nem azért adta nekünk bőven a javakat, hogy magunk élvezzük azokat, hanem azért is, hogy másoknak bőségesen juttassunk belőlük. Isten tudniillik azzal, hogy az izraeliták fölöslegeikből ,másoknak is juttatnak, meg akarja mutatni másoknak, hogy milyen jóságos és bőkezű az izraeliták népéhez. Aki e parancsok ellen cselekszik, arra mérjenek nyilvánosan harminckilenc botütést és ha szabad ember, akkor is szenvedje el ezt a megszégyenítő büntetést, mert kapzsiságból meggyalázta méltóságát. Illendő, hogy miután Egyiptomban és a pusztában olyan szörnyűséget szenvedtetek, most gondoskodjatok azokról, akik ugyanilyen helyzetben vannak és a fölöslegből, amit Isten irgalmasságának és jóságának köszönhettek, ugyanilyen érzülettel adakozzatok a szegényeknek.

A kétféle tizeden kívül, amelyet évente be kell szolgáltatnotok és pedig egyet a levitáknak, a másikat a lakomák céljaira, háromévenkint még egy harmadik tizedet is fizessetek és pedig arra a célra, hogy kiosszák az özvegyek és árvák között. Minden érett gyümölcs zsengéjét vigyétek a templomba, ott mondjatok hálát Istennek, hogy megtermettek ezen a földön, amelyet ő ajándékozott nektek, mutassátok be az előírt áldozatokat, azután a zsengéket ajándékozzátok a papoknak. Aki ezt megtette és mindennek a tizedét lerótta a levitáknak is, a lakomák céljaira is és a zsengét is megadta és haza akar térni, álljon meg szemben a templommal és mondjon hálát Istennek azért, hogy a hébereket kiszabadította az egyiptomi zsarnokságból s gazdag és termékeny országot ajándékozott nekik. Aztán jelentse ki, hogy Mózes törvénye szerint lerótta a tizedet és kérje Istent, legyen hozzá mindig jóságos és kegyelmes és segítse meg a hébereket s tartsa meg nekik mindazokat a javakat, amelyekkel megajándékozta őket és tetszése szerint gyarapítsa is.

Ha az ifjak elérték a házasulandó kort, vegyenek feleségül szabad hajadonokat, akik tisztes szülőktől származnak. De aki nem akar hajadont feleségül venni, az nem veheti feleségül a más volt feleségét sem, ha elcsábította, nehogy megbántsa az asszony első férjét. Szabad emberek ne vegyenek feleségül rabszolganőt, akkor sem, ha szeretik: az illendőség uralkodjék vágyukon s különben is így legalább nem alacsonyítják le magukat. Továbbá nem szabad feleségül venni feslett életű nőszemélyt, akinek ajándékát Isten úgysem fogadná el, hiszen megbecstelenítette testét. Mert csak akkor lesz a gyermekek lelkülete szabad, nemes és erényes, ha nem becstelen házasságból és nem is szennyes viszonyból születnek. Ha azonban valaki később rájönne, hogy az a lány, akit hajadonul adtak hozzá, nem volt hajadon, akkor emeljen panaszt ellene és bizonyítsa be állítása igazságát. A leány ügyét apja, testvére, vagy valamelyik legközelebbi rokona védje. Ha úgy ítélnek, hogy nem követett el bűnt, akkor a leány tovább is lakjék a panaszosnál és annak ne legyen joga arra, hogy elbocsássa, hacsak nem tud erre pontos és megcáfolhatatlan okokat felhozni. Azért viszont, hogy bűnös módon és meggondolatlanul megrágalmazta, mérjenek rá büntetésül harminckilenc botütést, ő pedig fizessen a leány apjának ötven siklust. De ha kiderül, hogy a leány nem volt ártatlan, akkor, ha a köznépből származik, kövezzék halálra, mert nem őrizte meg szüzességét a törvényes házasságig, ha

pedig papi családból származik, akkor elevenen égessék el. Ha valakinek két felesége van és az egyiket szerelme, szépsége vagy más ok miatt sokkal jobban szereti és dédelgeti, mint a másikat és ha az a fia, akit a szeretett asszonnyal nemzett, ámbár fiatalabb, mint a másik asszony fia, apja különös hajlandósága miatt az elsőszülöttségi jogra kívánkozik, hogy kettős részt kapjon az apai vagyonból, mert a törvény úgy rendeli, — akkor ehhez ne legyen joga. Mert helytelen, hogy az idősebbik csak azért, mert apja másik hajlandósága miatt az anyja háttérbe szorult, elveszítse azt, ami őt megilleti. Ha valaki megbecstelenít egy hajadont, aki másnak a jegyese, akkor, ha ő csábította el a leányt, vele együtt haljon meg. Mert mind a ketten bűnösek; a férfi, mert elcsábította a hajadont és önként adta a fejét ilyen gyalázatosságra, tisztességes házastársi viszony helyett, a leány pedig azért, mert hitvány érzékiségből vagy nyereségvágyból paráználkodásra adta magát. Ha azonban a férfi erőszakot követett el rajta, úgy hogy senki sem siethetett a leány segítségére, akkor csak a férfi haljon meg. Aki még el nem jegyzett hajadont becstelenített meg, köteles feleségül venni, de ha az apja nem akarja hozzáadni feleségül, akkor bűne büntetéséül fizessen ötven siklust. Aki feleségétől bármely okból el akar válni, — sok ilyen ok van, — jelentse be neki írásban, hogy tovább semmi közösséget sem akar vele. Így az asszony visszanyeri azt a jogát, hogy más férfival élhet; mielőtt azonban a kijelentés meg nem történik, ehhez nincs joga. Ha a másik férfi is rosszul bánik vele, vagy pedig meghal és az első férje újból feleségül akarja venni az asszonyt, nem szabad hozzá visszatérnie. Ha egy férfi úgy hal meg, hogy nem maradnak gyermekei, akkor a testvére köteles az özvegyet feleségül venni és azt a fiút, akit vele nemzeni fog, az elhalt nevéről köteles elnevezni és felnevelni; ez aztán később megkapja az első férj örökségét. Ez az állam érdekében történik, mert így a családok nem halnak ki, a vagyon megmarad a rokonságban és az asszony helyzete az elhalt férj legközelebbi rokonával kötött házasság révén elviselhetőbbé válik. De ha a sógor nem akarja feleségül venni az özvegyet, akkor az asszony jelentse ki az egybegyűlt vének előtt, hogy ő szívesen megmaradna a családban és gyermekeket nemzene sógorával, de az nem akarja feleségül venni és ezzel meggyalázza elhalt testvérének emlékét. Ha a vének megkérdezik a férfit, miért nem akarja feleségül venni és az valami fontos vagy jelentéktelen okot hoz fel, akkor

a következőképpen kell eljárni: az asszony húzza le sógoráról a saruját, köpjön a szemébe és hangosan kiáltsa, hogy méltó erre a megszégyenítésre, mert meggyalázta az elhúnyt emlékét. Azután a férfi távozzék a vének gyülekezetéből és örök időkre legyen meggyalázott; az asszony pedig menjen férjhez ahhoz, akihez akar. Ha valaki hajadon vagy férjes hadifogoly nőt akar feleségül venni, nem szabad előbb együtt hálnia vele, amíg a nő le nem nyírta haját, gyászruhát nem öltött és el nem gyászolta rokonait és barátait, akik a csatában elestek és ha már őket illendően meggyászolta, csak akkor készülődjék a menyegzői lakomára. Mert méltó és igazságos, hogy az, aki egy asszonyt feleségül akar venni és gyermekeket akar nemzeni vele, tekintettel legyen rá és teljesítse kívánságait, ne pedig csak a maga testi élvezetével törődjék. Ha elmúlt a gyász harminc napja — mert ennyi idő okos embernek elegendő arra, hogy elsirassa szeretteit —, megtarthatják a menyegzőt. Ha azonban a férfi, miután kielégítette vágyát, nem akarja házastársul megtartani a nőt, akkor nem szabad rabszolganővé tennie, hanem az asszony szabad akaratából mehet oda, ahová akar.

Ha egy ifjú szüleit megveti, megtagadja tőlük a köteles tiszteletet, vagy szándékosan gyalázza és szidalmazza őket, akkor a szülők először szóval feddjék meg, hiszen ők erre a legalkalmasabb bírák, körülbelül ilyen értelemben: Ők nem a testi élvezetekért házasodtak össze, vagy azért, hogy kettejük vagyonát összetegyék és így gyarapítsák birtokukat, hanem azért, hogy gyermekeik legyenek, akik majd öregkorukban eltartják és minden szükségessel ellátják őket. Körülbelül így fognak beszélni: „Mi nagy örömmel vártuk születésedet, hálásak voltunk Istennek és gondosan neveltünk és semmit sem mulasztottunk el, ami neveléstedre szükséges volt. És ámbár az ifjak hibáit meg lehet bocsátani, mégis érd be azzal, hogy eddig megtagadtad tőlünk a köteles tiszteletet, térj eszedre és gondold meg, hogy Isten sem találja tetszését a szülők ellen elkövetett bűnökben, mert ő maga is atyja az egész emberi nemnek és őt bántják meg a gyermekek annak személyében, aki ugyancsak az atya nevet viseli, ha nem adják meg neki a köteles tiszteletet. Ezenfelül a törvény könyörtelenül bünteti az efféle bűnöket és mi nem hisszük, hogy vállalnád ezt a büntetést.“ Ha az ifjút ezzel eltérítik rossz viselkedésétől, akkor nem kell többé szemrehányásokat tenni neki, hiszen csak meggondolatlanságból cselekedett így. Mert így bizonyosodik be, milyen szelid volt a törvényhozó, és a szülők örvendezni fognak,

hogy nem kell tovább is büntetniök fiukat, vagy leányukat. Azonban, ha figyelmeztetéseik és javítási kísérleteik eredménytelenek maradnak, sőt a gyermekek tovább is dacolnak szüleikkel és kihívják maguk ellen a törvények engesztelhetetlen szigorúságát, akkor a szülők vezessék ki az ilyen elfajzott gyermekeket a városból és ott köveztessék meg a néppel. Azután a bűnös holtteste elrettentő például egy egész napig heverjen ott, és csak a következő éjjel temessék el. Így kell megbüntetni azokat is, akiket a törvény értelmében valami miatt halálra ítéltek. Eltemetni azonban az ellenséget is kötelesség és senki se maradjon temetetlenül, miután büntetését elszenvedte.

Minden hébernek tilos kamatra ételt, vagy italt adnia atyjafiainak; mert nem helyes dolog visszaélni a törzsrokon súlyos helyzetével. Inkább segíteni kell őt inségében és elegendő nyereségnek kell tekinteni háláját és azt a viszonzást, amellyel Isten az irgalmasságot jutalmazza.

Aki pénzt, vagy gyümölcsöt, még pedig akár száraz, akár friss gyümölcsöt kölcsönvett, az, ha Isten jóvoltából helyzete megengedi, készségesen adja vissza a hitelezőnek azt, amit kölcsönvett, hogy az eltehesse, ő pedig újra megkaphassa tőle, ha szüksége van rá. Ha azonban az adós a tartozás megadásában késedelmes, akkor előzetes felhatalmazás nélkül ne legyen szabad behatolni lakásába és zálogot venni tőle. A hitelező ehelyett álljon meg az ajtajában, az adós hozza ki neki a zálogot, minden ellenkezés nélkül, mivel a hitelező a törvény védelme alatt jön hozzá. Ha a zálogot adó vagyonos, akkor a hitelező megtarthatja a zálogot mindaddig, amíg a kölcsönt vissza nem kapta; ha azonban szegény, akkor a hitelező még napnyugta előtt vigye vissza a zálogot, különösen, ha az ruhadarab, amelyre éjszaka szüksége van az adósnak. Mert Isten is természeténél fogva könyörületes a szegények iránt. Kézimalmot és a hozzávalókat nem szabad zálogul venni, nehogy a szegényt megakadályozd abban, hogy elkészítse élelmét és még nagyobb nyomorúságba kerüljön.

Az emberrablás büntetése halál. Aki aranyat, vagy ezüstöt lopott, azt kétszeresen köteles visszaadni. Ha valaki tolvajt megöl, maradjon büntetlenül, még akkor is, ha a tolvajt csak betörés közben kapta rajta. Aki marhát lopott, a négyszeresét köteles megadni, de ha ökröt lopott, az ötszörösét. Aki a pénzbírságot nem tudja megfizetni, legyen rabszolgája annak, akit meglopott.

Akit eladnak törzsrokonának, szolgáljon neki hat esztendeig, a hetedikben azonban szabaduljon fel. Azonban ha a vevő rabszolgalányával fiat nemzett és mert a gazdája emberséges és jó-

ságos és ő még önként tovább akar szolgálni neki, akkor a Jobel évben, — ez minden ötvenedik év — feleségével és gyermekével együtt nyerje vissza szabadságát.

Ha valaki aranyat, vagy ezüstöt talál az utcán, akkor hirdettesse a kikiáltóval, hogy hol találta, kutassa fel a tulajdonost és adja vissza neki a talált tárgyat, mert gondolja meg: nem tisztességes dolog hasznot húzni más ember veszteségéből. Éppen így, ha valaki a pusztában bolyongó barmot talál és annak tulajdonosát nem tudja azonnal megállapítani, vegye őrizetébe és hívja Istent tanúul, hogy az idegen jószágot nem akarja eltulajdonítani.

Ha olyan állatra bukkan valaki, amely a fáradságtól összerogyott, vagy viharos időben az utca sarába esett, akkor nem szabad elmenni mellette, hanem segítségére kell sietni és úgy kell tenni, mintha a saját állatja volna.

Aki az útirány felől érdeklődik, azt útba kell igazítani, nem szabad kigúnyolni és nem szabad megengedni, hogy tévedéséből kára származzék.

Némát vagy süketet nem szabad kigúnyolni.

Aki fegyvertelen verekedésben valakit halálosan megsebesít, azonnal lakoljon halálbüntetéssel. Ha azonban a sebesültet hazaviszik és csak néhánynapos betegség után hal meg, akkor a tettes maradjon büntetlenül. Ha az áldozat meggyógyul és betegsége sok pénzébe került, akkor a tettes fizessen meg neki mindent, amit betegségére és az orvosokra költött. Aki terhes asszonyt megrug, úgy hogy koraszülés következik be, azt büntesse a bíró pénzbírsággal, mert a koraszülés miatt egy emberrel kevesebb jön a világra; az asszony férjének is fizessen a tettes kártérítést. De ha az asszony belehal a rugásba, akkor a tettes lakoljon halállal, mert a törvény ezt parancsolja: életet életért.

Egy izraelita se tartson magánál mérget, akár halálos, akár csak ártalmas. Ha rajtakapják, hogy mérget tart magánál, lakoljon halállal, vagyis éppen úgy, mint ahogy az lakolt volna, akinek a mérget szánta.

Aki mást megcsonkított, veszítse el ugyanazt a testrészét, amelytől a másikat megfosztotta, kivéve, ha a megcsonkított beéri pénzbeli kártérítéssel. Mert a törvény megengedi annak, aki kárt szenvedett, hogy maga becsülje meg a kárát és ezzel beérje, ha nem kíván szigorúbb eljárást.

Ha valakinek öklelős marhája van, vágja le. Ha az ökör a szérűn valakit halálra döfött, akkor kövezzék halálra, de a húsát

nem szabad megenni. Ha kiderül, hogy gazdája ismerte vadságát és még sem vigyázott rá jobban, akkor gazdája is lakoljon halállal, mert ő az oka, hogy az ökre megölt egy embert. Ha az ökör rabszolgát, vagy cselédleányt döfött halálra, meg kell kövezni; a tulajdonos pedig köteles az áldozat gazdájának 30 siklust fizetni. Ha az ökör másik ökröt döfött halálra, akkor mind a kettőt el kell adni, a vételáron pedig osztozzanak meg a tulajdonosok.

Aki kutat, vagy vízmedencét ás, gondosan fedje be deszkákkal, nem azért, hogy más ne meríthessen belőle vizet, hanem hogy senki ne essék bele. Ha az ilyen gödörbe barom esik bele és elpusztul, akkor a gödör tulajdonosa a barom gazdájának köteles megfizetni az állat értékét. A kutaknak legyen kávájuk is, mint valami védőfal, hogy senki beléjük ne essék.

Aki átvesz valamit megőrzésre, arra úgy vigyázzon, mint szent és isteni tárgyra, és senki, akár férfi, akár nő, meg ne csalja azt, aki valamit rábízott, még ha egész halom pénzt is nyerhetne rajta és bizonyos lehetne benne, hogy soha sem bizonyul rá. Mert mindenki cselekedjék becsületesen, gondoljon lelkiismeretére és különösen Istenre, — aki elől egyetlen gonosz ember sem bújhat el, — hogy mindig bizonyságot tehessen: csak olyan dolgokat cselekedett, amelyekért rászolgált embertársai dícséretére. Ha valaki, aki megőrzésre átvett valamit, ezt nem a maga hibájából veszíti el, akkor hét bíró előtt esküdjék meg Istenre, hogy nem szándékosan és nem a maga hibájából veszítette el és nem is tartott meg belőle semmit magának. Ezután pedig mentsék fel és bocsássák el. Ha azonban abból, amit rábíztak, a legcsekélyebb részt is hűtlenül a maga hasznára fordította, vagy véletlenül elvesztette, akkor ítéljék arra, hogy a többit is vissza kell adnia. Hasonlóképpen történjék a munkabérrel is. A szegény ember munkabérét nem szabad visszatartani, hanem meg kell gondolni, hogy az Isten ezenkívül sem földdel, sem más egyéni tulajdonnal nem áldotta meg őt. Nem szabad a munkabér kifizetését halogatni, hanem még aznap ki kell fizetni, mert Isten nem akarja, hogy a munkás nélkülözze az ő munkája bérét.

Gyerekeket nem szabad megbüntetni szüleik bűne miatt. Inkább szánalmat, mint haragot érdemelnek azért, hogy ilyen istentelen szülőktől származnak, ha ugyan ők maguk jó gyermekek. De a gyermek bűne se szálljon a szülők fejére, mert a gyermekek sokat vétkeznek törvényeink ellen, mert elbizakodottságukban elhanyagolják a tanulást.

Kerülni kell a heréltkeket és nem szabad érintkezni velük, mert hiányzik férfierejük és nemzőképességük, amit pedig Isten

azért adott az embereknek, hogy fajukat szaporítsák. Ki kell taszítani őket, mintha megölték volna a gyermekeket, mielőtt megszülettek volna és mert megfosztották magukat nemzőképességüktől. Valamint a lelkük nőiessé puhult, épp úgy hozzáidomult a testük is. Ugyancsak legyen megvetett mindaz, ami olyan, mint valami torzszülött. Egyébként sem szabad sem embereket, sem állatokat kiherélni.

Ez legyen békében a ti államotok alkotmánya és a kegyes Úristen zavartalan boldogsággal áldja meg azt. Ne következzék el az az idő, amikor bármelyik törvényt megváltoztatjátok, vagy pedig ellenkezőjére fordítjátok. Mivel azonban természetes, hogy az emberi nem akarva-akaratlanul zűrzavarokba és veszedelmekbe keveredhetik, ennélfogva erre az esetre is akarok nektek néhány rendelkezést adni, hogy megtudjátok, hogyan cselekedhettek legcélszerűbben a szükségben, nehogy akkor kelljen kapkodnotok, amikor váratlanul rátok szakadt a veszedelem. Adja Isten, hogy az országot, amelyet fáradalmaitok és erényeitek jutalmául adott nektek az Isten, békében és nyugalomban megműveljétek és hogy birtokában sem ellenséges támadás, sem belső nyugtalankodás ne háborgasson. Ne tegyetek semmit, ami ellenkezik atyáitok szellemével és éljetek törvényeitek szerint, amiket Isten azért adott nektek, mert helyeseknek tartotta őket. Ha azonban nektek, vagy késői utódaitoknak az lesz a sorsotok, hogy háborút kell viselnetek, akkor az bonyolódjék le országotok határain kívül. És mielőtt háborút kezdenétek, küldjetek követeket és hírnököket támadó ellenségeitekhez. Mert méltányos, hogy mielőtt fegyvert ragadtok, előbb értesítsétek ellenségeiteket, hogy nem vennétek szívesen, ha háborúra kényszerítenének benneteket és nem szívesen rabolnátok el tőlük erőszakkal vagyonukat és birtokukat, ámbár hatalmas hadseregetek van, lovasságtok, rengeteg fegyveretek és mindenekelőtt itt van a kegyelmes Isten, a ti védelmezőtök. Ha engednek, akkor illendő, hogy békében maradjatok velük; ha azonban elbizakodnak erejükben és harcolni akarnak veletek, akkor vezessetek ellenük hadat és válasszátok Istent legfőbb haduratoknak és egy arravaló embert második hadvezéretek-nek. Mert a sok hadvezér sokszor nehézkes és káros, különösen ha gyors cselekvésre van szükség. A sereg legyen tiszta és válogassátok össze a legerősebb és legbátrabb férfiakból. A gyávákat utasítsátok vissza, nehogy a döntő összecsapásban megfutamodásukkal az ellenség malmára hajtsák a vizet. Azok, akik házat építettek és még nem laknak benne egy esztendeje, valamint azok, akik elvetették a gabonát, de még nem aratták le, továbbá a je-

gyesek vagy a fiatal házasok maradjanak otthon, hogy megkíméljék életüket és ne viselkedjenek gyáván azért, mert epekednek az után, amit otthon hagytak.

Ha táborba szálltatok, ne kövessetek el istentelen cselekedeteket. Ha megszálltok egy várat és nincs elegendő fa az ostromművekre, ne vágjatok ki gyümölcsfákat, hanem kíméljétek azokat és gondoljátok meg, hogy az ember hasznára vannak teremtve és ha beszélni tudnának, bizony panaszkodnának, hogy ártatlanul szenvednek, hiszen ők nem adtak okot a háborúra és ha módjukban volna, elvándorolnának innen és átköltöznének más országba. Ha csatát nyertetek, öljétek meg azokat, akik ellenetek harcoltak, a többieket pedig kötelezzétek adófizetésre, kivéve a kánaániakat, mert ezeket az utolsó emberig ki kell irtanotok.

Óvakodjatok, különösen háborúban, hogy asszony ne viseljen férfiruhát, sem férfi asszonyruhát.

Ez az az alkotmány, amelyet Mózes hagyott népének. A törvényeket pedig negyven évvel korábban adta; ezekről más munkámban akarok beszélni. A következő napokon, — mivel szünet nélkül beszélt, — átadta a népnek az áldásokat, továbbá az átkokat azok ellen, akik nem a törvények szerint élnek, hanem megszegik azoknak parancsait. Erre felolvasott nekik egy hatméretű versben írt éneket, amelyet az egyik szentkönyvben feljegyzett és az utókorra hagyott. Ebben megjósolta a jövendőt és eszerint minden be is következett és még most is bekövetkezik. Ezeket a szent könyveket átadta a papoknak, hasonlóképpen a frigyládát is, amelyben eltette a két táblára írt tízparancsolatot, továbbá átadta a szent sátort. A népet figyelmeztette, hogy Kánaán elfoglalása és birtokbavétele után se feledkezzenek meg arról, milyen csúfosan elbántak vele az amalekiták. És ezért vonuljanak haddal ellenük és a vereségért, amelyet azok a pusztaságban rájuk mértek, álljanak bosszút. Ha majd Kánaán földjét birtokukba veszik és az egész lakosságot annak rendje-módja szerint kiirtották, állítsanak oltárt napkelet felé, nem messze Szichem városától, a két hegy között, amelyek közül a jobboldalinak Garizim, a baloldalinak pedig Hebál a neve. A nép álljon fel ezeken a hegyeken, mindegyiken hat törzs a papokkal és levitákkal együtt. Akkor azok, akik a Garizim hegyen állnak, kívánjanak szerencsét és áldást azoknak, akik hűségesen szolgálták Istent, megtartották a törvényeket és nem szegték meg Mózes parancsait. A másik hat törzs kiáltson erre áment és ugyanígy, ha ők mondták el az áldásokat, akkor az előbbiek kiáltsanak rá áment. Ezután átkozzák el azokat, akik áthágják a törvényeket, s amit az egyik fél ki-

mondott, arra a másik fél minden alkalommal mondjon áment. Az áldások és átkok szavait Mózes feljegyezte, hogy mindig emlékezetben maradjanak, sőt halála előtt fel is iratta azokat az oltár mindkét oldalára. Azután megparancsolta a népnek, hogy álljon fel az oltár előtt és mutasson be egészen elégő áldozatot. E nap után azonban soha többé ne tegyenek rá más áldozatot, mert ez tilos. Ezeket a rendelkezéseket adta Mózes és a héber nép ezeket később is hűségesen teljesítette.

Másnap összehívta a népet, az asszonyokkal, gyermekekkel és rabszolgákkal együtt és megeskette őket, hogy megtartják a törvényeket, buzgón teljesítik Isten akaratát és sohasem hágják át egyiket sem, sem a rokonság kedvéért, sem félelemből, sem azért, mert valami más okot fontosabbnak tartanak, mint a parancsok hűséges teljesítését. És ha valamelyik rokon, vagy bármelyik város megzavarná, vagy eltörölné az állam alkotmányát, akkor egyenkint és összesen támadjanak ellene. Ha aztán az ellenséget legyőzték, az utolsó szál emberig irtsák ki, hogy irmagjuk se maradjon az elbizakodott gonosztevőknek. De ha nem elég erősek arra, hogy ezt a büntetést végrehajtsák, akkor legalább mutassák meg, hogy ez a gazság akaratuk ellenére történt. És a nép megesküdött erre.

Mózes arra is oktatta őket, hogyan mutassanak be Istennek tetsző áldozatokat, hogyan vonuljanak háborúba és hogyan ismerjék fel a jelet a drágaköveken, amiről fentebb beszéltem. Józsue is jövendölést mondott még Mózes jelenlétében, felsorolt mindent, amit békében és háborúban cselekedni akart a nép jólétéért, a törvényhozásért és az államért és Isten sugallatára hirdette nekik, hogy ha az istentiszteletet elhanyagolják, rengeteg szenvedés vár rájuk: országukat ellepi az ellenség, városait elpusztítja, templomaikat felégeti, ők maguk pedig rabszolgái lesznek olyan embereknek, akik érzéketlenek balsorsuk iránt. Akkor aztán késő lesz a bánat. De Isten, aki teremtette őket, utódaiknak majd visszaadja a városokat és a templomot; ezeket azonban nem egyszer fogják elveszíteni, hanem többször is.

Ezután intette Józsuét, hogy vezessen háborút a kánaániak ellen, mivel Isten mellette fog állni minden vállalkozásában. Akkor megáldotta az egész népet és így beszélt: „Mivel most megtérek atyáimhoz és Isten ezt a napot jelölte ki halálom napjául, azért, mivel még élek és közöttetek vagyok, hálát mondok neki, hogy nemcsak megszabadított benneteket szenvedéseitektől, hanem sok jóval is megáldott, továbbá azért is, hogy engem min-

den fáradozásomban és gondomban, ami a ti sorsotok jobbrafordulásáért emésztett, támogatott és hozzánk mindenben kegyes volt. Ő volt az, aki minden vállalkozásunkban vezérelt bennünket és valamennyit sikerrel koronázta, mert én csak helyettese és szolgája voltam a jótétemények kiosztásában, amikkel elhalmozott benneteket. Ezért méltányosnak tartom halálom előtt még méltóképpen magasztalni Isten mindenhatóságát, mert ő a jövőben is pártfogásába vesz benneteket. Mert kötelességemnek érzem magam is leróni hálámat, nektek pedig lelketekre kötni, mennyire kell őt tisztelnetek és szeretnetek és megtartani azokat a törvényeket, mint a legpompásabb ajándékot valamennyi közt, amiket nektek juttatott és kegyességében még juttatni fog. Gondoljátok meg, hogy már az emberi törvényhozó is mennyire felháborodik, ha törvényeit megszegik és megvetik; mennyivel inkább fejetekre vonjátok Isten haragját, amellyel azokat sujtja, akik fittyet hánynak az ő törvényeire."

Miután Mózes élete végén így beszélt és megáldott minden törzset és megjósolta jövendő sorsát, a nép sírva fakadt. A nők fájdalmukban mellüket verték az ő közelgő halála miatt és a gyermekek is jajveszékeltek, mert nem tudtak uralkodni bánatukon és ezzel megmutatták, hogy az ő erényességét és cselekedeteinek nagyságát világosabban felismerték, mintsem zsenge koruktól várható lett volna. Öregek és fiatalok mintha túl akartak volna tenni egymáson a hangos kesergésben. Azok síránkoztak a jövőn, mert jól tudták, milyen vezért és elöljárót veszítenek benne; emezek keseregtek érte, mert el kell mennie, mielőtt még igazán felismerték volna az ő kiválóságát. Hogy milyen mérhetetlen nagy volt a nép gyásza és kesergése, legjobban abból látjuk, ami magával a törvényhozóval történt. Tudniillik ámbár egész életében meg volt győződve róla, hogy küszöbön álló halála miatt nem szabad keseregni, hiszen ezt Isten akaratából és a természet törvényei értelmében el kell szenvednie, a nép jajveszékelése mégis csak könnyeket csalt az ő szemébe is. Midőn most elvonult arra a helyre, ahol el kellett tünnie az emberek szeme elől, valamennyien sírva követték. Mózes azonban a távolabbiaknak kezével intett, hogy maradjanak nyugodtan állva, a közelebb állókat pedig intette, ne nehezítsék meg számára még jobban a búcsúzást azzal, hogy követik. Belátták, hogy ebben kedvére kell tenniök és ezért sírva visszamaradtak, hogy ő akarata szerint távozhassék az életből és csak a vének, Eleázár a főpap és Józsue a fővezér kísérték el. Mikor fölért az Ábárim hegyre, — ez a hegy

Jerichó közelében emelkedik s pompás és messzi kilátás nyílik róla Kánaán földjére, — elbocsátotta a véneket. Ezután megölelte Eleázárt és Józsuét, miközben még beszélgetett velük. Egyszerre csak felhő ereszkedett reá és ő eltűnt egy völgyben. A szent könyvekben azonban azt írta, hogy meghalt, mert attól tartott, hogy azt mondhatnák: páratlan erényei jutalmául felment az Istenhez.

Százhúsz esztendőt élt és ebből egy hónap híján negyven esztendeig a nép vezére volt. Az év utolsó hónapjában halt meg, amelynek a makedonoknál Dystros, a mi nyelvünkön pedig Adar a neve, újhold idején. Soha még nála bölcsebb ember nem élt a földön; mindíg megtalálta a legjobb megoldásokat és csodálatos módon tudott a nép nyelvén beszélni. Szenvedélyein úgy tudott uralkodni, mintha nem is lettek volna szenvedélyei, és úgy látszott, mintha csak azért tudta volna a nevüket, mert más embereknél megfigyelhette, önmagán azonban nem. Kitűnő hadvezér volt és páratlan próféta, úgy hogy mikor beszélt, az ember azt hitte, maga Isten szólt hozzá. A nép harminc napig siratta és soha többé olyan kimondhatatlan szomorúság nem sujtotta le, mint akkor, mikor Mózes meghalt. És nemcsak azok nélkülözték, akik személyesen érintkeztek vele, hanem mindenki, aki megismerte törvényeit, mert ezekből következtettek az ő páratlan lelki nagyságára. Ennyit Mózes haláláról.

V. KÖNYV

I. FEJEZET.

Józsue, a héberek fővezére, leveri a kánaániakat, kiirtja őket és országukat felosztja a törzsek között.

Midőn Mózes, amint mondottam, eltűnt az emberek szemei elől és a köteles halotti ünnepségek lefolytak, Józsue hirdette a népnek, hogy készüljön a háborúra. Egyúttal kémeket küldött Jerichó környékére, hogy kikutassák lakosainak erejét és szándékát. Erre a sereget csatarendbe állította, hogy kellő időben átkelhessen a Jordánon és magához hivatta Ruben, Gád és Manasszé törzsének fejeit: ennek a törzsnek a fele megkapta az amorreusok országát, Kánaán hetedrészét. Emlékeztette őket arra, amit Mózesnek ígértek és kérte, hogy hálából ő iránta, aki élete végéig gondoskodott róluk, valamint mindnyájuk közös java érdekében teljesítsék készségesen ígéreteiket. És mivel ígéretüket megerősítették, ötvenezer fegyveressel Abilából hatvan stadionnyira nyomult előre a Jordánhoz.

Mikor itt tábort ütöttek, megérkeztek a kémek is, akik mindent kikutattak a kánaániaknál. Tudniillik mivel eleinte nem ismerték fel őket, bátran átkutathatták az egész várost és sikerült megtudniok, hol a legerősebb a fal és hol a leggyengébb és melyik kapukon lehet legkönnyebben behatolni a hadseregnek. Azok, akikkel véletlenül találkoztak, nem is törődtek vele, hogy mindent ilyen pontosan megnéznek, mert azt hitték, hogy mint afféle idegenek, csak kíváncsiságból nézik meg ilyen részletesen a várost; de sejtelmük sem volt róla, hogy ellenséges szándékból tették. Estefelé a hírszerzők a városfal közelében betértek egy fogadóba, ahol egyszer már előbb is étkeztek. És mikor elkezdtek

beszélgetni hazatérésükről, a királynak, aki éppen vacsoránál ült, jelentették, hogy a héberek táborából emberek érkeztek, hogy kikémleljék a várost, Ráhábnál szálltak meg és igyekeztek ott minél jobban elrejtőzni. Erre a király azonnal kiküldte embereit, hogy fogják el őket, mert kínvallatással akarta kivenni belőlük, milyen szándékkal jöttek. Mihelyt Ráháb a fogdmegek érkezéséről értesült, — éppen lenkévéket szárított a háztetőn — elbujtatta a kémeket a len alá és a király embereinek azt mondta, hogy étkezett ugyan nála néhány ismeretlen vendég, de napnyugta előtt eltávoztak. De ha az a gyanú ellenük, hogy a város, vagy a király ellen valami gonoszat forgatnak fejükben, akkor nagyon könnyen elfoghatják őket, ha a nyomukba erednek. A fogdmegek léprementek, semmi rosszra sem gondoltak, úgy hogy még a fogadót sem kutatták át, hanem elindultak a kémek után, hogy elfogják őket, azokon az utakon, amelyek a folyóhoz vezettek, mert valószínű volt, hogy arra menekültek. Minthogy azonban nem akadtak nyomukra, abbahagyták az üldözést. Mikor a zűrzavar elült, Ráháb levezette az elbujtatott kémeket és elmondta nekik, milyen nagy veszedelembe keveredett miattuk; tudniillik, ha elcsípik őket, akkor ő maga sem kerülhette volna el a király bosszúját, hanem egész házával együtt kiirtották volna. Tehát ne feledkezzenek meg erről és később, ha majd elfoglalták Kánaánt, hálálják meg, hogy most megmentette őket. A kémek meg is ígérték, hogy hálásak lesznek iránta és megesküdtek, hogy megkímélik őt és családját, ha a város elfoglalása után majd minden lakost legyilkolnak, amint Isten nekik megparancsolta. Egyúttal azt a tanácsot adták neki, hogy mihelyt a város elestét észreveszi, minden vagyonával és rokonával együtt zárkózzék be a fogadóba és akasszon bíborvörös szalagot a kapura, hogy a hadvezér majd megismerje házát és megkímélje, mert ők majd megmondják neki, hogy ez az a ház, ahol az életüket megmentették. Ha pedig valamelyik hozzátartozója a csatában elesik, ne róják terhükre; mert ők majd imádkoznak Istenhez, akinek a nevére megesküdtek, hogy óvja meg őket ennek az esküvel erősített fogadalomnak a megszegésétől. Miután ezt az ígéretet tették neki, eltávoztak s kötélen leereszkedtek a városfalról. Épségben megtértek övéikhez, elmesélték nekik mindent, ami a városban történt velük. Erre Józsue közölte Eleázárral, a főpappal és a vénekkel, hogy a kémek mire tettek esküt Ráhábnak; azok pedig helyeselték.

A sereg félt a folyón való átkeléstől, mert a víz nagyon megáradt, nem voltak rajta hidak, viszont ha hidat akartak

volna verni, akkor az ellenség bizonyosan meghiusította volna, hajók pedig nem voltak kéznél. Akkor Isten azt ígérte nekik, hogy leapasztja a folyót, úgy, hogy átkelhetnek rajta. Ezért Józsue két nap mulva a sereget és az egész népet átvezette rajta a következő rendben: Legelől mentek a papok a frigyládával, utána következtek a leviták, akik a templomsátort és az áldozathoz szükséges kegyszereket vitték; a leviták után vonult azután az egész nép, törzsek szerint, az asszonyok és gyermekek középütt, nehogy elragadja őket az ár. Midőn a papok elsőkül beléptek a vízbe és megállapították, hogy a folyó ezen a helyen járható, mert a víz nem mély és a kavics, amelyet a lassan hömpölygő folyó vize nem ragadott magával, szilárd talaj a lábuk alatt, a többiek is bátran átkeltek, mert látták, hogy a folyó olyan, amint Isten előre megmondta nekik. A papok pedig megálltak a folyó közepén, míg az egész tömeg át nem kelt és biztonságba nem jutott. Csak akkor mentek ki ők maguk is a partra és aztán már felőlük hullámozhatott a folyó úgy, ahogy máskor szokott. Mihelyt a héberek mind odaát voltak, a folyó megint megáradt és visszanyerte előbbi magasságát.

A héberek ezután ötven stadionnyira előrenyomultak és tíz stadionnyira Jerichótól tábort ütöttek. Józsue pedig azokból a kövekből, amelyeket a törzsek fejei az ő parancsára összeszedtek a folyó medrében, oltárt emelt a folyó apadásának emlékére és áldozatot mutatott be rajta. Itt ünnepelték meg a pászka ünnepet is, mert most mindennek bővében voltak, amiben azelőtt hiányt szenvedtek. Mivel a kánaániak vetései érettek voltak, ők learatták és egyébként is sok mindent zsákmányoltak. A mannahullás, amit negyven évig élveztek, ebben az időben megszűnt.

Miközben az izraeliták így előre vonultak és széltében-hosszában mindent elpusztítottak, a kánaániak meg sem moccantak, hanem megbújtak falaik mögött. Ennélfogva Józsue elhatározta, hogy ostrom alá fogja őket és az ünnep első napján a papok a fegyveres őrségtől körülvett frigyládát hét kürt harsogása közben körülhordozták a város falai körül és közben a népet bátorságra tüzelték; utánuk pedig a vének lépkedtek. Aztán viszszatértek a táborba és nem tettek semmi mást, csak a kürtöket fújták. Miután hat napon át egymásután ezt cselekedték, Józsue a hetedik napon összegyüjtötte a sereget és az egész népet és hirdette nekik az örömhírt, hogy a város el fog esni, mert Isten még aznap ledönti a városfalakat, az ostromlók mindennemű közreműködése nélkül; egyúttal megparancsolta nekik, hogy akit elfognak, kivétel nélkül vágják le és ne indítsa őket könyö-

rületre sem fáradságuk, sem szánalmuk ,sem szelídségük; és ne engedjék merő kapzsiságból a zsákmány miatt kisiklani az ellenséget, hanem minden élőt mészároljanak le és semmit se tartsanak meg maguknak. Ami aranyat és ezüstöt találnak, azt hordják össze, hogy mint az elsőnek elfoglalt város zsákmányának zsengéjét, örömükben felajánlják Istennek sikerükért. Csak Ráhábot és rokonait helyezzék biztonságba az eskü értelmében, amellyel a kémek lekötelezték neki magukat.

Miután Józsue így beszélt, csatarendbe állította a sereget és megindult vele a város ellen. És megint körüljárták a falakat, elől a frigyláda és a papok, akik kürtharsogással tüzelték harcra és rohamra a sereget. Miután hétszer körüljárták a várost, kis ideig mozdulatlanul álltak: egyszerre csak leomlottak a városfalak, anélkül, hogy a héberek ostromszereket vagy bármi más erőszakot alkalmaztak volna.

Erre azonnal benyomultak Jerichóba, legyilkolták minden lakosát, mert ezeket a falak hirtelen összeomlása megrémítette és eszükbe sem jutott ellenállni. Így aztán részben az utcán, részben a házakban leöldösték őket és senkinek sem kegyelmeztek, még az asszonyoknak és gyermekeknek sem. Az egész város tele volt hullákkal, mert élve senki sem menekült meg. És felégették az egész várost és környékét, Ráhábot pedig övéivel együtt, akik a fogadóba menekültek, megmentették a kémek a veszedelemtől. Józsue maga elé vezettette őt, megköszönte neki, hogy megmentette a kémeket és illendő jutalmat ígért jócselekedetéért és azon nyomban szántófölddel ajándékozta meg és egyébként is nagy tiszteletben részesítette.

Amit a városban a tűz megkímélt, azt Józsue földig romboltatta és átkot mondott mindazokra, akik talán fel akarják építeni az elpusztított várost; aki az első kövét lerakja az új városfalnak, veszítse el elsőszülöttjét és ha befejezi a városfal építését, veszítse el legkisebb fiát is. Ezt az átkot Isten később be is teljesítette, mint ahogy a maga helyén majd elmondom.

A város elpusztítása után óriási mennyiségű ezüst, arany és réz halmozódott fel, mert senki sem merte megszegni a parancsot, hogy bármit is eltulajdonított volna a maga hasznára. Ezt a zsákmányt Józsue átadta a papoknak, hogy őrizzék meg a kincstárban. Így pusztult el Jericho.

Bizonyos Ákán, a Juda törzséből való Zábdi fia, királyi palástot talált, amely egészen át volt szőve arannyal s az arany súlya kétszáz siklusnyi volt. És mivel úgy gondolkodott: nem járja, hogy ő kénytelen legyen Istennek feláldozni azt, amit

annyi veszedelem után a maga zsákmányaként hazavihetne, holott Istennek nincs is szüksége rá, sátrában mély gödröt ásott és elrejtette a köpenyt, abban a hiú reményben, hogy így titokban tarthatja Isten előtt éppen úgy, mint bajtársai előtt.

Annak a helynek, ahol Józsue tábort ütött, Galgala volt a neve; ez a szó annyit jelent, mint „szabadság“, mert mióta átkeltek a folyón, úgy érezték, hogy megszabadultak minden fáradalomtól, amit Egyiptomban és a pusztaságban elszenvedtek.

Néhány nappal Jericho eleste után Józsue háromezer fegyverest küldött Hái városa ellen, amely Jericho fölött feküdt. Ezek összecsaptak Hái lakosaival, de azok megszalasztották őket s közben harminchat főnyi veszteségük volt. Midőn az izraeliták erről értesültek, igen megszomorodtak és elcsüggedtek és nem is annyira vérrokonaik elvesztése miatt, mert ezek bátor és tiszteletreméltó férfiak voltak, hanem inkább kétségbeesésükben, mert már azt hitték, hogy minden veszteség nélkül hatalmukba keríthetik az egész országot, hiszen Isten megígérte nekik; és most meglepetéssel látták, hogy az ellenség még győzelmet is arathatott. Ezért zsákruhát öltöttek, gyászoltak, egész nap sírtak és arra sem gondoltak, hogy egyenek, annyira lesujtotta őket ez a szerencsétlenség.

Mikor Józsue látta, milyen levert és kétségbeesett a sereg, nagy bizakodással Istenhez fordult és így imádkozott: „Nem hősködésből és vakmerőségből fogtunk hozzá, hogy fegyverrel elfoglaljuk ezt az országot, hanem a te szolgád, Mózes buzdított bennünket, mert csodajelek kíséretében megígérted, hogy megszerzed nekünk ennek a földnek a birtokát és seregünknek mindig győzelmet adsz ellenségeinken. Egy és más már meg is történt ígéreted szerint, most azonban váratlanul vereséget szenvedtünk, elvesztettük harcosaink egy részét és ezért már-már kétségbeesünk ígéreteiden és Mózes ígéretein és nagy szomorúságban vagyunk. És mivel első kísérletünk ily balul ütött ki, csüggedt szorongással nézünk a jövő elébe. Te pedig, Uram, aki segíthetsz a mi szerencsétlenségünkön, végy le rólunk minden gyászt, vedd le a csüggedt gondokat a jövő miatt és add meg nekünk a győzelmet.“

Így imádkozott Józsue Istenhez, arcra borulva, Isten pedig azt felelte neki, hogy keljen fel és tisztítsa meg a sereget a bűntől, amellyel beszennyezte magát, mikor Istennek szentelt tárgyakat eltulajdonított. Éppen azért szenvedtek vereséget, de megint győznek majd ellenségeiken, mihelyt Isten tolvajait kinyomozzák és megbüntetik. Ezt Józsue kihirdette a népnek,

magához hivatta Eleázár főpapot és a törzsek fejeit és sorsot vettetett az egyes törzsekre. És mivel a sors Juda törzsét vetette ki, hogy abba tartozik a tettes, utána a törzs egyes családjaira vetettek sorsot és a sors Ákán családját vetette ki. Aztán sorra vizsgáltak minden embert és végül kiderült, hogy maga Ákán a tettes; mikor látta, hogy nem tagadhatja le tettét és hogy utólérte az Isten ítélete, bevallotta a tolvajlást és előhozta a lopott köntöst. Azonnal kivégezték és éjjel megszégyenítő módon elásták, mint ahogy a nyilvánosan kivégzetteket szokták.

Ezután Józsue a sereget Hái ellen vezette, éjjel lesbe állította embereit a város körül s napkeltekor megtámadta az ellenséget. Ezek vérszemet kaptak nemrégiben aratott győzelmüktől, vadul megrohanták a hébereket és ekkor ő színlelt meneküléssel messzire elcsalta őket a várostól; s így abban a hiszemben, hogy a héberek megfutamodtak, már biztosra vették a győzelmet. De ekkor a héberek hirtelen visszafordultak és előre megállapított jellel a lesbenállókat is harcba hívták. És benyomultak a városba, miközben a polgárok ott álltak a falakon és azokat figyelték, akik a városból kivonultak. A héberek elfoglalták a várost, mindenkit leöltek, aki a kezük ügyébe akadt, Józsue pedig az ellenségre vetette magát, megbontotta soraikat és megszalasztotta őket. Mivel pedig ezek azt hitték, hogy a város még az övék, oda akartak visszavonulni. De mikor látták, hogy az ellenség már odabent is megvetette lábát és a várost az asszonyokkal és gyermekekkel együtt tűzzel pusztítja el, fejvesztetten szétszóródtak a vidéken és így egyenkint már semmi ellenállást sem tudtak tanusítani. Miután Hái lakosait így tönkreverték, nagyon sok asszony, gyermek és rabszolga jutott az izraeliták kezébe, ezenfelül rengeteg poggyászt, marhát és készpénzt zsákmányoltak, mert a vidék igen gazdag volt. Mindezt Józsue Galgalában szétosztotta a harcosok között.

Mikor a Jeruzsálem közelében levő Gábaa lakosai értesültek Jericho és Hái sorsáról, mindjárt sejtették, hogy őket is nagy veszedelem fenyegeti. De nem akarták kérlelni Józsuét, hiszen sejtették, hogy semmit sem érhetnek el nála, mert nyilvánvalóan az volt a szándéka, hogy a kánaániakat teljesen kiirtsa. Ehelyett felszólították szomszédaikat, Kafira és Kárjátjárim lakosait, hogy kössenek velük szövetséget; megértették velük, hogy őket is ugyanez a veszedelem fenyegeti. Mikor ezek elfogadták az ajánlatot, követségbe küldték Józsuéhoz azokat

a polgártársaikat, akiket a nép erre a szolgálatra a legalkalmasabbaknak talált és szövetségi ajánlatot tettek neki. A szövetségesek azonban veszedelmesnek tartották volna elárulni, hogy ők kánaániak és úgy gondolták, sokkal okosabb lesz, ha azt hazudják, hogy semmi közük a kánaániakhoz, mert ők messze laknak tőlük. Tehát azt állították, hogy azért jöttek hozzá, mert bíznak nagylelküségében és bölcseségében és többnapos utat tettek meg, aminek bizonysága a ruhájuk is; mert íme, ezt a ruhát, mikor elindultak, újonnan vették magukra és a hosszú út alatt elrongyolódott. Csakhogy ők szándékosan rongyos ruhát vettek fel, hogy nagyobb hitelt szerezzenek szavaiknak. Így léptek be tehát az izraeliták gyűlésébe és elmondták, hogy őket Gábaa lakosai és a szomszéd városok, amelyek Gábaához közel vannak, küldték ide, hogy ősi szokásaikhoz híven békét és szövetséget kössenek velük. Mert tudják, hogy Isten bőkezűsége és kegyelme ajándékozta nekik Kánaán országát, ezért sok szerencsét kívánnak nekik hozzá és egyetlen vágyuk, hogy őket is vegyék fel polgáraik sorába. És miközben így beszéltek, rámutattak hosszú utazásuk bizonyítékaira és kérték a hébereket, hogy kössenek velük baráti szövetséget. Józsue elhitte nekik, hogy nem kánaániak és szövetséget kötött velük s a főpap és a vének is megesküdtek nekik, hogy barátaiknak és szövetségeseiknek tekintik őket és nem forralnak ellenük ellenséges terveket. Ezt az esküt aztán a nép is megerősítette. Miután tehát ezek csellel elérték szándékukat, visszatértek övéikhez. Azonban Józsue később, midőn seregével Kánaán hegyvidékére érkezett, megtudta, hogy Gábaa városa nem messzire van Jeruzsálemtől es lakosai a kánaániakhoz tartoznak. Ennélfogva elöljáróikat maga elé rendelte és szemükre vetette a csalást. Ezek azonban kijelentették, hogy nem láttak más módot megmenekülésükre és csak kényszerből folyamodtak ehhez az eszközhöz. Józsue tehát magához hivatta Eleázárt, a főpapot és a véneket és eléjük terjesztette a dolgot, hogy döntsenek. Ezek úgy vélekedtek, hogy Gábaa lakosait közmunkára kell kötelezni, azonban az esküvel megerősített szerződést nem szabad megszegni. Így Gábaa lakosai védelmet és segítséget találtak a fejük fölé tornyosuló veszedelemben.

Jeruzsálem királya igen felbőszült Gábaa lakosainak elpártolásán, ezért unszolta a szomszédos városok királyait, hogy álljanak mellé és indítsanak közösen hadat Gábaa ellen. Mivel pedig ezek megtudták, hogy a szomszéd városok királyai — né-

gyen voltak — a jeruzsálemiek szövetségesei és városuk közelében egy forrás mellett ütöttek tábort, Józsuét hívták segítségül. Mert ekkoriban az volt a helyzet, hogy ezektől csak rosszat várhattak, viszont azoktól, akik irtóhadjáratot folytattak a kánaániak ellen, a velük kötött szövetség miatt megmentésüket remélhették. Józsue azonnal segítségükre sietett hadseregével, éjjel-nappal menetelt és az ellenséget, amikor éppen ostromra készült, kora reggel megtámadta, megszalasztotta és bekergette egy szakadékos vidékre, amelynek Bethoron a neve. És felismerte, hogy maga Isten jött segítségére, még pedig abból a szembeötlő tényből, hogy mennydörgött és villámlott és rendkívül heves jégeső esett, ezenfelül a nap meghosszabbodott, hogy a hébereket az éjszaka ne akadályozza meg az üldözésben. Így történt, hogy Józsue megámadta és megölte a királyokat Mákeda mellett, ahol egy barlangban bujtak meg. Hogy pedig a nap akkor csakugyan meghosszabbodott és a rendes tartamán túl terjedt, kiderül a szent iratokból, amelyeket a templomban őriznek.

Józsue, mikor megverte a királyokat, akik Gábaa ellen hadat indítottak, visszatért a kánaáni hegységbe, ott még egy nagy csatát vívott és dús zsákmánnyal vonult vissza a galgalai táborba. Amint pedig a héberek vitézkedésének híre eljutott a szomszéd népekhez és ezek megtudták, mily rengeteg embert lemészároltak, megrémültek. És azok a királyok, akik a Libanon hegységnél laktak és maguk is a kánaániakhoz tartoztak, segítségül hívták a síkságon lakó kánaániakat és filiszteusokat és Berót felsőgalileai város mellett ütöttek tábort, nem messze Kádestől, amely szintén Galileában van. Az egész sereg háromszázezer gyalogosból, tízezer lovasból és húszezer harckocsiból állt. Az ellenségnek ez a roppant sokasága igen megrémítette Józsuét és az izraelitákat; félelmükben elvesztették bátorságukat. Azonban Isten korholta őket, hogy miért ily kishitűek és miért nem bíznak eléggé az ő hatalmában és segítségében; megigérte, hogy legyőzik ellenségeiket; megparancsolta nekik, hogy vágják át a lovak térdinait és égessék fel a harckocsikat. Ezekből az igéretekből Józsue ismét bátorságot merített és az ellenség ellen vonult. Ötödnapra utolérte és kemény csatában megküzdött vele, úgy, hogy szinte elképzelhetetlen mészárlás támadt. Végre is ő lett a győztes, szétszórta az ellenséget, sokáig üldözte s majdnem egész seregét elpusztította: maguk a királyok is mind elestek. És mivel már ember nem volt megölni való, megölette a lovakat és elégettette a harckocsikat. Utána végigvonult az egész országon, de sehol sem ütkö-

zött ellenállásba. Megszállta és elfoglalta a városokat és mindenkit megölt, aki útjába akadt.

Már az ötödik év is elmult és a kánaániakat mind kipusztították, kivéve azokat, akik a megerősített falak közé menekültek. Ebben az időben Józsue elvonult Galgalából és a szent templomsátort Silo város mellett ütötte fel, mert ennek szép vidéke volt; ezért különösen alkalmas volt erre addig is, amíg a viszonyok megengedik, hogy az izraeliták templomot építhessenek. Innen az egész néppel Szichembe vonult és Mózes parancsa szerint ott oltárt emelt. Aztán megosztotta a sereget és egyik felét felállította a Garizim hegyen, a másikat a papokkal és levitákkal a Hebál hegyen, ahol az oltár is volt. És miután itt áldoztak, a kívánságokat elmondták és az oltárra felírták, visszatértek Silóba.

Józsue már elöregedett és látta, hogy a kánaániak városait igen nehéz elfoglalni, egyrészt mert a hely, ahova épültek, természettől fogva erős volt, másrészt pedig mert olyan hatalmas bástyafalaik voltak, hogy az ellenség még megostromolni se merte, mert nem remélhette, hogy elfoglalja. Ugyanis a kánaániak, mikor megtudták, hogy az izraeliták kivonultak Egyiptomból, hogy őket kiirtsák, minden idejüket városaik megerősítésére fordították. Józsue tehát összehívatta a népet Silóba. És midőn a roppant tömeg odaözönlött, felsorolta nekik, mily nagy volt eddig szerencséjük és mily hősi tetteket vittek véghez, mert Isten védelmezte őket, ők pedig megtartották a törvényeket. Elmondta, hogyan győztek le harmincegy királyt, akik harcba mertek szállni velük és hogyan semmisítették meg hadseregüket, amely elbizakodott erejében és harcba bocsátkozott velük, úgy, hogy hírmondó sem maradt nemzetségükből. Mivel pedig némelyik város elesett, másokat azonban csak hosszú és makacs ostrom árán lehetne bevenni, mert bástyáik erősek és lakosaik rendíthetetlenül bíznak ezekben, javasolja, hogy azokat, akik a Jordánon túlról velük együtt indultak hadba és mint rokonok, megosztották velük a közös veszedelmet, bocsássák haza és köszönjék meg nekik eddigi segítségüket, aztán pedig minden törzsből válasszanak ki egy-egy férfit, akik dícséretes jámborságukkal kiválnak, hogy az országot becsületesen és csalás nélkül felmérjék és nagyságát az igazsághoz híven jelentsék.

Mivel a nép ezt a javaslatot elfogadta, Józsue azonnal kiküldte a férfiakat, hogy mérjék fel az országot. Néhány tapasztalt mérnököt adott melléjük, akik mint szakértők megerősíthették majd a mérések helyességét. Megbízta őket azzal is, hogy

külön mérjék fel a termékeny és a kevésbbé termékeny ország-részeket. Tudniillik Kánaán olyan, hogy nagy területei vannak, amik magukban ugyan igen alkalmasak arra, hogy termést hozzanak, sőt igen termékenyeknek mondhatók, de a Jericho vagy Jeruzsálem körüli földekhez képest szóba se jöhetnek. Mert ámbár ezeknek a vidéke kicsiny s azonfelül javarészt hegyes, termékenység és szépség tekintetében mégis bízvást állja a versenyt bármely más országgal. Ezért Józsue jónak találta, hogy a felosztást nem annyira mérték, mint inkább érték szerint kell elvégezni, mert néha egy szántóföld többet ér, mint ezer más. Tehát tíz embert küldtek ki, ezek bejárták az országot és felbecsülték. Hét hónap mulva visszatértek Józsuéhoz Silo városába, ahol akkoriban a szent sátor állt.

Ekkor Józsue Eleázár, a vének és a törzsek főnökei segítségével felosztotta az országot a kilenc törzs és Manasszé féltörzse között, úgy hogy minden törzs nagyságának megfelelő részt kapott a szántóföldből. Azután sorsot húztak és Juda törzse kapta egész Felső-Judeát, amely egyfelől Jeruzsálemig, másfelől szélességében egészen a Holt-tengerig terjedt. Ezen a területen volt Aszkalon és Gaza városa. Simeon törzsének, amely a második volt, jutott Édom egyik része, amelyet Egyiptom és Arábia határol. Benjamin törzse azt a tartományt kapta, amely hosszában a Jordántól a tengerig, szélességében Jeruzsálemtől Bételig terjed. Ez a rész volt a legkeskenyebb, de ennek volt a legjobb földje és ezen volt Jericho és Jeruzsálem városa. Efraim törzsének jutott az a terület, amely hosszában a Jordántól Gáderig, szélességében Bételtől a nagy alföldig nyúlik. Manasszé féltörzse a Jordántól Dór városáig terjedő részt lakta, amely szélességében Betsánig, a mostani Skythopolisig terjed. Iszachár törzsének része szélességben a Karmel hegytől egészen a folyóig, hosszában pedig a Tábor-hegyig terjedt. Zabulon törzsének jutott az a tartomány, amely a Genezaret tavától a Karmel-hegyig és a tengerig nyúlik. Azt a vidéket, amely a Karmel mögött terül el és Sidonig nyúlik, jellege szerint „Völgynek“ nevezik és ezt Aszer törzse kapta. Ebben a részben van Arke városa, amelynek másik neve Ekdipus. Neftali törzsének jutott az a rész, amely kelet felé Damaskus városáig és Felső-Galileáig nyúlik, egészen a Libanon hegységig és a Jordán forrásaiig, amelyek ebből erednek és a szomszéd Arke város északi szegélyét érinti. Végül Dán törzse kapta az egész Völgyet, amely nyugaton terül el s Asdód és Dór városokkal határos s amelybe beletartozik Jamnia

és Get, Akkarontól egészen addig a hegyig, ahol Juda törzsének birtoka kezdődik.

Így osztotta fel Józsue annak a hat népnek a földjét, amelyeket Kánaán fiairól neveztek el és így adta oda a kilenc és fél törzsnek. Mert az ámorreusok földjét, amely ugyancsak Kánaán egyik fiáról kapta nevét, Mózes már előbb kiosztotta a két és fél törzsnek, mint fentebb említettem. Sidon környékét és azt a területet, amely az arukeus, amateus, aradius népekig terjed, még nem osztották fel.

Mivel azonban Józsue agg kora miatt már nem tudta minden feladatát maga elvégezni és utódai, akiknek a főparancsnokságot átadta, hanyagul teljesítették kötelességüket, megparancsolta, hogy minden törzs azon a területen, amely a sorsolás útján jutott neki, teljesen irtsa ki a kánaániakat, mert már Mózes megjövendölte, hogy ettől függ tulajdon biztonságuk és ősi törvényeik fenntartása. És ezt mindenkinek be kell látnia. Továbbá megparancsolta, hogy adjanak át a levitáknak harmincnyolc várost; tizet már az ámorreusok földjén kaptak. Ebből hármat menedékhelynek jelöltek ki az oltalmat keresők számára; mert gondosan ügyelt arra, hogy Mózesnek minden rendelkezését végrehajtsák; ezek voltak Hebron Juda földjén, Szichem Efraim földjén és Kádes Neftali földjén, Felső-Galileában. Ezenfelül felosztotta az izraeliták között a zsákmány többi részét is, amiből óriási mennyiséget szereztek. Ezen a réven mind a közösség, mind az egyes emberek vagyona igen meggyarapodott, mert rengeteg arany, ruhanemű és egyéb használati tárgy volt, azonfelül annyi marha, hogy alig lehetett összeszámolni.

Ezután Józsue összehívta a sereget és az ötvenezer fegyvereshez, akik a Jordánon túl Ámorrea táján laktak és vele együtt vonultak hadba, a következő beszédet tartotta: „Mivel Isten, az egész héber nép atyja és ura, birtokunkba adta ezt a földet és biztosított bennünket róla, hogy ezt a birtokot megtarthatjuk, ehhez pedig ti, Isten parancsa szerint, készségesen segítséget nyujtottatok és most már semmiféle erőfeszítést sem kell tennünk, helyénvaló, hogy pihenőt adjunk nektek és készségeteket ne vegyük tovább igénybe. Ha fenyegető veszedelem idején megint szükségünk volna rátok, reméljük, hogy készen álltok és később is éppen ily készségesen siettek segítségünkre, bár már eddig is sok megpróbáltatást szenvedtetek végig. Köszönetet mondunk nektek, hogy velünk együtt szembeszálltatok minden szorongattatással és ezért a jövőben is mindig hálásak leszünk. Mert természetes érzés bennünk,

hogy barátainkra mindig gondolunk és visszaemlékezünk arra, amit a ti segítségtekkel elértünk s arra is, hogy nem törődtetek a magatok érdekével, hanem mellénk álltatok és azon igyekeztetek, hogy segítsetek megszervezni azt, amit Isten jósága nekünk szánt és amiből ti is megkaptátok részeteket. Mert a mi közös erőfeszítéseink révén hatalmas vagyon jutott rátok, nagy arany és ezüst zsákmányt visztek magatokkal és ami még többet ér, megnyertétek a mi különös jóindulatunkat és mi mindig készségesen bizonyságát is adjuk ennek bármikor, a megfelelő viszontszolgálatokkal. Ezenfelül teljesítettétek Mózes parancsait s nem is gondoltatok arra, hogy már elköltözött az élők sorából és ezzel is különös hálánkat érdemeltétek ki. Most örvendezzetek: hazabocsátunk benneteket tartományotokba s felszólítunk, hogy sohase feledkezzetek meg az irántunk való barátságról. Ne is higyjétek, hogy mi azért, mert a folyó elválaszt bennünket, mások vagyunk, nem pedig zsidók. Mert mi valamennyien Ábrámtól származunk, akár az innenső, akár a túlsó parton lakunk és ugyanaz az Isten adta az életet a mi atyáinknak és a tieiteknek is. Ennélfogva az ő tiszteletét épp oly hűségesen kell ápolnotok, mint ahogy mi ápoljuk és épp úgy meg kell tartanotok az alkotmányt, amelyet Mózes által adott. Ha ezt megteszitek és állhatatosan megmaradtok mellette, Isten mindig kegyes oltalmazótok lesz. Ha azonban más népek erkölcseihez és szokásaihoz pártoltok, akkor Isten elfordul a ti nemzetségetektől." Miután befejezte beszédét, köszöntötte mindenekelőtt a parancsnokokat, aztán az egész néptömeget és visszavonult; a nép azonban sírva nyomába szegődött, míg végül szomorú hangulatban elváltak egymástól.

Miután Ruben és Gád törzse és Manasszé törzsének az a része, amely velük ment, átkelt a folyón, a Jordán partján oltárt emeltek örök emlékéül annak, hogy barátságban váltak el a túlsó part lakosaitól. De mikor a Jordánon túl lakó izraeliták meghallották, hogy azok, akik elváltak tőlük, oltárt emeltek és nem tudták, milyen szándékkal tették ezt, abban a hiszemben, hogy ezt azért tették, hogy valami új istentiszteletet vagy idegen isteneket honosítsanak meg, fegyvert ragadtak, hogy átkeljenek a folyón, üldözőbe vegyék az oltárépítőket és az ősi szokások megsértéséért megbüntessék őket. Mert az volt a meggyőződésük, hogy inkább kell törődni Isten akaratával és tiszteletével, mint a rokonsággal és azoknak a méltóságával, akik a szentségtörést elkövették. És így haragjukban harcra készülődtek. Józsue azonban, Eleázár főpap és a vének igyekeztek őket visszatartani és csitították, hogy

először próbálják meg jóindulattal megtudni, hogy milyen szándékkal építették azt az oltárt, és csak akkor lépjenek közbe fegyverrel, ha már meggyőződtek amazoknak gonosz szándékáról. Erre elküldték Fineeszt, Eleázár fiát, és tíz más nagytekintélyű héber férfiút követségbe, hogy tudják meg, mi volt amazoknak a szándékuk az oltár felállításával. Mikor tehát ezek átkeltek a folyón és megérkeztek azokhoz, rögtön gyűlést hívtak össze, Fineesz pedig odalépett a középre és ezt a beszédet tartotta: „Bűnötök sokkal nagyobb, hogysem szavakkal meg lehetne torolni. Mégsem akarunk mindjárt fegyvert ragadni, hanem rokonságunk miatt és mert bíztunk abban, hogy talán szép szavakkal észre lehet benneteket téríteni, vállalkoztunk erre a követségre, tudniillik nem szeretnénk ok nélkül megtámadni benneteket, ha az oltárt jámbor szándékkal állítottátok. Ellenkező esetben azonban feltett szándékunk, hogy szigorúan megbüntetünk benneteket, ha az ellenetek emelt vád valónak bizonyul. Csakugyan szinte hihetetlen, hogy ti, akik hallottátok Isten akaratát és a törvényeket, amelyeket adott nektek, alig hogy eltávoztatok tőlünk és új hazátokba indultatok, máris elfeledtétek volna, mit köszönhettek Isten gondoskodásának és a szent sátort, a frigyládát és az ősi oltárt elhagytátok, idegen isteneket fogadtatok el és átvettétek a kánaániak gyalázatos szokásait. De mi nem akarunk benneteket semmi váddal sem illetni, ha magatokba szálltok, több esztelenséget nem követtek el, újra az ősi törvényeket tisztelitek és sohasem feledkeztek meg róluk. Azonban, ha kitartotok gonosz szándékotok mellett, akkor a mi törvényeink kedvéért semmitől sem riadunk vissza, hanem átkelünk a Jordánon s Isten és parancsolatai védelmére úgy bánunk el veletek, mint a kánaániakkal, vagyis éppen úgy kiirtunk benneteket, mint azokat. Ne higyjétek, hogy mivel a folyón átkeltetek, most már kiszabadultatok Isten hatalma alól is. Mert mindenütt az ő hatalmában vagytok és sohasem menekülhettek az ő mindenhatósága és büntető keze elől. De ha azt hiszitek, hogy új hazátokban nem tudjátok megőrizni józanságtokat, akkor módotokban van az országot újra felosztani és elhagyni, akármilyen jó legelői is vannak. Mindenesetre jól tennétek, ha észre térnétek és többé nem követnétek el törvényszegést. Feleségeitekre és gyermekeitekre kérünk titeket, ne kényszerítsetek harcra bennünket. Most pedig tanácskozzatok és cselekedjetek úgy, hogy ettől a tanácskozástól függ a magatok és szeretteitek boldogsága. Gondoljátok meg azt is, hogy

jobb engedni az okos rábeszélésnek, mint vállalni a háború terheit."

Amint Fineesz befejezte beszédét, a gyűlés elöljárói az egész néppel együtt egyhangúan visszautasították az ellenük emelt vádakat: nem azért emelték az oltárt, hogy elszakadjanak rokonaiktól, sem azért, hogy új istentiszteletet honosítsanak meg. Ők csak az egy Istent ismerik el, akit minden héber tisztel, és tudják, hogy Istennek csak egy oltáron szabad áldozni, tudniillik a rézoltáron a szent sátor előtt. Azután így folytatták: „Azt az oltárt, amelyet most állítottunk és amely ezt a gyanút támasztotta bennetek, nem istentiszteleti célra emeltük, hanem azért, hogy örök emléke legyen rokonságunknak. Nem az a célja, mint ti gyanítottátok, hogy a törvények áthágására csábítson bennünket, hanem inkább figyelmeztetés: hogy maradjunk meg mindig az igaz hitben és atyáink szokásaiban. Isten maga legyen a tanúnk, hogy csakis ezzel a szándékkal emeltük az oltárt. Legyetek tehát a jövőben jobb véleménnyel rólunk és ne vádoljatok olyan bűnnel, amely miatt Ábrám utódai, akik a hagyományos intézményektől elpártoltak és újításokat honosítottak meg, halálbüntetést vontak fejükre."

Fineesz nagyon megdicsérte őket okos beszédükért, azután pedig visszatért Józsuéhez és elmondta a népnek, hogy mi történt. A nép örvendezett, hogy nem kell háborúba vonulnia és rokonvért ontania és Istennek hálaáldozatot mutatott be. Ezután Józsue elbocsátotta a népet és Szichembe ment. Húsz esztendővel később, mikor már töródött aggastyán volt, összehívta az egyes városokból a legtekintélyesebb embereket, a hatóságokat és a véneket és a népből is azokat, akiket könnyen össze tudott hívni. Mikor valamennyien egybegyűltek, emlékezetükbe idézte Isten jótéteményeit, amelyekben bőségesen volt részük, hiszen nyomorúságos sorsból nagy hatalomra és dicsőségre jutottak. Aztán figyelmeztette őket, hogy kövessék Isten akaratát, aki mindig kegyes volt hozzájuk, mert csak jámborságukkal tarthatják meg maguknak Isten jóindulatát a jövőben. Nemsokára elköltözik az életből és ennélfogva joga van ilyen intéseket adni nekik. Különösképpen kérte őket, hogy ezekre az intésekre mindig emlékezzenek.

Miután így beszélt a jelenlévőkhöz, száztíz éves korában meghalt. Ebből az időből negyven évet együtt élt Mózessel, akitől sok hasznos dolgot tanult és akinek halála után huszonöt évig ő volt a fővezér. Bölcs férfiú volt és ékesszólón tudta meg-

magyarázni terveit a népnek. Bölcseségben és ékesszólásban kiváló volt, háborúban és veszedelemben bátor és erős, békében bölcs tanácsadó, minden időben megrendíthetetlenül jámbor és erényes férfiú. Az Efráim földjén lévő Támna városában temették el. Körülbelül ugyanebben az időben halt meg Eleázár főpap és méltóságát fiára, Fineeszre, hagyta. Síremléke Gábaát városában van.

2. FEJEZET

A fővezér halála után az izraeliták megszegik az ősi törvényeket, ezért nagy szerencsétlenség szakad rájuk. Benjámin egész törzse egy lázadás után hatszáz ember kivételével elpusztul.

A két férfiú halála után Fineész hirdette Isten akaratát, hogy a kánaáni nép elpusztításának fővezérsége Juda törzsének jusson. Mert a népnek fontos volt megtudnia, hogy Isten mit tart legjobbnak. És ez a törzs maga mellé vette még Simeon törzsét, azzal a feltétellel, hogy mivel segített az ellenséget kipusztítani Juda törzsének földjéről, most ő is segítsen Juda törzsének.

A kánaániak pedig, akiknek hatalma akkor megint megerősödött, nagy hadsereggel várták az izraelitákat Bezek városánál. Fővezérük Adonibezek volt, a bezekek királya; ez a név annyit jelent, mint a „bezekek ura“, mert Adoni héber nyelven annyi, mint „úr“. Abban reménykedtek, hogy az izraelitákat annál könnyebben legyőzhetik, mert Józsue már nem él. Ezekkel ütközött össze az említett két törzs és bátran harcoltak, több mint tízezer embert megöltek, a többieket megszalasztották, üldözőbe vették és Adonibezek királyt elfogták. Midőn ezt megcsonkították, így szólt: „Isten mindenért megfizet. Mert nekem most ugyanazt kell elszenvednem, amit én elkövettem régebben hetvenkét király ellen.“ Még élt, mikor Jeruzsálembe vitték, de hamarosan meghalt és ott temették el. Erre végigmentek az egész országon, hogy a városokat elfoglalják és miután sok várost elfoglaltak, megtámadták Jeruzsálemet, elfoglalták a város alsórészét és lakosait mind megölték. Azonban a város felsőrészének elfoglalásáról le kellett mondaniok, olyan erősek voltak a falai és természettől fogva is olyan jól védett hely volt.

Aztán megint fölkerekedtek és Hebronba mentek, elfoglalták a várost és lakosait egy szálig leölték. Itt még élt egy óriási emberfajta, amely hatalmas testével és termetével elütött minden más

embertől; elképesztő volt a külsejük és rettenetes a hangjuk. Csontjaikat még ma is mutogatják és ezek oly nagyok, hogy igazán nem lehet emberi csontoknak tartani. Ezt a várost kétezer könyöknyi szántófölddel együtt kivételes adományul a levitáknak ajándékozták, az ország többi részét pedig Mózes parancsa értelmében Káleb kapta meg, az egyik kém, akit annakidején Kánaánba küldtek. A mádianita Jetró, Mózes apósa, utódainak is kiutaltak birtokul egy darab földet, mert ők elhagyták házukat és együtt bolyongtak az izraelitákkal a pusztában.

Juda és Simeon törzsei Kánaán hegyvidékén minden várost elfoglaltak, a síkságon azonban és a tengerparton csak Askalont és Asdódot. Viszont Gaza és Akkaron nem került kezükre, mert lakósainak rengeteg harckocsijuk volt és lent laktak a síkságon, tehát megtámadták az ostromlókat és súlyos veszteségeket okoztak nekik. Erre ezek a törzsek, miután már amúgyis igen meggazdagodtak a zsákmányból, hazavonultak városaikba és leszerelték haderejüket.

A Benjámin-törzsbeliek Jeruzsálem lakósaira, — mert a város a sorsvetéskor rájuk esett, — adót vetettek ki és így mindkét fél nyugton maradt. Az egyik megszabadult a hadifáradalmaktól, a másik az örökös veszedelemtől és mind a két fél földművelésre adta magát. Benjámin törzsének példáját követték a többi törzsek is, beérték az adószedéssel és békén hagyták a kánaániakat.

Efraim törzse hadsereget küldött Bétel ellen és bár sokáig és nagy fáradsággal ostromolta, nem ért el semmi eredményt. Ámbár a késedelmeskedés miatt nagyon bosszankodtak, mégsem hagyták abba az ostromot. Végre elfogtak egy polgárt, aki élelmet szállított a városba; ennek megígérték, hogy ha kezükre adja a várost és ők beveszik, őt és övéit megkímélik. Ez az ember ráállt s megesküdött nekik, hogy kezükre juttatja Bételt. Így árulták el a várost, így foglalták el; valamennyi lakósát leölték, de az árulót övéivel együtt életben hagyták.

Erre az izraeliták abbahagyták a háborút, vagy legalább is nem sokat törődtek vele; ehelyett buzgón nekiláttak a földművelésnek és állattenyésztésnek. És mivel ebből nagy hasznot húztak, tivornyázásra és kéjelgésre adták fejüket, megvetették a fegyelmet és a tisztességet, lépten-nyomon megszegték a törvényt és az alkotmányt. Emiatt Isten megharagudott rájuk és előbb jóslatban korholta őket azért, mert akarata ellenére megkímélték a kánaániak életét: adandó alkalommal ezek az ő szelídségüket kegyetlenséggel fogják viszonozni! Istennek ezt a fi-

gyelmeztetését az izraeliták nemcsak ellenzéssel fogadták, hanem semmi kedvük sem volt már a háborúhoz, részben mert sok hasznot húztak a kánaániakból, részben pedig mert elpuhult életük miatt restek lettek a hadakozásra. Lassankint az előkelők is megromlottak és már nem választottak véneket, sem más hatósági személyeket, mint ahogy a törvény parancsolta, csak földműveléssel foglalkoztak és csak a pénzt hajhászták. Zabolátlan életmódjuk miatt szörnyű zűrzavar keletkezett köztük, végül polgárháborúra került a sor, még pedig a következő okból:

Egy leviták rendjéből való ember, aki Efraim törzsének területén lakott, a Juda törzséhez tartozó Betlehemből vett feleséget. Mivel szépsége miatt szenvedélyesen szerette feleségét, az asszony azonban nem viszonozta hasonló szerelemmel az érzelmeit, hanem szinte napról napra annál jobban elidegenedett tőle, minél jobban lángolt a férfi szerelme, végül is napirenden voltak köztük a civakodások. Ezek miatt az asszony négy hónap mulva elvált férjétől és visszatért szüleihez. Ezt a szerelmes férfi nem bírta elviselni és utána ment felesége szüleihez, akik aztán elsimították a viszályt és kibékítették a házastársakat. Négy napot töltött ott a férfi és felesége szülei nagyon szívesen látták. Az ötödik napon végre haza akart térni és déltájban elindult, azonban a szülők nem szívesen engedték el leányukat és estig még ott tartották őket maguknál. Az úton egyetlen szolga kísérte őket, az asszony szamárháton utazott. Miután már harminc stadiont megtettek és Jeruzsálem közelébe értek, a szolga azt javasolta, hogy vegyenek szállást valamelyik fogadóban, nehogy éjszaka baj érje őket, mivelhogy a közelben ellenség tartózkodik, éjjel pedig még a legbarátságosabb vidék is bizonytalan és gyanús. A levitának sehogyan sem tetszett ez a javaslat, mert idegen földön nem szívesen tért be fogadóba: Jeruzsálemben kánaániak laktak. Jobbnak tartotta, ha megtesznek még húsz stadiont, mert akkor izraelita városba érkeznek. S mivel javaslatát elfogadták, tovább mentek s eljutottak a Benjamin földjén levő Gábaába, éppen akkor, mikor a nap már lenyugodott. Ilyen későn azonban már senki sem volt a piacon, aki éjjeli szállást adhatott volna nekik. Végül mégis találkoztak egy öreg emberrel, aki Efraim törzséből származott, de Gábaában lakott és éppen a mezőről tért haza. Megkérdezte a férjet: kicsoda, honnan jön s miért keres ilyen későn éjjeli szállást? Mikor a levita azt válaszolta, hogy feleségét viszi haza, aki szüleinél volt látogatóban és hogy Efraim törzsének földjén laknak, az

öreg meghívta, hogy szálljanak meg nála, mivel ő is ennek a törzsnek a földjén lakott és így véletlenül törzsrokonuk is. Azonban néhány gábaai ifjú meglátta az asszonyt a piacon és megcsodálta szépségét; ezek észrevették, hogy betértek az öreghez s abban a biztos tudatban, hogy a gyenge öreg úgysem tudja megvédeni őket, rögtön odamentek a ház elé. Az öreg könyörgött, hogy távozzanak és ne erőszakoskodjanak; azonban azt követelték, hogy adja ki nekik az idegen asszonyt, akkor aztán békén hagyják. Mikor azt hozta fel, hogy rokonasszony és levita felesége és ne kövessenek el ilyen gyalázatosságot és ne sértsék meg a törvényt puszta kéjvágyból, csúfolkodtak a törvényeken és őt magát kinevették, sőt megfenyegették, hogy megölik, ha kívánságuknak útjába áll. Erre az öreg nagyon kínos helyzetbe került és mivel nem engedhette meg, hogy ilyen gyalázatosságot kövessenek el vendégeivel, azt ajánlotta nekik, hogy majd kiadja a saját leányát; mert a bűne bizonyára kisebb lesz, ha a fiatalemberek azon elégítik ki gerjedelmüket, mintha a vendégjogot így megsértik. Úgy gondolta: ezzel mindent megtett, hogy vendégei megsértését elhárítsa. De mikor azok nem tágítottak, hanem annál hevesebben és erőszakosabban követelték az asszony kiadását, térdre esett az öreg és könyörgött, hogy álljanak el gonosz szándékuktól. Azoknak azonban már elvette eszüket a kéjvágy, erőszakra vetemedtek és elhurcolták az asszonyt a lakásukra, meggyalázták és egész éjjel vele szórakoztak. És csak reggel felé engedték el. Az asszony nagyon megszomorodott a rajta esett gyalázaton és visszatért szállására, de fájdalmában és szégyenében nem mert férje szeme elé kerülni, mert tudta, mennyire szenvedne az a történtek miatt. Egyszerre csak a földre zuhant és kiadta lelkét. Férje azonban azt hitte, hogy csak mély álomba merült és mivel semmi rosszat se gyanított, fel akarta ébreszteni és megvigasztalni, mert tudta, hogy nem a maga jószántából adta oda magát ezeknek a gyalázatos embereknek, hanem erőszakkal hurcolták el. De mikor észrevette, hogy halott, megemberelte magát, már amennyire ilyen szörnyű szerencsétlenségben kitelt tőle, felrakta halott feleségét a szamárra és hazavitte. Ott tizenkét darabra szabdalta és minden törzsnek elküldött belőle egy darabot, egyúttal pedig tudomásukra hozta halála okát és azt a borzalmas merényletet is, amelyet az asszonyon elkövettek.

Az egyes törzseket mélyen megrendítette a testrészek borzalmas látványa és a bűntényről kapott értesítés, mert ilyesmiről még sohasem hallottak. Jogos haragjukban összegyülekez-

tek Silóban a templomsátor előtt, ahol azonnal fegyvert ragadtak és elhatározták, hogy Gábaa lakosait haddal támadják meg. A vének azonban ellenkeztek és megengedhetetlennek mondták, hogy a törzsrokonok ellen háborút indítsanak, mielőtt meg nem próbálták szavakkal elsimítani a viszályt. Hiszen a törvény még azt sem engedi meg, hogy valami gaztett miatt idegenek ellen háborút indítsanak, mielőtt nem küldtek hozzájuk követeket és nem próbálták meg szépszerével észretéríteni őket. Ennélfogva méltányos, hogy a törvény parancsa szerint követeket küldjenek Gábaába és ezek követeljék a bűnösök megbüntetését. Ha aztán a tetteseket kiadják nekik, akkor érjék be ezeknek a megbüntetésével; de ha ellenkeznek, akkor indítsanak ellenük háborút. Ennek értelmében követeket küldtek Gábaába, panaszt tettek az ifjak ellen az asszonyon elkövetett gaztett miatt és követelték, hogy ezért az undorító bűncselekményért a tettesek halállal lakoljanak. Gábaa lakosai azonban nem voltak hajlandók kiadni az ifjakat és úgy gondolták, hogy megszégyenítő volna rájuk nézve, ha engednének az idegen parancsnak csak azért, mert félnek a háborútól, hiszen sem felszerelés, sem hadseregük száma tekintetében egyetlen népnél sem voltak alábbvalók. És csakugyan más törzsrokonokkal együtt buzgón készültek a háborúra, mert azok is épp oly elbizakodottak voltak és abban reménykedtek, hogy súlyos vereséget mérnek támadóikra.

Mikor az izraelitáknak jelentették a gábaai lakosok szándékát, esküt tettek, hogy többé soha nem adják leányaikat házastársul Benjámin törzséből való férfihoz, most pedig haddal vonulnak ellenük; mert még jobban haragudtak rájuk, mint őseink a kánaániakra. És négyszázezer fegyveressel azonnal Gábaa ellen vonultak. A Benjámin-törzsbeliek hadserege 25.600 fegyveres volt, köztük ötszáz olyan harcos, akik balkezükkel kitűnően tudtak parittyázni. Gábaa mellett ütköztek össze és a Benjámin-törzsbeliek megszalasztották az izraelitákat, akik közül huszonkétezer ember elesett; talán még több is elesett volna, ha az éjszaka véget nem vet a viaskodásnak. Erre a Benjámin-törzsbeliek ujjongva vonultak be városukba, az izraeliták pedig elcsüggedtek vereségük miatt és visszavonultak a táborba. Másnap megint csatáztak és a Benjámin-törzsbeliek megint győztek: az izraeliták közül 18.000 ember esett el, a többi gyáván a táborba menekült. Mikor aztán a közeli Bétel városba értek, másnap egész nap böjtöltek és megkérték Fineeszt, a főpapot, imádkozzék Istenhez, hogy ne haragudjék rájuk tovább, elégedjék meg kétszeres vereségükkel, adjon nekik erőt és győzelmet ellen-

ségeiken. Isten pedig Fineesz imádságára megígérte nekik kérésük teljesítését.

Erre seregüket két részre osztották; az egyik éjjel lesállásban helyezkedett el a város közelében, a másik pedig megütközött a Benjámin-törzsbeliekkel. Mikor a Benjámin-törzsbeliek megrohanták őket, ezek visszavonultak, azok pedig utánuk eredtek. A héberek egyre jobban hátráltak s így lassankint minden harcost kicsaltak a városból, úgy hogy az ifjak és a városban hagyott harcképtelen öregek is kirohantak, hogy rávessék magukat az ellenségre. Mikor már elég messzire jutottak a várostól, a héberek megálltak, megfordultak, csatarendbe sorakoztak és a lesállásban felállított katonáknak megadták a megbeszélt jelet, mire ezek előre rohantak és hangos csatakiáltással rátámadtak az ellenségre. Mikor a Benjámin-törzsbeliek észrevették, hogy csapdába kerültek, tehetetlenül kapkodtak ide-oda, úgy hogy beszorították őket egy mély völgybe. Ott aztán elárasztották őket dárdákkal és valamennyien ott vesztek, csak hatszáz ember menekült meg, mert ezek szorosan összezárkóztak, áttörtek az ellenségen, a szomszédos hegyekbe vonultak és ott is maradtak egy darabig, a többit, körülbelül huszonötezer embert, karddal vágták le. Erre az izraeliták Gábaa városát felgyujtották s még az asszonyokat és gyermekeket is legyilkolták; ugyanígy végeztek a Benjámin-törzsbeliek többi városával is és annyira nekikeseredtek, hogy tizenkétezer válogatott harcost küldtek Jabesba, Gálaád városába, mert nem küldtek segítséget a Benjámin-törzsbeliek ellen. Ezt a várost is földig rombolták, egyúttal a városban minden harcképes férfit, továbbá az asszonyokat és a gyermekeket is megölték és csak négyszáz hajadonnak kegyelmeztek meg. Ennyire elvakította őket haragjuk, mert a levita feleségén esett gyalázatosságon kívül még sok harcosuk elvesztését is nagyon szívükre vették.

Később azonban megbánták, hogy a Benjámin-törzsbeliekkel ilyen irgalmatlanul bántak és ámbár úgy érezték, hogy megérdemelték a büntetést, mert Isten szent törvénye ellen vétkeztek, mégis böjtöt tartottak és követeket küldtek, hogy visszahívják azt a hatszáz harcost, akik a pusztai sziklára menekültek, amelynek Remmon volt a neve. A követek nem csupán a menekültek szomorú sorsát panaszolták fel, hanem a magukét is, mert oly sok vérrokonukat elveszítették; rábeszélték őket, hogy igyekezzenek szerencsétlenségüket erős lélekkel elviselni és térjenek vissza megint földjükre, mert attól kell tartani, hogy Benjámin egész törzse elpusztul. „Visszaadjuk nektek — mondták

megnyugtatásukra — törzsetek egész földjét és a zsákmányból annyit, amennyit magatokkal tudtok vinni." A Benjámin-törzsbeliek belátták, hogy gyalázatosságukkal magukra vonták Isten büntetését, tehát velük mentek és visszatértek földjükre. Az izraeliták feleségül adták hozzájuk a négyszáz jabesi hajadont és törték a fejüket, hogyan szerezhetnének feleséget a többi kétszáz Benjámin-törzsbelinek is, hogy nekik is utódaik támadjanak. Mivel a háború elején esküt tettek, hogy senki sem adja leányát feleségül Benjámin-törzsbelihez, egyesek úgy vélekedtek, hogy ezt az esküt nem kell megtartani, mert haragjukban tették, nem pedig érett megfontolás után és bizonyára nem vonják magukra Isten haragját, ha ezt a kiveszőfélben lévő törzset megmentik a teljes pusztulástól; egyébként az esküszegés csak akkor ártalmas és veszedelmes, ha rosszindulatból követi el az ember, nem pedig, ha a szükség megköveteli. A vének azonban igen szigorúan nyilatkoztak az esküszegésről és minden körülmények között elítélték. Ekkor valaki kijelentette: ő tudja, hogyan kell feleséget szerezni a Benjámin-törzsbelieknek és mégis megtartani az esküt. Ennek a módja a következő: „Mikor évente háromszor összegyülekezünk Silóban, feleségeinket és leányainkat is magunkkal visszük oda. Nos, a Benjámin-törzsbeliek megszöktethetik leányainkat és feleségül vehetik anélkül, hogy mi bíztatnánk őket, vagy megakadályoznánk ebben. Ha aztán az elrablott leányok szülei emiatt panaszkodnak és a bűnösök megbüntetését követelik, akkor megmagyarázhatjuk nekik, hogy ők maguk az okai, miért nem vigyáztak jobban leányaikra és hogy most már nem szabad haragot tartani a Benjámin-törzsbeliek ellen, mert haragjukat már eddig is bőségesen kielégíthették." Ezt a javaslatot helyesléssel fogadták; elhatározták, hogy a Benjámintörzsbelieknek alkalmat adnak a nőrablásra. Mikor tehát az ünnep ideje elérkezett, a kétszáz ifjú kettes-hármas csoportokban megleste az ünnepre érkező hajadonokat a város előtt: a szöllőskertekben és egyéb alkalmas rejtekhelyeken bujtak meg. Mikor pedig a leányok gyanutlanul és minden különösebb védelem nélkül játszadoztak, a férfiak hirtelen kirohantak, megriasztották és összefogdosták őket. Ily módon szereztek maguknak feleséget; ezután földművelésre adták magukat és abban fáradoztak, hogy megint visszanyerjék régebbi jómódjukat. Így Benjámin törzse, amely már kihalófélben volt, az izraeliták okos viselkedése révén fennmaradt és hamarosan újra felvirágzott s népességének száma és gazdagsága megnövekedett. Így végződött ez a háború.

3. FEJEZET

Az izraeliták erkölcsei megromlanak és ők az asszirek szolgaságába jutnak, de Otoniel felszabadítja őket.

Ugyanilyen balsors érte Dán törzsét is, amely a következő okból került erre a szerencsétlen sorsra. Mikor az izraeliták felhagytak a háborúskodással és egészen a földművelésre adták magukat, a kánaániak, akik ezért igen megvetették őket, elkezdtek csapatokat gyüjteni. Nem azért, mintha féltek volna az izraeliták újabb támadásától, hanem mert abban reménykedtek, hogy ha leverik a hébereket, az ő városaikban nagyobb biztonságban élhetnek majd. Ezért fölszerelték a harckocsikat, összevonták haderejüket, szövetségbe hívták a Juda földjén lévő Askalon és Akkaron városokat, valamint több más várost, amelyek a síkságon feküdtek. Ezután arra kényszerítették a Dán-törzsbelieket, hogy meneküljenek a hegységbe és a síkságon egy talpalatnyi helyet sem hagytak meg nekik. És mivel a Dán törzsbeliek sokkal gyengébbek voltak, hogysem harcba szállhattak volna és mivel nem volt elegendő szántóföldjük, öt embert küldtek a tengerpart vidékére, hogy keressenek gyarmatnak alkalmas területet. Mikor ezek nem messze Libanontól és a Kis-Jordán forrásaitól és a Sidon melletti nagy síkságon egy napi utat megtettek, jó és termékeny földre bukkantak és erről értesítették övéiket; ezek hamarosan odamentek seregükkel és megalapították Dán várost, amelyet Jákob egyik fia és a maguk törzse után neveztek el.

Az izraeliták hatalma egyre jobban hanyatlott, mert elszoktak a munkától és elhanyagolták az istentiszteletet. Mert miután meglazult köztük a katonai fegyelem és a polgári tisztesség, csak az élvezeteken és a léha életen járt az eszük, úgy hogy nemsokára elharapództak köztük ugyanazok a bűnök, amelyek Kánaánban elterjedtek. Ezért megharagudott rájuk Isten, úgy hogy a jólétet, amelyet mérhetetlen fáradalmak árán szereztek meg, tékozlásukkal megint elveszítették. És midőn Kusán-Rásátaim, az asszirek királya, háborúval vonult ellenük, az ütközetekben nagy veszteségeket szenvedtek; miután városaikat ostrom alá fogta, sokan fogságba estek közülük; mások félelemből megadták magukat a királynak. Majdnem elviselhetetlen

adót kellett fizetniök és nyolc esztendeig minden elképzelhető megaláztatást kénytelenek voltak elszenvedni. Ennek az időnek letelte után azonban így szabadultak meg nyomorúságukból:

Egy Juda-törzsbeli férfi, Kenez fia Otoniel, erélyes és fenkölt gondolkodású férfiú, isteni jelenésben azt a parancsot kapta: ne tűrje tovább, hogy az izraelitákat ezentúl is nyomorgassák, hanem igyekezzék felszabadítani őket. Nem sokkal utóbb nagynehezen néhány bajtársra talált, mert csak kevesen voltak, akik a jelen állapot miatt szégyelték magukat és helyzetük javulását óhajtották. Mindenekelőtt tehát lemészárolta a helyőrséget, amelyet Kusán-Rásátaim a városban hagyott és mivel első vállakozása ilyen fényesen sikerült, bajtársainak száma hamarosan megnövekedett. Nem sokkal utóbb megtámadta az asszireket, megverte és megszalasztotta őket, és átkergette az Eufráton. Miután Otoniel ragyogó bizonyságát adta vitézségének, a nép jutalmul fővezérré és egyúttal bírájává választotta. Negyvenévi kormányzás után halt meg.

4 FEJEZET

Hogyan jutott népünk a moábiták uralma alá és hogyan szabadította fel Áod

Mikor halála után az izraeliták hatalma megint hanyatlani kezdett, mivel senki sem kormányozta a népet és megint nagy nyomorúságra jutottak, mert sem Isennek nem adták meg a köteles tiszteletet, sem a törvénynek nem engedelmeskedtek, a moábiták királya, Eglon, mert zilált közviszonyaik miatt megvetette őket, támadást indított ellenük s több ütközetben vereséget mért rájuk. Mikor azokat is teljesen leigázta, akik még ellenálltak, súlyos adót rótt a népre. Királyi székhelyének Jerichót tette meg, a népet pedig minden elképzelhető módon gyötörte és tizennyolc esztendeig a legszörnyűbb nyomorúságban tartotta. Végül megkönyörült Isten az izraeliták inségén, meghallgatta keserves könyörgéseiket és megszabadította őket a moábiták igájából. Ez pedig így történt:

Egy Benjámin törzséből való Áod nevű ifjú, Geras fia, aki éppen olyan bátor volt, mint amilyen óriási erejű, és különösen a balkeze volt rendkívül ügyes és ebben volt minden ereje,

Jerichóban lakott és gyakran megfordult Eglon királv udvarában, akinél mindenféle szolgálatokkal behízelegte magát; ezért az udvari emberek is igen kedvelték. Mikor egyszer két szolga kíséretében ajándékokat hozott a királynak, jobb combja táján, a ruhája alatt tőrt rejtett el és így lépett a király elé. Éppen nyár volt és délidő, amikor az őrök részben a hőség, részben pedig az ebéd miatt szolgálatukat rendszerint hanyagabbul szokták ellátni. Mikor az ifjú átnyujtotta a királynak az ajándékokat, az éppen egy hűvös kis szobában pihent és beszédbe elegyedett vele. Most kettesben maradtak, mert a király kiküldte a szolgákat, hogy Áoddal beszélgethessen. A király ott ült a trónon és Áod attól tartott, hogy elhibázza a szúrást és csak könynyű sebet ejt rajta. Kimesterkedte tehát, hogy a király felkeljen, mert azt mondta neki, hogy Isten parancsára el kell mesélnie az álmát. A király örömmel ugrott fel trónjáról, hogy meghallgassa az álmot és ebben a pillanatban Áod szíven szúrta és tőrét benne hagyta a sebben, aztán kisietett és maga után bezárta az ajtót. A szolgák azt hitték, hogy a király elaludt, ezért maguk is pihenőre tértek.

Áod nyomban értesítette Jericho lakosait arról, ami történt, titokban összehívta őket és buzdította, hogy keljenek fel szabadságuk kivívására. Ezek örömmel hallották a hírt, gyorsan fegyvert ragadtak, hírnököket küldtek szét az egész országban, akik kosszarvkürtök harsogása közben hirdették ki az eseményt; mert ez volt az ősi módja a nép összehívásának. Eglon szolgái sokáig nem tudták meg, mi történt. Amikor leszállt az este, attól tartottak, hogy a királynak valami baja történhetett és bementek a szobájába s mikor ott találták holtan, nem tudták, mitévők legyenek. De mielőtt még a helyőrség összegyülekezhetett volna, az izraeliták nagy csapata megrohanta; némelyeket ott helyben öltek le, a többi, több mint tízezer, megfutamodott, hogy a moábiták földjére meneküljön. Az izraeliták megszállták a Jordán átkelő helyét, üldözték a menekülőket és levágták őket, úgy hogy egyetlen egy sem menekült meg. Így szabadultak meg a héberek a moábita szolgaságból. Áodot pedig megválasztották a nép legfőbb bírájának és miután ezt a tisztét nyolcvan évig betöltötte, meghalt. Nem szólván a már említett hőstettéről, minden tekintetben dícséretre méltó férfiú volt. Utána Sámgárt, Ánát fiát választották bírájukká, de ez már kormányzásának első esztendejében meghalt.

5. FEJEZET

Hogyan sanyargatják a kánaániak kemény szolgasággal az izraelitákat és hogyan szabadítja fel őket Bárák és Debbora.

Az izraeliták, akik nem okultak eddigi szerencsétlenségükből és sem Istent nem tisztelték, sem a törvénynek nem engedelmeskedtek, alig szabadultak meg a moábita szolgaságból, máris Jábim kánaáni király igájába kerültek. Ez tudniillik Ászor városából, amely a Merom-tótól északra fekszik, háromszázezer gyalogossal, tízezer lovassal és háromezer harckocsival megindult ellenük. Ennek a hadseregnek a fővezére Sziszár, aki különös kegyben állt a királynál, megtámadta az izraelitákat, súlyosan megverte és adófizetésre kényszerítette őket.

Ezt a szolgaságot nyögték húsz esztendeig és még mindig nem okultak szerencsétlenségükből. Ezért Isten elbizakodottságuk és hálátlanságuk miatt még tovább is büntetni akarta őket. De mikor végre észretértek és belátták, hogy balsorsukat csak a törvények megvetésének köszönhetik, egy Debbora nevű jósnőhöz fordultak; ennek a neve héberül annyit jelent, mint „méh". Kérték, imádkozzék Istenhez, hogy könyörüljön meg sorsukon és ne engedje, hogy a kánaániak kipusztítsák őket. És Isten megváltást igért nekik és a Neftali törzséből való Bárákot adta nekik vezérül; Bárák neve héber nyelven annyit jelent, mint „villám".

Debbora magához hivatta Bárákot, meghagyta neki, hogy tízezer válogatott ifjúból összeállított hadsereggel vonuljon az ellenség ellen; ennyi harcos elegendő, mert Isten így hirdette és ezzel a győzelmet is nekik igérte. Mivel Bárák kijelentette, hogy nem vállalkozik a hadsereg vezetésére, ha Debbora nem osztja meg vele a főparancsnokságot, a jósnő haragosan így szólt: „Asszonnyal akarod megosztani azt a tisztséget, amelyet Isten rád bízott! Hát jó, elvállalom!" Mikor a tízezer harcos egybegyűlt, a Tábor-hegy mellett ütött tábort. Sziszár a király parancsára ellenük vonult és nem messze az ellenségtől tábort ütött. Mivel pedig az izraeliták és Bárák megrémültek az ellenség óriási seregétől és már visszavonulásra gondoltak, Debbora visszatartotta őket, megparancsolta nekik, hogy még aznap szálljanak hadba, mert Isten segítségével és támogatásával győzni fognak.

Tehát megkezdődött a csata. Amint a két sereg egymásra rontott, hatalmas vihar támadt, zápor és jégeső zuhogott. De a szél az esőt a kánaániak arcába vágta, homályt borított szemükre, úgy hogy sem dárdáikat, sem parittyáikat nem tudták

használni, a nehézfegyverzetűeknek pedig megdermedt a kezük, úgy hogy nem tudták fogni a kardjukat. Az izraelitákat viszont hátba kapta a vihar és ezért kevesebbet ártott nekik; sőt ez még jobban felbátorította őket, mert felismerték benne Isten segítségét. Berohantak hát az ellenség kellős közepébe és rengeteg harcost levágtak. Némelyeket agyonvertek az izraeliták, mások ellenben a fejvesztett menekülésben leestek lovukról, úgy hogy a harckocsik sokat halálra gázoltak. Mikor Sziszár látta, hogy katonái menekülnek, kiugrott harckocsijából, menekült és eljutott az egyik kineus feleségének, Jáhelnek, sátrához és kérte, hogy rejtse el; az asszony befogadta, s mikor a fővezér inni kért, romlott tejet adott neki. Mikor Sziszár mohón kiitta, mély álomba merült, Jáhel pedig hatalmas csapásokkal vasszöget vert át a két halántékán és odaszögezte a padlóhoz. Mikor hamarosan odaértek Bárák katonái, megmutatta nekik a padlóhoz szögezett ellenséget. Tehát, amint Debbora jövedölte, ezt a győzelmet is asszonynak köszönhették. Bárák a hadsereggel Ászorba vonult, megütközött Jábim királlyal, aki ellene vonult, megölte őt és a várost földig lerombolta. Negyven évig kormányozta az izraelitákat.

6. FEJEZET

Az izraelitákat leigázzák a mádianiták és más népek, Gedeon pedig felszabadítja őket.

Midőn Bárák és Debbora majdnem ugyanabban az időben meghalt, a mádianiták, akik segítségül hívták az amalekitákat és az arabokat, haddal vonultak az izraeliták ellen, megverték őket, felégették termésüket és gazdag zsákmánnyal távoztak. Mikor ezt hét esztendőn keresztül újra meg újra megismételték, az izraeliták elköltöztek a síkságokról, kimentek a hegységbe, földalatti folyosókat és barlangokat ástak és oda rejtették el mindent, amit az ellenségtől megmentettek. Mert a mádianiták mindig nyáron vezettek hadjáratot; hagyták, hogy az izraeliták télen megműveljék a földeket, aztán elpusztították mindazt, amit ezek nagy fáradsággal termeltek. Így élelemhiány és éhség támadt, tehát könyörögtek Istenhez, hogy segítsen rajtuk.

Gedeon, Joás fia, Manasszé törzsének egyik előkelő tagja, egyszer néhány kéve gabonát hazavitt, hogy titokban kicsépelje a borsajtó-gödörben, mert az ellenség miatt félt nyilvánosan csé-

pelni a szérűn. Ekkor ifjú képében látomás jelent meg előtte, amely őt boldognak és Isten kedveltjének nevezte. Gedeon így felelt neki: „Valóban pompás bizonyítéka Isten jóságának, hogy kénytelen vagyok a borsajtó-gödröt használni a szérű helyett!" Az ifjú azonban bátorította és azt mondta, hogy igyekezzék népe szabadságát visszaszerezni. Gedeon azt felelte rá, hogy ez lehetetlen, mert az ő törzse kisszámú, ő maga pedig sokkal fiatalabb, hogysem ilyesmire gondolhatna. Isten azonban megígérte, hogy mindent megad neki, amire szüksége lesz és az izraelitáknak adja a győzelmet, ha Gedeon vállalkozik a fővezérségre.

Ezt az esetet Gedeon elbeszélte néhány más fiatalembernek és azok hitelt adtak szavainak és hamarosan tízezerfőnyi hadsereg volt fegyverben. De Isten megjelent álmában Gedeonnak és így beszélt hozzá: Az emberek természete olyan, hogy önmagukat nagyon szeretik, viszont másokat és főképpen az erényes embereket gyűlölik; nem szívesen ismerik el, hogy győzelmüket Istennek köszönhetik, hanem inkább maguknak és hatalmas, jól felszerelt hadseregüknek tulajdonítják. Hogy tehát megtudják, hogy a győzelem csak az Isten segítségétől függ, vezesse hadseregét a legnagyobb hőség idején a folyóhoz s azokat, akik letérdelnek és úgy isznak, tartsa bátor embereknek, viszont azokat, akik csak vonakodva és nyugtalanul isznak, tekintse gyáváknak. Midőn Gedeon Isten parancsa értelmében megtette ezt, háromszáz ember akadt, akik a vizet félénken és remegve emelték szájukhoz. S ekkor Isten azt parancsolta neki, hogy ezzel a háromszáz emberrel támadja meg az ellenséget. Tehát tábort ütöttek a Jordán partján, amelyen másnap akartak átkelni.

Gedeon nagyon félt, mert az Isten parancsa úgy szólt, hogy az ellenséget éjjel támadja meg, de Isten nyilván fel akarta bátorítani, s ezért megparancsolta neki, hogy egyik harcosával lopódzzék a mádianiták sátrai közelébe; ott majd megjön a bátorsága és megerősödik bizakodása. Gedeon a parancs értelmében el is ment, magával vitte Fára nevű szolgáját. Midőn az egyik sátor közelébe értek, látta, hogy néhány őrtálló katona van a sátorban és hallotta, amint egyikük a bajtársának elmesélte az álmát; Gedeon egészen tisztán értette. Az álom pedig ez volt: az illető azt álmodta, hogy árpacipót látott, amely olyan rossz volt, hogy meg sem lehetett enni. Ez a cipó végiggurult a táboron és feldöntötte a királynak és a harcosoknak sátrait. A másik őrszem azt mondta rá, hogy ez az egész hadsereg pusztulását jelenti. Megmagyarázta, mire alapítja ezt az álomfejtést. „Az árpa — úgymond — kétségtelenül a legsilányabb gabona-

fajta; az izraeliták is most a leghitványabbak valamennyi ázsiai népség között és ezért bátran az árpához hasonlíthatók. Azok, akik az izraeliták közül a legnagyobb bátorságot tanusítják: Gedeon harcosai. Mivel pedig azt mondod, hogy láttad, amint a cipó feldöntötte sátrainkat, attól tartok, hogy Isten győzelmet ad Gedeonnak a mi seregeink fölött.“

Midőn Gedeon hallotta ezt az álommagyarázatot, nekibátorodott, megerősödött bizakodása; elmesélte övéinek is, azután pedig megparancsolta, hogy ragadjanak fegyvert. Ezek azonnal felfegyverkeztek, hogy végrehajtsák a parancsot, mert az álom elbeszélése bátorságot öntött beléjük. Gedeon három részre osztotta seregét, mindegyikben száz ember volt és a negyedik őrváltás idején az ellenség ellen vezette. Valamennyinek a kezében üres korsó volt, a korsóban égő fáklya, hogy felvonulásukat az ellenség ne vehesse észre. Jobbkezükben kosszarvat tartottak, amelyet harsonának használtak. Az ellenség tábora nagy területet foglalt el; sok tevéjük volt és néptörzsek szerint körben helyezkedtek el. A hébereknek megparancsolta, hogy mikor már nincsenek messze az ellenségtől, adott jelre fujjanak bele a szarvakba, törjék össze a korsókat és nagy harci kiáltozással, kezükben a fáklyákkal rohanják meg az ellenséget; akkor bizonyosan győzelmet aratnak, mert Isten ezt megigérte Gedeonnak. A harcosok pontosan teljesítették a parancsot; az ellenség azonban felébredt álmából, megzavarodott és megrémült, mert éjszaka volt: Isten így akarta. Azonban csak keveset öltek meg közülük az izraeliták, a legtöbbet a saját bajtársaik szúrták le, mert a különféle nyelvű szövetségesek nem értették egymás szavát és ebből zavar támadt. Így aztán mindenkit, aki útjukba került, ellenségnek néztek, s rettenetes mészárlás támadt. Mihelyt az izraeliták értesültek Gedeonnak erről a győzelméről, ők is fegyvert ragadtak, üldözőbe vették a menekülő ellenséget és egy völgyben utólérték; mivel köröskörül sok volt a hegyi patak, azok nem tudtak menekülni, tehát valamennyit levágták, köztük a két királyt, Orebet és Zebet. Midőn a többi hadvezér a hadsereg megmaradt részét, körülbelül tizennyolcezer embert, tovább vezette és meglehetős távolságban az izraelitáktól táborba szállt velük, Gedeon tovább üldözte őket, mert bármennyire megerőltette magát, még mindig nem fáradt ki; tehát üldözte őket egész seregével, valamennyit levágta és a megmaradt két hadvezért, akiknek Zebee és Szálmánán volt a nevük, foglyul ejtették. Ebben a csatában a mádianiták és szövetségeseik, az arabok közül százhúszezer ember esett el; rengeteg zsákmány, arany,

ezüst, szövetek, tevék és egyéb barmok jutottak a héberek kezére. Gedeon, mikor visszatért szülővárosába, Efrába, leölette még a mádianiták királyait is.

Egyébként Efraim törzsét nagyon bosszantotta Gedeon hadiszerencséje és elhatározta, hogy hadat indít ellene, azzal az ürüggyel, hogy mielőtt az ellenséget megtámadta volna, velük nem tanácskozott előbb. Gedeon, aki szerény és nemes férfiú volt, azt felelte nekik, hogy nem a saját elhatározásából, hanem Isten parancsára támadta meg az ellenséget, továbbá, hogy a győzelem nekik éppen úgy javukra válik, mint azoknak, akik kivívták. Ezekkel a szavaival lecsillapította haragjukat és ezzel még nagyobb hasznot hajtott, mint haditetteivel, mert ily módon megakadályozta a polgárháborút. Egyébként ez a törzs később még megbűnhödött kevélységéért és ezt el is mondom, mikor majd rákerül a sor.

Ezután Gedeon le akart mondani, de unszolták, hogy tartsa meg tisztét még negyven évig. A nép bírája volt, ő döntött minden viszályban, amit eléje hoztak és minden döntését megfellebbezhetetlennek ismerték el. Mikor késő agg korában meghalt, szülővárosában, Efrában temették el.

7. FEJEZET

Gedeon utódai hosszú háborúkat viselnek a szomszéd népekkel

Gedeonnak hetven törvényes fia volt, mert sok feleséget tartott, ezenfelül volt egy törvénytelen fia is, Ábimelek, Druma nevű ágyasától. Ez a fiú atyja halála után anyja rokonaihoz költözött Szichembe, mert az anyja odavalósi volt. Ezek gyalázatos, gonosz életmódot folytattak és pénzt adtak neki, mire ő velük együtt visszatért szülőházába és ott megölte valamennyi testvérét, kivéve Jóátámot. Ez megszökött előle és szerencsésen megmenekült. Ábimelek ezután zsarnoki módon uralkodott, egyetlen törvénynek a saját akaratát tartotta és azokat, akik az igazságért kiálltak, haragjával sujtotta.

Midőn egyszer ünnepség volt Szichemben és az egész nép összesereglett, testvére Jóátám, akiről említettük, hogy elmenekült, felment a Garizim hegy csúcsára, amely Szichem fölött emelkedik és harsogó, messze hallható hangon felkiáltott, hogy csendesedjenek el és hallgassák meg szavait. Midőn elcsendesedtek, elmondta, hogy egyszer, mikor a fák még ember módon

tudtak beszélni, összegyülekeztek és megkérték a fügefát, legyen a királyuk. Mivel ez visszautasította a megtiszteltetést, mert elég tisztességnek tartotta azt, amit a gyümölcsei révén szerzett, — tudniillik egyetlen más fa sem terem ilyen gyümölcsöt, — a fák ugyan tovább is ragaszkodtak elhatározásukhoz, hogy uralkodót válasszanak maguk közül, de most már elhatározták, hogy a szőlőtőkének ajánlják fel ezt a méltóságot. Ez azonban az ajánlatot ugyanolyan szavakkal hárította el, mint a fügefa. És mikor ugyancsak így az olajfa is vonakodott, megkérték a fák a galagonyát, amelynek a fája kitűnő tüzifa, hogy fogadja el a királyi méltóságot. Ez el is fogadta és megigérte, hogy buzgón fog uralkodni. Azt mondta, hogy csak nyugodjanak majd az ő árnyékában; de ha vesztére törnek, tüzet bocsát rájuk és mindnyájukat elpusztítja. „Ezt nem szórakozásul beszéltem el nektek, — folytatta Jóátám, — hanem azért, mert ti, miután annyi jótéteményt élveztetek Gedeontól, nyugodtan tűritek, hogy Ábimelek bitorolja az uralmat és azért is, mert bűntársai voltatok a testvérgyilkosságban, hiszen az ő jelleme éppen olyan, mint a tűz." Miután így beszélt, megint elmenekült és évekig a hegységben rejtőzködött, mert félt Ábimelektől.

Nem sokkal az ünnepség után a szichemiek megbánták, hogy tűrték Gedeon fiainak legyilkolását s elkergették Ábimeleket a városból és a törzsből. De ez bosszút akart állni a városon cimboráival, tehát az aratás ideje előtt nagyon féltek kimenni a mezőre Ábimelek miatt. Mivel azonban éppen ebben az időtájban az egyik törzs feje, Gáál, rokonaival és egy fegyveres csapattal náluk időzött, védelmet kértek tőle az aratás idejére. Mikor ez megigérte segítségét, vele és harcosaival együtt kimentek a mezőre, nyugodtan learatták termésüket, azután lakomát tartottak, sőt Ábimeleket nyilvánosan szidalmazni is merészelték; a csapatvezetők pedig a város körül lesben csapatokat helyeztek el, Ábimelek katonái közül sokat elfogtak és meggyilkoltak.

Azonban egy bizonyos Zebul, az egyik legelőkelőbb szichemi ember, Ábimelek barátja, hírnökkel megüzente ennek, hogy Gáál ellene lázítja a népet és azt tanácsolta neki, álljon lesbe a város előtt és hogy Gáált majd mindenesetre sikerül rábeszélnie, hogy kijöjjön hozzá, így aztán hatalmába kerítheti és kitöltheti rajta bosszúját; ha pedig ez megtörténik, megigéri neki, hogy a nép megint kibékül vele. Ábimelek katonáival együtt lesbe állt, Gáál pedig vigyázatlanul kint tartózkodott a város szélén és Zebul is vele volt. Midőn Gáál észrevette, hogy fegyveresek közelednek feléje, odakiáltott Zebulnak, hogy katonák jönnek; az pedig azt

felelte rá, hogy azok csak a sziklák árnyékai. De mikor közelebb jöttek a katonák és már tisztán fel lehetett ismerni őket, hogy nem árnyékok, hanem fegyveres emberek, akkor Zebul odaszólt neki: „Nem szidalmaztad-e Ábimeleket, hogy gyáva? Miért nem mutatod meg tehát, milyen nagy vitéz vagy? Miért nem harcolsz vele?" Gáál meghökkent, de összecsapott Ábimelekkel, emberei közül néhány elesett, ő maga a többivel visszavonult a városba. Eközben Zebul a városban azon mesterkedett, hogy Gáált kikergessék; megvádolta, hogy az Ábimelek harcosaival vívott csetepatában gyáván harcolt. Mivel egyébként Ábimelek is meghallotta, hogy a szichemiek aratás idején megint kimentek a mezőre, lesbe állt a város előtt. Mikor a városból kijöttek, csapatának harmadrészével megszállta a kapukat, hogy a polgárok ne mehessenek vissza, a többiek szétszórták a szichemieket, megkergették és legyilkolták őket. A város ostrom nélkül megadta magát és Ábimelek földig rombolta, sót hintett romjára, aztán tovább vonult. Így a szichemiek mind elpusztultak. Azok azonban, akik a pusztulásból megmenekültek és a környéken szétszéledtek, megtelepedtek egy hozzáférhetetlen sziklán és ezt fallal akarták megerősíteni. De mikor Ábimelek értesült erről a szándékukról, megelőzte őket s valamennyi csapatát odavezette, hozott egy nyaláb szárazfát, megparancsolta katonáinak, hogy mindegyik ugyanezt tegye és azt a helyet körülrakta fával. Mikor hamarosan sok fát halmoztak fel a szikla körül, meggyujtotta, jól megrakta gyulékony anyaggal és óriási tüzet támasztott. Azok közül, akik a sziklára menekültek, senki sem menekült meg, mind az ezerötszáz ember ott veszett, feleségeik és gyermekeik is és a többiek közül is rengetegen. Ilyen szörnyű szerencsétlenég sujtotta a szichemieket és még nagyobb lett volna a gyász, ha nem tudták volna, hogy ez csak büntetés a gonoszságért, amelyet jótevőjük fiai ellen elkövettek.

Ábimelek pedig, aki a szichemiek kipusztításával az izraelitákat megrémítette, nem titkolta, hogy még nagyobb tervei is vannak és nem hagyja abba irtó hadjáratát mindaddig, míg valamennyi ki nem pusztult. Tehát Tebesz ellen vonult s rajtaütéssel elfoglalta a várost. Mivel pedig volt ott egy erős bástyatorony, amelybe az egész nép menekült, ezt is meg akarta támadni. De abban a pillanatban, amikor kapuját megrohamozta, egy asszony fölülről malomkövet dobott a fejére. Ábimelek földre zuhant és könyörgött fegyverhordozójának: ölje meg, ne mondhassák, hogy asszony ölte meg. A szolga teljesítette a parancsot és így Ábimelek megbünhödött a testvérgyilkosságért és a szichemiek ellen

elkövetett gaztetteiért, úgy amint Jóátám megjövendölte neki. Ábimelek halála után katonái elszéledtek és visszatértek otthonukba.

Ezután az izraeliták kormányzását a Manasszé törzséből való gálaádbeli Jáir vette át; minden tekintetben boldog ember volt és különösen azért, mert harminc derék fia volt, mind a harminc pompás lovas és mind a harminc helytartó volt gálaádi városokban. Jáir huszonkétévi uralkodás után halt meg agg korában és a gálaádi Kámon városban temették el.

Utána a héberek megint elfajzottak és megsértettek Istent és a törvényeket. Ezért az ámmoniták és a filiszteusok megvetették őket és nagy sereggel elpusztították földjüket. Miután a Jordánon túl fekvő területet elfoglalták, nekikészülődtek, hogy átkeljenek a folyón és az ország többi részét is meghódítsák. Azonban a héberek most már okultak balsorsukból, áldoztak Istennek és könyörögve kérték, enyhítse haragját, engedjen szigorúságából és hallgassa meg kegyelmesen könyörgéseiket. Isten csakugyan megszelídült és megígérte nekik segítségét.

Midőn az ámmoniták betörtek Gálaád tartományba, az ország lakosai a hegységig elébük mentek, de nem volt vezérük. Élt akkor bizonyos Jefte, aki régi nemes nemzetségből származott és a maga költségén hadsereget tartott fenn. Hozzáfordultak a héberek, segítséget kértek tőle és megigérték neki, hogy viszonzásul alávetik magukat uralmának, ameddig csak élnek. Ő azonban elutasította kérésüket és szemükre vetette, hogy akkor sem segítették meg, mikor testvérei gyalázatos módon kisemmizték. Tudniillik nem volt édestestvérük, hanem idegen asszonytól származott; atyja magához vette, mert nagyon szerette s ezért, mivel elhagyatott volt, megvetették és elkergették hazulról. Azóta Gálaádban lakott és mindenkit zsoldjába fogadott, aki hozzá csatlakozott. Végül azonban mégis csak hajlott kérésükre és miután esküvel megígérték, hogy életük fogytáig alávetik magukat uralmának, hadbaszállt.

Miután Jefte mindent igen gyorsan előkészített, haderejét Mászfát városába rendelte és követeket küldött az ámmoniták királyához, hogy emeljenek panaszt támadó hadjáratai miatt. De a király ugyancsak követeket küldött és szemükre vetette az izraelitáknak, hogy kivándoroltak Egyiptomból; felhívta őket, hogy távozzanak az ámorreusok földjéről, ami azelőtt az ő őseié volt. Jefte azonban visszaüzente neki, hogy alaptalanul vádolja az izraelitákat, hogy őseik birtokukba vették az ámorreusok földjét; inkább köszönje meg nekik, hogy az ámmoniták földjét

meghagyták, hiszen Mózes azt is megtarthatta volna, mikor a hatalmában volt. Mivel azonban a király azt követeli, hogy az izraeliták távozzanak az országból, amelyet Isten rendelkezéséből most már több mint háromszáz éve birtokukban tartanak, akkor bizony ők megharcolnak érte.

E szavakkal útjukra bocsátotta a követeket, imádkozott Istenhez a győzelemért, s megfogadta, hogy ha épségben tér haza, akármi lesz, ami elsőnek az útjába kerül, feláldozza Istennek. Aztán megütközött az ellenséggel, legyőzte, sokat megölt közülük, a többit pedig egészen Mennít városáig kergette; majd benyomult az ámmoniták területére, sok várost elpusztított, pompás zsákmányt ejtett és megszabadította népét a szolgaságból, amelyben tizennyolc esztendeig sinylődtek. Mikor pedig ezek után hazatért, olyan szerencsétlenség érte, amely egyáltalán nem volt méltó sikeres hadjáratához: mert az, aki elsőnek az útjába került, egyetlen hajadon leánya volt. Rettentő fájdalmában felnyögött és korholta leányát, miért sietett ennyire eléje, mivel most fogadalma értelmében fel kell áldoznia Istennek. De a leány nem riadt vissza sorsától, mert apja győzelméért és népe szabadságáért szívesen odaadta az életét. Mindössze kéthónapi haladékot kért, hogy társaival együtt elsirathassa fiatalságát, azután pedig hajlandó fogadalma értelmében feláldozni életét. Atyja megadta neki a haladékot és mikor ez letelt, leányát feláldozta egészen elégő áldozatul. Ezzel azonban sem a törvény értelmében nem cselekedett, sem Isten akaratát nem töltötte be és a jövőre sem gondolt és arra sem, mit gondolnak majd e tettéről azok, akik értesülnek róla.

Ezután Efraim törzse háborúval fenyegette meg, mert nem engedett nekik részt az ámmoniták ellen viselt háborúból és a zsákmányt és a hadi dicsőséget teljesen magának kaparintotta meg. De ő ezt válaszolta nekik: hiszen tudták, hogy vérrokonaikat háború fenyegeti; és nem siettek segítségükre, ámbár felszólították őket, pedig kérés nélkül is tulajdonképpen azonnal segíteniök kellett volna; továbbá igaztalanságot követtek el, hogy meg akarták támadni barátaikat, holott az ellenséggel nem mertek harcolni, végül megfenyegette őket, hogy ha nem térnek észre, Isten akarata szerint megbünteti őket. Mivel azonban szavakkal nem ért náluk célt, kivonult Gálaádból, megtámadta őket és rettenetesen megverte. Azután üldözte a menekülőket, megakadályozta átkelésüket a Jordánon és negyvenkétezer emberüket megölte.

Hatévi uralkodás után meghalt és eltemették szülőfalujában, Szebészben, Gálaád tartományban.

Jefte halála után a Juda törzséből és Betlehem városából való Ibszán jutott uralomra. Hatvan gyermeke volt, harminc fia és ugyanannyi leánya, s még halálakor is mind életben voltak és valamennyien házasságban éltek. Semmi emlékezetreméltót nem cselekedett hétéves uralkodása alatt. Agg korában halt meg és szülővárosában temették el.

Ibszán halála után a Zabulon törzsbeli Elón uralkodott tíz évig; ez idő alatt ő sem cselekedett semmi emlékezetreméltót. Utódja Abdon volt, Hillel fia, Efraim törzséből; Fáráton városában született; róla sem tudunk semmi egyebet, csak azt, hogy jó gyermekei voltak. Mert béke és nyugalom idején élt, nem volt alkalma ragyogó tettekre. Negyven fia volt, ezektől harminc unokája; mind a hetvenen kitűnő lovasok, ezekkel szokott versenyezni. Még valamennyi élt, mikor ő agg korában meghalt. Nagy pompával temették el Fárátonban.

8. FEJEZET

Hogyan vitézkedett Sámson és hogyan bánt el a filiszteusokkal

Abdon halála után a filiszteusok legyőzték az izraelitákat és negyven éven át adót szedtek tőlük. Ebből a sanyarúságból a következőképpen szabadultak:

Egy bizonyos Mánue, Dán-törzsbeli előkelő férfiú, általános vélemény szerint a legkülönb ember házájában, gyönyörű leányt vett feleségül, nem is volt hozzáfogható szép asszony sehol. Azonban nem voltak tőle gyermekei, ezen pedig nagyon búslakodott; gyakorta kiment feleségével a városból és imádkozott Istenhez, örvendeztesse meg őket törvényes gyermekkel. Mivel végtelenül szerette feleségét, mérhetetlen féltékenység gyötörte. Mikor az asszony egyszer egyedül volt otthon, jelenése támadt; nyulánk és szép ifjút látott, s ez azt az örvendetes hírt hozta neki, hogy Isten kegyelméből szép és erős fiút szül, aki majd ha eléri a férfikort, leveri a filiszteusokat. Egyúttal figyelmeztette, hogy a gyermek haját ne vágassa le és vizen kívül mást ne adjon innia, mert Isten így akarja. Ennyit mondott s eltűnt úgy, ahogy Isten akaratából jött.

Midőn férje hazatért, elmondta neki, mit hallott az angyaltól és le is írta annak szépségét és nyulánk termetét, úgy hogy

áradozása miatt a férj féltékeny lett és gyanút fogott ellene. Mivel el akarta oszlatni férjének ezt az oktalan bánkódását, könyörögve kérte Istent, küldje el még egyszer az angyalt, hogy férje is láthassa. Isten kegyelmesen teljesítette kérését és megjelent az angyal, midőn egyszer a város környékén sétáltak; de éppen olyankor jött, mikor a férje valami miatt elmaradt tőle. Kérte tehát, időzzék nála még egy kicsit, amíg férjét előkeríti. Az angyal beleegyezett, az asszony pedig előkerítette Mánuet. Mikor ez megpillantotta az angyalt, még mindig nem tudott megszabadulni gyanújától; ezért kérte, közölje vele is azt, amit feleségének hirdetett. S mikor az angyal azt felelte: elégedjék meg azzal, hogy feleségének meghirdette, megkérdezte tőle: kicsoda, hogy majd ha a fia megszületik, leróhassa háláját és ajándékot küldhessen neki. Az angyal azonban azt felelte, hogy neki ilyesmire nincs szüksége és az örvendetes hírt, hogy fia születik, éppenséggel nem azért hozta neki, hogy ajándékot kapjon érte. Most könyörgött Mánue, maradjon még valamicskét, hogy megvendégelhesse. Az angyal előbb ezt is elhárította, később azonban elfogadta és maradt. Mánue erre rögtön bakot vágott, s meghagyta feleségének, hogy süsse meg. Mikor készen lett, az angyal felszólította a férfit, hogy a kenyeret és a húst, az edények nélkül, tegye le egy sziklára. Miután ez megtörtént, megérintette botjával a húst és ime azon nyomban láng csapott fel, az angyal pedig a füstön, mint valami szekéren szemük láttára felment az égbe. Erre Mánue rettenetesen megrémült és félt, hogy baj éri őket, mert az Istent látták. Az asszony azonban biztatta, hogy emberelje meg magát, mert ha csakugyan az Istent látták, abból csak áldás fakadhat számukra.

Az asszony áldott állapotba került, megtartotta, amit az angyal parancsolt neki s a fiúnak, aki megszületett, a Sámson nevet adták, ami annyit jelent, mint „erős". Gyorsan nőtt és mivel istenes életet élt, haját nem nyiratta le; úgy látszott, csakugyan próféta lesz belőle.

Midőn egyszer Sámson szüleivel Támnába, a filiszteusok városába ment valami ünnepségre, beleszeretett egy odavalósi leányba és kérte szüleit, hogy a leányt feleségül vehesse. Ezek előbb elutasították kérését, mert a leány nem az ő törzsükből való volt; mivel azonban Isten tervelte ki ezt a házasságot a héberek javára, Sámson végül megnyerte kívánsága teljesülését. Mivel most már sűrűbben látogatta a leány szüleit, történt, hogy egyszer útközben oroszlánnal találkozott és ámbár ő maga fegyvertelen volt, birokra kelt vele, puszta kézzel megfojtotta és bedobta az útmenti erdőbe.

Máskor, mikor a leányhoz ment, látta, hogy az említett oroszlán mellkasában méhraj tanyázott. Három tábla lépesmézett kivett és egyéb ajándékokkal együtt, amiket vett, odaajándékozta a leánynak. Amikor menyegzőjét ünnepelte, a támnaiak, akiket mind meghivott a lakodalomra, harminc izmos ifjút adtak melléje, látszólag mulatós cimborákul, tulajdonképpen azonban azért, hogy vigyázzanak rá, nehogy valami vakmerőséget kövessen el. Miután jól felöntöttek a garatra és már nekividámodtak, mint ahogy az ilyen mulatozásokon történni szokott, így szólt Sámson: „Nos tehát, ha hét nap alatt megfejtitek azt a talányt, amelyet most feladok nektek, akkor jutalmul az együttmulatozásért mindegyitek egy-egy inget és egy köntöst kap tőlem.“ Az ifjak egyrészt szerették volna fitogtatni okosságukat, másrészt pedig szerették volna a díjat is megnyerni, tehát kérték, hogy mondja meg hát a rejtvényt. Meg is tette és pedig e szavakkal: „Kedves eledelt adott az, aki megemészt mindent, bár maga nem kedves.“ Három napig gondolkoztak a talányon, azonban nem tudták megfejteni, tehát megkérték a leányt, próbálja megtudni Sámsontól a megfejtését; sőt meg is fenyegették, hogy ha nem teszi meg, elégetik. Mikor tehát a leány megkérte Sámsont, hogy mondja meg neki a megfejtést, ez eleinte nem volt hajlandó. De mikor tovább faggatta és sűrű könnyhullatás közben szemére vetette: ime itt a bizonyíték, hogy nem szereti, mert eltitkolja előtte a megfejtést, Sámson elmondta, hogyan fojtotta meg az oroszlánt, hogyan találta meg a méheket a mellkasában, hogyan hozott el belőle három tábla lépésmézet. Így tehát megmondta neki a megfejtést, de semmi rosszat sem sejtett; csakhogy a leány nyomban elmondta a fiatalembereknek. Mikor az ifjak a hetedik napon, ami a megfejtés határideje volt, napnyugta előtt összejöttek, ezt mondták Sámsonnak: „Semmi sincs, ami oly kevéssé volna kedves, mint egy oroszlán és semmi sem kedvesebb, mint a méz.“ Sámson pedig hozzátette: „És semmi sem álnokabb, mint egy asszonyszemély, aki elárulta nektek szavaimat.“ De megadta nekik, amit igért, úgy hogy kirabolt néhány aszkaloni utasembert, akik ugyancsak a filiszteusok közé tartoznak. Aztán távozott a menyegzőről. A hajadon pedig, aki haragja miatt most már megvetette őt, férjhez ment egyik barátjához, aki a vőfélye volt.

Sámsont nagyon bántotta a rajta esett szégyen és feltette magában, hogy bosszút áll az asszonyon és a filiszteusokon. És mivel éppen nyár volt és a termés már érőfélben, összefogdosott háromszáz rókát, égő fáklyát kötött a farkukra és kihajtotta

valamennyit a filiszteusok szántóföldjére és így elpusztította egész termésüket. Mikor megtudták, hogy Sámson a merénylet tettese, s azt is tudták, hogy mi indította erre, néhány előkelő emberüket elküldték Támnába s volt feleségét és hozzátartozóit, akik a szerencsétlenség okozói voltak, elevenen elégették.

Miután Sámson a síkságon sok filiszteust agyonvert, az Etámon ütött tanyát, Júda földjének ezen az erős szikláján. A filiszteusok emiatt hadsereggel vonultak Juda törzse ellen és mikor a törzs tagjai méltatlankodtak, hogy ártatlanul kell bűnhödniök Sámson gonosztette miatt, hiszen adójukat mindig pontosan megfizették, azt a választ kapták, hogy ha ártatlannak tartják magukat, adják ki Sámsont. Hogy tehát ne érhesse őket több szemrehányás, háromezer fegyveressel kivonultak ahhoz a sziklához, felelősségre vonták Sámsont a gonosztettért, amelyet a filiszteusokon elkövetett, mert most ezért íme, az egész héber népet ki akarják irtani; elmondták neki: azért jöttek, hogy elfogják őt és kiszolgáltassák a filiszteusoknak; tehát szép szerével adja meg magát. Erre megeskette őket, hogy semmi mást nem forralnak ellene, csak éppen kiszolgáltatják. És lejött a szikláról és törzsrokonai kezére adta magát; ezek pedig két kötéllel megkötözték és elvitték a filiszteusokhoz. Mikor megérkeztek arra a helyre, amelyet Sámson ott végrehajtott hőstettéről még ma is „Állkapocsnak" neveznek, amelynek azonban akkor még nem volt neve, a filiszteusok, akik ott a közelben táboroztak, hangos ujjongással elébük jöttek, mert úgy érezték, hogy most minden kívánságuk teljesült. Sámson azonban szétszaggatta kötelékeit, fölkapott egy szamárállkapcsot, amely ott hevert a lábai előtt, rávetette magát ellenségeire és az állkapoccsal legalább ezret agyonvert közülük; a többiek rémülten menekültek.

Emiatt Sámson túlságosan elbizakodott és sikerét nem Isten segítségének, hanem a maga erejének tulajdonította: azzal büszkélkedett, hogy ellenségeit részben agyonverte, részben megszalasztotta, úgy féltek tőle! Mikor ezután rettentő szomjúság gyötörte, rájött, hogy minden emberi erő gyönge és csak Isten a mindenható; tehát könyörögve kérte, ne haragudjék rá hencegése miatt és ne adja ellenségei hatalmába, hanem inkább szabadítsa meg mostani nyomorúságából. Isten meghallgatta könyörgését, édes és dús forrást fakasztott az egyik sziklából. Sámson ezt a helyet „Állkapocsnak" nevezte el; még ma is ez a neve.

E harc után Sámson packázott a filiszteusokkal: elment Gazába és betért egy fogadóba. Mikor Gaza főemberei erről értesültek, őröket állítottak a térre a kapu elé, nehogy Sámson el-

menekülhessen. De ő átlátott szándékaikon, éjféltájban dühösen rávetette magát a kapura, kiemelte sarkaiból, az ajtófélfával, a szemöldökfával és minden faalkatrészével együtt vállára kapta az ajtót és kivitte egy hegyre Hebron közelében.

Később azonban lábbal tiporta az ősi szokásokat és a tisztes életmódot, idegen népek szokásai szerint élt, és ez lett a végzete. Szeretett egy Dalila nevű parázna nőszemélyt és vele élt. Ehhez folyamodtak most a filiszteusok főemberei s nagy ígéretekkel igyekeztek rávenni: tudja meg Sámsontól, mi az oka roppant erejének, amely legyőzhetetlenné teszi. A nő ráállott és mikor Sámson egyszer nála mulatozott és bizalmas együttlétben volt vele, magasztalni kezdte hőstetteit és igyekezett megtudni, miért ily rettenetesen erős? Sámson azonban, aki még józan volt, félrevezette Dalilát és azt mondta, hogy ha őt hét hajlékony szőlővesszővel megkötözik, akkor gyengébb lesz, mint a többiek. A nő beérte ezzel a válasszal s miután értesítette a filiszteusok főembereit, elrejtett magánál néhány katonát. Midőn Sámson megmámorosodott és elaludt, megkötöztette szőlővesszőkkel, amilyen erősen csak tudta; aztán felébresztette és odakiáltotta neki, hogy itt az ellenség! Sámson pedig szétszaggatta a szőlővesszőket és védekezésre készült, ha esetleg megtámadnák. Mivel pedig sűrűn volt együtt az asszonnyal, ez panaszkodott egyszer, hogy bizalmatlan iránta és nem akarja megmondani, amire kíváncsi, mintha bizony ő nem tudná titokban tartani azt, aminek a kifecsegése árthatna Sámsonnak. Sámson azonban megint félrevezette, mert azt mondta neki, hogy ha megkötözik hét kötéllel, akkor elszáll az ereje. Mikor azonban ennek sem volt semmi eredménye, harmadszorra azt mondta az asszonynak, hogy be kell fonni a haját. S mikor ez is hazugságnak bizonyult, az asszony még utóljára ostromolta, úgy hogy végül Sámson mindent elárult neki, — mert meg volt írva felőle, hogy szerencsétlen véget érjen, — csak azért, hogy kedvére tegyen Dalilának; tehát megmondta: „Isten, akinek a kegyelméből születtem, kedvel engem s ő parancsolta, hogy növesszem meg a hajamat és ne nyírjam le; mert ameddig a hajamat növesztem és megtartom, mindaddig megmarad, sőt gyarapszik az erőm." Miután végre így megmondta az igazi okot, a nő titokban levágta a haját, őt magát pedig kiszolgáltatta ellenségeinek. Mert már nem volt ereje, hogy elhárítsa támadásukat. Ellenségei megvakították, megbilincselték és elvitették.

Idő múltán azonban megint kinőtt a haja és mikor a filiszteusok egyszer nyilvános ünnepet ültek és elöljáróik és főem-

bereik éppen lakomáztak az egyik házban, amelynek a tetejét két oszlop tartotta, behozatták Sámsont, hogy mulatozás közben gúnyolódjanak vele. Ez pedig az elképzelhető legnagyobb gyalázatnak tartotta, hogy mindenkinek gúny tárgyává legyen és ne tudjon bosszút állni érte; odaszólt tehát a fiúnak, aki kézenfogva vezette, hogy vigye oda az oszlopokhoz, mert fáradt és szeretné kipihenni magát. Alig ért oda, máris teljes erejével megragadta az oszlopokat, megrázta, mire az egész ház összeomlott. Így háromezer embert temetett maga alá az összeomló ház, Sámsont is, s valamennyi ott veszett. Sámson húsz esztendeig bíráskodott az izraelitákon. Csodálatraméltó a bátorságáért, erejéért és azért a hősiességéért, amellyel a halált elviselte és azért is, mert utolsó lehelletéig gyűlölte ellenségeit. Hogy lépre ment egy asszonynak, azt a bűnre hajló emberi természet rovására kell írni, egyébként el kell ismerni, hogy minden más tekintetben páratlanul erényes volt. Rokonai megadták holttestének a végtisztességet és ősei mellé temették szülővárosában, Száraában.

9. FEJEZET

Éli főpapsága alatt Boóz feleségül veszi Ruthot

Sámson halála után Éli főpap uralkodott az izraelitákon. Ebben az időben éhinség támadt az országban s ezért Elimelek, aki a Juda-törzsbeli Betlehemből származott és a nyomorúságot nem bírta tovább elviselni, feleségével Noémival és ennek fiaival, Kelionnal és Máhálonnal kivándorolt a moábiták országába. És miután ott nagyon megtetszett neki, moábita nőket adott fiainak feleségül; így lett Kelion felesége Orfa, Máhálon felesége pedig Ruth. Tíz év múlva meghalt Elimelek és utána mind a két fia, gyorsan egymásután: Noémi ezen mélyen elszomorodott és alig tudta elviselni magányosságát és szeretteinek elvesztését, akik miatt szülőföldjét elhagyta, tehát visszament szülőföldjére, mert arról is értesült, hogy ott megint jólét uralkodik. Menyei azonban nem akartak elválni tőle és ámbár ő nem akarta magával vinni őket, nem tágítottak. De mikor annál jobban makacskodtak, Noémi boldogabb házasságot kívánt nekik, — mint amilyen, szerencsétlenségükre, az első volt, az ő fiaival, — és ehhez minden jót, hivatkozott helyzetükre és kérlelte őket, maradjanak itt is ne hagyják el hazájukat, hogy őt a bizonytalan

jövőbe elkísérjék. Orfa csakugyan ott is maradt, de Ruth nem tágított, hanem vele együtt elköltözött és mindenképpen osztozni akart sorsában.

Midőn tehát Ruth az anyósával Betlehembe érkezett, Boóz, Elimelek egyik rokona barátságosan fogadta őket. Noémi azonban, mikor földijei nevén szólították, így szólt: „Nevezzetek engem inkább Marának, mert héber nyelven Noémi annyit jelent, mint „szerencse“, Mara pedig „keserűség“-et jelent“. Aratás idején Ruth anyósa engedelmével kiment a mezőre markot szedni, hogy élelmet szerezzenek. Történt, hogy éppen Boóz földjére tévedt. Mikor kevéssel utóbb Boóz is odaérkezett és megpillantotta Ruthot, tudakozódott felőle az ispánjánál, aki mindent elmondott neki, amit az asszonyról hallott. Boóz pedig, mivel becsülte Noémit és szeretettel emlékezett a fiára, aki Ruth férje volt, megölelte és minden jót kívánt neki. Nem is engedte meg, hogy tovább is marokszedéssel bajlódjék, hanem megengedte neki, hogy arasson le magának annyit, amennyit akart és vigye haza; ispánjának pedig megparancsolta, hogy ne tiltsa meg ezt, sőt adjon neki ételt és italt is a többi aratóval együtt. A darát pedig, amit Ruth kapott tőle, félretette anyósának és este hazavitte a kalászokkal együtt; Noémi is félretette Ruth számára az eledel egy részét, amit a szomszédai jószívvel hoztak neki. Ruth most mindent elmondott anyósának, amit Boóz közölt vele és mikor Noémi megmondta, hogy Boóz a rokonuk és jóságában talán gondoskodik is róluk, a következő napokon is kiment Boóz cselédleányaival együtt a mezőre markot szedni.

Néhány nap múlva, mikor az árpát már kicsépelték, Boóz megint kiment a mezőre és a szérűn aludt. Mikor ezt Noémi meghallotta, az az ötlete támadt, hogy Ruth feküdjék melléje; mert azt hitte, hogy mindkettejüknek hasznos lesz, ha Ruth Boózzal ölelkezik. Tehát kiküldte Ruthot, hogy Boóz lábainál feküdjék le. Ruth kötelességének tartotta, hogy anyósa egyetlen parancsával se ellenkezzék, tehát kiment a szérűre és Boóz eleinte nem is vette észre, hogy ott van, mert mélyen aludt. Éjfélkor azonban felébredt és mivel észrevette, hogy nő fekszik mellette, megkérdezte, hogy kicsoda. És mikor Ruth megmondta a nevét és bocsánatát kérte, hogy szolgáló létére itt fekszik, Boóz nem szólt semmit. Másnap reggel azonban, mielőtt még a cselédség felkelt volna a munkára, felébresztette Ruthot s annyi árpát adott neki, amennyit el tudott vinni; meghagyta, hogy ezzel siessen anyósához, mielőtt bárki is megtudná, hogy itt feküdt mellette, mert az okosság megköveteli, hogy óvakodjunk a rága-

lomtól, ámbár semmit sem vétkeztünk. „Az egész dologban pedig így határoztam: mindenekelőtt meg kell kérdeznem azt, aki közelebbi rokonod, mint én, hogy feleségül akar-e venni; ha igen, akkor vele mégy, máskülönben pedig én teszlek törvényes feleségemmé."

Midőn Ruth ezeket a szavakat közölte anyósával, ennek jó reménysége támadt, hogy Boóz pártfogásába veszi őket. Déltájban Boóz bejött a városba, összehívatta a véneket, továbbá Ruthot és legközelebbi rokonát is. Mikor ez megérkezett, Boóz megkérdezte: „Akarod-e birtokodba venni Elimelek és fiai örökségét?" S mikor ez igennel válaszolt, mert hiszen ez mint rokont jog szerint őt illeti, Boóz így folytatta: „Azonban a törvényt nemcsak félig kell betöltened, hanem mindent teljesítened kell, amit parancsol. Ez a nő tudniillik Máhálon özvegye és a törvény értelmében feleségül kell venned". Azonban az lemondott az asszonyról és az örökségről is Boóz javára, hiszen ő is rokona volt az elhunytnak; mivel magának már van felesége és gyermeke. Boóz tehát tanukul hívta a véneket és megparancsolta az asszonynak, hogy lépjen elő, húzza le a másik férfi cipőjét s köpjön a szemébe; miután ez megtörtént, Boóz feleségül vette Ruthot. Egy év múlva fia született tőle, ezt Noémi nevelte fel és a többi asszony tanácsára Obednek nevezte, mert öregsége támaszául nevelte őt: Obed tudniillik héber nyelven annyi, mint „szolga". Obedtől származott Jesse, Dávid atyja, aki, mint király uralkodott és uralma huszonegy emberöltőn át családjában is maradt. Helyesnek találtam, hogy mindezt elmondjam Ruthról: megmutatni ebben Isten mindenhatóságát, mert neki semmiség az alacsonyrendű embereket felmagasztalni, mint ahogy Dáviddal is tette, aki ezektől az ősöktől származott.

10. FEJEZET

Hogyan született meg Sámuel próféta és hogyan jövendölte meg Éli fiainak halálát

A héberek pedig, mivel viszonyaik megint megromlottak, hamarosan háborút kezdtek a filiszteusok ellen, aminek ez volt az oka: Éli főpapnak két fia volt, Ofni és Fineesz. Ezek épp oly erőszakosak voltak az emberekkel szemben, mint amily kötelességszegők Istennel szemben és semmiféle aljasságtól sem riadtak vissza. Bizonyos dolgokat olyan címen tulajdonították el, mintha

ajándékul kapták volna, más dolgokat elraboltak és a nőket, akik istentisztelet céljából beléptek a templomba, megbecstelenítették, részben erőszakosan, részben pedig úgy, hogy ajándékokkal elcsábították őket. Így életmódjuk egészen olyan volt, mint a zsarnokoké. Atyjuk ezért nagyon haragudott rájuk és folyton attól reszketett, hogy Isten rossz tetteik miatt megbünteti őket; és a nép is zúgolódott ellenük. Mikor pedig Isten a két fiú pusztulását kijelentette, Élinek is és Sámuel prófétának is, aki akkor még gyermek volt: az atyjuk nyilvánosan is elgyászolta őket.

Mielőtt Éli fiainak történetét folytatnám, közbeszúrok egyet s mást a prófétákról. Elkána, egy nem túlságosan jómódú levita Efraim földjén, aki Rámátáim városában lakott, két feleséget vett, az egyik volt Anna, a másik pedig Fenenna. Ettől az utóbbitól voltak gyermekei, az előbbitől azonban nem; azonban azért azt is szerette. Midőn egyszer Elkána feleségeivel együtt Silóba ment, hogy áldozatot mutasson be, mert tudvalevőleg ott volt az Isten sátora, — az ebédnél húst adott feleségeinek és gyermekeinek. És mikor Anna látta, hogy a másik asszony gyermekei ott ülnek anyjuk körül, sírva fakadt és jajveszékelt meddősége miatt. Ezenkívül oly nagy szomorúság vett erőt rajta, hogy férje nem tudta megvígasztalni. Fájdalmában odament a templomsátorhoz és térdrehullva kérte Istent, ajándékozza meg gyermekekkel, engedje meg, hogy anyává legyen. Meg is ígérte, hogy első fiát Isten szolgálatára szenteli és hogy az más életmódot folytat majd, mint a család többi tagja. Mivel túlságosan sokáig merült el imájában, Éli főpap, aki a templomsátor előtt ült, részegnek gondolta és felszólította, hogy távozzék. De az asszony azt felelte neki, hogy csak vizet ivott és amiatt szomorkodik, mert gyermektelen és emiatt imádkozott Istenhez. Erre a főpap megvigasztalta: azt mondta neki, hogy csak bízzék, mert Isten fiúval ajándékozza meg.

Erre jó reménnyel visszament férjéhez és örömmel fogyasztotta el a húst. Mikor visszatértek otthonukba, hamarosan áldott állapotba került és fiút szült, akit Sámuelnek neveztek, ami annyit jelent, mint: „Istentől kértem“. Aztán még egyszer elmentek a templomsátorhoz, hogy háláldozatot mutassanak be a fiú születéséért és lerójják a tizedet. Az asszony pedig megemlékezett a fogadalomról, amit fiával kapcsolatban tett, tehát átadta a gyermeket Élinek, hogy Istennek szentelje, mint jövendőbeli prófétát. Ezért is megnövesztette haját, nem ivott mást csak vizet

és ott nevelték a templomsátor közelében. Elkánától azután Annának még több fia és három leánya született.

Sámuel már tizenkét éves korában elkezdett jövendölni. Midőn egyszer aludt, Isten nevén szólította: erre fölkelt és odament a főpaphoz, abban a hiszemben, hogy az hívta, de a főpap kijelentette, hogy nem hívta. Ezt háromszor megcselekedte Isten. Ekkor Élinek világosság gyúlt elméjében és így szólt hozzá: „Sámuel, most és az imént is hallgattam: Isten szólított téged. Most tehát jelentkezzél, hogy itt vagy." Mikor ismét meghallotta Isten hangját, kérte, hogy hirdesse neki akaratát, mert minden szolgálatra kész, amit Isten követel tőle. Erre Isten így szólt hozzá: „Minthogy jelentkeztél, tudd meg, hogy az izraelitákat kimondhatatlan és hihetetlen szerencsétlenség fenyegeti, mert Éli fiai ugyanazon a napon fognak meghalni és a főpapi méltóság átszáll Eleázár családjára. Mivelhogy Éli jobban szerette fiait, mint az én szolgálatomat, ez lesz az ő vesztük." Minthogy Sámuel nem akart fájdalmat okozni Élinek azzal, hogy közli vele Isten kinyilatkoztatását, Éli esküvel kényszerítette rá a prófétát és most tehát már bizonyosságot szerzett fiainak pusztulásáról. Sámuel hírneve pedig napról-napra gyarapodott, mert minden jövendölése beteljesült.

11. FEJEZET

Éli fiainak, a frigyládának és a népnek a sorsa. Éli gyászos halála

Ezidőtájt a filiszteusok háborút indítottak az izraelita nép ellen és Áfek városánál ütöttek tábort. Az izraeliták felkészültek a támadásra s másnap a két sereg összecsapott. A győzelmet a filiszteusok szerezték meg és a héberek közül mintegy négyezer elesett, a többit pedig visszakergették a táborba.

Ebben a nagy szorongattatásban a héberek elküldtek a vénekhez és a főpapokhoz és kérték, hozzák ki hozzájuk a frigyládát, hogy annak a jelenlétében harcolhassanak és így legyőzhessék az ellenséget. De nem gondoltak arra, hogy az, aki elhatározta pusztulásukat, hatalmasabb, mint a frigyláda, hiszen azt is csak őérette tisztelik. A frigyláda megérkezett, s vele Éli két fia, akiknek meghagyta atyjuk, hogy ha kedves az életük, ne merjenek a szeme elé kerülni többé, ha elvész a frigyláda.

Fineesz akkor már papi szolgálatot teljesített, mert atyja agg kora miatt átadta neki. A héberek most új bátorságra kaptak és abban reménykedtek, hogy a frigyláda jelenlétében legyűrhetik az ellenséget; viszont a filiszteusok megrémültek, hogy most már a frigyláda védelmezi az izraelitákat. Azonban az eredmény mindkét fél várakozására rácáfolt: mert mikor csatára került a dolog, a győzelem, amelyre a héberek számítottak, a filiszteusoknak jutott, viszont a vereség, amelytől a filiszteusok tartottak, a hébereket érte; ezek most belátták, hogy hiába bizakodtak a frigyládában. Hiszen alig kezdődött meg a csata, ők máris menekültek; majdnem harmincezer embert vesztettek, közöttük a főpap fiait is. A frigyláda pedig az ellenség kezére került.

Midőn a vereség és a frigyláda elvesztésének híre Silóba érkezett, ahová egy Benjámin törzséből való ifjú vitte meg, aki résztvett az ütközetben, az egész város gyászba borult. És mikor Éli, a főpap, aki az egyik kapunál magas trónon ült, hallotta a lármát, mindjárt sejtette, hogy övéit szerencsétlenség érte. Magához hívatta tehát az ifjút, és megtudta tőle az ütközet eredményét. Mikor hallotta fiai halálát és a sereg vereségét, nem is érzett miatta túlságosan nagy fájdalmat, mert Isten megjósolta neki, ő tehát tudta, hogy így lesz. Viszont az a hír, hogy a frigyláda az ellenség kezére került, — mivel erre nem számított, — olyan irtózatos fájdalommal töltötte el, hogy lezuhant trónjáról és kiadta lelkét. Kilencvennyolc éves volt, mikor meghalt és már negyven éve kormányzott.

Ugyanaznap meghalt Fineesz felesége is, aki nem bírta túlélni a férjére szakadt szerencsétlenséget. Éppen áldott állapotban volt, mikor férje halálának hírét vette; megszülte héthónapos magzatát, s mivel életképesnek látszott, Ikábódnak nevezte arról a gyalázatról, amely a hadsereget érte; mert Ikábód annyit jelent, mint „gyalázat".

Éli az első főpap volt Itámárnak, Áron második fiának családjából. Mert előbb Eleázár családjában volt örökletes a méltóság és mindig apáról-fiúra szállt. Eleázár ugyanis átruházta fiára Fineeszre, ez a maga fiára Abiezerre, ez pedig a maga fiára Buzira. Ez pedig örökül hagyta fiára Ozira, ettől örökölte Éli, akiről az imént beszéltem Ennek a törzse megtartotta a főpapi méltóságot egészen Salamon király idejéig; akkor megint visszaszállt Eleázár utódaira.

VI. KÖNYV

1. FEJEZET

A frigyláda elrablása miatt Isten haragja sujtja a filiszteusokat és országukat: a frigyládát visszaküldik a hébereknek

Mikor a filiszteusok a frigyládát elvették a héberektől, amint az imént elmondtam, elvitték azt Ásdod városába és mint valami zsákmányt, letették istenük, Dágon templomában. De mikor másnap hajnalban valamennyien a templomba mentek, hogy ott imádják istenüket, az isten arcra borulva ott hevert a templomban: így hódolt a láda előtt. Ezen nagyon bosszankodtak és az istent megint visszaállították talapzatára. Mivel azonban valahányszor Dágonhoz mentek, mindig a földön találták őt a frigyláda előtt, mintha hódolna neki, végül is megriadtak és rettegni kezdtek. Egyidejűleg Isten súlyos pusztulást és betegséget bocsátott Ásdod városára és az egész országra: az emberek vérhasban pusztultak; rettenetes szenvedést okozott ez, mert haláluk előtt megrothadtak beleik és kiestek testükből. Az országot rengeteg egér pusztította, felfalták a növényzetet és a termést. Midőn tehát az ásdodiakat ilyen csapások szorongatták és a nyomorúság már elviselhetetlen volt, rájöttek, hogy e szörnyűségeknek az oka csak a frigyláda lehet és hogy győzelmük és a frigyláda elrablása lett a vesztük. Ezért elküldték Askalonba és kérték a lakosokat, hogy vegyék magukhoz a frigyládát. Ezek szívesen fogadták és teljesítették az ásdodiak kérését, de mikor megkapták a frigyládát, őket is ugyanazok a csapások érték, mint az ásdodiakat. Az askalonbeliek tehát tovább adták a frigyládát, de az

sehol sem maradt sokáig, mert vele együtt odaköltöztek a betegségek is és akkor gyorsan tovább küldték a következő városba. Így vándorolt végig a frigyláda öt filiszteus városon és úgyszólván valamennyitől adót követelt azért, hogy náluk volt, és pedig ugyanazokat a szenvedéseket.

Nos tehát mind azok, akiket Isten büntetése majdnem teljesen elpusztított, mind pedig azok, akik csak hallottak róla, a többiek példáján okulva vonakodtak ilyen keserves árat fizetni a frigyláda jelenlétéért, ennélfogva törték a fejüket, hogyan szabadulhatnának meg tőle. Eljöttek tehát öt város: Get, Akkaron, Askalon, Gaza és Asdod elöljárói, összeültek és tanácskoztak, mitévők legyenek. Egyesek úgy vélték, hogy vissza kell küldeni a frigyládát a hébereknek, mert nyilvánvaló hogy Isten maga küldi rájuk és városaikra ezt a súlyos csapást, hogy bosszút álljon a héberek vereségéért. Mások azonban nem helyeselték ezt, mert úgy vélték, hogy a csapások oka nem a frigyláda, mert ennek nincs olyan nagy hatalma, és ha Isten ragaszkodnék hozzá, nem engedte volna meg, hogy idegenek kezére jusson. Ennélfogva azt javasolták, hogy maradjanak nyugton, a szenvedéseket viseljék türelemmel s okait keressék a természetben, amely a testben, a földben, a növényekben és minden mulandóban efféle változásokat idéz elő bizonyos időközökben. Az említett javaslatok helyett azoknak a férfiaknak a tanácsát fogadták meg, akik már régebben is bizonyságot tettek értelmességükről és okosságukról és most is a legalkalmasabbak voltak arra, hogy eldöntsék a vitát. Ezek amellett kardoskodtak, hogy a frigyládát ne küldjék csak úgy vaktában tovább, de ne is tartsák maguknál; inkább csináltassanak minden város nevében egy-egy, összesen öt aranyszobrot és ajánlják fel Istennek azért, hogy a polgárokat megmentette és életüket megtartotta, mikor a csapások szorongatták őket, mert különben nem tudták volna elhárítani azokat. Továbbá öntessenek ugyanannyi aranyegeret, olyanokat, aminők a földeket elpusztították. A szobrokat és az egereket zárják egy ládikába, tegyék a frigyládára és készíttessenek az egésznek új kocsit. A kocsi elé fogjanak teheneket, amelyek már borjaztak, azonban borjaikat őrizzék és zárják el otthon, nehogy a tehenek után szaladjanak és útjukban legyenek, hogy így a tehenek borjaik utáni vágyakozásukban lehetőleg gyorsan visszajöjjenek. A teheneket, amelyek a frigyláda szekerét húzzák, vigyék ki egy válaszútra s aztán engedjék el menjenek, amerre tetszik; ha a

héberek felé vezető útra fordulnak, nyilvánvaló lesz, hogy a frigyláda az oka minden nyomorúságnak; azonban ha a másik útra térnek, ebből arra kell következtetni, hogy a ládának nincs akkora hatalma, hogy ilyen kárt okozzon, tehát akkor hozzák vissza.

Ezt a javaslatot bölcsnek és helyesnek találták és rögtön meg is valósították. És miután a javasolt módon mindent elintéztek, a kocsit kihajtották a válaszútra, ott hagyták és hazamentek. A tehenek pedig egyenesen mentek tovább, mintha csak vezették volna őket, mögöttük a filiszteusok elöljárói, megtudni, hol állnak meg a tehenek és merre fordulnak. Juda földjén azután egy falu mellett, amelynek neve Betsámes, a tehenek, ámbár szép és nagy legelő volt előttük, megálltak, s megállt a kocsi is. A falu lakosai ezt örömmel látták, mert éppen nyáridő volt és az aratás miatt mind kint voltak a mezőn; mikor észrevették a frigyládát, félbehagyták munkájukat és örvendezve kijöttek a kocsihoz. Aztán a frigyládát az aranyszobrokat és egereket tartalmazó ládikával együtt leemelték a kocsiról és rátették egy sziklára, amely ott hevert a mezőn. S miután Istennek ünnepélyesen áldoztak és lakomáztak, a kocsit a tehenekkel együtt áldozatul bemutatták. Mikor ezt a filiszteusok főemberei látták, visszafordultak és hazatértek.

Azonban Isten haragja és felháborodása lesujtott Betsámes lakóira és hetvenet közülük agyoncsapott a villám, mert nem lett volna szabad megérinteniök a frigyládát és azt mégis megtették, ámbár nem voltak papok. Az áldozatokat a falu egész lakossága elsiratta; éppen úgy meggyászolta őket, mint azokat szokás, akiket Isten bosszúja ért utól. És mindegyik siratta elpusztult hozzátartozóit. Éppen ezért nem tartották magukat méltóknak, hogy tovább is maguknál tartsák a frigyládát, tehát követeket küldtek a héberek nagytanácsához és jelentették, hogy a filiszteusok visszaadták a frigyládát. Amint a héberek erről értesültek, a frigyládát elvitték Kárjátjárimba, a Betsámes közelében lévő városba, ahol elhelyezték Ábinadáb levita házában: ez a levita igazságossága és istenfélelme miatt nagy tekintélyben állt; azt a helyet pedig, ahol igaz ember lakik, kedveli az Isten. Fiai látták el a szolgálatot a frigyláda mellett húsz esztendeig, mert ennyi ideig maradt a frigyláda Kárjátjárimban, miután négy hónapig volt a filiszteusoknál.

2. FEJEZET

A filiszteusok hadat indítanak a héberek ellen. A héberek Sámuel próféta vezetésével győzelmet aratnak

Amíg a frigyláda Kárjátjárimban volt, az egész nép szorgalmasan imádkozott és áldozott s nagy jámborságot és buzgalmat tanusított az istentiszteletben: Sámuel próféta tehát elérkezettnek látta az időt, hogy beszéljen nekik a szabadságról és annak hasznáról. Ezért olyan beszédet intézett az izraelitákhoz, amellyel véleménye szerint legkönnyebben felvilágosíthatta és meggyőzhette őket. Így beszélt: „Ó férfiak, a filiszteusok még mindig konok ellenségeitek, azonban mivel már ismét élvezitek Isten kegyelmét és barátságát, nemcsak törekednetek kell a szabadságra, hanem minden követ meg kell mozgatnotok, hogy meg is szerezzétek. Hiába kívánjátok, hogy megszabaduljatok a zsarnokoktól, ha cselekedeteitekkel továbbra is megerősítitek uralmukat. Ennélfogva legyetek igazak, igyekezzetek a gonoszságot kiűzni szívetekből, forduljatok egész lélekkel Istenhez és tartsatok ki az ő tiszteletében. Ha ezt teszitek, minden jóban részetek lesz, lerázzátok a szolgaságot, legyőzitek ellenségeiteket, amit különben sem fegyverrel, sem testi erővel, sem rengeteg szövetségessel el nem érhetnétek. Mert Isten nem ilyenekért ígérte meg nektek mindezt, hanem azért, ha jók és igazak lesztek. Megígérem nektek, hogy ezek az ígéretek teljesülni fognak." A népnek tetszettek a próféta szavai, örömmel fogadta figyelmeztetéseit és késznek nyilatkozott megtenni mindent, ami Istennek kedvére van. Ezután Sámuel összehívta őket Mászfát városába. Ez a név héber nyelven annyit jelent, mint „messze látható". Itt vizet merítettek és kiöntözték Isten tiszteletére, majd egész napon át böjtöltek és imádkoztak.

A filiszteusok értesültek erről az összejövetelről és mikor megbizonyosodtak róla, erős és nagy hadsereggel megtámadták a hébereket, abban a reményben, hogy váratlanul rajtuk üthetnek. Emiatt a hébereket nagy megdöbbenés, izgalom és rémület fogta el, Sámuelhez siettek és így szóltak hozzá: „Ha visszagondolunk multkori vereségünkre, rémület tölti el lelkünket. Ezért inkább nyugodtan maradnánk, hogy ne uszítsuk magunkra még jobban az ellenséget. Mert teljesen védtelenek és fegyvertelenek vagyunk, így találnak ránk, miközben mi a te vezetésed alatt imádságra, áldozatra és fogadalmakra gyülekeztünk össze. Te-

hát nem menekülhetünk máshoz, csak hozzád és Istenhez; könyörögj hozzá, szabadítson ki bennünket a filiszteusok kezéből". Sámuel megnyugtatta őket és megígérte nekik Isten segítségét. Azután fogott egy szopósbárányt, a népért bemutatta áldozatul és kérte Istent, óvja meg őket a csatában a filiszteusok hatalmától és ne taszítsa ismét szerencsétlenségbe. És Isten meghallgatta könyörgéseiket, szívesen fogadta az áldozatot, megígérte nekik a győzelmet és az erőt. Midőn az áldozati állat még az oltáron volt és nem égett el teljesen, az ellenséges csapatok kivonultak táborukból és felálltak a harcra, abban a biztos reményben, hogy győznek, mivel úgy hitték, hogy a zsidók egészen tehetetlenek, hiszen nincs fegyverük és különben is készületlenek a harcra. A dolog azonban egészen másképpen végződött, mint ahogy bárki gondolta volna. Mert először is Isten megrengette a földet a filiszteusok lábai alatt és oly hevesen megrázta, hogy nem tudtak megállni a lábukon, hanem ide-oda tántorogtak, s itt is, ott is beleestek a frissen hasadt szakadékokba. Azután megriasztotta őket mennydörgéssel és rettenetesen cikázó villámokkal. Úgy érezték, mintha megvakulnának, úgy hogy eldobták fegyvereiket és menekültek. Sámuel az egész néppel a menekülők után vetette magát. sokat leöldösött és a többieket egészen a Betkár nevű helységig üldözte. Itt emlékül a győzelemre és az ellenség menekülésére sziklatömböt állított, amelynek ezt a nevet adta: „erős", annak jeléül, hogy Isten erőt adott nekik az ellenség ellen.

A filiszteusok vereségük után nem akartak többé háborúskodni az izraelitákkal, hanem békét kívántak, mert féltek és mindig emlékezetükben tartották azt, ami történt velük. A bizakodás, ami előbb a filiszteusokat lelkesítette, most már a győzelem után az izraelitákat töltötte el. Ezért Sámuel nagy sereggel a filiszteusok ellen vonult, rettenetesen megverte őket és teljesen megtörte kevélységüket. Elvette tőlük azt az országot is, amelyet háborúban hódítottak el a zsidóktól és amely a Get hegységtől messze Akkaron városáig nyúlik. A többi kánaániak ebben az időben az izraelitákkal békében és barátságban éltek.

3. FEJEZET

Sámuel agg korában a kormányzást átadja fiainak. A nép felháborodik ezeknek gonosz uralmán és királyt kér

Erre Sámuel próféta felosztotta a népet és minden résznek kijelölt egy várost, hogy ott jöjjenek össze elintézni viszályaikat. Maga évente kétszer felkereste ezeket a városokat, törvényt ült és hosszú ideig bölcsen kormányzott.

De midőn megöregedett és eltörődött, úgy hogy hivatali kötelességeit már nem tudta rendesen elvégezni, átadta a kormányzást és a nép vezetését fiainak; ezek közül az idősebbnek Joel, az ifjabbiknak Ábia volt a neve. Rendelte, hogy az egyik Bételben, a másik pedig Bersábéban székeljen és tegyen igazságot és mindegyiket a nép egyik fele fölé rendelte. Ők azonban példát és bizonyságot adtak arra, hogy sok gyermek elfajzik szüleitől és gonosz szülőknek gyakran derék és jó, jó szülőknek pedig gyakran korcs gyermekeik vannak. Ezek is elfajzottak tisztes atyjuktól, az ellenkező útra tértek, megcsúfolták az igazságot, még pedig ajándékokért és pénzért és ítéleteiket nem az igazságnak megfelelően hozták meg, hanem a maguk előnye szerint. Dorbézoltak, kéjelegtek, ellene szegültek Isten akaratának s a próféta és atyjuk tekintélyének, aki pedig minden erejével azon volt, hogy ápolja a népben az igazságérzetet.

Mikor a nép látta, hogy a próféta fiai bűnös életmódjukkal megingatták a régi rendet, felháborodott és nagy tömegekben Sámuelhez tódult, aki akkor Rámátáimban lakott, elmondta neki fiainak törvényszegéseit és kérte, hogy ha már maga agg kora miatt nem tud hivataloskodni, válasszon nekik valakit királyul, hogy az igazgassa és kormányozza őket és felelősségre vonja és megbüntesse a filiszteusokat előbbi gazságaikért. Ezek a szavak nyugtalanították és aggasztották Sámuelt, mert veleszületett igazságérzeténél fogva gyűlölte a királyságot, jobban szerette az arisztokrata uralmat, mert ez boldoggá és szinte Istenhez hasonlóvá teszi azokat, akik így rendezik be államukat. Ezért a nép kívánsága gonddal és aggodalommal töltötte el annyira, hogy megfeledkezett az étkezésről és az éjjeli nyugalomról is és éjszakákon át gyötrődött a helyzet miatt.

Ebben a kétségbeesett helyzetben megjelent neki Isten és megvígasztalta, hogy nem szabad bosszankodnia a nép kívánsága miatt, mert nem annyira Sámuelt, mint inkább őt magát, az Istent nem akarták már jónéhányszor uralkodójuknak elismerni,

és pedig már attól a naptól fogva, mikor kivonultak Egyiptomból; rövidesen keservesen megbánják majd ezt a kívánságukat, azonban ezzel már nem tehetik jóvá azt, ami történt. Mégis keservesen megbánják, hogy megvetették az Istent és az ő határozatai ellen éppen olyan hálátlanoknak mutatkoztak, mint prófétájuk irányában. Isten azt akarta, hogy csak adjon nekik királyt, akit majd ő megmutat neki, de előbb világosítsa fel őket, mi minden rosszat kell majd elszenvedniök a királyok uralma alatt és figyelmeztesse őket arra, hogy miféle változást sürgetnek.

Midőn Sámuel ezt hallotta, napkeltekor összehívta a zsidókat és kijelentette, hogy hajlandó királyt kijelölni nekik, de előbb meg kell mondania azt is, hogy milyen dolguk lesz majd a királyok alatt és mi mindent fognak majd elszenvedni. „Tudjátok meg tehát, — folytatta, — a király mindenekelőtt elveszi fiaitokat és az egyiket megteszi kocsihajtónak, a többit meg lovásznak és testőrnek, másokat meg futárnak, ezredesnek és századosnak. Kézműveseknek, fegyverkovácsoknak, bognároknak, szerszámkészítőknek, földműveseknek, ispánoknak és vincelléreknek is kirendeli majd őket. Egyáltalában nincs semmi, amit ne kellene majd végezniök az ő parancsa szerint, mint holmi fizetett szolgáknak. A leányaitokat pedig majd kiképezi kenőcskészítőknek, szakácsnőknek és sütőasszonyoknak és rájuk kényszerít minden munkát, amiket különben csak rabszolganők vállalnak, kényszerből, mert félnek a veréstől és a kínzástól. Aztán elveszi a birtokaitokat is és odaajándékozza heréltjeinek és testőreinek, barmaitokat pedig elosztja hívei között. Szóval: ti hozzátartozóitokkal együtt a király cselédei és rabszolgái lesztek. És ha mindezt már el kell szenvednetek, akkor majd visszaemlékeztek ezekre a szavaimra és bűnbánattal kéritek Istent, könyörüljön rajtatok és szabadítson meg királyaitoktól. De ő nem hallgat meg benneteket, hanem inkább megengedi, hogy bűnhődjetek amiatt, amire oly oktalanul sóvárogtatok.“

De a tömeg rá se hederített a próféta jövendöléseire és kitartott eltökélt szándéka mellett, ami már mélyen meggyökeredzett benne. És mivel szándékuktól nem tágítottak, nem is törődtek Sámuel szavaival, hanem konokul királyt követeltek és jövőjük miatt egy cseppet sem aggódtak. Mert hogy bosszút állhassanak ellenségeiken, királyra volt szükségük, aki hadba vonuljon velük; véleményük szerint egészen természetes, hogy nekik is legyen királyuk, ha a szomszéd népek királyok alatt élnek. Mivel tehát Sámuel látta, hogy minden intése és figyelmeztetése

falra hányt borsó és ezek konokul kitartanak véleményük mellett, így szólt: „Most menjetek megint haza és mihelyt megtudom Istentől, ki jelölt ki királyotoknak, egybehívatlak benneteket.“

4. FEJEZET

Sault Isten parancsára királlyá választják

Volt Benjámin törzsében egy nemes származású és jóerkölcsű férfiú, névszerint Kis; ennek volt egy pompás külsejű, remek növésű, magas és ami még említésre méltó, rendkívül bátor és ragyogó tehetségű fia; a fiú neve Saul volt. Egyszer Kis legszebb nőstényszamarai közül néhány elkódorgott a mezőről, pedig egész vagyonából ezeket tartotta legtöbbre. Elküldte tehát fiát egy szolgával, hogy keresse meg a nőstényszamarakat. Miután a fia az atyai törzs földjeit keresztül-kasul bejárta, hogy megtalálja a nőstényszamarakat, átment más törzsek földjére, de mindenütt hiába kereste azokat; elhatározta tehát, hogy hazatér, nehogy atyja aggódjék hosszas távolmaradása miatt. Mikor Rámátáim város közelébe ért, a szolgája figyelmeztette, hogy lakik ott egy próféta, aki jövendölni tud és azt tanácsolta: menjenek el hozzá és tudják meg tőle, hol vannak a nőstényszamarak; Saul azt felelte rá, hogy nincs semmije, amiből megfizethetné a prófétát, mert az úton mindene elfogyott. A szolga azt mondta rá, hogy van neki még egy negyedsiklusa, azt odaadhatják a prófétának; tudniillik nem tudták, hogy a próféta nem fogad el semmiféle díjat. Mikor megindultak a prófétához, a város kapujában leányokkal találkoztak, akik vízért mentek. Megkérdezték tőlük, hol lakik a próféta. A leányok megmutatták a házat, de hozzátették, hogy siessenek, ha a prófétával találkozni akarnak, mielőtt még asztalhoz ül, mert éppen sok vendéget hívott, s ő mindig korábban ül asztalhoz, mint a meghívottak. Sámuel csakugyan bizonyos okból több vendéget hívott aznap; mivel ugyanis naponta imádkozott Istenhez, hogy mutassa meg neki a jövendőbeli királyt, előző nap Isten kinyilatkoztatta, hogy másnap tudatja vele és küld hozzá ebben az időben egy ifjút Benjámin törzséből. Sámuel tehát ezen a napon háza tetején üldögélt és várta a megszabott időt és mikor az idő elérkezett, lejött és asztalhoz indult. De a ház ajtajában Saullal találkozott és ekkor Isten felvilágosította, hogy ez az, akit ő királynak kíván Izrael népében. Saul odament Sámuelhez, köszöntötte és megkérdezte, hol lakik a próféta, mivel ő nem ide-

valósi. Sámuel azt felelte, hogy ő a próféta; asztalához vezette és közölte vele, hogy a nőstényszamarak, amelyeket keres, megvannak; és hogy ő maga a legmagasabb méltóságot nyeri el. Erre Saul így felelt: „Uram, erre nem számítottam; az én törzsem sokkal méltatlanabb, mintsem hogy királyt adjon; származásom is sokkal alacsonyabbrendű, mint a többieké. Te bizonyára tréfálsz és csúfolkodol rajtam, mivel nagyobb dolgokról beszélsz, mint amilyent én elérhetnék." A próféta azonban asztalhoz vezette s őt és szolgáját a meghívottak elé ültette, akik összesen hetvenen voltak. Azt is megparancsolta szolgáinak, hogy Saulnak királyi részt tálaljanak. Midőn az éjszakai nyugalom ideje elérkezett, a vendégek hazamentek, Saul azonban szolgájával együtt ott maradt a prófétánál éjszakára.

Kora reggel Sámuel felébresztette Sault és kikísérte az útra. Mikor kijutottak a városból, előre küldte a szolgát, Sault pedig megkérte, hogy maradjon hátra, mert tanu nélkül akar mondani neki valamit. Miután Saul előre küldte szolgáját, a próféta edényt vett elő, olajat öntött belőle az ifjú fejére, megcsókolta és így beszélt: „Légy király Isten akarata szerint, verd le a filiszteusokat és állj bosszút a héberekért. Amit én most hirdetek neked, annak ez legyen a bizonysága: mikor innen eltávozol, az úton három férfival találkozott, akik Bételbe mennek, hogy ott Istent imádják. Az első három kenyeret visz majd, a második bakot, a harmadik pedig egy tömlő bort. Köszöntenek majd téged, barátságosan megszólítanak és átadnak két kenyeret: fogadd el. Ha azután elérkezel Ráchel sírjához, megint találkozol egy férfival, aki megmondja neked, hol találod meg a nőstényszamarakat. Aztán megérkezel Gábaa városába, ahol sok prófétát találsz majd s téged is megszáll az Isten lelke s jövendölni fogsz, úgy hogy akik hallják, elcsodálkoznak és megkérdezik: hogyan jutott Kis fia ilyen szerencsére? Ha ezeket a jeleket látod, ismerd meg, hogy Isten melletted áll és akkor menj, köszöntsd atyádat és többi rokonaidat. Ha majd hívlak, eljösz Galgalába, hogy mindezért békeáldozatot mutassunk be Istennek." Miután ezt mondta és jövendölte, elbocsátotta az ifjút. Saullal pedig minden úgy történt, ahogy Sámuel megjövendölte.

Midőn hazaért és rokona Ábner, akit mindenkinél jobban szeretett, megkérdezte, hogyan folyt le az utazás és milyen élményei voltak, semmit sem titkolt el előtte, azt sem, hogy meglátogatta Sámuel prófétát és hogy ez azt mondta neki: a nőstényszamarak jó helyen vannak. De a királyságról és a vele kapcsolatos dolgokról hallgatott, mivel úgy gondolta, hogy ezzel irigységet keltene és senki sem hinné el. És ámbár Ábner nagyon

szerette őt és ő is legjobban szerette a rokonai közül, mégis biztosabbnak tartotta, hogy ne közölje vele. Azt hiszem, úgy gondolkozott: az emberi természet olyan, hogy még a legjobb barát és rokon sem tanusít mindig jóindulatot és mihelyt Isten valakire bőven pazarolja áldását, még a legnemesebbek érzülete is irígységgé és rosszakarattá fajul.

Ezek után Sámuel összehívta a népet Mászfát városába és — amint mondta — Isten parancsára, így beszélt: „Én visszaszereztem szabadságtokat és leigáztam ellenségeiteket és mégsem vagytok hálásak jótetteimért, mivel még Istentől is elvitatjátok azt a jogot, hogy uralkodjék rajtatok és nem látjátok be, hogy az ő uralma alatt legjobb az élet: mert Isten a legjobb uralkodó. Mégis inkább királyt akartok, aki járomba hajt benneteket, mint a barmokat. Kénye-kedve szerint, szenvedélyeinek szeszélyei szerint uralkodik majd rajtatok és féktelenül gyakorolja hatalmát. De semmiképpen sem védelmezi meg az emberi nemet és nem tartja meg, mint Isten, aki saját műveként megteremtette. De ha így akarjátok és Isten ellen ezt a csúfságot elkövetítek, akkor rendezkedjetek el törzsek és családok szerint és vessetek sorsot."

Miután a héberek mindezt végrehajtották, a sors Benjámin törzsére esett. Mikor aztán családok szerint sorsoltak, a sors Metri családjára esett és mikor aztán egyes emberek szerint sorsoltak: Saul, Kis fia lett a király. Amint Saul ezt megtudta, elrejtőzött, nehogy azt a látszatot keltse, mintha mohón vágynék a királyi méltóságra. Mert oly nagy mérsékletet és szerénységet tanusított, hogy a világért sem akart büszkélkedni új méltóságával, sőt inkább elrejtőzött azok elől, akiken uralkodnia kell majd és engedte, hogy fáradságosan keressék, holott a legtöbb ember, mikor csak valami kis szerencse éri, már nem bír az örömével és mindenki előtt mutogatni akarja magát. Mivel Sault sehol sem találták és a nép emiatt aggódott és nyugtalankodott, a próféta könyörgött Istenhez: jelentse neki, hol van Saul és mutassa meg az ifjút mindenkinek. Midőn Istentől megtudta Saul rejtekhelyét, előhozatta őt és odaállította a nép közepébe. És Saul messze kimagaslott valamennyi között: valóban királyi jelenség volt.

Ekkor így beszélt a próféta: „Ezt az ifjút adta nektek Isten királyul; nézzétek, különb mindenkinél és méltó az uralkodásra." Erre ujjongott a nép: Éljen a király! A próféta pedig, aki minden jövendő eseményt feljegyzett, felolvasta ezeket a feljegyzéseket a népnek a király jelenlétében és azután letette a könyvet Isten sátorába: legyen örök időkre bizonyságul, hogy ő mindezt előre

megmondotta. Azután elbocsátotta a népet, ő maga pedig visszatért szülővárosába, Rámátáimba. Saul is visszament szülőföldjére Gábaába és sok híve elkísérte. Ezek királyt illető tisztelettel övezték, de voltak olyanok is, akik megvetették, sőt egyesek gúnyolták, nem hoztak neki ajándékokat; szóval és tettel megmutatták, hogy Saul egyáltalán nem kedvükre való.

5. FEJEZET

Saul hadat indít az ámmoniták ellen, megveri és kifosztja őket. Sault újra megerősítik a királyi méltóságban

Körülbelül egy hónap mulva Saul megszilárdította tekintélyét azzal a háborúval, amellyel Náás ámmonita király ellen indított. Ez haddal indult a Jordánon túl lakó zsidók ellen és keményen szorongatta őket; nemcsak városaikat foglalta el, hanem miután erőszakkal leigázta őket, még egy agyafurt és jól kieszelt fogással lehetetlenné is tette, hogy uralma alól kiszabaduljanak, ha ugyan erre kedvet kapnának valaha. Tudniillik azoknak, akik kényre-kegyre megadták magukat neki, vagy pedig hadifoglyokként hatalmába kerültek, kiszúratta a jobbszemüket, azzal a szándékkal, hogy így alkalmatlanná tegye őket a harcra, mert a balszemet a pajzs eltakarja. Midőn az ámmoniták királya így kegyetlenkedett a Jordánon túl lakó zsidókkal, hadseregét Gálaád lakósai ellen vezette. A főváros, Jábes határában ütött tábort és a lakosoknak követek útján meghirdette, hogy vagy adják meg magukat és szúrassák ki jobbszemüket, vagy pedig legyenek elkészülve arra, hogy megostromolja és teljesen elpusztítja városaikat; választhatnak tehát, vajjon egy testrészüket veszítik-e el inkább, vagy pedig teljesen el akarnak pusztulni. A gálaádiak nagyon megrémültek emiatt és sem ezt, sem azt a választ nem merték adni, hogy vajjon inkább önként megadják magukat, vagy pedig inkább megpróbálják a hadiszerencsét. Ennélfogva hétnapos fegyverszünetet kértek, hogy segítségül hívhassák törzsrokonaikat. Ha ezek megadják a segítséget, akkor megkockáztatják a háborút, különben kényre-kegyre megadják magukat.

Náás, aki a gálaádiakat válaszukkal együtt megvetette, megadta nekik a fegyverszünetet és megüzente, hogy tőle segítségül hívhatják azt, akit akarnak. Ezért a gálaádiak az izraeliták városaiba megüzenték, hogy Náás fenyegetései miatt milyen szoron-

gattatásba jutottak; és az izraeliták mind sírtak és gyászoltak, midőn Jábes lakóinak szerencsétlenségéről értesültek és rettegésükben minden munkájukat abbahagyták. És mivel a hírnökök elérkeztek Saul király városába is és jelentették, milyen szörnyűség sujtotta Jábes lakóit, a lakosságot ugyanilyen fájdalom fogta el és mélységesen gyászolta testvéreinek nyomorúságát. Midőn pedig Saul a mezei munkából visszatért a városba, látta, hogy polgártársai sírnak; kérdésére megtudta, mit jelentettek a követek és mi okozott nekik ilyen bánatot: ekkor Isten megvilágosította elméjét. Visszaküldte a jábesieket és megígérte nekik, hogy harmadnap segítségükre siet és az ellenséget még napfelkelte előtt tönkre veri, úgy hogy a fölkelő nap látni fogja szabadságukat és győzelmüket. Csak néhány követet tartott vissza, hogy ezek majd mutassák neki az utat.

Mivel pedig Saul a népet úgy akarta háborúra tüzelni és a lehető leggyorsabban összegyüjteni az ámmoniták ellen, hogy büntetéssel ijeszti őket: ökreinek az inait átvágatta és fenyegetődzött, hogy mindenkivel így bánik el, aki másnap nem jelenik meg a Jordánnál fegyveresen s nem követi őt és Sámuel prófétát. Mivel féltek az ígért büntetéstől, a fegyveresek tömegesen tódultak és Bála városában meg is számlálták őket. Juda törzse nélkül, amely egymaga hetvenezer embert küldött, hétszázezer ember volt együtt. Erre Saul átkelt a Jordánon, egész éjjel tíz schoinos utat tett meg és napkelte előtt megérkezett céljához. Ekkor seregét három részre osztotta és minden oldalról egyszerre ütött rajta a gyanútlan ellenségen; a csatában rengeteg ellenség hullott el, maga Náás király is elesett. Ez a hős haditett növelte Saul dicsőségét valamennyi izraelita szemében, akik most magasztalták és csodálták őt. Még azok is, akik azelőtt tudni sem akartak róla, megváltoztatták véleményüket, tisztelték és a legkiválóbbnak tartották. Mert Saul nem érte be azzal, hogy megmentette a jábesieket, hanem be is tört az ámmoniták országába, feldulta és elpusztította, dús zsákmányt ejtett és dicsőséggel tért haza. A nép nagyon örvendezett e hadisikereknek és büszke volt rá, hogy ilyen királya van. Azok ellen pedig, akik előbb nem tartották alkalmasnak arra, hogy megvédje országukat, így kiáltoztak: „Hol vannak ezek?“ — és: „Bűnhödjenek meg!“ — és efféléket, ahogy a nép szokta, mikor jól megy sora és felhorkan azok ellen, akik szerencséje szerzőjét megbántották. Saul megdícsérte őket buzgóságukért és hozzá való hajlandóságukért, azonban megesküdött, hogy ezen a napon egyetlen törzsrokonnak sem szabad halálbüntetést elszenvednie, mert ok-

talanság volna az Istentől adott győzelmet beszennyezni azzal, hogy valamely törzsrokont meggyilkolunk.

Mivel pedig Sámuel kihirdette, hogy Sault még egyszer be kell iktatni és meg kell erősíteni, mint királyt, valamennyien összegyűltek Galgala városban Sámuel parancsa szerint. Ott a nép színe előtt még egyszer fölkente Sault a szent olajjal és ráruházta a királyi méltóságot. Így a héberek állama királysággá változott. Mert Mózes és tanítványa Józsue idején, aki a hadsereget vezette, arisztokrácia volt a kormányforma. Józsue halála után azonban tizennyolc évig nem volt államfő. Erre a nép megint visszatért a régi államformához, úgy hogy a hatalmat annak a kezébe adta, aki a háború folyamán kitünt vitézségével. Ezért ezt az egész időszakot, amelyben ez a kormányforma volt érvényben, a bírák korának szokták nevezni.

A következő gyűlésen a próféta így beszélt a héberekhez: „Kérlek benneteket a mindenható Istenre, aki a két testvért, Mózest és Áront teremtette és atyáinkat kiszabadította az egyiptomi szolgaságból: mondjátok meg nekem félelem és tartózkodás és minden ellenérzés nélkül, vajjon tettem-e én valami rosszat vagy igaztalant, akár kapzsiságból, akár erőszakoskodásból, akár kedveskedésből. Vádolhattok-e engem, hogy valaha borjút, vagy birkát, vagy más ilyenfélét elvettem, ámbár az ember azzal még nem követ el bűnt, ha ilyesmit élete fenntartása céljából vesz el; vagy hogy én valaha bárki másnak az igavonó állatát az én munkám elvégzésére használtam és ezzel őt megbántottam? Ha tudtok ilyesmiről, mondjátok meg itt a király színe előtt őszintén". Azok pedig kiáltoztak, hogy sohasem követett el ilyesmit, hanem mindig igazságosan és lelkiismeretesen kormányozta a népet.

Midőn Sámuelről így valamennyien fényes bizonyságot tettek, a próféta így folytatta: „Mivel tehát elismeritek, hogy semmi rosszal sem vádolhattok, most én is meg akarom mondani nektek őszintén, milyen nagy bűnt követtetek el Isten ellen, mikor királyt kívántatok magatoknak. Hiszen még emlékeznetek kell rá, hogy atyátok, Jákob törzsünknek mindössze hetven emberével vándorolt Egyiptomba az éhinség miatt. Mikor nemzetsége ott sokezernyire szaporodott és az egyiptomiak kemény és szégyenletes szolgaságban sanyargatták őket, atyáitok könyörgésére Isten kiszabadította a népet ebből a sanyargattatásból anélkül, hogy királyt adott volna neki: a két testvért, Mózest és Áront küldte, aki titeket ebbe az országba vezetett, amely most is a tiétek. De hiába tett veletek ennyi jót Isten, elhanyagoltátok a jámborságot és az

istentiszteletet. Mindazonáltal ismételten megszabadította benneteket ellensége hatalmából; először is győzelmet adott nektek az asszireken, azután az ámmonitákon és moábitákon, legutóbb pedig a filiszteusokon és mindezt nem király uralma, hanem Jefte és Gedeon vezetése alatt vívtátok ki. Miféle esztelenség hatalmasodott el tehát rajtatok, hogy kivonjátok magatokat Isten uralma alól és király alatt akartok élni? Mindazonáltal mivel így akartátok, kiválasztottam nektek a királyt, akit Isten kijelölt. Azonban bebizonyítom, hogy Isten neheztel és haragszik rátok, mert királynak az uralmát kívántátok és kieszközlöm, hogy ezt nyilvánvaló csodajellel megmutassa nektek. Mert én kérni fogom Istent, hogy támasszon vihart most, nyár közepén, aminőt még senki sem ért meg ezen a földön." Alig hogy Sámuel befejezte szavait, Isten máris megerősítette jövendölését: olyan rettenetes vihart és jégesőt küldött, hogy aggódás és rémület szállta meg őket és beismerték, hogy oktalanul vétkeztek. És kérték a prófétát, hogy mint jóságos és szelíd atya, könyörögje ki számukra Isten kegyelmét, hogy bocsássa meg nekik ezt a bűnt, amellyel oly sok gyalázatot és szerencsétlenséget idéztek fejükre. Sámuel megígérte nekik, hogy esedezni fog számukra Isten bocsánatáért, de figyelmeztette őket, hogy törekedjenek igaz és erényes életre és mindig emlékezzenek rá, milyen szerencsétlenségbe süllyedtek, valahányszor letértek az erény útjáról. Emlékezzenek vissza a csodákra is, amelyeket Isten művelt és a törvényekre, amelyeket Mózes adott nekik, ha ugyan törődnek a maguk javával és királyuk szerencséjével. Ha azonban nem szívlelik meg intéseit, akkor Isten királyukkal együtt súlyosan megbünteti őket. Miután Sámuel ezeket jövendölte a hébereknek, hazabocsátotta őket, azonban előbb másodszor is megerősítette Sault a királyi méltóságban.

6. FEJEZET

A filiszteusok megint megtámadják a hébereket, de vereséget szenvednek

Saul most körülbelül háromezer embert kiválasztott a népből; ezek közül kétezret a maga testőrségének rendelt és székhelyét Bételbe helyezte; a katonaság többi részét átengedte fiának, Jonatánnak testőrségül és elküldte őt Gábaába, ő maga pedig magára vállalta a filiszteusok egyik táborának megostromlását, amely

Galgala közelében volt. Mert azok a filiszteusok, akik Gábaában laktak, leigázták a zsidókat, elvették fegyvereiket, erődítményeiket megrakták helyőrséggel és megtiltották nekik, hogy a jövőben vastárgyakat készítsenek. A tilalom következtében a földművesek, ha eszközökre volt szükségük, mint ekére, vagy kapára, vagy egyéb mezőgazdasági eszközre, ezeket a filiszteusoknál csináltatták. Midőn a filiszteusok hírét vették táboruk elpusztításának, haragra lobbantak és fölfegyverkeztek, hogy megtorolják a gyalázatot, s háborúra indultak a zsidók ellen. Hadseregük háromszázezer gyalogosból, harmincezer harckocsiból és hatezer lovasból állt; táborukat Mákmás mellett ütötték fel. Mikor Saul király erről értesült, Galgalába vonult, hírnököket küldött szét az egész országban és felszólította a népet szabadsága védelmére és háborúra a filiszteusok ellen és hirdette, hogy amazoknak az ereje csekély és jelentéktelen és bátran szembe lehet szállni velük. De mikor Saul csapatai megpillantották a filiszteusok roppant tömegét, igen meghökkentek. Egyik részük elrejtőzött a barlangokban és földalatti folyosókon, a legtöbben azonban a Jordánon túl eső területre menekültek, ahol Gád és Ruben törzsei laktak.

Saul pedig hírnököket küldött a prófétához és megkérte, jöjjön hozzá és tanácskozzék vele együtt a háborúról és egyéb ügyekről. Sámuel azt üzente vissza, hogy várja meg őt és készüljön az áldozatra; hat nap mulva megérkezik, a hetedik napon bemutatják az áldozatot és utána megharcolnak az ellenséggel. Saul várt, hogy a próféta jön, amint megüzente; de nem teljesítette pontosan a parancsát. Mert mikor észrevette, hogy a próféta késedelmeskedik és harcosai kezdenek szétszéledni, maga mutatta be az áldozatot az oltáron. Mikor azután értesült Sámuel közeledéséről, elébe ment. Ez szemére vetette, hogy hibázott, mikor nem cselekedett meghagyása szerint és nem várta be megérkezését, hanem bemutatta az áldozatot, holott csak őt rendelte az Isten, hogy a népért imádkozzék és áldozatot mutasson be. Saul azzal mentegetődzött, hogy éppen annyi napig várt, ahogy Sámuel meghagyta és csak a kényszerűség vitte rá, hogy bemutassa az áldozatot, mivel hadserege félt a Mákmás mellett táborozó ellenségtől és kezdett szétszéledni, az ellenség pedig már-már megindult Galgala felé. Sámuel így felelt neki: „Ha okosan hallgattál volna rám és fölösleges sietségedben nem szegted volna meg Isten parancsait, amelyeket általam adott, akkor magad is es utódaid is hosszabb ideig megtarthatták volna az uralmat." Sámuel bosszankodott a történteken és hazament, Saul pedig hatszáz emberrel és fiával Jonatás-

sal elment Gábaa városába. Emberei javarészének még csak fegyvere sem volt, mert ezen a vidéken sem vas nincs, sem fegyverkovács; mert mint fentebb már említettük, a filiszteusok ezt megtiltották. Ekkor a filiszteusok hadseregüket három részre osztották, ugyanennyi úton bevonultak a héberek területére és mindent feldúltak, Saul pedig és fia Jonátás kénytelen volt tétlenül nézni és tűrni az ország elpusztítását, mivel csak hatszáz emberük volt. Midőn Saul fiával és a főpappal Ákiással, Éli főpap utódjával egy domb tetejéről nézte az ország pusztulását, rettenetes felháborodás vett rajtuk erőt és Saul fia elhatározta, hogy fegyverhordozójával titokban belopódzik az ellenség táborába, hogy ott zűrzavart és riadalmat keltsen. És mivel fegyverhordozója megfogadta, hogy még az élete árán is követi bárhova, vele együtt lement a dombról és megindult az ellenség felé. Az ellenség szakadékos vidéken három magas sziklacsúcs között ütötte fel táborát, amelyet köröskörül sziklák öveztek, úgy hogy olyan volt, mint valami bástyákkal védett erődítmény. Nem is igen állítottak őrszemeket, mert a vidék természettől fogva olyan védettnek látszott, hogy bizonyára senki sem merte volna megközelíteni őket, vagy éppen megmászni a hegyet. Mikor tehát azok ketten a tábor közelébe értek, Jonátás figyelmeztette fegyverhordozóját, hogy ne féljen semmit, azután így folytatta: „Most megközelítjük az ellenséget: ha abban a pillanatban, amint meglátnak bennünket, lekiáltanak, hogy menjünk fel hozzájuk, akkor azt vedd győzelmünk előjelének; de ha hallgatnak és nem kiáltanak le, akkor visszamegyünk." Mikor napkeltekor még jobban megközelítették az ellenség táborát és a filiszteusok észrevették őket, így beszéltek egymás közt: „A héberek kibujnak oduikból és barlangjaikból!" Jonátáshoz és fegyverhordozójához pedig így beszéltek: „Jertek, másszatok fel ide hozzánk, hogy vakmerőségtekért megkapjátok a megérdemelt büntetést." Saul fia örömmel hallotta a hívó szót, amely a győzelmet jelentette neki és onnan, ahonnan az ellenséget megpillantotta, tovább ment egy magányos sziklához, amely olyan megközelíthetetlen volt, hogy nem is állítottak rá őrséget. Nagynehezen felmásztak a hegyre, legyőzték a terep nehézségeit és előnyomultak az ellenségig, álmában meglepték és mintegy harminc emberét leölték. A többiek annyira megzavarodtak és megrémültek, hogy egyesek eldobálták fegyvereiket és elmenekültek, a többiek pedig egymásnak estek, mert a sereg mindenféle népségből verődött össze, amelyek nem ismerték egymást, sőt egyik ellenségnek nézte a másikat; arról, hogy csak két héber támadta meg

őket, sejtelmük sem volt. Így öldösték egymást fegyverrel, egyúttal pedig le is taszigálták egymást a mélységbe.

Midőn Saul kémei azt a hírt hozták neki, hogy a filiszteusok táborában nagy a zürzavar, megkérdezte, vajjon övéi közül nem hiányzik-e valaki. Mikor pedig értesült, hogy fia és fegyverhordozója nincs sehol, megparancsolta a főpapnak, hogy vegye fel főpapi ruháját és jövendöljön neki. Azt a jövendölést kapta, hogy legyőzi az ellenséget, mire azonnal a filiszteusok ellen vonult és megtámadta őket, mikor a nagy zűrzavarban még mindig egymással viaskodtak. Saul győzelmének hírére azok is újra csatlakoztak hozzá, akik előbb a földalatti folyosókon és barlangokban elrejtőztek. Mikor így a héberek száma tízezer főnyire növekedett, üldözőbe vette az ellenséget, amely elszéledt az egész környéken. Most már azután, akár örömében a váratlan győzelem fölött, — mert azok, akiket nagy szerencse ér, rendszerint elvesztik a józan eszüket, — akár oktalanságból, mindegy, Saul rendkívül súlyos hibát és kárhozatos ostobaságot követett el. Mert azzal a szándékkal, hogy a filiszteusokon bosszút álljon és méltóképp megbüntesse őket, megátkozott minden hébert, aki az ellenség kiirtása előtt egy falat ételt is magához vesz, mindaddig, míg a beálló sötétség az üldözést lehetetlenné nem teszi. Miután Saul ezt kihirdette, a héberek sűrű erdőbe jutottak, amely tele volt méhrajokkal; ez az erdő Efraim törzsének birtoka volt. Jonátás, aki semmit sem tudott aytja átkáról és a nép hozzájárulásáról, egy lépből kifacsarta a mézet és megette. Evés közben tudta meg, hogy atyja súlyos átokkal megtiltotta, hogy bárki is ételt vegyen magához napnyugta előtt. Abbahagyta ugyan az evést, de helytelenítette atyja tilalmát, mert bizonyosra vette, hogy a héberek, ha némi étellel felüdítenék magukat, sokkal nagyobb kitartással folytatnák az üldözést és sokkal több ellenséget tudnának levágni és foglyul ejteni.

Miután sokezer filiszteust leöldöstek, a héberek estefelé hozzáfogtak táboruk feldúlásához és rengeteg zsákmányt ejtettek, különösen sok barmot zsákmányoltak. Az állatokat levágták és megették, még pedig a vérrel együtt. A királynak pedig jelentették írnokai, hogy a harcosok az áldozatnál vétkeztek Isten ellen, mert ettek a húsból, mielőtt még a vér teljesen kifolyt volna belőle és a hús megtisztult volna. Saul megparancsolta, hogy hengerítsenek oda egy nagy sziklát és azon vágják le az állatokat, de semmi esetre se egyék meg a vért a hússal együtt, mert az ilyesmi Isten kedve ellenére van. Miután az egész nép a király parancsa

szerint cselekedett, Saul ezen a helyen oltárt állított és az oltáron Istennek egészen elégő áldozatot mutatott be. Ez volt az első oltár, amelyet Saul állított.

A király azzal a szándékkal, hogy azonnal megindul az ellenség tábora ellen és azt teljesen elpusztítja még napfelkelte előtt, mivel a nép sem húzódozott ettől, sőt inkább nagy hajlandóságot mutatott parancsainak teljesítésére, magához hivatta Áchitób főpapot és felszólította: tudja meg, vajjon megengedi-e Isten, hogy az ellenséges tábor ellen vonuljanak és azokat is leöldössék, akik még ott vannak. A főpap azonban azt válaszolta, hogy Isten erről nem akar nyilatkozni. Erre Saul felkiáltott: „Istennek bizonyára alapos oka van rá, hogy megtagadja tőlünk a választ, ámbár azelőtt mindenben utasítást adott nekünk, még akkor is, ha nem intéztünk hozzá kérdést. Bizonyára titokban valami vétket követett el valaki és ez az oka hallgatásának. De esküszöm magára Istenre, hogy megölöm a bűnöst, ha akár a tulajdon fiam, Jonátás is és remélem, hogy így kiengesztelhetem Istent. A tulajdon véremet büntetem meg a bűnért, mintha egészen idegen ember volna.“ Mivel az egész nép helyeselte ezt, Saul az egész népet az egyik oldalra terelte, maga pedig fiával együtt a másik oldalra lépett és sorsot vetett, hogy megtudja, ki a bűnös. A sors Jonátásra esett. Midőn apja megkérdezte, mit követett el és miféle istentelen cselekedet nyomja lelkét, ez így felelt: „Atyám, semmi mást nem tettem, csupán este, az ellenség üldözése közben, mézet ettem, mert semmit sem tudtam átkodról.“ Erre Saul megesküdött, hogy megöli őt és sem a rokonság, sem pedig az atyai szeretet nem fogja arra indítani, hogy megszegje esküjét. Jonátás egy cseppet sem ijedt meg a halálos fenyegetéstől, hanem odalépett a nép elé és bátran és szabadon így beszélt: „Atyám, nem kérek tőled kíméletet, mert édes nekem a halál, ha istenfélelmedért kell elszenvednem, ilyen fényes győzelem után. Legnagyobb vígasztalásom azzal a tudattal meghalnom, hogy a héberek legyőzték a filiszteusokat.“ Ezekkel a szavakkal az egész népet megindította és meg is siratták szomorú sorsát. Meg is esküdött a nép: nem engedi meg, hogy Jonátás, győzelmének igazi szerzője meghaljon. Így mentette meg őt a nép atyja átkától és imádkozott az ifjúért Istenhez, hogy bocsássa meg bűnét.

Erre Saul visszatért városába, miután mintegy hatvanezer főnyi ellenséget lemészárolt. Boldogan uralkodott, leverte a szomszéd népeket és leigázta az ámmonitákat, moábitákat, filiszteusokat, édomitákat és amalekitákat, valamint Szoba királyát. Saulnak három fia volt: Jonátás, Jessuj és Melkisúa és két

leánya: Merob és Mikol. Hadvezére Ábner volt, nagybátyjának, Nernek a fia. Tudniillik ez a Ner és Kis, Saul atyja, testvérek voltak, mindketten Ábiel fiai. Saulnak rengeteg harckocsija és lovassága volt és ezért győzött minden háborújában. Uralkodása alatt a héberek nagy jólétben és boldogságban éltek és hatalmasabbak lettek, mint a többi népek. Testőrségét a legmagasabb termetű és a legszebb külsejű ifjakból állította össze.

7. FEJEZET

Saul megtámadja és leigázza az amalekitákat

Ezután Sámuel eljött Saulhoz s megmondta neki, hogy Isten küldte figyelmeztetni őt: mivel Isten őt mindenki más előtt királlyá választotta, illendő, hogy engedelmeskedjék Istennek és akarata szerint éljen; mert amint Saul uralkodik a hébereken, úgy uralkodik Isten rajta és minden teremtményén. Mert Isten így szólt hozzá: „Mivel az amalekiták a hébereket a pusztában, mióta Egyiptomból kivonultak, egészen addig, míg ebbe az országba el nem jutottak, sokat zaklatták, megparancsolom, hogy haddal vonulj ellenük és ha kivívtad a győzelmet, egyet se hagyj életben, hanem feleségeikkel és gyermekeikkel együtt irtsd ki őket: így bűnhődjenek azokért a szenvedésekért, amelyekkel atyáidat meggyötörték. A marhákat és a birkákat se kíméld, ne is fordítsd a magad hasznára, hanem áldozd mind Istennek. És töröld el a föld színéről az Amalek nevet, mint Mózes megparancsolta.

Saul megígérte, hogy teljesíti a parancsot. Úgy gondolkozott, hogy Isten iránti engedelmességét nemcsak azzal kell megmutatni, hogy megtámadja a filiszteusokat, hanem még inkább azzal, hogy ezt a legpontosabban és a lehető leggyorsabban hajtja végre. Ezért valamennyi csapatát egybegyüjtötte, szemlét tartott felettük Galgalában; a sereg Juda törzse nélkül — amely maga harmincezer embert állított ki — négyszázezer fegyveresből állt. Ezzel a hadsereggel betört az amalekiták területére és erős csapategységet lesbe is állított a folyónál, hogy ne csak nyilt csatára kényszerítse az ellenséget, hanem váratlanul is rajtaüthessen az országutak mentén, bekeríthesse és lemészárolhassa. Alig kezdődött meg a harc, az ellenség máris megfutamodott; Saul pedig üldözőbe vette és majdnem egy szálig levágta. És mivel ez a vál-

talkozás, mint Isten előre megmondta, szerencsésen végződött, megtámadta az amalekiták városait is és részben hadicseliel, részben aknákkal, részben ostromművekkel, részben pedig kiéheztetéssel és minden más módon bevette és hatalmába kerítette azokat. Aztán azzal folytatta, hogy lemészárolta az asszonyokat és gyermekeket abban a meggyőződésben, hogy ezzel semmi kegyetlenséget vagy embertelenséget nem követ el, egyrészt azért, mert mind ellenség volt, másrészt azért, mert Isten parancsa szerint cselekedett, hiszen az engedelmességet nem tagadhatta meg. Az amalekiták királyát, Ágágot foglyul ejtette, de mivel sudár termetű és szép férfi volt, életben hagyta. Ezzel azonban nem Isten akarata szerint cselekedett, inkább csak jószívére hallgatott és nem kellő időben, sőt a maga kárára lágyult el. Mert Isten annyira gyűlölte az amalekiták népét, hogy még a gyermekeket sem volt hajlandó megkímélni, akik iránt pedig könyörületet szokás gyakorolni. Ezzel szemben Saul még a királyukat is, a héberek rengeteg szenvedésének okozóját, életben hagyta és semmibe vette Isten parancsát, mert az ellenség testi szépsége csábította erre. És valamint ő, a nép is vétkezett. Mert nem öldöste le a marhákat és birkákat, hanem elrabolta, ámbár Isten azt parancsolta, hogy egyet se hagyjanak életben. A nép egyéb tárgyakat és kincseket is magával vitt és csak azt semmisítette meg, ami majdnem egészen értéktelen volt.

Miután Saul az egyiptomi Pelusiumtól egészen a Vörös-tengerig majdnem minden néptörzset leigázott, elpusztította az ellenség földjét és csak Szichem népét kímélte meg. Ezek a mádianiták területének közepében laktak. A háború kezdetén hírnökökkel megüzente nekik, hogy vándoroljanak ki, nehogy úgy járjanak, mint az amalekiták; ugyanis meg akarja kímélni őket, mivel Ráhuel, Mózes apósa révén rokonai voltak.

Erre Saul sikerei miatt boldogan hazatért, mintha bizony semmiről sem feledkezett volna meg, amit a próféta parancsolt neki, mikor háborúra készült az amalekiták ellen, hanem mintha az ellenségen aratott győzelem után mindent szabályszerűen teljesített volna. Istennek azonban sehogy sem volt kedvére, hogy az amalekiták királyát életben hagyta és hogy a nép parancsa ellenére az állatokat zsákmányul elhajtotta. Mert bűnösnek tartotta, hogy ha már az ellenséget az ő segítségével győzték le és igázták le, őt megbántják és semmibe veszik és annyi tiszteletet sem tanusítanak iránta, mint egy földi uralkodó iránt szokás. Hirdette tehát Sámuel prófétának: Megbánta, hogy Sault királlyá tette, mivel ez nem engedelmeskedik parancsainak, hanem a maga

feje szerint cselekszik. Sámuel ennek hallatára nagyon megrémült és egész éjjel könyörgött Istennek, bocsásson meg Saulnak és ne haragudjék rá tovább. De akármennyire kérlelte is a próféta, Isten megtagadta Saultól a bocsánatot, mert nem tartotta helyesnek, hogy Sámuel kérésére megbocsássa vétkeit: mert semmi sem mozdítja elő úgy a bűnt, mint ha túlságosan enyhén bánnak a bűnösökkel; mert akik számot tartanak a jóság és méltányosság dicsőségére, elfelejtik, hogy éppen a bűnt mozdítják elő ezzel. Mivel tehát Isten megtagadta a prófétától kérése teljesítését és bizonyos volt, hogy elhatározását nem változtatja meg, Sámuel kora reggel elment Saulhoz, aki akkor Galgalában tartózkodott. Mihelyt a király megpillantotta, eléje sietett, köszöntötte és így szólt: „Köszönöm Istennek, hogy nekem adta a győzelmet és meg is tettem mindent, amit parancsolt." Sámuel pedig így válaszolt: „Hát akkor hogy lehet, hogy a táborban marhák és birkák bőgését és bégetését hallom?" A király azt felelte rá, hogy a nép ezeket az állatokat áldozat céljaira tartotta meg, viszont az amalekiták népét Isten parancsa szerint utolsó szál emberig kiirtotta és a királyon kívül senki sem maradt életben, ezt pedig fogolyként magával hozta. Hogy mi történjék vele, éppen azt akarja most megbeszélni a prófétával. Erre a próféta azzal vágott vissza, hogy Isten nem annyira az áldozatokban leli örömét, mint inkább a jó és igaz emberekben. „Ezek pedig — folytatta — éppen azok, akik engedelmeskednek akaratának és parancsainak és akik csak azt tartják helyes cselekedetnek, amit Isten parancsolt nekik. Mert tudd meg, Istent nem csupán azzal lehet megbántani, hogy nem áldoznak neki, hanem azzal is, hogy nem engedelmeskednek parancsának. Azoktól pedig, akik nem engedelmeskednek neki, Isten semmiféle hódolatot sem vesz szívesen, akármilyen nagy és pompás áldozatokat és válogatott arany és ezüst fogadalmi ajándékokat ajánlanak fel neki, sőt inkább elfordul tőlük és nem jámborságuk, hanem gonoszságuk bizonyságának tekinti az áldozatokat. Azokban azonban, akik parancsaira és kinyilatkoztatásaira emlékeznek és inkább elszenvedik a halált, mint hogy bármelyiket is megszegjék, örömét leli és még áldozatot sem követel tőlük. De ha mégis áldozatot mutatnak be neki, akkor a szegény ember csekély áldozatában nagyobb kedvét leli, mint a gazdagok dús áldozati adományaiban. Ismerd meg ebből, hogy Isten nagyon haragszik rád, mert semmibe vetted és megszegted parancsát. Hogyan gondolhattad, hogy Isten kegyesen fogadja áldozatodat, holott abból ajánlod fel neki, amit ő elpusztításra szánt? — ha csak azt nem gondolod, hogy

Istennek áldozni és elpusztítani valamit: ugyanannyit jelent. Ezért légy elkészülve rá, hogy királyi hatalmadtól megint megfoszt, mert gőgössé és féktelenné lettél miatta és az adományozó akarata ellenére visszaéltél vele." Erre Saul elismerte, hogy valóban igaztalanul cselekedett és nem tagadta le bűnét, de csupán félelemből cselekedett a próféta parancsa ellen, mert nem bírt a katonákkal, akik mohón kívánják a zsákmányt és fosztogatást. Ezért bocsánatát és jóságos elnézését kérte és megígérte, hogy többé nem vétkezik; megkérte a prófétát, hogy miután visszatért, mutasson be békeáldozatot Istennek. De Sámuel tudta, hogy Saulnak már nem lehet reménye a kibékülésre Istennel és felkészült, hogy hazamenjen.

Saul azonban rá akarta bírni Sámuelt, hogy maradjon még, megragadta köpenyét és mivel Sámuel kitépte magát kezéből, hogy távozhasson, elszakította a ruháját. A próféta most azt mondta Saulnak, hogy így szakítsák le róla is királyságát és ruházzák rá egy jó és igaz emberre. Mert Isten szilárdan kitart elhatározása mellett és mindenhatóságában nem szokása megváltoztatni véleményét vagy eltérni tőle esendő ember módjára. Erre Saul beismerte, hogy hibázott; mivel azonban a történteket már nem másíthatja meg, kérte a prófétát: legalább tisztelje meg azzal, hogy az egész nép előtt imádkozik érte Istenhez. Erre Sámuel hajlandó volt és el is távozott tőle, hogy imádkozzék Istenhez. Utána elé vezették Ágágot, az amalekiták királyát. Mikor ez arról beszélt, hogy mily keserű a halál, a próféta így válaszolt neki: „Mint ahogy te bánatot és gyászt okoztál annak a rengeteg héber anyának, akiknek gyermekeit megöletted, úgy okozzál most te is gyászt tulajdon anyádnak, amikor majd megkapja halálod hírét." És azonnal kivégeztette Galgalában, maga pedig visszatért Rámatába.

8. FEJEZET

Sámuel Isten parancsára titokban királlyá keni Dávidot

Saul király belátta, mily nagy bajt okozott magának azzal, hogy magára haragította Istent és elment gábaai palotájába; a Gábaa név annyit jelent, mint „domb"; és ettől a naptól fogva nem is került többe a próféta szeme elé. És mivel Sámuel nagy fájdalmat érzett a maga szomorú sorsa miatt, Isten megparancsolta neki, hogy vesse ki szívéből ezt a szomorúságot, vegyen

magához szent olajat, menjen el Betlehem városába Izajhoz, Obed fiához és fiai közül kenje királlyá azt, akit majd ő kijelöl. Mivel azonban Sámuel félt, hogy Saul megtudja a dolgot és emiatt titokban vagy nyilt erőszakkal romlására tör, Isten megígérte, hogy oltalmába veszi az úton; így hát útra kelt az említett városba. Ott a lakosok üdvözölték és megkérdezték, miért jött; ő pedig azt felelte: azért jött, hogy áldozzon Istennek. Miután elvégezte az istentiszteletet, Izájt hét fiával együtt meghívta az áldozati lakomára. Mikor szemügyre vette legidősebb fiát, aki magas termetű és szép ifjú volt, arra következtetett pompás alakjából, hogy ez a jövendőbeli király. De ebben tévedett, mert mikor megkérdezte Istent, vajjon fölkenje-e ezt az ifjút, akit megcsodált és méltónak tartott a királyságra, Isten azt felelte, hogy az ő itélete nem egyezik az emberek itéletével. „Te csak az ifju pompás alakját nézed, — mondta, — és már ezért méltónak tartod a királyságra. Én azonban ezt a méltóságot nem a testi szépség jutalmául adom, hanem a lelki erényekért és olyan embert kívánok, akit jámborság, igazságosság, vitézség, engedelmesség s minden egyéb erény ékesít, mert ezek adják a lélek szépségét.“ Miután Isten így beszélt, Sámuel megkérte Izájt, hogy vezesse be fiait. Ez behívta öt fiát, akiknek neve sorban ez volt — Éliáb kivételével, aki már ott volt: — Abinádáb, Samma, Natánael, Ráel és Ászám. Mikor a próféta szemügyre vette őket és látta, hogy éppen olyan sudár termetűek, mint a legidősebb fiú, megkérdezte Istent, melyiket választotta közülük királynak. És mivel azt a választ kapta, hogy egyiket sem, megkérdezte Izájt, van-e még fia. Ez azt felelte, hogy van még egy, Dávid a neve, pásztor és éppen most kint van a nyájával. Erre a próféta megparancsolta: hívják haza, mert nem kezdheti addig a lakomát, míg az nincs itt. Mikor belépett Dávid, akit atyja hivatott, pirospozsgás, tüzes szemű és szép ifjú, Sámuel ezt gondolta magában: ez az, akit Isten királyul választott! Asztalhoz ült, maga mellé ültette Dávidot, aztán Izájt és többi fiát is. Azután Dávid szemeláttára olajat vett elő, megkente vele és a fülébe súgta, hogy Isten királlyá választotta, a felkenés pedig ennek a jele. Arra is figyelmeztette, hogy legyen igazságos és tartsa meg Isten parancsait: akkor hosszú lesz uralkodása, családja pedig dicsőséges és híres. Legyőzi a filiszteusokat és a többi népeket is, amelyekkel háborúskodik, nagy hadi dicsőségre tesz szert életében és utódaira is ezt hagyja örökül.

Erre Sámuel eltávozott és Isten lelke elhagyta Sault és megszállta Dávidot, úgy hogy elkezdett jövendölni. Sault pedig min-

denféle nyugtalanságok és gonosz szellemek gyötörték és fojtogatták. Az orvosok nem tudtak erre a bajra jobb orvosságot, csak azt, hogy hozassanak ügyes énekest és hárfást, aki — mihelyt Saul megkapja a rohamot és a gonosz szellemek elkezdik gyötörni — odaáll majd a feje felől, hárfázik és énekel hozzá. Saul megparancsolta, hogy rögtön keressenek ilyen embert. És mikor az egyik udvari ember megjegyezte, hogy látta Betlehemben Izáj fiát, aki még fiatal ugyan, azonban gyönyörű termetű és szép ifjú és egyéb jótulajdonságain kívül ért a hárfázáshoz és az éneklés művészetéhez is, ezenfelül pedig kiváló a hadimesterségben: Saul hírnököket küldött Izájhoz, megparancsolta, hozzák haza Dávidot a legelőről és vezessék elébe; látni akarja, mivel hallott már gyönyörű termetéről és szépségéről. Izáj erre elküldte fiát és ajándékokat is küldött, hogy vigye el Saulnak. Mikor Saul meglátta, nagyon megörült, fegyverhordozójává tette Dávidot és nagyon kitüntette; mert valahányszor a gonosz szellem gyötörni kezdte, Dávid énekelt és hárfázott, — mert ő volt az egyetlen orvosa, — és ezzel megint magához térítette Sault. Saul elküldött most Izájhoz és kérte, hagyja nála Dávidot, mivel ha csak ránéz, máris csodálatos hatással van rá. Ez nem ellenkezett Saullal, és megengedte, hogy Dávid nála maradjon.

9. FEJEZET

A filiszteusok megint megtámadják a héberaket, de vereséget szenvednek. Dávid és Góliát párviadala

Nem sokkal utóbb a filiszteusok megint hadsereget gyűjtöttek és hadat indítottak az izraeliták ellen. Táborukat Szókó és Ázeka között ütötték fel. Saul ellenük vetette hadseregét, megtelepedett egy hegytetőn és kényszerítette a filiszteusokat, hogy hagyják el táborukat és vele szemben ugyancsak hegytetőn üssenek új tábort. Így aztán a két sereget egy völgy választotta el egymástól, s ez a hegyek közt húzódott, amelyeken az ellenfelek táboroztak. Ekkor a filiszteusok táborából egy Góliát nevű vitéz leszállt; Get városából származott és óriástermetű ember volt: négy könyök és egy arasz magas. Fegyverzete épp oly óriás méretű volt, mint a teste, mert mellpáncéljának a súlya ötezer siklus volt; óriási sisakja és réz lábpáncélja éppen csak hogy befödte roppant testrészeit. Rendkívül nehéz dárdáját nem a jobb kezében tartotta,

hanem a jobb vállán; lándzsájának a súlya hatszáz siklus volt; sok fegyverhordozó kísérte. Ez megállt a két tábor közt, nagy szóval felkiáltott és odaharsogta Saulnak és a hébereknek: „Meg akarlak menteni benneteket a harc veszedelmeitől, mert mirevaló hogy seregeink egymásra rohanjanak és csatázzanak egymással? Inkább jelöljetek ki egyet magatok közül, hogy álljon ki velem párviadalra. És hogy a háborút megrövidítsük, egyezzünk meg, hogy az a nép, amelynek a harcosa alulmarad, szolgája lesz a másiknak. Mert jobb és okosabb, hogy egy ember nézzen szembe a veszedelemmel, mint valamennyien." Mikor ezt elmondta, visszament táborába. De másnap újra kijött és elmondta ugyanazt és így negyven napon át hívta viadalra az ellenfelet. Sault és hadseregét nagyon meghökkentette ez és csatára készülődtek, de egyik fél sem akart elsőnek támadni.

A háború kezdetekor Saul visszaküldte Izájhoz Dávidot és beérte annak másik három fiával, akiket veszedelmes hadiszolgálatra osztott be. Dávid most megint atyja nyájait őrizte. Nem sokkal utóbb atyja a héberek táborába küldte, hogy bátyjainak élelmet vigyen és érdeklődjék hogylétük felől. Midőn Góliát éppen megint előrejött, kihívta a hébereket és szidalmazta őket, hogy egyiküknek sincs bátorsága megvívni vele, Dávid, — aki éppen közölte bátyjaival atyja üzeneteit és hallotta, amint a filiszteus szitkozódott és hencegett, — haragra lobbant és kijelentette bátyjainak, hogy ő hajlandó kiállni párviadalra. De legidősebb bátyja, Éliáb megfeddte, hogy gyermek létére túlságosan vakmerő és nem tudja még, mit szabad neki és mit nem; csak menjen vissza otthonába és nyájaihoz. Dávid tisztelte bátyja szavait, el is ment onnan, de néhány katonának még megmondta, hogy szeretne kiállni a hetyke filiszteussal. Ezek elárulták ajánlkozását Saulnak, aki tüstént magához hivatta és megkérdezte, akar-e valamit közölni vele. Erre Dávid így szólt: „Ó király, ne rémülj meg és ne csüggedj el; én megtöröm az ellenség gőgjét. És ha megvívok vele, bizonyosan leterítem, akármilyen nagy és erős is, s akkor aztán nevetség tárgya lesz mindenki előtt. Seregednek pedig annál nagyobb lesz a híre, ha nem egy harcedzett és tapasztalt, hadimesterségben járatos férfiú győzi le ezt, hanem szemre félig gyerekember és a valóságban is fiatalkorú."

Saul csodálta Dávid bátorságát és vakmerőségét, de olyan fiatal volt, hogy nem igen bízott benne. Azt mondta, hogy még nagyon gyenge, még nem küzdhet meg az ilyen harcedzett férfivel. De Dávid így válaszolt: „Istenbe vetett bizalommal teszem

meg ígéretemet: az ő segítségét már sokszor tapasztaltam. Mert midőn egyszer oroszlán támadta meg nyájamat és elrabolt egy bárányt, utána mentem, elfogtam, kirántottam a bárányt torkából és mikor rám akart rohanni, farkánál fogva megragadtam, földhöz csaptam és megöltem. Éppen így bántam el másszor egy medvével. Ezt az ellenséget azonban sokkal kevesebbre becsülöm, mint akármelyik vadállatot. Isten kezemre adja őt, mert gyalázza seregünket és szidalmazza Istenünket."

Ekkor Saul imádkozott Istenhez, adjon sikert az ifjú vakmerő vállalkozásának, ezt pedig felszólította, hogy fegyverkezzék a harcra. Azután ráadta sisakját és páncélját, derekára övezte kardját; ezzel elbocsátotta. Dávidnak azonban nagyon nehéz volt a fegyverzet, mert nem szokott hozzá és ezt mondta: „Ez, ó király, legyen csak a te fegyverzeted, mert te elbírod; de nekem, a te szolgádnak, engedd meg, hogy úgy harcoljak, ahogy akarok." Levette a fegyverzetet, fogott egy botot, vett a patakból öt követ, a tarisznyájába tette, jobb kezébe parittyát fogott és megindult Góliát ellen. Mikor ez így közeledni látta, kinevette és kicsúfolta, hogy nem olyan fegyverrel jön harcba, amivel ember ellen szokás harcolni, hanem olyannal, amelyet a kutyák ellen szoktak használni: hát kutyának nézi őt, nem pedig embernek? Dávid erre azzal vágott vissza, hogy még a kutyánál is hitványabbnak tartja. Erre Góliát roppant haragra gerjedt, rettenetes átkokat szórt Dávidra és megesküdött Isten nevére, hogy húsát odadobja eledelül a mező vadjainak és az égi madaraknak. Erre Dávid így felelt: „Te karddal és dárdával és páncéllal jösz, az én fegyverem pedig Isten, aki téged és a ti egész hadseregeteket tönkreteszi a mi kezeink erejével. Mert még ma levágom a fejedet, testedet pedig odaadom a kutyáknak, te kutyafajzat; és ezenfelül mindenki megtudja, hogy Isten a héberek oltalmazója és az ő pártfogása a mi fegyverünk és a mi erőnk. Semmit sem ér más fegyverzet és más erő, ha Isten nem áll mellettünk." A filiszteust fegyverzete nagyon elnehezítette; lassú léptekkel megindult Dávid felé, miközben csúfolta, mert szentül hitte, hogy ezt a fegyvertelen gyermeket könnyűszerrel agyoncsapja.

Az ifjú azonban Isten láthatatlan oltalma alatt lépkedett ellensége felé, kivette az egyik követ tarisznyájából és beletette a parittyába, azután kiröpítette Góliát felé és homlokán találta őt: a kő beszakította a csontot és behatolt agyvelejébe, Góliát megtántorodott és arcra bukott, Dávid pedig odaszaladt hozzá, a lezuhant ellenségre lépett, kihúzta a kardját, mert magának

nem volt kardja és lecsapta a fejét. Ezzel a filiszteusok is vereséget szenvedtek, mivel hősük elesett, tehát megfutamodtak. Mert mikor látták, hogy legkitünőbb harcosukat leterítették, nem bíztak már a sikerben és nem álltak helyt, hanem inkább szégyenletes futásban mentették a bőrüket. Saul pedig és az egész héber hadsereg harci kiáltással az ellenségre vetette magát, sokat legyilkolt, a többit pedig egészen Get vidékéig és Askalon kapujáig üldözte. A filiszteusok közül mintegy harmincezer esett el és több mint kétszer annyi megsebesült. Erre Saul visszatért az ellenséges táborba, elpusztította erődítményeit és felgyújtotta. Góliát fejét pedig Dávid a sátrába vitte és kardját Istennek ajánlotta fel.

10. FEJEZET

Saul megirigyli Dávid hadisikereit. Feleségül adja hozzá leányát

Az asszonyok azonban felszították Saul irigységét és gyűlöletét Dávid iránt. Ugyanis midőn a sereg diadalmasan bevonult, az egész nép eléje ment, cimbalmokkal, dobokkal, ujjongással és énekkel. Az asszonyok azt kiáltozták, hogy Saul sokezer filiszteust agyonvert, a hajadonok pedig, hogy Dávid tízezret ölt meg. Mikor a király hallotta, hogy az ifjút jobban magasztalják, mint őt, hiszen tízezer harcos megölését tulajdonítják neki, rájött, hogy Dávidra az ilyen dicsőséges magasztalás után tulajdonképpen bizonyosan a királyi méltóság vár; ettől fogva félt tőle és gyanakodott rá. Ezért felmentette előbbi hivatalától, mert úgy érezte, hogy mint fegyverhordozó túlságosan közel van hozzá és megtette ezredesnek. Ez az állás ugyan még jobb volt, mint az előbbi, de Saul úgy gondolta, hogy a király számára veszélytelenebb. Mert arra gondolt, hogy Dávidot majd veszedelmes hadivállalkozásokra küldi, hogy minél hamarább elpusztuljon.

Dávidot azonban mindenütt, ahová csak ment, megsegítette Isten és szerencsével áldotta, úgy hogy nemcsak a nép tartotta nagyra páratlan dicsősége miatt, hanem Saul hajadon leánya is szerelemre lobbant iránta. Vonzalma úgy elhatalmasodott rajta, hogy végül már nem tudta titkolni és atyjának is fülébe jutott. Ez jó alkalmat látott benne arra, hogy Dávidot kelepcébe csalja és azoknak, akik leánya szerelméről értesítették, azt mondta, hogy szívesen feleségül adja leányát Dávidhoz; tudniillik abban reménykedett, hogy ez lesz Dávid veszte. „Megigérem, — így

nyilatkozott, — hogy leányomat feleségül adom Dávidhoz, ha hatszáz ellenségem fejét elhozza nekem. Mivel ilyen pompás jutalom vár reá és mivel ennek a veszedelmes és szinte hihetetlen vállalkozásnak a dicsőségét bizonyára szívesen learatná, bizonyos, hogy haladéktalanul hozzáfog. Akkor pedig a filiszteusok megölik és én könnyű szerrel elértem célomat; mert megszabadulok tőle anélkül, hogy kezet kellett volna emelnem rá." Tehát megparancsolta szolgáinak: tudják meg, hogyan vélekedik Dávid a leányával kötendő házasságról. Ezek elmondták Dávidnak, mennyire szereti őt a király és az egész nép, sőt, hogy a király a leányát is feleségül akarja adni hozzá. Dávid pedig így válaszolt: „Hát ti csekélységnek tartjátok, ha az ember a király veje lehet? Nekem ez nagy dolog, hiszen alacsonyrendű ember vagyok, nem tartozom a fő emberek és méltóságok közé. Mikor a szolgák ezt a választ megjelentették Saulnak, így szólt: „Mondjátok meg neki: én nem kívánok tőle sem pénzt, sem ajándékot, mert ez annyi volna, mintha eladnám leányomat, nem pedig kiházasítanám; én inkább olyan vőre vágyom, aki vitézségével és egyéb erényeivel kitűnik, ő pedig épp ilyen. Ennélfogva leányom kezéért nem kívánok tőle sem aranyat, sem ezüstöt, amit úgyis atyja vagyonából kellene elhoznia, hanem csupán azt, hogy álljon bosszút a filiszteusokon és hozza el hatszáz filiszteus fejét. Ennél pompásabb és értékesebb ajándékot nem adhat nekem. És bizonyára leányom is jobban örülne neki, mint a szokásos jegyajándéknak, ha olyan emberhez mehetne feleségül, aki az ellenségen aratott győzelmének ilyen pompás bizonyságát hozza ajándékul."

Dávid ennek hallatára nagyon megörült, mert úgy gondolta, hogy a király csakugyan ilyen közeli rokonságba akar jutni vele. És meg sem fontolta, hogy tudja-e teljesíteni a kitűzött feltételt, vagy nem, hanem bajtársaival azonnal megindult az ellenség ellen és hozzálátott a munkához, amelyet a házasság feltételeként teljesítenie kellene. Mivel Isten mindent megkönnyített és lehetővé tett neki, csakugyan rengeteg ellenséget megölt, hatszáz harcosnak a fejét levágta, elvitte a királynak és megegyezésük értelmében feleségül kérte leányát. Mivel Saulnak semmiféle oka sem volt, hogy ne váltsa be adott szavát és mivel szégyenletesnek tartotta volna, ha hazugnak gondolják, vagy ha alattomosan csak azért igérte volna meg leánya kezét, hogy Dávid életét kockára tegye ebben a nehéz vállalkozásban: feleségül adta hozzá leányát, Mikolt.

11. FEJEZET

Saul Dávid életére tör. Jónatás hűsége

De Saul nem sokáig maradt nyugton. Mivel látta, hogy Dávidot az Isten és a nép egyformán szereti, nem tudta titkolni rettegését, hogy megfosztja királyi trónjától és életétől: ezek valóban nagyszerű javak s már az is nagy szerencsétlenség, ha egyiket elveszíti valaki. Ezért megbízást adott fiának, Jónatásnak és leghűségesebb szolgáinak, hogy Dávidot tegyék el láb alól. Jónatás csodálkozott, hogy atyja érzelme ennyire megváltozott Dávid iránt, s hogy nem csupán megcsökkent nagy szeretete, hanem halálra is szánta. De mivel ő szerette az ifjút és erényeiért nagyra becsülte, elárulta neki atyja titkos szándékát és azt tanácsolta: vigyázzon magára és a most következő napokban ne mutatkozzék. Közben ő majd elmegy atyjához, azzal az ürüggyel, hogy köszönteni akarja, felhasználja az alkalmat és Dávidról fog beszélni. Ha azután megtudja apja rosszindulatának okát, akkor azt majd igyekszik jelentéktelennek feltüntetni; majd azt mondja, hogy ilyen csekélység miatt nem szabad megöletni olyan férfit, aki páratlan érdemeket szerzett a nép és a király szolgálatában, hanem ha még oly nagy bűnt követett is el, inkább meg kell neki bocsátani. Utána majd értesíti atyja szándéka felől. Dávid megfogadta a jó tanácsot és távoltartotta magát a királytól.

Másnap Jónatás elment Saulhoz és mivel vidáman és jóhangulatban találta, mindjárt Dávidról kezdett beszélni vele: „Véleményed szerint miféle nagy vagy csekélyebb bűnt követett el Dávid, hogy meg akarod öletni, holott ez az ember neked annyi jót tett, és a filiszteusokat oly rettenetesen megverte és a héberek népét megszabadította attól a szégyentől és gyalázattól, amelyet negyven napig kénytelen volt eltűrni, mivel ő volt az egyetlen, aki a pökhendi ellenséggel ki mert állni párviadalra; annyi ellenséges fejet hozott el, amennyit követeltél tőle és ezért feleségül adtad hozzá hugomat; ennélfogva a halála most már annál fájdalmasabb volna számunkra is, nem csupán erényeiért, hanem azért is, mert közeli rokonunk. Halála leányodnak is szenvedést okoz, mert özveggyé lesz, mielőtt a törvényes házasságból gyermekei születtek volna. Fontold meg ezt, lágyuljon meg szíved és ne bántsd meg azt, aki a legnagyobb jótéteményt gyakorolta velünk: meggyógyított téged, kiűzte a gonosz szellemeket, amelyek gyötörtek, visszaadta lelked nyugalmát, ezenfelül ellenségeinket is megfenyítette. Nem illenék hozzád minderről

megfeledkezni." Ezekre a szavakra Saul megenyhült és esküvel kijelentette fia előtt, hogy Dávidot nem bántja; tudniillik haragját és félelmét Jónatás igazságos védelme eloszlatta. Ez tehát magához hivatta Dávidot, közölte vele, hogy atyja érzülete megváltozott s maga vezette hozzá. És Dávid ott maradt a király mellett, mint azelőtt.

Ebben az időben a filiszteusok megint megtámadták a hébereket. Dávidot tehát egy sereg élén elküldte Saul, hogy verje le őket. Csakugyan rettenetes vereséget mért rájuk és győzelmesen tért vissza a királyhoz. De Saul nem úgy fogadta, mint ahogy ilyen haditett után várhatta volna; elkeserítették a sikerei, mintha legalább is veszélyeztették volna az ő királyi uralmát. És mivel megint gyötörték és nyugtalanították a gonosz szellemek, behivatta Dávidot abba a szobába, amelyben feküdt és megkérte, hogy hárfázzon és énekeljen; közben maga dárdát tartott kezében. Mikor Dávid teljesítette kérését, a király dárdát röpített feléje. De Dávid elhajolt a fegyver elől, mert észrevette a király szándékát és házába menekült és egész nap otthon maradt.

Éjjel a király őröket küldött, hogy vigyázzanak rá, nehogy titokban megszökjék és elrejtőzzék; mert törvény elé akarta állíttatni és halálra ítéltetni. Azonban Mikol, a király leánya és Dávid felesége észrevette apja szándékát, s mivel nagyon féltette férjét, mert nélküle nem tudott élni, odament hozzá és így beszélt: „Ne lásson meg itt a fölkelő nap, mert különben többé soha nem süt rád. Menekülj az éjszaka sötétjében és Isten hosszabbítsa meg neked ezt az éjszakát. Mert tudd meg, hogy ha kézrekerítenek, atyám kivégeztet." Erre leeresztette férjét az ablakon át és így megmentette a veszedelemtől. Aztán megvetette az ágyát, ahogy betegnek szokás és a takaró alá kecskemájat tett. Mikor napkeltekor atyja elküldött Dávidért, azt mondta, hogy férje egész éjjel nyugtalankodott s megmutatta a kiküldötteknek a letakart ágyat. S mivel a máj lüktetett és mozgatta a takarót, könnyűszerrel elhitette velük, hogy Dávid fekszik a takaró alatt és nehezen lélegzik. A szolgák megjelentették Saulnak, hogy Dávid éjjel megbetegedett; a király mégis parancsot adott, hogy csak hozzák el, ha még olyan beteg is, mert ki akarja végeztetni. Tehát visszamentek, kitakarták az ágyat és észrevették Dávid feleségének csalafintaságát s megjelentették a királynak. Ez összeszidta leányát, hogy miért mentette meg ellenségét, miért csalta meg atyját. Ekkor az asszony ügyes

mentséget talált: azt mondta, hogy Dávid halállal fenyegette és így a félelem kényszerítette, hogy elősegítse szökését. Ezért bocsánatot érdemel, mivel csak kényszerből, nem pedig önként cselekedett. „Nem is hiszem — tette hozzá, — hogy épp olyan fontos volna neked ellenséged halála, mint az én megmenekülésem.“ Saul erre megbocsátott leányának, Dávid pedig elmenekült Rámátába, Sámuel prófétához, elbeszélte neki a király acsarkodását s azt is, hogy kevés híján majdnem átdöfte a lándzsájával, ámbár ő még soha semmi rosszat nem cselekedett ellene, az ellenség előtt sem viselkedett gyáván, hanem Isten segítségével mindig szerencsésen harcolt. De éppen ez volt az oka annak a gyűlöletnek, amelyet Saul Dávid iránt érzett.

Mikor a próféta megtudta, hogy a király milyen igazságtalanul bánt Dáviddal, elhagyta Rámátát és Dáviddal együtt Gábaába ment és egy ideig ott tartózkodtak. Mikor Saul erről értesült, odaküldte szolgáit azzal a paranccsal, hogy fogják el és vigyék eléje Dávidot. Ezek pedig, amint megérkeztek, próféták gyülekezetébe kerültek, megszállta őket Isten lelke és maguk is prófétálni kezdtek. Erre Saul más szolgákat küldött ki Dávid elfogatására. És mikor ezek is ugyanúgy jártak, megint más szolgákat küldött. És mivel ezek is prófétáltak, haragra lobbant és most már maga sietett oda. Már nem volt messze attól a helységtől, midőn Sámuel megpillantotta és őt is prófétálásra kényszerítette. Mikor Saul odaért hozzá, megszállta a lélek, úgy hogy elvesztette eszméletét: levetkőzött és egész nap és egész éjjel úgy hevert ott a földön Sámuel és Dávid szeme előtt.

Innen Jónatáshoz ment Dávid, Saul fiához. Neki is elbeszélte apja acsarkodásait és hogy Saul mindenáron az életére tör, ámbár sohasem követett el ellene semmi igaztalanságot vagy bűnt. Ez arra kérte, hogy ne hallgasson sem a maga gyanújára, sem mások rágalmaira, hanem csak rá: mert az apjának egyáltalán nincsenek ilyen szándékai ellene, hiszen akkor bizonyára közölte volna vele, mert az ő hozzájárulása nélkül semmit sem cselekszik. De Dávid megesküdött, hogy valóban így van a dolog és kérte: legyen meggyőződve erről és inkább gondoljon megmentésére, mintsem hogy kételkedik szavainak igazságában és majd csak akkor hisz neki, ha látja és hallja, hogy már megölték. Hozzátette még, hogy atyja bizonyára azért nem szólt neki erről, mert tudja, hogy baráti viszonyban vannak.

Jónatás, aki így megtudta Saul igazi szándékait, nagyon elszomorodott és megkérdezte Dávidot, mit tehetne érte. Dávid

így felelt: „Tudom, hogy szívesen megteszel mindent a kedvemért. Holnap újhold és én ezen a napon a királlyal szoktam étkezni. Ha jónak tartod, kimegyek a városból és elrejtőzöm kint a síkságon. Ha aztán a király kérdezősködik felőlem, mondd meg neki, hogy engedelmeddel elmentem szülővárosomba, Betlehembe, mert a törzsem ott nagy ünnepet ül. Ha aztán szerencsés utazást kíván nekem, mint útra induló barátainak szokott az ember, akkor abból arra következtethetsz, hogy nincsenek ellenem gonosz és ellenséges szándékai. De ha mást felel, abból megértheted, hogy valamit forral ellenem. Akkor aztán közlöd velem atyád szándékát és pedig egyrészt irgalmasságból, másrészt pedig baráti érzésből, amellyel hozzád vonzódom és te, aki uram vagy, hozzám, a szolgádhoz. De ha azt hiszed, hogy valami bűnt követtem el, akkor előzd meg atyádat és magad ölj meg engem.“

Jónatást megdöbbentették ezek az utolsó szavak; megígérte neki, hogy minden kívánságát teljesíti és ha atyja haragosan és gyűlölködőn nyilatkozik róla, közölni fogja vele. Hogy pedig annál jobban bízzék benne, kiment vele a mezőre és ott esküvel erősítette, hogy mindent megpróbál, ami Dávid javára szolgálhat. Így beszélt: „A veled kötött szövetségem tanujául hívom azt az Istent, akiről tudod, hogy nagy és mindenütt jelenlévő és ismeri gondolataimat, mielőtt még kimondtam volna azokat. És tanúul hívom, hogy semmit sem mulasztok el, hogy ki ne kutassam, milyen érzülettel van irántad atyám, mindaddig, míg meg nem tudom, hogy milyen és rejteget-e valami gonosz szándékot lelkében. Isten tudja, hogy szüntelenül imádkozom: adja meg neked az ő kegyelmét; valaminthogy most veled van és bizonyára nem hagy el a jövőben sem és akkor is neked adja a győzelmet, ha atyámmal együtt talán én is ellened volnék. Te azonban emlékezzél erre az eskümre és ha meghalnék, vedd pártfogásodba gyermekeimet és háláld meg azoknak, amivel nekem tartozol.“ Miután ezt az esküt elmondta, felszólította Dávidot, hogy keresse fel a mezőn azt a helyet, ahol Jónatás sportolni szokott: mihelyt kiismeri atyja érzületét, kijön oda egyetlen egy szolga kíséretében. „Ha már most három dárdát dobok a céltáblába — folytatta — és a szolgának megparancsolom, hogy hozza vissza a dárdákat, amelyek ott fognak heverni előtte, akkor bizonyosra veheted, hogy nem kell tartanod atyámtól. De ha azt hallod, hogy éppen az ellenkező parancsot adom neki, akkor a király részéről is éppen az ellenkezőjére lehetsz

elkészülve. Mindenesetre gondoskodom biztonságodról, úgy hogy semmi bajod sem esik. Ha aztán jobb idők következnek, gondolj vissza erre és vedd gondjaidba gyermekeimet." Miután Dávid megkapta Jónatástól ezeket az ígéreteket, kiment a megbeszélt helyre.

Másnap, mivel újhold volt, Saul elvégezte a szokásos tisztulást és utána lakomához ült. És mivel jobbján Jónatás, balján pedig hadvezére, Ábner foglalt helyet, Dávid helye pedig üresen maradt, előbb nem szólt semmit, mert arra gondolt, hogy feleségével érintkezett és még nem végezte el a tisztulást. De mikor az újhold után következő napon sem volt ott a helyén, Saul megkérdezte fiát, Jónatást: miért hiányzott Izáj fia tegnap is és ma is a lakomáról? Ez azt felelte, hogy megbeszélésük szerint és az ő engedelmével elment szülővárosába, mert törzse ünnepet tart s őt magát is meghívta az áldozatra. „És ha megengeded nekem — folytatta — én is elmennék hozzá, hiszen tudod, mennyire szeretem őt." És most megtudta Jónatás, mennyire gyűlöli apja Dávidot és alaposan megismerte a szándékát: mert Saul szabadjára engedte haragját, szidta, szökevény fajzatnak és ellenségnek nevezte és azt mondta rá, hogy Dávid cinkosa és cimborája; sem őt, sem anyját nem tiszteli, hogy ilyen érzelmeket táplál szívében, nem akarja belátni, hogy ameddig Dávid él, királyi trónjuk ingatag. Ezért csak hozassa ide, hogy elnyerje büntetését. Mikor pedig Jónatás megkérdezte, hogy mit követett el és Saul miért háborodik fel így ellene, nem csupán szavakban és szitkokban öntötte ki haragját, hanem fölkapott egy dárdát és rátámadt Jónatásra, hogy megölje. Ezt a szándékát ugyan nem hajtotta végre, mert barátai meggátolták benne; de fia megbizonyosodhatott, hogy atyja üldözi Dávidot és minden áron meg akarja ölni; hiszen Dávid miatt majdnem megölte a tulajdon fiát.

Erre Jónatás kilopódzott az ebédlőteremből, mert bánatában hozzá sem tudott már nyúlni az ételhez. Az éjszakát álmatlanul töltötte, folyton zokogott, mert nemcsak tulajdon élete forgott veszélyben, hanem úgy látta, hogy Dávid halálát sem lehet elhárítani. Reggel pedig kiment a város határába a mezőre, látszólag azért, hogy sportoljon, de tulajdonképpen azért, hogy közölje barátjával, milyen érzülettel van iránta atyja. És mikor mindent a megbeszélés szerint cselekedett, a kísérő szolgát visszaküldte a városba, maga pedig Dávidhoz ment, hogy négyszemközt beszélhessen vele. Amikor Dávid meglátta őt, lábaihoz

borult és élete megmentőjének nevezte. Jónatás azonban felemelte, összeölelkeztek, hosszasan megcsókolták egymást, zokogtak és siratták ifjúságukat, a gyűlöletet, amely barátságukat üldözi és küszöbön álló elválásukat, mert úgy érezték, hogy ez éppen olyan, mint a halál. Végre felocsudtak szomorúságukból, megesküdtek, hogy mindig gondolni fognak egymásra, azután pedig elváltak.

12. FEJEZET

Dávid Áchimelek királyhoz menekül, aztán a filiszteusok és moábiták királyaihoz. Saul megöli Áchimeleket rokonságával együtt

Dávid, mikor a király elől menekült, aki halállal fenyegette, megérkezett Nóbé városába Áchimelek főpaphoz. Ez nagyon elcsodálkozott, mikor látta, hogy barátok és szolgák nélkül érkezik s megkérdezte, miért nem hozott senkit sem magával. Dávid azt felelte, hogy a király titkos megbizatást adott neki, amelynek végrehajtásához nincs szüksége kísérőre, de megparancsolta szolgáinak, hogy majd útja végcéljánál várjanak rá. Azután útravalót kért tőle, mert ezzel baráti szívességet tenne neki és támogatná feladata teljesítésében. Mikor megkapta az útravalót, kardot is kért vagy dárdát, ami éppen kéznél van. Véletlenül jelen volt Saul egyik szolgája is, egy Dóeg nevű szíriai, a király öszvéreinek őre. A főpap azt válaszolta, hogy neki nincs egyéb fegyvere, mint Góliát kardja, amelyet a filiszteus megölése után Istennek szentelt.

Ezt a kardot vette magához Dávid és a héberek tartományából Get filiszteus városba menekült, ahol Ákis király uralkodott. De a király szolgái felismerték őt és megjelentették uruknak, hogy Dávid van itt, aki annyi filiszteust meggyilkolt. Mivel Dávid félt, hogy itt ugyanolyan veszedelembe keveredik, amely miatt Saultól elmenekült és így az élete nincs biztonságban, úgy viselkedett, mintha megtébolyult volna: habzott a szája és őrültnek tetette magát; hadd higyje róla Get királya, hogy ebben a betegségben szenved. A király igen megharagudott szolgáira, mert elmebeteget bocsátottak eléje, tehát azonnal parancsot adott, hogy rögtön távolítsák el Dávidot.

Így menekült el Dávid Get városából és megint Juda törzsének területére ment és itt Odollám város mellett egy barlang-

ban ütött tanyát; testvéreihez hírnököt küldött s megüzente nekik, hogy hol van. Ezek az egész rokonsággal együtt fölkeresték s mások is jöttek, akik szorongatott helyzetben voltak, vagy féltek Saul királytól; köréje sereglettek és minden szolgálatra ajánlkoztak, amit csak kíván tőlük. Körülbelül négyszáz ember volt vele. Dávid most megint bizakodni kezdett, mert hívei szaporodtak és most már volt segítsége; elhagyta ezt a helyet és a moábiták királyához ment; kérte, hogy bocsássa be szüleit az országába és vegye őket pártfogásába, amíg megtudja, milyen lesz a sorsa. A király teljesítette kérését és nagy tiszteletben magánál tartotta Dávid szüleit, amíg csak ott időztek.

Dávid maga a próféta parancsára elhagyta a pusztaságot és elment, hogy Juda törzsében telepedjék le: elment Száraa városába és ott is maradt. Mikor Saul megtudta, hogy Dávidot nagy kísérettel látták, megijedt és megdöbbent, mert ismerte Dávid bátorságát és vakmerőségét. Attól tartott, hogy valami merényletre készül ellene, ami majd sok keserűséget és bajt okoz neki. Tehát egybegyüjtötte barátait, vezéreit és az egész törzset, amelyből származott, arra a hegyre, ahol királyi székhelyét tartotta s leült azon a helyen, amelynek Háret volt a neve s udvari emberei és testőrsége körében így beszélt hozzájuk: „Törzsrokonaim, nagyon jól tudom, hogy emlékeztek jótetteimre, midőn nagy földek uraivá tettelek benneteket és hivatalokat s méltóságokat adtam nektek. Kérdezlek tehát, vajjon most több és nagyobb ajándékot vártok-e Izáj fiától, mert azt hallottam, hogy valamennyien hozzá húztok, sőt fiam, Jónatás is az ő érdekében buzgólkodik és titeket is hozzá akar édesgetni. Azt is tudom, hogy Dáviddal eskü pecsétje alatt szövetséget kötött és minden erejével támogatja az ellenem irányuló merényletet. Ti azonban nem törődtök ezzel, hanem nyugodtan várjátok, hogy mi fog történni." Mikor a király befejezte szavait és a jelenlévők közül senki sem szólalt fel, a szíriai Dóeg, a királyi öszvérek őre azt mondta, hogy látta, amint Dávid Nóbé városába ment Áchimelek főpaphoz, jóslatot kért tőle és útravalót kapott, valamint Góliát kardját és biztos kíséretet útjára.

Erre Saul a főpapot és egész családját magához rendelte és így beszélt hozzá: „Mivel bántottalak meg, hogy befogadtad Izáj fiát, aki királyi trónomra tör, sőt elláttad útravalóval és fegyverrel? Hiszen tudnod kellett, hogy előlem menekül és gyűlöli házamat!" A főpap nem tagadta le a történteket, hanem nyíltan beismerte, hogy Dávidot megsegítette; azonban ezt nem Dávid

kedvéért tette, hanem éppenséggel a király kedvéért. „Tudniillik nem tudtam, hogy ellenséged — mondotta —, hanem inkább leghűségesebb szolgádnak tartottam, sőt, mi több, vődnek és rokonodnak, mert így nem szokta megtisztelni az ember ellenségeit, hanem csak azt, aki iránt jóindulatú. Jóslatot pedig nem most először adtam neki, hanem már előbb is gyakran és több helyen. És mivel azt állította, hogy sürgős feladattal bíztad meg, azt hittem, hogy ha kérését nem teljesítem, nem is annyira iránta, mind inkább irántad mutatkoztam volna rosszindulatúnak. Tehát ne gondolj rosszat felőlem, ha Dávid merényleteiről hallasz s ne is gyanúsíts engem azért, mert barátságos voltam hozzá. Mert én nem ellenségednek, hanem barátodnak, vődnek és ezredesednek cselekedtem mindezt."

Sault azonban nem győzték meg a főpap szavai, hanem annyira rettegett, hogy még az igaz mentségnek sem hitt. Megparancsolta tehát fegyvereseinek, akik körülötte álltak, hogy a főpapot rokonaival együtt öljék meg. Mivel azonban ezek nem mertek kezet emelni a főpapra és még jobban irtóztak attól, hogy Istent megbántsák, mint hogy a királynak megtagadják az engedelmességet, a szíriai Dóegnek parancsolta meg, hogy hajtsa végre a kivégzést. Ez maga mellé vett még néhány gazfickót és legyilkolta Áchimeleket egész rokonságával együtt, összesen háromszáznyolcvanöt embert. Azután Saul poroszlókat küldött Nóbé papi városba és lakosait, az asszonyokat és gyermekeket is, valamint a mindenféle korú embereket leölette és a várost földig égette. Áchimelek fiai közül csak egy menekült meg, Ábjátár. Így teljesült, amit Isten Éli főpapnak hirdetett, hogy tudniillik két fiának gonosztettei miatt egész nemzetségük elpusztul.

Saul királynak ebből a kegyetlen tettéből — amely egy egész papi nemzedéket karddal kivégeztetett és sem gyermeket, sem aggot nem kímélt és földig romboltatta még a várost is, amelyet Isten a papok és próféták otthonául és iskolájául rendelt — igazán meg lehet ismerni az ember igazi természetét. Amíg magánemberként élnek és nincsenek megáldva földi javakkal, addig jók és szerények, mert nem ereszthetik szabadjára ösztöneiket és nem cselekedhetnek kényük-kedvük szerint. Ugyancsak buzgón gyakorolják az igazságosságot, mert meg vannak győződve róla, hogy Istennek mindenben része van, amit az emberek cselekszenek és hogy nemcsak mostani tetteiket látja, hanem jóval előbb látta már gondolataikat is, ame-

lyekből tetteik sarjadnak. Mihelyt azonban az emberek hatalomra és méltóságra jutnak, sutba dobják erkölcseiket és szokásaikat, mint a színész az álarcát és kiütközik belőlük a vakmerőség, a kevélység, minden isteni és emberi intézmény megvetése. És ámbár éppen ilyenkor illenék legjobban, hogy gyakorolják a jámborságot és igazságosságot, mert gondolataikat és cselekedeteiket mindenki figyeli, éppen ilyenkor minden tekintetben oly pökhendi módon viselkednek, mintha Isten nem is látná őket, vagy mintha nem is félnének hatalmától. És ha minden szíre-szóra megrémülnek valamitől, vagy szándékosan gyűlölködnek, vagy ha éppen úgy tartja kedvük, esztelenül szerelmeskednek, úgy gondolják, hogy ez helyes, igaz s Istennek és embereknek tetsző dolog. Azonban a jövőre nem gondolnak és előbb tisztelik azokat, akik súlyos fáradalmakat álltak ki értük, később azonban megirígylik őket. És ha valakit magas méltóságra segítettek, később nemcsak megint elveszik tőle, hanem emiatt még az életére is törnek, még pedig gonosz és rágalmazó vádak alapján, amelyek hihetetlenül förtelmesek. Nem büntetendő cselekményeket torolnak meg, hanem inkább minden vizsgálat nélkül dühöngenek puszta rágalmak és hamis vádak alapján, de nem azok ellen, akik megérdemelnék, hanem akiket éppen megölhetnek. Mindezt bőségesen bebizonyította Kis fiának, Saulnak a példája; előbb királyként uralkodott a hébereken, miután az arisztokrata uralom és a bírák kora véget ért. Azután Áchimelek elleni gyanúja miatt kivégeztetett háromszáz papot és prófétát, városukat földig elpusztította és Isten szentélyét megfosztotta a papoktól és prófétáktól, sőt szent városát sem kímélte, ahol ezek után más papokat és prófétákat nevelhettek volna.

Ábjátár, Áchimelek fia, aki egymaga maradt életben a papi törzsből, Dávidhoz menekült és megjelentette neki övéinek pusztulását, különösen pedig atyjának halálát. Ez azt mondta neki, hogy mikor Dóeget meglátta, már tudta, hogy ez a sors vár rájuk; mert rögtön az a gyanú támadt benne, hogy ez megrágalmazza a főpapot a királynál. De önmagát is megvádolta valamennyiük szerencsétlen halála miatt. Azután felszólította Ábjátárt, hogy maradjon nála, mert máshol nem rejtőzhet el ilyen jól.

13. FEJEZET

Dávid kétszer megkíméli Saul életét, ámbár megölhetné. Sámuel és Nábál halála

Dávid, mikor meghallotta, hogy ezidőtájt a filiszteusok betörtek Keila vidékére és elpusztították, ajánlkozott, hogy hadsereget vezet ellenük, ha Isten, akit a próféta útján megkérdezett efelől, neki ígéri a győzelmet. És mivel Isten csakugyan megígérte a győzelmet, seregével megtámadta a filiszteusokat, rettenetesen megverte őket, nagy zsákmányt ejtett és ott maradt Keilában mindaddig, amíg a lakosok a szérűről be nem hordták a gabonát. Saulnak pedig besugták, hogy ott tartózkodik. Mert hogy vállalkozása oly nagy sikerrel járt, annak nemcsak az országban ment híre, ahol történt, hanem elterjedt messzire és így a királynak is fülébe jutott. Saul nagyon örült, mikor hallotta, hogy Dávid Keilában van: „Isten kezembe adta őt, — mondta, — mikor bezárta a falakkal, kapukkal és reteszekkel védett városba." Megparancsolta tehát egész haderejének, hogy támadják meg Keilát, fogják el Dávidot és öljék meg. De midőn Dávid Istentől megtudta, hogy Keila lakosai, ha ott marad közöttük, kiszolgáltatják Saulnak, négyszáz emberével együtt kimenekült a városból és Engaddi fölött a pusztába vonult. Mikor Saul meghallotta, hogy Dávid megszökött Keilából, megszüntette ellene a hadjáratot.

Innen Dávid Zif földjére ment egy Kaina nevű helységbe, ahol meglátogatta őt Saul fia, Jónatás és köszöntötte. Biztatta, hogy ne féljen, legyen jó reménnyel a jövő iránt és ne csüggedjen el a jelenlévő bajok miatt. Mert király lesz és a héberek egész haderejének ő lesz a fővezére, ilyesmit pedig csak nagy fáradalmak árán nyerhet el. Erre újból megesküdött neki, hogy a jövőben is megőrzi iránta azt a hűséget és barátságot, amely kettejüket összefűzi és Istent hívta tanúul, mikor átkot mondott, hogy sújtsa őt ez az átok, ha megszegi szövetségüket. Miután így megvigasztalta és eloszlatta félelmét és szomorúságát, elbúcsuzott tőle és hazament. Zif lakósai pedig, hogy Saul kegyeit megnyerjék, elárulták neki, hogy Dávid náluk tartózkodik és szívesen kiszolgáltatják, ha érte jön. Mert ha a Zif melletti hegyszorost megszállja, Dávid nem menekülhet. A király megdícsérte őket buzgalmukért, megígérte, hogy hálás lesz azért, hogy ellenségét elárulták és hamarosan le is rója

hálóját és kiküldte poroszlóit, hogy keressék meg Dávidot; maga nemsokára utánuk indul. Ezek siettek Dávidot még a király megérkezése előtt kézrekeríteni, mert nemcsak azzal akarták a király jóindulatát megnyerni, hogy feljelentették ellenségét, hanem azzal is, hogy kezébe adják. Ámbár meg akarták mutatni Saulnak buzgalmukat és készséges hajlandóságukat azzal, hogy kiszolgáltatják neki Isten kedveltjét, hogy kivégeztesse, ez a gonosz szándékuk mégis meghiusult. Midőn tudniillik Dávid értesült Zif lakosainak alattomos merényletéről és a király érkezéséről, a szoroson keresztül eltávozott a vidékről és Máon pusztájában egy magas sziklára menekült.

De Saul üldözőbe vette Dávidot és mivel útközben megtudta, hogy Dávid szerencsésen kiosont a szoroson, átment a szikla másik oldalára. Ott azonban, mikor már-már kézrekerítette Dávidot, hírét vette, hogy a filiszteusok megint betörtek a héberek területére, tehát visszament és azok ellen vonult, mert jobbnak tartotta ezeknek a kevélységét megtorolni, mint az országot átengedni kényükre-kedvükre, miközben ő a maga ellenségét üldözi.

Így Dávid váratlanul megmenekült a veszedelemből és megint Engaddi szorosaiba vonult. Saul, miután kiűzte a filiszteusokat, értesült, hogy Dávid Engaddi vidékén tartózkodik és háromezer válogatott fegyveressel azonnal odasietett. Mikor már nem messze volt a helységtől, az út közelében nagyon hosszú, széles és mély barlangot pillantott meg: Dávid éppen ebben a barlangban rejtőzködött négyszáz fegyveresével. És mivel a királynak éppen el kellett végeznie szükségét, egyedül bement a barlangba. Azonban Dávid egyik kísérője megpillantotta, jelentette Dávidnak, hogy most Isten alkalmat adott neki bosszút állni ellenségén: vágja le Saul fejét és így szabadítsa meg önmagát az örökös bolyongástól és nyomorúságtól. Dávid fölkelt, de csupán Saul köntösének a csücskét vágta le, mert lelkiismeretfurdalása támadt: „Gazság volna, — mondotta, — megölni uramat, főképpen azt, akit Isten királyi méltóságra emelt; ámbár halálos ellenségünk, bűn volna ezt elkövetnem ellene." Midőn Saul kijött a barlangból, Dávid utána sietett és odakiáltotta neki, hogy hallgassa meg. A király visszanézett, Dávid pedig arcra borult hódolata jeléül és így beszélt: „Ó király, nem illik hozzád, hogy meghallgasd a rosszindulatú és hazug rágalmakat és eltűrd, hogy meggyanúsítsák leghűségesebb szolgáidat. Mert a szavak nagyon könnyen félrevezetnek, de a cselekedetek

nyilván megmutatják mindenkinek a jellemét. A szavak lehetnek igazak és hazugok, de a cselekedetek világosan feltárják az igazi érzületet. Az én cselekedeteimből pedig láthattad, milyen hűséges vagyok hozzád és családodhoz és viszont mily hűtlenek azok, akik olyan tetteket fognak rám, amelyeket sem kieszelni, sem végrehajtani nem tudok, ámbár te folyton haragszol rám és éjjel-nappal másra sem gondolsz, csak arra, hogyan ölhetnél meg. Ez igazságtalanság tőled. Hogyan is hihetted el azt a rágalmat, hogy én téged meg akartalak ölni? És hogyan vétkezhetsz ily súlyosan Isten ellen, hogy meg akarsz ölni engem, holott ma megbosszulhattam volna magam és mégis megkíméltelek? Mert ha halálodat akartam volna, akkor nem menekülhettél volna meg és ahogy köntösöd egyik csücskét levágtam, épp úgy levághattam volna a fejedet is." És Dávid állításának bizonyságául megmutatta a posztódarabot. Azután így folytatta: „Én nem akartam még igazságos bosszút sem állni rajtad; te azonban nem átallsz engesztelhetetlen gyülölettel üldözni engem. Ítéljen Isten közöttünk és ő mérlegelje mindegyikünk eljárását." Saul most rémült csak meg, hogy milyen nagy veszedelemből menekült; elvette a szavát Dávid szerénysége és nemessége és felsóhajtott. Dávid is felsóhajtott és most Saul kezdett beszélni: „Nekem sokkal több okom van a sóhajtozásra, mint neked; mert te csak jót cselekedtél velem, én azonban csak bajt okoztam neked. Ma megmutattad, hogy él benned atyáink igazságossága, mert ők a pusztában elfogott ellenség életét nagylelkűen meghagyták. Ebből megismerem, hogy Isten téged a királyi méltóságra választott és majd uralkodni fogsz minden hébereken. Esküdj meg hát nekem, hogy akkor megkíméled nemzetségemet és az én igaztalanságom miatt nem adod halálra gyermekeimet, hanem különös oltalmadba veszed házamat." Dávid le is tette az esküt, amelyet kért tőle és Saul hazatért, ő maga pedig a Mászfa szorosba vonult.

Ezidőtájt meghalt Sámuel próféta. Hogy a héberek mennyire tisztelték, az különösen abból tűnt ki, hogy sokáig gyászolták és siratták, s temetését és halotti szertartásait nagy ünnepélyességgel végezték el. Szülővárosában, Rámátában temették el és nem afféle hivatalos gyásszal siratták el, hanem úgy, mintha minden egyes embernek a halottja lett volna. Igazságos és áldott lelkű férfiú volt és kedvelte az Isten. Éli főpap halála után tizenkét esztendeig egyedüli elöljárója volt a népnek, azután pedig Saullal együtt még tizennyolc esztendeig.

Abban az időben élt egy Zif tartományi gazdag ember, aki Emát városában született. Háromezer birkája és ezer kecskéje legelt a mezőn. Dávid szigorúan megparancsolta embereinek, hogy hozzá ne nyuljanak a nyájakhoz és se kapzsiságból, se kényszerből ne vetemedjenek arra, hogy ellopjanak belőle valamit, se pedig azért, mert talán azt hinnék, hogy a pusztaságban nem derül ki bűnük, inkább gondolják meg, hogy az ilyesmi Isten ellen való bűn volna. Abban a reményben adta ki ezeket az utasításokat, hogy ezzel szívességet tesz egy jó és igaz embernek. Azonban Nábál, — mert ez volt a férfiú neve, — éppenséggel keményszívű és rosszhírű ember volt, aki egész életét gonoszságban töltötte el, felesége azonban jó, értelmes és még hozzá gyönyörű asszony volt. Birkanyírás idején ehhez a Nábálhoz elküldte Dávid tíz emberét, köszöntötte őt és kifejezte azt a kívánságát, hogy még sok évig éljen boldogan, azután pedig arra kérte, hogy Nábál adjon neki valamit a fölöslegeiből, annál inkább, mert a pásztoroktól hallhatta, hogy emberei, ámbár már régóta tartózkodnak a pusztában, semmi kárt sem okoztak neki, hanem éppenséggel mindig védelmezték pásztorait és nyájait. Később majd nem bánja meg, hogy adományozott valamit Dávidnak. Nábál azonban barátságtalanul és mogorván fogadta a hirnököket; mindjárt megkérdezte tőlük, kicsoda is az a Dávid. És mikor meghallotta, hogy Izáj fia, ezt mondta: „Hát ilyen elbizakodottak azok az emberek, akik megszöktek a gazdájuktól és most kevélykednek!“ Mikor ezt Dávidnak megmondták, felháborodott, maga mellé vett négyszáz fegyverest, kétszázat pedig a poggyász őrizetére hagyott, — mert ekkor már hatszázfőnyi csapata volt, — és Nábál ellen indult, de előbb megesküdött, hogy még ezen az éjszakán elpusztítja Nábál egész házát és minden vagyonát. Dávid tudniillik nem csupán azért fenekedett rá, mert oly hálátlan volt iránta, holott ő őszinte barátsággal közeledett hozzája, hanem azért is, mert megsértette, ámbár ő semmi rosszat sem tett ellene.

De Nábál egyik szolgája elmesélte asszonyának, hogy Dávid valami szívességet kért az urától, ez azonban szidalmakkal illette, holott Dávid mindig védelmezte nyájait: ezt pedig az ura igen megkeserülheti. Mikor Abigail, — ez volt az asszony neve, — megtudta ezt, fölnyergeltette szamarát, megrakatta mindenféle ajándékokkal, egy szót sem szólt férjének, aki éppen tökrészeg volt és útra kelt Dávidhoz. Dávid egy szorosban találkozott vele, mert négyszáz fegyveresével éppen útban volt, hogy

Nábál ellen vonuljon. Az asszony, amikor meglátta, leugrott szamaráról, arcra borult és könyörögve kérte, felejtse el Nábál szavait, mert ez csakugyan olyan ostoba ember, mint ahogy a neve mondja, — a héber nyelvben Nábál annyit jelent, mint „ostobaság." Ő maga azzal mentegette magát, hogy nem találkozott Dávid hirnökeivel. Majd így folytatta: „Ezért kérlek, bocsáss meg nekem és adj hálát Istennek, mert visszatart attól, hogy embervérrel szennyezd be kezedet. Mert az megbűnhödik gonoszságáért akkor is, ha te nem mocskolod be magad gyilkossággal; és ugyanaz a csapás, amely Nábált sújtja majd, visszahull a te ellenségeid fejére is. Ezért kérlek, fogadd el szívesen ajándékaimat és szüntesd haragodat férjem ellen és háza ellen. Mert illik hozzád a türelem és az emberséges érzület, hiszen királyi méltóságra rendeltettél." Dávid elfogadta az ajándékokat és így felelt: „Isten kegyelme tette, ó asszony, hogy ma találkoztál velem, különben nem érted volna meg a holnapi napot. Mert én megesküdtem, hogy még ma éjjel elpusztítom Nábál házát és e gonosz és hálátlan ember családjából senkinek sem irgalmazok. Így hát Isten rendeléséből idejében találkoztál velem és lecsillapíthattad még haragomat. De ha Nábál ezúttal meg is menekült a büntetéstől, a jövőben nem fogja elkerülni; mert gonoszsága majd más alkalommal vesztét okozza."

Miután így beszélt, az asszonyt hazabocsátotta. Mikor hazaért, férje nagy társaságban éppen tivornyázott és mivel már részeg volt, az asszony nem akarta rögtön közölni vele a történteket. Másnap azonban, mikor férje kijózanodott, mindent elmondott neki és úgy megrendítette, hogy elhagyta ereje és teste olyan volt, mintha meghalt volna; még tíz napot élt ezután. Mikor Dávid hírét vette halálának, megjegyezte, hogy Isten igazságosan büntette meg, mert Nábál a tulajdon gonoszsága miatt pusztult el, úgy hogy neki magának nem is kellett kezeit vérével beszennyeznie. És ekkor megvilágosodott benne, hogy Isten minden gonosz embert megbüntet és minden emberrel törődik és a jót jóval viszonozza, a gonoszságért pedig még kegyetlenebb büntetéssel fizet. Nem sokkal utóbb magához hivatta Nábál feleségét, hogy feleségül vegye. Ez ugyan azt felelte a követeknek, hogy nem méltó erre a tisztességre, sőt nem érdemli meg, hogy lábait is érintse. De azért hódolattal elment Dávidhoz és Dávid feleségül vette szerénységéért, tisztességéért és szépségéért. Dávidnak már előbb is volt felesége, aki Ábisár városából származott; Mikolt, Saul király leányát, aki ugyancsak

Dávid felesége volt, atyja férjhez adta Fáltihoz, a Gallimból származó Láis fiához.

Nem sokkal utóbb néhány Zif-környéki ember jelentette a királynak, hogy Dávid megint az ő területükön tartózkodik és Saul, ha odajön, könnyen kézrekerítheti. Saul csakugyan oda is vonult háromezer emberrel, s mikor az éj leszállt, tábort ütött Szikeleg helység mellett. Mikor Dávid meghallotta, hogy a király ellene vonul, kémeket küldött ki, hogy jelentsék, meddig nyomult már előre Saul. Mikor meghallotta, hogy Szikelegnél táboroz, éjjel Ábizájnak, Száruja nevű huga valamint a heteus Áchimelek fiának kíséretében titkon elindult és odalopódzott Saul táborához. Miközben Saul az egész hadsereggel és hadvezérével, Ábnerrel együtt aludt, bement a király sátrába, amelyet a mellette kitűzött dárdáról lehetett megismerni. De nem mert kezet emelni a királyra és Ábizájnak sem engedte meg, pedig ez mindenáron meg akarta ölni Sault, sőt megmagyarázta neki, hogy súlyos bűn megölni az Istentől felkent királyt, akármilyen gonosz ember is; mert eljön az ideje, amikor megkapja a büntetését attól, akitől a királyságot kapta. De hogy megtudják, hogy megölhette volna a királyt, de nem tette meg, fogta a dárdát és a vizeskorsót, amely ott volt a király ágya mellett és megint kilopódzott a táborból, anélkül, hogy bárki is észrevette volna, hiszen mindenki aludt; mindent elvégzett, amit a sötétség leple alatt a király hívei ellen tervezett. Aztán átkelt egy patakon, s fölment egy hegycsúcsra, ahonnan messzebb hallatszott a hangja; onnan hangosan lekiáltott Saul katonáinak és Ábnernek, a fővezérnek és felébresztette őket álmukból. Mikor a fővezér meghallotta és megkérdezte, hogy ki szólítja nevén, Dávid így felelt: „Én, Izáj fia, akinek menekülnie kellett előletek. De hogyan történhetik meg, hogy te, aki ilyen hatalmas ember vagy és a király kegyeiben állsz, ily hanyagul őrzöd uradat és inkább alszol, nem pedig az életére vigyázol? Megérdemeltétek a halált, mert nem vettétek észre, hogy néhányan belopództak közülünk a táborba, egészen a király sátráig és közvetlen környezetéig. Nézd csak meg, hova lett a király dárdája és vizes korsója és akkor majd megtudod, hogy valami baj történt a táborban, azonban ti nem vettétek észre.“ Saul megismerte Dávid hangját, s mivel belátta, hogy testőreinek hanyagsága miatt Dávid hatalmába került és mégis megmenekült, ámbár az teljes joggal meggyilkolhatta volna, köszönetet mondott neki és intette, hogy újra bízzék benne és ne tartson többé semmi

rossztól, hanem térjen haza; mert meg van győződve róla, hogy önmagát sem szereti úgy, mint ahogy őt szereti, hiszen már annyiszor megvédelmezte és annyiszor jól bánt vele, holott ő viszont mindig üldözte. Ismételten megmentette az életét is Dávid, ámbár ő elszakította barátaitól és rokonaitól, száműzetésbe kergette és sanyarú életre kárhoztatta. Azután Dávid lekiáltott, hogy küldjenek valakit a dárdáért és a vizes korsóért és hozzátette: „Isten mindkettőnket jelleme és cselekedetei szerint fog megítélni, mert nagyon jól tudja, hogy ma megölhettelek volna és nem tettem."

Miután Saul ekként másodszor is megmenekült Dávid kezéből, visszatért királyi székhelyére és szülővárosába. Dávid azonban félt, hogy Saul még mindig el akarja fogatni, ha továbbra is ott marad, tehát tanácsosabbnak tartotta átmenni a filiszteusok földjére. Tehát hatszáz emberével átvonult Ákishoz, az öt filiszteus város közül az egyiknek, Getnek királyához. Ákis őt is és seregét is barátságosan fogadta, lakást jelölt ki nekik és Dávid ott élt Getben s vele két felesége, Áchinoám és Abigail. Saulnak, mikor erről értesült, eszébe sem jutott katonákat küldeni ellene, mert már kétszer veszedelemben forgott az élete, hiszen kevés híján maga került annak a kezére, akit el akart fogni. Dávidnak azonban sehogy sem volt inyére a geti tartózkodás. Tehát megkérte a királyt, hogy amily barátságosan fogadta, éppen úgy jelöljön ki most neki lakóhelyet valahol vidéken, mert attól tart, hogy ha hosszabb ideig a városban tartózkodik, az a királynak lesz terhes és veszélyes. Erre Ákis egy Szikeleg nevű falut jelölt ki neki; Dávid úgy megszerette ezt, hogy később, mikor elnyerte a királyi méltóságot, megvásárolta és különösen szívesen tartózkodott ottan; ugyanígy utódai is. Erről azonban majd a maga helyén részletesebben szólok. Dávid négy hónapig és húsz napig tartózkodott Szikelegben. Ez idő alatt titokban hadat viselt a szomszédos szúriak és amalekiták ellen, elpusztította országukat és rengeteg igavonó barmot és tevét zsákmányolt. De az embereket megkímélte, mert félt, hogy fülébe jut Ákis királynak, ha megöli őket; viszont a zsákmány egy részét mindig elküldte neki ajándékul. Ha megkérdezte a király, melyik ellenségétől vette el a zsákmányt, így felelt: „A zsidóktól, akik délre és a síkságon laknak." Ezt el is hitte neki Ákis, mert remélte, hogy Dávid ezentúl ellensége lesz a maga népének, élete fogytáig őt szolgálja és az ő országában marad.

14. FEJEZET

Saul, mivel Isten megtagadja tőle tanácsát, egy halottidéző asszonnyal felidézteti Sámuel szellemét. A héberek veresége. Saul fiaival együtt elesik a csatában

Ebben az időben elhatározták a filiszteusok, hogy megint haddal támadják meg az izraelitákat és miután hírnököket küldtek valamennyi szövetségesükhöz, hogy ezeket Sunámba rendeljék, ahonnan együttesen kellett előnyomulniok a héberek ellen, Get királya Ákis Dávidot is megkérte, hogy segítse meg őket a héberek ellen. Dávid erre hajlandónak mutatkozott és azt mondta: ez jó alkalom neki, hogy lerója háláját azokért a jótéteményekért, amelyekben részesítették és a vendégbarátságért. Hogy pedig készségét még fokozza, megígérte neki a király, hogy ha győz és a hadjárat kívánsága szerint végződik, felveszi őt testőrségébe.

Saul a próféták kivételével valamennyi jövendőmondót, halottidézőt és minden olyan embert, aki efféle hókusz-pókuszokkal foglalkozott, kiutasított az országból. Midőn most megtudta, hogy a filiszteusok ellene vonulnak és Sunám város közelében a síkságon tábort ütöttek, hadseregével ellenük vonult. De miután Gelboe hegyéhez érkezett és az ellenséggel szemben tábort ütött, nagy rémület vett erőt rajta, mert látta, hogy az ellenség száma és ereje jóval nagyobb, mint az övé. Ezért kérte Istent a próféta által, hogy nyilatkoztassa ki, hogyan dől el a harc. De midőn Isten nem felelt, még jobban megriadt és elcsüggedt, mert előre látta, hogy ha Isten nem áll mellé, vereséget szenved. Megparancsolta tehát, hogy kerítsenek elő egy halottidéző asszonyt, aki fel tudja idézni az elhaltak lelkeit, hogy attól tudja meg, hányadán van. Tudniillik ezek a halottidézők az elhaltak lelkeit felhozzák és ezek által jövendőt mondanak azoknak, akik kívánják. Egyik embere jelentette, hogy efféle asszony van Endor városában. Tehát álöltözetben és a többiek tudta nélkül, csak két igen bizalmas szolgája kíséretében, éj idején elment hozzá Endorba és megkérte az asszonyt, jósoljon neki és idézze fel annak a lelkét, akit majd megnevez neki. Mivel az asszony elhárította a kérést és azt mondta, hogy fél a királytól, aki a jövendőmondókat kiutasította országából, és hogy bizony nem emberséges cselekedet őt álnokul ilyen tiltott dologra csábítani, ami a fejébe kerülhet, ha rajtakapják: Saul

megesküdött, hogy senkinek sem árulja el és senkinek sem mondja el jóslatát, úgy hogy semmiféle veszélytől nem kell tartania.

Miután ezzel az esküvel teljesen megnyugtatta, megparancsolta neki, idézze fel Sámuel szellemét és ámbár az asszony nem tudta, hogy kicsoda Sámuel, mégis felhívta az alvilágból. De midőn megpillantotta, megijedt a hatalmas és isteni jelenségtől és rémülettel felkiáltott: „Nem Saul király vagy te?“ Tudniillik ezt Sámuel sugallta neki. Mikor Saul igennel felelt és az asszonyt megkérdezte, miért ijedt meg úgy, azt felelte rá, hogy isteni alakú férfit lát felbukkanni. És miután felszólította, hogy csak mondja tovább, milyen az a férfi és milyen korú lehet, azt felelte, hogy aggastyán, előkelő a külseje és papi öltözetben van. Erről megismerte Saul, hogy Sámuel az és a földre borult, hogy hódoljon neki és köszöntse. Midőn Sámuel szelleme megkérdezte, miért zavarta meg nyugalmát, miért kényszerítette fel az alvilágból, Saul panaszkodni kezdett, hogy hatalmas ellenség szorongatja és Isten elhagyta és sem a próféták, sem álomlátások által nem hajlandók kinyilatkoztatni előtte a jövőt: ezért menekült Sámuelhez, mert régebben is pártját fogta. Sámuel azonban, aki tudta, hogy Saul életének vége közeledik, ezt felelte: „Fölösleges tőlem kérdezősködnöd a jövő felől, mert téged máris elhagyott az Isten. De tudd meg, hogy a királyi méltóságot a sors Dávidnak szánta és hogy a háborút megnyeri, te azonban, mint már életedben is hirdettem neked, egyszerre veszíted el királyságodat és életedet, mert az amalekiták ellen viselt háborúban nem engedelmeskedtél Istennek és megszegted parancsait. Tudd meg tehát, hogy sereged az ellenség hatalmába kerül és holnap fiaiddal együtt elesel a csatában és idekerülsz hozzám.“

Saul mikor ezt hallotta, elszomorodott, elnémult és ájultan zuhant a földre, akár a jóslat miatti fájdalmában, akár pedig a kimerültségtől, mert az egész előző napon és éjjel egy falatot sem evett. Mikor nagynehezen magához térítették, az asszony unszolta, hogy egyék valamit, és a vakmerő jóslatért, amelyet a tilalom ellenére mondott neki, nem követelt más jutalmat, csak azt, hogy a király üljön asztalhoz, frissítse fel magát ételekkel és úgy térjen vissza övéihez. Mivel azonban Saul vonakodott és szomorúságában hozzá sem nyúlt semmihez, addig-addig unszolta, míg végül engedett kérésének. Az asszonynak pedig, aki a keze munkája után élt, csak egyetlenegy borja volt és ezt nagy gond-

dal nevelte; ezt vágta le most, elkészítette a húsát, föltálalta Saulnak és szolgáinak. Saul ezután még éjszaka visszatért a táborba.

Ez az asszony megérdelmi, hogy megdicsérjük jóságáért, mert ámbár mesterségének a gyakorlását, amivel anyagi helyzetén nagyot lendíthetett volna, a király megtiltotta és ámbár azelőtt soha sem látta még Sault, mégsem törődött a rajta esett méltánytalansággal, nem is utasította el, mint valami idegen és ismeretlen embert, hanem megszánta, megvigasztalta és biztatta, hogy egyék, hiszen már egészen kiéhezett, és szívesen és emberségesen megosztott vele mindent, amit szegénységében adhatott. És ezért semmi jutalmat sem várt, sem pedig hálát, mivel tudta, hogy Saulnak meg kell halnia. Az emberek természettől fogva olyanok, hogy csak azokkal szeretnek jót tenni, akiktől már előbb valami előnyben volt részük. Éppen ezért szép dolog ennek az asszonynak a példáját követni, az ínségeseket támogatni, abban a meggyőződésben, hogy ennél derekasabb, emberségesebb és istenfélőbb cselekedet nincs. Ezzel már eleget is beszéltünk az asszonyról. Most azonban még fel akarok említeni egyet-mást, ami városoknak, népeknek és nemzetségeknek hasznos és minden jó embernek kellemes lehet, mert mindenkit arra buzdíthat, hogy ápolja az erényt és így biztosítson magának örök emléket, továbbá azért is, mert ezen a réven a népek királyai és a városok elöljárói fellelkesülhetnek a hősi tettekre és felbuzdulhatnak, hogy szembeszálljanak a veszedelmekkel és szorongattatásokkal, sőt attól se rettenjenek vissza, hogy meghaljanak a hazáért. Erre az elmélkedésre Saul, a héberek királya, adott nekem indítást. Mert ámbár a próféta jóslatából előre tudta halálát, nem akarta elkerülni és nem ragaszkodott annyira az élethez, hogy hadseregét az ellenség kényére bocsássa és így meggyalázza királyi méltóságát, hanem egész házával együtt bátran szembenézett a veszedelemmel és azt tartotta dicsőségének, hogy fiaival együtt egyszerre essék el ebben a harcban, amelyet népe érdekében vív. Mert inkább akarta, hogy fiai hősiesen keressék a halált, mintsem hogy bizonytalanságban hagyja őket jövendő sorsuk felől, örökösök és utódok helyett pedig jobbnak tartotta, ha dicsőséget és örök emlékezetet hagy maga után. Véleményem szerint Saul igazságos, bátor és okos ember volt és aki ilyen, az megérdemli mindenki elismerését. Továbbá helytelennek tartom, hogy azokat, akik győzelem és a szerencsés hazatérés reményében mennek háborúba, a történetírók és más írók, akik említik őket, vitézeknek nevezik, ha még oly hősi tetteket hajtottak is végre. Igaz, hogy megilleti őket a dícséret; azonban vitéznek, vállalkozó szellemű-

nek és halált megvetőnek csak azokat nevezhetjük, akik Saul példáját követik. Mert bizonyára nem a vitézi lélek jele, ha valaki vaktában beleveti magát a háborúba, ha még oly hősi tetteket hajt is végre. Sokkal inkább azt tartom igazán vitéznek, aki ha nem is bízhat a hadiszerencsében, hanem előre látja, hogy a halálba rohan, mégis félelem és rémület nélkül vállalja a veszélyt. Ezt tette Saul és ezzel megmutatta, hogy mindazoknak, akik örök dicsőségre törekszenek, így kell cselekedniök, különösen a királyoknak, akik kimagasló méltóságuk miatt nemcsak rosszak nem lehetnek alattvalóikhoz, hanem még csak közepesen jók sem. Saulról és hősi vitézségéről még sokkal többet mondhatnék, azonban legyen elég az, amit eddig megírtam; de nehogy olyan látszata legyen a dolognak, mintha érdemén felül akarnám dicsérni, tovább folytatom tulajdonképpeni elbeszélésemet.

Mikor a filiszteusok, mint fentebb említettem, tábort ütöttek és seregeiket népek és nemzetségek szerint összeszámlálták, seregével utolsónak megérkezett Ákis király, akinek a hadseregéhez csatlakozott maga Dávid is hatszázfőnyi csapatával. Mikor a filiszteusok vezérei megpillantották, megkérdezték a királytól, honnan jönnek a héberek és ki hívta őket. Ez azt felelte, hogy ez itt Dávid, aki ura, Saul, elől menekült és hogy hálából a vendégszeretetért és bosszúból Saul iránt, együtt akar harcolni velük. A vezérek azoban helytelenítették eljárását, hogy ellenséges érzületű embert szövetségeséül fogadott és azt tanácsolták, hogy bocsássa el Dávidot, nehogy valami bajt okozzon a szövetségeseknek. Mert megtörténhetik, hogy az ő erejük meggyengül, az pedig adandó alkalommal megint átpártol urához. Éppen ezért legyenek résen és Dávidot hatszáz emberével együtt küldjék vissza lakóhelyére, mert ez az a Dávid, akiről a hajadonok azt énekelték, hogy tízezer filiszteust ölt meg. Mikor Get királya hallotta ezt, kénytelen volt helyeselni a vezérek véleményét, aztán magához hivatta Dávidot és így szólt hozzá: „Én ugyan kipróbáltam a te buzgóságodat és hűségedet és ezért fogadtalak szövetségesemül, azonban a vezérek nem úgy gondolkoznak felőled. Menj tehát vissza azonnal abba a helységbe, amelyet neked adományoztam és ezt ne vedd rossz néven tőlem. Védelmezd ottan országomat, nehogy az ellenség betörjön; mert így is megmutathatod szövetségi hűségedet.“ Dávid eleget tett Get királya parancsának és megint visszament Szikelegbe. Azalatt azonban, amíg elhagyta a helységet, hogy a filiszteusoknak segítségére menjen, az amalekiták betörtek, Szikeleget elfoglalták, felgyújtották és rengeteg zsák-

mányt hurcoltak magukkal innen is és a filiszteusok más vidékéről is. Azután pedig elvonultak.

Mikor Dávid megtudta, hogy Szikeleget elpusztították és kirabolták és hogy mindkét feleségét s harcosainak feleségeit és gyermekeit is fogságba hurcolták, tüstént megszaggatta ruháit és mindaddig keservesen sírt és jajveszékelt, amíg ki nem apadtak könnyei. De hajszálon múlt, hogy emberei, akik alig tudták türtőztetni haragjukat feleségük és gyermekeik elhurcolása miatt, agyon nem követték. Miután azonban Dávid némileg magához tért fájdalmából, Istenhez emelte lelkét és felszólította a főpapot, Ábjátárt, hogy öltözzék főpapi ruhájába s kérdezze meg Istent, vajjon, ha üldözőbe veszi az amalekitákat, megadja-e neki azt a kegyelmet, hogy megverheti őket, megszabadítja az asszonyokat és gyermekeket és bosszút állhat az ellenségen. Mivel a főpap azt a parancsot adta, hogy vegye üldözőbe az ellenséget, Dávid tüstént felkerekedett hatszáz emberével és elérkezett a Beszór patakig. Ott találkozott egy egyiptomi emberrel, aki eltévedt és az éhségtől és szomjúságtól egészen kimerült, mert három nap és három éjjel egy falatot sem evett. Dávid ételt és italt adatott neki s miután felfrissült, megkérdezte tőle, kicsoda és hova való. Ez megmondta, hogy Egyiptomban született és gazdája a faképnél hagyta, mert nem tudott tovább menni, mivel megbetegedett. Azok közé tartozott, akik Szikeleget és Judea egyéb helységeit felgyújtották és kifosztották. Dávid ezt az embert vezetőnek alkalmazta, tovább kergette az amalekitákat és éppen akkor bukkant rájuk, amikor gondtalanul a földön heverésztek, lakmároztak, ittak és örvendeztek a zsákmányon és a rablott jószágon. Dávid váratlanul rajtuk ütött, sokat levágott közülük; és mert fegyvertelenek voltak és egyáltalán nem gondoltak arra, hogy támadás érheti őket, csupán az evéssel-ivással foglalkoztak, ennélfogva könnyű volt elbánni velük. Egyeseket a lakoma-asztalnál mészároltak le, úgy hogy az ételt és italt befröcskölte vérük, másokat akkor ölték meg, amikor éppen egymás egészségére ittak, másokat pedig akkor, amikor mámorukban álomba merültek. Azokat, akik még felvehették fegyverzetüket és ellenállásra készülődtek, épp ily könnyűszerrel leöldösték. A vérfürdő reggeltől estig tartott, úgy hogy mindössze négyszáz amalekita maradt életben: ezek felpattantak tevéikre és elmenekültek. De mindent, amit az ellenség elrabolt, visszavett Dávid, a maga és a harcosaik feleségeit is. Mikor a csapat visszafelé indult és ahhoz a helyhez érkezett, ahol a kétszáz embert visszahagyták a poggyász őrizetére, a négyszáz harcos semmi áron

sem volt hajlandó megosztani a zsákmányt és az egyéb rablott holmit ezekkel, mert ezek gyávák voltak és nem üldözték az ellenséget velük együtt; úgy gondolták, hogy ezeknek az is elegendő, ha visszakapják feleségüket és gyermekeiket. Dávid azonban igaztalannak bélyegezte ezt a véleményt, mert ha Isten hozzásegítette őket, hogy bosszút állhattak ellenségükön és minden jószágukat visszakaphatták, akkor méltányos, hogy minden harcos egyforma részt kapjon a zsákmányból, hiszen a többiek azalatt a poggyászt védelmezték. Ettől az időtől fogva az a törvény, hogy azok, akik a poggyászt őrzik, ugyanolyan részt kapjanak a zsákmányból, mint azok, akik a harcba mentek. Midőn Dávid megérkezett Szikelegbe, Juda törzsében minden rokonának és minden barátjának küldött valami részt a zsákmányból. Ez Szikeleg feldúlásának és az amalekiták lemészárlásának története.

Midőn a filiszteusok összecsaptak a héberekkel, elkeseredett csata után ők győztek és rengeteg hébert levágtak. Saul király fiaival együtt vitézül és kitartón küzdött és csak abban keresték dicsőségüket, hogy rettenthetetlenül harcoljanak és szépen haljanak meg. Áttörték az ellenséges arcvonalat és a filiszteusok között rettenetes vérfürdőt rendeztek, végül is azonban elnyomta őket a túlerő. Miután Saul fiai, Jónátás, Ábinadáb és Melkisúa elestek, a héberek megfutamodtak és mivel az ellenség nyomukban volt, igen nagy zűrzavar és fejetlenség támadt s nagyon sokan elpusztultak közülük. Saul is menekült övéinek csapatával; a filiszteusok azonban utána küldték íjászaikat és parittyásaikat, akik rengeteget megöltek közülük. Saul maga, miután igen bátran küzdött és sok sebet kapott, úgy hogy már nem tudott megállni a lábán és ahhoz is gyenge volt, hogy megölje magát, megparancsolta fegyverhordozójának, döfje át a kardjával, nehogy elevenen ellenségei kezére kerüljön. A fegyverhordozó azonban nem tudta rászánni magát, hogy megölje urát, úgy hogy Saul végül maga húzta ki kardját, hegyét mellének szegezte és beledőlt. Mivel azonban már nem volt annyi ereje, hogy kardját markolatig testébe döfje és magát egészen átszúrja, körülnézett; épp ott a közelben állt egy fiatalember, megkérdezte hát tőle, hogy kicsoda. Mikor megtudta, hogy amalekita, megkérte, segítse hozzá az óhajtott halálhoz, mert az ő kezének nem volt már annyi ereje. Ez teljesítette Saul kívánságát, azután lehúzta karjáról az aranykarpereceket, levette fejéről a királyi koronát és elmenekült. Mikor a fegyverhordozó látta, hogy Saul meghalt, ő is öngyilkos lett. A király testőrségének egy tagja sem menekült meg, valamennyi

elesett Gelboe hegyén. Mikor a héberek, akik a Jordánon túl laktak a völgyben és azok, akiknek városai a síkságon voltak, értesültek róla, hogy Saul, fiaival és egész seregével együtt, elpusztult, elhagyták városaikat és a legerősebb városokba költöztek, az elhagyott városokba pedig betelepedtek a filiszteusok.

Mikor másnap a filiszteusok kirabolták az elesett katonákat, rábukkantak Saul és fiai holttestére is. Ezeket is kifosztották, azután pedig levágták fejüket. Ezután az egész országban hírnököket küldtek szét azzal a hírrel, hogy az ellenség elpusztult. A zsákmányolt fegyvereket fogadalmi ajándékul felakasztották Astarte templomában, testeiket pedig Betsán, a mostani Skythopolis falain keresztre szögezték. Mikor a gálaádi Jábes lakói hallották, hogy Saulnak és fiainak fejét levágták, méltatlannak tartották, hogy temetetlenül maradjanak. Ezért a legvitézebbek és legelszántabbak, pedig sok ilyen volt a városban, fölkerekedtek, egész éjjel meneteltek, s elmentek Betsánba. Ott megmászták a városfalat, lehozták Saulnak és fiainak holttestét és elvitték Jábesbe; az ellenség nem akadályozta meg őket ebben; lehet, hogy nem merte, lehet, hogy nem tudta. A jábesiek nagy jajveszékelés közben eltemették a holttesteket a környék legszebb helyén, amelynek Háret a neve. És hét napig siratták őket feleségükkel és gyermekeikkel együtt, verték a mellüket és oly mélységesen gyászolták a királyt és fiait, hogy sem ételt, sem italt nem vettek magukhoz.

Ez lett Saul vége: egészen úgy, mint Sámuel megjövendölte, mert az amalekiták dolgában megszegte Isten parancsait, mert Áchimelek főpapot egész rokonságával együtt meggyilkoltatta és a papok városát feldúlta. Sámuel életében tizennyolc, halála után pedig még huszonkét esztendeig uralkodott és így végezte be életét.

VII. KÖNYV

1. FEJEZET

Dávid egy törzsön uralkodik Hebronban, Saul fia pedig a többi törzsön. Ábner halála

Történt, hogy az említett csatát éppen azon a napon vívták, amikor Dávid legyőzte az amalekitákat és visszatért Szikelegbe. Három nap mulva megjelent nála egy ember, — az, aki Sault megölte és elmenekült a csatából. Ez megszaggatta ruháit, hamut hintett a fejére és leborult Dávid előtt. Mikor Dávid megkérdezte, honnan jött, azt felelte: abból a csatából, amelyet az izraeliták vívtak a filiszteusokkal és amelynek oly szomorú lett a vége, mert sokezer héber elesett és elpusztult Saul király is a fiaival együtt. Előadta még, hogy mikor a héberek megfutamodtak, ő rábukkant a halálosan megsebesült királyra, és mivel abban a veszélyben forgott, hogy az ellenség elfoghatja, kérésére megadta neki a kegyelemdöfést. Mert ámbár Saul a kardjába dőlt, sebei miatt mégis annyira elgyengült, hogy nem tudta megölni magát. Erre Saul halálának bizonyságául felmutatta arany karpereceit és koronáját, amelyet halála után levett róla, hogy elhozza Dávidnak. Mikor Dávid meglátta ezeket a nyilvánvaló bizonyítékokat és nem kételkedhetett tovább Saul halálában, megszaggatta ruháit és főembereivel együtt egész nap sírt és jajveszékelt. Különösen mélyen megrendítette Jónatás halála, mert ez leghűségesebb barátja volt és az életét is megmentette. Most igazán megmutatkozott Dávid nemeslelkűsége és jóindulata Saul iránt. Mert nemcsak megrendítette a halála, ámbár miatta igen gyakran forgott az élete veszedelemben, hanem még azt is halállal büntette, aki megölte őt.

„Mert te magad vallottad be, — mondta ennek az embernek, — hogy megölted a királyt.“ Mikor meghallotta, hogy amalekita, kivégeztette. Azután sirató dalokat és gyászénekeket szerzett Saul és Jónatás tiszteletére; ezek az énekek máig is megmaradtak.

Miután a királynak illendő gyászünnepséget tartott és a gyász ideje is lejárt, egy próféta útján tanácsot kért az Istentől, hogy Juda törzsének melyik városában lakjék. Mivel azt a feleletet kapta, hogy Isten Hebront jelölte ki, elköltözött Szikelegből és odament mindkét feleségével és seregével együtt. Erre Juda egész törzse odament hozzá és királlyá választotta őt. Mikor értesült, hogy a Galaád tartománybeli Jábes lakosai Sault és fiait eltemették, követeket küldött hozzájuk, megdicsérte és jóváhagyta nemes cselekedetüket s megígérte nekik, hogy meghálálja azt a kegyeletüket, amelyet a halottak iránt tanúsítottak; egyúttal értesítette őket, hogy Juda törzse királlyá választotta.

Mikor Ábner, Ner fia, Saul hadvezére, ez az erélyes és becsületes ember, meghallotta, hogy Saul Jónatással és másik két fiával együtt elesett, gyorsan visszatért a táborba, hatalmába kerítette a király életben maradt fiát, Isbósetet, és elvitte túl a Jordánon, ahol Juda törzse kivételével, valamennyi izraelita királyának kiáltotta ki. Királyi székhelyül azt a helységet jelölte ki neki, amelynek héber nyelven Máhánáim, görög nyelven pedig Parembolai a neve. Innen azután Ábner válogatott harcosokkal elindult, hogy megtámadja Juda törzsét, mert haragudott, hogy ezek Dávidot választották királlyá. Joáb, Saul testvérének, Szárujának és Szurinak a fia, testvéreivel, Abizájjal és Ászáellel és Dávid egész hadseregével ellene indult, rábukkant Gábaa város közelében egy forrásnál és csatára készült. Mivel Ábner úgy nyilatkozott, hogy nagyon szeretné tudni, vajjon melyik seregben vannak vitézebb harcosok, megegyeztek, hogy mindkét seregből tizenketten álljanak ki harcra. Ezek ki is mentek a két hadsereg közti térségre, egymásra dobták dárdáikat, kirántották kardjukat, megragadták egymást a fejüknél fogva és egymásba döfték kardjukat, még pedig oldalukba és hasukba, úgy hogy valamennyien holtan estek össze, mintha összebeszéltek volna. Miután ezek elestek, a seregek is összecsaptak és kemény harc után Ábner katonái alulmaradtak és megfutamodtak. Joáb üldözés közben utánuk eredt és buzdította övéit, hogy csak kövessék nyomon az ellenséget és ne tágítsanak, míg valamennyit le nem öldösték. Testvérei is fáradhatatlanul harcoltak és különösen kitűnt a legfiatalabbik, Ászáel, aki híres volt gyorsaságáról, mert nemcsak az embereket győzte le a hosszútávú futásban, hanem még a lovakat is megelőzte a versenyben.

Ez óriási erőfeszítéssel nyílegyenes úton üldözte Ábnert és sem jobbra, sem balra nem tért ki. Ábner visszafordult és megpróbálta elhárítani támadását: odakiáltott neki, hogy hagyja abba az üldözést és érje be azzal, hogy valamelyik elesett katona fegyverzetét elviszi. De mikor Ászáel ezt visszautasította, felszólította, hogy hagyja abba és ne üldözze tovább, mert különben kénytelen volna megölni, ezt pedig a testvére sohasem bocsátaná meg. Mivel Ászáelt ezek a szavak sem fékezték meg az üldözésben, Ábner hátrafelé feszítette dárdáját és azonnal megölte őt. Mikor azok, akik vele együtt üldözték Ábnert, odaértek, ahol Ászáel holtteste hevert, megálltak mellette és abbahagyták az üldözést. Joáb azonban és testvére Ábizáj, akik Ászáel megölése miatt nagyon fenekedtek Ábnerre, ellovagoltak a holttest mellett és fáradhatatlanul tovább üldözték Ábnert, mígnem napnyugtakor egy Ámma nevű helységbe értek. Itt felmentek egy dombra, ott Joáb megállt Benjámin törzsével együtt és megpillantotta Ábnert és seregét. Ekkor Ábner nagy-hangosan így kiáltott fel: Nem való, hogy ugyanazon nép fiai viszálykodjanak, egymás ellen harcoljanak; és lám, testvére, Ászáel, maga az oka halálának, mert nem lehetett rávenni, hogy abbahagyja az üldözést és ezért szúrta keresztül s ezért halt meg. Joáb helyeselte ezeket a szavakat, kürtjelekkel visszahivatta embereit és megszüntette a további üldözést. Joáb maga egész éjjel táborában tartózkodott. Ábner azonban tovább vonult, átkelt a Jordánon és megint eljutott Saul fiának, Isbósetnek táborához. Másnap Joáb felkutattatta az elesettek holttesteit és eltemettette. Ábner seregéből 360 ember esett el, Dávid emberei közül viszont csak 19, Ászáelen kívül. Ennek a holttestét Joáb és Abizáj elvitte Betlehembe és eltemette atyáik sírboltjában, innen pedig visszatértek Hebronba Dávidhoz. Ettől az időtől fogva testvérharc kezdődött a héberek között és igen sokáig tartott. Dávid népe egyre erősödött és egyre több veszélyt vállalt, Saul fiainak és utódainak népe pedig egyre jobban elsatnyult.

Ez időtájt Dávidnak hat fia született, közülük a legidősebbnek, Ámnonnak, Áchinoám volt az anyja. A másodiknak, Dánielnek Abigail, a harmadiknak Ábsálomnak Maáka, Tolmáj gessuri király leánya; a negyediknek Adoniásnak Häggit, az ötödiknek Sáfátjának Abitálj, végül pedig a hatodiknak, Jetráámnak Egla. Miután kitört a polgárháború, a két király seregei összeütköztek. Most azonban Ábner, Saul fiai hadseregének fővezére, aki okos ember volt és a nép igen hallgatott reá, addig-addig ügyeskedett, hogy egy időre mindenki Isbósethez pártolt és hűséget fogadott neki. Mikor később Ábner ellen elhangzott a vád, hogy tiltott

viszonyt folytat Reszfával, Sziba leányával, Saul mellékfeleségével és emiatt Isbóset szemrehányásokkal halmozta el, kitört belőle a harag és elkeseredés, hogy ilyen kevés hálában van része attól, akinek az érdekeit minden erejéből megvédte; meg is fenyegette, hogy Dávid kezére adja az egész királyi uralmat és mindenkinek tudomására hozza, hogy Isbóset nem a maga okossága és bátorsága révén nyerte el a Jordánon túli terület uralmát, hanem ezt csupán az ő vitézségének és hűségének köszönheti. És csakugyan követeket küldött Hebronba Dávidhoz s kérte, esküvel ígérje meg neki, hogy barátjának és szövetségesének tekinti, ha ő ráveszi a népet, hogy elpártoljon Saul fiától és őt ismerje el minden izraeliták királyának. Mivel Ábner ajánlata nagyon kapóra jött Dávidnak, szövetséget kötött vele, de hűségének bizonyítékául azt kívánta, hogy szerezze vissza neki feleségét, Mikolt, akit élete kockáztatása árán szerzett meg és akiért az apjának, Saulnak hatszáz filiszteus-fejet fizetett. Ábner erre elküldte neki Mikolt, miután visszavette Fáltitól, mostani férjétől. Ebben Isbóset is segített neki. Mert ennek írt Dávid, hogy vissza akarja kapni feleségét, mert joga van hozzá. Ábner most összehívta a nép véneit, a kapitányokat és ezredeseket és beszélt hozzájuk: Már előbb is hajlandók voltak elpártolni Isbósettől és átállni Dávidhoz, de ebben megakadályozta őket. Most azonban tetszésükre bízza: menjenek, ahova akarnak; mert ő megtudta, hogy Isten, mikor Sámuel próféta által Dávidot a héberek királyául választotta, megjövendölte, hogy megbünteti és leigázza a filiszteusokat. Mikor a vének és a sereg vezérei hallották, hogy Ábner most olyan érzelmű, mint ők voltak azelőtt, valamennyien azonnal átpártoltak Dávidhoz. Ezután Ábner összegyüjtötte Benjámin törzsét, amelybe Isbóset hívei tartoztak és ugyanígy beszélt hozzájuk; és mikor észrevette, hogy azok is osztják véleményét, húsz társával együtt elment Dávidhoz, hogy személyesen vegye át esküjét — mert amit az ember maga tesz meg, sokkal biztosabb, mint ha másokra bízza —, meg aztán azért is, hogy közölje vele, mit mondott abban a beszédben, amelyet az alvezéreknek és Benjámin törzsének tartott. Dávid barátságosan fogadta, néhány napig dúsan megvendégelte; akkor Ábner kérte, bocsássa el, hogy elhozhassa az egész sereget és annak szemeláttára adja át neki a fővezérséget.

Midőn Ábner eltávozott Dávidtól és elment Hebronba, megérkezett Joáb, Dávid fővezére. Mikor hallotta, hogy Ábner bent volt Dávidnál, megegyezett vele a fővezérség dolgában és csak

kevéssel ezelőtt távozott, megijedt, hogy ez majd az első helyre kerül Dávidnál, mert megszerezte neki az uralmat és különben is igen tehetséges ember, ő maga pedig majd háttérbe szorul és elveszíti fővezéri méltóságát. Ennélfogva gyalázatos és álnok tervet eszelt ki. Előbb ugyanis megrágalmazta őt a királynál és azt a tanácsot adta, hogy óvakodjék Ábnertől és ne higyjen ígéreteinek, mert annak egyetlen törekvése, hogy Saul fiának szerezze meg az uralmat. Csaló és alattomos szándékkal jött a királyhoz és jó reménnyel távozott tőle, miután csapdáit ravaszul elhelyezte. De mivel Dávid egyáltalán nem is hederített a szavaira, elhatározta: vakmerőbb módszert választ és Ábnert megöli. Hírnököt küldött, azzal a megbízással, hogy ha utóléri Ábnert, Dávid nevében hívja vissza, mintha még valamit meg kellene tárgyalnia vele, amiről látogatása alatt megfeledkezett. A hírnök Szira helység közelében, Hebrontól húsz stadionnyira érte utól és mikor Ábner meghallotta a parancsot, azonnal visszafordult, teljesen gyanútlanul. Joáb a város kapujában találkozott vele, barátságosan fogadta, úgy tett, mintha legjobb barátja volna — hiszen gyakran megtörténik, hogy azok, akik valami aljasságban mesterkednek, barátságos arcot mutatnak, nehogy gyanú támadjon ellenük, hogy talán valami mást forgatnak a fejükben, — elcsalta övéitől egy magányos helyre, mintha négyszemközt akarna beszélni vele, — csak testvére, Ábizáj volt jelen, — kirántotta kardját és leszúrta. Így ölte meg Joáb orozva Ábnert; állítólag testvéréért, Ászáelért akart bosszút állni, akit Ábner a hebroni csatában megölt, mert az üldözőbe vette, valójában azonban azért, mert félt, hogy elveszíti a hadsereg főparancsnokságát és a király kegyét és Ábner kerül első helyre Dávidnál. Ebből nyilvánvaló, mi mindenre vetemednek az emberek nagyravágyásukban, mert elsők akarnak lenni és mindenkit el akarnak taposni. Hogy céljukat elérjék, halmozzák a gaztetteket és abban a félelmükben, hogy valamit elveszíthetnek, nem riadnak vissza a bűntényektől sem. Tudniillik kisebb rossznak tartják egyáltalán nem jutni hatalomra, mint lemondani róla akkor, mikor már megszokták. Ezért a legnagyobb szörnyűségekre is ráadják a fejüket, csak megmaradhassanak méltóságukban. Erről röviden elegendő ennyit mondanom.

Midőn Dávid értesült, hogy Ábnert meggyilkolták, fájdalom töltötte el szívét, jobbját Istenhez emelte és nyilvánosan, hangos szóval bizonykodott, hogy nem tudott Ábner meggyilkolásáról és nem az ő akaratából és az ő felbújtására történt meg a bűntény.

A gyilkost pedig megátkozta; megesküdött, hogy egész családját és tettestársait felelősségre vonja és megtorlásul kivégezteti. Mert attól tartott, hogy olyan látszata lehet a dolognak, mintha Ábnert esküje ellenére gyilkoltatta volna meg. Megparancsolta a népnek, hogy sirassa meg és gyászolja el Ábnert, ruháit szaggassa meg, öltözzék zsákruhába és induljon meg a halotti kerevet előtt és tartson ünnepélyes temetési szertartást. Maga a király a vénekkel és előkelőkkel együtt a halott után ment és sírással és jajveszékeléssel bizonyította, mennyire szerette Ábnert életében és mennyire gyászolja most és hogy az ő akarata ellenére ölték meg. Miután Hebronban fényesen eltemettette és sirató énekeket is szerzett, maga lépett elsőnek a sírhoz, énekelte a panaszdalt és az egész nép vele énekelt. Sőt Ábner halála annyira leverte, hogy ámbár barátai únszolták, semmiféle táplálékot sem vett magához és megesküdött, hogy napnyugtáig semmit sem eszik. Ez a magatartása megnyerte a nép hajlandóságát; mert azok, akik Ábnert őszintén szerették, helyeselték a halottnak juttatott tiszteletadásokat és azt is, hogy Dávid érdemesnek tartotta a fényes halotti szertartásra, mintha barátja vagy rokona lett volna. Az egész nép örült a király jóságos és atyai lelkületének és mindenki meg volt győződve róla, hogy a király feléje is ugyanolyan jósággal közeledik majd, amilyent most a halott Ábner iránt tanúsított. Így kedveltette meg magát Dávid és mindenáron igyekezett még a gyanút is elnémítani, mintha előre tudott volna Ábner meggyilkolásáról. Beszédet is intézett a néphez, hogy szörnyű fájdalom sújtotta le a kitűnő férfiú halála miatt s a héberek is megszenvedik majd annak az elvesztését, aki bölcs tanácsával és bátorságával háború esetén megvédelmezhette és megmenthette volna őket. „Azonban a mindenható Isten, — folytatta, — nem hagyja őt bosszulatlanul. Bizonyára tudjátok, hogy nem büntethetem meg Joábot és Abizájt, Száruja fiait, mert ők erősebbek nálam; Isten azonban méltóképp megtorolja majd gaztettüket.“ Így végződött Ábner élete.

2. FEJEZET

Isbósetet orozva megölik. Dávid a zsidók egyetlen királya

Mikor Isbóset értesült Ábner haláláról, nagyon elszomorodott ilyen közeli rokona pusztulásán, aki őt a királyi méltósághoz segítette. Különben ő maga sem maradt már sokáig életben, mert orozva meggyilkolták Remmón fiai: Baána és Rehác. Mivel ezek

Benjámin törzséből származtak és előkelő nemzetségből, úgy gondolták, hogy Dávid majd dúsan megajándékozza és vezéri állással, vagy más főhivatallal jutalmazza őket, ha Isbósetet megölik. Midőn tehát egyszer délidőben Isbósetet a hálószobájában találták, amint éppen pihent, és testőrsége nem volt mellette, a kapus asszony pedig a fáradságtól és hőségtől elszundított, bementek a szobába, ahol Saul fia aludt és megölték. Azután levágták fejét, egész nap és egész éjjel vágtattak, hogy üldözőiktől megmenekülljenek, egészen Hebronig, ahol, úgy vélték, Dávid majd meghálálja tettüket és biztos menedéket ad nekik. Mikor tehát megmutatták a halott fejét Dávidnak és jóindulatába ajánlották magukat, mert ellenségét és vetélytársát eltették láb alól, Dávid egyáltalán nem örült, amint remélték, hanem így beszélt hozzájuk: „Ó ti gonosz emberek, halál legyen a büntetéstek! Nem tudjátok-e, hogyan jutalmaztam azt az embert, aki Sault megölte és elhozta nekem arany koronáját? — bár jót tett Saullal, mikor megölte, mert így megmentette a hadifogságtól. Vagy talán azt gondoltátok, hogy megváltoztam, hogy más lettem, hogy kedvemet lelem az ilyen gonosztevőkben s még meg is hálálom nekik, hogy az ágyában megölték urukat, aki sohasem bántotta őket, hanem szeretettel és jósággal halmozta el? Ezért bűnhödjetek halállal ti is; nemcsak a gaztettért, hanem azért is, mert ostoba fejjel azt hittétek, hogy örülni fogok az ő vesztének, mert jobban meg nem sérthettetek, mint ezzel a gyanúsítással." Ezután halálra kínoztatta őket, Isbóset fejét pedig nagy tisztelettel eltemettette Ábner sírjában.

Miután ez megtörtént, a héberek főemberei az ezredesekkel és a vezérekkel együtt összegyülekeztek Hebronban Dávidnál és megadták magukat neki és emlékeztették arra, hogy már Saul életében is milyen jóindulattal viseltetett irántuk, és arra a tiszteletadásra is, amellyel ők, mint ezredest övezték. Arra is utaltak, hogy Sámuel próféta által Isten választotta őt királynak és ezt a méltóságot utódainak is megigérte, és Isten őt választotta ki arra, hogy letiporja a filiszteusokat és a héberek földjét megszabadítsa azok zsarnokságától. Dávid megdicsérte buzgóságukat, kérte őket, hogy tartsák meg továbbra is, mert nem fogják megbánni; aztán fényesen megvendégelte, majd elbocsátotta őket azért, hogy vezessék hozzá az egész népet. Erre összejöttek: Juda törzséből 6800 harcos, valamennyinek lándzsa és pajzs volt a fegyverzete, és ezek Saul fiának a hívei voltak, mert Juda törzse az ő akaratuk ellenére választotta királlyá Dávidot. Továbbá

Simeon törzséből 7100 ember, Lévi törzséből 4700, vezérükkel Jójádával együtt; ezekhez csatlakozott Szádok főpap, az atyafiságából való huszonkét vezérrel. Továbbá Benjámin törzséből négyezer ember; ez a törzs mindeddig nem döntött, mert arra várt, hogy Saul nemzetségéből jut valaki uralomra. Aztán Efraim törzséből 20.800 rendkívül vitéz és erős ember, Manasszé féltörzséből 18.000 válogatott férfi, Iszahár törzséből 200 jövendőmondó és 20.000 nehézfegyverzetű, Zabulon törzséből 50.000 válogatott harcos, — csak ez a törzs pártolt át teljes számban Dávidhoz és ugyanolyan volt a fegyverzete, mint Gád törzsének. Naftali törzséből 1000 kiváló férfi és vezér pajzzsal és lándzsával s a törzs megszámlálhatatlan néptömege követte őket. Dán törzséből 27.600 válogatott harcos; Ászer törzséből 40.000, végül pedig a Jordánon túl lakó két törzsből és Manasszé törzsének másik feléből 120.000; ezeknek a fegyverzete pajzs, dárda, sisak és kard volt; a többi törzsbelieknek is volt kardjuk. Ez az óriási tömeg Hebronba tódult Dávidhoz, roppant gabona-, bor- és más élelmiszekészlettel; s valamennyien egyhangúlag Dávidot választották királlyá. Miután a nép három napon át lakmározott Hebronban, Dávid egész haderejével fölkerekedett és Jeruzsálembe vonult.

3. FEJEZET

Dávid megostromolja és elfoglalja Jeruzsálemet, elkergeti onnan a kánaániakat és a várost a zsidóknak adja

Azonban a jebuzeusok, akik a városban laktak és a kánaániaktól származtak, bezárták Dávid előtt a kapukat és hogy megcsúfolják a királyt, fölrakták a vakokat, sántákat és nyomorékokat a falakra és közben azt kiáltozták, hogy ezek a nyomorultak elegendők meghiúsítani az ő benyomulását. Ilyen hetykén viselkedtek, mert nagyon elbizakodtak bástyáik erősségében. Dávid ezen felháborodott és teljes erővel ostromolni kezdte Jeruzsálemet, hogy gyors elfoglalásával bizonyságot tegyen hatalmáról és félelmet keltsen mindazokban, akik a jebuzeusok módjára ellenséges indulattal vannak iránta. Sikerült is az alsóvárost bevennie. Mivel azonban a vár még ellenállt, elhatározta a király, hogy harcosait jutalmakkal még nagyobb bátorságra ösztökéli; megígérte tehát, hogy azt, aki elsőnek jut

be a várba a meredek szakadékon át, megteszi az egész hadsereg főparancsnokának. Ekkor versenyre keltek egymással és semmitől sem riadtak vissza, csak hogy elnyerjék a főparancsnoki állást. Azonban mindenkit megelőzött Joáb, Száruja fia. Elsőnek jutott fel a várba, onnan lekiáltott a királynak, hogy most már aztán nevezze ki főparancsnoknak.

Dávid kiűzte a jebuzeusokat a várból, helyreállította Jeruzsálemet, amelyet most Dávid városának nevezett és egész uralkodása alatt ez maradt a székhelye. Hebronban hét évig és hat hónapig uralkodott Juda törzsén. Miután Jeruzsálemben felállította királyi székét, uralkodása egyre dicsőségesebb lett, mert Isten gondoskodott róla, hogy hatalma gyarapodjék és növekedjék. Hiram, a tyrusiak királya követeket küldött hozzá és baráti szövetséget kötött vele, egyúttal ajándékokat is küldött neki, különösen cédrusfát, azonfelül építőmestereket, képfaragókat és egyéb művészeket, hogy Jeruzsálemben megépítsék a királyi palotát. Dávid aztán az alsóvárost és a várat közös fallal vette körül és így egyesítette őket és a város parancsnokává Joábot tette meg. Tehát először Dávid elűzte Jeruzsálemből a jebuzeusokat és a várost a maga nevéről nevezte el. Ősatyánk Ábrám idejében Solyma volt a neve; később, némelyek szerint Hierosolyma; így nevezte Homeros is, mert ő a templomnak héber szóval a Solyma nevet adta, ami annyit jelent, mint „biztonság." Mióta Józsue a fővezér hadat viselt a kánaániakkal és leigázásuk után az országot felosztotta a héberek között, egészen addig, amikor Dávid a kánaániakat kiűzte Jeruzsálemből és a várost elfoglalta, — ami addig senkinek sem sikerült, — összesen 515 év telt el.

Szólnom kell itt bizonyos Oronásról, arról a gazdag jebuzeusról, akit Dávid Jeruzsálem elfoglalása után nem öletett meg, még pedig azért, mert rokonszenvezett a héberekkel s különösen barátságos magatartást tanusított a király iránt. Erről majd a maga helyén még bővebben szólok. Dávid eddigi feleségein kívül most még több feleséget és mellékfeleséget vett és még tizenegy fiút nemzett velük; ezeknek a nevei: Sáma, Sóbáb, Nátán, Salamon, Jebakár, Elisúa, Nefeg, Jáfia, Elisáma, Eljóda, Elifálet, — és egy leányt, akinek a neve Támár volt. Fiai közül kilenc törvényes feleségeitől származott, a két legutóbbi pedig mellékfeleségeitől. Támár és Ábsálom egy anyától született.

4. FEJEZET

Dávid legyőzi a filiszteusokat, a frigyládát Jeruzsálembe hozatja és templomépítésre készül

Midőn a filiszteusok megtudták, hogy Dávidot a héberek királlyá választották, haddal indultak ellene Jeruzsálembe, megszállták az úgynevezett Óriások völgyét, amely nem messze van a várostól és ott tábort ütöttek. A zsidók királya, aki nem mert semmit sem elkezdeni Isten parancsa és kinyilatkoztatása nélkül, meghagyta a főpapnak, kérje ki Isten akaratát és kinyilatkoztatását a csata sorsáról. És mivel Isten győzelmet igért neki, hadba szállt a filiszteusok ellen és hátulról rajtuk ütött, jórészüket megölte, a többit megszalasztotta. De ne higyje senki, hogy a filiszteusok hadserege kicsiny volt és ne is következtesse azt, hogy gyáván és félénken viselkedtek, csak azért, mert gyorsan vereséget szenvedtek és semmi hőstettet nem hajtottak végre, hanem lanyhák és gyávák voltak. Inkább gondoljon arra, hogy egész Syria és Phoinikia és még sok más harcias néptörzs az ő oldalukon harcolt ebben a háborúban. És éppen ez volt az oka, hogy annyi vereség és annyi ezer harcos elvesztése után újra megindíthatták a háborút a héberek ellen. Ámbár az említett csatában csúf vereséget szenvedtek, mégis háromszor akkora hadsereget gyüjtöttek Dávid ellen és táborukat megint ugyanott ütötték fel. Ekkor az izraeliták királya megint megkérdezte Istent, mi lesz a csata vége. A főpap azonban figyelmeztette, hogy nem messze az ellenség táborától az úgynevezett Siralmak erdejében tartsa együtt hadseregét és ne indítsa el és ne is kezdjen előbb harcot, míg az erdő meg nem mozdul, holott a szél nem fúj. Mihelyt tehát az erdő megmozdult és az Istentől megállapított idő itt volt, Dávid megindult, hogy kivívja az előkészített és már nem is kétséges győzelmet. Az ellenséges csatarendeket elsöpörte: az első összecsapás után megfutamodtak. Irtózatos mészárlás kezdődött s az ellenséget egészen Gezerig, az ország határszéléig üldözték. Azután Dávid kifosztotta az ellenség táborát, amelyben gazdag kincset talált és elpusztította a bálványképeket.

Miután ez a háború szerencsésen befejeződött, Dávid kikérte a vezérek és az ezredesek tanácsát, aztán elhatározta, hogy az egész országból összehívatja a java férfiakat a papokkal és levitákkal együtt s velük elmegy Kárjátjárim városába, s elhozza a frigyszekrényt Jeruzsálembe, hogy ott felállítsa s áldozatokkal és egyéb Istennek tetsző cselekményekkel tiszteljék, mert ha ezt már Saul uralkodása alatt megtették volna, sok szerencsétlenség-

től megmenekülhettek volna. Miután tehát a parancs szerint az egész nép egybegyült, a király velük együtt elindult a frigyládáért. A papok kihozták Ábinádáb házából, vadonatúj kocsira tették, ökröket fogtak elé s Ábinádáb testvéreit és fiait megbízták, hogy hajtsák az ökröket. A király maga az egész néppel együtt elől ment, Istent dicsőítette és különféle magasztaló énekeket énekelt és így kísérték a frigyládát Jeruzsálembe, sokféle hangszer zengésében, tánccal és énekkel, kürtharsogásban és cimbalmok csengésében. Mikor az úgynevezett Nákon szérüjéhez értek, Isten egy Oza nevű embert haragjában halállal büntetett: mivel az ökrök véletlenül kirugtak és a frigyláda emiatt oldalt dőlt, Oza a kezével utána kapott és megfogta. Mivel tehát a frigyládát megérintette, holott nem volt pap, Isten azonnal halállal büntette; emiatt a királyt és a népet nagy szomorúság fogta el. Annak a helynek, ahol Oza meghalt, ma is ez a neve: „Oza bűnhődése." Mivel Dávid attól félt, hogy vele is megeshetik az, ami Ozával megesett, ha a frigyládát a városba és házba viszi, — hiszen Oza csak hozzáért a kezével és már ezért is meg kellett halnia, — nem akarta bevinni a városba, hanem egy szántóföld felé irányította; ez a föld Obededom nevű istenfélő levita tulajdona volt; nála tette le a frigyládát. Három teljes hónapon át itt is maradt és Obededom házát gazdagsággal és áldással halmozta el. Mikor Dávid meghallotta, hogy Obededom így meggyarapodott, s hogy előbb szegény volt, most pedig bőségben él és mindenki boldognak mondja, aki csak látta gazdag házát, vagy hallott róla, felbátorodott és magához hozatta a frigyládát abban a reményben, hogy rá is bőséges áldást hoz majd. Papok vitték a frigyládát és a királytól kirendelt hét énekkar ment elől. Dávid maga a hárfát pengette és tapsolt, úgy hogy felesége Mikol, Saul leánya, mikor látta ezt a viselkedését, kigúnyolta. Mikor a frigyládát bevitték a városba és felállították a templomsátorban, amelyet Dávid készíttetett számára, pompás békeáldozatot mutatott be és megvendégelte az egész népet; a férfiaknak és asszonyoknak és a gyermekeknek dercekenyeret, roston sütött cipókat és olajjal gyúrt kalácsot és sült húst osztatott ki az áldozati állatból. Ezután hazabocsátotta a népet és maga is palotájába vonult.

Ott szembe jött vele felesége Mikol, Saul leánya, szerencsét kívánt neki és kérte, adjon meg neki Isten mindent, amit kegyelmében csak adhat. De kifogásolta, hogy ő, a nagy király, oly illetlenül táncolt és tánc közben szolgái és cselédleányai szemeláttára lemeztelenítette magát. Ő azt mondta erre, hogy nincs oka szégyenkeznie olyasmi miatt, ami Istennek tetszik, aki őt atyjánál és mindenki másnál jobban megáldotta és hogy még

máskor is fog játszani és táncolni és nem törődik vele, vajjon illetlennek tartják-e a cselédleányai. Ez a Mikol soha sem esett teherbe Dávidtól. Később azonban, mikor atyja, Saul, más férfihez adta feleségül, — akitől Dávid, mint tudjuk, visszavette, — öt gyermeket szült. Ezekről még később lesz szó.

Mikor a király látta, hogy Isten jóvoltából uralkodása napról-napra szerencsésebb, bűnösnek tartotta volna, hogy maga nagy és művésziesen díszített cédrusfa-palotában lakjék, Isten frigyládája pedig sátorban álljon. Elhatározta tehát, hogy Mózes parancsa értelmében templomot épít Istennek. És mivel effelől kikérte Nátán próféta tanácsát, ez pedig megerősítette szándékát, mert Isten ezért mindig megsegíti majd, — egyre jobban megerősödött benne a vágy, hogy megépítse a templomot. Éjjel azonban megjelent Isten Nátánnak s megbízta, hogy hirdesse Dávidnak: Jóakarata és buzgósága tetszik ugyan neki, annál inkább, mert előtte senki sem gondolt még templomépítésre; azonban nem engedheti meg neki, hogy megépítse a templomot, mert sok háborút viselt és ellenség vére szennyezi kezeit. Azonban ha majd agg korában megtér atyáihoz, építse meg a templomot az a fia, aki utána uralkodik majd és akinek Salamon a neve. Salamonról úgy fog gondoskodni, mintha a tulajdon fia volna és uralmát megtartja utódainak is, ha azonban bármilyen dologban vétkezik, betegséggel és a föld terméketlenségével bünteti meg. Midőn Dávid meghallotta ezt a prófétától, igen megörült, mert most tudta, hogy az uralom megmarad utódai számára, nemzetsége híres és dicső lesz. És elment a frigyládához, arcra borult előtte és imádkozott, hogy hálát adjon Istennek minden jótéteményért, amiben már akkor is részesítette, mikor alacsony pásztori sorsból ilyen dicsőségre és hatalomra emelte; továbbá, hogy hálát mondjon azért a jóért, amit utódainak igért, végül pedig, hogy mindig annyit törődött a héberekkel és szabadságukkal. Miután így imádkozott és dicsőítő éneket énekelt Istennek, távozott a sátorból.

5. FEJEZET

Dávid leveri a filiszteusokat, a moábitákat, Szóba, Damaskus és Syria királyát és az édomitákat, szövetséget köt Emát királyával és hálásan emlékezik Jónátás barátságára

Röviddel ezután Dávid arra a meggyőződésre jutott, hogy a filiszteusokat okvetlenül le kell vernie és nem szabad nyugalomban és tétlenségben ünnepelnie, hogy Isten parancsa szerint békében hagyhassa utódaira országát. Ezért megint összehívta

hadseregét és kihirdette, hogy készüljön a háborúra; midőn minden rendben volt, elhagyta Jeruzsálemet és a filiszteusok ellen vonult. Megverte őket, elvette földjük jórészét, bekebelezte a héberek országába, aztán pedig a moábiták ellen fordult. Hadseregüket két részben teljesen tönkre verte, ami megmaradt, azt leigázta és évi adó fizetésére kényszerítette. Azután hadseregét Szóba királya, Áderezer, Kohob fia ellen vezette, az Eufrát folyónál megütközött vele és húszezer gyalogos és hétezer lovas harcosát levágta; zsákmányolt tőle ezer harckocsit, ebből százat megtartott magának, a többit pedig elégettette.

Mikor Ádád, Damaskus és Syria királya, meghallotta, hogy Dávid Ádárezer ellen hadakozik, erős hadsereggel segítségére sietett, mivel barátja volt. Ez is az Eufrátnál ütközött meg Dáviddal, de várakozása ellenére hadserege javarészét elvesztette, mert harcosai közül húszezer ember elhullott a héberek csapásai alatt, a többi pedig megfutamodott. Ezt a királyt megemlíti Nikolaos is történelme negyedik könyvében ezekkel a szavakkal: „Jóval azután egy Ádád nevű hatalmas bennszülött fejedelem uralkodott Damaskuson és Syrián, Phoinikia kivételével. Ez háborúskodott Dáviddal, a zsidók királyával, sok csatát vívott vele, végül is vereséget szenvedett az Eufrát mellett, holott a világ legerősebb és legbátrabb királya volt.“ Azután ír utódairól is, hogy az uralkodó halála után az utód az uralommal együtt elődjének nevét is megkapja; ezt írja: „Midőn meghalt, halála után utódai egészen a tizedik nemzedékig uralkodtak és atyjától az uralommal együtt mindegyik átvette a nevét is, mint ahogy Egyiptomban szokás volt a Ptolemaeusoknál. A harmadik, akinek a hatalma már igen összezsugorodott, nagyatyja vereségét minden áron jóvá akarta tenni, háborút viselt a zsidókkal és elpusztította azt az országot, amelynek Samaria a neve.“ Ez valóban megfelel az igazságnak; mert éppen ez az a bizonyos Ádád, aki abban a időben, mikor Ácháb volt az izraeliták királya, betört Samariába, amiről majd a maga helyén beszélni fogok.

Miután Dávid Damaskust és Syria többi részét egészen hatalmába kerítette, helyőrségeket telepített az országba és a lakosságot adófizetésre kényszerítette, hazatért és Jeruzsálemben Istennek szentelte az arany tegzeket és fegyvereket, amelyeket Ádád testőrei viseltek. Ezeket később Sesák egyiptomi király, mikor legyőzte Dávid unokáját Roboámot, sok más kinccsel együtt elhurcolta Jeruzsálemből, amiről majd a maga helyén részletesebben beszélek. Mivel tehát Isten a héber király minden vállalkozását megáldotta és minden háborúját sikerrel koro-

názta, Dávid még Áderezer legszebb városai, Bete és Berót ellen is haddal ment és elfoglalta és elpusztította mind a kettőt. Ezekben a városokban rengeteg aranyat és ezüstöt talált és egy bizonyos rézfajtát, amelyet értékesebbnek tartanak az aranynál. Ebből készítette később Salamon a nagy medencét, amelynek „öntött tenger“ a neve és a többi pompás kegyszereket, amelyekkel Isten templomát ékesítette.

Midőn Emát királya értesült Ádárezer vereségéről, megijedt és elhatározta, hogy Dáviddal szövetséget köt, mielőtt még megtámadná őt. Ezért elküldte hozzá fiát, Jórámot, hogy az ő nevében szerencsét kívánjon Ádárezer leveretéséhez, aki neki ellensége volt és hogy szövetséget kössön vele. Egyúttal ajándékul régi művű arany-, ezüst- és rézedényeket küldött. Dávid megkötötte a szövetséget Touval, — ez volt Emát királyának a neve, — elfogadta ajándékait és nagy tisztelettel bocsátotta el fiát, amint illett is mindkettejük méltóságához. Az ajándékokat azonban épp úgy, mint a többi aranyat és ezüstöt, ami a leigázott városokból és népektől származott, Istennek szentelte. Isten pedig nem csupán Dávidnak magának adott győzelmet minden háborújában, hanem Ábizájnak is, Joáb testvérének, akit Dávid hadsereggel küldött Édom ellen: mert az édomiták közül 18.000 ember esett el a csatában. Erre a király Édom egész földjét helyőrségekkel telepítette be és az édomitákra föld- és fejadót vetett ki. Dávid természeténél fogva igazságos ember volt és pártatlanul ítélkezett. Legfőbb hadvezére volt Joáb, jegyzőjévé Jósafátot nevezte ki, Áhilud fiát, Szádokot pedig barátjával, Ábjátárral együtt megtette főpapnak; Szádok Fineesz családjából származott. Íródeákja Szárájás lett és Bánásra, Jójáda fiára, rábízta a testőrkapitányi tisztet. Ennek idősebb fiait kinevezte testőreivé és őket bízta meg a maga védelmével.

Dávid nem feledkezett meg arról a szövetségről sem, amelyet Saul fiával, Jónátással kötött, sem az esküről, sem pedig a barátságról, amelyet az iránta tanusított. Mert egyéb erényeit azzal is tetézte, hogy mindig visszaemlékezett azokra, akik jót tettek vele. Megparancsolta tehát, hogy nyomozzák ki gondosan, vajjon él-e még valaki Jónátás rokonai közül, hogy az egykori barátságért leróhatná iránta háláját. Elébe vezették Saul egyik szabadon bocsátott rabszolgáját, aki esetleg tudhatta, vajjon él-e még valaki Jónátás nemzetségéből. A király tehát megkérdezte tőle. Erre az az ember azt felelte, hogy egyik fia, akinek Mifibóset a neve, még él, de béna, mert midőn a dajkája meghallotta, hogy a gyerek atyja és nagyatyja elesett a csatában, nyakrafőre

menekült, azonban menekülés közben a gyerek leesett a vállá-ról és összetörte a lábait. Mikor Dávid megtudta, hogy hol van s kinél nevelkedett, elküldött érte Lódabár városba egy bizonyos Mákirhoz és magához hivatta. Mifibóset el is jött a királyhoz, arcra borult előtte és hódolt neki. Dávid pedig biztatta és minden jót igért, és csakugyan visszaadta neki atyái házát és mindent, ami régebben nagyatyjáé Saulé volt, egyúttal meghívta, hogy mindennap legyen vendége asztalánál és egy nap se maradjon el. És miután az ifjú megköszönte a királynak barátságos szavait és ajándékait, ez hivatta Szibát és megmondta neki, hogy Mifi-bósetnek visszaajándékozta atyái házát és Saul minden birtokát; megparancolta neki, hogy a birtokait művelje meg és a jövedel-met hozza be Jeruzsálembe. És Mifibóset naponta vendége volt az asztalánál és melléje adta Szibát és ennek fiait, ezek tizenöten voltak, továbbá a szolgái is, ezek összesen huszan voltak. Miután a király mindezt így elrendezte, Sziba hódolt a király-nak, megigérte, hogy mindent hűségesen végrehajt és eltávozott. Jónátás fia pedig ettőlfogva Jeruzsálemben lakott, a királyi asz-talnál étkezett s olyan tiszteletben részesült, mintha a király fia volna. Később fiút nemzett, akinek Mika volt a neve.

6. FEJEZET

Szerencsés háború az ámmoniták ellen

Így tisztelte meg Dávid Saul és Jónátás maradékait. Midőn ebben az időben Náás, az ámmoniták királya, Dávid barátja meghalt és fia, Hánon követte a trónon, Dávid követeket kül-dött hozzá, kifejezte részvétét és figyelmeztette, hogy vigasztalód-jék meg atyja halálán és legyen meggyőződve róla, hogy a barát-ság, amely őt atyjához fűzte, megmarad. Az ámmoniták főem-berei azonban nem Dávid szellemében fogták fel ezt az üzenetet, hanem inkább rosszindulattal és azt mondták a királynak, hogy Dávid a barátság örve alatt kémeket akar ide küldeni, hogy ki-kémleljék az országot és haderejét. Egyúttal azt a tanácsot adták neki, hogy legyen résen és ne adjon könnyelműen hitelt Dávid igéreteinek, nehogy csalódjék és váratlanul valami szerencsétlen-ség érje. Hánon a főemberek szavait a kelleténél komolyabban vette és megsértette Dávid követeit: tudniillik lenyiratta szakálluk felét, ruhájukat is félig fölvágatta és így küldte vissza őket; tehát ezek nem szóban, hanem tényekben vitték meg a választ. Az

izraeliták királya rettentő haragra gerjedt emiatt és kijelentette, hogy nem tűri el szó nélkül ezt a gyalázatos sértést, hanem megtámadja az ámmonitákat és megfenyegeti királyukat a követein elkövetett gazság miatt. Mivel a király barátai és vezérei megállapították, hogy megszegték a szövetséget és rászolgáltak a bűnhődésre, sebbel-lobbal készülődtek a háborúra; üzentek Syrosnak, Mezopotámia királyának és ezer talentumot ajánlottak fel neki, ha segítségükre siet; Szóba királyával is szövetséget kötöttek. Ezeknek a királyoknak húszezer főnyi gyalogságuk volt. Ezenfelül felbérelték még az amalekiták királyát és egy negyediket, akinek Istób volt a neve; ezek még tizenkétezer fegyverest hoztak.

Dávidot nem ijesztette meg ez a szövetkezés és az ámmoniták óriási hadereje. Inkább Istenbe vetette bizalmát, hiszen ő igazságos háborút akart indítani, hogy megtorolja a rajta esett méltatlanságot és elküldte fővezérét, Joábot az egész hadsereggel együtt az ellenség ellen. Joáb az ámmoniták fővárosa, Rábbat közelében ütött tábort. Az ellenség erre kivonult a városból, de nem közös, hanem külön-külön arcvonalat állított fel; mert a segédcsapatok kint álltak a nyilt mezőn, az ámmoniták hadereje viszont pontosan a kapuk előtt, szemben a héberekkel. Joáb, mikor ezt látta, máris készen volt tervével. Kiválasztotta a legbátrabbakat és felállította őket a szír és a többi szövetséges királlyal szemben. A hadsereg többi részét átadta testvérének, Ábizájnak és meghagyta neki, hogy seregét vezesse az ámmoniták ellen; egyúttal azt a tanácsot adta neki, hogy amint látja, hogy a szirek erősebbek és már-már legyűrik, csapatával siessen segítségére; ezt ő maga is megteszi, ha észreveszi, hogy Ábizájt szorongatják az ámmoniták. Ezután kérte testvérét, hogy bátran és lelkesen harcoljon, mint ahogy vitéz férfiakhoz illik és az ámmoniták ellen küldte; maga pedig megtámadta a szireket. Mikor ezek egy darabig makacs ellenállást tanusítottak, Joáb nagy részüket levágta, a többit pedig megszalasztotta. Az ámmoniták ennek láttára úgy megijedtek Ábizájtól és hadseregétől, hogy egyáltalán nem is bocsátkoztak harcba, hanem követték szövetségeseik példáját és bemenekültek a városba. Miután Joáb az ellenséget megverte és megszalasztotta, fényes diadalmenetben visszatért Jeruzsálembe a királyhoz.

Azonban hiába szenvedtek vereséget az ámmoniták, nem tudtak nyugton maradni, hanem követeket küldtek Elámhoz, az Eufráton túl lakó szirek királyához és felbérelték szövetségesül. Ennek nyolcvanezer főnyi gyalogsága és tízezer főnyi lovassága

volt, Sóbák fővezér parancsnoksága alatt. Mikor a héberek királya értesült, hogy az ámmoniták megint ilyen hatalmas hadsereget gyüjtöttek ellene, elhatározta, hogy most már nem hadvezéreit küldi ki, hanem maga vonult egész hadseregével a Jordánon keresztül, megütközött velük és tönkre verte őket. Mintegy negyvenezer gyalogos és hétezer lovas esett el az ellenség soraiból, Sóbák pedig, Elám király hadvezére, halálos sebet kapott. A győzelem után a mezopotámiaiak meghódoltak Dávidnak és ajándékokat küldtek. Mivel azonban a tél közeledett, Dávid visszatért Jeruzsálembe. Tavasz elején aztán még egyszer az ámmoniták ellen küldte fővezérét, Joábot. Ez betört az ámmoniták földjére, elpusztította, őket magukat is behajtotta fővárosukba, Rábbatba és aztán ostrom alá fogta a várost.

7. FEJEZET

Dávid szerelemre lobban Betsábé iránt, férjét Uriást megöleti. Nátán a királyt bűnbánatra kényszeríti

Ezidőtájt Dávid, aki igazságos és jámbor ember volt és szigorún megtartotta az ősi törvényeket, súlyos bűnt követett el. Mikor egyszer körülnézett királyi palotájának tetejéről, ahol esténkint sétálgatni szokott, észrevett egy gyönyörű asszonyt, — Betsábé volt a neve, — amint házában éppen friss vízben fürdött. Szépsége annyira lenyügözte, hogy nem tudta megfékezni gerjedelmét, hanem magához hivatta és vétkezett vele. Miután pedig az asszony teherbe esett, üzent a királynak és kérte: gondoskodjék róla, hogy bűne titokban maradjon; mert házasságtörést követett el és ezért az ősi törvények szerint halálbüntetés jár. Ezért Dávid az asszony férjét, aki Joáb fegyverhordozója volt, hazahivatta Rábbat ostromától; a férj neve Uriás volt. Mikor megérkezett, Dávid kérdezősködött a hadsereg és az ostrom felől; Uriás azt felelte, hogy a hadműveletek tervszerűen folynak. Erre Dávid a saját asztaláról küldött neki ételt és megüzente, hogy menjen el feleségéhez és háljon vele. Uriás azonban nem tette meg, hanem a király fegyverhordozóinál töltötte az éjszakát. Mikor a király ezt megtudta, megkérdezte, miért nem ment haza, hiszen már régen távol van feleségétől, már pedig rendszerint mindenki hazavágyódik, ha sokáig volt idegenben. Uriás azt felelte: nem tartja illendőnek, hogy feleségével szórakozzék és mulatozzék, mikor bajtársai a fővezérrel együtt az ellen-

ség földjén, a táborban földön fekszenek. Erre megparancsolta neki a király, hogy még aznap maradjon nála, másnap majd visszaküldi vezéréhez. Ezután Uriást meghívta Dávid a lakomára. Uriás megrészegedett, mert a király szándékosan sűrűn itatta. Mindazonáltal ezen az éjszakán a király közelében aludt és egyáltalán nem kívánkozott feleségére. Ez sehogysem tetszett a királynak, tehát levelet írt Joábnak és meghagyta neki, hogy büntesse meg Uriást, mert vétkezett; sőt a módját is megjelölte, hogy hogyan büntesse meg, nehogy kiderüljön, hogy maga a király rendelte el a büntetését: ott küldje az ellenség ellen, ahol az a leghevesebben támad, azután pedig válassza el a többi harcostól úgy, hogy mihelyt a csata megkezdődik, bajtársai távozzanak mellőle. Ezt a levelet a király a maga pecsétjével zárta le és átadta Uriásnak, hogy vigye el Joábnak. Mikor Joáb a levelet megkapta és megértette belőle, mit akar a király, Uriást arra a helyre állította, ahol tudomása szerint az ellenség a leghevesebben fog támadni. Adott melléje néhány bátor harcost is és ezeknek megmondta, hogy ha valahol aláaknázzák a falat, úgy hogy be lehet nyomulni a városba, az egész sereggel segítségükre siet. Uriást pedig megkérte, hogy mivel vitéz harcos és éppen ezért nagy a becsülete a király és bajtársai előtt, ne zugolódjék a nagy hadifáradalmak ellen, hanem vállalja készségesen. És mivel Uriás valóban keményen harcolt, Joáb a bajtársainak titokban jelt adott és meghagyta nekik, hogy mihelyt látják az ellenséget kitörni, vonuljanak vissza, hagyják magára Uriást. Amint a héberek közeledtek a városhoz, az ámmoniták attól féltek, hogy az ellenség azon a helyen, ahol Uriás állt, gyorsan megmássza majd a falat; éppen ezért odavezényelték legbátrabb harcosaikat, kitárják a kaput és hirtelen elsöprő támadással kirohantak az ellenségre. Mikor Uriás bajtársai ezt észrevették, Joáb parancsa értelmében visszavonultak. Uriás azonban szégyelt volna menekülni és ott hagyni helyét, tehát bevárta az ellenséget és sokat megölt soraiból. Végül azonban bekerítették és megölték és vele együtt néhány bajtársa is elesett.

Ezután Joáb hírnököt küldött a királyhoz és jelentette neki, hogy mindent elkövetett a város elfoglalására, azonban mikor meg akarták mászni a falat, kénytelenek voltak visszavonulni és közben sok katonát veszítettek. A hírnököknek lelkükre kötötte, hogy ha látják, hogy a király a hírre haragra gerjed, jelentsék neki Uriás halálát. Mikor a király megkapta a hírt, igen elkedvetlenedett és megjegyezte, hogy nagyon oktalanul cselekedtek, mikor megpróbálták a falat megmászni; inkább alá kellett volna

aknázni és megpróbálni, hogy a várost csellel vegyék be. Ott van előttük Ábimeleknek, Gedeon fiának példája: mikor Tebesz bástyáját rohammal akarta elfoglalni, egy öregasszony kővel agyoncsapta és ámbár nagyon vitéz harcos volt, ebben a nehéz vállalkozásban mégis dicstelenül elvesztette az életét. Erre kellett volna gondolniok, nem lett volna szabad annyira megközelíteni a város falait. Mert tanulságos visszaemlékezni a régebbi haditettekre, akár sikeresek voltak, akár sikertelenek, mert ezekből megtanulhatjuk, hogy mit szabad és mit nem szabad cselekedni. Mikor a hírnök a dühös királynak megjelentette Uriás halálát, haragja nyomban lecsillapodott és megparancsolta a hírnöknek, hogy menjen vissza és jelentse Joábnak: csak emberi sors, ami Uriást érte és a háborúval jár, hogy a hadiszerencse néha az ellenségre mosolyog, néha pedig a másik félre. Azonban ezentúl gondosabban intézze az ostromot és semmit se mulasszon el, hanem hányasson sáncokat, támadja a várost ostromgépekkel és így foglalja el, azután pedig rombolja le földig és lakosait az utolsó emberig gyilkolja le. A királynak ezzel a parancsával a hírnök visszasietett Joábhoz. Betsábé pedig, Uriás felesége, néhány napig gyászolta és síratta férjét, mikor haláláról értesült, de mihelyt a gyász ideje letelt, a király feleségül vette és fia született tőle.

Ez a házasság azonban nem nyerte meg Isten tetszését, mert haragudott Dávidra; megjelent álmában Nátán prófétának és panaszkodott a királyra. Azonban Nátán udvarias és értelmes ember volt és úgy gondolkozott, hogy a királyok, amikor haragszanak, inkább a szenvedély, mint az igazság szavára hallgatnak és ezért feltette magában, hogy Isten fenyegetéseiről nem is beszél, hanem ehelyett egyéb hasznos intelmeket intéz Dávidhoz. Ezek talán majd arra indítják, hogy megmutassa igazi szándékait. Így beszélt: „Ugyanabban a városban két ember lakott, az egyik gazdag volt, sok birkanyája és marhacsordája volt, a másik ellenben szegény és mindene egyetlen báránykája volt. Ezt a báránykát gyermekeivel együtt nevelte fel, az asztalánál etette és úgy szerette, mint a tulajdon leányát. Mikor egyszer a gazdag embernek vendége volt, az ebédhez nem akart a maga bárányai közül levágatni egyet, hanem elvétette a szegényember báránykáját, elkészíttette és föltálalta vendégének.“ Ennek hallatára a király igen megharagudott; azt az embert, aki ilyesmit meg tud tenni, gonosztevőnek nevezte és azt mondta: méltányos, hogy a bárány árát négyszeresen megtérítse és ezenfelül még halállal bűnhödjék. De Nátán erre azzal vágott vissza, hogy maga a király érdemli meg ezt a büntetést és önmagára mon-

dott ítéletet, mert ilyen förtelmes gaztettet merészelt elkövetni. Aztán feltárta és ecsetelte előtte Isten haragját; Isten tette őt valamennyi héberek királyává és sok és hatalmas szomszéd nép urává. Isten szabadította meg annakidején Saul kezeiből, Isten adott neki törvényes feleségeket. Mindazonáltal semmibe vette és megsértette őt, mert idegen asszonyt vett házastársul, akinek a férjét álnokul megölette az ellenséggel. Ezért Isten keményen megbünteti: tulajdon feleségeit meggyalázza egyik fia és ez a fia még az ő életére is tör és így titokban elkövetett bűnéért nyilvánosan szenvedi el a büntetést. Ezenfelül a fiúgyermek, akit ez az asszony szült neki, rövidesen meghal. Dávid megrémült és megdöbbent ezen és könnyezve vallotta be, hogy vétkezett Isten ellen, mert alapjában véve jámbor, feddhetetlen és tiszta ember volt, hiszen ezen a bűnén kívül, hogy Uriás feleségével vétkezett, semmi más nem volt a rovásán. Ezért Isten megkönyörült rajta, ismét kegyelmébe fogadta és megigérte, hogy megtartja királyságát és életét, mert bűnbánata miatt nem akart tovább haragudni rá. Miután Nátán így hirdette a királynak jövendő sorsát, hazatért.

A fiúra pedig, akit Uriás felesége Dávidnak szült, Isten súlyos betegséget bocsátott. Ezen Dávid nagyon megszomorodott és akármennyire kérlelték udvari emberei, hét napig semmiféle táplálékot sem vett magához; fekete köntöst öltött, gyászruhában lefeküdt a földre és alázatosan könyörgött Istenhez, gyógyítsa meg a fiút; mert nagyon szerette a gyerek anyját. Mikor a fiú hetednapra meghalt, a szolgák nem merték megmondani a királynak; attól féltek, hogy ha megtudja, még kevésbbé törődik teste ápolásával és táplálékával, ha már a gyermek betegségén is annyira búslakodott. Mikor a király észrevette, hogy udvari emberei zavartan járnak-kelnek és úgy viselkednek, mintha valamit el akarnának titkolni előtte, ebből arra következtetett, hogy a gyermek meghalt. Erre magához hivatta egyik szolgáját és mikor megtudta tőle az igazságot, azonnal fölkelt, megfürdött, fehér ruhát öltött és elment Isten sátorába, aztán megparancsolta, hogy tálaljanak eléje lakomát. Ez a megváltozott és váratlan viselkedése bámulatba ejtette rokonait és szolgáit; mert a gyermek betegsége alatt ilyesfélét nem tett, most pedig halála után egyszerre csak így cselekszik. Meg is kérdezték az okát, miért viselkedik így, miután előbb engedelmet kértek tőle erre a kérdésre. Azt felelte nekik, hogy úgy látszik nagyon értelmetlen emberek; mert amíg a gyermek élt és ő remélhette, hogy meggyógyul, minden tőle telhetőt megtett, abban a hiszemben,

hogy Istent kiengesztelheti. Miután azonban meghalt, a fölösleges kesergés már szükségtelen. Miután a király így beszélt, valamennyien magasztalták bölcseségét és okosságát. Betsábé ezután ismét teherbe esett tőle és a fiúnak, akit szült, Nátán próféta tanácsára a Salamon nevet adta.

Közben Joáb keményebb ostrom alá fogta az ámmonitákat, elvágta vízvezetéküket, nem engedett hozzájuk élelmiszert, úgy hogy sokat szenvedtek az éhségtől és szomjúságtól. Minden reményük végül is az az egyetlen kis kút volt, amelynek a vizével, — nehogy kimerüljön, — igen takarékoskodtak. Joáb erről levélben értesítette a királyt s megkérte, jöjjön el a város bevételére, hogy övé legyen a győzelem dicsősége. A király megdicsérte hűségéért és önzetlenségéért, az otthon maradt sereggel elindult, Rábbat várost rohammal elfoglalta és katonáinak szabad rablást engedélyezett. Önmagának megtartotta az ámmonita király egy arany talentum súlyú koronáját, amelynek a közepében drága sardonyx kő volt; ezt a koronát viselte Dávid legszívesebben. Azonfelül még igen sok más drága és pompás zsákmányt talált a városban. A férfiakat megkínzatta és megölette. Ugyanígy járt el a többi ámmonita várossal is, amelyeket elfoglalt.

8. FEJEZET

Ábsálom megöleti Ámnont, mert ez meggyalázta édes húgát. Ezért elmenekül, de Dávid később visszahívja

Mikor a király visszatért Jeruzsálembe, családjával szerencsétlenség történt, aminek ez volt az oka: volt egy hajadon leánya, Támár, Ábsálom édes testvére és a legszebb nőknél is szebb. Ámnon, Dávid legidősebb fia szerelemre lobbant iránta, de mivel még hajadon volt és nagyon ügyeltek rá, nem tudta megkeríteni magának; ezért igen elszomorodott, bánatában lesoványodott és megsápadt. Mikor barátja és rokona, bizonyos Jónátás nevű értelmes és okos ember látta, hogy mennyire szenved és észrevette, hogy sorvadozik, egyszer megkérdezte, mi a baja, de hozzátette, hogy véleménye szerint valószínűleg szerelmi szenvedély emészti. Mikor Ámnon ezt elismerte és közölte vele, hogy húgát szereti, Jónátás megmagyarázta a módját, hogyan elégíthetné ki gerjedelmét. Azt tanácsolta neki, tetesse magát betegnek és ha atyja meglátogatja, kérje meg, hogy küldje el hozzá ápolónőnek a húgát, mert reméli, hogy akkor jobban

lesz és gyorsabban meggyógyul. Ámnon tehát ágyba feküdt és betegséget színlelt, amint Jónátás tanácsolta. És mikor az apja meglátogatta és érdeklődött hogyléte felől, megkérte, küldje el hozzá húgát és apja azonnal meg is tette. Tehát eljött a húga és Ámnon megkérte, süssön neki kalácsot, mert jobban ízlik neki, ha ő készíti el. A leány tehát ott előtte meggyúrta a tésztát, kalácsot formált belőle, kisütötte és megkínálta vele. De ő még nem akart enni, hanem előbb megparancsolta szolgáinak, hogy valamennyien távozzanak hálószobájából, mert pihenni akar és nem bírja a zajt és jövést-menést. Mikor parancsát teljesítették, megkérte húgát, hogy hozza be az ételt belső szobájába. A leány teljesítette kérését és ekkor megragadta őt és rá akarta venni, hogy legyen az övé. A leány azonban felsikoltott és ezt mondta: „Ne kövess el rajtam erőszakot, bátyám és ne vétkezzél, mert ezzel megszeged a törvényt és szégyelned kellene magadat. Mondj le szennyes és csúf vágyaid kielégítéséről, mert abból családunkra csak szégyen és gyalázat származhatik.“ Még azt is tanácsolta neki, hogy beszéljen atyjával erről a dologról, ő bizonyára teljesíteni fogja kívánságát. Ezt azonban csak azért mondta, hogy most megmeneküljön az ifjú vad gerjedelmétől. De Ámnon nem hallgatott rá, eszét vette a vágy és a szerelem és erőszakot követett el rajta. De miután elkövette tettét, meggyűlölte húgát és durván ráförmedt, hogy keljen fel és távozzék. Mikor a leány panaszkodott, hogy most még jobban megsérti, mert miután meggyalázta, még éjjelre sem tartja magánál, hanem fényes nappal elzavarja, hogy szégyene nyilvánossá legyen, — egyik szolgájával kidobatta. Támár ezen a méltatlanságon és a rajta elkövetett gyalázatosságon igen elbúsult. Megszaggatta ruháját, — a hajadonok ősi szokás szerint hosszú ujjú, bokáig érő ruhát viseltek, amely testüket egészen eltakarta, — hamut hintett fejére, végig ment a városon és kiáltozott és jajveszékelt a rajta esett gyalázat miatt. Véletlenül találkozott vele bátyja, Ábsálom s megkérdezte, mi baja esett, hogy így viselkedik. Mikor elmesélte neki gyalázatát, bátyja megvígasztalta, figyelmeztette, hogy nyugodjék meg, mérsékelje fájdalmát és ne vegye gyalázatnak, ami történt, hiszen a bátya követte el. Így megnyugtatta, a leány pedig abbahagyta a jajveszékelést, már nem kiáltotta világgá szégyenét s utána meglehetősen hosszú ideig visszavonultan élt bátyjánál, Ábsálomnál.

Mikor atyja, Dávid értesült a dologról, nagy haragra lobbant. De mert Ámnon legidősebb fia volt és ezért nagyon szerette, nem akarta bántani. Ábsálom azonban feneketlenül gyű-

lölte és titokban kereste az alkalmat, hogy gaztettét megtorolja. Mikor már két esztendeje elmúlt az esetnek és Ábsálom éppen az Efraim földjén lévő Báálhászor városba készült birkanyírásra, vendégül hívta atyját és testvéreit is. Atyja azzal mentette ki magát, hogy nem akar terhére lenni, mire Ábsálom megkérte, hogy legalább a testvéreit küldje el hozzá. Mikor tehát megérkeztek, megparancsolta szolgáinak, hogy amint észreveszik, hogy Ámnon mámorában és részegségében elaludt, ne féljenek senkitől, az ő beleegyezésével nyomban öljék meg.

Azok végrehajtották a parancsot, de a többi testvér ettől igen megrémült, mindegyik önmagát féltette, tehát gyorsan lóra szálltak és hazasiettek atyjukhoz. Azonban már valaki megelőzte őket és Dávidnak jelentette, hogy Ábsálom valamennyi fiát meggyilkolta. Mikor Dávid meghallotta, hogy egyszerre elvesztette minden fiát, még hozzá a bátyjuk gyilkoltatta meg őket, szörnyű fájdalom vett erőt rajta és ez annyival keserűbb volt, mert éppen testvér volt a gyilkosuk. S anélkül, hogy az ügyet alaposabban megvizsgálta, vagy részletesebb híreket várt volna, ami ilyen szörnyű és szinte hihetetlen gaztett esetén helyénvaló, megszaggatta ruháját, földre vetette magát és gyászolta valamennyi fiát, a meggyilkoltakat is, a gyilkost is. Jónátás azonban, testvérének Számmának a fia, kérte, hogy mérsékelje gyászát és ne higyje, hogy valamennyi fiát megölték, hiszen nincs semmi oka ettől tartani; Ámnon dolgában pedig tartson vizsgálatot, mert valószínű, hogy Ábsálom Támár meggyalázása miatt szánta rá magát a gyilkosságra. Eközben lódobogás hallatszott s látták, amint lovascsapat érkezik: a király fiai voltak, akik a lakomáról elmenekültek. Mind sírtak, a király szomorúan eléjük ment, ámbár várakozása ellenére elevenen látta azokat, akiknek a halálát már jelentették és ekkor valamennyien jajveszékelésbe és zokogásba törtek ki: a testvérek testvérükért, a király meggyilkolt fiáért. Ábsálom ezután Gessurba menekült, az ország uralkodójához, aki anyai nagyapja volt, és három álló esztendeig nála tartózkodott.

Egyszer Dávid elhatározta, hogy üzen fiának, Ábsálomnak és magához hívatja; nem azért, hogy megbüntesse, hanem, hogy megint mellette legyen; mert idő múltán lecsillapodott haragja. Hadvezére Joáb még inkább megerősítette ebben az elhatározásában. Mert az ő intézkedésére egy gyászruhás öregasszony ment be a királyhoz és elmondta neki, hogy két fia kint a mezőn összeveszett és mivel senki sem volt jelen, aki a civakodásnak véget vetett volna, a vita végül tettlegességgé fajult és az egyik

megölte a másikat. Kérte a királyt, hogy mivel rokonai a gyilkos életére törnek, mentse meg számára öregsége támaszát, azokat pedig, akik leselkednek rá, félemlítse meg; mert semmi mással nem lehet őket szándékuktól eltéríteni, csak azzal, ha félnek a királytól. Mikor a király megígérte, hogy teljesíti kérését, az asszony megköszönte és így folytatta: „Köszönöm, hogy ilyen jó voltál hozzám és megkönyörültél öregségemen és elhagyatottságomon. De hogy annál inkább bízhassam jóságos ígéreteidben, mindenekelőtt fogadd újból kegyeidbe tulajdon fiadat és szüntesd haragodat ellene. Mert hogyan hihetném el, hogy csakugyan kegyelmes leszel hozzám, ha a tulajdon fiadat még mindíg eltaszítod ugyanilyen bűntett miatt? Oktalanság volna, hogy ha egyik fiú akaratunk ellenére elpusztúl, most azt kívánni, hogy a másik ugyanúgy járjon.“ A király rögtön gyanította, hogy Joáb bíztatta fel az asszonyt, csupa szeretetből; mikor kérdezősködésére az öregasszony bevallotta, hogy csakugyan így van a dolog, magához hívatta Joábot és azt mondta neki: elérte célját, hozassa haza Ábsálomot, mert már nem haragszik rá és felháborodása is elmúlt. Joábot ezek a szavak örömmel töltötték el, megköszönte a királynak, azonnal Gessurba sietett és Ábsálomot visszahozta Jeruzsálembe.

Mikor a király értesült, hogy fia közeledik, hírnököt küldött eléje és visszaadta neki házát; de még nem békült meg annyira, hogy azonnal színe elé is bocsátotta volna. Ábsálom tehát, parancsa szerint, még nem jöhetett színe elé, hanem otthon tartózkodott, meghitt családi körben. Azonban szépségét sem a bánat, sem pedig a királyfinak járó gondozás hiánya nem tette tönkre, sőt külseje és sudár termete különb volt mindenkiénél, még azokénál is, akik egész életüket örömben töltötték. Haja oly sűrű volt, hogy nyolc nap alatt is alig lehetett lenyírni, a súlya pedig kétszáz siklus, ami annyi mint öt mina. Két évig lakott Jeruzsálemben, három fia és egy leánya született és ez a leány gyönyörű szép volt és később feleségül ment Salamon fiához, Roboámhoz, akinek egy Ábiám nevű fiút szült. Egyszer Ábsálom üzent Joábnak és megkérte, békítse meg teljesen atyját és szerezze meg neki az engedélyt, hogy megint láthassa és beszélhessen vele. Mivel pedig Joáb ezt nem tette meg, elküldte néhány emberét és felgyújtatta Joáb szántóföldjét, amely szomszédos volt az ő földjével. Mikor Joáb erről a gaztettről értesült, elment Ábsálomhoz, szemrehányást tett neki emiatt s megkérdezte, miért követte el. Ábsálom így felelt: „Ezt a cselt eszeltem ki, hogy idecsalogassalak hozzám, mert rá se hederítettél arra a

megbízásra, amelyet küldtem neked, hogy békíts ki atyámmal. Mivel most magad vagy itt, kérlek és könyörgök, békítsd meg atyámat. Mert ha atyám továbbra is megátalkodik haragjában, akkor még keservesebb a sorsom, mint a száműzetésben." Ezzel Joábot meggyőzte; megkönyörült nyomorúságán és a királyhoz fordult érdekében. Oly bensőségesen beszélt a királlyal, hogy az megindult és fiát magához hivatta. Ábsálom arcra borult előtte és kérte, bocsássa meg bűnét; a király pedig felemelte és megígérte, hogy a multra nem gondol többet.

9. FEJEZET

Ábsálom fellázad atyja ellen, Dávid menekül

Miután Ábsálom a királynál elérte célját, rövid idő alatt sok lovat és kocsit szerzett, továbbá ötven fegyveres testőrt. Naponta korán reggel felment a királyi palotába, a pervesztes emberekkel barátságos beszélgetésbe elegyedett; megmondta nekik: pervesztésük oka az, hogy atyja tanácsadói tapasztalatlanok és az ítélethozatalkor helytelen véleményt mondanak; megígérte nekik, hogy ha ő jut hatalomra, érvényt szerez jogaiknak. Ezzel általános népszerűségre tett szert és megnyerte magának az egész népet. Mikor úgy gondolta, hogy már számíthat a népre, négy évvel azután hogy atyjával kibékült, elment hozzá és megkérte, engedje meg neki, hogy Hebronba mehessen és ott mutathassa be Istennek az áldozatot, amelyet száműzetése alatt fogadott. Dávid teljesítette kérését és Ábsálom most mindenfelé hírnököket küldött és óriási tömeget csődített össze; azután maga is elindult.

Ebben a néptömegben volt Dávidnak egy tanácsadója is, a giloi Achitófel és kétszáz jeruzsálemi ember, ezek azonban az egész tervről semmit sem tudtak, hanem csupán az áldozat bemutatásának ürügyével csalták oda őket. Mindenféle csellel és mesterkedéssel sikerült Ábsálomnak elérnie, hogy az egész nép királlyá kiáltotta ki. Mikor Dávid erről értesült, fiának elvetemültsége és gonoszsága miatt félelem szállta meg, egyúttal pedig csodálkozott, hogy az oly gyorsan megfeledkezett a bocsánatról, amelyet előbbi bűnei miatt megadott neki, sőt még sokkal rosszabbat forralt ellene, tudniillik, hogy az Istentől adott királyságot elragadja tőle és életére törjön. Ennélfogva elhatározta, hogy átmenekül a Jordánon; összehívta legbizalmasabb barátait, mindent Isten bölcseségére bízott és miután tíz mellékfeleségét

otthon hagyta a palota őrzésére, Jeruzsálemből elment, nagy néptömeg kíséretében; ez a tömeg szívesen követte, továbbá vele ment a hatszázfőnyi testőrség is, amely Saul életében, az ő előbbi menekülése idején, ugyancsak kíséretében volt. Viszont Ábjátár és Szádok főpapoknak, akik el akarták kísérni őt a levitákkal és a frigyládával együtt, azt tanácsolta, hogy maradjanak otthon, mert Isten őt akkor is megszabadítja minden veszélytől, ha nem is viszi magával a frigyládát, de lelkükre kötötte, hogy titokban minden eseményről értesítsék. Különösen hű szolgáinak bizonyultak a főpapok fiai, Achimáász, Szádok fia és Jonátás, Ábjátár fia. A geti Etáj is vele ment, bár Dávid nem akarta, de sehogy sem tudta rávenni, hogy otthon maradjon; ebből Dávid észrevehette, mennyire ragaszkodik hozzá. Midőn tehát mezítláb felment az Olajfák hegyére és kísérői valamennyien vele sírtak, jelentették neki, hogy Áchitófel is Ábsálom kíséretében van és hozzápártolt. Ettől még jobban elszomorodott és kérte Istent, hogy fordítsa el Ábsálom hajlandóságát Áchitófeltől; mert attól tartott, hogy ez az utóbbi, aki okos és józan ítéletű ember volt, tanácsaival különös hatást gyakorol majd Ábsálomra. Miután tehát felértek a hegy tetejére, Dávid visszanézett a városra s mintha már elvesztette volna királyságát, sűrű könnyhullatás közben imádkozott Istenhez. Erre találkozott egy hű barátjával, akinek Chusáj volt a neve és mikor Dávid látta, hogy megszaggatta ruháit, hamut hintett fejére és Dávid sorsának balrafordulásán jajveszékelt, vígasztalta őt és kérte, hagyja abba gyászát. Azután pedig felszólította, hogy menjen el Ábsálomhoz, tegyen úgy, mintha hozzápártolt volna, kémlelje ki titkos terveit és ellensúlyozza Áchitófel gonosz tanácsait. Mert ha Chusáj itt marad nála, nem lehet neki annyira hasznos, mint ha Ábsálom környezetében tartózkodik. Ez meg is fogadta a király szavát, elbúcsúzott tőle, elment Jeruzsálembe, ahová nemsokára Ábsálom is megérkezett.

Miután Dávid továbbjutott, találkozott Szibával, Mifibóset ispánjával, akit ez küldött ki, hogy menjen ki a birtokra, amelyet, mint Jonátás fia, ajándékba kapott Dávidtól. Az ispán két szamarat vezetett, amelyek élelmiszerrel voltak megrakva s kérte Dávidot, vegyen belőle annyit, amennyire szüksége van. Mikor a király megkérdezte, hol hagyta Mifibósetet, s azt a választ kapta, hogy Jeruzsálemben, — mert reméli, hogy az általános zűrzavarban a nép visszaemlékszik Saul érdemeire és őt választja királlyá, — haragra gerjedt és Szibának ajándékozta mindazt, amit korábban Mifibósetnek adott; mert sokkal méltóbbnak tartotta

ezekre az ajándékokra, mint Mifibósetet, Sziba pedig szívből megörvendezett ennek.

Miután Dávid egy helységbe ért, amelynek Báhurim volt a neve, találkozott Saul egyik rokonával, akinek a neve Semei volt, Gera fia; ez kövekkel dobálta meg és szidalmazta. S ámbár a királyt barátai körülvették és védelmezték, Semei nem hagyta abba gyalázkodásait, vérszopónak és minden baj okozójának nevezte őt. Felszólította, hogy takarodjék az országból, mivel tisztátalan és átkozott; ő hálát ad Istennek, hogy elvette Dávidtól a királyságot és tulajdon fia kezével sujtott le rá bűneiért, amelyeket az Úr ellen elkövetett. Mikor ezen valamennyien elkeseredtek és Ábizáj meg akarta ölni Semeit, Dávid visszatartotta és így szólt: „Isten ments, ne tetézzük ezt a mostani bajt újabb szerencsétlenséggel! Mert nem félek és nem aggódom amiatt, hogy ez az ember, mint a veszett kutya, úgy tajtékzik ellenem, hanem Istenre bízom őt, aki megengedte, hogy rám okádja dühét. Egyáltalán nem is csodálkozom azon, hogy ezt kell tőle elszenvednem, hiszen a tulajdon istentelen fiam is üldöz engem. De Isten talán megkönyörül rajtunk és erőt veszünk ellenségeinken.“ Erre folytatta útját és többé nem törődött Semeivel, aki a hegy túlsó oldalára sietett és kifogyhatatlanul szitkozódott. Mikor Dávid a Jordán folyóhoz ért, pihenőt rendelt övéinek, akik a hosszú úttól kifáradtak.

Mihelyt Ábsálom tanácsadójával, Áchitófellel, az egész nép kíséretében bevonult Jeruzsálembe, megérkezett hozzá Dávid barátja is. Leborult Ábsálom előtt és hosszú uralkodást kívánt neki; ez pedig így beszélt hozzá: „Te előbb atyám legjobb barátaihoz tartoztál és bizalmas embere voltál, hát miért hagytad el most egyszerre és miért jöttél át hozzám?“ Chusáj erre okosan és értelmesen felelt és így szólt: „Én mindig Istenhez és az egész néphez igazodom. Mivel most látom, uram, hogy mind a kettő melletted áll, nekem is melléd kell állnom: mert Istentől kaptad meg a királyságot. És ha engem felveszel barátaid sorába, éppen olyan hűséget akarok tanúsítani irántad, amilyent atyád iránt tanusítottam, mint jól tudod. De egyébként sem szabad boszszankodni a mostani fejlemények miatt, mert a királyi méltóság nem szállt át más családra, sőt megmaradt ugyanabban a családban, csak éppen az apáról a fiúra szállt.“ Ezekkel a szavakkal meggyőzte őt és Ábsálom gyanakodása eloszlott. Utána magához hívatta Áchitófelt és vele együtt latolgatta, mit kell most cselekedni. Az azt tanácsolta neki, hogy háljon atyja mellékfele-

ségeivel, mert ebből majd megláthatja a nép, hogy soha többé nem akar kibékülni atyjával és akkor majd annál nagyobb lelkesedéssel fog atyja ellen hadba vonulni. Az emberek tudniillik mindeddig féltek nyiltan pártot ütni Dávid ellen, mert arra számítottak, hogy a király kibékül Ábsálommal. Ábsálom tehát megfogadta ezt a tanácsot és szolgáival a királyi palota tetején az egész nép szemeláttára sátrat veretett és atyja mellékfeleségeivel abban fajtalankodott. Így teljesült Nátán jövendölése, hogy Dávidot a tulajdon fia fogja meggyalázni.

Miután Ábsálom így megfogadta Áchitófel tanácsát, megkérte, tegyen neki javaslatot az atyja ellen indítandó háborúról. Áchitófel tízezer válogatott harcost követelt: ezekkel megöleti Dávidot és foglyul ejti párthíveit, már akik túlélik a harcot. Mert csak akkor lesz Ábsálom uralkodása szilárd és biztos, ha Dávidot elteszik láb alól. Ez a javaslat tetszett Ábsálomnak; de még magához hívatta Chusájt is, Dávid barátját, — mert ő mindig így nevezte, — közölte vele Áchitófel tanácsát és megkérdezte, mit szól hozzá. Ez nagyon jól tudta, hogy ha Áchitófel tervét megvalósítják, Dávid abba a veszedelembe kerül, hogy elfogják és megölik és éppen ezért igyekezett Ábsálomot meggyőzni az ellenkező véleményről: „Ó, király, — így beszélt, — nagyon jól ismerem atyádnak és mostani környezetének vitézségét; tudom, hogy már sok háborút viselt és mindegyikben győzött; kitűnő hadvezér, előre átlát az ellenség hadicselein. Most valószínűleg táborában tartózkodik, azonban éjszaka majd otthagyja övéit és elrejtőzik egy völgyben, vagy pedig valamelyik sziklán lesbe áll; és ha a mieink támadnak, akkor az ő emberei majd kissé visszavonulnak, azonban, tekintettel arra, hogy a király is ott van a közelükben, hamarosan nekibátorodnak és ellentámadásra indulnak. Mikor azonban a harc javában tombol, atyád egyszerre váratlanul kitör és övéiben bátorságot, a mieinkben pedig félelmet és rémületet kelt. Fontold meg tehát az én tanácsomat is és ha jónak látod, vesd el Áchitófel javaslatát. Küldj hírnököket szerte a héberek országában és hívd fel őket harcra atyád ellen. Ha valamennyi csapatod együtt van, akkor magad légy a háború fővezére és ne bízz meg mást a sereg vezérletével. Akkor biztosan remélhetjük, hogy könnyű szerrel legyőzöd atyádat, mert nyilt mezőn ütközöl meg vele és körülötte csak kisebb csapat lesz, parancsod alatt ellenben sok tízezer harcos, akik alig várják, hogy megmutassák érted való buzgóságukat és lelkesedésüket. Ha azonban atyád valamelyik várba bezárkózik, és állni

akarja az ostromot, akkor azt a várost ostromgépekkel és aknákkal könnyű szerrel elfoglaljuk." Ez a tanács jobban tetszett Ábsálomnak, mint Áchitófel javaslata; hogy pedig Chusáj tanácsát tartotta jobbnak és fogadta el, az Isten különös rendelése volt.

Erre Chusáj elsietett Szádok és Ábjátár főpapokhoz, részletesen elmondta nekik Áchitófel javaslatát és a magáét, és azt is közölte, hogy Ábsálom az ő javaslatát fogadta el. Ezután felszólította őket, hogy értesítsék erről Dávidot és figyelmeztessék, hogy haladéktalanul keljen át a Jordánon, nehogy közben a fia másra határozza magát, üldözőbe vegye és elfogja, mielőtt még biztonságban volna. A főpapok már előbb gondoskodtak róla, hogy fiaikat elrejtsék a városon kívül, hogy a történtekről Dávidot értesíthessék. Tehát most kiküldték fiaikhoz egyik hű cselédjüket, hogy közölje velük Ábsálom elhatározását és azt a parancsot, hogy erről sürgősen értesítse Dávidot. Azok pedig egy pillanatig sem késlekedtek, hanem valóban hű és alázatos szolgáknak bizonyultak és az atyai parancs értelmében cselekedtek, mert tudták, hogy legfontosabb ebben a szolgálatban a gyorsaság, a sebesség; siettek is, hogy minél előbb Dávidnál legyenek. Mikor már két stadionnyira voltak a várostól, véletlenül meglátta őket néhány lovas, ezek jelentették a dolgot Ábsálomnak, ez pedig azonnal parancsot adott, hogy fogják el őket. Mikor a főpapok fiai ezt megtudták, letértek az útról, betértek egy Jeruzsálem melletti faluba, amelynek Báhurim volt a neve és egy ottani asszonyt megkértek, hogy jól bújtassa el őket. Erre az asszony kötélen leeresztette őket a kútba, a kút száját pedig gyapjúval takarta le. Mikor az üldözők megérkeztek és megkérdezték az asszonyt, nem látta-e ezt a két férfit, az asszony igennel felelt: keveset pihentek nála, aztán tovább siettek; ha utánuk erednek, talán még utólérik őket. A lovasok csakugyan tüstént továbbsiettek, de mivel nem találták meg őket, visszatértek. Mikor az asszony látta, hogy visszafelé indulnak és az ifjaknak már semmitől sem kell tartaniok, kihúzta őket a kútból és útjokra engedte. Azok pedig azonnal Dávidhoz siettek és pontosan jelentették neki, mire határozta el magát Ábsálom. Erre Dávid nyomban parancsot adott övéinek, hogy haladéktalanul, még az éjjel keljenek át a Jordánon.

Midőn Áchitófel látta, hogy tanácsát elvetették, nyomban szamárra ült és elment szülővárosába, Giloba, valamennyi rokonát összehívta és elmondta nekik, mit tanácsolt Ábsálomnak és azt is, hogy ez nem fogadta meg tanácsát; ebből bizonyos, hogy hamarosan a vesztébe rohan, mert Dávid legyőzi és ismét el-

foglalja a királyi trónt. Ennélfogva úgy gondolta, hogy jobb bátran és önként távozni az életből, mint megadni magát Dávidnak, aki ellen Ábsálomot támogatta és elszenvedni a halálbüntetést. Ennyit mondott, azután bement házának leghátsó szobájába és felakasztotta magát. Áchitófelt, aki önmagát ítélte így halálra, rokonai levették a kötélről és eltemették. Most már Dávid, mint említettük, átkelt a Jordánon és megérkezett Parembolaiba, ebbe a szép és erős városba. A környék előkelői mind barátságosan fogadták, részben mert sajnálták, hogy menekülnie kell, részben pedig, mert tisztelték régebbi hatalmáért; ezek voltak: a gálaádi Berzelláj, Sobi, az ámmoniták uralkodója és Mákir, Gálaád fejedelme. Ezek Dávidot és kíséretét minden szükséges élelmiszerrel bőségesen ellátták, nem feledkeztek meg ágyról, takaróról, kenyérről, borról sem, sok áldozati állatot ajándékoztak nekik és bőven juttattak minden szükségest, hogy kipihenjék magukat és jól táplálkozzanak.

10. FEJEZET

Ábsálom halála

Eközben Ábsálom nagy hadsereget gyűjtött a héberekből atyja ellen, átkelt a Jordánon és Parembolainál, Gálaád tartományban, fölállította seregét. Rokona, Joáb helyett Ámászát nevezte ki főparancsnoknak. Ámásza apja Jetra volt, anyja pedig Abigail; ez az utóbbi és Száruja, Joáb anyja, Dávid testvérei voltak. Dávid megszámláltatta katonáit és megállapította, hogy négyezer embere van; elhatározta, hogy nem várja meg Ábsálom támadását, hanem ezredeseket és századosokat állított serege élére és az egészet három részre osztotta; az egyiknek vezére volt Joáb, a másiké testvére, Abizáj, a harmadiké pedig bizalmas barátja és bajtársa, a geti Etáj. Midőn maga is harcolni akart, barátai nem engedték, hanem igen okos érveléssel visszatartották; mert ha vele együtt legyőzik őket, akkor minden reményük elveszett; viszont ha a seregnek csak egyik része szenved vereséget, akkor a másik felével visszavonulhatnak hozzá és új erőt gyűjthetnek; sőt az ellenség még talán azt fogja gyanítani, hogy Dávidnak másik serege is van. Ez a tanács meggyőző volt, tehát a király elhatározta, hogy Parembolaiban marad. De amikor barátait és vezéreit harcba indította, figyelmeztette őket, hogy bátran és hűségesen viselkedjenek és gondoljanak a sok jóra, amivel

elhalmozta őket. Arra is kérte őket, hogy ha ők győznek, kíméljék meg Ábsálom életét, mert fiának halála kétségbeesésbe és öngyilkosságba kergetné. Ezután győzelmet kívánt nekik és elindította a sereget.

Miután Joáb hatalmas, erdőkoszorúzta síkságon felállította seregét, Ábsálom ellene indult csapataival és megtörtént az összeütközés. Mindkét oldalon bátran és nagy elkeseredéssel harcoltak, mert Dávid katonái nem riadtak vissza semmiféle veszedelemtől és akadálytól, azért, hogy ismét trónjára segítsék őt; az ellenség pedig minden erejét megfeszítette, hogy Ábsálomot megmentse az elfogatástól, nehogy atyja halállal büntesse vakmerőségéért; azonfelül ezek többen is voltak és nem szívesen szenvedtek volna vereséget Joáb maroknyi seregétől, mert ezt igen nagy gyalázatnak érezték volna; viszont Dávid katonáinak az volt minden vágyuk, hogy ezt a rengeteg sereget legyőzzék és ezért mindkét fél túl akart tenni a másikon a viaskodásban. Végül is Dávid katonái nyerték el a győzelmet, mert testileg izmosabbak és a hadiművészetben járatosabbak voltak. A győzelem után szakadékokon és meredekeken át üldözték a menekülő ellenséget, néhányat elfogtak, azonban a legtöbbet levágták, úgy hogy menekülés közben sokkal több pusztult el, mint harc közben: ezen a napon mintegy húszezer ember esett el. Dávid valamennyi katonája Ábsálomot rohanta meg, aki szép, magas termetével kitűnt a többiek közül. Ez nagyon félt, hogy élve kerül ellenségei kezébe; ennélfogva felpattant egy királyi öszvérre és azon menekült. És amint nagy lendülettel, könnyedén és ügyesen vágtatott, haja beleakadt egy görcsös, ágas-bogas fába s miközben az öszvér tovább rohant, mintha gazdája még mindig rajta ülne, ő maga fennakadt az ágon, mire ellenségei körülvették. Az egyik katona, aki látta ott lógni, azonnal jelentette Joábnak. Amikor a fővezér megjegyezte, hogy ötven siklust adott volna neki, ha keresztülszúrta volna Ábsálomot, a katona így felelt: „És ha ezer siklust kínáltál volna, akkor sem tettem volna meg uramnak fiával, annál kevésbbé, mert valamennyiünket megkért, hogy kíméljük az ifjút.“ Joáb azonban megparancsolta neki, hogy mutassa meg, hol van Ábsálom; azután odament, dárdával szívenszúrta és így ölte meg. Joáb fegyverhordozói, akik ott álltak körben, levették a fáról a holttestet, bedobták egy mély és sötét gödörbe, köveket hengerítettek rá, amíg a gödör meg nem telt; a kőrakás olyan nagy és olyan alakú lett, mint valami sírdomb. Ezután Joáb visszavonulót fuvatott s nem engedte,

hogy katonái tovább üldözzék a megvert ellenséget, mert nem akart testvérvért ontani.

Ábsálom az úgynevezett Királyok völgyében, két stadionnyira Jeruzsálemtől, márványoszlopot állíttatott magának és ezt a nevet adta neki: „Ábsálom keze". Mert azt mondta, hogy ha valamennyi gyermeke elpusztul, ezen az oszlopon mindig megmarad az ő neve; tudniillik három gyermeke volt, két fia és egy Támár nevű leánya, akiről már föntebb beszéltem. Ez később férjhez ment Dávid unokájához, Roboámhoz és egy Ábiám nevű fiút szült neki, aki később maga is király lett; de erről majd később bővebben beszélek. Ábsálom halála után párthívei szétszóródtak és visszatértek hazájukba.

Áchimáász, Szádok főpap fia ezek után elment Joábhoz és kérte, engedje meg, hogy jelenthesse Dávidnak a kivívott győzelmet s hírül vigye, hogy Isten segítségével minden szerencsésen végződött. Joáb azonban nem engedte meg és azt mondta, hogy mindeddig csak jó híreket közölt a királlyal és most azt akarja neki bejelenteni, hogy a fia meghalt? Tehát kérte, hogy csak maradjon, s helyette Chusájra bízta, hogy jelentsen meg mindent a királynak, aminek csak szemtanúja volt. Mivel azonban Áchimáász újra meg újra kérlelte, hogy őt bízza meg a híradással, mert ő csak a győzelmet akarja jelenteni, fia halálát azonban elhallgatja, végre is megengedte, hogy elmenjen Dávidhoz. Mivel pedig Áchimáász rövidebb úton ment, amelyet csak ő maga ismert, hamarabb ért a királyhoz, mint Chusáj. Dávid ott ült a kapuban és hírnököt várt, aki a csatából jön és jelenti neki a csata sorsát. És ekkor az egyik őr látta, amint Áchimáász feléje rohan, de még nem ismerte fel és csak annyit jelentett Dávidnak, hogy valaki jön. A király azt felelte rá, hogy nagyon szeretne jó hírt kapni. Kisvártatva az őr másik hírnököt látott közeledni s ezt is jelentette a királynak. És midőn a király megismételte az imént mondott kívánságát, az őr, aki közben felismerte az előbbi hírnököt, közölte vele, hogy az Áchimáász, a főpap fia. Ennek nagyon megörült Dávid és kijelentette, hogy ez bizonyosan jó hírt hoz a csatáról, olyat, amilyent ő hallani szeretne.

Alig mondta ezt a király, már ott is volt Áchimáász, leborult a király előtt és kérdésére jelentette, hogy győztek és uralma megszilárdult. Midőn a király a fia felől kérdezősködött, Áchimáász azt felelte, hogy mikor az ellenség megfutamodott, ő azonnal útrakelt, de annyit még hallott, hogy a katonák Ábsálomot harci kiáltozás közben üldözőbe vették. Ezenkívül egyebet nem

sikerült megtudnia, mert Joáb sietségre unszolta, hogy Dávid minél előbb megkapja a győzelem hírét. Eközben Chusáj is megérkezett, leborult a király előtt és jelentette neki a győzelmet. Mikor Dávid őt is megkérdezte Ábsálom felől, így felelt neki: „Valamennyi ellenségednek az legyen a sorsa, mint Ábsálomé.“ Erre a hírre megkeseredett a királynak és környezetének győzelmi öröme; a király fölment a város legmagasabb pontjára és siratta fiát, mellét verte, összezilálta haját és mindenképpen gyötörte magát és így kiáltott fel nagy bánatában: „Ó, fiam, bár veled együtt haltam volna meg!“ Mert Dávid ugyan nagyon szerette valamennyi hozzátartozóját, de különösen vonzódott Ábsálomhoz. Midőn Joáb és a katonák meghallották, hogy a király mily mérhetetlenül gyászolja a fiát, szégyelték volna diadalmenetben bevonulni a városba, hanem nagy szomorúsággal és könnyezve kullogtak be, épp úgy, mintha vereséget szenvedtek volna. És mikor Joáb meglátta, hogy a király eltakarja arcát és keservesen siratja a fiát, odalépett hozzá és így beszélt: „Ó, uram, ezzel a viselkedéseddel szégyent hozol magadra, mert úgy látszik mintha gyűlölnéd azokat, akik szeretnek és érted minden veszéllyel szembeszállnak, sőt önmagadat és családodat is, és mintha ellenségeidet szeretnéd és azokat siratnád, akik nem érdemlik meg, mert méltán érte őket a halál. Ha Ábsálom győz és uralomra jut, akkor bizonyára egyikünk életének sem kegyelmez meg, hanem valamennyiünket irgalmatlanul legyilkoltat, elsősorban téged és családodat. Akkor pedig ellenségeink nem sirattak volna minket, hanem örvendeztek volna, sőt megbüntették volna azokat, akik sajnálkoztak volna rajtunk szerencsétlenségünk miatt. Te pedig nem szégyelled magad így viselkedni olyan ember miatt, aki ellenséged volt s ámbár a fiad, mégis istentelenül bánt veled. Ezért szűntesd gyászodat, mutasd meg magad katonáidnak és köszönd meg nekik bátorságukat és a kivívott győzelmet. Mert ha így folytatod, még ma rábeszélem a népet, hogy pártoljon el tőled és adja másnak a királyi méltóságot, akkor aztán igazán keserves lesz a gyászod.“ Ezekkel a szavakkal Joáb eloszlatta a király kesergését és rávette, hogy gondolkozzék helyzetén. Erre Dávid rendbehozta magát, úgy, hogy megjelenhetett a nép előtt, ki is ment a kapun és a nép erre a hírre hozzásereglett, hogy üdvözölje.

11. FEJEZET

Dávidot minden törzs elismeri királyának. Seba lázadása

Mikor azok a héberek, akik Ábsálom párthívei voltak és a csatából megmenekültek, visszatértek szülőföldjükre, valamennyi városba hírnököket küldtek és a lakosoknak emlékezetébe idézték, mennyi jótéteménnyel halmozta el őket Dávid és hogy sok és súlyos harc árán megszerezte nekik a szabadságot; ők szívből sajnálják, hogy elűzték országából és másra ruházták a királyságot s most kérték ezeket, hogy miután lázadó vezérük elpusztult, kérjék meg Dávidot: szüntesse haragját, fordítsa feléjük ismét jóindulatát, vegye kezébe az uralmat éppen olyan atyai gonddal, mint azelőtt. Efféle kéréssel egyre-másra jöttek a hírnökök Dávidhoz, ő pedig Szádok és Ábjátár főpapok útján a Juda törzsbeli elöljárók figyelmét felhívta arra, mily szégyen volna rájuk, ha más törzsbeliek előbb választanák újra királlyá Dávidot, mint ők maguk, holott törzsrokonuk és vérrokonuk. Egyúttal megüzente Ámásza fővezérnek, hogy ha már unokatestvére, miért nem veszi rá a népet, hogy ismét ismerje el királyának? Nemcsak arra számíthat, hogy megbocsát neki, hiszen ez már meg is történt, hanem arra is, hogy megteszi a hadsereg fővezérének, ami már Ábsálom alatt is volt. A főpapok ezután beszéltek Juda törzsének elöljáróival és Ámászát is rávették, hogy meghódoljon a királynak; ez azután rábeszélte törzsét, hogy azonnal küldjön követeket Dávidhoz és kérje meg: vegye át újra az uralmat. Ámásza tanácsára ugyanezt tették azután a többi izraeliták is.

Mikor a követek megérkeztek Dávidhoz, velük együtt Jeruzsálembe ment. Juda törzse azonban a többiek előtt elébe ment a királynak egészen a Jordánig s vele Semei, Gera fia, Benjámin törzséből ezer emberrel és Sziba, Saul szabadonbocsátott szolgája, tizenöt fiával és húsz szolgájával. Ezek Juda törzsével együtt hidat vertek a Jordánon, hogy Dávid és övéi fáradság nélkül átkelhessenek. Midőn Dávid megérkezett a Jordánhoz, először is Juda törzse köszöntötte, azután Semei lépett a hídra, a király lábaihoz borult és kérte, bocsássa meg ellene elkövetett bűneit, ne bánjon vele keményen és új uralmát ne kezdje mindjárt büntetésekkel; inkább gondolja meg Dávid, hogy megbánta tévedéseit és elsőnek sietett elébe. Mikor így könyörgött és a király szívét igyekezett meglágyítani, Ábizáj, Joáb testvére, közbeszólt: „Hogyne bűnhődnél halállal, hiszen megátkoztad azt, akit

Isten uralkodásra rendelt!" Dávid azonban odafordult hozzá és így szólt: „Hagyjátok abba, Száruja fiai! Ne támasszatok újra lázadást, hiszen éppen most nyomtuk el az előbbit. Jól tudjátok, hogy ma ismét elfoglalom a trónt; ezért esküszöm, hogy mindazoknak, akik ellenem vétettek, elengedem büntetésüket és gondolni sem akarok többé bűnükre. Te pedig, Semei, nyugodj meg és ne félj, hogy halállal kell bűnhődnöd." Erre Semei a király lábaihoz borult és köszönetet mondott neki, ezután pedig eltávozott.

Ezután Dávid elé járult Saul unokája, Mifibóset is, piszkos ruhában, hosszú, csapzott hajjal, mert a király menekülése óta a gyász jeléül nem nyiratkozott, nem is tisztította ki ruháját, mert a király szerencsétlenségét úgy vette, mintha őt magát érte volna; ezenfelül pedig ispánja, Sziba hamis váddal is illette a királynál. Miután tehát a királyt üdvözölte és a szokásos hódolatot bemutatta, Dávid megkérdezte, miért nem távozott vele együtt, miért nem kísérte el, mikor menekült. Mifibóset azt felelte, hogy ennek Sziba az oka: „Mert ez, — így folytatta, — parancsom ellenére nem készített elő semmit az útra, szavaimra rá sem hederített, mintha csak szolgája lettem volna. Ha épek volnának lábaim, bizonyára veled mentem volna. Azonban ő nemcsak meghiúsította, hogy hűségemről bizonyságot tegyek, hanem gonoszul hazudott és rágalmazott is. De én tudom, hogy a te emelkedett felfogásod visszautasítja az ilyen rágalmakat, mert tiszteled a jogot, érvényesíted az igazságot és szereted az Istent. Mert te még többet szenvedtél az én nagyatyámtól és jogod lett volna egész családunkat kipusztítani; mégis mérsékelt és jóindulatú voltál és a rajtad esett bántalommal semmit sem törődtél, éppen akkor, amikor hatalmadban állt volna bosszút állni érte. Sőt engem barátaid sorába iktattál, asztalodnál vendégül láttál, úgy, hogy tiszteletben egyik közeli rokonodnál sem voltam alábbvaló." Miután így beszélt, a király sem Mifibósetet nem akarta megbüntetni, sem Sziba rágalmait nem akarta megtorolni, hanem azt válaszolta, hogy mivel Mifibóset nem jött el Szibával együtt, ennek ajándékozta már minden birtokát; mindazonáltal most a felét megint visszaadja s egyúttal meg is bocsát neki. Mifibóset erre így válaszolt: „Csak tartson meg magának mindent Sziba; én beérem azzal, hogy te visszanyerted királyságodat."

Dávid megkérte a gálaádi Berzellájt, ezt az előkelő és derék embert, — aki Parembolaiban annyi jót tett vele és egészen a Jordánig elkísérte, — hogy menjen vele együtt Jeruzsálembe, ahol majd korához méltó tiszteletben fogja részesíteni, s úgy fog

gondoskodni róla, mint atyjáról. Berzelláj azonban elhárította ezt az ajánlatot, mert visszavágyott övéihez, régi lakóhelyére; azt mondta, hogy már öreg s nem vágyik semmi élvezetre, hiszen elérte nyolcvanadik évét; most már inkább csak a halálra és a sírra gondol s ezért kéri a királyt, hogy ha jót akar tenni vele, bocsássa haza; neki, mint öreg embernek, semmi öröme sincs már a dúsan terített asztalban; különben is nagyot hall, úgy hogy már nem tudja élvezni a fuvolát és a többi hangszer zenéjét, amiben a királyi udvar gyönyörködik. Miután ily állhatatosan kérte a királyt, az így válaszolt: „Hát akkor elbocsátalak, de magad helyett hagyd itt fiadat, Kámaámot, hogy neki hálálhassam meg jóságodat.“ Erre Berzelláj otthagyta fiát a királynál s meghajolt előtte, minden jót kívánt neki és hazatért. Dávid pedig elment Gálgálba és ekkor már az egész nép fele és Juda törzse vele volt.

Gálgálban összegyülekeztek a királynál az ország előkelői, nagy tömeg kíséretében és panaszt emeltek Juda törzse ellen, hogy ez titokban elment a királyhoz, ámbár ők egy szívvel-lélekkel valamennyien elébe akartak menni. Juda törzsének elöljárói azonban kérték, ne vegye ezt tőlük rossz néven, hiszen ők a király törzsrokonai, jobban is ragaszkodnak hozzá és ezért előzték meg a többieket, nem pedig azért, mintha abban reménykedtek volna, hogy ajándékot kapnak; éppen ezért a többieknek emiatt nincs okuk panaszra. De hiába beszéltek így Juda törzsének elöljárói, nem tudták lecsillapítani a többi törzset, mert azok így vágtak vissza: „Csodálatos, testvéreink, hogy ti a királyt egyetlen rokonotoknak nevezitek. Mivel Isten neki adta a királyságot valamennyiünk fölött, bizonyára valamennyien egyformán rokonai vagyunk. Mivel pedig a nép többi része tizenegy törzs, ti pedig csak egy törzs vagytok, ezenfelül pedig mi idősebbek is vagyunk, mint ti, tehát helytelenül cselekedtetek, mikor titokban és tudtunk nélkül elmentetek a király fogadására.“

Miközben a törzsek vezetői ilyképpen civakodtak egymással, egy istentelen pártütő, névszerint Seba, a Benjámin törzséből való Bokri fia, berohant a nép közé és hangosan így kiáltott: „Nincs részünk Dávidban és nincs örökségünk Izáj fiában!“ Amint ezt kimondta, belefujt kürtjébe és háborút hirdetett a király ellen. Erre valamennyien elpártoltak Dávidtól és Seba mellé szegődtek, csak Juda törzse maradt hű és kísérte el őt Jeruzsálembe, a királyi palotába. Dávid a mellékfeleségeket, akikkel fia, Ábsálom fajtalankodott, átküldte egy másik házba és parancsot adott, hogy lássák el őket minden szükségesekkel; de ő maga többé nem

ment át hozzájuk. Ezután kinevezte Ámászát főparancsnoknak: azt a tisztséget adta neki, amely Joábé volt és megparancsolta, hogy Juda törzséből annyi katonát toborozzon, amennyit csak lehet és három nap múlva jelentkezzék nála, hogy átadhassa neki az egész hadsereg főparancsnokságát és hadba indítsa Bokri fia ellen. Midőn Ámásza toborzása igen elhúzódott és a király megtudta, hogy nem jelent meg kellő időre, harmadnap így szólt Joábhoz: „Nem helyes dolog ilyen hosszú időt engedni Sebának, mert így könnyű szerrel szaporíthatja hadseregét és még több bajt okoz majd nekünk, mint Ábsálom. Tehát haladéktalanul vedd magad mellé a kezed ügyében levő csapatokat és a hatszázas sereget, testvéreddel, Abizájjal és eredj az ellenség után. Mihelyt pedig rábukkansz, ütközzél meg vele. De siess, hogy megelőzd, nehogy elfoglalja a megerősített városokat és kemény harcra kényszerítsen bennünket."

Joáb feltette magában, hogy semmit sem késlekedik, hanem maga mellé vette testvéreit, a hatszázat és a Jeruzsálemben levő egész fegyverfogható legénységet és Seba után eredt. És mikor Jeruzsálemtől negyven stadionnyira, Gábaon faluba érkezett, ott találta Ámászát nagy hadsereg élén. Midőn Ámásza közeledett hozzá, hogy üdvözölje, Joáb, aki karddal és páncéllal volt felfegyverkezve, szándékosan kiejtette hüvelyéből kardját, majd lehajolt, hogy felemelje, s megfogta a mitsem sejtő Ámásza szakállát, mintha meg akarná csókolni és hirtelen hasába döfte kardját és megölte őt. Ezt a gyalázatos és alattomos gyilkosságot azért követte el Joáb, mert ettől a derék s még hozzá rokon ifjútól, akinek semmi bűne sem volt, irigyelte a fővezéri méltóságot, amelyet a király kegye ruházott rá. Ugyanebből az okból ölte meg régebben Ábnert is, amire legalább azt hozhatta fel látszólagos mentségül, hogy ezzel testvérét, Ászáelt akarta megbosszulni; azonban Ámásza meggyilkolására efféle ürügyet nem találhatott. Ezután tovább üldözte Sebát, egy embert ott hagyott Ámásza holttesténél, s meghagyta neki, hirdesse ki az egész seregben, hogy Ámásza megérdemelte halálát és méltán bűnhödött; azok azonban, akik a királyhoz hívek maradtak, csatlakozzanak Joábhoz, aki elnyerte a fővezérséget és testvéréhez, Abizájhoz. Mivel azonban a holttest éppen az úton hevert és az egész nép odatódult hozzá és a tömeg szokása szerint bámészkodott, az őr elvitte onnan, kihúzta egy útmenti szántóföldre és betakarta köpenyével. Erre valamennyien Joábhoz csatlakoztak. Ez most az egész izraelita földön kereste Sebát, míg végre megtudta, hogy a megerősített Ábel-Betmááka városba húzódott vissza. Tehát odavonult,

ostrom alá vette a várost, körülvette sánccal, megparancsolta katonáinak, hogy ássák alá a falakat és rombolják le. Ennek a városnak a lakosaira különben is nagyon haragudott, mert egyszer nem bocsátották be.

Volt azonban ebben a városban egy derék és okos asszony; mikor látta, hogy szülővárosát végső pusztulás fenyegeti, felment a falra és szólt a katonáknak, hogy beszélni szeretne Joábbal. Mikor Joáb odalépett, így kezdett beszélni: „Isten azért jelölt ki királyokat és hadvezéreket, hogy az izraeliták ellenségeit kiirtsák és a nép békességét megtartsák. Te azonban arra vetemedel, hogy az izraeliták e nagyszerű városát elfoglald és feldúld, holott semmit sem vétkezett." Joáb azt felelte erre, hogy Isten ments, eszeágában sincs akár csak egyetlen egy embert is megölni, még kevésbbé elpusztítani ezt a pompás várost. Mert ha Sebát, Bokri fiát, aki a király ellen fellázadt, kiszolgáltatják neki, hogy megbüntesse, abbahagyja az ostromot és visszavonul hadseregével. Erre az asszony megkérte Joábot, vonuljon kissé hátrább, mert rögtön átdobják neki a falon a lázadó fejét. Erre lement polgártársaihoz és így beszélt hozzájuk: „Nyomorultak, hát nyomorultul el akartok pusztulni feleségeitekkel és gyermekeitekkel együtt, emiatt az istentelen és ismeretlen lázadó miatt és őt akarjátok királlyá kikiáltani Dávid helyett, aki annyi jót tett veletek? Talán azt hiszitek, hogy egyetlen egy város ellenállhat ilyen erős és hatalmas hadseregnek?" Ezzel rá is vette őket, hogy levágják Seba fejét és kidobják Joáb katonái közé. A fővezér azonnal visszavonulót fúvatott, abbahagyta az ostromot, visszatért Jeruzsálembe, mire a király ismét kinevezte az egész hadsereg fővezérévé; Bánájást pedig megtette a testőrség és a hatszázak főparancsnokának, Ádurámot adófelügyelőnek, Jósafátot, Áhilud fiát udvari titkárnak, Sivát íródeáknak, Szádokot és Ábjátárt pedig ismét főpapoknak.

12. FEJEZET

A hébereket éhinség gyötri. Dávid háborúi a filiszteusok ellen. Dávid vitézei

Mikor ezek után éhinség sanyargatta az országot, Dávid imádkozott Istenhez, könyörüljön meg a népen és nyilatkoztassa ki neki a nyomorúság okát és elhárításának a módozatait. A próféták azt felelték, hogy Isten bosszút követel Gábaa lako-

saiért, akiket Saul király alattomosan, jog és törvény ellenére megöletett s megszegte az esküt, amelyet egyszer Józsue, a fővezér és a vének tettek. Ha a király megengedi Gábaa lakosainak, hogy tetszésük szerint bosszút álljanak meggyilkolt polgáraikért, akkor Isten megint kibékül a néppel és megszabadítja az éhinségtől. Miután Dávid a próféta által ekként megismerte Isten akaratát, magához idézte Gábaa lakosait és megkérdezte, mit kívánnak; és mivel Saul nemzetségéből hét embert kívántak, hogy azokon töltsék ki bosszújukat, a király átadott nekik hetet, azzal a feltétellel, hogy Jonátás fia, Mifibóset nem lehet köztük. Gábaa lakosai erre a kiadott embereket tetszésük szerint megbüntették. Ezután Isten nyomban esőt adott, megszabadította az országot a szárazságtól és megtermékenyítette, úgy hogy a héberek földje megint bőségesen termett élelmiszert. Nem sokkal utóbb megtámadta Dávid a filiszteusokat és megkergette őket. Midőn a király üldözés közben kifáradt és egyedül maradt, meglátta őt az egyik ellenség, Áráfa fia, Száfot, aki az óriások nemzetségéből származott: lándzsájának a nyele háromszáz siklus súlyú volt, ezenfelül páncélinget és kardot viselt. Ez most menekülés közben visszafordult, rárohant Dávidra és úgy látta, hogy bizonyosan megölheti, mert a király a fáradságtól egészen kimerült. Azonban hirtelen ott termett Joáb testvére, Abizáj, megvédte a földön heverő királyt és leszúrta az ellenséget. A népnek sehogy sem tetszett, mikor meghallotta, milyen halálos veszedelemben forgott Dávid és az elöljárók kérlelték, hogy többé ne vegyen részt a csatában, nehogy ha esetleg harciassága és vitézkedése miatt valami baja esik, a népet megfossza azoktól a jótéteményektől, amelyekkel elhalmozta és ha sokáig él, még majd ezután is elhalmozza.

Midőn a király értesült, hogy a filiszteusok Gázera városánál gyülekeznek, hadsereget küldött ellenük. Ebben a csatában különösen kitüntette magát a husáti Szobbokáj, Dávid egyik legbátrabb harcosa, mert sok ellenséget megölt, akik azzal dicsekedtek, hogy az óriások nemzetségéből származnak és igen hencegtek vitézségükkel; ezzel pedig a hébereknek szerezte meg a győzelmet. De a filiszteusok a vereség után újra kezdték a háborút és Dávid megint hadsereget küldött ellenük. Ebben a hadjáratban különösen kitünt a király egyik rokona, Efán. Tudniillik párviadalra állt ki a filiszteusok legbátrabb katonájával, megölte, a többit pedig megszalasztotta, úgy hogy igen sokan elpusztultak. A filiszteusok kevéssel utóbb Get mellett ütötték fel táborukat: ez a vár nem messze volt a héber föld határától. Volt nekik akkoriban egy hat

könyök magas katonájuk és ennek az embernek több kéz- és lábujja volt, mint a közönséges embereknek. Jonátán, Sámaa fia, megküzdött vele, megölte, ezzel jócskán hozzájárult a héberek győzelméhez, és ily módon nagy dicsőségre tett szert, mert ez a filiszteus is azzal kérkedett, hogy óriásoktól származik. Ettől fogva a filiszteusok békén hagyták az izraelitákat.

Mikor Dávid ennyi háború és veszedelem után végre zavartalan békét élvezett, Isten dicsőségére három és ötméretű versekben dalokat és énekeket szerzett; hangszereket is készíttetett s megtanította a levitákat Sabbat napján és más ünnepnapokon muzsikálni és hozzá énekelni Isten dicsőségére. Ezek a hangszerek ilyesfélék voltak: a kinnór tízhúros hangszer volt, kis pálcikával pengették; a nebel tizenkéthúros hangszer volt és ezt az ujjaikkal pengették; végül a cimbalom nagy és széles réz hangszer volt. Erről a tárgyról elég is ennyi, hogy az eddig említett hangszereknek legalább a lényegét megismerje az olvasó.

A király legszűkebb környezetének minden tagja vitéz ember volt. Ezek között is különösen híres volt hőstettei miatt harmincnyolc, de közülük ezúttal csak ötöt akarok felemlíteni, mert ezekből is következtetni lehet a többiek vitézségére. Ezek olyan erősek voltak, hogy egész országokat és népeket tudtak leverni. Ott volt mindenekelőtt Jesbaán, Hákámoni fia, aki gyakran berohant az ellenséges csatasor kellős közepébe és nem tágított addig, míg legalább kilencszázat meg nem ölt. Aztán ott volt Eleázár, Dudia fia, aki a királlyal volt Ááriban; ez, midőn egyszer az izraeliták az ellenséges túlerő elől hátráltak, egymaga állt helyt és annyi ellenséget vágott le, hogy a rengeteg vértől a kard odaragadt a jobbkezéhez; mikor az izraeliták látták, hogy a filiszteusok menekülnek, lerohantak a hegyről, üldözőbe vették őket s fényes és csodálatos győzelmet vívtak ki, miközben Eleázár szüntelenül öldökölte az ellenséget, a katonák pedig üldözték és az elesetteket kifosztották. A harmadik volt Semma, Áge fia. Ez egymaga állt helyt a filiszteusokkal vívott ütközetben, amely az „Állkapocs“ nevű hely mellett folyt le, midőn a héberek megijedtek a túlerőtől és menekültek; az ellenség egyik részét levágta, a többit pedig üldözőbe vette, mert vad rohanásának senki sem tudott ellenállni. Ez a három vitéz ilyen hőstetteket vitt végbe s ezekhez csatlakozik még a következő: midőn egyszer a király Jeruzsálemben időzött és a filiszteusok hadserege váratlanul betört az országba, Dávid, mint fentebb említettük, a fellegvárba vonult, hogy Istent megkérdezze a háború felől. Az ellenség tábora odalent volt

a völgyben, amely a Jeruzsálemtől húsz stadion távolságban levő Betlehem városáig húzódik. Ekkor a király így szólt környezetéhez: „Szülőföldemen pompás víz van, különösen abban a kútban ott Betlehem kapujánál. Ha valaki vizet hozna nekem onnan, nagy szívességet tenne, mintha csak valami nagy kinccsel ajándékozna meg." Mikor a három vitéz meghallotta ezt, azonnal felkerekedtek, áttörtek az ellenséges táboron, eljutottak Betlehembe, vizet merítettek a kútból és megint csak a táboron keresztül visszajöttek. A filiszteusokat meghökkentette bátorságuk és merészségük és hozzájuk sem nyultak és rá sem eszméltek, milyen kevesen vannak. Miután a vizet meghozták, a király nem akart inni belőle, mert ilyen halálos veszedelem árán szerezték, inkább kiöntötte Isten tiszteletére és hálát mondott neki, hogy a vitézeket megmentette a haláltól. Negyediknek meg kell említenem Ábizájt, Joáb testvérét, aki egy nap hatszáz ellenséget levágott, ötödiknek pedig a papi nemzetségből származó Bánájást; egyszer ezt két híres moábita párbajra hívta ki, de ő vitézül leverte mind a kettőt. Más alkalommal egy óriás termetű egyiptomi hívta ki viadalra s ámbár Bánájás fegyvertelen volt, elvette az egyiptomitól a dárdáját és azzal szúrta agyon. Ezekhez a hőstettekhez sorozhatjuk még azt is, amely bízvást hozzájuk fogható vitézség szempontjából: tudniillik midőn Isten havat bocsátott a földre, egy oroszlán véletlenül beesett egy vízmedencébe. Mivel a medence nyílása szűk volt és hó fedte, az oroszlán abban a veszedelemben forgott, hogy elpusztul és elkezdett rettenetesen üvölteni. Bánájás, amint éppen arra járt, meghallotta az állat üvöltését, odament, ahonnan az ordítás hallatszott, leszállt a medencébe s a kezében levő bunkós bottal agyonvágta az oroszlánt. Éppen ilyen vitéz volt a többi harminchárom is.

13. FEJEZET

Isten a Dávidtól elrendelt népszámlálás miatt betegséget bocsát a népre. A király áldozatokkal elhárítja a betegséget

Dávid király szerette volna tudni, hány lelket számlál népe, de megfeledkezett Mózes parancsáról, hogy valahányszor népszámlálást tartanak, fejenként fél siklust kell felajánlani Istennek, tehát megparancsolta hadvezérének, Joábnak, hogy járja be az országot és számlálja meg a népet. Ez ugyan úgy vélekedett,

hogy az efféle népszámlálás fölösleges, de a királyt nem tudta meggyőzni; inkább parancsot kapott, hogy azonnal keljen útra. Joáb tehát maga mellé vette a törzsek fejeit, valamint az irnokokat, bejárta az izraeliták egész földjét, megszámlálta a népet és kilenc hónap és húsz nap mulva visszatért Jeruzsálembe a királyhoz és jelentette neki a nép számát, kivéve Benjámin és Lévi törzseit, mert azokat még nem számlálta meg. A király azonban most már megbánta a népszámlálást, mert ezzel vétkezett Isten ellen. Az izraeliták száma 900.000 fegyverfogható férfi volt; magából Juda törzséből 400.000 került ki.

Midőn a próféták jelentették Dávidnak, hogy Isten haragszik rá, térdre hullt és úgy könyörgött, hogy kegyelmezzen neki és bocsássa meg bűnét. Ekkor Isten Gád prófétát küldötte hozzá és választást engedett neki, vajjon mit akar inkább: hétesztendei éhinséget országában, vagy pedig inkább háromhónapos háborút, amelyben ellenségei megverik, vagy pedig talán inkább háromnapos dögvészt, amely a hébereket megtizedeli. Ő pedig szinte tanácstalan volt, hogy csupa rossz közül kell választania; nagyon megzavarodott és elbúsult. De amikor a próféta felvilágosította, hogy okvetlenül választania kell és ráparancsolt, hogy azonnal válaszoljon, mert Istennek jelentenie kell, a király úgy gondolkozott, hogy ha az éhinséget választja, olyan látszata lehet a dolognak, mintha ezt alattvalói kárára tenné, — tudniillik neki magának óriási gabonakészlete volt, tehát semmitől sem kellett tartania, viszont a nép súlyosan szenvedett volna. Ha a háromhónapos háborút választja, akkor az a szemrehányás érhette, hogy azért választotta a háborút, mert vitéz férfiak védelmezik, megerősített várai vannak, tehát semmitől sem kell félnie. Ennélfogva azt a csapást választotta, amely egyformán éri majd a királyt és alattvalóit és amelytől valamennyien egyformán rettegtek, mert úgy gondolkozott, hogy sokkal jobb Isten kezébe kerülni, mint az ellenség kezébe.

A próféta megvitte a király feleletét Istennek, aki ezután dögvészt és pusztulást bocsátott a héberekre. De nem valamennyien haltak meg ugyanazon a módon, minthogy nagyon nehéz volt a betegséget felismerni. A betegség ugyanaz volt, azonban különféle tünetek közt jelentkezett, úgy hogy mindenki tanácstalan volt vele szemben. Egymás után pusztultak az emberek és az észrevétlenül elharapózó betegségnek gyors halál volt a vége. Némelyek hirtelen multak ki, gyötrő, heves fájdalmak közben; mások oly irtózatosan lesoványodtak, hogy a betegség szinte mindenestül elemésztette

őket s valósággal semmi sem maradt belőlük, amit el lehetett volna temetni; voltak aztán olyanok, akiknek hirtelen elhomályosodott a látásuk és keserves sikoltozás közben megfulladtak; némelyek, akik halott hozzátartozóikat el akarták temetni, meghaltak, mielőtt a temetés véget ért volna. A dögvész reggel kezdődött és délig dühöngött, s máris hetvenezer ember pusztult el. Erre az angyal kiterjesztette kezét Jeruzsálem fölé, hogy arra is rábocsássa a dögvészt. Most a király zsákruhát öltött, földre vetette magát s könyörögve kérte Istent, vessen gátat végre a dögvésznek és érje be azokkal, akik már elpusztultak. S midőn feltekintett és megpillantotta az angyalt, amint meztelen kardjával ott lebegett Jeruzsálem fölött, Istenhez kiáltott, hogy ő, a pásztor, megérdemli ezt a büntetést, nyája viszont megérdemli, hogy megmentse, mert semmit sem vétkezett; könyörögve kérte Istent, hogy haragja sujtsa őt és házát, de kímélje meg a népet.

Ekkor Isten meghallgatta imádságát, megállította a dögvészt, egyúttal pedig elküldte hozzá Gád prófétát azzal a paranccsal, hogy azonnal menjen fel a jebuzeus Áreuna szérűjére, állítson ott oltárt és áldozzék Istennek. Dávid a parancs vétele után azonnal a mondott helyre sietett. Mikor Áreuna, aki éppen cséppléssel foglalatoskodott, meglátta, hogy a király fiaival együtt feléje közeledik, elébe sietett. Származása szerint jebuzeus volt és Dávid nagyon szerette. Éppen ezért nem bántotta akkor sem, mikor a várost elfoglalta, mint föntebb már elbeszéltem. Midőn tehát Áreuna megkérdezte, hogy miért jött el az úr az ő szolgájához, Dávid azt válaszolta neki, hogy meg akarja vásárolni szérűjét, mert azon oltárt akar emelni és Istennek áldozatot bemutatni. Áreuna azt felelte, hogy szívesen odaadja szérűjét, ekéjét és minden ökrét egészen elégő áldozatul, ha Isten kegyesen elfogadja. A király azt válaszolta rá, hogy tetszik neki ez a jámborság és nagylelkűség és megköszöni ajánlatát; azonban kéri, hogy szabja meg az árát, mert nem illik ingyen áldozatot felajánlani. Midőn erre Áreuna azt mondta, hogy beéri akármivel, a király fizetett neki a szérűért ötven siklust, aztán oltárt épített rá, az oltáron egészen elégő áldozatot és békeáldozatot mutatott be; ezekkel engesztelte Istent és hódította ismét maga felé kegyelmét. Véletlenül úgy esett, hogy ez ugyanaz a hely volt, ahová valamikor Ábrahám elvezette fiát, Izsákot, hogy feláldozza Istennek és ahol, mikor éppen le akarta szúrni fiát, hirtelen megjelent egy kos, amelyet aztán fia helyett feláldozott, mint fentebb elbeszéltem. Mikor Dávid látta, hogy Isten meghallgatta imádságát és szívesen fogadta áldozatát, elhatározta, hogy ezt a

helyet elnevezi az „Egész nép oltárának" és itt templomot is épít Istennek. Ezt a nevet éppen jövendő rendeltetése miatt adta ennek a helynek, mert Isten egy próféta által kinyilatkoztatta neki, hogy fia, aki majd követi az uralkodásban, ezen a helyen fog templomot építeni.

14. FEJEZET

Dávid templomépítéshez készül. Ádoniás hiába tör a királyi méltóságra. Salamont elismerik királynak

E kinyilatkoztatás után a király megszámláltatta a lakosokat s kiderült, hogy a számuk 180.000. Ezek közül 80.000-et kőfaragónak rendelt, a többit pedig arra, hogy összehordja a köveket és a munkások fölé 3500 felügyelőt állított. A munkához rengeteg vasat és rezet gyüjtött, valamint óriási mennyiségű sudártörzsű cédrust; ezeket a tyrusiak és sidoniak küldték neki, mert levélben kérte meg őket, hogy szállítsanak neki ilyen fát. Barátaival közölte, hogy azért készülődik, hogy fiának, jövendőbeli utódjának már egybegyüjtve hagyhassa örökül az egész építési anyagot; akkor aztán ennek, mivel még fiatal és kevés tapasztalata van efféle dolgokban, nem kell majd az anyagot gyüjtenie és annál gyorsabban befejezheti a művet.

Erre Dávid magához hivatta fiát, Salamont. Meghagyta neki, hogy mihelyt trónra jutott, építsen templomot Istennek. Ő maga, — mondta, — meg akarta építeni, de Isten nem engedte meg, mert az ő keze tisztátalan a háborúban kiöntött vértől; azonban kinyilatkoztatta neki, hogy legifjabb fia, Salamon fogja megépíteni a templomot; róla majd atyailag gondoskodik és uralkodása alatt szerencsét és jólétet ad a héberek országának s ami mindennél fontosabb: békét és nyugalmat a belső és külső ellenségtől. Azután így folytatta: „Te pedig, akit Isten már születésed pillanatában királlyá jelölt ki, minden erődből igyekezzél méltónak mutatkozni az ő gondoskodására; légy jámbor, igazságos és bátor, tartsd meg híven parancsait, valamint a Mózestől kapott parancsokat és ne engedd meg népednek sem, hogy megszegje azokat. Minden elképzelhető módon gondoskodjál róla, hogy elkészüljön a templom, ha már Isten úgy akarta, hogy uralkodásod alatt épüljön meg és ne riasszon vissza a feladatnak sem nagysága, sem pedig nehézsége. Mert én halálom előtt

megszerzek mindent, ami szükséges hozzá; tudd meg, hogy máris tízezer talentum aranyat és százezer talentum ezüstöt gyüjtöttem; rengeteg vasat és rezet, követ és fát hordattam össze. Ezenfelül van tízezerszámra kőfaragód és ácsod és ha még szükséged van valamire, majd megszerzem. Tehát embereld meg magad, hiszen Isten a védelmeződ." Erre Dávid figyelmeztette a nép elöljáróit, hogy támogassák fiát az építkezésben s minden bajtól menten, buzgón végezzék az istentiszteletet. Jutalmul b'két és törvényes rendet fognak élvezni, amit Isten rendszerint megad a jámbor és igaz embereknek. Ha pedig a templom elkészül, állítsák fel abban a frigyládát és a szent kegyszereket, mert ezeknek már régen kellett volna templomot építeni. Ez meg is történt volna, ha atyáik nem szegték volna meg Isten parancsait, hiszen ő meghagyta, hogy mihelyt birtokukba veszik a földet, építsenek neki templomot. Ilyen intelmeket intézett Dávid az elöljárókhoz és fiához.

Mivel pedig Dávid nagyon elaggott s teste annyira kihült, hogy rengeteg ruhával sem lehetett felmelegíteni, az orvosok összegyülekeztek és tanácskoztak s azt javasolták, hogy keressenek valami kivételesen szép hajadont az országban, adják a király mellé, hogy együtt háljon vele: ez a legjobb eszköz a hideg ellen, mert a hajadon majd felmelegíti. Találtak is a városban egy páratlanul szép leányt, akinek Ábiság volt a neve; innen kezdve ez a király mellett aludt és melegítette őt, azonban a király nem hált vele, mert kora miatt ehhez már gyenge volt. Erről a hajadonról később még lesz szó.

Azonban Ádoniás, Dávid negyedik fia, akinek anyja Hággit volt, — szép és sudár ifjú s olyan jellemű, mint Ábsálom volt, — abban a reményben ringatta magát, hogy ő lesz a király s meg is mondta barátainak, hogy minden áron meg kell szereznie az uralmat; rengeteg kocsit és lovat szerzett hát, továbbá ötven fullajtárt. És ámbár atyja megtudta ezt, nem rótta meg miatta, s egyáltalán nem is kérdezte meg, mire való ez a készülődés. Ádoniás pártján volt Joáb fővezér és Ábjátár főpap, viszont ellene volt Szádok főpap, Nátán próféta, Bánájás testőrparancsnok, Semei, Dávid barátja, valamint a vitézek csapata. Ádoniás a városon kívül a királyi kertben egy forrás mellett lakomát rendezett és Salamon kivételével meghívta valamennyi testvérét, továbbá Joáb fővezért, Ábjatárt, Juda törzsének elöljáróit s ezek valamennyien meg is jelentek. Viszont Szádok főpapot, Nátán prófétát, Bánájás testőrparancsnokot s a többieket, akik az el-

lenpárthoz tartoztak, nem hívta meg. Erre Nátán közölte Salamon anyjával, Betsábéval, hogy Ádoniás máris úgy viselkedik, mintha király volna, Dávid pedig nem is tud róla; azt tanácsolta neki, hogy a maga és fia, Salamon érdekében menjen el egyedül Dávidhoz, hozza tudomására a dolgot, hogy Ádoniás már valósággal uralkodik, ámbár a király esküvel igérte, hogy Salamon lesz az utóda. Miközben majd a királlyal beszélget, ő maga is odaér és megerősíti szavait. Betsábé megfogadta Nátán szavait s elment a királyhoz; miután meghajolt és engedélyt kapott arra, hogy beszéljen, mindent elmondott neki a próféta tanácsa szerint: hogy Ádoniás lakomát rendezett és arra meghívta Joábot, a fővezért, Ábjátárt, a főpapot s a király fiait és barátait, Salamon kivételével; azután elmondta, hogy az egész nép türelmetlenül várja, kit jelöl ki ő királynak és könyörögve kérte, vegye fontolóra, hogy Ádoniás, ha uralomra jut a király halála után, őt magát fiával Salamonnal együtt meggyilkoltatja.

Miközben a királyné így beszélgetett a királlyal, az udvari főtisztviselők jelentették Dávidnak, hogy Nátán szeretne beszélni vele. Mivel a király parancsot adott, hogy bocsássák elébe, Nátán belépett és megkérdezte, vajjon ma Adoniást jelölte-e királynak és ráruházta-e az uralkodást? Mert ez fényes lakomát rendezett s meghívta a király minden fiát, Salamon kivételével, és Joábot, a fővezért s most zajos és derűs hangulatban ülnek a lakománál és hosszú uralkodást kívánnak neki. Azonban őt magát, Szádok főpapot és Bánájás testőrparancsnokot nem hívta meg. Illendő mindenkinek megtudnia, vajjon mindez a király beleegyezésével történik-e. Miután Nátán ezt elmondta, a király visszahívatta Betsábét, aki a próféta érkezésekor eltávozott a teremből; mikor az asszony megint előtte állt; így beszélt hozzá: „Esküszöm a felséges Istenre, hogy fiad, Salamon örökli a királyságot, mint már annakidején megesküdtem rá és hogy ő fog ülni trónomon s ez még ma meglesz." Erre az asszony meghajolt a király előtt és hosszú életet kívánt neki; Dávid pedig behívatta Szádok főpapot és Bánájás testőrparancsnokot; megparancsolta neki, hogy ültesse fiát, Salamont királyi öszv'rre s Nátán próféta, valamint a királyi udvarban tartózkodó katonák kíséretében kísérjék ki a város elé Gihon forrásához, kenjék fel ott a szent olajjal és kiáltsák ki királlyá; ezt az utóbbi feladatot Szádok főpapra és Nátán prófétára bízta; a többiek pedig kísérjék azután Salamont végig a városon és kürtök harsogása közben kiáltozzák, hogy éljen Salamon király, sokáig üljön királyi trónusán! Akkor

azután megtudja a nép, hogy atyja őt jelölte ki királynak. Salamonnak pedig utasításokat adott, hogy hogyan uralkodjék; lelkére kötötte, hogy szelíden és igazságosan kormányozza a héberek népét és Juda törzsét; Bánájás pedig Isten áldását könyörögte le Salamonra. S nyomban utána felültették az öszvérre, kikísérték a városból a forráshoz, felkenték olajjal, visszakísérték a városba, éljenezték és elhalmozták jókívánságokkal, hogy uralkodása hosszú legyen, elvezették a királyi palotába és a trónusra ültették. Azután a nép vidám lakmározással ünnepelte meg ezt a napot, zene mellett mulatozott és táncolt, úgy hogy a hangszerek zengésétől a föld és ég visszhangzott.

Mivel azonban Ádoniás és vendégei meghallották a rikoltozást, megrémültek és a fővezér, Joáb rögtön kijelentette, hogy ez a zengő zenebona sehogy sem tetszik neki. Mikor már felhordták az ételeket és senki sem nyult semmihez, sőt inkább valamennyien gondolataikba merültek, egyszerre csak megérkezett Ábjátár főpap fia, Jónatás. Ádoniás megörült az ifjú jövetelének és azt mondta, hogy bizonyára jó hírt hoz. De mikor ez elmondta, hogy Dávid akaratából mi történt Salamonnal, Ádoniás, aki félt a királytól a történtek miatt, könyörgött Istenhez, miközben megragadta az oltár kiálló szarvait. Midőn Salamon meghallotta, hogy Ádoniás Istenhez imádkozik és könyörög, hogy felejtse el a történteket s ne bántsa őt, szelíden és bölcs mérséklettel megbocsátott neki és elengedte büntetését, de figyelmeztette, hogy ha ismét rajtakapják ilyen merényleten, elveszi méltó büntetését. Erre üzent neki, hogy keljen fel, hagyja abba a könyörgést; mikor megérkezett hozzá és leborult előtte, meghagyta neki, hogy bátran menjen haza, de még külön a lelkére kötötte, hogy a jövőben jól viselkedjék, mert ez csak javára válik.

Mivel Dávidnak az volt a szándéka, hogy fiát kikiáltja az egész nép királyává, meghívta Jeruzsálembe valamennyi törzs elöljáróit a papokkal és levitákkal együtt; mikor megszámolták őket, kiderült, hogy 38.000 harminc és ötven év közötti ember van. Ezek közül a király 24.000-et felügyelőül rendelt a templomépítéshez, 6000-et bírónak és irnoknak, 4000-et Isten háza kapuőrének, ugyanannyit karénekesnek és zenésznek az istentisztelethez. Azután családok szerint felosztotta őket, elkülönítette a papokat a többi törzstől és kiderült, hogy huszonnégy család van, 16 Eleázár házából, 8 pedig Itámár házából; elrendelte, hogy minden család nyolc napig végezze az istentiszteletet sabbattól sabbatig. Ezután Dávid, Szádok főpap és Ábjátár és valamennyi elöl-

járó jelenlétében a családok sorsot vetettek s azt a családot, amelynek a sorsa először jött ki, elsőnek jegyezték föl és így tovább a többit, egészen a huszonnegyedik családig. Ez a beosztás máig is megvan. Ugyanúgy Lévi törzsét is huszonnégy osztályba sorozta és sorshúzással, mint a papoknál, nyolcnapos szolgálatot bízott rájuk. Mózes utódait különösképpen megtisztelte azzal, hogy a templomkincs és a királyoktól felajánlott fogadalmi ajándékok őreivé tette őket. Végül elrendelte, hogy a leviták és papok éjjelnappal szüntelenül tartsanak istentiszteleteket, mint már Mózes is megparancsolta nekik.

Ezután a hadsereget tizenkét csoportra osztotta fel s minden csapat élére vezéreket állított, századosokat és ezredeseket. Minden csoportban 24.000 ember volt; ezeknek kötelességük volt századosaikkal és ezredeseikkel együtt 30 napon át, a hónap első napjától az utolsóig, Salamon király mellett szolgálatot teljesíteni. Ezenfelül minden csapat fölé derék és igazságos férfiakat állított, kincstári felügyelőket, falusi elöljárókat, földmívelési intézőket és állattenyésztési felügyelőket; azonban fölöslegesnek tartom ezeket egyenkint felsorolni.

Miután mindezt így elrendezte, amint elmondtam, összegyüjtötte a héberek hatóságait, a törzsek fejeit, a csapatvezéreket és mindazokat, akik királyi vagy egyéb hivatalt viseltek, felment egy emelvényre és így beszélt a néphez: „Testvéreim és atyámfiai, tudjátok meg, hogy templomot akartam építeni Istennek, rengeteg aranyat és százezer talentum ezüstöt már össze is gyüjtöttem hozzá. De Isten az ő prófétája, Nátán által megtiltotta nekem az építést, mert sok háborút viseltem értetek és kezeimet ellenség vérével szennyeztem. Az Úr inkább azt akarta, hogy fiam és utódom építse meg a templomot. Mivel pedig tudjátok, hogy atyánk, Jákob tizenkét fia közül Juda egymaga volt kijelölve királynak és hogy Isten engem hat testvérem közül kiválasztott és a királyi méltóságra emelt, ők pedig egyáltalán nem zúgolódtak miatta, tehát kérem fiaimat is, hogy ne lázadjanak fel, mert Salamon nyerte el a királyságot, inkább ismerjék el, hogy Isten őt választotta és ezért készségesen fogadják el uruknak. Mert ha Isten úgy akarja, még idegen úrnak sem nehéz szolgálni; hát mennyivel inkább örvendezni kell, ha a tulajdon testvérünk emelkedik ilyen magas méltóságra, hiszen akkor a többinek is része van az ő szerencséjében. Imádkozom, hogy teljesüljenek Isten ígéretei és hogy az a szerencse, amelyet Isten Salamon uralkodása alatt az országnak szánt, az egész országra

kiáradjon és örökké tartson. Ez valóban így is lesz és minden jó véget ér, ha te, fiam, jámbor és igazságos leszel, oltalmazod és megvédelmezed atyáid törvényeit; de ha ellenük cselekszel, készülj el a legrosszabbra."

Ezekkel a szavakkal a király befejezte beszédét. Azután valamennyiük jelenlétében átadta Salamonnak a templom tervrajzát, amely feltüntette az alaprajzot, az alsó és felső helyiségek számát, magasságát és szélességét, továbbá az arany és ezüst kegyszerek súlyát. Továbbá figyelmeztette, hogy a legnagyobb buzgalommal intézze az építkezést; az elöljárókat és Lévi törzsét kérte, hogy támogassák készségesen fiát, — hiszen még fiatal, — annál inkább, mert maga Isten jelölte ki őt a templomépítésre és az uralkodásra. Azután kifejtette nekik, hogy az építkezés nem lesz túlságosan nehéz és fáradságos, hiszen már sok talentum aranyat és ezüstöt, továbbá épületfát, valamint rengeteg smaragdot és egyéb mindenféle drágakövet gyüjtött össze s elegendő számú kőfaragóról is gondoskodott. Ezenfelül királyi jövedelmeiből 3000 talentum színaranyat adományozott a szentélynek, valamint az Úr szövetségládáját befedő kerubok szekerének elkészítésére. Midőn Dávid befejezte beszédét, a törzsek fejei, a papok és leviták bőkezűen adakoztak a templomépítéshez és még sokkal több és értékesebb adományt ígértek későbbre. Tudniillik kötelezték magukat, hogy adnak még 5000 talentum és 10.000 stater aranyat, 10.000 talentum ezüstöt és sok tízezer talentum vasat. És ha valakinek volt valami drágaköve, elhozta és odatette a kincshez, amelynek őrzését Mózes egyik utódjára, Jáhielre bízták.

Ezen az egész nép örvendezett s mikor Dávid látta, hogy az elöljárók, a papok és a többiek versenyt adakoztak az építkezéshez, hangos szóval kezdte magasztalni Istent, az egész világ atyjának és teremtőjének nevezte, minden isteni és emberi mű alkotójának, aki rábízta a héberek kormányzását és a gondoskodást róluk és a ráruházott királyságról. Azután áldást kívánt az egész népre, fiának, Salamonnak pedig becsületes, igaz, minden erénnyel ékes jellemet. Végül felhívta a népet, hogy vele együtt énekeljen. Valamennyien földre borultak, imádkoztak Istenhez s hálát adtak Dávidnak a jótéteményekért, amelyekkel uralkodása alatt a népet elhalmozta. Másnap ezer borjút, ugyanannyi kost és bárányt áldoztak Istennek egészen elégő áldozatul, ezer meg ezer más állatot békeáldozatul s a király az egész néppel együtt ünnepelt. Salamont ismét felkenték olajjal és királlyá választották, Szádokot

pedig az egész nép főpapjává. Végezetül a nép Salamont a királyi palotába kísérte, leültette atyja trónjára és ettől a naptól fogva engedelmeskedett neki.

15. FEJEZET

Dávid utolsó szavai és halála

Midőn nem sokkal ezután Dávid aggkori gyengeségében betegségbe esett s halálát közeledni érezte, magához hívta Salamont és így beszélt hozzá: „Fiam, elérkezett a vég, én immár megtérek atyáimhoz és rálépek minden földi ember útjára, mindazokéra, akik most élnek és utánam élni fognak, amelyről senki sem térhet vissza, hogy megtudja, mi is történik ebben az életben. Mivel még élek, de halálom már közeledik, még egyszer emlékeztetlek arra, amit már korábban is mondtam, hogy tudniillik légy igazságos alattvalóidhoz és hűséges az Istenhez, aki a királyságot adta neked és ne szegd meg törvényeit és parancsolatjait, amelyeket Mózes által adott nekünk, sem félelemből, sem hízelkedésből, sem más vágy vagy szenvedély miatt. Mert ha Isten parancsait nem tartod meg, eljátszod az ő jóságát és oltalmát is. Azonban, ha úgy viselkedel, amint illik és amint én követelem tőled, akkor a királyi méltóság megmarad családunkban és soha más család nem fog uralkodni a hébereken, csak a miénk. Gondolj Joáb fővezér gazságára, aki irigységből két derék és igaz hadvezért meggyilkolt: Ábnert, Ner fiát és Ámászát, Jetor fiát. Bosszuld meg ezeknek a halálát tetszésed szerint, mert Joáb sokkal hatalmasabb, hogysem én megbüntethettem volna. Különösen figyelmedbe ajánlom a gálaádi Berzelláj gyermekeit: az én kedvemért becsüld meg őket és gondoskodjál róluk, mert így hálálhatjuk meg nekik azt a sok jót, amit atyjuk velem tett, mikor menekültem. A Benjámin törzséből való Semeit pedig, Gera fiát, aki engem, mikor Parembolaiba menekültem, szidalmazott s azután a Jordánig elébem jött, ahol megkegyelmeztem neki: büntesd meg, mihelyt igazságos ok adódik rá.“

Miután ilyen utasításokat adott fiának az uralkodásra, valamint barátaira és ellenségeire vonatkozólag, meghalt hetvenéves korában, miután Hebronban, Juda törzsén hét évig és hat hónapig, Jeruzsálemben pedig az egész országon harminchárom évig uralkodott. Kiváló férfiú volt, megvolt benne minden erény, amire csak szüksége van a királynak, akinek ennyi nép javáról

kell gondoskodnia. Mert a többieket mind felülmúlta vitézségben és ha háborút viselt népeiért, elsőnek mindig ő vállalta a veszedelmet és elviselte a fáradalmakat és hősiesen harcolt: így buzdította katonáit hősi tettekre, nem pedig parancsokkal, mint a zsarnokok. Egyúttal a jelen és jövő alakulását világosan látta és számontartotta; szerény, szelíd és jóságos volt a szerencsétlenekhez, igazságos és emberséges mindenkihez. Megvolt benne minden tulajdonság, ami díszére válik a királynak, sohasem élt vissza hatalmával, csak egyetlen egyszer, mikor Uriás feleségével vétkezett. Ezenfelül olyan vagyont hagyott örökségül, amilyent még egyetlen más héber király, de még más népek uralkodója sem hagyott soha.

Fia, Salamon Jeruzsálemben temette el nagy pompával és megtartotta a hagyományos királyi temetés minden szokását, sőt rengeteg kincset helyezett el a sírban, amelynek nagyságát a következő adatokból lehetne kiszámítani: midőn 1300 évvel később Antiochos Eusebes, Demetrios fia ostrom alá fogta Hyrkanus főpapot és ez nagyobb pénzösszeggel akarta rávenni, hogy hagyja abba az ostromot és vonja vissza hadseregét, de éppen nem volt pénze, tehát kinyittatta Dávid sírjának egyik kamráját, kivett belőle 3000 talentumot, egyik részét odaadta Antiochosnak és ezzel megszabadult az ostromtól, amint más helyen elbeszéltem. Sok évvel utána Heródes kinyittatta a sírnak egy másik kamráját és rengeteg kincset vett ki belőle. Azonban a koporsókig, amelyek a királyok földi maradványait rejtették, egyikük sem jutott el, mert ezeket oly ügyesen rejtették el a földben, hogy ha az ember belépett a sírboltba, semmit sem látott belőlük. Erről legyen elég ez a kis kitérés.

VIII. KÖNYV

1. FEJEZET

Salamon elfoglalja a trónt és megöli ellenségeit

Az előző könyvben elmondtam, hogy milyen erényes volt Dávid, mennyi jót tett népével, milyen fényes haditetteket hajtott végre és hogy mindezek után hogyan halt meg agg korában. Fia, Salamon, akit Isten akarata szerint még életében megtett népe uralkodójának, nagyon fiatal volt, mikor trónra jutott. Trónralépésekor, mint ahogy új király trónralépésekor általában szokás, az egész nép szerencsét kívánt neki, továbbá áldott uralkodást és hosszú életet.

Azonban Ádoniás, aki már atyja életében is uralomra tört, elment most Betsábéhoz, tisztelettel köszöntötte; kérdésére, hogy mit kíván, s arra a kijelentésére, hogy hajlandó kívánságát teljesíteni, előadta: ő nagyon jól tudja, hogy koránál és a nép akaratánál fogva tulajdonképpen őt illeti meg az uralkodás; mivel azonban Isten akaratából az ő fiára, Salamonra szállt a királyság, szívesen aláveti magát neki és elismeri a tényleges helyzetet. Csak arra kéri Betsábét, járjon közbe öccsénél, hogy adja hozzá feleségül Ábiságot, aki atyja mellett aludt; atyja már olyan agg korban volt, hogy nem folytathatott a leánnyal bizalmas viszonyt, úgy hogy hajadon maradt. Betsábé megígérte neki, hogy közbenjár a házasság érdekében: a király bizonyára megteszi bátyjának ezt a szívességet, különösen, ha anyja is megkéri. Erre Ádoniás eltávozott, abban a reményben, hogy a házasság bizonyosan létre jön, Salamon anyja pedig egyenesen fiához ment, hogy megbeszélje vele az ügyet. Fia elébe jött, szeretettel megölelte, be-

vezette a királyi trónterembe, leült a trónra és jobbja felől leültette anyját is. Betsábé leült, azután így beszélt: „Tedd meg nekem ezt az egyet, amit kérek tőled és ne szégyeníts meg azzal, hogy megtagadod tőlem." Salamon megkérte, adja elő kívánságát, mert illendő, hogy anyjának mindent megtegyen; sőt szemére vetette, hogy nem úgy beszél hozzá, mintha feltétlenül bíznék kérése teljesítésében, hanem mintha attól tartana, hogy megtagadhatja. Erre anyja megkérte, hogy Abiságot, a hajadont, adja feleségül bátyjához, Ádoniáshoz.

A király azonban emiatt a kívánság miatt haragra lobbant és elbocsátotta anyját, de megjegyezte, hogy Ádoniás bizonyára mást forgat a fejében; csodálkozik, miért nem követeli anyja mindjárt azt, hogy mondjon le a trónról amannak a javára, mivel az idősebb, hiszen különben is oly hatalmas barátai vannak, mint Joáb, a fővezér és Ábjátár, a főpap. Azonnal magához hivatta Bánájást, a testőrkapitányt, és megparancsolta neki, hogy ölje meg bátyját, Ádoniást, azután magához hivatta Ábjátár főpapot és így szólt hozzá: „A haláltól ugyan megment téged az a sok szenvedés, amit atyámmal együtt viseltél el, és a frigyláda, amelyet vele együtt hoztál el Jeruzsálembe. Mivel azonban Ádoniás párthíve vagy, azzal büntetlek, hogy nem szabad többé itt tartózkodnod, sem a szemem elé kerülnöd, hanem vissza kell térned szülővárosodba, mezei munkával kell foglalkoznod és halálodig így kell élned: mert tisztedben nem maradhatsz meg tovább." Emiatt veszítette el Itámár családja a főpapi méltóságot, mint ahogy Isten megjövendölte Élinek, Ábjátár nagyapjának, és emiatt szállt át Szádokra, aki Fineesz nemzetségéből származott. Addig az ideig, amíg a főpapi méltóság Itámár családjának jutott és abban maradt, miután elsőnek Éli nyerte el, Fineesz nemzetségéből a következő férfiak nem nyerték el a főpapi méltóságot: Bokki, József főpap fia, továbbá Bokki fia Joátám, Joátám fia Merajót, ennek a fia Ámariás, és Ámáriás fia Áhitób. Áhitób fia volt Szádok, aki Dávid uralkodása alatt az első főpap volt.

Midőn Joáb, a fővezér, értesült Ádoniás haláláról, megrémült, mert inkább hajlott hozzá, mint Salamon királyhoz. És mivel gyanította, hogy ez a hajlandósága őt is veszedelembe sodorhatja, az oltárhoz menekült, abban a hiszemben, hogy ott a király jámborsága miatt semmi baj sem érheti. De mikor a királynak megjelentették Joáb szándékát, odaküldte hozzá Bánájást azzal a paranccsal, hogy vezesse el az oltártól és a törvény előtt vonja felelősségre. Joáb azonban kijelentette, hogy nem hagyja el a szentélyt, és inkább ott hal meg, mint másutt. Mikor Bánájás meg-

vitte Joáb feleletét a királynak, Salamon megparancsolta, hogy Joábnak kívánsága szerint ott vágják le a fejét és így büntessék meg a két hadvezér gyalázatos meggyilkolásáért, azután pedig temettessék el holttestét. Így a bűn súlya ránehezedik egész nemzetségére, viszont a király maga és atyja ártatlan marad Joáb halálában. Bánájás végrehajtotta a parancsot s utána őt nevezte ki a király az egész hadsereg fővezérévé; Szádok pedig egymaga lett a főpap, miután a király Ábjátárt megfosztotta ettől a méltóságtól.

Erre a király Semeinek megparancsolta, hogy Jeruzsálemben építsen magának házat, állandóan ott lakjék és ne merje átlépni a Kedron patakot; ha pedig megszegi ezt a parancsot, halállal bűnhödjék. De nem csupán megfenyegette, hanem arra kényszerítette, hogy esküvel kötelezze magát ennek a parancsnak a megtartására. Semei csakugyan esküvel ígérte, hogy a parancsot megtartja, elköltözött szülővárosából és átjött Jeruzsálembe s ott élt. Mikor három évvel később értesült, hogy két rabszolgája megszökött és Get városába menekült, maga is felkerekedett, hogy visszahozza őket. A király rendkívül felháborodott parancsának megszegésén, s még inkább az esküszegésen, tehát magához hivatta Semeit és így beszélt hozzá: „Nem esküdtél-e meg, hogy nem távozol innen és nem mégy ebből a városból másikba? Most tehát megbűnhödöl és nem csupán ezért az esküszegésért, hanem azért is, amit atyám ellen elkövettél, mikor menekült. Tehát megbüntetlek gonoszságodért s így majd megtudod: semmit sem használ a gonoszoknak, ha nem bűnhödnek meg azonnal, hanem egyelőre bántatlanul maradnak és biztonságban érzik magukat, mert a bűnhödésük csak annál nagyobb lesz és bármikor lesujthat rájuk.“ Ezután Bánájás a király parancsára Semeit is megölte.

2. FEJEZET

Salamon felesége, bölcsesége és gazdagsága. Hirámtól anyagot kap a templomépítéshez

Miután Salamon eltette az útból ellenségeit és megszilárdította uralmát, feleségül vette az egyiptomi királynak, a fáraónak egyik leányát. Azután kibővítette és megerősítette Jeruzsálem erődítményeit és innen fogva zavartalan békében uralkodott. Fiatalsága egyáltalán nem volt akadálya annak, hogy igazságosan ne uralkodjék, meg ne tartsa a törvényeket és meg ne őrizze emlékezeté-

ben mindazt, amit atyja halálos ágyán rábízott, inkább érett és meggondolt férfi módjára, világos ítélőképességgel intézett mindent. Elhatározta azt is, hogy Hebronba megy át és ott a Mózestől emelt rézoltáron áldoz Istennek. És csakugyan ezer egészen elégő áldozatot mutatott be, ezzel pedig nagy és kedves hódolatot tanúsított Isten iránt. Mert másnap éjjel megjelent álmában az Úr és felszólította, hogy ezért a jámborságáért kérjen jutalmat. Erre Salamon a legszebbet és a legjobbat kérte Istentől, amit ő maga is a legszívesebben ad és ami az embernek a leghasznosabb; tudniillik nem aranyat, vagy ezüstöt, vagy más egyéb kincset kér, mert más fiatalember bizonyára ilyesmit kért volna, mert a legtöbben az ilyesmit tartják a legértékesebbnek és Isten ajándékának, — hanem így beszélt: „Uram, adj nekem józan észt, bölcseséget és értelmet, hogy a népet jog és igazság szerint ítélhessem.“ Ennek a kérésnek Isten annyira megörült, hogy megígérte neki mindazt, amit nem is kért: gazdagságot, dicsőséget, győzelmet ellenségein és mindenekfelett bölcseséget és tapasztalatot: mindazt, ami még soha sem volt így együtt sem királyban, sem más emberben. Azt is megígérte neki, hogy utódainak is megtartja a királyi méltóságot, ha ő maga megmarad az igazságban és engedelmességben és hasonló lesz atyjához minden erényben. Midőn Salamon ezt hallotta Istentől, azonnal felkelt ágyából, imádkozott Istenhez és visszatért Jeruzsálembe, ahol a szent sátor előtt sok áldozatot mutatott be és a zsidókat megvendégelte.

Ezekben a napokban nehéz ügyben kellett döntenie és a döntés szinte lehetetlennek látszott. Szükségesnek tartom az ügyet röviden ismertetni, hogy az olvasók megértsék a döntés nehézségét és hogy ha ugyanilyen helyzetbe kerülnének, a király bölcseségéről vegyenek példát, hogyan kell dönteniök ilyen vitákban. Tudniillik két feslett életű nő jött a királyhoz s az egyik azt mondta, hogy igazságtalanság esett rajta és így beszélt: „Ó király, egy szobában lakom ezzel az asszonnyal; történt, hogy mindketten ugyanazon a napon és ugyanabban az órában egy-egy fiút szültünk, azonban harmadnap ez az asszony álmában agyonnyomta a maga gyermekét, azután titokban kivette ölemből az enyémet, áthúzta magához és amíg én aludtam, a halott gyermeket tette karomba. Mikor másnap reggel a fiamat meg akartam szoptatni, nem az én fiam, hanem ennek az asszonynak a halott gyermeke feküdt mellettem; alaposabban szemügyre vettem a gyermeket s megállapítottam, hogy csakugyan így történt a dolog. Tehát visszaköveteltem a fiamat s mivel nem kaptam vissza, hozzád jöttem segítségért, uram. Mert mi egyedül voltunk

és mivel ez az asszony nem fél, hogy valaki megcáfolhatja, makacsul és szemtelenül tagad.“ Miután elhallgatott, a király megkérdezte a másik asszonyt, mit felel erre. Az tagadta a vádat és azt állította, hogy az ő gyermeke él, de a másik asszony gyermeke meghalt. Most azután mindenki tanácstalan volt és úgy törték a fejüket, mintha valami rejtvényt kellett volna megfejteniök. Csak a király találta meg a megoldást. Megparancsolta, hogy hozzák elő az élő és a holt gyermeket, behívta egyik testőrét és felszólította, hogy kardjával mindkét gyermeket vágja ketté, s mindegyik asszonynak adja oda mind a két gyermeknek egyik felét. A királynak ezt a döntését a jelenlevők titokban mind megmosolyogták, mert gyermekesnek tartották, azonban a valódi anya hangosan felsikoltott, hogy meg ne tegyék ezt, mert ő inkább a tulajdon gyermekét is odaadja a másik asszonynak s megelégszik azzal, hogy él és hogy láthatja, még akkor is, ha a másiknál van. A másik anya azonban rögtön beleegyezett az osztozkodásba, mert nem sajnálta volna, ha a másik asszony alaposan megszenved. Ekkor a király, aki a két asszony hangjából mindegyiknek igazi lelkületét megismerte, odaítélte az élő gyermeket annak az anyának, aki felsikoltott, mert az csakugyan az ő saját gyermeke; a másikat pedig megbüntette gonoszságáért, mert miután a saját gyermekét agyonnyomta, most még a másik asszony gyermekének halálában is szívesen gyönyörködött volna. Ez a döntés a nép szemében a király bölcseségének és éles elméjének szembetűnő bizonysága volt és ettől fogva úgy hallgattak rá, mint olyan emberre, aki isteni bölcseséggel van megáldva.

Hadvezérei és helytartói az egész országban ezek voltak: Efráim kerületében Benhúr volt az elöljáró, Betsámes kerületében Bendekár. Dór vidékének és az egész tengerpartnak Ádinádáb állt az élén, aki Salamon egyik leányát vette feleségül. A nagy síkságnak, valamint a Jordánig terjedő országrésznek helytartója Bána volt, Áhilud fia. Gálaád és Golán tartományokat, amelyekben hatvan nagy és jól megerősített város volt, egészen a Libánonig, Bengáber kormányozta. Áhinádáb, aki ugyancsak Salamon egyik leányát, Bászemátot, vette feleségül, kormányozta Galileát egészen Sidonig, Baána pedig a partvidéket Áser körül, Jósáfát a Tábor- és Karmel-hegy vidékét, valamint Galileát a Jordánig. Ennek az egész területnek külön helytartó állt az élén. Semei volt a helytartója a Benjámin-törzs kerületének, Bengáber pedig a Jordánon túl fekvő területnek. Ezek fölött is külön helytartó állt. Csodálatosan gyarapodtak a héberek és különösen Juda törzse, mert földmíveléssel foglalkoztak és minden gondjuk a föld

volt; békében éltek, háború és lázadások nem zavarták őket, az édes szabadságot boldogan élvezték, mindenki abban fáradozott, hogy szaporítsa és jobbítsa birtokát.

A királynak azonban voltak más helytartói is, akik a szírek és a többi idegenek területén kormányoztak, az Eufráttól Egyiptomig és behajtották neki az adót. Ezek naponta beszállítottak a királyi udvartartás és a királyi asztal részére harminc kor búzalisztet, hatvan kor egyéb lisztet, tíz darab hízott ökröt és húsz darab vágómarhát, valamint száz hízott birkát. Az idegen népek naponta beszállították ezt a királynak és ezenfelül még vadat, szarvast, bivalyt, szárnyast és halat. Továbbá Salamonnak annyi kocsija volt, hogy negyvenezer jászolra volt szüksége az igáslovak számára; de ezenkívül tizenkétezer hátaslovat is tartott; ezeknek fele Jeruzsálemben volt a király közelében, másik fele pedig szerteszét mindenfelé a királyi birtokokon. Ugyanaz a felügyelő, aki a királyi éléskamrákat igazgatta, felügyelt a lovakra is és mindig ott hivataloskodott, ahol a király éppen tartózkodott.

Salamon, Istentől nyert bölcsesége és értelme révén különb volt mindenkinél, aki előtte élt, s nagyon éles elméje nemcsak felért az egyiptomiakéval, — akik pedig állítólag különösen éleselméjűek, — hanem még felül is múlta őket. Azok is, akik abban az időben a hébereknél kiváló bölcseség hírében álltak és akiknek nevei ezek voltak: Etán, Hemán, Kálkol, Dorda, — Máhol fiai, — akiket nem szabad mellőznöm, messze elmaradtak mögötte. A király 1005 könyvnyi költeményt és éneket szerzett, továbbá 3000 példázatot és bölcs mondást. Mert minden fára költött valami példabeszédet, az izsóptól a cédrusig, hasonlóképpen az igavonó állatokra és a föld valamennyi víziállatjára és madarára is. Mindegyiknek ismerte a természetét, mindegyiket kitanulmányozta, mindegyikről bölcsen tudott beszélni és tulajdonságaikat tudományos alapon értette. Isten megtanította arra a művészetre is, hogy a gonosz szellemeket kiűzze, az emberek hasznára és üdvére. Tudniillik ráolvasásokat szerkesztett betegségek meggyógyítására és átokmintákat, amelyekkel a megszállottakból kiűzi a gonosz lelkeket, úgy hogy soha többé nem tudnak visszatérni. A gyógyításnak ez a művészete nálunk még ma is használatos. Például én magam is láttam, amint egy Eleázár nevű zsidó, — Vespasianusnak, fiainak, a főembereknek és a többi harcosoknak jelenlétében, — a gonosz szellemeket kiűzte a megszállottakból. A gyógyítás a következőképpen történt: a megszállottnak orra alá tartott egy gyűrűt, ennek a köve alatt volt valamiféle gyökér, — Salamon előírása szerint, — ezt megszagoltatta

a beteggel és a gonosz szellemet így az orrán át húzta ki belőle. A megszállott rögtön összeesett és Eleázár kényszerítette a gonosz lelket, hogy soha többé ne térjen vissza az emberbe, miközben Salamon nevét és az általa szerkesztett mondásokat mormolta. De hogy bebizonyítsa a jelenlevőknek, hogy csakugyan van ilyen hatalma, Eleázár a közelben vízzel telt serleget vagy medencét állított fel és megparancsolta a gonosz léleknek, hogy mikor kimegy az emberből, ezt döntse fel és így győzze meg a nézőket arról, hogy valóban távozott az emberből. Ez csakugyan meg is történt és így bizonyságot tett Salamon bölcseségéről és lángelméjéről. Jónak láttam kitérni minderre, hogy mindenki megtudja, mily hatalmas volt a király szelleme, mennyire szerette őt az Isten és hogy a világon mindenki megismerje a király páratlan kiválóságát.

Midőn Hirám, a tyrusiak királya, hírét vette Salamon trónraléptének, megörült, mert barátja volt Dávidnak; küldöttséget indított Salamonhoz, hogy kifejezze jókívánatait. Erre Salamon ezt a levelet írta neki: „Salamon köszönti Hirám királyt. Amint tudod, atyám templomot akart építeni Istennek, de a folytonos háborúk megakadályozták ebben; mert nem hagyta abba a háborút mindaddig, míg valamennyi ellenségét adófizetésre nem kényszerítette. Én azonban hálás vagyok Istennek a békéért, amelyben élek s mivel ezenfelül időm is van hozzá, meg akarom építeni Istennek a templomot, mint ahogy atyámnak előre megmondotta. Ezért kérlek, küldj az én követeimmel néhány embert, hogy a Libanon hegységben fatörzseket döntsenek számomra. Mert a fatörzsek döntését a sidoniak jobban értik, mint a mi embereink. Én a favágóknak minden bért megfizetek, amit te meghatározol.“

Mikor Hirám elolvasta ezt a levelet, nagyon megörült a megbízásnak és Salamonnak így válaszolt: „Hirám király köszönti Salamon királyt. Dícséret illeti Istent azért, hogy atyád országát reád hagyta, ily bölcs és erényes férfiúra. Szívesen megteszek neked mindent, amit kívánsz tőlem. Gondoskodom róla, hogy embereim igen sok és különösen nagy cédrus- és ciprusfát döntsenek, azután juttassák el a tengerpartra; én majd tutajokat ácsoltatok velük s leúsztatják a fát országodnak arra a pontjára, ahová akarod; onnan azután vigyék a te embereid Jeruzsálembe. Cserébe szállíthatsz nekünk gabonát, mert mi abban hiányt szenvedünk, mivelhogy szigeten lakunk.“

Ezeknek a leveleknek a szövege még ma is megvan, nemcsak a mi könyveinkben, hanem a tyrusi könyvekben is. Ha valaki

meg akar győződni róla, csak forduljon a tyrusi levéltár igazgatójához és megállapíthatja, hogy az ottani iratok azonosak az itt közölt szövegekkel. Ezt csupán azért említem, mert meg akarom győzni olvasóimat, hogy egyetlen szándékom az igazságot megírni és nem akarok kibujni a bírálat alól megbízhatatlan mesékkel, amelyeknek a célja csupán az olvasók félrevezetése vagy gyönyörködtetése, viszont bizonyíték nélkül nem tartok igényt hitelre s megérdemlem a megrovást, ha történelmi művemben eltérek az igazságtól, ha nem is tudom ezt az igazságot megdönthetetlen bizonyítékokkal megtámogatni.

Salamon, mikor megkapta a tyrusi király levelét, nagyon megörült baráti készségének és jóindulatának s elhatározta, hogy hálából évente 20.000 kor búzát és ugyanannyi bad olajat és bort küld neki; egy bad annyi, mint 72 sextarius. Ezen a réven egyre jobban megerősödött Salamon és Hirám barátsága, sőt örök barátságukra meg is esküdtek. Salamon ezután 30.000 munkást sorozott be a népből s ezeknek a szolgálatát ügyes beosztással igen megkönnyítette: tudniillik 10.000 ember egy hónapig fát döntött a Libanonon, azután hazament és két hónapig pihent; ezalatt viszont a többi 20.000 végezte a maga munkáját s a negyedik hónapban megint az első 10.000 került sorra. A munkások főfelügyelője Adonirám volt. A vidék lakói közül, akiket Dávid kijelölt a munkára, hetvenezren követ és egyéb építési anyagot hordtak, nyolcvanezer pedig mint kőfaragó dolgozott; valamenynyi fölött 3300 felügyelő volt. Mindenekelőtt a templom alapzata számára óriási sziklatömböket kellett megfaragniok, még odafönt a hegységben egymáshoz illeszteni és csak azután behordani a városba. Ezt a munkát azonban nem csupán bennszülött munkások végezték, hanem azok a mesteremberek is, akiket Hirám küldött.

3. FEJEZET

A templomépítés

Salamon a templomépítést uralkodásának negyedik évében kezdte meg, a második hónapban, amelynek a makedonoknál Artemisios, a hébereknél pedig Ijjár a neve, ötszázkilencvenkét évvel az egyiptomi kivonulás után, ezerhúsz évvel azután, hogy Ábrám Mezopotámiából Kánaánba költözött, ezernégyszáznegyven évvel a vízözön után és háromezerszázkét évvel Ádám megteremtése után. Abban az időben, amikor a templom építését

megkezdték, Hirám már tizenegyedik éve uralkodott Tyrusban és Tyrus alapítása óta akkor éppen kétszáznegyven év telt el.

Mindenekelőtt nagy mélységben lerakták a templom alapjait időálló, kemény kövekből és pedig úgy, hogy a kövek szinte egy tömböt alkottak, a földdel és ezzel biztos alapot adtak az egész építménynek, úgy hogy nem csupán az óriási épületet bírta el, hanem még a rengeteg díszítményt is. Mert ezeknek a súlya is volt legalább akkora, mint az épületé, amelyet pompásnak és díszesnek, de azért magasnak és nagykiterjedésűnek is terveztek. Az épület a mennyezetig fehér márványból készült és pedig 60 könyök magasságban, 60 könyök hosszúságban és 20 könyök szélességben. Ezen ugyanilyen méretű emelet magasodott fel, úgy hogy a templom teljes magassága 120 könyöknyi volt. A templom keletre nézett. Az előcsarnok, a tulajdonképpeni épület szélességével arányosan, 20 könyök hosszú, 10 könyök széles és 120 könyök magas volt. A templom körül harminc kisebb épületet emeltek, amelyek a templomot körülvették és az volt a rendeltetésük, hogy tömegükkel és azzal, hogy szorosan egymáshoz símulnak, összetartsák a tulajdonképpeni templomépületet. Ezeket ajtók kötötték össze egymással s mindegyiknek a hosszúsága és szélessége öt, magassága pedig 20 könyöknyi volt. E kis épületek fölött még két emelet következett ugyanilyen méretekben, úgy hogy az egész elérte a templom földszintjének magasságát; az emeletet azonban nem vették körül ilyen épületek. A tetőzet cédrusfából készült. Minden kis épületnek megvolt a maga külön teteje, amely nem függött össze a szomszédos épületek tetőivel és ezenfelül az egészet közös tető is védelmezte, amely az egyik oldaltól a másikig érő s különösen hosszú gerendákból volt összeácsolva, úgy hogy a közfalakat ezek a gerendák tartották össze és erősítették meg. A mennyezet a tetőgerendák alatt ugyanebből az anyagból készült, rekeszes volt és arany domborművek borították. A falakat viszont aranyozott cédrusfalemezek borították, úgy hogy a templom belseje ragyogott s ha valaki belépett, szinte elvakította a mindenütt feléje sugárzó aranyragyogás. Az egész templom igen művészien épült, faragott kövekből, amelyeknek eresztékei oly pompásan illettek egymásba, hogy sem kalapácsnak, sem egyéb szerszámnak a nyomát sem lehetett rajtuk észrevenni. Ennélfogva az egész épület olyannak tűnt fel, mintha egy darabból készült volna és az ember szinte úgy érezhette, hogy ez a harmónia magától lett, nem a szerszámok kényszeréből. A földszintről az emeletre a falba beépített csigalépcsőn lehetett feljutni. Mert az emeletnek nem volt kelet felé néző nagy kapuja,

mint a földszintnek, hanem kis oldalajtókon lehetett bejutni. Végül a templomot kívül-belül cédrusfagerendák fogták össze, ezeket vastag láncok kötötték egymáshoz s így támpilléreket és gyámoszlopokat helyettesítettek.

A templom belsejét a király két helyiségre osztotta, ezek közül a hátsó volt a szentek szentje. Ez a helyiség 20 könyök hosszú volt; az előtte lévő 40 könyök hosszú helyiséget szentélynek rendelte. A kettő közé eső falba cédrusfa ajtót illesztett, amelyet dúsan díszített az arany és a dombormű; kék, bíbor, skárlát s fényes és lágy fehér színekből szőtt tarka függöny takarta. A szentek szentjében, amely 20 könyök hosszú és 20 könyök széles volt, két színarany kerubimot állított fel, amelyek öt könyöknyi magasak voltak, kiterjesztett szárnyaik öt-öt könyöknyi szélesek. Közel álltak egymáshoz, mert külső szárnyaik a szentek szentjének északi, illetőleg déli falát érték, belső szárnyaik pedig ugyancsak érintkeztek és betakarták a közöttük álló frigyládát. Ez a két kerubim kimondhatatlanul és elképzelhetetlenül gyönyörű volt. A templom padlózatát is aranylapokkal rakták ki. Végül pedig a templom kapuja oly magas volt, mint a fal és 20 könyök széles és ugyancsak arannyal volt díszítve. Egyáltalán a templom mindegyik részét kívül-belül dúsan borította az arany. A kaput ugyanolyan függöny takarta, mint a belső ajtót, ellenben a tornác ajtaján nem volt függöny.

Ezután Salamon Hirám tyrusi királytól kért egy ugyancsak Hirám nevű művészt, aki anyai ágon rokonságban volt Neftáli törzsével, atyja pedig Uriás volt, izraelita származású férfiú. Ez kitűnő iparművész volt, különösen ügyes az arany-, ezüst- és fémmunkában. A király parancsára a templomban minden ilyen munkát ő csinált. Ez a Hirám a templom előcsarnokában felállított két rézoszlopot, amelyek négy ujjnyi szélesek, 18 könyök magasak voltak, kerületük pedig 18 ujjnyi. Mindegyik oszlopra liliomalakú öntött oszlopfőt illesztett, ezek öt könyök magasak voltak; mindegyiket pálmafonat övezte s ezen két sorban 200 gránátalma csüngött le. A két oszlop közül az egyiknek Jákin volt a neve, ez a bejárattól jobbra állt, a másikat, amelynek Boóz volt a neve, baloldalt állították fel.

Ezután rézből megcsinálta a félgömbalakú „öntött tengert". Az „öntött tenger" nevet nagysága miatt kapta, mert ez a medence tíz könyök átmérőjű, arasznyi vastagságú volt. A félgömb tíz csigavonalban kanyarodó talapzaton nyugodott, amelynek az átmérője egy könyöknyi volt; a talapzat körül tizenkét szarvasmarhát helyezett el, ezek a négy égtáj felé néztek; min-

den oldalon három volt, testük hátsó része befelé nyúlt, úgy hogy a félgömböt köröskörül ezek is támasztották. Az „öntött tenger“ ürtartalma 3000 bad volt.

Azután tíz darab négyszögletes rézállványt készített a mosdómedencéknek; mindegyik öt könyök hosszú volt, négy könyök széles és hat könyök magas. Ezek a domborműves öntvények így készültek: egy négyzet négy sarkán, négy kis oszlopot állítottak fel, ezekbe illesztették bele az állvány oldalait, amelyeken domborművű oroszlán, bika és sas volt; a kis oszlopokon, valamint az állvány oldalain is domborművek voltak. Az egész négy öntött keréken nyugodott, amelyeknek az átmérője másfél könyöknyi volt. Csodálatos, mily gömbölyűek voltak a keréktalpak és mily pontosan beleillettek az állvány oldalai és szegélyei. Ezek hát ilyenek voltak. A négy felső sarkán kinyujtott kéz alakú tartók voltak, ezeken a medence aljáig érő csavarodott díszítmény nyugodott. Maga a medence oroszlánmancsokon és saskarmokon nyugodott s ezek úgy illeszkedtek a tartókhoz, mintha egy darabból öntötték volna az egészet. Az állatkarmok között domborművű pálmák voltak. Ilyenek voltak a rézállványok s ezekhez azután elkészítették a tíz kerek rézüstöt; mindegyiknek az ürtartalma 40 choe volt, mindegyik négy könyök magas, felső kerülete ugyanilyen átmérőjű. Az üstöket rátették az állványokra, amelyeknek a neve mechónot volt. Ötöt a templom baloldali, vagyis északi felében, ötöt pedig a jobboldali, vagyis déli felében helyezték el, de valamennyit keleti irányban. Jobboldalt állították fel az „öntött tengert“ is, azután pedig az üstöket mind megtöltötték vízzel. Az „öntött tenger“-nek az volt a rendeltetése, hogy abban mossák meg a papok kezüket és lábukat, mielőtt felmennek az oltárhoz; a többi üstnek pedig az, hogy az egészen elégő áldozathoz felhasznált állatok belső részeit és lábait azokban tisztogassák meg.

Azután elkészítették a rézoltárt az egészen elégő áldozatok számára: 20 könyök hosszú és széles és tíz könyök magas volt; továbbá minden egyéb rézedényt, fazekakat, korsókat s mindezen felül Hirám csinált kancsókat és vedreket rézből, de oly szépek és ragyogók voltak, mintha aranyból lettek volna. Ezután készíttetett a király sok-sok asztalt, közöttük egy nagy aranyasztalt, hogy azon legyenek Isten kenyerei, ezenfelül pedig rengeteg egyéb asztalt, mind más-más alakban s ezekre tették a korsókat és csészéket; ezek közül 20.000 aranyból volt, 40.000 pedig ezüstből. Ehhez járult még Mózes meghagyása szerint rengeteg mécstartó; egyet magában a templomban állítottak fel s törvény sze-

rint egész nap égnie kellett; ezt a déli oldalon helyezték el s vele szemben az asztal a kenyerekkel az északi oldalra került. Közöttük volt az aranyoltár. Mindez a 40 könyök hosszú külső szentélyben volt, a szentek szentjének függönye előtt. A szentek szentjében viszont csak a frigyládát tartották.

Ezenfelül csinált még 80.000 boroskorsót, 10.000 arany és 20.000 ezüst csészét, továbbá 80.000 arany és kétszer annyi ezüst tálat, hogy azokban vigyék a meggyúrt búzalisztet az oltárhoz, továbbá 60.000 arany és kétszer annyi ezüstedényt; ezekben gyúrták meg a lisztet olajjal. Továbbá 20.000 arany és kétszer annyi ezüst ürmértéket, olyanokat, amelyeknek Mózesnél hin és assaron a nevük; 20.000 arany tömjénes dobozt, amelyben a füstölőszereket vitték a templomba és 50.000 egyéb serpenyőt, hogy azokban vigyék a tüzet a nagy oltárról a templom belsejébe, a kis oltárra. A főpap használatára ezer papiruhát készítettek földig érő talárral, chosennel és drágakövekkel. Párta, amelyre Mózes az Isten nevét felírta, csak egy darab volt s ez a mai napig is megmaradt. A papiruhákat bisszusból készítették, 10.000 bíborövvel. Készítettek továbbá 200.000 kürtöt Mózes előírása szerint; 200.000 bisszusruhát a leviták közül választott karénekeseknek; végül pedig borostyánszínű arany-ezüst ötvényből 40.000 hangszert, — amelyeknek nebel és kinnór volt a nevük, — hogy azokon kísérjék az éneket.

Mindezt Salamon Isten dicsőségére a legpazarabbul és a legpompásabban készíttette el, nem riadt vissza semmi kiadástól, hogy a templomot díszítse, hanem a legnagyobb bőkezűséget tanúsította az Istennek szánt kegyszerek tekintetében is. Azután még fallal vette körül a templomot: ennek a neve a mi nyelvünkön gison, görög nyelven pedig thrinkos; magassága 3 könyöknyi s célja, hogy a nép ne mehessen be a templomba és csak a papoknak legyen szabad a bejárás. A falon kívül külön négyszögletes szentélyt építtetett nagy és tágas csarnokokkal, hatalmas kapukkal a négy égtáj felé; a kapuk aranyból voltak. Ebbe a szentélybe bárki beléphetett, ha megtisztult és eleget tett a törvény parancsainak. De leírhatatlan, mily csodálatosan díszes volt ez a külső szentély. A király földdel betemettette azokat a mély szakadékokat, amelyeknek alig lehetett látni a fenekét, és egy szintre hozta annak a magaslatnak a tetejével, amelyen a templom épült. Ezt a helyiséget kettős csarnokkal vette körül, ezek oszlopokon nyugodtak s az oszlopok köveit ott a helyszínen fejtették; a csarnokok mennyezetét cédrusfa borította. Ennek a szentélynek minden kapuját ezüstből készíttette.

4. FEJEZET

Salamon a frigyládát átviteti a templomba s imádsággal és áldozattal hálát ad Istennek

Ezt a nagyszerű és káprázatos építményt és minden belső díszítését Salamon király hét év alatt készíttette el, s ezzel nem csupán elképzelhetetlen gazdagságáról tett bizonyságot, hanem kifogyhatatlan buzgalmáról is, mert azt, amire tulajdonképpen egy egész emberi élet kellett volna, a templom nagyszerűségéhez képest, igen rövid idő alatt végezte be. Ekkor írt a héberek vezéreinek és véneinek, és az egész népet Jeruzsálembe rendelte, hogy látogassa meg a templomot és legyen jelen, mikor Isten frigyládáját átviszik. Miután a meghívást közhírré tették, valamennyien összegyülekeztek ott a hetedik hónapban, amelynek náluk Thisri, a makedonoknál pedig Hyperberetaios a neve: ebbe a hónapba esik a héberek legnagyobb és legszentebb ünnepe, a sátoros ünnep. Azután a Mózestől állított sátorral és egyéb istentiszteleti kegyszerekkel együtt átvitték a frigyládát a templomba. Elől ment a király és a nép, az áldozati állatokkal, azután a leviták, akik az utat italáldozatokkal és rengeteg áldozati állat vérével hintették meg és elképzelhetetlen mennyiségű füstölőszert elégettek, úgy hogy az édes illat egészen betöltötte a levegőt, messzire szétterjedt és hirdette, hogy Isten útra kelt és — emberi fogalmak szerint — beköltözik a neki épített és szentelt házba. Ezenfelül szakadatlanul zengtek a himnuszok és karénekek, míg csak be nem értek a templomba. A frigyládát pedig így helyezték el: mikor a frigyládát be kellett vinni a szentek szentjébe, az egész nép félreállt és a papok, akik hozták, elhelyezték a két kerubim között. A kerubimok szárnyának vége összeért és a művész úgy alakította, hogy sátor és kupola módjára borultak a frigyláda fölé. A frigyládában azonban nem volt egyéb, csak a két kőtábla, azokon pedig a tízparancsolat, amelyet Isten adott Mózesnek a Sínai hegyen. A mécstartót, az aranyasztalt és az aranyoltárt a templomban a szentek szentje előtt ugyanazon a helyen állították fel, ahol a templomsátorban is álltak és azonnal rájuk is helyezték a napi áldozatot. A rézoltár azonban a templom elé került, a bejárattal szembe, úgy hogy ha az ajtót kinyitották, látni lehetett az oltárt, a szent cselekményeket és az áldozatok pompáját. A többi kegyszert mind a templom belsejében helyezték el.

Miután a papok a frigyláda körül mindent elrendeztek és távoztak a szentélyből, egyszerre csak sűrű felhő ereszkedett le a

templom fölé, — de nem komor és esővel terhes, mint a téli fellegek, — s elhomályosította a papok szemét, úgy hogy nem is látták egymást. Mindenkinek az elméjében megvilágosodott a felismerés, hogy Isten leszállt a templomba és lakóhelyéül választotta. Miközben mindnyájan ezen elmélkedtek, felkelt Salamon király, — mert eddig ült, — és Istenhez fordult, a szent felséghez illendő és önmagához is méltó szavakkal: „Uram, neked ugyan van örök lakásod, amelyet égből, levegőből, földből és tengerből alkottál és amelyet betöltesz anélkül, hogy bezárna téged. Mindazonáltal nevednek ezt a templomot szenteltem, hogy innen küldjük fel hozzád imádságainkat és áldozatainkat és bizonyosak lehessünk felőle, hogy jelen vagy és népedet nem hagyod el. Mert ha mindent látsz és mindent hallasz és közöttünk lakozol, akkor nem hagysz el bennünket és éjjel-nappal kegyesen meghallgatsz mindenkit, aki hozzád imádkozik.“ Miután így ünnepélyes áhítattal imádkozott Istenhez, a néphez fordult és eszébe juttatta Isten mindenhatóságát és jóságát: hogyan jövendölte meg atyjának, Dávidnak mindazt, ami majd elkövetkezik s amiből már nagyon sok be is teljesült, a többi pedig be fog teljesülni, s hogyan jelölte ki előre őt magát, hogy atyja halála után, ha elfoglalta a királyi trónt, építse fel a templomot. Mivel mindez oly csodálatos módon teljesült, magasztalják Istent és ne essenek kétségbe affelől, amit üdvösségükre megígért, hiszen azzal, amit láttak, megerősíthetik hitüket.

Miután a király így beszélt a néphez, megint a templom felé fordult, kinyujtotta jobbkezét a nép felé és így beszélt: „Emberi alkotásokkal lehetetlen megköszönni Isten jótéteményeit, mert az istenségnek nincs szüksége semmire és sokkal felségesebb, hogysem az ember ilyesmivel leróhatná háláját. Te azonban különbnek teremtettél bennünket, uram, a többi teremtménynél, tehát úgy illik, hogy dícsérjük felségedet és hálát adjunk neked mindenért, amivel elhalmoztad házamat és a héber népet. Mert mivel engesztelhetnők inkább haragodat és mivel imádkozhatnók le jóságodat, mint a szóval, amelyet levegőből alakítunk és megint csak a levegőn át küldünk hozzád? Ezért az ajándékért külön hála illet téged, valamint azért is, hogy atyámat alacsony sorsból nagy dicsőségre emelted és rajtam mind a mai napig minden jóslatodat beteljesítetted. Kérlek, adj meg nekem ezentúl is mindent, amit kedveltjeidnek szoktál megadni, tartsd meg családomat és gyarapítsd minden időben, mint ahogy atyámnak, Dávidnak megígérted életében és halálos ágyán, hogy megmarad a királyság az én házamban és nemzetségünkből még ezer és

ezer utód következik majd ezután. Ezt add meg nekünk és áldd meg neked tetsző erényekkel gyermekeimet. Azután kérlek még arra is: küldd le lelkedet ebbe a templomba, hogy valóban jelenvaló légy közöttünk. És ámbár az egész világegyetem nem tud befogadni téged, még kevésbbé ez a templom, mégis imádkozom hozzád: ne engedd, hogy az ellenség elpusztítsa, hanem vedd oltalmadba, mint saját tulajdonodat. Ha azonban a nép vétkezne ellened, s ezért éhínséggel, járványokkal és egyéb csapásokkal kellene lakolnia, hallgasd meg, ha ebben a templomban könyörög hozzád és imádkozik, hogy mentsd meg: mutasd meg jelenlétedet azzal, hogy megkönyörülsz rajta és megmented nyomorúságából. De ne csak a héberek iránt mutatkozzál kegyelmesnek, ha bűnbe estek, hanem azok iránt is, akik máshonnan jönnek hozzád, talán a világ távoli határairól, hogy segítségedért könyörögjenek: hallgasd meg kérésünket. Mert így megtudja az egész világ: bizony te magad akartad, hogy nálunk épüljön meg templomod, s ezért nem akarunk ellenségesen és gyülölködőn viselkedni az idegenek iránt, hanem mindenkinek megengedjük, hogy elnyerje itt a te segítségedet és kegyelmedet."

E szavak után a király leborult a földre és sokáig imádkozott. Ezután felkelt és az oltárra vitette az áldozatokat. Mikor az egészen elégő áldozat ott volt már az oltáron, egy csodajelről felismerte, hogy Isten kegyesen fogadja az áldozatot: mert tűz hullott az égből, mindenki szemeláttára belekapott az áldozatba és elemésztette. A nép ebből a csalhatatlan tüneményből arra következtetett: íme, Isten így mutatta meg hajlandóságát, hogy a templomban fog lakni. Tehát mindenki a földre borult és imádkozott, a király pedig elkezdte magasztalni Istent, felszólította a népet, hogy énekeljen vele együtt, hiszen most itt a bizonyság, most megismerhették Isten jóakaratát, kérjék tehát, hogy legyen hozzájuk mindig ily kegyes, tartsa meg őket tisztán és büntetlenül, erősítse meg őket az igazságosságban, az istenfélelemben, a Mózestől adott törvények hűséges megtartásában: így szerencsés lesz a héber nép s minden más emberi nemzetnél boldogabb. Egyúttal könyörögve kérte őket: gondoljanak arra, hogy ezt a kincset, ami most nekik jutott, meg is tartsák és gyarapítsák; mert nem elegendő, hogy istenfélelemmel és igazságossággal megszerezték, de legyen rá gondjuk, hogy állandósítsák is. Mert nem oly nagy dolog az embernek megszerezni bizonyos javakat, mint inkább megtartani azt, amit megszerzett, és bűnnel el nem játszani.

Miután a király ilyen figyelmeztetéseket intézett a néphez,

elbocsátotta, előbb azonban magáért és a héberekért 20.000 borjut és 120.000 birkát áldozott. Ezúttal első ízben hintették meg a templomot az áldozati állatok vérével és vendégelték meg benne a hébereket egytől-egyig feleségeikkel és gyermekeikkel együtt. Azután a király a néppel együtt a templom előtt tizennégy napon át nagy fénnyel és pompával és ünnepi lakomákkal megülte az úgynevezett sátoros ünnepet.

Miután beteltek az ünneppel és teljesítették Isten iránti kötelességüket, elbúcsúztak a királytól és valamennyien hazatértek; hálálkodtak Salamonnak, hogy elképzelhetetlen fáradsággal ilyen gyönyörű épületet emelt nekik és könyörögtek Istenhez, hogy még sokáig tartsa meg királyukat. Útközben ujjongtak és Istennek hálaadó énekeket zengtek és úgy értek haza, hogy nem is érezték az út fáradalmait. És akik a frigyládát a templomba vitték és megcsodálták nagyságát és szépségét s résztvettek a nagy áldozatokon és ünnepségeken, ugyancsak rendre hazatértek városaikba. A király pedig éjjel álmot látott, amely jelentette neki, hogy Isten meghallgatta imádságát és oltalmába veszi a templomot és állandóan benne lakik majd, ha Salamon és valamennyi utódja és az egész nép megmarad az igazság útján. S különösen őt magát az elképzelhető legnagyobb és legteljesebb boldogsággal áldja meg, ha követi atyja intéseit s mindig az ő családjából és Juda törzséből választja ki az ország uralkodóját. Ha azonban elpártol a törvénytől és megfeledkezik róla, vagy talán idegen istenek imádására vetemedik, kiirtja és nyomorultul eltörli nemzetségét, az izraeliták népét pedig szenvedésekkel gyötri meg; háborúval és ezernyi nyomorúsággal veri őket, kiűzi az országból, amelyet atyáiknak adott és idegen rabságba juttatja őket; megengedi, hogy az ellenség a templomot felgyujtsa és kifossza és a várost elpusztítsa, és a világon minden nép tudja meg, mennyi szerencsétlenség érte őket és döbbenjen meg úgy, hogy szinte el se higyje; ha azután a népek meghallják szerencsétlenségüket, csodálkoznak s az okát kutatják: miért gyülölte meg Isten így a hébereket, holott azelőtt dicsőséget és jólétet adott nekik, akkor kapják meg a feleletet az életbenmaradottak vallomásából: büntetésül azért, mert vétkeztek és megszegték atyáik törvényeit. Hogy Isten valóban így beszélt hozzá álmában, az fel van jegyezve a szent iratokban.

5. FEJEZET

Salamon pompás palotát épít magának és megfejti Hirám talányait

A templom felépülése után, amely, mint mondottuk, hét év alatt készült el, Salamon hozzáfogott a királyi palota építéséhez; alig 13 év alatt ezt is befejezte. Mindazonáltal a palota építése lassabban haladt, mint a templomé. Mert a templom, amely óriási méreteihez és csodálatos szépségéhez képest szinte hihetetlenül rövid idő alatt épült meg, csak Isten segítségének köszönhette, hogy ilyen gyorsan befejezhették, mivel Istennek készült. A királyi palotához azonban az építőanyagokat nem gyüjtötte oly buzgón, s különben azért is húzódott az építkezés, mert nem az Istennek, hanem csak királyoknak készült lakásul. Azonban ez is pazar építmény volt, s méltó a nép és a király gazdagságához. Éppen ezért szükségesnek tartom, hogy leírjam tervét és berendezését, hogy jövendőbeli olvasóim ebből a nagyszerűségére következtethessenek.

A palota díszterme tágas és pompás volt, rengeteg oszlopon nyugodott. Ennek az volt a rendeltetése, hogy törvénykezések alkalmával befogadja a népet s éppen azért kellett ilyen tágasnak lennie. Tehát a hossza 100, szélessége 50, magassága 30 könyöknyi volt. Az oszlopok, amelyeken nyugodott, négyszögletesek voltak, cédrusfából készültek, korinthusi stílusban; a szabályosan elhelyezett kapuk, hárommezős ajtószárnyaikkal, nemcsak díszül voltak, hanem védelmül is. Ehhez csatlakozott egész szélességében a következő helyiség, amely négyszögletes és 30 könyök szélességű volt. Ennek az átellenes oldalán erős oszlopokon nyugvó csarnok volt és ebben pompás trónus; ezen ült a király, mikor bíráskodott. Ehhez megint másik lakosztály csatlakozott: ez volt a királyné lakása; a következő helyiségek pedig arravalók voltak, hogy munka után ezekben szórakozzanak és pihenjenek; valamennyit cédrusfalemezek borították. Az egész palotát 10 könyöknyi kőkockákból építették, a falakat pedig drága faragott márványokkal borították; ilyen márványokat a föld csak egyes híres lelőhelyeken terem, templomok díszéül és királyi paloták ékességéül. Az épületet kívül háromsoros pompás oszlopcsarnok fonta körül; fölöttük párkányzat, remek domborművekkel, amelyek fákat és növényeket ábrázoltak s ezekről árnyat adó ágak csüngtek le és eltakarták a köveket. Ezek a domborművek oly fínom-művűek voltak, hogy az ember néha szinte azt hihette, hogy mozognak. A falfelület többi részét egészen

a mennyezetig tarka festés borította. Ezenfelül a király egyéb épületeket is emelt még szórakozások céljaira, továbbá végeláthatatlan csarnokokat, köztük egy éttermet is, amely csak úgy ragyogott az aranytól és egyéb dísztől és amelyben az egész asztali készlet színaranyból volt. Egyáltalán nehéz a királyi palota nagyságát és változatosságát leírni vagy felsorolni, hány nagyobb vagy kisebb szoba, hány földalatti helyiség volt benne, vagy pedig leírni a pazar kerteket, amelyeket nézni is gyönyörűség volt, s amelyek nyáron menedéket és árnyékot adtak az embereknek. Röviden: az egész építmény csupa fehér márvány, cédrusfa, arany és ezüst volt s a mennyezetet és a falat éppen olyan aranyba foglalt kövek díszítették, mint Isten templomát. Végül a király elefántcsont-trónust is készíttetett; óriási volt és hat lépcsőfok vezetett fel hozzá; minden lépcsőfokon kétoldalt két-két oroszlán állt és ugyanannyi fent a trónus mellett is. Az ülést tenyerek alkották, ezeken ült a király, a trón támlája pedig hátrafelé néző fél-marha volt s mindez színaranyból.

Salamon valamennyi építkezését húsz év alatt fejezte be. Mindehhez Hirám tyrusi királytól rengeteg aranyat, ezüstöt, cédrust és lucfenyőt kapott. Ezekért cserébe gazdag ajándékokkal halmozta el őt, évente küldött neki gabonát, bort és olajat, mert mint fentebb említettem, ezekben Hirám, mint afféle szigetlakó, hiányt szenvedett. Ezenfelül ajándékozott neki húsz galileai várost, közel a tyrusi határhoz. Mikor azonban Hirám meglátogatta ezeket és megtekintette, sehogy sem tetszett neki az ajándék, éppen ezért megüzente Salamonnak, hogy nem fogadja el a városokat; azóta ezeket a városokat „Kabul-földnek" nevezik, ez phoinikiai nyelven annyit jelent, mint „semmi". A tyrusi király Salamonnak fogas kérdéseket és elmés rejtvényeket is küldött és felszólította, hogy fejtse meg azokat és a megfejtést küldje el neki. Salamon rendkívül éleseszű ember volt, tehát a megfejtés semmiség volt neki; miután megfejtette a talányokat és jelentésüket megmagyarázta, meg is üzente Hirámnak.

Erről a két királyról megemlékszik Menandros is, — aki a tyrusiak történetét phoinikiai nyelvből görögre fordította, — még pedig ezekkel a szavakkal: „Abibal halála után fia Hirám következett a trónon, aki 34 évig uralkodott és 53 éves korában halt meg. Ő csináltatta az Eurychorost, az úgynevezett széles összekötő töltést, és Zeus templomában aranyoszlopot állított és a Libanon hegységben a templomok befedésére személyes felügyelete alatt fát döntetett. A régi szentélyeket lebontatta, Heraklesnek és Astarténak új templomokat építtetett. Herakles templomát

Peritios hónapban építtette. Haddal támadta meg az itureusokat, mert nem fizették meg az adót, leigázta őket és hazatért. Ebben az időben élt Abdemonnak egy ifjabb fia, aki egyremásra megoldotta a fogas kérdéseket, amelyeket Salamon jeruzsálemi király feladott neki.“ Dios is említi őket ezekkel a szavakkal: „Abibál halála után fia, Hirám uralkodott, aki a város keleti részén töltést emeltetett és a várost kibővítette, úgy hogy az olympiai Zeus templomát, amely kívül esett, bevonta a városba. Erre a célra a város és a templom közötti területet földdel töltötte ki. A templomot ezenfelül elhalmozta arany fogadalmi ajándékokkal. Ezután felment a Libanonra és ott templomépítés céljaira fát döntetett. Salamon, Jeruzsálem akkori uralkodója, rejtvényeket küldött Hirámnak és tőle is ilyeneket kért: aki nem tudta megfejteni a rejtvényeket, köteles volt büntetésül nagy összeg pénzt fizetni. Hirám vállalkozott reá ilyen feltételekkel, de nem tudta megfejteni a rejtvényeket, ami sok pénzébe került. Később azonban valamennyit megfejtette a tyrusi Abdemonnal és Salamonnak más rejtvényeket adott fel, ezeket viszont Salamon nem tudta megfejteni, tehát most ő fizetett jókora összeget.“ Ennyit mond Dios.

6. FEJEZET

Salamon megerősíti Jeruzsálemet, nagy városokat épít, a kánaániak ellen hadat visel, fogadja az egyiptomi és etiópiai királynő látogatását

Mivel a király látta, hogy Jeruzsálem falainak nincsenek bástyái és az volt a felfogása, hogy ez nem méltó a városhoz, azonnal munkához látott és a falakra magas bástyákat építtetett. Ezenfelül városokat is alapított és ezek voltak az ország legerősebb városai; elsősorban Hászor, Magiddo és Gázer, a filiszteusok területén; ezt a várost fáraó, az egyiptomi király, ostrom alá fogta, be is vette, legyilkolta lakosait, földig romboltatta, azután pedig odaajándékozta leányának, akit Salamon vett feleségül. Tehát ezért és mert természettől fogva is erős volt és háborúban jó szolgálatot tehetett, a király újra felépíttette. Nem messze innen még két várost építtetett, ezek voltak: Bethoron és Bálaát, azután még egyéb városokat, amelyek enyhe éghajlatukkal, egészséges fekvésükkel, rengeteg forrásukkal igen alkalmasak voltak pihenésre és szórakozásra. Ezután meghódította a puszta-

ságot Syria fölött és ott is alapított egy nagy várost, amely Syriától kétnapi, az Eufráttól egynapi és a hatalmas Babylontól hatnapi járóföldre volt. Ezt a várost azért építette oly messze Syria lakott részeitől, mert a várostól délre nem volt víz és csak ezen a helyen voltak források és vízmedencék. A várost, amelyet erős falakkal vett körül, Tádmornak nevezte el és a szíreknél ma is ez a neve, a görögök azonban Palmyrának nevezik.

Ebben az időben ezekkel a munkákkal foglalkozott Salamon király. Mivel egyeseket talán érdekelne, hogy az egyiptomi királyok Menestől kezdve — aki sok-sok évvel atyánk, Ábrám előtt Memphis városát alapította, — egészen Salamonig, tehát mintegy ezerháromszáz évig, miért viselték valamennyien a fáraó nevet, egy királyról, aki későbben uralkodott, helyénvalónak tartom felvilágosítani őket erről és megmagyarázni ennek a névhasználatnak igazi okát. Tudniillik „fáraó" egyiptomi nyelven annyit jelent, mint „király". Azt hiszem, hogy ezeknek a királyoknak ifjúkorukban más nevük volt, de mikor trónraléptek, mindegyik azt a nevét vette fel, amely az ő nyelvükön a méltóságukat jelentette. Így az alexandriai királyok is, akiknek azelőtt más nevük volt, trónralépésüktől kezdve az első királyról mind Ptolemaiosnak nevezik magukat. A római uralkodók is, akik születésükkor mind más-más nevet kaptak, valamennyien „Caesar" néven nevezik magukat, mert állásuknál és méltóságuknál fogva ez a név jár nekik; családi nevüket azután egészen elhagyják. Úgy gondolom, ez az oka annak, hogy a halikarnassosi Herodotos még háromszázharminc királyról beszél Menes, Memphis alapítója után, de egyiknek sem mondja meg a nevét; tudniillik valamennyinek „fáraó" volt a neve. Mihelyt pedig ezeknek halála után királynő lép uralomra, azt Nitokrisnak nevezi, nyilván azért, mert a királyok ugyan mind a fáraó nevet viselték, ezt azonban nő nem vehette fel, tehát a királynőt kénytelen volt a saját nevén megnevezni. A hazai forrásművekben is úgy találom, hogy az után a fáraó után, aki Salamon apósa volt, már egyik egyiptomi királyt sem nevezik így és hogy az előbb említett királynő Egyiptom és Etiópia uralkodója volt, aki Salamont meg is látogatta. Róla mindjárt részletesebben beszélek; de mindezt csupán bizonyítékul hoztam fel arra, hogy néha mennyire egyeznek az egyiptomiak forrásművei a mieinkkel.

Salamon király mindenekelőtt a lázadó kánaániak ellen fordult, akik a Libanon hegyen, egészen Emát városáig laktak, leigázta és adófizetésre kényszerítette őket, rabszolgamunkát végeztetett velük és évente kötelezte őket, hogy meghatározott számú

embert küldjenek földjei megművelésére. A héberek közül akkor senki sem volt rabszolga, és mivel Isten annyi népet alájuk vetett, erre nem is volt szükségük, sőt inkább ők kényszeríthették a leigázottakat szolgai munkára. Éppen ezért ők fegyveres hadiszolgálatot teljesítettek; inkább hadba vonultak harckocsin és lóháton, mintsem hogy kedvük lett volna rabszolgamunkára. A kánaániak fölé, akiket szolgákul magával vitt, 550 felügyelőt helyezett és a király megbízásából ezek voltak kötelesek minden tekintetben gondoskodni róluk s főképpen megtanítani őket minden munkára és mesterségre, amit megkövetelt tőlük.

Azután a király az egyiptomi tengeröbölben sok hajót építtetett, és pedig a Vörös-tenger partján fekvő Ániongáber városban, nem messze Áilát városától, amelynek a mostani neve Berenike; mert ez az egész terület akkor a zsidóké volt. A hajóhad építéséhez is bőséges támogatást kapott a bőkezű Hirámtól, Tyrus királyától; küldött neki kormányosokat és szakértő tengerészeket is. Ezeket Salamon a maga embereivel együtt elküldötte Indiába, Ofirba, az úgynevezett aranyországba, hogy onnan aranyat hozzanak neki. Gyűjtöttek is körülbelül négyszáz talentum aranyat és ezzel visszatértek a királyhoz.

Egyiptom és Etiópia királynője, aki bölcseségre törekedett és egyébként is csodálatraméltó asszony volt, hallott Salamon bölcseségéről és erényeiről s mindenképpen szerette volna személyesen megismerni; közvetlen tapasztalatból akart meggyőződni mindarról, amit naponta hallott felőle. Mivel a hír hitelessége mindig attól függ, hogy ki hozza, néha bizony hazug és megbízhatatlan. Elhatározta tehát, hogy meglátogatja és próbára teszi bölcseségét, nehéz kérdéseket ad fel neki, hogy döntse el és pompával és fényes kisérettel elment Jeruzsálembe. Tevekaravánja dúsan meg volt rakva arannyal, mindenféle kincsekkel és értékes drágakövekkel. A király rendkívül barátságosan fogadta s mivel éleselméjű ember volt, gyorsabban megoldotta a neki feladott fogas kérdéseket, mint akárki hitte volna. A királynő elámult, mert észrevette, hogy a király nemcsak nála bölcsebb, hanem bölcsesége még a hírét is jóval felülmulja. Különösen a királyi palota szépsége, nagysága és az egyes épületek művészi elrendezése keltette fel csodálkozását: mert ezekben is megnyilatkozott a király bölcsesége. Főképpen az az épület, amelynek „Libanoni erdő" volt a neve, valamint a mindennapi étkezések pompája, a pazar bútorok, a szolgák ruházata és ügyessége láttára egyik ámulatból a másikba esett. A mindennapi áldozatok és a papok és leviták szent cselekményei is lekötötték érdeklő-

dését. Miután ezt naponta látta, elcsodálkozott; az, amit látott, annyira lenyügözte, hogy nem is tudta eltitkolni meglepetését s meg is mondta a királynak, hogy mindez jóval felülmulta várakozását. „Mindaz, amiről hírből hallunk, ó király — így beszélt, — kétségeket támaszt bennünk. Azonban a te javaidról, amiket magadban hordozol, továbbá kincseidről nemcsak hogy nem hazudott a hír, hanem inkább messze elmaradt a valóság mögött; s ezt most látom világosan, mikor mindezt a te pompádat a tulajdon szememmel láttam. Már az is elkábított, amit hallottam, de az ilyen közvetett értesülés nem győz meg úgy, mint a személyes tapasztalat. Ha már az is nagyszerű és felséges volt, amit halottam, mindennél sokkal több az, amit most láttam. Valóban úgy érzem, hogy a héberek népe, valamint szolgáid és barátaid boldogok, mert naponta láthatják arcodat és hallhatják bölcseségedet. Áldott legyen az Úr, aki ezt az országot és népét annyira szerette, hogy téged tett meg királyának.“

Ezután szóval és ajándékokkal megköszönte a királynak a barátságos fogadtatást és húsz talentum aranyat és rengeteg fűszert és drágaköveket ajándékozott neki; állítólag ő adta neki az első balzsamcserjetövet is; ez még most is tenyészik országunkban. Salamon viszonozta ajándékait, a királynő kívánságai szerint; semmit sem tagadott meg tőle, hanem valóban királyi módon és bőkezűen ajándékozta meg. Miután kölcsönösen kicserélték ajándékaikat, Egyiptom és Etiópia királynője hazatért.

7. FEJEZET

Salamon gazdagsága, bujálkodása. Ádád és Jeroboám lázadása. Salamon halála

Ebben az időben a király az úgynevezett aranyországból drágaköveket és lúcfenyőt kapott. A fából gyámoszlopokat készíttetett a templomba és a királyi palotába, továbbá kinnór és nebel nevű hangszereket, amelyeket a leviták használtak, mikor a dícsérőénekeket kísérték. Mindaz, amit kapott, sokkal szebb és pompásabb volt, mint minden, amit később hoztak neki. Senki sem hiszi el, hogy az akkori lúcfenyő mennyire más volt, mint amit ma lúcfenyőnek neveznek; az eladók valami hasonlófajta fát neveztek ezen a néven, hogy a vevőket megnyerjék. Mert hasonló volt a fügefához, de sokkal fehérebb és fényesebb. Úgy véltem, hogy helyénvaló megemlítenem ezt és az olvasó is szívesen veszi,

hogy mindenki tudja a kettő közti különbséget és megismerje, milyen is volt a valódi fenyő, amit a király használt.

A királynak évente hatszázhatvan talentum aranyat szállítottak be, nem számítva azt, amit kereskedőktől vásárolt és amit Arábia királyai és törzsfőnökei ajándékul küldtek neki. Az aranyból kétszáz négyszögletes pajzsot készíttetett, mindegyik hatszáz siklus súlyú volt és még háromszáz kerek pajzsot, mindegyik három mina arany súlyú volt. Ezeket a pajzsokat abban az épületben akasztotta fel, amelynek a neve „Libanoni erdő“ volt. Azután készíttetett aranyból és drágakövekből művészi serlegeket, amelyeket lakomákon használtak. Ugyancsak minden egyéb edénye is aranyból volt, mert az ezüst oly keveset ért, hogy senki sem volt hajlandó azért eladni valamit, de nem is tudott vásárolni. Az úgynevezett tarsusi öbölben a királynak igen sok hajója volt; ezek a távoli népekhez mindenféle árut szállítottak és aranyat, ezüstöt, elefántcsontot, etiópiaiakat és majmokat hoztak értük cserébe. Egy-egy ilyen út oda-vissza három évig tartott.

Salamon gazdagságának és bölcseségének híre oly messzire terjedt, hogy a királyok, akik a róla szóló híreket hihetetleneknek tartották, mind szerették volna látni őt és gazdag ajándékokkal fejezték ki iránta érzett tiszteletüket. Arany- és ezüstedényeket, bíborruhákat, mindenféle fűszereket, lovakat, kocsikat, teherhordó öszvéreket küldtek neki s ezek oly szépek és erősek voltak, hogy úgy hitték, nagy örömet szereznek vele a királynak. Így kocsijainak a száma, ami addig ezer volt, négyszázzal meggyarapodott; lovainak száma pedig, amelyekből máris húszezer volt, kétezerrel. A lovak oly nemesek és gyorsak voltak, hogy sem szebbek, sem jobbak nem voltak sehol; páratlanul lenyügöző volt a szépségük és utolérhetetlen a gyorsaságuk; gyönyörű volt a sok lovász, csupa remek, sudár növésű fiatalember: fejjel magaslottak ki a többiek közül. Hosszú hajuk volt, öltözetük tyrusi bíborruha, hajukat naponta aranyporral hintették be s fejük ragyogott, mikor a napsugarak visszaverődtek az aranyszemcsékről. A király íjakkal és egyéb fegyverekkel látta el őket s kíséretükben naponta napfelkeltekor kiment a városból; maga fehér ruhában hajtotta kocsiját. Jeruzsálemtől két schoinos távolságnyira volt egy Etám nevű falu, a környéke csupa kert meg dús és üdítő forrás. Ide rándult ki mindennap.

Valamint Salamon minden ügyet gondosan intézett és különösen szerette a szépet, úgy az utakról sem feledkezett meg: valamennyi utat, amely a királyi városba, Jeruzsálembe vezetett, fekete kövekkel köveztetett ki, egyrészt, hogy az utasoknak

kényelmessé tegye, másrészt, hogy gazdagságát és királyi hatalmát megmutassa. Kocsijait elosztotta és minden városban bizonyos számú kocsit helyezett el és csak keveset tartott magánál. Az ilyen városokat kocsivárosoknak nevezte. Ezüstöt annyit hozott a király Jeruzsálembe, mintha közönséges kő lett volna és Judea síkságait beültette cédrusfával — ezt addig ott nem ismerték — és szikomorfával. Egyiptomi kereskedőktől kétlovas kocsikat rendelt hatszáz drachma ezüstért s ezeket elküldte a szíriai és az Eufráton túli királyoknak.

Salamon a leghíresebb királlyá lett, akit Isten legjobban kedvelt és bölcseségben és gazdaságban a héberek minden addigi uralkodóját túlszárnyalta, de nem maradt ilyen élete végéig, hanem elpártolt az ősi erkölcsöktől. Mert mértéktelenül bolondult a nőkért és végül már féktelen gerjedelmét nem elégítették ki a bennszülött nők, hanem feleségül vett idegeneket is, sidoniakat, tyrusiakat, ámmonitákat és édomitákat és így áthágta Mózes törvényeit, mert ő megtiltotta a házasodást külföldi nőkkel. Egyúttal pedig, hogy kedvükben járjon ezeknek a nőknek, bálványimádásra vetemedett. Mert a törvényhozó éppen azért tiltotta meg a házasságot idegen nőkkel, hogy a héberek ne vegyék át azoknak a szokásait és bálványimádását és ne pártoljanak el a maguk törvényeitől és istentiszteletétől. Salamon vad gerjedelmében minderről megfeledkezett. Mert az egyiptomi király leányán kívül az előkelő és főemberek leányai közül hétszáz feleséget vett és ezeken felül még háromszáz mellékfeleséget s annyira rabjuk lett, hogy átvette szokásaikat és hogy bizonyságot tegyen hajlandóságáról és szerelméről, jónak látta alkalmazkodni az ő otthoni erkölcseikhez. Mivel pedig már meg is öregedett és ítélőképessége is sokkal jobban meggyengült, hogysem emlékezetébe idézhette volna népének hagyományait, még jobban elhanyagolta Istent és egészen idegen feleségeinek bálványimádására adta magát. Már korábban is vétkezett és megszegte a törvény parancsait, mikor rézből öntött marhákat készíttetett az „öntött tenger" alapzatául, trónjára pedig oroszlánokat: mert ezeknek az ábrázolása tilos volt. S ámbár ott volt a szeme előtt atyjának gyönyörű példája és dicsősége, amit jámborsága jutalmául hagyott rá örökségül és ámbár Isten kétízben is figyelmeztette álmában, hogy járjon atyja nyomdokain: mégis letért az erény útjáról és ezért dicstelenül halt meg. Megjelent egy Istentől küldött próféta is, aki hirdette neki, hogy bűne nincs rejtve Isten előtt és megfenyegette, hogy már nem sokáig élvezheti bűnös életét. Ámbár a királyságot nem veszti el életében, mivel Isten megígérte atyjának, Dávid-

nak, hogy őt teszi utódjává, azonban halála után ez a büntetés majd a fiát éri és ha nem is pártol el tőle az egész nép, tíz törzs mégis egyik főemberéhez áll és csak két törzs marad meg Dávid unokája mellett, a nagyapja kedvéért, akit Isten szeretett és Jeruzsálem kedvéért, ahol meg akarta tartani templomát.

Salamont ennek hallatára fájdalom és megdöbbenés fogta el, mert úgy látszott, hogy összeomlik minden dicsősége, amire pedig oly büszke volt. Nem sokkal utóbb a próféta jövendölése után Isten ellenséget támasztott neki, akinek a neve Ádád volt és ez a következő okból kezdte meg az ellenségeskedést: királyi vérből származó édomita ifjú volt; midőn Dávid hadvezére, Joáb, Édomot leigázta és hat hónap alatt minden fegyverfogható férfit megöletett, Ádád az egyiptomi királyhoz, a fáraóhoz menekült. Ez szívesen fogadta, házat és földet adott neki s mikor felnövekedett, annyira megszerette, hogy felesége húgát, akinek a neve Táfnesz volt, feleségül adta hozzá, a fiút pedig, akit ez szült neki, a királyi gyermekekkel együtt neveltette. Mikor Ádád értesült, hogy Dávid meghalt és Joábot megölték, elment a királyhoz és kérte, engedje meg, hogy visszatérjen hazájába. A király azt kérdezte tőle, vajjon hiányt szenvedett-e nála valamiben, vagy megbántotta-e valaki, hogy el akarja hagyni. Azután újra meg újra kérte a király engedélyét, de az nem bocsátotta el; végül is Ádád elhatározta, hogy marad. Mikor azonban Salamon szerencséje — bűnei és Isten haragja következtében —, rosszra fordult, Ádád végre megkapta a fáraó engedélyét és visszatért Édomba. De hiába próbálta rávenni ezt az országot, hogy elpártoljon Salamontól, mert erős helyőrségei voltak és ezek miatt nem könnyű és bátorságos lázadást támasztani. Átment tehát Syriába s ott találkozott egy Rázon nevű emberrel, aki megszökött urától, Áderezertől, Szóba királyától és mint rabló garázdálkodott az országban. Ezzel szövetkezett tehát, egy rablócsapattal előrenyomult, megszállta Syria egy részét és királlyá kiáltatta ki magát. Azután még Salamon életében betört az izraeliták földjére, elpusztította és kifosztotta s így Ádád mégis megsanyargatta a hébereket.

Ezenfelül Salamon ellen fellázadt még egy földije, Jeroboám, Nábát fia, aki egy előbb kapott jövendölés alapján abban reménykedett, hogy király lesz. Ez még kisgyermek korában elveszítette atyját és az anyja maga nevelte. Mikor Salamonnak feltűnt, mily nemes érzeletű és bátor, építészeti felügyelővé nevezte ki, mikor Jeruzsálemet fallal vették körül. Munkáját oly kitűnően végezte, hogy a király József törzsének vezérévé tette. Abban az időben te-

hát, amelyről beszélünk, Jeruzsálem kapuja előtt találkozott Jeroboám egy Siló városából való prófétával, akinek Áhiás volt a neve. Ez köszöntötte, elvezette az útról egy szántóföldre, ahol kettesben maradtak, tizenkét darabra szaggatta köpenyét s azt mondta Jeroboámnak, hogy vegyen el azokból tizet és hogy Isten ugyanígy fogja széttépni Salamon országát és — amint Dávidnak megígérte — az ő fiának ad két törzset, Jeroboámnak pedig a többi tíz törzset, mert Salamon súlyosan vétkezett Isten ellen és egészen rabjuk lett a nőknek és a bálványoknak. — „Mivelhogy most már ismered az okát — folytatta —, hogy Isten miért fordult el Salamontól, tehát gyakorold az igazságot és tartsd meg a törvényt, mert csak jámborságodért szánta neked azt a legmagasabb méltóságot és ültetett téged Dávid királyi trónjára."

A próféta szavai gondolkodóba ejtették Jeroboámot és nem tudott nyugton maradni, mert igen nagyravágyó volt. Mihelyt a vezéri méltóságot elnyerte, visszaemlékezett Áhiás szavaira, megpróbálta a népet elfordítani Salamontól és rávette, hogy ruházza rá az uralmat. Mikor Salamon tudomást szerzett erről a szándékáról, el akarta fogatni, hogy megölesse; azonban Jeroboám idejében értesült erről és Sesák egyiptomi királyhoz menekült és ott maradt egészen Salamon király haláláig, úgy hogy megmenekült acsarkodásától és megtartotta magát a királyi méltóságra. Salamon agg kort ért, 94 éves korában halt meg, 80 évi uralkodás után és Jeruzsálemben temették el. Ő volt a világ legszerencsésebb, leggazdagabb és legbölcsebb királya és csak öregkorában vétkezett Isten ellen, azzal, hogy asszonyok rabja lett. Erről és azokról a szenvedésekről, amelyek ezek miatt a héberekre háramlottak, majd ott fogok beszélni, ahol arra jobb alkalom kínálkozik.

8. FEJEZET

Salamon halála után a nép elpártol Roboámtól és tíz törzs Jeroboámot választja királyának

Midőn Salamon halála után fia, Roboám következett a trónon, akinek anyja az ámmonita Nááma volt, a törzsek fejei azonnal követeket küldtek Egyiptomba, hogy hazahívják Jeroboámot. Ez Szichembe ment, ahová Roboám is megérkezett, mert elhatározta, hogy az egybegyűlt izraeliták előtt maga hirdeti ki trónralépését. Jeroboám főemberei kérték, hogy enyhítse kissé szolgaságukat, legyen hozzájuk szelídebb, mint atyja volt, mert annak

az uralkodása alatt súlyos igát hordtak; jobban szeretik majd és szívesebben szolgálnak neki, ha kegyes hozzájuk, mint ha zsarnokoskodik rajtuk. De Roboám azt felelte, hogy majd három nap mulva válaszol nekik és már azzal is gyanút keltett bennük, hogy nem felelt rögtön kedvük szerint. Tudniillik úgy gondolkoztak, hogy az ember, különösen amíg ifjú, hajlandó az emberiességre és jóságra. Mindazonáltal abból is jó reménységet merítettek, hogy nem utasította el azonnal kérésüket, hanem gondolkodási időt kért.

Ekkor Roboám összehívatta atyja barátait és tanácskozott velük, milyen választ adjon a népnek. Ezek — mint ahogy jóindulatú és a nép gondolkodását ismerő férfiakhoz illett is — azt tanácsolták neki, hogy barátságosan és jóindulattal beszéljen a néphez, ne pedig királyi gőggel, mert így megnyeri magának, mivel az alattvalók természetesen legjobban szeretik, ha királyaik jóságosak és úgyszólván leereszkednek hozzájuk. Ezt a tanácsot, amely minden alkalomra igen jó, de különösen hasznos trónralépéskor, Roboám visszautasította; mert Isten úgy akarta, hogy ne ismerje fel a tulajdon előnyét. Inkább magához hivatta azokat a fiatalembereket, akik vele együtt növekedtek fel, elmondta nekik, mit tanácsoltak neki az öregek és őket is felhívta, mondják meg véleményüket, hogy mit tegyen. Ezek pedig, mivel fiatalok voltak és Isten akarata szerint nem tehettek másként, azt tanácsolták; felelje a népnek azt, hogy a kisujja is keményebb, mint atyjának a dereka! Ha apja túlságosan keményen bánt velük, akkor ő majd még keményebb szenvedéseket mér rájuk; ha az korbáccsal fegyelmezte, ő majd skorpiókkal gyötri meg őket. Ez a tanács tetszett a királynak s mivel úgy érezte, hogy az ilyen felelet illik a király méltóságához, mikor a nép harmadnap feszült várakozással összegyűlt, hogy meghallgassa a király döntését, abban a reményben, hogy az emberséges lesz, ez mellőzte az atyai barátok tanácsát és a fiatalemberek tanácsa értelmében adta meg válaszát. Ez pedig Isten akarata szerint történt, hogy teljesedjék Áhiás jövendölése.

Roboám szavai megdöbbentették őket és szinte kővé meredtek attól, amit hallottak. De azután felháborodtak, hangosan kiáltoztak, hogy mostantól fogva semmi közük többé Dávidhoz és utódaihoz és csak a templomot hagyják meg neki, mert azt atyja építtette és megfenyegették, hogy elhagyják. Annyira elkeseredtek és megharagudtak, hogy Ádurámot, az adófelügyelőt — akit a király küldött hozzájuk, hogy lecsillapítsa őket és hirdesse nekik bocsánatát, ha esetleg meggondolatlanul és vakmerőn cse-

lekednének —, szóhoz sem engedték jutni, hanem agyonkövezték. Mikor Roboám látta ezt és megijedt, hogy talán őt is megkövezik majd, mint a szolgáját. gyorsan kocsijába szállt és Jeruzsálembe menekült. Erre Juda és Benjámin törzsei uralkodójukká választották, a nép többi része pedig elszakadt Dávid nemzetségétől és Jeroboámot kiáltotta ki királyának. Ezután Roboám, Salamon fia, összegyüjtötte a két törzset, amely hű maradt hozzá, 180.000 főnyi válogatott harcosból sereget toborzott és ezzel akart Jeroboám és népe ellen hadba vonulni és győzelmet aratni. Isten azonban egy próféta által megakadályozta ebben, mert azt üzente neki, hogy bűnös dolog haddal vonulni törzsrokonai ellen, annál inkább, mert a nép elpártolása Isten akarata szerint történt; erre abba is hagyta előnyomulását. Én most előbb Jeroboám király tetteiről fogok beszélni és csak azután Roboám királyról, hogy az események elbeszélésében kellő rendet tarthassak.

Jeroboám királyi palotát építtetett Szichem városában. Mivel közeledett már a sátoros ünnep, gondolkodóba esett, hogy a nép, ha Jeruzsálembe vonul, hogy ott imádja Istent és ülje meg az ünnepet, talán megváltoztatja véleményét, talán elkápráztatja majd a templom és az istentisztelet pompája s elszakad tőle s ismét régi királyához csatlakozik és ez az életébe is kerülhet, tehát ilyen tervet eszelt ki: két aranyborjút készíttetett s mindegyiknek templomot építtetett; az egyiket Bételben, a másikat Dánban, a Kis-Jordán forrásánál. Mindegyik templomban felállított egy borjút, azután összehívta a tíz törzset és beszédet intézett hozzájuk: „Törzsrokonaim, azt hiszem, mindnyájan tudjátok, hogy Isten mindenütt jelen van és nem csak egy helyet választott ki, hogy ott tartózkodjék, hanem mindenütt meghallgatja gyermekeinek kérését. Ezért nem akarlak arra kényszeríteni benneteket, hogy az istentiszteletre a távoli Jeruzsálembe, az ellenség városába menjetek. Az ottani templomot is csak ember építtette, ugyanígy én is csináltattam két aranyborjút, hogy istenetek legyen, az egyiket Bételben, a másikat Dánban állíttattam fel, hogy mindenki abba a városba mehessen, amely hozzá közelebb van s ott tisztelhesse Istent. Majd kijelölök közületek papokat és levitákat, úgy hogy ezentúl nem lesz szükségetek Lévi törzsére és Áron utódaira. Aki tehát vállalja a papi méltóságot, áldozzon Istennek borjút és kost, amit a hagyomány szerint az első pap, Áron is megtett.“ Ezekkel a szavaival megcsalta a népet és rávette, hogy elpártoljon atyái hitétől és megszegje a törvényt. Ebből származott a héberek minden szerencsétlensége s ez az oka, hogy ide-

gen népek leigázták és rabságba hurcolták őket. De erről még a maga helyén beszélek.

A hetedik hónapban a közeledő ünnepet Bételben akarta megülni, mint ahogy a két törzs Jeruzsálemben ünnepelt; tehát a borjú előtt oltárt emelt s mint főpap, maga ment fel az oltárhoz papjaival. Azonban abban a pillanatban, mikor a nép szemeláttára az áldozatot az oltárra akarta helyezni, előlépett egy Jádon nevű próféta, akit Isten Jeruzsálemből küldött, felállt a nép között, az oltár felé fordult és hogy a király jól hallja, így beszélt; „Isten hirdeti nektek, hogy eljön majd egy ember Dávid nemzetségéből, akinek neve Jósiás, aki majd az ő idejében fellépő hamis papokat feláldozza s ezeknek a lázítóknak, csalóknak és istenteleneknek a csontjait elégeti. És hogy ez a nép elhigyje, hogy ez mind megtörténik majd, jelet akarok mutatni nektek: ez az oltár meghasad és az áldozati állatok zsírja kifolyik a földre.“ A prófétának e szavaira Jeroboám haragra lobbant, kinyujtotta kezét feléje és megparancsolta, hogy fogják el. Ebben a pillanatban hirtelen leesett kinyujtott keze, megmerevedett és elhalt, úgy hogy Jeroboám nem tudta felemelni; utána pedig meghasadt az oltár s minden, ami rajta volt, a földre hullt, amint a próféta megjövendölte. Most megismerte a király, hogy ez az ember az igazságot mondta és isteni sugallatra jövendölt; megkérte hát, imádkozzék Istenhez, hogy karja megint megéledjen. A próféta teljesítette kérését, imádkozott Istenhez és mivel a kar azonnal meggyógyult, Jeroboám örömében meghívta a prófétát ebédre. Jádon azonban azt mondta neki, hogy nem szabad belépnie házába, sem ételt és italt magához vennie ebben a városban, mert Isten megtiltotta neki; sőt nem is szabad azon az úton visszatérnie, amelyen jött, hanem más utat kell választania. A király megcsodálta önmegtartóztatásáért, maga miatt azonban aggódni kezdett, mert a történtek után attól tartott, hogy baljóslatú fordulat következik be életében.

9. FEJEZET

Jádon prófétát engedetlensége miatt oroszlán tépi szét. Egy hamis próféta elfordítja a királyt Istentől

Volt a városban egy istentelen aggastyán és hamis próféta, akit Jeroboám nagyon tisztelt, mert mindig csak kedve szerint jövendölt és ezzel megcsalta őt. Ez az ember aggkori gyengesége miatt akkor éppen ágyban feküdt. Mikor fiai beszéltek neki a

jeruzsálemi prófétáról és a templomban történt csodákról és Jeroboám kezének meggyógyításáról, megijedt, hogy az idegen majd megrendíti tekintélyét a királynál, vagy talán ki is üti a nyeregből; meghagyta tehát fiainak, hogy azonnal nyergeljék fel szamarát, mert útra indul. Ezek rögtön teljesítették is parancsát, ő pedig felszállt a szamárra és a próféta után eredt. Éppen akkor érte utól, mikor a próféta egy magas és árnyas tölgyfa alatt pihent; köszöntötte, azután szemrehányást tett neki, hogy nem tért be hozzá és nem vette igénybe vendégszeretetét. Mikor erre Jádon azzal felelt, hogy Isten megtiltotta neki, hogy bármit is elfogadjon a város lakosaitól, a hamis próféta így beszélt hozzá: „De az Isten bizonyára nem tiltotta meg neked, hogy nálam étkezzél, hiszen én is próféta vagyok, éppen úgy tisztelem őt, mint te és most is ő küldött hozzád, hogy vendégül vigyelek magammal." Jádon hitt a csalónak és visszatért. Mikor tehát a vacsoránál ültek és barátságosan beszélgettek, megjelent Isten Jádonnak és hirdette neki, hogy engedetlenségéért megbűnhödik, mert oroszlánnal találkozik majd s az széttépi s így ő nem fog atyái sírboltjában nyugodni. Ez pedig nyilván Isten rendeléséből történt, hogy Jeroboám ne higyjen Jádon szavainak, hanem hazugságnak bélyegezze azokat. Jádon, amikor hazament Jeruzsálembe, oroszlánnal találkozott az úton; ez lerántotta az öszvérről és megölte, azonban az öszvért nem bántotta, hanem odafeküdt mellé s vigyázott rá és a próféta holttestére, míg végre jött néhány járókelő, meglátták, bementek a városba és jelentették a hamis prófétának. Ez fiaival behozatta a városba a holttestet és nagy tisztelettel eltemette; azután pedig megparancsolta fiainak, hogy halála után őt is ugyanebbe a sírba temessék s hozzátette: amit Jádon a városról, az oltárról, a papokról és a hamis prófétákról jövendölt, mind igaz; ha azonban őt halála után Jádon mellé temetik, csontjai békén fognak nyugodni, mert nem tudják majd megkülönböztetni Jádon csontjaitól. Miután így a prófétának megadta a végtisztességet és fiainak is megadta a megbízást, gonosz és istentelen szándékkal elment Jeroboámhoz és így beszélt hozzá: „Hogyan is mehettél lépre az ilyen esztelen ember szavainak?" Mikor a király elmondta neki, hogy mi történt az oltárral és az ő kezével és Jádont valóban nagy és isteni prófétának nevezte, emez igyekezett megingatni ezt a véleményét s az események hitelét körmönfont okoskodásokkal megrendíteni. Megpróbálta ugyanis elhitetni a királlyal, hogy karja csak a fáradságtól bénult meg, mert az áldozati húst vitte; mikor kissé kipihente magát, karja megint rendbejött; az oltár pedig azért hasadt meg, mert

frissen építették és rengeteg nagy húsdarabbal terhelték meg. Végül elbeszélte neki, hogy az állítólagos csodatevőt egy oroszlán széttépte, ez pedig azt bizonyítja, hogy nem volt igazi próféta. Ezzel a fecsegéssel meggyőzte a királyt, lelkét egészen elfordította Istentől, a jámborságtól és az igazságtól s istentelenségre csábította. Akkora volt Jeroboám istentelen kevélysége és törvényszegése, hogy napról-napra csak azon törte a fejét, hogyan követhetne el mindig új és az eddigieknél is gyalázatosabb tetteket. Ennyit egyelőre elegendőnek tartok elmondani Jeroboámról.

10. FEJEZET

Roboám bűnhődése és Sesák rablóhadjárata

Roboám, Salamon fia, aki, mint említettük, két törzsön uralkodott, erős és nagy városokat épített; ezek: Betlehem, Etám, Tekue, Betszúr, Szokó, Odollám, Get, Máresa, Zif, Ádurám, Lákis, Ázéka, Száraa, Ajálon és Hebron; előbb ezeket építtette meg Juda földjén, azután Benjámin törzsében is épített nagy városokat; valamennyit megerősítette, helyőrséggel rakta meg, parancsnokokat helyezett föléjük és ellátta őket bőven gabonával, borral, olajjal és egyéb szükséges élelmiszerrel, valamint pajzsokkal és dárdákkal sok tízezer harcos számára. Jeruzsálemben köréje gyülekeztek a papok és leviták az izraeliták egész földjéről, valamint a népből is azok, akik még jók és igazak voltak; ezek azért hagyták el lakóhelyüket, hogy Jeruzsálemben tiszteljék Istent, mert visszaborzadtak attól, hogy kényszer hatása alatt imádják az aranyborjúkat, amelyeket Jeroboám felállított. Így három éven át növelték Roboám hatalmát. Ez pedig előbb egyik rokonát vette feleségül és ezzel három gyermeket nemzett, azután pedig egy másik rokonát, Ábessálom leányának, Támárnak a leányát, akinek a neve Mááka volt. Ettől több gyermeke született, de legjobban szerette Máákát. Összesen tizennyolc törvényes felesége és harminc mellékfelesége volt és ezektől huszonnyolc fia és hatvan leánya született. Utódjául Ábiámot, Mááka fiát jelölte ki s rábízta kincseit és megerősített városait.

Azt hiszem, hogy az emberek gonoszságának és törvényszegéseinek oka gyakran éppen mérhetetlen szerencséjük és jólétük. Így Roboám is, mikor látta, hogy hatalma egyre növekszik, istentelen és gonosz cselekedetekre adta fejét, megfeledkezett Isten szolgálatáról és tiszteletéről, rossz példájával népét is tör-

vénytelenégre csábította. Az uralkodók erkölcseivel rendszerint az alattvalók erkölcsei együtt fajzanak el, mert ezek többnyire utánozzák a fejedelmek bűneit, nehogy a maguk erényes és tiszta életével még jobban kiemeljék azoknak az elvetemültségét. Másképp nem tudják megőrizni azt a látszatot, hogy helyeslik fejedelmeik tetteit. Ez történt Roboám alattvalóival is; mikor isentelenségre vetemedett és megszegte a törvényeket, azok is nyakra-főre igyekeztek a király kedve szerint viselkedni. Isten azonban, hogy megbüntesse Roboámot, elküldte Sesákot, Egyiptom királyát; ennek a tetteit Herodotos tévesen Sesostris királynak tulajdonította. Tehát Sesák Roboám uralkodásának ötödik évében nagy hadsereggel indult ellene: tudniillik 1200 harckocsit, 60.000 lovast és 400.000 gyalogost vitt magával; ezek közül a legtöbb lybiai és etiópiai volt. Ezzel a sereggel tört be a héberek országába, kardcsapás nélkül elfoglalta Roboám legerősebb városait, helyőrségekkel rakta meg és aztán Jeruzsálem alá vonult.

Midőn Roboámot és népét Sesák serege bezárta a városba, megint könyörögve rimánkodtak Istenhez, hogy adja nekik a győzelmet és mentse meg őket, de nem tudták Istent könyörületre indítani. Ellenben Semejás próféta hirdette nekik, hogy Isten elfordul tőlük, mint ahogy ők is elfordultak tőle és szolgálatától. Ennek hallatára lelohadt bátorságuk és tanácstalanságukban bevallották, hogy Isten méltán fordult el tőlük, mert vétkeztek ellene, megszegték parancsait és törvényeit. Mikor Isten ilyen lesújtottan és bűnbánatosan látta őket, kinyilatkoztatta a prófétának, hogy nem pusztítja ki a népet, hanem az egyiptomiak igája alá veti, hogy megtanulják, könnyebb-e embernek szolgálni, mint Istennek. Sesák tehát kardcsapás nélkül elfoglalta Jeruzsálemet, — mert Roboám ijedtében kinyittatta a kapukat, — de nem tartotta meg a szerződést, hanem kifosztotta a templomot, kirabolta Isten és a király kincseskamráját, mérhetetlen mennyiségű aranyat és ezüstöt elhurcolt és úgyszólván semmit sem hagyott ott. A négyszögletes és kerek aranypajzsokat is elvitte, amelyeket Salamon csináltatott, hasonlóképpen az arany tegzeket, amelyeket Dávid Szóbé királyától zsákmányolt és Istennek szentelt. Ezután hazatért. Ezt a hadjáratot a halikarnassosi Herodotos is említi, csak a nevet téveszti el; elmondja, hogy a király sok más népen kívül a palaestinai Syriát is leigázta, még pedig kardcsapás nélkül. Ezzel nyílván arra céloz, hogy az egyiptomiak leigázták a mi népünket. Arról is tudósít, hogy a király a kardcsapás nélkül meghódított nép

földjén oszlopokat állíttatott és ezeken női szeméremrészeket ábrázoltatott és hogy a mi királyunk, Roboám volt az, aki harc nélkül átadta neki a várost. Továbbá elmondja, hogy az etiópok az egyiptomiaktól tanulták a körülmetélést, mert a phoinikiaiak és a Palesztinában lakó szirek is saját bevallásuk szerint az egyiptomiaktól vették át ezt. Viszont köztudomású, hogy Palesztinában semmiféle szirek sem használják a körülmetélést, csak mi. Erről azonban kiki vélekedjék úgy, ahogy kedve tartja.

Sesák elvonulása után Roboám a királyi testőrségnek az aranypajzsok helyett ugyanannyi rézpajzsot készíttetett. Mivel nem volt módja háborúra és ragyogó haditettekre, békében uralkodott ugyan, de szüntelenül rettegett Jeroboámtól, mert ellensége volt. Ötvenhétéves korában halt meg, ebből tizenhét évig uralkodott. Gőgös és oktalan ember volt és csak azért veszítette el országának nagyobbik felét, mert nem követte atyai barátainak tanácsát. Jeruzsálemben temették el a királyi sírboltban. Utóda fia, Ábiám lett, mikor Jeroboám tizennyolcadik éve uralkodott a tíz törzsön. Ez tehát így végződött. Most még hátra van, hogy elmondjam, hogyan végezte életét Jeroboám. Ez továbbra is káromolta Istent, a hegytetőkön egymásután emelte az oltárokat és új meg új papokat nevezett ki a népből.

11. FEJEZET

Jeroboám fiának halála. Ábiám legyőzi Jeroboámot és hamarosan meg is hal. Utódja Ásza. Jeroboám és fia, Nádáb halála

Nem sokkal utóbb Isten a megérdemelt büntetéssel sujtotta őt és egész nemzetségét. Tudniillik ebben az időben megbetegedett Jeroboám fia, Ábia, s ezért meghagyta feleségének, hogy tegye le királyi öltözetét és közönséges ruhában menjen el Áhiás prófétához, aki csodálatosan meg tudja mondani a jövendőt, mint ahogy neki is megjövendölte királlyá választását. Mihelyt megérkezik a prófétához, adja ki magát idegennek, s kérdezze meg, vajjon meggyógyul-e a fia. A királyné férjének parancsa szerint álöltözetben elment Silóba, ahol Áhiás lakott. Mikor éppen be akart lépni házába, a prófétának, aki agg napjaira megvakult, megjelent Isten és kinyilatkoztatta neki, hogy mindjárt meglátogatja Jeroboám felesége és azt is megmondta, mit feleljen kérdésére. A királyné idegen, szegény asszonynak

adta ki magát. A próféta azonban rákiáltott: „Lépj be, Jeroboám felesége, miért alakoskodol? Isten, aki előtt semmi sincs rejtve, látomásban jelentette nekem érkezésedet s meghagyta, mit mondjak neked.“ Midőn erre az asszony hazakészülődött, a próféta ezt üzente férjének: „Semmiből és kevésből magasra emeltelek, Dávid házától elvettem a királyságot és neked adtam, te azonban nem törődtél ezzel, elhanyagoltad szolgálatomat, aranyból csináltál magadnak isteneket, hogy azokat imádjad. Ezért kiirtalak téged egész nemzetségeddel s a kutyáknak és madaraknak adlak eledelül. Olyan királyt akarok választani az izraeliták fölé, aki senkit sem hagy életben Jeroboám nemzetségéből. És ez a büntetés sujtsa a népet is. Mert én kiűzöm az ígéret földjéről és száműzöm túl az Eufráton, mert cinkosa lett uralkodója bűneinek és azokat a bálványokat imádta, amelyeket az készíttetett, az én tiszteletemmel pedig nem törődött. Te pedig, asszony, siess férjedhez és jelentsd neki ezt. Mire hazaérsz, fiad már halott lesz, mert amint belépsz a városba, meghal. Az egész nép jajveszékelve kíséri majd koporsóját, mert csak ő találtatott jónak Jeroboám nemzetségében.“ Ettől a jövendöléstől megrettent a királyné, vigasztalhatatlan volt fiának közeledő halála miatt, elrohant és sírva, jajveszékelve tette meg az utat hazáig. Kimondhatatlan gyötrelem kínozta, szinte rohant, ámbár így csak annál hamarább meglátta holt fiát; mégis úgy érezte, férje kedvéért sietnie kell. Mikor megérkezett, fiát csakugyan holtan találta, amint a próféta megjövendölte. És mindent elmondott a királynak.

Jeroboám azonban rá sem hederített, hanem nagy sereget gyüjtött, hogy háborút indítson Roboám fia és utódja, Ábiám ellen, akit fiatalkora miatt semmibe vett. Ábiám, mikor értesült Jeroboám felvonulásáról, egyáltalán nem ijedt meg, hanem fiatal korához képest szokatlan és az ellenséget is meglepő határozottsággal hadsereget toborzott a két törzsből és Jeroboám ellen vonult a Szemeron nevű helységig; közelében tábort ütött és harcra készült. Négyszázezer katonája volt, Jeroboám hadserege pedig éppen kétszer akkora. Mikor a két hadsereg már csatasorban állt, Ábiám felment egy magaslatra és kezével jelt adott, hogy Jeroboám és a nép hallgassa meg. És mikor elcsendesedtek, így beszélt hozzájuk: „Nagyon jól tudjátok, hogy Isten Dávidnak és utódainak adta a királyságot örök időkre. Azért csodálkozom, hogy elhagytátok atyámat, s az ő szolgájához, Jeroboámhoz pártoltatok, most pedig vele együtt

vonultatok hadba, hogy megtámadjátok azt, akit Isten uralkodóul rendelt és elvegyétek tőle országát. Az ország nagyobbik fele Jeroboámé, de nem sokáig örülhet majd ennek. Mert Isten megbünteti törvényszegéséért és kevélységéért, mivel nemcsak hogy maga szüntelenül vétkezett, hanem titeket is bűnre csábított. Atyám semmit sem vétett nektek és csak azért pártoltatok el tőle, mert rossz tanácsra hallgatott és a gyűlésben nem kedvetek szerint beszélt. Állítólag zsarnoksága miatt pártoltatok el tőle, a valóságban azonban Istentől és parancsaitól fajzottatok el. Ennélfogva úgy illenék, hogy ne gondoljatok többet a fiatal és tapasztalatlan Roboám kemény szavaira, hanem inkább emlékezzetek Salamonra és jótéteményeire, mert az atyák érdeme eltörli az utódok bűneit. Erre azonban nem gondoltatok és most sem gondoltok, hanem óriási hadsereggel vonultok ellenem. Kitől várjátok tulajdonképpen a győzelmet? Talán aranyborjúitoktól vagy a hegyi oltároktól, amelyek nem jámborságtoknak, hanem istentelenségteknek jelei? Vagy azért reménykedtek a győzelemben, mert olyan sokan vagytok? De semmit sem ér a százezres hadsereg, ha gonosz céllal harcol; mert csak az igazságosság és jámborság ad biztos reményt arra, hogy legyőzhetjük ellenségeinket; a győzelem pedig a mi oldalunkon van, mert kezdettől fogva megtartottuk a törvényeket és tiszteltük Istent; nem azt, akit emberkezek készítettek romlandó anyagból és akit holmi gaz király állított a nép fölé csaló szándékkal, hanem azt, aki önmagától lett s minden dolognak kezdete és vége. Ezért intelek benneteket, térjetek észre és hagyjátok abba a háborút. Gondoljatok az ősi hagyományra és mindarra, aminek eddigi nagy szerencséteket köszönhetitek."

Így beszélt Ábiám a néphez. De mialatt még beszélt, Jeroboám titokban kiküldött a táborából egy csapat katonát, hogy rejtekutakon bekerítsék Ábiámot. Mikor egyszerre csak körülvette az ellenség, serege megrémült és elcsüggedt, azonban Ábiám bátorította őket és azt mondta: bízzanak Istenben, mert őt nem kerítheti be az ellenség. Erre valamennyien egy szívvel imádkoztak Isten segítségéért, miközben a papok megfújták a kürtöket, s ők harci kiáltással megrohanták az ellenséget. Isten elvette az ellenség bátorságát és erejét és Ábiám seregének adta a győzelmet. És az ellenség soraiban olyan vérfürdőt rendeztek, amilyen még sohasem volt egyetlen háborúban sem, sem a görögöknél, sem a barbároknál, úgy hogy Ábiám katonái Isten kegyelméből nagyszerű és csodálatos győzelmet vívtak ki. Öt-

százezer ellenséges katonát öltek meg, aztán megrohamozták és feldulták az ellenség legerősebb városait és elfoglalták Bételt és Jesánát és ezeknek környékét. Jeroboám a vereség után többé nem tudott magához térni, amíg Ábiám élt. Csakhogy ez nem sokkal a győzelem után meghalt és Jeruzsálemben, ősei sírjában temették el. Huszonkét fiú és tizenhat leány maradt utána; ezeket tizennégy feleség szülte neki. A trónon fia, Ásza követte és ennek anyja Mááka, mivel a fiú még nagyon fiatal volt. Ásza uralkodása alatt az izraeliták országa tíz esztendeig békét élvezett.

Ennyit tartottam szükségesnek elmondani Ábiámról, Roboám fiáról, Salamon unokájáról. Jeroboám, a tíz törzs királya, huszonkétévi uralkodás után halt meg és fia, Nádáb követte a trónon, Ásza uralkodásának második évében. Jeroboám fia két évig uralkodott és egy húron pendült apjával istentelenségben és gonoszságban. Uralkodásának két éve alatt háborút viselt Gebbeton város ellen, a filiszteusok földjén és ostrom alá vette. Eközben egyik barátja, Báása nevű ember, Áhiás fia, összeesküvést szőtt ellene és megölte. Ez aztán Nádáb halála után magához ragadta az uralmat és Jeroboám egész nemzetségét kiirtotta. Így teljesült Isten jövendőlése, mert Jeroboám néhány rokonát, akik a városban estek el, kutyák tépték szét és falták föl, másokat pedig, akiket a mezőn vertek agyon, a ragadozó madarak lakmározták fel. Így Jeroboám háza elnyerte méltó büntetését istentelenségéért és gaztetteiért.

12. FEJEZET

Ásza legyőzi Zára etiópiai királyt. Ásza a damaskusi királyt hívja segítségül Báása ellen. Báása nemzetségének kiirtása. Zámbri. Ácháb

Ásza, Jeruzsálem királya kiváló jellemű férfiú volt, mindenekfelett istenfélő, minden tettében és gondolatában csak Isten és a törvény megtartása lebegett szeme előtt. Népének jó uralkodója volt, irtotta a rosszat és minden szennytől megtisztította országát. Hadserege háromszázezer Juda-törzsbeli katonából állt, akik pajzsot és lándzsát hordtak és kétszázötvenezer Benjámin-törzsbeli pajzsos íjászból. Uralkodásának tizedik évében Zára, Etiópia királya nagy hadsereggel vonult ellene, kilencszázezer gyalogossal, százezer lovassal és háromszáz harckocsival. Midőn elért a Juda-törzsbeli Máresa városáig, Ásza

megindult ellene és a Szefáta nevű völgyben, nem messze a várostól, csatarendbe állította seregét s mikor meglátta az etiópok óriási tömegét, hangos szóval imádkozott Istenhez, adja kezére a sokezernyi ellenséget; mert semmi másba nem veti bizakodását, csak Isten segítségébe; ő megteheti, hogy a kevesek vitézebbek legyenek a nagy tömegnél és a gyengék leverjék az erősebbeket; így száll ő is csatába Zára ellen.

Miután Ásza így imádkozott, Isten jelt adott neki, hogy övé lesz a győzelem; erre Isten ígéretében bizakodva vitézül megtámadta az etiópokat, rengeteget megölt közülük, a többit megszalasztotta és egészen Gerára városáig üldözte. Végre a héberek belefáradtak az öldöklésbe és most már hozzáfogtak Gerára város és az ellenséges tábor kifosztásához és ekkor rengeteg arany, ezüst, teve, igás- és vágómarha jutott kezükre. Miután Ásza Isten segítségével kivívta ezt a fényes győzelmet, hadserege élén visszatért Jeruzsálembe. A város közelében találkozott egy prófétával, akinek Ázáriás volt a neve; ez megkérte, álljanak meg kissé, aztán azt mondta neki, hogy ezt a győzelmet azért adta Isten, mert igazak és jámborak voltak és mindenben engedelmeskedtek akaratának; ha tovább is így cselekszenek, Isten mindig kezükre adja ellenségeiket és őket magukat boldog élettel ajándékozza meg. De ha elpártolnak Istentől, akkor éppen az ellenkezője történik velük és eljön az idő, amikor nem lesz már igazi próféta és igaz pap a népben. Akkor a városaik is elpusztulnak, a nép pedig mint idegen fog bolyongani szerte a világban. Azt tanácsolta nekik, hogy legyenek jámborak, amíg van rá idő és ne játsszák el Isten jóindulatát. Szavainak hallatára a király és a nép megörült; szívvel-lélekkel ígérték, hogy egyenkint és összesen igaz életet fognak élni, s a király felügyelőket is jelölt ki, hogy az egész országban ellenőrizzék a törvények megtartását.

Ez történt Ászával, a két törzs királyával. Most visszatérek Báásához, a többi törzs királyához, aki megölte Jeroboám fiát, Nádábot és magához ragadta az uralmat. Az ő királyi székhelye Tersza városában volt; huszonnégy évig uralkodott, még istentelenebb és elvetemültebb volt, mint Jeroboám és fia; sanyargatta a népet és káromolta Istent. Az Úr ezért elküldte hozzá Jehu prófétát és hirdette neki, hogy egész nemzetségét kiirtja és őt magát ugyanolyan csapásokkal sujtja, mint Jeroboám házát; mert ámbár Istennek köszönhette királyságát, nem viszonozta kegyelmét jámbor és igazságos uralkodással, ami

alattvalóinak áldásos, Istennek pedig kedves lett volna. Inkább Jeroboám aljasságát utánozta, mert úgy látszik, a halott szellemének gonoszsága tovább él benne. Mivel tehát hasonló lett hozzá, ugyanaz a büntetés is érje! Ámbár most Báása hallhatta, milyen büntetés sujtja őt és nemzetségét gaztetteiért, mégsem változtatta meg életmódját, pedig ezzel talán megnyerhette volna Isten bocsánatát; inkább makacsul rohant a maga és nemzetsége vesztébe, — mint a versenyzők a díjért, — hiába hirdette a próféta egész nemzetségének pusztulását; s mintha ez volna a legfőbb jó és mintha csak versenyezne valakivel, elvetemültségében napról-napra újabbakkal tetézte gaztetteit. Végül hadsereggel támadta meg az erős Ráma városát, Jeruzsálemtől negyven stadionnyira, elfoglalta és megerősítette, azzal a szándékkal, hogy helyőrséggel rakja meg és ez majd rajtaütésekkel fogja nyugtalanítani Ásza országát.

Ásza megrémült ellenségének ettől a támadásától és mivel arra gondolt, hogy Ráma helyőrsége nagyon sok kárt okozhat országának, követeket küldött arany és ezüst ajándékokkal Damaskus királyához és kérte, legyen a szövetségese; emlékeztette arra, milyen barátság kötötte össze atyjukat is. A király elfogadta az ajándékokat és szívesen megkötötte a szövetséget; Báásával kötött szövetségét azonban felbontotta és csapatokat küldött országába, hogy pusztítsák. Ily módon Áhion, Dán, Ábel-Mááka városokat és sok más várost részben földig égettek, részben feldultak. Mikor az izraeliták királya erről értesült, abbahagyta Ráma építését és megerősítését és gyorsan visszavonult, hogy szorongatott alattvalóinak segítséget vigyen. Abból az építőanyagból, amelyet Ráma megerősítésére szánt, ugyanazon a tájon két megerősített várost építtett; ezek voltak Gábaa és Mászfa. Báásának azonban nem adatott meg, hogy Ásza ellen hadba vonuljon, mert hamarosan meghalt és Terszában eltemették. A trónon azután fia, Ela követte, akit már két évvel később meggyilkoltatott lovasságának egyik ezredese, Zámbri. Mert midőn egyszer Ársza nevű tiszttartójánál ebédelt és hadvezérei vagy testőrei közül senki sem jöhetett segítségére, mert valamennyien a filiszteus Gebbeton város ostromával voltak elfoglalva, Zámbri rávette néhány lovasát, hogy megtámadják és megöljék.

Ela meggyilkolása után Zámbri ezredes maga uralkodott és Jehu jövendőlése szerint Báása nemzetségét teljesen kiirtotta; ez tehát ugyanúgy pusztult ki, mint ahogy Jeroboám nemzetsé-

géről már elmondottam. Mikor a hadsereg, amely Gebbetont ostromolta, meghallotta, hogy mi történt a királyal és hogy gyilkosa, Zámbri kaparintotta meg a trónt, fővezérét, Ámrit kiáltotta ki királlyá. Ez azonnal felkerekedett Gebbetontól, Terszába vonult, a királyi székhelyre, és rohammal bevette a várost. Zámbri, mikor látta, hogy a várost elpusztítják, visszavonult palotája belsejébe, csóvát vetett rá és a palotával együtt elégett, mindössze hétnapi uralkodás után. Az izraeliták népe pedig megoszlott; az egyik rész Tebnit, a másik rész pedig Ámrit választotta királlyá; végül ez az utóbbi kerekedett felül és miután Tebnit meggyilkolták, ő lett az egész nép királya. Ásza uralkodásának harmincadik évében lépett a trónra és tizenkét évig uralkodott; ebből hat évig Terszában, hat évig pedig Szomronban, amelyet a görögök Samariának neveznek. Ő maga a várost Szomronnak nevezte, bizonyos Szomer nevéről, aki eladta neki a hegyet, amelyen a város épült. Közte és az előbbi királyok között mindössze annyi volt a különbség, hogy ő még istentelenebb volt, mint azok. Egyébként valamennyien abban lelték kedvüket, hogy a népet mindennapos gazságaikkal elidegenítsék Istentől. Éppen azért az Úr egyiket a másikkal ölette meg és nemzetségüket kipusztította. Ámri Samariában halt meg és fia, Ácháb követte a trónon.

Mindebből az a tanulság, hogy Isten bizony nagyon sokat törődik az emberek ügyeivel, szereti a jókat, azonban a gonoszokat gyűlöli és gyökerestül kiirtja. Tudniillik az izraeliták királyai gonosztetteik miatt nemzetségükkel együtt nagyobbrészt egymás kezétől pusztultak el. Ásza azonban, Jeruzsálem és a két törzs királya, jámborsága és igazságossága jutalmául magas kort ért és negyvenegy évi uralkodás után boldog halált halt. Halála után fia, Jósáfát örökölte a trónt, akit Ázuba szült neki. Őt erénye és jámborsága miatt valamennyien ősük, Dávid méltó utódjának tartották. De erről a királyról később kell majd beszélnem.

13. FEJEZET

Ácháb és Jezabel istentelensége. Illés próféta. Nábát sorsa

Ácháb Samariában székelt és huszonkét évig uralkodott. Ő is legfeljebb annyiban különbözött elődeitől, hogy minden néven nevezendő gyalázatosságukat még fokozottabb mértékben űzte. Valamennyi gazságukat és aljasságukat utánozta, különö-

sen pedig Jeroboám törvényszegéseit: mert nem csupán az ő aranyborjait imádta, hanem még más szörnyűségeket is eszelt ki. Feleségül vette Etbáálnak, Tyrus és Sidon királyának leányát, akinek Jezábel volt a neve, és akitől eltanulta az ő bálványainak imádását. Elszánt és vakmerő nő volt ez, s elbizakodottságában és szemtelenségében arra vetemedett, hogy templomot épített annak a bálványnak, amelyet a tyrusiak Baálnak neveznek. A templomot mindenféle fákból ültetett ligettel vette körül és istenének papokat és hamis prófétákat rendelt. A király környezetében is sok efféle ember volt, különben is túlszárnyalta valamennyi elődjét istentelenségben és gonoszságban.

Ekkor a magasságos Isten egyik prófétája érkezett Teshibe, a Gálaád földjén levő városba, Áchábhoz és hirdette neki, hogy Isten ezekben az években sem esőt, sem harmatot nem bocsát a földre, míg ő maga újra meg nem jelenik. Ezt esküvel is megerősítette, s aztán visszavonult az ország északi részébe, ahol egy patak partján lakott; ebből merítette ivóvizét, eledelét pedig naponta hollók hordták. De mikor nem sokkal utóbb ez a patak kiszáradt, Isten parancsára Száréfta városába ment, amely Tyrus és Sidon közelében volt, éppen a két város között; ott majd talál egy özvegyasszonyt, aki ellátja élelmiszerrel. Nem messze a város kapujától csakugyan megpillantott egy napszámos asszonyt, aki éppen fát szedegetett. S mivel Isten kinyilatkoztatta neki, hogy ez az az asszony, aki majd táplálni fogja, odament hozzá, barátságosan köszöntötte és kérte, hozzon neki vizet. Az asszony rögtön elment, hogy vizet hozzon, mire a próféta visszahívta és kérte, hogy hozzon kenyeret is. De mikor az asszony megesküdött, hogy semmije sincs otthon, csupán egy maroknyi lisztje és egy kis olaja és ezt a kis fát is azért szedte, hogy magának és fiának kenyeret süssön és azután, mivel ezenkívül nincs semmije, meghaljon, így beszélt hozzá: „Ne félj semmit, menj haza, minden jóra fordul. Előbb azonban nekem süss kenyeret és hozd ide. Mert megjövendölöm neked, hogy a te lisztes vékád és olajos korsód nem ürül ki addig, míg Isten újra esőt nem támaszt.“ Miután a próféta így beszélt, az asszony hazament és úgy cselekedett, ahogy megparancsolta neki, s ettől fogva annyija volt, hogy nemcsak önmagát és fiát, hanem még a prófétát is eltarthatta és egyikük sem szenvedett szükséget, amíg a szárazság meg nem szűnt. Erről a szárazságról Menandros is megemlékezik, aki Etbáál tyrusi király történetében ezt írja: „Uralkodása alatt nagy szárazság dühöngött,

amely az egyik év Hyperberetaios hónapjától a következő év Hyperberetaios hónapjáig tartott. Mikor aztán könyörgést rendelt el, nagy zivatar támadt. Ő alapította a phoinikiai Botrys és a lybiai Aoza várost.“ Ezen Menandros azÁcháb alatt dühöngő szárazságot érti, mert Etbáál ebben az időben volt Tyrus királya.

Midőn annak az asszonynak a fia, aki a prófétát eledellel ellátta, betegségbe esett s ennek következtében lélekzete elakadt s már szinte holtra vált, az asszony jajveszékelt, öklével verte a mellét, keservesen siránkozott és azt hajtogatta, hogy ennek a szerencsétlenségnek a próféta az oka: mert idejött és bizonyára megbüntette őt bűneiért és ezért halt meg a fia. Azonban a próféta bátorította, azt mondta neki, hogy csak adja oda a fiát, majd ő elevenen adja vissza. Erre bevitte a fiút szobájába, amely a lakása volt, lefektette ágyára és Istenhez kiáltott: méltatlan viszonzása ez annak, hogy az asszony magához vette és ellátta. Azután pedig imádkozott, hogy Isten küldje vissza a fiúba a lelket és adja vissza életét. Erre az Úr megkönyörült az anya szomorú sorsán és annak bizonyságául, hogy a prófétát nem romlására küldte, meghallgatta kérését, és csoda módon feltámasztotta a fiút. Az asszony megköszönte a prófétának és felkiáltott: most igazán megismerte, hogy az ő szájából Isten beszél.

Nem sokkal utóbb Isten parancsára a próféta megint elment Ácháb királyhoz, hogy Isten akarata szerint hirdesse neki a közeledő esőt. Közben az éhinség országszerte dühöngött és minden élelemben nagy volt a szükség; nemcsak az emberek szenvedtek szükséget, hanem a lovak és egyéb állatok is, mert a legelőkön a szárazság miatt kiégett a fű. Erre a király magához hívatta Ábdiás nevű sáfárját, megparancsolta neki, hogy kerestessen füvet a források és patakok mentén; ha talál, vágassa le és adja oda az állatoknak. Továbbá hirnököket küldött szét az országba, hogy keressék meg Illés prófétát, s mivel nem találták, megparancsolta Ábdiásnak, hogy induljon el vele egyszerre. Így hát elindultak, Ábdiás az egyik, a király a másik úton. Ábdiás annakidején, midőn Jezabel királyné a prófétákat megölette, száz prófétát elrejtett a Gárizim-hegy barlangjaiba és ellátta őket kenyérrel és vízzel. Midőn most elvált a királytól, találkozott Illés prófétával, s miután megtudta tőle, hogy kicsoda, leborult előtte. A próféta meghagyta neki, hogy menjen a királyhoz és jelentse: nemsokára megjelenik Illés. Erre Ábdiás azt kérdezte, vajjon mit vétett ellene, hogy ahhoz küldi, aki

az egész országot átkutattatja, hogy őt megölje? Nem tudja-e, hogy nincs olyan hely, ahová ne küldött volna hírnököket, hogy elfogassa és halálra adja őt? Csak attól fél, — folytatta, — hogy Isten intésére máshová akar menni innen. Mivel pedig őt a király küldte, hogy megkeresse a prófétát, ha nem találja meg, halállal kell bűnhödnie. Arra kéri tehát a prófétát, mentse meg őt; gondoljon arra, hogy ő, Ábdiás, megmentette a pusztulástól a száz prófétát, s titokban még most is ellátja őket élelemmel. Erre a próféta biztatta, hogy csak bátran menjen a királyhoz és esküvel ígérte neki, hogy még ugyanazon a napon ő is megjelenik Áchább előtt.

Miután Ábdiás megjelentette Áchábnak, hogy hol tartózkodik Illés próféta,Ácháb elment hozzá és haragosan megkérdezte: vajjon ő e az, aki éhinségbe döntötte a héber népet? Ez pedig kereken megmondta: maga a király idézte elő a szerencsétlenséget, nemzetségével együtt, mert idegen isteneket hoztak az országba, azokat tisztelték, a maguk istenét pedig, aki az igaz Isten, elhagyták és megvetették. Meghagyta neki: menjen most és gyüjtse össze az egész népet Karmel hegyén, a maga és felesége prófétáit is, ahány csak van, valamint szent ligeteik papjait, akik vagy négyszázan lehetnek. Midőn tehát a király parancsára az említett hegyen valamennyien összegyülekeztek, Illés próféta megjelent közöttük és beszélt hozzájuk: meddig sántikálnak még így kétféle tanítás és kétféle meggyőződés között? Ha atyáik Istenét tartják az igaz és egyetlen Istennek, akkor kövessék őt és tartsák meg parancsait; ha azonban megvetik és úgy gondolják, hogy idegen isteneket kell tisztelniök, hódoljanak azoknak. Minthogy a nép erre csak hallgatott, Illés azt javasolta, hogy ő majd hoz egy ökröt, levágja és máglyára teszi, de a máglyát nem gyujtja meg, hogy így kipróbálja az idegen istenek és a maga istene erejét, ámbár ő egyetlen prófétája, a többiek pedig négyszázan vannak; tehát ők is cselekedjék ugyanezt és fohászkodjanak bálványaikhoz, hogy gyujtsák meg a máglyát. Majd abból tetszik meg, melyik az igaz Isten, hogy melyik gyujt tüzet. Mivel ezt a javaslatot elfogadták, Illés felszólította a többi prófétát, hogy először ők áldozzanak ökröt és hívják segítségül isteneiket. Mikor azonban hiábavaló volt az imádság, a fohászkodás és az áldozat, mert nem történt semmi, Illés gúnyosan odakiáltott nekik: hívják hangosabban as isteneiket, mert azok talán elutaztak vagy alszanak. Azok aztán egészen délig erőlködtek és szokásuk szerint felhasogatták testü-

ket kardokkal és tőrökkel. Ekkor aztán Illés is nekifogott és bemutatta áldozatát; felszólította amazokat, lépjenek hátrább, a népet pedig, hogy jöjjön közelebb és figyeljen, nehogy ő titokban meggyujtsa a máglyát. Erre hozott tizenkét követ, a tizenkét törzs száma szerint, oltárt készített belőlük s az oltár körül mély árkot ásott. Aztán a fahasábokat az oltárra helyezte és leöntötte négy vödör forrásvízzel, úgy hogy a víz köröskörül lefolyt és megtöltötte az árkot. Az előkészületek után imádkozott Istenhez és kérte, mutassa meg hatalmát az elvakult népnek. És íme, egyszerre csak tűz hullott az égből, a nép szemeláttára belekapott az oltárba s elemésztette az áldozatot a vízzel együtt, az árok pedig kiszáradt.

Ennek láttára az izraeliták a földre vetették magukat, imádkoztak Istenhez, őt az egyetlen, igaz és legfelségesebb Istennek nevezték s minden más istent esztelen és idétlen emberi képzeletnek bélyegeztek; azután pedig Illés parancsára megragadták a hamis prófétákat és megölték. Illés figyelmeztette a királyt, menjen haza ebédelni s egyébként se aggódjék, mert rövidesen meglátja: Isten esőt bocsát a földre. Erre Áchàb eltávozott, Illés pedig felment a Kármel csúcsára, leült, térdére hajtotta fejét és megparancsolta szolgájának, menjen fel egy kiugró sziklacsúcsra, kémleljen ki a tenger felé és jelentse neki, ha felhőt lát közeledni, mert mindaddig tiszta és derült volt az ég. A szolga elment és több ízben is azzal a hírrel tért vissza, hogy még eddig semmit sem látott; hetedszerre azonban jelentette, hogy valami feketeséget lát az égbolton, de nem nagyobb egy emberi lábnyomnál. Erre Illés Áchábhoz küldött és megüzente neki, jöjjön sürgősen a városba, mielőtt leszakad a zápor. A király azonnal Jezráhelbe ment. Rögtön utána elsötétedett az égbolt, tele lett felhőkkel s hatalmas vihar és zápor keletkezett. A próféta pedig, akit megszállt az Isten, a király kocsija mellett futott egészen Jezráhel városáig.

Mikor Áchàb felesége, Jezabel megtudta, milyen csodákat művelt Illés s megölte az ő prófétáit: megharagudott és megfenyegette, hogy éppen úgy megöleti őt, mint ahogy Illés megölte az ő prófétáit. Illés megijedt és ezért Bersábé városába menekült, amely Juda törzsének határához közel van. Ott elvált szolgájától és egyedül kiment a pusztába. És halált kívánt magának, mert ő sem jobb, mint atyái és ha ezek meghaltak, minek él akkor ő? Erre lefeküdt egy fa alá és elaludt, de valami jelenés hamarosan felébresztette s midőn felkelt, eledelt és vizet talált maga mellett. Evett és erőt gyüjtött az eledelből és felment az

úgynevezett Sinai hegyre, ahol a hagyomány szerint Mózes megkapta Istentől a parancsolatokat. Ott mély barlangot talált, bement és abban vett szállást. Egyszerre csak megkérdezte egy hang, amelyről nem tudta, honnan jön: miért hagyta el a várost, mért jött ide? Megmondta, hogy azért, mert megölte az idegen istenek prófétáit és meggyőzte a népet, hogy csak egy az Isten, akit kezdettől fogva tiszteltek és mert a király felesége ezért az életére tör. Erre a hang megparancsolta neki, hogy másnap menjen ki a barlangból s akkor majd megtudja, mit kell tennie. Midőn tehát napkeltekor kijött a barlangból, földrengés moraját hallotta és ragyogó tűzfényt látott. Utána minden elcsendesedett és ő hallotta Isten hangját; figyelmeztette, hogy ne féljen semmitől, mert ellenségei nem tudnak erőt venni rajta; most térjen haza és kiáltsa ki krállyá saját népe fölött Jehut, Námsi fiát, a damaskusi szírek királyává meg Házáelt; maga helyett pedig tegye meg prófétának az ábelmehulai Elizeust. Az istentelen népet azután részben Jehu, részben Házáel fogja elpusztítani. Illés tehát visszatért a héberek országába és miután találkozott Elizeussal, Sáfát fiával, amint éppen néhány ember társaságában tizenkét iga marhával szántott, odalépett hozzá és rádobta köpenyét. Erre Elizeus tüstént prófétálni kezdett, ott hagyta marháit és követte Illést; azonban engedélyt kért, hogy még előbb elbúcsúzhasson szüleitől. Miután az engedélyt megkapta és szüleitől elbúcsúzott, Illéssel együtt elment s egészen annak haláláig tanítványa és szolgája maradt. Ez történt tehát ezzel a prófétával.

Bizonyos jezráheli származású Nábótnak volt egy szántóföldje a királyi birtok szomszédságában. A király felszólította, hogy mondja meg az árát és adja el neki ezt a földet, amely határos az övével, hogy egyesíthesse a maga birtokával. De ha nem akar érte pénzt, kívánhatja helyette a király bármely másik földjét. De Nábot nem fogadta el az ajánlatot, hanem kijelentette, hogy atyáitól örökölt földjén akar gazdálkodni. Mikor a király látta, hogy kívánsága nem teljesül és úgy érezte, hogy ezzel szégyen esett rajta, nagyon bosszankodott és sem ételhez, sem italhoz nem nyúlt. Jezábel megkérdezte, miért ilyen rosszkedvű, hogy sem nem fürdik, sem nem reggelizik, sem nem ebédel. Erre a király elmondta neki Nábot gorombaságát és hogy hiába tett neki illő ajánlatot; szinte királyi méltóságát is megalázta, foghegyről beszélt vele és nem teljesítette kérését. Az asszony azonban bíztatta, hogy ne keseredjék el, ne eméssze magát és törődjék megint teste gondozásával; majd neki

lesz gondja rá, hogy Nábot elvegye büntetését. ÉsÁcháb nevében nyomban írt az izraeliták elöljáróinak, hogy tartsanak böjtöt, hívjanak össze népgyűlést, tegyék meg elnöknek Nábotot, mert előkelő nemzetségből származik, aztán bujtassanak fel három elvetemült embert, akik majd bizonyságot tesznek, hogy Nábot káromolta Istent és a királyt, mire mindjárt kövezzék is meg és így tegyék el láb alól. Csakugyan elhangzott Nábot ellen a hamis vád, amint a királyné követelte, hogy káromolta Istent és a királyt, mire a nép agyonkövezte. Mikor Jezábel erről értesült, bement a királyhoz s felszólította, hogy most már vegye birtokába ingyen Nábot szőlejét. Ácháb nagyon megörült ennek, felugrott heverőjéről és elindult, hogy megnézze Nábot szőlejét. Isten azonban haragjában odaküldte Illés prófétát is, hogy kérdezze meg Áchábot: miért gyilkoltatta meg a föld jogos tulajdonosát és miért akarja törvénytelenül eltulajdonítani a földet. Ez oda is ment s mikor a király megkérdezte, mit akar hirdetni neki — mert szégyelte magát, hogy ez rajtakapta bűnén — Illés azt mondta, hogy ahol Nábot holttestét felfalták a kutyák, ugyanazon a helyen fog majd elfolyni a királynak és feleségének a vére is és elpusztul egész nemzetsége, mert elkövette azt a szörnyű bűnt, hogy az ősi törvények csúfjára jogtalanul megöletett egy polgárt. Erre Áchábot bűnbánat szállta meg, zsákruhát öltött, mezitláb járt, böjtölt és megvallotta bűneit. És Isten kiengesztelődött és a próféta által hirdette neki, hogy életében nem sujtja ezzel a büntetéssel nemzetségét, mert megbánta bűnét, hanem csak majd Ácháb fián váltja be fenyegetéseit. És a próféta ezt meg is mondta a királynak.

14. FEJEZET

Benádád, Damaskus és Syria királya kétszer indít hadat Ácháb ellen, de mind a kétszer vereséget szenved

Ez történt Áchábbal. Benádád pedig, Syria és Damaskus királya, összevonta országának minden haderejét, az Eufráton túlról harminckét királlyal szövetséget kötött és megindult Ácháb ellen. Ennek gyengébb volt a hadserege, tehát nem mert nyílt csatába bocsátkozni, hanem az ország lakosait a megerősített városokba terelte és maga Samariában maradt, amelynek a fala nagyon erős volt és bevehetetlennek látszott. Syria királya azon-

ban egész hadseregével körülzárta Samariat és ostrom alá vette a várost. Aztán hírnököt küldött Áchábhoz azzal a követeléssel, hogy fogadja követeit, akik majd megmondják neki akaratát. Midőn az izraeliták királya erre hajlandónak nyilatkozott, megjelentek előtte a követek és felszólították, hogy adja ki Ácháb kincseit, valamint gyermekeit és asszonyait Benádádnak. Ha ebbe beleegyezik és megengedi Benádádnak, hogy mindent elvegyen, ami kedvére van, akkor visszavonja hadseregét és abbahagyja a város ostromát. Erre Ácháb a követekkel megüzente Benádádnak, hogy ő és övéi legyenek mind Benádád tulajdonai. Mikor a követek ezt jelentették uruknak, még egyszer elküldte őket Áchábhoz. Most már azt követelte, hogy csak úgy lesz teljes a megegyezés, ha másnap beengedi a városba Benádád katonáit, akik majd átkutatják a királyi palotát s barátainak és rokonainak házait, s mindent, ami értékes, elvisznek, azt pedig, ami nem tetszik nekik, ott hagyják. Syria királyának második üzenete miatt Ácháb felháborodott, összehívta a népet és azt mondta, hogy ő ugyan hajlandó a nép megmentéséért és a békesség kedvéért feleségeit s gyermekeit kiszolgáltatni az ellenségnek és minden kincséről lemondani, mert a szír király követei első ízben ezt követelték; most azonban még ezenfelül el akarja küldeni szolgáit, hogy minden házat kutassanak ki és semmi értéket ne hagyjanak birtokukban s ezzel nyilván csak ürügyet keres a háborúra, mert úgy gondolkozik, hogy Ácháb ugyan a nép érdekében szívesen odaadja a maga kincseit, de inkább vállalná a háborút, mintsem hogy a népet ekkora megszégyenítés érje. Mindazonáltal kijelentette, hogy úgy fog cselekedni, ahogy a nép akarja. De a nép elutasította a követelést és elhatározta, hogy felkészül a háborúra. Ácháb tehát azzal az üzenettel bocsátotta el a követeket, hogy az előbbi követelést népe biztonsága érdekében hajlandó teljesíteni, azonban a második követelés teljesítéséről szó sem lehet.

Mikor Benádád erről értesült, haragra lobbant és harmadízben is követeket küldött Áchábhoz; megfenyegette, hogy sáncot hányat a város körül, amely a falnál is magasabb lesz — hiszen a fal különben is hitvány — és ehhez nem kell egyéb, mint hogy minden katonája egy maroknyi földet hozzon. Ácháb erre azzal válaszolt, hogy nem úgy szerez dicsőséget, ha fegyveres erejével henceg, hanem ha a harcban győz. Ezt a választ megvitték a követek s mikor megérkeztek, a király éppen ebédelt a harminckét idegen fejedelemmel. Benádád rögtön meg-

parancsolta, hogy húzzanak palánkot a város körül és sáncot is hányatott és alkalmazta az ostrom minden módszerét. E készülődések közben Áchábot és az egész népet nagy aggodalom szállta meg, de nemsokára megint nekibátorodtak, mert jött egy próféta és hirdette, hogy Isten kezükre adja az ellenség roppant seregét. S mikor a király megkérdezte, kinek a segítségével vívja ki a győzelmet, a próféta így felelt: „A vezérek fiai által, azonban neked kell őket vezetned, mert ők még tapasztalatlanok." Ezért hivatta a vezérek fiait, akik összesen kétszázharmincnégyen voltak s mikor arról értesült, hogy a szír király éppen lakmározik, kinyittatta a kapukat és kiküldte az ifjakat. Mikor a kémek ezt jelentették Benádádnak, egy szakasz katonát küldött az ifjak elé azzal a paranccsal, hogy ha azok harcot kezdenek, bilincseljék meg és vezessék hozzá őket; de ha békés szándékkal jönnek, akkor ők is viselkedjenek békésen. EközbenÁcháb az egész hadsereget készenlétben tartotta a városban, hogy kitörjön vele. A vezérek fiai összecsaptak a katonacsapatokkal, sokat megöltek azok közül, a többieket pedig visszakergették a táborba. Mikor az izraeliták királya észrevette ezt a sikert, egész seregével kivonult, rajtaütött a szírek hadseregén, megverte és szétszórta. Mivel a szírek nem vártak kitörést, a támadás védtelenül és éppen mámorban találta őket, úgy hogy ott hagyták minden felszerelésüket és úgy menekültek a táborból; magát a királyt is csak gyors lova mentette meg. Ácháb még sokáig üldözte a szíreket és sokat levágott közülük, aztán kifosztotta a tábort s abban rengeteg arany és ezüst kincset, kocsit és lovat talált, végül pedig visszatért a városba. A próféta figyelmeztette, hogy tartsa hadseregét készenlétben, mert Syria királya a következő évben megint haddal vonul majd ellene.

Benádád, mihelyt hadserege maradványaival biztonságba jutott, tanácsot tartott barátaival: hogyan támadja meg újra az izraelitákat. Ezek úgy vélték, hogy ne harcoljanak velük többé a hegységben, mert az Istenük ott különösen hatalmas; éppen ezért szenvedtek tőlük most is vereséget; viszont ha a síkságon harcolnának, legyőzhetnék őket. Azt is tanácsolták neki, hogy küldje haza azokat a királyokat, akik szövetségesei voltak, de a csapataikat tartsa magánál és királyok helyett a maga helytartóit tegye meg vezéreknek. Ezenfelül az elszenvedett veszteség pótlására szedjen azoknak az országában csapatokat, harckocsikat és lovakat. Mivel ezt a tanácsot helyesnek tartotta, ilyen értelemben hozta rendbe hadseregét.

Tavasz elején aztán hadseregével az izraeliták ellen vonult és Áfek város mellett nyílt mezőn ütött tábort. Acháb csapataival felvonult ellene és vele szemben ütött tábort; azonban az ő hadserege az ellenségéhez mérten igen kicsiny volt. És a próféta megint megjelent Achábnál és hirdette, hogy Isten neki adja a győzelmet, mert be akarja bizonyítani a szíreknek, hogy hatalma a síkságon éppen akkora, mint a hegységben. A két tábor hét napig nézett farkasszemet egymással, mikor azonban a hetedik nap hajnalán az ellenség csatarendbe állította seregét, Acháb is harcra készült. Kemény viadalban megverte az ellenséget, megszalasztotta s üldözés közben csak úgy aprította. A harckocsik is sokat elpusztítottak közülük, egymás kezétől is sokan estek el és csak kevésnek sikerült a megszállott Áfek városába menekülnie. Azonban ezek mintegy huszonhétezren, ugyancsak elpusztultak, mert rájuk omlott a várfal és agyoncsapta őket; magában a csatában százezer ember esett el. A szírek királya, Benádád, leghűségesebb barátaival menekült és egy földalatti kamrában rejtőzött el. Társai elmondták neki, hogy az izraeliták királya jóindulatú és szerény ember, ezért remélik, hogy Acháb megkegyelmez nekik, ha Benádád megengedi, hogy elmenjenek hozzá. A király tehát útra bocsátotta őket. Zsákruhát öltöttek, aztán kötelet csavartak fejük köré — mert ősidők óta így szoktak könyörögni a szírek — és megindultak Achábhoz. Ott aztán előadták Benádád kérését, hogy kímélje meg az életét s viszont megígérték, hogy örökké hálásak lesznek Achábnak. Ez azt felelte: örül, hogy a király életben maradt és megígéri, hogy tisztelettel és jóindulattal bánik vele, éppen úgy, mintha a testvére volna. Miután még meg is esküdött rá, hogy a királynak semmi bántódása sem esik, kihozták Benádádot abból a házból, ahol addig rejtőzködött és kocsin Achábhoz kísérték. Benádád a lábaihoz vetette magát, Acháb pedig kezét nyujtotta neki, megint kocsijára ültette, megcsókolta s bátorította, hogy ne féljen. Benádád hálálkodott és megígérte neki, hogy élete fogytáig emlékezetében tartja jóságát; az izraelita városokat, amelyeket elődei elfoglaltak, szívesen visszaadja neki és Damaskus mindig nyitva lesz Acháb számára, éppen úgy mint ahogy atyái szabadon járhattak ki és be Samariában. Erre esküvel pecsételték meg barátságukat. Acháb dúsan megajándékozta Benádádot és elbocsátotta. Így végződött az a háború, amelyet Benádád, Syria királya, viselt Acháb és az izraeliták ellen.

Azonban egy Mikeás nevű próféta megjelent az egyik izraelitánál és megparancsolta neki, hogy verje sebesre a fejét, mert Isten így akarja. De mikor ez vonakodott, a próféta megjósolta neki, hogy majd oroszlán tépi szét, mert nem engedelmeskedett Istennek. Ez csakugyan beteljesedett és akkor a próféta egy másik izraelitához ment ugyanezzel a kéréssel. Miután ez megsebesítette a prófétát, Mikeás bekötötte fejét, elment a királyhoz, elmondta neki, hogy az ő seregében harcolt, ezredesétől azt a parancsot kapta, hogy vigyázzon az egyik hadifogolyra, mivel azonban ez megszökött, ő attól tartott, hogy az ezredes halállal bünteti, mert ezzel fenyegette meg arra az esetre, ha a fogoly megszökik. Áchább azt válaszolta rá, hogy megérdemli; s ekkor a próféta levette fejéről a kötést és megismertette magát; ezt a cselt csak azért alkalmazta, hogy a királyt tulajdon szavaival fogja meg. S megmondta neki, hogy mivel büntetlenül elbocsátotta Benádádot, aki az Istent káromolta, Isten majd őt bünteti meg, még pedig a királyt maga Benádád, a népet pedig hadserege által pusztítja el. Erre Áchábot elöntötte a harag és megparancsolta, hogy vessék börtönbe a prófétát. Mindazonáltal Mikeás szavai nagyon megrendítették és így ment haza palotájába.

15. FEJEZET.

Jósáfát jeruzsálemi király.Ácháb a szírek elleni harcban elesik.

Ez történt Áchábbal. Most pedig visszatérek Jósáfáthoz, a jeruzsálemi királyhoz. Ez kiterjesztette hatalmát és nem csupán a leigázott népek városait rakta meg helyőrségekkel, hanem Efráim törzsének azokat a városait is, amelyeket nagyatyja, Ábiám hódított meg, mikor Jeroboám uralkodott a tíz törzsön. Az Úr kegyes volt hozzá és megsegítette, mert igaz és jámbor ember volt és szüntelenül csak azzal törődött, hogyan nyerje meg Isten tetszését és hogyan tegyen kedvére. A szomszédok királyi ajándékokkal mutatták meg iránta tiszteletüket, úgy hogy óriási kincset és páratlan dicsőséget szerzett.

Uralkodásának harmadik évében összehívatta az ország elöljáróit és a papokat; megparancsolta nekik, hogy járják be az országot, s valamennyi alattvalóját oktassák Mózes törvényeire, hogy megtartsák azokat és buzgón tiszteljék az Istent. Ennek az egész nép megörült, úgy hogy semmi mással nem törődtek és semmit sem cselekedtek oly szívesen, mint hogy megtartották a törvényeket. A szomszédok tovább is tisztelték Jósáfátot és békében

éltek vele; a filiszteusok megszabott adót fizették neki, az arabok pedig évente háromszázhatvan bárányt és ugyanannyi bakot szállítottak. Nagy és igen jól megerősített városokat épített s hadseregét és felszerelését mindig rendben tartotta a háborúra. Juda törzséből volt neki háromszázezer nehézfegyverzetű katonája, Ednás vezérlete alatt és még kétszázezer katonája Jóhánán vezérlete alatt, aki ezenfelül még Benjámin törzséből kétszázezer íjászt vezényelt. Harmadik vezére, akinek Józábád volt a neve, száznyolcvanezer főnyi nehézfegyverzetű katonával állt a király rendelkezésére. Ezeken kívül ott voltak még a megerősített városok helyőrségei.

Fiának, Jórámnak Átáliát, — Áchábnak, a tíz törzs királyának leányát, — adta feleségül. Midőn nem sokkal utóbb Samariába ment, Ácháb szívesen fogadta, kiséretét fényesen megvendégelte kenyérel, borral és hússal és végül kérte Jósáfátot, kössön vele szövetséget Syria királya ellen, hogy visszafoglalhassa a gálaádi Rámót városát, amelyet a szír király atyja az ő atyjától hódított el. Jósáfát megigérte neki, hogy ugyanakkora sereggel segíti meg, mint a sajátja és csapatait Jeruzsálemből Samariába rendelte. Erre mind a két király kivonult a városból, mindegyik helyet foglalt a maga trónusán, hogy kifizettessék katonáiknak a zsoldot. Eközben Jósáfát parancsot adott, hogy hívják elő a prófétát és kérdezzék meg, vajjon tanácsos-e mostanában háborút indítani a szír király ellen, mert Ácháb már három éve békében és barátságban él a szír királlyal, mióta elbocsátotta őt a fogságból.

Ezután Ácháb összehívta a maga prófétáit, — mintegy négyszázan voltak, — és megkérdeztette Istent, vajjon, ha hadat indít Benádád ellen, övé lesz-e a győzelem és meghódíthatja-e a várost, amelyért háborút indít. Mikor a próféták azt tanácsolták neki, hogy csak indítsa meg a hadjáratot, mert a szír királyt épp úgy legyőzi, mint azelőtt és foglyul ejti: gyanut fogott Jósáfát, hogy ezek talán hamis próféták és megkérdezte Áchábot, vajjon nincs-e itt Istennek más prófétája, akitől valami bizonyosat tudhatnának meg a jövőről. Ácháb azt felelte, hogy van még egy, azonban ő gyűlöli, mert azt jövendölte neki, hogy a szír király legyőzi és megöli; éppen ezért börtönre is vettette; a neve Mikeás, Jemla fia. Mikor Jósáfát ragaszkodott hozzá, hogy vezessék elő a prófétát, Ácháb elküldte egyik heréltjét, hogy hozza el Mikeást. Ez útközben megmondta a prófétának, hogy a többi mind győzelmet jósolt a királynak. Mikeás azonban azt felelte, hogy ő nem foghat rá hazugságot az Istenre és a királynak azt fogja jósolni, amit

Isten sugall neki. Mikor Ácháb előtt állt és a király az eskü szentsége alatt felszólította, hogy mondja meg az igazat, azt felelte, hogy Isten megmutatta neki az izraelitákat, amint menekülnek s a szírek üldözik őket és szétkergetik a hegységben, mint a pásztor nélkül maradt nyájakat. Ezután még hozzátette: Isten kinyilatkoztatta neki, hogy Ácháb elesik a csatában, a többiek azonban épségben megmenekülnek. Mikeás szavainak hallatára Ácháb így szólt Jósáfáthoz: „Nem mondtam-e neked ép az imént, mily rosszindulatú irántam ez az ember és mindig rosszakat jövendöl nekem? Mikeás azzal vágott vissza, hogy Isten szavát mindig meg kell hallgatni; a hamis próféták háborúba kergetik a királyt, a győzelem reményével, holott pedig el fog pusztulni. A királyt emiatt aggodalom és félelem szállta meg. Ekkor Szedekiás, az egyik hamis próféta, előlépett és figyelmeztette a királyt, hogy ne törődjék Mikeással, mert hazudik. Bizonyítékul felhozta Illés prófétát, aki mindenesetre jobban tudott jövendölni, mint Mikeás, mert azt jósolta, hogy Nábót szöllejében, Jezráhel városa mellett, a kutyák fogják felnyalni vérét, mint ahogy Nábót vérét felnyalták, akit őmiatta kövezett meg a nép. Világos tehát, hogy Mikeás hazudik, mert a különb prófétával szemben nem átallja azt állítani, hogy a király három nap mulva meghal. „Most azonban kiderül, vajjon igaz próféta-e és Isten lelke lakozik-e benne: íme, ha most megütöm kezemmel, bénítsa meg kezemet, mint ahogy Jádon megbénította Jeroboám király jobbkezét, mikor ez el akarta fogatni. Erről bizonyosan hallottál.“ Erre most megütötte Mikeást; és mivel emiatt semmi baja sem esett, Ácháb nekibátorodott és elhatározta, hogy azonnal megindul a szír király ellen. Azt hiszem, a végzetnek esett áldozatul, mert inkább hitt a hamis prófétának, mint az igaznak, hogy sorsa beteljen. Szedekiás pedig vas szarvakat csináltatott magának és közölte Áchábbal: Isten kijelentette neki, hogy ezekkel pusztítja el Syriát. Erre Mikeás megjövendölte, hogy Szedekiás néhány nap mulva a legeldugottabb zugba fog rejtőzni, hogy megmeneküljön hazug jövendölése büntetésétől. A király megparancsolta, hogy vigyék el Ámonhoz, a városparancsnokhoz, az vesse börtönbe s kenyéren és vizen kívül egyebet ne adjon neki.

Ácháb és Jósáfát, Jeruzsálem királya, hadseregükkel megindultak a gálaádi Rámót ellen. Mihelyt a szír király erről értesült, megindult ellenük és Rámót közelében ütött tábort. Ácháb megegyezett Jósáfáttal, hogy leveti királyi ruháját, a jeruzsálemi

király pedig Ácháb ruhájában megy a csatába, hogy így megcsúfolják Mikeás jövendölését. Azonban Áchábot, bár nem volt rajta királyi öltözete, mégis utólérte a végzet. Benádád tudniillik az ezredesek útján megparancsolta a katonáknak, hogy senki mást ne öljenek meg, csak az izraeliták királyát. Mikor a csata megkezdődött és a szírek meglátták Jósáfátot, amint ott állt a csatarend élén, Áchábnak nézték, rátámadtak és körülvették, de hamarosan rájöttek tévedésükre és tovább rohantak. Ámbár a csata reggeltől estig tartott és a szírek fölényben voltak, mégsem öltek meg senkit, mert a király így parancsolta és csak Áchábot keresték, de nem tudták megtalálni. Végre Benádád király egyik apródja, akinek Ámán volt a neve, találomra kidobta dárdáját az ellenségre és az a páncélingen át a király tüdejébe fúródott. Ácháb jobbnak látta eltitkolni a szerencsétlenséget a katonák előtt, nehogy megfutamodjanak; tehát megparancsolta kocsisának, hogy forduljon meg és vigye ki őt a csatából, mert súlyosan megsebesült. És ámbár rettenetesen szenvedett, mégis napnyugtáig harckocsiján maradt. Akkor azonban elvérzett és meghalt.

Amint az éj leszállt, a szír hadsereg visszatért táborába; mikor egy tábori hírnök kihirdette, hogy Ácháb meghalt, megkezdték a visszavonulást. Ácháb holttestét övéi Samariába vitték és ott temették el. Midőn kocsiját, amelyet a király vére beszennyezett, Jezráhel mellett egy forrásban megtisztították, beteljesedett Illés jövendölése: mert a kutyák odasereglettek és fölnyalták a vért. Később az volt a szokás, hogy ebben a forrásban a feslett életű nőszemélyek fürödtek. Ácháb Rámótban halt meg, mint Mikeás megjövendölte. Mivel tehát Áchábon két próféta jövendölései teljesültek, ebben fel kell ismernünk Isten nagyságát és mindig tisztelnünk és imádnunk kell őt. Azt is megtanulhatjuk ebből, hogy ne tartsuk többre az igazságnál a magunk előnyét és szeszélyét és fontoljuk meg, hogy a jövendölésnél és ezáltal a jövő megismerésénél nincs áldásosabb valami, mert Isten így adja tudtunkra, hogy mitől kell őrizkednünk. A király történetéből pedig következtethetünk a végzet hatalmára, amitől akkor sem menekülhetünk, ha előre ismerjük; csak azért kecsegteti az embert csillogó reményekkel, hogy oda csábítsa, ahol erőt vehet rajta. Így tehát nyilván Áchábot is a végzet csalta meg és azért vesztette el életét, mert nem hitt abban a jóslatban, amely vereségét hirdette, hanem inkább azoknak hitt, akik kedve szerint jövendöltek. Fia, Ochoziás követte a trónon.

IX. KÖNYV

1. FEJEZET

Jósáfát bírákat rendel és Isten segítségével legyőzi ellenségeit

Mikor Jósáfát király visszatért Jeruzsálembe a Benádád szír király elleni hadjáratból, amelyben az izraeliták királyának, Áchábnak oldalán harcolt, elébe ment Jehu próféta és szemrehányásokkal illette azért, mert az istentelen és átkozott Áchábbal szövetséget kötött. Isten ezt nem szívesen látta s ámbár vétkezett, mégis kimentette ellenségei kezéből, mert lelkülete jó és istenfélő. A király hálálkodott az Úrnak és áldozatot mutatott be neki. Azután beutazta egész országát és oktatta a népet a törvényekre, amelyeket Isten Mózes által adott, valamint Isten tiszteletére. Továbbá minden városában bírákat rendelt, azzal a figyelmeztetéssel, hogy az ítélkezésben az igazság vezesse őket és ne vesztegettessék meg magukat és ne legyenek részrehajlók az előkelők, a gazdagok és a főúri származásúak kedvéért, hanem inkább a méltányosság elvei szerint ítéljenek; gondolják meg, hogy Isten mindent lát, azt is, ami titokban történik. Mikor ezt mind a két törzs minden városában kihirdette, visszatért Jeruzsálembe és a papok, leviták és a nép előkelői közül bírákat választott s figyelmeztette őket, hogy minden ítélkezésükben pontosan és igazságosan teljesítsék feladatukat. Ha pedig más városokból nehéz jogi kérdéseket terjesztenek eléjük döntésre, még nagyobb buzgalommal fáradozzanak abban, hogy igazságos ítéletet mondjanak, mert illendő, hogy a legigazságosabb ítéleteket éppen abban a városban mondják, ahol Isten temploma és a király székhelye van. A törvényszék elnökévé kinevezte Ámá-

riás papot és Zábádiást; mindkettőt Juda törzséből. Így rendezett el a király mindent.

Ebben az időben haddal támadták meg a moábiták és az ámmoniták s az arabok is nagy sereggel és táborukat Jeruzsálemtől háromszáz stadionra a Holt-tenger partján, Engáddi városa mellett ütötték fel, ahol szép pálmák és balzsamcserjék tenyésztek. Mikor Jósáfát értesült, hogy az ellenség átkelt a tavon és már betört országába, nagyon megrémült, összegyüjtötte Jeruzsálem népét a templom udvarában, maga megállt szemben a templom homlokzatával és imádkozott Istenhez: adjon neki erőt és elszántságot, hogy visszaverje ellenségeit. Így imádkoztak hozzá ennek a templomnak építői is, hogy védelmezze meg a várost és verje vissza mindazokat, akik megtámadni merészelik. Ellenségei most azzal a szándékkal támadják meg, hogy elvegyék tőle országát, amelyet maga Isten adott neki. Így imádkozott Istenhez sírva, ő maga és az egész nép s az asszonyok és a gyermekek. Ekkor odalépett a nép közé egy Jáháziel nevű próféta, hangosan kiáltott s beszélt a királyhoz és a néphez: Isten meghallgatta imádságukat, maga fog harcolni ellenségeikkel. Aztán megparancsolta a királynak, hogy másnap hadseregével vonuljon ki az ellenség ellen: Jeruzsálem és Engáddi közt a „Tető" nevezetű domboldalon talál majd rá. De ne bocsátkozzék vele azonnal harcba, inkább maradjon veszteg és várja meg, míg Isten megharcol velük. Miután a próféta így beszélt, a király a néppel együtt a földre borult, hálát adott Istennek és imádkozott; utána a leviták zenekísérettel dicsőítő éneket zengtek Istennek.

Napkeltekor kivonult a király a Tekue városa melletti pusztába és szólott a néphez, hogy hitelt kell adni a próféta szavainak és nem szabad harcba bocsátkozni; hanem állítsák fel az első sorban a papokat a kürtökkel, valamint a levitákat és énekeseket, hogy hálát adjanak Istennek, mintha az országot máris megszabadította volna az ellenségtől. A király javaslatát valamennyien elfogadták és azonnal meg is valósították. Isten pedig félelmet és rémületet keltett az ámmonitákban: egymást nézték ellenségnek, egymást öldökölték, úgy hogy a roppant hadseregből egyetlen egy ember sem menekült meg élve. Midőn most Jósáfát lepillantott a völgybe, ahol az ellenséges tábor állt és látta, hogy azt végesvégig holttestek borítják, örvendezett Isten váratlan segítségének, aki — anélkül, hogy megerőltették volna magukat — nekik adta a győzelmet; erre megengedte katonáinak, hogy az ellenséges tábort és az elesettek holttesteit kifosz-

szák. Miután a katonák három napon át zsákmányoltak, teljesen kimerültek: annyi volt a halott. Negyednap aztán összegyüjtötte az egész népet egy völgyben, magasztalta Isten hatalmát és segítségét s innen kapta ez a hely a „Hálaadás Völgye“ nevet.

Miután a király visszavezette hadseregét Jeruzsálembe, egész sor ünnepet tartottak, áldozatokat mutattak be és lakmároztak. Az ellenség vereségének híre egyébként eljutott idegen népekhez is, akik most mind rettegtek Jósáfáttól, mert megismerték, hogy Isten mindig megsegíti őt. Ettől az időtől fogva Jósáfát élete dicsőségben telt és ezt csak igazságosságának és jámborságának köszönhette. Barátságban élt Acháb fiával, az izraeliták királyával is és szövetséget kötött vele abból a célból, hogy hajókat szereljenek fel, elküldjék azokat Pontusba és Thrákia kereskedelmi kikötőibe. Mivel azonban a hajók tulságosan nagyok voltak és elpusztultak, hajóépítéssel többé nem foglalkozott. Ez Jósáfát jeruzsálemi király története.

2. FEJEZET

Ochoziás, az izraeliták királya. Illés próféta

Az izraeliták királya Ochoziás volt, Ácháb fia, és Samariában székelt. Istentelen ember volt s mindenben hasonlított szüleihez és Jeroboámhoz, aki először követte el azt a gyalázatosságot, hogy megrontotta a népet. Uralkodásának második évében elpártolt tőle a moábiták királya és megtagadta az adót, amelyet azelőtt atyjának, Áchábnak fizetett. Egyszer Ochoziás lefelé jött házának tetejéről, lezuhant és mivel megsérült, elküldött Ákkáron istennőjéhez, Beelzebubhoz, — mert ez volt az istennő neve —, hogy megkérdezzék, meggyógyul-e. A héberek istene azonban megjelent Illés prófétának és meghagyta neki, siessen a követek után, kérdezze meg őket, vajjon nincs-e Istenük az izraelitáknak, hogy királyuk idegen istenhez küld és azt kérdezteti meg, hogy meggyógyul-e. Parancsolják meg a követeknek, hogy forduljanak vissza és jelentsék a királynak, hogy betegségéből nem gyógyul ki. Illés a parancs szerint cselekedett s a követek, miután megkapták a próféta utasítását, visszamentek a királyhoz. Ez elcsodálkozott, hogy ilyen gyorsan visszatértek; mikor megkérdezte az okát, azt felelték, hogy találkoztak egy emberrel, aki azt parancsolta nekik, hogy ne utazzanak el, hanem for-

duljanak vissza s az izraeliták istenének meghagyása szerint hirdessék a királynak, hogy betegsége rosszabbra fordul. Mikor a király felszólította őket, hogy írják le pontosabban ezt az embert, elmondták, hogy bozontos szakállú, állatbőrökbe öltözött ember volt. Ebből a király kitalálta, hogy Illéssel találkoztak. Elküldte egyik ezredesét ötven ember élén, hogy elfogják és eléje vezessék. Mikor az ezredes meglátta a prófétát, amint ott ült az egyik hegy tetején, megparancsolta neki, hogy jőjjön le, vele együtt menjen a királyhoz, mert a király így parancsolja; és ha Illés nem jön szépszerével, akkor majd erőszakkal viszi el. Illés azt felelte rá: imádkozik, hogy tűz hulljon az égből s az ezredest katonáival együtt pusztítsa el; erről majd megismeri, hogy igazi prófétával van dolga. Illés tehát imádkozott és tüstént tűz hullott az égből s elemésztette az ezredest katonáival együtt. A király ennek hallatára haragra lobbant és másik ezredest küldött ki ugyanannyi katonával. Ez ugyancsak megfenyegette a prófétát, hogy majd erőszakkal viszi el, ha nem jön le szépszerével, mire Illés megint tüzet imádkozott le az égből és ez épp úgy elemésztette ezeket, mint az első ezredest. Erre a király a harmadik ezredest is kiküldte Illés elé. Ez okos és szelíd ember volt, s mikor odaért a hegyhez, ahol Illés tartózkodott, hízelgő szavakkal megkörnyékezte és azt mondta: a próféta bizonyára jól tudja, hogy ő csak kelletlenül teljesíti a király parancsát és nem is szívesen jött hozzá, mint a másik két ezredes, hanem csak kényszerből. Ezután arra kérte, szánja meg őt és katonáit és jöjjön le s menjen vele együtt a király elé. A barátságos szavak és az udvarias viselkedés arra indította Illést, hogy lejőjjön és az ezredeshez csatlakozzék. Mikor a király elé ért, jövendölt neki és hirdette Isten parancsára: „Mivel megvetetted az Istent, mintha nem volna Isten és nem tudná megmondani az igazat gyógyulásod felől, hanem elküldtél Ákkáronba az istennőhöz, hogy attól tudd meg, hogyan végződik betegséged, megmondom, hogy ebbe a betegségbe belehalsz.“

Nem sokkal utóbb csakugyan meghalt, mint Illés megjövendölte s mivel gyermek nem maradt utána, testvére, Jórám követte a trónon. Ez a Jórám, aki aljasságban egy csöppet sem maradt el bátyja, Ácháb mögött, tizenkét esztendeig uralkodott; uralkodása a törvényszegések és istentelenségek sorozata volt; elhagyta az igaz Isten szolgálatát és idegen isteneket tisztelt, holott egyébként keménykezű uralkodó volt. Ezidőtájt ragadtatott el Illés az emberek szeme elől és mindmáig senki sem tudja, hogyan halt meg. De itt hagyta tanítványát, Elizeust, akiről fen-

tebb volt szó. Egyébként Illésről és Hénokról, aki a vízözön előtt élt, azt olvassuk a Szentírásban, hogy eltüntek és senki sem tud semmi bizonyosat haláluk felől.

3. FEJEZET

Jórám és Jósáfát hadbavonul a moábiták ellen. Elizeus csodái. Jósáfát halála.

Mikor Jórám átvette az uralkodást, elhatározta, hogy hadat indít a moábiták királya, Mesa ellen, mert az, mint már fentebb említettük, elpártolt testvérétől és nem akarta megfizetni neki az adót: a kétszázezer nyíratlan birkát. Tehát összegyüjtötte hadseregét és kérést intézett Jósáfáthoz, hogy mivel már atyjának is barátja volt, kössön vele szövetséget, hogy megfenyítsék az elpártolt moábitákat. Jósáfát nemcsak azt igérte meg, hogy ő maga ad neki segítséget, hanem azt is, hogy belevonja a szövetségbe az édomiták királyát is, aki lekötelezettje. Mikor Jórám megkapta Jósáfát beleegyezését, hadseregével Jeruzsálembe vonult és ott pompás fogadtatásban volt része. Most a három király elhatározta, hogy Édom pusztáján keresztül vonulnak fel az ellenség ellen, mert arról nem várja őket. Mikor azonban már hét napot mentek a pusztában, szomjúság kezdte őket gyötörni, mert vezetőik eltévesztették a helyes utat, úgy hogy rémület és szomorúság töltötte el őket és Jórám jajveszékelve kiáltott Istenhez: vajjon vétkeztek-e ellene, hogy három királyt kardcsapás nélkül akar a moábiták kezére juttatni? Jósáfát, aki igaz ember volt, vigasztalta és bátorította őt és megkérdeztette vele a táborban, vajjon nincs-e a seregben valamely szent próféta, aki által tanácsot kérhetnének Istentől, hogy mit tegyenek. És midőn egy királyi szolga jelentette, hogy látta Elizeust, Sáfát fiát, Illés tanítványát, a három király Jósáfát tanácsára elment Elizeus sátrához, amely a táboron kívül volt; megkérdezték a sereg jövendő sorsa felől és különösen Jórám kiváncsiskodott. Elizeus azt mondta neki: ne zaklassa ilyen kérdésekkel, hanem menjen atyja és anyja prófétáihoz, hiszen azok az igaz próféták. De Jórám csak annál inkább kérlelte, hogy jósoljon nekik és mentse meg őket. Erre Elizeus megesküdött Istenre, hogy nem adna neki feleletet és csak Jósáfát kedvéért teszi meg, mert az jámbor és igaz ember. Miután tehát odahívtak valakit, aki tudott hárfázni, — mert a próféta ezt kívánta, — Elizeust a zene hangjaira mégszállta Isten lelke

s megparancsolta a királyoknak, hogy a patak árkában ássanak sok gödröt és hamarosan meglátják, hogy a gödrök, ámbár felhő sem mutatkozik, szél sem támad, eső sem esik, megtelnek vízzel, úgy hogy a katonák meg az állatok csillapíthatják szomjúságukat. És nem csupán ezt nyerik meg Istentől, hanem az ő segítségével győzelmet is aratnak ellenségeiken, elfoglalják a moábiták legerősebb, legszebb városait, kivágják gyümölcsfáikat, elpusztítják országaikat és betemetik forrásaikat és folyóikat.

Miután a próféta így beszélt, másnap napkelte előtt a patak színig telt vízzel, mivel Isten háromnapi járóföldre Édomban hatalmas esőt támasztott, úgy hogy embernek és állatnak bőségesen volt vize. Mihelyt a moábiták észrevették, hogy három király vonul ellenük és ezek a pusztán át vették útjukat, királyuk rögtön összevonta haderejét és egy magaslaton ütött tábort, nehogy az ellenfél észrevétlenül betörhessen az országba. De mikor a moábiták napkeltekor meglátták a patakot, — mert országuk közelében folyt, — és a vizét vérszínűnek látták, mert a víz ebben az időben a nap sugaraitól rendszerint vörös, arra az esztelen feltevésre ragadtatták magukat, hogy az ellenség katonái szomjúságukban egymást öldösték le és a vizet az ő vérük festette vörösre: ebben a feltevésben kérték a királyt, küldje ki őket, hogy kifoszthassák az ellenséget; mikor a király teljesítette kívánságukat, valamennyien kivonultak a holtnak hitt ellenség táborába, mintha ingyen zsákmány várná őket. Azonban ebben a reményükben csalatkoztak, mert az ellenség minden oldalról rájuk rohant, egy részüket megölte, a többit pedig szétkergette s ezek hanyatthomlok visszamenekültek országukba. Erre a királyok benyomultak a moábiták földjére, feldúlták városaikat, elpusztították földjeiket és telehányták kövekkel, amelyeket a patakokból hordtak össze. Továbbá kivágták legjobb gyümölcsfáikat, betömték forrásaikat, lerombolták a várfalakat és ostrom alá vették a moábiták királyát abban a várban, amelybe beszorították. A király ebben a szorongattatásban, mikor látta, hogy a város hamarosan elesik, hétszáz katonájával kitört és lóháton keresztülvágott az ellenséges táboron, arrafelé, amerre a legkevesebb őrszemet gyanította. De nem sikerült elmenekülnie, mert éppen egy erős katonaszakaszba ütközött. Ezért visszavonult a városba és végső szükségében kétségbeesett cselekedetre szánta el magát. Tudniillik legidősebb fiát, aki utódjául volt kiszemelve, felvitte a várfalra, hogy az ellenség láthassa, és egészen elégő áldozatul bemutatta Istennek. A királyokat ennek láttára szánalom fogta el, megkönyörültek nyomorúságán, megszüntették az ostromot és

visszavonultak országukba. Jósáfát azután békében élt Jeruzsálemben s nem sokkal e hadjárat után meghalt hatvanéves korában, huszonötévi uralkodás után. Nagy pompával temették el Jeruzsálemben, mert minden dolgában buzgó követője volt Dávidnak.

4. FEJEZET

Jósáfát utóda, Jórám. Névrokona, az izraeliták királya, háborút visel a szírek ellen. Elizeus újabb csodái.

Jósáfátnak sok fia maradt; közülük a legidősebbet, Jórámot jelölte ki utódjának. Ugyanez volt a neve az izraeliták királyának is, aki anyai nagybátyja volt Jórámnak és Ácháb fia. Mikor az izraeliták királya a moábiták földjéről visszatért Samariába, ott volt a környezetében Elizeus próféta is, akinek nagy és emlékezetes tetteit akarom most elmondani, úgy amint azokat a Szentírásból megismertem.

Állítólag egyszer Ábdiásnak, Ácháb tiszttartójának a felesége elment Elizeushoz és azt mondta neki: tudja, hogy a férje megmentette azokat a prófétákat, akiket Ácháb felesége, Jezabel, üldözött. Azt mondta, hogy száz prófétát elrejtett és csak úgy tudta őket életben tartani, hogy kölcsönpénzt vett fel. Most azonban, hogy férje meghalt, a hitelezők azzal fenyegetik, hogy gyermekeivel együtt eladják rabszolgának. Tehát kéri, hogy férje nemes cselekedetének emlékére könyörüljön meg és segítsen rajta. Mikor a próféta erre azt kérdezte, mije van otthon, azt felelte: hogy nincs egyebe, csak egy kis korsó olaja. Elizeus erre hazaküldte és meghagyta, hogy kérjen szomszédaitól sok üres edényt, zárközzék be és mindegyikbe öntsön egy kis olajat; Isten majd valamennyi edényt megtölti. Az asszony így is cselekedett, gyermekeivel elhozatta az edényeket és mikor valamennyi tele lett, megmutatta a prófétának. Elizeus azt tanácsolta neki, hogy adja el az olajat, az árából fizesse ki hitelezőit s azután is marad neki még annyi, hogy gyermekeivel együtt megélhet belőle. Így szüntette meg a próféta az asszony adósságát és így szabadította meg őt hitelezőinek szorongatásától.

Elizeus egyszer kellő időben figyelmeztette Jórámot, hogy őrizkedjék egy bizonyos helytől, mert ott a szírek embereket rejtettek el, hogy meggyilkolják őt. A király hallgatott a prófétára és nem tartotta meg a tervezett vadászatot. Mikor azonban Benádád látta, hogy a merénylet meghiusult, gyanakodott, hogy

talán a maga emberei árulták el a tervet Jórámnak. Tehát megharagudott, magához hivatta embereit, szemükre vetette, hogy elárulták a titkot, s halállal fenyegette őket, mert az ellenségnek elárulták azt, amit a titok pecsétje alatt közölt velük. De az egyik jelenlevő azt mondta: ne gyanúsítsa őket alaptalanul, mintha a merénylet tervét elárulták volna ellenségének; inkább tudja meg, hogy Elizeus próféta az, aki minden tervét közli az ellenséggel. A király erre azonnal kinyomoztatta, melyik városban tartózkodik Elizeus. És mikor jelentették neki, hogy Dotánban van, nagy lovascsapatot küldött ki kocsival együtt abba a városba, hogy Elizeust elfogják. A csapat körülzárta a várost. Mikor másnap reggel a próféta szolgája megtudta, hogy az ellenség el akarja fogni gazdáját, kétségbeesett jajveszékeléssel berohant hozzá és közölte vele a dolgot. A próféta azonban megnyugtatta szolgáját és bizalommal kérte Istent, hogy szolgája megerősítésére és megvigasztalására mutassa meg hatalmát és jelenlétét. Isten meg is hallgatta a próféta könyörgését és látomásban mutatta meg a szolgának, amint gazdáját sok lovas és kocsi veszi körül, úgy hogy félelme eloszlott és a védősereg láttára nekibátorodott. Azután Elizeus kérte Istent, vakítsa el az ellenség szemét és verje meg őket sötétséggel, úgy hogy ne tudják őt felismerni. És miután ezt is megnyerte Istentől, bement az ellenség kellős közepébe s megkérdezte, kit keresnek. Azok azt mondták, hogy Elizeust; erre megígérte nekik, hogy kiszolgáltatja őt, ha vele jönnek a városba, mert ott tartózkodik. Mivel Isten vaksággal verte meg szemüket és szívüket, azonnal követték a prófétát. Elizeus bevezette őket Samariába s felszólította Jórám királyt, zárassa be a kapukat és fogja körül katonáival a szíreket. Azután imádkozott, hogy Isten ismét nyissa ki szemüket és vegye le róluk a sötétséget. Azok most rémülettel látták, hogy ellenségeik gyűrűjében vannak. Midőn a szírek, amint könnyen elképzelhető, a csodálatos és váratlan esemény miatt megdöbbentek és megzavarodtak és a király megkérdezte a prófétát, vajjon leölesse-e őket, Elizeus tiltakozott ellene. Mert csak a hadifogoly ellenséget szabad megölni, — mondta, — ezek azonban semmi kárt sem tettek országában, hanem Isten akaratuk ellenére vezette ide őket. Azt tanácsolta, hogy adasson nekik ajándékokat, vendégelje meg és azután bocsássa el őket. Jórám megfogadta a próféta tanácsát, fényesen és bőkezűn megvendégelte a szíreket s azután visszaküldte őket királyukhoz, Benádádhoz.

Mikor hazaértek és elmondták élményeiket, Benádád elálmélkodott a csodán, amelyből megismerte az izraeliták Istené-

nek mindenhatóságát és jelenlétét, egyúttal pedig a nyilvánvaló védelmet is, amelyben a prófétát részesítette. Mivel félt Elizeustól, elhatározta, hogy nem ármánykodik többé titokban az izraeliták királya ellen, hanem inkább nyiltan száll szembe vele, mert úgy érezte, hogy csapatai erősebbek és nagyobbak az ellenség csapatainál. Ezért nagy sereget toborzott és megindult Jórám ellen. Ez pedig úgy érezte: nem eléggé erős ahhoz, hogy szembeszállhasson a szír királlyal, tehát bezárkózott Samariába, mert bízott erős bástyáiban. Benádád úgy gondolta: ha nem is tudja ostromgépekkel bevenni a várost, kiéheztetéssel mégis meg tudja szerezni, tehát odavonult, hogy ostrom alá vegye. Az ostromlott városban olyan éhinség támadt, hogy egy szamárfej nyolcvan sestertiusba és egy sextarius galambganéj, — amit a héberek só helyett használtak, — öt sestertiusba került. Jórám nagyon félt, hogy az éhség valakit majd arra csábít, hogy a várost elárulja az ellenségnek, tehát naponta végigjárta a várfalat, ellenőrizte az őrszemeket, nehogy valami kémet rejtegessenek és a legnagyobb gonddal vigyázott, hogy az efféle gondolatot vagy cselekedetet csirájában elfojtsa. Egyszer a körútján odakiáltotta egy asszony a királynak: „Könyörülj meg rajtam, uram!“ A király, abban a hiszemben, hogy az asszony ennivalót kért tőle, haragra lobbant, Isten nevében megátkozta és azt mondta, hogy neki nincs sem szérüje, sem borsajtója, hogy akármit is adhatna neki. De az asszony azt felelte, hogy ilyesmire nincs is szüksége, hanem csak arra kéri, intézze el azt a viszályát, amely egy másik asszonnyal támadt. Amikor a király felszólította, hogy mondja el a dolgot, előadta, hogy egyik szomszédasszonyával, akivel jóviszonyban volt, megegyezett, hogy mivel az éhinséget és a nélkülözést tovább nem bírják, mindegyikük levágja a gyermekét, — és mindkettő fiú volt, — és egy-egy napig azoknak a húsával táplálkoznak. „Először én vágtam le a gyermekemet és a húsát tegnap meg is ettük. Emez azonban nem akarja megtenni ugyanezt, hanem megszegi a szerződést és eldugta a fiát.“ A király ennek hallatára igen megszomorodott, megszaggatta ruháját, hangosan felkiáltott és szörnyen megharagudott Elizeus prófétára, meg is akarta ölni, mert nem könyörgött Istenhez, hogy hárítsa el nyomorúságukat. Azonnal el is küldött valakit, hogy vágja le a fejét. Az ember elsietett, hogy a parancsot teljesítse. De Elizeus már tudta a király haragját; otthon ült tanítványaival és megmondta nekik, hogy Jórám, egy gyilkosnak a fia, elküldött valakit, hogy őt lefejezze. „Mihelyt ideér, hogy a parancsot teljesítse, zárjátok be az ajtót és ne bocsássátok be; mert

hamarosan maga a király is eljön hozzám, megváltozott érzülettel." A tanítványok a parancs szerint cselekedtek. Jórám hamarosan megbánta, hogy úgy megharagudott a prófétára, s mivel attól tartott, hogy szolgája, akit éppen ezért küldött, már meg is ölte, gyorsan elindult maga is, hogy megakadályozza a gyilkosságot és megmentse a prófétát. Mikor a prófétához érkezett, szemére vetette, hogy ebben az inségben nem imádkozott Isten segedelméért, hanem nyugodtan nézi sanyarúságukat. Elizeus erre megígérte neki, hogy másnap ugyanabban az órában, amelyben a király meglátogatta, nagy élelmiszerbőség támad, úgy hogy a piacon két saton árpát egy siklusért és egy saton búzalisztet ugyancsak egy siklusért lehet majd vásárolni. Ennek a király és kísérete nagyon megörült; nem kételkedtek a jövendölés igazságában, mert már előbb is tapasztalták Elizeus jóslatainak igazságát. Ezért ennek a napnak az inségét könnyebben viselték, mert a másnapban reménykedtek. A hadsereg egyik harmadának a parancsnoka, a király barátja, akinek a kezére akkor éppen támaszkodott, így szólt a prófétához: „Hihetetlen, amit mondasz és amilyen lehetetlen, hogy Isten árpát és búzalisztet szór le az égből, épp oly lehetetlen az is, hogy jóslatod teljesüljön." A próféta így vágott vissza: „Tulajdon szemeddel fogsz meggyőződni róla, hogy mindez csakugyan beteljesül. Neked azonban nem lesz részed benne."

Elizeus jövendölése pedig a következőképpen teljesült: Samariában törvény rendelte el, hogy a bélpoklosoknak a városon kívül kell lakniok. Ebből az okból akkor négy ember lakott a falakon kívül és ezek, mivel a dühöngő éhinség miatt senki sem vitt nekik eledelt és a városba sem volt szabad belépniök, úgy gondolták, hogy jobb, ha megadják magukat az ellenségnek, mint ha éhenhalnak ott, ahol tartózkodnak. Remélték, hogy a győztes ellenség megkíméli őket; de ha még el is veszi életüket, legalább tisztességgel halnak meg. Miután erre elhatározták magukat, éj idején bementek az ellenséges táborba. Isten pedig megijesztette és megzavarta a szíreket, úgy hogy a fülükben lódobogás és fegyverzúgás zaját támasztotta, mintha hadsereg közelednék; s ez a gyanújuk egyre jobban megerősödött. Ez pedig annyira felizgatta őket, hogy elhagyták a tábort, Benádádhoz rohantak s jelentették neki, hogy Jórám, az izraeliták királya szövetségeseivel, valamint Egyiptom királyával és a szigetek királyával közeledik, hogy megrohanja őket: tudniillik világosan hallották a felvonuló hadsereg robaját. Benádád annál inkább elhitte ezt a hírt, mert az ő fülében is ott zúgott már az

a robaj, amit a katonái hallottak. Így aztán az egész sereg vad összevisszaságban menekült; ott hagyta lovait, igavonó állatait és roppant kincseit. Mikor tehát az említett bélpoklosok a szír táborba értek, észrevették, hogy odabent nagy nyugalom és csend van; erre bementek a táborba, beléptek az egyik sátorba, mert senkit sem láttak az ajtajában, s étellel és itallal felfrissítették magukat, azután felnyaláboltak egy csomó ruhát és aranyat és zsákmányukat elrejtették a táboron kívül. Aztán másik sátorba mentek, abból is elvittek mindent, amit ott találtak. Mikor már harmadszor és negyedszer is megtették ugyanazt és még mindig senkit sem láttak, ebből arra következtettek, hogy az ellenség elvonult; most aztán lelkiismeretfurdalást éreztek, hogy erről nem tettek jelentést Jórámnak és polgártársaiknak. Tehát azon nyomban Samaria falához rohantak és felkiabáltak az őröknek, hogy mi történt az ellenséggel. Az őrök tovább mondták a hírt a király testőreinek s mikor Jórám ezektől megkapta a jelentést, magához hivatta barátait és a vezéreket s közölte velük, hogy a szír király elvonulása mögött valószínűleg csel lappang. A király nem bízik benne, hogy kiéheztetheti őket, tehát valószínűleg ezzel a színlelt meneküléssel akarja őket a táborba csalni, aztán hirtelen megrohanni, hogy a várost harc nélkül bevehesse. Ennélfogva figyelmezteti őket, hogy ezután is csak őrködjenek a városon és ne éljék bele magukat abba a gondolatba, hogy az ellenség elvonult. A jelenlevők közül egyik kijelentette, hogy helyesli a király bölcs tanácsát, de javasolja: küldjenek ki két lovast, hogy kikémleljék a vidéket egészen a Jordánig. Ha ezeket az ellenség lesből elfogja, akkor ebben figyelmeztetést láthatnak, hogy az egész hadsereget ez a sors érheti. „Azonban ezt a két lovast, ha az ellenség elfogja és megöli őket, számítsd hozzá a többiekhez, akiket az éhinség elragadott." A királynak tetszett ez a javaslat, rögtön kiküldte a két lovast. Ezek végigmentek az úton, amelyen ellenségnek nyoma sem volt, azonban egymás hegyén-hátán hevert az élelmiszer és a fegyver, mert a menekülők mindent eldobtak, hogy annál könnyebben szaladhassanak. Mikor a király erről értesült, hadseregének parancsot adott, hogy vonuljon be az ellenséges táborba és dulja fel. A zsákmány pedig nem volt rossz s nem volt csekély, hanem rengeteg arany, ezüst, nyájszámra mindenféle állat, továbbá árpa és egyéb gabona; ebből akkora készletet találtak, amekkoráról nem is álmodhattak. Ilyképpen nemcsak az éhinségtől menekültek meg, hanem akkora fölösleget is szereztek, hogy két saton árpát egy siklusért és egy saton búzalisztet ugyancsak egy siklusért adtak el, amint Elizeus megjövendölte. Egy saton űrtartalma annyi, mint másfél római

modius. Azonban ebben a bőségben nem volt része a harmad-hadsereg parancsnokának. A király ugyanis a kapuba állította, hogy fogja fel a tömeg tolongását, nehogy egyik ember a másikat agyonnyomja, közben azonban őt magát nyomták agyon s meg is halt, mint Elizeus megjövendölte, mikor a bőségről jósolt, amit a parancsnok lehetetlennek tartott.

Mikor Benádád, a szírek királya, épségben elért Damaskusba és rájött, hogy nem az ellenség tört be táborába, hanem Isten maga töltötte el rémülettel őt és hadseregét, elszomorodott azon, hogy Isten az ellensége; kétségbeesett és meg is betegedett. Ebben az időben Elizeus hazájából Damaskusba ment. Mikor a király erről értesült, egyik hű szolgáját ajándékokkal elébe küldte, hogy kérdezze meg, vajjon kigyógyul-e betegségéből. A szolga tehát, akinek Házáel volt a neve, ki is vonult Elizeus elé négyven tevével s ezek Damaskusnak és a királynak legdrágább kincseit vitték; barátságosan köszöntötte és elmondta: Benádád király küldte, hogy adja át ajándékait a prófétának és kérdezze meg a király betegsége felől. Erre a próféta megjövendölte Házáelnak, hogy ura hamarosan meghal, de kérte, hogy ezt ne közölje a királlyal. A szolgát ennek hallatára fájdalom töltötte el, Elizeus pedig sírva fakadt, mert előre látta, hogy Benádád halála után mekkora szerencsétlenség sujtja majd a népet. Mikor Házáel megkérdezte, miért szomorodott el így, Elizeus ezt felelte: „Sirok, mert sajnálom az izraelitákat ama szörnyűségek miatt, amelyeket majd tőled elszenvednek. Mert legjobbjaikat meggyilkolod, megerősített városaikat felégeted, gyermekeiket a sziklákon szétroncsolod és terhes asszonyaikat feldaraboltatod.“ Mikor Házáel megkérdezte, honnan lesz neki ekkora hatalma, a próféta megmondta: Isten nyilatkoztatta ki neki, hogy Házáel Syria királya lesz. Erre Házáel visszament a királyhoz s megvitte neki a hírt, hogy betegsége jóra fordul. Másnap azonban nedves hálót dobott rá, kötelével megfojtotta és magához ragadta az uralkodást. Házáel erőskezű ember volt és igen népszerű a szírek és Damaskus népe körében. Valamint Benádádot, őt is istenként tiszteli a szír nép még ma is és hálásan emlékezik e két király jótéteményeire és a pompás templomokra, amelyekkel Damaskust ékesítették. Naponta rendez a nép tiszteletükre fényes felvonulásokat és büszkélkedik régi korukkal, mert nem tudja, hogy újabb korban éltek, nincs még ezerszáz éve sem, hogy uralkodtak. Midőn Jórám, az izraeliták királya értesült Benádád haláláról, félelme és rettegése, amelyet miatta érzett megszűnt. És ezentúl boldogan élvezte a békét.

5. FEJEZET

Jórám, jeruzsálemi király istentelensége, bűnhödése és halála

Jórám, jeruzsálemi király, aki, mint már fentebb említettük, névrokona volt az izraeliták királyának, azzal kezdte uralkodását, hogy meggyilkoltatta testvéreit és atyja barátait, akik mind főemberek voltak. Ezzel már eléggé megmutatta gonoszságát, mint ahogy egyébként semmiben sem maradt el az izraeliták ama királyai mögött, akik először pártoltak el a héberek ősi szokásaitól és istentiszteletétől. Minden gyalázatosságára és különösen az idegen istenek tiszteletére felesége, Átália,Ácháb leánya ösztökélte. És ámbár Jórám napról-napra új meg új istentelenségeket eszelt ki az ősi vallás romlására, Isten mégsem akarta nemzetségét kipusztítani, mivel annakidején szövetséget kötött Dáviddal. Mivel ebben az időben elpártoltak tőle az édomiták s megölték királyukat, aki atyjának hűbérese volt és kedvükre való királyt választottak maguknak, Jórám a keze ügyében levő lovassággal és egy csomó harckocsival éjnek idején betört Édomba és elpusztította azokat, akik országához legközelebb laktak, de nem tudott tovább előnyomulni. Így az egész hadjáratból semmi haszna sem volt, sőt most más népek is elpártoltak tőle, elsősorban Lobna tartomány lakói, mert őrültségében arra vetemedett, hogy a népet felhajtotta a hegytetőkre és kényszerítette, hogy ott idegen isteneket imádjon.

Miközben ezeket az üzelmeket folytatta és az ősi törvényeknek emlékezetét tökéletesen kiirtotta, meghozták neki Elizeus próféta levelét, amelyből megtudta, hogy Isten keményen megbünteti, mert megvetette az ősi erkölcsöket, beleesett az izraelita királyok bűneibe és Juda törzsét, Jeruzsálem lakóival együtt, arra kényszerítette, hogy az igaz Isten tiszteletét elhagyják és bálványokat imádjanak, — mint ahogy Ácháb is megtette ezt az izraelitákkal, — továbbá mert meggyilkoltatta testvéreit, más derék és igaz emberekkel együtt. A próféta azt is megírta levelében, hogy mi lesz a büntetés, amely sujtani fogja: népe elpusztul, feleségei és gyermekei meghalnak, őt magát fájdalmas és hosszas betegség éri utól, belei undorító módon megrothadnak és kiesnek testéből; egész nyomorúságát végig kell néznie a tulajdon szemével és semmi sem segíthet rajta, s végül így hal meg. Ezt jelentette be Elizeus próféta levele.

Nem sokkal ezután az Etiópia szomszédságában lakó arabok és a filiszteusok serege betört Jórám országába, elpusztította a vidéket és a királyi palotát, megölte fiait és feleségeit. Fiai közül

csak egy, Ochoziás menekült meg az ellenségtől. E csapás után utólérte a királyt a betegség, amelyet a próféta megjövendölt. Isten a hasát sujtotta a fájdalmakkal és látta, amint belei kiesnek testéből, azután pedig nyomorultul meghalt. Holttestét a nép meg is gyalázta. Mert azt hiszem, úgy gondolták, hogy nem illeti meg királyi temetés azt, aki úgy halt meg, hogy Isten haragja súlyosodott rá; ennélfogva nem temették ősei sírjába s nem is tartották végtisztességre sem méltónak, hanem úgy temették el, mint valami közönséges embert. Negyven évet élt és nyolc évig uralkodott. Jeruzsálem népe fiára, Ochoziásra ruházta a királyi méltóságot.

6. FEJEZET

Jehu, miután felkenik királynak, megöli Jórámot és Ochoziást és megbünteti az istenteleneket

Jórám, az izraeliták királya, Benádád halála után abban reménykedett, hogy a gálaádi Rámót városát elhódíthatja a szírektől és ezért nagy hadsereggel ellene vonult. A város ostroma közben egy szír katona nyíllövéssel megsebesítette, de nem halálosan, tehát visszavonult Jezráhel városába, hogy sebét meggyógyíttassa; de a hadsereget ott hagyta Rámótban, amelyet már különben is elfoglaltak s Jehut, Námsi fiát rendelte parancsnokul. Feltette magában, hogy a szíreket megint megtámadja, mihelyt sebe begyógyul. Közben Elizeus próféta egyik tanítványát szentelt olajjal Rámótba küldte, hogy Jehut királlyá kenje s közölje vele, hogy Isten maga szánta neki ezt a méltóságot. Többek közt azt is lelkére kötötte, hogy úgy siessen el onnan, mint valami szökevény, nehogy bárki is észrevegye távozását. Mikor a tanítvány a városba érkezett, látta, hogy Jehu éppen ott ül hadvezérei társaságában, amint Elizeus előre megmondotta. Odament hozzá és azt mondta, hogy szeretne bizonyos ügyekben beszélni vele. Jehu felkelt s bement vele egy szobába, ahol az ifjú elővette az olajat, Jehu fejére öntötte és kijelentette: Isten királlyá választotta, hogy kiirtsa Ácháb nemzetségét és bosszút álljon a prófétákért, akiket Jezábel törvény ellenére megöletett és hogy Ácháb nemzetségéből se maradjon senki életben, mint ahogy Nábád fiának, Jeroboámnak és Báásának nemzetsége is elpusztult az ő istentelenségük miatt. Ezekután kisietett a szobából, hogy senki se lássa meg.

Erre Jehu is kijött és visszatért a vezérek közé. Mikor ezek

faggatták: mondja meg nekik, miért látogatta meg az ifjú és megjegyezték, hogy bizonyára bolond, így felelt nekik: „Eltaláltátok, mert csakugyan bolondokat beszélt.“ Mikor tovább faggatták és kérdezgették, megmondta nekik: az ifjú közölte vele, hogy Isten neki adta az uralmat a nép fölött. Alighogy ezt kimondta, a vezérek levetették s leterítették eléje ruháikat, megfuvatták a kürtöket és Jehut királlyá kiáltották ki. Most összegyüjtötte a csapatokat és Jezráhelbe akart vonulni Jórám ellen, mert ez, mint fentebb említettem, a Rámót ostrománál kapott sebét ott gyógyíttatta. Odament Ochoziás jeruzsálemi király is Jórámhoz, — mert, mint említettem, Jórám unokaöccse volt, — érdeklődni, mivel rokona volt, hogy gyógyul-e a sebe. Mivel Jehu rajtaütéssel akarta megtámadni Jórámot és környezetét, megparancsolta katonáinak: nagyon vigyázzanak, hogy senki se szökhessen ki a városból, aki elárulhatná szándékát Jórámnak; ebből ismeri meg hajlandóságukat és ebből ítéli meg majd, vajjon őszinte szándékkal kiáltották-e ki királlyá.

A katonák örömmel fogadták a parancsot és őrizték az utakat, hogy senki se juthasson el titokban Jezráhelbe és ne árulhassa el Jehu tervét. Jehu aztán válogatott lovascsapatot vett maga mellé, kocsiba szállt és elindult Jezráhelbe. Mikor a város közelébe ért, az őr, akit Jórám király kiállított, hogy szemmel tartsa az érkezőket, meglátta őt lovascsapatával együtt és jelentette Jórámnak, hogy lovasság közeledik. Ez azonnal kiküldött egy lovast, hogy tudja meg, kik a jövevények. Mikor a lovas Jehuhoz ért, megkérdezte tőle, mi van a hadseregével, mert a király szeretne hírt kapni róla. Jehu azt felelte, hogy ne aggódjék miatta és csatlakozzék hozzá. Mikor az őr ezt észrevette, jelentette Jórámnak, hogy a lovas csatlakozott a csapathoz és azzal együtt közeledik. A király másik hírnököt küldött, de Jehu azzal is így bánt el és az őr ezt is megjelentette a királynak. Erre a király Ochoziás jeruzsálemi királlyal együtt, aki — mint említettem — a rokonság révén éppen látogatóban volt nála, hogy érdeklődjék hogyléte felől, kocsiba szállt és elébe hajtott Jehunak. Jórám Nábót földjén találkozott Jehuval, aki csapatával zárt menetben lassan haladt előre; megkérdezte tőle: mi van a hadseregével. Mivel pedig Jehu durván szidalmazni kezdte és méregkeverőnő fiának nevezte, Jórám attól félt, hogy Jehu valami gonoszat forral ellene; tehát tőle telhetően gyorsan visszafordult és elvágtatott, de közben odaszólt Ochoziásnak, hogy ez árulás és ők csapdába estek. Jehu azonban megfeszítette íját és Jórámot nyilával szíven lőtte, úgy hogy térdre bukott és

szörnyethalt. Ezután Jehu megparancsolta Bádákernek, aki a hadsereg harmadrészének parancsnoka volt, hogy Jórám holttestét dobja Nábót földjére, mert eszébe jutott Illés jövendölése, aki Áchábnak, Jórám atyjának, Nábót meggyilkolása után azt jövendölte, hogy egyszer majd egész nemzetségével együtt ezen a földön fog elpusztulni. Ezt a jövendölést, — tette hozzá, — magának a prófétának szájából hallotta, mikor ott ült Ácháb mögött a kocsiban. Miután Jórám elesett, Ochoziás, aki féltette az életét, más útra hajtatott és azt hitte, hogy így elmenekülhet Jehu elől. De ez egy dombon utólérte és nyilával megsebesítette. Ochoziás tüstént leszállt a kocsiról, lóra pattant és Jehu elől Mágeddóba menekült s ott nemsokára bele is halt sebébe. Hozzátartozói Jeruzsálembe vitték holttestét és ott temették el. Uralkodása csak egy esztendeig tartott, gonoszsága még atyja gonoszságát is túlszárnyalta.

Midőn Jehu megérkezett Jezráhelbe, Jezábel kipirosította magát, felment egy toronyba és lekiáltott hozzá: „Derék szolga az, aki megöli az urát!“ Jehu felnézett rá és megkérdezte, kicsoda, aztán rászólt, hogy jöjjön le. Mikor az vonakodott, megparancsolta néhány heréltjének, hogy dobják le a toronyból. Ezek végrehajtották a parancsot és Jezábel vére esés közben befröcskölte a falat, testét pedig a lovak halálra tapostták. Erre Jehu barátaival együtt bement a királyi palotába és mivel fáradtak voltak a meneteléstől, felfrissítették magukat minden egyébbel s különösen étellel. Szolgáinak, akik Jezábelt megölték, megparancsolta, hogy rangjához illő módon temessék el, mert királyi vérből származott. De akiket a temetésre rendelt, nem találtak egyebet a testből, csak a végtagokat, a többit mind felfalták a kutyák. Jehu ennek hallatára csodálta Illés próféta jövendölését, mert ő előre megmondta, hogy Jezábel így fog elpusztulni Jezráhelben.

Áchábnak hetven fia maradt és ezek Samariában nevelkedtek. Jehu két levelet küldött oda, az egyiket a fiúk nevelőjének, a másikat Samaria elöljáróinak. Figyelmeztette őket, hogy mivel sok a harckocsijuk, lovuk, fegyverük, katonájuk és megerősített városuk, Ácháb fiai közül a legerősebbet kiáltsák ki királlyá és aztán álljanak bosszút uruk haláláért. Ezekkel a levelekkel Jehu csak a samariaiak érzületét akarta próbára tenni. Mikor az elöljárók és a nevelők elolvasták a leveleket, nagy rémület fogta el őket, mert meggondolták, hogy az ellen, aki két hatalmas királyt legyőzött, semmit sem tehetnek; tehát azt válaszolták, hogy őt magát akarják uralkodójukká választani, az ő parancsait akar-

ják teljesíteni. Erre Jehu megint levelet írt nekik: megparancsolta, vágják le Ácháb fiainak fejét és küldjék el hozzá. Az elöljárók közölték a levelet a fiúk nevelőivel, akik haladéktalanul teljesítették a parancsot, Ácháb fiainak fejét fonott kosarakba csomagolták és elküldték Jezráhelbe. Jehu éppen barátaival ebédelt, mikor jelentették neki, hogy a fejek megérkeztek; parancsot adott, hogy rakják két halomba a város kapujának két oldalán. Mikor a parancsot végrehajtották, korán reggel maga is kiment, hogy megnézze a fejeket és azt mondta a jelenlévőknek, hogy ő ugyan hadsereget vezetett ura ellen és meg is ölte, azonban ezeket itt nem ő gyilkolta meg. Ezzel azt akarta értésükre adni, hogy Ácháb nemzetségét Isten végzése szerint utolérte végzetük, mint Illés megjövendölte. Majd megölette Ácháb többi rokonait is, akik Jezráhelben kézrekerültek, aztán pedig Samariába ment. Útközben találkozott Ochoziás jeruzsálemi király rokonaival s megkérdezte tőlük, hová mennek; miután azt felelték, hogy meg akarják látogatni Jórámot és királyukat, Ochoziást, — mert még semmit sem tudtak a halálukról, — Jehu őket is elfogatta és kivégeztette, mind a negyvenkettőt.

Erre találkozott egy jó és igaz emberrel, régi barátjával, akinek Jónádád volt a neve; ez köszöntötte őt és megdícsérte, hogy mindent elvégzett Isten akarata szerint és kiirtotta Ácháb nemzetségét. Jehu felszólította, hogy szálljon kocsijába és kísérje el őt Samariába, ott majd megmutatja neki, hogy egy istentelent sem kímél meg, hanem halállal bünteti a hamis prófétákat és papokat, valamint a többieket is, akik a népet a mindenható Isten tiszteletétől elfordították és idegen istenek imádására csábították: mert derék és igaz embernek a legszebb és legkedvesebb látvány a gonoszok bűnhődése. Jónádád helyeselte mindezt, felszállt a kocsira és vele ment Samariába. Ott Jehu kinyomoztatta és megölette Ácháb valamennyi rokonát. De hogy Ácháb hamis prófétái és bálványpapjai közül egyik se kerülje el a halálbüntetést, ilyen ravasz csellel szedette össze őket: gyűlésbe hívta a népet és kihirdette, hogy kétszerannyi bálványistent akar tisztelni, mint ahányat Ácháb betelepített, tehát gondoskodjanak róla, hogy ezeknek a bálványoknak a papjai, prófétái és tisztelői mind jelenjenek meg előtte; mert ő Ácháb isteneinek drága és nagyszerű áldozatokat akar bemutatni; aki pedig a bálványpapok közül nem jelenik meg, halállal bűnhödjék. Ácháb istenének a neve Baál volt. Mikor tehát megállapította a napot, amelyen az áldozatot be kellett mutatni, az izraeliták egész országából összegyüjtötte Baál papjait és megparancsolta, hogy vala-

mennyit szent ruháikba öltöztessék. Aztán barátjával, Jónádáddal elment a templomba és parancsot adott: gondosan ügyeljenek arra, hogy egyetlen idegen se keveredjék a papok közé, mert nem akarja, hogy idegen résztvegyen az ő áldozatain. Mikor ezek jelentették neki, hogy egy idegen sincs jelen és elkezdték az istentiszteletet, nyolcvan leghűbb katonájával megszállta a templom kapuit, megparancsolta nekik, hogy öljék meg a hamis prófétákat s most álljanak bosszút, hogy ősi hagyományaikat annyi időn át megcsúfolták; megfenyegette őket, hogy halállal lakolnak, ha csak egy is megmenekül azok közül. Erre a katonák mind megölték a bálványimádókat, porig égették Baál templomát s így szabadították meg Samariát a bálványimádástól. Baál a tyrusiak istene volt és Ácháb templomot építtetett, prófétákat rendelt és istentiszteletet rendszeresített neki Samariában, apósa, a tyrusiak és sidoniak királya, Etbáál kedvéért. De a bálvány eltávolítása után Jehu továbbra is megengedte az izraelitáknak, hogy az aranyborjukat imádják. Mivel azonban legalább ezt végrehajtotta és az istenteleneket megbüntette, Isten egy próféta által megjövendölte neki, hogy utódai negyediziglen fognak uralkodni az izraelitákon. Ennyi elegendő Jehu történetéből.

7. FEJEZET

Átáliát hatévi uralkodása után meggyilkolják és Jójáda főpap Ochoziás fiát teszi királlyá

Mikor Átália, Áchább leánya értesült fiának, Ochoziásnak, s testvérének, Jórámnak és az egész királyi családnak meggyilkolásáról, minden követ megmozgatott, hogy Dávid házát teljesen kiirtsa, hogy abból többé senki se kerülhessen uralomra. Azt hitte, hogy ez a szándék máris megvalósult. Azonban Ochoziás egyik fia életben maradt és pedig így menekült meg a haláltól: Ochoziásnak volt egy Jósábet nevű édes húga, Jójáda főpap felesége. Mikor ez a királyi palotába ment és ott találta Jóást, — mert ez volt az egyéves kisfiú neve, — amint dajkájával együtt elbújt a meggyilkoltak hullái között, mind a kettőt magával vitte hálószobájába s férjével, Jójádával egyetértésben, hat esztendeig titokban nevelte a fiút a templomban, miközben Átália Jeruzsálemen és a két törzsön uralkodott.

A hetedik évben Jójáda öt századossal közölte a dolgot s rávette őket: járjanak kezére, hogy Átáliát eltegyék az útból és a

királyi méltóságot a kisfiúra ruházzák. Hogy annál bizonyosabb legyen segítségükben, esküt vett tőlük, — amivel rendszerint megszilárdítják az összeesküvők elszántságát, — és most már bizvást reménykedett az Átália elleni merénylet sikerében. A férfiak tehát, akiket Jójáda főpap segítségül megnyert, bejárták az egész országot, összegyüjtötték a papokat, levitákat és a törzsek elöljáróit és magukkal vitték őket Jeruzsálembe a főpaphoz. Ez esküt követelt tőlük, hogy megőrzik a titkot, amelyet hallani fognak, mert elengedhetetlen a hallgatás és a közös cselekvés. Miután letették az esküt, úgy érezte, hogy bátran beszélhet tervéről. Kivezette tehát a Dávid nemzetségéből való kisfiút, akit ő nevelt fel és így beszélt: „Ez legyen királyotok, mert abból a családból származik, amelynek, mint jól tudjátok, Isten örök időkre megígérte a királyságot. Ennélfogva azt tanácsolom, hogy egyharmadrészetek álljon fel itt a templomban a király védelmére, egyharmadrész a templom kapujában őrködjék és annál a nyitott bejáratnál, amely mindjárt mellette a királyi palotába vezet; a többi fegyvertelenül maradjon a templomban. De senkit se engedjetek belépni a templomba, aki fegyvert visel, csak ha a papok közé tartozik." Ezenfelül megparancsolta, hogy a papok és leviták egyik része testőrök módjára, kivont karddal vegye körül a királyt s mindenkit vágjon le azonnal, aki fegyveresen be mer lépni a templomba és egyáltalában minden figyelmüket szenteljék a király védelmének. A főpapnak ezt a tanácsát valamennyien megfogadták és rögtön cselekedtek is. Jójáda megnyitotta a fegyverraktárt, amelyet még Dávid rendezett be és kiosztotta a századosok, papok és leviták közt az ott őrzött dárdákat, tegzeket és egyéb fegyvereket. Azután a fegyvereseket felállította a templom körül, hogy szorosan zárkózzanak össze és senkit se engedjenek be, aki nem odavaló. Végül a kisfiút középre vezette. Fejére tette a királyi koronát, miközben Jójáda szentelt olajjal felkente és kikiáltotta királlyá. A nép felujjongott, tapsolt és hangos kiáltozással éltette a királyt.

Midőn Átália a hirtelen zajt és az éljenzést meghallotta, megzavarodott és testőrségével kirohant a királyi palotából. Mikor a templomhoz érkezett, a papok őt magát ugyan beengedték, fegyveres kíséretének azonban a templom körül felállított őrök a főpap utasítására útját állták. Alig hogy Átália megpillantotta az emelvényen álló királyi koronás gyermeket, megtépte ruháját, felsikoltott és parancsot adott, hogy öljék meg a fiút, aki el akarja venni trónját. Azonban Jójáda odahivatta a századosokat, parancsot adott nekik, hogy Átáliát vigyék ki a Kedron völgyébe és gyilkolják meg: mert nem akarja, hogy ezt a gyalázatos asz-

szonyt a templomban öljék meg és ezzel a szentélyt megszentségtelenítsék. Még hozzátette, hogy mindenkit öljenek meg, aki segíteni akar neki. Erre a századosok megrohanták Átáliát, kivitték az úgynevezett királyi öszvérkapuhoz és ott meggyilkolták.

Midőn eképpen az Átália elleni merénylet sikerült, Jójáda összehívta a népet és a csapatokat a templomba és megeskette őket, hogy a királyhoz hűségesek maradnak s az ő és az ország javán fognak munkálkodni. A királyt is megeskette, hogy Istent tisztelni fogja és Mózes törvényeit sohasem szegi meg. Erre benyomultak a Baál-templomba, amelyet Átália és férje, Jórám építtetett az igaz Isten megszégyenítésére és Ácháb tiszteletére s a templomot leromboltatta. Mátánt, aki akkor a főpapi méltóságot betöltötte, megölték. A templom gondozását és őrzését Jójáda Dávid rendelkezése szerint, a papokra és levitákra bízta; megparancsolta nekik, hogy naponta kétszer mutassák be a szokásos égőáldozatot és a törvény rendelkezése szerint gyujtsák meg a füstölőszereket. Néhány levitát kinevezett a templom kapuőrévé, hogy tisztátalan ember soha be ne lopódzhasson oda.

Miután megtette ezeket az intézkedéseket, a századosokkal, a vezérekkel és az egész néppel Jóást a templomból a királyi palotába kísérte. Miután ott a trónra ültették, valamennyien örömujjongásban törtek ki s néhány napig ünnepeltek és lakomákat tartottak. A város nyugalmát pedig még Átália meggyilkolása sem zavarta meg. Mikor Jóás elfoglalta a trónt, hétéves volt; anyja neve Szebia és Bersábéből származott. Ameddig Jójáda főpap élt, a király megtartotta a törvényeket és buzgón tisztelte Istent. Midőn a megfelelő kort elérte, a főpap ajánlatára két nőt vett feleségül és mind a kettőtől születtek fiai és leányai. Ennyit Jóás királyról, hogy hogyan menekült meg Átália acsarkodásától és hogyan nyerte el a királyi méltóságot.

8. FEJEZET

Jehu halála után Jóácház lesz a király. Jóás jeruzsálemi király eleinte istenfélő életet él, de később gyalázatosságokra vetemedik és megköveztetí Zakariás papot. Jóás fia, Ámásziás

Azonban Házáel, Syria királya megtámadta az izraelitákat és Jehu királyt, elpusztította azokat az országrészeket, amelyek a Jordánon túl keletre estek és amelyeken Ruben, Gád és Manasszé törzsei laktak, valamint Gálaád és Básán földjét, felgyuj-

totta és feldulta a városokat és mindenkit megölt, aki csak a kezébe került. Jehu nem tudott gátat vetni dühöngésének s mint istentelen és törvényszegő meg is halt huszonhétévi uralkodás után. Samariában temették el és fia, Jóácház követte a trónon.

Azonban Jóás, Jeruzsálem királya, Isten templomát helyre akarta állíttatni és ezért magához hivatta Jójáda főpapot; parancsot adott neki, hogy küldjön papokat és levitákat szerte az országban és szedessen velük a lakosságtól fejenkint fél siklust a templom helyreállítására, mert az Jórám, Átália és utódai alatt pusztulásnak indult. Azonban a főpap nem teljesítette a parancsot, mert tudta, hogy úgy sem fog adakozni senki. A király tehát uralkodásának huszonharmadik évében magához hivatta a főpapot és a levitákat és szemükre lobbantotta, hogy nem hajtották végre parancsát. S mivel egyúttal sürgősen lelkükre kötötte, hogy a jövőben többet törődjenek a templom helyreállításával, a főpap kitalálta a módját, hogyan kell a pénzadományokat gyüjteni és ehhez a nép szívesen hozzájárult. Tudniillik ládát készíttetett fából, amely minden oldalán zárt volt és csak egyetlen egy nyilása volt. Ezt a perselyt a templomban az oltár mellett felállította és megparancsolta, hogy a templom helyreállítására mindenki dobjon be a persely nyilásán pénzt, még pedig annyit, amennyit akar. Ez tetszett is a népnek; és versenyt adakozott, sok arany- és ezüstpénzt. Az írnokok és pénztárkezelő papok kiürítették a perselyt, a király jelenlétében megolvasták tartalmát, aztán megint visszatették a helyére. Így tettek nap nap után. S amikor úgy látszott, hogy már elegendő adományt gyüjtöttek, Jójáda főpap a királlyal együtt a pénzt arra fordította, hogy kőfaragókat és építőmestereket szerződtetett és nagymennyiségű szép épületfát vásárolt. Miután a helyreállítás munkáját befejezték, a megmaradt arany- és ezüstpénzen serlegeket és csészeket, korsókat és egyéb edényeket vásároltak és naponta pompás áldozatokat mutattak be. Ez a buzgalom mindaddig tartott, ameddig Jójáda élt.

Százharmincéves korában halt meg; kivételesen jámbor és igaz ember volt és a jeruzsálemi királyi sírboltban temették el, mert ő tartotta meg Dávid nemzetségének a királyságot. Halála után azonban Jóás király elhanyagolta az istentiszteletet és a nép elöljárói is rossz útra tértek, mint ő, megszegték a parancsokat és kényük-kedvük szerint garázdálkodtak. A királynak és a többieknek ezen a romlottságán felháborodott Isten és prófétákat küldött, hogy szemükre lobbantsák gyalázatosságukat és véget vessenek gonoszságaiknak. Csakhogy annyira szerették és kíván-

ták ezt az életmódot, hogy nem tudta őket bűnbánatra indítani sem az a szerencsétlenség, amely őseiket, egész nemzetségüket sujtotta, a parancsok megszegése miatt, sem pedig a próféták előbbi jövendölései, úgy hogy egyáltalán nem voltak hajlandók visszatérni régebbi jámbor életükhöz. Sőt a király a templomban megköveztette Zakariást, Jójáda főpap fiát, — megfeledkezvén atyjának hozzávaló jóságáról, — mert megszállotta Isten lelke és nyilvános gyűlésen megtérésre intette a királyt és a népet és súlyos büntetéssel fenyegette meg őket, ha nem hallgatnak szavára. Zakariás haldokolva Istenhez kiáltott, hogy legyen tanuja és bosszulója keserves és erőszakos halálának, amelyet jóakaratáért és atyja érdemeiért kell elszenvednie.

Nem sokkal utóbb elérte a királyt a megérdemelt büntetés. Mert Házáel, Syria királya betört országába, feldúlta és kifosztotta Get városát, azután pedig Jeruzsálem ellen vonult. Emiatt Jóás nagyon megijedt és kirabolta Isten és a királyok kincstárát, elvette a templomból a fogadalmi ajándékokat és mindent elküldött a szír királynak, hogy ezzel lekenyerezze, hogy álljon el az ostromtól. A roppant kincs Házáelt csakugyan arra indította, hogy visszavonja csapatait Jeruzsálem alól. Nem sokkal utóbb Jóás súlyos betegségbe esett és ekkor Zakariásnak, Jójáda fiának barátai, mivel meg akarták bosszulni ennek halálát, megtámadták és meggyilkolták. Jeruzsálemben temették el, azonban istentelensége miatt nem a királyi sírboltban. Negyvennyolcéves korában halt meg. Az uralkodásban fia, Ámásziás követte.

Jóás uralkodásának huszonegyedik évében Jóácház, Jehu fia vette át az uralkodást Samariában az izraelitákon és tizenhét évig uralkodott. De egyáltalán nem utánozta atyja jámborságát, hanem beleesett ugyanazokba a bűnökbe, mint a régebbi királyok, akik megvetették Istent. Syria királya legyőzte őt s óriási hadseregét annyira megtizedelte, hogy mindössze tízezer gyalogosa és ötven lovasa maradt; sok nagy városát is elfoglalta. Ez a szerencsétlenség az izraeliták népével Elizeus jóslata szerint történt, amit akkor mondott, mikor Házáelnek is megjósolta, hogy meg fogja ölni urát és megszerzi az uralmat a szírek és damaskusiak fölött. Jóácház ebben a nagy szorongattatásban az imádsághoz menekült és könyörgött Istenhez, ne adja őt Házáel hatalmába. Isten pedig, akinek kedvesebb a bűnbánat, mint az erény, és aki gyakran megelégszik a puszta fenyegetődzéssel, nem akarta őt teljesen tönkretenni és megmentette a háború veszedelmétől, úgy hogy országa megint békét élvezett és visszanyerte régi jólétét.

Jóácház halála után fia, Jóás lett a király. Ez a Jóás akkor vette át az uralmat Samariában az izraelitákon, mikor Jóás király harminchetedik éve uralkodott Juda törzsén. Névrokona volt a jeruzsálemi királynak és tizenhat évig uralkodott. Jó ember volt és éppenséggel az ellenkezője atyjának. Ebben az időben az agg Elizeus próféta betegségbe esett és az izraeliták királya meglátogatta. Midőn az aggastyánt halálos ágyan találta, sírva fakadt, jajveszékelt, atyjának és oltalmazójának nevezte, mert neki köszönheti, hogy ellenségei ellen nem is volt szüksége fegyverre, hanem Elizeus jövendölése szerint a győzelmet harc nélkül szerezte meg; és éppen most hal meg a próféta és itt hagyja őt a szírek és többi ellenségei kényére-kegyére, úgy hogy már az élete sem lesz biztos és jobb volna vele együtt meghalnia. Elizeus megvigasztalta a kesergő királyt; azután azt mondta, hozzon elő íjat és feszítse ki; mikor a király lövésre készen tartotta az íjat, a próféta rátette kezét a király kezére és megparancsolta, hogy lőjön. A király kilőtt három nyilat és akkor abbahagyta; Elizeus pedig így beszélt hozzá: „Ha több nyilat lőttél volna ki, gyökerestül elpusztíthattad volna a szírek országát. Mivel azonban beérted három nyíllal, a szíreket is ugyanennyi csatában győzöd le, visszaveszed tőlük az országot, amelyet atyádtól elhódítottak.“ Erre a király távozott, a próféta pedig hamarosan meghalt. Igaz ember volt és Isten nagyon szerette. Ezt bizonyítják a szinte hihetetlen csodák, amelyeket prófétai hivatalánál fogva művelt és amelyeknek emléke még ma is él a héberek között. Nagy pompával temették el, amint illik is Istennek ilyen kedves emberéhez. Ekkor történt, hogy a rablók megöltek egy embert és bedobták Elizeus sírjába. Midőn a halott hozzáért a próféta testéhez, azonnal feltámadt. Ennyit Elizeus prófétáról, jövendöléseiről és az isteni erőről, amelyről még halála után is bizonyságot tett.

Miután Házáel, Syria királya meghalt, a királyság fiára, Benádádra szállt. Ezt Jóás, az izraeliták királya, haddal támadta meg, háromszor legyőzte s mint Elizeus megjövendölte, városaival és falvaival együtt elvette egész országát, amelyet atyja, Házáel rabolt el az izraeliták országától. Mikor pedig Jóás is meghalt, Samariában temették el és fia Jeroboám követte a trónon.

9. FEJEZET

Ámásziás legyőzi az édomitákat, a gábaaiakat és az amalekitákat. Hadjárata Joás ellen és veresége. Meggyilkolása után Oziás kerül a trónra

Joás izraelita király uralkodásának második évében Ámásziás, Joádán jeruzsálemi asszony fia uralkodott Juda törzsén. Már ifjúkorában kitűnt bámulatos igazságszeretetével. Amikor trónralépett, elhatározta, hogy bosszút áll atyjáért, Joásért, tehát elfogatta és kivégeztette mindazokat a főembereket, akiknek részük volt meggyilkolásában. De megkímélte gyermekeiket, híven Mózes törvényeihez, aki igazságtalannak tartotta a gyermekeket büntetni szüleik bűneiért. Erre hadiszemlét tartott Juda és Benjámin törzsében a fiatalembereken, akik körülbelül húszévesek voltak vagy nem sokkal idősebbek és háromszázezret besorozott közülük, föléjük pedig századosokat helyezett. Ezenfelül követet küldött az Izraeliták királyához s száz talentum ezüstért zsoldjába fogadott tőle is százezer embert, mert elhatározta, hogy az amalekitákat, édomitákat és gábaaiakat haddal támadja meg. Midőn hadseregével éppen el akart indulni, figyelmeztette egy próféta, hogy az izraelita csapatokat bocsássa el; mert ez istentelen nép és Isten kinyilatkoztatása szerint a király vereséget szenved, ha segítségükkel harcol; viszont legyőzi az ellenséget, ha Isten segedelmében bizakodva a harcot saját csapataival vívja meg. Mivel a király ezen bosszankodott, — mert az izraelitáknak már kifizette a zsoldot, — a próféta figyelmeztette, hogy hajoljon meg Isten akarata előtt, mert ő majd gondoskodik róla, hogy megint sok pénze legyen. Erre a király elbocsátotta az izraelitákat és közölte velük, hogy a zsoldot, amit kaptak, csak tartsák meg, ő maga pedig saját csapataival az említett népek ellen támadásra indult. Nagy csatában legyőzte őket, tízezer embert megölt közülük és ugyanennyit élve foglyul ejtett; ezeket aztán fölvitette Arábiában egy nagy sziklára és letaszíttatta. Ebben a hadjáratában rengeteg drágaságot zsákmányolt az ellenségtől; mialatt azonban Ámásziás a hadjáratot folytatta, betörtek országába az izraeliták; mert elbocsátotta őket és emiatt elkeseredtek, mert azt hitték, hogy Ámásziás megvetésből küldte őket haza; előnyomultak egészen Bethoronig, elpusztították az országot, sok marhát raboltak és háromezer embert legyilkoltak.

Egyébként Ámásziás a szerencsésen kivívott győzelem miatt

elbizakodott és kezdte mind jobban elhanyagolni Istent, — holott éppen ő volt a győzelem szerzője — s lassankint azoknak az isteneknek a tiszteletére adta magát, amelyeket az amalekiták országából hozott. Jött azonban hozzá egy próféta és kijelentette neki: csodálkozik, hogy isteneknek tartja azokat, akik nem tudtak segíteni tisztelőiken és nem tudták megmenteni őket az ő kezéből, sőt tűrték, hogy híveik hadseregének legnagyobb része elpusztúljon s maguk az istenek is fogságba kerüljenek, mert a bálványokat éppen úgy hurcolták Jeruzsálembe, mint a foglyul esett ellenséges katonákat. Emiatt megharagudott a király, ráparancsolt a prófétára, hogy hallgasson, halállal fenyegette meg, ha olyasmikkel törődik, amikhez semmi köze. A próféta azt felelte, hogy ő hallgathat, azonban Isten nem hagyja büntetlenül a király hitehagyását. Ámásziás nem tudta mérsékelni magát szerencséjében; mert ámbár Istennek köszönhette, mégsem riadt vissza attól, hogy ne gyalázza az Istent, és nagyon elbizakodott s levelet írt Jóásnak, az izraeliták királyának, hogy hódoljon meg neki egész népével együtt, mint ahogy őseinek, Dávidnak és Salamonnak meghódoltak. De ha nem hajlandók meghódolni, tudja meg, hogy fegyverrel döntenek majd a királyságról. Jóás erre a levélre így válaszolt: „Jóás király köszönti Ámásziás királyt. Volt a Libanon hegyén egy hatalmas ciprus és mellette egy bogáncs. A bogáncs elküldött a ciprushoz és fia számára feleségül kérte annak leányát. Közben azonban arra ment egy vadállat és eltiporta a bogáncsot. Ez legyen neked a példa, hogy ne vágd túlságosan nagy fába a fejszédet és ne tedd kockára országodat csak azért, mert elbizakodol az amalekitákon aratott győzelmed miatt."

Mikor Ámásziás elolvasta ezt a választ, még nagyobb kedvet kapott a háborúra. Azt hiszem, Isten maga ösztökélte, hogy így bűnei miatt elnyerje büntetését. Mikor azonban kivonult Jóás ellen és meg akarta kezdeni a harcot, hadseregét félelem és zűrzavar fogta el, amit Isten szokott küldeni haragjában, úgy, hogy megfutamodott, mielőtt még összecsaphatott volna az ellenséggel. Ámásziást, mivel katonái rémületükben szétrebbentek és őt cserbenhagyták, az ellenség foglyul ejtette és Jóás meg is fenyegette, hogy megöleti, ha nem veszi rá Jeruzsálem lakóit, hogy nyissák ki előtte a kapukat és hadseregével együtt bocsássák be a városba. Ámásziás szorongatott helyzetében kénytelen volt ezt a követelést teljesíteni, tehát rávette Jeruzsálem lakóit, hogy Jóást beengedjék. Ez aztán négyszáz könyöknyi hosszúságban le-

bontotta a városfalat és a résen át vonult be Jeruzsálembe s közben maga előtt vezettette a fogoly Ámásziást. Így Jeruzsálemet hatalmába kerítette, kifosztotta Isten kincstárát és Ámásziás királyi palotájából minden arany és ezüst tárgyat elrabolt. Csak most bocsátotta szabadon Ámásziást és visszatért Samariába. Ez a szerencsétlenség Ámásziás uralkodásának tizennegyedik évében érte Jeruzsálemet. Nem sokkal utóbb a király főemberei uruk életére törtek, úgy, hogy kénytelen volt Lákisba menekülni; ott azonban megölték azok az emberek, akiket a főemberek utána küldtek. Holttestét Jeruzsálembe vitték és királyi pompával temették el. Elbizakodottsága és Isten elleni lázadozása miatt halt ilyen halált ötvennégy éves korában, huszonkilencévi uralkodás után. Fia, Óziás követte a trónon.

10. FEJEZET

II. Jeroboám az izraeliták királya és Jónás próféta. Jeroboám halála után fia, Zakariás kerül trónra. Óziás jeruzsálemi király leveri a szomszéd népeket. Mi történt vele, mikor illatáldozatot akart gyújtani Istennek?

Ámásziás uralkodásának tizenötödik évében Jeroboám, Jóás fia lett az izraeliták királya és negyven évig uralkodott. Ez a király megvetette Istent és a törvényt, bálványképeket imádott és esztelen idegen szokásokra adta fejét, ezzel pedig nagy szerencsétlenséget zúdított az izraelitákra. Azonban Jónás próféta megjövendölte neki, hogy ha a szírekkel háborúskodik, megrendíti azoknak hatalmát és saját országának határait északon egészen Emát városáig, délen pedig a Holttengerig kiterjeszti. Tudniillik ezek voltak régebben Kánaán határai, mint ahogy Józsue, a fővezér megszabta. Erre Jeroboám hadat indított a szírek ellen és egész országukat meghódította, mint Jónás próféta megjövendölte neki.

Mivel az a célom, hogy megírjam népemnek egészen hiteles történetét, szükségesnek tartom, hogy mindent felemlítsek, amit a héberek könyveiben erről a prófétáról olvastam. Mert Isten megparancsolta neki, hogy menjen Ninive városába és ott hirdesse, hogy a király hamarosan elveszti országát. Azonban ő félt s nem ment oda, hanem Isten elől Joppe városába menekült, ott hajóra szállt és a kilikai Tarsusba indult. Azonban hirtelen ha-

talmas vihar támadt és a hajó már-már elsüllyedt. A hajósok a kormányossal és kapitánnyal együtt megfogadták Istennek, hogy ha a veszedelemből megmenti őket, lerójják hálájukat. Jónás azonban nem követte példájukat, hanem elbújt a hajóban. Mikor a hullámok egyre magasabbra csaptak és a vihar a tengert egyre jobban felkorbácsolta, a hajósok gyanakodni kezdtek, hogy valamelyik utas az oka a viharnak, — mert az ilyesmi gyakran előfordul, — tehát elhatározták, hogy sorsot vetnek és így állapítják meg, ki a bűnös. A sors a prófétára esett s mikor megkérdezték, kicsoda és hová megy, azt felelte, hogy héber származású ember és Isten prófétája. Azt a tanácsot adta nekik, hogy ha ebből a veszedelemből meg akarnak menekülni, dobják őt a tengerbe, mert ő az oka a viharnak. A hajósok eleinte nem merték bedobni, mert istentelen dolognak tartották odadobni a biztos pusztulásba egy idegen embert, aki rájuk bízta az életét. De mikor a veszedelem már a fejükre nőtt és a hajó süllyedni kezdett, végül is részben a próféta unszolására, részben pedig félelemből, hogy elpusztulnak, mégis csak rászánták magukat, hogy bedobják a tengerbe. A vihar azon nyomban elült. Jónást állítólag elnyelte egy cethal, s három nap és három éjjel után elevenen kidobta a Fekete-tenger partján, és a haja szála sem görbült meg. Miután Istenhez imádkozott bűne bocsánatáért, elment Ninive városába, felállt egy emelvényre, ahonnan mindenki jól hallhatta és hirdette, hogy hamarosan elvesztik Ázsia uralmát. Azután hazament. Ezt a történetet úgy mondtam el, ahogy a Szentírásban olvastam.

Miután Jeroboám király életét a legnagyobb boldogságban eltöltötte és negyven évig uralkodott, megtért őseihez és Samariában eltemették. A trónon fia, Zakariás lett az utóda. Jeroboám uralkodásának tizennegyedik évében Óziás, Ámásziás fia lett a két törzs királya Jeruzsálemben. Anyja, akinek a neve Jekelia, jeruzsálemi asszony volt. Ő maga nemes, igazságos jellemű, a cselekvésben előrelátó ember volt. Miután haddal vonult a filiszteusok ellen, Get és Jábnia városokat elfoglalta, falaikat lerombolta. Aztán az arabokat támadta meg, akik Egyiptom határán laknak, várost alapított a Vörös-tenger partján és megrakta helyőrséggel. Azután leigázta az ámmonitákat, megszabott adót vetett ki rájuk, és az egész országot Egyiptom határáig meghódította. Ezek után Jeruzsálem városának szentelte gondját. A városfalnak azokat a részeit, amelyek akár az idő pusztítása, akár az előbbi királyok gondatlansága miatt beomlottak, újra felépítette. Azt a falrészt is helyreállíttatta, amelyet az izraeliták királya

leromboltatott, mikor az ő fogoly atyjával, Ámásziással bevonult a városba. Ezenfelül sok tornyot emeltetett, mindegyik százötven könyök magas volt. Továbbá a pusztában lévő őrállomásokat erődítményekkel vette körül és sok vízvezetéket is építtetett. Megszámlálhatatlan mennyiségű igavonó és egyéb marhája volt, mert országában sok volt a jó legelő. S mivel szerette a földmívelést, törődött is a földdel, beültette növényekkel és mindenféle gabonamagvakkal. Válogatott harcosokból hadsereget szervezett, amelynek a létszáma 370.000 ember volt; ezeknek az élére rendkívül vitéz és nagy testi erejű századosokat és ezredeseket állított. A hadsereget kisebb egységekre osztotta fel és felfegyverezte: minden katona kapott kardot, ércpajzsot és páncélt, íjat és parittyát. Ezenfelül sok gépet is csináltatott: ezeket várostromoknál használták s ugyancsak csináltatott olyan készülékeket, amelyekkel köveket és egyéb lövedékeket lehetett hajítani, végül pedig vas ostromkampókat és egyéb efféle eszközöket.

Miközben így szervezkedett és készülődött, elvakította a hiúság és elbizakodott a múlandó hatalomban; megvetette a halhatatlan és örökkévaló dolgokat, az Isten iránti jámborságot és a törvények megtartását. Végül lezuhant szerencséje csúcsáról, és atyja bűneibe süllyedt; atyját ugyancsak páratlan szerencséje és hatalma csábította ezekre a bűnökre, mert nem ismerte a mérsékletet. Midőn egyszer valami ünnepet ültek, amelyen az egész nép résztvett, Óziás papi ruhába öltözött s elment a templomba, hogy az aranyoltáron illatáldozatot mutasson be Istennek. Ázáriás főpap, aki mellett nyolcvan pap állt, igyekezett megakadályozni ebben, mert a királynak nem szabad áldoznia, hisz ehhez csak Áron utódainak van joguk: a papok is valamennyien kiáltoztak, hogy távozzék a templomból és ne szegje meg Isten parancsát. Óziás azonban haragra lobbant és halállal fenyegette meg őket, ha nem maradnak nyugton. Erre megremegett a föld, a templom meghasadt és a hasadékon fényes napsugár lövellt be, amely a király arcára esett: ebben a pillantban ellepte a bélpoklosság. A városon kívül pedig, azon a helyen, amelynek Erogè a neve, meghasadt a hegy és egyik fele, amely nyugatra esett, négy stadion távolságnyira gurult a hegy keleti oldala felé, úgy hogy eltorlaszolta az utakat és a királyi kerteket. Mikor a papok észrevették, hogy a király arcát ellepte a poklosság, hirdették neki szerencsétlenségét, megparancsolták, hogy hagyja el a várost, mert tisztátalan. A király szégyellte betegségét és elszomorodott; engedelmeskedett a parancsnak és így viselte el büntetését mérhetetlen gőgjéért s azért, mert vétkezett Isten ellen.

Egy ideig a városon kívül visszavonultan élt s ezalatt fia, Jóátán uralkodott. Bánatában és bűnei miatti elkeseredésében meghalt, miután hatvannyolc évet élt s ebből ötvenkét évet uralkodott. Kertjében temették el magányos sírban.

11. FEJEZET

Zakariás, Sellum, Mánáhem, Fákeja Mánáhem fia és Fákee Romelia fia, az izraeliták királyai. Jóátán, Óziás fia, Jeruzsálem királya. Náhum jövendölése az asszírekről

Zakariást, miután hat hónapig uralkodott az izraelitákon, orozva meggyilkolta barátja, Sellum, Jábes fia; egyúttal mindjárt követte is a trónon, azonban mindössze harminc napig uralkodott. Mert midőn a fővezér, Mánáhem, aki akkoriban Tersza városában tartózkodott, értesült Zakariás meggyilkolásáról, egész haderejével felkerekedett, Samariába ment, csatában megölte Sellumot, királlyá tette magát, utána pedig Tápsza városába ment. Mivel azonban a város lakosai bezárták előtte kapuikat és nem akarták elismerni királyuknak, elhatározta, hogy bosszút áll rajtuk és az egész környéket elpusztította, a várost is bevette és bosszúból a rajta esett sérelemért, Tápsza valamennyi lakóját páratlan kegyetlenséggel legyilkoltatta, még a gyermekeket is. Olyasmiket követett el honfitársai ellen, amiket akkor sem lehetne megbocsátani, ha idegenek ellen, háborúban legyőzött ellenség ellen követte volna el. És amily gyalázatos kegyetlenséggel kezdte Mánáhem az uralkodását, éppen úgy folytatta is tíz esztendeig. Mikor azonban Fúl asszír király háborút indított ellene, nem bocsátkozott vele harcba, hanem úgy fejezte be a háborút, hogy Fúlt ezer talentum ezüst lefizetése árán rábírta a visszavonulásra. Csakhogy ezt az összeget a népnek kellett előteremtenie s ezért fejenkint ötven drachma adót vetettek ki. Nem sokkal utóbb meghalt és Samariában temették el. Fia, Fákeja követte az uralkodásban; méltó párja volt apjának a kegyetlenkedésben, de mindössze két évig uralkodott. Egy Fákee nevű ezredes, Romelia fia, egy lakománál megtámadta és megölte barátaival együtt. De ez a Fákee is, aki egyébként húsz évig uralkodott, istentelen és kegyetlen ember volt. Uralkodása alatt Téglátfálászár asszír király megtámadta az izraelitákat, meghódította az egész Gálaád völgyét, a Jordánon túli területet, a szomszéd Galileát, továbbá Kedest és Ászárt és a lakosságot foglyul hurcolta magával birodalmába. Ennyit az asszírek királyáról.

Jóátán, Óziás fia, Jeruzsálemben uralkodott Juda törzsén. Anyja egy Jerusa nevű jeruzsálemi asszony volt. Ez a király minden erénnyel ékeskedett és épp oly jámbor volt Isten iránt, mint amily igazságos az emberekkel. Az államügyeket is gondosan intézte. Mindent, amit ki kellett javítani, vagy megszépíteni, pompásan megcsináltatott. A templomhoz csarnokot építtetett és oszlopos kapuzatot, a beomlott várfalat kijavíttatta, roppant nagy és bevehetetlen tornyokat építtetett. Nagy gonddal helyreállíttatta mindazt, ami országában elhanyagolt állapotban volt. Az ámmoniták ellen hadjáratot indított, legyőzte őket és száz ezüst talentum évi adót vetett ki rájuk, továbbá tízezer kor búzát és ugyanannyi árpát. Hatalmát annyira megerősítette, hogy ellenségeiben tiszteletet gerjesztett, alattvalóit pedig boldogította.

Ezidőtájt élt egy Náhum nevű próféta, aki az asszírok és Ninive város pusztulásáról ezt a jóslatot mondta: „És olyan lesz Ninive, mintha hullámzó tóvá lett volna vize, úgy hogy egész népe megzavarodik, ide-oda sodortatik és végül megfutamodik. Az egyik ezt mondja majd a másiknak: álljatok meg, maradjatok itt és raboljatok aranyat és ezüstöt. De nem lesz senki, akit rá lehetne venni erre. Mert valamennyien inkább az életüket akarják megmenteni, mint a kincseket. És akkor viszálykodás, gyász és jajgatás súlyosodik rájuk és tagjaik megremegnek és arcuk a félelem miatt megfeketedik. De hol van hát az oroszlánok búvóhelye és az oroszlánkölykök atyja? Így beszél hozzád Isten, Ninive: gyökerestül ki akarlak irtani. És nem jönnek ki többé oroszlánok belőled, hogy a világon uralkodjanak!" Sok egyebet jövendölt még ez a próféta Ninivéről, de nem tartottam szükségesnek elmondani, s mellőzöm is, nehogy terhére legyek az olvasónak. Mindezek a jövendölések Ninivéről száztizenöt évvel később beteljesedtek. Erről elég legyen ennyi.

12. FEJEZET

Rászin szír király és Fákeje az izraeliták királya megtámadják Ácházt, Jóátán utódját, aki Téglátfálászár asszír királyt hívja szövetségesül. Ez elpusztítja Syriát s a damaskusiakat elhurcolja Mediába. Ácház halála

Jóátán, miután negyvenegy évet élt és tizenhat évig uralkodott, meghalt és a királyi sírboltban temették el. A trónon fia, Ácház követte, aki istentelenségben és törvényszegésben az izraeliták királyait utánozta; Jeruzsálemben oltárokat emelt, eze-

ken a bálványoknak áldozott, s a kánaániak szokása szerint még saját fiát is bemutatta egészen elégő áldozatul. Miközben ilyen és efféle gyalázatosságokat művelt, Raszin szír király és Fakee izraelita király, akik barátai és szövetségesei voltak egymásnak, haddal támadtak rá, körülzárták Jeruzsálemben és sokáig ostromolták; de a nagyon megerősített várossal nem boldogultak. A szír király elfoglalta Aila városát a Vörös-tenger partján, megölte lakosait és helyükbe szíreket telepített. És miután a zsidókat is, akikből a város helyőrsége állt, valamint azokat is, akik a környéken laktak, legyilkoltatta, gazdag zsákmánnyal visszatért Damaskusba. Mikor a jeruzsálemi király értesült a szírek hazatéréséről, haddal vonult ellenük, abban a hiszemben, hogy van olyan erős, mint az izraeliták királya; azonban vereséget szenvedett, mert megszámlálhatatlan és óriási gazságaival magára vonta Isten haragját. Az izraeliták százhúszezer zsidót levágtak és vezérük, Zákri kézitusában megölte Máásziást, Ácház fiát; az egész királyság helytartóját, Elkámot és Juda törzsének vezérét, Ezrikát foglyul ejtették. Ezenfelül az izraeliták Benjámin törzséből foglyokként elhurcolták az asszonyokat és gyermekeket, s gazdag zsákmánnyal visszavonultak Samariába.

Bizonyos Oded, aki akkoriban próféta volt Samariában, a város falai előtt találkozott a sereggel és odakiáltott nekik, hogy ezt a győzelmet nem a maguk vitézségével szerezték meg, hanem csak úgy, hogy Isten haragudott Ácház királyra. Szemükre lobbantotta, hogy nem érték be a győzelemmel, hanem rokonaikat, Juda és Benjámin törzséből, foglyul magukkal hurcolták; felszólította őket, hogy engedjék haza ezeket bántatlanul. De ha nem fogadják meg szavát, legyenek elkészülve Isten büntetésére. Erre összegyűlt az izraeliták népe, hogy ezen tanácskozzék. És felszólalt egy Bárákiás nevű ember, igen nagytekintélyű férfiú, mellette még három, és megmondták, hogy nem szabad megengedni a katonáknak, hogy ezeket a foglyokat magukkal vigyék a városba, „mert különben — mondták — Isten valamennyiünket elpusztít. Mert Isten ellen elkövetett bűneink, mint prófétáink mondják, már magukban véve is igen nagyok és éppen ezért őrizkednünk kell, nehogy újabb bűnöket kövessünk el." A katonák ennek hallatára rájuk bízták, hogy csak határozzanak legjobb belátásuk szerint. Erre az említett férfiak leoldották a foglyok bilincseit, megvendégelték őket, ellátták útravalóval és bántatlanul hazabocsátották. Jerichóig, amely nincs messze Jeruzsálemtől, négyen még el is kísérték őket és aztán visszatértek Samariába.

Miután Ácház király vereséget szenvedett az izraelitáktól, követeket küldött Téglátfálászár asszír királyhoz s kérte, hogy nagy pénzösszeg fejében kössön vele szövetséget az izraeliták, szírek és damaskusiak ellen. Ez csakugyan segítségére sietett Ácháznak, megtámadta a szíreket, feldúlta országukat, elfoglalta Damaskust és megölte Rászin királyt. A damaskusiakat elhurcolta Észak-Mediába és a helyükbe asszír népeket telepített le Damaskusban. Azután elpusztította és kifosztotta az izraeliták országát is és közülük sokat fogságba hurcolt. Ácház pedig magához vette a templom és a királyi palota egész arany és ezüst kincsét, valamint a drága fogadalmi ajándékokat, elvitte mind Damaskusba és a szerződés értelmében átadta az asszír királynak, segítségéért köszönetet mondott és visszatért Jeruzsálembe. Ez a király oly esztelen volt és annyira nem törődött a maga javával, hogy ámbár a szírek legyőzték, mégsem hagyta abba a bálványaik tiszteletét, hanem továbbra is szolgált nekik, mintha azoknak a segítségével szerezte volna meg a győzelmet. De mikor másodszor is legyőzték, elkezdte az asszírek bálványait imádni, úgy, hogy minden más istennek szívesebben szolgált, mint atyái igaz Istenének, aki haragjában ezt a vereséget mérte rá. Annyira megvetette és semmibe vette Istent, hogy bezáratta a templomot, megtiltotta az áldozatok bemutatását és elrabolta a templomból a fogadalmi ajándékokat. Ez után az istengyalázás után meghalt harminchat éves korában, tizenhat évi uralkodás után; fia, Ezékiás lett az utóda.

13. FEJEZET

Ósee orozva megöli Fákeét, őt magát pedig Szalmanaszár hamarosan adófizetésre kényszeríti. Ezékiásnak, Ácház fiának istenfélő uralkodása

Ebben az időben Fákee izraelita király is meghalt; barátja, Ósee meggyilkolta. Aztán kilenc évig ez uralkodott, de gonosz ember volt és megvetette Istent. Ellene Szalmanaszár asszír király indított háborút és mivel már nem volt mellette Isten kegyelme és oltalma, Szalmanaszár legyőzte, hűbéresévé tette, s meghatározott adót vetett ki rá. Ósee uralkodásának negyedik évében Jeruzsálemben Ezékiás lépett trónra, Ácház és a jeruzsálemi származású Ábia fia. Nemes jellemű, igaz és istenfélő ember volt; uralkodásának kezdete óta a legszükségesebbnek és

alattvalói szempontjából is a legüdvösebbnek Isten tiszteletét tartotta. Ezért összehívta a népet, a papokat és a levitákat és így beszélt hozzájuk: „Jól tudjátok, hogy atyám bűnei miatt, — aki vétkezett Isten szentsége ellen, — sok és súlyos nyomorúság szakadt rátok, mert ő megrontotta lelketeket, s rávett, hogy azokat a bálványokat imádjátok, amelyeket ő isteneknek tartott. Mivel már láttátok a bűn következményeit, figyelmeztetlek benneteket: térjetek a jó útra és tisztuljatok meg régi szennyeitektől. Különösen ti, papok és leviták, nyissátok ki újra a templomot, tisztítsátok meg a szokásos áldozatokkal és állítsátok vissza ősi és hagyományos tiszteletét. Akkor majd Isten megszünteti haragját és ismét kegyelmes lesz hozzánk."

A királynak erre a felszólítására a papok kinyitották a templomot, megtisztították a szent edényeket, eltávolítottak minden szennyet és ünnepélyes áldozatot helyeztek az oltárra. A király pedig hírnököket küldött szerte az országba és meghívta Jeruzsálembe a népet a kovásztalan kenyerek ünnepére, amelyet az előbbi királyok istentelensége miatt sokáig nem tartottak meg. Még az izraelitákhoz is küldött és figyelmeztette őket, hogy hagyják abba mostani életmódjukat és térjenek vissza az igaz Isten tiszteletére; szívesen megengedi nekik, hogy Jeruzsálembe jöjjenek és ott üljék meg a kovásztalan kenyerek ünnepét és velük együtt ünnepeljenek. Ezeket a figyelmeztetéseket azonban nem azért intézte hozzájuk, hogy kényszerből hallgassanak a szavára, hanem a saját érdekükben, mert ezen a réven boldogok lehetnek. Az izraeliták azonban nem fogadták el a király meghívását s még ki is nevették követeit, mint afféle bolondokat. Kicsúfolták a prófétákat is, akik erre buzdították őket és nagy szerencsétlenséget jövendöltek, ha nem térnek vissza azonnal az igaz Isten tiszteletére; és végül elfogták és meg is ölték a prófétákat. De ezzel nem érték be, még nagyobb bűnökre vetemedtek és mindaddig nem tágítottak, amíg Isten büntetésül gonosztetteikért ellenségeik kezére nem adta őket, amiről majd később fogok részletesen beszélni. Csak Manasszé, Zabulon és Iszahár törzséből fogadták meg sokan a próféták figyelmeztetéseit, s ezek visszatértek az istenfélő életre; ezek mind Ezékiáshoz mentek Jeruzsálembe, hogy ott imádkozzanak Istenhez.

Midőn tehát a tömeg összesereglett Jeruzsálemben, a király az elöljárókkal és az egész néppel együtt bement a templomba, áldozott önmagáért hét bikát és ugyanannyi kost, továbbá hét bárányt és ugyanannyi bakot. És miután a törzsek fejeivel együtt rátette kezét az áldozati állatok fejére, valamennyit levágatta a

papokkal. A papok levágták az állatokat és elégették egészen elégő áldozatul. A leviták pedig hangszereikkel körben álltak, magasztaló dalokat énekeltek és muzsikáltak, amint Dávid tanította, a többi pap pedig kürtharsogással kísérte az énekeseket. Erre a király az egész néppel együtt leborult a földre és imádta Istent. Aztán levágatott még hetven ökröt, száz kost és kétszáz bárányt s a lakomára hatszáz ökröt és háromezer egyéb állatot ajándékozott. A papok mindent pontosan, a törvény szerint végeztek el. Azután a király emelkedett hangulatban a néppel együtt lakomázott és hálát mondott Istennek. Mikor megérkezett a kovásztalan kenyerek ünnepe, bemutatták a pászka-áldozatot és hét egymásután következő napon elvégezték az előírt áldozati szertartást. És a király a népnek a bemutatott áldozatokon felül még kétezer bikát és hétezer üszőt ajándékozott. Ugyanezt tették a törzsek fejei is, akik a népnek ezer bikát és ezernegyven darab egyéb állatot ajándékoztak. Salamon óta nem tartották meg ezt az ünnepet és most először ülték meg ily pazar pompával. Mikor már az ünnepség véget ért, kimentek és megtisztították a környéket; a várost is megtisztították a bálványimádás szennyétől. A király erre megparancsolta, hogy a törvény előírása szerint az ő költségén mutassák be a mindennapi áldozatokat és elrendelte, hogy a nép köteles beszolgáltatni a papoknak és levitáknak a termények tizedét és zsengéjét, hogy azok az istentiszteletről gondoskodjanak és csak annak élhessenek. Ezért a nép a papoknak és levitáknak mindenféle terményt összehordott. A király éléskamrákat és élelmiszer-raktárakat építtetett s a papok, leviták, ezeknek a feleségei és gyermekei ezekből kapták meg járandóságaikat; így újra rendszeresítette az istentisztelet régi intézményeit. Ezután a király a filiszteusok ellen háborút indított, legyőzte őket és Gázától Getig elfoglalta minden városukat. Az asszír király pedig követeket küldött hozzá, megfenyegette, hogy elpusztítja országát, ha nem fizeti meg neki azt az adót, amelyet már atyja is fizetett. Ezékiás azonban nem ijedt meg fenyegetéseitől, hanem istenfélelmében és Izaiás prófétában bízott, akinek a jövendölései feltárták előtte a jövőt. Egyelőre ennyit erről a királyról.

14. FEJEZET

Szalmanaszár elfoglalja Samariát, a tíz törzset elhurcolja Mediába, országukba Kutából hozott gyarmatosokat telepít

Midőn Szalmanaszár, az asszírek királya tudomást szerzett arról, hogy az izraeliták királya titokban követséget küldött Szua egyptomi királyhoz, hogy vele szövetséget kössön ellene, felháborodott és Ósee uralkodásának hetedik évében megindult Samaria ellen. A király azonban nem engedte meg, hogy bevonuljon a városba, tehát Szalmanaszár három évig ostromolta s végül elfoglalta, Ósee uralkodásának kilencedik és Ezékiás jeruzsálemi király uralkodásának hetedik évében. Ekkor az izraeliták országát teljesen eltörölte és az egész népet elhurcolta Médiába és Perzsiába; Ósee királyt is foglyul ejtette. Azután pedig más népeket telepített Samariába és az izraeliták országába, Kuta vidékéről; ez a vidék egy perzsiai folyótól kapta nevét. Így hát Judeából kivándorolt a tíz törzs, kilencszáznegyvenhét évvel azután, hogy őseik, akik Egyiptomból kivonultak, elfoglalták ezt az országot, és nyolcszáz évvel Józsue uralkodása után; azóta, hogy elpártoltak Dávid unokájától, Roboámtól és a királyság Jeroboámra szállt, kétszáznegyven év, hét hónap és hét nap telt el. Ez a sors érte az izraelitákat, mert megszegték a törvényeket és nem hallgattak a prófétákra, akik megjósolták nekik, hogy ez lesz a sorsuk, ha nem hagynak fel istentelen életmódjukkal. A szerencsétlenség azzal a lázadással kezdődött, amelyben Roboámtól, Dávid unokájától elpártoltak és ennek a szolgáját, Jeroboámot választották királlyá, aki aljasságával és gonosz példájával rossz útra vezette őket és fejükre vonta Isten haragját. El is vette bűnének méltó büntetését.

Az asszírek királya megtámadta Syriát és Phoinikiát és ennélfogva nevét feljegyezték a tyrusiak krónikái is. Mikor Tyrus ellen hadat indított, ennek az országnak Elulaios volt a királya. Ezt Menandros is bizonyítja, — aki a tyrusi krónikákat görögre fordította, — és pedig ezekkel a szavakkal: „Elulaios, akit a tyrusiak Pyasnak neveznek, harminchat évig uralkodott. Ez megint leigázta a kittaiosokat, akik elpártoltak tőle. Ezek ellen is hadat indított az asszír király, Szalmanaszár és leverte egész Phoinikiát, utána pedig minden ellenfelével békét kötött és hazatért. A tyrusi királytól Sidon, Arke, Palaityrus és sok más város elpártolt és megadta magát az asszír királynak. Mivel azonban a tyrusiak

nem akartak meghódolni, a király megint haddal támadta meg őket, miután a phoinikiaiaktól hatvan felszerelt hajót és nyolcszáz matrózt kapott. A tyrusiak mindössze tizenkét hajóval szálltak szembe velük, szétszórták az ellenség hajóhadát és körülbelül ötszáz foglyot ejtettek. Ezzel pedig Tyrus nagy dicsőséget szerzett. De mikor az asszír király visszatért, a folyókhoz és a vízvezetékekhez őröket állított, hogy ne engedjék a tyrusiakat vizet meríteni. Öt évig szenvedték ezt a tyrusiak s ezalatt a maguk-ásta kutakból látták el magukat vízzel." Ezt jegyezték fel a tyrusi krónikák Szalmanaszárról, Asszíria királyáról.

Miután a kutaiak, — akiket Kuta perzsiai tartományról neveznek így, ahol ugyanilyen nevű folyó is van, — áttelepedtek Samariába és magukkal hozták isteneiket, magukra vonták a mindenható Isten haragját; öt néptörzs telepedett át s ezek közül mindegyiknek megvolt a maga külön istene. Isten haragja miatt dögvész tört ki, sokan belehaltak és nem volt ellene semmi orvosság. Ekkor egy jóslat figyelmeztette őket, hogy térjenek a mindenható Isten tiszteletére, mert akkor megmenekülhetnek. Tehát követeket küldtek az asszír királyhoz s megkérték, küldjön hozzájuk néhányat a foglyul ejtett izraelita papok közül. Küldött is papokat s ezek oktatták őket a törvényre és Isten szolgálatára; ekkor kezdték buzgón tisztelni Istent, mire a dögvész hamarosan megszünt. A kutaiak, — ez a héber nevük, a görögök szamaritánusoknak nevezik őket, — ezekhez a szokásokhoz később is hívek maradtak. Egyébként, valahányszor látják, hogy a zsidóknak jól megy soruk, rokonaiknak mondják magukat, mert Józseftől származnak, tehát egy az eredetük. De ha észreveszik, hogy a zsidók sorsa rosszra fordul, akkor azt mondják: semmi közük sincs hozzájuk, sem baráti, sem rokoni viszonyban nincsenek velük, mert ők külföldiek és idegen nemzetségből származnak. De később majd jobb alkalom is adódik, hogy erről beszéljek.

X. KÖNYV

1. FEJEZET

Szennácherib hadat indít Ezékiás ellen s mikor aztán az egyiptomiak ellen vonul, Rábsáké fenyegeti Ezékiást, akit Izaiás próféta bátorít. Szennácherib dolgavégezetlenül tér vissza Egyiptomból Jeruzsálembe, onnan pedig hazájába. Halála

Midőn Ezékiás, a két törzs királya, már tizennegyedik éve uralkodott, Szennácherib asszír király hadat indított ellene s Juda és Benjámin törzsének minden városát elfoglalta. Mivel most arra készült, hogy Jeruzsálem ellen vonuljon, Ezékiás követeket küldött hozzá és azt üzente neki, hogy hajlandó meghódolni és adót fizetni. Szennácherib átvette a követektől az üzenetet, elhatározta, hogy nem kezd háborút, elfogadja az ajánlatot s megígérte, hogy békésen elvonul, ha Ezékiás háromszáz talentum ezüstöt és harminc talentum aranyat fizet neki, egyúttal pedig esküvel ígérte, hogy több pusztítást nem okoz. Ezékiás jóhiszeműleg kiürítette a kincseskamrát és átküldte a pénzt, abban a hiszemben, hogy most már megszabadult a háborútól és nem kell trónjáért harcolnia. De az asszír király, mihelyt megkapta a pénzt, többé nem törődött ígéreteivel s miközben maga az egyiptomiak és etiópok ellen vonult, ott hagyta hadvezérét, Rábsákét, másik két hadvezérével, Tártánnal és Rábszárisszal nagy sereg élén, hogy elpusztítsák Jeruzsálemet.

Ezek, mihelyt tábort ütöttek Jeruzsálem alatt, követet küldtek Ezékiáshoz és tárgyalásra hívták. Azonban a király félt, s ezért nem maga ment el, hanem kiküldte három legbizalmasabb barátját, Eliákim nevű királyi udvarnagyot és Sobna és Joáké nevű jegyzőit. Mikor ezek megjelentek az asszír hadvezérek előtt,

Rábsáké visszaküldte őket a királyhoz azzal az üzenettel, hogy Szennácherib, a hatalmas király azt kérdi tőle: ugyan miben bizakodik, hogy nem akarja őt urának elismerni és nem akarja hadseregét a városba bebocsátani, amint megparancsolta neki? Vajjon talán az egyiptomiak segítségében bizakodik-e annyira? Ha arra vár, tudja meg, hogy nagyon esztelenül cselekszik; olyan, mint az az ember, aki törött nádbotra akar támaszkodni és emiatt nem csupán elesik, hanem még kezét is megsérti. Gondolja meg a király, hogy ő, Szennácherib, Isten akaratából indított hadjáratot, mert azzal bízta meg őt, hogy az izraeliták országát elpusztítsa és Ezékiás népét kiirtsa. Mivel Rábsáké mindeddig héber nyelven beszélt, — mert tudott héberül, — Éliákim attól tartott, hogy kísérői esetleg megértik és megrémülnek miatta, tehát arra kérte, hogy szír nyelven folytassa beszédét. De mikor a hadvezér észrevette Éliákim félelmét, annál hangosabban és annál csengőbb hangon beszélt tovább héber nyelven s így folytatta: „Miután valamennyien hallottátok királyunk parancsát, hódoljatok meg nekünk saját érdeketekben. Mert nyilvánvaló, hogy ti is és királyotok is csak üres reményekkel ámítjátok és tüzelitek ellenállásra a népet. Azonban, ha bátor emberek vagytok és azt hiszitek, hogy megverhetitek seregünket, szívesen átadok nektek kétezer lovat: adjatok hozzájuk ugyanannyi lovast, azután így mutassátok meg erőtöket. Csakhogy ti nem tudtok lovasokat kiállítani, mert nincsenek lovasaitok. Tehát miért vonakodtok megadni magatokat az erősebbeknek, akik, akár akarjátok, akár nem, elfoghatnak benneteket? Ha önként megadjátok magatokat, még mindíg jobban jártok, mint ha erővel verünk le benneteket, ami csak veszedelmet és szenvedést hozna rátok.“

Miután a követek is, a nép is hallották a hadvezérnek ezeket a hangosan mondott szavait, megjelentették Ezékiásnak. Ez letette királyi ruházatát, zsákruhába öltözött, ősi szokás szerint arcra borult s alázatosan imádkozott Istenhez, hogy most, mikor már semmi más segítségben nem reménykedik, ne tagadja meg tőle támogatását. Azután néhány barátját papok kíséretében elküldte Izaiás prófétához és megkérte, imádkozzék Istenhez és mutasson be áldozatot valamennyiük megmeneküléséért, hogy az Úr tegye csúffá az ellenség reménykedéseit és könyörüljön meg a népen. A próféta így is cselekedett; Isten parancsára bátorította a királyt és barátait s megjövendölte nekik, hogy az ellenséget harc nélkül fogják legyőzni; azt is megjövendölte, hogy az ellenség kénytelen lesz szégyenszemre elvonulni és abbahagyni mostani hencegését. Az Isten gondoskodik róla, hogy ellenségei elpusztulja-

nak. Azt is megjövendölte, hogy Szennácherib asszir király egyiptomi hadjárata kudarcot vall, ő maga hazajövet kard által pusztul el.

Ezidőtájt az asszir király is írt levelet Ezékiásnak, amelyben esztelennek nevezte, ha azt hiszi, hogy uralmától megmenekülhet, hiszen ő már rengeteg hatalmas népet leigázott. Aztán megfenyegette őt és népét, hogy fogságba hurcolja és megöleti, ha nem nyitják ki a kapukat és nem engedik be hadseregét szépszerével Jeruzsálembe. Azonban Ezékiást ez a levél sem csüggesztette el, mert Istenbe vetette reményét; tehát összehajtogatta az írást és letette a templomban. Mikor megint imádkozott, hogy Isten vegye pártfogásába a várost és a népet, Izaiás próféta hirdette neki, hogy imádsága meghallgatásra talált; az asszir király abbahagyja az ostromot és többé nem fogja háborgatni, a nép pedig békében művelheti földjét és bátran intézheti ügyes-bajos dolgait. Kevéssel utóbb az asszír király, aki Egyiptomban kudarcot vallott, dolgavégezetlenül hazatért, még pedig a következő okból: Pelusium ostromához nagyon hosszú időre volt szükség. Miután a sáncot, amelyet a várfallal szemben hányatott, már kellő magasságra huzatta fel és éppen el akarta kezdeni az ostromot, meghallotta, hogy Táráka etióp király nagy hadsereggel segítségükre akar sietni az egyiptomiaknak, és pedig úgy, hogy átvonul a pusztán és váratlanul betör az asszírek országába. Emiatt Szennácherib annyira meghökkent, hogy Pelusium ostromát abbahagyta és dolgavégezetlenül elvonult. Erről a Szennácherib királyról beszéli Herodotos, történelme második könyvében, hogy megtámadta az egyiptomi királyt, aki Hephaistos papja volt, és Pelusiumot ostrom alá fogta, de az ostromot abbahagyta, még pedig a következő okból: az egyiptomiak papja imádkozott Istenhez és az meghallgatta könyörgését és kemény csapással sujtotta az arabokat. De téved Herodotos, mikor „arab" királyt mond „asszír" király helyett. Azután így folytatja: Rengeteg egér egyetlen egy éjszaka szétrágta az asszírek nyilait és egyéb fegyvereit s ezért a király kénytelen volt visszavonni hadseregét Pelusiumtól, mert nem voltak nyilai. Herodotos így mondja el ezt a történetet. Berosus is megemlíti chaldaeai történelmében Szennácherib királyt, hogy az asszíreken uralkodott és egész Ázsiát haddal támadta meg, és ezt mondja róla:

Midőn Szennácherib az egyiptomi hadjáratból visszatért Jeruzsálem alá, látta, hogy a Rábsáké vezérlete alatt ott hagyott csapatokat dögvész tizedeli. Az első éjjel, amikor ezekkel a csapatokkal folytatta az ostromot, a járvány száznyolcvanötezer embert

ölt meg hadseregében, vezéreikkel és századosaikkal együtt. Ez a csapás megrémítette és szörnyű aggodalommal töltötte el. Mert attól tartott, hogy egész hadserege elpusztul; tehát serege maradványaival visszasietett székvárosába, Ninivébe. De már csak rövid ideig élt, mert legidősebb két fia, Ádrámelek és Szárászár meggyilkolta tulajdon templomában, amelynek Neszrok a neve. Az atyagyilkosság miatt a két fiút a polgárok kikergették a városból, mire ezek Arméniába menekültek, Szennácherib trónját pedig Ászárháddon foglalta el. Így végződött az asszírek hadjárata Jeruzsálem ellen.

2. FEJEZET

Ezékiás megbetegszik, de Isten visszaadja egészségét és meghosszabbítja életét

Ezékiás, aki oly váratlanul megszabadult rettegésétől, az egész néppel együtt hálaáldozatot mutatott be Istennek. Mert jól tudta, hogy semmi más ok nem bírta rá az ellenséget arra, hogy elvonuljon Jeruzsálem alól, csak az a segítség, amelyet Isten küldött neki. Tehát nagy buzgalommal és odaadással ápolta Isten szolgálatát. Azonban nem sokkal utóbb súlyos betegségbe esett, úgy hogy gyógyulása felől az orvosok tanácstalanok voltak, s a beteg maga és barátai is már minden reményről lemondottak. A betegséget még emésztő bánat is tetézte, mert a király arra gondolt, hogy nincsenek gyermekei és házát örökös nélkül, trónját pedig utód nélkül kénytelen itt hagyni. Ez a gondolat nagyon elszomorította, tehát imádkozott Istenhez, hosszabítsa meg életét, amíg utódai nem születnek és ne szólítsa el az életből előbb, csak akkor, ha már atya lesz. Az Úr csakugyan megkönyörült rajta és teljesítette kérését, mert halála miatt nem azért bánkódott, mivel emiatt elvesztené a királyságot, hanem csak azért, mert nem hagyott volna utódot maga után. Isten tehát Izaiás próféta útján hirdette neki, hogy három nap mulva szűnik betegsége s meggyógyulása után még tizenöt évig él és gyermekei is születnek. Mikor a próféta ezt hirdette neki, a király nem hitt szavainak, mert nagyon súlyos beteg volt, és mert valószínűtlen is volt a jövendölés és Izaiástól csodajelet kívánt jövendölésének és isteni küldetésének hitelesítésére, mert mindaz, ami hihetetlen és reménytelen, ilyen bizonyítékokkal hitelesíthető. Mikor most a próféta megkérdezte, milyen jelet kíván, Ezékiás azt kívánta, hogy a nap, amelynek árnyékvonala már tíz fokot haladt az óra-

lapon, menjen megint vissza, úgy hogy az árnyékvonal kénytelen legyen még egyszer megtenni ugyanazt az utat. A próféta kérte Istent, hogy adja meg ezt a jelet a királynak, mire Ezékiás kívánsága azonnal teljesült is. Akkor azután megszünt a betegség s ő elment a templomba, imádkozott Istenhez és hódolt neki.

Ebben az időben a médek elpusztították az asszírek birodalmát, amiről majd később fogok beszélni. A babyloniak királya Báládán pedig követeket küldött ajándékokkal Ezékiáshoz s kérte, kössön vele baráti és szövetségi szerződést. A király szívesen fogadta a követeket, fényesen megvendégelte, megmutatta nekik kincseit és fegyvertárát, valamint rengeteg drágakövét és aranyát és ajándékokkal megrakva visszaküldte őket Báládánhoz. Ekkor Izaiás próféta elment hozzá és megkérdezte, honnan jöttek a követek; a király azt felelte, hogy a babyloni királytól jöttek s ő mindent megmutatott nekik, hadd lássák, milyen gazdag és hatalmas és hadd mondják el királyuknak. Erre a próféta így felelt: „Tudd meg, hogy hamarosan Babylonba hurcolják kincseidet és utódaidat heréltekké teszik s majd mint rabszolgák szolgálnak a babyloni királynak. Mert ezt nyilatkoztatta ki nekem Isten.“ Ezékiás nagyon elszomorodott ezen és azt mondta rá, hogy nagyon szeretné megkímélni népét ettől a szerencsétlenségtől. Mivel azonban Isten végzései megváltoztathatatlanok, kérte, hogy legalább addig élvezhessen országa békét, ameddig ő él. Berosus is említi Báládán babyloni királyt. Izaiás prófétát Isten lelke töltötte be és hajthatatlanul szerette az igazságot; abban a meggyőződésben, hogy a legcsekélyebb valótlanságot sem mondja, minden jövendölését feljegyezte, hogy a későbbi nemzedékek ezeket majd a beteljesülésből ítélhessék meg. Nem ő volt az egyetlen ilyen próféta: rajta kívül még tizenkét más próféta is megtette ugyanazt és a legcsekélyebb dolog is az ő jövendölésük szerint történik. De majd később még külön-külön beszélek ezekről.

3. FEJEZET

Ezékiás utódja, Mánássze, a fogságban megtér az igaz Istenhez és visszakerül trónjára

Miután Ezékiás az imént említett időt teljes békében leélte, ötvennégyéves korában, huszonkilencévi uralkodás után meghalt. Utóda Mánássze, akit Ábia jeruzsálemi asszony szült neki, elfajzott atyja erkölcseitől s éppen ellenkező módon élt, mert minden

gonoszságot elkövetett és minden istentelenségben megfetrengett. Utánozta az izraeliták bűneit, amelyek miatt Isten azokat megsemmisítette, sőt arra vetemedett, hogy Isten templomát, a várost és az egész országot beszennyezte. Annyira merészkedett istentelenségében, hogy a héberek közül az igazakat mind meggyilkoltatta, még a prófétákat sem kímélte meg, hanem közülük is megöletett naponta néhányat, úgy hogy Jeruzsálemben patakokban folyt a vér. Isten haragra lobbant emiatt és prófétákat küldött a királyhoz és a néphez, és ugyanolyan csapásokkal fenyegette meg őket, amilyenek testvéreiket, az izraelitákat sujtották. Ezek azonban rá se hederítettek a figyelmeztetésekre, pedig ha megfogadják, elérhették volna, hogy minden bajtól megmenekülnek. Csak akkor látták be, hogy a próféták jóslatai igazak, amikor teljesültek.

Mivel pedig megátalkodtak ebben az életmódban, Isten a babyloniak és chaldeusok királyát haddal küldte rájuk. Ez Judeába vezényelte hadseregét, elpusztíttatta az országot, Mánássze királyt csellel elfogatta és elhurcoltatta, hogy azután majd kedve szerint megbüntethesse. Ekkor ismerte fel Mánássze, mekkora csapás szakadt rá és belátta, hogy mindennek ő az oka. Tehát imádkozott, hogy Isten indítsa szánalomra és könyörületre ellensége szívét. Isten pedig meghallgatta ezt a könyörgést és így Mánásszét a babyloni király szabadon bocsátotta, úgy hogy visszatérhetett országába. Miután visszatért Jeruzsálembe, igyekezett régi vétkeinek, amelyeket szívből megbánt, még az emlékét is eltörölni, mert most már istenfélő akart maradni. Megint felszentelte a templomot, megtisztította a várost és egyetlen gondja volt: hogyan hálálja meg Istennek megmenekülését és hogyan nyerje meg egész életére az ő kegyelmét. A népet is istenfélelemre tanította, mert az belátta, mekkora szerencsétlenség érhette volna vétkei miatt. Továbbá helyreállíttatta az oltárt és bemutatta a Mózestől előírt törvényes áldozatokat. Miután újból rendszeresítette a törvényes istentiszteletet, Jeruzsálem biztonságára is gondolt: helyreállíttatta a régi falakat, újakat építtetett, magas bástyatornyokat emelt és bőségesen ellátta a városon kivüli erődöket mindenféle élelmiszerrel és egyéb felszereléssel. Így hátralevő életét olyan istenfélelemben töltötte el, hogy attól kezdve, amióta újra tisztelni kezdte Istent, mindenki nagyon boldog és buzgó férfiúnak tartotta. Hatvanhétéves korában, ötvenötévi uralkodás után halt meg és tulajdon kertjében temették el. A királyi méltóságot fia, Ámon örökölte, aki a Jábát városából származó Messálemettől született.

4. FEJEZET

Ámon és Jósiás uralkodása. Holda prófétaasszony

Ámon ugyanazokba a bűnökbe süllyedt, amelyeket atyja elkövetett ifjúkorában és nemsokára tulajdon szolgái ölték meg palotájában. Mindössze huszonnégy évet élt és két évig uralkodott. A nép megölte gyilkosait, Ámont atyja mellé temette és fiát, a nyolcesztendős Jósiást kiáltotta ki királlyá, akinek anyja a Beszekát városából származó Idika volt. Nagyon derék és erényes ifjú volt és minden dolgában Dávid királyt vette mintaképének és példájának. Már tizenkétéves korában különös bizonyságát adta jámborságának és igazságosságának. Mert megtérítette a népet, rávette, hogy elforduljon a bálványoktól, amelyek egyáltalán nem istenek és térjen meg az igaz Istenhez. És miután az elődeitől meghonosított szokásokat átvizsgálta, minden hibát helyreigazított, mintha máris öregebb és érettebb ember volna. Amit jónak talált, azt megtartotta és ahhoz igazodott. Eljárásában azonban nem csupán a maga eszére és bölcseségére támaszkodott, hanem idősebb férfiak tanácsát és javaslatait is meghallgatta. És sikerült is neki az állami és istentiszteleti ügyek intézésében mindent a legjobban elrendeznie, mert elődeinek rossz intézkedéseit nemcsak nem tartotta meg, hanem úgyszólván egészen kitörölte az emlékezetből. Mert személyesen járta be a várost és az egész országot, elpusztíttatta az idegen isteneknek szentelt ligeteket, feldöntette oltáraikat és az elődeitől adományozott fogadalmi ajándékokat megvetéssel eltávolíttatta. Ily módon visszatérítette a népet az igaz Isten tiszteletére s oltárán ismét eledelt áldozatokat és egészen elégő áldozatokat mutattatott be. Bírákat és felügyelőket is nevezett ki, akiknek kötelességük volt mindenkire felügyelni, igazságot szolgáltatni, akár még az életük árán is. Továbbá hírnököket küldött szét egész országába és kihirdettette, hogy mindenki adakozzék, jószándéka és tehetsége szerint, aranyat és ezüstöt a templom helyreállítására. És mikor a pénzadományok együtt voltak, a templomnak és a helyreállítására szükséges intézkedéseknek gondját Máászia városparancsnokra, Sáfán levéltárosra, Johát jegyzőre és Helkiás főpapra bízta. Ezek haladéktalanul építőmestereket hozattak és minden egyebet, ami a helyreállításhoz szükséges és rögtön munkához is láttak. És a helyreállított templom hamarosan hirdette a király jámborságát.

Időközben a király elérte tizennyolcadik évét és megbízta Helkiás főpapot, hogy a megmaradt pénzből serlegeket, csészéket és tálakat készíttessen a szertartásokhoz s minden aranyat és ezüstöt, ami még megvan a templomkincsben, ugyancsak ilyen edények elkészítésére fordítson. Midőn Helkiás főpap kihozta az aranyat, véletlenül rábukkant Mózesnek a templomban őrzött szent könyveire és átadta Sáfán jegyzőnek. Ez elolvasta a könyvet, elment a királyhoz, hogy jelentse: parancsait teljesítették; ugyanekkor Mózes könyveit felolvasta neki. A király végighallgatta és megtépte ruháját, magához hivatta Helkiás főpapot s a jegyzőt néhány bizalmas barátjával együtt elküldte Holda prófétaasszonyhoz, a nemes és nagyhírű Sellum feleségéhez. Megüzente neki: engesztelje ki Istent és indítsa irgalomra, mert attól kell tartani, hogy megbünteti a népet ama bűnökért, amelyeket ősei elkövettek Mózes törvénye ellen; elűzi őket hazájukból, megfosztja minden javaiktól, mivel annyi ideje nem tértek már észre. Midőn a prófétaasszony a követektől meghallotta a király megbízását, visszaküldte őket a királyhoz azzal az üzenettel, hogy Isten máris határozott a népről és könyörgésekkel nem lehet már megmásítani határozatát: a népet elűzik országából, elveszíti minden birtokát, mert megszegte a parancsokat és annyi ideje már nem tartott bűnbánatot, ámbár a próféták figyelmeztették a megtérésre és megjövendölték, hogy bűnhődni fog gaztetteiért. Hogy tehát a nép lássa, hogy ő az igaz Isten és prófétái nem hirdettek semmi hamisságot, ezzel a büntetéssel sujtja a népet; azonban a király jámborságáért még elhalasztja és csak akkor hajtja végre, ha már Jósiás elköltözött az élők sorából.

A prófétaasszony jövendölését a követek megvitték a királynak, aki erre közelről-távolról Jeruzsálembe hivatta a papokat és levitákat és a mindenféle korú férfiakat. Mikor mindannyian együtt voltak, először is felolvastatta nekik a szent könyveket, azután a nép között az emelvényre lépett és megeskette őket, hogy Istent tisztelni fogják és a törvényeket ezentúl híven megtartják. Ezt valamennyien készségesen megfogadták és megígérték, hogy követik a király tanácsát. Erre bemutatták az áldozatot és imádkoztak Istenhez: legyen hozzájuk kegyelmes és könyörületes. A király megparancsolta a főpapnak, hogy azokat a szent edényeket, amelyeket őseik a bálványoknak és idegen isteneknek szenteltek s amelyek talán még a templomban vannak, hordassa ki. S mivel még nagyon sok ilyen edény volt, valamennyit összehordták, elégették és hamuját szétszórták. A bálványpapokat pedig, ha nem származtak Áron nemzetségéből, mind meggyilkolták.

Miután a király Jeruzsálemben ezt végrehajtotta, országát is

beutazta, mindent elpusztított, amit Jeroboám az idegen bálványok tiszteletére berendezett és a hamis próféták csontjait elégettette azon az oltáron, amelyet Jeroboám emelt. Ezt Áhiás próféta megjövendölte már a népnek, mikor megjelent Jeroboám áldozatán és mindezt megjósolta, mint ahogy azt is megjövendölte, hogy Dávid egyik utódja, akinek Jósiás lesz a neve, végrehajtja mindazt, amit az imént elmondtam. Így teljesedett jövendölése háromszázhatvan év eltelte után.

Ezután Jósiás király elment azokhoz az izraelitákhoz is, akiket az asszírek nem hurcoltak fogságba és rabszolgaságba és tanácsolta nekik, hogy hagyják abba istentelen életmódjukat és az idegen istenek tiszteletét, inkább szolgáljanak a mindenható Istennek és maradjanak hívek hozzá. Sőt átkutattatta a házakat, falvakat és városokat is, mert gyanakodott, hogy imitt-amott lesznek még elrejtett bálványok. Azután eltávolíttatta a templom bejárata mellől a napisten kocsijait, amelyeket elődei állíttattak fel, valamint minden egyéb olyan tárgyat, amelyet istentiszteletben részesítettek. Miután ilyképpen az egész országot megtisztította, összehívta a népet Jeruzsálembe és megülte a kovásztalan kenyerek ünnepét, amelyet pászkának is neveznek. A népnek ő maga ajándékozta a pászka-áldozatot, harmincezer bakot és szopós bárányt, valamint háromezer ökröt egészen elégő áldozatul. Továbbá kaptak a papok a főemberektől pászka-ajándékul kétezerhatszáz bárányt, ugyancsak a leviták az ő elöljáróiktól ötezer bárányt és ötszáz ökröt. S mivel így rengeteg áldozati állatjuk volt, az áldozatokat pontosan Mózes törvénye szerint mutatták be és a papok mind az áldozatokkal foglalatoskodtak. Ilyen pászka-ünnepet nem ültek még a héberek Sámuel próféta ideje óta; mindent szigorúan a törvény előírása szerint végeztek és a régi szokásokat mind megtartották. Ezentúl Jósiás békében élt, gazdag és hatalmas uralkodó hírében állt. Életét pedig így fejezte be:

5. FEJEZET

Jósiás szembeszáll Nekáóval, megsebesül, meghal. Nekáó elhurcolja Egyiptomba Jóácház királyt és Jóákimra ruházza az uralmat. Jeremiás és Ezékiel

Nekáó egyiptomi király hadsereget toborzott és megindult az Eufrát felé, hogy megtámadja a médeket és babyloniakat, akik az asszír birodalmat elpusztították. Tudniillik az volt a szándéka,

hogy egész Ázsiát meghódítja. Mikor megérkezett Mágeddo városához, amely Jósiás országában volt, ez hadseregével meg akarta akadályozni abban, hogy országán átvonuljon. Azonban Nekáó hirnököt küldött hozzá és azt üzente neki, hogy nem ellene vonult hadba, hanem az Eufrát felé indul és ne ingerelje őt harcra azzal, hogy feltartóztatja előnyomulásában! Azonban Jósiás rá se hederített Nekáó üzenetére, hanem elhatározta, hogy minden erejével megakadályozza a király átvonulását országán. Azt hiszem, végzete hajtotta, hogy ily módon szinte belevesse magát a pusztulásba. Mert miután hadseregét csatarendbe állította s ő maga harckocsiján egyik szárnyról a másikra robogott, egyiptomi nyíl eltalálta és kioltotta harci hevét. Mivel pedig sebe nagyon fájt, visszavonulót fuvatott és azonnal Jeruzsálembe hajtatott. Ott sebe következtében meghalt és nagy pompával eltemették atyáinak sírboltjába, miután harminckilenc évet élt és harmincegy évig uralkodott. A nép nagyon meggyászolta s napokig sírt és jajgatott, Jeremiás próféta pedig gyászéneket szerzett, amely ma is megvan. Ez a próféta megjövendölte azt a szerencsétlenséget is, amely a várost fenyegette, sőt írásos jövendöléseket hagyott hátra a város pusztulásáról is, ami napjainkban következett be, valamint Babylon elfoglalásáról. De nem ő volt az egyetlen, aki ezt a népnek megjósolta, hanem Ezékiel próféta is két könyvet írt és hagyott ránk ezekről. Mind a két próféta papi nemzetségből származott. Jeremiás próféta Jósiás király uralkodásának tizenharmadik évétől kezdve egészen a templom és a város pusztulásáig Jeruzsálemben élt. Történetét majd a maga helyén mondom el.

Miután Jósiás, amint említettem, meghalt, a trónon fia, Jóácház követte huszonhároméves korában; anyja a Lobna városból származó Ámitál volt. Gyalázatos és bűnös életet élt. Midőn az egyiptomi király a harcból visszatért, magához rendelte Jóácházt a szíriai Emát városába, bilincsbe verette és a királyságot bátyjára, Eliákimra ruházta, akinek a Jóákim nevet adta, az országra pedig száz talentum ezüst és egy talentum arany sarcot vetett ki, amit Jóákim meg is fizetett. Jóácházt magával vitte Egyiptomba, ahol ez meg is halt. Mindössze három hónapig és tíz napig uralkodott. Jóákim anyja az Abumából származó Zebida volt. Ő maga igazságtalan és gonosz jellemű ember volt, cseppet sem jámbor Isten iránt, cseppet sem jó az emberekhez.

6. FEJEZET

Nábukodonozor legyőzi az egyiptomi királyt, megveri a zsidókat, megöli Jóákimot és fiát Jóákint teszi meg királynak

Jóákim uralkodásának negyedik évében Babylon trónjára egy Nábukodonozor nevű király került, aki hamarosan nagy hadsereggel indult az Eufrát melletti Kárkámis város ellen azzal a szándékkal, hogy Nekáó egyiptomi királyt megtámadja, aki akkoriban egész Syriát hatalmában tartotta. Mikor Nekáó értesült a babyloni király tervéről és hadjáratáról, maga sem maradt tétlen, hanem nagy haderővel megindult az Eufráthoz, hogy Nábukodonozor további előnyomulásának útját vágja, azonban a csatában vereséget szenvedett és sokezer katonáját elvesztette. A babyloni király ezután átkelt az Eufráton és Judea kivételével egész Syriát meghódította Pelusiumig. Uralkodásának negyedik évében, amely Jóákim uralkodásának nyolcadik évével egybeesett,* Nábukodonozor nagy hadsereggel megtámadta a zsidókat is és Jóákimtól adófizetést követelt s ha vonakodnék, megfenyegette, hogy megtámadja. Jóákim megijedt ettől a fenyegetéstől, pénzen vásárolta meg a békét és három évig fizette a rá kirótt adót.

De mikor három év mulva hallotta, hogy az egyiptomiak háborúra készülnek a babyloni király ellen, megtagadta az adófizetést. Azonban csalatkozott reményében, mert az egyiptomiak nem merték a hadjáratot megindítani. Jeremiás próféta is naponta figyelmeztette a népet, hogy ne vesse reményét balgatagon az egyiptomiakba; a várost mindenesetre elpusztítja a babyloni király és Jóákim királyt hatalmába keríti. De szavai süket fülekre találtak, mert meg volt írva, hogy senki sem menekülhet meg. És a nép s az elöljárók nemcsak hogy rá sem hederítettek jövendölésére, hanem még meg is haragudtak miatta és szemére lobbantották a prófétának, hogy mindig szerencsétlenséget jövendöl, törvény elé hurcolták és követelték megbüntetését. A bírák egy része csakugyan halálára is szavazott és csak az öregebbek szavaztak felmentésére, mert értelmes emberek voltak; el is bocsátották a tárgyalóteremből, gondoskodtak róla, hogy semmi baja se essék. Mert megmagyarázták, hogy Jeremiás nem az egyetlen, aki ilyen sorsot jósol a városnak, hanem Mikeás és már előtte is sokan jövendölték ugyanazt és az akkori királyok emiatt mégsem bántották a prófétákat, hanem tisztelték őket, mint Isten küldötteit. Sikerült is neki ezekkel a szavaival meg-

nyugtatni a népet, úgy hogy végül Jeremiást a neki szánt büntetés alól felmentették. A próféta pedig feljegyezte valamennyi jövendölését és Jóákim uralkodásának ötödik évében, a kilencedik hónapban fel is olvasta a népnek, mikor böjtöltek és a templomban összegyülekeztek. A könyvben pedig meg volt írva az a sors, amely a várost, a templomot és a népet fenyegette. Mikor a főemberek végighallgatták, elvették tőle a könyvet s megparancsolták neki és íródeákjának, Baruchnak, hogy távozzanak és ne is árulják el, hogy hová mennek, a könyvet pedig átadták a királynak. Ez barátai jelenlétében megparancsolta a jegyzőnek, hogy vegye át a könyvet és olvassa fel. Mikor meghallotta, mi van benne, haragra lobbant, szétszaggatta a könyvet és tűzre dobta, egyúttal pedig megparancsolta, hogy keressék meg Jeremiást és Baruchot és vezessék elő, hogy megbüntethesse őket. De azok már elmenekültek haragja elől.

Mikor kevéssel utóbb a babyloni király haddal jött, Jóákimot a jövendölések miatt olyan rémület szállta meg, hogy a királyt beengedte, abban a reményben, hogy semmi baja sem történik. Tehát nem zárta be előtte a kapukat, nem is szervezkedett ellenállásra. A babyloni király azonban megszegte ígéretét s mikor a városba bevonult, a legszebb és legerősebb jeruzsálemi ifjakat Jóákim királlyal együtt kivégeztette, majd megparancsolta, hogy Jóákim holttestét dobják ki a városból, s megtiltotta, hogy eltemessék. A város és az ország királyává fiát Jóákint nevezte ki, azután pedig a nép főembereit, körülbelül háromezer embert, magával hurcolta a fogságba, Babylonba, köztük Ezékiel prófétát is, aki akkor még gyermek volt. Így halt meg Jóákim király, miután harminchat évet élt és tizenegy évig uralkodott. Utóda Jóákin, akinek anyja Nohesta jeruzsálemi asszony volt, három hónapig és tíz napig uralkodott.

7. FEJEZET

A babyloni király megbánja, hogy Jóákint tette királlyá, elhurcolja Babylonba és átadja az uralmat Szedekiásnak. Ez szövetséget kötött az egyiptomiakkal, de ezeket a babyloni király megverte. Jeremiás sorsa

De a babyloni király hamarosan megbánta, hogy Jóákinra ruházta a királyi méltóságot. Tudniillik attól tartott, hogy ez, bosszúból atyja meggyilkolásáért, majd fellázítja ellene az or-

szágot. Ezért hadsereget küldött, hogy Jóákint vegyék ostrom alá Jeruzsálemben. Jóákin pedig, aki derék és igaz jellemű ember volt, nem tűrhette, hogy a város veszedelembe kerüljön őmiatta; ezért anyját és egyéb rokonait túszokul átadta a babyloni király hozzá küldött hadvezéreinek, miután a vezérek esküvel nyugtatták meg, hogy sem a városnak, sem a túszoknak nem lesz semmi bántódásuk. Azonban egy esztendeig sem tartották meg az esküt s maga a babyloni király szegte meg, mikor levélben megparancsolta hadvezéreinek, hogy a városban levő fiatalembereket és iparosokat, körülbelül 10.832 embert bilincseljék meg és mint foglyokat vigyék hozzá, hasonlóképpen magát Jóákint is anyjával és főembereivel együtt. Miután megérkeztek, börtönbe vettette őket, királlyá pedig Jóákin nagybátyját, Szedekiást tette meg, miután esküvel kötelezte, hogy országa megmaradt hűségében, nem lázadozik és nem barátkozik az egyiptomiakkal.

Szedekiás huszonegyéves korában kezdett uralkodni. Édestestvére volt Jóákimnak, megvetette az igazságot és a fegyelmet. A környeztében levő férfiak is mind istentelenek voltak, maga a nép is kényére-kedvére garázdálkodott. Ezért Jeremiás próféta gyakran elment a királyhoz, Istenre hivatkozott és megparancsolta, hogy térjen az igaz útra és hagyja abba istentelenkedését és törvényszegéseit. Ne hallgasson a főemberekre, mert azok között vannak a legnagyobb gonosztevők, sem a hamis és hazug prófétákra, hogy a babyloniak még csak ostromolni sem fogják a várost, vagy hogy az egyiptomiak majd megtámadják a babyloni királyt és megverhetik, mert mindez hazugság és sohasem teljesül. Szedekiás ugyan belátta, hogy a prófétának igaza van és hogy csak az ő érdekében és az ő javára hirdeti a színigazságot, de barátai megint elcsavarták a fejét és a próféta szavait a maguk szájaíze szerint magyarázták. Ezékiel is megjövendölte Babylonban a népet fenyegető szerencsétlenséget, feljegyezte jövendöléseit és elküldte Jeruzsálembe. Szedekiás azonban egyik prófétának sem hitt, még pedig a következő okból: a próféták megegyeztek ugyan abban, hogy a várost majd elfoglalják és Szedekiást elfogják, azonban Ezékiel tovább úgy jövendölt, hogy Szedekiás nem látja meg Babylont, viszont Jeremiás azt állította, hogy a babyloni király bilincsekben odahurcolja. Mivel tehát ebben eltértek, a többit sem volt hajlandó elhinni, ami jövendöléseikben megegyezett; szóval egyiknek sem hitt. Mindazonáltal minden beteljesedett, amit megjövendöltek, mint annakidején majd elmondom.

Miután Szedekiás a babyloni királlyal kötött szövetséget nyolc évig megtartotta, elpártolt tőle és az egyiptomiakhoz csatlakozott, abban a reményben, hogy velük együtt megverheti a babyloniakat. Mikor a babyloni király erről értesült, haddal indult ellene, elpusztította országát, elfoglalta megerősített városait és fekészült Jeruzsálem osromára. Mikor az egyiptomi király hallotta, hogy milyen szorult helyzetbe került szövetségese, Szedekiás, nagy sereggel indult Judeába, hogy felmentse Jeruzsálemet. Erre a babyloni király elvonult Jeruzsálem alól, az egyiptomiak ellen indult és megütközött velük. Meg is szalasztotta őket és kikergette egész Syriából. Amint az egyiptomi király elvonult Jeruzsálem alól, a hamis próféták félrevezették Szedekiást: azt jósolták neki, hogy a babyloni király nem támadja meg újra népét, nem is hurcolja el őket országukból Babylonba, hanem a foglyok is visszatérnek onnan a templomi edényekkel együtt, amelyeket a babyloni király a szentélyből elrabolt. Jeremiás pedig odalépett közéjük és éppen ennek az ellenkezőjét hirdette, mert az igazsághoz híven azt jövendölte, hogy helytelenül cselekszenek és megcsalják a királyt, mert az egyiptomiakkal kötött szövetség nem válik javukra, mivel a babyloni király megveri őket, azután Jeruzsálem ellen vonul, ostrom alá veszi a népet, kiéhezteti, azokat pedig, akik életben maradtak, fogságba hurcolja, minden vagyonukat elrabolja, a templomot kifosztja és felgyujtja és a várost földig rombolja. „Mi pedig neki és utódainak hetven évig fogunk szolgálni. Ennek az időnek eltelte után a perzsák és médek megszabadítanak a rabságból, mert véget vetnek a babyloniak uralmának. Visszaengednek bennünket ebbe az országba, újra felépítjük a templomot és helyreállítjuk Jeruzsálemet." Jeremiásnak e szavait a legtöbben elhitték; azonban a főemberek és az istentelenek kigúnyolták, mintha bolond volna. Midőn vissza akart menni szülővárosába, Ánátótba, amely húsz stadionnyira van Jeruzsálemtől, megállította az egyik elöljáró és szemére vetette, hogy át akar szökni a babyloniakhoz. A próféta azt mondta rá, hogy ez hazugság és kijelentette, hogy csak szülővárosába akar visszatérni. De amaz megragadta, a hatóság elé hurcolta és átadta a bíróságnak; ott minden elképzelhető kínzással meggyötörték és börtönbe vetették. Ott sinylődött hosszú ideig és ártatlanul elszenvedte mindazt, amit említettünk.

Azonban Szedekiás uralkodásának kilencedik évében, még pedig a tizedik hónap tizedik napján a babyloni király csapatai-

val megint Jeruzsálem ellen vonult, körülzárta a várost és tizennyolc hónapig minden erejének megfeszítésével ostromolta. Egyúttal Jeruzsálemet éhinség és dögvész is sanyargatta, a két legnagyobb szerencsétlenség, ami ostromlott várost sujthat. Ezek a csapások irtózatosan dühöngtek. De közben Jeremiás próféta sem hallgatott, ámbár börtönben senyvedt, hanem hangos szóval intette a népet: nyissa ki a kapukat és bocsássa be a babyloni királyt. Ha ezt megteszik, valamennyien megmenekülnek, különben pedig mind elpusztulnak. Megjövendölte, hogy mindenki, aki a városban marad, vagy éhinségtől fog elpusztulni, vagy az ellenség kardjától és csak az menekülhet meg a haláltól, aki átszökik az ellenséghez. De a főemberek még ebben a helyzetben sem hallgattak szavaira, hanem haragjukban feljelentették a királynál és bepanaszolták, hogy bolond, aki elcsüggeszti őket és szerencsétlen jövendöléseivel megbénítja a nép buzgalmát és bizalmát. Mert a nép hajlandó királyáért és hazájáért minden veszedelemmel szembeszállni, a próféta pedig makacsul arra buzdítja, hogy szökjék át az ellenséghez, mert a várost elfoglalják és elpusztítják.

A király jóindulatú és igazságos ember volt és ezért nem lehetett rávenni, hogy személyesen járjon el a próféta ellen, azonban, hogy ebben a válságos helyzetben ne kelljen ujjat húznia a főemberekkel, átadta nekik Jeremiást, hogy kényükkedvük szerint bánjanak el vele. Mihelyt megkapták a királytól az engedélyt, benyomultak a börtönbe, megragadták, kihurcolták onnan, kötelekre kötötték és leeresztették egy pöcegödörbe, hogy belefojtsák. Jeremiás nyakig süllyedt a szennybe s mármár megfulladt. Azonban időközben a király egyik szolgája, aki etiópiai születésű volt és a királynak akkor igen kedvelt embere, jelentette neki a próféta megkínoztatását és elmondta, hogy barátai és az előkelők a prófétát sokkal kegyetlenebbül akarják megölni, mint ha a börtönben halt volna meg. A király ennek hallatára megbánta, hogy a prófétát a főemberek hatalmába adta, megparancsolta az etiópiainak, hogy vegyen maga mellé harminc királyi szolgát, kötelekkel és minden egyébbel, ami a próféta megmentéséhez szükséges és húzza ki a gödörből Jeremiást olyan gyorsan, amint csak lehet. Az etiópiai így cselekedett, kihúzta a szennyből a prófétát és szabadon bocsátotta.

Ezután a király titokban magához hivatta és megkérdezte, vajjon akar-e közölni vele valamit Isten nevében és van-e valami mondanivalója ebben a helyzetben. Jeremiás azt felelte neki,

hogy volna mondanivalója, de a király úgy sem hiszi el. „Mint ahogy nem adtak hitelt barátaid sem az én jövendöléseimnek. hanem mint valami gonosztevőt, meg akartak gyilkolni. Hol vannak most azok, akik azt hazudták nektek, hogy a babyloni király nem kezd új háborút ellenetek? Én bizony félek megmondani neked az igazságot, mert ha meghallod, bizonyosan kivégeztetsz." De mikor a király esküvel megígérte, hogy sem ki nem végezteti, sem pedig a főembereknek nem szolgáltatja ki, a próféta nekibátorodott és azt tanácsolta, hogy adja át a várost a babyloniaknak. Hozzátette még, hogy Isten sugallatára adja neki ezt a figyelmeztetést, ha a fenyegető veszedelemtől meg akar menekülni és nem akarja, hogy a várost földig rombolják, a templomot pedig tűz emésszе el, máskülönben ő lesz az oka, ha ekkora szerencsétlenség szakad rá és alattvalóira. A király azt felelte, hogy szívesen követi tanácsát, mert ez az ő érdeke is, de attól tart, hogy azok, akik népéből átszöknek a babyloniakhoz, majd hamis vádakat emelnek ellene az ellenséges királynál és akkor neki meg kell halnia. Azonban a próféta bátorította és kérte, hogy ne aggodalmaskodjék alaptalanul; mert ha átadja a várost a bayloniaknak, sem asszonyainak, sem gyermekeinek nem esik bántódásuk és a templom is sértetlen marad. Erre a király elbocsátotta Jeremiást s még lelkére kötötte, hogy senkinek se áruja el szándékát és a főembereknek se említsen felőle semmit, ha azok esetleg meghallják, hogy a királynál járt és faggatják, hogy miről beszélgetett vele. Inkább vágja ki magát azzal, hogy kérte a királyt: ne vesse őt börtönbe és bilincsbe. Csakugyan Jeremiás ezzel le is rázta a kiváncsiskodókat, akik felkeresték és faggatták, hogy ugyan miről is tanácskozott a királlyal. Tehát ilyen értelemben felelt nekik.

8. FEJEZET

A babyloni király elfoglalja Jeruzsálemet, porrá égeti a templomot és a város lakosait Szedekiással együtt Babylonba hurcolja. A főpapok névsora a királyok korában

Eközben a babyloni király minden ereje megfeszítésével makacsul folytatta Jeruzsálem ostromát. Magas sáncokon tornyokat építtetett és lekergette a falakról a védőket. Ezenfelül köröskörül rengeteg sáncot hányatott, amelyek épp oly magasak voltak, mint

a városfal. De az ostromlottak is szívósan és bátran védekeztek és sem az éhinség, sem a dögvész nem törte meg őket s ámbár mind a két csapás keményen szorongatta a várost, a háború borzalmait erős lélekkel viselték és az ellenség ravaszkodásai és ostromgépei sem csüggesztették el őket, inkább maguk is mindenütt ostromgépeket állítottak fel. Így azután a babyloniak és a jeruzsálemiek valósággal versenyeztek, hogy melyikük ügyesebb és leleményesebb: az egyik fél minden erejét megfeszítette, hogy hatalmába kerítse a várost, a másik pedig úgy igyekezett kivágni magát, hogy fáradhatatlanul építette a védőműveket az ellenség ostromművei ellen. Tizennyolc hónapig tartott ez így, míg végül is az ostromlottak többsége áldozatul esett az éhinségnek és a lövedékeknek, amelyeket az ostromtornyokból zúdított rájuk az ellenség.

Végül a város Szedekiás uralkodásának tizennegyedik évében, a negyedik hónap kilencedik napján elesett. A várost a babyloni hadvezérek vették be, akikre Nabukodonozor az ostromot bízta, mivel maga ekkoriban Reblata városban tartózkodott. Ha valakit érdekel, kik voltak ezek a hadvezérek, akik Jeruzsálemet elfoglalták és elpusztították, íme: Nergellasszár, Aremma, Semegár, Nabuszár és Karamszár. Mikor a város éjféltájban az ellenség kezére került, a vezérek benyomultak a templomba s erre a hírre Szedekiás király, asszonyaival, gyermekeivel, a vezérekkel és barátaival szűk és meredek szakadékokon át kimenekült a városból a pusztába. De néhány szökevény jelentette ezt a babyloniaknak s ezek hajnalban kivonultak üldözésére, utól is érték Jerichó alatt és körülvették. Mikor barátai és vezérei, akik Szedekiással együtt menekültek, látták az ellenséget közeledni, mind cserbenhagyták és szétszóródtak ki erre, ki arra és mind csak a maga bőrét mentette. Erre a királyt, azzal a néhány emberrel, aki kitartott mellette, foglyul ejtették feleségével és gyermekeivel együtt s a babyloni király elé vezették. Nabukodonozor azzal kezdte, hogy elnevezte gonosztevőnek és szószegőnek, mivel nem tartotta meg ígéretét, hogy az országot megtartja a babyloniak hűségében. Szemére lobbantotta hálátlanságát is, mert Szedekiás a királyságot mégis csak tőle kapta, — hiszen ő vette el Jóákintól, — most pedig visszaélt hatalmával jótevője ellen. „De a mindenható Isten, — tette hozzá — aki haragszik rád életmódod miatt, most kezembe adott téged." Miután így beszélt Szedekiáshoz, megparancsolta, hogy fiait és barátait és a többi foglyokat a király szemeláttára öljék le, Sze-

dekiást magát pedig megvakíttatta és bilincsbe verve útnak indította Babylonba. Így teljesedtek be Jeremiás és Ezékiel jövendölései. Mert Jeremiás jövendölése szerint fogolyként a babyloni király elé vezették és személyesen beszélt vele, Babylont azonban, ámbár odahurcolták, nem látta meg, mivel megvakították, mint ahogy Ezékiel próféta megjövendölte.

Mindezt azért mondtam el, mert alkalmas arra, hogy megmutassa Isten bölcseségét azoknak, akik még nem ismerik. Mert változatosan és sokféle módon, de a maga idején beteljesít mindent és az elháríthatatlan jövendőt előre megmondja, — és hogy megmutassa az emberek tudatlanságát és hiszékenységét, ami miatt nem láthatják előre a jövendőt és vakon rohannak vesztükbe, anélkül, hogy módjukban volna megmenekülni a veszedelemtől.

Így pusztultak el a Dávid nemzetségéből való királyok, összesen huszonegyen, akik Szedekiás haláláig együttvéve ötszáztizennégy évig, hat hónapig és tíz napig uralkodtak. Az első király, Saul, aki nem ebből a nemzetségből származott, húsz évig uralkodott.

Ezután a babyloni király hadvezérét, Nábuzárdánt, Jeruzsálembe küldte azzal a megbízással, hogy dúlja fel a templomot, gyújtsa fel a szentélyt és a királyi palotát, rombolja földig a várost és hurcolja Babylonba a népet. Nábuzárdán tehát Szedekiás uralkodásának tizenegyedik évében Jeruzsálembe érkezett, feldúlta a templomot, elrabolta Isten arany és ezüst edényeit, a Salamontól felszentelt hatalmas „öntött tengert", az oszlopfős rézoszlopokat, az aranyasztalokat és mécstartókat. Miután mindezt kihordatta, a templomot felgyújtatta, Szedekiás uralkodásának tizenegyedik, Nábukodonozor uralkodásának tizennyolcadik évében, az ötödik hónap első napján. Azután felgyújtatta a királyi palotát is és elpusztíttatta a várost. A templom hetvennégy évvel, hat hónappal és tíz nappal felépítése után égett le, ezerhatvankét évvel, hat hónappal és tíz nappal az egyiptomi kivonulás után, ezerkilencszázötvenhét évvel, hat hónappal és tíz nappal a vízözön után és háromezerötszáztizenhárom évvel, hat hónappal és tíz nappal Ádám teremtése után. Miután a babyloni hadvezér Jeruzsálemet földig elpusztította és a népet elhurcolta, Szárája főpapot, Szofóniás másodpapot, az előkelőkből választott három templomi ajtónállót, a heréltet, aki a testőrök parancsnoka volt, továbbá Szedekiás hét barátját, íródeákját és hatvan vezérét elfogták s az elrablott templomi szerekkel együtt a szíriai Reblatába hurcolták a király elé. Ez a főpapot és a főembereket lefejeztette,

a többi foglyot pedig Szedekiással együtt maga vitte Babylonba. Ezenfelül elhurcolta az első papot, Jószedeket is, a szíriai Reblatában megölt s már említett Szárája főpap fiát.

Miután így rendre előadtam a királyok származását, viselt dolgaikat, valamint életkorukat és urakodásuk évszámát, most szükségesnek tartom még felsorolni a főpapok neveit. A Salamontól épített templom első főpapja Szádok volt. Ebben a méltóságban sorra követték őt: fia, Áchimáász, ezt Ázáriás, ezt Jórám, ezt Jesua, ezt Ászon, ezt Fádája, továbbá Szuf, Jóel, Jóátán, Uria, Ner, Oduja, Sallum, Helkiás, Szárája és végül Jószedek, akit a babyloni fogságba hurcoltak. A főpapi méltóság mindig apáról fiúra szállt.

Miután Nábukodonozor visszatért Babylonba, Szedekiást élete fogytáig börtönben tartotta, halála után azonban nagy pompával eltemettette. Azután a jeruzsálemi templomból elrabolt tárgyakat a maga bálványisteneinek szentelte, a népet letelepítette babyloni földön és a főpapról levétette bilincseit.

9. FEJEZET

Nábuzárdán az otthon maradt zsidók elöljárójául Godoliást teszi; ezt Izmael meggyilkolja. Johánán menekülésre kényszeríti Izmaelt és a néppel Egyiptomba vonul. De Nábukodonozor haddal indul Egyiptom ellen és az ottani zsidókat Babylonba hurcolja fogságba

Miután Nábuzárdán a zsidó népet fogságba hurcolta, a szegényeket és a szökevényeket visszaengedte hazájukba és Áhikámnak, egy nemes, igaz és derék zsidó férfiúnak a fiát, Godoliást rendelte elöljárójukul. Megparancsolta nekik, hogy műveljék meg a földet és a termésből a királynak megszabott adót fizessenek, Jeremiás prófétát pedig a fogságból magához hivatta s igyekezett rávenni, hogy vele együtt menjen Babylonba, mert a király megparancsolta, hogy minden kívánságát teljesíteni kell: ha nem akar vele menni, akkor mondja meg, hol szándékozik megtelepedni, hogy ezt írásban jelentse a királynak. A próféta pedig sem vele menni nem akart, sem máshol letelepedni, hanem inkább azt választotta, hogy ott marad szülővárosa romjain és nyomorult törmelékein. Mikor a hadvezér meghallotta ezt a kívánságát, meghagyta Godoliásnak: gondoskodjék róla, hogy teljesítse minden kívánságát, aztán pedig el-

halmozta ajándékokkal a prófétát és útjára engedte. Jeremiás Mászfa városában telepedett le és megkérte Nábuzárdánt, hogy bocsássa szabadon tanítványát, Baruchot, Ner fiát, aki előkelő családból származott és különösen járatos volt a héber nyelvben.

Miután Nábuzárdán megtette ezeket az intézkedéseket, viszszatért Babylonba. Midőn azok, akik az ostrom alatt Jeruzsálemből elmenekültek és az egész országban szétszóródtak, meghallották, hogy a babyloniak elvonultak és csak néhány zsidót hagytak hátra a föld megművelésére, mindenfelől összesereglettek Mászfába Godoliáshoz. Vezetőjük Johanán volt, Fáree fia, továbbá Jezoniás, Szárája és mások. Köztük volt még a királyi nemzetségből származó Izmael, egyébként istentelen és elvetemedett ember, aki Jeruzsálem ostroma alatt Bááliszhoz, az ámmoniták királyához menekült és mostanig nála is lakott. Ezeknek Godoliás azt tanácsolta, hogy maradjanak mellette és egyáltalán ne féljenek a babyloniaktól; mert ha a földet megművelik, semmi bajuk sem esik. Ezt esküvel is megerősítette és hozzátette: tekintsék őt védelmezőjüknek, mert szívesen segítségükre siet, ha bajba kerülnének. Még azt a tanácsot adta nekik, hogy telepedjenek le bármelyik városban, építsék fel újra és műveljék meg a földet, s megmondta, hogy idejében lássák el magukat gabonával, borral és olajjal, hogy télen majd ne szenvedjenek inséget. Azután elbocsátott mindenkit a maga lakóhelyére.

Midőn a Judeával szomszédos népekhez eljutott az a hír, hogy Godoliás a visszatért menekülteket nagy szívességgel fogadta és a babyloni királynak fizetendő adó fejében földet adott nekik megművelésre, közülük is sokan tódultak Godoliáshoz és művelték a földet. Johánán és a többi vezér, akik látták Godoliás békés uralkodását, valamint jóságát és emberséges érzületét, nagyon megszerették és közölték vele, hogy Báálisz, az ámmoniták királya, ide akarja küldeni Izmaelt, hogy őt titokban és csellel eltegye láb alól és Izmaelt tegye meg az izraeliták királyának, mivel királyi nemzetségből származik; de Godoliás megmenekülhet ettől a cselvetéstől, ha megengedi nekik, hogy Izmaelt titokban meggyilkolják; mert attól tartanak, hogy ha sikerül Izmaelnek őt megölnie, az izraelita népnek még a maradéka is elpusztul. De Godoliás azt felelte nekik: nem hiheti, hogy ez az ember, akit elhalmozott jótéteményeivel, ilyen alattomos merényletet tervezne ellene. Lehetetlen, hogy valaki, aki inségében minden elképzelhető támogatást megkapott tőle, ilyen hálátlan legyen jótevője iránt és az életére törjön, holott ő maga már azt is bűnnek érezné, ha nem mentené meg Izmaelt attól az orvtámadástól,

amelyet barátai terveznek ellene. De ha alaposak volnának az aggodalmaik, akkor is inkább azt akarja, hogy Izmael ölje meg őt, mintsem hogy ő öljön meg egy embert, aki nála keresett menedéket és az életét úgyszólván az ő kezébe adta.

Mivel Jóhánán és a többi főember sehogysem tudta meggyőzni Godoliást, eltávoztak tőle. Harminc nap mulva Izmael tíz férfi társaságában megérkezett Mászfába Godoliáshoz, aki pompásan megvendégelte és megajándékozta őket, azonban a lakománál megrészegedett. Mikor Izmael észrevette, hogy a házigazda a bor mámorában elvesztette öntudatát és elaludt, hirtelen felkelt az asztaltól barátaival együtt és Godoliást s vendégeit legyilkolta. És ámbár éjszaka volt, kisietett s a városban levő zsidókat, valamint a babyloniaktól odahelyezett helyőrséget lekaszaboltatta. Másnap vidékről nyolcvan ember jött ajándékokkal Godoliáshoz, mert még nem tudtak arról, hogy meggyilkolták. Mikor Izmael meglátta őket, betessékelte mintegy Godoliáshoz, aztán bezáratta a kapukat és agyonverette őket, holttestüket pedig mély gödörbe dobatta, hogy senki meg ne lássa. A nyolcvan ember közül csak azok menekültek meg, akik kérték, hogy ne gyilkoltassa meg őket addig, míg ki nem szolgáltatták neki a földjükön elrejtett edényeket, ruhákat és gabonakészleteket. Izmael ezzel a feltétellel meghagyta életüket. Mászfa népét az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, akik között ott voltak Szedekiás leányai is, — mert a babyloni hadvezér, Nábuzárdán Godoliásnál hagyta őket, — foglyokként magával hurcolta és visszatért az ámmoniták királyához.

Alighogy Jóhánán és a nála összegyülekezett főemberek hírét vették Izmael kegyetlenkedéseinek, irtózatos haragra lobbantak Godoliás halála miatt és mindegyik összeszedte a maga csapatait s megindultak Izmael ellen és Hebron közelében egy forrásnál rá is bukkantak. Mikor Izmael foglyai megpillantották Jóhánánt és a többi főembert, felbátorodtak, mert sejtették, hogy itt a segítség. Tehát elhagyták Izmaelt és Jóhánánhoz csatlakoztak, Izmael pedig nyolc kísérőjével az ámmoniták királyához menekült. Jóhánán most mindazokat maga mellé vette, akiket megmentett Izmael kezeiből, még a heréltkeket, az asszonyokat és a gyermekeket is és megérkezett egy Mandra nevű helységbe s egy napot ott töltött. Erre elhatározták, hogy azonnal Egyiptomba vonulnak, mert féltek, hogy ha az országban maradnak, a babyloniak, helytartójuk, Godoliás meggyilkolása miatt, haragjukban lemészárolják őket.

Alighogy ezt elhatározták, Jóhánán, Káree fia és kísérői elmentek Jeremiás prófétához és megkérték, imádkozzék Istenhez, hogy tanácstalanságukban mutassa meg nekik, mit kell cselekedniök és esküvel kötelezték magukat, hogy engedelmeskedni fognak Jeremiás szavainak. A próféta megígérte, hogy közbenjár értük; és tíz nap mulva megjelent neki Isten és megparancsolta, hogy hirdesse Jóhánánnak, a többi főembernek és a népnek, hogy ha itt maradnak országukban, megvédelmezi őket és nem engedi, hogy a rettegett babyloniak hatalmába kerüljenek. De ha kivonulnak Egyiptomba, akkor elhagyja őket, haragjában ugyanolyan csapásokat küld rájuk, aminők — mint jól tudják — testvéreiket sujtották a régi időkben. Mikor a próféta Istennek ezt az intését kihirdette Jóhánánnak és a népnek, nem hittek neki; azt állították, nem Isten parancsára hirdeti nekik, hogy maradjanak, hanem csupán tanitványának, Baruchnak akar kedvére tenni és ő eszelte ki Isten parancsát, hogy ne menjenek el, de csak azért, hogy aztán a babyloniak lemészárolhassák őket. Éppen ezért sem a nép, sem Jóhánán nem fogadta meg Isten tanácsát, amelyet a próféta hirdetett, hanem kivonultak Egyiptomba s magukkal vitték Jeremiást és Baruchot is.

Mikor megérkeztek, Isten kinyilatkoztatta Jeremiásnak, hogy a babyloni király hadjáratra készül Egyiptom ellen s meghagyta: hirdesse nekik, hogy Egyiptomot leigázzák s közülük az egyik részt lemészárolják, a másik részt pedig foglyul Babylonba hurcolják. És csakugyan így is történt. Mert Nabukodonozor Jeruzsálem elpusztítása után öt évvel, uralkodásának huszonharmadik évében hadsereggel tört be Coelesyriába, elfoglalta, aztán megtámadta az ámmonitákat és moábitákat. Miután ezeket a népeket is leigázta, megtámadta Egyiptomot, megölte az akkori királyt, másikat ültetett helyébe s az odamenekült zsidókat elhurcolta Babylonba. Így tehát a héberekre kétszer szakadt az a szerencsétlenség, hogy az Eufráton át elhurcolták őket: mert a tíz törzs Ósee uralkodása alatt került az asszírek hatalmába és azokat, akik Jeruzsálem eleste után a két törzsből megmaradtak, Nabukodonozor, a babyloniak és chaldeusok királya hurcolta fogságba. Szalmanaszár, aki a zsidókat kikergette lakóhelyeikről, helyükbe kutaiakat telepített, akik azelőtt Perzsia és Media belsejében laktak és most arról a tartományról, amelybe letelepítették őket, a szamaritánus nevet kapták. A babyloni király, aki a két törzset elhurcolta, nem telepített országukba más népet, úgy hogy egész Judea Jeruzsálemmel és a templommal együtt hetven

esztendeig pusztaság maradt. Az izraeliták elfogatása és a két törzs Babylonba hurcolása között százharminc év, hat hónap és tíz nap telt el.

10. FEJEZET

Dániel Babylonban

Nabukodonozor babyloni király kiválasztotta a legelőkelőbb származású zsidó fiúkat és Szedekiás királynak azokat a rokonait, akik testi erejükkel és szép külsejükkel kiváltak, és nevelők gondjaira bízta őket. Néhányat közülük kiheréltetett, — ami rendszerint megtörténik a leigázott népek fiaival, — a maga asztaláról engedélyezett nekik ételeket és tanulmányoztatta velük országának szokásait és a chaldeus könyveket. Ezek azután bő ismereteket szereztek azokban a tudományokban, amelyekre oktatták őket; közöttük Szedekiás nemzetségéből különösen kivált négy szép külsejű és igen tehetséges ifjú: Dániel, Ananiás, Misáel és Ázáriás. A babyloni király azonban megváltoztatta nevüket és Dánielnek a Baltazár, Ananiásnak a Sidrák, Misáelnek a Misák és Ázáriásnak az Abdenágó nevet adta. A király nagyon megtisztelte és szerette őket kiváló tehetségükért, szorgalmas tanulásukért és haladásukért a tudományokban.

Dániel elhatározta, hogy barátaival együtt önmegtartóztató életre adja magát és tartózkodik a királyi asztal ételeitől és semmiféle állati eledelt nem vesz magához. Elment tehát Malasárhoz, ahhoz a heréltihez, aki gondozásukkal volt megbízva s megkérte, tartsa meg magának a királyi asztalról nekik rendelt eledeleket, nekik pedig adasson hüvelyeseket, datolyát, vagy egyéb növényi eledelt, mert ők csak ilyen táplálékot kívánnak, semmi mást nem fogadnak el. A herélt hajlandónak is mutatkozott erre, de kifejezte aggodalmát, hogy a király majd felelősségre vonja és megbünteti, ha feltünik neki soványságuk és megváltozott külsejük, mert előbb-utóbb kiderül, hogy testi állapotjuk és arcszínük megváltozott, a többi jóltáplált fiúhoz képest. Mikor látták, hogy Malasár ennyire fél, rávették, hogy próbaképpen tíz napig adja nekik a kívánt táplálékot, és ha testi állapotjuk nem rosszabbodik, akkor tovább is adja ugyanezeket az eledeleket, ha azonban úgy látja, hogy lesoványodnak, vagy hitványabb lesz a külsejük, mint a többié, akkor adja nekik megint a régebbi eledeleket. Mivel azonban az egyszerűbb tápláléktól testük nemcsak hogy nem soványodott le, hanem még egészségesebbnek és teltebbnek látszott,

az ember szinte azt hihette volna, hogy dúsan és bőségesen táplálkoznak. Malasár most már nem félt és megtartotta magának azokat az eledeleket, amelyeket a király az ifjaknak rendelt, nekik pedig a fentemlített táplálékokat adta. Így nem csupán szellemüket tartották frissen és a tudományos munkára mindig rugalmasan, hanem hozzáedzették testüket is a kemény fáradalmakhoz, mert szellemüket nem terhelték meg s nem tompították el változatos táplálékokkal, s így testük sem puhult el. Ily módon könnyűszerrel elsajátították a héberek és a chaldeusok minden tudományát. A többiek közül is kitünt Dániel az álmok bölcs megfejtésében s ez az adománya nyilván Isten ajándéka volt.

Két évvel Egyiptom elpusztítása után Nábukodonozor királynak csodálatos álma volt, amelynek jelentését is feltárta előtte Isten álmában, azonban, mikor felébredt, az egészet elfelejtette. Tehát rögtön magához hívatta a chaldeus mágusokat és jósokat, elmondta nekik, hogy álmot látott, azonban elfelejtette, tehát mondják meg neki, mit álmodott és fejtsék is meg. Ezek azt mondták rá, hogy nincs ember a földön, aki ezt megtehetné; azonban, ha el tudná mondani az álmát, meg tudnák fejteni. A király halállal fenyegette meg őket, ha nem mondják meg az álmát és parancsot adott valamennyinek a kivégzésére, ha azt mondják, hogy nem tudják teljesíteni kívánságát. Mikor Dániel meghallotta, hogy a király valamennyi bölcsének kivégzésére parancsot adott, féltette magát és barátait is és elment Áriókhoz, a királyi testőrség parancsnokához; megkérdezte, miért rendelte el a király a mágusok és jósok kivégzését. Azt a választ kapta, hogy a király haragszik, mert ezek nem tudták eszébe juttatni elfelejtett álmát; ekkor kérte Áriókot, hogy csak egy éjszakára eszközöljön ki még kegyelmet a királytól a mágusoknak, mert abban reménykedik, hogy ha imádkozik Istenhez, kinyilatkoztatást kap tőle az álom felől. Áriók megjelentette a királynak Dániel kívánságát, mire a király csakugyan elhalasztotta a mágusok kivégzését, míg meg nem bizonyosodik Dániel ígéretének teljesülése felől. Ekkor az ifjú barátaival együtt visszavonult lakására és egész éjjel imádkozott Istenhez: fejtse meg neki az álmot és mentse meg a chaldeus mágusokat a király haragjától, hiszen azokkal együtt valószínűleg nekik is meg kellene halniok; nyilatkoztassa ki nekik az álmot, amelyet a király a mult éjjel látott és elfelejtett. Isten, aki szánakozik a bajba jutott embereken és akinek kedve szerint volt Dániel bölcsesége, közölte vele az álmot és egyuttal megfejtését is és hogy a király majd tőle tudja meg a jelentését. Dániel, miután ezt megtudta Istentől, örömmel kelt

fel, elmondta barátainak, eloszlatta rettegésüket, pedig már reszkettek az életükért és csak a halálra tudtak gondolni, és reményt támasztott bennük. Erre hálát adtak Istennek, hogy megkönyörült ifjúságukon. Dániel mindjárt napkeltekor Áriokhoz ment azzal a kéréssel: vezesse a királyhoz, mert meg tudja neki mondani, mit álmodott a mult éjjel.

Mikor Dánielt bebocsátották a királyhoz, először is kérte: ne tartsa őt bölcsebbnek a chaldeus mágusoknál azért, mert az álmát meg tudja mondani, holott a többiek nem jöttek rá. „Mert nem az én tapasztalatom vagy az övékénél különb tehetségem révén sikerült ez nekem, — folytatta, — hanem Isten megkönyörült a mi nyomorúságunkon s mikor a magam és törzsrokonaim életéért könyörögtem, kinyilatkoztatta nekem az álmot és megfejtését. Nem is annyira a magam baja nyugtalanított, hogy esetleg halálra ítél, mint inkább a rettegés a te jó híredért, mert esetleg csorbát ejtettél volna rajta, ha derék és tiszteletreméltó embereket halálra ítélsz, csak azért, mert olyant követeltél tőlük, amit semmiféle ész nem tud kitalálni, hanem csak Isten. Mikor tehát azon töprenkedtél, hogy ki uralkodjék utánad a földkerekségen és így feküdtél ágyadon, Isten meg akarta mutatni neked a jövendőbeli uralkodókat és ezért a következő álmot küldte rád: úgy tetszett neked, hogy óriási szobrot látsz, amelynek feje aranyból, vállai és karjai ezüstből, hasa és combja rézből, lábszára és lábfeje pedig vasból volt. Ezután láttad, amint sziklatömb zuhan le a hegyről, ráesik a szoborra, feldönti, porrá zúzza, úgy hogy egyetlen porcikája sem marad épen és az arany, ezüst, vas és réz a lisztnél is fínomabb porrá változott, vad szél elragadta és szétszórta, a szikla pedig akkorára növekedett, hogy már-már az egész földet eltakarta. Ezt az álmot láttad, király. És most hallgasd meg a megfejtését. Az aranyfej te magad vagy és azok a babyloni királyok, akik előtted ültek a trónon. A vállak és a karok azt jelentik, hogy birodalmadat két király fogja elpusztítani; az ő birodalmukat egy másik pusztítja el, aki talpig ércben nyugatról jön. Az ő hatalmát ismét egy másik hatalom semmisíti meg, ezt a vas jelképezi és ez tartósan fog uralkodni, miként a vas is tartós, mert a vas erősebb az aranynál, ezüstnél és réznél.“ Dániel a sziklatömböt is megmagyarázta, azonban erről nem beszélhetek, mert én a multat akarom feljegyezni, nem pedig a jövőt. De aki az igazság kedvéért nem riad vissza a fáradságtól, hogy alaposabban kutasson és tájékozódjék a bizonytalan jövő felől, az olvassa el Dániel könyvét, amelyet megtalál szent irataink között.

Mikor Nábukodonozor király ezt meghallotta és felismerte álma jelentését, elbámult Dániel bölcseségén, arcra borult előtte, hódolt neki, mint ahogy az istenséget szokás imádni és mintha csakugyan isten volna, áldozatot mutatott be neki. De ezzel sem érte be: ráruházta istenének nevét s társaival együtt a birodalom kormányzói közé sorozta. De társait az irígység és féltékenykedés veszedelembe sodorta, mert úgy esett, hogy megsértették a királyt és pedig a következőképpen. A király hatvan könyök magas és hat könyök széles aranyszobrot csináltatott és felállíttatta a babyloni nagy síkságon. Mikor ünnepélyesen fel akarta avatni, az egész birodalomból összehívta főembereit és megparancsolta nekik, hogy mihelyt felharsannak a kürtök, boruljanak le és imádják a szobrot, s azokat, akik ezt nem teszik meg, dobják tüzes kemencébe. Mikor megharsantak a kürtök és mindenki imádta a szobrot, Dániel barátai nem tették meg ezt, mert nem akarták megszegni atyáik törvényeit. Mivel így tettenérték őket, nyomban bedobták a tüzes kemencébe. Azonban az isteni gondviselés megmentette őket, úgy hogy csodálatos módon életben maradtak: a tűz nem ártott nekik, megkímélte őket, mintha csak tudta volna, hogy ártatlan embereket dobtak lángjaiba. És mindaddig, míg az ifjak a kemencében voltak, a tűz csak éppen hogy pislákolt, mert Isten úgy oltalmazta testüket, hogy a tűz semmi kárt sem tehetett bennük. Így megmutatkozott, hogy igaz és Isten kedve szerint való emberek és visszanyerték a király kegyét, úgy hogy ezután már mindig nagy becsületben tartotta őket.

Nem sokkal ezután a király megint álmot látott: hogy elveszíti trónját, vadállatok közt fog élni, hét esztendeig a pusztában tartózkodik, de aztán újra visszanyeri királyságát. Megint összehívta a mágusokat és megkérdezte tőlük, mint jelent ez az álma. De egyik sem tudta megfejteni, csak Dániel és amit megjósolt, az valóban beteljesedett. Mert Nábukodonozor csakugyan annyi ideig élt a pusztában és e hét esztendő alatt senki sem merte elfoglalni trónját. Végre könyörgött, hogy Isten adja vissza birodalmát s vissza is kapta. De senki se rójon meg engem azért, hogy mindazt részletesen megírom, amit a régi írásokban találtam. Mert már történeti művem elején kijelentettem azok számára, akik hiányosnak tartják, vagy kifogásolják előadásomat, hogy én csupán a héber könyveket akarom görögre fordítani s már akkor megigértem, hogy az eseményekhez semmit sem teszek hozzá, de semmit sem hallgatok el.

11. FEJEZET

Nábukodonozor utódai. Birodalmát elpusztítják a perzsák. Dániel Médiában. Jövendölései

Nábukodonozor király negyvenhároméví uralkodás után meghalt. Keményakaratú ember volt és minden elődjénél szerencsésebb. Tetteiről megemlékszik Berosus is, chaldeai történelmének harmadik könyvében, ezekkel a szavakkal: „Midőn az idősebb Nábukodonozor meghallotta, hogy Egyiptom, Coelesyria és Phoinikia élére állított helytartói elpártoltak tőle, mivel már gyenge volt és nem bírta a fáradalmakat, ifjú fiára, Nábukodonozorra bízta a főparancsnokságot a hadsereg egyik része fölött és elküldte, hogy verje le az elpártolt helytartókat. Nábukodonozor ezeket egy csatában legyőzte és így az említett országokat visszahódította. Ezidőtájt az idősebb Nábukodonozor megbetegedett és huszonegyévi uralkodás után meg is halt Babylonban. Mikor Nábukodonozor nem sokkal később értesült atyja haláláról, rendet teremtett Egyiptomban és a többi országban, pontosan rendelkezett a zsidó, phoinikiai, szír és egyiptomi foglyokról, megparancsolta néhány főemberének, hogy a nehézfegyverzetűekkel és a poggyásszal vonuljon Babylonba, maga pedig csekély kísérettel a pusztán keresztül indult Babylon felé. Miután birtokába vette országát, amelyet a chaldeusok egyik legkiválóbb főembere kormányzott helyette, a hadifoglyokat megérkezésük után letelepítette Babylonia legalkalmasabb vidékein, a hadizsákmányból dúsan megajándékozta Baál és a többi bálványisten templomát és a babyloni óvároshoz új városrészt csatolt; s hogy esetleg későbbi ostromlók el ne vezessék a folyó vizét, arról úgy gondoskodott, hogy nem csupán a belső, hanem a külső várost is égetett téglából épült három-három fallal vette körül. Miután Babylont így megerősítette és pompás kapukkal is ellátta, atyja királyi palotája mellé új palotát építtetett, amelynek nagyságát és pompás külsejét nem akarom részletesen leírni. De meg kell említenem, hogy ez a palota tizenöt nap alatt elkészült, bár óriási kiterjedésű volt. A palota mellett mesterséges hegyeket hordatott fel kövekből és ezeket beültette mindenféle fával; továbbá úgynevezett függőkertet is csináltatott, mert felesége, aki Médiából származott, nagyon kívánta, minthogy hazájában hozzászokott.“ Megasthenes is beszél indiai történelmének harmadik könyvében ezekről az eseményekről és azt bizonygatja, hogy ez a király vitézségben és hősiességben különb volt Heraklesnél. Továbbá

azt mondja Megasthenes, hogy Lybia és Iberia nagy részét elpusztította. Ugyancsak említi Diokles is perzsa történelmének második könyvében ezt a királyt és Philostratos indiai történelmében és phoinikiai történelmében is azt mondja róla, hogy tizenhárom évig ostromolta Tyrust, mikor ott Etbáál uralkodott. Ezt jegyezték fel a történetírók erről a királyról.

Nábukodonozor halála után fia, Evilmerodák került a trónra, aki azonnal kibocsátotta Jóákint a börtönből, felvette bizalmas barátai sorába, gazdagon megajándékozta és jobban kitüntette, mint a többi fejedelmet, aki Babylonban tartózkodott. Mert atyja igazságtalanul bánt Jóákinnal, mikor ez feleségeivel, gyermekeivel és rokonaival együtt önként megadta magát neki, hogy megmentse szülővárosát a pusztulástól. Miután Evilmerodák tizennyolcévi uralkodás után meghalt, fia, Nigliszár következett utána a trónon és haláláig, vagyis negyven évig uralkodott. Utána fia, Labosordák lépett a trónra, de mindössze kilenc hónapig uralkodott. Őt Baltazár követte, akit a babyloniak Nábunáidnak neveznek. Ez ellen háborút indított Cyrus perzsa király és Darius, a médek királya és mikor ezek éppen Babylont ostromolták, Baltazár furcsa csodajelet látott. Mikor ugyanis egyszer mellékfeleségeivel és barátaival egy nagy teremben pompás ezüst edényekkel megrakott asztal mellett lakomázott, amint ez királyi lakomákon már szokásos, elhozatta a templomból a szent edényeket, amelyeket Jeruzsálemből Nábukodonozor elrabolt, de nem használt, hanem bálványistenének a templomában helyezett el. Baltazár most elkövette az a bűnt, hogy részegeskedés és istenkáromlás közben ezeket az edényeket használta a tivornyán. Egyszerre csak emberkezet pillantott meg a falon, amely néhány szót írt oda. Megrémült a jelenéstől, hivatta a mágusokat, a chaldeusokat, az álomfejtőket és a jelmagyarázókat, ahány csak volt Babylonban, hogy magyarázzák meg neki az írást. Mikor azonban a mágusok sem kibetűzni nem tudták, sem nem értették meg, a királyt ez az eset szorongással és aggodalommal töltötte el. Kihirdettette hát országszerte, hogy aki az írást elolvassa és megfejti, annak megengedi, hogy arany nyakláncot és bíborruhát viseljen, — mint a chaldeus királyok, — egyúttal pedig az ország harmadrészének urává teszi. Erre a hirdetményre még több mágus csődült össze és versenyt igyekeztek megmagyarázni az írást, azonban nem boldogultak vele. Mikor a király nagyanyja észrevette, hogy Baltazárt nagyon gyötri ez a dolog, bátorította és elmondta neki, hogy van itt egy Dániel nevű judeai fogoly, akit Nábukodonozor hozott magával Jeruzsálem elpusztítása

után. Ez a Dániel nagyon bölcs és igen járatos nehéz kérdések megfejtésében, amiket különben csak Isten maga ért, Nábukodonozor királynak is megmagyarázott bizonyos dolgokat, amiket senki más nem tudott megfejteni. Hivassa el tehát ezt, kérdezze meg az írás felől, mondja meg neki, hogy a többi magyarázó tudománya csődöt mondott és nyilatkozzék, vajjon Isten ezzel az írással valami rosszat akart-e tudomására hozni.

Baltazár, mikor erről értesült, azonnal hivatta Dánielt és elmondta neki, hogy hallott bölcseségéről és megtudta, hogy Isten lelke lakik benne és csak ő tudja megfejteni, amit a többiek nem tudtak megmagyarázni, aztán pedig kérte, olvassa el az írást és magyarázza el az értelmét. Cserébe megadja neki azt a jogot, hogy bíborruhát és arany nyakláncot viselhessen és uralkodjék birodalma harmadrészén: ez legyen a jutalma bölcseségének és hogy mindenki, aki látja, nagyhírű embernek tartsa és kíváncsian kérdezgesse, mivel szerezte meg ezt a nagy kitüntetést. Dániel azonban kérte, hogy ne ajándékozza meg őt semmivel, mert a bölcseséget és jövendőmondás adományát nem lehet kincseken megvásárolni, hanem ingyen kapják azok, akiknek szükségük van rá. Most pedig megmagyarázza neki az írást: annyit jelent, hogy életének vége közeledik, mert ámbár ott volt a szeme előtt elődjének a példája, aki istenkáromlásáért elnyerte büntetését, még mindig nem tanulta meg, hogy jámborul éljen és a földi dolgokon kívül nem törődik semmivel. Nábukodonozor, aki istentelensége miatt azzal bűnhödött, hogy vadállatok közt kellett élnie, sok könyörgésre és rimánkodásra irgalmasságot nyert és visszatérhetett az emberek közé és trónjára, de ezért hálából élete fogytáig magasztalta a mindenható és jóságos Istent, — de Baltazár sohasem törődött vele, hanem inkább káromolta és a templom szent edényeit parázna nők társaságában megszentségtelenítette. Isten tehát haragjában hirdeti neki, hogy milyen véget ér. Mert az írás ezt jelenti: Mane, görög nyelven annyit jelent, mint „szám“, vagyis: Isten megszámlálta életének és uralkodásának napjait és már csak rövid időt ad neki; Tekel, görögül „mérték“, vagyis: Isten megmérte királyságának idejét és tudomására hozza, hogy már vége felé jár; Fáresz, ez görögül annyit jelent, mint „törmelék“, vagyis: Isten összetöri birodalmát és felosztja a médek és perzsák között.

Miután Dániel a királynak megmagyarázta a falon levő írás jelentését, természetes, hogy Baltazárt gyászos sorsának hallatára bánat és csüggedés fogta el. De nem tagadta meg Dánieltől az ígért jutalmat, hanem megtartotta szavát, mert meggondolta,

hogy végzetét csak önmagának és sorsának köszönheti, nem pedig annak, aki azt hirdeti és hogy a próféta bizonyára jó és igaz ember, ha végzetes szerencsétlenségeket jósol is. Nem sokkal utóbb csakugyan foglyul ejtették, városát elfoglalták, mert a perzsa király, Cyrus, hadsereggel támadta meg. Baltazár uralkodása alatt esett el Babylon, miután tizenhét évig uralkodott rajta. Ez lett a végük Nábukodonozor király utódainak. Darius aki rokonával, Cyrusszal együtt elpusztította a babyloni birodalmat, hatvankétéves volt, mikor Babylont elfoglalta; Astyages fia volt, de a görögök más néven emlegetik. Dániel prófétát magával vitte Médiába, palotájába és azzal tisztelte meg, hogy maga mellé vette közvetlen környezetébe; egyúttal megtette egyik főhelytartójának; három ilyen főhelytartója volt s ezek álltak birodalmának háromszázhatvan helytartósága élén.

Dániel ily nagy tiszteletet és tekintélyt élvezett Dariusnál és prófétai tehetsége miatt a király teljes bizalmát élvezte, de nem kímélte meg az irigység sem. Mert rendszerint féltékenykednek arra, aki a király környezetében nagyobb megbecsülést élvez, mint a többiek. Ámbár az udvari emberek bosszankodtak, hogy olyan nagy befolyása van a királynál és alig várták az alkalmat, hogy megrágalmazhassák és hamis vádakat támasszanak ellene, ő semmi okot sem adott rá. Nem volt kapzsi természetű, megvetette az ajándékokat, — még az olyanokat is, amelyeket illett elfogadni, — és így semmi alkalmat sem adott ellenségeinek, hogy kifogást emeljenek ellene. Mivel tehát nem tudtak semmit sem kitalálni, amit a királynak besúghattak volna, hogy Dánielt kisebbítsék, más módot eszeltek ki, hogy eltegyék az útból. Tudniillik látták, hogy Dániel naponta háromszor imádkozik Istenhez; úgy gondolták: ezt használják fel, hogy végezzenek vele. Elmentek tehát Dariushoz s jelentették neki: a satrapák és helytartók fontosnak tartják közölni a néppel, hogy harminc napon belül senkinek sem szabad sem a királytól, sem az istenektől semmit sem kérnie. Aki pedig a parancs ellen vét, azt dobják az oroszlánok vermébe, hogy ott pusztuljon el.

A királynak esze ágában sem volt, hogy ez tulajdonképpen Dánielnek szánt csapda, tehát hozzájárult a javaslathoz, megígérte, hogy királyi rendeletet ad ki és abban közli a néppel a satrapák határozatát. Tehát mindenki vigyázott, hogy meg ne szegje a parancsot, Dániel azonban nem törődött vele, hanem szokása szerint nyilvánosan leborult Isten előtt, hogy imádja. A satrapák azt hitték, hogy most végre itt az alkalom, hogy megbuktassák Dánielt; tehát elsiettek a királyhoz és panaszt emel-

tek, hogy Dániel egymaga merészel szembeszállni parancsával, holott más senki sem imádkozott az istenekhez. De erre a panaszkodásra nem a királyért való buzgalmuk sarkalta őket, hanem az irigység és acsarkodás Dániel ellen. Mivel azonban attól tartottak, hogy Darius Dániel iránt érzett nagy szeretetében megbocsátja neki ezt a törvényszegést, engesztelhetetlenül követelték, hogy a rendelet parancsa szerint azonnal dobják az oroszlánok vermébe. Darius abban reménykedett, hogy Isten megoltalmazza Dánielt, gondoskodik róla, hogy a vadállatok ne bántsák; tehát biztatta, hogy viselje bátran sorsát. Miután tehát Dánielt bedobták a verembe, a király a bejáratnál levő követ lepecsételte és eltávozott. Azonban egész éjjel nem evett és nem aludt, annyira aggódott Dánielért. Már hajnalban fölkelt és a veremhez sietett; mikor látta, hogy a pecsét sértetlen, eltávolíttatta a követ és hangosan bekiáltott s nevén szólította Dánielt, hogy megbizonyosodjék, vajjon él-e még. Mikor ez meghallotta a király hangját, azt felelte, hogy semmi baja sem esett; erre a király azonnal kihozatta az oroszlánveremből. Ellenségei látták, hogy nem történt semmi baja, mégsem akarták elismerni, hogy az isteni gondviselésnek köszönheti megmenekülését, hanem azt mondták: az oroszlánok csak azért nem bántották, mert nem voltak éhesek. A király átlátott gonoszságukon; megparancsolta, hogy dobjanak be annyi húst az oroszlánoknak, hogy torkig jóllakjanak, aztán pedig dobják be a verembe Dániel ellenségeit: majd kiderül, hogy megkímélik-e őket az oroszlánok, ha nem éhesek. Mikor a satrapákat bedobták a vadállatok közé, Darius akkor látta csak, mily csodásan menekült meg Dániel: mert az oroszlánok egyetlen egyet sem kíméltek meg, hanem valamennyit széttépték, mintha még mindig éhesek volnának és enni akarnának. Mivel azonban előbb torkig laktak hússal, azt hiszem, nem az éhség kényszerítette őket a satrapák szétmarcangolására, hanem ezeknek az embereknek gonoszsága, amit Isten akaratából az oktalan állatok is felismertek, hogy végrehajtsák érte a büntetést.

Miután Dániel ellenségei így elpusztultak, Darius király kihirdettette az egész országban, hogy dicsőítsék azt az Istent, akit Dániel imád, mert ő az egyetlen igaz és mindenható Isten. Dánielt pedig továbbra is nagy tiszteletben tartotta és legelső barátjává tette. Mikor Dániel dicsőségének csúcspontjára ért, mint Isten különös kedveltje, Ekbatana méd városban pompás és csodálatosan szép tornyot építtetett, amely ma is áll. Aki látja, azt hihetné, hogy csak nemrégiben építették, olyan szép és jó állapotban van. Egyáltalán nem viselte meg az elmúlt hosszú idő.

Ebben a toronyban temették el a médek, perzsák és pa. királyait és a torony őre még ma is egy zsidó pap. Illendő . Dániel életének ezeket a csodálatos eseményeit elmondani; mert egyike volt a legnagyobbaknak; váratlanul minden dicsőségére vált és nemcsak életében élvezte a legnagyobb tiszteletet és megbecsülést a királynál és a népnél, hanem halála után is örök emléket hagyott. Iratait nálunk még ma is olvassák és ezek bizonyítják, hogy Dániel Istennel társalkodott. Mert nem csupán a jövendő eseményeket mondja meg előre, mint a többi próféta, hanem megmondja az idejüket is, hogy mikor következnek be. És míg a többi próféta szerencsétlenségeket jövendölt és ezért a király és a nép gyűlölte őket, Dániel szerencsés eseményeket jósolt és pompás jóslataiért mindenki kedvelte. Mivel pedig jövendölései szóról-szóra teljesültek, a nép nem csupán igaz jósnak, hanem Isten emberének tartotta. Irataiban jövendölései változatlanul és hitelt érdemlő alakban megmaradtak. Tudniillik elmondja, hogy egyszer véletlenül Perzsia fővárosában Susában járt és barátaival lement a síkságra; egyszerre csak megrázkódott és megingott a föld, úgy hogy barátai menekültek és őt cserbenhagyták. Erre arcra borult a földön és kitárta karjait; ekkor valaki megérintette és felszólította, keljen fel és lássa, milyen sors vár népére a jövőben. Mikor felkelt, hatalmas kost látott, amelynek fejéből sok-sok szarv nőtt ki s legutoljára egy különösen nagy szarv. Erre nyugat felé fordította tekintetét és a levegőben bakot látott lebegni, amely rárohant a kosra, kétszer átfúrta szarvaival, ledobta a földre és összetaposta. Majd azt látta, hogy a bak homlokából óriási szarv nőtt ki, amely a négy világtáj felé irányuló négy szarvra hasadt. Ezekből még egy kisebb szarv nőtt, amely egyre nagyobbodott. Isten pedig, miután rámutatott erre a szarvra, megmagyarázta neki, hogy ez fogja népét leverni, fővárosát elfoglalni, az istentiszteletet eltörölni és az áldozatokat ezerkétszázkilencvenhat napra megszüntetni. Mindezt a susai sikságon látta, — beszéli Dániel — és Isten azután így magyarázta neki ezt a jelenést: a kos a médek és perzsák birodalmát jelenti, a szarvak a jövendő uralkodókat, a legutolsó szarv pedig a legutolsó királyt jelképezi, aki a többieket mind felülmulja gazdagságban és dicsőségben. A bak azt jelenti, hogy a görögök közül támad egy uralkodó, aki két csatában leveri a perzsákat, elfoglalja egész birodalmukat. A nagy szarv a bak homlokán az első királyt jelenti, a négy világtáj felé irányuló négy szarv pedig az első király halálát és a birodalom megoszlását utódai között, akik sem nem gyermekei, sem nem rokonai és sok-sok eszten-

tek, hogy Dániel egymaga merészel szembeszállni parancsával, holott más senki sem imádkozott az istenekhez. De erre a panaszkodásra nem a királyért való buzgalmuk sarkalta őket, hanem az irigység és acsarkodás Dániel ellen. Mivel azonban attól tartottak, hogy Darius Dániel iránt érzett nagy szeretetében megbocsátja neki ezt a törvényszegést, engesztelhetetlenül követelték, hogy a rendelet parancsa szerint azonnal dobják az oroszlánok vermébe. Darius abban reménykedett, hogy Isten megoltalmazza Dánielt, gondoskodik róla, hogy a vadállatok ne bántsák; tehát biztatta, hogy viselje bátran sorsát. Miután tehát Dánielt bedobták a verembe, a király a bejáratnál levő követ lepecsételte és eltávozott. Azonban egész éjjel nem evett és nem aludt, annyira aggódott Dánielért. Már hajnalban fölkelt és a veremhez sietett; mikor látta, hogy a pecsét sértetlen, eltávolíttatta a követ és hangosan bekiáltott s nevén szólította Dánielt, hogy megbizonyosodjék, vajjon él-e még. Mikor ez meghallotta a király hangját, azt felelte, hogy semmi baja sem esett; erre a király azonnal kihozatta az oroszlánveremből. Ellenségei látták, hogy nem történt semmi baja, mégsem akarták elismerni, hogy az isteni gondviselésnek köszönheti megmenekülését, hanem azt mondták: az oroszlánok csak azért nem bántották, mert nem voltak éhesek. A király átlátott gonoszságukon; megparancsolta, hogy dobjanak be annyi húst az oroszlánoknak, hogy torkig jóllakjanak, aztán pedig dobják be a verembe Dániel ellenségeit: majd kiderül, hogy megkímélik-e őket az oroszlánok, ha nem éhesek. Mikor a satrapákat bedobták a vadállatok közé, Darius akkor látta csak, mily csodásan menekült meg Dániel: mert az oroszlánok egyetlen egyet sem kiméltek meg, hanem valamennyit széttépték, mintha még mindig éhesek volnának és enni akarnának. Mivel azonban előbb torkig laktak hússal, azt hiszem, nem az éhség kényszerítette őket a satrapák szétmarcangolására, hanem ezeknek az embereknek gonoszsága, amit Isten akaratából az oktalan állatok is felismertek, hogy végrehajtsák érte a büntetést.

Miután Dániel ellenségei így elpusztultak, Darius király kihirdettette az egész országban, hogy dicsőítsék azt az Istent, akit Dániel imád, mert ő az egyetlen igaz és mindenható Isten. Dánielt pedig továbbra is nagy tiszteletben tartotta és legelső barátjává tette. Mikor Dániel dicsőségének csúcspontjára ért, mint Isten különös kedveltje, Ekbatana méd városban pompás és csodálatosan szép tornyot építtetett, amely ma is áll. Aki látja, azt hihetné, hogy csak nemrégiben építették, olyan szép és jó állapotban van. Egyáltalán nem viselte meg az elmúlt hosszú idő.

Ebben a toronyban temették el a médek, perzsák és parthusok királyait és a torony őre még ma is egy zsidó pap. Illendő volt Dániel életének ezeket a csodálatos eseményeit elmondani; mert egyike volt a legnagyobbaknak; váratlanul minden dicsőségére vált és nemcsak életében élvezte a legnagyobb tiszteletet és megbecsülést a királynál és a népnél, hanem halála után is örök emléket hagyott. Iratait nálunk még ma is olvassák és ezek bizonyítják, hogy Dániel Istennel társalkodott. Mert nem csupán a jövendő eseményeket mondja meg előre, mint a többi próféta, hanem megmondja az idejüket is, hogy mikor következnek be. És míg a többi próféta szerencsétlenségeket jövendölt és ezért a király és a nép gyűlölte őket, Dániel szerencsés eseményeket jósolt és pompás jóslataiért mindenki kedvelte. Mivel pedig jövendölései szóról-szóra teljesültek, a nép nem csupán igaz jósnak, hanem Isten emberének tartotta. Irataiban jövendölései változatlanul és hitelt érdemlő alakban megmaradtak. Tudniillik elmondja, hogy egyszer véletlenül Perzsia fővárosában Susában járt és barátaival lement a síkságra; egyszerre csak megrázkódott és megingott a föld, úgy hogy barátai menekültek és őt cserbenhagyták. Erre arcra borult a földön és kitárta karjait; ekkor valaki megérintette és felszólította, keljen fel és lássa, milyen sors vár népére a jövőben. Mikor felkelt, hatalmas kost látott, amelynek fejéből sok-sok szarv nőtt ki s legutoljára egy különösen nagy szarv. Erre nyugat felé fordította tekintetét és a levegőben bakot látott lebegni, amely rárohant a kosra, kétszer átfúrta szarvaival, ledobta a földre és összetaposta. Majd azt látta, hogy a bak homlokából óriási szarv nőtt ki, amely a négy világtáj felé irányuló négy szarvra hasadt. Ezekből még egy kisebb szarv nőtt, amely egyre nagyobbodott. Isten pedig, miután rámutatott erre a szarvra, megmagyarázta neki, hogy ez fogja népét leverni, fővárosát elfoglalni, az istentiszteletet eltörölni és az áldozatokat ezerkétszázkilencvenhat napra megszüntetni. Mindezt a susai síkságon látta, — beszéli Dániel — és Isten azután így magyarázta neki ezt a jelenést: a kos a médek és perzsák birodalmát jelenti, a szarvak a jövendő uralkodókat, a legutolsó szarv pedig a legutolsó királyt jelképezi, aki a többieket mind felülmulja gazdagságban és dicsőségben. A bak azt jelenti, hogy a görögök közül támad egy uralkodó, aki két csatában leveri a perzsákat, elfoglalja egész birodalmukat. A nagy szarv a bak homlokán az első királyt jelenti, a négy világtáj felé irányuló négy szarv pedig az első király halálát és a birodalom megoszlását utódai között, akik sem nem gyermekei, sem nem rokonai és sok-sok eszten-

dőkig uralkodnak majd a földkerekségen. Közülük végre kiemelkedik egy király, aki népünket és a törvényeket megsemmisíti, az állam alkotmányát eltörli, a templomot kifosztja és három éven át megakadályozza az áldozatok bemutatását. És mindez csakugyan rázudult népünkre Antiochos Epiphanes alatt, mint Dániel megjövendölte és sok-sok évvel előbb feljegyezte. Ugyancsak írt Dániel a római uralomról is, hogy ők majd keményen megszorongatják népünket. Mindezeket a jövendöléseket Isten parancsára írásban is hátrahagyta, hogy azok, akik majd olvassák és megérik beteljesülésüket, megcsodálják, mekkora tiszteletre méltatta Isten Dánielt és hogy egyúttal bebizonyítsa, menynyire tévednek az epikureisták, ha azt hiszik, hogy az életben nincs Gondviselés, Isten nem törődik az emberek dolgaival és a világegyetemet nem valami felséges, halhatatlan és örökkévaló lény kormányozza, hanem önmagát tartja fenn a maga erejéből, vezető és védelmező nélkül. Aki tehát az efféle felfogás szerint vezető és pártfogó nélkül élne, úgy járna, mint a kormányos nélküli hajó és a hajtó nélküli kocsi: minden váratlan eset összetörné, elpusztítaná, megsemmisítené. Tehát tekintettel Dániel jövendöléseire, úgy vélem, hogy messze esnek az igazságtól azok, akik azt hiszik, hogy Isten nem törődik az emberek dolgaival, mert nem lehetnénk tanúi, hogy jövendölései mind beteljesültek, ha a világon mindent csak a véletlen irányítana. Én mindezt úgy jegyeztem fel, ahogy a Szentírásban találtam és olvastam; ha azonban valaki másképpen gondolkozik minderről, teljesen szabadon alkothatja meg ellenkező véleményét.

XI. KÖNYV

1. FEJEZET

Cyrus perzsa király a zsidókat Babylonból hazabocsátja, megengedi, hogy újra felépítsék a templomot és pénzt is ad hozzá

Cyrus uralkodásának első évében, a hetvenedik évben népünk Babylonba hurcolása után, megkönyörült Isten a rabszolgaság és inség láttán, amelyet a szerencsétleneknek el kellett viselniök, mint ahogy Jeremiás próféta megjövendölte, mielőtt még a város elpusztult: hogy miután Nabukodonozornak és utódainak rabszolgái voltak és ezt a rabszolgaságot hetven esztendeig tűrték, megint visszajutnak hazájukba, hogy a templomot felépítsék és régi, boldog életüket visszaszerezzék. A jövendöléshez híven Isten arra indította Cyrust, hogy egész Ázsiában ilyen tartalmú rendeletet tegyen közhírré: „Cyrus király rendeli: Mivel a mindenható Isten engem tett a földkerekség királyává, azt hiszem, hogy ő az, akit az izraeliták népe imád. Próféták által megjövendölte az én nevemet és hirdette, hogy jeruzsálemi templomát Judea országában megint felépítem."

Ezt a király akkor tudta meg, mikor elolvasta ama jövendölések könyvét, amelyet Izaiás kétszáztíz évvel azelőtt írt. Ez tudniillik hirdette, hogy Isten neki titokban kinyilatkoztatta: „Azt akarom, hogy Cyrus, akit királlyá tettem sok és nagy nép fölött, népemet visszaküldje hazájába és templomomat ismét felépítse." Így jövendölt Izaiás száznegyven esztendővel a templom elpusztítása előtt. Mikor Cyrus ezt elolvasta, csodálta az isteni bölcsességet s nagy buzgalom és lelkesedés töltötte el, hogy végre is hajtsa azt, ami meg van írva. Tehát Babylonba összehívta a zsidók főembereit s azt mondta nekik: engedélyt ad, hogy visszatérjenek

dőkig uralkodnak majd a földkerekségen. Közülük végre kiemelkedik egy király, aki népünket és a törvényeket megsemmisíti, az állam alkotmányát eltörli, a templomot kifosztja és három éven át megakadályozza az áldozatok bemutatását. És mindez csakugyan rázudult népünkre Antiochos Epiphanes alatt, mint Dániel megjövendölte és sok-sok évvel előbb feljegyezte. Ugyancsak írt Dániel a római uralomról is, hogy ők majd keményen megszorongatják népünket. Mindezeket a jövendöléseket Isten parancsára írásban is hátrahagyta, hogy azok, akik majd olvassák és megérik beteljesülésüket, megcsodálják, mekkora tiszteletre méltatta Isten Dánielt és hogy egyúttal bebizonyítsa, menynyire tévednek az epikureisták, ha azt hiszik, hogy az életben nincs Gondviselés, Isten nem törődik az emberek dolgaival és a világegyetemet nem valami felséges, halhatatlan és örökkévaló lény kormányozza, hanem önmagát tartja fenn a maga erejéből, vezető és védelmező nélkül. Aki tehát az efféle felfogás szerint vezető és pártfogó nélkül élne, úgy járna, mint a kormányos nélküli hajó és a hajtó nélküli kocsi: minden váratlan eset összetörné, elpusztítaná, megsemmisítené. Tehát tekintettel Dániel jövendöléseire, úgy vélem, hogy messze esnek az igazságtól azok, akik azt hiszik, hogy Isten nem törődik az emberek dolgaival, mert nem lehetnénk tanúi, hogy jövendölései mind beteljesültek, ha a világon mindent csak a véletlen irányítana. Én mindezt úgy jegyeztem fel, ahogy a Szentírásban találtam és olvastam; ha azonban valaki másképpen gondolkozik minderről, teljesen szabadon alkothatja meg ellenkező véleményét.

XI. KÖNYV

1. FEJEZET

Cyrus perzsa király a zsidókat Babylonból hazabocsátja, megengedi, hogy újra felépítsék a templomot és pénzt is ad hozzá

Cyrus uralkodásának első évében, a hetvenedik évben népünk Babylonba hurcolása után, megkönyörült Isten a rabszolgaság és inség láttán, amelyet a szerencsétleneknek el kellett viselniök, mint ahogy Jeremiás próféta megjövendölte, mielőtt még a város elpusztult: hogy miután Nabukodonozornak és utódainak rabszolgái voltak és ezt a rabszolgaságot hetven esztendeig tűrték, megint visszajutnak hazájukba, hogy a templomot felépítsék és régi, boldog életüket visszaszerezzék. A jövendöléshez híven Isten arra indította Cyrust, hogy egész Ázsiában ilyen tartalmú rendeletet tegyen közhírré: „Cyrus király rendeli: Mivel a mindenható Isten engem tett a földkerekség királyává, azt hiszem, hogy ő az, akit az izraeliták népe imád. Próféták által megjövendölte az én nevemet és hirdette, hogy jeruzsálemi templomát Judea országában megint felépítem."

Ezt a király akkor tudta meg, mikor elolvasta ama jövendölések könyvét, amelyet Izaiás kétszáztíz évvel azelőtt írt. Ez tudniillik hirdette, hogy Isten neki titokban kinyilatkoztatta: „Azt akarom, hogy Cyrus, akit királlyá tettem sok és nagy nép fölött, népemet visszaküldje hazájába és templomomat ismét felépítse." Így jövendölt Izaiás száznegyven esztendővel a templom elpusztítása előtt. Mikor Cyrus ezt elolvasta, csodálta az isteni bölcseséget s nagy buzgalom és lelkesedés töltötte el, hogy végre is hajtsa azt, ami meg van írva. Tehát Babylonba összehívta a zsidók főembereit s azt mondta nekik: engedélyt ad, hogy visszatérjenek

hazájukba és újra felépítsék Jeruzsálem városát és Isten templomát; ebben maga Isten támogatja őket. Ő pedig ír majd tisztviselőinek és satrapáinak a zsidók országával szomszédos tartományokba, hogy adjanak nekik aranyat és ezüstöt a templomépítéshez, továbbá állatokat az áldozathoz.

Miután Cyrus az engedélyt megadta az izraelitáknak, Juda és Benjámin törzseinek fejei, valamint a leviták és a papok azonnal útra keltek Jeruzsálembe. De sokan Babylonban maradtak, mert nem akarták ott hagyni vagyonukat. Midőn az imént említett zsidók megérkeztek Jeruzsálembe, a király valamennyi barátja segítségükre sietett és a templomépítéshez aranyat, ezüstöt, rengeteg lovat és egyéb állatot szállított nekik. És ekkor imádkoztak Istenhez és ősi szokás szerint levágták az áldozati állatokat, mintha a város máris felépült volna és a régi istentiszteleti hagyomány újra feléledt volna. Cyrus visszaküldte nekik a szent edényeket, amelyeket Nábukodonozor király a feldúlt templomból Babylonba hurcolt. Ezeket átadta kincstárosának, Mithridatesnek, azzal a megbízatással, hogy juttassa el Sássábászárhoz, aki majd a templom befejezéséig megőrzi és aztán átadja a papoknak és a nép elöljáróinak, hogy elhelyezzék a templomban. Továbbá Cyrus a szíriai satrapáknak ilyen tartalmú rendeletet küldött: „Cyrus király Tátanájhoz és Szárabászárhoz. Megengedtem a zsidóknak, akiknek kedvük van hozzá, hogy visszatérjenek hazájukba s városukat és Isten templomát Jeruzsálemben újra felépítsék, ugyanott, ahol azelőtt volt. Kincstárosomat, Mithridatest és a zsidók elöljáróját, Zorobábelt elküldtem, hogy a templom alapjait lerakják és magát a templomot hatvan könyöknyi magasságban és szélességben felépítsék, úgy hogy háromhárom réteg simított márványt és egy-egy réteg hazai fát rakjanak egymásra, továbbá, hogy felépítsék az oltárt is, hogy azon Istennek áldozzanak. Az építés minden költségét királyi kincstáramból fedezem. A szent edényeket, amelyeket Nábukodonozor király anakidején a templomból elrabolt, átadtam kincstárosomnak, Mithridatesnek és a zsidók elöljárójának, Zorobábelnek, hogy vigyék el Jeruzsálembe és helyezzék el újra Isten templomában. Ezeknek száma a következő: ötven arany és ötszáz ezüst tál, negyven arany és ötszáz ezüst serleg, ötven arany és ötszáz ezüst korsó, harminc arany és háromszáz ezüst áldozati csésze, harminc arany és kétezernégyszáz ezüst áldozati tányér, valamint ezer egyéb edény. Hasonlóképpen megadom a zsidóknak mindazokat a jogokat, amelyeket őseik élveztek. Állatokra, borra és olajra engedélyezek nekik kétszázötezerötszáz drachmát, továbbá

húszezerötszáz artaba búzalisztet és megparancsolom, hogy mindezt a samariai adókból fizessék ki. Az áldozatokat a papok Jeruzsálemben a mózesi szertartások szerint mutassák be és az áldozat alkalmával a király és családja boldogságáért imádkozzanak Istenhez, hogy a perzsák birodalma sokáig fennmaradjon. Aki ezt a parancsot nem teljesíti, hanem megszegi, azt feszítsék keresztre, birtokai pedig szálljanak a királyra." Ez volt a rendelet szövege. Azoknak a száma, akik Jeruzsálembe visszatértek, negyvenkétezernégyszázhatvankettő volt.

2. FEJEZET

A kutai telepesek és a satrapák akadályozzák a zsidókat a templomépítésében, amit aztán Cyrus utódja Kambyses egészen betilt

Miközben lerakták a templom alapjait és nagy buzgalommal hozzákezdtek az építkezéshez, a szomszédos népek, különösen a kutaiak, akiket Szalmanaszár asszír király Perzsiából és Médiából áttelepített Samariába, mikor az izraelita népet fogságba hurcolta, arra kérték a satrapákat és az építés vezetőit, hogy tiltsák meg a zsidóknak a város és a templom újjáépítését. Ezeket meg is vesztegették, mire pénzért arra vetemedtek, hogy a kutaiak kedvéért nem törődtek a zsidókkal és a templom építését igen lagymatagon intézték. Cyrusnak erről nem volt tudomása, mert ekkoriban hadakozással foglalkozott. Egyik hadjáratán, amelyet a massageták ellen indított, meghalt. Midőn fia, Kambyses került a trónra, a szírek, phoinikiaiak, ámmoniták, moábiták és samariaiak ilyen szövegű levelet intéztek hozzá: „Urunk, szolgáid Reum alkormányzó és udvari történetíró, Sámsáj íródeák, továbbá a phoinikiai és szíriai tanács fejei közlik veled: tudnod kell, ó király, hogy a zsidók, akiket elhurcoltak Babylonba, visszajöttek országunkba, hogy áruló és becstelen városukat újra felépítsék, tereit helyreállítsák, falait megint helyrehozzák és a templomot is felépítsék. Ha majd mindennel elkészülnek, sem adót nem fizetnek neked, sem parancsaidnak nem engedelmeskednek, hanem ellenállásra szervezkednek és inkább maguk uralkodnak, mintsem hogy szolgáljanak. Mivel pedig a templomépítés máris folyik, jónak láttuk írni neked, ó király, mert nem akartuk elmulasztani, hogy eléd ne terjesszük kérésünket: lapozd fel őseid krónikáját. Majd megtalálod benne, hogy a zsidók és

városuk, — amely éppen ezért pusztult el, — mindig lázadók voltak és mindig ellenséges módon viselkedtek a királyok iránt. Azt sem titkolhatjuk el előtted, hogy ha felépítik a várost és fallal körülveszik, elzárják utadat Coelesyriától és Phoinikiától."

Miután Kambyses ezt a levelet elolvasta, hirtelen haragú ember létére tartalmán feldühödött és így válaszolt: „Kambyses király Reum Beeltemnek, az udvari történetírónak, Sámsáj íródeáknak és társainak, valamint Samaria és Phoinikia valamenynyi lakosának im ezt üzenem: Miután elolvastam leveleteket, átnéztem őseim krónikáját és megállapítottam, hogy ez a város mindíg ellenséges indulattal viseltetett a királyok iránt, lakosai folyton lázadást és háborút szitottak és uralkodói hatalmas és erőszakos királyok voltak, akik adófizetésre kényszerítették Coelesyriát és Phonikiát. Ennélfogva megparancsolom, hogy meg kell tiltani a zsidóknak a város felépítését, nehogy még jobban elhatalmasodjék gonoszságuk, amellyel a királyokat mindvégig zaklatták." Amint a levelet felolvasták, Reum, Sámsáj iródeák és hivataltársai lóra szálltak, Jeruzsálembe siettek, összegyüjtötték a népet s megtiltották a zsidóknak a templom és a város felépítését. Ezért az építkezés kilenc évig szünetelt, egészen Darius perzsa király uralkodásának második évéig. Kambyses hatévi uralkodás után meghalt Damaskusban, mikor visszatért hadjáratáról Egyiptomból, amelyet meghódított.

3. FEJEZET

Kambyses után Darius kerül a trónra, és mivel Zorobábel mindenkinél ügyesebb a találós kérdések megfejtésében, megengedi neki, hogy újra felépíthesse a templomot

Miután eltávolították a mágusokat, akik Kambyses halála után egy esztendeig kormányozták a perzsa birodalmat, a perzsák úgynevezett „hét családja" Dariust, Hystaspes fiát választotta királlyá. Mikor ez még magánemberként élt, megfogadta Istennek, hogy ha elnyeri a királyi méltóságot, mindazokat a szent edényeket visszaküldi a jeruzsálemi templomba, amelyek még Babylonban vannak. Ebben az időben érkezett Dariushoz Jeruzsálemből Zorobábel, akit a fogságban levő zsidók elöljárójává neveztek ki. Ezt régi barátság fűzte a királyhoz és így történt, hogy harmadmagával királyi testőrré nevezte ki s így elérte azt a tisztséget, amelyre mindig vágyódott.

Darius uralkodásának első évében legközelebbi környezetét, uralkodóházának tisztviselőit, a médek fejedelmeit, a perzsa satrapákat és a helytartókat Indiától Etiópiáig, továbbá a százhuszonhét satrapia katonai parancsnokait fényes lakomára hívta meg. Miután dús lakmározás után szétoszoltak és mindenki viszszament a lakásába, Darius is lefeküdt, azonban rövid szundikálás után felébredt s mivel nem tudott többé elaludni, három testőrével beszélgetni kezdett. S megígérte, hogy annak, aki a legtalálóbb és a legokosabb feleletet adja majd egy kérdésre, jutalmul engedélyt ad, hogy bíborruhát viselhessen, aranyserlegből igyék, aranyágyban aludjék, aranyveretű kocsin járjon, bisszus fejfedőt, továbbá arany nyakláncot viseljen és bölcsesége jutalmául mellette ülhessen, sőt rokonának is kívánja tekinteni. Miután ilyen jutalmakat ígért neki, megkérdezte az elsőt, vajjon a bor-e a legnagyobb hatalom, a másodikat, hogy vajjon a király-e, a harmadikat, hogy vajjon a nő-e, vagy pedig az igazság nem hatalmasabb-e mind a háromnál. Azután lepihent. Másnap összehívatta országnagyjait, Perzsia és Média satrapáit és helytartóit, leült trónusára s mindegyik testőrének megparancsolta, hogy az egybegyűlt udvar előtt mondja meg véleményét a feladott kérdésről.

Ekkor az első a bor hatalmáról kezdett beszélni és így dicsérte: „Férfiak, az a feladatom, hogy a bor hatalmát bizonyítsam, és merem állítani, hogy valóban mindennél hatalmasabb. Mert elködösíti és megzavarja a józan eszüket azoknak, akik isszák, a király elméjét lealacsonyítja az elhagyatottak és a nyomorúságban sínylődők színvonalára, szabadszájúakká teszi a rabszolgákat a szabadokkal szemben és a szegényeket a gazdagokkal egyenlőkké teszi. Átalakítja és újjászüli a lelkeket, ha elhatalmasodik rajtuk. A boldogtalanok szomorúságát eloszlatja, az adóssal feledteti adósságát és abban a csalódásban ringatja, hogy a leggazdagabb embernek érzi magát, úgy hogy nem is beszél már kis összegekről, hanem csak talentumokról és minden egyébről, ami boldogítja az embert. Fejedelmekkel és királyokkal elfeledteti méltóságukat és eltörli a barátok és rokonok emlékezetét. Az embereket szeretteik ellen uszítja, mintha idegenek volnának hozzájuk. Ha azonban kijózanodik az ember s kialudta mámorát, úgy ébred, hogy semmit sem tud abból, amit részegségében cselekedett. Ebből azt a következtetést vonom le, hogy a bor mindennél és mindenkinél erősebb és hatalmasabb.“

Miután az első testőr megtartotta beszédét a borra, a második a király hatalmáról kezdett beszélni; azt bizonyította, hogy erő-

sebb, mint minden más testi vagy szellemi hatalom. Ezt az állítását így próbálta megokolni: „Az ember minden dolgon uralkodik, a szárazföldet és a tengert tetszése szerint igájába hajtja; a királyok viszont uralkodnak az embereken. Aki tehát a legerősebb és a leghatalmasabb teremtménynek is parancsol, az bizonyára a legnagyobb hatalom. Ha a király megparancsolja alattvalóinak, hogy rohanjanak háborúba és veszedelembe, engedelmeskednek. Ha az ellenség ellen küldi őket, senki sem mer ellenszegülni. Hegyeket hordanak le parancsára, várfalakat és bástyákat pusztítanak el. Sőt az embernek kötelessége gyilkolni és magát is meggyilkoltatni, ha ő úgy parancsolja. Mint ahogy a győztesnek is kötelessége zsákmányát mindenestül odaadni a királynak. Akik pedig mentesek a katonai szolgálattól és a földet művelik, azok ha végre kemény munka árán learatták a termést és behordták, kötelesek a királynak tizedet fizetni. Amit ő kimond és parancsol, azt azon nyomban végre kell hajtani. Ha torkig telt minden jóval és gyönyörűséggel, elalszik s akkor testőrei vigyáznak rá; ezeket a félelem láncolja hozzá, úgy hogy egy pillanatig sem merik magárahagyni, hogy a maguk dolgaival törődjenek; a király őrzése az egyetlen kötelességük. Tehát bizonyára a király a leghatalmasabb a világon, mert parancsának ily rengeteg ember engedelmeskedik.“

Mikor ez is befejezte, a harmadik, Zorobábel vette át a szót és így beszélt a nők és az igazság hatalmáról: „Nagy hatalom a bor és hatalmas a király, akinek mindenki engedelmeskedik, de sokkal hatalmasabbak a nők. Mert a királyt is nő hozta a világra és nők szülték és nevelték a vincelléreket is, akik a bort sajtolják. Egyáltalán semmi sincs a világon, amit ne a nőknek köszönhetnénk. A nő szövi ruháinkat, a nő gondozza egész háztartásunkat. Nő nélkül nem élhetünk s aranyat, ezüstöt s minden drágaságot szívesen odaadnánk, ha egy szép nőt megpillantunk, sőt minden vagyonunkat feláldoznánk, hogy szépségét birtokunkba vehessük és élvezhessük. Atyánkat, anyánkat és hazánkat elhagyjuk, és elfelejtjük legdrágább barátainkat a nők kedvéért; nem riadunk vissza attól sem, hogy meghaljunk értük. Ebből nyilvánvaló, mily nagy a nő hatalma. Vajjon nem dolgozunk-e valamennyien, nem tűrünk-e el rengeteg fáradalmat vízen és szárazon, hogy azt, amit szerzünk, örömmel ajánljuk fel zsarnokunknak, a nőnek? Egyszer magam láttam a nagy királyt, mikor mellékfelesége, a temáni Rábsáké leánya, Apamé arculverte s ő tűrte, hogy levegye fejéről a koronát és a maga fejére tegye; mosolygott, ha az asszony vidám volt, elkomorodott, ha szomorú volt; minden elképzelhető

módon hízelkedett az asszonynak s mélyen megalázkodott, hogy megint visszanyerje kedvét, ha nyügösnek látta."

Miközben a fejedelmek és a satrapák még azon elmélkedtek, amit hallottak, Zorobábel máris hozzáfogott, hogy az igazságról beszéljen és pedig ilyen szavakkal: „Bebizonyítottam, milyen hatalmasak a nők; de az igazsághoz képest épp oly gyengék, mint a király. Mert akármilyen nagy a föld, akármily magas az ég, akármily gyors a nap rohanása, mindez mégis csak Isten akaratából mozog s ő maga az igazság. Ebből következik, hogy az igazság a legnagyobb hatalom, ellene a gonoszság semmit sem tehet. Mert minden egyéb, ami hatalmasnak látszik, halandó és esendő, az igazság viszont örök és csalhatatlan. Nem szépségével ragyog, amit az idő elemészt, sem gazdaságával, amit a véletlen elrabolhat, hanem joggal és törvényszerűséggel, amellyel a jogtalanságot eltaszítja magától és kárhoztatja."

Midőn Zorobábel az igazságra mondott dicsőítő beszédét befejezte, valamennyien felkiáltottak, hogy ő beszélt legszebben és csak az igazság a megrendíthetetlen hatalom, amely nem évül el soha. A király pedig felszólította, hogy kérjen még egy jutalmat, azon kívül, amit már megígért neki; ezt is szívesen megadja, mert ilyen értelmes és nagyon okos embernek mutatkozott. „Ezentúl mellettem fogsz ülni, — mondta — és rokonomnak nevezlek." Miután a király elhallgatott, Zorobábel emlékeztette arra a fogadalomra, amelynek teljesítését megígérte, amikor majd trónját elfoglalja: hogy akkor majd Jeruzsálemet újraépítteti, Isten templomát helyreállíttatja és a Nabukodonozortól elrabolt és Babylonba hurcolt szent edényeket visszaadja. Majd így folytatta: „Ezt kérem most tőled, mivel bölcseségem és okosságom jutalmául még egy jutalmat ígértél nekem."

Erre a király felkelt, örömében megcsókolta Zorobábelt és levelet iratott a helytartóknak és satrapáknak, hogy kísérjék el Zorobábelt s mindazokat, akik vele együtt a templom újjáépítésére indulnak. Megparancsolta levelében a szíriai és phoinikiai helytartóknak, hogy a Libanonon cédrusfákat döntessenek és azokat szállítsák Jeruzsálembe a templomépítéshez. Továbbá valamennyi fogolynak, aki hajlandó volt Judeába visszaköltözni, visszaadta szabadságát s megtiltotta intézőinek és satrapáinak, hogy a zsidóktól beszedjék a királynak járó adókat és adómentesen átengedett minden földet, amit meg akarnak művelni. Az édomitáknak, szamaritánusoknak és Coelesyria lakóinak megparancsolta, hogy hagyják el a zsidók telephelyeit, amelyeket elfoglaltak és adakozzanak a templom építésére ötven talentumot.

Maguknak a zsidóknak megengedte, hogy újra bemutathassák törvényszabta áldozataikat, a maga költségén elkészíttette a szent edényeket, valamint a főpap és a többi pap ruháit, hangszereket ajándékozott a levitáknak, amelyeken Istent dicsőítik, a város és a templom őreinek birtokot és évjáradékot rendelt, a szent edényeket visszaküldte Jeruzsálembe, egyáltalán mindent elrendelt, amit már korában Cyrus is tervezett a zsidók javára.

Miután Zorobábel ezt a kegyet elnyerte a királytól, távozott a palotából, égre emelte tekintetét és hálát mondott Istennek, hogy megáldotta bölcseséggel s így lehetővé tette neki a győzelmet. „Mert mindezt nem nyertem volna el, ha te, Uram, nem lettél volna kegyelmes hozzám." Miután ekként nyilvánosan lerótta háláját Istennek és kérte, hogy a jövőben is tanusítson iránta ilyen jóindulatot, Babylonba sietett és megvitte honfitársainak a jó hírt a király elhatározásáról. Mikor a zsidók erről értesültek, először is hálálkodtak Istennek, hogy megengedi nekik a visszatérést hazájukba, azután pedig hét napig ünnepi lakomákkal és vidám játékokkal szórakoztak, hogy megünnepeljék hazájuk feltámadását. Azután rávették a törzsek fejeit, hogy előttük induljanak útra Jeruzsálembe, feleségeikkel, gyermekeikkel és barmaikkal. Ezek mellé kíséretet is adott Darius, egészen Jeruzsálemig; vidám dicsőítő énekekkel, fuvolák és cimbalmok zengésében tették meg az utat. Azután ujjongva követte őket a nép többi része is.

Így indult minden nemzetségből bizonyos számú ember. Nem tartom szükségesnek egyenkint felsorolni ezeket a nemzetségeket, nehogy eltereljem az olvasó figyelmét az események összefüggéséről, s ekként megszakítsam a történeti elbeszélést. Azoknak a tizenkét évesnél idősebb Juda és Benjámin törzsbelieknek a száma akik kiköltöztek, négymillió hatszázhuszonnyolcezer volt; a leviták száma hetvennégy, a többi tömeg, asszonyok és gyermekek, negyvenezerhétszáznegyvenketten voltak. Ezenfelül volt köztük százhuszonnyolc levita énekes, száztíz ajtónálló és háromszázkilencvenkét templomszolga. Ehhez járult még hatszázhatvannégy ember, akik izraelitáknak adták ki magukat, de nem tudták igazolni származásukat. Néhány papot meg kellett fosztani papi méltóságától, mert olyan nőket vettek feleségül, akiknek származását nem tudták igazolni s akik a leviták és papok jegyzékében sem fordultak elő. Mindössze ötszázhuszonöt ilyen pap volt. Hétezerháromszázharminchét szolga is csatlakozott hozzájuk, akik ugyancsak Jeruzsálembe vonultak. Énekes és hárfás kétszáznegyvenöt volt, ezenfelül pedig négyszázharmincöt teve és

ötezerötszázhuszonöt igás marha. Az egész csapat vezetője Zorobábel volt, Sálátiel fia, aki Juda törzséből és Dávid nemzetségéből származott, továbbá Józsue, Jószedek főpap fia. Ezeken kívül a nép vezéreiül választotta még Márdokeust és Serebiát, akik száz mina aranyat és ötezer mina ezüstöt adományoztak. Így költöztek Jeruzsálembe a papok és leviták a zsidó nép egyik részével együtt, amely akkor Babylonban lakott. A nép többi része külön ment vissza hazájába.

4. FEJEZET

A kutai telepesek ellenállása hiábavaló: a templom felépül

A babyloni kivonulás után következő hetedik hónapban Józsué főpap és Zorobábel vezér hirnököket küldtek szét az országba és az egész népet összehívták Jeruzsálembe; a nép szívesen engedett a hívásnak. Ekkor oltárt emeltek ugyanazon a helyen, ahol régebben állt, hogy bemutassák Istennek az ünnepélyes áldozatot, úgy amint Mózes törvényében elő volt írva. Ezt a kezdeményezést a szomszéd népek irigykedve nézték, mert már különben is ellenséges érzülettel viseltettek irántuk. A zsidók mégis megünnepelték a sátoros ünnepet, a törvényhozótól megszabott időben újra bemutatták az eledeláldozatot, az egészen elégő áldozatot, a Sabbat-áldozatot s a többi ünnepi áldozatot; elmondták az előírt imádságokat is és az áldozatokat megint a hetedik hónap újholdja idején kezdték. Azután nekiláttak a templomépítésnek, nagy pénzösszeget fizettek ki a kőfaragóknak és ácsoknak, azoknak pedig, akik az anyagot odaszállították, ételt és italt adtak. Ezt a szállítást a szidoniak könnyűszerrel végezték, mert a cédrusfát a Libanonon tutajokká kötözték össze és ezekkel beeveztek Joppe kikötőjébe. Ezt már Cyrus így rendelte el, de csak most, Darius alatt hajtották végre.

Két évvel a zsidók visszatérése után, és pedig a második hónapban, hozzáfogtak a templomépítéshez: ennek a hónapnak újholdja idején lerakták az alapokat és ezeken tovább építettek. Az építkezést a húszévesnél idősebb leviták vezették, továbbá Józsue, fiaival és testvéreivel, továbbá Judásnak, Áminádáb fiának a testvére, Zábdiel, fiaival együtt. És mivel megfeszített szorgalommal dolgoztak, a templom sokkal hamarabb megépült, mintsem bárki is remélhette volna. Mikor a szentély elkészült, a papok felvették ruháikat és felálltak kürtjeikkel, ugyanígy a leviták és Ászáf fiai is. Ekkor elénekelték Istennek azokat a

dicsőítő énekeket, amelyeket valamikor Dávid tanított be. A papok és a leviták és a legidősebbek azokból a nemzetségekből, amelyek még emlékeztek a régi templom pompájára és nagyságára és látták épülőfélben ezt a mostani, sokkal szegényesebb templomot, nagyon elszomorodtak, mikor egykori boldog életükre, régi templomuk fényére gondoltak és nem tudták visszafojtani kesergésüket és könnyeiket. A nép azonban boldog volt, hogy megint volt temploma, nem gondolt már a régire, nem is bajlódott összehasonlításokkal, mert akkor bizony azon nyomban kiderült volna, mennyivel silányabb a mostani templom. És a kürtök harsogását és a tömeg ujjongását túlkiáltotta a vének és a papok jajveszékelése, akik újra meg újra visszagondoltak arra, mennyivel hitványabb a mostani templom annál, amely elpusztult.

Mikor a samariaiak, akik Juda és Benjámin törzsével ellenséges viszonyban éltek, meghallották a kürtharsogást, odasiettek, hogy megtudják az ünnepi zaj okát. És mikor látták, hogy a zsidók, akiket foglyul hurcoltak Babylonba, megint felépítik a templomot, Zorobábelhez és Józsuéhoz, valamint a nemzetségek fejeihez azzal a kéréssel járultak: engedjék meg nekik, hogy ők is résztvegyenek az építkezésben: „Mi is a mindenható Istent tiszteljük, éppen úgy, mint ti, és hozzá imádkozunk és mi mindig buzgólkodtunk az ő szolgálatában, attól fogva, hogy Szalmanaszár asszír király ide telepített minket Kutából és Mediából.“ Zorobábel, Józsue, a főpap és a nemzetségek fejei azt felelték erre, hogy lehetetlen megengedni nekik a közreműködést a templomépítésben, mert csak a zsidók kaptak megbízást a templom helyreállítására, előbb Cyrustól, most pedig Dariustól, de szívesen megengedik nekik, hogy Istent imádják a templomban, mert csak ennyiben vállalnak közösséget velük, mint általában mindenkivel, aki a templomba jön, hogy Istenhez imádkozzék.

Mikor a kutaiak, — tulajdonképpen szamaritánusok voltak — megkapták ezt a feleletet, haragra lobbantak és Syria népeit rávették: kérjék meg a satrapákat, hogy mint már Cyrus és Kambyses alatt megtörtént, lassítsák meg a templom építését és a zsidóknak munkájuk közben támasszanak nehézségeket és akadályokat. Ebben az időben Syria és Phoinikia helytartója, Tátanáj, Jeruzsálembe érkezett, Stárbuzánáj és még néhány más férfi kíséretében. Ezek megkérdezték a zsidók elöljáróit, ki engedte meg nekik, hogy ilyen templomot építsenek, hiszen ez inkább erődítmény, mint templom, és miért vették körül oszlopcsarnokokkal, a várost pedig ilyen erős fallal? Zorobábel és Józsue főpap azt

felelte nekik, hogy ők a mindenható Isten szolgái és a templom, amelyet legboldogabb életű és legerényesebb királyuk épített annakidején, sokáig épségben állt ezen a helyen. De midőn őseik vétkeztek Isten ellen, Nábukodonozor, a babyloniak és chaldeusok királya, elfoglalta és elpusztította a várost, feldúlta és felégette a templomot és a népet Babylonba hurcolta fogságba. Azonban Cyrus, aki követte őt Babylonia és Perzsia trónján, írásban adott parancsot, hogy építsék fel újra a templomot és átadta a Nábukodonozortól elrabolt fogadalmi ajándékokat és edényeket Zorobábelnek és kincstárosának, Mithridatesnek, hogy vigyék Jeruzsálembe és helyezzék el újra az újjáépített templomban. És hogy mindezt minél gyorsabban végrehajtsák, megparancsolta Sássábászárnak, hogy menjen Jeruzsálembe és gondoskodjék a templomról. Ez azután Cyrus levelével azonnal oda is utazott és lerakatta az alapokat; azóta szorgalmasan építkeztek, azonban ellenségeik rosszindulata miatt még mindig nem készültek el az építkezéssel. Ha tehát helyesnek tartják, írják meg ezt Dariusnak, hogy nézzen utána a királyi krónikában és győződjék meg róla, hogy a tiszta igazságot mondják.

Zorobábelnek és a főpapnak ezekre az ellenvetéseire Tátanáj és kísérői elhatározták, hogy nem akadályozzák meg az építkezést, amíg hírt nem adtak mindenről Darius királynak; és azonnal mindent megírtak neki. Midőn azonban a zsidók megrémültek és attól tartottak, hogy a király megbánja a templom és a város újjáépítését, Aggeus és Zakariás próféták, akik akkor éppen közöttük éltek, bátorságot öntöttek beléjük, és Isten ígérete szerint hirdették nekik, hogy a perzsáktól semmi bántódásuk sem esik. Ebben bíztak is és szorgalmasan tovább építkeztek; egyetlen egy napra sem hagyták abba a munkát.

Ezenközben a szamaritánusok levelet írtak Dariusnak és bepanaszolták a zsidókat, hogy megerősítik a várost és hogy a templom most már jobban hasonlít erődítményhez, mint szentélyhez. Azt is hangoztatták, hogy az építkezés a királynak nem érdeke és mellékelték Kambyses levelét, amelyben megtiltotta a templomépítést, mert Jeruzsálem újjáépítését veszélyesnek tartotta a maga szempontjából. Mikor Darius elolvasta Tátanáj és hivataltársai levelét, megparancsolta, hogy kutassanak a királyi levéltárban. Kutatás közben a mediai Ekbatanában egy palotában krónikát találtak, amelyben ez a feljegyzés volt: „Cyrus király uralkodásának első évében megparancsolta, hogy a jeruzsálemi templomot az oltárral együtt építsék fel, hatvan könyök magasságban és szélességben, és hogy három-három réteg csiszolt

márvány és egy-egy réteg hazai fa kerüljön egymás fölé és hogy a költségeket a királyi kincstárból fedezzék. Továbbá megparancsolta, hogy vigyék vissza Jeruzsálembe azokat az edényeket, amelyeket Nábukodonozor elrabolt a templomból és Babylonba hurcolt. Ennek az elintézését Sássábászárra, Syria és Phoinikia helytartójára és helyetteseire bízta, azzal, hogy ők maguk maradjanak távol a várostól, de a zsidókat, Isten szolgáit és elöljáróikat engedjék a templomépítésnél nyugodtan dolgozni. Továbbá megparancsolta, hogy a munka támogatására szállítsanak nekik a tartományok adójából, amelyet ezek a tisztviselők kezeltek, bikákat, kosokat, bárányokat, bakokat, búzalisztet, olajat, bort és minden egyebet, amire a papoknak szükségük lehet. Ezért a zsidók imádkozzanak Istenhez a király és a perzsák jólétéért. Aki vét e rendelkezések ellen, azt feszítsék keresztre, birtokát pedig kobozzák el a király javára. Ezenfelül maga is imádkozott Istenhez, hogy pusztítson el mindenkit, aki az építkezést akadályozni merészelné, hogy így visszariassza őket a bűntől."

Mikor Darius megtalálta ezeket a feljegyzéseket Cyrus krónikájában, Tátanájnak és hivataltársainak ezt válaszolta: „Darius király üdvözletét küldi Tátanáj helytartónak, Stárbuzánájnak és hivataltársaiknak: Mellékelten megküldöm nektek annak a levélnek a másolatát, amelyet Cyrus krónikájában találtam s azt akarom, hogy mindent úgy hajtsatok végre, ahogy ebben a levélben meg van írva. Isten áldjon benneteket." Mikor Tátanáj és hivataltársai ebből a levélből világosan megismerték a király akaratát, elhatározták, hogy pontosan végrehajtják. Ennélfogva előmozdították a szent munkát és támogatták a zsidók véneit és elöljáróit, úgy hogy az építkezést a legnagyobb szorgalom árán hét év alatt befejezték, mint ahogy Aggeus és Zakariás próféta Isten rendeléséből megjövendölte és Cyrus és Darius király megparancsolta. Darius uralkodásának kilencedik évében a tizenkettedik hónap huszonharmadik napján, amelynek a neve nálunk Adar, a makedonoknál pedig Dystros, a papok, a leviták és az egész izraelita nép, régi szerencséjük visszatéréséért és hálából azért hogy a szolgaság után visszakapták a megújhodott templomot, száz bikát, kétszáz kost, négyszáz bárányt és a tizenkét törzs számának megfelelően tizenkét bakot áldozott fel bűnért való áldozatul. Ezután a papok és a leviták Mózes törvénye szerint ajtónállókat rendeltek minden bejárathoz, mert a zsidók a templom körül a belső szentély oszlopcsarnokát is újra felépítették.

Midőn pedig közeledett a kovásztalan kenyerek ünnepe, az

első hónapban, amelyet a makedónok Xanthikosnak, mi pedig Nisánnak nevezünk, a többi városokból is Jeruzsálembe sereglett az egész nép. Itt megülték az ünnepet, miután asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt ősi szokás szerint önmagukat is alávetették a tisztulásnak; a hónap tizennegyedik napján bemutatták az úgynevezett pászka-áldozatot s azután hét napig szórakoztak és nem sajnálták a költségeket. Egészen elégő áldozatot is mutattak be, hasonlóképpen hálaáldozatot azért, hogy Isten visszavezette őket hazájukba, s visszaadta ősi törvényeiket, a perzsa királyt pedig jóindulatra hangolta irántuk. Később Jeruzsálem lakói az istentiszteletet megint a régi fénnyel ülék meg. Államalkotmányuk vegyes volt, részben arisztokratikus, részben oligarchikus; mert a főpapok álltak az állam élén, amíg a hasmoneusok utódai nem nyerték el a királyi méltóságot. Mielőtt a népet fogságba hurcolták, Saultól és Dávidtól kezdve ötszázhuszonkét esztendeig, hat hónapig és tíz napig királyok uralkodtak. A királyok előtt a népet bírák kormányozták és ez az alkotmány Mózes és Józsue fővezér halála után több mint ötszáz évig érvényben volt. Ez történt a zsidókkal, akik Cyrus és Darius alatt visszatértek a fogságból.

Azonban a szamaritánusok, akik rendkívül ellenségesen és rosszindulatúan viselkedtek a zsidók iránt, sok bajt okoztak nekik; mert elbizakodtak gazdagságukban és abban, hogy rokonságban vannak a perzsákkal, hiszen Perzsiából származtak: megtagadták a járulékok beszolgáltatását, amiket a király parancsára az áldozatok céljaira kellett fizetniök a zsidóknak és értették a módját, hogy megnyerjék maguknak a királyi tisztviselőket, mint ahogy egyébként sem szalasztottak el egyetlen alkalmat sem, hogy a zsidóknak közvelve, vagy közvetlenül ne ártsanak. Ezért a jeruzsálemiek elhatározták, hogy Darius királyhoz fordulnak és bepanaszolják a szamaritánusokat. Erre a célra követséget választottak, amely Zorobábelből és négy előkelő zsidóból állt. Mikor a király végighallgatta panaszaikat a szamaritánusok ellen, elbocsátotta őket, leveleket adott nekik tisztviselőihez és a samariai tanácshoz s ennek ez volt a szövege: „Darius király samariai tisztviselőihez: Tangárhoz, Sembábhoz, Sádrághoz, Belonhoz s tisztviselőtársaikhoz. A zsidók követei, Zorobábel, Ananiás és Márdokeus bepanaszoltak benneteket, hogy zaklattátok őket a templomépítésben és nem fizettétek meg az áldozati járulékokat, holott én megparancsoltam. Ennélfogva megparancsolom: mihelyt a levelet elolvastátok, adjatok ki min-

dent a samariai királyi kincstárból, ami a papok véleménye szerint szükséges az áldozatokhoz, hogy ne kelljen abbahagyniok a mindennapi áldozatokat s naponta imádkozhassanak Istenhez értem és népemért." Ez volt a levél szövege.

5. FEJEZET

Darius fia, Xerxes, igen jóindulatú a zsidók iránt. Ezdrás és Nehemiás

Dariust halála után fia, Xerxes követte a trónon, aki éppen olyan istenfélő volt, mint atyja. Mert épp úgy, mint ő, előmozdította az istentiszteletet és a zsidók iránt különös jóindulatot tanúsított. Ebben az időben Józsué fia, Jóákim volt a főpap. Volt azonban Babylonban egy Ezdrás nevű igaz és tiszteletreméltó férfiú, a nép első papja. Ez különösen jól ismerte a mózesi törvényt és élvezte Xerxes király barátságát. Mivel elhatározta, hogy visszaköltözik Jeruzsálembe és magával visz a Babylonban élő zsidók közül néhányat, megkérte a királyt, adjon neki levelet Syria satrapáihoz, amellyel előttük igazolhatja magát. Erre a király ezzel a levéllel válaszolt: „Xerxes király üdvözletét küldi Ezdrásnak, a papnak és törvénytanítónak. Királyi kegyelmemben elhatároztam, hogy a zsidóknak, valamint a papoknak és levitáknak, akik még országomban élnek és Jeruzsálembe akarnak költözni, ezt megengedem. Akinek tehát kedve van, költözzék oda a magam és hét tanácsosom beleegyezésével, hogy Isten törvénye Judeában megint teljes mértékben érvényesüljön. A kiköltözők vigyék magukkal az izraeliták istenének azokat az ajándékokat, amelyeket én és barátaim ígértünk neki; továbbá mindazt az aranyat és ezüstöt, ami még Babylonia országában van és előbb az ő istenüknek volt szentelve, vigyék Jeruzsálembe a szertartások céljaira. Amit te magad aranyból és ezüstből akarsz csináltatni, azt csináltasd meg hittestvéreiddel. A szent edényeket, amelyeket átadnak neked, szenteld újra Istennek és azonfelül is legjobb belátásod szerint csináltass meg mindent és a költségeit vedd fel a királyi kincstárból. Írtam kincstárosaimnak Syriába és Phoinikiába, hogy gondoskodjanak mindenről, amit Ezdrás pap, Isten törvényének magyarázója kérni fog tőlük. És hogy Isten ne haragudjék rám, sem utódaimra, megparancsolom, hogy mindent, még száz kor búzát is, rójanak le Istennek, az ő törvénye szerint. Ezenfelül lelketekre kötöm, hogy egyetlen

paptól, levitától, kapustól, énekestől, templomszolgától meg templomi írnoktól sem szabad adót szedni s egyébként se terheljétek meg őket semmivel. Te pedig, Ezdrás, rendelj bölcseséged szerint, amelyet Isten adott neked, egész Syriában és Phoinikiában bírákat, akik a törvényekben járatosak; azokat pedig, akik nem ismerik a törvényt, oktassad, hogy az a honfitársad, aki megszegi Istennek vagy a királynak törvényeit, ne védekezhessék azzal, hogy nem ismerte, hanem bűnhödjék, mint tudatos törvényszegő. A büntetés pedig legyen halálbüntetés vagy pénzbírság. Isten áldjon."

Mikor Ezdrás megkapta ezt a levelet, nagyon megörült és magasztalta Istent, mert csak neki tulajdonította a király jóindulatát, s éppen ezért szívből hálát mondott neki. S miután elolvasta a levelet a babyloni zsidóknak, az eredetit megtartotta magának, másolatát pedig elküldte Mediában élő valamennyi honfitársának. Ezek nagyon megörültek, mikor értesültek a király istenfélő érzületéről és Ezdrás iránti jóindulatáról és sokan hamarosan minden vagyonukkal Babylonba mentek, hogy onnan visszatérjenek Jeruzsálembe. A nép nagy tömege azonban az országban maradt. Innen van, hogy Ázsiában és Európában csak két törzs alattvalójuk a rómaiaknak, a többi tíz törzs pedig mint végtelen és megszámlálhatatlan tömeg mind a mai napig az Eufráton túl lakik. Ezdráshoz csatlakoztak a leviták, a papok, az ajtónállók, az énekesek és a templomszolgák. Mikor a száműzötteket, akik vele akartak menni, átvezette az Eufráton, háromnapos pihenőt tartott, böjtöt rendelt s felszólította a népet: könyörögjön Istenhez, hogy védelmezze kegyesen, óvja meg őket az úton minden bajtól, akár ellenségeiktől, akár másoktól szakad rájuk. Mert Ezdrás a királynak már előre megmondta, hogy Isten megoltalmazza őket és ezért nem is fogadta el a védelmükre felajánlott lovascsapatot. Mikor imájukat befejezték, az első hónap tizenkettedik napján, Xerxes uralkodásának hetedik évében elindultak az Eufráttól és ugyanannak az évnek ötödik hónapjában megérkeztek Jeruzsálembe. Ott Ezdrás átadta a kincstárosoknak a templomnak szánt kincseket, hatszázötven talentum ezüstöt, száz talentum értékű ezüstedényt, húsz talentum értékű aranyedényt és tizenkét talentum értékű rézedényt, amelyek az aranyedényeknél is értékesebbek voltak. Mindezt a király tanácsosai, továbbá a Babylonban maradt izraeliták ajándékozták. Miután Ezdrás ezeket a drágaságokat átadta a papoknak, bemutattatta Istennek a törvényszabta egészen elégő áldozatokat,

tizenkét bikát az egész nép üdvéért, kilencven kost, hetvenkét bárányt és tizenkét kecskebakot engesztelő áldozatul. A királyi kincstárosoknak, továbbá Coelesyria és Phoinikia helytartóinak átadta a király levelét és ezek kénytelen-kelletlen, teljesítették Xerxes parancsát, kíméletesen bántak a néppel és minden szükségessel támogatták.

Így rendelkezett Ezdrás és minden kívánsága szerint teljesült is, mert azt hiszem, hogy Isten becsületességéért és jámborságáért méltónak tartotta erre. Nem sokkal utóbb felkereste néhány zsidó s ezek vádat emeltek, hogy egyesek a népből, sőt még papok és leviták is megszegték a törvényt és megsértették az alkotmányt, mert idegen nőket vettek feleségül és ezzel megszentségtelenítették a papi törzset. Kérték tehát, hogy érvényesítse a törvényt, nehogy Isten haragja megint szerencsétlenségbe taszítsa őket. Ezdrás ennek hallatára bánatában megszaggatta ruháját, megtépte haját és szakállát, levetette magát a földre, mert a nép legjobbjai így megtévedtek. S mikor arra gondolt, hogy ha parancsot ad nekik, hogy bocsássák el feleségeiket és gyermekeiket, nem fognak engedelmeskedni neki, tovább is fekve maradt. Akkor a jók és igazak odasiettek hozzá, sírtak és jajveszékeltek azért, ami történt. Végre felkelt Ezdrás, kezeit az ég felé emelte s felkiáltott, hogy szégyenli Istenhez emelni szemeit a nép súlyos bűnei miatt, amely úgy látszik megfeledkezett arról, hogy miféle büntetés sujtotta atyáit istentelenségükért. Azután imádkozott Istenhez, hogy ha már megmentette őket a fogságból, visszavezette őket Jeruzsálembe és a perzsa királyban szánalmat ébresztett irántuk, most se gondoljon bűneikre s ámbár megérdemelnék a halált, jóságában engedje el nekik a büntetést.

Amint az imádság elhangzott, valamennyien, akik feleségükkel és gyermekükkel jelentek meg, sírva fakadtak és Sekeniás, Jeruzsálem egyik legkiválóbb embere, odalépett Ezdráshoz és azt mondta, hogy csakugyan bűnt követtek el, mikor idegen asszonyokat vettek feleségül. Azonban esküvel megígéri, hogy valamennyien kötelezik magukat feleségeik és gyermekeik eltaszítására s belenyugszanak abba, hogy aki erre nem hajlandó, azt megbüntessék. Ezdrás ebben bizakodva megeskette a papok, leviták és a többi izraeliták törzseinek fejeit, hogy Sekeniás javaslata szerint elbocsátják feleségeiket és gyermekeiket. Miután letették az esküt, távozott a templomból, elment Jóhanánnak, Éliási fiának lakására s az egész napot gyászban töltötte, sem ételt, sem italt nem vett magához. Azután kihirdette, hogy mind-

azok, akik a fogságból visszatértek, gyülekezzenek Jeruzsálemben; aki azonban két-három nap alatt nem jelenik meg, azt kitaszítják a népből, s vagyonát a vének határozata szerint a templom javára elkobozzák. Erre három nap mulva összegyülekeztek Juda és Benjámin törzsének tagjai, a huszadik napján a kilencedik hónapnak, amelynek a hébereknél Chaslev, a makedonoknál pedig Apellaios a neve. A templom udvarán ültek le a vének jelenlétében, nyomasztó félelemben. Ekkor felkelt Ezdrás, szemükre lobbantotta megtévelyedésüket, amelyet azzal követtek el, hogy idegen nőket vettek feleségül. Most azonban kiengesztelhetik Istent és a maguk javára cselekedhetnek, ha lemondanak arról, hogy tovább is együtt éljenek feleségeikkel. Kijelentették, hogy erre valamennyien hajlandók; csakhogy sokan vannak, azenfelül itt az esőzés ideje, úgy hogy egy-két nap alatt ezt nem lehet végrehajtani. Ennélfogva azoknak, akik még mindig idegen nőkkel élnek házasságban, bizonyos határidőt kell adni, hogy ezalatt az elöljárók és a vének kinyomozhassák a vétkeseket. Ezt a javaslatot egyhangúlag elfogadták és így a tizedik hónap első napján elkezdték kinyomozni azokat, akik idegen nőket vettek feleségül. Ezt azután folytatták a következő hónap első napjáig és kiderült, hogy sokan vannak Józsue főpap utódai közül, hasonlóképpen papok, leviták s egyéb izraeliták is, akik feleségeiket és gyermekeiket azonnal elbocsátották, mert fontosabbnak tartották a törvény megtartását, mint a családjukhoz való ragaszkodást. Akkor azután Isten engesztelésére kosáldozatot mutattak be. Ezeknek a neveit sorra feljegyezni nem tartottam szükségesnek. Miután Ezdrás az említett házasságokkal elkövetett bűnt jóvátette, olyan rendelkezéseket hozott ebben az ügyben, amelyek egyszersmindenkorra érvényben maradtak.

Mikor a hetedik hónapban megülték a sátoros ünnepet és majdnem az egész nép összesereglett, valamennyien felmentek a templomnak abba a részébe, amely a keleti kapu fölött volt és kérték Ezdrást, olvassa fel nekik Mózes törvényeit. Ez kiállt a középre s kora reggeltől délig olvasott. Miután az emberek hallották a törvényt, nem csupán azt tanulták meg, hogyan kell viselkedniök most és a jövőben, hogy igaz életet élhessenek, hanem muljtukat is megbánták és sírva panaszolták szerencsétlenségüket, ami pedig nem sujtotta volna őket, ha nem szegik meg a törvényt. Mikor Ezdrás ilyen állapotban látta őket, azt mondta, hogy ne sírjanak, menjenek haza: mert ünnepnap van és nem illik ilyen napon szomorkodni; inkább rendezzenek lakomákat

és üljék meg vidáman az ünnepet; bűnbánatuk és fájdalmuk megóvja őket attól, hogy a jövőben megint ilyen bűnökbe süly-lyedjenek. Miután Ezdrás így bátorította őket, átadták magukat az örömnek, nyolc napig sátorban laktak, azután hazamentek, miközben dicsőítő énekeket zengtek Istennek és köszönetet mondtak Ezdrásnak, hogy jóvátette az alkotmány ellen elkövetett bűnüket. Ezdrás pedig érdemekben gazdagon, agg korában halt meg és nagy pompával temették el Jeruzsálemben. Ugyanebben az időben halt meg Jóákim főpap is és a főpapi méltóságban fia, Éliásib követte.

A zsidó foglyok között volt Xerxes királynak egy Nehemiás nevű pohárnoka is. Mikor egyszer Susa, a perzsa főváros kapuja előtt sétálgatott, meghallotta, hogy néhány idegen, akik hosszú útról tértek be a városba, héber nyelven beszélget egymással. Odalépett hozzájuk és megkérdezte, kicsodák. Azt felelték, hogy Judeából jönnek; erre tovább érdeklődött népe és Jeruzsálem felől. Azok azt felelték, hogy nagyon szomorú állapotban van, mert a város falai romban hevernek és a köröskörül lakó népek a zsidókat keményen sanyargatják. Nappal a vidéket rabolják és pusztítják, éjjel pedig garázdálkodnak s a környéken és magában Jeruzsálemben is sok embert foglyul ejtenek és elhurcolnak és lépten-nyomon lát az ember az úton heverő holttesteket. Erre Nehemiás annyira megszánta honfitársai szerencsétlenségét, hogy sírva fakadt, égre emelte szemeit s így kiáltott fel: „Meddig, Uram, meddig tűröd még, hogy így szenvedjen a néped, amely mindenki zsákmánya és céltáblája?“ Amint tehát ott állt a kapuban és sírt, jelentették neki, hogy a király ebédelni indul. Erre azon mosdatlan elsietett, hogy végezze a király mellett szolgálatát. Ebéd után a király igen jókedvű volt, vidámabb a szokottnál is s mikor észrevette Nehemiás szomorú ábrázatát, megkérdezte, miért ilyen levert. Ekkor Nehemiás Istenhez fohászkodott, hogy adja szavainak a meggyőződés erejét és így szólt: „Hogy is lehetne más a külsőm, ó király, vagy hogyne volnék szomorú, mikor hallom, hogy szülővárosomban, Jeruzsálemben, ahol őseim csontjai nyugszanak, romban hevernek a falak és elégtek a városkapuk? Kérlek, engedd meg, hogy odaköltözzem, újra felépítsem a falat és befejezzem a templomot.“ A király azonnal teljesítette kérését; megígérte, hogy levelet ír a satrapáknak, hogy fogadják őt tisztelettel és szállítsanak neki mindent, amire szüksége van. „Most pedig, — mondta, — hagyd abba a szomorkodást és a szokott vidámsággal szolgálj nekem.“

Erre Nehemiás imádkozott Istenhez, megköszönte a királynak ígéretét, derűs arcot öltött s örömében vidáman szolgált. Másnap a király magához hivatta s levelet adott neki Syria, Phoinikia és Samaria helytartójához, Ászáfhoz s ebben azt a parancsot adta, hogy Nehemiással tisztelettel bánjanak és mindent szállítsanak neki, amire az építkezésben szüksége van.

Midőn Nehemiás Babylonba jött, sok honfitársa csatlakozott hozzá. Erre Xerxes uralkodásának huszonötödik évében Jeruzsálembe ment, megmutatta a levelet Ászáfnak és a többi parancsnoknak, összehívta az egész népet Jeruzsálembe, kiállt a szentély közepébe és így beszélt a néphez: „Zsidók, tudjátok, hogy Isten még mindig emlékezik a ti ősatyáitokra, Ábrámra, Izsákra és Jákobra és az ő igaz életükért szüntelenül gondoskodik rólatok. Engem is kegyelmesen megsegített s megkaptam a királytól az engedélyt, hogy felépíthetem a városfalat és a templom romjait helyreállíthatom. Mivel azonban ismeritek szomszédaink rosszindulatát és gondolhatjátok, hogy ha hírét veszik építkezésünknek, ezerféle akadályt gördítenek majd útunkba, figyelmeztetlek benneteket, hogy mindenekfelett bízzatok Istenben, mert ő majd szembeszáll ellenségeitekkel. De akkor azután sem nappal, sem éjjel nem szabad abbahagynotok a munkát, hanem megfeszített szorgalommal kell hozzálátnotok, mert most van itt az ideje.“ Miután beszédét befejezte, megparancsolta az elöljáróknak, hogy azonnal tűzessék ki a falat és igazságosan osszák ki a munkát a városok és falvak között. Azután megígérte, hogy embereivel maga is résztvesz a munkában s elbocsátotta az egybegyülteket. A zsidók azonnal munkához láttak. A zsidó nevet pedig attól a naptól fogva használták, amelyen Babylontól visszatértek; még pedig Juda törzsétől vették a nevet, mert ez jött be elsőnek az országba és erről nevezték el magát az országot és lakosait is.

Mikor az ámmoniták, moábiták, szamaritánusok és Coelesyria lakosai értesültek, hogy a várfal építése gyorsan halad, felháborodtak s tovább nyugtalanították a zsidókat, hogy eltérítsék őket szándékuktól. Sok zsidót megöltek, Nehemiásnak is életére törtek, mert felbéreltek néhány külföldit, hogy öljék meg. Még azt a hírt is elterjesztették, hogy különféle népek nagy haderővel jönnek a zsidók ellen s ezeket annyira megrémítették, hogy majdnem abbahagyták az építkezést. De Nehemiás nem ijedt meg, hanem személyes védelmére testőrséget tartott maga mellett és állhatatosan kitartott és fáradhatatlanul folytatta az építkezést. De nem azért vigyázott oly aggodalmasan az életére,

mert félt a haláltól, hanem mert meg volt győződve róla, hogy ha meghal, sohasem fejezik be a falat. Azt is megparancsolta, hogy a kőművesek fegyveresen dolgozzanak és ezért volt, hogy minden kőművesnek és segédmunkásnak kard volt az oldalán. A pajzsokat ott tartották a közelben és ötszáz lépésenkint kürtösöket állított fel azzal a paranccsal, hogy ha ellenséget pillantanak meg, kürtszóval adjanak jelt a munkásoknk, hogy rögtön harcra készülhessenek és ne legyenek kitéve váratlanul és védtelenül az ellenség támadásának. Maga még éjnek idején is körüljárta a várost és nem rettentette vissza sem a fáradság, sem az éhség vagy szomjúság. Egyébként nem élvezetből táplálkozott, hanem csak éppen hogy életét fenntartsa. Ezt az emberfeletti erőfeszítést két évig és négy hónapig viselte el, mert ennyi időbe telt, míg Jeruzsálem fala megépült. A munkát Xerxes uralkodásának huszonnyolcadik évében, a kilencedik hónapban fejezték be és Nehemiás a néppel együtt hálaáldozatot mutatott be Istennek, utána pedig nyolcnapos ünnepet tartott. Mikor Syria néptörzsei meghallották, hogy a várfal elkészült, nagy izgalom vett erőt rajtuk. Éppen ezért Nehemiás arra gondolt, hogy a város helyőrsége nagyon csekély s felszólította a környéken lakó papokat és levitákat, hogy költözzenek a városba és ott telepedjenek le. Saját költségén lakásokat építtetett nekik és a lakosság földmívelő részének meghagyta, hogy a termés tizedét szállítsák Jeruzsálembe, hogy a papoknak és levitáknak legyen miből megélniök s ne kelljen elhanyagolniok az istentiszteletet. Nehemiásnak ezeket a rendelkezéseit szívesen teljesítették s így esett, hogy Jeruzsálem népessége napról-napra szaporodott. Nehemiás még néhány kitűnő és dícséretreméltó intézkedést tett és agg korában halt meg. Nemes és igaz jellemű férfiú volt, őszinte barátja a népnek, amelynek Jeruzsálem várfalában maradandó emléket hagyott hátra. Ezek történtek Xerxes uralkodása alatt.

6. FEJEZET

Eszter, Márdokeus és Ámán. Artaxerxes uralkodása alatt majdnem az egész zsidó népet kiirtják

Xerxes halála után az uralkodást fia, Cyrus vette át, akit a görögök Artaxerxesnek neveznek. Amíg ő uralkodott a perzsákon, a zsidók egész népe majdnem elpusztult, feleségeikkel és gyermekeikkel együtt. Ennek az okát mindjárt előadom. Előbb

azonban el kell mondanom, hogyan vett feleségül a király egy királyi nemzetségből való zsidó hajadont, akiről azt mondják, hogy megmentette népünket. Mikor Artaxerxes trónra lépett és kinevezte mind a százhuszonnégy satrapát, Indiától egészen Etiópiáig, uralkodásának harmadik évében barátait, a meghódolt perzsákat és azoknak fejedelmeit meghívta és száznyolcvan napig tartó ünnepet rendezett nekik, amint az királyhoz illik, aki meg akarja mutatni gazdagságát. Azután hét napig vendégelte az idegen népeket és azoknak követeit Susában. A lakoma így folyt le: A király sátrat veretett, amelynek váza arany és ezüst oszlopokból, kárpitja pedig vászonból és bíborból volt; a sátorban sokezer hely volt. A lakománál drágakövekkel kirakott aranyserlegeket használtak, amiket nézni is gyönyörűség. A szolgáknak megparancsolta a király, hogy senkit se kényszerítsenek ivásra azzal, hogy sűrűn öntenek nekik bort, mint ahogy a perzsáknál szokásos, hanem bízzák a vendégekre, hogy úgy mulassanak, ahogy akarnak. Országszerte hírnököket küldött szét és kihirdette, hogy legyen munkaszünet és bizonyos számú munkanapot ünnepnapként üljenek meg. Az asszonyoknak is ünnepet rendezett a palotában Vásti királyné. Mivel a királyné káprázatosan szép volt, a király meg akarta mutatni vendégeinek, behivatta a lakomához, de a királyné vonakodott bemenni, — mert a perzsa törvények nem engedik meg, hogy idegenek meglássák a bennszülött asszonyokat — s akárhány heréltet küldött is a király feleségéhez, mégis csak szobájában maradt és semmi áron sem akart kijönni. A király emiatt nagy haragra lobbant, véget vetett a lakomának, felkelt, magához rendelte a hét perzsát, akiknek a törvény magyarázata volt a kötelességük. Ezeknél panaszt emelt felesége ellen, hogy megsértette őt azzal, hogy hiába hívta ismételten a lakomához, egyetlen egyszer sem jelent meg; felszólította tehát őket, magyarázzák meg neki, hogy a törvény szerint milyen ítélet alá esik a királyné. A hét közül az egyik, Mámukán nevű, kijelentette, hogy a királyné viselkedése nemcsak a királyra hoz szégyent, hanem a perzsákra is, mert így megtörténhetik, hogy feleségeik majd packáznak velük, mert a királyné példájának láttára egyetlen asszony sem fog már tiszteletet tanúsítani férje iránt. Azt ajánlotta tehát a királynak, hogy a királynét makacskodásáért szigorúan büntesse meg és valamennyi alattvalójának hirdesse ki, hogy milyen ítélettel sujtotta. Ennek értelmében elhatározták, hogy a király eltaszítja Vástit és más nőnek ajándékozza a királynéi méltóságot.

Mivel azonban a király nagyon szerette Vástit, nem egykönnyen tudott beletörődni abba, hogy elváljon tőle. Azonban a törvény miatt most már nem lehetett megváltoztatni elhatározását, s nem maradt más hátra, mint keseregni szerencsétlenségén, aminek ő maga volt az oka. Mikor belső emberei ilyen rosszkedvűnek látták, azt tanácsolták neki, hogy felejtse el Vásti emlékét és szerelmét, hiszen már úgyis hiába, azután pedig az egész országban kerestesse össze a legszebb és legbájosabb hajadonokat és ezek közül a leggyönyörűbbet vegye feleségül. Mert minél hamarább vesz új feleséget, annál hamarább kihül benne a szerelem első felesége iránt és hamarosan átszáll majd a másikra. Ez a tanács kedvére volt a királynak, tehát megbízást adott, hogy birodalma legszebb szűzeit keressék ki és vezessék hozzá. Sokat összegyüjtöttek s köztük volt Babylonban egy teljesen árva leány, akit nagybátyja, Márdokeus nevelt. Ez a Márdokeus Benjámin törzséből származott és a legelőkelőbb zsidók közé tartozott. Eszter — ez volt a leány neve — feltünő szépségű leány volt és gyönyörű arcvonásaival mindenkinek a figyelmét magára vonta. Rábízták egy heréltnek a gondozására s ez nagy igyekezettel gondoskodott is róla és ellátta bőségesen illatszerekkel s drága kenőcsökkel. Ugyanígy gondozták a többi leányt is, — összesen négyszázan voltak, — még pedig hat hónapig. Mikor ez az idő letelt és úgy gondolták, hogy a hajadonok már kellőképpen elő vannak készítve és méltók a királyhoz, naponta másikat küldtek be hozzá. A király azonban sorra valamennyit visszaküldte a heréltnek. De mikor Eszter ment be hozzá, annyira megtetszett neki és olyan szerelemre lobbant iránta, hogy törvényes feleségéül választotta és uralkodásának hetedik évében, a tizenkettedik hónapban, amelynek Adar a neve, feleségül is vette. Azután valamennyi néphez hírnököket küldött, hogy jelentse nekik nászát. A perzsákat pedig, valamint a népek előkelőit ez alkalommal egy egész hónapig ünnepélyesen vendégelte. Miután új feleségét bevezették a palotába, fejére tette a királyi koronát és Eszter mostantól kezdve a királynál lakott, de nem árulta el neki, hogy melyik népből származik. Ekkor nagybátyja ugyancsak Susába költözött Babylonból, letelepedett és naponta megfordult a királyi palotában, hogy érdeklődjék a királyné hogyléte felől, mert úgy szerette, mint tulajdon leányát.

Ebben az időben a király rendeletet adott ki, hogy egyetlen alattvalója se közeledhetik hozzá, mikor a trónon ül, ha nem hívatta. Ennélfogva alabárdosokkal vette körül magát, hogy nyomban megfenyítsék azt, aki megszegi a rendeletet. Maga a

király aranypálcát tartott kezében s ha meg akart menteni valakit, aki hivatlanul bejött hozzá, ezt kinyujtotta felé. Akit ezzel megérintett, az megmenekült. Azt hiszem, erről elég is ennyit mondanom.

Bizonyos idő múlva Bágátán és Táres, a király két heréltje, összeesküdött ellene. Azonban Barnabás, az egyik herélt szolgája, aki zsidó származású volt, megneszelte az összeesküvést és elárulta a királyné nagybátyjának, aki Eszter útján feljelentette az összeesküvőket a királynál. A király igen megrémült, azonnal vizsgálatot indíttatott és megállapította, hogy a feljelentés alapos. Erre a két heréltet keresztre feszíttette; megmentőjét, Márdokeust pedig csupán azzal jutalmazta, hogy krónikásaival beiratta nevét az évkönyvekbe, a királyi palotában lakást adott neki és felvette belső barátai sorába.

Akkoriban az volt a szokás, hogy Ámadáti fia, Ámán előtt, aki született ámálekita volt, valahányszor a királyhoz ment, a perzsák és az idegenek is kötelesek voltak hódolatuk jeléül leborulni. Ez Artaxerxes parancsa értelmében történt így. Márdokeusnak azonban, mivel bölcs ember volt és tisztelte népének törvényeit, sehogy sem volt ínyére, hogy embernek így hódoljon. Ámán észrevette ezt a viselkedését és megkérdezte, hová való. Amikor meghallotta, hogy Márdokeus zsidó, haragra lobbant amiatt, hogy bár a szabad perzsák megadják neki a hódolatot, ez a rabszolga megtagadja. Tehát, hogy bosszút álljon Márdokeuson, nem érte be azzal, hogy ennek az egy embernek a megbüntetését követelje, hanem elhatározta, hogy az egész népet kiirtatja, mert már amúgy is gyűlölte a zsidókat, mivel az ámálekiták népét, amelyből ő is származott, a zsidók irtották ki. Tehát elment a királyhoz és panaszt emelt, hogy birodalmában szétszórtan él egy gyalázatos nép, amely egészen elkülönül és nem keveredik a többivel és nem imádja azokat az isteneket, amelyeket többi alattvalói, nem is engedelmeskedik törvényeiknek, hanem erkölcsei és intézményei miatt a perzsa népnek és minden más népnek ellensége. Azután így folytatta: „Ha jót akarsz tenni alattvalóiddal, parancsold meg, hogy ezt a népet egy szálig kiirtsák és egyetlen egy se maradjon belőlük, még rabszolga és hadifogoly se. De hogy semmi kárt ne szenvedj amiatt, mert elveszíted az adójövedelmet, amit ők fizetnének, felajánlom, hogy vagyonomból negyvenezer ezüst talentumot befizetek oda, ahová akarod. Szívesen megfosztom magam ettől az összegtől, ha a birodalom megszabadul ettől a mételytől és végre békében élhet."

Miután Ámán előadta kérését, a király azt mondta, hogy

csak tartsa meg a pénzét, a zsidókkal pedig tegyen, amit akar. Ámán, mikor kérése így teljesült, a király nevében azonnal rendeletet küldött valamennyi néphez ezzel a szöveggel: „Artaxerxes a nagy király a százhuszonhét satrapának Indiától Etópiáig: Miután sok nép és ország uralmát elnyertem, de sohasem uralkodtam alattvalóimon gőgösen és kegyetlenül, hanem mindig szeliden és jóságosan, s békét szereztem nekik és a törvények oltalmát, abban is fáradoztam, hogy örökre biztosítsam nekik mindezeket a javakat. Most azonban Ámán, aki bölcsesége és igazságossága miatt nagy becsületben áll előttem s hűségéért és ragaszkodásáért rangban közvetlenül utánam következik, jelentette nekem, hogy népem között él egy ellenséges nép, amely a törvényeket megveti, a királynak nem engedelmeskedik, a maga szokásai szerint él, államunkat gyülöli és alattomos terveket sző ellenünk. Tehát megparancsolom, hogy az atyai barátomtól, Ámántól megjelölt embereket feleségestül és gyermekestül ölessétek meg és egyetlen egynek se kegyelmezzetek. Nehogy pedig a szánalom arra indítson, hogy parancsom ellen cselekedjetek! Ez pedig történjék meg a jövő év tizenkettedik hónapjának tizenharmadik napján, hogy ellenségeink valamennyien ugyanazon a napon pusztuljanak el és mi a jövőben biztonságban élhessünk felőlük." Miután ezt a rendeletet az egész országban kihirdették, mindenütt intézkedtek, hogy a zsidókat a megállapított napon kiirtsák és Susában is készülődtek. Eközben a király és Ámán lakomákkal és tivornyákkal szórakoztak, mialatt a városban nagy volt az izgalom.

Mikor Márdokeus értesült, hogy mi készül, megszagatta ruháit, zsákba öltözött, hamut hintett fejére s így ment át a városon, közben pedig kiáltozott, hogy ki akarnak irtani egy népet, amely senkit sem bántott. Így ért a királyi palotához, ott megállt, mert ilyen ruhában nem volt szabad belépnie. Ugyanígy tettek a többi zsidók is azokban a városokban, ahol az említett rendeletet kihirdették és sírtak és jajveszékeltek a nekik szánt végzet miatt. Mikor a királynénak jelentették, milyen siralmas állapotban álldogál Márdokeus a palota előtt, nagy izgalom vett erőt rajta és ruhát küldött ki neki. De Márdokeus nem volt hajlandó levetni rongyait, mert még nem mult el az a csapás, ami miatt így öltözött. Akkor a királyné az Áták nevű heréltet küldte ki hozzá, aki éppen a közelében volt és megkérdeztette Márdokeustól, miféle baj érte, hogy így jajveszékel s még az ő kérésére sem hajlandó levetni rongyait. Márdokeus megmondta a heréltnek, hogy fájdalmának oka a zsidók ellen kiadott királyi rendelet s

az a körülmény, hogy Ámán a zsidók kiirtása fejében pénzt ígért a királynak. Aztán beküldte Eszternek a Susában kihirdetett rendelet másolatát és kérte, járjon közben a királynál és ne restelljen a nép megmentéséért alázatosan könyörögni, mert ezzel talán elháríthatja a zsidók pusztulását. Mert Ámán, aki a király után az első ember, úgy megrágalmazta a zsidókat, hogy a király rettenetesen haragszik rájuk. Eszter ennek hallatára megüzente Márdokeusnak, hogy a király már régen nem hivatta magához, pedig mindenki halál fia, aki hivatlanul bemegy hozzá, ha a király nem nyujtja feléje az aranypálcát, mert meg akar kegyelmezni neki; tudniillik ha valaki hivatlanul bemegy s ezt teszi vele a király, nem végezteti ki, hanem megbocsát neki s így megmenekül. Márdokeus a herélttel, aki Eszter üzenetét hozta, azt üzente vissza, hogy ne törődjék a maga életével, hanem inkább egész népének megmentésével. Ha ezt nem teszi meg, Isten akkor is tudja a módját, hogy megmentse a népét, de őt magát, családjával együtt éppen azok fogják elpusztítani, akikkel most nem akar törődni. Erre Eszter ugyanazzal a szolgával megüzente neki, hogy menjen Susába, hívja össze az ott lakó zsidókat, rendeljen háromnapos böjtöt és ezalatt minden ételtől és italtól teljesen tartózkodjanak. Ugyanezt teszi majd ő is szolgálóleányaival és akkor a rendelet ellenére is bemegy a királyhoz, még akkor is, ha halállal lakol érte.

Márdokeus Eszter parancsa szerint böjtöt rendelt el és a néppel együtt imádkozott Istenhez, hogy ne engedje elpusztulni, hanem mentse meg a romlástól, mint ahogy régebben is annyiszor gondoskodott már róla és megbocsátotta vétkeit. Mert a nép nem a maga bűne miatt jutott veszedelembe, hanem ő egymaga idézte fel Ámán haragját, mert nem borult földre előtte s nem akarta megadni neki az uralkodónak járó hódolatot. Ezért háborodott fel Ámán annyira azok ellen is, akik semmit sem vétkeztek a törvények ellen. Az egész nép is könyörögve kérte Istent, legyen kegyes hozzá és óvja meg az országban lakó izraelitákat a fenyegető veszedelemtől, tudniillik mindig csak ez lebegett szemeik előtt és egyre jobban közeledett is. Eszter ugyancsak földre vetette magát, gyászruhát öltött, három napig megtagadott magától ételt-italt és kényelmet és szívből imádkozott Istenhez, könyörüljön meg rajta, és ha majd alázatosan könyörög a királynak, sikerüljön meggyőznie őt, külsejét pedig ruházza fel még nagyobb szépséggel, mint amilyen volt, hogy ezzel a két eszközzel lecsillapítsa a király esetleges haragját és honfitársait megmentse a fenyegető veszedelemtől. Támasszon Isten a királyban gyűlöle-

tet azok ellen, akik ellenségei a zsidóknak és ki akarják őket irtani, ha a király továbbra is ilyen rossz véleménnyel lesz felőlük.

Miután Eszter három napig így imádkozott Istenhez, letette a gyászruhát, más ruhába öltözött; kicsinosította magát, mint királynéhoz illik és elment a királyhoz; két szolgálóleánya kísérte; egyikre könnyedén rátámaszkodott, a másik pedig mögötte járt és ruhája uszályát fogta. Arcán pirosság égett, bájos és királyi szépség sugárzott róla. Szorongó érzéssel lépett be a királyhoz és mikor meglátta arannyal hímzett és drágakövekkel kirakott díszruhájában a trónuson, szinte még félelmetesebbnek tűnt fel előtte. És midőn a király zordon tekintettel és haragtól kigyúlt arccal ránézett, rémületében elvesztette eszméletét és hangtalanul omlott a szolgálóleányok karjaiba. Ekkor, úgy hiszem Isten rendeléséből, hirtelen megváltozott a király hangulata és aggódni kezdett, hogy talán a félelem miatt valami baja esett a királynénak; fölugrott trónjáról, átölelte Esztert és gyöngéd szavakkal szólt hozzá, emberelje meg magát s ne féljen semmi rossztól azért, mert hívatlanul jött hozzá, mert az a bizonyos törvény csak alattvalói számára van, a királynéra azonban, aki vele egyenrangú, nem vonatkozik. Mialatt így beszélt, Eszternek kezébe adta jogarát és a törvény rendelése szerint megérintette pálcájával a nyakát, hogy elűzze félelmét. Midőn Eszter magához tért, így beszélt: „Uram, nem mondhatom meg, mi történt velem hirtelen. Mikor ilyen hatalmasnak, felségesnek és félelmetesnek láttalak, elhagyott az erőm és elájultam!" Ezeket a szavakat is csak nagynehezen és élhaló hangon tudta kimondani s ez a királyt még jobban aggasztotta és megzavarta, úgy hogy biztatta Esztert, szedje össze magát és legyen meggyőződve róla, hogy akár a fél országát is odaadja neki, ha kívánja. De Eszter csak arra kérte, hogy ebédeljen nála bizalmas emberével, Ámánnal, mivel lakomát készíttetett. A király nyomban teljesítette kérését és mikor már asztalnál ültek, megkérdezte Esztert, mondja meg neki, mit kíván, mert mindent megad neki, még akkor is, ha birodalmának a felét kéri. De Eszter kijelentette, hogy szívesebben adná elő holnap a kérését, ha a király megint nála ebédelne Ámánnal.

A király meg is ígérte és Ámán nagy örömmel távozott, mert Eszter csak őt hívta meg a királlyal együtt asztalához és mert rajta kívül senki sem részesült még ilyen megtiszteltetésben. De mikor a kapuban megpillantotta Márdokeust, aki szokása szerint most sem hódolt neki, rendkívül felháborodott. Amint hazaért, azonnal magához hívatta Záres nevű feleségét és barátait és elmondotta nekik, milyen megtiszteltetésben részesült a király és

királyné részéről, mert Eszter a királlyal együtt csak őt hívta meg asztalához, sőt másnapra megint meghívta. De mindez nem szerez neki valódi örömet mindaddig, ameddig ezt a zsidó Márdokeust ott látja álldogálni a palota kapujában. Erre Záres azt tanácsolta neki, hogy ácsoltasson ötven könyök magas bitófát és másnap eszközölje ki a királytól, hogy Márdokeust felakasszák. Ez a javaslat nagyon is kedvére való volt, tehát rögtön megparancsolta szolgáinak, hogy csináljanak ekkora bitófát és állítsák fel udvarában, hogy arra akasztassa fel Márdokeust. Ez rögtön meg is történt. Isten azonban meghiusította Ámán aljas reménykedését, mert ismerte a jövőt és tudta mi vár reá. A király a most következő éjjel nem tudott aludni s mivel nem akarta az időt semmittevéssel tölteni, elhatározta, hogy birodalma történetével fog foglalkozni; meghagyta tehát egyik jegyzőjének, hogy hozza be őseinek krónikáját és olvasson fel belőle. Midőn a jegyző olvasott, először is olyan emberre bukkant, aki valami kiváló tette jutalmául elnyerte egy tartomány kormányzóságát; a tartomány nevét nem jegyezték fel. Azután egy másik emberről olvasott, aki hűsége jutalmául ajándékot kapott és ez után következett annak az összeesküvésnek a története, amelyet Bágátán és Táres szőtt a király ellen s amelyet Márdokeus leplezett le. Mikor most a jegyző gyorsan át akart ugrani egy másik fejezetre, a király félbeszakította és megkérdezte, milyen jutalmat kapott Márdokeus. A jegyző azt mondta, hogy semmit; erre a király abbahagyatta vele az olvasást és megkérdezte a testőröket, hány óra lehet. Mikor meghallotta, hogy itt a reggel, megparancsolta: jelentsék neki, ha valamelyik főembere már itt van a kapuban. Történt pedig, hogy éppen ott volt Ámán; korábban jött mint rendesen, hogy Márdokeus halálbüntetését jóváhagyassa. Mikor pedig a szolgák jelentették a királynak, hogy Ámán az udvarban van, magához hívatta és így szólt hozzá: „Mivel te vagy egyedüli igaz barátom, adj nekem tanácsot, hogyan tiszteljem meg rangomhoz méltón azt, akit különösképpen szeretek.“ Ámán, aki csak arra gondolhatott, hogy róla van szó, hiszen a király őt szerette különösképpen, így felelt: „Leghelyesebbnek tartom, ha azt az embert, akit szeretsz és különösen meg akarsz tiszteni, lóra ülteted, királyi ruhába öltözteted és arany láncot akasztasz a nyakába, azután pedig valamelyik bizalmas főembered lovagoljon vele végig a városon és kiáltsa ezt: Így megbecsüli a király azt, akit meg akar tisztelni.“ Ádám abban a reményben tette ezt a javaslatot,

hogy a király neki szánta ezt a megtiszteltetést. A király azonban, akinek a javaslat tetszett, így szólt hozzá: „Menj tehát, vedd a lovat, a ruhát és a láncot, keresd fel a zsidó Márdokeust, tedd meg vele mindazt, amit javasoltál, lovagolj előtte és hirdesd az ő kitüntetését. Hiszen bizalmas főemberem vagy, tehát hajtsd végre, amit tanácsoltál. Márdokeus pedig azért részesüljön ebben a megtiszteltetésben, mert megmentette az életemet." Ámán erre a váratlan parancsra meghökkent, megzavarodott és szinte megbénult döbbenetében: a lóval, a bíborruhával és az aranylánccal elindult és ott találta Márdokeust a kapu előtt, zsákruhában. Felszólította, hogy vesse le és öltse magára a bíborruhát, de Márdokeus, aki még nem tudta mi történt és arra gondolt, hogy ez csak csúfolódik vele, rákiáltott: „Ó te, a világ leggyalázatosabb embere, hát nem elég neked a mi szenvedésünk, még ki is akarsz csúfolni?" De mivel Ámán megmagyarázta neki, hogy a király azért részesíti ebben a jutalomban, mert a két herélt összeesküvésének leleplezésével megmentette az életét, felöltötte a bíborruhát, amelyet különben csak a király szokott viselni, felvette az arany nyakláncot, lóra szállt és végiglovagolt a városon, Ámán pedig előtte lovagolt és kikiáltotta, hogy ebben a megtiszteltetésben részesíti a király azt, akit szeret és megbecsül. Miután így bejárták az egész várost, Márdokeus a királyhoz ment, Ámán pedig szégyenletében hazakotródott és könnyezve mesélte el feleségének és barátainak, hogy mi történt vele. Ezek azt mondták, hogy most már bizonyára nem állhat bosszút Márdokeuson, mert azt az Isten védelmezi.

Miközben még erről beszélgettek, megérkeztek Eszter heréltjei, hogy Ámánt a lakomára hívják. Az egyik közülök, akinek Hárbóna volt a neve, látta Ámán házában a felállított bitófát, amelyet ez Márdokeusnak szánt s megkérdezte az egyik szolgát, kinek állították fel. Mikor meghallotta, hogy a bitófát a királyné nagybátyjának szánták, mert Ámán éppen a király beleegyezését kéri kivégzéséhez, nem szólt semmit. A király tehát Ámánnal együtt leült a lakomához és felszólította a királynét, mondja meg neki. milyen kegyet kíván tőle, mert mindent megkap, amit csak akar. Ekkor megeredt Eszter panasza, hogy milyen nagy veszedelemben forog népe; megmondta, hogy egész népével együtt őt is pusztulásra szánták s éppen ezért akar szót emelni honfitársai érdekében; nem zaklatná a királyt, ha keserű rabszolgaságba adta volna el őket, mert ez még nem is

olyan nagy baj, de könyörögve kéri, hogy mentse meg őket a haláltól. A királynak arra a kérdésére, hogy ki adott erre parancsot, nyíltan bepanaszolta Ámánt és megvádolta, hogy puszta gonoszságból eszelt ki ilyen merényletet a zsidók ellen. A király éktelen haragra gerjedt, fölugrott az asztaltól és kirohant a kertbe. Ámán könyörögve kérte Esztert, bocsásson meg neki, mert most persze fölismerte, milyen veszedelembe került. Amint tehát odadobta magát a királyné heverőjére, hogy kérését előadja, hirtelen visszajött a király, s mikor meglátta, felháborodottan rárivallt: „Ó te gyalázatos ember, még a feleségemen is erőszakot akarsz elkövetni?" Ámán megdöbbent és nem jött hang a torkára. Ekkor belépett Hárbóna, a herélt és Ámánnak szemére lobbantotta, hogy az udvarában bitófát állíttatott, hogy felakasztassa Márdokeust; ezt pedig a szolgája árulta el, mikor ő, Hárbóna, ott járt, hogy meghívja lakomára. A bitófa ötven könyök magas. A király ennek hallatára elhatározta, hogy Ámánt ugyanazzal a büntetéssel sújtja, amelyet ez Márdokeusnak szánt. Tehát kiadta a parancsot, hogy Ámánt azonnal akasszák fel. Itt eszembe ötlik: íme, mily csodálatosak Isten útjai; megismerhetjük ebből igazságosságát és bölcseségét, mert nem csupán megbüntette Ádám aljasságát, hanem azt a büntetést, amelyet másnak szánt, visszahárította rá. És így bizonyságot tett az emberek előtt, hogy aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Így pusztult el Ámán, mert visszaélt a királynál élvezett tekintélyével. Vagyonát Artaxerxes a királynénak adományozta. Ezután magához hívatta Márdokeust, — mert közben Eszter felfedte férje előtt, milyen rokoni kapcsolat fűzi Márdokeushoz és átadta neki azt a gyűrűt, amelyet régebben Ámánnak adományozott, a királyné pedig neki adta Ámán birtokait, hogy most már a zsidó népet is szabadítsa meg halálos rettegésétől, amelyet Ámánnak, Ámadáti fiának az egész országban közhírré tett rendelete keltett bennük; mert ha elpusztítják hazájukat és honfitársaikat kiirtják, akkor ő sem akar tovább élni. A király megígérte neki, hogy mindent megakadályoz, ami kedve, vagy akarata ellenére volna; csak írjon le mindent a zsidók ügyében, amit jónak lát, és pedig a király nevében. Az írásra üsse rá a királyi pecsétet és tegye közhírré az egész birodalomban. Mert nincs ember, aki, ha a király pecsétjével megerősített levelet elolvassa, ellene merészeljen cselekedni. Eszter tehát behívatta a királyi jegyzőket és meghagyta nekik, hogy a zsidók érdeké-

ben valamennyi néphez és a százhuszonhét tartomány satrapáihoz Indiától egészen Etiópiáig, valamint a helytartókhoz és fejedelmekhez a következő rendeletet írják: „Artaxerxes, a nagy király, a fejedelmeknek és minden hívének királyi üdvözletét! Sokan, akiket királyaik elhalmoztak a legnagyobb jótéteményekkel és megtiszteltetésekkel, arra vetemedtek, hogy nem csupán zsarnoki módon bántak alattvalóikkal, hanem attól sem riadtak vissza, hogy jótevőik ellen ne áskálódjanak és ezzel csúful hálátlanoknak mutatkoztak. Elbizakodtak váratlan szerencséjükben, vétkeztek azok ellen, akinek köszönhették és azt hiszik, hogy az ilyesmi titokban maradhat Isten előtt és megmenekülhetnek az ő bosszújától. Egyesek, akiket az uralkodó irántuk való jóindulatában főméltóságokkal bízott meg, ha személyes gyűlöletet tápláltak egy-egy ember iránt, félrevezették pártfogóikat s hamis vádakkal és rágalmakkal rávették, hogy haragjukat ártatlanok ellen fordítsák és ezeket halálra ítéljék. Ezek pedig nem régi időben történt események, vagy olyanok, amelyeket mende-mondákból ismertünk meg, hanem az ilyen gazságokat szemünk láttára páratlan vakmerőséggel követték el és ezért elhatároztam, hogy a jövőben sem rágalmaknak, sem hamis vádaknak, sem mások sugalmazásainak nem adok hitelt, hanem csak hiteles tények alapján ítélek s jutalmakat és büntetéseket is csak a tények, nem pedig szóbeszédek alapján osztogatok. Így Ámán is, Ámadáti fia, aki ámálekita volt, tehát nem perzsa származású és itt, mint a király vendégbarátja, a legnagyobb megbecsülésben részesült, annyira, hogy atyámnak nevezték s térdhajtással köszöntötték s mint rangban utánam következőt királyi megtiszteltetésekben részesítették, nem tudta elviselni szerencséjét, nem tudott bölcs mérsékletet tanusítani, hanem arra vetemedett, hogy el akarta venni az életemet és trónomat, holott nekem köszönhette hatalmát és orozva el akarta tenni láb alól megmentőmet, Márdokeust, valamint hitvestársamat és uralkodótársamat, Eszter királynét. Midőn tehát így meg akart fosztani barátaimtól, az volt a szándéka, hogy a királyi hatalmat valaki másra ruházza. Mivel meg vagyok győződve róla, hogy a zsidók, akiket ő ki akart irtani, nem gonosztévők, hanem emberséges törvények alatt élnek és tisztelik Istent, aki nekem és őseimnek biztosította a királyságot, ennélfogva nem csupán felmentem őket ama büntetés alól, amelyet Ámán rendelete rájuk rótt, hanem megadok nekik minden jogot s megparancsolom, hogy mindenkit, aki bármiképpen is vétkezik ellenük, Susa kapui

előtt családjával együtt keresztre feszítsenek: így tanulja meg, hogy a mindenütt jelenlévő Isten az, aki ezt a büntetést rárótta. Nektek pedig megparancsolom, hogy ennek a rendeletnek a másolatait, birodalmamnak minden részébe juttassátok el és ne csak éppen engedjétek a zsidókat békében élni törvényeik szerint, hanem támogassátok is őket, ha bosszút akarnak állni azokon, akik igaztalanul bántak velük. Ez pedig történjék azon a napon, amelyet Isten mostantól fogva gyásznap helyett örömnapul rendelt nekik, tudniillik Adar, vagyis a tizenkettedik hónap tizenharmadik napján. Ez a nap mindazoknak, akik híven ragaszodnak hozzám, legyen az örömnapjuk, azoknak azonban, akik gazságon törik a fejüket, a bosszú napja legyen. Azt akarom, hogy minden nép és minden város vegye tudomásul, hogy ha nem engedelmeskedik a rendeletemben foglalt parancsoknak, tűzzel-vassal elpusztíttatom. Ezt a rendeletet birodalmam minden tartományában fel kell olvasni és ama bizonyos meghatározott napon a zsidók mind készüljenek fel, hogy ellenségeiken bosszút álljanak."

A lovas hírnökök, akiknek a feladata volt ezt a rendeletet kézbesíteni, azonnal útnak indultak és hamarosan célhoz is értek. Mikor a zsidók Susában megpillantották Márdokeust, aranykoronával és nyaklánccal, látták, hogy a király mennyire megtiszteli s maguk is vele örvendeztek. Még fokozódott az ujjongás, mikor a városokban és tartományokban is értesültek a zsidók a király rendeletéről; az is megtörtént, hogy néhány nép annyira megijedt a zsidóktól, hogy átvette a körülmetélés szokását, hogy ezen a réven nagyobb biztonságban élhessen. Mert a tizenkettedik hónap, vagyis a zsidóknál Adar, a makedonoknál pedig Dystros hó tizenharmadik napján a zsidóknak szabad volt megölni ellenségeiket, mivel éppen ezen a napon akarták őket kiirtani: így hirdették ezt a király hírnökei. A zsidók most nagy tiszteletben álltak a satrapák, királyok, fejedelmek és jegyzők előtt; mert féltek Márdokeustól és ez mérsékletre kényszerítette őket. Miután tehát minden tartományban kihirdették a király rendeletét, a zsidók magában Susában körülbelül ötszáz ellenségüket gyilkolták le. A király közölte feleségével, hogy a városban mekkora a meggyilkoltak száma és hozzátette: még nincs tudomása róla, mi történt a tartományokban és megkérdezte, vajjon nem kíván-e még valamit, mert mindent azonnal teljesíteni fog. Eszter csak arra kérte, engedje meg a zsidóknak, hogy másnap is gyilkolhassák még ellenségeiket és Ámán

tíz fiát keresztre feszíthessék. A király még ezt is megengedte a zsidóknak, mert Esztertől semmit sem akart megtagadni. A zsidók tehát Adar hónap tizennegyedik napján megint összegyülekeztek és megint körülbelül háromszáz ellenségüket gyilkolták meg, de vagyonukhoz hozzá sem nyúltak. A tartományokban és a többi városokban lakó zsidók hetvenötezer ellenfelüket ölték meg és mivel ez a hónap tizenharmadik napján történt, a tizennegyediket ünnepként ülték meg; a susai zsidók még tizenötödikét is ünnepnapul csatolták az előzőkhöz. Innen van, hogy még ma is az egész földkerekségén ünnepélyesen megülik a zsidók ezt a két napot és ekkor egymást kölcsönösen megajándékozzák. Márdokeus tudniillik írt az Artaxerxes birodalmában élő valamennyi zsidónak, hogy mindkét napot ünnepeljék meg: ezt a szokást örökül hagyták utódaikra is, hogy az ünnepet örök időkre megüljék és el ne felejtsék. Mivel pedig ezen a két napon akarta őket Ámán kiirtani, helyesen teszik, hogy most mikor a veszedelemtől megszabadultak és ellenségeiken boszszút álltak, ezeket a napokat megünneplik és hálát adnak Istennek. Ezért ünneplik a zsidók az említett napokat és Purimnapoknak nevezik. Márdokeus pedig továbbra is nagy tiszteletben állott a királynál és megosztotta vele az uralkodást és a királynéhoz is bejáratos volt. Így történt, hogy a zsidók helyzete reményükön felül megjavult. Ím ez történt Artaxerxes király uralkodása alatt.

7. FEJEZET

Jóhánán agyonveri a templomban testvérét, Józsuét; Bágata ezért kegyetlenül sanyargatja a zsidókat. Szánábállát

Miután Eliásib főpap meghalt, a főpapi méltóságban fia, Jójáda következett utána, s mikor ez is elköltözött az életből, ennek a fia, Jóhánán lett a főpap; ez volt az oka, hogy Bágata, Artaxerxes fővezére a templomot megszentségtelenítette és a zsidókat olyan szolgáltatás teljesítésére kényszerítette, hogy minden nap, mielőtt az áldozatott bemutatták, minden bárány után kötelesek voltak ötven drachmát fizetni a közpénztárból. Ez pedig így történt: Jóhánánnak volt egy testvére, Józsue, akinek barátja Bágata megígérte, hogy megszerzi neki a főpapi méltóságot. Józsue ebben az ígéretben bizakodva a templomban

civakodni kezdett testvérével, Jóhánánnal, és annyira felizgatta, hogy ez haragjában agyonütötte őt. Ez annál bűnösebb cselekedet volt Jóhánán részéről, mert ő maga a főpapi méltóságot töltötte be és annál borzalmasabb, mert sem a görögöknél, sem a barbároknál soha ilyen istentelen és gyalázatos cselekedetet nem követtek el. Ezért is engedte meg Isten, hogy emiatt az egész népet leigázták és a templomot a perzsák megszentségtelenítették. Mert mihelyt Bágata, Artaxerxes fővezére megtudta, hogy Jóhánán főpap megölte öccsét a templomban, azonnal megjelent a zsidók között és felháborodottan így rivallt rájuk: „Tehát merészeltetek a tulajdon templomotokban gyilkosságot elkövetni!“ Mikor pedig be akart lépni a templomba, igyekeztek visszatartani ettől, de odafordult hozzájuk és így szólt: „Nem vagyok-e tisztább, mint az az ember, aki a templomban gyilkosságot követett el?“ — és e szavakkal belépett a templomba. A Józsuén elkövetett gyilkosság kapóra jött Bágatának, hogy a zsidókat hét esztendeig szolgaságban tartsa.

Jóhánán halála után fia, Jójáda nyerte el a főpapi méltóságot. Ennek volt egy Manasszé nevű testvére, akihez Szánábállát, — az a satrapa, akit Darius, a legutóbbi király, Samariába küldött: kutai ember s tudvalevőleg ezektől származtak a szamaritánusok, — szívesen feleségül adta leányát, Nikasót. Mivel látta, hogy Jeruzsálem híres város és királyai az asszíreknek és Coelesyria lakosainak sok bajt okoztak, szívesen odaadta Nikaso nevű leányát, abban a reményben, hogy ez a házasság lesz majd a záloga annak, hogy az egész zsidó nép jóindulatot tanusít iránta.

8. FEJEZET

Szánábállát és Manasszé templomot épít Gárizim hegyén. Nagy Sándor bevonul Jeruzsálembe és sok jót tesz a zsidókkal

Ebben az időben Fülöp makedón királyt Aigaiban orozva meggyilkolta az Orestes nemzetségből való Kerastos fia, Pausanias. Utána fia, Sándor következett a trónon; ez átkelt a Hellespontoson és Darius hadvezéreit legyőzte a Granikosnál. Azután megtámadta Lydiát, meghódította Ióniát, átvonult Karián és betört Pamphyliába, amint ezt már mások megírták.

Jeruzsálem vénei azonban tűrhetetlennek tartották, hogy főpapjuk testvérének, Jójádának, aki idegen nőt vett feleségül,

része legyen a papi méltóságban, tehát fellázadtak ellene. Mert az volt a felfogásuk, hogy ez a házasság mindazoknak, akik meg akarják szegni a házassági törvényeket, jó ürügy lesz, hogy külföldi nőket vegyenek el, hiszen a házassági törvények megszegése és az idegen nőkkel kötött házasság volt az oka előbbi fogságuknak és sok szenvedésüknek is. Tehát követelték Manasszétől, hogy váljon el feleségétől, vagy soha többé ne végezzen oltári szolgálatot. Mivel pedig a főpap éppen úgy haragudott emiatt, mint a nép, sőt meg is tiltotta testvérének, hogy az oltárhoz lépjen, Manasszé elment apósához, Szánábálláthoz és értésére adta, hogy nagyon szereti ugyan leányát, Nikasót, de nem akarja elveszíteni miatta papi méltóságát, amelyet az ő népe körében nagy tekintély övez és amely ugyanabban a családban száll apáról fiúra. Erre Szánábállát megígérte neki, hogy ha Manasszé megtartja leányát feleségül, nemcsak biztosítja neki a papi méltóságot, hanem megteszi főpappá és helytartóvá is abban a tartományban, amelyet ő kormányoz, továbbá Samaria legmagasabb hegyén, a Garizim hegyen olyan templomot épít, még pedig Darius király beleegyezésével, amely méltó párja lesz a jeruzsáleminek. Manasszét csábították ezek az ígéretek és ott maradt Szánábállátnál, abban a reményben, hogy Darius kegyelméből megkapja a főpapi méltóságot, mert Szánábállát már nagyon öreg volt. Mivel pedig még sok pap és izraelita volt, aki ilyen módon házasodott, Jeruzsálemben meglehetős nyugtalanság támadt, mert ezek mind átpártoltak Manasszéhoz, Szánábállát pedig pénzzel, szántófölddel és házhellyel támogatta őket, mert szívesen megtett mindent veje kedvéért.

Mikor ezidőtájt Darius értesült, hogy Sándor átkelt a Hellespontoson, a Granikosnál megverte hadvezéreit és most tovább nyomul előre, összegyüjtötte egész lovasságát és gyalogságát, hogy szembeszálljon a makedónokkal, mielőtt még egész Ázsiát meghódítják. Átkelt az Eufráton, átvonult a kilikiai Taurus hegységen és ennek a tartománynak a határában várta az ellenséget, hogy itt ütközzék meg vele. Szánábállát örült Darius felvonulásának és kilátásba helyezte Manasszénak ígérete teljesítését, mihelyt Darius legyőzi az ellenséget és visszatér; tudniillik ő is, mint Ázsiában mindenki, abban a meggyőződésben élt, hogy a makedónok nem mernek harcba bocsátkozni a perzsák óriási hadseregével. De egészen másképp történt, mint ahogy várták. Mert a makedónok megverték a királyt, hadseregének nagyrészét elvesztette s ő maga, miután anyja, felesége és gyerekeit fogságba estek, kénytelen volt Perzsiába menekülni. Sándor

most Syriába vonult, elfoglalta Damaskust, hatalmába kerítette Sidont, ostrom alá vette Tyrust s levelet írt a zsidók főpapjának: követelte, hogy küldjön hozzá segédcsapatokat, szállítson a hadseregének élelmiszereket és most neki teljesítsen olyan szolgáltatásokat, aminőket régebben Dariusnak teljesített; így megnyerheti a makedónok barátságát s nem fogja megbánni készségét. Mivel azonban a főpap a követeknek, akik a levelet hozták, azt válaszolta, hogy ő esküvel kötelezte magát Dariusnak, hogy sohase ragad fegyvert ellene s amíg Darius él, ezt az esküjét nem szegi meg, Sándor haragra lobbant. Elhatározta, hogy Tyrus alól, amelyet még mindig nem foglalt el, nem vonul ugyan el, azonban megfenyegette a főpapot, hogy mihelyt Tyrust elfoglalta, hadseregét a zsidó főpap ellen vezeti és majd megtanít mindenkit, kinek kell hűséget esküdniök. Aztán fokozott erővel folytatta az ostromot s végre bevette Tyrust, rendet teremtett a városban, Gaza ellen vonult és ostrom alá fogta; a város helyőrségének Batis volt a parancsnoka.

Szánábállát most elérkezettnek látta az időt szándéka megvalósítására, tehát elpártolt Dariustól és nyolcezer katonájával csatlakozott Sándorhoz, aki akkor éppen Tyrus ostromához készült. Kijelentette neki, hogy a kormányzása alatt álló országrészeket hajlandó átadni és Darius helyett Sándort ismerni el urának. Mivel a király kegyesen fogadta, Szánábállát nekibátorodott és szóba hozta tulajdonképpeni szándékát; elmondta, hogy van egy veje, Manasszé, Jójáda zsidó főpap testvére és van nála még sok zsidó, akik szívesen építenének templomot az ő tartományában. Ez pedig a királynak csak előnyös lehet, mert így a zsidók ereje ketté oszlik, holott ez a nép, ha összetart és egységes, sok bajt okozhat a királyoknak, mint ahogy ez már az asszír királyok történetében be is bizonyosodott. Miután tehát Sándor megadta beleegyezését, Szánábállát nagy sebbel-lobbal felépítette a templomot, megtette Manasszét főpapnak és úgy gondolta, hogy ezzel leánya jövendőbeli gyermekeinek fejedelmi örökséget biztosított. Közben Tyrus ostromával hét, Gaza ostromával pedig két hónap telt el. Szánábállát meghalt, Sándor pedig Gaza elfoglalása után azonnal Jeruzsálem ellen indult. Mikor Jójáda főpap értesült erről, félt és megzavarodott, hogy hogyan álljon a szemük elé a makedónoknak, mivel a király a multkori elutasító válasz miatt haragudott rá. Tehát imádságokat parancsolt a népnek, áldozatokat mutatott be és könyörgött Istennek, hogy védelmezze meg népét és mentse meg a fenyegető vesze-

delemtől. Mikor az áldozat után éjjeli nyugalomra tért, álmában bátorította Isten, hogy csak ne féljen, koszorúzza meg a kapukat és nyissa meg a várost; aztán a lakosok fehér ruhában, maga pedig a papokkal együtt templomi díszruhában vonuljon a király elé s ne tartsanak semmitől, mert Isten maga gondoskodik róluk. Mikor Jójáda felébredt, nagyon megörvendezett és örömében mindenkivel közölte, milyen megbízást kapott álmában. Azután pedig felkészült a király érkezésére.

Mikor hírét vette, hogy a király már nincs messze a várostól, a papokkal és a város népével együtt más népeknél soha nem látott ünnepélyes menetben vonult ki a városból egészen addig a helyig, amelynek Szafim a neve. Ez a név görögül Skopos, vagyis annyit jelent, mint „Kilátó", tudniillik innen egész Jeruzsálemet át lehet tekinteni a templommal együtt. A király hadseregében lévő phoinikiaiak és chaldeusok bizonyosra vették hogy Sándor megengedi nekik, hogy a várost kifosszák és a főpapot meggyilkolják, de ennek éppen az ellenkezője történt. Mert mikor Sándor messziről megpillantotta a fehérruhás tömeget, a bisszus-ruhás papokat és a főpapot kék-arany díszruhájában, süvegével és az aranypártával, amelybe bele volt vésve Isten neve, egyedül elébük ment, hódolt Isten nevének és mindenekelőtt a főpapot köszöntötte. És mivel a zsidók is valamenynyien egyhangúlag köszöntötték és körülözönlötték Sándort, Syria királyai és a többiek elámultak és arra gondoltak, hogy a király bizonyára megzavarodott. Csak Parmenion emberelte meg magát, odalépett Sándorhoz s megkérdezte, hogy ő, akinek az egész világ hódol, miért borul le a zsidó főpap előtt. Erre a király így felelt: „Nem őt imádtam én, hanem Istent, akinek ő a főpapja. Ezt a főpapot ugyanebben az öltözetben láttam már álmomban, midőn a makedoniai Dionban voltam. S mivel már akkor azon töprengtem, hogyan hódíthatnám meg Ázsiát, ez azt tanácsolta, hogy ne habozzam, hanem bátran keljek át a tengeren: ő maga előtte jár majd hadseregemnek és megszerzi nekem az uralmat Perzsia felett. Mivel pedig más embert sohasem láttam még ilyen öltözékben, amint őt megpillantottam, rögtön eszembe jutott álmom és az ő jövendölése és most azt hiszem, hogy hadjáratomat Isten parancsára indítottam meg, továbbá, hogy Dariust legyőzöm, a perzsák hatalmát megtöröm és minden szándékomat megvalósítom." Miután így megfelelt Parmenionnak, kezet nyujtott a főpapnak, a zsidók kíséretében bevonult a templomba, a főpap utasítása szerint áldozott Isten-

nek és a főpapot és a papokat a legnagyobb tisztelettel tüntette ki. Mikor megmutatták neki Dániel könyvét, azzal a jövendöléssel, hogy egy görög ember pusztítja el majd a perzsa birodalmat, azt mondta, hogy ő maga ez a görög és örömmel bocsátotta el a népet. Másnap azonban megint összehívta őket és felszólította, hogy kívánjanak ajándékokat, amennyit csak akarnak. Mikor pedig a főpap engedélyt kért, hogy ősi törvényeik szerint élhessenek és minden hetedik évben mentesek legyenek a szolgáltatásoktól, Sándor ezt a kérését szívesen teljesítette. Mikor továbbá arra kérték, engedje meg a Babylonban és Médiában élő zsidóknak is, hogy törvényeik szerint éljenek, azt ugyancsak megengedte. Azután közölte a néppel, hogy ha vannak, akik hadseregében akarnak katonáskodni, szívesen magával viszi őket és a hadseregben is megtarthatják ősi szokásaikat és azok szerint élhetnek. Erre sokan beálltak hadseregébe katonának.

Miután Sándor Jeruzsálemben az ügyeket elrendezte, tovább vezette hadseregét a szomszéd városok ellen. És mivel minden város, ahova csak eljutott, örömmel fogadta a szamaritánusokat, — akiknek fővárosa a Garizim hegyen lévő Szichem volt, ahol zsidó szökevények laktak —, arra a hírre, hogy Sándor oly tisztelettel bánt a zsidókkal, elhatározták, hogy zsidóknak adják ki magukat. Tudniillik, mint már előbb is említettem, a szamaritánusok jelleme ilyen: ha a zsidóknak rosszul megy soruk, hallani sem akarnak a rokonságról s ezzel tulajdonképpen helyes álláspontot foglalnak el; mihelyt azonban a zsidók viszonyai javulnak, azon nyomban csatlakoznak hozzájuk, rokonaiknak nevezik magukat és arra hivatkoznak, hogy József utódaitól, Efráimtól és Manasszétől származnak. Éppen ezért most is nagy tisztelettel és lelkesedéssel járultak a király elé Jeruzsálem közelében. Miután Sándor megdícsérte buzgóságukat, a szichemiek azokkal a katonákkal együtt, akiket Szánábállát küldött hozzá, eléje járultak és kérték: látogassa meg városukat és tisztelje meg templomukat jelenlétével. Erre a király megígérte, hogy visszajövet meglátogatja őket. De mikor most már azt is kérték, hogy engedje el nekik is minden hetedik évben a tizedet, mert ebben az évben nem aratnak, a király megkérdezte: kicsodák, hogy ilyesmit kérnek; erre azt felelték, hogy héberek, de a szichemieket szidoniaknak is szokták nevezni. A király tovább faggatta őket, hogy vajjon zsidók-e. Mikor pedig erre tagadó választ adtak, így szólt: „A zsidóknak megadtam ama bizonyos könnyítéseket. De ha visszatérek és alaposabban tájékozó-

dom felőletek, akkor majd meglátom, mire határozom el magam." Ezzel elbocsátotta a szichemieket, Szánábállát katonáinak pedig megparancsolta, hogy kövessék Egyiptomba, mert ott akar nekik földet juttatni. Ezt nem sokkal utóbb meg is tette Thebaisban és ezekre a katonákra bízta a tartomány védelmét.

Sándor halála után utódai felosztották birodalmát. De a garizimhegyi templom megmaradt és ha Jeruzsálemben valaki ellen tiltott eledelek élvezése, a Sabbat megszentségtelenítése, vagy egyéb bűn miatt vádat emeltek, Szichembe menekült, azzal, hogy igazságtalanul száműzték. Ebben az időben halt meg Jójáda főpap is és a főpapi méltóságban fia, Oniás követte. Ezidőtájt ez történt Jeruzsálemben.

XII. KÖNYV

1. FEJEZET

Ptolemaeus Lagi csellel elfoglalja Jeruzsálemet és Judeát és sok foglyot hurcol Egyiptomba

Miután Sándor makedon király a perzsa birodalmat meghódította és Judeában a fent említett módon rendet teremtett, meghalt és utódai felosztották birodalmát: Antigonos kapta Ázsiát, Seleukos Babylont és a szomszédos népeket, Lysimachos a hellespontosi tartományokat, Kassandros Makedoniát, Ptolemaeus Lagi pedig Egyiptomot. Mivel azonban ezek hamarosan összekülönböztek egymással és a hatalom miatt viszály támadt köztük, hosszas háborúk keletkeztek, amelyek nagy sanyarúságot hoztak a városokra és sok ember életébe kerültek. Így Ptolemaeus Lagi, aki Soternek, vagyis „Megmentőnek“ nevezte magát, Syriával éppen az ellenkezőjét cselekedte annak, amit ez a neve jelentett. Jeruzsálemet csellel és alattomossággal elfoglalta, tudniillik Sabbat napján vonult be a városba, mintha áldozatot akarna bemutatni; a zsidók pedig nem állták útját, mert nem tekintették ellenségnek, nem is gondoltak semmi rosszra és az ünnepnap miatt pihentek és szórakoztak. Így aztán kardcsapás nélkül foglalta el a várost és keményen és kegyetlenül bánt el vele. Ezt bizonyítja a knidosi Agatharchides is, aki Sándor utódainak, a diadochosoknak a történetét megírta és azt a szemrehányást teszi nekünk, hogy babonánk miatt veszítettük el szabadságunkat. Ezt írja: „Van egy nép, amely zsidónak nevezi magát s a nagy és jól megerősített Jeruzsálem városában lakik. Ez a nép szó nélkül tűrte, hogy a város Ptolemaeus birtokába jusson, mert

lakói nem ragadtak fegyvert, hanem elavult babonájuk miatt inkább alávetették magukat ennek a kegyetlen zsarnokságnak." Így ír Agatharchides népünkről. De, hogy visszatérjek Ptolemaeushoz: Judea hegyeiben, Jeruzsálem környékén, Samariában és a Garizim hegyen sok embert összefogdosott és mind áttelepítette Egyiptomba. S mivel abból a feleletből, amelyet Sándor követei kaptak Darius legyőzése után, látta, milyen fényes példát mutattak a jeruzsálemiek, mikor híven megtartották esküjüket és hűségeseknek bizonyultak, sokat közülük helyőrségekbe osztott be, egyenjogúsította az alexandriai makedonokkal s megeskette őket, hogy utódaihoz is hívek maradnak. A többi zsidó közül is sokan önként Egyiptomba költöztek, részben, mert ez az ország igen termékeny volt, részben pedig, mert bíztak Ptolemaeus bőkezűségében. Később azonban utódai között, — akik szilárdan ragaszkodtak ősi szokásaikhoz, — és a szamaritánusok között viszálykodás tört ki s végül is háborúra került a sor, mert a jeruzsálemiek szent helynek tekintették templomukat s azt akarták, hogy mindenki oda küldje áldozatát, a szamaritánusok pedig ugyanezt a jelleget követelték a Garizim hegyen épült templomnak.

2. FEJEZET

Ptolemaeus Philadelphos a zsidók törvényeit görögre fordíttatja, sok foglyot szabadon bocsát és Istennek rengeteg fogadalmi ajándékot ajánl fel.

Miután Sándor tizenkét évig, utóda Ptolemaeus Soter negyven évig uralkodott, Ptolemaeus Philadelphus került Egyiptom trónjára és harminckilenc évig uralkodott. Ő volt az, aki görögre fordíttatta a zsidók törvényeit és szabadon bocsátotta az egyiptomi szolgaságban sínylődő jeruzsálemieket, számszerint százhúszezer embert, és pedig a következő okból: Demetrios Phalereus, a királyi könyvtár igazgatója, abban fáradozott, hogy lehetőleg a világ minden könyvét összegyüjtse és mindent megvásárolt, ami a tanulmányozásra érdemes volt és megtetszett a királynak, aki szenvedélyes könyvgyüjtő volt. Midőn Ptolemaeus egyszer megkérdezte, hogy hány ezer könyvet vásárolt már össze, azzal válaszolt, hogy eddig már kétszázezer darabot, de reméli, hogy nemsokára eléri az ötszázezres számot; azt is megtudta, hogy a zsidóknak számos könyvük van a szokásaikról;

ezeket érdemes volna tanulmányozni és elhelyezni a királyi könyvtárban, mivel azonban héber nyelvűek és héber betűkkel vannak írva, nagyon nehéz volna őket görögre fordítani. Mert ámbár a zsidók írása nagyon hasonlít a szír íráshoz és a nyelvük sem sokban különbözik a szír nyelvtől, nyelvük és írásuk mégis egészen sajátságos. Mindazonáltal a királyt, mivel elegendő pénze van a költségek fedezésére, semmi sem tarthatja vissza, hogy ezeket a könyveket le ne fordíttassa és be ne sorolja könyvtárába. Mivel a királynak nagyon kedvére volt Demetrios buzgósága, hogy a könyvek számát szaporítsa, levelet írt a zsidók főpapjának, hogy engedje meg szent könyveik használatát.

Aristaios, akit a király különösen szeretett szerénységéért, már többször föltette magában, hogy megkéri a királyt, bocsássa szabadon a birodalmában élő zsidókat. Mivel most úgy gondolta, hogy itt a kedvező alkalom kérése előterjesztésére, mindenekelőtt megbeszélte a dolgot a királyi testőrség parancsnokaival, a tarentumi Sosibiosszal és Andreasszal és megkérte őket, támogassák kérését a királynál. Célja érdekében felhasználta a királynak imént említett tervét, elment Ptolemaeushoz és így beszélt hozzá: „Király, ne alakoskodjunk, beszéljünk őszintén. Ha mi a zsidók törvényeit a te kedvedért nem csupán leírni, hanem lefordíttatni is akarjuk, hogyan tehetjük meg ezt mindaddig, amíg országodban olyan rengeteg zsidó él szolgasorban? Jószívű és nemeslelkű férfiú vagy, tehát nem eshetik nehezedre megszabadítani őket nyomorúságukból. Hosszas kutatással sikerült megállapítanom, hogy ugyanaz az Isten kormányozza a te országodat is, aki a zsidóknak törvényeit adta. Ezt az Istent, a világegyetem teremtőjét tiszteljük mi is és Zeusnak nevezzük és helyesen adtuk neki ezt a nevet, mert ő leheli mindenkibe az életet. Isten dicsőségére tehát add vissza a hazájukat azoknak, akik őt különösképpen szeretik, hogy atyáik országában örvendezhessenek életüknek. De ne hidd, hogy azért terjesztem eléd ezt a kérést, mert talán rokonságban vagyok ezzel a néppel, vagy belőle származtam; csak azért kérlek erre, mert valamennyien Isten teremtményei vagyunk és mert tudom, hogy örömét leli azokban, akik jót cselekszenek."

Miután Aristaios így beszélt, a király barátságosan és derűsen tekintett rá és megkérdezte: „Mit gondolsz, hány ezer zsidót kellene szabadon bocsátani? Erre Andreas, aki véletlenül jelen volt, közbeszólt, hogy valamivel többet százezernél. „Hát akkor — kérdezte a király, — valóban olyan csekélységet kértél tőlem,

Aristaios?“ Mikor azonban Sosibios és a többi jelenlévő azt mondta, hogy nagylelkűségéhez méltó módon kell hálát adnia Istennek, akinek királyságát köszönheti, a király örömmel beleegyezett és megparancsolta, hogy mikor legközelebb zsoldot fizetnek a katonáknak, az őrizetükben levő foglyokért is fizessenek nekik fejenkint százhúsz drachmát. Aristaios kérése ügyében pedig megigérte neki, hogy rendeletet ad ki, amely majd eleget tesz az ő kérésének és Isten akaratának is. Kijelentette, hogy nemcsak azokat a zsidókat akarja szabadon bocsátani, akiket atyja és az ő katonái hurcoltak fogságba, hanem azokat is, akik azelőtt országában laktak, vagy pedig későbben kerültek oda. Mikor pedig közölték vele, hogy a szabadonbocsátás költsége több, mint négyszáz talentum, ezt az összeget azonnal engedélyezte. Hogy pedig a király nagylelkűségét kellőképpen megörökítsék, elhatározták, hogy rendeletének egy másolatát áthagyományozzák az utókorra; ennek a szövege így hangzik: „Mindenki, aki atyámmal résztvett a Syria és Phoinikia elleni hadjáratban és Judea elpusztítása után foglyokat hozott magával városainkba, vagy a falura, bocsássa azokat szabadon. Ugyancsak szabadon kell bocsátani mindazokat a zsidókat, akik már előbb országomban laktak, továbbá azokat, akik vétel útján jutottak országomba. A tulajdonos fejenkint minden zsidóért százhúsz drachmát kap. Ezt a katonáknak a zsolddal együtt fizetik ki, a többieknek pedig váltságdíj címén a királyi kincstárból. Tudniillik az a meggyőződésem, hogy ezek atyám akarata ellenére és jogtalanul kerültek rabszolgasorba és a garázdálkodó katonák nagyon megsanyargatták országukat s nagy hasznot húztak abból, hogy ezeket rabszolgákul ide hurcolták Egyiptomba. Az igazság kedvéért és szánalomból a jogtalanul leigázottak iránt, ezennel megparancsolom mindazoknak, akiknek zsidó rabszolgáik vannak, hogy ezeket az említett váltságdíj fejében azonnal bocsássák szabadon és senki se szálljon szembe ezzel a paranccsal, hanem pontosan teljesítse. Rendeletem kihirdetése után három nappal a szabadonbocsátottak kötelesek személyesen jelentkezni az illetékes hatóságnál, hogy megkapják felszabadítólevelüket, mert meggyőződésem, hogy ez az intézkedésem minden dolgomban javamra válik. Aki e parancs ellenére cselekszik, azt kiki tetszése szerint följelentheti és elrendelem, hogy vagyonát kobozzák el a királyi kincstár javára.“ Mikor ezt a rendeletet legelőször is a királynak felolvasták, általában megnyerte tetszését, azonban hiányzott belőle a rendelkezés azokra a zsidókra

vonatkozólag, akiket régebben, vagy később hurcoltak el Judeából; a király tehát jóságában és nagylelkűségében ezzel még kiegészíttette a rendeletet. Aztán parancsot adott, hogy utalványozzák ki a hivatalnokoknak és fizetőmestereknek a váltságdíjul szánt óriási összeget. Ez rögtön megtörtént és így alig hét nap alatt végre is hajtották a király rendeletét. Váltságdíjul több mint négyszázhatvan talentumot fizettek ki; a zsidók gazdái tudniillik a gyermekek fejében is követelték a százhúsz drachmát, a királyi rendelet értelmében, amely ezt a járulékot fejenkint vetette ki.

Miután mindent végrehajtottak a király szándéka szerint, felszólította Demetriost, hogy most már foglalja írásba javaslatát a zsidók könyveire vonatkozólag; tudniillik a Ptolemaeusok mindent nagyon pontosan és körülményesen intéztek. Ezért tartottam szükségesnek közölni itt nem csupán Demetrios beadványát és az ebben az ügyben váltott leveleket, hanem a fogadalmi ajándékok számát és költségeit, hogy mindenki megítélhesse, milyen fejedelmi módon bőkezű volt az ajándékozó, milyen kiváló volt a művészi munka s milyen tehetségesek voltak a művészek. A beadvány így hangzott: „Demetrios a nagy királynak. Király, mivel azt a megbízást adtad nekem, hogy összegyüjtsem a könyvtárad kiegészítésére szükséges könyveket és kellő gondossággal felkutassam mindazt, ami még hiányzik, én a legnagyobb szorgalommal elvégeztem a munkát és jelentem, hogy egyebek közt hiányoznak még a zsidók törvényei; mert ezek számunka érthetetlenek, mivel héber írással és héber nyelven vannak megírva. Mivel királyi gondoskodásod ezekre a könyvekre nem terjedt ki, lehetséges, hogy eddig úgy tájékoztattak téged, hogy ezek nem is tulságosan fontosak. Azonban feltétlenül figyelmedre kell méltatnod ezeket is, mert ez a törvénygyüjtemény olyan, hogy a legnagyobb bölcseségről és erkölcsi tisztaságról tesz bizonyságot, mintha magától Istentől származnék. Éppen ezért, mint az abderai Hekataios bizonyítja, sem a költők, sem a történetírók nem említik ezeket, valamint azokat a férfiakat sem, akik e könyvek előírásai szerint az alkotmányt berendezték. E törvénygyüjteményt mindig tiszteletreméltónak és szentnek tartották, úgy hogy avatatlannak nem volt szabad a szájára vennie. Ha tehát helyesnek tartod, király, írj a zsidók főpapjának, hogy küldjön neked minden törzsből hat öreget, akik a törvénykönyvben kiválóan járatosak. Tőlük majd megtudjuk ezeknek a könyveknek a pontos és hű szövegét és megkapjuk hite-

lés magyarázatukat, hogy kívánságodat méltó módon teljesíthessük."

Miután Demetrios átnyujottta ezt az iratot, a király megparancsolta, hogy írjanak ebben az ügyben Eleázár zsidó főpapnak és egyúttal értesítsék az Egyiptomban lévő zsidó rabszolgák szabadonbocsátásáról is. Egyúttal a király ötven talentum aranyat és óriási mennyiségű drágakövet küldött, hogy ezekből serlegeket, korsókat és csészéket készítsenek és megparancsolta a drágaköves ládák őreinek, engedjék meg a művészeknek, hogy tetszésük szerint válogassanak azokból. Ezenfelül a király száz talentumnyi összeget utalványozott ki a templomnak áldozatok bemutatására és egyéb szükségletekre. Mielőtt azonban az egyes ajándékokat leírnám, mindenekelőtt ide akarom iktatni az Eleázár főpaphoz intézett levél szövegét. Eleázár a következő módon nyerte el tisztségét: Óniás főpap halála után fia, Simon lett az utóda, aki istenfélelméért és népe iránt tanusított jóságáért az „igaz" melléknevet kapta. Mikor ez meghalt, fia Óniás még kiskorú volt, úgy hogy bátyja Eleázár nyerte el a főpapi méltóságot, akiről itt éppen szó van. Ptolemaeus tehát a következő levelet intézte hozzá: „Ptolemaeus király üdvözletét küldi Eleázár főpapnak. Országomban sok zsidó él, akiket a győztes perzsák rabszolgaságba hurcoltak, atyám azonban megbecsült; részben nagyobb zsolddal hadiszolgálatra kötelezte őket, részben pedig azokat, akik vele mentek Egyiptomba, az egyiptomiak fékentartására a várakba helyezte helyőrségül. Mikor én trónrakerültem, honfitársaiddal is, mint valamennyi alattvalómmal jóságosan bántam: több mint százezret, aki közülük rabszolgasorban élt, szabadonbocsáttattam és saját kincstáramból fizettem meg gazdáiknak a váltságdíjat. Miután szabadonbocsáttattam őket, akik koruknál fogva alkalmasak voltak a fegyveres szolgálatra, besoroztam katonáknak, néhányat pedig, akik hűségükkel kiérdemelték ezt a kitüntetést, udvari embereim sorába emeltem, abban a meggyőződésben, hogy Istennek kedves és pompás ajándékot adtam ezzel s e réven megnyerhetem kegyelmét. Tehát ezeknek, valamint a világ valamennyi zsidójának kedvére kívánok tenni, mikor arra határozom magam, hogy törvénykönyveteket héber nyelvből görög nyelvre fordíttatom és könyvtáramba besorozom. Szívességet tennél nekem, ha minden törzsből hat meglett korú és törvénytudó férfiút küldenél nekem, akik pontosan le tudnák fordítani a törvénykönyveket. Ha ezt megvalósítom, azt hiszem, nagy hírnevet szerzek vele. Elküldöm hozzád

Andreast, testőrségem parancsnokát és Aristaeust, ezt a két tekintélyes férfiút, hogy részletesen megbeszélhessétek ezt a dolgot, egyúttal küldök neked száz talentum ezüstöt fogadalmi ajándékul a templom számára és abból a célból, hogy áldozatokat mutassátok be. Nagyon szívesen venném, ha te is megírnád erre vonatkozó észrevételeidet."

Miután Eleázár megkapta a király levelét, túláradó szívességgel válaszolt rá: „Eleázár főpap üdvözletét küldi Ptolemaeus királynak. Kívánok jóegészséget neked, Arsinoë királynénak és gyermekeidnek. Leveled vétele után nagyon megörültem szándékodnak és a levelet mindjárt felolvastam a nyilvános gyűlésben, hogy a nép is tudomást szerezzen istenfélelmedről. Megmutattam a népnek küldeményedet, a húsz arany és harminc ezüst csészét, az öt korsót, a fogadalmi ajándékoknak szánt asztalt, valamint az áldozatok bemutatására és a templom szükségleteire adományozott száz talentumot, amit a te bizalmas barátaid, a tiszteletreméltó, nemes, tudós és hozzád méltón erényes férfiak, Andreas és Aristaeus meghoztak nekünk. Tudd meg tehát, hogy erőmtől telhetőleg mindent szívesen megteszek, ami szándékaidat előmozdíthatja, hogy lerójam a köteles hálát honfitársaim iránt tanusított jótéteményeidért. Éppen ezért azonnal áldozatot mutattam be érted, hugodért, gyermekeidért és barátaidért, és a nép velem együtt imádkozott Istenhez, hogy minden kívánságod teljesüljön, országod békét élvezzen és törvényeink lefordítása oly szerencsés véget érjen, mint akarod. Kiválasztottam minden törzsből hat idős férfiút, akiket a törvénykönyvekkel együtt elküldök hozzád. Jámborságodtól és igazságosságodtól elvárom, hogy a fordítás elkészülte után a könyveket visszaküldöd és gondoskodol az én kiküldötteim biztonságáról. Isten áldjon."

Ez a főpap válaszának szövege. Nem tartottam szükségesnek a hetven öreg nevét közölni, akiket Eleázár a törvénykönyvvel elküldött, de a levélben bent voltak neveik is. Viszont le akarom írni, mily pompásak és értékesek voltak az ajándékok, amelyeket a király Istennek adományozott, mert helyénvalónak tartom, hogy a király jámborságát mindenki megismerje. Nemcsak bőven adott pénzt ezekre az ajándékokra, hanem maga is elment a művészekhez és megtekintette a munkát, hogy semmit se végezzenek hanyagul vagy felületesen. Most tehát leírok minden egyes darabot; nem azért, mintha a történetírás megkövetelné az efféle leírást, hanem azért, hogy olvasóimnak fogalmat adjak a király ízléséről és bőkezűségéről.

Mindenekelőtt az asztalt írom le. A király óriási méretűre akarta csináltatni, tehát parancsot adott, tudakolják meg a jeruzsálemi asztal méreteit, s hogy vajjon lehetséges-e nagyobb asztalt készíteni. Mikor megtudta annak a nagyságát és azt is, hogy semmi akadálya sincs nagyobb asztal készítésének, kijelentette, hogy ötször akkora asztalt akar csináltatni, azonban attól tart, hogy ilyen óriási méretű asztalt nem használhatnak majd az istentiszteletnél; mivel azonban az a kívánsága, hogy ajándéka ne csupán látványosság legyen, hanem valóban használják is az istentiszteletnél, helyesebbnek gondolja, ha az asztalt nem csináltatja nagyobbra a másiknál, — amely egyébként azért lett ilyen kisméretű, mert nem volt hozzá elegendő arany, — azonban drága anyagból készítteti el. Mivel pedig megvolt az az adománya, hogy éles szemmel meglátta minden dolog lényegét és igen tehetségesen tudott kitalálni mindenféle új és csodálatos formákat, rendkívüli szorgalommal maga készíttette el a vázlatrajzokat, odaadta a művészeknek, meghagyta, hogy azok alapján dolgozzanak és pontosan a minták szerint annál könnyebben elkészíthessék a domborműveket.

Tehát a művészek az utasítások szerint az asztalt teljesen aranyból készítették; harmadfél könyök hosszú, egy könyök széles, másfél könyök magas volt. Az asztal szegélye tenyérnyire az asztallap fölé emelkedett; felső részei le voltak kerekítve s domborművük, bámulatos művészettel, háromágú kötélfonatot ábrázolt. Az asztal szögletei háromszögalakúak voltak; minden sarka ugyanazt a mintát mutatta, úgy hogy akármerre fordították, mindenütt pontosan ugyanaz a díszítés mutatkozott. A szegélynek az asztallap felé, vagyis befelé néző oldala is szépművű volt, de a külső oldal, amely jobban szembeötlik, még tökéletesebb remekmű volt. Ahol két-két oldal találkozott, a sarok kiugróban végződött és akármerre fordították az asztalt, az említett háromszögek mindig egyformáknak lászottak. A sarkokon a kötélfonat-alakú vertarany domborműbe drágaköveket illesztettek bele, amelyeket a kövek fúratain áthúzott aranyzsinór tartott össze. A szegély külső, szembeötlő oldalán gyönyörű, drágakőből faragott tojásfűzér húzódott, s ezt sűrűn vésett pálcikadíszek fogták össze. A tojásfűzér alatt a művészek domborművű koszorúkat készítettek, amelyek mindenféle gyümölcsből, csüngő szőlőfürtökből, kalászokból és közülük kibukkanó gránátalmákból álltak. Drágakövek adták meg az említett gyümölcsöknek a természetes színt. A köveket az asztalon mindenütt aranyfoglalatok tartották össze. A koszorú

alatt, éppen úgy mint fölötte, ugyancsak vésett pálcikákkal összefogott tojásfűzér húzódott és az asztal másik két oldalán is ugyanez a színes aranydombormű ragyogott, de úgy, hogy ha fordították is egyet az asztalon, mindig ugvanaz a minta mutatkozott. De ugyanez a művészi munka díszítette az asztallábakat is. Hozzátartozott még egy négyujjnyi széles aranylemez, amelybe az asztallábak be voltak eresztve; a lábakat a szegély alatt kapcsokkal és csatokkal erősítették az asztalhoz, úgy hogy akármerre fordították az asztalt, mindig ugyanazt a meglepő és káprázatos művészi munkát látta az ember. Az asztallapon meander-díszt véstek ki a művészek, közepébe színes csillagok alakjában drágaköveket raktak be: rubintot és smaragdot, amelyek csak úgy kápráztatták a szemet, és egyéb drágaköveket, amelyeket nagy értékükért csodálnak és hajszolnak az emberek. A meander-keret mellett zsinórfonat futott körben és középütt kerékformába csavarodott, amely kristállyal és borostyánkővel volt kirakva s élethűségével bámulatba ejtette és lenyűgözte a szemlélőt. A lábak fent liliomban végződtek; ezeknek levelei visszahajlottak az asztallap alá, úgy hogy csak a virág belseje tűnt szembe. A lábak talapzata egy-egy, tenyérnyi széles és nyolc ujjnyi vastag, kárbunkulus volt, ebbe voltak beleerősítve a vertarany lábak. A lábak mintáit finoman és aprólékos művészettel domborították: repkény, leveles szőlővessző és szőlőfürt volt a díszük, szakasztott olyan, mintha mind igazi volna. Mert oly finom és lehelletszerű munka volt valamennyi, hogy a szellő is megmozgatta és az ember szinte azt képzelhette volna, hogy nem is emberkéz műve, hanem a természet alkotása. Az asztalt három darabból állították össze, s ezek oly pontosan illettek egymásba, hogy nem lehetett észrevenni az összeforrasztás helyét. Az asztallap fél könyöknyi vastag volt. A királynak ez a fogadalmi ajándéka ilyen pompás, ilyen drága, ilyen dúsan díszített és ilyen élethű volt; és ha nem is volt nagyobb, mint a másik asztal, művészi kidolgozása, eredetisége és díszeinek pompája bizonyosan különb volt.

Ezenfelül csináltatott még két arany korsót; a talpától a közepéig mind a kettő pikkelyes ötvösmunka volt, gerince pedig mindenféle drágakövekkel volt kirakva. Efölött egy könyöknyi magasságban meander-dísz húzódott, amelyet igen változatos és művészi alakú drágakövekkel raktak ki; ehhez pálcikasor csatlakozott. Innen kezdve egészen az edény pereméig rombuszalakú hálóminta díszítette. A korsó közepén pajzsok voltak, négyujjnyi drágakövekből és ezek teljessé tették a szépségét.

A korsó peremét liliomlevelek, virágok és szőlővenyigék keretezték, amelyek koszorú módjára kígyóztak rajta köröskörül. Ilyen volt a két aranykorsó; mindegyiknek az űrtartalma két-két amphora volt. Az ezüsttárgyak fényesebben ragyogtak, mint a tükör, úgy hogy az ember tisztábban megláthatta magát bennük, mint a tükörben. Ezenfelül a király még harminc csészét készíttetett, és pedig aranyból és valamennyit repkény és domborművű szőlőlevél díszítette, de ezek nem voltak kirakva drágakövekkel. Ezek a műtárgyak nem csupán az alkotóművészek páratlan ügyességét dicsérték, hanem talán még ennél is nagyobb mértékben a király nagylelkűségét és bőkezűségét, mert az ő érdeme volt, hogy ezek a műalkotások ily tökéletesen sikerültek. Mert nem csupán bőségesen és bőkezűn megadott minden hozzávalót a művészeknek, hanem még az államügyeket is elhanyagolta és személyesen felügyelt a munkálatokra. Ezzel pedig a művészeket buzgóságra serkentette; fel is lelkesültek a király példáján s annál nagyobb odaadással szentelték magukat a munkának.

Ezek voltak tehát a fogadalmi ajándékok, amelyeket Ptolemaeus Jeruzsálembe küldött. Eleázár főpap a templomban helyezte el valamennyit; azokat, akik hozták, a legnagyobb megtiszteltetésekkel halmozta el, s mikor elutaztak, ajándékokat küldött velük a királynak. Mikor megérkeztek Alexandriába és Ptolemaeus értesült, hogy megjöttek s velük a hetven öreg, rögtön magához hivatta a két követet, Andreast és Aristaiost. Ezek átadták a főpap levelét és mindent elmondtak neki, amiről felvilágosítást kért. Mivel minél előbb szeretett volna beszélni az öregekkel, akik Jeruzsálemből jöttek, hogy a törvényeket lefordítsák, mindenki mást elbocsátott, aki hivatalos ügyekben kereste fel, tekintet nélkül a szokásra és a gyakorlatra. Tudniillik aki ilyen okból kereste fel, az minden ötödik napon járulhatott eléje, a követek azonban csak havonta egyszer. Ekkor tehát mindenki mást elküldött, hogy Eleázár követeit fogadhassa. Amint beléptek az öregek az ajándékokkal, amelyeket a főpap küldött velük a királynak, és a tekercsekkel, amelyeken aranybetűkkel voltak följegyezve a törvények, a király rögtön a könyvek felől kezdett kérdezősködni. Azok kivették tokjaikból s megmutatták neki; hosszasan csodálta a pergament finomságát és azt az ügyességet, amellyel a könyveket összefűzték. Azután köszönetet mondott az öregeknek, hogy eljöttek s még inkább annak, aki küldte őket, mindenekfelett pedig az Istennek, akitől ezek a törvények származnak. Miután az öregek a jelenlévőkkel együtt áldást mondtak

a királyra, ez túláradó örömében sírva fakadt, mert a természet úgy rendelte, hogy a legnagyobb öröm és fájdalom ugyanolyan külső jelekben nyilvánul meg. Azután átadatta a könyveket tisztviselőinek s megölelte az öregeket és azt mondta: helyes volt, hogy előbb látogatásuk céljáról beszélt velük, mielőtt még köszöntötte volna őket. Megígérte, hogy érkezésük napját ünneppé avatja és élete fogytáig évenkint megünnepli; véletlenül megérkezésük napja egybeesett azzal a nappal, amelyen a király egykor tengeri csatában legyőzte Antigonost. Azután meghívta ebédre az öregeket és a királyi palota közelében a legjobb szállást jelölte ki nekik.

Nikanor, akinek feladata volt a vendégek fogadása, azonnal magához hivatta Dorotheust, akinek viszont ellátásuk volt a kötelessége és meghagyta neki, hogy a vendégeket lássa el minden szükséges élelmiszerrel. A vendégfogadást a király a következőképpen szabályozta: minden városban amely ugyanígy kívánt gondoskodni a vendégek ellátásáról, tartózkodott egy királyi tisztviselő, akinek az volt a feladata, hogy gondoskodjék az érkező idegenekről és mindent bocsásson rendelkezésükre, amire szükségük van rendes életmódjuk folytatásához. Ennek az intézménynek az volt a célja, hogy az idegenek megtarthassák szokott életmódjukat és ne kelljen kellemetlenül érezniök, hogy idegenben vannak. Így történt a hetven öreggel is, akikről pompásan gondoskodott Dorotheos, mert jól ismerte életmódjukat. Személyesen tett meg minden intézkedést a vendégek ellátására és megvendégelésére és a király tanácsára az asztalt mindkét oldalán megterítette. Ptolemaeus tudniillik úgy intézkedett, hogy az öregek fele mellette üljön, másik fele pedig vele szemben, mert semmit sem akart elmulasztani, amivel megtisztelhette e férfiakat. Miután helyet foglaltak, parancsot adott Dorotheosnak, hogy vendégeinek teljesen úgy szolgálja fel az ebédet, ahogy ők Judeában megszokták. Éppen ezért behivatta az oltárszolgákat, az áldozókat és a többieket, akik rendszerint az imákat elmondták és megkérte a vendégek közül az egyetlen papot, Elizeust, hogy mondjon imádságot. Ez kiállt a középre s könyörgött a királyért és alattvalóiért s ekkor mindenki tapsolt örömében és éljenezte a királyt s utána hozzáfogtak a lakomához. Hosszabb szünet után a király filozófiai beszélgetésbe kezdett és mindegyikhez kérdést intézett a természettudomány és a filozófia köréből s mivel valamennyien tudtak válaszolni a föltett kérdésekre, a király rendkívül örült és tizenkét napon át megtartotta a közös ebédet. Aki pontosabban

kíván tájékozódni a beszélgetésekről, amelyeket a lakomákon folytattak, olvassa el azt a könyvet, amelyet Aristaios írt erről.

Az öregek nem csupán a király csodálatát vívták ki, hanem Menedemos filozófusét is, aki kénytelen volt beismerni, hogy van egy felsőbb lény, aki bölcs előrelátással kormányoz és igazgat mindent, s akitől ezek az öregek is kapták a meggyőző és ékes beszéd adományát. Ezzel véget is értek a filozófiai fejtegetések és a király kijelentette, hogy az öregek látogatásából igen nagy haszna volt, mert megtanulta tőlük, hogyan kell teljesíteni uralkodói kötelességeit. Azután megparancsolta, hogy az öregeknek adjanak fejenkint 3—3 talentumot és jelöljenek ki embereket, akik a szállásukra elkísérik őket. Három nap mulva elment értük Demetrios, kivitte őket hét stadionnyira a tengerbe nyúló és egy szigetre vezető töltésre, átment velük a sziget északi részébe és bevezette őket egy tengerparti házba, ahol megfelelő csendben és magányosságban dolgozhattak. Azután felszólította őket, hogy fogjanak hozzá a munkához, mivel minden rendelkezésükre áll, ami a fordításhoz szükséges. Az öregek rendkívül nagy szorgalommal hozzá is fogtak, hogy elkészítsék a pontos fordítást s naponta a kilencedik óráig dolgoztak. Azután testi szükségleteikről is gondoskodtak s ebben a tekintetben bőségesen rendelkezésükre állt minden szükséges élelmiszer, mert Dorotheusnak a király parancsára kötelessége volt minden nap sok mindent átvinni nekik a király asztaláról. Minden reggel elmentek a királyi palotába, köszöntötték Ptolemaeust, azután ugyanazon az úton visszatértek, megmosták kezeiket és hozzáfogtak a munkához. Mindent összevéve, a törvények leírása és fordítása 72 napig tartott. Akkor Demetrios azon a helyen, ahol a fordítást elvégezték, összegyűjtötte mind a zsidókat és a fordítók jelenlétében felolvasta munkájukat. A gyülekezet megéljenezte a fordítókat és megdícsérte Demetriost is a fordítás ötletéért, mert ezen a réven sok jóban részesítette őket. Aztán megkérték, hogy adja át olvasásra elöljáróiknak is a könyvet s valamennyien, a papok és a legöregebb fordítók, valamint a község elöljárói, kifejezték azt az óhajukat, hogy a fordítás, mivel ily pompásan sikerült, maradjon így és ne változtassanak rajta semmit. Ehhez az óhajhoz valamennyien hozzájárultak és elhatározták, hogy ha valaki észrevenné, hogy valami fölösleges dolog becsúszott a törvénybe, vagy esetleg kimaradt valami, arról alapos vizsgálattal meg kell győződni és csak azután szabad kijavítani. Ezt pedig bölcsen tették, mert ha már a fordítást egyszer kifogástalannak minősítették, akkor helyes volt, hogy változatlan maradjon.

A király már annak is nagyon örült, mikor látta, hogy terve megvalósult, de öröme fokozódott, mikor a könyveket felolvasták előtte. Megcsodálta a törvényhozó bölcseségét és éles elméjét és megkérdezte Demetriost, hogyan lehetséges, hogy ezt a bámulatraméltó törvénykönyvet sem a történetírók, sem a költők nem emlegetik. Demetrios azt válaszolta rá, hogy senki sem mert hozzányulni a könyvhöz, mert isteni és tiszteletreméltó és mert némelyek, akik meg merték tenni, Isten büntetését vonták magukra. Elmondta, hogy Theopompos, aki valamit ki akart írni a törvénykönyvből, több mint 30 napra megtébolyodott és világos pillanataiban könyörgéssel próbálta engesztelni Istent, mert ráébredt, hogy ez a cselekedete volt az oka megőrülésének. Egy álomlátásból csakugyan meg is tudta, hogy ez a szerencsétlenség azért szakadt rá, mert isteni dologhoz nyúlt azzal a szándékkal, hogy a közönséges emberekkel majd közli azt, de mihelyt erről a szándékáról lemondott, elméje rögtön megtisztult. Azután beszélt neki Theodektos tragédiaköltőről, aki állítólag egyik drámájában említeni akart valamit a szentkönyvek tartalmából és ezért szürke hályogot kapott. Miután fölismerte betegségének okát, kiengesztelte Isten és meggyógyult.

Miután a király Demetriostól megkapta a könyveket, hódolt előttük és megparancsolta, hogy a legnagyobb gondossággal ügyeljenek a könyvek épségére. Azután felszólította a fordítókat, hogy jöjjenek el hozzá gyakrabban Judeából, mert nemcsak hogy mindig nagy tisztelettel fogadja, hanem dúsan meg is ajándékozza majd őket. Most mindenesetre kötelességének érzi, mint mondta, hogy elbocsássa őket; de ha saját elhatározásukból visszajönnek hozzá, mindenben részük lesz, amit bölcseségükért megérdemelnek és amit a király bőkezűségétől elvárhatnak. Erre elbocsátotta őket, miután mindegyiknek három-három pompás szövetet, kétkét aranytalentumot, egy-egy talentum értékű serleget ajándékozott, továbbá azt az asztalterítőt, amelyet a királyi lakomákon használtak. Eleázár főpapnak küldött velük tíz ezüstlábú heverőt, továbbá minden hozzávalót, valamint egy 30 talentum értékű serleget, továbbá tíz ruhaszövetet és bíbort, egy pompás fejdíszt, száz könyök hosszú bisszus-szövetet, azután csészéket, tányérokat, serlegeket és két korsót, hogy azokat a templomban helyezze el. Végül levelet írt neki és kérte, hogy ha valamelyik öreg újra meg akarná látogatni őt, engedje meg neki, mert a legnagyobb élvezetnek tartja művelt emberekkel társalogni s mindig örömmel megosztja velük kincseit. Ezek azok a tiszteletadások és ajándékok, amelyekben Ptolemaeus Philadelphos a zsidókat részesítette.

3. FEJEZET

Ázsia királyai megtisztelik a zsidókat és városaikban polgárjogot adnak nekik

A zsidókat megbecsülték Ázsia királyai is, akiknek vezetése alatt hadiszolgálatot teljesítettek. Seleukos Nikator azokban a városokban, amelyeket Ázsiában és Alsó-Syriában alapított, valamint magában a fővárosban, Antiochiában, megadta nekik a polgárjogot és egyenjogúsította őket az ott lakó makedónokkal és görögökkel. Ezt a jogot ma is élvezik és ez már abból is kiderül, hogy a tornacsarnokok vezetői kötelesek meghatározott pénzösszeget kifizetni olaj helyett azoknak a zsidóknak, akik idegen olajat nem hajlandók használni. Midőn a legutóbbi háborúban Antiochia népe meg akarta szüntetni ezt a szokást, Mucianus, Syria akkori helytartója, továbbra is fenntartotta. Midőn később Vespasianus és fia Titus uralkodott a világon s Alexandria és Antiochia lakosai azt követelték, hogy a zsidókat fosszák meg polgárjoguktól, ezt a követelésüket nem teljesítették. Ebből nyilvánvaló, mily nemesek és nagylelkűek voltak a rómaiak, különösen pedig Vespasianus és Titus. Mert ámbár a zsidók elleni háborúban sok bajuk volt velük és haragudtak rájuk, mert nem akarták megadni magukat, hanem az utolsó pillanatig ellenálltak, mégsem engedték meg a zsidók fent említett jogainak csorbítását. Inkább erőt vettek a maguk haragján, valamint Alexandria és Antiochia lakosainak követelésén, és sem jóindulatból az utóbbiak iránt, sem pedig gyűlöletből az leigázottak iránt nem ragadtatták magukat arra, hogy a zsidók iránti nagylelkűségükből engedjenek. Mert az volt a meggyőződésük, hogy akik fegyvert ragadtak ellenük és a harcban alulmaradtak, már ezzel is eléggé megbűnhödtek, tehát azok, akik semmit sem vétettek, nem érdemlik meg, hogy jogaiktól megfosszák őket.

Köztudomású, hogy ugyanilyen érzülettel viseltetett a zsidók iránt Marcus Agrippa is. Mert midőn az iónok fellázadtak a zsidók ellen s azt követelték Agrippától, hogy csak nekik hagyja meg a polgárjogot, amelyet Antiochos, Seleukos unokája, adott nekik, akit a görögök megtestesült istennek neveznek, egyúttal azt is követelték, hogy a zsidókat egyenjogúsítsák velük, kötelezzék őket arra, hogy a görögök isteneit imádják; a zsidók az emiatt ellenük indított pert, amelyben damaskusi Nikolaos volt a védőjük, megnyerték, és megtarthatták vallási szokásaikat. Agrippa ugyanis kijelentette, hogy ezeken nincs joga változtatni. Ha erről valaki

részletesebben óhajt tájékozódni, olvassa el Damaskusi Nikolaos 123. és 124. könyvét. Agrippa döntésén pedig nem szabad csodálkozni, mivel akkor népünk nem háborúskodott a rómaiakkal. Ellenben Vespasianus és Titus nagylelkűsége megérdemli legnagyobb csodálatunkat, mert bár nagy háborúkat viseltek ellenünk, mégis mindig mérsékeltek maradtak irántunk. De folytatom elbeszélésemet ott, ahol abbahagytam.

Midőn Nagy Antiochos uralkodott Ázsiában, a zsidók és Coelesyria lakói sokat szenvedtek, mert egyre-másra pusztította országukat az ellenség. Ugyanis abban a háborúban, amelyet az említett király Ptolemaeus Philopator és fia Ptolemaeus Epiphanes ellen viselt, rengeteg csapás érte őket, akár győzött a király, akár nem, úgy hogy olyanok voltak, mint a viharban hánykódó hajó, amelyet minden oldalról hullámok ostromolnak. A zsidók Antiochos szerencséje és szerencsétlensége között őrlődtek. Mikor Antiochos végképpen legyőzte Ptolemaeust, elfoglalta Judeát. Philopator halála után fia nagy sereget küldött Coelesyria ellen, Skopas vezérlete alatt, aki számos városukon kívül a mi országunkat is elfoglalta. Nem sokkal utóbb Antiochos megverte Skopast a Jordán forrásainál s hadseregének jórészét elpusztította. Mikor ennek következményeként Antiochos azokat a coelesyriai városokat, amelyeket Skopas elfoglalt, valamint Samariát, hatalmába kerítette, a zsidók önként meghódoltak neki, bebocsátották városukba, hadseregét és elefántjait ellátták élelmiszerrel és segítettek neki a jeruzsálemi várban maradt Skopas-féle helyőrség megostromlásában. Antiochos méltányosnak tartotta megjutalmazni a zsidók hűségét és készségét, tehát írt hadvezéreinek és főembereinek; elismerte, hogy a zsidók nagy érdemeket szereztek és közölte velük, hogy milyen ajándékokkal óhajtja ezt meghálálni nekik. Ennek a levélnek a szövegét itt közlöm, de előbb el akarom mondani, hogy a megalopolisi Polybios is megerősíti ezeket az adataimat; ugyanis történelmének 10. könyvében ezt írja: „Skopas, Ptolemaeus hadvezére, megtámadta az északi vidékeket és tél idején meghódította a zsidó népet". Ugyanebben a könyvében tovább így ír: „Miután Antiochos legyőzte Skopast, elfoglalta Batanaet, Samariát, Abilát és Gadarát. Nem sokkal utóbb meghódoltak neki mindazok a zsidók, akik a Jeruzsálem nevezetű szent hely körül laktak. Erről, valamint istenük jelenlétéről a szentélyben még sokat mondhatnék, de máskorra halasztom." Ennyit mond Polybios a történelmében. Most folytatom megszakadt elbeszélésünket s mindenekelőtt közlöm Antiochos levelét:

„Antiochos király üdvözletét küldi Ptolemaeusnak. Amint a zsidók országába értem, rögtön bizonyságot tettek hűségükről; fényes fogadtatásban részesítettek, maga a vének tanácsa jött elém, katonáimat és elefántjaimat bőségesen ellátták élelmiszerrel és segítettek nekem az egyiptomi helyőrséget kiverni a várból. Tehát méltányosnak tartottam, hogy ezt viszonozzam nekik és mindenekelőtt helyreállítsam városukat, amelyet rengeteg csapás pusztított és újra benépesítsem, úgy, hogy visszahívom szétszóródott lakosait. Egyelőre elhatároztam, hogy jámborságukért fedezem áldozati szükségleteiket és küldök nekik állatokat, bort, olajat és tömjént 20.000 siklus értékben, továbbá országuk szokása szerint hat artaba búzalisztet, 1460 mérő búzát és 375 mérő sót. Mindezt pontosan ki kell szolgáltatni nekik parancsom szerint; hasonlóképpen meg kell kezdeni a munkát a templomon, az oszlopcsarnokon és mindenütt, ahol építőmunka szükséges. Az anyagot magában Judeában s a többi tartományban és a Libanonon kell beszerezni, de ezért semmiféle fizetséget nem szabad követelni tőlük. Ugyanezt rendelem minden egyéb munkára is, ami a templom szépítéséhez szükséges. A nép valamennyi tagjának joga van ősi törvényei szerint élni és a vének, a papok, a templomi jegyzők és az énekesek felmentendők a fejadó, a királyi tized és minden egyéb adó alól. Tehát hogy a város minél előbb benépesedjék, minden lakosának és mindazoknak, akik Hyperberetaios hónapjáig ott letelepednek, három évi adómentességet engedélyezek; hasonlóképpen elengedem nekik minden szolgáltatás egyharmadrészét, hogy nyomorúságukból minél előbb talpraálljanak. Ezenfelül mindazokat, akiket a városból rabszolgaságra hurcoltak, gyermekeikkel együtt felszabadítom és megparancsolom, hogy vagyonukat is adják vissza."

Ez a levél szövege. Ezenfelül egész birodalmában a következő rendeletet tette közhírré a templom érdekében: „Idegennek nem szabad belépnie a templomba, mert ez az ősi törvények szerint a zsidóknak is csak akkor van megengedve, ha elvégezték a megfelelő tisztulásokat. Senkinek sem szabad lovak, öszvérek, szelid és vadszamarak, párducok, rókák, nyulak vagy egyéb állatok húsát bevinni a városba, mert ezeknek élvezése tilos a zsidóknak; ugyancsak nem szabad behozni ezeknek az állatoknak a bőrét sem, s nem szabad efféle állatokat tartani a városban, mert csak olyan állatok lehetnek bent, amelyeket az Istennek szánt áldozatokra használnak. Aki ezt a rendeletet megszegi, köteles a papoknak 3000 ezüstdrachmát fizetni."

Egy másik rendeletében bizonyságot tett istenfélelmünkről és

hűségünkről, midőn egyszer az északi tartományokban időzött és értesült, hogy Lydiában és Phrygiában lázadás tört ki. Ebben a rendeletben megparancsolta hadvezérének Zeuxisnak, aki egyik legjobb barátja volt, hogy bizonyos számú zsidót küldjön Babylonból Phrygiába. A rendelet szövege ez: „Antiochos király üdvözletét küldi atyjának, Zeuxisnak. Én jól vagyok s neked is minden jót kívánok. Mivel értesültem, hogy Lybiában és Phrygiában lázadás tört ki, úgy véltem, hogy különös gondot kell ennek szentelnem; tehát tanácsot tartottam barátaimmal, hogy mitévők legyünk; elhatároztuk, hogy a várakban és a leginkább veszélyeztetett helyeken Mezopotámiából és Babylonból kétezer zsidó családot telepítünk le, minden szükséges felszereléssel. Ugyanis azt hiszem, hogy a zsidókból hűséges helyőrségek lesznek, egyrészt mert istenfélők, másrészt pedig azért is, mert tudom, hogy őseim fényes bizonyságot tettek megbízhatóságukról és készségükről. Ámbár letelepítésük nagy nehézségekbe ütközik, mégis meg akarom tartani ígéretemet, hogy saját törvényeik szerint élhessenek. Tehát ha letelepítetted őket az említett helyeken, adj mindegyiknek házhelyet, továbbá földet, hogy gabonát és bort termeljenek és tíz évre engedj el nekik minden tizedet. Addig pedig, amíg maguk nem arathatnak, juttass nekik bizonyos mennyiségű gabonát, mint szolgáimnak. Ugyancsak ki kell utalni a szükséges élelmiszereket az ő szolgáiknak is, hogy ez a jóindulat arra ösztönözze őket, hogy még buzgóbban szolgáljanak nekem. Amennyire tőled telik, gondoskodjál arról is, hogy ezt a népet senki se háborgassa.“ Ez elegendő bizonyság arra, hogy Nagy Antiochos mily jóindulattal viseltetett a zsidók iránt.

4. FEJEZET

Antiochos szövetséget köt Ptolemaeusszal. Ptolemaeus Euergetes haragra gerjed Oniás iránt. József barátságot köt Ptolemaeusszal. Egyéb tettei. Fia Hyrcanus

Ezután Antiochos barátságot és szövetséget kötött Ptolemaeusszal. Feleségül adta hozzá leányát, Kleopatrát és hozományul neki adta Coelesyriát, Samariát, Judeát és Phoinikiát. Mivel az adók most már megoszlottak a két király közt, az előkelők minden városban összevásárolták a szolgáltatásokat, behajtották az egész adót és minden királynak megfizették a maga járandóságát. Ebben az időben a szamaritánusok, akiknek jól ment dol-

guk, folyton nyugtalanították a zsidókat, elpusztították földjeiket és elhurcolták a lakókat. Ez Óniás főpap idején történt. Eleázár halála után ugyanis nagybátyja, Manasszé követte a főpapi méltóságban, ennek halála után pedig Simonnak, az „igazságosnak" fia lett a főpap; ez a Simon, mint már említettük, Eleázár testvére volt. Óniás szűk látókörű és fukar ember volt s ezért nem fizette meg azt a húsz ezüst-talentumnyi járulékot, amit elődei megfizettek a királyoknak a népért. Ezzel magára haragította Ptolemaeus királyt. Ez követet küldött Jeruzsálembe és szemrehányást tett Óniásnak, hogy nem fizette meg az adót, de meg is fenyegette, hogy ha a pénzt nem kapja meg, felosztja az országot és odatelepíti katonáit. A zsidók e fenyegetés hallatára megrémültek, Óniás azonban oly fukar volt, hogy nem törődött vele.

Abban az időben élt Jeruzsálemben bizonyos József, Tóbiásnak és Óniás főpap egyik hugának a fia, akit, bár fiatalember volt, mérsékletéért, okosságáért és igazságosságáért máris nagyon tiszteltek a jeruzsálemiak. Midőn anyjától értesült a követ megérkezéséről, — mert akkor éppen szülőfalujában, Fikolában tartózkodott, — bement a városba és szemére lobbantotta Óniásnak, hogy nem törődik honfitársai biztonságával, hanem inkább romlásba dönti a népet, mintsem hogy megváljon pénzétől; és szemébe vágta, hogy csak ennek a kedvéért kaparintotta meg az uralmat és szerezte meg a főpapi méltóságot. Ha pedig annyira imádja a pénzt, hogy annak a kedvéért hazáját veszedelembe, polgártársait pedig nyomorúságba hajlandó dönteni, akkor azt tanácsolja neki, forduljon a királyhoz és kérje meg, hogy az egész járandóságot, vagy legalább annak egy részét engedje el neki. Óniás azt felelte rá, hogy egyáltalán nem ragaszkodik az uralomhoz és ha lehetséges volna, szívesen letenné a főpapi méltóságot is; a királyhoz azonban nem megy el, mert ilyesmivel nem törődik. Ezután József arra kérte, engedje meg neki, hogy ő járjon közbe Ptolemaeusnál a nép érdekében. Ebbe Óniás beleegyezett, József pedig azonnal felment a templomba, gyűlésbe hívta a népet s bíztatta a polgárokat, hogy ne zavarodjanak meg és ne féljenek azért, mert nagybátyja, Óniás nem törődik velük. Kérte őket, ne búslakodjanak tovább, hanem reménykedjenek, mert ő maga megy el a királyhoz és ráveszi, hogy ne haragudjék a zsidókra. A nép hálásan megköszönte Józsefnek a vigasztalást, mire ez rögtön távozott a templomból, barátságosan fogadta Ptolemaeus követét, dúsan megajándé-

kozta és napokon át pompásan vendégelte, azután visszaküldte a királyhoz s megígérte, hogy hamarosan maga is utána megy. Most már ugyanis annál inkább kívánkozott elutazni a királyhoz, mert a követ is rábeszélte, hogy menjen Egyiptomba és megígérte, hogy mindenben a kezére jár, amit Ptolemaeustól ki akar eszközölni: ugyanis nagyon megtetszett neki József nyílt és becsületes jelleme.

Midőn a követ megérkezett Egyiptomba, beszámolt a királynak Óniás fukarságáról és József jelleméről és hozzátette, hogy ez maga is el akar látogatni hozzájuk, hogy előterjessze kérését a nép érdekében, mert ő a nép elöljárója. Annyira magasztalta az ifjút, hogy a királyt és feleségét, Kleopatrát már előre megnyerte Józsefnek, holott még itt sem volt. Eközben József samariai barátaitól pénzt kölcsönzött, megvásárolt mindent, ami az utazáshoz szükséges, ruhákat, poharakat, öszvéreket és az előkészület után, ami 20.000 drachma költséget emésztett fel, megindult Alexandriába. Úgy esett, hogy éppen ebben az időben Syria és Phoinikia városainak előkelői ugyancsak oda indultak, hogy kibéreljék az adójövedelmeket, amelyeket a király évente bérbeadott minden város legtekintélyesebb embereinek. Mikor ezek útközben találkoztak Józseffel, kicsúfolták szegénysége és egyszerűsége miatt. Midőn József Alexandriába megérkezett és megtudta, hogy a király Memphisben tartózkodik, elébe ment oda. A király feleségével és barátjával, Athenionnal, — ez volt a követ, akit József oly barátságosan fogadott, — éppen kocsiban ült, midőn Athenion megpillantotta Józsefet és figyelmeztette a királyt, hogy ez az a barátságos és nemes ifjú, akiről annyit beszélt, midőn Jeruzsálemből hazaérkezett. Ptolemaeus tehát elsőnek köszöntötte őt és meghívta, hogy szálljon be kocsijába. S miután József beült, a király rögtön panaszkodni kezdett Óniás eljárása miatt. József így felelt: „Bocsáss meg neki, már öreg ember. Bizonyára tudod, hogy az öregek épp oly értelmetlenek, mint a gyermekek. Azonban mi, fiatalabbak, mindenben rendelkezésedre állunk, úgy hogy nem lesz semmi kifogásod.“ A királynak megtetszett az ifjú kedvessége és udvariassága s mivel most már személyesen is megismerte, még jobban megkedvelte, úgy hogy a palotában jelölt ki neki lakást és naponta meghívta asztalához. S midőn a király megérkezett Alexandriába, a szíriai előkelők láthatták, hogy József ott ül mellette és ez sehogysem volt ínyükre.

Az adók bérbeadásának napján minden város előkelői aján-

latot tettek az adóbérletre. Syria, Phoinikia, Judea és Samaria adói fejében már 8000 talentumot ajánlottak, amikor József odaérkezett és az ajánlattevőknek szemükre lobbantotta, hogy ilyen keveset akarnak fizetni az adók fejében. Ő maga a kétszeresét ajánlotta és ezenfelül még azt is, hogy a királynak kiszolgáltatja azoknak a vagyonát, akik esetleg uralkodóháza ellen vétenek; mert az adókkal együtt az ilyesmiket is bérbeadták. A király örömmel hallotta ezt az ajánlatot és az adóbérletet Józsefnek juttatta, azzal a megokolással, hogy jövedelmeit tetemesen megduzzasztja; csak azt kérdezte még, vajjon tudna-e kezeseket is állítani. Erre ő nyomban így válaszolt: „Oly derék és tisztességes embereket adok kezesekül, hogy nem lehettek bizalmatlanok." Mikor a király felszólította, hogy nevezze meg őket, így felelt: „Király, téged magadat és hitvesedet állítom kezesekül, mindegyiket a jövedelem egy-egy feléért." Ptolemaeus jót nevetett ezen és kezesek nélkül is neki adta az adóbérletet. Ez sehogysem tetszett azoknak, akik a városokból Egyiptomba jöttek, mert úgy érezték, hogy megrövidítették őket. Tehát valamennyien nagyon szégyellték magukat és hazatértek.

Ezután József megkérte a királyt, adjon neki karhatalmat, hogy fizetésre kényszeríthesse azokat, akik esetleg megtagadják az adót, mire a király kétezer gyalogost adott melléje. Ekkor József a király barátaitól Alexandriában 500 talentumot kért kölcsön és visszaindult Syriába. Mikor Askalonba ért és a város lakosait felszólította adófizetésre, ezek nemcsak a fizetést tagadták meg, hanem még hetykén is beszéltek vele, mire József a város előkelői közül mintegy húszat elfogatott és kivégeztetett, vagyonukat pedig, amely majdnem ezer talentumra rúgott, elküldte a királynak és egyúttal jelentést tett neki az esetről. Ptolemaeus elcsodálkozott becsületességén, jóváhagyta a történteket és mindenben teljhatalmat adott neki. Mikor a szírek értesültek erről, megrémültek, s mivel az askaloniak kivégzése intő példa volt számukra, hogy mi történik azokkal, akik ellenkeznek, megnyitották kapuikat, Józsefet szívesen fogadták és megfizették az adót. Csak Betsán lakosai merészeltek szembeszállni vele s megtagadták az adót, pedig máskor szó nélkül megfizették. József itt is kivégeztette az előkelőket és vagyonukat megküldte a királynak. Miután ilyképpen rengeteg pénzt összegyüjtött, megfizette a bérletet s még jókora nyeresége maradt; ezt hatalmának megerősítésére fordította, mert okosnak tartotta, hogy vagyonával megalapítsa szerencséjét. Tehát titokban aján-

dékokat küldött a királynak és hitvesének, továbbá barátainak s a hatalmas udvari embereknek, hogy ezen az áron megszerezze jóindulatukat.

Huszonkét esztendeig élvezte ezt a szerencséjét. Egyik feleségétől hét gyermeke született, ezeken kívül pedig másik feleségétől, aki testvérének, Sálemnek a leánya volt, még egy fia, Hyrcanus. Másik feleségét így vette el: midőn egyszer bátyjával együtt Alexandriába ment, mert az egy ottani előkelő zsidóhoz akarta feleségül adni eladó leányát, meghívták a király asztalához és ez alkalommal meglátott egy táncosnőt, aki oly szép volt, hogy szerelemre gyulladt iránta. Ezt meg is mondta bátyjának, s megkérte, tartsa titokban ezt a bűnös vágyát és segítsen lecsillapítani, mivel a zsidóknak tilos idegen nőkkel közösülni. Salamon megígérte neki, hogy teljesíti kívánságát; de éjjel menyasszonyi díszbe öltöztette leányát, s beküldte hozzá, hogy háljon vele. József nem vette észre a megtévesztést, mivel kissé ittas volt és hált bátyja leányával. Miután ez több ízben megtörtént, egyre jobban megszerette; bátyjának pedig bevallotta, hogy a táncosnőt annyira szereti, hogy öngyilkos lesz, ha a király esetleg nem adja hozzá feleségül. Bátyja megnyugtatta és biztatta, hogy ne aggódjék, mert majd gondoskodik róla, hogy feleségül vehesse azt a nőt, akit szeret. És végül bevallotta neki az igazat: inkább megengedte, hogy megbecstelenítse az ő leányát, mintsem hogy megszegje a törvényt. József hálálkodott a testvéri szeretetnek ezért a bizonyságáért és feleségül vette leányát, akivel, mint említettük, Hyrcanust nemzette. Ez volt legifjabb fia s alig érte el tizenharmadik évét, máris oly testi erőről és szellemi képességekről tett bizonyságot, hogy testvérei nagyon irígykedtek rá, mert jóval különb volt náluk s valóban irígylésre méltó. De valamennyien lusták és felületesek voltak s úgy tértek haza, hogy oktalanok maradtak és semmit sem tanultak. Erre legifjabb fiát, Hyrcanust, háromszáz iga ökörrel kétnapi járóföldre kiküldte a határba, hogy felszántsa a földet, de elrejtette a járomszíjakat. Midőn Hyrcanus kiért a kijelölt helyre és a szíjakat nem találta, az ökörhajcsárok azt tanácsolták neki, küldjön be közülük egyetkettőt atyjához a szíjakért. De nem fogadta el tanácsukat, mert úgy gondolta, nem szabad annyi időt elvesztegetnie, ameddig várná a küldöncöket, tehát ehelyett valami ravasz dolgot eszelt ki, ami idősebb embernek is a becsületére vált volna. Tudniillik tíz iga ökröt levágatott, húsukat kiosztotta a munkásoknak, bőrükből pedig szíjat hasogatott, a szíjakat fölszerelte a jármokra, atyja meghagyása szerint fölszántotta a földet és hazatért. Mikor

megérkezett, atyja még jobban megszerette okosságáért, megdícsérte bátor elhatározásáért s még fokozottabban dédelgette, mintha ő volna az egyetlen édesfia; ez testvéreinek sehogysem tetszett.

Ezidőtájt hírét vette, hogy Ptolemaeusnak fia született s ennek az eseménynek megünneplésére Syria, valamint a hozzátartozó vidék főemberei nagy pompával Alexandriába vonultak. Mivel pedig ő agg kora miatt már nem utazhatott oda, megkérdezte fiait, melyik volna hajlandó elmenni a királyhoz. Az idősebbek vonakodtak, mert azt mondták, hogy járatlanok az udvari életben s azt tanácsolták, hogy küldje el öccsüket, Hyrcanust. Ez kedve szerint volt; hivatta Hyrcanust s megkérdezte, vajjon elmehetne-e a királyhoz és kedve volna-e hozzá. Hyrcanus rögtön kijelentette, hogy szívesen elmegy s azt is megmondta, hogy nincs szüksége sok pénzre, mert takarékosan fog élni: tízezer drachma elegendő lesz. József örült fia szerénységének. Ekkor Hyrcanus azt tanácsolta atyjának, hogy a királynak szánt ajándékokat ne otthonról küldje, hanem adjon utasítást alexandriai intézőjének, hogy fizessen neki annyi pénzt, amennyire szüksége lesz az elképzelhető legszebb és legdrágább ajándékok megvásárlására. Atyja úgy gondolta, hogy tíz talentum elegendő lesz a királynak szánt ajándékokra, megdicsérte Hyrcanust az okos tanácsért és írt intézőjének, Arionnak, aki Alexandriában lévő minden pénzét kezelte, ami nem volt kevesebb háromezer talentumnál; József ugyanis minden szíriai jövedelmét Alexandriába küldte, és ha elérkezett az a nap, amikor a királynak meg kellett fizetni az adóbérletet, írásbeli megbízást adott Arionnak a fizetésre. Tehát ehhez az Arionhoz kért Hyrcanus levelet atyjától s mikor megkapta, elutazott Alexandriába. Alig hogy eltávozott, bátyjai írtak a király főembereinek, hogy öljék meg őt.

Amint megérkezett Alexandriába, átadta a levelet Arionnak. Ez megkérdezte, hány talentumra van szüksége; úgy gondolta, hogy tízegynéhány talentumot fog kérni. De mikor azt felelte, hogy ezer talentumot kér, Arion haragra lobbant és szemére vetette, hogy bizonyára tékozló módon akar élni. Emlékeztette arra, mennyi fáradság és nélkülözés árán gyűjtötte atyja ezt a vagyont és figyelmeztette, hogy kövesse atyja példáját; nem ad neki többet tíz talentumnál, ezt is arra, hogy a királynak ajándékot vásároljon. Az ifjú felháborodott emiatt és börtönbe vettette Ariont. Arion felesége rögtön jelentette ezt Kleopatrának, aki nagyon nagyrabecsülte Ariont és megkérte, hogy büntettesse meg az ifjút.

Kleopatra jelentette a dolgot a királynak, Ptolemaeus pedig megüzente Hyrcanusnak: csodálkozik, hogy mint atyjának kiküldöttje még nem jelentkezett nála, sőt intézőjét bebörtönöztette; megparancsolta, hogy haladéktalanul jöjjön el és okolja meg eljárását. Az ifjú állítólag azzal válaszolt a király üzenetére, hogy a zsidó törvény megtiltja minden fiúnak, hogy egyék az áldozati húsból, mielőtt el nem megy a templomba és nem áldoz Istennek. Ez a gondolatmenet vezette őt is, mikor nem ment el a királyhoz, hanem várni akart addig, amíg atyja jótevőjének ajándékokat is vihet. A rabszolgát pedig azért büntette meg, mert nem engedelmeskedett parancsának; ugyanis teljesen mindegy, vajjon nagyúr-e a gazdája, vagy kisember; ha az ilyen embereket nem büntetnők meg, akkor a király sem csodálkozhatnék rajta, hogy alattvalói fittyet hánynak a szavára. Ptolemaeus ennek hallatára felkacagott s megcsodálta az ifjú nemes gondolkodásmódját.

Midőn Arion értesült a király állásfoglalásáról és hogy sehonnan sem várhat segítséget, kifizette az ifjúnak az ezer talentumot, csak hogy kiszabadulhasson a börtönből. Három nap mulva Hyrcanus a király és királyné elé járult hódolni. Barátságosan fogadták és atyja iránt érzett tiszteletük jeléül pompásan megvendégelték. Azután titokban elment a rabszolgakereskedőkhöz és vásárolt tőlük száz jóalakú és írástudó rabszolgát, darabonkint egy talentumért és ugyanannyi rabszolgalányt ugyanannyiért. Mikor pedig az ország előkelőivel együtt meghívták a király asztalához, az utolsó helyet jelölték ki neki, mert fiatalsága miatt semmibe vették azok, akik a vendégek helyét kijelölték. Midőn a többi vendég mind Hyrcanus előtt halmozta fel a csontokat, amelyekről lerágták a húst, egészen tele lett előtte az asztal; azután pedig addig biztatták a király udvari bolondját, Tryphont, — akinek az volt a feladata, hogy lakomákon gondoskodjék a tréfáról és nevettetésről, — hogy végre odament a királyhoz és így szólt hozzá: „Látod-e uram, mennyi csont tornyosul Hyrcanus előtt? Amint ő erről a rengeteg csontról lerágta a húst, az apja is éppen úgy falta föl egész Syriát.“ Tryphonnak ezen a tréfáján jót nevetett a király és megkérdezte Hyrcanust, mért van annyi csont előtte. „Nincs ebben semmi különös, uram — felelte — mert a csontot is megenni a hússal együtt, mint ahogy ezek tették, — és közben odavágott szemével a többi vendégre, — akik előtt egyetlen darab csont sincs, kutyaszokás; mert az emberek csak a húst eszik meg, a csontot pedig eldobják és így tettem én is, mert én embernek érzem magamat“. A király elcsodálkozott a szellemes válaszon és fölszólította a többieket is, hogy

tapsolják meg, mert tetszett neki a fiatalember csattanós visszavágása. Másnap Hyrcanus sorrajárta a király barátait és a hatalmas udvari embereket, köszöntötte őket és egyúttal érdeklődött a szolgáiknál, mit ajándékoznak uraik a királynak a királyfi születése alkalmából. Mikor hallotta, hogy egyesek tíz talentumot adnak, a nagyobb rangúak pedig vagyonuk arányában, sajnálkozott, hogy nem adhat ily nagy ajándékot, mert nincs több pénze öt talentumnál. A szolgák megjelentették az uraiknak, amit hallottak, s azok máris örültek, hogy József szegényes ajándékán majd megbotránkozik a király, ő pedig kegyvesztett lesz. Mikor tehát elérkezett a napja, a többiek, akik azt hitték, hogy a legnagyobb ajándékot adják, mindössze húsz talentumot vittek a királynak, Hyrcanus pedig a száz rabszolgának és a száz rabszolgalánynak, akiket megvásárolt, fejenkint egy-egy talentumot adott a kezébe és a rabszolgákat a király, a rabszolgalányokat pedig Kleopatra elé vezette. És midőn valamennyien, elsősorban a király és a királyné elámultak a váratlanul dús ajándékon, a király barátainak és szolgáinak is sok-sok talentum értékű ajándékot adott, hogy biztosítsa magát áskálódásaik ellen; mert megtudta, hogy bátyjai ezeket biztatták fel az ő megölésére. Ptolemaeust nagyon meghatotta az ifjú bőkezűsége, tehát felszólította, hogy válasszon magának tetszése szerint ajándékot. Hyrcanus csak azt kérte, hogy írjon róla atyjának és bátyjainak. A király kitüntette kegyeivel, dúsan megajándékozta, írt atyjának és bátyjainak s valamennyi hadvezérének és tisztviselőjének is és útra bocsátotta az ifjút. Mikor bátyjai megtudták, mily barátságosan fogadta Hyrcanust a király és mily nagy dicsőséggel tér haza, elébe mentek, hogy megöljék, még pedig atyjuk tudtával; mert ez is nagyon haragudott rá, hogy óriási összeget kiadott az ajándékokra, tehát esze ágában sem volt megmenteni őt. De József, mivel félt a királytól, nem merte nyiltan megmutatni, mennyire haragszik fiára. Midőn pedig Hyrcanus összeverekedett bátyjaival, kísérőik közül sokat levágott, bátyjai közül is kettőt, a többi Jeruzsálembe menekült atyjukhoz. Azután Hyrcanus maga is bement a városba. De mikor senki sem akarta befogadni, félelmében átment a Jordánon túli vidékre és ott is maradt és az ott lakó barbárokat adófizetésre kényszerítette.

Ebben az időben Ázsiában Seleukos Soter, Nagy Antiochos fia uralkodott. Ugyanekkor halt meg Hyrcanus atyja József, ez az ügyes és tehetséges férfiú, aki a zsidó népet a szegénységből és nyomorúságból jobb és dúsabb élethez juttatta és huszonkét évig

intézte az adóbehajtást Syriában, Phoinikiában és Samariában. Nagybátyja Óniás is hamarosan meghalt és a főpapi méltóságot fia, Simon örökölte.

Ennek halála után fia Óniás lett a főpap s ehhez Areios lakedaimoni király követeket küldött ilyen szövegű levéllel: „Areios lakedaimoni király köszönti Óniást. Találtunk itt egy írást, amelyben azt olvastuk, hogy a zsidók a lakedaimoniakkal azonos törzsből származnak, még pedig Ábrám nemzetségéből. Mivel tehát testvéreink vagytok, tudassátok velünk kívánságaitokat. Mi is ugyanazt tesszük és ami a tietek, azt a magunkénak is tekintjük és a mi javaink is legyenek közösek veletek. Ezt a levelünket Demoteles nevű megbízottunk viszi hozzátok: a levél négyszögletű, pecsétje sárkányra támadó sast ábrázol". Ez annak a levélnek a szövege, amelyet a lakedaimoniak királya küldött.

Miután József meghalt, fiai viszálykodást támasztottak a nép között. Mert az idősebbek sereggel vonultak Hyrcanus ellen, aki a legifjabb volt köztük, úgy hogy a nép megoszlott. Nagyobb része az idősebb fiúkhoz húzott s velük tartott Simon főpap is, a rokonság miatt. Ennélfogva Hyrcanus már nem mert visszatérni Jeruzsálembe, hanem megtelepedett a Jordánon túl és folyton háborúskodott az arabokkal, sokat megölt közülük, sokat foglyul ejtett. Erős várat is épített, amely egészen a tetőzetéig fehér márványból készült s köröskörül óriási domborművű állatalakok díszítették. A vár körül széles és mély árkot ásatott. A szemközt lévő hegyen a sziklákat megfúratta és sok stadion hosszúságú barlangokat vájatott bennük, s ezekben helyiségeket rendezett be, részben lakomázásra, részben pedig lakó és hálóhelyül; sok-sok forrás vizét is bevezette ide, amelyek szépítették és üdítették ezt a földalatti palotát. A barlangok szádját csak akkorára vájatta, hogy egy ember éppen befért rajtuk s ezt biztonság okáért cselekedte; tudniillik úgy gondolta, hogy ha egyszer bátyjai ostrom alá veszik, így megmenekülhet előlük. Ezenfelül mindenféle nagyságú palotákat építtetett és ezeket végeláthatatlan kertekkel vette körül. Ezt a telepet Tyrusnak nevezte el. Ez a hely Arábia és Judaea közt van, túl a Jordánon nem messze Hesbontól. Itt Hyrcanus hét esztendeig uralkodott, mindaddig, míg Seleukos volt Syria ura. Ennek halála után testvére, Antiochos Epiphanes lépett trónra. Közben meghalt Ptolemaeus egyiptomi király is, akinek ugyancsak Epiphanes volt a másik neve; két kiskorú fiú maradt utána, az idősebbiknek Philometor, a fiatalabbiknak Physkon volt a neve. Midőn Hyrcanus fölismerte, mily nagy hata-

lom Antiochos, attól tartott, hogy az arabok ellen viselt háborúi miatt elfogja és kivégezteti s ezért öngyilkos lett. Minden vagyonát elkobozta Antiochos.

5. FEJEZET

A zsidók széthúzása. Antiochos hadjárata Jeruzsálem ellen. A szamaritánusok garizim-hegyi templomukat Zeusnak szentelik

Mivel ezidőtájt Óniás főpap is meghalt, a király a főpapi méltóságot testvérére, Józsuéra ruházta, mert Óniás fia még gyermek volt; e gyermek történetét később majd részletesen elmondom. Egyébként a király nem sokkal utóbb haragjában megfosztotta Józsuét, Óniás testvérét, a főpapi méltóságtól és ennek ugyancsak Óniás nevű öccsét tette meg főpapnak. Simonnak ugyanis három fia volt s mind a háromból főpap lett; ezek közül Józsue a Jason, Óniás pedig a Menelaos nevet vette fel. Midőn Józsue, az előbbi főpap, és a később ugyanerre a méltóságra emelt Menelaos között viszálykodás tört ki és a nép két részre szakadt, Tóbiás fiai Menelaos pártjára álltak, a nép nagyobb része azonban Jasonhoz csatlakozott, aki annyira megszorongatta Menelaost és Tóbiás fiait, hogy ezek Antiochoshoz menekültek és kijelentették előtte, hogy ősi törvényeiktől és szokásaiktól el akarnak szakadni és a görög szokások s a király törvényei szerint akarnak élni; ezért kérik, engedje meg nekik, hogy Jeruzsálemben tornacsarnokot építhessenek. Miután a király megadta az engedélyt, eltakarták körülmetélt testrészüket, úgy hogy meztelenül sem lehetett testüket a görögökétől megkülönböztetni; így szakítottak ősi szokásaikkal és más népek életmódját utánozták.

Antiochos, akinek uralkodása mindenben sikeres volt, elhatározta, hogy hadjáratot indít Egyiptom ellen, hogy elfoglalja. Ptolemaeus gyermekeit, mivel még kicsinyek voltak és nem gondolhattak ellenállásra, nem vette komolyan. Tehát nagy hadsereggel Pelusiumba ment, csellel kijátszotta Ptolemaeus Philometort és elfoglalta Egyiptomot. Miután Memphis környékére érkezett és a várost elfoglalta, megindult Alexandria ellen, hogy ezt is hatalmába kerítse a királlyal, Ptolemaeusszal együtt. De hamarosan nemcsak Alexandria alól, hanem egész Egyiptomból ki kellett vonulnia, mert a rómaiak kitiltották az országból, mint más művemben már régebben elmondtam. Most részletesen le akarom írni, hogy ez a király hogyan foglalta el Judeát és a templomot. Mivel előbbi munkámban ezeket az eseményeket csak rövi-

den említettem meg, szükségesnek tartom most részletesen elbeszélni.

Miután Antiochos király a rómaiaktól való félelmében kivonult Egyiptomból, hadseregével Jeruzsálem ellen indult és a Seleukos-család uralkodásának 143. évében a város alá érkezett. Kardcsapás nélkül elfoglalta a várost, mert hívei megnyitották a kapukat. Alighogy Jeruzsálemet hatalmába kerítette, az ellenpárt hívei közül sokat megöletett, rengeteg kincset összeharácsolt, azután visszatért Antiochiába.

Azonban a 145. évben, vagyis két évvel később, huszonötödik napján annak a hónapnak, amelynek neve nálunk Chaslev, a makedonoknál pedig Apellaios, a 153. olympias idején a király nagy hadsereggel visszatért Jeruzsálembe s miközben békés szándékot színlelt, a várost csellel elfoglalta. Ezúttal azonban azokat sem kímélte meg, akik bebocsátották a városba, mert kapzsiságában csak egyetlen vágya volt: elrabolni a templom kincseit; hiszen látta a templomban a rengeteg aranyat s a drága és művészi fogadalmi ajándékokat. Hogy mindezt elrabolhassa, még azt a szerződést is megszegte, amelyet a saját híveivel kötött. Tehát teljesen kifosztotta a templomot, elhurcolta a szent edényeket, az arany mécstartókat, az arany oltárt, az asztalt és a tömjéntartókat és még a bisszusból és skarlátszövetből készült függönyöket sem hagyta ott. Ugyancsak kiürítette a titkos kincseskamrát és egyáltalán semmi értékes tárgyat nem hagyott meg, úgy hogy a zsidókat emiatt nagy szomorkodás töltötte el. Ezenfelül megtiltotta nekik a mindennapi áldozatokat, amelyeket a törvény szerint bemutattak Istennek, feldúlta az egész várost, a lakosság egy részét leölte, a többieket feleségestül és gyermekestül fogságba hurcolta, összesen tízezer embert. A legszebb városrészeket felgyújtatta, a falakat lebontatta s az alsóvárosban erődítményt építtetett, amely igen magas volt, a templomnál is magasabb. Ezt az erődítményt magas falakkal erősítette meg és makedon helyőrséggel rakta meg; ugyancsak itt tanyáztak a népből az istentelenek és elvetemedettek, akik rengeteg szenvedést okoztak honfitársaiknak. Az oltár helyén a király más oltárt emelt, ezen sertéseket vágott és így mutatott be áldozatokat, holott ez törvénytelen volt és az ősi zsidó istentiszteletben tilos. Azután kényszerítette a zsidókat, hogy abbahagyják istenük tiszteletét és az ő isteneit imádják, ezeknek minden városban és minden faluban oltárokat emeljenek és naponta sertéseket áldozzanak. Megtiltotta nekik, hogy gyermekeiket körülmetéljék és büntetéssel fenyegette meg azokat, akiket rajtakapnak az ilyesmin; és hogy a népet

parancsai teljesítésére kényszerítse, felügyelőket nevezett ki. A zsidók közül sokan engedelmeskedtek a király parancsainak, részben önként, részben azért, mert féltek a büntetéstől. amellyel megfenyegette őket. Azonban az előkelők és a bátrak nem sokat törődtek vele, hanem megtartották ősi törvényeiket, mert semmibe sem vették a büntetést, amellyel az engedetleneket megfenyegette; s ezért naponta sokat kivégeztek közülük, keserves kínzások között: megkorbácsolták és megcsonkították, azután elevenen keresztre feszítették őket; az asszonyokat és a körülmetélt fiúkat a király parancsára megfojtották és az utóbbiakat keresztrefeszített szüleik nyakába akasztották. Ahány szent könyvet vagy törvénytekercset találtak, mind elégették, azokat pedig, akiknél megtalálták, gonosztevők módjára kivégezték.

Midőn a szamaritánusok látták a zsidók szenvedéseit, megint letagadták, hogy rokonaik és kijelentették, hogy a garizim-hegyi templom nem a mindenható Isten szentélye; hanem, már régebben leírt jellemükhöz híven, a médek és perzsák sarjadékainak mondták magukat, aminthogy tulajdonképpen azok is. Tehát követeket küldtek Antiochoshoz és előterjesztésükben ezt írták: „A Szichem városában lakó sidoniak Antiochos királynak, a megtestesült istennek: őseink, mivel sűrűn pusztították országukat a járványok, egy régi babona alapján azt a szokást honosították meg, hogy megünneplik azt a napot, amelyet a zsidók Sabbatnak neveznek és abban a templomban, amelyet a Garizim-hegyen építettek, — de nem szenteltek semmiféle istennek — bemutatták a köteles áldozatokat. Mivel a zsidókat gonoszságuk miatt érdemük szerint megbüntetted, a királyi tisztviselők minket is ugyanazokkal a büntetésekkel sujtanak, mert azt hiszik, hogy rokonaik vagyunk és éppen olyan gonoszok, mint ők, holott mi sidoni származásúak vagyunk, ami állami feljegyzéseinkből is kiderül. Ennélfogva esedezünk, hogy mint jótevőnk és megmentőnk, utasítsd helytartódat, Apolloniost és megbízottadat, Nikanort, hogy ne vádoljanak minket ugyanazokkal a gaztettekkel, mint a zsidókat, akiktől származásunk és életmódunk tekintetében teljesen eltérünk és hagyjanak minket békén. Egyúttal azért is esedezünk, hogy templomunkat, amelyet még eddig egyik isten nevére sem szenteltünk, legyen szabad a görög Zeus nevéről elneveznünk. Ily módon megkímélnek bennünket a további zaklatástól, félelem nélkül dolgozhatunk és akkor megfizethetjük neked a nagyobb adót.“ A szamaritánusoknak erre a kérvényére a király ezzel a leirattal válaszolt: „Antiochos király Nikanornak. A Szichemben lakó sidoniak a mellékelt kérvényt intézték hozzám. Mivel a ta-

nácskozásban, amelyet tanácsosainkkal tartottunk, a sidoniak követei bebizonyították, hogy a zsidók terhére rótt bűncselekményeket ők nem követték el, hanem görög módra szeretnének élni, felmentjük őket minden vád alól s megparancsoljuk, hogy templomukat, kérelmük szerint, a görög Zeusról nevezzék el". Ugyanezt a leiratot megküldte Apollonios helytartónak is a 146. év Hekatombaion havának 18. napján.

6. FEJEZET

A hásmoneus Matatiás egymaga szembeszáll Antiochos parancsaival és megveri hadvezéreit. Matatiás halála. Utódja Judás

Ezidőtájt Modin judeai faluban lakott egy Matatiás nevű ember, János fia, aki Simon fia volt, aki Hásmon fia volt. Ő pap volt Jóárib fiai közül, Jeruzsálemból származott és öt fia volt: János, másik nevén Gáddisz, Simon, másik nevén Tászi, Judás, másik nevén Makkabeus, Eleázár, másik nevén Ábáron, és Jónátás, másik nevén Áffus. Ez a Matatiás kesergett fiai előtt népe nyomorúságán, a város kifosztásán, a templom kirablásán és az alkotmány megváltoztatásán és kijelentette nekik: jobb meghalni az ősök törvényeiért, mint ilyen gyalázatos életet élni.

Midőn azok a tisztviselők, akiket a király azért nevezett ki, hogy a zsidókat parancsai teljesítésére kényszerítsék, eljutottak Modinba, s a falu lakosait a királytól elrendelt áldozatok bemutatására akarták szorítani, azt követelték Matatiástól, aki tudományáért a legnagyobb tekintély volt köztük, hogy ő kezdje el az áldozatot, mert akkor a polgárok is követik példáját és a király majd kegyeivel tünteti ki. Matatiás azonban megtagadta az áldozatot és kijelentette, hogy ha más családok akár félelemből, akár meghúnyászkodásból teljesítik Antiochos parancsait, ő fiaival együtt sohasem lesz hajlandó hűtlenül elpártolni atyái Istenétől. Alighogy ezt kimondta, előlépett egy zsidó és bemutatta az áldozatot a király parancsa szerint. Matatiás ennek láttára fiaival együtt kardot rántott, megölte a zsidót ott az oltárnál, meggyilkolta Apelles királyi tisztviselőt is, aki amazt az áldozatra kényszerítette, megölt még néhány katonát és felkiáltott: „Mindaz, aki buzgólkodik az ősi törvényért és Isten tiszteletéért, jőjjön utánam!" Erre ott hagyta minden vagyonát és fiaival együtt kivonult a pusztába, ahová még sokan utána szöktek és barlangokban telepedtek meg. Mikor a király hadvezérei értesültek erről, a jeruzsá-

lemi vár egész helyőrségét fegyverbe szólították és kimentek a zsidók után a pusztába. Miután utólérték őket, először rábeszéléssel próbálkoztak, hogy térjenek észre, gondoljanak saját javukra s ne kényszerítsék őket arra, hogy hadijog szerint bánjanak el velük. A zsidók azonban rá se hederítettek a szavaikra, hanem megmaradtak elhatározásuk mellett; a katonák fölháborodtak ezen, Sabbat napján megtámadták és tűzzel pusztították el őket barlangjaikban, ők pedig semmi ellenállást sem tanúsítottak és még a bejáratot sem torlaszolták el: tudniillik az ünnep miatt minden testi munkától tartózkodtak s a Sabbat-napot még halálos veszedelmükben sem akarták megszentségteleníteni, mert a törvény ezen a napon teljes munkaszünetet parancsol. Így feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megfulladtak a barlangokban, mintegy ezer ember; de sokan meg is menekültek és ezek Matatiáshoz csatlakoztak és őt vezérükké választották. Ez pedig mindenekelőtt oktatta őket, hogy Sabbat-napon is kell harcolniok; mert ha ezt nem teszik meg, csak azért, hogy megtartsák a törvényt, akkor önmaguk ellenségei és az ellenség mindig ezen a napon fogja megtámadni őket, amikor ők nem védekezhetnek és akkor valamennyien ellenállás és harc nélkül fognak elpusztulni. Ezekkel a szavaival meggyőzte őket és ezért azóta is fennmaradt az a szokás, hogy ha szükséges, szombaton is szabad harcolni. Matatiás lassankint nagy sereget gyüjtött, elpusztította a bálványoltárokat és ha egy-egy hitehagyottat kézrekerített, kivégeztette. Tudniillik sokan félelmükben a szomszédos néptörzsekhez menekültek. Azután a még körül nem metélt fiúkat körülmetéltette és elűzte a királyi tisztviselőket.

Még csak egy éve vezérkedett, amikor betegségbe esett; magához hivatta fiait és így beszélt hozzájuk: „Gyermekeim, én most eltávozom a halál útján, de rátok hagyom meggyőződésemet és könyörögve kérlek: őrizzétek meg híven, gondoljatok mindig atyátok és nevelőtök hitére, maradjatok hívek az ősi hagyományhoz és veszedelemben forgó régi alkotmányunkat mentsétek meg. Nehogy félrevezessenek benneteket azok, akik akár önként, akár kényszerből hűtlenek lettek hozzá, hanem maradjatok mindig méltók hozzám, szálljatok szembe minden erőszakkal és minden kényszerrel és úgy edzzétek meg lelketeket, hogy ha elkerülhetetlen, meg is haltok törvényeinkért. Gondoljátok meg, hogy ha megmaradtok ebben a meggyőződésben, Isten nem hagy el benneteket, hanem újra visszaadja elvesztett függetlenségteket és szabadságtokat, hogy azután biztonságban tovább élhessetek a magatok szokása szerint. Mert testünk halandó és esendő, tetteink

emléke azonban halhatatlanságot szerez nekünk. Ezért lelkesedjetek dicső vállalkozásokra, a legnagyobb nehézségektől se riadjatok vissza, és ha kell, az életet is dobjátok oda szívesen áldozatul. Főképpen egyetértésre intelek benneteket: legyen mindegyitek vitéz a maga módján, de ismerje el a többiek kiválóságát is! Testvéreteket, Simont, aki okos ember, tekintsétek atyátoknak és kövessétek tanácsait, Makkabeust pedig, mivel ő a legvitézebb és a legerősebb, válasszátok hadvezéreteknek, mert ő az az ember, aki népe gyalázatáért bosszút áll és az ellenséget tönkreveri. Gyüjtsétek magatok mellé a jámbor és igaz embereket és így gyarapítsátok erőiteket."

Így beszélt fiaihoz Matatiás és azután imádkozott Istenhez, hogy segítse meg őket és adja vissza népének függetlenségét. Nem sokkal utóbb meghalt és Modinban eltemették. Az egész nép mélységes gyásszal siratta el. A fővezérségben fia, Judás, másik nevén Makkabeus lett az utóda, a 146. évben. Mivel testvérei és a többiek is mind lelkesen támogatták, kikergette az ellenséget az országból honfitársai közül pedig azokat, akik az ősi törvényeket megszegték, kivégeztette, és az országot minden szennytől megtisztította.

7. FEJEZET

Judás megveri Apollonios és Széron seregeit; mindkét hadvezér elesik. Nem sokkal utóbb legyőzi Lysiast és Gorgiast, bevonul Jeruzsálembe és megtisztítja a templomot

Midőn Apollonios, a samariai hadvezér, értesült ezekről az eseményekről, mozgósította hadseregét és megindult Júdás ellen. Ez is ellene vonult, csatában legyőzte őt, rengeteg ellenséget levágott, köztük magát Apolloniost is, kardját elvette és ettől fogva mindig viselte; sokat megsebesített, gazdag zsákmányt szerzett az ellenség táborában és elvonult. Midőn Széron, Coelesyria parancsnoka értesült, hogy Judáshoz rengeteg ember csatlakozott és hadserege már jócskán meggyarapodott és megállja helyét a csatában és viaskodásban, elhatározta, hogy azonnal megtámadja, mert fontosnak tartotta mindent latba vetni, hogy megbüntesse azokat, akik a király parancsait megszegték. Tehát a rendelkezésére álló egész haderőt összevonta, a zsidó szökevényeket is besorozta, megindult Judás ellen és Bethoron judeai falu határában tábort ütött. Judás ellene vonult és mivel mindenképpen meg akarta támadni, de embereinek nem volt kedvük a harcra,

mert kevesen is voltak, éhesek is voltak, hiszen aznap böjtöltek, — bátorította őket és azt bizonyította, hogy nem a nagy hadsereg, hanem az Istenbe vetett bizalom szerzi meg a győzelmet. Ragyogó példát mutattak erre őseik, akik gyakran ezer meg ezer ellenséget tönkrevertek, mert a jogért, a törvényért és gyermekeikért küzdöttek. Mert az igazság ereje legyőzhetetlen. E buzdítás után felhívta őket, hogy ne törődjenek az ellenség számával, hanem valamennyien magát Szeront rohanják meg. Csakugyan, az ütközetben sikerült megkergetnie a szíreket; mihelyt vezérük elesett, mind megfutamodtak, mert csak a futásban kereshettek menedéket. Judás egészen a síkságig üldözte az ellenséget és mintegy nyolcszáz emberét megölte; a többi a tengerpartig meg sem állt.

Antiochos király ennek hallatára rettenetes haragra gerjedt. Azonnal összegyüjtötte egész hadseregét, a szigetekről is toborzott rengeteg zsoldost és úgy tervezte, hogy tavasz elején betör Judeába. Mikor azonban a katonák zsoldját ki akarta fizetni, rájött, hogy kincstára üres, nincs elegendő pénze; mert nem is szólván arról, hogy a folytonos lázadások miatt az adók nem folytak be teljesen, ő maga is túlságosan bőkezű volt, szeretett ajándékozni, úgy hogy sohasem volt elegendő pénze. Ezért elhatározta, hogy előbb Perzsiába vonul és behajtja az adókat, tehát az Eufráttól Egyiptom határáig és Elő-Ázsiáig terjedő országrész kormányzásával bizonyos Lysias nevű kedvelt emberét bízta meg, továbbá rábízta hadserege egy részét és az elefántokat és meghagyta neki, hogy visszatértéig gondosan ügyeljen fia, Antiochos nevelésére; akkor majd elpusztítja Judeát, rabszolgaságba hurcolja lakosait, Jeruzsálemet lerombolja és népét kiirtja. Miután Antiochos király ezt a megbízást adta Lysiasnak, a 147. évben Perzsiába vonult, átkelt az Eufráton és az északi tartományok felé indult.

Lysias most Ptolemaeust, Dorymenes fiát, továbbá Nikanort és Gorgiast, a király leghatalmasabb barátait, kinevezte hadvezérekké és 40.000 gyalogossal és 7000 lovassal Judea ellen küldte. Ezek előnyomultak Emmausig és ott a síkságon tábort ütöttek. Itt csatlakoztak hozzájuk a szíriai segédcsapatok, valamint sok zsidó szökevény; kereskedők is érkeztek hozzájuk, hogy megvásárolják a foglyokat s a vételárat aranyban és ezüstben mindjárt magukkal is hozták. Midőn Judás megpillantotta az ellenség táborát és sokaságát, bizakodásra tüzelte embereit és felszólította őket, hogy atyáik példájára könyörögjenek Istenhez a győzelemért: öltözzenek zsákruhába és úgy könyörögjenek,

ahogy nagy veszedelem idején szokásuk, hogy Isten erőt adjon nekik és legyőzhessék ellenségeiket. Azután ősi szokás szerint csapatokba osztotta őket, ezredeseket és századosokat állított élükre és a fiatal házasokat, valamint azokat, akik csak nemrégiben szereztek földet, mind elbocsátotta, nehogy hazavágyódásukban túlságosan ragaszkodjanak az életükhöz és a harcban gyáván viselkedjenek. Azután beszédet tartott katonáihoz és így buzdította őket csatára: „Bajtársaim, még sohasem volt az idő ily alkalmas arra, hogy bátorságra és a veszélyek megvetésére buzdítsalak benneteket. Mert most arról van szó, hogy hősies harccal ki kell vívni szabadságunkat, ami ugyan minden embernek értékes kincse, de nekünk annál drágább, mert ettől függ, hogy tisztelhetjük-e újra Istenünket. Most tehát az a helyzet, hogy vagy kivívjátok a szabadságot és a boldog életet, amelyben részünk volt addig, míg ősi törvényeink és szokásaink szerint éltünk, vagy pedig, ha a csatában gyáván viselkedtek, a leggyalázatosabb sors vár rátok és irmagostul elpusztultok valamennyien. Tehát úgy harcoljatok, hogy harc nélkül is meg kell halnotok, és gondoljátok meg, hogy jutalmatok a szabadság, a haza, a törvények oltalma és ősi szokásaitok és vallásotok szabad gyakorlása lesz: így megedzitek lelketeket és holnap napkeltekor vitézül megrohanjátok az ellenséget."

Így buzdította Judás bátorságra hadseregét. Éjjel az ellenség Gorgiast 5000 gyalogossal és 1000 lovassal kiküldte, hogy néhány zsidó szökevény vezetésével megtámadják Judást. Mikor Matatiás fia erről értesült, elhatározta, hogy ő is azonnal ráront az ellenséges táborra, és pedig annál inkább, mert az ellenség hadereje most megoszlott. Tehát vacsora után a táborban sok tábortüzet gyujtatott és egész éjjel menetelt az ellenség ama csapatrésze ellen, amely az emmausi táborban maradt. Midőn Gorgias senkit sem talált az ellenséges táborban, arra gondolt, hogy félelmükben elvonultak és elrejtőztek a hegységben. Tehát rögtön megint fölkerekedett és elhatározta, hogy felkutatja őket, akárhol vannak. Judás pedig kora reggel háromezer rosszul felfegyverzett harcosával az Emmausnál táborozó csapatrészhez közeledett; mikor látta, hogy az ellenség kitűnően elsáncolta magát és a tábort ügyesen megerősítette, lelkesítette övéit, hogy ne riadjanak vissza a harctól, még akkor sem, ha fegyvertelenül kellene harcolniok, inkább gondolják meg, hogy Isten, bátorságuk jutalmául, a hasonló helyzetben lévő harcosoknak már sokszor megadta a győzelmet jóval nagyobb és jobban felfegyverzett

ellenséges hadsereg felett. Erre megfúvatta a kürtöket és váratlanul megrohanta az ellenséget; rémületet és riadalmat keltett soraiban, sokat megölt azok közül, akik ellenálltak, a többieket pedig egészen Gadaráig, Édom, Ásdod és Jámnia síkságáig üldözte. Az ellenség körülbelül háromezer embert vesztett, Judás pedig figyelmeztette katonáit, hogy most ne gondoljanak a zsákmányolásra, mert még meg kell küzdeniök Gorgiasszal és hadseregével; majd ha ezeket is legyőzték, akkor kedvükre zsákmányolhatnak, mert nem lesz semmi más dolguk és gondjuk. Judás még beszélt harcosaihoz, mikor Gorgias katonái rejtekhelyükről meglátták, hogy a táborban maradt csapatrész eszeveszetten menekül, a tábor pedig ég; mert bár messze voltak onnan, a füstről mindjárt kitalálhatták, hogy mi történt. Midőn tehát Gorgias katonái látták, hogy mi történt és megállapították, hogy Judás hadserege készen áll az ütközetre, maguk is megrémültek és megfutamodtak. Így győzte le Judás kardcsapás nélkül Gorgias csapatát. Aztán visszafordult a zsákmányért s rengeteg arannyal, ezüsttel, kék és bíbor szövettel vonult haza, nagy ujjongás közben, és dicsőítő énekekkel adott hálát Istennek a győzelemért. Ez a győzelem nagyban hozzájárult szabadságunk visszaszerzéséhez.

Lysias nagyon megdöbbent a kiküldött hadsereg veresége miatt, tehát a következő évben 60.000 válogatott gyalogost és 5000 lovast vont össze s ezekkel tört be Judeába, és miután elérte a hegységet, Bethoron judeai falu határában ütött tábort. Judás mindössze tízezer emberrel vonult ellene, s mikor meglátta az ellenség óriási tömegét, Isten pártfogásáért esedezett, azután pedig megtámadta és megverte az ellenség előőrseit, mintegy ötezer embert levágott s a többit ezzel megrémítette. Mivel Lysias látta, hogy a zsidók feltett szándéka: visszaszerezni szabadságukat vagy meghalni és joggal félt ettől a kétségbeesett elhatározásuktól, csapatai maradványait összeszedte és visszatért Antiochiába, s ott is maradt és toborzást rendelt el az idegenek között, hogy aztán még nagyobb hadsereggel törhessen be újra Judeába.

Miután Antiochos hadvezéreit már több ízben megverték, Judás gyűlésbe hívta a népet és kijelentette, hogy ama győzelmek után, amelyeket Isten kegyelméből arattak, itt az ideje, hogy Jeruzsálembe vonuljanak, a templomot megtisztítsák és a hagyományos áldozatokat újra bemutassák. Midőn azonban a néppel Jeruzsálemhez közeledett és látta, hogy a templom elhagyatott,

a kapuk elégtek és a puszta szentély helyének minden zugát fölverte a gaz, a templom láttára övéivel együtt kétségbeesett jajveszékelésben tört ki. Először is kiválasztott egy csapat harcost és megparancsolta nekik, hogy arra az időre, míg ő a templomot megtisztítja, vegyék ostrom alá a vár helyőrségét. Miután a templomot megtisztította, új edényeket, mécstartókat, asztalt és oltárt szerzett, mind színaranyból, az ajtókra új függönyöket akasztatott és új ajtószárnyakat készíttetett. Ezután leromboltatta az oltárt és új oltárt emelt faragott kövekből. Chaslev hónap huszonötödik napján, amelyet a makedonok Apellaiosnak neveznek, megint meggyujtották a mécstartó lámpáit, füstölőszereket áldoztak, a kenyereket az asztalra helyezték és egészen elégő áldozatot mutattak be az új oltáron. Ez pontosan azon a napon történt, amelyen három évvel azelőtt a templomot megszentségtelenítették, mert miután Antiochos elpusztította, három esztendeig ebben az állapotban maradt. A száznegyvenötödik évben Apellaios hónap huszonötödik napján, a százötvenharmadik Olympias idején szakadt a templomra a szerencsétlenség és a száznegyvennyolcadik év Apellaios havának huszonötödik napján, a százötvennegyedik Olympias idején szentelték fel, ugyanazon a napon. A templomnak ez a pusztulása Dániel jövendölése szerint történt, amelyet a próféta négyszáznyolc évvel azelőtt hirdetett, mikor megjövendölte, hogy a templomot a makedonok fogják elpusztítani.

Judás honfitársaival együtt nyolc napig hangos ujjongással ünnepelte a templomban az áldozatok megújhodását. A drága és pompás áldozatokból kerültek ki a lakomák eledelei s himnuszokkal és zsoltárokkal magasztalták Istent, a nép pedig élvezte az ünnep örömeit. Oly nagy ujjongást keltett a hosszú ideig elhanyagolt ősi istentisztelet visszaállítása, hogy törvényt hoztak, amelynek értelmében ezentúl évente nyolc napon át kell ünnepelni a templom újjáépítését. Attól az időtől fogva mind máig megüljük ezt az ünnepet és a fényesség ünnepének nevezzük, véleményem szerint azért, mert vallásunk szabad gyakorlata váratlanul ragyogott fel ránk, mint a fénysugár. Ezután Judás megint fallal övezte a várost, az ellenséges támadások ellen magas bástyatornyokat emelt, ezekben őrszemeket helyezett el és Bethoron várost is megerősítette, hogy külső erődítménynek használhassa, ha valamely ellenség erre kényszerítené.

8. FEJEZET

Judás leveri a szomszéd népeket, Simon megveri a tyrusiakat és Ptolemaeus híveit. Judás megkergeti Timoteust. József és Azariás vereséget szenved

Ezek miatt az események miatt a környező népeknek sehogysem tetszett a zsidók erejének meggyarapodása, úgy hogy szövetkeztek ellenük s mindenféle ármánykodással és mesterkedéssel sokat megöltek közülük. Ha tehát Judás el akarta riasztani őket attól, hogy folyton betörjenek és nyugtalanítsák népét, akkor kénytelen volt állandóan hadakozni ellenük. Először is Ézsau utódait, az édomitákat támadta meg Ákrábátáne mellett, sokat levágott közülük és dús zsákmányt ejtett. Azután Beán fiait vette ostrom alá, akik a zsidókat tőrbe akarták csalni; erődítményeiket felégette és a férfiakat leöldöste. Továbbá haddal vonult az ámmoniták ellen, akik Timóteus főparancsnoksága alatt nagy és erős sereget gyüjtöttek; ezeket is megverte, városukat, Gázert elfoglalta, felgyujtotta, az ámmoniták asszonyait és gyermekeit fogságba hurcolta és visszavonult Judeába. Midőn a szomszéd népek értesültek visszatéréséről, a Gálaád földjén élő zsidókat megtámadták; azonban ezek Dátema várába menekültek és jelentették Judásnak, hogy Timóteus haddal vonul menedékhelyük ellen, hogy elfoglalja. Még az üzenet felolvasása alatt megérkeztek Galileából is a hírnökök azzal az üzenettel, hogy Ptolemais, Tyrus és Sidon lakosai, valamint a Galileában letelepedett idegenek mind szövetkeztek a zsidók ellen.

Judás tehát, hogy a kétfelől fenyegető veszedelemmel szembeszállhasson, testvérét Simont megbízta, hogy háromezer válogatott harcossal siessen segítségükre a galileai zsidóknak, ő maga pedig másik testvérével Jónátással nyolcezer ember élén megindult Gálaádba. Hadereje visszamaradt részének parancsnokaivá kinevezte Józsefet, Zakariás fiát és Azáriást s lelkükre kötötte, hogy Judeát gondosan őrizzék és senkivel se bocsátkozzanak harcba, mielőtt ő vissza nem tér. Amint Simon megérkezett Galileába, rögtön megütközött az ellenséggel, megszalasztotta és egészen Ptolemais kapujáig kergette s közben mintegy háromezer katonáját levágta; azután lehúzatta az elesettekről a fegyverzetet és a fogságból megszabadított zsidókkal és a zsákmányolt poggyásszal együtt hazatért.

Makkabeus Judás testvérével Jónátással átkelt a Jordánon és háromnapos menetelés után találkozott a nabateusokkal, akik barátságosan fogadták és elmondták neki, hogy mi történt Gálaádban és mit kell szenvedniök azoknak, akik az erődítményekben körül vannak zárva. Kérték Judást, támadja meg az idegeneket és szabadítsa meg hatalmukból törzsrokonaikat. Erre Judás átvonult a pusztán, Bószort egyetlen rohammal bevette s minden fegyverfogható férfit megöletett és a várost felperzseltette. És ámbár közben leszállt az éjszaka, azonnal tovább indult a vár ellen, amelyben a zsidók körül voltak zárva s amelyet Timóteus minden erejének megfeszítésével ostromolt. Hajnalban oda is érkezett. S mivel az ellenség már egészen a város faláig nyomult előre, ő pedig látta, hogy némelyek létrákat hoznak, hogy feljussanak a várfalra, mások pedig ostromgépeket tolnak oda, azonnal megfúvatta a kürtöket s buzdította katonáit, hogy harcoljanak vitézül testvéreikért és törzsrokonaikért, azután három részre osztotta seregét és hátbatámadta az ellenséget. Mikor Timóteus katonái felismerték Makkabeust, akinek vitézségéről és hadiszerencséjéről már sokat hallottak, azonnal megfutamodtak; Júdás azonban üldözőbe vette őket hadseregével és nyolcezer ember levágott közülük. Azután Mászfa ellen vonult, amelyet az idegen-törzsbeliek városának szoktak nevezni s ezt is elfoglalta, a férfiakat mind leölette és a várost felgyujtatta. Innen tovább vonult és elpusztította még Kászbon, Bószor városokat és Gálaád sok más városát is.

Nem sokkal utóbb Timóteus hadsereget gyüjtött, szövetségeseket vett maga mellé és néhány arab törzset is zsoldjába fogadott, hogy vele együtt vonuljanak hadba; ezután hadseregével a Rafon nevű hegyi patak túlsó partjára ment, ahol akkor város is volt; majd buzdította katonáit, hogy ha megütköznek a zsidókkal, vitézül harcoljanak és ne engedjék őket átkelni a folyón, mert ha sikerül átkelniök, akkor ők vereséget szenvednek. Midőn Judás értesült, hogy Timóteus harcra készül, egész haderejével az ellenség ellen sietett, átkelt a patakon, megrohanta Timóteus katonáit, az ellenállókat levágatta, a többit pedig úgy megrémítette, hogy eldobálták fegyvereiket és kénytelenek voltak menekülni. De ezek közül is csak kevesen menekültek meg; nagyobb részüket, amely a Kárnáim nevű szentélybe menekült, abban a hiszemben, hogy ott biztonságban lesz, lemészárolták. Judás elfoglalta a helységet, felégette a szentélyt és így ellenségeit mindenféle módon pusztította.

E haditettei után összegyüjtötte a Gálaádban lakó zsidókat, asszonyaikkal, gyermekeikkel és minden cókmókjukkal együtt, hogy visszavezesse őket Judeába. Midőn útközben Efron városáig értek s már lehetetlen volt más útra térniök vagy visszafordulniok, megkérte a lakosokat, hogy nyissák ki a kapukat és engedjék meg, hogy átvonuljon a városon. Tudniillik a kapukat sziklatömbökkel torlaszolták el és így lehetetlen volt bejutni a városba. Mivel azonban az efroniak tagadó választ adtak, Júdás feltüzelte katonáit, körülzárta a várost és ostrom alá vette. Egy nap és egy éjjel tartott az ostrom s máris bevette a várost, minden férfit leöletett, a várost felgyujtatta, azután folytatta útját. És oly rengeteg volt a halott, hogy szinte a holttetemeken jártak. Miután átkeltek a Jordánon, leértek a nagy síkságra Betsán városával szemben, amelyet a görögök Skythopolisnak neveznek. Innen fölkerekedtek és bevonultak Judeába, zenével, énekszóval, a szokásos győzelmi örömujjongással és hálaáldozatot mutattak be sikereikért és a hadsereg épségéért; mert ezekben a harcokban a zsidók közül egyetlen egy ember sem esett el.

Mialatt Simon a ptolemaisiak ellen harcolt Galileában, Judás pedig testvérével Jónatással együtt Gálaádban hadakozott, Zakariás fiai, József és Azariás, — akikre Judás a visszamaradt sereg parancsnokságát bízta, — maguk is hadvezéri dicsőségre vágyakoztak, tehát csapataikkal megindultak Jámnia ellen. Azonban Gorgias, Jámnia parancsnoka, kivonult ellenük, megverte és megkergette őket, miközben mintegy kétezer embert vesztettek és Judea határáig meg sem álltak. Ez a vereség annak a következménye volt, hogy megszegték Judás parancsát, hogy amíg vissza nem tér, senkivel se bocsátkozzanak harcba. És így Judás egyéb bölcs haditervein kívül csodálnunk kell még azt a biztos előrelátását is, amellyel József és Azariás seregének vereséget jósolt arra az esetre, ha parancsa ellen cselekszenek. Judás és testvérei azonban nem hagyták abba hadi vállalkozásaikat, hanem továbbra is mindenfelől támadták az édomitákat, elfoglalták Hebron városát, lerombolták erődítményeit, felgyujtották bástyáit és elpusztították egész környékét, továbbá Máresa városát, azután pedig megtámadták Ásdodot, elfoglalták és felégették. Végül pedig rengeteg zsákmánnyal és fegyverrel visszatértek Judeába.

9. FEJEZET

Antiochos Epiphanes halála. Antiochos Eupator a templomban ostrom alá fogja Judást, de kénytelen elvonulni. Alkimus. Óniás

Ezidőtájt Antiochos király, midőn az északi tartományokban járt, arról értesült, hogy Perzsiában van egy Elimáisz nevű dúsgazdag város és benne Artemisnek gazdag temploma, teli mindenféle fogadalmi ajándékokkal, továbbá fegyverekkel és páncélokkal, amelyeket állítólag Fülöp fia, Nagy Sándor, a makedonok királya hagyott ott. A királyt ez nagyon izgatta, rögtön megindult Elimáisz ellen és ostrom alá vette a várost. Mivel azonban a polgárok sem felvonulásától, sem pedig az ostromtól nem ijedtek meg, hanem bátran ellenálltak, csalatkozott reményében; sőt kitörtek a városból, elkergették és üldözőbe vették, úgy hogy kénytelen volt Babylonba menekülni, miközben hadseregének jórészét elvesztette. Nagyon lehangolta ez a vereség és ekkor kapta a hírt, hogy a zsidók ellen küldött hadvezéreit megverték és a zsidók hatalma igen megerősödött. Ezeket a gondjait csak tetézte az, hogy izgalma betegágyba döntötte; betegsége hosszúra nyúlt, egyre nagyobb szenvedéseket okozott neki s érezte, hogy halála közeledik. Összehívta tehát barátait s közölte velük, hogy betegsége nagy bajokat hoz rájuk és szenvedéseit annak köszönheti, hogy kegyetlenül bánt a zsidó néppel, kifosztotta templomukat és fitymálta Istenüket. Miután ezt közölte velük, meghalt. Csodálkoznunk kell a megalopolisi Polybioson, aki megbízható ember ugyan, de azt mondja, hogy Antiochos azért halt meg, mert a perzsiai Artemis-templomot ki akarta fosztani. Nyilvánvaló azonban, hogy ha valaki csak tervezett valamit, de nem hajtotta végre, azért nem érdemel bűnhödést. Ha tehát Polybios ebben keresi Antiochos halálának okát, akkor sokkal valószínűbb, hogy a királynak a jeruzsálemi templom kirablása miatt kellett meghalnia. Azonban emiatt nem akarok vitába szállni azokkal, akik nem az én nézetemet, hanem a megalopolisi történetíró nézetét fogadják el.

Antiochos még halála előtt magához hivatta egyik bizalmas emberét, Philippost és kinevezte a birodalom kormányzójává; átadta neki a koronát, a királyi palástot és a pecsétgyűrűt s meghagyta, hogy mindezt adja át fiának, gondoskodjék neveléséről és biztosítsa uralmát. Antiochos a 149. évben halt meg. Lysias közölte a néppel halálát, királlyá kiáltotta ki a trónörököst,

Antiochost, aki az ő gondjaira volt bízva és az Eupator nevet adta neki.

Ebben az időben a jeruzsálemi vár helyőrsége és a zsidó szökevények sok bajt okoztak a zsidóknak. Ugyanis ha valaki a templomba ment és áldozni akart, nyomban kirohantak a katonák és megölték: mert a vár a templom fölött tornyosult. Judás elhatározta, hogy véget vet ennek a garázdálkodásnak és elkergeti a helyőrséget; összehívta az egész népet és kemény ostrom alá fogta a fellegvár helyőrségét. Ez a Seleukos-család uralkodásának 150. évében történt. Judás ostromgépeket csináltatott, sáncokat hányatott és nagy erőfeszítéssel fogott hozzá a fellegvár ostromához. Azonban a várban lévő szökevények közül éjnek idején sokan kilopództak a környékre s a magukfajta emberekből és az istentelenekből sokat maguk köré gyüjtöttek, elmentek Antiochos királyhoz s kérték, vegye őket pártfogásába, mert honfitársaiktól sokat szenvednek; ez pedig azért történik, mert elhagyták régi vallásukat és a király atyjának vallására tértek. Most tehát attól félnek, hogy ha nem gondoskodik felmentésükről, Judás a híveivel együtt hatalmába keríti a várat és a királyi helyőrséget. Ennek hallatára a király haragra lobbant, megához hivatta vezéreit és tanácsadóit, zsoldosokat toboroztatott és országának minden fegyverfogható emberét besorozta. Így 300.000 gyalogosból és 20.000 lovasból álló hadsereget szervezett, amelynek harminckét elefántja is volt.

A király az egész haderő fővezérévé Lysiast nevezte ki és seregével kivonult Antiochiából. Mikor Édom földjére érkezett, először is a jól megerősített és szinte bevehetetlen Betszur város ellen indult és ostrom alá fogta. Betszur lakosai azonban vitézül ellenálltak, ki-kitörtek, az ostromgépeket felgyujtották, úgy hogy az ostrom igen elhúzódott. Mikor Judás értesült a király hadjáratáról, abbahagyta a fellegvár ostromát, Antiochos ellen vonult és Betzakara mellett, hetven stadionnyira az ellenségtől, egy szorosban ütött tábort. Erre a király elvonult Betszur alól s megindult a szoros és zsidók tábora ellen, napkeltekor pedig csatarendbe állította seregét. Az elefántokat egymás mögött hajtotta előre, mert a keskeny szorosban nem tudtak arcvonalban haladni; minden elefántot ezer gyalogos és ötszáz lovas fogott közre; az elefántok hátán magas tornyok voltak, bennük íjászok. A haderő többi részét kétfelől felküldte a hegycsúcsokra, barátainak a parancsnoksága alatt. Azután parancsot adott, hogy a hadsereg csatakiáltással támadja meg az ellenséget; levették

arany és ércpajzsuk burkolatát, úgy hogy szikrázva visszaverődött róluk a fény; a hegyek pedig visszhangozták a csatakiáltást. Judás ennek láttára sem rémült meg, hanem bátran megvárta az ellenség rohamát és mintegy hatszázat megölt az elsővonalbeliek közül. Ezalatt testvére Eleázár, akit Ábárónnak neveztek, kiszemelte a legnagyobb elefántot, amely királyi páncélt viselt s abban a hiszemben, hogy azon ül a király, azonnal elszántan és vakmerőn rárohant, az elefánt körül sorakozó harcosok közül sokat megölt, sokat szétszórt, azután pedig az elefánt hasa alá bújt, beleszúrt és megölte. Az pedig rázuhant Eleázárra és súlyával agyonnyomta. Ez tehát, miután vitézül megölt számos ellenséget, így fejezte be életét.

Judás látta, hogy nem bír az ellenség túlerejével; tehát viszszavonult Jeruzsálembe és felkészült arra, hogy ostrom alá veszik. Antiochos most seregének egyik részét kiküldte Betszur ostromára, a másik részével pedig Jeruzsálem ellen vonult. A betszuriak megrémültek az ellenség roppant haderejétől és mivel élelmiszereik is fogytán voltak, megadták magukat, miután esküvel biztosították őket, hogy semmi bántódásuk sem esik a király részéről. Antiochos a város elfoglalása után nem is bántotta, mindössze fegyvertelenül kiutasította őket a városból és saját helyőrségét helyezte el a várban. De Jeruzsálem ostroma még nagyon hosszú ideig tartott, mert a védősereg vitézül védekezett; akárhány ostromgépet állított fel a király ellenük, ők is ugyanannyit állítottak fel. De kifogyott az élelmiszerük, mert elfogyasztották a fölraktározott gabonát és abban az esztendőben nem művelték meg a földet; mert ez éppen a hetedik év volt, amelyben törvényünk szerint parlagon kell hagyni a földet. Ennélfogva az ostromlottak közül sokan megszöktek az élelmiszerhiány miatt, úgy hogy a szent helyen csak kevesen maradtak.

Ez történt azokkal a zsidókkal, akik a templomban ostrom alatt álltak. Ekkor azonban Lysias fővezér és Antiochos király arról értesült, hogy Philippos megérkezett Perzsiából és magának követeli a trónt. Emiatt kényetelenek voltak az ostromot abbahagyni és Philippos ellen vonulni, de elhatározták, hogy a csapatvezérek és a hadsereg előtt titokban tartják elvonulásuk valódi okát; a király meghagyta Lysiasnak, hogy a vezéreknek és a katonáknak ne is említse Philippos szándékát, hanem közölje velük, hogy az ostrom nagyon is hosszú ideje tart már és a vár nagyon meg van erősítve; sőt élelmiszerhiány is mutat-

kozik és magában a birodalomban is sok az elintéznivaló, úgy hogy sokkal jobb békét és szövetséget kötni az ostromlottakkal és az egész néppel és engedni, hogy nyugodtan éljenek törvényeik szerint, bár éppen ezeknek az eltörlése volt a háború célja: ezért tér vissza hazájába. Lysiasnak ezeket a szavait a hadsereg a vezérekkel együtt helyeselte.

A király tehát megüzente Judásnak és az ostromlottaknak, hogy békét akar kötni velük és megengedi, hogy ősi törvényeik szerint éljenek. A zsidók ezt örömmel vették tudomásul s miután esküvel bátorították őket, kijöttek a templomból. Mikor azonban Antiochos bevonult a templomba és látta, mily pompásan meg van erősítve, megszegte esküjét és megparancsolta katonáinak, hogy földig rombolják le a falakat. Ezután visszatért Antiochiába és magával hurcolta Óniás főpapot, akit Menelaosnak is nevezték. Lysias tudniillik azt a tanácsot adta a királynak, hogy gyilkoltassa meg Menelaost, ha azt akarja, hogy a zsidók békén hagyják; mert minden bajnak ő az oka, hiszen ő beszélte rá a király atyját, hogy a zsidókat ősi istentiszteletük megtagadására kényszerítse. Ezért a király Menelaost a szíriai Beroebe küldte és ott kivégeztette, miután ez, istentelen és gonosz ember létére, tíz esztendeig töltötte be a főpapi méltóságot és megengedte, hogy a népet törvényszegésre kényszerítsék, csak azért, hogy a maga uralmát biztosítsa. Menelaos halála után Alkimus lett a főpap, akit Eljákimnak is neveztek. Antiochos király, mikor látta, hogy Philippos már elfoglalta a trónt, haddal támadta meg őt, foglyul ejtette és kivégeztette. Mikor Óniás, a főpap fia, aki — mint már említettem — atyja halála idején még gyermek volt, látta, hogy a király nagybátyja kivégzése után a főpapi méltóságot Alkimusra ruházta, aki nem főpapi nemzetségből származott és így Lysias tanácsára elvette családjától ezt a tisztséget és más családnak adományozta, — Ptolemaeus egyiptomi királyhoz menekült. Ez, valamint felesége, Kleopatra, kegyesen fogadta s kérésére Heliopolis tartományban földterületet ajándékoztak neki, amelyen a jeruzsálemi templom mintájára templomot épített. De erről majd később jobb alkalmam lesz még beszélni.

10. FEJEZET

Bacchides, Demetrios hadvezére a zsidók ellen vonul, de kénytelen eredménytelenül hazatérni. Nikanort kiküldik Judás ellen, de egész seregével együtt elpusztul. Alkimus halála

Ebben az időben Seleukos fia, Demetrios, megszökött Rómából, elfoglalta a szíriai Tripolis várost és királlyá kiáltatta ki magát; azután zsoldosokat toborzott és bevonult a királyi palotába, ahol szívesen fogadták és elismerték uralkodónak. Antiochos királyt és Lysiast rögtön elfogatta és élve maga elé vezettette. Ezeket Demetrios parancsára azonnal ki is végezték, miután Antiochos, mint már máshol is említettem, mindössze két évig uralkodott. Demetrioshoz most sok hitehagyott zsidó szökevény tódult, köztük Alkimus főpap is és bepanaszolták az egész népet, különösen pedig Judást és testvéreit, hogy megölték a király minden barátját és az egész birodalomban is mindazokat, akik hívek maradtak hozzá; őket magukat kiűzték otthonukból, úgy hogy idegenben tengetik életüket s ennélfogva kérik, küldje ki valamelyik bizalmas emberét, hogy kémlelje ki Judás terveit.

Demetrios haragra lobbant és hadsereg élén elküldte Bacchidest, Antiochos Epiphanes barátját, ezt a becsületes embert, aki akkoriban egész Mezopotámia helytartója volt; mellé adta Alkimus főpapot, s megparancsolta, hogy Judást híveivel együtt ölje meg. Bacchides a parancs értelmében hadseregével elindult Antiochiából és mikor megérkezett Judeába, üzent Judásnak és testvéreinek, hogy a barátságról és békéről akar tárgyalni velük; mert csellel óhajtotta őt hatalmába keríteni. Ez azonban nem bízott benne, mert látta, hogy hadsereg élén jelent meg, így pedig nem béketárgyalásra, hanem hadakozásra szokás menni. De a népből néhányan mégis hittek Bacchides ígéreteinek és abban a reményben, hogy Alkimus, mint honfitársuk semmi rosszat sem forral ellenük, átmentek hozzá. Ott esküvel biztosították őket, hogy nem esik semmi bántódásuk sem nekik, sem azoknak, akik még utánuk jönnek; ebben megbíztak és megadták magukat. Bacchides azonban megszegte esküjét és hatvanat megöletett közülük, ezzel pedig elriasztotta a többieket, akik még követni akarták ezeket. Ezután visszavonult Jeruzsálem alól, egészen Betzeka nevű faluig, elfogatott egy csomó szökevényt, valamint a falu lakosai közül is néhányat, megölette őket és megparancsolta, hogy az egész környék lakosai tartoznak engedelmeskedni Alkimusnak. Miután még egy szakasz katonát hagyott a főpapnál,

hogy támogassák őt a tartomány kormányzásában, visszatért Antiochiába Demetrios királyhoz.

Alkimus ezek után mindenképpen szerette volna megerősíteni uralmát és mivel tudta, hogy sokkal szilárdabb lesz uralma, ha megnyeri a nép hajlandóságát, barátságos és szíves szavakkal megkörnyékezte minden alattvalóját. Azonban rövid idő alatt erős és jól begyakorolt katonacsapattal vette körül magát; javarészüket gonosztevőkből és szökevényekből szedte össze s velük bejárta tartományát és mindenkit kivégeztetett, aki elárulta, hogy Judáshoz húz. Mikor Judás észrevette, mily gyorsan gyarapszik Alkimus hatalma s hány nemes és igaz férfiút gyilkoltat meg, ő maga is végigvonult a tartományon és leöldöstette ellenfele híveit. Alkimus azonban belátta, hogy nem bír Judással, tehát elhatározta, hogy visszavonul Demetrios királyhoz. Midőn megérkezett Antiochiába, fölingerelte a királyt Judás ellen, mert panaszt emelt, hogy ez már rengeteg bajt okozott neki s még többet fog okozni, ha nem fogják el és nem végzik ki idejekorán, úgy hogy erős hadsereget küldenek ellene.

Demetrios már maga is megállapította, hogy Judás egyre növekvő hatalma ránézve is igen veszedelmes, tehát legjobb és legbizalmasabb barátját, Nikanort, aki vele együtt menekült Rómából, elküldte akkora hadsereg élén, amely véleménye szerint elegendő volt Judás legyőzésére, azzal a paranccsal, hogy az egész népből senkinek se irgalmazzon. Midőn Nikanor megérkezett Jeruzsálembe, nem akarta rögtön nyiltan megtámadni Judást, hanem szerette volna csellel hatalmába keríteni. Tehát békét ajánlott neki; megüzente, hogy semmi okát sem látja, miért harcoljanak egymással, sőt hajlandó esküt tenni, hogy semmi bántódása sem esik. Mert barátaival együtt csak azért jött, hogy közölje velük, milyen érzelmekkel viseltetik Demetrios király a zsidó nép iránt. Judás és testvérei úgy érezték, hogy ígéreteinek hitelt adhatnak s mivel eszük ágában sem volt cselre gondolni, Nikanort hadseregével együtt bebocsátották. Midőn azonban Judást köszöntötte és vele beszélgetett, embereinek jelt adott, hogy ragadják meg. Judás idejekorán észrevette a fenyegető veszélyt, felugrott és sikerült eljutnia övéihez. Nikanor, mikor látta, hogy szándéka kiderült és merénylete meghiúsult, elhatározta, hogy nyiltan száll szembe Judással, tehát seregét fölszerelte, felkészült a harcra és megütközött Judással Káfársaláma falu mellett, le is győzte és kényszerítette, hogy bemeneküljön Jeruzsálembe a fellegvárba.

Midőn a várból lement a templomba, találkoztak vele néhányan a papok és a nép vénei közül, köszöntötték s megmutatták neki az áldozatokat, amelyeket a királyért akartak bemutatni Istennek. Ő azonban istenkáromló szavakra fakadt és megfenyegette őket, hogy ha nem adják ki Judást, majd visszajön és elpusztítja a templomot. Ezzel távozott Jeruzsálemből. A papok pedig fenyegetése miatt sírvafakadtak és könyörögtek Istenhez, szabadítsa meg őket ellenségük hatalmából. Nikanor tehát elhagyta Jeruzsálemet és tábort ütött Bethoron falu mellett, ahol egy másik szíriai hadsereg is csatlakozott hozzá. Judás pedig alig tízezerfőnyi csapatával Ádársza falu mellett ütött tábort, harminc stadionnyira Bethorontól. Itt buzdító beszédet intézett katonáihoz, hogy ne ijedjenek meg az ellenség nagy haderejétől s ne is gondoljanak arra, hány ellenséggel kell megküzdeniök, csak azt vegyék fontolóra, hogy kicsodák ők maguk és miért harcolnak, tehát bátran rohanják meg az ellenséget. Erre csatába vezette őket, megtámadta Nikanort és kemény harc után legyőzte az ellenséget, sok katonáját megölte; végül hősi harc után maga Nikanor is elesett. Halála után a hadsereg sem állt helyt tovább, hanem mivel vezér nélkül maradt, eldobálta fegyvereit és megfutamodott. Júdás üldözőbe vette és mészárolta őket és a környező falvaknak kürtszóval adta hírül, hogy legyőzte az ellenséget. Mikor a lakosok meghallották a kürtszót, fegyveresen kivonultak, szembeszálltak a menekülőkkel és közelharcban öldösték őket, úgy hogy a kilencezer ember közül ebből a csatából egyetlen egy sem menekült meg. Ezt a győzelmet Júdás a tizenharmadik napján aratta annak a hónapnak, amelyet a zsidók Adarnak, a makedonok pedig Dystrosnak neveznek. Azóta is évente győzelmi lakomákat tartanak az évfordulón és a napot ünnepként megülik. Ettől fogva a zsidó nép rövid ideig nem háborúskodott, hanem békét élvezett, de nemsokára megint küzdelmekbe és veszedelmekbe sodródott.

Midőn Alkimus főpap le akarta rombolni a templom falait, amelyek már roskadoztak, mert még a régi próféták idején épültek, hirtelen lesujtott rá az Isten csapása, úgy hogy hangtalanul a földre zuhant s néhánynapi szenvedés után meghalt, miután négy évig viselte a főpapi méltóságot. Halála után a nép Judást tette meg főpapnak. Mikor ez értesült, hogy a rómaiak hatalma megerősödött és meghódították Galatiát, Iberiát és a libyai Karthagót, ezenfelül pedig leigázták Görögországot és legyőzték Perseus, Philippos és Nagy Antiochos királyt, feltette magában, hogy

szövetséget köt velük. Tehát elküldte barátait, Eupolemost, János fiát és Jasont, Eleázár fiát Rómába, azzal a kéréssel, hogy a rómaiak kössenek vele szövetséget és írjanak rá Demetriosra, hogy ne zaklassa többé háborúval a zsidókat. A római szenátus tisztelettel fogadta Judás követeit, megtárgyalta velük kérelmüket és elfogadta a szövetségi ajánlatot. A szenátusnak erről a határozatáról írásbeli értesítést küldtek Judeába, a határozat eredetijét pedig érctáblákra vésték és a Capitoliumban helyezték el. A határozat szövege ez: „Szenátushatározat a zsidó néppel kötött barátságról és szövetségről. Minden római alattvalónak tilos háborút viselni a zsidó nép ellen, továbbá gabonával, hajóval vagy pénzzel támogatni azokat, akik e nép ellen harcolnak. Ha a zsidókat megtámadják, a rómaiak kötelesek minden erejükkel segítségükre sietni, viszont a zsidók is kötelesek a rómaiak oldalán harcolni, ha azokat támadják meg. Ha a zsidó nép ezt a szerződést ki akarja egészíteni, vagy törölni akar belőle valamit, akkor ezt csak a római néppel egyetértésben teheti meg és ebben az esetben lesz csak érvényes a betoldás. Aláírta a szerződést: Eupolemos, János fia, és Jason, Eleázár fia, Júdás főpapsága és testvére Simon fővezérsége idején.“ Ez volt az első szövetségi és barátsági szerződés a rómaiak és zsidók között.

11. FEJEZET

Bacchides megint haddal indul Judás ellen. Judás hősi harcban elesik

Midőn Demetrios értesült Nikanor haláláról és hadserege vereségéről, nagy haderő élén megint Judeába küldte Bacchidest. Ez Antiochiából indult és miután megérkezett Judeába, a galileai Arbela város határában ütött tábort; az ottani barlangokba sok zsidó menekült, úgy hogy kénytelen volt ostrom alá venni őket. Miután valamennyit elfogta, gyors menetben Jeruzsálembe vonult. Útközben értesült, hogy Judás Betzeka falu mellett táborozik, tehát 20.000 gyalogossal és kétezer lovassal megindult ellene. Judásnak ekkor csak ezer embere volt. Mikor ezek meglátták Bacchides óriási seregét, úgy megrémültek, hogy sokan eltávoztak a táborból és csak nyolcszázan maradtak ott. Ámbár Judást tulajdon katonái cserben hagyták, az ellenség pedig annyira szorongatta, hogy új csapatot már nem toborozhatott, elhatározta, hogy nyolcszáz emberével áll ki harcra Bacchides ellen. Vitéz harcra buzdította katonáit, azután csatarendbe állította őket. De

azok kijelentették, hogy ilyen hatalmas ellenséggel lehetetlenség harcot kockáztatni és kérték: egyelőre vonuljon vissza, mentse meg az életüket s majd később gyűjtse össze egész hadseregét s úgy támadja meg az ellenséget. Judás azonban így felelt nekik: „Ne lássa meg a nap, hogy hátat fordítok ellenségemnek. Ha az van megírva felőlem, hogy elesem a harcban, akkor is vitézül fogok küzdeni s inkább helytállok és megvárom halálomat, mintsem hogy megszégyenítő futással beszennyezzem eddigi dicsőségemet.“ Ily szavakkal tüzelte a mellette maradt katonákat, hogy szálljanak szembe a veszedelemmel és küzdjenek meg az ellenséggel.

Bacchides kivezette a táborból és csatarendbe állította csapatait, úgy hogy a lovasság foglalta el a két szárnyat, a könnyű fegyverzetűek pedig az íjászokkal együtt a csatasor előtt álltak; ő maga a jobbszárnyon állt fel. Ebben a csatarendben vezette hadseregét az ellenség ellen, megfúvatta a kürtöket a támadásra s kiadta a parancsot, hogy hangos csatakiáltással rohanják meg az ellenséget. Ugyanígy tett Judás is és a két hadsereg összecsapott. Mind a két oldalon szívósan küzdöttek, úgy hogy a csata estig dúlt. Ebben az időtájban észrevette Judás, hogy Bacchides seregének javával a jobbszárnyon tartózkodik, tehát legvitézebb harcosaival megtámadta ezt a szárnyat, megrohanta az ott álló harcosokat és szétszórta csatarendjüket. Elsöprő rohamával az ellenséget megfutamította és egészen Gazara hegyéig üldözte. Azonban a balszárnyon álló katonák, mihelyt észrevették, hogy a jobbszárny vereséget szenvedett, nyomban utánaeredtek Judásnak és hátulról körülzárták. Mikor látta, hogy nincs módja a menekülésre, mert mindenfelől ellenség veszi körül, szorosan összezárkozott katonáival és minden erejével viaskodott. Így még egy csomó ellenfelét levágta, végre azonban kimerült és elesett: halálában épp oly dicső volt, mint életében. Miután Judás elesett, katonái futásban kerestek menedéket, mert vezérük nélkül már semmiben sem reménykedhettek. Testvérei, Simon és Jónátás kikérték holttestét az ellenségtől, elvitték Modinba, ahol atyjuk sírboltja volt és ott eltemették. A nép napokon keresztül siratta és a szokásos végtisztességben részesítette. Így végezte életét Judás, a bátor harcos és derék férfiú, aki hű maradt atyja Matatiás parancsaihoz és kész volt népe szabadságáért minden munkára és minden szenvedésre. Vitézségével megmentette népét a makedonok szolgaságából és ezzel határtalan dicsőséget és örök emléket hagyott maga után. Mikor meghalt, éppen három éve viselte a főpapi méltóságot.

XIII. KÖNYV

1. FEJEZET

Jónatás átveszi az uralmat testvére, Judás után és Simon nevű testvérével együtt megtámadja Bacchidest

Előző könyvemben elbeszéltem, hogyan szabadította fel magát a zsidó nép a makedon rabszolgaság alól és hogyan esett el a csatában Judás, sok és nehéz harc után. Judás halála után a hitehagyottak és törvényszegők ismét nekibátorodtak és a zsidókat mindenütt keményen sanyargatták. Ehhez járult még az éhinség, amely súlyosan gyötörte az országot, úgy hogy sokan átpártoltak a makedonokhoz, mert minden szükségesben hiányt szenvedtek és nem tudták elviselni a kettős csapást: az ellenséget és az éhinséget. Bacchides tudniillik maga köré gyüjtötte mindazokat a zsidókat, akik elpártoltak ősi törvényeiktől és görög módra éltek és rájuk bízta az ország igazgatását. Ezek elfogták Judás híveit és barátait, kiszolgáltatták őket Bacchidesnek, aki először kénye-kedve szerint megkínozta, azután pedig kivégeztette őket. Így oly súlyos csapás szakadt a zsidókra, aminő nem érte őket azóta, hogy Babylonból visszatértek. Midőn azok a kevesek, akik még hívek maradtak Judáshoz, látták, hogy honfitársaik ily nyomorultul pusztulnak, kérve-kérték Jónatást, kövesse testvére Judás példáját, vegye pártfogásába népét úgy mint ő, aki vérét ontotta a haza szabadságáért és ne hagyja most vezér nélkül a zsidókat, mivel éppen most vannak a legkeservesebb helyzetben. Jónatás azt felelte nekik, hogy ő is kész vállalni értük a halált s mivel meg voltak győződve róla, hogy minden tekintetben méltó testvéréhez, a zsidók vezérükké választották.

Midőn Bacchides erről értesült, attól tartott, hogy Jónatás

majd éppen annyi bajt okoz a királynak és a makedonoknak, mint testvére Judás, tehát csellel akarta eltenni láb alól. Azonban ez a szándéka sem Jónatás, sem testvére Simon előtt nem maradt titokban. Alighogy értesültek róla, összegyüjtötték barátaikat és kimenekültek a város előtt elterülő pusztába, ahol megtelepedtek az Ászfár nevű vízmedencénél. Mikor Bacchides megtudta, hogy gyengeségükben és csüggedésükben erre a helyre menekültek, valamennyi csapatával megindult ellenük, a Jordánon túl tábort ütött és seregének pihenőt rendelt. Alig értesült Jónatás Bacchides felvonulásáról, máris elküldte testvérét Jánost, akinek Gaddisz volt a másik neve, a nabateus arabokhoz, akik barátai voltak, hogy biztonságba helyezze náluk ingóságaikat a Bacchidesszel folyó háború idejére. Midőn János útban volt a nabateusokhoz, Jámbri fiai Mádába városából tőrbe csalták, kísérőivel együtt elfogták, mindent elraboltak tőlük, ami náluk volt s leölték őket. De ezért elnyerték megérdemelt büntetésüket, amint mindjárt elbeszélem.

Eközben Bacchides megállapította, hogy Jónatás a Jordán mocsarainál ütött tábort. Megvárta tehát a Sabbatot és akkor vonult ellene, abban a hiszemben, hogy Jónatás ezen a napon a törvény parancsa szerint nem mer majd harcba bocsátkozni. Ez azonban fellelkesítette harcosait és megmagyarázta nekik, hogy úgy beszorultak az ellenség és a folyó közé, hogy lehetetlenség menekülniök. Aztán imádkozott Istenhez a győzelemért és megtámadta az ellenséget. Már sok ellenséges katona elesett, mikor észrevette, hogy Bacchides vakmerőn feléje rohan. Már ki is nyujtotta jobbját, hogy lesujtson rá, de Bacchides előre látta ezt, kitért a csapás elől és ezalatt Jónatás övéivel együtt beugrott a folyóba, átúszott rajta és a Jordánon túl biztos helyre menekült, mert az ellenség még nem kelt át a folyón. Bacchides azonnal visszavonult a jeruzsálemi fellegvárba, miután hadseregének mintegy kétezer emberét elvesztette. Azután Judea sok városát bevette és megerősítette; ezek voltak: Jericho, Amathus, Bethoron, Bethel, Támnata, Fára, Topó és Gázer. Minden városban bástyatornyokat építtetett, valamennyit erős és hatalmas fallal vette körül és helyőrségekkel rakta meg, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy időnkint kitörjenek és a zsidókat nyugtalanítsák. Különösen megerősítette a jeruzsálemi fellegvárat. Végül a judeai előkelők fiait tuszokul elfogatta, bezárta a fellegvárba és így őriztette.

Ezidőtájt jelentették Jónatásnak és testvérének Simonnak, hogy Jámbri fiai nászünnepséget ülnek; a menyasszony Mádába

városából származik és előkelő arabnak a leánya s most fényes és pompás menetben hozzák el onnan. Jónatás és Simon elérkezettnek látták az alkalmat arra, hogy bosszút álljanak testvérükért, Jánosért és elindultak Mádábába, megbújtak a hegység rejtekhelyein és úgy várták ellenségeiket. Mikor megpillantották őket a menyasszonnyal, a vőlegénnyel, a násznaggyal és barátaik seregével, szóval a szokásos mennyegzői násznéppel, hirtelen kiugrottak rejtekhelyükből, az egész násznépet leöldösték, elrabolták minden kincsüket és a résztvevők minden poggyászát, aztán hazatértek. Így álltak bosszút Jámbri fiain testvérük, János meggyilkolásáért. Mert ebben a támadásban Jámbri fiai és valamennyi kísérői, a nők és a gyermekek is, összesen mintegy négyszázan elpusztultak.

Ezután Simon és Jónás megint kivonult a Jordán mocsárvidékére és ott megtelepedett. Bacchides is visszatért a királyhoz, miután egész Judeát megrakta helyőrségekkel, úgy hogy két álló esztendeig békesség volt a zsidók földjén. De mikor a szökevények és hitehagyottak látták, hogy Jónatás övéivel együtt nyugodtan él országában és élvezi a békét, arra kérték Demetrios királyt, hogy küldje ki Bacchidest és fogassa el Jónatást; ez nem is lesz nehéz feladat és ha Jónatást rajtaütéssel megtámadják, híveivel együtt egyetlen éjszaka legyürhetik. A király kiküldte Bacchidest, s mikor ez megérkezett Judeába, azonnal írt minden barátjának, a zsidókhoz és a szövetségesekhez, hogy fogják le Jónatást és adják át neki. Mivel azonban akárhogy igyekeztek, senkinek sem sikerült hatalmába kerítenie Jónatást, — mert ez tudott tervükről és nagyon is résen volt, — Bacchides megharagudott a szökevényekre, mert úgy vette észre, hogy megcsalták őt és a királyt és főembereik közül mintegy ötvenet elfogatott és kivégeztetett. Jónatás azonban félt Bacchidestől s ezért testvérével és híveivel együtt visszavonult egy pusztai faluba, Betbesszenbe, bástyákat építtetett és várfalat, hogy biztosítsa magát a rajtaütések ellen. Mikor Bacchides erről értesült, a parancsnoksága alatt álló csapatokkal és a vele szövetkezett zsidókkal megindult Jónatás ellen, a vár alá vonult és napokig ostromolta. De Jónatás nem ijedt meg az ostromlók erőfeszítéseitől, hanem vitézül ellenállt, azután pedig a városban hagyta testvérét Simont, hogy folytassa Bacchides ellen a harcot, maga pedig titokban kilopódzott, híveiből nagy sereget toborzott, éj idején betört Bacchides táborába, rengeteget megölt katonái közül, úgy hogy testvére Simon is észrevette, hogy megtámadta az ellenséget. Mikor ez látta, hogy Jónatás aprítja az ellenséget, kitört a várból, felgyújtotta a make-

donok ostromgépeit és szörnyű vérfürdőt rendezett soraikban. Mikor Bacchides látta, hogy az ellenség elölről és hátulról is szorongatja, megdöbbent és megzavarodott, mert nem volt elkészülve rá, hogy az ostrom hirtelen ilyen fordulatot vesz. Dühét a szökevényeken töltötte ki, — akik kieszközölték a királynál az ő kiküldetését, — mert megcsalták és elhatározta, hogy minél előbb hazavonul, mihelyt sikerül az ostromnak tisztességgel véget vetnie.

Amint Jónatás tudomást szerzett erről a szándékáról, követeket küldött hozzá s barátságot és szövetséget ajánlott neki azzal a feltétellel, hogy kölcsönösen kicserélik foglyaikat. Bacchides úgy érezte, hogy ez az elképzelhető legelőnyösebb megodás, tehát elfogadta az ajánlatot, békét kötött Jónatással, mire mindketten megesküdtek, hogy többé sohasem háborúskodnak egymással. Miután a foglyokat kicserélték és Bacchides magával vitte honfitársait, visszavonult Antiochiába a királyhoz és ezentúl Judeát csakugyan nem támadta meg többé. Jónatás most biztonságban érezte magát, megtelepedett Mákmás városában, ott igazságot szolgáltatott a népnek, az istenteleneket és hitehagyottakat halállal büntette és így megtisztította tőlük a népet.

2. FEJEZET

Alexander megtámadja Demetriost, dús ajándékokat ad Jónatásnak, ráruházza a főpapi méltóságot és ezzel megnyeri magának, ámbár Demetrios még dúsabb ajándékokat ígér neki. Demetrios halála

A 160. évben Alexander, Antiochos Epiphanes fia, visszatért Syriába és elfoglalta Ptolemaist, még pedig a helyőrség árulása révén, amely fellázadt Demetrios ellen, gőgje és zord természete miatt. Demetrios tudniillik bezárkózott egy négytornyú várba, amelyet Antiochia mellett építtetett, senkit sem bocsátott maga elé és az államügyekkel is csak hanyagul és felületesen foglalkozott. Ezért alattvalói még jobban meggyűlölték, mint ahogy máshol már elbeszéltem. Midőn Demetrios értesült, hogy Alexander Ptolemaisban tartózkodik, egész haderejével ellene indult s egyúttal követeket küldött Jónatáshoz, hogy biztosítsa őt szövetségi hűségéről. Ezzel ugyanis meg akarta előzni Alexandert és el akarta érni, hogy az ne kaphasson hamarább segítséget Jónatástól, annál inkább, mert oka volt félni, hogy Jónatás, ha visszagondol a régebben rajta esett sérelmekre, esetleg ellenségével

szövetkezik. Tehát megbízta, hogy tartson toborzást és halmozzon föl fegyvert és ennek fejében kiadja majd neki azokat a tuszokat, akiket Bacchides a jeruzsálemi fellegvárban őriztet. Mihelyt Jónatás megkapta ezt a megbízást, Jeruzsálembe ment és felolvasta a király levelét a népnek és a helyőrségnek. Mikor a hitehagyottak és szökevények hallották, hogy a király megengedte nekik a toborzást és a tuszok kiszabadítását, megrémültek. A tuszokat Jónatás mind visszaadta hozzátartozóiknak és mivel most megint Jeruzsálem urának érezte magát, újjáépíttette a várost és mindent legjobb belátása szerint rendezett be. Parancsot adott, hogy a város falát kockakövekből építsék fel, mert ez nagyobb védelmet nyujt az ellenség ellen. Mikor a judeai építmények helyőrségei értesültek erről, mind ott hagyták állomáshelyüket és Antiochiába menekültek, Betszur és a jeruzsálemi fellegvár helyőrségének kivételével, mert ezek nagyobbrészt zsidó szökevényekből álltak és nem mertek távozni az erődökből.

Midőn Alexander értesült, hogy Demetrios mi mindent igért Jónatásnak, s egyúttal azt is megtudta, mily kiváló férfiú ez s mennyi kárt okozott már a makedonoknak a háborúban s mi mindent kellett már elszenvednie Demetriostól s hadvezérétől, Bacchidestől, kijelentette barátainak, hogy mai helyzetében nem kívánhat magának jobb szövetségest Jónatásnál; mert ez nemcsak hős a harcban, hanem feneketlenül gyűlöli is Demetriost, mivel oly sokat kellett miatta szenvednie. Tehát ha jónak látja Jónatást barátjául megnyerni és eltántorítani Demetriostól, akkor most itt a kedvező alkalom. Mivel maga és barátai jónak látták, hogy követeket küldjön Jónatáshoz, ezt a levelet írta neki: „Alexander király köszönti testvérét, Jónatást. Már régen hallottunk hűségedről és vitézségedről s ezért követeket küldünk hozzád. hogy baráti szövetséget kössünk veled. Ezennel megteszünk téged a zsidók főpapjának és felveszünk barátaink sorába. Ajándékul pedig küldünk neked bíborruhát és aranykoronát s kérünk, légy oly jóindulattal irántunk, mint mi vagyunk irántad."

Miután Jónatás ezt a leveet megkapta, felöltötte a főpapi ruházatot, — mert éppen sátoros ünnep volt, — pontosan négy évvel testvérének, Judásnak halála után, mert azóta nem volt betöltve a főpapi méltóság; ugyanekkor nagy hadsereget gyüjtött és sok fegyvert kovácsoltatott. Demetriost nagyon bosszantotta, mikor értesült a történtekről és hanyagsággal vádolta önmagát, mert nem előzte meg Alexandert és nem szerezte meg Jónatás barátságát, hanem ellenségének adott időt erre. Tehát Jónatásnak és a népnek maga is levelet írt, amelynek ez volt a szövege: „Demet-

rios király köszönti Jónatást és a zsidó népet. Mivel megtartottátok a velünk kötött szövetséget és nem hallgattatok ellenségeink csábításaira, elismerésemet fejezem ki hűségtekért és kérlek, tartsatok ki ebben, mert majd meghálálom nektek. Tudniillik fölmentelek benneteket az adók és szolgáltatások nagyobb része alól, amit elődeimnek és nekem fizettetek. Egyelőre elengedem nektek a rendes adókat, továbbá a só árát és a koronát, amelyet rendszerint fölajánlotok nekünk és mostantól fogva nektek ajándékozom a gabona harmadát és a gyümölcsök felét, ami engem illetne. Továbbá egyszersmindenkorra elengedem nektek a fejadót, amelyet mindeddig köteles volt megfizetni nekem Judea és a határos tartomány, Samaria, Galilea és Perea minden lakosa. Jeruzsálem városát szentnek és sérthetetlennek nyilvánítom és egész kerületét felmentem a tizedek és egyéb szolgáltatások alól. A város fellegvárát átengedem főpapotoknak, Jónatásnak, aki olyan helyőrséget helyezhet el benne, amelyet megbízhatónak tart, hogy a várat megtartsa nekem. Azokat a zsidókat, akik hadifoglyokként élnek köztünk, mind felszabadítom. Továbbá elrendelem, hogy a zsidók igavonó állatait többé nem szabad igénybevenni az állami posta céljaira és hogy Sabbat-napokon és minden egyéb ünnepnapon, valamint az ünnepeket megelőző három napon egyáltalán semmiféle szolgáltatást sem szabad tőlük követelni. Ugyancsak a birodalmamban élő zsidókat is szabadoknak nyilvánítom és azt akarom, hogy többé semmi módon se zaklassák őket. Aki vezetésem alatt hajlandó hadbavonulni, ezt megteheti mindaddig, amíg a létszám 30.000-re nem emelkedik; ezek a katonák mindenütt ugyanazt a zsoldot kapják, mint saját katonáim és részben helyőrségül alkalmazom őket, részben felveszem testőrségembe, részben megteszem őket a székvárosaimban állomásozó csapatok vezetőinek. Megengedem nekik, hogy országuk törvényei szerint éljenek és azokat megtartsák, továbbá azt akarom, hogy a Judeával határos három tartományban ugyanezek a törvények legyenek érvényesek. A főpap kötelessége gondoskodni róla, hogy egyetlen zsidó se végezze istentiszteletét más templomban, csak a jeruzsálemiben. Kincstáramból az áldozatok költségeire évi 150.000 drachmát engedélyezek és megengedem, hogy a fölösleges pénzt tetszés szerinti célra fordítsátok. Azt a 10.000 drachmát, amelyet a királyok rendszerint megkaptak a templom pénztárából, elengedem és elrendelem, hogy juttassák azoknak a papoknak, akik a templomi istentiszteleteket végzik. Annak, aki a jeruzsálemi templomba vagy a kerületébe menekül, akár adóval tartozik, akár valami más fizetést mulasztott el, a birtokát

senki se háborgassa. Végül megengedem, hogy a templomot helyreállítsák és újjáépítsék és erre saját pénztáramból utalványozom a költségeket. A város falát is újra fel kell építeni és magas tornyokkal megerősíteni, még pedig ugyancsak az én költségemen. Ha van még olyan város, amelynek megerősítése a zsidóknak előnyös lehet, akkor ezt az erődítést is az én költségemen kell megcsináltatni."

Ennyi mindent ígért levelében Demetrios a zsidóknak, hogy megnyerje hajlandóságukat. Közben azonban Alexander nagy hadsereget gyüjtött zsoldosokból és a hozzá pártolt szíriai harcosokból és támadásra indult Demetrios ellen. Mikor ütközetre került a sor, Demetrios haderejének balszárnya megszalasztotta a vele szemben álló csapatot, jó darabig üldözte, rengeteget levágott közülük és kifosztotta táborukat, azonban jobbszárnyát, ahol maga Demetrios is állt, visszanyomták. Itt mindenki menekülésre fogta a dolgot, csak Demetrios harcolt vitézül, sok ellenséget levágott, a többit üldözőbe vette, de eközben lovával mocsárba jutott, lova elbukott és ő nem tudott kilábolni s ott pusztult el; ugyanis az ellenség, alighogy észrevette ezt a szerencsétlenséget, rögtön körülözönlötte és valóságos dárdazáporral borította el Demetriost. Gyalogosan is vitézül harcolt tovább, de végre annyi sebből vérzett és annyira kimerült, hogy elesett. Ilyen véget ért Demetrios, miután 11 évig uralkodott, mint ahogy már máshol is elmondtam.

3. FEJEZET

Óniás és Ptolemaeus Philopator barátsága. Óniás templomot épít Egyiptomban a jeruzsálemi templom mintájára

Midőn Óniás főpap fia, — aki ugyanazt a nevet viselte, mint atyja és mint menekült Alexandriában Ptolemaeus Philopator királynál élt, mint már föntebb említettem, — meghallotta, mennyire szorongatják a zsidókat a makedonok és királyaik, halhatatlan dicsőséget és örök emléket akart szerezni magának és elhatározta, hogy levélben megkéri Ptolemaeus királyt és Kleopatra királynét, engedjék meg neki, hogy Egyiptomban a jeruzsálemi templom mintájára templomot építhessen és a maga nemzetségéből levitákat és papokat rendelhessen. Erre Izaiás próféta jövendölése buzdította, aki több, mint hatszáz évvel azelőtt élt és megjövendölte, hogy egykor majd Egyiptomban egy zsidó

templomot épít a mindenható Istennek. Ebben a jövendölésben bizakodott tehát Óniás, mikor ilyen szövegű levelet írt Ptolemaeusnak és Kleopatrának: „Miután Isten segítségével a háborúban sok és nagy szolgálatot tettem nektek, továbbá elmentem Coelesyriába és Phoinikiába és jártam a heliopolis-i kerületben a leontopolis-i zsidóknál és más helyeken és láttam, hogy sok helyütt a törvény ellenére templomuk van és ezért szüntelen viszálykodásban élnek, — mint ahogy az egyiptomiaknál is történik, mert oly rengeteg a templomuk és oly sokféle az istentiszteletük, — az egyik kerületben, amely Bubastis paraszt-istennőnek van szentelve, mindenféle cserjével benőtt és szent állatoktól hemzsegő szentélyre bukkantam. Kérlek tehát, engedd át nekem ezt a gazdátlan szentélyt, amely különben is omladozik, hogy megtisztítsam és átépítsem a mindenható Isten templomává, a jeruzsálemi templom mintájára és méreteire, a magad, feleséged és gyermekeid javára, mert ily módon az Egyiptomban lakó zsidók ebben fognak összegyülekezni, egyetértésben fognak élni és ezért annál hűségesebbek lesznek hozzád. Mert Izaiás prófétánk megjövendölte, hogy keletkezik majd Egyiptomban oltár az Úristennek és erről a helyről másutt is sok egyebet jövendölt.“

Abból a válaszból, amelyet a király Óniás levelére adott, megismerhetjük Ptolemaeusnak s feleségének és húgának Kleopatrának jámborságát. Tudniillik Óniás fejére hárították a törvény megszegésének a bűnét, mikor így válaszoltak: „Ptolemaeus király és Kleopatra királyné köszönti Óniást. Olvastuk kérvényedet, amelyben engedélyt kérsz, hogy a heliopolisi kerületben Leontopolis mellett lévő és Bubastis paraszt-istennőnek szentelt, omladozó templomot helyreállíthasd. Csodálkozunk, hogy Istennek kedves lehet olyan templom, amelyet ilyen szent állatoktól hemzsegő és tisztátalan helyen építenek. Mivel azonban azt mondod, hogy ezt már nagy idővel ezelőtt megjövendölte Izaiás próféta, megadjuk neked az engedélyt, azonban azzal a feltétellel, hogy nem mi vagyunk azok, akik ezzel vétkeztünk Isten ellen.“

Miután tehát Óniás megkapta a területet, Istennek templomot és oltárt építtetett, amely olyan volt, mint a jeruzsálemi, de kisebb és szegényebb. Nem tartom szükségesnek leírni itt a méreteit és a belső berendezést, mert a zsidó háborúról írt művem hetedik könyvében már beszéltem erről. Óniás igen sok olyan zsidóra akadt, akik úgy gondolkoztak, mint ő s mint papok és leviták vállalkoztak itt az isteni szolgálatra. De azt hiszem eleget beszéltem erről a templomról.

Alexandriában viszály tört ki a zsidók és szamaritánusok

közt, mert ezek az utóbbiak istentiszteleteiket a Garizim hegyen Nagy Sándor idejében épült templom szertartásai szerint tartották; a viszály oly elkeseredetté fajult, hogy a döntést ebben a templomkérdésben végül is Ptolemaeus király elé terjesztették. A zsidók azt állították, hogy a Mózes törvényei szerint épült templom a jeruzsálemi, a szamaritánusok pedig, hogy a Garizim-hegyi. Tehát a királyhoz folyamodtak, hogy tanácsosaival vizsgáltassa meg ezt az ügyet és a vesztes felet büntesse halállal. A szamaritánusok ügyét Szába és Theodosius, Jeruzsálem és a zsidók ügyét pedig Andronikos, Mosollám fia védelmezte. Ezek megesküdtek Istenre és a királyra, hogy tisztüket pontosan a törvény szerint töltik be és kérték Ptolemaeust, büntesse halállal azt, akit esküszegésen kap. A király sok főemberével tanácsot tartott, hogy mindenekelőtt a védőket meghallgassa. Az alexandriai zsidók rendkívül aggódtak azok miatt, akiknek a jeruzsálemi templom jogát kellett védeniök, mert aligha tudták volna túlélni, ha a világ legrégibb és leghíresebb templomának tekintélyét megrendítették volna. Szába és Theodosius először Andronikost engedték beszélni. Ez a törvényre hivatkozott és a főpapok sorával bizonyította, hogyan nyerte el mindegyik ezt a méltóságot az apja után, hogyan kormányozta a templomot és hogyan gazdagították Ázsia királyai a templomot értékes fogadalmi ajándékokkal és adományokkal, míg ellenben a Garizim-hegyi templomról senki sem beszél és senki sem törődik vele, mintha nem is volna. Ezekkel és más ilyen bizonyítékokkal meggyőzte Andronikos a királyt, mire ez úgy döntött, hogy a jeruzsálemi templomot kell olyannak tekinteni, amely Mózes törvényei szerint épült, tehát Szábát és Theodosiust ki kell végezni. Ez történt az alexandriai zsidókkal Ptolemaeus Philopator alatt.

4. FEJEZET

Alexander nagy tisztelettel bánik Jónatással. Demetrios fia, Demetrios legyőzi Alexandert és barátságot köt Jónatással

Miután Demetrios, mint fentebb elmondtam, a csatában elesett, Alexander foglalta el Syria trónját és levélben kérte meg Ptolemaeus Philometortól leánya kezét: mert méltányos, hogy rokonságára méltassa őt, mivel visszafoglalta atyja országát, Isten rendeléséből legyőzte Demetriost és elfoglalta trónját s feltett szándéka, hogy a jövőben sem lesz méltatlan rokon-

ságára. Ptolemaeus szívesen fogadta a lánykérést és azt válaszolta: örül, hogy Alexander visszaszerezte atvja királyságát; szívesen hozzáadja leányát és jőjjön eléje Ptolemaisig, mert addig elkíséri a leányt és ott majd feleségül adja hozzá. A levél elküldése után Ptolemaeus leányával, Kleopatrával hamarosan Ptolemaisba ment és mivel már ott találta Alexandert, aki levele értelmében eléje jött, feleségül adta hozzá leányát és királyhoz illő dús arany és ezüst hozományt adott neki.

Miután a menyegző véget ért, Alexander levelet írt Jónatás főpapnak és meghívta Ptolemaisba. Erre a főpap értékes ajándékokkal megjelent a királyok előtt s mindkettő nagy tisztelettel fogadta. Alexander rávette, hogy vesse le öltözetét és vegyen fel bíborruhát, maga mellé ültette a trónra és megparancsolta ország-nagyjainak: kísérjék végig a városon és hirdessék, hogy senkinek sem szabad ellene szólnia, vagy őt zaklatnia. Mikor azok, akik ellenséges indulattal jöttek ide, hogy panaszt emeljenek ellene, látták, mennyire megtiszteli a király, elkotródtak, mert attól féltek, hogy valami bajuk esik. Egyébként Alexander oly nagy jóindulattal viseltetett Jónatás iránt, hogy barátai sorában az első helyre iktatta.

A százhatvanötödik évben Demetrios, I. Demetrios fia, rengeteg zsoldossal, akiket a krétai Lasthenes toborzott számára, elindult Krétából és átkelt Kilikiába. Ez az értesülés nagyon megijesztette Alexandert és Phoinikiából tüstént Antiochiába sietett, hogy ott még Demetrios megérkezése előtt mindenről gondoskodjék. Coelesyriában Apollonios Daost hagyta helytartónak, aki nagy sereg élén hamarosan Jámniába vonult és megüzente Jónatás főpapnak: igazságtalanság, hogy ő egymaga békességben él és nem szolgál a királynak; neki magának is mindenfelől szemére vetik, hogy nem hajtja őt a király igájába; mindaddig, amíg fönt tanyázik a hegységben, ne ringassa magát csalódásban és ne képzelődjék, hogy milyen hatalmas. Ha bízik erejében, jőjjön le a síkságra és mérkőzzék meg az ő harcosaival: akkor majd megmutatkozik, ki a vitézebb és kié lesz a győzelem. De tudja meg, hogy minden város legbátrabb emberei az ő harcosainak sorában vannak és ezek Jónatás elődeit mindig legyőzték. Egyébként is szálljon szembe vele olyan helyen, ahol fegyverrel lehet harcolni, nem pedig kővel és ahol a legyőzöttnek nincs hová elbújnia.

Jónatás felháborodott ezen a kihívó üzeneten, tehát tízezer válogatott harcossal, továbbá testvére Simon segédcsapataival ki-

vonult Jeruzsálemből és elért Joppéba, ahol a városon kívül tábort ütött, mert Joppe lakosai bezárták előtte kapuikat: tudniillik a városban olyan helyőrség volt, amelyet Apollonios helyezett oda. De mikor Jónatás ostromhoz készülődött, a polgárok megijedtek, hogy erőszakkal foglalja el a várost és ezért megnyitották a kapukat. Amint Apollonios értesült, hogy Jónatás hatalmába kerítette Joppét, háromezer lovassal és nyolcezer gyalogossal nyomban Ásdódba sietett és onnan csendben és lépésről-lépésre nyomult elő. Miután megérkezett Joppe elé, színlelt visszavonulással kicsalta Jónatást a síkságra, mert rendületlenül bízott lovasságában és attól várta a győzelmet. Jónatás kivonult és Apolloniost egészen Ásdódig üldözte. De mikor Apollonios egészen kicsalta a síkságra ellenségét, hirtelen megfordult és rátámadt. Ámbár Jónatás értesült, hogy Apollonios egy patak mellett lesbe állított ezer lovast, hogy őt hátbatámadják, egyáltalában nem vesztette el fejét, hanem négyszögbe rendezte csapatait és úgy állította fel csatára, hogy akár elülről, akár hátulról érte őket támadás, mindenképpen védekezhettek; így gondoskodott róla, hogy bármelyik oldalról támad az ellenség, visszaverhessék. A csata egészen estig tartott és ekkor Jónatás seregének egyik részét átadta testvérének Simonnak, azzal a paranccsal, hogy törjön be az ellenség soraiba, maga pedig parancsot adott katonáinak, hogy pajzsaikat szorosan zárják össze és így fogják fel az ellenség lövedékeit; ezek nyomban a parancs szerint cselekedtek. Az ellenséges lovasok addig hajigálták dárdáikat, amíg egy sem maradt nekik, de senkit sem találtak el: a lövedékek nem érhették a katonákat, mert visszapattantak a szorosan egymáshoz zárt pajzsokról és így könnyűszerrel ártalmatlanokká váltak. Mikor az ellenség reggeltől estig belefáradt már a dárdavetésbe, Simon észrevette kimerültségüket, megrohanta őket és hősiesen küzdő katonáinak sikerült is visszaszorítani a gyalogságot. Mikor a lovasság észrevette, hogy a gyalogság megfutamodott, maga sem tudott már helytállni; ezek is futásnak eredtek tehát, mert a hosszú harcban kimerültek és a gyalogságtól sem várhattak támogatást; rendetlenül és össze-vissza menekültek és szétszóródtak a síkságon. Jónatás egészen Ásdódig kergette őket, sokat levágott, a többit pedig kényszerítette, hogy az ásdódi Dágon templomba meneküljön. Azután a várost rohammal elfoglalta és a szomszédos falvakkal együtt felégette. Dágon templomát sem kímélte meg, hanem felégette azokkal együtt, akik oda menekültek. A csatában és a tűzvészben összesen nyolcezer főnyi ellenség pusztult el. Jónatás, miután így legyőzte ezt a hatalmas hadsereget, elindult

Ásdódból és Askalon ellen vonult s a város előtt tábort ütött. Az askaloniak kijöttek elébe, ajándékokat hoztak és hódoltak neki. Miután megdícsérte őket behódolásukért, dús zsákmánnyal visszatért Jeruzsálembe. Mikor Alexander értesült vezérének Apolloniosnak vereségéről, először örömöt színlelt, mert Apollonios az ő akarata ellenére támadta meg Jónatást, aki barátja és szövetségese volt. Tehát Jónatásnak a barátság bizonyságául és ajándékul és tisztelete jeléül arany karperecet küldött, aminőt csak a királyok rokonai szoktak kapni, és neki ajándékozta Akkaront és környékét.

Ebben az időben Ptolemaeus Philometor is Syriába érkezett, hajóhaddal és szárazföldi hadsereggel, hogy megsegítse vejét Alexandert. Alexander parancsára minden város hódolattal fogadta és elkísérték egészen Ásdódig, amelynek lakosai nagy jajveszékeléssel fogadták a Dágon-templom felégetése miatt és panaszt emeltek Jónatás ellen, hogy ő pusztította el a templomot, ő égette fel az országot és ő gyilkoltatott meg közülük oly sok embert. Ptolemaeus végighallgatta őket, de nem szólt semmit; Jónatás pedig Joppéig elébe ment Ptolemaeusnak, pompás ajándékokat kapott tőle, a király kegyeivel tüntette ki, mire elkísérte őt egészen az Eleutheros nevű folyóig és onnan visszatért Jeruzsálembe.

Ptolemaeus, miután megérkezett Ptolemaisba, majdnem életét vesztette, mert Alexander, barátja Ammon által, tőrt vetett neki. Azonban a merénylet terve kiderült és Ptolomaeus levelet írt Alexandernek, amelyben követelte Ammon kiadatását, mert az életére tört és ezzel rászolgált a halálbüntetésre. Mivel Alexander nem volt hajlandó kiadni, Ptolemaeus mindjárt tudta, hogy ő maga a merénylet tervezője és ezért nagy haragra lobbant ellene. Alexandert egyébként Ammon miatt már régebben meggyűlölték az antiochiaiak is. Most ezek részéről érte utól a megérdemelt büntetés gaztetteiért, mert szégyenszemre akkor gyilkolták meg, amikor éppen asszonyruhában volt; tudniillik, mint már máshol is elmondtam, női ruhában próbált elbújni előlük.

Ptolemaeus már megbánta, hogy leányát Alexanderhez adta feleségül és hogy szövetkezett vele Demetrios ellen. Megszakította tehát a rokoni viszonyt, mert leányát hazahozatta. Rögtön utána követeket küldött Demetrioshoz, hogy békét és szövetséget kössön vele; megígérte, hogy feleségül adja hozzá leányát, őt magát pedig atyja trónjára ülteti. Demetrios megörült az üzenetnek s megkötötte a szövetséget és a házasságot. Most már Ptolemaeusnak csak egy dolga akadt: rábírni az antiochiaiakat, hogy

fogadják el Demetriost, aki iránt atyja garázdálkodásai miatt ellenséges indulattal viseltettek. Ezt is sikerült végrehajtania; tudniillik az antiochiaiak Ammon miatt gyűlölték Alexandert, mint az imént említettem és ezért kiűzték Antiochiából, mire ő Kilikiába menekült. Midőn most Ptolomaeus megérkezett Antiochiába, a polgárság és a hadsereg királlyá kiáltotta ki, úgy hogy kénytelen volt két koronát fejére tenni, Ázsia és Egyiptom koronáját. Derék és igaz ember volt, csöppet sem nagyra vágyó és mindenekfelett következtetni tudott a jövőre s ezért elhatározta, hogy lemond erről a trónról, nehogy magára vonja a rómaiak irigységét. Összehívta tehát Antiochia népét és javasolta nekik, hogy Demetriost fogadják el uralkodóul; azt mondta, hogy atyja miatt nem fog bosszút állni rajtuk, hiszen nagyon sokat köszönhet nekik; egyébként ő majd oktatja a jóra és vezeti és nem engedi meg, hogy bármi rosszat is cselekedjék; ő maga megelégszik Egyiptom trónjával. Ezzel a beszédével rávette az antiochiaiakat, hogy elfogadják Demetriost.

Miközben Alexander nagy hadsereggel és tekintélyes poggyásszal Kilikiából átvonult Syriába és az antiochiaiak területét felégette és feldúlta, Ptolemaeus vejével Demetriosszal, — mert időközben feleségül adta hozzá a leányát, — haddal támadt ellene, legyőzte, megszalasztotta, úgy hogy kénytelen volt Arábiába menekülni. Ebben a csatában történt, hogy Ptolemaeus lovát megriasztotta az egyik elefánt ordítása, mire levetette lovasát. Amint az ellenséges katonák ezt megpillantották, valamenynyien a királyra rohantak, sok sebet ejtettek a fején és félholtan ott hagyták. Testőrei ugyan kiragadták az ellenség kezéből, de annyira elgyengült, hogy négy napig sem eszméletét nem nyerte vissza, sem beszélni nem tudott. Eközben Zábdiel arab fejedelem fejét vette Alexandernek és elküldte Ptolemaeusnak. Midőn Ptolemaeus ötödnapra kissé magához tért, szemének és fülének valóságos gyönyörűség volt Alexander halálának híre és fejének a megpillantása. Nagyon örvendett Alexander bukásának, de nemsokára maga is befejezte életét. Alexander, Balas néven, öt évig uralkodott Ázsián, mint ahogy ezt máshol már elbeszéltem.

Alighogy Demetrios, akinek Nikator volt a másik neve, elfoglalta a trónt, gonoszságában máris egyre-másra gyilkolta Ptolemaeus katonáit s nem törődött vele, hogy szövetségese s azzal sem, hogy apósa, holott az ő leányát, Kleopatrát vette feleségül. Kegyetlenkedései elől a katonák Alexandriába menekültek, az elefántok azonban Demetrios kezére kerültek. Jónatás, a főpap, egész Judeából hadsereget toborzott, hogy ostrom alá vegye

a jeruzsálemi fellegvárat, amelyben a makedon helyőrség mellett még egy csomó hitehagyott ember volt, akik elpártoltak atyáik törvényeitől. A helyőrség katonái eleinte csak nevettek a gépeken, amelyeket Jónatás az ostrom céljaira készíttetett, mert elbizakodtak a vár erősségében. Éjjel azonban az említett hitehagyottak közül néhányan kilopództak, elsiettek Demetrioshoz és jelentették neki a vár ostromát. Ez felháborodott a hírre és hadseregével Antiochiából azonnal megindult Jónatás ellen. Midőn Ptolemaisba érkezett, írásos parancsot küldött neki, hogy rögtön jelenjen meg nála Ptolemaisban; Jónatás nem hagyta ugyan abba az ostromot, de a nép véneivel és a papokkal mégiscsak elment Demetrioshoz s aranyat, ezüstöt, szövetet és egyéb ajándékokat vitt neki. Az ajándékokkal sikerült is lecsillapítania a király haragját, sőt a király igen kegyesen fogadta, megerősítette a főpapi méltóságban, amelyet egyébként is Demetrios elődeitől kapott. A szökevények vádjainak Demetrios nem adott hitelt s mikor Jónatás arra kérte, hogy Judea, továbbá Samaria, Joppe és Galilea, tehát a három toparchia, vagyis helytartóság részéről elégedjék meg háromszáz talentum adóval, királyi kiváltságlevelet adott neki, amelynek ez a szövege: „Demetrios király, testvérének Jónatásnak és a zsidó népnek üdvözletét küldi. Tudomásul vétel céljából megküldjük nektek annak a levélnek a másolatát, amelyet rokonunkhoz, Lastheneshez intéztünk: Demetrios király köszönti atyját Lasthenest. Mivel a zsidó nép barátságos érzülettel viseltetik irántam és mindig megőrizte a köteles hűséget, elhatároztam, hogy ezt meghálálom nekik. Ennélfogva megerősítem őket három kerület és pedig Efraim, Lidda és Rámata birtokában, amelyeket Samariától Judeához csatoltak, a hozzájuk tartozó környékkel együtt és elengedek nekik mindent, amit a régebbi királyok a jeruzsálemi áldozatokból szoktak kapni, továbbá a gabona és a gyümölcs mindenféle tizedét, minden egyéb adót, valamint a sójárandóságot és a koronát is és rendelem, hogy mostantól fogva örök időkig ezen senki se változtasson. Gondoskodnod kell róla, hogy rendelkezéseimről másolat készüljön és azt átadják Jónatásnak és a templomban szembetünő helyen függesszék ki.“ Ez volt a levél szövege. Mivel Demetrios látta, hogy mindenütt békesség uralkodik és háborús veszedelem sehonnan sem fenyeget, elbocsátotta a katonákat és csökkentette zsoldjukat; csak az idegen zsoldosoknak fizette ki a zsoldot az egész megállapított időre, továbbá azoknak, akik Krétáról és a többi szigetekről jöttek vele. Ezzel azonban magára vonta katonái neheztelését és gyűlöletét, mert többé

nem részesítette őket semmiben, holott elődei békében is tovább fizették nekik a zsoldot, hogy megtartsák hajlandóságukat és ha szükség van rá, szívesen menjenek vele újból háborúba.

5. FEJEZET

Tryphon legyőzi Demetriost, az uralmat átadja Antiochosnak, Alexander fiának és Jónatással szövetséget köt. Jónatás tettei

Midőn Alexander egyik egykori vezére, — aki Apameából származott és akinek eredeti neve Diodotos volt, mellékneve pedig Tryphon, — észrevette, hogy a katonák mennyire gyűlölik Demetriost, fölkereste az arab Emálkuelt, Alexander fiának Antiochosnak nevelőjét, tájékoztatta őt, mennyire fel van háborodva a hadsereg Demetrios ellen és rávette, hogy adja át neki Antiochost, mert királlyá teszi és atyja trónjára ülteti. Emálkuel eleinte vonakodott, mert bizalmatlan volt iránta, de midőn Tryphon egyre jobban unszolta, végre engedett kívánságának. Erről a férfiúról elég is ennyit mondanom.

Mivel Jónatás főpap rendkívül fontosnak tartotta, hogy eltávolítsa az országból a jeruzsálemi fellegvár helyőrségét, valamint a hitehagyott zsidó szökevényeket és a többi megerősített hely helyőrségeit, követeket küldött ajándékokkal Demetrioshoz és kérte, hogy hívja vissza a csapatokat a judeai erődítményekből. Demetrios nem csupán azt ígérte meg neki, hogy ezt a kívánságát teljesíti, hanem még nagyobb ígéreteket is tett arra az időre, ha majd befejezi a háborút, amely most teljesen lefoglalja. Egyúttal segédcsapatokat kért Jónatástól, mert közölte vele, hogy majdnem valamennyi katonája elpártolt tőle. Erre Jónatás háromezer válogatott harcost küldött hozzá.

Azonban Antiochia lakosai, — akik gyűlölték Demetriost, mert sok rosszat kellett tőle elszenvedniök, haragudtak rá és ama gyalázatosságok miatt is, amelyeket atyja, az idősebb Demetrios elkövetett ellenük, — lesték az alkalmat, hogy megtámadhassák. Mivel arról értesültek, hogy Jónatástól segédcsapatok érkeztek és bizonyosra vették, hogy a király erős hadsereget fog szervezni, ha nem előzik meg, fegyvert ragadtak, körülzárták a királyi várat, mintha ostromolni akarnák, megszállták a kijáratokat és minden áron hatalmukba akarták keríteni a királyt. Mikor a király látta, hogy Antiochia népe fegyveresen fellázadt ellene, zsoldosaival és a Jónatás küldötte zsidó segédcsapatokkal meg-

támadta Antiochia lakosait, azonban legyürték, mert nagyon sokan voltak, tehát visszavonult. Alig vették észre a zsidók, hogy az antiochiaiak fölülkerekedtek, máris fölmentek a palota tetejére és onnan lövöldözték őket; mivel azonban az épület magassága miatt nagyon messze voltak a támadóktól, azok nem tehettek kárt bennük, de ők onnan felülről alaposan megtizedelhették soraikat s így hamarosan elűzték őket a környező házakból és ezeket felgyujtották. A házak nagyon sűrűn álltak egymás mellett, javarészt fából épültek és így a tűz hamarosan az egész városban elharapódzott, úgy hogy Antiochia lakosai, mivel sem védekezni nem tudtak, sem a tüzet eloltani, kénytelenek voltak menekülésre fogni a dolgot. A zsidók most háztetőről-háztetőre ugráltak és hihetetlen szívóssággal üldözték ellenfeleiket. Mikor a király látta, hogy az antiochiaiak már csak feleségeik és gyermekeik megmentésével törődnek és tovább nem akarnak harcolni, egy másik utca felől megtámadta s legázolta őket, sokat megölt közülük, úgy hogy kénytelenek voltak letenni a fegyvert és megadni magukat. Erre a király megbocsátott nekik s így véget vetett a lázadásnak. Aztán a zsidókat dúsan megajándékozta a zsákmányból, hálálkodott nekik, hiszen valóban nekik köszönhette győzelmét és visszaküldte őket Jeruzsálembe Jónatáshoz, akiről el kellett ismernie, hogy hű szövetségese. Később azonban rút hálátlansággal fizetett neki, nem tartotta meg ígéretét, s háborúval fenyegette meg, ha nem fizeti meg neki mindazokat az adókat, amelyeket a zsidó nép az első királyok ideje óta mindig megfizetett. Ezt a fenyegetést be is váltotta volna, ha Tryphon nem gátolja meg benne. Mert ez kényszerítette, hogy a Jónatás elleni harcra szánt csapatokat a maga biztonsága érdekében használja fel. Mert Tryphon a fiatal Antiochosszal együtt, aki még mindig gyermek volt, Arábiából Syriába érkezett és a gyermeket megkoronázta. Mivel pedig az egész hadsereg, amely elpártolt Demetriostól, mert nem kapta meg zsoldját, átpártolt hozzá, megtámadta Demetriost, legyőzte, elvette elefántjait és elfoglalta Antiochia városát.

Demetrios a vereség után visszavonult Kilikiába, a fiatal Antiochos pedig követeket küldött Jónatáshoz, akik megvitték levelét; ebben kinevezte barátjának és szövetségesének, megerősítette a főpapi méltóságban és átengedte neki azt a négy kerületet, amelyek hozzátartoztak a zsidók országának területéhez. Ezenfelül arany kegyszereket küldött neki, serlegeket és bíborruhát s megengedte, hogy ezt viselhesse, arany karperecet ajándékozott neki s felvette belső barátai sorába, Simont pedig megtette fő-

vezérének a tyrusi hegységtől Egyiptomig terjedő területen. Jónatás örült Antiochos adományainak s követeket küldött hozzá és Tryphonhoz azzal az ígérettel, hogy szívesen lesz barátja és szövetségese és harcol vele Demetrios ellen, mert ez egyáltalán nem volt hálás az ő segítségéért, hanem jótetteit gonoszsággal viszonozta.

Miután Antiochostól engedélyt kapott, hogy Syriában és Phoinikiában hadsereget toborozzon és Demetrios hadvezéreit megtámadhassa, rögtön megindult a városok ellen. Némely város nagy hódolattal fogadta, de egyik sem volt hajlandó zsoldosokat kiállítani. Midőn Askalonba érkezett és az askaloniak ajándékokkal vonultak elébe, felszólította őket is, mint Coelesyria valamennyi városának lakosait, hogy pártoljanak el Demetriostól és csatlakozzanak Antiochoshoz, hogy a Demetrios elleni harcban bosszút állhassanak rajta minden szenvedésükért, amire éppen elegendő okuk van. Ezzel sikerült rávennie a városokat, hogy Antiochoshoz csatlakozzanak és ezután Gazába ment, hogy ennek a lakosait is megnyerje Antiochosnak. Azonban mindjárt észrevette, hogy a gazaiak egészen másképp gondolkodnak, mint ahogy remélte: tudniillik bezárták előtte kapuikat és semmi áron sem akartak Demetriostól elpártolni és Antiochoshoz csatlakozni. Emiatt felháborodott Jónatás, ostrom alá vette a várost, elpusztította környékét és miközben hadseregének egyik részét Gaza alatt hagyta, másik részével végigdúlta s pusztította és felégette a tartományt. Mikor a gazaiak látták, milyen bajba kerültek és hogy Demetriostól nem várhatnak segítséget, vagyis hogy a baj itt van, a segítség azonban nagyon messze, s bizonytalan, hogy megérkezik-e, jobbnak látták elszakadni Demetriostól és engedni Jónatás felszólításának. Tehát követeket küldtek Jónatáshoz s barátságot és szövetséget ajánltak neki. Az emberek ugyanis nem tudják, mi válik javukra, mielőtt nem érzik a bajt a maguk hátán; mihelyt azonban rájuk szakad a szerencsétlenség, azonnal megváltoztatják véleményüket és keserű tapasztalatok után végre elhatározzák magukat arra, amit korábban könnyű szerrel és szenvedés nélkül elérhettek volna. Miután tehát Jónatás szövetséget kötött a gazaiakkal és tuszokat kapott tőlük, ezeket elküldte Jeruzsálembe, maga pedig végigvonult az egész tartományon és elment Damaskusba.

Ott értesült, hogy Demetrios vezérei nagy hadsereggel Kadesbe vonultak: ez a város a tyrusiak területe és Galilea között van. Tudniillik abban reménykedtek, hogy Jónatást kicsalhatják Syriából Galileába, mivel bizonyára nem hagyja cserben a szoron-

gatott galileaiakat, hiszen szövetségesei. Csakugyan ellenük is vonult és testvérét Simont hagyta Judeában. Ez az országban meglehetősen nagy hadsereget toborzott, Betszur alá vonult és ostrom alá vette a várost, amely Judea egyik legerősebb vára volt s mint már föntebb említettem, helyőrsége Demetrios pártján volt. Midőn Simon sáncokat hányatott, ostromgépeket hozatott és nagy erőfeszítéssel megkezdte Betszur ostromát, a helyőrség katonái megijedtek, hogy ha elfoglalja a várost, valamennyiüket kardélre hányatja, tehát üzentek Simonnak: biztosítsa őket esküvel, hogy nem esik semmi bántódásuk, mert ezzel a feltétellel hajlandók feladni a várat és hazatérni Demetrioshoz. Simon meg is esküdött, szabad elvonulást engedélyezett nekik a várból s maga helyezett oda helyőrséget.

Eközben Jónatás Galileából, a Genezáret tó mellől, ahol táborozott, fölkerekedett és egészen Ászor síkságáig vonult, de nem tudta, hogy az ellenség is ott van. Demetrios vezérei, akik már egy nappal előbb értesültek Jónatás közeledéséről, lest állítottak ellene és az erre kijelölt csapatot elbujtatták a hegységben, maguk pedig a hadsereg zömével a síkságon vonultak fel. Mikor Jónatás csatarendben látta az ellenséget, a lehetőséghez képest a maga seregét is csatarendbe állította. Az a csapat, amelyet Demetrios vezérei lesbe állítottak, hátba támadta a zsidókat s most ezek megijedtek, hogy bekerítik őket és mind elpusztulnak, tehát futásnak eredtek. Így azután Jónatást elhagyták katonái, s csak kevesen maradtak mellette, mintegy ötvenen, ezek közt Matatiás, Ábsálom fia és Júdás, Kálfi fia, hadseregének két fővezére. Ezek vakmerőn és szinte kétségbeesetten rontottak rá az ellenségre, úgy hogy bátorságukkal megrémítették, vitézkedésükkel pedig megfutamították. Mikor Jónatás menekülő katonái látták, hogy az ellenség csatasorai ingadoznak, megint összeverődtek, megtámadták a szíreket és egészen Kádesig kergették, ahol az ellenség tábora volt.

Jónatás a fényes győzelem után, amely kétezer ellenséges katona életébe került, visszatért Jeruzsálembe. És mivel látta, hogy az isteni gondviselés jóvoltából minden dolga kedve szerint történik, követeket küldött a rómaiakhoz, hogy megújítsa velük a szövetséget, amelyet régebben kötöttek. A követeknek azt a megbízást adta, hogy Rómából visszajövet látogassanak el Spártába is és emlékeztessék a spártaiakat a köztük fennálló rokonságra és szövetségre. Midőn a követek Rómába érkeztek, megjelentek a szenátus előtt, átadták Jónatás főpap üzenetét és kijelentették: azért küldte őket, hogy megújítsák a régi barátságot

a rómaiak és zsidók között. Erre a szenátus megerősítette a régi megállapodásokat és a követeknek védőlevelet adott Ázsia, Európa és a városok valamennyi fejedelmeihez, hogy az ő segítségükkel zavartalanul visszautazhassanak hazájukba. Hazamenet a követek ellátogattak Spártába és átnyujtották a Jónatástól rájuk bízott levelet, amelynek ez volt a szövege: „Jónatás, a zsidó nép főpapja és a vének tanácsa és a papi testület az ephorosoknak és a lakedaimoni tanácsnak és népnek, testvéreiknek, üdvözletét küldi. Nekünk jól megy sorunk és örülünk, ha nektek is jól megy dolgotok, mind állami, mind magánügyeitekben. Mivel a régi időben Demoteles levelet hozott a mi főpapunknak, Óniásnak, királyotoktól, Areiostól, a köztetek és köztünk fennálló rokonság dolgában és a levél másolata még most is megvan: mi ezt a levelet örömmel vettük és ezért ma is hálával őrizzük Demoteles és Areios emlékét; ámbár tulajdonképpen nincs is szükségünk erre a bizonyítékra, hiszen mi már szent könyveinkből is tudtunk erről a rokonságról. Mindazonáltal eddig nem tartottuk szükségesnek baráti viszonyunk megújítását kezdeményezni, nehogy olyan látszata legyen a dolognak, mintha elbizakodottságunkban visszaélnénk azzal a megtiszteltetéssel, amely részetekről ért bennünket. Ámbár baráti viszonyunk megalapozása óta nagy idő telt el, még ma is imádkozunk Istenhez a ti szerencsétekért és győzelmetekért, valahányszor a szent ünnepnapokon áldozatokat mutatunk be. És ámbár szomszédaink mohósága gyakran háborúba sodor bennünket, sem titeket nem akartunk soha megterhelni, sem más barátainkat. Most azonban, miután legyőztük ellenségeinket és véneink tanácsának két legtekintélyesebb tagját, Numeniust, Antiochos fiát és Antipatrost, Iason fiát, a rómaiakhoz küldtük, nektek is küldünk velük levelet, hogy megújítsuk a köztetek és köztünk fennálló szövetséget. Tehát nagy örömet szereznétek nekünk, ha válaszolnátok és közölnétek velünk kívánságaitokat, mert mindig szívvel-lélekkel hajlandók vagyunk azokat teljesíteni." A lakedaimoniak szívesen fogadták a követeket, elhatározták, hogy megújítják a barátságot és szövetséget és a határozatot megküldték népünknek.

Ez időtájt három felekezet volt a zsidóknál, amelyeknek tagjai az emberi dolgokról más-más tanítást hirdettek; egyik volt a farizeusok, másik a sadduceusok, harmadik az esszénusok felekezete. A farizeusok azt állították, hogy némely dolog, de nem minden, a sors müve, viszont bizonyos dolgok szabad akaratunkból történnek vagy maradnak el. Ezzel szemben az esszénusok azt tanították, hogy mindent a sors hatalma kormányoz és semmi

sem történik az emberi életben a sors végzése nélkül. Végül a sadduceusok hallani sem akarnak a végzetről és azt tanítják, hogy nincs végzet, nem a sors irányítja az emberek dolgait, hanem minden a mi akaratunkból történik, úgy hogy szerencsénknek is magunk vagyunk a kovácsai, de szerencsétlenségünket is csak a tulajdon oktalanságunkkal idézzük elő. Minderről részletesebben írtam a zsidó háborúról írt művem második könyvében.

Mivel Demetrios vezérei jóvá akarták tenni az elszenvedett vereséget, még az előbbinél is nagyobb hadsereget toboroztak és Jónatás ellen vonultak. Erre a hírre Jónatás egészen Emát vidékéig elébük ment, hogy ne engedjen nekik időt a betörésre Judeába. Mikor már ötven stadionnyira volt az ellenségtől, kémeket küldött ki, hogy táborát és erejét kikémleljék. A kémek nemcsak megfigyeléseiket jelentették neki, hanem éjszaka még néhány foglyot is ejtettek, s ezek elárulták, hogy az ellenség támadásra készül. Tehát idejében megtette a szükséges intézkedéseket, őrszemeket állított fel a táboron kívül, egész éjjel készenlétben tartotta katonáit és buzdította őket, hogy viselkedjenek bátran és legyenek készen arra is, hogy esetleg már az éjjel harcolniok kell, hogy meghiúsítsák az ellenség rajtaütéseit. Mikor Demetrios vezérei értesültek, hogy Jónatás megtudta haditervüket, elcsüggedtek, mert szégyelték, hogy az ellenség tudomást szerzett alattomos szándékukról, de meg azért is, mert tervük kudarca után már semmi reményük sem lehetett a győzelemre; ugyanis belátták, hogy nyílt csatában nem állhatják meg a helyüket Jónatás seregével szemben. Tehát visszavonulásra határozták el magukat, sok tábortüzet gyujtottak, hogy az ellenség azt higyje, hogy még a táborban vannak és csendben elvonultak. Mikor Jónatás reggel közeledett táborukhoz és üresen találta, mindjárt tudta, hogy az ellenség elmenekült; nyomukba eredt, de nem tudta utólérni őket, mert már átkeltek az Eleutheros folyón és biztonságban voltak. Erre Jónatás Arábia ellen vonult, megtámadta a nabateusokat, megverte őket, azután dús zsákmánnyal és hadifoglyokkal Damaskusba vonult s ott mindent eladott. Ugyanebben az időben testvére, Simon átvonult Judeán és Palesztinán, egészen Askalonig, megerősítette az erődítményeket és a helyőrségeket és azután Joppéba ment, elfoglalta és erős helyőrséggel rakta meg; tudniillik arról értesült, hogy a joppeiek át akarták adni városukat Demetrios vezéreinek.

Miután Simon és Jónatás végrehajtották ezeket a hadi vállalkozásokat, visszatértek Jeruzsálembe. Jónatás összehívta az egész népet a templomba és javaslatot tett, hogy állítsák helyre

Jeruzsálem falait, építsék újra a templom körfalának beomlott részeit és magas bástyákkal erősítsék meg egész környékét, ezenfelül pedig magában a városban még egy falat építsenek, hogy elzárják a vár helyőrségét a várostól s így lehetetlenné tegyék neki, hogy a piacon szerezze be élelmiszereit, végül pedig, hogy a város környékén lévő erődítményeket az eddigieknél erősebb helyőrséggel rakják meg. A nép elfogadta ezeket a javaslatokat s erre ő maga vette kezébe a városi építkezéseket, Simont pedig kiküldte, hogy a környékbeli erődítésekről gondoskodjék. Közben Demetrios átkelt a folyón és megérkezett Mezopotámiába, hogy Babylonnal együtt elfoglalja és az északi helytartóságok meghódítása után ezeket használhassa támaszpontul az egész birodalom leigázásához. Az ott lakó görögök és makedonok tudniillik ismételten küldtek hozzá követeket és megigérték, hogy ha elmegy hozzájuk, meghódolnak neki és vele együtt hadakoznak Arsakes parthus király ellen. Ez a remény kecsegtette, midőn elment hozzájuk, azzal a szándékkal, hogy ha legyőzi a parthusokat és segédcsapatokat kap tőlük, megtámadhatja Tryphont és kiűzheti Syriából. És mivel a tartomány lakosai lelkesen fogadták, csapatokat toborzott és megtámadta Arsakest, azonban egész hadseregét elvesztette, őt magát pedig foglyul ejtették, mint máshol már elbeszéltem.

6. FEJEZET

Tryphon orozva megöli Jónatást, a zsidók utána Simont választják meg fővezérnek és főpapnak. Simon cselekedetei

Midőn Tryphon megtudta, hogy ilyen véget ért Demetrios, megingott hűsége Antiochos iránt és már csak azon mesterkedett, hogy eltegye láb alól és megszerezze magának országát. De tervének végrehajtásában gátolta, hogy félt Jónatástól, Antiochos barátjától. Ezért elhatározta, hogy először ezt teszi el az útból és csak azután fordul Antiochos ellen. Tehát Antiochiából Betsánba ment, amelyet a görögök Skythopolisnak neveznek, azzal a szándékkal, hogy orozva megöleti Jónatást. Jónatás negyvenezer válogatott harcossal vonult ellene, abban a hiszemben, hogy Tryphon csatát akar vívni vele. Midőn Tryphon látta, hogy Jónatás kész a harcra, elment hozzá ajándékokkal, barátságosan beszélt vele s megparancsolta vezéreinek, hogy Jónatásnak éppen úgy engedelmeskedjenek, mint neki és így akarta

bizalmát megnyerni és gyanúját eloszlatni; abban reménykedett, hogy majd akkor foghatja el, amikor legkevésbbé gondol valami rosszra és nem is őrizteti magát. Végül azt tanácsolta neki, hogy bocsássa el hadseregét, hiszen nincs szüksége rá, mert nincs háború és mindenütt béke uralkodik; elegendő, ha csak néhány katonát tart meg személyes védelmére s meg is hívta, hogy ezeknek kíséretében jőjjön vele Ptolemaisba; tudniillik át akarja adni neki ezt a várost és a környék többi erődítményét is, hiszen éppen ezért jött el hozzá.

Jónatás nem gyanított semmi rosszat, inkább azt gondolta, hogy Tryphon őszinte szándékkal adta neki ezt a tanácsot, tehát elbocsátotta hadseregét és csak háromezer katonát tartott meg maga mellett. Ezek közül is kétezret Galileában hagyott és csak ezerrel vonult Ptolemaisba, Tryphon kíséretében. Alighogy megérkeztek, a város lakosai Tryphon parancsára bezárták a kapukat. Jónatást azonnal elfogatta és kísérőit mind leölette, azután elküldött a Galileában maradt kétezer zsidóhoz, hogy azokat is megöljék. Csakhogy ezek értesültek Jónatás sorsáról s mielőtt a Tryphontól küldött csapat megérkezett volna, fegyveresen kivonultak a tartományból. Mikor az utánuk küldött katonák látták, hogy készek megküzdeni az életükért, nem merték megtámadni őket, hanem visszatértek Tryphonhoz.

Mikor a jeruzsálemiek hírét vették Jónatás elfogatásának és kísérői lemészárlásának, sírtak és keseregtek sorsán. Az egész nép sóvárogva kívánkozott utána, szinte leverte a fékezhetetlen és jogos rettegés, hogy most, amikor elvesztették a vitéz és bölcs Jónatást, a szomszédos népek, akik ellenséges érzülettel viseltetnek irántuk s akiknek most már nem kellett tartaniok Jónatástól, megrohanják őket, harcolnak majd ellenük és halálos veszedelmet zúdítanak rájuk. És ez valóban úgy is történt, amint sejtették; mert miután ezek a népek értesültek Jónatás haláláról, megtámadták a zsidókat, mivel azt hitték, hogy nincs vezérük. Már maga Tryphon is hadsereget szervezett, hogy Judea ellen vonuljon és megtámadja lakosait. Midőn Simon látta a jeruzsálemiek rémületét, összehívta a népet a templomba, hogy szavaival ellenállásra lelkesítse őket Tryphon ellen és feltüzelje bátorságukat, ezzel a beszéddel buzdította őket: „Törzsrokonaim, bizonyára tudjátok, hogy mint atyám, magam is és testvéreim is mindig készek voltunk kockáztatni az életünket szabadságtokért. Egyéb bizonyítékokon kívül az is bizonyítja ezt, hogy családunk tagjai a legkegyetlenebb halállal haltak meg vallásunkért és törvényünkért. Ezt a meggyőződésemet semmi féle-

lem sem tépheti ki lelkemből s nem ültethet helyébe halálfélelmet és gyávaságot. Mivel pedig nincs vezéretek, aki hajlandó mindent elszenvedni és megtenni értetek, kövessetek engem hűségesen, ahova vezetlek benneteket. Mert én nem vagyok sem jobb testvéreimnél, hogy az életemet talán kímélni kellene, sem rosszabb, hogy félnem és vonakodnom kellene meghalni a törvényekért és a vallásért, amit ők a legdicsőbbnek tartottak. Amikor majd úgy illik, hogy méltó testvérüknek mutatkozzam, akkor majd megmutatom, hogy csakugyan az vagyok; mert meggyőződésem, hogy sikerül bosszút állnom az ellenségen és megvédeni benneteket dühe ellen, feleségtekkel és gyermekeitekkel együtt és Isten segítségével megmenteni a templomot a pusztulástól. Mert látom, hogy a környező népek azért néznek le benneteket s azért készülődnek harcra, mert azt hiszik, hogy nincs vezéretek."

Simon ezzel a beszédével fölszította a nép bátorságát, eloszlatta rettegését, felrázta gyávaságából, jó reménységet keltett benne, úgy hogy az egész nép egyhangúan kikiáltotta Simont fővezérnek, hogy testvérei, Judás és Jónatás után ő álljon élükre, mert valamennyien engedelmeskedni fognak parancsainak. Erre minden fegyverfogható férfit azonnal összegyüjtött és gyorsan felépítette a városfalakat, megerősítette magas tornyokkal és egyik barátját, Jónatást, Ábsálon fiát, hadsereggel Joppéba küldte, azzal a paranccsal, hogy a város lakosait űzze ki onnan, mert attól tartott, hogy ezek a várost esetleg átadják Tryphonnak. Maga pedig Jeruzsálemben maradt, hogy védelmezze.

Eközben Tryphon is megindult nagy hadsereggel Ptolemaisból és Judea ellen vonult; a bilincsekbe vert Jónatást is magával vitte. Simon egészen Addus városáig ment elébe csapataival; ez a város magas hegyen volt, amely a judeai síkságból emelkedett ki. Midőn Tryphon értesült, hogy a zsidók Simont választották vezérükké, követeket küldött hozzá, hogy csellel és ármánykodással behálózza; felszólította, hogy ha ki akarja szabadítani testvérét, Jónatást, küldjön neki száz ezüst talentumot és küldje el Jónatás két fiát túszul, hogy ha szabadon bocsátja őt, nem fogja megint elszakítani Judeát a királytól és hogy Jónatást amiatt a pénz miatt vetette fogságra, amellyel a királynak kölcsön fejében tartozik. Csakhogy Simon világosan fölismerte Tryphon alattomoskodását és tudta, hogy a pénzét ugyan elfogadná, de testvérét nem bocsátaná szabadon, ő pedig, ha teljesítené Tryphon követelését, még Jónatás két fiát is kiszolgáltatná az ellenségnek. Viszont attól tartott, hogy a nép

majd testvére gyilkosának bélyegzi, ha nem küldi el a pénzt és a fiúkat, Jónatásért cserébe; tehát összehívta hadseregét, elmondta Tryphon ajánlatát és hozzátette, hogy ő ugyan alattomos cselvetésnek tartja ezt, azonban inkább elküldi Tryphonnak a pénzt és a fiúkat, mintsem hogy — ha megtagadja követelése teljesítését — abba a gyanúba keveredjék, hogy nem akarja kiváltani testvérét. Ennek értelmében el is küldte a pénzt és Jónatás két fiát. Tryphon pedig nem tartotta meg szavát, Jónatást sem bocsátotta szabadon, hanem hadseregével megkerülte az egész tartományt, hogy Édomon át vonuljon Jeruzsálembe. Útközben elérkezett Ádorba, az édomiták városába; Simon pedig nyomon követte Tryphont és mindig vele szemben ütötte fel táborát.

Közben a vár helyőrsége azzal a kéréssel fordult Tryphonhoz, hogy siessen segítségükre és küldjön nekik élelmiszert. Erre rögtön menetkész állapotba helyezte lovasságát és úgy gondolta, hogy még aznap éjjel megérkezhetik Jeruzsálembe. Azonban éjszaka igen sok hó esett, eltakarta az utakat, a lovak nem tudtak előbbre jutni s így nem sikerült elérnie Jeruzsálembe, ezért elkanyarodott Coelesyriába, betört Gálaádba, ott Jónatást kivégeztette és eltemettette, azután visszatért Antiochiába. Simon pedig elhozatta Bászkáma városából testvére tetemét és eltemette szülőföldjén, Modinban, a nép pedig mélységesen meggyászolta. Erre Simon atyjának és testvéreinek csiszolt fehér márványból hatalmas síremléket állíttatott, amely oly magas volt, hogy messzire ellátszott; oszlopcsarnokkal vette körül és egyetlen tömbből faragott hatalmas oszlopokkal, úgyhogy nézni is gyönyörűség volt. Ezenkívül hét gúlát állíttatott szüleinek és testvéreinek; ezek bámulatosan nagyok és szépek voltak és még ma is megvannak. Ilyen gondossággal készíttette el Jónatás síremlékét és hozzátartozóinak emlékoszlopait. Jónatás négy éve volt főpap és a nép elöljárója, mikor meghalt. Ezekben ismertettem halálának történetét.

Simon, akit helyébe főpapnak választottak, mindjárt hivataloskodásának első évében felszabadította a népet a makedon uralom alól, úgy hogy ezentúl többé semmiféle adót nem kellett fizetni azoknak. Ezt a szabadságot és adómentességet a zsidók a szír királyok uralkodásának — Seleukos Nikator szíriai királyságának kezdetétől számított — százhetvenedik évében érték el. A nép pedig oly nagyra becsülte Simont, hogy minden állami és magániratba így jegyezték bele a keltezést: Simonnak, a zsidók uralkodójának és jótevőjének első évében. Alatta a zsi-

dók boldogan éltek és leverték ellenségeskedő szomszédaikat, mert Simon hatalmába kerítette Gázer, Joppe és Jámnia városokat és bevette a jeruzsálemi fellegvárat is, amelyet földig rombolt, hogy soha töbé ne fészkelhesse meg magát benne az ellenség és ne zaklathassa a zsidókat, mint addig. Miután mindezt elintézte, jónak látta lehordatni azt a hegyet is, amelyen a vár épült, hogy a templom annál jobban érvényesüljön. A népet gyűlésbe hívta és sikerült is rávennie erre; kifejtette, hogy erre az intézkedésre szükség van, nehogy ha esetleg megint helyőrséget rak a várba valamelyik idegen uralkodó, a zsidó szökevényekkel együtt megint annyi szenvedést okozzon nekik, mint a multban. Ezekkel a szavaival annál inkább meggyőzte a népet, mert csak annak az érdekében beszélt. Erre valamennyien munkához láttak, lehordták a hegyet s három évig éjjel-nappal dolgoztak, míg végre a föld színével egyenlővé tették. Ettől fogva a templom az egész város fölé emelkedett, mivel nem volt már útjában a hegy, amelyen a vár állt. Ezek voltak tehát Simon cselekedetei.

7. FEJEZET

Simon szövetséget köt Antiochosszal és legyőzi Tryphont, valamint Kendebaiost. Halála

Nem sokkal Demetrios elfogatása után Tryphon megölette Alexander fiát, Antiochost — akit „megtestesült istennek" neveztek —, miután négyéves uralkodása alatt ő volt a gyámja. Azután kihirdettette, hogy Antiochos az orvosi kezelésbe halt bele; barátait és bizalmas embereit pedig elküldte a katonákhoz és tetemes összegeket ígért nekik, ha őt kiáltják ki királlyá: Demetriost — ezt üzente nekik —, a parthusok elfogták és ha testvére, Antiochos kerül a trónra, bizonyára súlyosan megbünteti őket elpártolásukért. A katonák a dús pénzadomány reményében valóban egyhangúan királlyá kiáltották ki Tryphont. Azonban Tryphon, alighogy a hatalmat kezébe kerítette, azonnal kimutatta a foga fehérét. Előbb kedveskedett a népnek, mérsékletet színlelt és ekként igyekezett megnyerni hajlandóságát; mikor azonban a trónra került, abbahagyta a színlelést és meg mutatta az igazi Tryphont. Ezzel azonban csak ellenségeinek használt, mert a katonák, akik gyűlölték, átpártoltak Demetrios feleségéhez, Kleopatrához, aki ekkoriban visszavonultan élt Se-

leukiában, gyermekeivel. Mivel Demetrios testvére, Antiochos, aki a Soter nevet viselte, ide-oda bolyongott az országban, mert egyetlen város sem merte befogadni, annyira féltek Tryphontól, Kleopátra követet küldött hozzá, meghívta magához s felajánlotta neki kezét és koronáját. Antiochost részben barátai tanácsára hívta meg, részben pedig azért, mert félt, hogy vannak egyesek Seleukiában, akik át akarják adni a várost Tryphonnak.

Midőn Antiochos megérkezett Seleukiába és hatalma napról napra gyarapodott, haddal indult Tryphon ellen, legyőzte, kikergette Felső-Syriából Phoinikiába, egészen odáig üldözte és Dorban, ahova menekült, ebben a szinte bevehetetlen várban, ostrom alá vette. Azután követeket küldött Simon zsidó főpaphoz is, hogy barátságot és szövetséget kössön vele. Ez szívesen fogadta kérését, bőségesen küldött neki pénzt és élelmiszert Dor ostromlói számára és így hamarosan Antiochos benső barátainak sorába került. Tryphon Dorból Apameába menekült, ott még az ostrom alatt elfogták s mindössze hároméví uralkodás után kivégezték.

Azonban a kapzsi és elvetemedett Antiochos hamarosan megfeledkezett azokról a szolgálatokról, amelyeket szorongattatása idején Simon tett neki és barátját, Kendebaiost nagy sereg élén elküldte, hogy pusztítsa el Juedát és fogja el Simont. Mikor Simon értesült Antiochosnak erről a hitszegéséről, felháborodott aljasságán és ámbár már idősebb ember volt, fiatalos lendülettel elhatározta, hogy haddal támadja meg. Fiait a sereg zömével előreküldte, maga a sereg másik részével más úton indult; tudniillik ezeknek a csapatoknak jelentékeny részét lesbe állította a hegyszorosokban és ily módon mindenütt győzött. Miután még szövetséget kötött a rómaiakkal, hátralevő életét békében töltötte el.

Simon mindössze nyolc évig uralkodott a zsidókon. Egy lakomán vesztette el életét veje, Ptolemaeus, alattomos cselvetése következtében. Ez Simon feleségét, valamint két fiát is elfogatta, börtönbe vettette és a harmadik fiút, Jánost, aki a Hyrcanus nevet viselte, ugyancsak meg akarta öletni. Midőn a fiatalember értesült, hogy megérkeztek az elfogatására kiküldött emberek, úgy szabadult meg a veszedelemtől, hogy bemenekült a városba, ahol a nép védelme alá helyezte magát; mert a nép nagyon sok jót köszönhetett atyjának és gyűlölte Ptolemaeust. Mikor Ptolemaeus a másik kapun be akart nyomulni, a nép visszakergette, mert már védelmébe vette Hyrcanust.

8. FEJEZET

Hyrcanus főpap kiűzi Ptolemaeust az országból. Antiochus támadásra indul Hyrcanus ellen

Erre Ptolemaeus a Jericho fölötti megerősített várba vonult vissza, amelynek Dagon volt a neve. Hyrcanus, aki atyja utóda lett a főpapi méltóságban, mindenekelőtt áldozatokkal esedezett Isten pártfogásáért, aztán kivonult Ptolemaeus ellen, ostrom alá vette menedékhelyét és lelki nyugalmát csak az zavarta, hogy mélységesen sajnálta anyját és két testvérét: tudniillik ezeket Ptolemaeus fölvitette a falakra és azzal fenyegetődzött, hogy letaszíttatja őket, ha Hyrcanus nem hagyja abba az ostromot. Bármennyire kívánta is Hyrcanus elfoglalni a várat, mégis úgy gondolta: tartozik szeretteinek azzal, hogy ne okozzon nekik szenvedést és ezért csak lagymatagon folytatta az ostromot. Erre anyja összetett kezekkel könyörgött neki, hogy az ő kedvéért ne engedjen, hanem csak azért is annál keményebben folytassa az ostromot, hogy a vár bevételével bosszút állhasson szeretteiért; a kegyetlen halál is édes neki, ha az ellenség, aki halálának oka, megbűnhődik gazságáért. Anyja szavai újra feltüzelték Hyrcanust a vár bevételére, mikor azonban látta, hogy anyját megkorbácsolják és marcangolják, megesett a szíve kínjain és megingott elhatározása. Így aztán az ostrom igen elhúzódott, már elérkezett az új év is, amelyben a zsidóknak nem szabad dolgozniok: tudniillik minden hetedik évet úgy ünneplik meg, mint a hetedik napot. Ezen a réven Ptolemaeus megszabadult az ostromtól, megölette Hyrcanus anyját és testvéreit és gaztette után Zenonhoz menekült, akinek Kotylas volt a mellékneve és Philadelphia városában uralkodott.

De Antiochos még mindig haragudott Simonra, veresége miatt. Tehát uralkodásának negyedik évében, Hyrcanus uralkodásának első évében és a százhatvankettedik Olympias idején megtámadta Judeát, feldúlta az országot és Hyrcanust körülzárta a fővárosban; ezt azután hét csapattesttel, amelyeket a város körül elosztott, ostrom alá vette, de eleinte semmiféle eredményt sem ért el, mert a falak erősek voltak, az ostromlottak vitézül harcoltak és nagy volt a vízhiány, ennek pedig csak a Pleiádok lenyugvása idején elkövetkező zápores vetett véget. Mivel a falak északi oldalán sík terület volt, Antiochus itt száz darab háromemeletes tornyot állíttatott fel, mindegyikben egy

szakasz katonát helyezett el, és napról-napra törette a falakat. Ezenfelül igen mély és széles kettős árkot ásatott és az ostromlottakat egészen bezárta. Ezeknek mégis mindíg sikerült olyan helyeket találniok, ahol kitörhettek a várból. Ha sikerült az ellenségen váratlanul rajtaütni, akkor érzékeny veszteséget okoztak neki, ha pedig észrevették őket, gyorsan visszavonultak. Mivel Hyrcanus megállapította, hogy a városban tartózkodó rengeteg ember nagyon is terhére van, mert gyorsan elfogyasztja az élelmiszereket, és különben is az volt a véleménye, hogy a sok lakos inkább teher, mint haszon, kiválogatta az alkalmatlanokat, elbocsátotta őket és csak az erős és fegyverfogható embereket tartotta a városban. Antiochos viszont nem engedte elvonulni a kiutasított embereket, úgy, hogy ezek a falak közt bolyongtak ide-oda, és sokan az éhségtől kimerülten, nyomorultul elpusztultak. A városbeliek csak akkor bocsátották be őket újra, szánalomból, amikor elérkezett a sátoros ünnep. Hyrcanus most követet küldött Antiochoshoz és tekintettel az ünnepre hétnapos fegyverszünetet kért; Antiochos istenfélelmében nem csupán megadta ezt, hanem pompás áldozatot is küldött be a városba, tudniillik aranyozottszarvú bikákat s mindenféle füstölőszerrel színültig töltött arany és ezüst edényeket. Ezeket az áldozati ajándékokat a kapukban álló őrszemek vették át és eljuttatták a templomba. Antiochos pedig megvendégelte a hadsereget és ebben homlokegyenest ellentéte volt Antiochos Epiphanesnek, aki a város elfoglalása után sertéseket vágatott az oltáron, vérükkel beszennyezte a templomot, lábbal taposta a zsidók törvényeit és ősi vallását, úgy, hogy a nép felháborodott ellene és sohasem békélt meg vele. Ezt az Antiochost viszont, áhítatos istenfélelme miatt, Eusebesnek nevezték.

Hyrcanus, mikor így meggyőződött a király nemes gondolkodásáról és istenfélelméről, elhatározta, hogy követséget küld hozzá és megkéri: engedje meg a zsidóknak, hogy továbbra is megtarthassák ősi törvényeiket. Antiochos nem fogadta meg azoknak a tanácsát, akik azt ajánlották, hogy a népet zárkózott életmódja miatt irtsa ki, hanem inkább istenfélelmére hallgatott és azt felelte a követeknek, hogy abbahagyja az ostromot, azzal a feltétellel, hogy az ostromlottak kiszolgáltatják fegyvereiket, átengedik neki Joppe és a Judea körül lévő többi város adóját és bebocsátják helyőrségét. A követek mindent elfogadtak, csak a helyőrség befogadása nem volt ínyükre, mert szokásaikhoz híven nem szívesen érintkeztek idegenekkel. Ehelyett azt aján-

lották, hogy túszokat adnak és ötszáz talentum ezüstöt fizetnek és ebből háromszázat mindjárt le is tettek. Antiochos elfogadta ezt a javaslatot és maga választotta ki a túszokat: köztük volt Hyrcanus testvére is; ezenkívül még azt követelte, hogy a fal párkányzatát bontsák le. Miután feltételeit teljesítették, abbahagyta az ostromot és távozott.

Hyrcanus pedig kinyittatta Dávid sírját, — aki életében gazdagabb volt minden királynál, — és kivett belőle háromezer ezüst talentumot. Ezen a pénzen idegen zsoldosokat fogadott: ő volt az első zsidó aki ezt megtette. Azután szövetséget kötött Antiochosszal, bebocsátotta a városba és mindennel bőven ellátta hadseregét. Midőn pedig Antiochos a parthusok ellen háborúba indult, a hadjárataiban Hyrcanus is résztvett. Ezt bizonyítja damaskusi Nikolaos is, mikor így beszél: „Antiochos a Lykos folyónál diadalmi emlékművet állíttatott, miután Indates parthus vezért legyőzte és a zsidó Hyrcanus kérésére két napig ott időzött, mert a zsidóknak véletlenül ünnepük volt és ilyenkor tilos volt menetelniök." És ebben igaza is van; mert az egyik Sabbat utáni nap éppen pünkösd ünnepe volt, s nekünk sem Sabbat-napon, sem ezen az ünnepnapon nem szabad utaznunk. Midőn ezek után Antiochos megtámadta a perzsa Arsakest, serege javarészét elvesztette és maga is elesett. Testvére Demetrios követte a trónon, akit Arsakes abban az időben bocsátott el a fogságból, midőn Antiochos a parthusok országába betört, mint már másutt elmondottam.

9. FEJEZET

Hyrcanus megtámadja Syriát és szövetséget köt a rómaiakkal. Demetrios és Alexander halála

Midőn Hyrcanus értesült Antiochos haláláról, azonnal hadat indított a szíriai városok ellen, abban a hiszemben, hogy nincsenek védőcsapataik, és ez valóban így is volt. Mádába várost seregének nagy erőfeszítése árán hathónapi ostrom után vette be, aztán elfoglalta Sámegát és a szomszédos helységeket, továbbá Szichemet és Garizimot és leigázta a kutai népet, amely a jeruzsálemi templomhoz hasonló szentély körzetében lakott. Ennek az építését, mint már fentebb említettem, Nagy Sándor engedélyezte hadvezére, Szánábállát kérésére, Manasszénak, Jó-

jáda főpap testvérének. Most, kétszáz év mulva, elpusztították a templomot. Ezenfelül Hyrcanus elfoglalta Édom földjén Dora és Máresa városokat, leverte az édomitákat, de megengedte, hogy országukban maradjanak, ha rendszeresítik a körülmetélést és hajlandók a zsidó törvények szerint élni. Csakugyan, ezek annyira szerették hazájukat, hogy elfogadták a körülmetélést és a zsidók többi szokását is és ettől az időtől fogva maguk is zsidókká lettek.

Mivel Hyrcanus főpap a rómaiakkal régebben kötött szövetséget meg akarta újítani, követséget küldött Rómába. A szenátus, miután levelét megkapta, a következő válasziratban erősítette meg a baráti szövetséget: „Fannius praetor, Marcus fia, február hatodikára összehívta a szenátust; az ülésen jelen volt Lucius Mannius, Lucius Mentinas fia, és Caius Sempronius, Pennaeus Falernas fia. A zsidó követek: Simon, Dositheos fia, Apollonios, Alexander fia és Diodoros, Jason fia, tiszteletreméltó és nemes férfiak, előterjesztést tettek a zsidók és rómaiak közt fennálló baráti szövetségről, valamint államügyekről, továbbá arról a kérelemről, hogy adják vissza a zsidóknak Joppét, a kikötőket, Gazerát, a forrásokat, továbbá a többi városokat és helységeket, amelyeket Antiochos, a szenátus határozata ellenére, háborúban elvett tőlük; továbbá, hogy tiltsák meg a király katonáinak az átvonulást az ő országukon és alattvalóik tartományain; továbbá érvénytelenítsék Antiochosnak minden intézkedését, amit ebben a háborúban a szenátus határozota ellenére tett; továbbá küldjenek ki bizottságot, amely visszaadja nekik az Antiochostól elszakított területeket és megbecsüli, hogy országuk milyen károkat szenvedett a háborúban, végül pedig adjanak a zsidó követeknek a királyokhoz és a szabad városokhoz ajánlóleveleket, hogy biztonságban térhessenek haza. A szenátus úgy határozott, hogy a nemes és baráti zsidó nép tiszteletreméltó követeivel megújítja a barátsági szerződést". Az előterjesztésekre azt válaszolták, hogy majd akkor veszik fontolóra, mikor a szenátus a belső ügyek elintézése után időt szakíthat rá; egyébként gondoskodnak róla, hogy a jövőben semmi ilyen sérelem ne érje őket és Fannius praetort megbízták, hogy útiköltségül utaljon ki nekik pénzt az állampénztárból. Fannius a zsidó követeknek kiutalta a pénzt az állampénztárból, elbocsátotta őket és a szenátus határozata értelmében ajánlóleveleket adott nekik, hogy biztosítsa zavartalan hazautazásukat. Ennyit Hyrcanus főpapról.

Demetrios király meg akarta támadni Hyrcanust, de sem

ideje, sem alkalma nem volt rá, mert kegyetlenkedései miatt a szír nép is, a katonák is gyűlölték; ezért Ptolemaeus Physkonhoz fordultak és kérték, adjon nekik királyt a Seleukos-családból. Erre Ptolemaeus hadsereg élén elküldte hozzájuk Alexander Zebinast; Demetriost csatában legyőzték, úgy hogy kénytelen volt Ptolemaisba menekülni, feleségéhez, Kleopatrához. Mivel azonban ez nem akarta befogadni, Tyrusba ment, ott elfogták, ellenségei kegyetlenül megkínozták, úgy hogy belehalt. Alexander, aki utána trónra lépett, Hyrcanus főpappal szövetséget kötött, azonban abban a háborúban, amelyet Demetrios fia, Antiochos Grypos indított ellene, vereséget szenvedett és elesett.

10. FEJEZET

Antiochos Grypos és Kyzikosi Antiochos, két testvér, az uralomért küzd, ezalatt Hyrcanus elfoglalja és feldúlja Samariát. Elszakad a farizeusoktól és a szadduceusokhoz csatlakozik

Antiochos, alig hogy Syria trónját elfoglalta, máris háborúra készült Judea ellen. Időközben azonban értesült, hogy mostohatestvére, akinek ugyancsak Antiochos volt a neve, Kyzikosban hadsereget gyűjt ellene. Tehát országában maradt és elhatározta, hogy fölkészül a harcra. testvére támadása ellen, akit Kyzikosinak neveztek, mert Kyzikosban nevelkedett. Atyja Antiochos Soter volt, aki a parthusok elleni háborúban esett el, és anyjuk révén. féltestvére volt Demetriosnak, Grypos atyjának. Kleopatra, mint már említettük, előbb az egyik, azután a másik testvérnek a felesége lett. Kyzikosi Antiochos tehát Syriába érkezett és éveken át háborúskodott testvérével, viszont ez alatt az idő alatt Hyrcanus békességben élt; mert Antiochos halála után elpártolt a makedonoktól és sem mint szövetséges, sem mint alattvaló nem nyújtott nekik semmiféle segítséget, hanem állandó szerencsében és jólétben élt Alexander Zabinas uralkodása alatt, s még inkább abban az időben, mikor a két testvér háborúskodott egymással. A testvérháború ideje alatt elég ideje volt gondosan megműveltetni Judeát, úgy, hogy vagyona hihetetlenül megnövekedett. Ha Kyzikosi Antiochos dúlni akart az országában, szembeszállt vele s mikor látta, hogy a másik, az egyiptomi Antiochos, semmiféle segítséget nem kap és testvérével örökösen viszálykodik, egyikkel sem törődött többé.

Hadat indított a kiválóan megerősített Samaria város ellen, amelynek mai neve Sebaste; ezt Herodes újjáépíttette és erről majd a maga helyén beszélek. Tehát megtámadta a várost és keményen ostromolta, ugyanis haragudott a szamaritánusokra, mert a szíriai királyok parancsára keményen szorongatták Máresa lakosait, akik zsidó gyarmatosok voltak és az ő szövetségesei. A város körül nyolcvan stadion hosszúságban árkot és kettős sáncot húzatott és az ostrom vezetésével fiait, Antigonost és Aristobulost bízta meg. Ezek igen buzgón végezék feladatukat és így történt, hogy a szamaritánusokat hamarosan éhinség kezdte gyötörni, úgy, hogy egészen szokatlan élelmiszerekkel táplálkoztak és végül is Kyzikosi Antiochoshoz folyamodtak segítségért. Ez készségesen eleget tett kérésüknek, azonban Aristobulos megverte, mire ő Skythopolisba menekült, a két testvér pedig üldözőbe vette. Majd mindketten visszatértek s a szamaritánusokat megint körülzárták városukban, úgy hogy ezek megint segítséget kértek Antiochostól. Ekkor ez mintegy hatezer embert kért Ptolemaeus Lathurustól; meg is kapta, hiába ellenezte Ptolemaeus anyja, aki emiatt majdnem meg is fosztotta fiát a tróntól. Egyelőre Antiochos arra szorítkozott, hogy az egyiptomiakkal pusztítsa és fosztogassa Hyrcanus országát, mivel annak a hadserege gyengébb volt és így nem mert vele nyilt csatában szembeszállni. Úgy gondolta, hogy legkönnyebben azzal kényszerítheti Samaria ostromának abbahagyására, ha országát pusztítja. Mivel azonban nagyon sok katonáját elveszítette, mert ezeket tőrbe csalták, Kallimandrost és Epikratest bízta meg a zsidók elleni háború folytatásával, maga pedig visszavonult Tripolisba.

Kallimandros vakmerőn megtámadta az ellenséget, azonban megverték s maga is elesett. Epikrates azonban kapzsi ember volt, tehát Skythopolist és a közelében lévő erődöket bizonyos összeg ellenében nyiltan átadta a zsidóknak és Samariát sem tudta fölmenteni. Hyrcanus egyévi ostrom után elfoglalta a várost, de ezzel nem érte be, hanem földig romboltatta és romjaira rávezette a hegyi patakokat. A víz annyira aláásta a várost, hogy belezuhant a szakadékokba s már nem is látszott, hogy valaha város volt azon a helyen. Ekkor állítólag valami csodálatos dolog történt Hyrcanus főpappal; tudniillik Isten szólott hozzá. Ugyanis azon a napon, amikor fiai Kyzikosi Antiochosszal harcoltak, a főpap, mikor egyedül bemutatta az áldozatot a templomban, hangot hallott, amely hirdette neki, hogy

Antiochost éppen ebben a pillanatban győzték le fiai. Nemsokára kijött a templomból és közölte a néppel, hogy mi történt vele; és ez csakugyan beteljesedett. Ennyit Hyrcanusról.

Ezidőtájt a zsidók nemcsak Jeruzsálemben és országukban, hanem Alexandriában, Egyiptomban és Cyprus szigetén is nagy jólétben éltek. Kleopatra királyné ugyanis eltaszította fiát, Ptolemaeus Lathurust, s Chelkiast és Ananiast nevezte ki fővezérekké. Ezek annak az Óniásnak a fiai voltak, aki — mint már fentebb említettem, — a heliopolisi kerületben a jeruzsálemi templom mintájára templomot építtetett. Kleopatra teljesen átadta nekik a hadsereget és jóváhagyásuk nélkül semmit sem intézett, amiről bizonyságot tesz a kappadokiai Strabon is, mikor ezt írja: „A legtöbben azok közül, akik velünk jöttek Cyprusba, továbbá azok, akiket Kleopatra később küldött oda, nyomban átpártoltak Ptolemaeushoz; csak az Óniástól származó zsidók maradtak hűségesek, mert honfitársaiknak, Chelkiasnak és Ananiasnak nagy becsületük volt a királynénál.“ Ezt mondja Strabon.

Hyrcanus szerencséje felkeltette a zsidók irigységét és különösen a farizeusok haragudtak rá; ezek, mint már fentebb említettem, a zsidók egyik felekezetét alkották. A nép előtt nagy a tekintélyük, úgy, hogy minden szavuknak hitelt adnak, akár a király, akár a főpap ellen emelnek szót. Hyrcanus is a tanítványuk volt és nagyon szerették. Egyszer meghívta lakomára s pompásan megvendégelte őket és mikor látta, hogy jól érzik magukat, kijelentette nekik: bizonyára jól tudják, hogy ő igazságos és mindent szívesen megtesz, ami kedvére van Istennek, a farizeusok tanítása szerint. Tehát kéri őket: ha észrevennék, hogy vétkezik, vagy letér a helyes útról, igazítsák helyre és javítsák meg. Azok azonban tanúságot tettek kíváló erényéről, ő pedig igen örült dícséreteinek. De az egyik vendég, Eleázár, sötét jellemű és összeférhetetlen ember, így szólt: „Mivel szeretnéd megismerni az igazat és igazságos akarsz lenni, tedd le a főpapi méltóságot és elégedjél meg azzal, hogy a nép vezére vagy.“ S mikor megkérdezte, hogy miért kellene letennie a főpapi méltóságot, az így felelt: „Mert úgy halljuk az idősebbektől, hogy anyád Antiochos Epiphanes uralkodása alatt hadifogoly volt.“ Azonban ez hazugság volt és emiatt Hyrcanus felháborodott s a farizeusok is valamennyien igen megharagudtak rá.

A szadduceusok felekezetében, — amely a farizeusokéval

ellenkező nézeteket vallott, — volt egy Jónatás nevű ember, Hyrcanus bizalmas barátja. Ez megmagyarázta neki, hogy Eleázár a gyalázkodásával tulajdonképpen csak a farizeusok testületének szellemében beszélt és ez nyomban kiderül, mihelyt megkérdezi tőlük, milyen bűntetést érdemel Eleázár ezért az állításáért. Midőn Hyrcanus kérdést intézett a farizeusokhoz, hogy milyen büntetéssel sujtanák Eleázárt és kijelentette nekik, hogy véleménye szerint nekik semmi közük sincs annak a gyalázkodásához és ezért már bizonyára ki is szabták Eleázárra a megérdemelt büntetést, azt felelték rá: megérdemli, hogy megkorbácsolják és bilincsbe verjék. Tudniillik véleményük szerint a gyalázkodás miatt nem érdemel halált, mint ahogy a farizeusok általában is elnézők a büntetések kiszabásában. Emiatt Hyrcanus éktelen haragra lobbant és csakugyan azt hitte, hogy az valóban az ő nevükben mondta el gyalázkodását. Jónatás is mindent megtett, hogy felingerelje és sikerült is elérnie, hogy elszakadt a farizeusoktól és a szadduceusokhoz csatlakozott; kihirdette, hogy azok a szabályok, amelyeket a farizeusok a népnek adtak, érvénytelenek, sőt büntetéssel is sujtotta azokat, akik e szabályokat követték. Ezért a nép meggyűlölte őt és fiait. Erről azonban később beszélek. Most még azt akarom megjegyezni, hogy a farizeusok szóbeli hagyomány alapján sok parancsot megtartottak a nép számára, amelyek nincsenek fölvéve Mózes törvénykönyvébe. A szaddeuceusok felekezete elveti ezeket a parancsokat és azt állítja, hogy csak az érvényes, ami meg van írva a törvénykönyvben, az ősöktől megmaradt hagyomány azonban érvénytelen. Emiatt súlyos nézeteltérés és civakodás támadt köztük és ebben a szadduceusok mellé álltak a gazdagok, azonban a nép nagy tömege a farizeusokhoz csatlakozott. Részletesebben írtam erről a két felekezetről, valamint a harmadikról, az esszénusokról, a zsidó háborúról írt művem második könyvében.

Azonban Hyrcanus hamarosan véget vetett ezeknek a viszályoknak és ezentúl a legnagyobb jólétben élt. Harmincegyévi áldásos uralkodás után halt meg s öt fiú maradt utána. Isten három nagy kegyelemre méltatta: uralkodója lett népének, viselte a főpapi méltóságot és megkapta a prófétaság adományát. Tudniillik Isten állandóan megsegítette s megáldotta azzal a tehetséggel, hogy előre látta a jövőt és előre hirdette is; így például megjövendölte, hogy két idősebb fia nem sokáig marad kor-

mányon. Érdemes részletesebben elmondani Hyrcanus két fiának sorsát, mert ebből kiderül, mennyire meg sem közelítették atyjuk szerencséjét.

11. FEJEZET

Aristobulos megkoronázza magát és kegyetlenkedik anyjával és testvéreivel. Antigonos meggyilkolása után ő maga is meghal

Miután atyjuk meghalt, az idősebbik fiú, Aristobulos, saját elhatározásából jónak látta az eddigi államformát királysággá átalakítani, és ezért felvette a koronát, még pedig elsőnek, négyszáznyolcvanegy évvel és három hónappal azután, hogy a nép a babyloni fogságból visszatért. Testvérei közül különösen Antigonost szerette és királyi módon megbecsülte, a többieket azonban börtönben tartotta. Még anyját is börtönbe vettette, pedig Hyrcanus ráhagyta a kormányzást, ő azonban az uralom miatt összeveszett vele; sőt oly kegyetlenségre vetemedett, hogy a börtönben éhhalállal pusztította el. Testvérével Antigonosszal, — akit eleinte látszólag igen kedvelt, sőt az uralmat is megosztotta vele, — később ugyanúgy bánt el, mint anyjával, mert megrágalmazták előtte és ezért elhidegült tőle; eleinte ugyan nem hitt ezeknek a rágalmaknak, egyrészt mert csakugyan szerette őt, másrészt mert azt hitte, hogy ezeknek az irígység a forrása. De mikor Antigonos egyszer valamelyik hadi vállalkozásáról pompás menetben vonult a városba és Aristobulos ugyanakkor betegen ágyban feküdt, Antigonos, katonái kíséretében, nagy pompával a templomba vonult, mivel éppen sátoros ünnep volt, hogy maga is megülje az ünnepet, és főképpen hogy imádkozzék testvére meggyógyulásáért. Néhány rosszindulatú ember nyomban a királyhoz ment, mert arra, hogy megzavarják a testvérek egyetértését, jó ürügyül kínálkozott Antigonos fényes felvonulása és sok hadisikere; tehát a király előtt felfújták a dolgot és úgy állították be, hogy testvérének a viselkedése egyáltalán nem vall magánemberre, inkább elárulja, hogy mindenáron a királyi trónra vágyik; Antigonos bizonyára majd erős csapattal jön, hogy megölje őt, mert kétségtelenül esztelenségnek tartja megelégedni a társuralkodói ranggal, holott maga lehet a király.

Aristobulos ellenkezett ugyan, azonban végül mégis mindent elhitt. Nehogy azonban testvérében gyanút ébresszen s egyúttal, hogy a maga biztonságáról is gondoskodjék, testőrségét elbúj-

tatta az Antonius-vár egyik sötét, földalatti helyiségében, — maga is a várban feküdt betegen, — s megparancsolta, hogy fegyvertelen emberhez hozzá se nyúljanak, azonban Antigonost, ha fegyveresen lépne be, öljék meg. Egyúttal üzent Antigonosnak és kérte, hogy fegyvertelenül jőjjön hozzá. Azonban a királyné és Antigonos ellenségei rávették a hírnököt, hogy az üzenetet fordítsa az ellenkezőjére és jelentse így: Aristobulos értesült, hogy testvére új fegyvert és páncélt szerzett, tehát kéri, hogy fegyveresen jőjjön hozzá, mert meg akarja nézni fölszerelését. Antigonos egyáltalán nem gondolt cselvetésre, inkább nagyon örült testvére kedvességének, tehát teljes harci díszben ment Aristobuloshoz, hogy megmutassa neki fegyverzetét. Mikor belépett az úgynevezett Straton-toronyba és átment a koromsötét folyosón, a testőrök megölték. Halála világosan bizonyítja, hogy nincs nagyobb hatalom, mint az irígység és a rágalom és semmi sem pusztítja el gyorsabban a jóindulatot és a természetes hajlandóságot, mint ezek a szenvedélyek. Csodálatot érdemel ebben a tekintetben bizonyos Judas, aki az esszénusok felekezetéhez tartozott és akinek jóslatai eddig még mindíg teljesültek. Mikor ez látta Antigonost felmenni a templomba, barátai és tanítványai jelenlétében, akik a jövendölés tudományát tanulmányozták nála, felkiáltott: bár most érné el a halál, mert hamisat jövendölt: hiszen él Antigonos, akiről megjövendölte, hogy ma a Straton-toronyban meghal s íme most itt megy előtte, bár a Straton-torony hatszáz stadionnyi távolságban van és a nap javarésze már elmúlt; most tehát könnyen meglehet, hogy jövendölése hazugságnak bizonyult. Alighogy elmondta ezt nagy elkeseredésében, máris jelentették, hogy Antigonost megölték a földalatti folyosón, amelynek éppen úgy, mint a tengerparton hatszáz stadionnyira fekvő Kaisareának, „Sraton-tornya" volt a neve. Ez zavarta meg a prófétát.

Aristobulos azonban hamarosan megbánta a testvérgyilkosságot, lelkiismeretfurdalások gyötörték és betegség tört reá, amely belső részeit úgy megtámadta, hogy vért hányt. Ezt a vért az egyik rabszolgafiú, azt hiszem isteni rendelésből, arra a helyre akarta vinni, ahol még látszott a meggyilkolt Antigonos vére, azonban megcsúszott és kiöntötte az edény tartalmát. Azok, akik látták, fölsikoltottak, mintha a fiú a vért szándékosan öntötte volna ki. Aristobulos meghallotta a sikoltást és megkérdezte, mi az oka; mivel nem feleltek neki, annál inkább szerette volna megtudni, mint ahogy az emberek, ha valamit elhallgatnak előttük, mindig arra gondolnak, hogy valami szörnyűség rejtőzik a hall-

gatás mögött. Mikor végre fenyegetődzni kezdett s félelmükben megmondták neki az igazat, a lelkiismeretfurdalás úgy gyötörte, hogy sírvafakadt és jajgatni kezdett: „Gyalázatos és aljas gaztetteim nem maradhattak hát rejtve Isten előtt, mert íme testvérem meggyilkolása miatt gyorsan utolért büntetése. Ó gyalázatos test, meddig tartod vissza még lelkemet? — amely testvérem és anyám halott árnyának áldozatja már? Miért nem bocsátod szabadon, ha már véremnek egy részét áldozatul hozom azoknak, akiket gyalázatos módon meggyilkoltam?" Alig hogy ezeket a szavakat kiejtette, meghalt mindössze egy évi uralkodás után. Ámbár a görögök barátjának nevezték, hazájával is sok jót tett: Ituraeát leverte, ennek az országnak egyik részét bekebelezte Judeába és lakosait, ha meg akartak maradni hazájukban, arra kényszerítette, hogy átvegyék a körülmetélést és zsidó törvények szerint éljenek. Jóindulatú és szemérmes természetű ember volt, mint Strabon is bizonyítja, aki Timagenes alapján ezt írja róla: „Jóindulatú ember volt és sok hasznot hajtott a zsidóknak: országukat megnagyobbította, az ituraeus nép egy részét bekebelezte, azzal, hogy őket a körülmetélkedésre kényszerítette."

12. FEJEZET

Alexander uralomra jut és Ptolemaeus ellen hadba vonul, de fél Ptolemaeus Lathurustól és abbahagyja az ostromot. Ptolemaeus leveri Alexandert és legyőzi a zsidókat

Aristobulos halála után özvegye, Salome, akit a görögök Alexandrának neveztek, szabadon bocsátotta sógorait, akiket Aristobulos — mint fentebb említettem — börtönben tartott és Jannaiost tette meg királynak, — akit más néven Alexandernek neveztek, — mivel ez koránál és nyugodt természeténél fogva elsősorban őt illette meg. Ez mindjárt születésekor magára vonta atyja gyűlöletét, úgy hogy ez élete fogytáig nem engedte szeme elé. Ennek a gyűlöletnek pedig ez volt az oka: Hyrcanus, aki legjobban szerette két idősebb fiát, Antigonost és Aristobulost, egyszer megkérdezte Istent, aki megjelent neki álmában, hogy melyik fia lesz utóda. Midőn Isten azt a választ adta erre, hogy Alexander, nagyon lehangolta, hogy éppen ez lesz minden javának örököse, így tehát Galileában neveltette, ahol született. Isten valóban igazat mondott Hyrcanusnak, mert Aristobulos halála után valóban Alexander jutott uralomra és egyik testvérét, aki a

trónra tört, kivégeztette, a másikat azonban, aki semmi vizet sem zavart, kegyeiben részesítette.

Miután megszilárdította uralmát — úgy ahogy a maga érdekében legjobbnak gondolta —, haddal indult Ptolemais ellen, az ütközetet megnyerte, a katonákat beszorította a városba és ostrom alá vette őket. A tengerparton ugyanis már csak Ptolemaist és Gazát kellett elfoglalnia, továbbá Kaisareát és Dorát, — amelyeket Zoilos király tartott hatalmában. Mivel Antiochos Philometor, és testvére Kyzikosi Antiochos még mindig háborúskodtak egymással és kölcsönösen pusztították egymás haderejét, Ptolemais lakosai nem várhattak tőlük segítséget. Azonban az ostrom alatt Zoilos, Kaisarea és Dora uralkodója, megjelent hadseregével és segítséget hozott Ptolemais lakosainak, mivel az volt a szándéka, hogy a két király között dúló háború révén kiterjessze a maga hatalmát. Ptolemais lakosai azonban már azért sem számíthattak a királyokra, mert ezek nem viseltettek jóindulattal irántuk. Tehát mindkét ellenfél úgy tett, mint a birkózók, akik ha erejük csökken, de szégyelletükben mégsem akarják megadni magukat, igyekeznek a küzdelmet huzavonával és szünetekkel egyre tovább nyujtani. A ptolemaisiak most már csak az egyiptomi királyokban és Ptolemaeus cyprusi uralkodóban reménykedhettek, aki akkor költözött erre a szigetre, mikor anyja Kleopatra letaszította a trónról. Ehhez tehát követeket küldtek a ptolemaisiak azzal a kéréssel: segítse meg őket és mentse meg Alexander király kezeiből. Mivel a követek olyan reményt csillogtattak meg előtte, hogy ha átjön Syriába, a ptolemaisiak pártján küzdő gazaiak, valamint Zoilos, továbbá a sidoniak és még sok más város szövetséget köt majd vele, nagy reménykedéssel hozzáfogott csapatai behajózásához.

Közben azonban bizonyos Demainetosnak, aki Ptolemaisban mint népszónok különösen népszerű volt, sikerült polgártársai hangulatát megfordítani, mert meggyőzte őket, hogy sokkal jobb a zsidók ellen harcolni, még ha a siker bizonytalan is, mint az elkerülhetetlen szolgaságba rohanni, ha idegen uralkodóval szövetkeznek és kénytelenek lesznek nemcsak a mostani háborút, hanem az Egyiptommal megvívandó sokkal nehezebb háborút is végigküzdeni. Mert Kleopatra nem fogja ölbetett kezekkel nézni, hogy Ptolemaeus a szomszéd népekből nagy haderőt gyűjtsön, hanem hatalmas hadsereggel megtámadja, hiszen még a tulajdon fiát is ki akarja űzni Cyprusból. Ptolemaeusnak tehát, ha reményében csalatkozik, módjában van visszavonulni Cyprusba, ők maguk azonban ilyen esetben feltétlenül elpusztulnak. Ámbár

Ptolemaeus útközben értesült a ptolemaisiaknak erről a hangulatváltozásról, mégis folytatta útját és kikötött Sykaminosban és csapatait, körülbelül 30.000 gyalogost és lovast, partraszállította, azután Ptolemais közelébe vezette és ott tábor ütött. Mivel azonban a város lakosai sem követeit nem fogadták, sem egyáltalán nem akarták meghallgatni, nagy aggodalom szállta meg.

Midőn Zoilos és a gazaiak segítséget kértek Ptolemaeustól, mert a zsidók és Alexander elpusztítják szántóföldjeiket, Alexander megijedt Ptolemaeustól, abbahagyta az ostromot, hazavezette hadseregét és most elkezdett kétszínűen viselkedni: titokban segítségül hívta Kleopatrát Ptolemaeus ellen, viszont színből fenntartotta szövetségét ezzel az utóbbival. Ezenfelül pedig még 400 ezüst talentumot is ígért neki, ha eltávolítja az útjából Zoilost és ennek országát átengedi a zsidóknak. Ptolemaeus ekkor valóban szívesen szövetséget kötött Alexanderrel és alárendelte Zoilost. Midőn később hallotta, hogy Alexander titokban követeket küldött anyjához, Kleopatrához, megszegte esküjét és ostrom alá vette Ptolemaist, mivel a város bezárta előtte kapuit. S miután a város ostromlására ott hagyta néhány vezérét csapatainak egyrészével, a másik részével Judeába ment, hogy elpusztítsa. Alexander, midőn tudomást szerzett Ptolemaeus szándékáról, 50.000 főnyi, más történetírók szerint 80.000 főnyi belföldi hadsereget vont össze és ezzel Ptolemaeus ellen vonult. Eközben Ptolemaeus hirtelen megtámadta a galileai Azochis várost, Sabbat-napon elfoglalta, körülbelül 10.000 embert foglyul ejtett és egyéb gazdag zsákmányt szerzett.

Azután Sepphoris ellen indult, amely Azochis közelében van, azonban itt nagy veszteséget szenvedett, tehát visszavonult Ptolemais irányában, hogy Alexanderrel megütközzék. Alexander a Jordán közelében találkozott vele Asophon nevű helységnél és az ellenség közelében ütött tábort. 8.000 élharcosa volt, az úgynevezett hekatontamachosok, akik ércpajzsot viseltek. Ptolemaeus élharcosainak is ugyanilyen ércpajzsuk volt. Ha egyébként Ptolemaeus katonái nem is értek fel a zsidókkal és nem is tudtak oly szívósan helytállni, nagyban növelte bátorságukat fővezérük, Philostephanos; átkelt velük a folyón, amely a két tábort elválasztotta egymástól, úgy hogy Alexander nem tudta megakadályozni az átkelést. Ugyanis Alexander azt gondolta, hogy ha az ellenség a folyóra támaszkodik, könnyűszerrel megsemmisítheti, mert lehetetlen menekülnie. Eleinte ide-oda ingadozott és mindkét részről sok katona esett el. De midőn Alexander kezdett fölülkerekedni, Philostephanos kettéosztotta csapatait és ügyesen

segítségükre sietett az ingadozóknak. A zsidók tehát, mivel szorongatott csapatrészük sehonnan sem kapott segítséget, kénytelenek voltak menekülésre fogni a dolgot, s a többi csapatrészeket is magukkal rántották. Ptolemaeus katonái pedig ennek éppen az ellenkezőjét cselekedték: nyomukba eredtek a zsidóknak, aprították őket s végül egész seregüket megszalasztották és olyan öldöklést vittek végbe, hogy fegyvereik kicsorbultak és kezeik megbénultak. Ebben a csatában állítólag 30.000, Timagenes szerint 50.000 zsidó esett el; a többi részben fogságba esett, részben szülőföldjére menekült.

A győzelem után Ptolemaeus elpusztította a környéket és mivel az este leszállt, néhány judeai faluban beszállásolta csapatait. Mikor látta, hogy ezekben a falvakban rengeteg asszony és gyermek zsúfolódott össze, megparancsolta katonáinak, hogy a gyermekeket öldössék le, darabolják fel és dobják bele forró vízzel teli üstökbe. Ezt azért tette, hogy azok, akik megmenekültek az ütközetből és talán itt találtak menedéket, az ellenséget emberevőnek tartsák és ez a látvány annál nagyobb rémületet keltsen bennük. Strabon és Nikolaos is tudósít erről az eseményről, úgy amint én elmondtam. Ptolemaeus végül rohammal elfoglalta Ptolemaist is, mint ahogy már másutt elbeszéltem.

13. FEJEZET

Alexander hadjáratot indít Coelesyria ellen, elpusztítja Gaza városát s később az ellene lázadó sokezer zsidót leméſzároltatja. Antiochos Grypos. Seleukos, Kyzikosi Antiochos és mások

Midőn Kleopatra látta, hogy fiának a hatalma egyre gyarapodik és értesült, hogy Judeát kénye-kedve szerint pusztította és Gazát is hatalmába kerítette, úgy gondolta: nem tűrheti, hogy úgyszólván fővárosa kapujáig nyomuljon előre és az egyiptomi trónra vesse szemét; tehát hajóhadával és szárazföldi hadseregével megindult ellene. Hadserege fővezéreivé két zsidót nevezett ki, Chelkiast és Ananiást, maga pedig kincseit, unokáit es végrendeletét Kos sziget lakosainak őrizetére bízta. Ezenfelül megparancsolta fiának, Alexandernek, hogy erős hajóhaddal induljon Phoinikiába. Miután a phoinikiaiak behódoltak, Kleopatra Ptolemaisba ment, s mivel a lakosok nem akarták bebocsátani, kénytelen volt ostrom alá venni a várost. Eközben Ptolemaeus is megindult Syriából és Egyiptomba sietett, abban a hiszemben, hogy

az országban nincsenek csapatok, tehát rajtaütéssel elfoglalhatja; ebben a reményében azonban csalódott. Ekkoriban történt, hogy Chelkias, Kleopatra egyik vezére, üldözőbe vette Ptolemaeust, de Coelesyriában meghalt.

Mihelyt Kleopatra értesült fiának vakmerő betöréséről s egyúttal megtudta, hogy Egyiptomban kudarcot vallott, serege egyik részét odaküldte és Ptolemaeust kiverte az országból, úgy hogy ki kellett takarodnia Egyiptomból és a telet Gazában töltötte. Közben Kleopatra bevette Ptolemaist és foglyul ejtette helyőrségét. Mivel Alexandert Ptolemaeus tönkreverte, úgy hogy semmi más menedéke nem maradt, mint a királyné: ajándékokat küldött neki és hódolattal segítségét kérte. Kleopatrának néhány főembere azt tanácsolta, hogy fogadja el az ajándékokat és igyekezzék az országot hatalmába keríteni, mivel láthatja, mily rengeteg vitéz zsidó van ennek az embernek a hatalmában. Ananiás azonban ellenezte ezt a tanácsot és kifejtette, hogy a királyné jogtalanságot követ el, ha meg akarja fosztani hatalmától szövetségesét, aki még hozzá rokona is; ez az igazságtalanság egyébként, mondotta, a zsidókat mind a királyné ellenségeivé tenné. Ezek az ellenvetések arra indították Kleopatrát, hogy nem támadta meg Alexandert, hanem inkább szövetséget kötött vele Skythopolisban, Coelesyriában.

Alexander, miután többé nem kellett félnie Ptolemaeustól, azonnal haddal indult Coelesyria ellen és tízhónapi ostrom után elfoglalta Gadarát. Továbbá bevette Amathust, a legnagyobb jordánmenti erődítményt, ahol Theodoros, Zeno fia őrizte legértékesebb és legremekebb kincseit. Ez váratlanul megtámadta a zsidókat, 10.000 emberüket megölte és kifosztotta Alexander poggyászát. Ezt azonban még ez sem csüggesztette el, hanem megindult Raphia és Anthedon tengerparti városok ellen és ezeket is elfoglalta; az utóbbinak később Heródes király az Agrippas nevet adta. Midőn most arról értesült, hogy Ptolemaeus Gazából Cyprusba ment, anyja Kleopatra pedig visszatért Egyiptomba, ostrom alá vette Gazát, haragjában, azért, mert lakosai Ptolemaeust segítségül hívták és elpusztította földjeiket. Azonban Apollodotos, a gazaiak vezére, éjjel kétezer zsoldossal és tízezer polgárral betört a zsidók táborába; amíg az éjszaka tartott, a gazaiak voltak fölényben, mert ellenségüket megtévesztették, mintha Ptolemaeus támadta volna meg őket. Azonban mihelyt kinappalodott és a zsidók észrevették tévedésüket, szorosan összezárkóztak, megrohanták a gazaiakat és mintegy ezer emberüket levágták. Azonban az ostromlott Gaza mégis tartotta magát; nem ingatta meg sem

az élelmiszerhiány, sem a rengeteg halott; lakosai inkább minden nyomorúságot eltűrtek, mintsem hogy megadják magukat az ellenségnek. Ezenfelül Aretas arab király is biztatta őket, mert segítséget ígért nekik. Azonban mielőtt megérkezett volna, meghalt Apollodotos: testvére, Lysimachos, aki irígyelte őt népszerűségéért, meggyilkolta; azután egy csapat katonát maga mellé vett és átadta a várost Alexandernek. Ez nyomban bevonult és először mérsékelten viselkedett, később azonban megengedte katonáinak, hogy a gazaiakon kitölthessék bosszújukat. Erre a katonák elszéledtek a városban és öldösték a gazaiakat; azonban ezek sem tűrték gyáván a dolgot, hanem bátran szembeszálltak velük és legalább annyi zsidót megöltek, mint ahányan közülük elestek. Némelyek elhagyták házukat és felgyújtották, hogy meghiúsítsák az ellenség zsákmányolását; mások maguk ölték meg feleségüket és gyermekeiket, mert csak így menthették meg attól, hogy az ellenség rabszolgaságba hurcolja őket. A városi tanács ötszáz tagja éppen együtt volt, mikor a várost elfoglalták; ezek most Apollo templomába menekültek, azonban Alexander ezeket is leölette, azután elpusztíttatta a várost, majd egyévi ostrom után visszatért Jeruzsálembe.

Ezidőtájt 29 évi uralkodás után 45 éves korában meghalt Antiochos Grypos is, akit bizonyos Herakleon orozva meggyilkolt. Fia, Seleukos, lett az utóda; ez háborúskodott nagybátyjával, Kyzikosi Antiochosszal, legyőzte, foglyul ejtette és megölette. Nem sokkal utóbb Kyzikosi Antiochos fia, Antiochos, akinek Eusebes volt a mellékneve, Aradba ment, megkoronázta magát, megtámadta Seleukost, megverte és egész Syriából kiszorította. Seleukos elmenekült Kilikiába s miután Mopsuestiába érkezett, a város lakosait adófizetésre akarta kényszeríteni. Azonban a nép emiatt felháborodott és felgyújtotta a királyi palotát, úgy hogy Seleukos főembereivel együtt benne pusztult. Kyzikosi Antiochos fiát, Antiochost, aki most Syriában uralkodott, Antiochos Seleukos testvére haddal támadta meg, azonban vereséget szenvedett és hadseregével együtt elpusztult. Utána testvére, Philippos lett a király és uralkodott Syria egyik részén. Eközben Ptolemaeus Lathurus behívta Knidosból harmadik testvérüket, Demetriost, akinek Eukairos a mellékneve és Damaskusban királlyá tette. Antiochos vitézül harcolt a két testvér ellen, azonban hamarosan meghalt. Ugyanis segítségére sietett Laodike samosi királynőnek, — aki akkoriban a parthusokkal háborúskodott, — és hősi harc után a csatatéren esett el. Ezután Syriában a két test-

vér, Demetrios és Philippos uralkodott, mint már máshol előadtam.

Alexander ellen fellázadt a nép és egy ünnepen, mikor az oltárnál állt és éppen áldozni akart, meghajigálta citrommal; tudniillik a zsidóknál az a szokás, hogy a sátoros ünnepen mindenki pálmaágat és citromot tart a kezében, mint már másutt leírtam. Csúfolták is, hogy anyja hadifogoly volt, tehát ő érdemetlen a főpapi méltóságra és arra, hogy áldozatot mutasson be. Ezen annyira feldühödött, hogy hatezer embert lemészároltatott. Azután az oltár és a templom körül fából korlátokat ácsoltatott egészen a szentély faláig, ahová csak a papoknak volt szabad belépniök és így lehetetlenné tette a népnek, hogy az oltárhoz közelebb jusson. Idegen zsoldosokat is tartott Pisidiából és Kilikiából, szíreket azonban nem, mert ezeket ellenségeinek tekintette. Az arabok közül meghódította a moábitákat és a gálaádiakat, adófizetésre kötelezte őket és elpusztította Amathus városát és Theodoros nem mert szembeszállni vele. Mikor azonban megütközött Obodas arab királlyal, egy szakadékos és hozzáférhetetlen helyen tőrbe csalták és Gadara gálaádi falu közelében a rengeteg teve mély szakadékba szorította és csak nagy üggyel-bajjal tudott megmenekülni. Innen Jeruzsálembe menekült és mivel szerencsétlenségére még a nép is fellázadt ellene, hat évig háborúskodott vele s ezalatt nem kevesebb, mint 50.000 zsidót megölt; és ámbár ismételten békülésre szólította fel a népet, még jobban gyűlölték a történtek miatt. Mikor megkérdezte tőlük, hogy tulajdonképpen mit akarnak, egyhangúan azt kiáltották, hogy az ő halálát; egyúttal pedig követeket küldtek Demetrios Eukairoshoz és segítségül hívták.

14. FEJEZET

Demetrios Eukairos legyőzi Alexandert, de hamarosan visszavonul. Alexander bosszút áll a zsidókon. Demetrios halála

Erre Demetrios megérkezett hadseregével, amelybe beleolvasztotta azokat, akik segítségül hívták, és Szichem mellett tábort ütött. Alexander 6200 zsoldossal és 20.000 behódolt zsidóval ellene vonult. Demetrios hadereje 3000 főnyi lovasság és 40.000 főnyi gyalogság volt. Mind a két fél megkísérelte előbb elpártolásra bírni az ellenfél csapatait: Demetrios a zsoldosokat, azzal, hogy úgyis görögök, Alexander viszont a Demetrios mellett harcoló zsidókat. Mivel azonban ez egyik félnek sem sikerült, végül is csatára került a sor, amelyben Demetrios győzött; a csatában hősi és hűséges küzdelem után Alexander valamennyi zsoldosa elesett, azonban Demetrios is sok katonáját elveszítette.

Alexander a hegységbe menekült és ott 6000 zsidót gyüjtött maga köré: ezeket a balsorsán érzett szánalom hajtotta hozzá. Demetrios félelmében visszavonult; a többi zsidó azonban megtámadta Alexandert, de a csatában vereséget szenvedtek és sokan elestek közülük. A nép főembereit beszorította Bethomé városába, ott ostrom alá vette őket és miután elfoglalta az erődöt, foglyokként Jeruzsálembe hurcolta valamennyit és ott irtózatos kegyetlenséggel bánt el velük: ugyanis midőn egyszer mellékfeleségeivel valami szembetűnő helyen lakomázott, mintegy nyolcszáz foglyot keresztrefeszíttetett s ameddig még éltek, szemük láttára legyilkoltatta feleségeiket és gyermekeiket. Így ezzel sérelméért oly irtózatos bosszút állt, amilyet még ember talán sohasem eszelt ki. Igaz, a zsidók az ellene folytatott háborúkban sok csapást mértek rá, és életét és uralmát pusztulással fenyegették, mert nem érték be azzal, hogy maguk hadakoztak ellene, hanem idegen segédcsapatokat is igénybe vettek és ezzel végül is arra kényszerítették, hogy a moabiták és gálaádiak tartományainak meghódított területeit, valamint az ottani erődítményeket átengedje az arab királynak, nehogy ez is segítséget nyujtson a zsidóknak, akik már amúgy is rengeteg bajt és csapást zúdítottak rá. Azonban ez semmiképpen sem volt elegendő ok arra, hogy ily embertelen kegyetlenséget kövessen el, ami miatt a zsidók a Thrakidas melléknevet adták neki. Katonáinak javarésze, akik ellenséges indulattal viseltettek iránta, körülbelül 8000 ember, éjjel megszökött és ezek egészen Alexander haláláig számüzetésben éltek. Így végződött ez a lázadás és Alexander ezentúl teljes békességben uralkodott.

Demetrios Judeából Beroeba vonult és ott 10.000 gyalogossal és ezer lovassal ostrom alá vette testvérét, Philippost. Azonban Straton, Beroe uralkodója és Philippos szövetségese, segítségül hívta Zizos arab törzsfőnököt és Mithridates Sinakes parthus fejedelmet. Ezek nagy hadsereggel meg is érkeztek, ostrom alá vették Demetriost a tulajdon táborában s lövedékeik épp úgy gyötörték, mint a szomjúság s végül is arra kényszerítették, hogy megadja magát. Ezek aztán feldúlták az egész környéket, Demetriost elfogták és elküldték az akkori parthus királynak,

Mithridatesnek, azonban az antiochiai származású foglyokat váltságdíj nélkül azonnal visszaküldték Antiochiába. Mithridates parthus király igen kegyesen bánt Demetriosszal, aki nemsokára megbetegedett és meghalt. Philippos a csata után tüstént Antiochia ellen vonult, bevette a várost és elfoglalta Syria trónját.

15. FEJEZET

Antiochos Dionysos és utána Aretas hadjáratot indít Judea ellen. Alexander egyéb tettei és halála.

Később Philippos testvére, Antiochos Dionysos, Damaskusba érkezett azzal a szándékkal, hogy az uralmat megszerezze; sikerült is megkaparintania a hatalmat és elfoglalta a királyi méltóságot. Mikor éppen az arabok ellen háborúskodott, testvére Philippos értesült erről, és Damaskusba sietett; Milesios, aki a fellegvár és Damaskus város parancsnoka volt, átadta neki a várost. Mivel azonban hálátlannak mutatkozott Milesios iránt és semmit sem adott meg neki abból, amit ez a város átadása fejében remélt, sőt inkább azt a látszatot szerette volna kelteni, mintha nem Milesios készségének köszönhetné a város elfoglalását, hanem annak, hogy rájuk ijesztett, immel-ámmal megajándékozta ugyan, de hamarosan kezdtek rossz szemmel nézni rá, és így megint elvesztette Damaskust. Ugyanis mikor egyszer a cirkuszba ment, Milesios bezáratta a kapukat és Damaskust megtartotta Antiochosnak. Mikor pedig ez értesült Philippos támadásáról, azonnal visszajött Arábiából, Judeába vonult és 8000 gyalogossal és 800 lovassal támadásra indult. Alexander, akit közeledésének hírére félelem szállt meg, mély árkot ásatott, amely Kapharsabától, a mostani Antipatristól, egészen a joppei öbölig húzódott; mert erről az egyetlen oldalról az ország védtelen volt; ezenfelül falat húzatott, fabástyákat és mellvédeket építtetett százhatvan stadionyni távolságra egymástól és így várta Antiochost. Ez azonban az erődítményeket mind felgyujtotta és hadseregét átvezette Arábiába. Az arab király eleinte hátrált előle, azonban egyszerre csak 10.000 lovassal rátámadt; Antiochos vitézül védekezett és győzött is, azonban mikor egyik szorongatott csapatának segítségére sietett, elesett. Antiochos halála után hadserege Kana faluba menekült s javarésze ott éhhalállal pusztult el.

Utána Aretas foglalta el Coelesyria trónját; Damaskus helyőrsége hívta meg a királyi méltóságra, a Ptolemaeus Mennaios iránti gyűlöletből. Aretas haddal vonult Judea ellen, Adida mellett legyőzte Alexandert, de azután békét kötött vele és megint visszavonult Judeába.

Alexander maga Dion ellen vonult, bevette és hadseregét innen Gerasa ellen vezette, ahol Zeno legdrágább kincseit őrizték. A várost háromszoros sánccal vette körül, rohammal elfoglalta s azután Gaulana és Seleukia ellen indult; ezeket is elfoglalta, épp úgy mint az úgynevezett Antiochos-völgyet, valamint Gamala várát. Demetriost, aki ezeknek a területeknek az ura volt, különféle ürügyekkel teljesen kifosztotta és hároméves háborúskodás után hazatért; a zsidók hadiszerencséje miatt lelkesedéssel fogadták.

Ebben az időben a szírek, édomiták és phoinikiaiak számos városa a zsidók birtokában volt már. A tengerparton az övék volt Kaisarea, Apollonia, Joppe, Jámnia, Ásdód, Gaza, Anthedon, Raphia és Rhinokorura; az ország belsejében Édom határán: Adora, Maresa, és az egész Idumaea; Samaria, a Karmel hegy, a Tábor-hegy, Skythopolis, Gadara, Golan, Seleukia és Gabala; a moábiták földjén Hesbon, Mádába, Libba, Oronaim, azután Gelmon, Zoara, a jordánvölgyi Aulon, Pella, — ezt elpusztították, mert lakosai nem akarták kötelezni magukat a zsidó szokások felvételére, — továbbá még egész sor fontos szíriai város, amelyeket szintén elfoglaltak.

Alexander király később iszákossága miatt betegségbe esett és három esztendeig négynapos váltóláz gyötörte; de azért nem hagyta abba a háborút. Végre azonban a fáradalmak kimerítették és a gerasai hegységben, mikor a Jordánon túl Ragaba várát ostromolta, meghalt. Mikor a királyné látta, hogy halála közeledik és már semmi remény sincs felépülésére, sírt és jajveszékelt, keseregett önmaga és gyermekei miatt, mert nemsokára egyedül marad. Azután így szólt Alexanderhez: „Kire hagysz most engem gyermekeimmel együtt, akiknek nagy szükségük volna a segítségre, hiszen tudod, hogy a nép mennyire gyűlöl téged." A király azt felelte rá, hogy fogadja meg tanácsát: gyermekeivel együtt tartsa meg a királyi méltóságot és titkolja el halálát a hadsereg előtt, amíg a vár el nem esett. Azután pedig mint győztes vonuljon diadalmenetben Jeruzsálembe és adjon valami kiváltságot a farizeusoknak: ezek azután hálából a kiváltságért a népet majd hozzá hajlítják; mivel nagy befolyásuk van a zsidókra és ellenségeiknek érzékeny károkat okozhatnak, barátaik-

nak pedig sok hasznot hajthatnak, mert a nép minden szavuknak hitelt ad, amelyet olyanok ellen emelnek, aki bántalmazta őket. Ő maga is azért lett népszerűtlenné, mert szembeszállt a farizeusok hatalmával. Azután így folytatta: „Ha megérkeztél Jeruzsálembe, hívasd magadhoz a főembereket, mutasd meg holttestemet és adj nekik engedélyt, hogy bánjanak vele tetszésük szerint: tagadják meg tőle a végtisztességet, ha akarják, mert oly sokat kellett szenvedniök miattam, vagy ha úgy tetszik, haragjukban más módon gyalázzák meg. Aztán ígérd meg nekik, hogy beleegyezésük nélkül semmi kormányzati intézkedést nem teszel. Ha így beszélsz hozzájuk, kegyelettel megadják nekem a végtisztességet, épp úgy mintha magad adtad volna meg, mert akkor bizonyára nem élnek engedélyeddel, hogy testemet kedvükre meggyalázhatják; így aztán megszilárdíthatod uralmadat." Miután közölte feleségével ezeket az intelmeket, uralkodásának 27., életének 49. évében meghalt.

16. FEJEZET

Alexandra kilencéves uralkodása és halála

A vár eleste után Alexandra férje utasításához híven a farizeusokhoz fordult, férje tetemére és a trónra vonatkozólag mindent tetszésükre bízott és ezzel lecsillapította Alexander iránt érzett haragjukat s megszerezte hajlandóságukat és jóindulatukat. Tehát azonnal kimentek a nép közé, gyűlésbe hívták, magasztalták Alexander tetteit, panaszkodtak, hogy milyen igazságos királyt veszítettek el benne és magasztalásukkal elérték, hogy a nép őszintén meggyászolta a királyt. Ezért sokkal fényesebb temetésben volt része, mint bármelyik előbbi királynak. Ámbár Alexandernek két fia maradt, Hyrcanus és Aristobulos, végrendeletében mégis Alexandrára hagyta a trónt. Fiai közül Hyrcanus különben sem igen volt alkalmas az állam kormányzására, inkább hajlamos volt a semmittevésre, de az ifjabbik, Aristobulos, kemény akaratú és bátor fiatalember volt. Alexandra hamarosan megnyerte a nép jóindulatát, mert elhúnyt férje vétkeit nyiltan elítélte.

Alexandra Hyrcanust nevezte ki főpappá, egyrészt kora miatt, de még inkább azért, mert hajlamos volt a semmittevésre és minden intézkedést a farizeusokra bízott. Alexandra a népet is felszólította, hogy nekik engedelmeskedjék és megint

életbeléptette mindazokat a hagyományos kiváltságokat, amelyeket a farizeusok föleleveníteltek, de apósa, Hyrcanus megszüntetett. Így a királynő tulajdonképpen csak névleg uralkodott, a valóságos hatalmat a farizeusok gyakorolták; ők száműzötteket hívtak vissza, foglyokat bocsátottak szabadon és minden tekintetben úgy intézkedtek, mint az uralkodók. Emellett azonban a királynő is törődött az országgal, nagy zsoldos sereget szervezett, gyarapította hatalmát, úgy hogy megfélemlítette a szomszédos uralkodókat és tuszokat szedett tőlük. Így az egész ország nyugalomban élt, csak a farizeusok nem; mert szüntelenül unszolták a királynőt, engedje meg nekik, hogy kivégeztethessék azokat, akik Alexandernek ama bizonyos nyolcszáz ember keresztrefeszítését tanácsolták. Elsőnek bizonyos Diogenest végeztettek ki, azután egymásután gyilkolták őket, míg végre a főemberek a királyi palotába mentek. Aristobulos ugyanis nagyon haragudott a történtek miatt és nyiltan hangoztatta, hogy mihelyt hatalma lesz hozzá, véget vet anyja engedékenységének. A főemberek tehát kérték a királynőt, vegye fontolóra, hogy ők már mennyi veszedelmet vállaltak és milyen híven ragaszkodtak mindig uralkodójukhoz és ezért mily nagy kitüntetésekben részesültek; tehát a királynő ne vegye el minden reményüket és ne engedje meg, hogy itthon mint az állatokat halomra gyilkolják ellenfeleik azokat, akik a csatatéren oly vitézül szembeszálltak az ellenséggel. Ha ellenfeleik beérik annyi kivégzéssel, amennyi már megtörtént, akkor ebbe a gyalázatosságba a királyi ház iránt érzett tiszteletből belenyugszanak, de ha ezek tovább is garázdálkodnak, akkor kérve-kérik, bocsássa el őket hivatalukból; mert ők nem akarják az életüket a királynő akarata ellenére megmenteni, hanem inkább hajlandók itt a királyi palotában meghalni, ha nem bocsátja meg hűtlenségüket. Egyébként nekik is s a királynőnek is nagy szégyene lesz, ha eltaszítja, férjének ellenségei pedig befogadják őket. Az arab Aretas és a többi fejedelem bizonyára nagy örömmel fogadná, ha megnyerhetné magának ennyi férfiút, akiknek a neve már régen is rettegést keltett bennük. Ha tehát helyesli ezt és inkább továbbra is megengedi a farizeusok önkényeskedését, akkor intézkedjék úgy, hogy őket mind kiküldjék az erődítményekbe, mert ha már valami végzetes átok ül Alexander házán, akkor ők szívesebben beérik alacsonyabb rangú megbizatásokkal is.

Miután ezt és ehhez hasonló intelmeiket elmondták s végül is Alexander szellemét idézték fel, hogy könyörüljön a meggyilkoltakon és azokon, akiknek az élete veszedelemben forgott,

valamennyien sírva fakadtak. Legnyiltabban megmondta a véleményét Aristobulos és súlyos szemrehányásokkal illette anyját. De tulajdonképpen maguk voltak az okai szerencsétlenségüknek, mert egy nagyravágyó asszonyra ruházták az uralmat, még pedig a hagyomány ellenére, hiszen itt volt az alkalmas trónörökös. A királynő pedig nem tudta, hogyan oldja meg illő módon a kérdést, tehát megbízta őket az erődítmények felügyeletével, kivéve Hyrcaniát, Alexandreiont és Machairost, ahol a kincseit őriztette. És nem sokkal utóbb fiát, Aristobulost, Damaskusba küldte Ptolemaeus Mennaios ellen, mert veszedelmes szomszédja volt a városnak, azonban Aristobulos úgy tért vissza, hogy semmi érdemleges dolgot nem végzett.

Ezidőtájt híre érkezett, hogy Tigranes armeniai király 500.000 emberrel betört Syriába és Judea ellen is támadásra készül. Könnyen érthető, hogy erre a hírre a királynőt és a népet rémület fogta el, úgy hogy követséget küldtek Tigraneshez, drága ajándékokkal, mikor éppen Ptolemaist ostromolta. Syria akkori királynője, Selene, akit Kleopatrának is nevezték, rávette Ptolemais lakosait, hogy Tigranes előtt zárják be kapuikat. A követek tehát Tigranes elé járultak és kérték, fogadja kegyeibe a zsidók népét és királynőjét. Az pedig szívesen fogadta őket, hogy ilyen messziről jöttek hódolni hozzá és így jó reménységet keltett bennük. Azonban alighogy elfoglalta Ptolemaist, jelentették neki, hogy Lucullus üldözőbe vette Mithridatest, de nem tudja utólérni, mert ez az iberekhez menekült és most Armeniát dúlja és el akarja foglalni. Tigranes, mikor erről értesült, hazavonult.

Ezután a királynő súlyos betegségbe esett és Aristobulos úgy gondolta, hogy most kezébe keríthetné a hatalmat; tehát éjjel egyetlen szolgája kíséretében kiment a városból, hogy sorra látogassa a várakat, amelyekben atyja barátai tartózkodnak. Már régóta elégedetlen volt anyja uralkodásával; most azonban amiatt is aggódott, hogy ha anyja meghal, egész nemzetsége a farizeusok uralma alá kerül. Tudta, hogy testvére, akinek a trónt örökölnie kellett volna, alkalmatlan az uralkodásra. Tervéről csak felesége tudott, akit gyermekeivel együtt a városban hagyott. Először is Agabába ment, ahol egyik hatalmas barátja, Galaistes fogadta. A királynő reggel tudomást szerzett Aristobulos szökéséről, de először nem gondolt arra, hogy lázadás céljából szökött meg. De mikor egyre-másra jöttek a hírnökök és jelentették, hogy Aristobulos előbb az egyik, azután a másik s végül valamennyi várat hatalmába kerítette, — ugyanis miután az elsőt megszerezte, a többi már magától pártolt hozzá, — a királynő a néppel együtt

szörnyen megrémült. Tudniillik már előre látták, hogy Aristobulos hamarosan megszerzi az uralmat és különösen attól tartottak, hogy bosszút áll azokon, akik házát elpusztították. Ezért elhatározták, hogy feleségét és gyermekeit a templom fölött emelkedő várba viszik. Aristobuloshoz oly sokan csatlakoztak, hogy már szinte az övé volt a királyi méltóság. Mintegy tizenöt nap alatt huszonkét várat foglalt el és most már megvolt a módja, hogy a Libanon, Trachon és a szomszéd tartományok területén hadsereget toborozzon. Könnyen meghódoltak neki, mint ahogy az emberek általában szívesen csatlakoznak ahhoz, akinek a kezében a hatalom van. Egyébként abban is reménykedtek, hogy ha most ebben a kétséges helyzetben támogatják őt, később majd annál bővebb jutalomban részesülnek azért, mert a trónra segítették. A zsidók vénei Hyrcanusszal együtt fölkeresték a királynőt és tanácsát kérték, hogy mitévők legyenek; tudniillik Aristobulosnak már majdnem valamennyi vár a kezén van, úgy hogy már-már az egész királyi hatalom az övé; és ha a királynő súlyosan beteg is, méltánytalanság volna az ő életében tanácsa nélkül cselekednie, ámbár a veszedelem igen közelről fenyeget. Alexandra azonban azt mondta nekik, hogy cselekedjenek legjobb belátásuk szerint, hiszen a nép harcra kész, van hadseregük és az államkincstár tele van pénzzel. Ő maga már annyira elgyengült, hogy alig-alig foglalkozhatik államügyekkel.

Nemsokára meghalt, hetvenhároméves korában, kilencévi uralkodás után. Ebben az asszonyban nyoma sem volt asszonyos gyengeségnek; szerette a hatalmat, uralkodásra termett és tetteivel bebizonyította, mily esztelenek a férfiak, akik nem tudják keményen tartani a kormányrudat. Mivel mindig a jelenre gondolt és sohasem a jövőre és mindent hatalomvágyának szolgálatába állított: nem törődött sem az igazságossággal, sem a méltányossággal. S mégis asszonyhoz nem illő hatalomvágyával odajuttatta családját, hogy hamarosan megint elvesztette azt a hatalmat, amelyet oly nehezen tudott megszerezni, hiszen azokkal szövetkezett, akik ellenségei voltak a királyi családnak, sőt megfosztotta országát azoktól, akik leginkább gondját viselhették volna. Így történt, hogy halála után uralkodását a legnagyobb zavarok és nyugtalanságok követték; mindazonáltal ilyen uralkodás mellett is békében és nyugalomban őrizte meg népét. Ez volt a vége Alexandra királynőnek. Következő könyvemben elbeszélem, mi történt fiaival, Aristobulosszal és Hyrcanusszal anyjuk halála után.

XIV. KÖNYV

1. FEJEZET

Aristobulos és Hyrcanus küzdelme az uralomért. Megegyeznek, hogy Aristobulos lesz a király, Hyrcanus pedig visszavonul a magánéletbe. Hyrcanus ezután Aretashoz menekül

Miután előző könyvemben elmondtam Alexandra királynő történetét és halálát, most áttérek az utána következő események elbeszélésére és különösen ügyelni fogok, hogy tájékozatlanság, vagy feledékenység miatt semmit el ne hagyjak. Egyetlen szándékom megírni olyan események történetét, amelyek régiségük miatt a legtöbb ember előtt ismeretlenek s feltettem magamban, hogy elbeszélésemet tőlem telhetőleg választékos kifejezésekkel és szép stilussal fogom megeleveníteni s ezenfelül is megteszek mindent, hogy az olvasó kedvét találja benne, hogy ekként történelmi ismereteit kellemes és szórakoztató módon szerezze meg. Természetes, hogy mindenekfelett kötelessége a történetírónak a megbízhatóság és az igazság, hogy az olvasó tájékozódást és okulást meríthessen művéből.

Midőn Hyrcanus király a 177. Olympias harmadik évében, Quintus Hortensius és Quintus Metellus Creticus konzulsága idején elfoglalta a főpapi méltóságot, Aristobulos rögtön haddal támadta meg. A Jericho mellett vívott ütközetben Hyrcanus katonái közül sokan átpártoltak testvéréhez és ezért az előbbinek a várba kellett menekülnie, ahol, mint említettem, a templom körzetében húzódtak meg, de ott foglyul ejtették őket. Azután Aristobulos a megegyezésről tárgyalt testvérével és békét is kötöttek azzal a feltétellel, hogy Aristobulos lesz a király, Hyrcanus pedig magánéletet fog élni, mivel bőségesen volt ehhez vagyona. Miután

ezt a megegyezést a templomban megkötötték és esküvel s kézfogással megerősítették és az egész nép szemeláttára megölelték egymást, elváltak: Aristobulos a királyi palotába ment, Hyrcanus pedig mint magánember Aristobulos házába.

Volt azonban Hyrcanusnak egy barátja, Antipatros, édomita születésű, nagyon gazdag és emellett erős akaratú és vakmerő ember. Mivel szerette Hyrcanust, sehogysem tudott megbarátkozni Aristobulosszal. Damaskusi Nikolaos felviszi a származását egészen az első zsidókig, akik Babylonból Judeába visszatértek, ezt azonban bizonyára csak azért mondja, hogy hizelegjen fiának. Herodesnek, aki véletlenül a zsidók királya lett s akiről később fogok beszélni. Ennek az Antipatrosnak előbb Antipas volt a neve s így hívták atyját is. Ezt Alexander király és felesége kinevezte egész Édom helytartójának és ebben a méltóságában szövetséget kötött a vele rokonszenvező arabokkal, gazaiakkal és askaloniakkal, akiket állítólag dús és drága ajándékokkal megnyert magának. Mivel ez az ifjabbik Antipatros látta Aristobulos hatalmát és attól tartott, hogy gyűlölködésük miatt valami baj érheti, titokban fölizgatta ellene a zsidók főembereit és azt magyarázgatta nekik: mekkora jogtalanság, hogy Aristobulosé a királyi hatalom, bátyja pedig kicsöppent belőle, holott őt illetné, mert idősebb. Ugyanezt mondta Hyrcanusnak is és azt fejtegette előtte, hogy élete veszedelemben forog, ha nem vigyáz magára és nem teszi el amazt láb alól; ő bizonyosra veszi, hogy Aristobulos barátai minden alkalmat megragadnak és figyelmezteti őt, hogy ha meg akarja szilárdítani uralmát, gyilkoltássa meg Aristobulost. Hyrcanus azonban becsületes jellemű ember volt, tehát nem hallgatott ezekre az uszításokra és a maga egyenességében fel sem tételezte, hogy mindez csupán rágalmazás. Ezenfelül lusta és közömbös ember volt, határozatlan és erélytelen, viszont Aristobulos éppen ellenkezőleg: erős akaratú és eleven szellemű ember.

Mikor Antipatros látta, hogy Hyrcanus nem hallgat szavaira, napról-napra fáradhatatlanul rágalmazta Aristobulost, hogy meg akarja gyilkolni Hyrcanust. De csak a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült rávennie őt, hogy Aretas arab királyhoz meneküljön és pedig azzal az ígéretével, hogy ha bármire elszánná magát, ő segítségére lesz. Erre az ígéretére Hyrcanus csakugyan jónak látta, hogy Aretashoz meneküljön, mert Arábia határos Judeával és mindenekelőtt elküldte az arab királyhoz Antipatrost, hogy vegye esküjét, hogy nem adja ki őt ellenségeinek, ha hozzá menekül. Miután Antipatros megkapta ezt a biztosítékot, visszatért Jeruzsá-

lembe Hyrcanushoz és nem sokkal utóbb éjnek idején kiszökött vele a városból és hosszú utazás után elvitte Petra városába, Aretas királyi székhelyére. Mivel pedig ezzel nagyon jó barátságban volt, megkérte, hogy segítse vissza Hyrcanust Judeába, És Aretas, miután napról-napra ezzel a kéréssel ostromolták, végre meg is igérte. Hyrcanus maga pedig megigérte neki, hogy ha uralomra jut, visszaadja neki azt a területet és azt a tizenkét várost, amelyet atyja, Alexander elhódított az araboktól; ezek pedig Mádába, Libba, Nabalóth, Rabatha, Gelmon, Zoara, Oronaim, Gobolis, Máresa, Rhidda, Alusa és Orybda.

2. FEJEZET

Aretas és Hyrcanus haddal indul Aristobulos ellen, körülzárják Jeruzsálemet, a római Scaurus felmenti a várost. Óniás halála

Aretast megszédítették ezek az igéretek és 50.000 főnyi lovas és gyalogos hadsereggel megtámadta Aristobulost és legyőzte. Mivel pedig a győzelem után Aristobulos hívei közül sokan átpártoltak Hyrcanushoz, Aristobulos elhagyatottságában Jeruzsálembe menekült. Az arab király azonban egész hadseregével üldözőbe vette, ostrom alá fogta a templomban, a nép pedig Hyrcanushoz csatlakozott és őt támogatta az ostromban, úgy hogy Aristobulos mellett csak a papok tartottak ki. Aretas most megparancsolta az araboknak és a zsidóknak, hogy táboraikat hozzák közelebb egymához és keményen hozzáfogott az ostromhoz. Miközben ezek történtek, megérkezett a kovásztalan kenyerek ünnepe, amelyet pászkának nevezünk és a zsidók főemberei eltávoztak az országból és Egyiptomba menekültek. Csak egy bizonyos Óniás, Isten kedve szerint való igaz ember, rejtőzött el, mert úgy látta, hogy a testvérviszály még sokáig fog tartani; ez volt az, aki egy szárazság idején esőért imádkozott, mire Isten azonnal meghallgatta és megeredt az eső. Most azonban elfogták, a táborba hurcolták és követelték tőle, hogy valamint egykor imádságával véget vetett a szárazságnak, úgy most könyörögje le Isten átkát Aristobulosra és híveire. S mikor hiábavaló volt minden könyörgése és ellenkezése és a tömeg kényszerítette, kiállt a középre és így szólt: „Ó Isten, mindenség királya, mivel azok, akik itt állnak körülöttem, a te néped s az ostrom alatt állók a te papjaid, könyörgök hozzád: se azoknak, se emezeknek ne tedd

meg azt, amiért könyörögnek." Alig fejezte be imáját, a körülálló zsidók közül néhány elvetemedett ember megkövezte.

Isten azonban hamarosan megbüntette őket ezért a gaztettért és a következőképpen bosszulta meg Óniás meggyilkolását. Mivel, mint említettem, közeledett a pászka ünnep, amelyen szokásunk az Istennek dús áldozatokat bemutatni, Aristobulosnak és híveinek pedig nem voltak áldozati állataik, honfitársaiktól kértek és annyi pénzt ajánlottak nekik ezért, amennyit csak kívántak. És ámbár ezek darabonkint ezer drachmát követeltek, Aristobulos a papokkal együtt nyomban megigérte ezt az árat és a pénzt a falon át leeresztették nekik. Az ostromlók átvették a pénzt, de nem adtak nekik áldozati állatokat, hanem gonoszságukban szószegésre vetemedtek és Isten ellen vétkeztek, mert ellenfeleiktől megtagadták az áldozati állatokat, hiába könyörögtek azok érte. Mikor a papok látták, hogy megcsalták őket, imádkoztak Istenhez, hogy álljon bosszút honfitársaikon. Isten pedig nem is halogatta a bosszút, hanem hatalmas vihart küldött, amely a környék minden gabonáját elpusztította, úgy hogy abban az időben egy modius búza 11 drachmába került.

Eközben Pompeius, aki Armeniában táborozott és Tigraneszszel hadat viselt, Scaurust küldte Syriába. Mikor ez Damaskusba érkezett, ott találta Lolliust és Metellust, akik épp akkor foglalták el a várost, tehát rögtön Judea ellen indult. Alighogy megérkezett, szinte egyszerre jelentek meg előtte Aristobulos és Hyrcanus követei és segítséget kértek tőle. Aristobulos a segítség fejében 400 talentumot ajánlott fel, Hyrcanus pedig ugyanannyit. Ő mégis Aristobulos ajánlatát fogadta el, mert ez nagyon gazdag és bőkezű ember volt és kevesebbet is kívánt tőle, Hyrcanus pedig szegény volt és emellett fösvény is és megbízhatatlan ígéretei fejében sokkal többet követelt. Tudniillik nem mindegy elfoglalni egy várat, amely az elképzelhető legerősebb és leghatalmasabb, vagy pedig megkergetni egy csomó szökevényt és nabateust, akik közül az utóbbiak még hozzá gyáva emberek is voltak. Ilyen meggondolás alapján kötött szerződést Aristobulosszal, elfogadta tőle a pénzt, felszabadította az ostrom alól, Aretasnak pedig megparancsolta, hogy vonuljon el, mert különben a római nép ellenségének nyilvánítja. Erre Scaurus visszatért Damaskusba, Aristobulos pedig nagy hadsereg élén Aretas és Hyrcanus ellen indult és Papyron nevű helység mellett legyőzte őket s mintegy hatezer katonájukat levágta; a többi közt elesett Antipatros testvére, Phallion is.

3. FEJEZET

Aristobulos és Hyrcanus a trónviszályt Pompeius elé terjeszti. Aristobulos az Alexandreion-erődbe menekül. Pompeius haddal vonul ellene

Miután Pompeius megérkezett Damaskusba és Coelesyriába, követek jelentek meg előtte egész Syriából, Egyiptomból és Judeából. Aristobulos pompás ajándékot küldött neki: ötszáz talentum értékű arany szőlőtőkét. Ezt az ajándékot a kappadokiai Strabon is említi, mikor ezt írja: „Egyiptomból követség érkezett, 4000 aranyból készült koronával, továbbá Judeából „szőlőtőke", vagy pedig „kert" s ennek a remekműnek „gyönyörűség" volt a neve. Ezt az ajándékot magam is láttam Rómában a capitoliumi Jupiter templomában s láttam rajta a felírást is: Alexandernek, a zsidók királyának ajándéka. Ötszáz talentumra becsülték. Mondják, hogy ez az, amit Aristobulos, a zsidók királya küldött."

Nem sokkal utóbb ismét követek jöttek hozzá, még pedig Hyrcanustól Antipatros és Aristobulostól Nikodemos. Ez az utóbbi vádat emelt Gabinius és Scaurus ellen megvesztegetés miatt, mert az egyik háromszáz, a másik négyszáz talentumot fogadott el és így a többieken kívül még ezt a kettőt is Aristobulos ellenségévé tette. Pompeius felszólította a viszálykodó feleket, hogy tavasz elején jöjjenek vissza, téli szállásra vezette hadseregét és megindult Damaskusba. Útközben elpusztította Apamea várát, amelyet Kyzikosi Antiochos erősített meg és feldúlta Ptolemaeus területét; ez is olyan semmirevaló ember volt, mint rokona, tripolisi Dionysios, akit lefejeztek. Ő maga azonban gaztetteinek bocsánatát ezer talentumon megvásárolta; ezt az összeget Pompeius katonái zsoldjára fordította. Azután a római hadvezér elfoglalta Lysias várát, amelynek a zsidó Silas volt a parancsnoka, átvonult Heliopolis és Chalkis városán, átkelt azon a hegységen, amely Coelesyrián át húzódik és Pellából Damaskusba ment s itt végre meghallgatta a zsidókat és viszálykodó vezéreiket, Hyrcanust és Aristobulost és mindkettőnek a népét. A nép nem akart királyságot, mert ősi hagyomány náluk, hogy istenük papjainak engedelmeskednek, azonban ez a két pap-ivadék más államformát akart rákényszeríteni a népre, hogy rabszolgává igázza. Hyrcanus panaszkodott, hogy Aristobulos megfosztotta őt az elsőszülöttség jogától, bár ő az idősebb és most az országnak csak egy kis része az övé, mert többi részét Aristobulos erőszakkal magához

ragadta; ugyancsak ő az, aki folyton be-betör a szomszéd tartományokba, aki kalózkodik a tengeren és a nép bizonyára sohasem lázadt volna fel, ha nem uralkodnék ilyen erőszakosan és zsarnoki módon. Emellett tanuskodott több mint ezer előkelő zsidó, akiket Antipatros ebből a célból hozott magával. Aristobulos viszont azt állította, hogy azért zárta ki testvérét az uralkodásból, mert semmittevő és nem tud tekintélyt tartani; ő maga csak kényszerből foglalta el a trónt, mert félt, hogy másoknak a kezébe kerül a hatalom, azonban csak olyan jogcímen uralkodott, mint atyja, Alexander. Erre tanúul hívott fel néhány cifrán öltözött ifjút, akiknek bíborruhája, haja, ékszere és egyéb cicomája megbotránkozást keltett, mert olyanok voltak, mintha nem bírói szék előtt jelentek volna meg, hanem valami ünnepi menetben.

Miután Pompeius végighallgatta őket, helytelenítette Aristobulos erőszakoskodásait és azzal a barátságos biztatással bocsátotta el őket, hogy majd elmegy országukba és majd ott hozza rendbe az ügyet, miután bevégzi a nabateusok elleni hadjáratot. Felszólította őket, hogy addig is maradjanak békességben, különös jóindulattal beszélt Aristobuloshoz, hogy ne lázítsa föl a népet és ne nehezítse meg a maga helyzetét. Aristobulos mégis csak ezt tette és mindenképpen fittyet hányt arra, amit Pompeius a lelkére kötött; előbb Dionba ment, onnan pedig Judeába.

Emiatt Pompeius haragra gerjedt és azt a hadsereget, amelynek a nabateusok ellen kellett vonulnia, továbbá a damaskusi és syriai segédcsapatokat, valamint a keze ügyében levő római legiókat összevonta és megindult Aristobulos ellen. És miután Pellán és Skythopolison át Koreaiba érkezett, a tulajdonképpeni Judea területére, hírnököt küldött Aristobuloshoz a hegycsúcson épített pompás erődítménybe, Alexandreionba, ahová Aristobulos menekült és felszólította, hogy jőjjön le hozzá. Mivel Aristobulosnak sokan azt a tanácsot adták, hogy ne húzzon ujjat a rómaiakkel, eleget tett a felszólításnak, tárgyalásba bocsátkozott testvéreivel az uralomról s azután Pompeius engedelmével visszament a várba. Ugyanezt tette másodszorra és harmadszorra is és mindig azzal a reménnyel kecsegtette magát, hogy Pompeius elismeri uralkodónak; ezért teljesítette készségesen minden parancsát, de minden alkalommal megint visszament a várba és háborús készenlétben maradt, nehogy Hyrcanus kezébe kerüljön az uralom. Mikor azonban Pompeius megparancsolta neki, hogy adja át a várakat és ebben az ügyben sajátkezű leveleket írjon a várparancsnokoknak, mert különben senkit sem engednének be,

engedelmeskedett ugyan, azonban sértődötten Jeruzsálembe vonult és háborúra készült. Pompeius már éppen megindult ellene, mikor a tengerpartról érkezett emberektől arról értesült, hogy Mithridatest fia, Pharnakes meggyilkolta.

4. FEJEZET

Pompeius körülzárja és elfoglalja Jeruzsálemet

Pompeius mindenekelőtt tábort ütött Jericho mellett; itt terem a pálma és a balzsamcserje; ha ennek a termését éles kővel felhasítják, a kifolyó nedvességből pompás illatú kenőcs lesz. Innen kora hajnalban megindult Jeruzsálem ellen. Most Aristobulos meggondolta magát, elment Pompeiushoz, megígérte, hogy nagyobb összeget fizet neki és bebocsátja Jeruzsálembe, de kérte, hagyja abba a hadjáratot és tetszése szerint békésen rendezzen mindent. Könyörgéseire Pompeius megbocsátott neki és kisebb csapat élén kiküldte Gabiniust, hogy átvegye tőle a pénzt és a város kulcsait. Azonban nem így történt a dolog, hanem Gabinius pénz nélkül jött vissza, nem is bocsátották be a városba, mert Aristobulos katonái nem helyeselték a megegyezést. Pompeius emiatt felháborodott, Aristobulost elfogatta és Jeruzsálem alá vonult. A város minden oldalról jól meg volt erősítve, csak éppen észak felől nem, mert ott széles és mély szakadék húzódott, amely a kőfallal megerősített templomot körülövezte.

A városban nem tudtak megegyezni abban, hogy mitévők legyenek; némelyek amellett kardoskodtak, hogy át kell adni a várost Pompeiusnak, Aristobulos hívei viszont azt követelték, hogy be kell zárni a kapukat és harcra készülni, mert Aristobulost fogságban tartják. Erre ezek megszállták a templomot, elpusztították azt a hidat, amely a templomot a várossal összekötötte és felkészültek az ostromra. A másik párt viszont beengedte a hadsereget s átadta Pompeiusnak a várost és a királyi palotát. Erre Pompeius tábornokát, Pisót, hadsereggel küldte oda; ez megszállta a várost és a palotát, valamint a templom közelében lévő házakat és az egész környéket megerősítette. Majd tárgyalásokba bocsátkozott a templom védőivel a béke ügyében; mivel azonban feltételeit nem akarták elfogadni, a templom környékét fallal zárta körül s ebben a munkában Hyrcanus a legnagyobb készséggel segítette. Erre Pompeius tábort ütött a templom északi oldalán, ahonnan a legkönnyebben intézhetett ellene

rohamot. Itt magas bástyatornyok emelkedtek és a mély szakadékon belül még sáncárok is húzódott. A város felé eső oldal, ahol Pompeius táborozott, a híd lerombolása után egészen meredek lett és a sáncot napról-napra óriási erőfeszítéssel továbbhúzták s közben a rómaiak a közeli fákat mind kidöntötték. Amint azonban a sáncot befejezték és az igen mély árkot ideiglenesen feltöltötték, Pompeius elhozatta Tyrusból az ostromgépeket és a lövőgépeket és a templomot valósággal elárasztotta kőlövedékekkel. Ha nem volna ősi szokásunk a hetedik napot megünnepelni, akkor az ostromlottak bizonyára megakadályozták volna a sánc befejezését; tudniillik a törvény megengedi ugyan, hogy csatában védekezzünk az ellenség támadása ellen Sabbat-napon, de nem engedi meg, hogy más ellenséges vállalkozásnak ellenálljunk.

Amint a rómaiak erre rájöttek, Sabbat-napokon nem lövöldöztek köveket a zsidókra s egyáltalában semmiféle csatározásba nem kezdtek velük, hanem sáncokat és ostromtornyokat építettek és közelebb hozták az ostromgépeket, hogy másnap azután felhasználhassák őket. Hogy pedig mennyire szívünkön viseljük Isten tiszteletét és a törvények megtartását, az már abból is kiderül, hogy a papokat még az ostrom alatt sem tartotta vissza a félelem az áldozatok bemutatásától, sőt reggel is és a kilencedik órában is elvégezték az oltári szolgálatot és egyetlen egyszer sem mulasztották el, akkor sem, ha az ostrom közben akármilyen súlyos esemény történt. Például mikor a várost a harmadik hónap böjtnapján, a 179. Olympias idején, Gaius Antonius és Marcus Tullius Cicero konzulsága alatt bevették és a benyomuló ellenség mindenkit lekaszabolt, aki a templomban volt, a papok akkor sem zavartatták magukat az áldozatok bemutatásában, nem reszkettek az életükért, nem riasztotta vissza őket a rengeteg hulla, tehát nem menekültek, hanem inkább ott az oltárnál akarták elszenvedni az elkerülhetetlen halált, mintsem hogy a törvény bármelyik rendelkezését megszegjék. Hogy pedig ezek nem csupán üres szavak, amelyeknek az a céljuk, hogy valami hazug jámborságot magasztaljanak, hanem a színigazságot mondják, azt minden történetíró tanusítja, aki Pompeius történetét megírta, közöttük Strabon és Nikolaos és rajtuk kívül Titus Livius, aki a rómaiak történetét megírta.

Miután a legnagyobb torony is összeomlott az előretolt ostromgépek csapásai alatt és így a falon rés támadt, az ellenség benyomult. Elsőnek Cornelius Faustus, Sulla fia jutott fel a falra szakaszával, azután egy másik helyen Furius százados a maga csapatával és a kettő között Fabius százados, erős csapattal.

Erre általános mészárlás kezdődött: a zsidókat részben a rómaiak, részben a tulajdon honfitársaik aprították, részben a mélységbe vetették magukat, részben felgyújtották házaikat és maguk is benn égtek, mert nem akarták elviselni azt, aminek el kellett következnie. Így mintegy tizenkétezer zsidó esett el, a rómaiakból viszont igen kevesen, Ábsálom, Aristobulos nagybátyja és apósa, fogságba esett. A templom, amelynek belseje hozzáférhetetlen volt és oda senkinek sem volt szabad bepillantania, súlyos meggyaláztatást szenvedett: mert Pompeius néhány kísérőjével bement a szentek szentjébe és meglátta azt, amit a főpapon kívül egyetlen embernek sem volt szabad meglátnia. És ámbár látta az aranyasztalt, a szent mécstartót, az áldozati csészéket, a rengeteg füstölőszert és ezenfelül a mintegy kétezer talentum értékű templomkincset, jámbor ember létére hozzá sem nyúlt semmihez, hanem erényeihez méltó módon viselkedett. Másnap megparancsolta a templomszolgáknak, hogy tisztítsák meg a szentélyt és bemutattatta Istennek a törvényben előírt áldozatokat, azután kinevezte Hyrcanust főpapnak, egyrészt azért, mert jó szolgálatokat tett neki más dolgokban, másrészt pedig azért, mert a vidéken lakó zsidókat visszatartotta attól, hogy Aristobuloshoz csatlakozzanak a háborúban. A háború okozóit lefejeztette, azután Faustusnak és a többieknek, akik elsőkül jutottak fel a falra, kiosztotta a megérdemelt kitüntetéseket. Jeruzsálemet arra kényszerítette, hogy adót fizessen a rómaiaknak, a coelesyriai városokat, amelyek eddig Judea fővárosának hűbéresei voltak, kivonta ezeknek hatalma alól, római praetort állított élükre és az egykor oly hatalmas népet szűk határok közé szorította. Gadara várost, amelyet nemrégiben elpusztítottak, szabadonbocsátott szolgája, a gadarai Demetrios kedvéért újra fölépíttette, ezenfelül Hippos, Skythopolis, Pella, Dion, Samaria, Máresa, Ásdód, Jámnia és Arethusa városokat visszaadta régi lakosainak. Ezeket a városokat, amelyek az ország belsejében voltak, Pompeius mind önállóknak nyilvánította és Syria tartományhoz csatolta, az elpusztult városok, továbbá a tengerparti városok, Gaza, Joppe, Dora és Straton-tornya kivételével; ezt az utóbbit Herodes pompásan fölépíttette, kiépíttette kikötőjét s templomokkal ékesítette.

Jeruzsálem szerencsétlenségének az oka csupán az Aristobulos és Hyrcanus közt támadt viszálykodás volt. Emiatt vesztettük el szabadságunkat; így kerültünk a rómaiak hatalma alá, így kellett visszaadnunk a szíreknek azt a földet, amelyet fegyverrel vettünk el tőlük. Ezenfelül a rómaiak rövid idő alatt több mint

tízezer talentumot hajtottak be tőlünk és a királyi méltóságot, amely régebben csak a főpapi nemzetséget illette meg, közönséges népből származó emberekre ruházták; erről még később fogok beszélni. Ezután Pompeius Coelesyriát egészen az Eufrátig és Egyiptomig átadta Scaurusnak, két római legiót helyezett parancsnoksága alá és megindult Kilikiába, hogy minél előbb Rómába érhessen; magával vitte oda hadifoglyokul Aristobulost és gyermekeit is: két leányt és két fiút; ezek közül az egyik, Alexander, megszökött, azonban a fiatalabbikat, Antigonost, hugaival együtt Rómába vitték.

5. FEJEZET

Scaurus megegyezése Aretasszal. Gabinius haditettei Judeában

Eközben Scaurus hadat indított Petra, a petrai Arábia fővárosa ellen s mivel ez állta az ostromot, köröskörül a földeket pusztította el. Midőn hadseregének már elfogyott az élelmiszere, Hyrcanus közbelépésére Antipatros gabonát és egyéb élelmiszert szállított neki, amire szüksége volt. Ekkor Scaurus követet küldött Aretashoz; a követ, mivel vendégbarátságban volt a királlyal, rávette őt, hogy fizessen bizonyos összeget és így vessen véget földjei pusztításának és mindjárt kezességet is vállalt háromszáz talentumért. Erre Scaurus véget vetett a háborúnak, még pedig nem annyira azért, mert Aretas így kívánta, hanem inkább azért, mert ő maga is így akarta.

Midőn jóval később Alexander, Aristobulos fia, átvonult Judeán, Gabinius praetori megbizatással megérkezett Rómából Syriába; sok nevezetes vállalkozást hajtott végre, egyebek közt Alexander ellen is hadat indított. Ugyanis Hyrcanus nem bírta elviselni Alexander uralmát és megkezdte Jeruzsálem falainak újjáépítését, amelyeket Pompeius romboltatott le; azonban a városban állomásozó rómaiak ebben a munkában megakadályozták. Közben Alexander bejárta az egész országot, sok zsidót fegyverbe szólított s nemsokára 10.000 gyalogosa és 1500 lovasa volt együtt. Azután megerősítette Alexandreion erődítményeit, Koreai várát és Machairos erődöt az arab hegységben. Most megindult ellene Gabinius és többi vezéreivel együtt Marcus Antoniust küldte előre. A vezérek a parancsnokságuk alatt álló római katonákkal, továbbá a Pitholaos és Malichos parancsnoksága alatt hozzájuk csatlakozott zsidókkal, valamint Antipatros segédcsapataival

támadásra indultak Alexander ellen, Gabinius pedig nyomon követte őket a nehézfegyverzetűekkel. Alexander egészen Jeruzsálemig visszavonult és ott csatára került a sor, melyben a rómaiak mintegy háromezer ellenséges katonát levágtak és körülbelül ugyanennyit foglyul ejtettek.

Ezután Gabinius Alexandreion alá érkezett és helyőrségét megadásra szólította fel, azzal az ígérettel, hogy megbocsát nekik mindenért, amit a multban elkövettek. Mivel azonban a vár előtt is még sok ellenség táborozott, a rómaiak előbb ezeket támadták meg; ebben a harcban különösen kitűnt Marcus Antonius és sokkal több ellenséges katonát koncolt fel, mint bajtársai. Ekkor Gabinius hadserege egyik részét ott hagyta a vár ostromára, tovább vonult, végig Judeán és az útjába eső elpusztított városokat mind helyreállíttatta. Így megújhodott Samaria, Ásdód, Skythopolis, Anthedon, Raphia, Dora, Máresa, Gaza és sok más város. És mivel Gabinius parancsait mindenki teljesítette, ezek a városok nemsokára megint biztos lakóhelyekké váltak, holott hosszú ideig elhagyatottak voltak.

Gabinius, miután mindezt végrehajtotta, visszatért Alexandreion alá. Az ostrom tovább folyt és Alexander ezalatt követséget küldött hozzá, bocsánatot kért tőle mindenért, amit elkövetett és átadta neki Hyrcania és Machairos várakat s végül Alexandreiont is; ezeket Gabinius mind leromboltatta. Mikor ezek után Alexander anyja — aki kénytelen volt barátságos viszonyt tartani a rómaiakkal, mert férje és gyermekei Rómában sínylődtek fogságban —, hozzá fordult, minden kérését teljesítette. Ezek után bevezette Hyrcanust Jeruzsálembe és rábízta a templom gondozását; végül öt kerületbe osztotta be a népet és ugyanannyi synedriont állított fel; e törvényszékek Jeruzsálem, Gazara, Amathus, Jericho és a galileai Sepphoris területén működtek. Így a zsidók elvesztették királyságukat és arisztokratikus államformában éltek tovább.

6. FEJEZET

Gabinius elfogja a Rómából megszökött Aristobulost és visszaküldi. Legyőzi Alexandert és a nabateusokat.

Közben Aristobulosnak sikerült Rómából Judeába szöknie. Midőn azonban a nemrégiben elpusztított Alexandreiont újjá akarta építtetni, Gabinius egy szakasz katonát küldött ellene Sisenna, Antonius és Servilius parancsnoksága alatt, hogy űzzék

el a vár területéről és fogják el. A zsidók közül sokan sereglettek Aristobuloshoz, részben régi dicsősége miatt, részben azért, mert az efféle lázadozás mindig tetszett nekik. Sőt egy bizonyos Pitholaos, aki Jeruzsálem egyik parancsnoka volt, ezer emberrel átpártolt hozzá. Csakhogy azok közül, akik Aristobulos mellé álltak, a legtöbbnek nem volt fegyvere. Mivel Aristobulos elhatározta, hogy Machairosba vonul, a fegyverteleneket mind elbocsátotta, mert nem voltak kiképezve, tehát alkalmatlanok voltak a hadiszolgálatra s így mindössze nyolcezer fegyveressel indult harcba. De a rómaiak megtámadták és legyőzték és ámbár a zsidók vitézül harcoltak, végül mégis megfutamodtak és az ellenség kerekedett felül. A harcban körülbelül ötezren elestek, a többiek szétszóródtak és igyekeztek megmenteni a puszta életüket, úgy ahogy tudták. Aristobulos több mint ezer emberrel Machairosba menekült és hozzáfogott a vár megerősítéséhez; és bár ügyei szerencsétlen fordulatot vettek, mégis tele volt jó reménységgel. Mindössze kétnapi ostrom után — fiával Antigonosszal együtt, aki vele menekült Rómából — sebesülten elfogták a rómaiak és Gabiniushoz vitték; ez visszaküldte Rómába s ott most már keményebb őrizetben tartották. Három évig és hat hónapig volt király és főpap s nemes és emelkedett szellemű férfiúnak bizonyult. Gyermekeit a szenátus szabadon bocsátotta, mert Gabinius jelentette, hogy ezt megígérte anyjuknak a várak átadása fejében. Így ezek visszakerültek Judeába.

Gabinius most a parthusok ellen indított hadat, de miután átkelt az Eufráton, megváltoztatta szándékát; visszafordult és Egyiptomba indult, hogy megint trónjára segítse Ptolemaeust, mint ezt már máshol megírtam. Gabiniusnak ebben a Hyrcanus elleni hadjáratában Antipatros gabonát és fegyvert szállított neki és ellátta pénzzel és megszerezte neki szövetségesekül azokat a zsidókat, akik Pelusium fölött laktak és Egyiptom kapuját őrizték. Midőn Egyiptomból visszatért, Syriában zűrzavar és lázadás fogadta; mert Aristobulos fia, Alexander, aki erőszakkal megint magához ragadta az uralmat, fellázította a zsidókat, erős hadsereggel végigvonult az országon, levágta azokat a rómaiakat, akiket útjában talált, azokat pedig, akik a Garizim-hegyre menekültek, ugyanott ostrom alá vette. Gabinius okos ember volt s midőn látta Syriának ezt az állapotát, Antipatrost előreküldte a lázadók ellen, hogy lehetőleg észretérítse és lebeszélje őket vakmerő terveikről. Sikerült is sok lázadót észretérítenie, Alexandernél azonban minden fáradozása csütörtököt mondott. Sőt ez 30.000 zsidóval megindult Gabinius ellen, meg is támadta, de a

Tábor-hegynél vereséget szenvedett és 10.000 emberét elvesztette.

Erre Gabinius, Antipatros javaslata szerint, rendezte Jeruzsálem város ügyeit és megindult a nabateusok ellen; a csatában legyőzte őket, azután Mithridates és Orsanes parthus szökevényeket, akik nála kerestek menedéket, előreküldte Rómába, azzal az ürüggyel, hogy megszöktek tőle és miután fényes hadi tetteket hajtott végre, a tartományt átadta Crassusnak és maga is Rómába ment. Pompeiusnak és Gabiniusnak a zsidók elleni hadjáratáról egybehangzó módon ír a damaskusi Nikolaos és a kappadokiai Strabon.

7. FEJEZET

Crassus Judeába érkezik és kifosztja a templomot; a parthusok elleni harcban elesik. Cassius védelmezi Syriát a parthusok ellen és Judeába vonul

Miközben Crassus a parthusok ellen háborúskodott, Judeába érkezett, elrabolt a templomból minden pénzt, amihez pedig Pompeius hozzá sem nyúlt, összesen kétezer talentumot, sőt arra vetemedett, hogy elvett minden aranyat is, mintegy nyolcezer talentum értékben. Egyebek közt eltulajdonított egy színarany rudat, amelynek a súlya 300 mina volt; egy mina annyi, mint nálunk két és fél font. Ezt az aranyrudat a kincseket őrző Eleázár nevű pap nem gonoszságból adta ki neki, mert derék és igaz ember volt, hanem a következő okból: Eleázár kötelessége volt gondoskodni a templomi függönyökről is, amelyek csodálatosan szépek és drágaművűek voltak és erről az aranyrúdról csüngtek alá. Mikor látta, mily mohón kívánja Crassus az aranyat és mivel féltenie kellett az egész templomi kincset, inkább odaadta ezt az aranyrudat, hogy a többit megmentse, miután esküt vett tőle, hogy semmi mást nem visz el a templomból, hanem megelégszik ezzel a megbecsülhetetlen értékű ajándékkal. Ez az aranyrúd egy üres farúdba volt beillesztve, amiről Eleázáron kívül senki sem tudott. Crassus tehát átvette a rudat és úgy tett, mintha a templomban semmi máshoz hozzá sem akarna nyúlni, azonban megszegte esküjét és a templom minden aranyát elrabolta.

Senkinek sem szabad csodálkoznia, hogy templomunkban ily rengeteg kincs volt felhalmozva: hiszen a földkerekség vala-

mennyi zsidója és az igaz Isten minden tisztelője, Ázsiában és Európában, hosszú idő óta hordta össze ezt. Bizonyítékokat is hozhatok fel arra, hogy valóban oly rengeteg volt a kincs, amennyit mondtam és hogy nem dicsekvésből és túlzásból írtam le ezeket az adatokat. Így például a kappadokiai Strabon ezt írja: „Mithridates elküldött Kosba és elhozatta azt a pénzt, amelyet Kleopatra ott letétbe helyezett és ugyancsak a zsidók nyolcszáz talentumát.“ Nekünk semmi más közpénzünk nincs, csak az, ami az Istené és nyilvánvaló, hogy ezt a pénzt Mithridatestől való félelmükben az ázsiai zsidók vitték Kosba. Mert hogy a Judeában lakó zsidók, akiknek jól megerősített városuk és templomuk volt, pénzt küldtek volna Kos szigetére, nem valószínű; és ugyancsak aligha lehet ezt feltételezni az alexandriai zsidókról is, mert azoknak meg nem kellett félniök Mithridatestől. Máshol ugyanez a Strabon tanusítja, hogy Sulla mikor átment Görögországba, hogy Mithridates ellen harcba induljon, Lucullust küldte ki, hogy fojtsa el a kyrenei zsidó lázadást, mert akkor már az egész világ tele volt zsidókkal. Ezt írja: „Kyrene városában négy osztály volt: polgárok, földművesek, telepesek és zsidók. Ez utóbbiak már majdnem minden városban megtelepedtek és aligha lehet olyan helyet találni a föld kerekségén, ahol ez a nép ne vetette volna meg lábát, vagy ne uralkodnék. Egyiptom és Kyrenaika, ahol ők uralkodnak, valamint sok más terület buzgón utánozza őket, különösképpen tiszteletben tartja a zsidók hitközségeit és átveszi a zsidók ősi törvényeit, sőt ezen a réven gyarapszik is. Egyiptomban engedélyt kaptak a letelepedésre és Alexandriának külön nagy területét jelölték ki ennek a népnek lakóhelyül. Megvan az elöljárójuk, aki közügyeiket intézi, igazságot szolgáltat, szabályozza a kereskedelmet, rendeleteket ad ki, mintha önálló államnak az uralkodója volna. Egyiptomban azért van ennek a népnek nagy hatalma, mert az egyiptomiak zsidó eredetűek és akkor is a zsidók szomszédai maradtak, mikor elváltak tőlük. Kyrenaikában azért telepedtek meg, mert ez a terület épp úgy határos Egyiptommal, mint Judea, sőt régebben az egyiptomi birodalom része volt.“ Ennyit mond Strabon.

Crassus most mindent legjobb belátása szerint elrendezett és megindult Parthia ellen, ott azonban egész hadseregével elpusztult, mint ahogy ezt másutt megírtam. Cassius azonban Syriába menekült és megvédelmezte a parthusok ellen, akik a Crassuson aratott győzelem után nyugtalanították. Azután

Tyrusba ment és eljutott Judeába is, megtámadta Taricheát, az első rohammal bevette, mintegy 30.000 foglyot ejtett és Antipatros tanácsára, aki nagy befolyással volt rá, kivégeztette Peitholaost, mert Aristobulos után a lázadás vezetője volt. Egyébként Antipatrosnak a zsidóknál is igen nagy volt a tekintélye, hiszen harcukban segítette őket. Előkelő arab családból nősült, feleségének a neve Kypron volt és négy fia született tőle: Fázael, Heródes, a későbbi király, József és Ferorás, ezenfelül pedig egy Salome nevű leány. Antipatros barátságos viszonyban volt a többi szomszédos fejedelemmel is, különösen pedig az arab királlyal: az Aristobulos ellen folytatott háború idején gyermekeit ennek az oltalmára bízta. Cassius hamarosan fölkerekedett hadseregével és az Eufráthoz vonult, hogy ott szembeszálljon a folyton be-betörő ellenséggel, mint ahogy ezt mások már megírták.

Nem sokkal utóbb Caesar, aki Rómában megszerezte a hatalmat, miután Pompeius és a szenátus az ión tengeren át elmenekült, elhatározta, hogy Aristobulost szabadon bocsátja és két legióval Syriába küldi, hogy ott rendet teremtsen. Azonban Aristobulosnak Caesar hatalmába vetett reményei hamarosan meghiúsultak, mert Pompeius párthívei még elutazása előtt megmérgezték, úgy hogy Caesar embereinek kellett eltemetniök. Holttestét hosszú ideig mézben tartották, míg Antonius Judeába nem szállíttatta és a királyi sírboltban el nem temettette. Pompeius levélben adott megbízást Scipiónak, hogy Aristobulos fiát, Alexandert is tegye el láb alól; ez tehát az ifjút törvény elé állíttatta, azzal a váddal, hogy régebben vétkezett a rómaiak ellen és lefejeztette; a halálos ítéletet Antiochiában hajtották végre, testvéreit Ptolemaeus Mennaios, a libanon-hegyi Chalkis uralkodója vette magához. Ez a fiát, Philippiót, Askalonba küldte, Aristobulos feleségéhez és megüzente neki, hogy küldje hozzá fiát, Antigonost és leányait. Egyik leányába, akinek Alexandra volt a neve, Philippio beleszeretett és feleségül vette. Azonban atyja, Ptolemaeus később megölette őt, maga vette feleségül Alexandrát és innen kezdve állandóan gondoskodott felesége fiútestvéreiről.

8. FEJEZET

A zsidók segítik Caesart az Egyiptom elleni hadjáratban. Antipatros haditettei és barátsága Caesarral. A rómaiak és az athéniek megtiszteltetésben részesítik a zsidókat

Pompeius leveretése és halála után Caesar haddal támadta meg Egyiptomot és ebben a vállalkozásban sok minden módon támogatta Antipatros, aki Hyrcanus rendeletére Judeát kormányozta. Ugyanis midőn Caesar a pergamoni Mithridatesnek segédcsapatokat akart hozni és kénytelen volt Askalonnál megállni, mivel Pelusiumon át nem tudta az utat kikényszeríteni, Antipatros háromezer zsidó gyalogossal csatlakozott hozzá és nyélbeütötte, hogy nem csupán az arab, hanem a szír fejedelmek is mind, — akik tűzön-vízen keresztül ragaszkodtak Caesarhoz, — továbbá Jamblichos király és a Libanonon uralkodó Ptolomaeus, Soaimos fia, és a városok is majdnem mind szövetségesekként siettek Caesar támogatására. Mithridates megindult Syriából Pelusium felé s mivel ennek a lakosai nem voltak hajlandók befogadni, ostrom alá vette a várost. Antipatros hősiesen harcolt, ő vágott elsőnek rést a falon és utat nyitott a többieknek a városba. Így esett el Pelusium. De midőn Antipatros Mithridatesszel együtt Caesarhoz akart jutni, ebben megakadályozták az egyptomi zsidók, akik az Óniásról nevezett területen laktak. Antipatros azonban rávette őket honfitársaik példájának követésére, úgy hogy megmutatta nekik Hyrcanus főpap levelét, amelyben ez arra figyelmeztette őket, hogy Caesar iránt barátságosan viselkedjenek és hadseregét mindennel lássák el. Midőn látták, hogy Antipatros és a főpap véleménye megegyezik, hallgattak a szavukra és ezzel Memphis lakosait is arra indították, hogy behívják Mithridatest, aki aztán hamarosan meg is érkezett és hatalma alá vette őket.

Mithridates már megkerülte az úgynevezett Deltát, midőn az úgynevezett „zsidó tábor" táján rábukkant az ellenségre. A jobbszárnyon Mithridates vezényelt, a balszárnyon Antipatros. A csata folyamán Mithridates balszárnya hátrált és a legnagyobb veszedelembe került volna, ha Antipatros, aki megverte a vele szemben álló seregrészt, nem sietett volna végig csapataival a folyó partján, nem szabadítja fel őt és nem kergeti meg a mármár győztes egyiptomiakat. Az üldözés további során az ellenséges tábort is elfoglalta és visszahívatta Mithridatest, aki már

jó messzire menekült. Mithridates szárnyán mintegy nyolcszáz, Antipatros szárnyán azonban csak negyven katona esett el. Mithridates azonnal írt Caesarnak, beszámolt megmeneküléséről és arról, hogy a győzelem érdeme Antipatrosé, úgy hogy Caesar ezt elhalmozta dícséretekkel és a háború legválságosabb pillanataiban mindig igénybe vette a segítségét; végül azonban az egyik ütközetben Antipatros megsebesült.

Mivel Caesar bizonyos idő mulva befejezte a háborút és áthajózott Syriába, háláját azzal mutatta meg, hogy Hyrcanust megerősítette a főpapi méltóságban. Antipatrosnak megadta a római polgárjogot és felmentette mindennemű adó fizetése alól. Sokan azt állítják, hogy Hyrcanus is résztvett ebben a hadjáratban s ő is Egyiptomba ment; ezt az állításomat igazolja a kappadokiai Strabon, aki Asilius szerint ezt írja: „Midőn Mithridates és Hyrcanus zsidó főpap Egyiptom ellen indult...“ Ugyanez a Strabon műve más helyén idézi Hypsikratest és ezt mondja: „Mithridates egyedül indult hadba, azonban felhívta Antipatrost, Judea helytartóját, hogy háromezer emberrel siessen segítségére Askalonba és vegye rá a többbi fejedelmet is példája követésére; ezen a hadjáraton résztvett Hyrcanus főpap is.“ Ennyit mond Strabon.

Antigonos, Aristobulos fia, fölkereste Caesart, felpanaszolta atyja sorsát, aki Caesar miatt méregtől halt meg, továbbá bátyja sorsát, akit Scipio lefejeztetett és kérte, könyörüljön meg rajta, hiszen őt meg száműzték atyja országából. Felpanaszolta, hogy Hyrcanus és Antipatros erőszakos módon uralkodik a népen és őt magát is bántalmazták. Azonban Antipatros, aki éppen jelen volt, védekezett a vád ellen és bebizonyította, hogy Antigonos nyugtalan és lázongó ember; fölemlegette, mennyi hadi fáradalmat szenvedett végig ő maga és hogy Caesar katonai tanácsadója volt és erre őt magát hívta fel tanúnak: „Aristobulost — mondta — teljes joggal vitték másodszor is Rómába, mert mindig ellenséges indulattal viseltetett a rómaiak iránt és sohasem fért meg velük, bátyja pedig megérdemelte a büntetést, amelyet Scipio rámért, mert rablóhadjáraton kapták rajta és büntetése ennélfogva nem volt önkényes és nem is volt igazságtalan.“

Miután Antipatros így előadta védekezését, Caesar megerősítette Hyrcanust a főpapi méltóságban, Antipatrosnak megadott minden szükséges teljhatalmat és kinevezte egész Judea kormányzójának. Ezenfelül megengedte Hyrcanusnak, hogy újra felépítse szülővárosa falait, amelyek még Pompeius óta romban hevertek és levelet írt Rómába a konzuloknak, hogy helyezzenek el ok-

mányt a Capitoliumon ezekről az intézkedéseiről. Az erre vonatkozó szenátushatározat szövege ez: „Lucius Valerius praetor, Lucius fia, javaslatára, december tizenharmadikán a Concordia-templomban a Collinus törzsből származó Lucius Coponius, Lucius fia és a Quirinus törzsből származó Papirius jelenlétében: mivel a zsidó követek, Alexander, Jason fia, Numenios, Antiochos fia és Alexander, Dorotheos fia, a mi tiszteletreméltó szövetségeseink, arra kértek bennünket, hogy régebben a rómaiakkal kötött szövetségeiket újítsuk meg és a szövetség jelképéül ötvenezer arany értékű aranypajzsot hoztak ajándékba, továbbá ajánlóleveleket kértek a szabad városokhoz és a királyokhoz, hogy az ő területükön és kikötőiken biztonságban és zavartalanul utazhassanak keresztül, a szenátus elhatározta, hogy fenntartja a velük kötött barátságot és szövetséget, kéréseiket teljesíti és a pajzsot elfogadja." Ez Hyrcanus uralkodásának és főpapságának kilencedik évében Panemos hónapban történt.

Ugyanilyen megtiszteltetésben részesítette Hyrcanust Athén népe is, mert városuknak sok szolgálatot tett. Az athéniek ezt a határozatot küldték neki: „Dionysiosnak, Asklepiades fiának főpapsága és elnöksége idején, az utolsó hónap, Panemos ötödik napján az athéniek a következő határozatot adták ki, amelyet Agathokles államfő idején Munychion hónap tizenegyedikén, a tanácselnökség tizenegyedik napján a színházban tartott népgyűlésen hoztak. A jegyzőkönyvet vezette: az alimusi Eukles, Menandros fia, a szavazatokat az erchiai Dorotheos elöljáró számlálta, tiszttársaival együtt. Miután Dionysios, Dionysios fia, kifejtette, hogy Hyrcanus Alexander fia, zsidó főpap és fejedelem, mind az állam, mind minden egyes polgár iránt szüntelenül jóindulatot és barátságot tanusított és minden athénit vendégbaráti fogadtatásban részesített, aki akár követi minőségben, akár magánügyben megfordult Judeában és gondoskodott hazautazásukra biztos kíséretről, amit már régebben is elismeréssel állapítottunk meg, Theodorosnak, a sunioni Theodosios fiának indítványára — aki tanuságot tett előttünk, a nép előtt, ennek a férfiúnak nemeslelkűségéről és készségéről, amellyel mindig hajlandó volt segíteni nekünk —, elhatároztuk, hogy a törvény szerint az aranykorona kitüntetésében részesítjük, ércszobrát felállítjuk Demos és a Charisok templomában és hírnökökkel fogjuk hirdettetni a színházban, a Dionysos-ünnepen, mikor az új tragédiákat előadják, továbbá a Panathenaia-ünnepen, az eleusisi ünnepeken és a birkózóversenyeken, hogy őt aranykoronával tüntettük ki. A hadvezéreknek kötelességük gondoskodni róla, hogy

amíg megmarad és kitart irántunk való jóindulatában, részesüljön minden elgondolható tiszteletben és megbecsülésben buzgalmáért és becsületességéért és hogy mindenki lássa, mennyire megbecsüli és illő módon meghálálja népünk az érdemes férfiak hajlandóságát és például vegye azokat, akiket szolgálatikért már kitüntettünk. Ezenfelül válasszanak követeket az athéniak sorából, hogy megvigyék neki ezt a határozatot és felkérjék, hogy e megtiszteltetések után továbbra is tartsa meg jóindulatát városunk iránt." Ennyit azokról a megtiszteltetésekről, amelyekben Hyrcanust a rómaiak és az athéniek részesítették.

9. FEJEZET

Antipatros Herodesre bízza Galilea kormányzását, Fázaelre pedig Jeruzsálemet. Herodes ellen panaszt emelnek Hyrcanusnál

Miután Caesar Syria ügyeit rendezte, elhajózott; Antipatros pedig, aki Syriából elkísérte, most visszatért Judeába, azonnal felépítette a Pompeiustól elpusztított városfalat és az országban még imitt-amott feltörő nyugtalankodást részben fenyegetéssel, részben szép szóval lecsillapította. Honfitársainak megmagyarázta, hogy ha Hyrcanus mellé állnak, boldogan élhetnek és békében élvezhetik javaikat; de ha lázadásokra csábíttatják magukat, akkor nem kormányzójuk, hanem szigorú uruk lesz, nem királyuk, hanem zsarnokuk, Caesar és a rómaiak pedig nem vezetőik, hanem elkeseredett ellenségeik és majd meg tudják védelmezni azokat a fejedelmeket, akiket ők ültettek trónra. Ezzel az okfejtéssel lecsendesítette az ország hangulatát.

Mivel látta, hogy Hyrcanus mily nemtörődöm és hanyag ember, legidősebb fiát Fázaelt, kinevezte Jeruzsálem és környéke parancsnokául, a másodikat Herodest pedig Galilea élére állította. Ez még nagyon fiatal volt, mindössze huszonötéves, azonban nyoma sem volt benne az ifjonti gyengeségnek, hanem határozott jellemű férfi volt; nemsokára alkalma is nyílt rá, hogy megmutassa képességeit. Ugyanis midőn véletlenül rábukkant Ezekiás rablóvezérre, aki rablóbandájával a Syriával határos területeket dúlta, elfogatta és számos rablójával együtt kivégeztette. Ezért a szírek előtt nagyon népszerű lett: hiszen megtisztította országukat s ők már mindennél jobban kívánták, hogy megszabaduljanak a rablóktól. A városban és a falvakon egyformán ünnepelték, mert békét és biztonságot teremtett. Így történt, hogy megismerte őt

Sextus Caesar, Syria helytartója, a nagy Caesar egyik rokona. Herodes sikerei azonban felkorbácsolták testvérének, Fázaelnek féltékenységét; hírneve arra ösztökélte ezt, hogy ő is megszerezze ezt a dicsőséget; a jeruzsálemiek hajlandóságát máris megnyerte, mert önállóan uralkodott ugyan, de becstelen és erőszakos eszközöket sohasem alkalmazott. Antipatros ezzel elérte, hogy a nép királyként tisztelte és úgy hódolt előtte, ahogy csak uralkodók előtt szokás. Azonban ez a nagy megtiszteltetés nem szédítette meg, mint legtöbbször történni szokott és nem rendítette meg hódolatát és hűségét Hyrcanus iránt.

Mikor azonban a zsidók főemberei észrevették, mennyire megnövekedett Antipatrosnak és fiainak hatalma, részben népszerűségük miatt, részben pedig Judea és Hyrcanus ereje miatt: felzúdultak ellene. Tudniillik Antipatros barátságot kötött a római kormányzókkal és rávette Hyrcanust, hogy pénzt küldjön nekik. Ezt a pénzt azután magához vette és nem Hyrcanus, hanem a maga nevében küldte el. Midőn Hyrcanusnak ez tudomására jutott, nem is bosszankodott, de a zsidó főemberek egyre jobban féltek, mert megfigyelték, mily erőszakosan, vakmerőn és zsarnoki módon uralkodik Herodes, úgy hogy végre felkeresték Hyrcanust és nyiltan bevádolták Antipatrost; így beszéltek: „Meddig szemléled még tétlenül a dolgokat? Nem veszed észre, hogy Antipatros fiaival együtt minden hatalmat magához ragadott és te már csak névleg vagy király? Ne légy tehát vak s ne hidd, hogy semmi veszély sem fenyeget téged és királyságodat. Mert Antipatros és fiai nem helytartóid, mint ahogy te jámborul elhiteted magaddal, hanem őket tartják igazi uralkodóknak. Ezenfelül Herodes merőben törvénytelenül végeztette ki Ezékiást és cimboráit, mert a törvény világosan megmondja, hogy még a legnagyobb bűnöst sem szabad kivégeztetni addig, míg a synedrion halálra nem ítélte, már pedig Herodes ezt merészelte, még pedig felhatalmazásod nélkül."

Hyrcanust ezzel sikerült meggyőzniök; haragját még jobban felszították a Herodestől meggyilkolt emberek édesanyjai, mert ezek napról-napra kérték a templomban a királyt és a népet: vonják felelősségre Herodest tetteiért a synedrion előtt. Ezért Hyrcanus megidézte Herodest, hogy védekezzék a vádak ellen. Herodes meg is jelent, azonban atyja azt tanácsolta, hogy ne magánemberként menjen Hyrcanushoz, hanem vigyen magával testőrséget és védőcsapatot. Miután tehát Galileában megtette a szükséges intézkedéseket, megjelent a törvényszék előtt, akkora kísérettel, amely éppen elegendő volt védelmére, Hyrcanus szemé-

ben viszont nem tűnhetett fel veszedelmesnek. Ekkor Sextus, Syria kormányzója, írásban szólította fel Hyrcanust, hogy mentse fel Herodest és megfenyegette, hogy ne merjen másképpen cselekedni. Sextus levele jó ürügy volt Hyrcanusnak arra, hogy elbocsássa Herodest, akit fiaként szeretett, úgy hogy a synedrion semmiféle büntetést sem mérhetett rá. Midőn Herodes testőrségével megjelent a synedrion előtt, mindenki megijedt és vádlói között, akik az imént még hangoskodtak, egyetlen egy sem mert váddal előhozakodni, hanem mindenki mélyen hallgatott és nem tudta, mit tegyen. Ebben a helyzetben fölkelt az igazságos és ezért semmitől vissza sem rettenő Samaias és így beszélt: „Ó, királyom és ti bírák, még sohasem láttam embert és azt hiszem ti sem tudtok előttem ilyen embert megnevezni, aki mint vádlott így merészelt volna megjelenni előttetek. Aki eddig a nagy tanács törvényszéke előtt megjelent, alázatosan és tartózkodón viselkedett, fekete ruhában és hosszan leeresztett hajjal jött, mintegy hogy szánalmat keltsen bennünk. Ez a híres Herodes azonban, aki büntetlenül gyilkosságot követett el és ilyen súlyos váddal terhelten jelent meg, bíborruhában, kicicomázott hajjal áll itten, fegyveresek veszik körül, hogy ha a törvény alapján elítéljük, megölessen bennünket és megcsúfoljon minden törvényt. De én nem akarok Herodesnek szemrehányást tenni azért, hogy inkább a maga javával törődik, mint a törvénnyel; inkább titeket vádollak és a királyt, hogy az ilyesmit nyugodtan tűritek. A mindenható Isten legyen a tanum, hogy ez, akit Hyrcanus kedvéért fel akartok menteni, egyszer majd bosszút áll rajtatok és a királyon." És ez a jövendölése beteljesedett, mert midőn Herodes később király lett, a törvényszék tagjait, Hyrcanusszal együtt kivégeztette, az egyetlen Samaias kivételével: tudniillik ezt különösen tisztelte, egyrészt igazságosságáért, másrészt pedig azért, mert midőn később Herodes és Sosius ostrom alá vette a várost, az felhívta a népet, hogy Herodest bocsássa be, mivel elkövetett bűneik miatt úgysem menekülhetnek előle. Erről majd a maga helyén fogok beszélni.

Midőn Hyrcanus észrevette, hogy a synedrion tagjai Herodest halálra akarják ítélni, másnapra halasztotta a tárgyalást és a vádlottnak titokban azt a tanácsot adta, hogy szökjék meg a városból és így meneküljön meg a veszedelemtől. Herodes tehát Damaskusba ment, mintha a király elől menekülne. Mihelyt azonban megérkezett Sextus Caesarhoz és biztonságban érezte magát, egyáltalán nem titkolta, hogy ha a synedrion még egyszer megidézi tárgyalásra, nem jelenik meg. Ezen felháborodtak a nagytanács tagjai és igyekeztek megértetni Hyrcanusszal, hogy

mindez mennyire sérti az ő érdekeit. Hyrcanus ezt be is látta, azonban határozatlan és ostoba ember létére nem tudta, mitévő legyen. Midőn Sextus most Herodest kinevezte Coelesyria helytartójává, — ezt a tisztséget pénzen vásárolta meg, — Hyrcanus megijedt, hogy Herodes hadat indít ellene. És ez valóban hamarosan meg is történt: Herodes haddal jött ellene, mert megharagudott, hogy ismételten megidézték a nagytanács törvényszéke elé. Azonban atyja Antipatros és testvére visszatartották attól, hogy megámadja Jeruzsálemet; lecsillapították haragját és kérték, ne ragadtassa magát ellenséges cselekedetekre és érje be azzal, hogy ráijesztett a királyra, hiszen az ő jóvoltából nyerte el méltóságát. Ha felháborodik azon, hogy megidézték a törvényszék elé, azt sem szabad felednie, hogy megszökött; megmeneküléséért inkább hálásnak kell lennie, nem pedig haragot táplálni magában és hálátlansággal fizetni. Fontolja meg azt is, hogy a váltakozó hadiszerencsét Isten intézi, úgy hogy a hadjárat eredménye bizonytalan; és nem számíthat a győzelemre, ha megtámadja a királyt, aki baráti érzelmekkel viseltetik iránta, mindig csak jót tett vele és sohasem követett el ellene semmit. Herodes hallgatott is a szóra és jövő tervei szempontjából máris elegendő nyereségnek érezte, hogy legalább megmutathatta erejét a népnek. Ez volt akkor a helyzet Judeában.

10. FEJEZET

A zsidók viszonya a rómaiakhoz és más népekhez

Közben Caesar Rómába ment és hadi vállalatra készül Afrikába Scipio és Cato ellen; ekkor Hyrcanus követeket küldött hozzá és kérte a fennálló barátsági és szövetségi szerződés megújítására. Szükségesnek tartom felsorolni itt mindazokat a kiváltságokat, amelyekben népünket a rómaiak és uralkodóik részesítették és a velünk kötött szövetségi szerződéseket, hogy mindenki megtudja, mennyire kitüntettek bennünket az ázsiai és európai uralkodók, mert tisztelték vitézségünket és hűségünket. Sokan annyira nem rokonszenveznek velünk, hogy nem akarják elhinni azt, amit a perzsák és makedonok írtak rólunk, mert ezeknek a történetíróknak a művei nem mindenütt hozzáférhetők és nincsenek meg a nyilvános könyvtárakban, hanem csak nálunk őrizzük ezeket s még néhány idegen népnél. De a rómaiak határozatai ellen semmit sem mernek felhozni; mert ezek megvan-

nak a városok nyilvános levéltáraiban és érctáblákra vésve még a Capitoliumon is. Így például Julius Caesar az alexandriai zsidóknak érctáblára vésett okiratot adott és ezzel őket alexandriai polgároknak nyilvánította. Ezekből a forrásokból akarom mindezt bizonyítani és egyúttal felsorolni itt a szenátusnak és Julius Caesarnak azokat a határozatait, amelyek Hyrcanusra és népünkre vonatkoznak.

„Caius Julius Caesar imperator és pontifex maximus, másodízben diktátor, köszönti a szidoni hatóságokat, szenátust és népet. Ha jól megy dolgotok, örvendek; magam hadseregemmel együtt jól vagyok. Mellékelten megküldöm a másolatát annak a határozatnak, amely Hyrcanusra, Alexander fiára, a zsidók főpapjára és fejedelmére vonatkozik, hogy elhelyezzétek levéltárakban. Továbbá elrendelem, hogy ezt görög és latin nyelven érctáblákra véssék. Íme: Julius Caesar, másodízben imperator és pontifex maximus, a tanács meghallgatása után a következőket rendelem: Mivel a zsidó Hyrcanus, Alexander fia, most és régebben, békében és háborúban mindig hűségesnek és készségesnek mutatkozott irántunk, amiről sok kormányzónk tanúságot tett, továbbá mivel legutóbb az alexandriai háborúban ezerötszáz katonával segítségünkre sietett és mikor Mithridateshez küldtem, a seregben mindenkinél különbül vitézkedett, mindezekért Hyrcanust, Alexander fiát és az ő fiait kinevezem a zsidók fejedelmeivé s megengedem nekik, hogy ősi hagyományukhoz híven örök időkre megtartsák a zsidó főpapi méltóságot és megparancsolom, hogy őt magát és fiait szövetségeseink és legjobb barátaink közé iktassuk. Minden kiváltság, ami törvényeik szerint megilleti a főpapokat, maradjon meg neki és fiainak. Ha közöttük a zsidó intézményekről vita keletkezik, abban a döntés joga őt illeti. Judeában téli szállásra vonulni vagy sarcolni tilos.“

„Caius Caesar imperator rendeletei, engedélyei és határozatai a következőképpen intézkednek: Hyrcanus fiai legyenek a zsidók fejedelmei és maradjanak meg a nekik átadott ország birtokában. A zsidók főpapja és fejedelme vegye pártfogásába az üldözötteket. Alexander fiához, Hyrcanushoz, a zsidók főpapjához követeket kell küldeni, hogy tárgyaljanak vele barátsági és szövetségi szerződésről, ennek a szerződésnek a szövegét véssék érctáblákra és függesszék ki a Capitoliumon, Tyrusban, Sidonban, Askalonban és a templomokban, még pedig latin és görög nyelven. Továbbá gondoskodni kell róla, hogy ez a rende-

let eljusson az egyes városok hatóságaihoz és főtisztviselőihez, hogy követeiket barátságosan fogadják, megvendégeljék és hogy ezeket a rendelkezéseket mindenütt közhírré tegyék."

„Caius Caesar, imperator, diktátor és konzul, a római szenátus és nép érdekében Hyrcanusnak, Alexander fiának és fiainak megtiszteltetésül, továbbá erényeik és jóindulatuk elismeréséül megengedi, hogy Jeruzsálem és az egész nép főpapjai és papjai legyenek, ugyanazokkal a jogokkal, amelyeket a főpapságban elődeik bírtak."

„Caius Caesar, ötödízben konzul, ezennel elrendeli: engedtessék meg a zsidóknak, hogy Jeruzsálem városát megerősítsék és hogy ott Hyrcanus, Alexander fia, zsidó főpap és fejedelem, korlátlanul uralkodjék; továbbá, a zsidóknak a gabonatizedből minden második évben egy kor-t el kell engedni és hogy a jövőben sem adóikat nem szabad bérbeadni, sem pedig az említett adókat nem kell megfizetniök."

„Caius Caesar, másodízben imperator, a következőket rendeli: Jeruzsálem város javára, Joppe kivételével, egész Judea köteles évi járulékot fizetni, kivéve a hetedik esztendőt, az úgynevezett Sabbat-évet, amelyben nem szüretelnek gyümölcsöt és nem vetnek gabonát. — Sidonban kétévenkint be kell szállítani járulék címén a gabonatermés negyedrészét és ezenfelül Hyrcanusnak és fiainak a tizedeket épp úgy meg kell fizetni, mint elődeiknek megfizették. — Egyetlen konzulnak, prokonzulnak, hadvezérnek vagy tábornoknak sincs joga a zsidók területén csapatokat toborozni s a katonáknak is tilos sarcot kiróni, akár áttelelésre, akár más címen; mindenféle zaklatástól meg kell kímélni őket. — Mindent meg kell hagyni birtokukban, amijük csak van, amit vásárolnak, kapnak vagy szereznek. — Rendeljük, hogy Joppe városa, amely már a zsidóké volt, mikor a rómaiakkal szövetséget kötöttek, legyen ismét az övék; és az ottani földművelők szolgáltassanak be Alexander fiának, Hyrcanusnak és az ő fiainak, huszonhatezer choe gabonát, a környékről és a kikötőből évente Sidonba kiszállított gabona vámja fejében, kivéve a Sabbat-évet, amelyben nem művelik meg a földet és nem szüretelnek gyümölcsöt. — A nagy síkságnak azok a falvai, amelyek régebben Hyrcanusé és elődeié voltak, a szenátus határozata értelmében kerüljenek vissza Hyrcanus és a zsidók birtokába, ugyanazokkal a jogokkal, mint azelőtt. Továbbá maradjanak érvényben mindazok a jogszabályok, amelyek régtől fogva érvényben voltak a zsidók és főpapjaik és papjaik között,

továbbá azok a kiváltságok, amelyeket a római szenátustól és néptől kaptak. Ugyanez a jog illesse meg őket Lyddában is. — Mindazok a telepek, tanyák és falvak, amelyek régebben a római néppel baráti viszonyban lévő szíriai és phoinikiai királyok birtokában voltak és amelyeknek haszonélvezetét nekik ajándékoztuk, a szenátus határozata értelmében Hyrcanus fejedelem és a zsidók birtokába jutnak. — Hyrcanusnak, fiainak és az általuk küldött követeknek joguk van a gladiátori játékokon és állatviadalokon a szenátorok soraiban helyet foglalni a nézőtéren és ha a diktátortól vagy a lovassági tábornoktól bebocsáttatást kérnek a szenátusba, be kell bocsátani őket és a szenátushatározat meghozatala után tíz napra meg kell kapniok a választ."

„Gaius Caesar, negyedízben imperator, ötödízben konzul, élethossziglan választott diktátor, Hyrcanus, Alexander fia zsidó főpap és fejedelem ügyében a következőket rendeli: Tekintettel arra, hogy a tartományok régebbi kormányzói a nép és a szenátus előtt a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak Hyrcanus zsidó főpapról és a zsidókról és a szenátus és a nép kifejezte irántuk háláját, illendő megemlékeznünk erről és gondoskodnunk hogy Hyrcanusnak, fiainak és a zsidó népnek, szolgálataikért és hűségükért a római szenátus és nép illő módon lerója háláját."

„Gaius Julius római konzul a parioni hatóságnak, tanácsnak és népnek üdvözletét küldi. Megjelentek előttem a ti követeitekkel együtt a delosi zsidók és néhány környékbeli zsidó és jelentették, hogy ti bizonyos rendelkezésekkel megakadályoztátok őket istentiszteletükben és régi szokásaik gyakorlásában. Helytelenítem, hogy szövetségeseink és barátaink ellen ilyen rendelkezéseket hoztok és megtiltjátok nekik, hogy törvényeik szerint éljenek és a közös lakomák és istentiszteletek céljaira adakozzanak, főképpen mivel ez még Rómában sem tilos nekik. Mert Gaius Caesar, a mi konzulunk, mikor kiadta azt a rendeletét, amellyel Rómában mindenféle gyülekezést megtiltott, csak velük tett kivételt és nekik nem tiltotta meg sem a közös étkezéseket, sem az adománygyüjtést. Éppen így én is, ámbár egyébként minden összejövetelt megtiltok, csupán a zsidóknak engedem meg, hogy ősi szokásaik és hagyományaik szerint összegyülekezhessenek és közösen étkezhessenek. Ennélfogva megkívánom, hogy barátaink és szövetségeseink ellen kiadott rendeleteiteket, — tekintettel irántunk tanúsított hűségükre és barátságukra, — visszavonjátok."

Gaius Caesar halála után Marcus Antonius és Publius Dola-

bella konzulok összehívták a szenátust, bevezették Hyrcanus követeit, előadták kérelmüket és ismét szövetséget kötöttek velük, mire a szenátus úgy határozott, hogy minden kívánságukat teljesíti. Ide iktatom ezt a határozatot, hogy akik könyvemet olvassák, itt találják mindjárt állításaim bizonyítékát is. A határozat a következő:

„Szenátushatározat, amely átvétetett a quaestorok levéltárából és jegyzőkönyveiből, még pedig a második jegyzőkönyv elejéről, Quintus Rutilius és Quintus Cornelius quaestorok idején. Április tizenegyedikén a Concordia-templomban, a Menenius-törzsbeli Lucius Calpurnius Piso, a Lemonius-törzsbeli Servius Papinius Quintus, a Terentinus-törzsbeli Gaius Caninius Rebilus, a Pollius-törzsbeli Publius Tidetius, Lucius fia, a Sergius-törzsbeli Lucius Apulius, Lucius fia, a Lemonius-törzsbeli Flavius, Lucius fia, a Papirius-törzsbeli Publius Plautius, Publius fia, a Maecius-törzsbeli Marcus Sellius, Marcus fia, a Stellatinus-törzsbeli Lucius Erucius, Lucius fia, a Pollius-törzsbeli Marcus Quintus Plancinus, Publius Serrius jelenlétében, Publius Dolabella és Marcus Antonius konzulok indítványozzák, hogy azt a rendeletet, amelyet szenátushatározat értelmében Gaius Caesar a zsidók javára kiadott, amelyet azonban akkor nem helyeztek el az állami levéltárban, most helyezzék el ott és a városi quaestorok gondoskodjanak róla, hogy ez az okmány a levéltárban elhelyeztessék. Publius Dolabella és Marcus Antonius indítványa értelmében így határoztunk. Kelt a Concordia-templomban, február kilencedikén. Jelen voltak Hyrcanus főpap követei: Lysimachos, Pausanias fia; Alexander, Theodoros fia; Patroklos, Chaireas fia és Jóhanán, Óniás fia.“

E követek közül az egyiket elküldte Hyrcanus Dolabellához, Ázsia akkori kormányzójához is és kérte: mentse fel a zsidókat a hadiszolgálat alól, engedélyezze ősi szokásaikat és tegye lehetővé, hogy azok szerint éljenek. Ezt a célját könnyű szerrel el is érte, mert midőn Dolabella megkapta Hyrcanusnak ezt a levelét, senkivel sem tanácskozott, hanem azonnal valamennyi ázsiai városnak — és pedig először is Ephesosnak, amely akkoriban Ázsia legelső városa volt, — a zsidókra vonatkozólag a következő rendeletet küldte:

„Artemon elnök hivataloskodása idején, Lenaion hó első napján, Dolabella imperator az ephesosi szenátusnak, hatóságnak és népnek üdvözletét küldi. Alexander, Theodoros fia, Hyrcanusnak, Alexander fiának, a zsidók főpapjának és fejedel-

mének követe közölte velem, hogy a zsidók nem teljesíthetnek hadiszolgálatot, mert Sabbat-napon sem fegyvert nem viselhetnek, sem nem menetelhetnek, sem pedig nem kapják meg azokat az eledeleket, amelyeket törvényük és szokásuk előír. Ennélfogva éppen úgy, mint elődeim, felmentem őket a hadiszolgálattól és megengedem nekik, hogy ha szokásuk szerint áldozatra és istentiszteletre összegyűlnek, ősi intézményeik szerint járhassanak el, adakozhassanak áldozatok céljaira és megparancsolom, hogy ti ezt a rendeletemet minden városban közhírré tegyétek."

Hyrcanus kérésére ezeket a kiváltságokat adta meg Dolabella népünknek. Lucius Lentulus konzul rendelete pedig így hangzik: „Azokat a zsidókat, akik római polgárok és Ephesos városában zsidó szokások szerint élnek, vallásuk követelményei értelmében nyilvános gyűlésen felmentettem a hadiszolgálat alól. Szeptember huszadikán, Lucius Lentulus és Gaius Marcellus konzulsága alatt, a Horatius-törzsbeli Titus Appius Balbus tábornok, Titus fia, a Crustuminus-törzsbeli Titus Tongius, Titus fia; Quintus Raesius, Quintus fia; Titus Pompeius Longinus, Titus fia; a Terentinus-törzsbeli Gaius Servilius Braccus ezredes, Gaius fia; a Veturia-törzsbeli Publius Clusius, Publius fia és a Sabatinus-törzsbeli Gaius Sentius, Gaius fia jelenlétében." — „Titus Appius Balbus, tábornok és propraetor, Titus fia, köszönti az ephesosi hatóságot, tanácsot és népet. Lucius Lentulus konzul közbenjárásomra felmentette a hadiszolgálattól az Ázsiában lakó zsidókat. Közbenjártam Fannius propraetornál és Lucius Antonius proquaestornál s ők ugyancsak megadták a felmentést. Elrendelem: gondoskodjatok róla, hogy emiatt senki se zaklassa őket."

A delosiak határozata: „A hadvezérek rendelete, kiadatott Boiotos archon alatt Thargelion hó huszadikán. Midőn Marcus Piso tábornok városunkban a toborzást vezette, sok más polgárral együtt összehívott minket és megparancsolta, hogy a zsidókat, akiknek római polgárjoguk van, hadiszolgálat miatt ne zaklassuk, mert Lucius Cornelius Lentulus konzul vallásuk miatt felmentette őket a katonáskodás alól. Ennek a rendeletnek mindenki tartozik engedelmeskedni." A zsidók ügyében ugyanilyen határozatot hoztak Sardeis lakosai is.

„Gaius Fannius, Gaius fia, imperator és konzul köszönti Kos sziget tanácsát. Tudomásotokra hozom, hogy a zsidók követei azzal a kéréssel fordultak hozzám: adjam ki nekik az ügyeikben

hozott szenátushatározatokat. Mellékelten megküldöm nektek a határozatokat. Elrendelem tehát, hogy a szenátushatározat értelmében gondoskodjatok követeikről és intézkedjetek, hogy országotokon át zavartalanul térhessenek vissza hazájukba."

„Lucius Lentulus konzul rendelete: Azokat a zsidókat, akiknek római polgárjoguk van és Ephesos városában zsidó szokás szerint élnek, vallásuk miatt felmentem a hadiszolgálat alól. Kelt szeptember tizenkilencedikén."

„Lucius Antonius, Marcus fia, proquaestor és propraetor, Sardeis város hatóságának, tanácsának és népének üdvözletét küldi. Mivel megjelentek előttem a római polgárjoggal bíró zsidók és előadták, hogy régi időktől fogva törvényeik szerint összejöveteleket tartanak és saját törvényszéket is, amely előtt peres ügyeiket elintézik és szerződéseiket megkötik, kérésükre továbbra is engedélyezem ezeket az intézményeket azzal, hogy jogaikat zavartalanul gyakorolhassák."

„Marcus Publius, Spurius fia; Marcus, Marcus Publius Lucius fia, kijelentik: miután fölkerestük Lentulus prokonzult és tájékoztattuk őt az alexandriai Dositheos, Kleopatridas fia folyamodványa ügyében, hogy a római polgárjoggal bíró zsidókat, akik a zsidó szokások szerint élnek, vallásuk miatt mentse fel a hadiszolgálattól, ezt a kérésüket szeptember tizenkilencedikén teljesítette:

Lucius Lentulus, Quintilius fia, és Caius Marcellus konzulsága alatt, a Horatius-törzsbeli Titus Appius Balbus tábornok, Titus fia; a Crustuminus-törzsbeli Titus Tongius; Quintus Caesius, Quintus fia; a Cornelius-törzsbeli Titus Peius Longinus, Titus fia; a Terentinus-törzsbeli Gaius Servilius Bronchus ezredes, Gaius fia; a Veturius-törzsbeli Publius Clusius Gallus, Publius fia; az Aemilius-törzsbeli Gaius Teutius ezredes, Gaius fia; az Aemilius-törzsbeli Sextus Antilius Serranus, Sextus fia; a Sabatinus-törzsbeli Gaius Pompeius, Gaius fia; Titus Appius Menander, Titus fia; Publius Servilius Strabo, Publius fia; a Collinus-törzsbeli Lucius Paccius Capito, Lucius fia; Aulus Furius Tertius, Aulus fia és Appius Menas jelenlétében. Jelenlétükben Lentulus kihirdette következő határozatát: a római polgárjoggal bíró zsidókat, akik Ephesosban zsidó szokások szerint élnek, vallásuk miatt hivatalosan felmentettem a katonai szolgálat alól."

„Laodikea város hatósága köszönti Gaius Rabellius konzult, Gaius fiát. Sopatros, Hyrcanus főpap követe átadta nekünk leveledet, amelyből tudomásul vettük, hogy Hyrcanus zsidó főpap-

tól követek érkeztek és levelet hoztak népük ügyében; kérik, engedjük meg a zsidóknak, hogy megtarthassák ősi törvényeik szerint Sabbat-napjaikat és egyéb vallási intézményeiket, továbbá, hogy senkinek se legyen fölöttük joghatósága, mivel barátaink és szövetségeseink, és hogy senki se zaklassa őket tartományunkban, mivel Tralles lakosait, akik az érdekükben kiadott rendeleteket nem hajtották végre, azoknak végrehajtására utasítottad s ezért arra kérnek, intézz hozzánk is rendeletet érdekükben. Tehát parancsod szerint átvettük a hozzánk küldött levelet és elhelyeztük levéltárunkban. Ezenfelül is igyekezni fogunk minden meghagyásodat megelégedésedre teljesíteni."

„Publius Servilius Galla, Publius fia, prokonzul, köszönti a miletosi hatóságot, tanácsot és népet. Mivel polgártársatok Prytanis, Hermas fia, Tralles városában, ahol gyűlést tartottam, közölte velem, hogy nem a mi szándékunk szerint bántok a zsidókkal, hanem megakadályozzátok őket, hogy Sabbat-napjukat megünnepeljék, hagyományos áldozataikat bemutassák és szokásaik szerint éljenek, és hogy ő maga ezt a határozatot törvényesen mondta ki, tudomásotokra hozom, hogy mindkét fél meghallgatása után a következőképpen döntöttem: a zsidókat nem szabad akadályozni hagyományos szokásaik gyakorlásában."

A pergamoniak határozata: „A kormány rendelete, kiadatott Kratippos elnöksége alatt Daisios hónapban. Mivel a rómaiak őseik példájára minden áldozatra készek a közjó érdekében s mindenképpen igyekeznek barátaiknak és szövetségeseiknek jólétét és békéjét biztosítani, a tanács Hyrcanus főpap és a zsidók tiszteletreméltó követeinek, Stratonnak, Theodotos fiának; Apolloniosnak, Alexander fiának; Aineiasnak, Antipatros fiának; Aristobulosnak, Amyntas fiának; Sosipatrosnak, Philippos fiának előterjesztésére, miután meghallgatta részletes előadásukat, elhatározta, hogy kívánságuk szerint Antiochos királynak, Antiochos fiának, meghagyják, hogy a zsidókat, a rómaiak szövetségeseit, semmi tekintetben sem szabad zaklatnia, és vissza kell adnia nekik minden erődöt, kikötőt és területet és minden egyebet, amit elvett tőlük és szabad legyen nekik a kikötőikből árút kiszállítani, de zsidó földről és kikötőből senkinek, sem királynak, sem alattvalónak, nem szabad semmit sem kivinnie a vám megfizetése nélkül; ez alól csupán Ptolemaeus alexandriai király a kivétel, mert ő barátunk és szövetségesünk; végül Joppe helyőrségét is el kell távolítani, a zsidók kérelme szerint. Ennélfogva tanácsunk tagja, a tiszteletreméltó Lucius Pettius elrendelte, hogy kötelességünk gondoskodni a szenátus határozatának pon-

tos végrehajtásáról és biztosítani a követek zavartalan hazautazását. Ezek után Theodorost bevezettük tanácsunkba és népgyűlésünkbe, átvettük tőle a szenátushatározatot tartalmazó levelet; utána igen lelkes beszédet tartott, magasztalta Hyrcanus erényét és nagylelkűségét, hogy egyformán gondoskodik az egész nép és külön-külön minden egyes hozzá folyamodó jólétéről. Ezután az iratot elhelyeztük levéltárunkban és mint a rómaiak szövetségesei elhatároztuk, hogy magunk is mindent megteszünk a zsidók érdekében. Ezután Theodoros, aki a levelet hozta, még előterjesztette azt a kérést, hogy kormányunk küldje meg a határozat másolatát Hyrcanusnak és küldjön követeket, hogy tájékoztassák őt népünk érzelmeiről s vegyék rá, hogy irántunk való baráti hajlandóságát tartsa meg és amiben lehet, cselekedjék javunkra, illő viszonzás fejében és emlékezzék arra, hogy évkönyveink tanúsága szerint őseink már a héberek ősatyja, Ábrám idejében is baráti viszonyban voltak velük.“

A halikarnassosiak határozata: „Marcus Alexander javaslatára, Memnonnak, Aristeides fiának és Euonymos fogadott fiának főpapsága idején Anthesterion hónapban: Mivel az Isten iránti jámborságot és a vallást mindig híven ápoltuk, az emberiség jótevőjének, a római népnek példájára és mivel a velük szövetséges zsidóknak a rómaiak megengedték vallásuk szabad gyakorlatát és hagyományos ünnepeik megünneplését és összejöveteleik megtartását, mi is elhatároztuk, hogy minden zsidónak, férfinak és nőnek egyaránt joga legyen a Sabbat-napot megtartani, a zsidók törvényei szerint áldozatot bemutatni és ősi szokásuk szerint a tengerparton imádkozni. És ha akár hatóság, akár magánember akadályozná őket ebben, pénzbírságra ítéltessék és azt fizesse be a város pénztárába.“

A sardeisiek határozata: „A tanács és a nép az elöljárók javaslatára ezt határozta: mivel régóta városunkban lakó zsidó polgártársaink, akiket népünk mindig sokféle jótéteményben részesített, folyamodtak a tanácshoz és a néphez, hogy most, — miután a római szenátus és nép engedélyezte törvényeiket és szabadságukat, — engedjük meg, hogy vallási hagyományaik szerint gyűléseket tarthassanak, belső ügyeiket intézhessék és híveiken bíráskodhassanak, továbbá jelöljünk ki nekik helyet, ahol feleségeikkel és gyermekeikkel összegyűlhetnek, elmondhatják hagyományos imádságaikat és bemutathatják áldozataikat Istennek, a tanács és a nép úgy határozott: megengedi nekik, hogy bizonyos napokon összegyülekezzenek és a törvényeikben előírt cselekményeket elvégezzék, továbbá az elöljárók kiutalnak

nekik véleményük szerint erre a célra alkalmas lakóhelyeket és házhelyeket, végül megbízza a piaci felügyelőket, legyen gondjuk rá, hogy minden élelmiszert megkapjanak, amire szükségük van."

Az ephesosiak határozata: „Menophilos elnöksége idején, Artemisios hónap első napján, Nikanornak, Euphemos fiának és az elöljáróknak javaslatára a nép így határozott: mivel a városban élő zsidóknak Marcus Julius Pontius prokonzul, Brutus fia elé terjesztett kérését, hogy megünnepelhessék a Sabbat-napot és ősi intézményeik szerint élhessenek és ebben senki se gátolhassa meg őket, a praetor teljesítette, a tanács és a nép, különös tekintettel a rómaiakra, úgy határozott, hogy senkit sem szabad meggátolni a Sabbat-nap megünneplésében, sem pedig emiatt pénzbírsággal sujtani, hanem meg kell engedni nekik, hogy mindenben saját törvényeik szerint élhessenek."

Még sok ilyen szenátushatározat és római helytartói rendelet van, amelyeket Hyrcanus és népünk érdekében adtak ki, továbbá városi határozatok és rendeletek, amelyeket válaszul kaptak fejedelmeink a jogaink ügyében előterjesztett kérelmeikre és amelyeknek tartalmára az előbb közöltekből könnyen következtethet könyvem olvasója. Mivel tehát világos és meggyőző bizonyítékokat hoztam fel arra, mily barátságos viszonyban voltunk a római néppel és említettem az érctáblákat és okmányokat is, amelyek még most is megvannak a Capitoliumon és valószínűleg még igen sokáig megmaradnak, fölöslegesnek és meddőnek tartottam sorra minden egyes bizonyítékot felhozni s ezért nem is tettem meg. Nem tartok senkit sem oly rosszindulatúnak, hogy esetleg még ezek után is kételkedik a rómaiakkal való barátságunkban, amit oly sok rendelet bizonyít, hiszen a közölt bizonyítékokból is kiderül, mennyire ragaszkodom az igazsághoz. Így tehát világosan előadtam, milyen barátság és szövetség fűzött minket ezekben az időkben a rómaiakhoz.

11. FEJEZET

Cassius megérkezik Syriába és keményen sanyargatja a zsidókat. Antipatrost meggyilkoltatja Malichos, ezt pedig Herodes

Ugyanebben az időben Syriában nyugtalanság keletkezett, még pedig a következő okból: Bassus Caecilius, Pompeius egyik híve, orozva meggyilkolta Sextus Caesart, a hadsereg élére állt és kezébe kerítette a hatalmat. Emiatt Apamea mellett súlyos

csatát vívtak, mert Caesar vezérei lovassággal és gyalogsággal megtámadták Bassust. Antipatros is segédcsapatot küldött nekik, fiainak parancsnoksága alatt, mert nem felejtette el, mennyi jót tett vele Caesar és ezért kötelességének tartotta bosszút állni érte és megbüntetni gyilkosát. A háború sokáig húzódott s közben megérkezett Rómából Murcus, akit Sextus helyébe neveztek ki. Ugyanekkor a szenátusban Cassius és Brutus meggyilkolta Caesart, aki három évig és hat hónapig kezében tartotta a főhatalmat. Ezt azonban már máshol megírtam.

Caesar meggyilkolása után háború tört ki s valamennyi számottévő férfiú elindult, ki erre, ki arra, hogy csapatokat toborozzon; ekkor érkezett Cassius Syriába, hogy átvegye az Apamea mellett álló hadsereget; abbahagyta az ostromot s Bassust is, Murcust is megnyerte magának. Aztán végigjárta a városokat, fegyvert gyűjtött, katonákat toborzott, súlyos hadiadókat vetett ki a városokra és különösen Judeát sanyargatta meg azzal, hogy hétszáz ezüst talentum adót hajtott be rajta. Mikor Antipatros látta, hogy emiatt mindenki megrémült és megdöbbent, az adóbehajtást fiaira, továbbá az iránta kissé barátságtalan Malichosra és néhány más emberére bízta. Mivel elsőnek Herodes szállította be Galileából a rá kivetett részt, Cassius nagyon megkedvelte őt; Herodes tudniillik okosnak tartotta megtenni a rómaiaknak ezt a szolgálatot és mások szenvedése árán biztosítani a maga számára jóindulatukat. A többi városokban megzálogolták az elöljárókat és a lakosokat, négy város lakosait Cassius rabszolgákul adta el, ezek között a két leghatalmasabb volt Gofna és Ammaus, a másik kettő Lydda és Támna. De Cassiust odáig ragadta felháborodása, hogy Malichost, akire már amúgyis haragudott, megölette volna, ha Hyrcanus, Antipatros útján, nem küldött volna száz talentumot a saját pénztárából és ezzel le nem csillapította volna haragját.

De alighogy Cassius kivonult Judeából, Malichos máris elkezdett áskálódni Antipatros ellen, mert azt hitte, hogy ha őt meggyilkolja, megszilárdíthatja Hyrcanus uralmát. Antipatros azonban tudomást szerzett tervéről és mihelyt ezt az értesülést megkapta, azonnal átkelt a Jordánon és arabokból és belföldiekből hadsereget szervezett. Malichos ravasz ember volt, váltig tagadta a cselszövést s az apa és fiai előtt eskü pecsétje alatt védekezett, hogy efféle merénylet úgysem sikerülhetett volna, hiszen Fázael megszállva tartja Jeruzsálemet, Herodes pedig őrizteti a fegyvereket. Mikor azonban észrevette, hogy ezzel nem megy semmire,

kibékült Antipatrosszal és megegyezett vele. Viszont Murcus, ebben az időben Syria helytartója hamarosan rájött, hogy Malichos judeai lázadást forgat a fejében s meg is ölette volna, ha Antipatros könyörgése meg nem menti az életét.

De Antipatros nem tudta, hogy Malichos megmentésével tulajdonképpen gyilkosát mentette meg. Tudniillik alighogy együtt volt Cassius és Murcus hadserege, máris átadták Herodesnek az egész tartományt, kinevezték Coelesyria kormányzójává és egy hajóhadat, valamint lovasságból és gyalogságból álló szárazföldi hadsereget helyeztek parancsnoksága alá. Azt is megígérték, hogy mihelyt befejeződött a háború Antonius és a fiatal Caesar között, megteszik őt Judea királyának. Malichos most kezdett igazán félni Antipatrostól és mindenképpen el akarta tenni láb alól. Midőn egyszer mindketten Hyrcanusnál ebédeltek, Malichos megvesztegette Hyrcanus pohárnokát, megmérgeztette Antipatrost és fegyvereseinek segítségével hatalmába kerítette a várost. Herodes és Fázael megdöbbenéssel vették a hírt, hogy atyjukat orozva meggyilkolták; de akármennyit faggatták Malichost, megátalkodottan tagadott. Így puszult el Antipatros, aki jámborságával, igazságosságával és hazaszeretetével mindig különösen kitűntette magát. Fiai közül Herodes rögtön feltette magában, hogy bosszút áll atyjáért és haddal indult Malichos ellen. Fázael azonban, a bátyja, inkább csellel szerette volna megbüntetni, nehogy azzal a váddal illessék, hogy testvérháborút idézett fel. Tehát színből elfogadta Malichos mentségeit; először úgy tett, mintha hinne ártatlanságában és atyjának síremléket emelt. Közben Herodes Samariába érkezett és a várost, mivel igen siralmas állapotban találta, újjáépíttette és lakosainak viszálykodásait kiegyenlítette.

Midőn nem sokkal utóbb közeledett Jeruzsálemben az ünnep ideje, katonáival együtt a város alá érkezett. Malichos félelmében azt tanácsolta Hyrcanusnak, hogy ne bocsássa be. Hyrcanus teljesítette kérését, még pedig azt hozta fel ürügyül a kapuk bezárására, hogy mivel a nép éppen az ünnepi tisztulást végzi, nem bocsáthat be a városba ily rengeteg idegent. Herodes azonban ügyet sem vetett Hyrcanus követeire és éjnek idején bevonult a városba. Ámbár Malichos emiatt nagyon megrémült, nem hagyta abba a színlelést, hanem tovább siratta Antipatrost és mindenütt hangoztatta, milyen jóbarátja volt, titokban azonban testőrséggel vette körül magát. Herodes is úgy határozott barátaival, hogy nem leplezi le képmutatását, hanem ugyancsak

a legnagyobb szívességgel fogadja Malichost, nehogy gyanút keltsen benne.

Herodes levélben közölte Cassiusszal, hogy atyját meggyilkolták. Ez nagyon jól ismerte Malichos jellemét, tehát azt válaszolta Herodesnek, hogy bosszulja meg atyját és a Tyrusban állomásozó törzstiszteknek titokban azt az utasítást adta, hogy ha Herodes bosszút akar állni, járjanak kezére. Miután Cassius bevette Laodikeát és mindenfelől rengetegen tódultak hozzá, koszorúkkal és pénzajándékokkal, Herodes abban reménykedett, hogy Malihocs is odamegy és akkor aztán nem kerülheti el bűnhődését. Azonban Malichos, aki Tyrus mellett tartózkodott Phoinikiában, gyanút fogott és vakmerő tervet eszelt ki: mivel fiát túszul fogva tartották Tyrusban, elhatározta, hogy megszökteti a városból, Judeába siet és miközben Cassius tovább menetel Antonius ellen, a népet elpártolásra bírja és magához ragadja a hatalmat. Azonban az isteni gondviselés jóvoltából és Herodes okossága miatt ez a terv csütörtököt mondott; mert ő észrevette Malichos szándékát és egyik szolgáját beküldte a városba, színleg azért, hogy lakomát készítsen, amelyre meghívta barátait, a valóságban pedig azért, hogy rávegyen néhány törzstisztet, hogy tőrrel felfegyverkezve menjenek elébe Malichosnak. Ezek csakugyan azonnal el is indultak, a város közelében, a tengerparton találkoztak Malichosszal és megölték. Midőn Hyrcanus erről értesült, annyira megrémült, hogy a szó torkán akadt; azonban alighogy magához tért, máris kérdést intézett Herodes embereihez: ki gyilkolta meg Malichost. Mivel azt a választ kapta, hogy a gyilkosság Cassius parancsára történt, maga is helyeselni kezdte és kijelentette, hogy Malichos hitvány ember volt és a haza ellensége. Így bűnhődött meg Malichos Antipatros meggyilkolásáért.

Alig távozott Cassius Syriából, Judeában máris zavargások törtek ki. Bizonyos Helix, aki Jeruzsálemben maradt egy csapattal, megtámadta Fázaelt, s emiatt a nép fellázadt. Erre Herodes elment Fabiushoz, Damaskus parancsnokához és onnan segítségére akart sietni testvérének, azonban megbetegedése megakadályozta ebben. Közben Fázael már legyőzte Helixet s beszorította egy bástyatoronyba és csak akkor bocsátotta szabadon, miután megegyezést kötött vele. Akkor aztán szemrehányásokkal halmozta el Hyrcanust, hogy hiába tett vele annyi jót Antipatros családja, mégis annak az ellenségeit támogatja. Malichos testvére ugyanis egész sor erődítményt elpártolásra bírt és hatalmába kerített, köztük a rendkívül erős Masada várát is. Miután Hero-

des nem sokkal utóbb meggyógyult, haddal indult ellene, kiverte valamennyi erődítményéből, amelyet megkaparintott; azután pedig megegyezésük értelmében szabad elvonulást engedélyezett neki.

12. FEJEZET

Herodes elkergeti Judeából Antigonost, Aristobulos fiát és megszerzi Antonius jóindulatát. Antonius rendeletei a tyrusiakhoz

Közben Ptolemaeus Mennaios, Antigonosszal, Aristobulos fiával együtt, aki hadsereget szervezett és Fabiust pénzzel a maga oldalára hajlította, rokoni szempontok miatt megtámadta Judeát. Ebben a vállalkozásban készségesen segítette őket Marion, akit Cassius tett meg Tyrus uralkodójává; Cassius tudniillik a meghódított Syriát több uralkodó között osztotta meg. Marion most a vele szomszédos Galileába betört, három várat elfoglalt és megrakta őket helyőrségekkel; azonban Herodes megtámadta, mindent visszavett tőle, de a tyrusi helyőrségek legénységét igen barátságosan bocsátotta el s mivel a várost különösen kedvelte, némelyeknek még ajándékokat is adott. Aztán Antigonos ellen vonult, megverte és visszakergette Judea határáról, amelyet az már elért. Midőn visszatért Jeruzsálembe, Hyrcanus és a nép a győzelem jutalmául koszorúkat nyújtott át neki. Egyébként már eljegyezte Hyrcanus leányát és jövendő apósa iránt annál szívesebbnek mutatkozott, mert Aristobulos fiának, Alexandernek egyik leányát is feleségül akarta venni, aki anyai részről Hyrcanus unokája volt s később három fiúval és két leánnyal ajándékozta meg. Már korábban feleségül vett egy egyszerű származású nőt, akinek Doris volt a neve; ettől született legidősebb fia, Antipatros.

Eközben, mint más történetírók megírták, Antonius és Octavianus Philippinél legyőzte Cassiust, mire Octavianus Italiába sietett, Antonius pedig Ázsiába ment. Midőn megérkezett Bithyniába, mindenfelől követek keresték fel, egyebek közt a zsidók főemberei is, akik panaszkodtak Fázaelre és Herodesre és megmagyarázták, hogy Hyrcanus már csak névleg uralkodik, s tulajdonképpen amazok ketten tartanak a kezükben minden hatalmat. Antonius nagy tisztelettel fogadta Herodest, mikor ez fölkereste, hogy vádlói ellen védekezzék; hamarosan elérte, hogy ellenfeleit Antonius már be sem bocsátotta, ő pedig egyre jobban

megnyerte magának dús pénzajándékaival. Mihelyt ezután Antonius megérkezett Ephesosba, Hyrcanus főpap és a zsidó nép követséget küldött hozzá, amely aranykoszorút vitt neki és kérte, írjon a tartományok kormányzóinak, hogy azokat a zsidókat, akiket Cassius a hadijog ellenére elfogatott, bocsássák szabadon és adják vissza nekik földjüket, amelyet Cassius idejében elvettek tőlük. A zsidóknak ezeket a követeléseit Antonius jogosaknak ismerte el; tehát azonnal válaszolt Hyrcanusnak és a zsidóknak és a tyrusiakhoz is rendeletet küldött, amely így hangzik:

„Marcus Antonius imperator köszönti Hyrcanust a zsidó főpapot és fejedelmet. Örvendek, ha jól megy dolgod, én hadseregemmel együtt jól vagyok. Miután követeid, Lysimachos, Pausanias fia; Josephus, Mennaios fia és Alexander, Theodoros fia, fölkerestek engem Ephesosban és ugyanolyan megbizatással, mint régebben Rómában, híven közölték velem a magad és néped érdekében általuk előterjesztett kéréseidet, valamint irántunk való hajlandóságod bizonyítékait, szavaikból is és a tényekből is bőségesen meggyőződtem őszinte barátságotokról és kötelességemnek tartom hűségedet és hajlandóságodat szívesen elismerni. Mivel tehát ellenségeitek és a római nép ellenségei egész Ázsiát elpusztították és a városokat és templomokat sem kímélték és esküjüket sem tartották meg, mi kellőképpen megbüntettük őket ezért. mert mi nem csupán a magunk, hanem az egész világ javáért harcolunk. Hiszen olyan gyalázatosságokat követtek el embertársaik ellen, olyan vétkeket az istenek ellen, hogy a nap is elfordult, nehogy végig kelljen néznie Caesar meggyilkolását. Így hát mi meghiúsítottuk egetverő terveiket, amelyeknek végrehajtására az istentelen vakmerőségek földje, Makedonia kínálkozott és megsemmisítettük az esztelen gonosztévők bandáját, amely a makedoniai Philippinél összeverődött, ámbár ők foglalták el a kedvezőbb helyeket, amelyeket egészen a tengerig húzódó hegység védett, mint valami sánc, úgy hogy csak egyetlen egy szoroson lehetett hozzájuk férkőzni: mégis gaztetteik miatt maguk az istenek szánták őket pusztulásra. Brutust, aki Philippibe menekült és akit ottan ostrom alá fogtunk, éppen úgy utólérte végzete, mint Cassiust. Miután ezek ilyképpen elvették megérdemelt büntetésüket, reméljük, hogy ezentúl békességet élvezhetünk és Ázsia is magához tér a háború pusztításaiból. Azt a békét, amellyel isten minket megajándékozott, meg akarjuk szerezni szövetségeseinknek is, úgy hogy győzelmünk következtében hamarosan Ázsia is kigyógyul súlyos betegségéből. Mivel pedig én

különösképpen törődöm veled és népeddel, nem feledkezem meg róla, hogy jólétetekről gondoskodjam. Tehát rendeletet küldtem a városoknak, hogy azonnal bocsássák szabadon azokat a szabad embereket vagy rabszolgákat, akiket Cassius vagy hadvezérei rabszolgákul eladtak, továbbá megerősítem kiváltságaitokat, amelyeket a magam vagy Dolabella kegyéből kaptatok. A tyrusiaknak megtiltottam, hogy zaklassanak benneteket, s egyúttal mindent vissza kell adniok a zsidóknak, amit elraboltak tőlük. A koszorút, amelyet küldtél, elfogadtam."

„Marcus Antonius imperator a tyrusi hatóságnak, tanácsnak és népnek üdvözletét küldi. Miután Hyrcanus főpap és fejedelem követei Ephesosban panaszt emeltek nálam amiatt, hogy az ő területüknek egyes részeit magatokhoz ragadtátok, akkor mikor ellenfeleink erősebbek voltak, most, mivel mi a törvényes uralkodóért viseltünk háborút és az igazságosság és istenfélelem nevében megbüntettük azokat, akik megfeledkeztek a kapott jótéteményekről, megparancsoljuk, hogy békességben éljetek szövetségeseinkkel és mindazt, amit ellenségeinktől kaptatok, mint jogtalan tulajdont adjátok vissza régebbi tulajdonosaiknak. Mert azok közül az emberek közül egyik sem kapott soha a szenátustól sem tartományt, sem hadsereget; ellenkezőleg, mindent erőszakkal szereztek meg maguknak, hogy aztán bőkezűséget gyakorolhassanak gaztetteik cinkosaival. Miután elvették megérdemelt büntetésüket, méltányosnak tartjuk, hogy szövetségeseink régebbi tulajdona változatlanul megmaradjon birtokukban s ti mindazokat az országrészeket, amelyek Gaius Cassiusnak tartományunk ellen intézett jogtalan támadása napján Hyrcanus zsidó fejedelem birtokában voltak, most ellenben a ti kezetekben vannak, adjátok vissza neki és tartózkodjatok mindenféle erőszaktól, s ezentúl ne háborgassátok a zsidókat birtokukban. Ha ez ellen igazolástokra valamit felhozni kívántok, megtehetitek, mikor legközelebb ismét megjelenünk itt, mert elhatároztuk, hogy valamennyi szövetségesünk jogait egyformán megvédelmezzük."

„Marcus Antonius imperator a tyrusi hatóságnak, tanácsnak és népnek üdvözletét küldi. Mellékelten küldök egy rendeletet, amelynek latin- és görögnyelvű másolatát kötelesek vagytok levéltáratokban elhelyezni, eredetijét pedig feltűnő helyen kifüggeszteni, hogy mindenki elolvashassa. Marcus Antonius imperator és triumvir rendeli: mivel Gaius Cassius a legutóbbi lázadás idején egy római helyőrséggel megszállt idegen tartományt fel-

dúlt, szövetségeseinket megrabolta és a zsidó népet, a római nép hű szövetségesét, megtámadta, miután fegyverrel megtörtük vakmerőségét, rendeleteink és bírói ítéleteink alapján mindent visszaadunk szövetségeseinknek, amit elrabolt és felszabadítunk mindent, akár ember, akár tárgy, amit a zsidók kárára eladtak, úgy hogy az emberek visszanyerjék szabadságukat, a tárgyak pedig visszakerüljenek előbbi tulajdonosaikhoz. Aki ennek a rendeletnek nem engedelmeskedik, a törvényszabta büntetésben részesül és minden egyes esetben belátásom szerint szabom meg, milyen büntetés sújtsa a törvényszegőt."

Ennek a rendeletnek másolatát megkapták Sidon, Antiochia és Aradus lakói is. Azt hiszem, megfelelő helyen iktattam be ezeket, mert alkalmas bizonyítékok arra, hogyan gondoskodtak a rómaiak a mi népünkről.

13. FEJEZET

Antonius fejedelemmé nevezi ki Herodest és Fázaelt. A parthusok betörnek Judeába s elfogják Hyrcanust és Fázaelt. Herodes menekülése. Fázael halála

Midőn ezek után Antonius Syriába indult, Kilikiában találkozott Kleopatrával és szerelemre gyulladt iránta. Itt jelent meg előtte száz előkelő zsidó, hogy panaszt emeljen Herodes és testvére ellen; erre a célra a legügyesebb szónokokat választották ki. A két ifjú nevében Messalla válaszolt a vádakra, Hyrcanus jelenlétében, aki már apósa volt Herodesnek. Miután Antonius Daphneben mindkét felet meghallgatta, megkérdezte Hyrcanust, hogy a kettő közül melyik lenne jobb uralkodó; s mikor ez azt felelte, hogy Herodes és testvére, Antonius a két testvért nevezte ki a zsidók fejedelmévé, mert már régebben is igen rokonszenvezett velük; tudniillik ő és Gabinius még annak idején vendégbarátságot kötött atyjukkal. Tehát hivatalos okirattal rájuk bízta a kormányzást s ellenfeleik közül tizenötöt bebörtönöztetett, s ki is végeztette volna őket, ha Herodes és környezete nem lép közbe érdekükben.

Azonban a zsidók a követek visszaérkezése után sem nyugodtak meg. Megint ezer zsidó ment Antoniushoz Tyrusba, ahova állítólag meg kellett érkeznie. Azonban Antonius, akit Herodes és testvére nagy pénzösszegekkel megvesztegetett, Tyrus elöl-

jarójának azt a parancsot adta, hogy végeztesse ki a zsidó követeket, mert ezeknek csak lázadás jár az eszükben és támogassa Herodes és testvére uralmát. Mikor tehát a kiküldöttek a város előtt a síkon összegyülekeztek, Herodes Hyrcanusszal együtt figyelmeztette őket, hogy távozzanak, mert pórul járnak, ha civakodást akarnak szítani. A kiküldötteknek azonban eszük ágában sem volt megfogadni ezt a tanácsot, mire a rómaiak azonnal kirohantak, egyik részüket karddal levágták vagy megsebesítették, a többi pedig hazamenekült és meglapult. A nép körében azonban emiatt olyan zúgolódás támadt Herodes ellen, hogy Antonius haragjában leölette a foglyokat.

A következő évben Pacorus, a parthus király fia és Barzapharnes parthus satrapa, betört Syriába. Ugyanis ebben az időben meghalt Ptolemaeus Mennaios és fia, Lysanias, azonnal trónralépte után szövetséget kötött Antigonosszal, Aristobulos fiával, ezt pedig az a satrapa közvetítette, akinek nagy befolyása volt Antigonosra. Antigonos a parthusoknak ezer talentumot és ötszáz nőt ígért, ha Hyrcanus helyébe a trónra segítik és Herodest egész családjával együtt kiirtják. De ígéretét nem tartotta meg; a parthusok az egyesség értelmében mégis betörtek Judeába, — magukkal vitték Antigonost, — és pedig Pacorus a tengerpart felől, Barzapharnes satrapa pedig a szárazföld felől. Tyrus elutasította Pacorust, de Sidon és Ptolemais bebocsátotta. Erre lovascsapatot küldött Judeába, hogy kikémlelje az országot és megszerezze, Antigonosnak, a király névrokonának és királyi főpohárnoknak vezetésével. Midőn a Karmel-hegyen lakó zsidók Antigonoshoz csatlakoztak és hajlandóknak mutatkoztak vele együtt támadásra indulni, Antigonos abban reménykedett, hogy segítségükkel elfoglalhat egy területrészt, amelynek „Erdőség" volt a neve. Mivel azonban itt ellenállásba ütköztek, átvágták magukat Jeruzsálemig; útközben meg is gyarapodtak, mivel sokan csatlakoztak hozzájuk; a királyi vár alá vonultak és ostrom alá vették. Azonban Herodes és Fázael gyorsan ott termettek segítségül s a piacon valóságos csata keletkezett, amelyben az ifjak megverték az ellenséget, beszorították a templomba, a szomszéd házakat pedig fegyveresekkel megszállták, hogy ott védekezzenek. Most a nép ezek ellen fordult, felgyujtotta a házakat és tűzzel pusztította el őket, mielőtt még segítséget kaphattak volna. Heródes azonban nemsokára bosszút állt ezért ellenfelein, úgy hogy csatára kényszerítette őket és sokat megölt közülük.

Miközben napról napra folytak a csetepaték a két párt kö-

zött, az ellenfelek alig várták, hogy pünkösd ünnepére megérkezzék a városba a vidéki lakosság tömege. Midőn az ünnep elérkezett, sok ezer ember gyülekezett össze a templom körül, részben fegyveresen, részben fegyvertelenül. Ezek hatalmukban tartották a templomot és a várost, a királyi vár kivételével, amelyet Herodes kis csapattal védelmezett. Miközben Fázael a falakon őrködött, Herodes egy csapat harcosával az elővároson keresztül kitörést intézett az ellenség ellen és oly vitézül harcolt, hogy ezrével futamította meg őket és Fázael támogatásával egyik részüket a városba, másikat a templomba, a többieket pedig a külső sáncok közé szorította. Közben Antigonos kérésére megérkezett Pacorus parthus hadvezér sok katonával, állítólag azért, hogy a lázadást elnyomja, a valóságban azonban azért, hogy Antigonosnak megszerezze az uralmat. Fázael elébe ment és fölajánlotta vendégbarátságát, mire Pacorus azt tanácsolta neki, hogy maga menjen követségbe Barzapharneshez; csakhogy ezt a tanácsot gonosz szándékkal adta. Fázael azonban nem vette észre a cselt és hajlandó volt elmenni. Ámde Herodes, aki ismerte a barbárok alattomosságát, nem adta ehhez beleegyezését és felszólította testvérét, hogy Pacorus és kísérői ellen erélyesen lépjen fel.

Hyrcanus és Fázael mégis elmentek követségbe és Pacorus, aki Herodesnél kétszáz lovast és tíz úgynevezett szabad harcost hagyott, elkísérte őket. Midőn megérkeztek Galileába, az ottani városok parancsnokai fegyveres kísérettel elébük jöttek. Barzapharnes maga fogadta őket és pedig eleinte barátságosan, ajándékokat hozott nekik, azután pedig merényletet készített elő ellenük. Fázael lovascsapatával együtt a tengerparton vett szállást. Midőn meghallották, hogy Antigonos ezer talentumot és ötszáz nőt ígért a parthusoknak, hogy megvesztegesse őket, gyanút fogtak a barbárok ellen. Növelte aggódásukat, midőn jelentették nekik, hogy éjjel merényletet terveznek ellenük s ezért titokban már most is őriztetik őket. És csakugyan végük is lett volna, ha azok nem vártak volna arra, hogy a Jeruzsálem körül levő parthusok elfogják Herodest, nehogy ez testvére és kísérői meggyilkolásának hírére megszökjék. Ez volt a helyzet, sőt maguk is látták őrzőiket. Egyesek tehát azt tanácsolták Fázaelnek, hogy ne késlekedjék, hanem azonnal meneküljön lóháton, különösen pedig Ofellius unszolta, aki Saramallastól, az akkori Syria leggazdagabb emberétől hallotta a merénylet tervét; ez azt is megígérte, hogy a szökésre hajókat tart készen, mivel egészen közel volt a tenger. Fázael azonban nem akarta cserben hagyni

Hyrcanust; testvérét sem akarta bajba sodorni, hanem egyenesen Barzapharneshez ment és szemére lobbantotta, mekkora méltatlanság tőle, hogy így áskálódik ellenük; ha a satrapának pénzre van szüksége, tőle többet kaphat, mint Antigonostól és elvetemedett cselekedet volna ártatlan követeket meggyilkolni, akik becsületében bizakodva jöttek hozzá. Erre a barbár megesküdött, hogy gyanuja teljesen alaptalan és csupán ez a hazug gyanú izgatta fel. Ezután Pacorushoz ment.

Alighogy eltávozott, néhány parthus bilincsbe verte Hyrcanust és Fázaelt, akik viszont szidalmakkal halmozták el a parthusokat alattomos viselkedésükért. A heréltnek, akit Herodeshez küldtek, az volt a megbizatása, hogy csalja ki őt a városból és fogja el. Fázael azonban hírnököket küldött hozzá, hogy értesítse a parthusok szószegéséről és mivel ezeket az ellenség elfogta, Herodes ennek hallatára Pacorushoz fordult és a parthus főemberekhez, akik a többieknek is parancsoltak. És ámbár ezek tájékozva voltak az esetről, aljasul tagadták és azt mondták, hogy ha kijön velük a város határába, találkozik a hírnökkel; mert ezeket egyáltalán nem fogták el ellenségeik, hanem máris jönnek és jelentik, mit ért el Fázael. Herodes azonban nem hitt ennek a kertelésnek, hiszen már máshonnan is értesült testvére elfogatásáról. Mivel pedig Hyrcanus leánya, az ő jövendőbeli anyósa is figyelmeztette, még jobban óvakodott a parthusoktól és ámbár a többiek nem sokat adtak az asszony beszédére, ő minden szavát elhitte, mert nagyon értelmes nőnek tartotta.

Miközben tehát a parthusok, — akik visszariadtak attól, hogy ezt a jelentékeny embert nyiltan megtámadják, — tanácskoztak, hogy mitevők legyenek és tervük végrehajtását másnapra halasztották, Herodes igen kellemetlen helyzetben volt és inkább hitt azoknak a híreknek, amelyek testvére elfogatását és a parthusok áskálódását hozták tudomására, mint az ezekkel ellenkező bizonykodásoknak, elhatározta, hogy amint az éjszaka leszáll, menekül és nem késlekedik tovább, mintha még kétséges lehetne, mekkora veszedelem fenyegeti ellenségei részéről. Tehát összeszedte valamennyi még meglévő katonáját, feleségeit, anyját, húgát, továbbá Aristobulos fiának, Alexandernek leányát, jövendőbeli feleségét, ennek anyját, Hyrcanus leányát, legfiatalabb öccsét, valamint az egész szolgaszemélyzetet és többi alkalmazottját öszvérekre ültette és megindult Idumaea felé, anélkül, hogy ellenségei észrevették volna. Bizonyára nem volt ember, aki ha itt lett volna, ne érzett volna szánalmat, midőn az asszonyok magukhoz szorították kis gyermekeiket és sírás és

jajgatás közben itt hagyták házájukat és bilincsbevert rokonaikat, mert ezeknek a jövője bizony már semmi jót sem ígért.

Azonban Herodes hamarosan túltette magát szörnyű szerencsétlenségén és nemcsak maga mutatkozott bátornak ebben a veszedelemben, hanem útközben a többieket is egyenkint bátorította, hogy ne csüggedjenek és ne adják meg magukat a szomorkodásnak, mert az ilyesmi megnehezíti menekülésüket, holott csak ez mentheti meg őket. Herodesnek erre a biztatására valamennyien igyekeztek bátran viselni balsorsukat. Azonban mikor az egyik öszvér megcsúszott és anyja halálos veszedelembe került, majdnem maga is elvesztette életét, egyrészt mert túlságosan aggódott anyjáért, másrészt pedig mert félt, hogy az így támadt késedelem miatt az ellenség utólérheti őket. Már kirántotta kardját és a tulajdon szívébe akartt döfni, azonban társai megakadályozták ebben és figyelmeztették, hogy nem szabad az ellenség hatalmába adnia őket; az igazán bátor férfiúnak nem szabad kitérnie a veszély elől és barátait odadobni áldozatul. Részben ezek a szemrehányások, részben pedig az a sok ember, aki öngyilkosságát megakadályozta, arra indította, hogy lemondjon az öngyilkosságról és mivel közben anyja magához tért és amennyire ebben a válságos helyzetben lehetett, fel is frissült, folytatta a megkezdett utat és sietett Masada vára felé. Természetesen gyakran kénytelen volt szembeszállni kisebb parthus előörsökkel, amelyek üldözték és megtámadták, de valamennyit visszaverte.

Azonban menekülésében még a zsidóktól sem volt biztonságban, mert ezek 60 stadionnyira a várostól megtámadták. Bármily szorongatott és kétségbeesett helyzetben volt, mégis megszalasztotta őket, mintha csak állig felfegyverzetten és erős csapattal szállt volna szembe velük. Később, mikor királlyá lett, ugyanazon a helyen, ahol a zsidókat megverte, pompás palotát építtetett és mellette várost alapított, amelynek a Herodias nevet adta. Mikor elérkezett Thresa idumaeai városig, elébe jött testvére, József és meghányták-vetették, mitévők legyenek. Mert Herodes kíséretében zsoldosokon kívül még egy nagy csapat volt és ezek számára Masada vára, amelyben menedéket kerestek, túlságosan kicsiny volt. Azonban Herodes embereinek javarészét, mintegy 9000 embert, elbocsátotta, ellátta őket élelemmel és azt az utasítást adta nekik, hogy széledjenek el Idumaeában és igyekezzenek gondoskodni magukról. Azután legedzettebb és legmegbízhatóbb harcosait magával vitte a várba, ahol bőségesen volt gabona, víz és minden egyéb élelmiszer, ott hagyta az asszonyokat és kíséretüket, mintegy nyolcszáz személyt és maga megindult az ará-

biai Petra felé. Ezalatt Jeruzsálemben a parthusok napkeltekor mindent kiraboltak, még a királyi várat is és csak Hyrcanus kincséhez nem nyúltak, amely mintegy háromszáz talentum volt. Herodes vagyonából azonban sok minden kisiklott a kezeik közül, mert ő óvatosságból vagyona jórészét már előbb Idumaeába vitette. De a parthusok nem érték be magának Jeruzsálemnek kifosztásával, hanem végigdúlták a környéket is és elpusztították a jól megerősített Maresa városát.

Miután a parthus király Antigonost ily módon Judea királyi székébe ültette, a fogoly Hyrcanust és Fázaelt kiszolgáltatta neki. Most azonban nagy gondja támadt, mert a nők, akiket a pénzen kívül az ellenségnek fizetségül ígért, megszöktek s mivel még attól is félt, hogy a nép megint a trónra akarja majd ültetni Hyrcanust, akit a parthusok őriztek, levágatta ennek a füleit, hogy csonkasága miatt többé ne tölthesse be a főpapi méltóságot, mert a törvény szerint csak hibátlan testűek lehettek főpapok. Fázael ekkor csodálatraméltó bátorságot tanusított; mert arra a hírre, hogy kivégzik, egyáltalán nem ijedt meg a haláltól, de kimondhatatlan gyalázatnak és keserűségnek tartotta, hogy ellenségei így gyilkolják le s mivel bilincsei miatt kezei nem voltak szabadok, hogy öngyilkos lehetett volna, egy sziklán szétzúzta fejét és ilyképpen ebben a kétségbeesett helyzetében tiszteletreméltó módon emésztette el magát, mert megfosztotta ellenségeit attól a lehetőségtől, hogy kényük-kedvük szerint meggyilkolhassák. Mondják, hogy mikor halálos sebében feküdt, Antigonos orvosokat küldött hozzá, azzal az ürüggyel, hogy gyógyíttatni akarja, az orvosok aztán mérget öntöttek sebeibe s így ölték meg. Mielőtt azonban Fázael kiadta volna lelkét, meghallotta az egyik asszonytól, hogy testvére, Herodes elmenekült az elenség elől s így annál bátrabban halt meg, mert itt hagyta a bosszúállót, akinek hatalma volt rá, hogy megbüntesse ellenségeit.

14. FEJEZET

Herodes menekül Egyiptomból, onnan Rómába jut, s a szenátus és Octavianus királlyá nevezi ki

Herodest a fenyegető veszedelem nem rémítette meg, hanem annál elszántabb volt a legvakmerőbb visszavágásra is. Először is elment Malichos arab királyhoz, akinek régebben sok szívességet tett és abban reménykedett, hogy most ellenszolgáltatásul

pénzt kap tőle, akár kölcsönképpen, akár ajándékul, annál inkább, mert azelőtt ő is bőven támogatta pénzzel. Mivel még semmit sem tudott testvére sorsáról, minél előbb meg akarta szabadítani őt ellenségei hatalmából, még akkor is, ha háromszáz talentum váltságdíjat kellene fizetnie érte. Ebből a célból magával vitte Fázael hétéves fiát, akit túszul akart átadni az araboknak. Azonban útközben hírnökökkel találkozott, akik Malichos nevében felszólították, hogy térjen haza, mert a parthusok megtiltották neki, hogy Herodest befogadja. Azonban ezt csak ürügyül használta, részben mert nem volt hajlandó adósságát megfizetni, részben pedig mert az arab főemberek rábeszélték erre, mivel el akarták sikkasztani azokat a letéteket, amelyeket Antipatros átadott nekik. Herodes azt felelte nekik: nem azért jött, hogy bármiképpen is terhükre legyen, csupán azért, hogy a királlyal megbeszéljen néhány sürgős ügyet.

Mégis tanácsosnak látszott visszafordulnia, tehát érett megfontolás után Egyiptomnak vette útját; mindenekelőtt betért egy templomba, mert kísérői közül sokat ott hagyott s másnap Rhinokorurába érkezett és itt értesült testvére haláláról. Időközben Malichos megbánta viselkedését és utána eredt Herodesnek, azonban hiába, mert ez már nagyon messze járt a Pelusium felé vezető úton. Midőn Herodes megérkezett ebbe a városba és a kikötőben nem akadt hajó, amely hajlandó lett volna elvinni, fölkereste a város elöljáróit, akik nagy tisztelettel és hódolattal bekísérték a városba, ahol Kleopatra fogadta. De ez sem tudta rávenni, hogy hosszabb ideig maradjon, mert Rómába akart sietni, a tél már igen közel volt, Itáliából pedig zavargások és nyugtalanságok híre érkezett.

Tehát innen Pamphylia felé vette útját, azonban rettentő viharba került és poggyásza elvesztése árán nagy üggyel-bajjal megérkezett Rhodosba, ahol két barátja, Sappinos és Ptolemaeus fogadta. Mivel a város a Cassius ellen folytatott háború miatt siralmas állapotban volt, elhatározta, hogy ha nincs is semmije, mégis segíteni akar rajta, tehát erején felül hozzájárult újjáépítéséhez. Azután fölszereltetett egy háromsorevezős hajót, barátaival együtt elhajózott Itáliába és Brundusiumban ért partot. Onnan Rómába utazott és értesítette Antoniust mindarról, ami vele Judeában történt: hogyan fogták el és gyilkolták meg a parthusok testvérét, Fázaelt és hogy Hyrcanust még mindig börtönben tartják, továbbá hogyan tették királlyá a parthusok Antigonost, aki ezer talentumot és ötszáz előkelő származású nőt igért nekik, még pedig a maga nemzetségéből és hogy ő maga hogyan

szöktette meg éjjel az asszonyokat és keserves sanyarúságok után hogyan mentette meg őket ellenségei kezéből. Azután elmondta, mekkora veszedelembe kerültek övéi az ostrom miatt és hogy tengeri viharok és egyéb szenvedések árán hogyan sietett ő Antoniushoz. S most benne van minden reménye és csak tőle vár segítséget.

Antonius megsajnálta Herodest balsorsa miatt s mivel józanul végiggondolta, hogy a kimagasló állásban lévő emberek is éppen úgy játékszerei a sorsnak, mint a többiek, elhatározta, hogy támogatni fogja Herodes nagyravágyó terveit, részben Antipatros kedvéért, akinek vendégszeretetét élvezte, részben azért, mert Herodes, királyi kinevezése fejében, nagyobb pénzösszeget igért neki, mint régebben is, mikor tetrarchává kinevezte; — különösen pedig azért, mert gyűlölte Antigonost, lázadónak és a rómaiak ellenségének tartotta. Maga Octavianus hajlandó volt Herodest arra a méltóságra emelni, amelyet annyira kívánt, részben a fegyverbarátság miatt, amely Antipatrost az egyiptomi háború idején atyjával összefűzte, részben baráti érzülete és hajlandósága miatt, részben pedig Antonius kedvéért, aki rendkívül rokonszenvezett Herodessel. Miután a szenátus összegyült, Messala és utána Atratinus, akik Herodest bevezették, rámutattak atyja szolgálataira, azután fölemlegették ragaszkodását a rómaiakhoz és megvádolták Antigonost, — akit ellenségüknek nyilvánítottak, — nem csupán régebbi bűnökkel, hanem azzal is, hogy a parthusok segítségével ült a trónra és rá se hederített a rómaiakra. Midőn a szenátus emiatt felháborodott, Antonius rögtön felállt és megmagyarázta, hogy a parthus háború miatt Herodes királysága csak előnyös lehet. Javaslatát egyhangú helyesléssel elfogadták.

Antonius ily nagy buzgalommal támogatta Herodest: nemcsak keresztülvitte, hogy ráruházták a királyi méltóságot, holott már nem is remélte, hanem lehetővé tette neki, hogy hétnapi tartózkodás után máris távozhatott Itáliából. A királyi méltóságot Herodes eleinte nem a maga számára akarta kérni, mert úgy hitte, hogy ilyesmire nem számíthat a rómaiak részéről, akik mindig csak királyi származású embereket szoktak ezzel felruházni, hanem sógorának szánta, aki atyai részről Artistobulosnak, anyja részéről pedig Hyrcanusnak unokája volt. Ezt az ifjút Herodes később kivégeztette, mint annakidején majd elmondom. Midőn a szenátus ülése véget ért, Antonius és Octavianus közrefogta Herodest s a konzulok és a hatóságok kíséretében fölvezették a Capitoliumra, hogy áldozzanak és a határozatot ottan irat-

tárba helyezzék. Herodes új méltóságának első napján Antonius vendégszeretetét élvezte. A királyi méltóságot a 184. Olympias idején foglalta el, midőn Gnaeus Domitius Calvinus másodízben és Gaius Asinius Pollo elsőízben volt konzul.

Ez alatt az egész idő alatt Antigonos szakadatlanul ostromolta Masada várát és ámbár élelmiszerrel bőven el volt látva, vízhiányban szenvedett. Ezért József, Herodes testvére elhatározta, hogy kétszáz emberével az arabokhoz menekül, mert értesült, hogy Malichos megbánta Herodes ellen elkövetett bűneit. Isten azonban visszatartotta ettől a meneküléstől, mert éjjel esőt bocsátott a földre. Miután tehát a vízmedencék megint megteltek vízzel, az ostromlottak már nem gondoltak menekülésre, ellenben újra nekibátorodtak és mivel már bőven volt mindenük, az is amit eddig nélkülöztek, nyilvánvaló volt, hogy az isteni gondviselés jóvoltából jutott nekik. Ezután már gyakran ki-kitörtek, hol nyiltan, hol rajtaütéssel megtámadták Antigonos csapatait és sok katonáját megölték. Közben Ventidius római hadvezér, akinek az volt a feladata, hogy a parthusokat kiszorítsa Syriából, üldözésük közben Judeába ért, állítólag azért, hogy Józsefnek segítségére siessen, a valóságban azonban azért, hogy Antigonostól pénzt zsaroljon ki. Amidőn Jeruzsálem közelében táborozott, nagy pénzösszeget kapott Antigonostól és erre csapatainak javarészével elvonult. De hogy ezt az eljárást ne írják a rovására, Silo vezetésével kisebb csapatot ott hagyott. Ezzel a Silóval jó viszonyban volt Antigonos, nehogy valamiben ártalmára legyen, ha — mint remélte — a parthusok megint segítségére sietnek.

15. FEJEZET

Heródes Itáliából visszatér Judeába és Antigonos ellen harcol. Egyéb események Judeában

Midőn Heródes Itáliából elhajózott és Ptolemaisba érkezett, meglehetősen nagy haderőt gyüjtött, részben zsoldosokból, részben zsidókból és Galileán át gyors menetben Antigonos elé vonult; csatlakozott hozzá Silo és Ventidius, mert ezek Delliustól, Antonius megbízottjától azt a parancsot kapták, hogy Heródest vezessék vissza országába. Ventidius éppen azzal foglalkozott, hogy sorra leverte az egyes városokban a parthusoktól szított lázadásokat, Silo pedig, akit Antigonos megvesztegetett, Judeában tartózkodott. Minél tovább haladt előre Heródes, hadereje

napról-napra annál inkább gyarapodott és kevés kivétellel nemsokára egész Galilea hozzá csatlakozott. Először is Masada alá vonult, mert annak helyőrsége a rokonságába tartozott és ezért fel akarta menteni őket az ostrom alól. Azonban feltartóztatta útjában Joppe s mivel ellenséges magatartást tanusított, előbb kénytelen volt elfoglalni, nehogy ha majd Jeruzsálem ellen támad, ellenséges erődítmény legyen a hátában. Mivel Silo ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy elszakadjon Antigonostól és a zsidók üldözőbe vették, Herodes kis csapatával ellenük vonult, megverte a zsidókat és megmentette Silót, akit már keményen szorongattak. Aztán elfoglalta Joppét és sietett Masadába, hogy rokonait felmentse az ostrom alól. A zsidók közül most sokan csatlakoztak hozzá; egyesek azért, mert régebben atyjának a hívei voltak, mások hadi dicsősége miatt, ismét mások hálából a tőle kapott jótéteményekért, a legtöbben azonban azért, mert abban reménykedtek, hogy ő lesz a jövendőbeli király.

Ily módon nemsokára erős hadserege volt. Mikor ezzel megkezdte előnyomulását, Antigonos valamennyi útjába eső várost megrakta helyőrséggel, lesbe is helyezett csapatokat, azonban ezzel nem sok kárt okozott ellenségeinek. Herodes rövid ostrom után felmentette Masadába zárt rokonait, elfoglalta Thresa várát és megindult Jeruzsálem ellen, nyomában Silo csapatai és sok jeruzsálemi is, akiket az hajtott hozzá, hogy féltek hatalmától. Miután a város nyugati oldalán tábort ütött, az ott felállított őrszemek nyíllal és dárdával kezdtek lövöldözni rájuk, sőt néhány szakasz is kivonult s megtámadta előőrseit. Erre Herodes hírnökei körüljárták a falakat és kihirdették, hogy Herodes a nép javára és a város megmentésére jött ide és még esküdt ellenségeinek sem akar semmit sem ártani, hanem még legelkeseredettebb ellenfelét is biztosítja, hogy megbocsát neki mindent, amit ellene elkövetett. Erre az üzenetére Antigonos visszaüzente Silónak és a római seregnek, hogy nagyon helytelenül cselekszenek, ha az uralmat Herodes kezére juttatják, mert ő magánember s ezenfelül edomita, tehát csak félzsidó, holott az ország hagyományai szerint csak királyi nemzetségből származó férfiak viselhetik a királyi méltóságot; ha most haragszanak is rá és meg akarják fosztani trónjától, mert ezt a parthusoknak köszönheti, még mindig sok férfiú van nemzetségéből, akik jogot tartanak a királyi méltóságra, mert sohasem vétkeztek a rómaiak ellen és ezenfelül papok is, tehát nem lehet őket mellőzni e tisztség betöltésénél. Miközben kölcsönösen ilyen üzeneteket váltottak, amelyek nemsokára szidalmakká fajultak, Antigonos parancsot adott csapatai-

nak, hogy kergessék el az ellenséget a falaktól. És ezek olyan hevesen és olyan sikerrel lövöldöztek, hogy könnyű szerrel elkergették ellenfeleiket a bástyatornyok alól.

És ekkor Silo nyilván elárulta, hogy meg van vesztegetve. Ugyanis számos katonáját fölbiztatta, hogy panaszkodjanak az élelmiszerhiány miatt és követeljenek pénzt az ellátásukra, továbbá téli szállást, mert Antigonos katonái a város körül mindent elpusztítottak és kifosztottak. Így az egész hadsereget fellázította, úgy hogy sokan meg is szöktek. Herodes azonban feltartóztatta Silo tisztjeit és katonáit és megmagyarázta nekik, hogy nem szabad őt cserbenhagyniok, hiszen őt Octavianus, továbbá Antonius és a szenátus küldte; élelmezésükről majd gondoskodik és könnyű szerrel s bőségesen megszerzi nekik a szükséges élelmiszereket. És azonnal ki is vonult a környékre és rengeteg élelmiszerrel jött vissza, úgy hogy ennyit senki sem remélt és ezzel Silónak semmi ürügye sem maradt a távozásra. Ezenfelül samariai barátainak meghagyta, hogy hozzanak Jerichóba gabonát, bort, olajat, állatokat és minden egyéb élelmiszert, hogy katonái ezután semmiben se szenvedjenek hiányt. Erről tudomást szerzett Antigonos s tüstént fegyveres különítményeket küldött a környékre, hogy megtámadják és elfogják a gabonaszállító oszlopokat. Ezek végrehajtották a parancsait, Jerichó mellett még egy csomó fegyverest gyüjtöttek össze és elrejtőztek a hegyekben: úgy várták a szállító oszlopokat. Közben azonban Herodes sem ült ölbetett kezekkel, hanem öt római, öt zsidó, összesen tíz zászlóaljjal, nagy csapat zsoldossal és kisebb lovassággal Jerichóba ment. A várost elfoglalta: teljesen elhagyatott volt, csak a várban volt ötszáz ember; ezeket is elfogta, feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, de szabadonbocsátotta, a rómaiak ellenben megrohanták és kifosztották a várost s a házakban rengeteg mindenféle drágaságot találtak. Ezután a király helyőrséget helyezett el Jerichóban, visszaindult és a római csapatoknak Idumaeában, Galileában és Samariában téli szállásokat jelölt ki. Mindazonáltal Antigonos megvesztegetéssel rávette Silót, hogy a római sereg egyik részét Lydda városába fogadhatta be, mert ezzel Antonius kegyét igyekezett megnyerni. Így történt, hogy a rómaiak a fegyvernyugvás alatt igen nagy bőségben éltek.

Azonban Herodes nem birta a tétlenséget: testvérét, Józsefet 2000 gyalogossal és 400 lovassal Idumaeába küldte. Ő maga Samariába ment, ott biztonságba helyezte anyját és többi rokonát, akik Masadát elhagyták s azután bevonult Galileába, hogy elfoglaljon néhány várat, amelyeket Antigonos helyőrségekkel

rakott meg. Nagy hóesésben érkezett Sepphorisba és mivel Antigonos helyőrsége titokban elvonult, nagy élelmiszerkészlet jutott birtokába. Innen lovascsapatot és három zászlóalj gyalogost küldött ki egy rablóbanda ellen, amely a környék barlangjaiban tanyázott, hogy véget vessen a rablók garázdálkodásainak. Ez Arbela falu közelében történt. Negyven nap mulva maga is utánuk vonult egész haderejével. Erre az ellenség heves támadást intézett ellene és balszárnyát visszanyomta, de mihelyt maga is megjelent csapataival, azonnal megfutamította őket, bár már győzelmesen nyomultak előre, megint rendbeszedte saját katonáit és különféle utakon egészen a Jordánig üldözte az ellenséget. Ily módon hamarosan egész Galileát meghódította, kivéve a barlangokban tanyázó ellenfeleit. Ezután katonáinak fejenkint 150 ezüst drachmát osztott ki, vezéreiknek többet s téli szállásra bocsátotta őket. Közben megérkezett hozzá Silo is, a téli szálláson lévő római csapatok vezetőivel, mert Antigonos csak egyhónapi ellátást volt hajlandó biztosítani neki. Sőt az egész könyéknek azt a parancsot adta, hogy a mezőkről minden terményt gyűjtsenek be és meneküljenek vele a hegyekbe, hogy a rómaiaknak semmi se maradjon s így éhenhaljanak. Herodes azonban megbízta legfiatalabb öccsét, Ferorast, hogy akadályozza meg ezt és Alexandreiont újra erősítse meg. Feroras a parancs szerint azonnal gondoskodott róla, hogy a katonáknak megint bőven legyenek élelmiszereik és az elhagyatott Alexandreiont újra megerősítette.

Ebben az időben Antonius Athénben tartózkodott, Ventidius pedig, aki Syriában időzött, a parthusok ellen maga mellé vette segítségül Silót, de lelkére kötötte, hogy előbb Herodest támogassa hadjáratában és azután rendelje valamennyi szövetségesét a parthus hadjáratra. Herodes azonban, aki a barlangokban tanyázó rablók ellen akart vonulni, Silót elküldte Ventidiushoz és maga vonult a rablók ellen. Ezek a barlangok teljesen üreges hegyekben voltak; a hegy közepe táján meredek ösvény vezetett hozzájuk és köröskörül sziklacsúcsok meredeztek. Ezeken a búvóhelyeken tanyáztak a rablók egész házuknépével. A király, hogy elbánhasson velük, ládákat készíttetett, amelyeket gépezettel vasláncon eresztettek le a hegycsúcsról, mivel a meredeken sem alulról, sem felülről senki sem tudott a barlangokig mászni. A ládákat megtöltötte fegyveresekkel, ezeket hosszú kampósbotokkal fegyverezte fel, hogy az ellenálló rablókat magukhoz rántsák és letaszítsák a mélybe. A ládák leeresztése nagyon veszélyes művelet volt a roppant mélység miatt, meg aztán a barlangok lakóinak is volt mindenféle védekező eszközük. Midőn

tehát a ládákat leeresztették, egyik rablónak sem volt mersze megtámadni őket, hanem félelmükben nyugodtan viselkedtek, míg végre az egyik fegyveres kardott kötött, két kezével megragadta a láncot, amelyen a láda függött és dühében, hogy a rablók nem akarnak kibújni, leereszkedett az egyik barlangnyíláshoz. Amint odaért, először is hajítódárdákkal visszakergette az ott nyüzsgő rablókat, azután pedig az ellenállókat a kampóval magához rántotta és a mélybe taszította. Erre benyomult a barlang mélyébe, az ott megbújt rablók közül sokat megölt és csak most tért vissza a ládába, mialatt a többi rablót a jajveszékelés hallatára rémület és kétségbeesés fogta el s ez bizony elvette a kedvüket a kitöréstől. Mivel a király bocsánatot hirdetett nekik, sokan megadták magukat. Másnap reggel ugyanúgy folytatták a támadást és most már a katonák bátrabban fogtak a dologhoz, közelharcot vívtak a rablókkal a barlangok bejáratában, tűzcsóvákat dobtak be, hogy felgyújtsák a barlang belsejét, ahol sok fa volt felhalmozva. Egy öreg rabló feleségével és hét fiával megbújt az egyik barlangban; midőn fiai engedélyt kértek tőle, hogy kimehessenek és megadhassák magukat az ellenségnek, odaállt a barlang szádjába és amint egy-egy fia kilépett, sorra leszúrta őket s végül valamennyit megölte, feleségével együtt. Azután holttesteiket ledobta a szakadékba és maga is belevetette magát, mert inkább a halált választotta, mint a rabszolgaságot. Előbb azonban még szidalmazta Herodest alacsony származása miatt, ámbár a király, aki az egészet végignézte, kezét nyújtotta és büntetlenséget ígért neki. Ezek után valamennyi barlangot elfoglalták.

Erre a király a környék katonai parancsnokául Ptolemaeus hadvezért nevezte ki s maga hatszáz lovassal és 3000 gyalogossal Samariába ment, hogy megütközzék Antigonosszal. Azonban Ptolemaeus kormányzása sikertelen volt; azok a csapatok, amelyek korábban Galileát is nyugtalanították, most megtámadták őt, megölték, aztán mocsaras és járhatatlan vidékekre vonultak és dúlták az egész országot. Herodes azonnal visszafordult, megfenyítette őket, egyik részüket kivégeztette, másik részüket pedig lemészároltatta, miután elfoglalta azokat az erődöket, amelyekbe bemenekültek; aztán ezeket a várakat leromboltatta és a városokra 100—100 talentum sarcot vetett ki, hogy elvegye a kedvüket az efféle lázadozástól.

Mivel időközben Pacorus csatában elesett és a parthusokat egyre-másra balszerencse üldözte, Antonius parancsára Ventidius

két legióval és 1000 lovassal Herodes segítségére küldte Machairast. Machairas azonban Antigonosszal megvesztegettette magát, amire Herodes igazán nem számított, és elvonult azzal az ürüggyel, hogy Antigonos helyzetéről személyesen kíván meggyőződni. De Antigonos nem volt tisztában szándékaival, tehát nem bocsátotta be, hanem parittyásokkal visszakergette és világosan értésére adta, hogyan gondolkodik felőle. Mivel Machairas belátta, hogy Herodes javaslata helyes volt és ő nagy hibát követett el, mikor nem fogadta meg tanácsait, visszavonult Ammaus városába és haragjában a történtek miatt minden zsidót megöletett, akivel útközben találkozott, akár barát volt, akár ellenség. A király felháborodott emiatt és Samariába indult; elhatározta, hogy Antoniushoz fordul és elmondja neki, hogy nincs szüksége ilyen szövetségesre, hiszen ez több bajt okoz neki, mint az ellenségnek; egyébként pedig ő egymaga is le tudja verni Antigonost. Azonban Machairas fölkereste és kérte, hogy maradjon, ha pedig mindenáron el akar menni, akkor adja mellé legalább testvérét, Józsefet, hogy azzal együtt támadhassa meg Antigonost. Addig-addig kérlelte Machairas, míg Herodes végre engedett, egy hadsereg élén mellé adta testvérét Józsefet, de ezt figyelmeztette, hogy ne bocsátkozzék csatába és maradjon egyetértésben Machairasszal.

Maga a rendelkezésére álló szövetséges lovasokkal és gyalogosokkal Antoniushoz sietett, aki éppen Samosatát ostromolta, az Eufrát partján. Mikor Antiochiába érkezett és ott nagy tömeget talált, amely minden áron Antoniushoz akart csatlakozni, azonban nem mert útrakelni, mert félt, hogy útközben a barbárok megtámadják és megölik, bátorította őket és felajánlkozott vezetőjüknek. Azonban Samosatától két napi járóföldre lesben álltak a barbárok, hogy Antonius utánpótlását elvágják; a síkságon az erdő szélén lovascsapatok álltak s mindaddig nyugodtan viselkedtek, amíg amazok a sík úton haladtak. Azonban mikor az első csapatok elvonultak, egyszerre csak mintegy 500 lovas rohanta meg lesből Herodest, aki hátvédjük volt. Az elől menetelő szakaszok nyomban megfutamodtak; a király azonban szokott bátorságával azonnal megrohanta az ellenséget és visszavetette. Ezzel bátorságot öntött saját embereibe, s mivel a szökevények is újra visszaszállingóztak, a bennszülöttek véres vereséget szenvedtek. A király utánuk eredt és addig nem nyugodott, amíg vissza nem vette tőlük egész zsákmányukat, amelyben rengeteg rabszolga és igavonó állat volt; azután folytatta útját. Most azonban hirtelen még nagyobb csapat rohanta meg őket a síksággal határos erdő-

szél felől, azonban a király ezeket is megtámadta, most már megerősödött csapatával, megkergette őket, sokat levágott közülük, úgy hogy innen kezdve útitársai nyugodtan utazhattak; őt pedig megmentőjüknek és védelmezőjüknek nevezték.

Mikor Samosata közelébe érkeztek, Antonius hadsereget küldött elébük és elküldte a maga szolgaszemélyzetét is, hogy Herodest megtisztelje és egyúttal támogassa is, mert értesült a barbárok támadásairól. Antonius, miután találkoztak, szívesen fogadta s mikor meghallotta, hogy útközben mily hőstetteket hajtott végre, kezet fogott vele, megcsodálta vitézségét, megölelte, megcsókolta; azért részesítette ilyen megtiszteltetésekben, mert nemrégiben ő maga tette meg királynak. Antiochos hamarosan átadta a várat s minthogy ezzel a háború befejeződött, Antonius az erőd parancsnokává Sosiust nevezte ki; meghagyta, hogy legyen segítségére Herodesnek, s maga Egyiptomba ment. Erre Sosius azonnal két legiót küldött előre Judeába segítségül Herodesnek, maga pedig a hadsereg javarészével utána ment.

Eközben József meghalt Judeában, még pedig a következő módon. Nem törődött azzal, amit testvére, mikor Antoniushoz indult, a lelkére kötött, hanem a hegy lejtőjén tábort ütött, mert a Machairastól kapott öt zászlóaljjal Jerichóba akart sietni, hogy a termést elrabolja. Mivel a római csapat, amelyet javarészt Syriában toboroztak, még gyakorlatlan újoncokból állt, egy ellenséges támadás alkalmával, igen kedvezőtlen területen, bekerítették s ő ugyan bátran ellenállt, azonban elesett és elvesztette egész hadseregét; itt hat zászlóalj pusztult el. Antigonos hatalmába kerítette a holttesteket és levágatta József fejét, amelyért testvére, Feroras ötven talentumot ajánlott neki. Erre a galileaiak is elpártoltak vezéreiktől, Herodes híveit belefojtották a tóba s egyidejűleg Judeában is általános lázadás tört ki. Machairas megerősítette Get várát.

A király nemsokára értesült a történtekről; ugyanekkor jelentették neki testvére sorsát is, Daphneben Antiochia mellett; de a hír nem érte váratlanul, mert bizonyos álomlátások világosan megjósolták neki testvére halálát. Tehát siettette előnyomulását s mihelyt a Libanon hegyhez érkezett, a környéknek mintegy 800 lakosát maga mellé vette s ezekkel és a parancsnoksága alatt álló római légióval Ptolemaisba ment, onnan pedig éjnek idején fölkerekedett hadseregével és átvonult Galileán. Az ellenség ott útját állta, azonban vereséget szenvedett, sőt visszaszorították a várba, amelyből egy nappal azelőtt vonult ki. Herodes

napkeltekor megpróbálta rohammal bevenni a várat, mivel azonban viharos volt az idő, semmire sem ment s kénytelen volt hadseregét a környező falvakban beszállásolni. Midőn azonban megérkezett hozzá az Antoniustól küldött másik legió, a vár helyőrsége megrémült és éjszaka megszökött. Ekkor a király Jerichóba sietett, hogy bosszút álljon testvére haláláért. Amint tábort ütött, meghívta asztalához vezéreit; étkezés után elbocsátotta vendégeit és visszavonult hálószobájába. És abból, ami most történt, nyilván megismerszik, mily kegyes volt Isten a királyhoz: tudniillik az ebédlő mennyezete beszakadt, de mivel már nem volt bent senki, senki sem halt meg. Ebben mindenki annak bizonyságát látta, hogy Herodes az Isten kedveltje, mert így megmenekült a nagy és váratlan veszedelemből.

Másnap megrémítette a rómaiakat egy hatezerfőnyi sereg, amely leszállt a hegyekből, hogy harcra álljon ki velük. A csapatból a könnyű fegyverzetűek előre nyomultak és a király környezetét, amely elsőnek merészkedett elő, dárdákkal és kövekkel megtámadták; Herodest is megsebesítette egy dárda az oldalán. Ekkor Antigonos egyik vezérét, akinek Pappos volt a neve, erős csapattal Samariába küldte, hogy ellenségeiben azt a hitet keltse, mintha sokkal nagyobb hadereje volna, mint amekkorára szüksége van. Ez a csapat megtámadta Machairast; Herodes pedig nemsokára öt várost elfoglalt s a bennük tartózkodó mintegy kétezer embert lemészároltatta, a városokat felégette; azután Pappos ellen indult, aki Isana falu határában ütött tábort. És mivel Jerichóból és egész Judeából rengeteg harcos sereglett Herodeshez, midőn megközelítette az ellenséget, az pedig heves támadást intézett ellene, teljesen tönkreverte és hogy bosszút álljon testvéréért, bekergette a faluba és szüntelenül mészárolta. Mivel pedig minden ház teli volt katonákkal, sőt sokan még a tetőkre is felmásztak, egyenkint elfoglaltatta a házakat, lebontatta a háztetőket, és ekkor meglátták a katonákkal zsúfolt alsó helyiségeket. Most felülről kőtömböket dobáltatott be és rakásszámra verette agyon a katonákat, úgy hogy az egész háborúban nem volt oly szörnyű látvány, mint az a rengeteg hulla, amely most a házfalak között nagy halomban tornyosult. Ez a mészárlás teljesen megtörte az ellenség bátorságát; attól féltek, hogy majd őket is ilyen sors éri és nemsokára rengeteg menekülő embert lehetett látni a falu környékén. Herodes, ha a zord tél nem akadályozta volna meg benne, a győzelemtől fellelkesült hadseregével azonnal Jeruzsálembe vonult volna és ezzel véget is ért volna

a háború. Csakugyan Antigonos már előkészítette végleges menekülését és kivonulását a városból.

Mivel már estére hajolt az idő, a király vacsorát adatott katonáinak, maga pedig nagyon fáradtan visszavonult szobáiba, hogy megfürödjék. Ekkor megint veszedelemben forgott az élete, de az isteni gondviselés megint megmentette. Tudniillik fegyvertelen volt és éppen fürdött a ház belsejében és csak egy rabszolgafiú szolgálta ki, de a házban menekülés közben félelmében elbújt néhány ellenséges katona is. Miközben fürdött, egyszerre csak az egyik kivont karddal előreugrott rejtekhelyéről és kirohant az ajtón, azután még egy, végül a harmadik, mind fegyveresen. De úgy megijedtek, hogy nem bántották a királyt, hanem örültek, hogy nekik nem esett semmi bajuk és kirohantak a házból. Másnap Herodes levágatta a fejét az elesett Papposnak és elküldte Ferorasnak, hogy így álljon bosszút testvéréért, akit ez a tulajdon kezével gyilkolt meg.

A tél elmultával megindult hadseregével, Jeruzsálem ellen vonult és a város közelében tábort ütött. Ez már a harmadik éve volt, hogy királlyá kinevezték. De nemsokára felszedte táborát, közelebb vonult a falnak ahhoz a részéhez, ahol legkönnyebb volt bejutni a városba és a templom előtt ütött tábort, hogy ugyanúgy vegye be a várost, mint annak idején Pompeius. Három sor sáncot hányatott és ostromtornyokat építtetett s erős csapatokat helyezett ide, továbbá köröskörül kivágatta az erdőt. Ezeket a munkálatokat hozzáértő emberekre bízta és míg hadserege itt táborozott, maga Samariába ment menyegzőre, hogy feleségül vegye Aristobulos fiának, Alexandernek leányát, aki a menyasszonya volt, mint már fentebb említettem.

16. FEJEZET

Herodes és Sosius elfoglalja Jeruzsálemet. A Hasmonaeus-uralom vége

A menyegző után Sosius felvonult Phoinikia felől, seregének zömét előreküldte az ország belsejébe, maga pedig erős lovasság és gyalogság élén utána vonult. Most a király is visszatért a szamaritánusok földjéről; jócskán meggyarapította hadserege erejét, úgy hogy harcosainak száma majdnem 30.000 volt. Most ez az egész hadsereg Jeruzsálem falai alatt gyülekezett és

a város északi részén ütött tábort. Állománya tizenegy legiónyi gyalogság és 6000 főnyi lovasság volt a szíriai segédcsapatokon kívül. A hadsereg főparancsnoka Herodes volt; az ő feladata az volt, hogy megfossza trónjától Antigonost, — akit Róma ellenségének nyilvánított, — és a szenátus határozata értelmében maga foglalja el a királyi méltóságot; Sosius, akit Antonius küldött segítségül, alája volt rendelve.

A zsidók azonban, akik az egész országból összesereglettek és beszorultak a városba, bátran és keményen ellenálltak Herodesnek; szakadatlanul dícsérték Istent a templom körül és ujjongott a nép, biztatásukra, hogy Isten megmenti őket a veszedelemből. A város környékén mindent összeszedtek, úgy hogy sem embernek, sem állatnak nem volt ott már egy szemernyi élelem sem és titkos rablóvállalkozásaikkal inséget okoztak az ostromlóknak. Mikor Herodes ezt észrevette, alkalmas helyeken lesbe állította katonáit az ilyen portyázók ellen, azután fegyveres szakaszokat küldött ki, hogy élelmet szerezzenek és messziről hozatott élelmiszereket, úgy hogy az ostromlók hamarosan bővében voltak minden szükségesnek. Közben száz meg száz kéz dolgozott az ostromműveken, úgy hogy a három sánc hamarosan elkészült; ezenfelül éppen nyár is volt és sem az időjárás, sem a földművesek nem akadályozták a munkálatokat. Most azután odahúzták az ostromgépeket, döngették a falakat és mindenféle ostrom-módszert alkalmaztak. Azonban az ostromlottak nem vesztették el bátorságukat, hanem maguk is mindenféle módszereket kieszeltek, hogy az ellenség fáradozásait meghiusítsák: kirohanásaik alkalmával a készülő vagy már kész ostromgépeket felgyujtották és a kézitusában épp oly vakmerők voltak, mint a rómaiak, ámbár ezek jóval járatosabbak voltak a haditudományban. Ha a rómaiak új gépeket hoztak az elpusztított gépek helyébe, ők más gépeket állítottak szembe ezekkel; a futóárkokban dolgozó ellenséges katonákat földalatti aknákon keresztül megtámadták és folyton nyugtalanították. Egyébként inkább kétségbeesetten harcoltak, mint észszerű terv szerint és körömszakadtáig ellenálltak, ámbár óriási hadsereg ostromolta őket és rengeteget szenvedtek az éhség és az általános inség miatt. Mert az az év, amelyre az ostrom esett, éppen Sabbat-év volt. Végül sikerült az ellenségnek megmásznia a falakat és pedig először húsz önkéntes jutott fel, utánuk pedig Sosius századosai. Az első falat 40, a másodikat 15 nap alatt foglalták el. Eközben a templom körül húzódó oszlopsorok közül néhány ki-

gyulladt és Herodes azt a rágalmat terjesztette, hogy Antigonos gyujtatta fel: így akarta őt meggyűlöltetni a zsidókkal. Miután elfoglalták a templom külső részeit és az alsóvárost, a zsidók a szentély belsejébe és a felsővárosba menekültek és mivel attól féltek, hogy a rómaiak megakadályozzák őket a mindennapi áldozat bemutatásában, azt a kérelmet terjesztették elő, hogy engedjék meg nekik áldozati állatok beszerzését. Herodes teljesítette kérésüket, abban a reményben, hogy az ostromlottak most talán megadják magukat. Mikor azonban csalódott várakozásában és látta, mily makacsul védelmezik Antigonos királyságát, rohamot vezényelt s így foglalta el a várost. Szörnyű vérfürdő következett most, mert a rómaiakat elkeserítette a hosszú ostrom, Herodes hívei pedig az ellenséges zsidók közül senkinek sem kegyelmeztek meg. Rakásszámra gyilkolták a legyőzötteket az utcákon, a házakban és a templomban, ahová bemenekültek. Nem irgalmaztak sem a kisgyermekeknek, sem a törődött aggoknak, sem a gyenge asszonyoknak és ámbár a király mindenhová embereket küldött, azzal a felszólítással, hogy vessenek véget az öldöklésnek, senki sem hagyta abba, hanem a győztesek szinte őrjöngve gyilkolták a fiatalokat és öregeket egyaránt. Végre Antigonos, — aki úgy látszik sem régebbi, sem mostani helyzetét nem tudta helyesen megítélni, — előbújt a várból és Sosius lábai elé vetette magát. Ez azonban cseppet sem sajnálkozott a király balsorsán, gorombán rárivallt, Antigonénak csúfolta, azonban mégsem bocsátotta szabadon, mintha valóban nő volna, hanem megkötöztette és őrizetbe vette.

Herodesnek, miután ellenségeit leverte, elsö gondja volt elhárítani a más törzsbeli segédcsapatok erőszakoskodását. Tudniillik az idegen katonák mind összesereglettek, hogy megnézzék a templomot és szent kincseit. A király részben könyörgéssel, részben fenyegetéssel, részben még karhatalommal is, távoltartotta őket, mert a vereségnél is gyalázatosabbnak tartotta volna győzelmét, ha az idegenek megláttak volna olyasmit, amit még a zsidóknak is tilos meglátni. Ugyancsak megakadályozta Jeruzsálem feldúlását is, mert újra meg újra feltette Sosiusnak a kérdést, vajjon a rómaiak minden embert ki akarnak-e irtani és minden kincset el akarnak-e rabolni a városból és neki mint királynak pusztaságot akarnak-e itt hagyni, holott ennyi polgár lemészárlása árán még a földkerekség uralma sem kellene neki. Midőn erre Sosius azt válaszolta, hogy a katonákat az ostrom alatt elszenvedett fáradalmaik fejében mégis csak megilleti valamilyen jutalom, Herodes azt válaszolta rá, hogy maga ad jutal-

mat minden katonának a saját vagyonából. Ezzel elérte, hogy a város többi részét megkímélték és aztán be is váltotta ígéretét, mert minden katonát dúsan megajándékozott, a csapatvezéreknek értékesebb, Sosiusnak pedig valóban királyi ajándékokat adott, úgy hogy mindenki dúsan megrakodva távozott el.

Ez a szerencsétlenség Marcus Agrippa és Canidius Gallus konzulsága alatt érte Jeruzsálem városát, a 185. Olympias idején, a harmadik hónapban, még pedig ezúttal is böjtnapon, mintha csak megismétlődött volna az a csapás, amelyet a zsidók Pompeius alatt elszenvedtek, mert 27 évvel ezelőtt ugyanezen a napon foglalták el Jeruzsálemet. Sosius aranykoronát szentelt Istennek s azután elindult Jeruzsálemből, hogy a bilincsekbe vert Antigonost elvigye Antoniushoz. Herodes azonban félt, hogy Antonius esetleg megkíméli Antigonos életét és a szenátus elé utalja, hogy az vonja felelősségre, amikor aztán kiderülne, hogy Antigonos királyi nemzetségből származik, ellenben Herodes alacsony származású és akkor a születés jogánál fogva gyermekeire szállna a királyság, még akkor is, ha ő maga vétkezett a rómaiak ellen. Ebben az aggodalmában Antoniusnak nagyobb összeget küldött és rávette, hogy ölesse meg Antigonost; így aztán minden rettegéstől megszabadult. Ezzel a Hasmonaeusok uralma, amely 126 évig tartott, véget ért. Dicső és híres uralkodóház volt ez, egyrészt nemes származása és a benne örökletes főpapi méltóság miatt, másrészt a dicső tettek miatt, amelyeket őseik a nép érdekében végrehajtottak. A család csupán tagjainak belső egyenetlenkedése miatt vesztette el a királyságot, amely így Herodesre szállt, Antipatros fiára, aki a népből származott, egyszerű családból, amely a királyok szolgája volt. Így hagyományozták ránk a Hasmonaeus-uralom megszűnésének történetét.

XV. KÖNYV

1. FEJEZET

Pollio és Samaias. Herodes megöleti Antigonos főembereit és megzsarolja a várost. Antonius lefejezteti Antigonost

Előző könyvemben elmondtam, hogyan foglalta el Sosius és Herodes Jeruzsálemet és hogyan ejtette foglyul Antigonost; most részletesebben is le akarom írni ezeket az eseményeket. Miután Herodes egész Judea uralmát elnyerte, azokat a polgárokat, akik az ő pártján voltak, nagy tisztségekkel jutalmazta, az ellenpárt híveit pedig naponta kínozta és büntette. Különös kegyben állt nála a farizeus Pollio és tanítványa Samaias, mert Jeruzsálem ostroma alkalmával polgártársaiknak azt a tanácsot adták, hogy Herodest be kellett bocsátani a városba. Ugyanez a Samaias volt az, aki midőn Herodes annak idején főbenjáró bűnnel vádolta a törvényszék előtt, megrótta Hyrcanust és a bírákat és előre megmondta, hogy Herodes, akinek az életét megkímélte, később valamennyiüket megbünteti ezért; ez a jövendölés Isten rendeléséből csakugyan beteljesedett.

Jeruzsálem bevétele után Herodes összeszedte a királyi kincseket, kifosztotta a gazdag embereket s óriási mennyiségű ezüstöt és aranyat szerzett ilyen módon, amit azután Antoniusnak és barátainak ajándékozott. Azután Antigonosnak 45 előkelő hívét kivégeztette és a város kapuiban őröket állíttatott fel, hogy a kivégzettekkel együtt semmit ki ne vigyenek; a holttesteket gondosan megvizsgálták s ami ezüst, arany vagy egyéb érték volt náluk, elvitték a királynak. A zaklatások nem akartak véget érni, egyrészt mert a király rendkívül kapzsi volt és pénzre volt szüksége, másrészt mert a föld ebben az évben megműveletlenül maradt,

mivel Sabbat-év volt, amelyben nem szabad a földet megművelnünk. Antoniusnak eredetileg az volt a szándéka, hogy a fogoly Antigonost bilincsekbe verve életben tartja diadalmenetéig. Mikor azonban értesült, hogy a nép lázadásra hajlamos és Herodes iránti gyűlöletből Antigonoshoz húz, elhatározta, hogy Antiochiában lefejezteti, mert semmi más eszköze nem volt a zsidók megnyugtatására. Ezt a kappadokiai Strabon is bizonyítja, ezekkel a szavakkal: „Antonius a zsidó Antigonost elhozatta Antiochiába és lefejeztette; ő volt az első római, aki királyt lefejeztetett, mert semmi más eszköze nem volt arra, hogy észretérítse a zsidókat, hogy Antigonos helyett Herodest ismerjék el királynak; még kínzással sem lehetett rávenni őket, hogy királynak nevezzék: annyira tisztelték előbbi királyukat. Ezért úgy gondolta, hogy a szégyenletes kivégzéssel elhomályosítja Antigonos emlékét és csökkentheti a zsidók gyűlöletét Heródes iránt." Ennyit mond Strabon.

2. FEJEZET

Hyrcanus, akit a parthusok szabadon bocsátottak, visszatér Herodeshez. Alexandra erőfeszítései fia érdekében

Mihelyt Hyrcanus főpap, aki a parthusoknál élt mint fogoly, értesült róla, hogy Herodes lett a király, fölkereste őt, miután kiszabadult fogságából, még pedig a következőképpen. Midőn Barzapharnes és Pacorus, a parthusok hadvezérei elfogták Hyrcanust, aki előbb főpap volt és azután király lett, továbbá Fázaelt, Heródes testvérét, elvitték őket Parthiába. Fázael nem tudta elviselni, hogy életét gyalázatos módon bilincsekben töltse és inkább választotta a hősies halált, mint ezt az életet: öngyilkos lett, mint az imént mondtam.

Miután Hyrcanusszal megérkeztek a parthusok országába, a parthus király, Phraates, aki hallott előkelő származásáról, eleinte igen szelíden bánt vele; levétette bilincseit s megengedte neki, hogy Babylonban lakjék, ahol már amúgy is sok zsidó lakott. Ezek úgy tisztelték Hyrcanust, mint főpapjukat és királyukat, mint a többi zsidók is egészen az Eufrátig és ez kedvére volt neki. Midőn Heródes trónfoglalásáról értesült, új reménység támadt benne, először azért, mert Herodes iránt már kezdettől fogva barátságosan viselkedett, másodszor pedig mert úgy hitte, hogy emlékszik még arra a jótettére, amellyel megmentette a halálos veszedelemből, mikor a törvényszék előtt állt főbenjáró

bűn terhe alatt. Erről gyakran beszélt a zsidókkal is, akik meglátogatták; ezek azonban visszatartották és azt tanácsolták neki, hogy maradjon ott és bizonykodtak, hogy mindnyájan nagyon tisztelik és megadnak neki minden hódolatot, ami királyi és főpapi méltóságánál fogva megilleti. De még súlyosabban esik latba az a körülmény, hogy Jeruzsálemben bizonyára nem élvezhetné ezeket a kitüntetéseket, mivel Antigonos parancsára megcsonkították; a királyok sem szoktak mindig emlékezni azokra a jótéteményekre, amelyekben uralkodásuk előtt részesültek, mert a szerencse gyakran megváltoztatja gondolkozásmódjukat.

És ámbár így ostromolták, még pedig a saját érdekében, Hyrcanus mégis nagyon szeretett volna elköltözni tőlük, különösen mivel Herodes írt neki: kérje meg Phraatest és az ott lakó zsidókat, ne vegyék tőle rossz néven, hogy megosztja Herodessel az uralmat. Most van itt az ideje, hogy meghálálja élete megmentését és Hyrcanusnak is ez a legjobb alkalom, hogy elfogadja háláját. Ezzel a Hyrcanusnak szóló levéllel egyidejűleg rengeteg ajándékkal elküldte Saramallast követségbe Phraateshez és barátságosan megkérte, ne akadályozza meg őt abban, hogy az ilyen érdemes férfiú iránt lerója háláját. De nem ez volt az igazi oka kérésének, inkább attól tartott, hogy forradalom támadhat, mivel ő nem a maga érdeméért jutott trónra és ezért igyekezett Hyrcanust hatalmába keríteni vagy pedig egészen eltávolítani az útból, mint ahogy később meg is tette.

Tehát a parthus király elbocsátotta Hyrcanust, aki tele volt bizakodással; a zsidók bőven ellátták pénzzel és ő Jeruzsálembe ment. Herodes nagy tisztelettel fogadta, gyűléseken és lakomákon neki adta a főhelyet, atyjának nevezte és ezzel úgy félrevezette, hogy még a legcsekélyebb gyanú sem merült föl ellene, mintha alattomosan viselkednék. Herodes még sok mindent megtett, hogy uralmát megszilárdítsa, azonban ezzel családjában nyugtalanságot keltett. Nehogy például valamelyik előkelő ember elnyerje a főpapi méltóságot, Babylonból meghívott bizonyos Ananel nevű papot és kinevezte a főpapi méltóságra.

Azonban ezt a szégyent nem tudta elviselni Alexandra, Hyrcanus leánya és Aristobulos király fiának, Alexandernek felesége, akinek ettől két gyermeke született, tudniillik egy gyönyörű fiú, akinek Aristobulos volt a neve és egy ugyancsak gyönyörű leány, Mariamme, Herodes menyasszonya. Rendkívül fölizgatta és elkeserítette a fián esett gyalázat, hogy egy betolakodó kapta meg a főpapi méltóságot, tehát levelet írt Kleopatrának és elküldte

egy zenészével s megkérte, járjon közbe Antoniusnál, hogy elismerje fia főpapi méltóságát.

Amíg Antonius késlekedett a kérés teljesítésével, barátja, Dellius valami ügyben Judeába érkezett. Midőn megpillantotta Aristobulost, elámult az ifjú szépségén és karcsú termetén, hasonlóképpen Mariamme a király menyasszonya szépségén és hízelkedve meg is mondta Alexandrának, mily szépek a gyermekei. Ez aztán beszélgetés közben azt javasolta neki, hogy festesse le őket s küldje el a képüket Antoniusnak, aki bizonyára semmit sem tagad meg tőle, ha ezeket meglátja. Alexander megfogadta a tanácsot és elküldte Antoniusnak a képeket. Dellius még írt is barátjának és némi túlzással azt állította, hogy ezek a gyermekek véleménye szerint nem is embertől, hanem istentől származnak: ezzel pedig Antonius érzéki vágyait akarta felkorbácsolni. Ez ugyan visszariadt attól, hogy Mariammet elhozassa, mert már Herodes menyasszonya volt és egyébként sem akarta Kleopatra féltékenységét felkorbácsolni; de válaszában kérte, hogy küldjék el hozzá az ifjút s hogy a tisztesség látszatát megóvja, hozzátette: ha ugyan nem ütközik nehézségekbe. Midőn Herodes erről értesült, veszedelmesnek tartotta a tizenhatéves, ifjúsága virágában lévő, gyönyörű Aristobulost, aki még hozzá igen előkelő családból is származott, elküldeni Antoniushoz, ahhoz az emberhez, aki akkor a leghatalmasabb római volt és akiről fel lehetett tételezni, hogy nem riadna vissza feláldozni az ifjút érzéki vágyainak; mert mindenben kénye-kedve szerint cselekedett. Herodes tehát azt válaszolta, hogy ha az ifjú kiteszi lábát az országból, azonnal kitör a háború és a lázadás, mert a zsidók csak úgy lesik az alkalmat a lázadásra és felfordulásra, más király érdekében.

Miután Antonius előtt így mentegette magát, elhatározta, hogy az ifjút és Alexandrát illő módon kegyeiben részesíti; felesége Mariamme is szüntelenül ostromolta, hogy szerezze meg testvérének a főpapi méltóságot, de a maga érdekének is tartotta, mert Aristobulos, ha elnyeri ezt a méltóságot, nem távozhatik az országból. Tehát összehívta barátait és nagyon panaszkodott Alexandrára; előadta nekik, hogy az asszony az uralomra tör és Kleopatra révén akarja elérni, hogy őt letaszítsák trónjáról és Antonius az ifjút nevezze ki királynak. Ez a törekvése azonban méltánytalan, mert nem csupán leányát fosztja meg mostani tiszteletreméltó rangjától, hanem nyugtalanságokba dönti az országot, amelyet annyi fáradsággal és oly súlyos veszélyek árán szerzett meg. És ámbár nem felejtette el, hogy az asszony részéről mennyi méltánytalanság érte, mégis méltányosságot akar gyako-

rolni és szívesen ráruházza fiára a főpapi méltóságot, amelyet előbb Ananelnek adományozott, mert Aristobulos még túlságosan fiatal volt. Mivel a király ezt nemcsak úgy találomra, hanem ravasz megfontolás után mondta, hogy jelenlévő főembereit és a nőket félrevezesse, Alexandra egyrészt örült a váratlan megtiszteltetésnek, másrészt igen felindult, mert félt, hogy gyanút kelthet; sírva fakadt és azt mondta: valóban minden erejét megfeszítette, hogy Aristobulost a főpapi méltóságra segítse, mert szégyennek tartja, hogy nem ő a főpap; azonban a királyi méltóságra egyáltalában nem gondolt; nem is fogadná el, ha felajánlanák neki, mert neki már az is nagy megtiszteltetés, hogy Herodes uralkodik; ez kellőképpen biztosítja családjának a biztonságát is, mivel Herodes mindenki másnál alkalmasabb az uralkodásra; most azonban hálára kötelezi az a megtiszteltetés, amelyben fiát részesítette s ezért ezentúl mindenben engedelmeskedik a királynak; egyúttal bocsánatot kér tőle, hogy pusztán azért, mert rokonságban van vele és mert túlságosan elbizakodott, esetleg szenvedélyesen és meggondolatlanul cselekedett. Miután ezt megtárgyalták, ott tüstént kezet nyujtottak egymásnak s úgy lászott, hogy ezzel minden gyanakvást eloszlattak.

3. FEJEZET

Herodes meggyilkoltatja Aristobulost és ezért Antonius felelősségre vonja. József és Mariamme

Herodes azonnal letette Ananelt a főpapi méltóságról; mint már fentebb mondtam, nem judeai volt, hanem az Eufráton túl lakó zsidók közül származott. Valamikor tízezerszámra hurcolták el népünket Babylonba és ezektől, még pedig főpapi nemzetségből származott Ananel, aki már régóta baráti érzelmekkel viseltetett Herodes iránt. Midőn Herodes uralomra jutott, ráruházta ezt a méltóságot, most pedig törvénytelen módon elvette tőle, csak azért, hogy egy családi viszályt megszüntessen. Mert aki egyszer elnyerte ezt a méltóságot, azt többé nem lehetett megfosztani tőle. Antiochos Epiphanes volt az első, aki ezt a törvényt megszegte, mikor Józsuét megfosztotta méltóságától és testvérét Óniást nevezte ki főpappá. A második Aristobulos volt, aki testvérét Hyrcanust tette le erről a méltóságról; harmadiknak most Herodes csatlakozott hozzájuk, aki az ifjú Aristobulost nevezte ki főpappá.

Herodes azt hitte, hogy ily módon a családi viszályt meg-

szüntette. Azonban, bár kibékült Alexandrával, nem tudta kiirtani magából ellene érzett gyanúját, ámbár helyes lett volna, hanem régebbi ellenségeskedése miatt most is úgy érezte: joggal tarthat tőle, hogy az asszony valamikor lázadást szít ellene. Tehát úgy rendelkezett, hogy tartózkodjék a királyi palotában és nem engedte meg, hogy bármit is a maga kedve szerint tegyen; sőt oly gondosan őriztette, hogy napi ügyein kívül semmit sem tehetett, amiről a királynak ne lett volna tudomása. Ez lassan-lassan olyan elkeseredést keltett Alexandrában, amely nemsokára gyűlöletté fajult. Mert teli volt asszonyi gőggel és sehogysem bírta elviselni ezt a rásúlyosodó gyanakvó őrizetet és inkább elviselt volna minden elképzelhetőt, mintsem hogy megfosszák szabadságától és a tisztelet leple alatt kénytelen legyen szolgaságban és rettegésben tölteni életét. Tehát üzent Kleopatrának, elpanaszolta keserves helyzetét, és kérte, hogy tőle telhetőleg segítsen rajta. Kleopatra azt tanácsolta neki, hogy fiával együtt titokban meneküljön hozzá Egyiptomba; Alexandrának kedvére volt ez a tanács és ezt a ravasz tervet eszelte ki: két koporsót készíttetett, egyikbe magát, másikba fiát záratta be, beavatta a titokba szolgáit s meghagyta nekik, hogy az éjszaka folyamán vigyék ki őket. Úgy tervezte, hogy azonnal kimegy a tengerpartra, ahol már várja a hajó, amely Egyiptomba viszi. Azonban szolgája Aisopos, aki találkozott úrnője egyik barátjával, Sabbionnal, közölte vele a tervet, abban a hiszemben, hogy ez is a beavatottak közé tartozik, akik Antipatrost megmérgezték; ez tehát abban a reményben, hogy ha Herodesnek elárulja Alexandra szándékát, az visszafogadja kegyeibe, elárulta a királynak a tervezett szökést. Herodes mind a kettőt békén hagyta, mindaddig, míg valóban meg nem valósították tervüket és csak akkor fogatta el őket, mikor már éppen el akartak indulni. Ámbár szívesen elbánt volna Alexandrával, mégis megbocsátotta ezt a bűnét, mert attól tartott, hogy Kleopatra, aki amúgy is rossz szemmel nézte őt, még jobban meggyűlöli, ha Alexandra panaszt emel ellene. Úgy tett tehát, mintha nagylelkűségből és jóindulatból bocsátana meg neki, azonban feltette magában, hogy a fiatalembert mindenképpen elteszi láb alól; de hogy bűne ne legyen olyan feltűnő, úgy határozott, hogy ezt a tervét nem gyorsan és nem közvetlenül a most lezajlott esemény után hajtja végre.

Közben elérkezett a sátoros ünnep, amelyet nálunk nagy ünnepélyességgel ülnek meg. Herodes megvárta, míg az ünnep elmúlik és közben a néppel együtt maga is résztvett az örömujjongásban; azonban ez alkalommal gyűlölködése még külö-

nösebben ösztökélte a tervezett merénylet végrehajtására. Mert miután az ifjú Aristobulos, aki akkor 17 éves volt, az oltárhoz lépett, hogy a törvény előírása szerint áldozatot mutasson be és főpapi öltözetében a szabályok szerint végezte a vallási szertartásokat és korához képest magas termetén és szépségén és leginkább súdár alakján meglátszott előkelő származása, a nép gyönyörrel legeltette rajta szemét és visszaemlékezett nagyatyjának, Aristobulosnak nagyszerű tetteire és egészen átadta magát érzelmeinek, ujjongó örömmel köszöntötte, áldást mondott rá és általában olyan lelkesedésről tett bizonyságot, hogy tanácsosabb lett volna kevésbbé tüntető módon kifejeznie háláját a régebben élvezett jótéteményekért, tekintettel Herodesre. Mert éppen az ilyen események miatt határozta el Herodes, hogy az ifjú ellen tervezett merényletet hamarosan végrehajtja. Mikor tehát az ünnep után Alexandra meghívására Jerichóban lakomáztak, az ifjút elhalmozta kedveskedéseivel, bőséges ivásra noszogatta és hogy kedvében járjon, hajlandó volt tréfálkozni és fiatalos játékban szórakozni vele. Mivel azonban odabent igen nagy volt a hőség, fölszedelődzködtek, gyorsan kimentek, sétáltak egyet s odaértek a palota körül sorakozó hatalmas fürdőmedencékhez, amelyek enyhítették a déli forróságot. Először nézték a háziakat és barátaikat, akik a vízben uszkáltak s midőn Herodes biztatására az ifjú is hozzájuk csatlakozott, bizalmas emberei, — akiket előre kioktatott, — alighogy sötétedni kezdett, úszás közben mintegy tréfából víz alá nyomták s addig nem engedték el, amíg meg nem fulladt. Így pusztult el Aristobulos alig tizennyolc éves korában, — miután egy esztendeig töltötte be a főpapi méltóságot, amely most megint visszaszállt Ananelre.

Midőn az asszonyok hírét vették a szerencsétlenségnek, örömük gyászra változott s halottjukat csillapíthatatlanul siratták. Midőn a hír elterjedt a városban, kimondhatatlan fájdalom fogta el az embereket, minden házban úgy gyászoltak a szerencsétlenség miatt, mintha velük magukkal történt volna meg. De a legszörnyűbb fájdalmat Alexandra érezte, és ez még fokozódott, mikor megtudta, hogyan is történt az eset. Azonban mindent némán kellett elviselnie, mert attól tarthatott, hogy még nagyobb szerencsétlenség éri. Gyakran elfogta a kísértés, hogy kioltsa tulajdon életét, de mindig visszariasztotta az a gondolat, hogy ha életben marad, valamivel ő is hozzájárulhat ahhoz, hogy boszszút álljanak orozva meggyilkolt fiáért. Úgy tett tehát, mintha nem tudná, hogy fiát előre megfontolt szándékkal ölték meg és úgy gondolta, hogy ily módon annál hamarább lesz majd al-

kalma a bosszú végrehajtására, hiszen ezzel a viselkedésével semmi gyanút sem kelthetett. Maga Herodes mindenütt igyekezett azt a látszatot kelteni, mintha egyáltalában nem ő volna az oka az ifjú halálának: nemcsak hogy részt vett a gyászban, hanem úgy hulltak a könnyei, mintha valóban szívből gyászolná az ifjút. Hiszen lehetséges lett volna, hogy mikor elnézte az ifjúi szépségében meggyilkolt fiatalembert, őszinte fájdalom fogja el, ha nem lett volna egészen nyilvánvaló, hogy az ifjú halálát a maga biztonsága érdekében tartotta szükségesnek. Kétségtelen tehát, hogy ezzel a viselkedésével csak a gyanút akarta magáról elterelni. Különösen túlzó pompával rendezte meg a végtisztességet, amennyiben úgy rendelkezett, hogy rengeteg drága fűszert használjanak fel és sok kincset temessenek vele a sírba. Ezzel sikerült is legalább az asszonyok gyászát és fájdalmát enyhítenie és némi vigaszt nyujtani nekik.

Azonban az ilyesmikkel Alexandrát nem sikerült megnyugtatnia, mert fájdalma napról-napra fokozódott, valahányszor roppant szerencsétlensége eszébe jutott; elkeseredése lassankint annyira erőt vett rajta, hogy levélben értesítette Kleopatrát Herodes merényletéről és fia meggyilkolásáról. Mivel pedig ennek már régi kívánsága volt, hogy segítsen Alexandra bajain és most őszintén sajnálta sorsát, ügyét magáévá tette és szakadatlanul ostromolta Antoniust, hogy álljon bosszút az ifjú meggyilkolásáért; tűrhetetlen, hogy Herodes ilyen gaztetteket követhessen el az igazi királyi család ellen, holott csak Antonius révén jutott az ország kormányára, ami tulajdonképpen meg sem illetné. Antoniust sikerült is megnyernie magának s midőn Laodikeába érkezett, magához hívatta Herodest: igazolja magát a váddal szemben, hogy Aristobulost orozva meggyilkoltatta. Herodes féltette az életét, mert Kleopatra haragjában szüntelenül ellene izgatta Antoniust, jónak látta engedelmeskedni a felszólításnak, mivel mást nem tehetett. Tehát az ország kormányzását sógorára, Józsefre bízta és titokban megparancsolta, hogy ha neki bármi baja esik Antonius részéről, azonnal ölesse meg Mariammét: mert annyira szereti őt, hogy gyalázatnak tartaná, ha halála után más valaki élvezhetné szépségét. Arra is utalt, hogy Antonius, aki már hallott Mariamme szépségéről, nagyon megkívánta az asszonyt. Herodes, miután kiadta ezeket a rendelkezéseket, kétség és remény között elutazott Antoniushoz.

József, amíg az országos ügyekben a királyt helyettesítette, gyakran folytatott megbeszéléseket Mariamméval, egyrészt azért, mert az ügyek elintézésében szüksége volt rá, másrészt azért,

hogy a királynénak megadja az illő tiszteletet és ilyenkor többször is szóbahozta Herodest és iránta érzett nagy szerelmét. Midőn a nők, és különösen Alexandra, asszonyok módjára mosolylyal fogadták hízelkedéseit, József egyre jobban igyekezett megértetni velük a király szerelmes hajlandóságát és annyira elragadtatta magát, hogy elárulta a neki adott titkos parancsot, hogy ezzel is bizonyitsa, mennyire nem tud élni Herodes Mariamme nélkül és hogy még a halálban sem akar elválni tőle. Így beszélt József. Az asszonyok azonban ebből nem Herodes lángoló szerelmére következtettek, ami könnyen érthető, hanem kegyetlen természetére, amelynek parancsára a maga halála után is zsarnoki szívtelenséggel tör az ő életükre, tehát jövendő sorsuk felől sötét gondok aggasztották őket.

Eközben Herodes ellenségei Jeruzsálem városában azt a hírt terjesztették, hogy a királyt Antonius kínpadra vonatta és halállal büntette. Ez a hír mélyen megdöbbentette az egész királyi udvart, ami természetes is, de leginkább az asszonyokat. Alexandra most igyekezett Józsefet rávenni, hogy velük együtt meneküljön a királyi palotából és helyezkedjék a római legió védelme alá, amely akkor a város közelében táborozott, Julius parancsnoksága alatt. Mert ha a palotában lázadás tör ki, ott, mint mondották, tekintettel a rómaiak ismeretes jóindulatára, teljes biztonságban lesznek s emellett még abban is reménykedik, hogy ha Antonius meglátja Mariammét, akkor az ő jóvoltából nem csupán uralomra jutnak, hanem minden egyebet megnyerhetnek, ami királyi ősök sarjadékait megilleti.

Miközben még ezekről beszélgettek, megérkezett Herodes kimerítő levele, amelyből minden szóbeszéd és hírlelés ellenkezőjéről értesültek. Mert mihelyt Herodes megérkezett Antoniushoz, jóindulatra hangolta őt a Jeruzsálemből hozott ajándékokkal és beszélgetésük folyamán annyira lecsillapította haragját, hogy jóindulatával szemben most már hatástalanok maradtak Kleopatra szavai. Tudniillik Antonius azt mondta: nem illik egy királyt felelősségre vonni azért, amit uralkodása alatt cselekszik; mert ha ez lehetséges volna, ő maga sem szeretne király lenni. Akinek királyi méltósága és hatalma van, annak joga van tetszése szerint élni is azzal. Kleopatrának pedig értésére adta: nem illik beleavatkoznia a királyok ügyeibe. Herodes levelében mindezt megírta, továbbá azokat a megtiszteltetéseket is, amelyekben Antonius naponta részesítette a kihallgatásokon is és az étkezéseken is és hogy mindebben bőven van része, hiába acsarkodik ellene Kleopatra, aki szemet vetett az ő országára és minden elképzel-

hető módon igyekszik őt eltenni láb alól. Mivel Antonius ilyen jóindulatú iránta, a jövőben sem kell tartania semmi rossztól; hamarosan hazatér és Antonius jóindulata segítségével uralmát még jobban megszilárdítja. Kleopatra pedig most már semmit sem remélhet, mert Antonius, hogy kielégítse követeléseit, odaajándékozta neki Coelesyriát és ezzel lecsillapította duzzogását és azt is elérte, hogy már lemondott Judeára támasztott igényeiről.

Miután minderről értesültek a levélből, természetesen fölösleges volt azzal a gondolattal foglalkozni, hogy a rómaiak védelme alá helyezik magukat. Herodes azonban mégis tudomást szerzett róla. Mert midőn Antonius a parthusok ellen indult, a király visszatért Judeába és ekkor testvére Salome és anyja elárulta neki a tervet és ezenfelül Salome még megvádolta férjét Józsefet azzal is, hogy tiltott viszonyt folytatott Mariamméval. Ezt azért tette, mert már régóta gyűlölte Mariammét, még pedig azért, mert ez a köztük támadt civakodások alkalmával gyakran szemére lobbantotta neki és testvéreinek alacsony származásukat. Herodes azonban, aki szenvedélyesen szerette Mariammét, felháborodott a hír hallatára és alig tudott uralkodni dühén. S nehogy szenvedélyében valami elhamarkodott cselekedetre ragadtassa magát, amit később meg kellene bánnia, erőt vett magán és Mariammét négyszemközt vonta felelősségre Józseffel folytatott beszélgetései felől. Mivel pedig az asszony esküvel erősítette ártatlanságát és mindent felhozott a maga igazolására, amit csak ártatlanok felhozhatnak, lassankint meggyőzte a királyt a rágalom alaptalanságáról. Most tehát csillapult haragja s mivel fölülkerekedett felesége iránt érzett szerelme, végül már bocsánatot is kért tőle, hogy ily könnyelműen hitelt adott a rágalomnak, megköszönte neki erkölcsös viselkedését s bizonyságot tett mélységes szerelméről. És mint ilyen alkalmakkor legtöbbször történni szokott, végül mindketten sírva fakadtak és szívből megölelték egymást. Mivel a király újra meg újra biztosította őt határtalan szerelméről és igyekezett viszontszerelmet ébreszteni benne, Mariamme ezt felelte neki: „Egyáltalán nem valami nagy szerelem bizonyitéka az a parancsod, hogy ártatlanságom ellenére öljenek meg abban a pillanatban, mihelyt Antonius részéről valami bajod esik." Ezek a szavak fájtak a királynak, kibontakozott karjaiból, haját tépte és hangosan felkiáltott: íme, itt a világos bizonyiték, hogy tiltott viszonyt folytatott Józseffel. Mert ez semmiesetre sem árulta volna el neki titkos megbízatását, ha nem lettek volna igen bizalmas lábon egymással. A király majdnem megölte feleségét, de haragjának ezt a kitörését mégis meg-

gátolta nagy szerelme, ámbár csak alig-alig bírt uralkodni magán. Józsefet pedig kihallgatás nélkül kivégeztette és Alexandrát, aki mindennek az oka volt, börtönbe vettette.

4. FEJEZET

Kleopatra, miután Antonius neki ajándékozta Judea egy részét és Arábiát, ellátogat Judeába. Herodes dúsan megajándékozza és hazakíséri Egyiptomba

Eközben Syriában megint nyugtalanság tört ki, mert Kleopatra szakadatlanul háborúra ösztökélte Antoniust valamennyi szomszédja ellen. Igyekezett rábeszélni arra, hogy valamennyinek az uralkodóit kergesse el és az uralmat adja át neki, és mivel Antonius nagyon szerette őt, rendkívüli befolyással volt rá. Nagyravágyó asszony volt, semmiféle igazságtalanságtól nem riadt vissza, ha azt céljai érdekében felhasználhatta. Így például tizenötéves öccsét, akiről tudta, hogy utódja lesz a trónon, megmérgeztette és hugát Arsinoet, midőn Ephesosban az Artemistemplomba menekült, Antonius segítségével megölette. Ahol bármi csekély reménye lehetett arra, hogy pénzt szerezhet, nem kímélt sem templomot, sem sírt; nem volt olyan szent hely, hogy erőszakkal meg ne fosztotta volna kincseitől és nem volt olyan közömbös hely sem, hogy be ne ment volna, ha azt remélhette, hogy telhetetlen kapzsiságát ott kielégítheti. Szóval ennek a telhetetlen és érzéki nőnek semmi sem volt elég és minden hiányzott neki, ha nem kaphatta meg, amit kívánt. Ezért szüntelenül zaklatta Antoniust, hogy másoktól vegye el a birtokokat és ajándékozza neki. Midőn most Syriában találkozott vele, ezt az országot is szerette volna hatalmába keríteni. Ezzel a szándékkal megölette Lysaniast, Ptolemaeus fiát, azzal az ürüggyel, hogy fel akarta lázítani a parthusokat és azt követelte Antoniustól, hogy Arábiát és Judeát vegye el királyaiktól és adja neki. Ez az asszony annyira behálózta Antoniust, hogy nemcsak a legbizalmasabb viszonyban volt vele, hanem mintha csak megbabonázta volna, kötelességének érezte, hogy minden szeszélyét teljesítse. Azonban mégiscsak visszariadt attól, hogy nyilvánvaló igazságtalanságokat kövessen el; mégsem akart mindenben engedni neki és ezzel túlságosan nagy megbotránkoztatást kelteni. Hogy tehát ne utasítsa el kereken a kérését, másrészt pedig hogy minden követelésének a teljesítésével ne tűnjék fel igazságtalannak ország-világ

előtt, mindegyik királytól csak országának egy részét vette el és ezt ajándékozta Kleopatrának. Neki adta azokat a városokat is, amelyek az Eleutheros folyó és Egyiptom közé esnek, Tyrus és Sidon kivételével, mert tudta, hogy ezek ősidőktől fogva szabadok voltak, ámbár a királynő folyton zaklatta, hogy ezeket is ajándékozza neki.

Miután Kleopatra ennyit elért, és Antoniust armeniai hadjáratán egészen az Eufrátig elkísérte, visszafordult, Apameába és Damaskusba ment és onnan Judeába indult. Itt találkozott vele Herodes és bérbevette tőle Arábiának azt a részét, amelyet ajándékba kapott, továbbá Jericho területének jövedelmeit. Tudniillik, ennek a vidékén terem a balzsamcserje, az ország legértékesebb növénye, amely máshol sehol sem tenyészik; továbbá sok és pompás datolyapálma. Mivel Kleopatra itt hosszabb ideig tartózkodott és Herodessel sűrűn érintkezett, megpróbálta a királyt is bizalmasabb viszonyra csábítani, mert természeténél fogva nyiltan hajhászta az érzéki élvezeteket; akár azért tette ezt, mert csakugyan beleszeretett, akár pedig azért, — és ez a valószínűbb, — mert olyasmit forgatott a fejében, hogy ha sikerül házasságtörésre csábítania, újabb oka lesz bizonyos ármánykodásokra. Szóval úgy tetette magát, mintha halálosan szerelmes volna bele. Herodesnek azonban már régen ellenszenves volt a királynő; tudta, hogy mindenkit üldöz szerelmével és hitte, hogy ha féktelen szenvedélyében megtántorodik, akkor joggal megútálja őt; ha pedig mindezt alattomos szándékkal tette, akkor meg kell előznie őt és megbüntetni; tehát csábításait visszautasította, azután tanácsot tartott főembereivel, vajjon ne ölesse-e meg a királynőt, minthogy erre most alkalom kínálkozik? Ezzel sok embert megmentene a kellemetlenségektől, akiknek eddig terhükre volt s akiknek ezután terhükre lehet és ez Antoniusnak is hasznára volna, mert hiszen hozzá sem maradna hű a királynő, ha egyszer Antonius abba a helyzetbe kerülne, hogy rászorulna. Azonban főemberei lebeszélték erről a szándékáról és megmagyarázták neki mindenekelőtt, hogy nem való ilyen kétségtelen veszélynek kitennie magát, mivel most fontosabb dolgai vannak; ezért kérték és könyörögtek neki, ne cselekedjék elhamarkodottan. Mert bizonyos, hogy Antonius ezt a tettet nem hagyná megtorlatlanul, még akkor sem, ha meggyőződése, hogy neki is haszna lehetne belőle. Sőt Kleopatra iránt érzett szerelme csak még jobban fellángolna, valahányszor eszébe jutna, hogy csellel és erőszakkal ragadták el tőle. Herodes sem tudná elfogadhatón igazolni magát, azért, hogy merényletet követett el

korának legtekintélyesebb és leghatalmasabb asszonya ellen. A merénylet haszna, ha ilyesmiről egyáltalán beszélni lehet, egészen jelentéktelen volna, mivel nagy vakmerőség kellene hozzá és tulajdonképpen Antonius szerelmének kihívását jelentené. Ebből nyilvánvaló, hogy Herodes nagy és beláthatatlan szerencsétlenségbe döntené királyságát és nemzetségét; másrészt könnyű szerrel megteheti, hogy kitérjen a bűn elől, amelyre az asszony csábítja és tisztességgel kimeneküljön a csávából. Ezekkel a riasztó szavaikkal és utalásukkal a fenyegető veszélyre sikerült is lebeszélni őt szándékáról. Ezután Herodes ajándékokkal halmozta el Kleopatrát és elkísérte Egyiptomba.

Miután Antonius leigázta Armeniát, Artabazest, Tigranes fiát, fiaival és satrapáival együtt foglyokként Egyiptomba küldte és a zsákmányolt királyi kincsekkel együtt Kleopatrának ajándékozta. Armenia trónját Artaxias, Artabazes legidősebb fia foglalta el, aki akkor elmenekült. Később azonban elűzte őt Archelaos és Nero császár, akik öccsét, Tigranest ültették a trónra. De ezekről később beszélek.

Az adókat az ajándékba adott országrészekkel együtt ugyancsak Kleopatrának juttatta Antonius; Herodes ezeket mindig pontosan fizette, mert nem tartotta volna helyesnek Kleopatrának okot adni az elégedetlenkedésre. Az arab király, akitől Herodes hajtotta be az adót, egy ideig fizette ugyan az évi kétszáz talentumot, később azonban késedelmeskedett, és ha sok unszolásra végre megfizette a járandóságok egy részét, ezt mindig csak úgy tette meg, hogy egyúttal ki is bújt minden büntetés alól.

5. FEJEZET

Herodes háborúja az arabok ellen. A nagy földrengés. Herodes beszéde katonáihoz

Mivel az arab király ilyen megbízhatatlannak bizonyult és végül kötelezettségének már egyáltalán nem tett eleget, Herodes fegyverrel akarta rákényszeríteni, azonban az időközben kitört római polgárháború ebben megakadályozta. Ebben az időben küszöbön állt az actiumi ütközet, amely a száznyolcvanhetedik Olympias idejére esett és amelyben Antoniusnak és Octavianusnak meg kellett küzdenie a világuralomért. Herodes országa ebben az időben már régen kitűnően meg volt művelve és ő a jövedelmekből hatalmas vagyont halmozott fel, tehát had-

sereget toborzott, pompásan fölszerelte és ezzel segítségére akart menni Antoniusnak. Azonban Antonius megértette vele, hogy nincs szüksége segítségére; inkább megbízta azzal, hogy az arab király ellen indítson hadat, akinek a hűtlenségéről Herodes és Kleopatra révén értesült. Kleopatra tudniillik nagyon szerette volna, ha ez a kettő háborúba keveredik egymással, mert ebből csak ő remélhetett hasznot. Herodes tehát, mikor megkapta Antonius megbízását, visszafordult és felkészült, hogy betörjön Arábiába. Azután gyalogsággal és lovassággal felvonult, Diospolisba érkezett s ott szembeszálltak vele az arabok, mert azok is résen voltak s felkészültek a háborúra. Véres csatát vívtak és a zsidók győztek. Azonban az arabok nemsokára ismét nagy hadsereget gyűjtöttek a coelesyriai Kana falu mellett. Erre a hírre Herodes haderejének javarészét az arabok ellen vetette és amint Kanához közeledett, elhatározta, hogy tábort üt és sánccal erősíti meg, hogy alkalmas időben csatára állhasson. De miközben ehhez készülődött, a zsidó katonák hangosan kiáltozni kezdtek, hogy vezesse őket rögtön az arabok ellen; mert egyszerre csak heves harci vágy szállta meg őket, mivel úgy érezték, hogy pompásan föl vannak szerelve és különösen azok a katonák kívánták a csatát, akik az előbbi ütközetben is résztvettek. Mivel hadserege ilyen nagy lelkesedést és harci vágyat tanusított, a király elhatározta, hogy ezt a készséget javára fordítja, tehát beszédet intézett katonáihoz, hogy nem akar útjába állni vitézségüknek, és maga vonult elsőnek a csatába, csapatai pedig teljes rendben követték. Ekkor az arabokat hirtelen rémület fogta el, úgy hogy csak rövid ideig tudtak ellenállni és hamarosan megfutamodtak. Mind egy szálig ott pusztultak volna, ha egy bizonyos Athenion nem húzta volna keresztül a zsidók és Herodes számításait. Ez az Athenion Kleopatra nevében a neki ajándékozott arab terület főparancsnoka volt és mivel rossz viszonyban volt Herodessel, nem akarta készületlenül megvárni a háború végét, hanem elhatározta, hogy ha az arabok maradnak fölül, akkor nyugton marad, ha ellenben az arabok húzzák a rövidebbet, — ami valóban megtörtént, — akkor megtámadja a zsidókat. Tehát hadseregével megtámadta a zsidókat, akik a harcban már kifáradtak és azt hitték, hogy övék a győzelem, és súlyos csapást mért rájuk. Mivel a zsidók ereje az ellenség elleni harcban kimerült, ők pedig csak lagymatagon aknázták ki győzelmüket, a pihent támadók könynyen visszaszorították őket, úgy hogy súlyos veszteségeket szenvedtek a lovasság számára alkalmatlan sziklás területen, amelyhez ellenfeleik hozzászoktak. Mikor az arabok látták, mily két-

ségbeesett helyzetbe kerültek ellenfeleik, újra fellángolt bátorságuk és újra támadásra indultak, a zsidókat tönkreverték és megszalasztották és rengeteget megöltek közülük. Így a zsidók javarésze elesett és csak kevesen tudtak visszamenekülni a táborba. Herodes ugyan igyekezett villámgyorsan segítséget hozni, mikor látta katonái szorongatott helyzetét, de akármennyire sietett, a segítség már elkésett, mert az arabok már a zsidó tábort is elfoglalták. Ők is nagyon büszkék voltak váratlanul kivívott győzelmükre és az ellenséges harsereg teljes megsemmisítésére. Ekkor Herodes portyázásokra adta magát, a hegyekben ütött tábort és folytonos kitörésekkel nyugtalanította az arabokat, azonban óvakodott nyílt csatára kiállni. Ezzel a módszerrel sok kárt tett ellenségeiben és igyekezett lehetőleg jóvátenni az elszenvedett vereséget.

Az actiumi csata idején, amelyet Herodes uralkodásának hetedik évében vívott meg Octavianus és Antonius, Judeát olyan földrengés pusztította el, amilyent még sohasem éltek meg; az országban rengeteg állat elpusztult és az összeomlott házak romja alatt mintegy háromezer ember halt meg; a hadsereget azonban, mivel szabad ég alatt tartózkodott, semmi baj sem érte. Mikor az arabok ennek a csapásnak hírét vették azoktól, akik a zsidók iránti gyűlöletükben az araboknak kedvükben akartak járni és éppen ezért túlozták is az eseményeket, egyszerre nagyon nekibátorodtak, mintha semmiféle ellenállástól sem kellene többé tartaniok, mivel az ellenséges ország elpusztult s rengeteg ember meghalt. Sőt a zsidók követeit, akik a földrengés után hozzájuk mentek, hogy békét kössenek velük, elfogták s kivégeztették és nagy lelkesedéssel megtámadták a zsidó sereget. A zsidóknak azonban semmi kedvük sem volt harcba bocsátkozni velük, mert a rájuk szakadt súlyos csapás szinte kétségbeejtette őket és sokkal gyengébbnek érezték magukat, hogysem szembeszállhatnának az ellenséggel; hiszen országuk rendje egészen felborult és semmiféle segítségre nem számíthattak. Ebben a kétségbeesett helyzetben a király beszédet intézett a csapatvezérekhez és igyekezett őket felrázni csüggedésükből, hogy megint megembereljék magukat; miután tehát a főembereknél célját elérte, az egész hadsereghez fordult, amelyhez eddig nem mert beszélni, mivel a sorscsapás egészen tönkretette és a következő buzdító beszédet tartotta:

„Katonák, jól tudom, hogy az utóbbi időben sok minden történt, ami nagyon lesujtott bennünket és meglehet, hogy az ilyen szörnyű helyzetben még a legbátrabb ember is elveszti bátorságát. Mivel azonban most háborúra kényszerítenek bennünket és mivel

semmi olyan dolog nem történt velünk, amit dicső haditettel nem lehetne jóvátenni, bátorítani akarlak benneteket és meg akarom mutatni, hogyan tehettek újra bizonyságot régi vitézségtekről. A háborúról bebizonyítom nektek, hogy igazságos okunk van rá, hiszen ellenségeink igazságtalansága kényszerített rá; ez pedig, ha jól meggondoljátok, megacélozza ellenállástokat. Azután azt is bebizonyítom, hogy azokat a bajokat, melyek most ránk súlyosodnak, semmibe kell vennünk és hogy alapos reményünk van a győzelemre. Kezdem az első bizonyítékkal és szavaim igazságára titeket magatokat hívlak tanúkul. Nagyon jól tudjátok, mily galádul cselekedtek az arabok, s mily hűtlenül és istentelenül viselkedtek, ahogy már a barbárok szoktak. Különösen sok kárt okoztak nekünk kapzsiságukkal, irígységükkel és alattomos támadásukkal, de minek vesztegessek erre még több szót? Ki mentette meg őket, midőn az a veszedelem fenyegette, hogy elveszítik szabadságukat és Kleopatra rabszolgái lesznek? Csak azért menekültek meg attól, hogy még nagyobb baj ne érje őket, mert én barátságban vagyok Antoniusszal, ő pedig jóindulattal van irántunk, hiszen Antonius semmit sem tett, ami gyanút kelthetett volna bennünk. Mikor pedig mindkettőnk területének egy-egy részét Kleopatrának akarta ajándékozni, ebben az ügyben is minden gondot magamra vállaltam és dús ajándékokkal békét szereztem, az első kétszáz talentumot a magaméból fizettem és kezességet vállaltam a másik kétszáz talentumért, amelyet az országra vetett ki. És az arabok ebben sem tartották meg nekünk adott szavukat. Ha már magábanvéve is méltánytalan, hogy a zsidók a saját javaikból bárkinek járulékokat és adókat fizessenek, még kevésbbé helyénvaló, hogy azok helyett fizessünk, akik nekünk köszönhetik megmenekülésüket és még hozzá, mikor az arabok, akik saját bevallásuk szerint hálára vannak kötelezve irántunk, megsértettek és megcsaltak bennünket, holott nem ellenségeik voltunk, hanem barátaik; ha pedig az adott szó még a halálos ellenségek között is szent, mennyivel szentebbnek kell lennie barátok között! — Persze szó sem lehet hűségről olyanoknál, akik minden eszközt megengedettnek tartanak, ha azon a révén valami haszonra tehetnek szert. De egyáltalán kétséges lehet-e előttetek, hogy az ilyen becstelen embereken bosszút kell állnunk, mikor Isten maga parancsolta meg, hogy gyűlöljünk minden kevélykedést és jogtalanságot és mikor nemcsak igazságos, hanem egyúttal szükséges háborút is viselünk? Hiszen követeink meggyilkolásával olyan jogsértést követtek el, amelyet görögök és barbárok egyformán hitványnak tartanak. Mert a görögök fel-

fogása szerint a követek szentek és sérthetetlenek; és mi is a legfontosabb rendelkezéseket és legszentebb törvényeinket angyalok útján kaptuk, akik Isten követei. Ilyen hatalma van ennek a névnek, mert a követ az emberek szemében Isten képviselője és megvan a hatalma, hogy kibékítse egymással az ellenségeket. Tehát elképzelhető-e nagyobb gaztett, mint azoknak a meggyilkolása, akiket azért küldtek ki, hogy a megegyezésről tárgyaljanak? És azok, akik ilyen gaztettet elkövettek, hogyan lehetnének még életükben nyugodtak és hogyan lehetnének a háborúban szerencsések? Én ezt elképzelhetetlennek tartom. Valaki talán ellenünk vethetné, hogy a jog ugyan mellettünk szól, az ellenség azonban erősebb és nagyobb számú. Azonban az efféle beszéd semmiféle hatással sem lehet rátok, mert akinek az oldalán a jog van, amellett van az Isten; és ahol Isten van, ott van a vitézség és hatalom. Gondoljunk továbbá régi tetteinkre: az első csatában győztünk, a másodikban az ellenség semmiféle ellenállást sem tanusított, hanem azonnal megfutamodott, mert nem bírta ki ellenállhatatlan rohamunkat. Mikor már győztünk, megtámadott bennünket Athenion, még pedig minden hadüzenet nélkül. Hát ez nem inkább csel és alattomosság-e, mint vitézség? Miért veszítenők el tehát bátorságunkat olyan esemény miatt, amelynek inkább fokoznia kellene bizakodásunkat? És hogyan kelthetnének bennünk félelmet olyan emberek, akik mindig alulmaradtak, valahányszor nyílt csatában mérkőztek velünk; ha pedig látszólagos győzelmet vívtak ki, azt csak alattomoskodás árán érhették el? Ha pedig valaki mégis vitézeknek tartja őket, akkor miért nem ösztökéli őt éppen ez még nagyobb harci kedvre? Igazán nem a bátorság jele gyengébbeket megtámadni, hanem inkább az erősebbeket legyőzni; ha pedig valaki a hazánkat sujtó nyomorúságok miatt elkeseredett, vagy pedig éppen a földrengés miatt elcsüggedt, gondolja meg mindenekelőtt, hogy az ilyen csapásokat az arabok sokkal nagyobbaknak látják, mint amilyenek a valóságban, azután pedig, hogy nem illik elcsüggednünk amiatt, ami ellenségünket bizakodással tölti el. Mert nem azért ilyen elbizakodottak, mintha valami nagy szerencse érte volna őket, hanem azért, mert abban reménykednek, hogy a sorscsapások ereje megtör bennünket. Ha azonban megtámadjuk őket, majd megtörjük elbizakodottságukat és akkor azután igazán reménykedhetünk, mert már nem kell ennyire elbizakodott ellenséggel harcolnunk. Tehát ne csüggedjetek és ne higyjétek, hogy szerencsétlenségünk az Isten haragjának következménye; ellenkezőleg, inkább a puszta véletlennek kell tulajdonítani. Ha azonban Isten elhatározása

bocsátotta volna ránk, már akkor is végét vetette volna más elhatározásával, mert Isten beéri azzal, ami történt. Mert ha továbbra is sujtani akart volna bennünket, akkor bizonyára nem változtatta volna meg ily hamar elhatározását; hogy azonban az ő akarata, hogy ebbe a háborúba belevágjunk, és hogy ezt a háborút igazságosnak is tartja, azt világosan tudtunkra adta. Mert mialatt az országban mindenütt rengetegen elpusztultak a földrengés miatt, egyetlenegy katonánknak sem esett semmi baja, inkább mind épségben megmaradt, és Isten ezzel adta értésetekre, hogy még akkor sem történt volna semmi bajotok, ha feleségetekkel és gyermekeitekkel vonultatok volna háborúba. Ha mindezt meggondoljátok és — ami még ennél is több — nem felejtitek, hogy Isten mindig mellettetek fog harcolni, akkor igazságos és véres bosszút állhattok azokon, akik hűtlenek lettek barátaikhoz, engesztelhetetlenek voltak a háborúban, áruló módon bántak követeinkkel és akiket vitézség dolgában mindig felülmúltatok."

A zsidók harci kedve ennek hallatára igen megnövekedett. Herodes bemutattatta a hagyományos áldozatot, azután gyorsan megindult a Jordánon át az arabok ellen és az ellenség közelében ütött tábort. Elhatározta, hogy a zsidók és arabok közt lévő várat elfoglalja, mert ezt fontosnak tartotta arra az esetre is, ha gyorsan megtörténik az összeütközés az ellenséggel, de arra az esetre is, ha a harc sokáig elhúzódik; mert ebben az esetben a várat megerősített tábor helyett használhatná. Azonban az araboknak ugyanez volt a haditervük, tehát ezért a várért folyt a harc. Először csak apró csatározások folytak, azután azonban közelharcra került a sor és mindkét részen sokan elestek, végül is az arabok alulmaradtak és hátrálni kezdtek. Ez megnövelte a zsidók önbizalmát és mivel a király tudta, hogy az arabok semmiképpen sem bocsátkoznak megint harcba, első dolga volt lerombolni az ellenséges sáncokat és megrohamozni az arab tábort. Az ellenség rendetlenül, kedvetlenül és a győzelem minden reménye nélkül állt ki közelharcra és csak azért tanusított ellenállást, mert számbeli fölényben volt és kényszerítették a harcra. S így kemény ütközet fejlődött ki, amelyben mindkét részen sokan elestek; végül az arabok megfutamodtak, a zsidók pedig vágták a menekülőket, akik nem csupán ellenségeik kardjától, hanem bajtársaik fegyvereitől is hullottak; ugyanis ebben a rengeteg embertömegben szörnyű zűrzavar támadt, az arabok egymást tapostak halálra és egymást sebesítették meg tulajdon fegyvereikkel és így történt, hogy ötezren elestek. A maradék az egyik várba menekült, de mivel sem élelmiszer, sem víz nem volt ott, semmi reménye sem

lehetett a megmenekülésre. A zsidók üldözőbe vették őket, azonban nem tudtak azonnal benyomulni a várba, tehát körülzárták és szigorúan őrizték a szorosokat és ezzel lehetetlenné tették az ellenségnek a menekülést és a fölmentést.

Az arabok ebben a helyzetükben követeket küldtek Herodeshez, elsősorban hogy békéről tárgyaljanak, azután pedig hogy az elviselhetetlen vízhiányon segítsen. Herodes azonban bosszút akart állni az elszenvedett sérelmekért, tehát nem fogadta a követeket, nem fogadott el váltságdíjat a foglyokért, nem fogadta el semmiféle javaslatukat, tehát az arabokat a szomjúság és az inség végre is arra kényszerítette, hogy megadják magukat; megbilincselték és elszállították őket. Ily módon öt nap alatt négyezer arabot hurcoltak fogságba. A hatodik napon a többiek elszánták magukat, hogy még egy kitöréssel próbálkoznak és lecsapnak az ellenségre, mivel inkább választották a harc kockázatát, mint a gyalázatos éhhalált, tehát kitörtek a sáncokból, azonban a testi és lelki kimerültségtől semmi érdemleges ellenállást nem tudtak tanusítani és már inkább a halált tartották nyereségnek, az életet pedig gyötrelemnek: ezért mindjárt az első összecsapásban mintegy hétezer ember elesett. Az arabok vereségük után minden bátorságukat elvesztették; megcsodálták Herodes hadvezéri tehetségét, megadták magukat és elismerték őt uruknak. Herodes pedig büszke volt hadiszerencséjére és hősiességéért általános csodálattól övezve tért haza.

6. FEJEZET

Herodes meggyilkoltatja Hyrcanust, Octavianushoz utazik és ez szívesen fogadja. Nem sokkal utóbb maga is fényes fogadtatást rendez Octavianus tiszteletére Ptolemaisban

Herodes minden dolgát oly tökéletesen elintézte, hogy már úgy látszott, mintha sehonnan sem érhetné kellemetlenség. Mégis az actiumi győzelem után, amelyben Octavianus tönkreverte Antoniust, abban a veszedelemben forgott, hogy mindent elveszít. Mert a csata után nem csupán Herodes mondhatott le minden reményről, hanem barátai is, ellenségeik pedig örvendeztek, hiszen valószínű volt, hogy Herodes most nem kerülheti el büntetését, mert baráti viszonyban volt Antoniusszal. Barátai teljesen elvesztették bátorságukat, ellenségei pedig színleg részvétet mutattak, magukban azonban ujjongtak, mert remélték, hogy most már számukra kedvezőbb fordulat következik. Herodes ebben a

helyzetében tanácsosnak látta eltenni láb alól Hyrcanust, mert most már csak ő élt a királyi családból. Tudniillik úgy gondolta: csak előnyös lehet ránézve, ha megmenekülhet ebből a fenyegető veszélyből és akkor már senki sem lesz, aki nála méltóbb lenne a királyi székre és megkísérelhetné, hogy megszerezze az uralmat. Ha azonban Octavianus kivégezteti őt, akkor legalább ne legyen meg Hyrcanusnak se az az öröme, hogy utódja lehet a királyságban.

Miközben Herodes így töprenkedett magában, magának Hyrcanusnak a barátai adtak neki alkalmat terve megvalósítására. Hyrcanus szelid természetű ember volt és sem most, sem máskor nem óhajtott beleavatkozni az államügyekbe, nem is gondolt semmiféle lázadásra, hanem megelégedett helyzetével és mindent a sorsra bízott. Viszont Alexandra az uralomra vágyott és féktelen vágy hajtotta, hogy valami fordulatot idézzen elő, tehát felbiztatta atyját Hyrcanust: ne hagyja nyugton Herodest, hogy egyre-másra elkövethesse a gaztetteket családja ellen, hanem fordítsa már most a maga hasznára azokat a reményeket, amelyek a jövőben kecsegtetik; aztán arra kérte, hogy írjon Malchus arab fejedelemnek, kérje meg, hogy fogadja magához és adjon neki biztos kíséretet; mert ha az ő eltávozásuk után Herodest, mint Octavianus ellenségét utóléri megérdemelt végzete, akkor visszaszáll rájuk az uralkodás, részben származásuk miatt, részben azért, mert a nép őszintén ragaszkodik hozzájuk. Hyrcanus ezeket a tanácsokat eleinte egyáltalán meg sem hallgatta, midőn azonban Alexandra asszonyi makacssággal éjjel-nappal ezzel zaklatta és folyton Herodes ármánykodásairól beszélt, végre engedett a rábeszélésnek és egy Dositheos nevű emberével levelet küldött az arab fejedelemnek, amelyben megkérte, hogy küldjön lovasokat, akik majd magukkal viszik őt és elkísérik a Holt-tengerig, amely háromszáz stadionnyira van Jeruzsálemtől. Dositheosban különösen megbízott, mert nemcsak neki, hanem Alexandrának is őszinte híve volt, egyúttal pedig minden oka megvolt rá, hogy gyűlölje Herodest, mert rokona volt annak a Józsefnek, akit Herodes kivégeztetett és testvérük azoknak, akiket Antonius parancsára régebben Tyrusban legyilkoltak. És mégsem tartotta kötelességének, hogy hű legyen Hyrcanushoz; Herodes kegyét többre becsülte és ezért kiszolgáltatta neki a levelet. Herodes megdícsérte hűségéért és meghagyta neki, hogy a levelet újra zárja le, pecsételje le, vigye el Malchusnak és vegye át válaszát, mert neki fontos érdeke, hogy annak a vé-

leményét is megismerje. Dositheos mindezt készségesen megtette; az arab fejedelem azt válaszolta, hogy szívesen befogadja Hyrcanust, kísérőivel és a pártján lévő zsidókkal együtt; biztos kíséretet is ad nekik és egyébként is minden kívánságát teljesíti. Mikor Herodes megkapta ezt a levelet, magához hivatta Hyrcanust és megkérdezte, vajjon kötött-e valami megegyezést Malchusszal. Hyrcanus kereken tagadta ezt, Herodes azonban a synedrion előtt felmutatta a levelet, őt pedig utána azonnal kivégeztette.

Ezeket az eseményeket Herodes király emlékiratai alapján írtam meg. Mások szerint azonban nem így történt a dolog; Herodes nem csupán az imént említett okból helyezte vád alá és ítélte halálra Hyrcanust, hanem alattomos áskálódásai miatt is. Tudniillik ezek azt írják, hogy Herodes egy lakomán anélkül, hogy csak célzott volna is valami gyanúra, megkérdezte Hyrcanust, vajjon kapott-e levelet Malchustól, mire ez azt felelte, hogy igenis kapott tőle levelet, azonban nem volt benne semmi egyéb, csupán üdvözlet az ő részére. Erre Herodes megint azzal a kérdéssel fordult hozzá, vajjon kapott-e ajándékokat Malchustól; és mikor erre azt a választ kapta, hogy csak négy hátaslovat kapott, a király ezt megvesztegetésnek és árulásnak minősítette és ezért ítélte halálra. Hogy pedig Hyrcanus ártatlanul bűnhödött halállal, azt azzal igyekeznek bizonyítani, hogy szelídlelkű ember volt s még ifjúkorában sem adta jelét semmiféle elszántságnak vagy vakmerőségnek és hogy akkor is, mikor uralomra jutott, majdnem teljesen átengedte az uralmat Antipatrosnak. Ehhez járul még az is, hogy akkor már átlépte nyolcvanadik évét és nagyon jól tudta, hogy Herodes uralma megrendíthetetlen, sőt átkelt az Eufráton, ott hagyta azokat, akik a folyamon túl oly nagy tisztelettel övezték és Herodes hatalmába adta magát. Enélfogva teljesen hihetetlen és jellemével is teljesen összeférhetetlen, hogy lázadást tervezett volna. Inkább az a látszata a dolognak, hogy ezt az okot Herodes csak úgy kitalálta.

Így fejezte be Hyrcanus hányatott és változatos életét. Midőn anyja, Alexandra, uralomra jutott, ő lett a zsidó nép főpapja és kilenc évig töltötte be ezt a tisztet. Aztán anyja halála után maga vette át az uralmat, de csak három hónapig uralkodott, mert testvére, Aristobulos elűzte. Pompeius ismét visszahelyezte minden méltóságába és akkor negyven esztendeig meg is maradt ebben. De azután Antigonos megint megfosztotta az uralomtól s megcsonkítottan és fogolyként élt a parthusoknál.

Bizonyos idő mulva visszatért hazájába, mert csábították Herodes ígéretei; azonban abból, amit remélt, semmi sem teljesedett, hanem inkább még több súlyos sorscsapás érte s még a legszörnyűbbet is el kellett szenvednie: aggastyán korában méltatlan halállal halt meg. Úgy látszik, mérsékelt és szelíd természetű ember volt s mivel nem szívesen foglalkozott államügyekkel s az uralkodás művészetében sem volt járatos, mindig másokra bízta a kormányzást. Ez a túlságos szelídsége az oka annak is, hogy Antipatros és Herodes annyira elhatalmasodhatott, hogy ez az utóbbi aztán jog és törvény ellenére halállal büntethette.

Herodes, miután Hyrcanust is eltette láb alól, elindult Octavianus meglátogatására, azonban, mivel jóbarátságban volt Antoniusszal, semmi jót sem várhatott tőle. Emellett gyanakodott Alexandrára, hogy távollétét arra használja majd, hogy lázadásra izgassa a népet és az ország kormányában fordulatot idézzen elő. Tehát a kormányzást öccsére Ferorásra bízta, anyját elvitte Cyprusba, testvéreit és gyermekeit Masadában helyezte el és öccsét megbízta, hogy továbbra is tartsa meg a hatalmat, ha arról értesülne, hogy neki valami baja esett. Feleségét, Mariammét, akit nem hagyhatott együtt testvéreivel és anyjával, mert ellenséges viszonyban volt velük, édesanyjával, Alexandrával együtt az Alexandreion erődben helyezte el és védelmükkel kincstárosát, Józsefet, bízta meg, továbbá az ituraeai Soemust, akiket kezdettől fogva legmegbízhatóbb híveinek tartott és most az asszonyok őrizetére rendelt, mintegy különös kitüntetésképpen. Egyúttal szigorú parancsot kaptak, hogy abban a pillanatban, amint rossz hírt hallanak Herodes felől, azonnal öljék meg mind a két asszonyt és tegyenek meg mindent, hogy az uralmat gyermekeinek és testvérének, Ferorasnak, biztosítsák.

Miután megtette ezeket az intézkedéseket, haladéktalanul Rhodosba utazott. hogy találkozzék Octavianusszal. Amint a városba érkezett, letette királyi koronáját, de többi fejedelmi díszét megtartotta. És midőn most így Octavianus elé lépett és beszélgetett vele, igen nagy lélekjelenlétről tett bizonyságot; mert egyáltalán nem alázkodott meg és nem könyörgött, hogy bűneiért bocsánatot kérjen, amint ilyen alkalmakkor történni szokott, hanem bátran beszámolt cselekedeteiről. Tudniillik nyiltan megmondta Octavianusnak, hogy Antoniusszal nagyon jó barátságban volt és minden tőle telhetőt elkövetett, hogy megerősítse őt a főhatalom birtokában. Fegyveresen persze nem támogatta, mert akkoriban éppen az arabokkal háborúskodott, viszont

pénzzel és gabonával ellátta. De úgy hiszi, hogy ezzel még nem tett eleget kötelességének. Mert aki jóbarátnak vallja magát és elismeri, hogy barátjától mindig csak jóban részesült, annak szívesen fel kell áldoznia érte életét és vagyonát is, ha veszedelembe kerül. És ámbár kevesebbet tett érte, mint illett volna, mégis azt hiszi, hogy helyesen cselekedett, mikor nem hagyta cserben actiumi veresége után és nem fordult el tőle azért, mert sorsa hirtelen rosszra fordult. Inkább — ha már nem is nyujthatott neki elegendő segítséget — legalább egy nagyon jó tanácsot adott, mikor azt mondta neki, hogy megmenekülésének egyetlen lehetősége, ha megöleti Kleopatrát; ha tudniillik ezt az asszonyt eltette volna láb alól, remélhette volna, hogy megszerzi a főhatalmat és kibékülhet Octavianusszal. Azonban Antonius nem fogadta meg a tanácsát, hanem sokkal rosszabb elhatározásra jutott, amiből neki csak kára, Octavianusnak pedig haszna volt. Aztán így folytatta: „Ha te pusztán azért, mert haragszol Antoniusra, bűnül rovod fel ragaszkodásomat hozzá, akkor el kell ismernem, hogy bűnös vagyok és nem habozom nyiltan kijelenteni, hogy őszintén híve voltam. Ha azonban, függetlenül az én személyemtől, meg akarod tudni, milyen hálás és hű vagyok jótevőimhez, akkor erről legjobban meggyőződhetsz azokból a bizonyítékokból, amiket épp most adtam neked. Ha az állam legfőbb urának most más is a neve, én mindazonáltal iránta is rendíthetetlen barátságot fogok tanúsítani".

Ezekkel az önérzetes szavaival megnyerte Octavianus hajlandóságát, aki különben is nemes és nagylelkű férfiú volt. Így történt, hogy éppen az szerezte meg neki az imperator hajlandóságát, amire az ellene emelt vádat alapítani akarták. Octavianus tehát megint feltette fejére a koronát és figyelmeztette: legyen neki is olyan jó barátja, mint Antoniusnak volt. Különös megtiszteltetésekben is részesítette és közölte vele, hogy Quintus Didiustól levelet kapott, amely szerint Herodes a gladiatorok elleni hadivállalatában hű segítőtársának bizonyult. Mivel Herodes ilyen barátságos fogadtatásban részesült és látta, hogy várakozása ellenére uralma megszilárdult, egyrészt Octavianus előzékenysége folytán, másrészt a római szenátus határozata miatt, amelyet nagyobb biztonság okáért kieszközölt, elkísérte Octavianust egyiptomi útjára és mint más barátait, őt is dús ajándékokkal halmozta el és ebben határtalanul bőkezűnek mutatkozott. Megkérte, hogy engedje el a büntetését Alexandernek, Antonius egyik barátjának; azonban ezt nem sikerült kieszkö-

zölnie, mert Octavianust ebben az ügyben eskü kötötte. Ezután tekintélyében meggyarapodva és nagy önbizalommal tért vissza Judeába, úgy hogy megrémítette mindazokat, akik ennek az ellenkezőjét várták, mintha csak Isten különös jóindulatából mindig nagyobb dicsőséggel kerülne ki minden veszedelemből. Mindjárt ezután Octavianus fogadtatására készült, aki Syriából Egyiptom ellen vonult; Ptolemaisban fogadta, valóban királyi fénnyel; hadseregét is megvendégelte és bőven ellátta minden szükségessel. Így történt, hogy Octavianus legbensőbb barátai közé került; mellette lovagolt, mikor szemlét tartott a csapatokon, százötven főnyi kíséretet adott mellé és főemberei mellé és ezek kitűnően be voltak tanítva az udvari szolgálatra. Hasonlóképpen mikor a víztelen vidékeken utazott át, megóvta a vízhiánytól és bőven ellátta őket borral és vízzel, amire legnagyobb szükségük volt a katonáknak. Ezenfelül nyolcszáz talentumot ajándékozott Octavianusnak és mindenkiben azt a véleményt keltette, hogy sokkal nagyobb és fényesebb pompát fejtett ki, mint ahogy országának ereje megengedné. De ennek következtében annál inkább híre ment; gyökeret vert a meggyőződés hűségéről és ragaszkodásáról és nagy hasznot húzott abból, hogy ezt a bőkezűséget éppen kellő időben fejtette ki. Midőn a rómaiak visszatértek Egyiptomból, akkor is ugyanolyan készséggel fogadta őket, mint előbb.

7. FEJEZET

Herodes meggyilkoltatja Soemust és Mariammét, később Alexandrát, Kostobárt és Babas fiait

Miután Herodes visszatért országába, családjában csupa zűrzavart talált; felesége Mariamme és ennek az anyja Alexandra rossz hangulatban volt. Mivel úgy érezték, hogy nem biztonságuk érdekében, hanem foglyokként zárták őket a várba, úgy hogy sem idegen dolgokkal, sem a maguk javaival nem tudtak rendelkezni, ezen nagyon felháborodtak és Mariamme a király szerelmét bizony önzőnek és képmutatónak tartotta. Különösen bántotta, hogy ha esetleg Herodes elpusztul, neki sem lehet többé semmi reménye az életre. És mivel eszébe jutott az a megbízás, amelyet férje régebben Józsefnek adott, mindenáron szerette volna őreit megvesztegetni, különösen pedig Soemust, mert tudta,

hogy ettől függ minden. Soemus eleinte hűségesnek mutatkozott és pontosan teljesítette Herodes utasításait, de mikor az asszonyok hízelkedéssel és ajándékokkal egyre jobban ostromolták, végre is beadta a derekát és közölte velük Herodes megbízását, annál inkább, mert úgy gondolta, hogy ha vissza is jön a király, hatalma már nem lesz akkora, mint azelőtt. Egyrészt tehát úgy hitte, hogy semmi veszedelemtől sem kell tartania, másrészt pedig szerette volna megszerezni a nők jóindulatát, mert valószínűnek tartotta, hogy megint visszanyerik régi befolyásukat és módjukban lesz ezt bőségesen meghálálni neki. Abban reménykedett, hogy Mariamme vagy maga lesz királynő, vagy pedig nagyon közeli viszonyba kerül az új királlyal. De úgy gondolta, hogy abban az esetben, ha Herodes sikerrel tér meg, ugyancsak nem fog rosszul járni, mert Herodes nem fogja megtagadni felesége kéréseit, hiszen tudta, mily szenvedélyesen szereti a király Mariammét. Ezek a meggondolások vitték arra, hogy elárulja a király megbízását. Mariamme azonban zokon vette, hogy Herodes egyre újabb veszedelmekbe sodorja és elkeseredésében szívből kívánta, hogy pusztuljon el, mert úgy érezte, hogy nem tud többé együtt élni vele. És ezt később sem titkolta el előtte, sőt mindig utalt rá, mennyit kellett miatta szenvednie.

Midőn Herodes a várakozás ellenére teljes sikerrel tért meg, természetes, hogy legelőször is feleségével közölte az örvendetes hírt, mert őt mindenkinél jobban szerette és éppen ezért négyszemközt találkozott vele. De mikor elmondta neki utazásának szerencsés eredményeit, az asszony inkább fájdalmat érzett, mint örömöt, nem is tudta szomorúságát eltitkolni, hanem midőn a király üdvözölte, méltóságának és nemességének érzetében hangosan felsóhajtott, úgy hogy Herodes most már nem pusztán gyanakodott, hanem nyugtalankodott az ilyen nyilvánvaló bizonyítékok miatt. Mindenekelőtt bosszantotta az a megfigyelése, hogy felesége váratlanul és leplezetlenül idegenkedik tőle; oly szenvedélyesen szerette, hogy ezt nem bírta elviselni; gyűlölet és szerelem között hánykolódott, egyszer haragra lobbant iránta, aztán megint megengesztelődött. Gyakran feltette magában, hogy megbünteti gőgje miatt, de aztán megint szerelmére hallgatott, mivel gyenge volt ahhoz, hogy megváljon tőle. Sőt attól tartott, hogy ha megfenyíti az asszonyt, tulajdonképpen önmagát bünteti meg, mert el sem tudott képzelni nagyobb szörnyűséget az asszony halálánál.

Mivel azonban anyja és testvére világosan látták, hogyan

gondolkozik Mariamme felől, úgy érezték, itt az alkalmas pillanat, hogy kielégítsék iránta érzett gyűlöletüket; valahányszor Herodessel beszélgettek, igyekeztek őt gyalázatos rágalmakkal felingerelni s undort és idegenkedést kelteni benne felesége iránt. Herodes az ilyen beszédek hallatára bosszankodott magában, de nem akart hinni nekik és ezen az alapon eljárni Mariamme ellen. Azonban lelke napról-napra jobban elidegenedett tőle s mivel az asszony nem titkolta érzelmeit, Herodes pedig szerelmét folyton gyűlöletre váltotta, mindkét fél elkeseredése egyre nőtt, úgy hogy a király végre elhatározta az asszony megöletését. Közben értesült róla, hogy Octavianus, Antonius és Kleopatra halála után, elfoglalta Egyiptomot. Útrakelt, hogy találkozzék Octavianusszal és családi ügyét elintézetlenül hagyta; búcsúzáskor Mariamme szót emelt előtte Soemus érdekében, aki hűséges gondoskodásáért különös háláját érdemli meg és kérte a királyt, nevezze ki tetrarchának, mire meg is kapta ezt a méltóságot. Miután Herodes megérkezett Egyiptomba, baráti bizalmassággal tárgyalt Octavianusszal, aki kegyeivel tüntette ki: neki ajándékozta azt a négyszáz galatát, akikből Kleopatra testőrsége állt, visszaadta neki azt az országrészt, amit Kleopatra kedvéért elvettek tőle, és országához csatolt még néhány várost; ezek: Gadara, Hippos, Samaria, továbbá Gaza, Anthedon, Joppe és Stratontornya tengerparti városok.

Ezek az ajándékozások még jobban megnövelték Herodes hatalmát; ezután Octavianust elkísérte Antiochiába. De minél inkább javult a helyzete kifelé, annál több szenvedés várta otthon, mikor megérkezett, különösen pedig házasságában, amely azelőtt látszólag nagyon boldog volt. Mert oly boldog volt Mariamme szerelmében, — és pedig teljes joggal — mint egyetlen férfi sem, akiről a történelem beszél. Az asszony viszont erényesen és hűségesen viselkedett ugyan, azonban asszonyok szokása szerint kissé tartózkodón és fölényesen bánt vele, mert a férfi szinte elepedt érte szerelmében; tekintet nélkül arra, hogy alattvalója volt a királynak, gyakran éppen rajta töltötte ki szeszélyeit, amit azonban Herodes türelmesen elviselt, mintha észre sem vette volna. Végül már nyiltan kigúnyolta a király anyját és testvérét és szidalmazta őket alacsony származásuk miatt, úgy hogy az asszonyok között engesztelhetetlen gyűlölet támadt, aminek aztán még szenvedélyesebb civakodás lett a vége. Így történt, hogy a király gyanúja egyre fokozódott, hiszen már egy éve tartott, azóta, hogy Octavianustól visszatért. Végre a régóta visz-

szafojtott feszültség kitört, még pedig a következő eset miatt: Midőn a király egyszer déltájt lepihent, nagy szerelmében magához hivatta Mariammét. Mariamme belépett a szobába, azonban vonakodott mellé feküdni és a király epekedését fitymáló szavakkal és szemrehányásokkal viszonozta, sőt szemére lobbantotta atyjának és testvérének kivégzését is. Emiatt Herodes feldühödött s már éppen valami erőszakosságra vetemedett volna, amidőn testvére, Salome meghallotta a nagy lármát és hivatta a király pohárnokát, akivel már előbb szót értett; most megparancsolta neki: jelentse a királynak, hogy Mariamme azzal a kéréssel fordult hozzá, legyen segítségére, hogy a királynak valami szerelmi bájitalt készíthessen. Ha azután a király emiatt nyugtalankodik és azt kérdezi, hogy miféle ital ez, akkor mondja, hogy a szerelmi bájital itt van nála és Mariamme megkérte, hogy nyújtsa a királynak. Ha azonban a király a szerelmi bájital említésére nem nyugtalankodik, akkor hallgasson és ne törődjék többé semmivel; mert nem lehet emiatt semmi baja. Miután Salome így kioktatta, mindjárt beküldte a királyhoz, hogy elmondhassa a dolgot. A pohárnok fontoskodón és titokzatosan közölte Herodessel, hogy Mariamme ajándékokkal megvesztegette és rá akarta bírni, hogy adjon a királynak szerelmi bájitalt. Amint a pohárnok látta, hogy Herodest elfogta az izgalom, megmondta neki, hogy ez a szerelmi bájital tulajdonképpen méreg és Mariamme adta át neki; mivel azonban nem ismeri a hatását, kötelességének tartotta, hogy közölje a királlyal és így egyformán gondoskodjék a maga és a király életéről. Herodes már amúgy is nagyon rosszkedvű volt, de ez a közlés még jobban elkeserítette és ezért azt a heréltet, aki Mariamme legbizalmasabb embere volt, kínpadon vallatta a méregital felől, mert tudta, hogy nélküle Mariamme sem fontos, sem jelentéktelen dologban semmit sem tesz. A herélt kétségbeesett helyzetében sem tudott semmit sem vallani arról, amiért kínpadra vonták, csak annyit ismert be, hogy Mariamme gyűlöletének oka az, amit Soemus elárult neki. Miközben még beszélt, a király felordított és azt kiáltozta, hogy Soemus, aki mindig hűségesen szolgálta őt és az országot, sohasem árulta volna el az ő megbízását, ha nem folytatott volna tiltott viszonyt Mariammeval. Tehát azonnal elfogatta Soemust és kivégeztette. Felesége fölött pedig legbizalmasabb emberei bevonásával törvényt ült és nagy szenvedéllyel vádat emelt ellene a méreg és a szerelmi bájital miatt, amelynek készítésével a rágalmazók megvádolták. Herodes sokkal szenvedélyesebben és dühösebben beszélt, mint ahogy

törvényszéki tárgyaláson illett volna s mikor a bírák ilyen izgatottnak látták, Mariammet halálra ítélték. Mindazonáltal a királynak és néhány bírónak az volt a véleménye, hogy az ítéletet ne hajtsák végre túlságosan hirtelen, hanem egyelőre helyezzék őrizetbe Mariammét az ország valamelyik várában. Salome azonban minden követ megmozgatott, hogy kieszközölje azonnali kivégzését s végre rá is vette a királyt, azzal az érveléssel, hogy a nép esetleg nyugtalankodni fog, ha Mariammét fogságban tartják. Mariammét tehát elvitték, hogy kivégezzék.

Midőn Alexandra fontolóra vette ezt a helyzetet és nyilván attól kellett tartania, hogy Herodes őt is kivégezteti, engedett büszkeségéből és nagyon is szégyelletesen viselkedett. Hogy tehát bebizonyítsa, hogy nem volt tudomása arról, amivel leányát vádolták, végigszaladt az utcákon és nyilvánosan gyalázta és szidalmazta leányát, hogy ily hálátlanul és gonoszul viselkedett férje iránt és hogy teljességgel megérdemelte a büntetést, amivel sujtották: mert hálátlansággal viszonozta a sok jótéteményt, amiben része volt. Miután ilyen méltatlanul viselkedett, sőt leánya haját meg is tépázta, sokan gyalázatos színlelést vetettek a szemére, ami igaz is volt. Főképpen a halálba induló Mariamme értette meg ezt vele, mert anyja szidalmaira egyetlen szóval sem válaszolt; a legcsekélyebb izgalom sem vett erőt rajta, hanem Alexandra gyalázatos viselkedésén érzett bosszúságának csak megvető pillantással adott kifejezést. Aztán elszántan ment a halálba, még el sem sápadt és így még élete utolsó pillanatában is méltó volt nemes őseihez, amint mindenki észrevette, aki látta.

Így halt meg ez az előkelő, tiszta és emelkedett lelkű asszony, akinek csak egy hibája volt, hogy nem tanusított elegendő mérsékletet és hogy kissé civakodó természetű volt. Testi szépségben és méltóságos fellépésben kimondhatatlanul túlszárnyalta korának minden asszonyát és ez volt az oka, hogy a királyhoz sem volt túlságosan kedves, úgy hogy házasságuk az összezördülések sorozata volt. Mert míg a király nagy szerelmében igen elnézőn bánt vele és Mariamménak semmiféle szigorúságtól vagy ridegségtől nem kellett tartania részéről, ő maga a kelleténél elbizakodottabb volt. És mivel rendkívül felháborította az a sors, amely övéit érte, nem riadt vissza attól, hogy a királynak ezért nyiltan szemrehányásokat ne tegyen. Végül még Herodes anyját és testvérét, sőt magát a királyt is magára haragította, holott feltétlenül bízott benne, hogy minden bajtól meg fogja óvni.

Miután Mariamme meghalt, a királyban — ebben a lelkiállapotában — fellángolt az olthatatlan vágyakozás iránta, úgy, mint az imént leírtam. Tudniillik az ő szerelme csupa izgalom volt, nem holmi közönséges szerelem; eleinte szinte őrülten szerette, s ez a szerelem — bármily szókimondó volt az asszony — a mindennapos érintkezésben később sem csökkent, sőt inkább egyre erősödött. Most azonban úgy látszott, mintha a végzet meg akarta volna büntetni Mariamme haláláért, mert egyre jobban szította benne az asszony utáni vágyakozást, úgy hogy egyszer a nevét kiáltozta, majd keservesen siratta és mindenféle szórakozásokba, különösen lakmározásokba és tivornyázásokba igyekezett fojtani bánatát. Mivel azonban mindez nem segített, végül abbahagyta az államügyek intézését és bánata annyira elhatalmasodott rajta, hogy már szolgáinak is kiadta a parancsot: szólítsák a nevén Mariammet, mintha még élne és meghallaná. Ebben az időben járvány tört ki, amely nemcsak a népből ragadott el sokat, hanem a király főembereinek javarészét is s még hozzá éppen azokat, akiket legjobban szeretett, úgy hogy általános volt a vélemény: Isten büntetése ez Mariamme meggyilkolásáért. Ez még inkább megrontotta a király kedélyállapotát, úgy hogy végül is kiment a pusztába és látszólag vadászattal foglalkozott, azonban alig néhány napig bírta ki ezt az életet, máris súlyos betegségbe esett: kisagyában fájdalmas gyulladás támadt, úgy hogy néha elméje is megzavarodott. Hiába nyüzsögtek körülötte az orvosok, semmiféle orvossággal sem lehetett betegségét enyhíteni, sőt állapota napról-napra rosszabbodott, úgy hogy gyengesége miatt már az életéről is lemondtak. És mivel a betegséget semmiféle orvosság sem gyógyította és a betegségére megszabott életmód sem használt, az orvosok végül is azt rendelték, hogy adjanak neki mindent, amit kíván és a véletlenre bízták szinte reménytelen gyógyulását. Betegsége alatt Samariában feküdt, amelynek most Sebaste a neve.

Midőn Alexandra, aki akkor Jeruzsálemben lakott, ennek hírét vette, azonnal hozzáfogott, hogy birtokába vegye a város két erődjét. Tudniillik két erőd volt; egyik magában a városban, a másik a templom körül és aki ezeket birtokában tartotta, az egész népen uralkodhatott. Mert ezek nélkül nem lehet az áldozatokat bemutatni és nincs zsidó, aki úgy tudna élni, hogy az áldozatokat elmulassza; sőt a zsidók úgy gondolkodnak, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy megszüntessék a hagyományos istentiszteletet. Alexandra tehát értésére adta a két vár helyőrségének, hogy át kell adniok a várakat neki és Herodes fiai-

nak, nehogy Herodes halála esetén valaki más birtokába vegye az erődítményeket. Ha pedig meggyógyul, senkinek a kezében sem lehetnek ezek megbízhatóbb helyen, mint a tulajdon rokonai kezében. A parancsnokok azonban nem hallgattak erre az érvelésre, hanem inkább megerősödtek hűségükben Herodes iránt, részben mert útálták Alexandrát, részben pedig, mert aljasságnak tartották volna még életében elpártolni a királytól. És mivel mindketten igen szíves viszonyban voltak Herodessel és egyikük, Áchiáb még hozzá unokaöccse is volt, Alexandra áskálódásairól értesítették. Erre Herodes azonnal kiadta a parancsot Alexandra megölésére. Mikor szörnyű kínjai után úgy ahogy felgyógyult betegségéből, annyira elkeseredett lelki és testi szenvedései miatt, hogy semmi kis okok miatt is kivégeztetett boldogot-boldogtalant, aki éppen útjába került. Megölette legbizalmasabb embereit, Kostobart, Lysimachost, Gadiát, akinek Antipatros volt a másik neve és Dositheost, még pedig a következő okból.

Kostobar idumaeai születésű ember volt, egyike országa előkelőinek és Koze papi családjából származott. Kozét már istennek tisztelték az edomiták akkor is, mielőtt még Hyrcanus meghonosította náluk a zsidók szokásait és törvényeit. Herodes mindjárt trónralépte után ezt a Kostobart megtette Idumaea és Gaza helytartójának és feleségül adta hozzá húgát, Salomét, miután első férjét, Józsefet, mint fentebb elmondtam, meggyilkoltatta. Mivel Kostobar váratlanul ilyen nagy méltóságra jutott, elbizakodott s végül annyira vetemedett, hogy megtagadta Herodesnek az engedelmességet és azt követelte, hogy az edomitákat mentsék fel a zsidó szokások megtartása és egyúttal a zsidók fennhatósága alól. Megüzente tehát Kleopatrának, hogy Idumaea mindig az ő elődeinek hűbérese volt, ennélfogva méltányos, hogy visszakérje ezt az országot Antoniustól; ő maga készséggel hajlandó ezentúl neki szolgálni. Ezt azonban nem azért tette, mert szívesebben vette volna, hogy Kleopatra legyen Idumaea uralkodója, hanem azért, mert azt hitte, hogy Herodes hatalma megingott, ő maga pedig könnyűszerrel kezébe kaparinthatja az uralmat az edomita nép fölött és aztán még nagyobb hatalomra tehet szert. Ezt a reményét megerősítette az a körülmény is, hogy előkelő származású és igen gazdag ember volt. Tudniillik kapzsiságában óriási vagyont harácsolt össze és egyébként is mindig nagy dolgokban törte a fejét. Kleopatra kérte ugyan ezt az országrészt Antoniustól, de nem kapta meg. Herodes tudomást szerzett a dologról és azonnal ki akarta v égeztetni Kostobart, azonban húgának és anyjának kérésére meglágyult, szabadonbocsátotta és megbocsá-

tott neki. Ettőlfogva azonban ama terve miatt szüntelenül gyanakodott rá.

Bizonyos idő mulva viszály keletkezett Salome és Kostobar között és Salome válólevelet küldött férjének; ez azonban ellenkezett a zsidók törvényeivel, mert nálunk a férfinak szabad ezt megtennie, azonban az asszonynak, aki önként elhagyta férjét, nem szabad új házasságot kötnie, ha előbb a férje nem bocsátja el. Salome azonban nem törődött a hébereknek ezzel a törvényével, hanem a maga feje szerint cselekedett; megszüntette házasságát és bátyjának Herodesnek azt mondta, hogy az iránta érzett szeretetből hagyta ott férjét, mert tudomására jutott, hogy Kostobar, Antipatros és Dositheos összeesküvést szőtt ellene. Hogy még nagyobb hitelt szerezzen szavainak, elmondta, hogy Kostobar már tizedik éve rejtegeti magánál Babas fiait, ami valóban színigazság volt. A király felháborodott erre a hírre, mert ilyesmire még álmában sem gondolt és annál jobban felindult, mert egészen hihetetlennek tartotta a dolgot. Herodes valamikor arra gondolt, hogy Babas fiait megöleti, mert azok ellenséges indulattal viseltettek iránta, de azóta már oly sok idő telt el, hogy nem is emlékezett rájuk. Irántuk érzett gyűlöletének és rosszindulatának az oka pedig ez volt: mikor Herodes, Antigonos uralkodása idején, Jeruzsálem városát ostromolta és sokan azt javasolták, hogy Herodest be kell engedni és belé vetették minden reményüket, hogy véget vessenek az ostrom sanyarúságainak, Babas fiai, — akiknek nagy befolyásuk volt a népre, — Antigonos iránti hűségükben megmaradtak, szót emeltek Herodes ellen és figyelmeztették polgártársaikat, hogy támogassák a királyt abban, hogy őseitől örökölt trónját megtarthassa. Ezek meg is fogadták tanácsát, mert előnyösnek látták. Mikor azonban a város elesett és Herodes jutott uralomra, Kostobar, aki a kapukat tartotta megszállva és akinek feladata a város őrizete volt, hogy a bűnös polgárok és a király ellenfelei el ne menekülhessenek, Babas fiait elbújtatta és biztonságba helyezte, mert tudta róluk, hogy nagyon népszerűek és hogy esetleges fordulat esetén nagy hasznára lehetnek. Mivel ezzel magára vonta Herodes gyanúját, eskü alatt bizonygatta, hogy semmit sem tud Babas fiairól és ily módon eloszlatta az ellene fölmerült gyanút. És később is, mikor a király jutalmat tűzött ki annak, aki elárulja tartózkodási helyüket és gondosan nyomoztatott utánuk, Kostobar ugyancsak nem volt hajlandó semmit sem elárulni. Mivelhogy egyszer már tagadott, attól tartott, hogy ha most felfedezik Babas fiait, nem ússza meg büntetés nélkül és éppen ezért nem csupán jóindulatból, hanem

a maga érdekében is rejtekben tartotta őket. Mikor azonban Herodes a nővérétől megtudta a dolgot, elküldött az erődítményekbe, amelyekben a jelentések szerint Babas fiai tartózkodtak és megölette őket, valamint a többi vádlottat is. Így azután Hyrcanus nemzetségéből és rokonságából senki sem élt már és Herodes oly szilárdan tartotta kezében az uralmat, hogy nem akadt már valamirevaló ember, aki szembeszállt volna törvénytelenségeivel.

8. FEJEZET

Összeesküvés Herodes ellen. Herodes megerősíti Kaisareát, Sebastét és más városokat

Ez volt az oka annak is, hogy Herodes miért tért el egyre jobban az ősi intézményektől és miért ingatta meg a dolgok régi rendjét, amelynek érintetlenül kellett volna maradnia. Mivel ekként mindent mellőzött, ami a népet előbb jámborságra indította, idők folyamán egyre több visszásság harapódzott el nálunk. Herodes mindenekelőtt Octavianus tiszteletére ötévenkint ismétlődő játékokat rendszeresített, Jeruzsálemben színházat épített, lent a síkságon pedig hatalmas amfiteátrumot; mind a kettő szemkápráztatón fényes volt, de idegenek voltak a zsidó szokásoktól, mivel színházba járni s látványosságokat bemutatni nem zsidó hagyomány. Az ötéves játékokat Herodes páratlan pompával rendezte meg; meghívta a szomszéd népeket is és minden országból összecsődítette a nézőket. Messziről is idesereglettek a versenyzők és a mindenféle színészek, különösen olyanok, akik mesterek voltak az efféle játékokban, abban a reményben, hogy elnyerik a győzelmi díjat. Mert nem csupán a birkózókra gondoltak, hanem azok számára is tűztek ki pompás díjakat, akik zenével foglalkoztak — és akiket színházi zenészeknek neveztek, — azért, hogy a legkiválóbbakat buzdítsák a versenyeken való részvételre. Továbbá Herodes nagy versenydíjakat tűzött ki kétfogatú és négyfogatú kocsik versenyére, továbbá lóversenyre és mindent megtett, hogy a játékok minél pompásabbak és fényesebbek legyenek. A színházat gyönyörűen földíszítették és köröskörül valódi arany és ezüst alapon ábrázolták Octavianus tetteit és a diadaljeleket, amelyeket az egyes népekkel folytatott harcokból hazahozott. És az ünnepi díszben nem volt olyan drága ruha vagy pompás drágakő, amiben a versenyekkel egyidejűleg ne

gyönyörködhetett volna a nézők szeme. Állatokat is hozattak, oroszlánokat és rengeteg nagyerejű és ritka vadállatot gyüjtöttek össze. Ezek az állatok részben egymással viaskodtak, részben emberekkel, akiket erre ítéltek. Az idegenek természetesen tágranyílt szemmel nézték s megbámulták ezt a pompát és ezeket a veszedelmes viadalokat; a belföldiek szemében mindez nyilván a nagy becsületben tartott ősi szokások megszűnését jelentette. Mert istentelenségnek tűnt a szemükben embereket dobni a vadállatok elé, más emberek szórakozására és ugyancsak elítélendőnek tartották idegen szokásokkal fölcserélni a hazai szokásokat. Legjobban bántották őket a diadaljelek, mivel ezeket katonaruhába öltöztetett faragott képeknek tartották; csak a legnagyobb bosszankodással látták ezeket, mert ősi törvényeik szerint a képek tisztelete tilos volt.

Herodes előtt nem maradhatott rejtve, hogy a zsidók emiatt nyugtalankodtak és mivel nem tartotta volna helyesnek erőszakkal fellépni ellenük, igyekezett szavakkal megnyugtatni őket és megszüntetni ezeket a vallási aggodalmaikat. Azonban ezzel nem ért célt, sőt mivel bosszankodtak amiatt, amit bűnül róttak fel neki, egyhangúlag azt kiáltozták, hogy ha minden mást elviselnek is, mégsem kötelesek eltűrni emberek képmásait városukban, mert ez ősi törvényeik szerint tilos: tudniillik a diadaljeleket nézték szobroknak. Midőn Herodes látta, mily izgatottak és hogy nem tágítanak, ha valamiképpen meg nem nyugtatja őket, meghívta a nép főembereit a színházba, megmutatta nekik a diadaljeleket és megkérdezte, minek tartják ezeket. És mikor hangosan azt kiáltozták, hogy ezek emberek képmásai, leszedette a diadaljelekről díszeiket és megmutatta nekik a puszta favázakat. Erre hangos kacagás támadt; most annál jóízűbben nevettek, mert ez az egész szoborforma alkotmány már előbb is nevetséges volt nekik.

Ily módon egyelőre megnyugtatta a népet, úgy hogy javarészük lecsillapodott és már nem zúgolódott. Egyesek azonban még mindig hangoztatták, hogy megbotránkoznak az ősi szokások megváltoztatásán és mivel azon a véleményen voltak, hogy a törvények és intézmények megsértése nagy bajok forrása lehet, úgy érezték, hogy inkább bármi veszedelmet vállalniok kell, mintsem hogy ölbetett kezekkel nézzék, hogyan forgatja fel Herodes a dolgok rendjét, hogyan honosít meg erőszakkal különös újításokat s míg látszólag úgy viselkedik, mintha király volna, a valóságban kiderül, hogy a népnek legnagyobb ellen-

sége. Tehát a polgárságból mintegy tíz férfiú élete kockáztatásával összeesküdött ellene és tőröket rejtettek ruhájuk alá. Volt közöttük egy vak is, aki felháborodott mindazon, amit hallott; nem annyira azért esküdött össze a többiekkel, hogy támogassa őket céljuk elérésében, mint inkább azért, hogy minden szenvedésben osztozzék velük, ha vállalkozásuk balul üt ki. Ez nagy mértékben növelte a többiek bátorságát tervük megvalósításában.

Miután mindenben egyhangúlag megállapodtak, a színházba mentek, abban a reményben, hogy Herodes nem menekül meg elölük, ha váratlanul megrohanhatják. Ha pedig őt magát nem is pusztíthatják el, remélik legalább, hogy környezetének néhány tagját megölhetik és ezzel alkalmat adhatnak a királynak arra, hogy elgondolkozzék rajta, milyen méltatlanságot követ el a nép ellen, még akkor is, ha ők maguk belepusztulnak. Jól felkészültek és nagy buzgalommal fogtak hozzá munkájukhoz; azonban Herodes egyik kémje, akinek a feladata volt az ilyen merényletek kiszimatolása és följelentése, fölfedezte az összeesküvést és jelentést tett róla a királynak; éppen abban a pillanatban, mikor belépett a színházba. Herodesnek eszébe jutott, hogy sokan mennyire gyűlölik és hogy majdnem minden intézkedése rendszerint nyugtalanságot vált ki, tehát valóban nem kételkedhetett a jelentés igazságában; azonnal visszament palotájába és maga elé vezettette az összeesküvőket. A királyi testőrség összefogdosta őket és most már látták, hogy nem menekülhetnek meg a haláltól; igyekeztek tehát legalább azzal megdicsőíteni halálukat, hogy bátran szembenéztek vele. Egyáltalán nem mutattak bűnbánatot, egyáltalán nem tagadtak semmit, hanem nyiltan megmutatták tőreiket s bátran megvallották összeesküvésüket, amelyre nem kapzsiságból vagy elvakultságból vállalkoztak, hanem a közjó érdekében, ami az ő szemükben mindennél többet ért és ezt mindenkinek még az élete árán is meg kell védelmeznie. Miután szándékukat bátran megvallották, a király katonái elvezették és kegyetlen kínzások után kivégezték őket. Azonban árulóikat, akik magukra vonták az egész nép gyűlöletét, nem sokkal utóbb néhány polgár elfogta s nem csupán megölték, hanem darabokra szaggatták és odadobták őket a kutyáknak eledelül. Ezt a tettüket ugyan sok polgár látta, de senki sem árult el belőle semmit, míg Herodes szigorú vizsgálatot nem rendelt el és néhány asszonyból a kínpadon ki nem csikarta a vallomást. Erre a bűntény értelmi szerzőit családjaikkal együtt kivégeztette. Mivel azonban a nép állhatatosan és rettenthetetlenül

védelmezte törvényeit, Herodes helyzete lassankint annyira megnehezült, hogy kénytelen volt intézkedéseket tenni nagyobb biztonsága érdekében. Tehát elhatározta, hogy a népet mindenfelől körülzárja, nehogy nyugtalankodásuk lázadássá fajuljon.

A városban erődítmény volt a palota is, amelyben lakott és a templomerőd, amelynek Antonius-vár volt a neve; jónak látta ehhez még egy harmadik erődöt is emelni a nép ellen, Samariában, amelyet Sebasténak nevezett és alkalmasnak tartott arra, hogy az egész környéket fékentartsa, mivel csak egynapi járóföldre volt Jeruzsálemtől; tehát rendkívüli módon megerősítette. A nép fékentartására még egy erődöt építtetett azon a helyen, amelynek régebben Straton-tornya volt a neve, ő azonban a Kaisarea nevet adta neki. Ugyancsak erődítményt építtetett a nagy síkságon és ebben válogatott helyőrséget helyezett el és megerősíttette a galileai Gábaát és a pereai Hesbont is. Így az egész népet erődítményekkel vette körül, hogy ne lázadozhasson kénye-kedve szerint, — mert akkoriban jelentéktelen okokból is gyakran lázadás robbant ki, — és ha netalán mégis kitörne valami lázadás, azt azonal észrevegye és csírájában elfojthassa. Midőn Samariába ment, hogy a várost megerősíttesse, gyarmatosokat is vitt magával és ezek részben régebbi zsoldosaiból, részben pedig a szomszéd törzsek embereiből kerültek ki. A telepítésre azért volt szüksége, mert a városban templomot akart építtetni és mert a városnak azelőtt kevés volt a lakosa, főképpen pedig azért, hogy biztonsága érdekében minél kedvezőbb színben tüntesse fel bőkezűségét. Azután a város nevét Sebastéra változtatta és a határában lévő szántóföldet, amely a legjobb volt az egész környéken, kiosztotta a telepesek közt, úgy hogy alig érkeztek meg, máris jómódba jutottak. A várost erős fallal vette körül és a terület egyenetlenségeit az erődítés javára értékesítette. A várost jelentékenyen ki is bővítette, úgy hogy nagyságban sem maradt el a többi híres város mögött: tudniillik a kerülete öt stadion volt. Közepében minden tekintetben pompás teret hasított ki, amelynek másfél stadionnyi volt a hosszúsága, és ezen pompás és hatalmas templomot építtetett. A többi városrészeket is egyre szépítette, biztonsága érdekében a város főrészét erősséggé építtette ki, úgy hogy hatalmas falakkal övezte és becsületbeli kötelességének érezte, hogy szépérzékének és emberséges gondolkodásának ilyen emlékjelét hagyja utódaira.

9. FEJEZET.

Éhinség Judeában. Herodes újra megnősül és újabb városokat alapít.

Még ugyanebben az évben, vagyis Herodes uralkodásának 13. évében súlyos csapások pusztították az országot, akár Isten haragja miatt, akár pedig azért, mert bizonyos időközökben mindig megismétlődnek az efféle csapások. Először is tartós szárazság támadt, úgy hogy a mezőkön semmi sem termett s még azok a termények sem termettek meg, amelyeket a föld magától szokott megteremni. És mivel az élelmiszerhiány miatt az egész életmód megváltozott, betegségek és járványok ütötték föl fejüket, úgy hogy csapás csapás nyomában járt. Mivel nem tudták ápolni és táplálni a betegeket, a járvány egyre jobban elharapódzott és annyian meghaltak, hogy az életbenmaradottaknak sem volt már semmi reményük, hiszen nem tudtak segíteni a maguk nyomorúságán. Mikor ennek az évnek a termését az előző évekből maradt készletekkel együtt az utolsó szemig elfogyasztották és a nyomorúság napról-napra nőtt, egyszerre lemondtak minden reményről. Mivel már a tartalékolt vetőmagot is elfogyasztották, a jövő évben sem számíthattak termésre, úgy hogy minden lehetséges módozatot megpróbáltak, hogy segítsenek az inségen. Maga a király is nélkülözött, mert nem kapta meg az aratásból a szokásos tizedeket és mert túlságosan bőkezűn adta ki a pénzét azoknak, akiknek városait újjáépíttette. Ezenfelül úgy gondolkodott, hogy senkisem méltó segítségére, mert az inség miatt még jobban fellángolt a nép gyűlölködése, aminthogy gyakran megtörténik, hogy ilyen csapások idején a felsőséget teszik felelőssé.

Mégis ebben a helyzetben is mindenáron segíteni akart; csakhogy ez igen nehéz volt, mert a szomszéd népek is inséget szenvedtek és mert nem volt pénze, még ha különben módja lett volna is ilyen sok ember számára legalább valami kevés élelmiszert vásárolni. Mivel azonban semmit sem akart elmulasztani, hogy segítsen az inségen, összeolvasztatott minden arany- és ezüstedényt, ami a királyi palotában volt és még a legdrágább és legművészibb remekeket is feláldozta. Az így szerzett pénzt azután Egyiptomba küldte, amelyet ekkor Petronius kormányzott Augustus nevében. Ámbár akkoriban sokan fordultak segítségért Petroniushoz, akik ugyanilyen inséget szenvedtek, mégis mint Herodes barátja, mindenekelőtt az ő alattvalóinak életét akarta megmenteni. Tehát először is nekik engedte meg, hogy gabonát

szállíthassanak el és a legnagyobb készséggel segítségükre volt a bevásárlásban és elszállításban, úgy hogy javarészt, vagy talán egészben, neki köszönhették megmentésüket. Midőn a kiküldöttek a gabonával megérkeztek, Herodes mindenekelőtt gondoskodott róla, hogy a nép ezt a segítséget egyesegyedül az ő érdemének tudja be és így nem csupán azokat hangolta jobb véleményre önmaga felől, akik előbb rosszindulatúak voltak iránta, hanem nyilván megmutatta, mily komolyan törődik a nép jólétével. Mert mindenekelőtt a lehető legnagyobb igazságossággal azoknak osztott ki gabonát, akik maguk tudtak kenyeret sütni belőle; azután annak a sok embernek, aki öreg kora vagy egyéb gyengesége miatt nem tudta maga elkészíteni a kenyerét, pékeket jelölt ki, hogy ezt a munkát elvégezzék; továbbá gondoskodott róla, hogy azok, akiknek az állatjai elpusztultak, vagy pedig akik azoknak a húsát megették, tehát nem volt sem gyapjújuk, sem pedig ruhájuk, télen ne szenvedjenek az időjárás miatt. Miután minderről gondoskodott, volt gondja arra is, hogy a szomszéd városoknak segítséget nyujtson és ellátta Syria lakóit vetőmaggal s ez az intézkedése nagy hasznot ígért, mert így elegendőképpen biztosította az ország terméshozamát, úgy hogy segíteni lehetett majd az élelmiszerhiányon. Midőn tehát elérkezett az aratás ideje, 50.000 embert küldött szét az országban, akiket ő mentett meg az éhhaláltól és így nem csupán a maga inségsujtotta országát segítette meg, hanem támogatta a szomszédokat is, akik ugyanolyan inségben sanyarogtak. Mert senkisem fordulhatott hozzá ebben a nyomorúságban, akit tőle telhetőleg ne segített volna, sőt egész népek, egész városok és olyan magánemberek, akik azért kerültek nyomorúságba, mert nagyon sok hozzátartozójukról kellett gondoskodniok és ezért inségbe jutottak és hozzá folyamodtak, mind megkapták azt, amit kértek. Így külföldi inségeseknek 10.000 kor gabonát osztott ki, — egy kor annyi mint tíz attikai medimnos, — és a saját országában mintegy 80.000 kor gabonát. Ezzel a jóságos gondoskodásával Herodes annyira megnyerte a zsidók hajlandóságát, hogy alig győzték magasztalni és teljesen elszállt alattvalói szívéből az a gyűlölet, amelyet az ősi szokások megszegésével magára vont. Általános meggyőződés volt most már, hogy áldozatos segítségével a nyomorúság nehéz napjaiban teljesen jóvátette régi bűneit. A külföldön is gyarapodott hírneve és úgy látszott, hogy a kimondhatatlan nyomorúság, amely oly súlyosan megviselte országát, csak arra való volt, hogy gyarapítsa nevének dicsőségét. Mert nagyszabású áldozatkészsége révén, amelyet várakozás ellenére az inség napjaiban tanúsított,

a nép hangulata oly mértékben javára fordult, hogy már nem annak tartották, akinek azelőtt megismerték, hanem olyan embernek, aki a szörnyű inségben fényes bizonyságát adta gondoskodásának.

Ezidőtájt testőrségének ötszáz válogatott katonáját segítségül adta Augustusnak; ezeket Aelius Gallus magával vitte a Vöröstenger partjára és ott derekasan megállták helyüket. Miután vagyona ismét meggyarapodott, a felsővárosban királyi palotát építtetett, roppant termekkel, amelyeket pompásan feldíszíttetett arannyal, márvánnyal és heverőkkel, úgy hogy rengeteg ember elfért bennük. Ezeket a termeket nagyságuk szerint nevezte el, az egyiket Augustusról, a másikat Agrippáról. Azután szerelmi vágyában újra megnősült, mint ahogy általában semmi sem tudta visszatartani attól, hogy ne élvezze kénye-kedve szerint az élet örömeit. Ez a házasság pedig így keletkezett: élt Jeruzsálemben bizonyos Simon, jónevű pap, az alexandriai Boethos fia. Ennek volt egy leánya, akit akkoriban a világ legszebb hajadonának tartottak. Mivel éppen emiatt Jeruzsálemben mindenki csak róla beszélt, Herodes fülébe is eljutott híre és mikor a leány ragyogó szépségét meglátta, elámult. De nem akarta erőszakkal feláldozni szerelmi vágyának, mert attól tartott, hogy rossz néven veszik tőle, ha zsarnoki erőszakkal szerzi meg a leányt. Tehát tanácsosabbnak tartotta feleségül venni. Mivel azonban Simon sokkal alacsonyabbrendű állást töltött be, hogysem a királlyal rokonságba kerülhetett volna, viszont ahhoz éppen eléggé magasrangú volt, hogy ne lehessen egészen semmibe venni, Herodes kívánsága teljesülése érdekében a legjobb módszernek tartotta, ha Simon családját magasabb rangra emeli. Ezért letette Józsue főpapot. Fábes fiát a hivataláról és a főpapi méltóságot Simonra ruházta s most már rokoni viszonyba került vele.

A menyegző után erődítményt épített azon a helyen, ahol legyőzte a zsidókat, mikor Antigonos elűzte őt és kezébe kerítette a hatalmat. Ez az erőd körülbelül hatvan stadionnyira volt Jeruzsálemtől és már a természet is mintha erődítménynek jelölte volna ki. Közvetlen közelében ugyanis volt egy közepes domb, amely hirtelen úgy a magasba szökkent, mintha emberkéz formálta volna ki és az alakja női mellhez hasonlított. Ezt a dombot beépítette kerek bástyatornyokkal és megnehezítette a hozzájutást, amennyiben kétszáz kockakőből meredek lépcsőt építtetett, amely a várba fölvezetett. A tornyok belsejében pompás királyi termek voltak, amelyek biztonságot is nyujtottak és a szemet is gyönyörködtették; a domb tövében pedig lakásokat építte-

tett, amelyek pompás látványt nyujtottak, egyebek közt a vízvezeték miatt is; mert ezen a helyen nem volt víz, hanem nagy költséggel messziről kellett idevezetni. Köröskörül a síkságot is beépíttette házakkal, úgy hogy az egész együtt olyan volt, mint valami nagy város és fölötte a domb úgy emelkedett, mint a fellegvár.

Miután minden terve kívánsága szerint sikerült, Herodesnek már nem kellett attól tartania, hogy országában lázadás tör ki, mert alattvalóit két eszközzel tartotta féken: egyrészt a rettegéssel, mert senkinek a megérdemelt büntetést nem engedte el, másrészt gondoskodásával, amelyről az éhinség idején fényes bizonyságot tett. Mégis igyekezett külföldön is gondoskodni biztonságáról, mintha bizony szüksége lett volna efféle védelemre alattvalói ellen. Ugyanis a külföldi városok iránt barátságos és készséges volt, adandó alkalmakkor megtisztelte uralkodóikat ajándékokkal és kegyeinek egyéb megnyilvánulásaival megszerezte hajlandóságukat, mert természeténél fogva királyi módon bőkezű volt. Ily módon szerzett sikerei révén tetemesen megnövelte hatalmát. Azonban pompaszeretete és a buzgalma, amellyel Augustust és a római kormányzókat jóindulatra igyekezett hangolni, végül is arra kényszerítette, hogy eltérjen az ősi szokásoktól és áthágja a törvényeket, mert nagyravágyásában városokat építtetett és templomokat emelt, nem ugyan Judeában, hanem más vidékeken és városokban, mert a zsidók, akiknek tilos a görögök módjára szobrokat és képeket imádni, ezt semmiesetre sem tűrték volna. A zsidókkal szemben eljárását azzal mentegette, hogy mindezt nem a maga elhatározásából, hanem felsőbb parancsra teszi. Viszont Augustusnak és a rómaiaknak a kegyeit azzal nyerte meg, hogy inkább törődött az ő dicsőítésükkel, mint az ősi szokásokkal. Emellett a maga hasznáról sem feledkezett meg, mert igyekezett uralkodásának lehetőleg pompás emlékeit hagyni utódaira. Ez indította arra, hogy városokat építsen és erre a célra óriási pénzösszegeket áldozzon fel.

Városépítésre különösen alkalmasnak talált egy helyet a tengerparton, amelynek régebben Straton-tornya volt a neve; éppen ezért rögtön el is készíttette az új város terveit, azután nagy gonddal és pompával felépíttette az összeomlott épületeket és a várost pompás királyi palotákkal és egyéb lakóházakkal ékesítette. Sőt biztos kikötőt is építtetett a városnak, ami pedig rendkívül nehéz és fáradságos munka volt; a kikötő akkora volt, mint a Peiraieus és igen alkalmasan horgonyozhattak benne a hajók. A város

építése annál nagyobb feltűnést keltett, mert ott helyben nem volt meg hozzá a szükséges építőanyag, hanem mindent máshonnan kellett hozni és óriási költségekkel alkalmassá tenni az építkezésre. Ez a város Phoinikiában van, ott amerre a parton Egyiptom felé hajóznak, Dora és Joppe közt. Ezeknek a kis tengerparti városoknak nincs kikötőjük és ki vannak téve az afrikai szeleknek, amelyek a tenger homokjával töltik fel a partot és lehetetlenné teszik a nyugodt kikötést, úgy hogy a kereskedők itt kénytelenek nyílt tengeren lehorgonyozni. Herodes, hogy ezen a bajon segítsen, köröskörül oly nagy területet tűzött ki a kikötőnek, hogy elegendő volt egész hajóhadak befogadására és húsz könyöknyi mélységben óriási sziklatömböket süllyesztett a tengerbe; a legtöbb 50 láb hosszú, 18 láb széles és 9 láb magas, de volt köztük ennél nagyobb is, kisebb is. Ez a móló, amelyet azért építtetett, hogy a tenger hullámainak csapásait felfogja, kétszáz láb széles volt; egyik fele arra való volt, hogy megtörje a hullámok erejét és ennek a neve „hullámtörő" volt; a másikon tornyokkal ellátott kőfal húzódott; a tornyok közül a legnagyobb és legszebb Augustus fiatalon elhunyt mostohafiáról Drususról a „Drusios" nevet kapta. Ezenfelül számos helyiség volt benne, ezeket a hajósok szállásnak használták és a helyiségek előtt köröskörül az egész kikötő körzetében pompás sétahely húzódott. A kikötő bejárata északra nézett, az északi szél irányában s itt valamennyi szél közt ez a legenyhébb; a kikötő kerületének külső végében, a kikötőbe bejövet balra, kerek torony volt, amely széles alapzaton nyugodott és keményen állta a hullámcsapásokat; jobboldalt a toronnyal szemben egymással összekötött két kőoszlop volt. Köröskörül a kikötőt házsor övezte s minden ház finom csiszolt márványból épült, középütt pedig domb emelkedett és ezen volt a császár temploma, — amely már messziről szemükbe tűnt a hajósoknak, — továbbá Róma és a császár szobra. Maga a város a Kaisarea nevet kapta: a leggyönyörűbb anyagból épült, a legpompásabb művészettel. A földalatti folyosók éppen olyan művészi alkotások voltak, mint a város épületei; némelyek, amelyeket egyenlő nagyságú helyiségek választották el egymástól, egészen a tengerpartig értek; egy másik folyosó keresztben átmetszette a többit, úgy hogy az esővíz és a város szennyvizei ide folytak le és a tenger vize kívülről betódulhatott és így az egész várost tisztán tartotta. Ezenfelül színházat is építtetett a városban és mögötte, a kikötő déli oldalán, amfiteátrumot, amelyben rengeteg ember fért el, fekvése pedig oly pompás volt, hogy messze el lehe-

tett látni onnan a tengerre. A király sem költséget, sem fáradságot nem kímélt és a város ily módon tizenkét esztendő alatt elkészült.

10. FEJEZET

Herodes Rómába küldi fiait. Zenodoros és a gadaraiak vádat emelnek ellene, de Augustus felmenti. Az esszénus Manaem

Miután Herodes Sebastét megépíttette és betelepítette, elhatározta, hogy fiait, Alexandrost és Aristobulost Rómába küldi, hogy Augustusnál bemutatkozzanak. Miután megérkeztek, atyjuk jóbarátjánál Polliónál szálltak meg, ámbár megszállhattak volna császári palotában is. A császár igen kegyesen fogadta a két ifjút és megengedte Herodesnek, hogy egyik fiát a maga választása szerint utódjává nevezhesse ki; ezenfelül neki ajándékozta Trachon, Batanaia és Auranitis területét; erre pedig ezért határozta el magát: bizonyos Zenodoros, aki Lysanias egykori országát bérelte, nem volt megelégedve jövedelmeivel, hanem ezeket Trachon területén rablóportyákkal gyarapította. Ugyanis ezen a vidéken elvetemedett emberek laktak, akik a damaskusiak területét fosztogatták és Zenodoros ahelyett, hogy véget vetett volna rablásaiknak, maga is részt kapott zsákmányukból. A szomszédok pedig, mivel ez a portyázás kegyetlenül sanyargatta őket, panasszal fordultak az akkori kormányzóhoz, Varróhoz és kérték, tegyen jelentést a császárnak Zenodoros garázdálkodásairól. Mihelyt a császár értesült a panaszokról, rögtön kiadta a parancsot, hogy a rablókat irtsák ki és ezt a területet adják át Herodesnek és az ő gondja legyen, hogy a trachoniak ezentúl ne háborgassák szomszédaikat. Azonban egyáltalán nem volt könnyű dolog a rablók garázdálkodásainak véget vetni, mert ezek egyesegyedül rablással foglalkoztak és ebből éltek; nem voltak városaik, nem volt földjük, hanem földalatti rejtekhelyeken és barlangokban laktak, még pedig az állataikkal együtt. Ügyesen vízvezetéket is csináltak és gabonakészleteket halmoztak fel, úgy hogy rejtekhelyükből hosszú ideig ellenállhattak minden támadásnak. A barlangok bejárata oly szűk volt, hogy csak egyesével lehetett bemenni; belsejük azonban hihetetlenül tágas volt és rengeteg ember elfért bennük. Ezeknek a lakásoknak a teteje nem volt magas, hanem úgyszólván egy szinten volt a földdel. A vidék csupa kő volt és szirt és majdnem járhatatlan,

hacsak nem vett az ember maga mellé vezetőt; mert az ösvények nem egyenesek voltak, hanem tekervényesek. Mivel most már ezek az emberek nem követhettek el gaztetteket szomszédaik ellen, egymást rabolták meg és semmiféle bűnténytől sem riadtak vissza. Mihelyt tehát Herodes ezt a vidéket Augustustól ajándékul megkapta, ügyes vezetőkkel odament, leverte a gonosztevőket és így szomszédaiknak megadta a békességet és a biztonságot.

Zenodoros azonban, aki bosszankodott e terület elvesztése miatt és irígykedett, hogy Herodos hatalmába került, Rómába utazott, hogy bepanaszolja, azonban eredménytelenül tért vissza. Eközben kiküldték Agrippát, hogy Augustus nevében kormányozza az ióni tengeren túl lévő tartományokat. Mivel Herodes jóbarátságban volt vele, felkereste őt Mitylenében, ahol éppen telelt, és azután visszatért Judeába. Ezenfelül néhány gadarai is fölkereste Agrippát, hogy bepanaszolják Herodest; Agrippa azonban még csak válaszra sem méltatta, hanem bilincsekbe verette és elküldte őket, a királyhoz. Eközben az arabok, akik már régen zúgolódtak Herodes uralma miatt, megint nyugtalankodni és lázadozni kezdtek ellene és úgy látszik teljes joggal. Ugyanis Zenodoros, mikor látta, hogy már semmi reménye sem lehet uralma megtartására, területének egy részét, és pedig Auranitist, ötven talentumért eladta az araboknak. Mivel azonban ez a terület a Herodesnek ajándékozott országrészhez tartozott, az arabok, mert jogtalanul vették el tőlük, harcoltak érte, néha betörésekkel és erőszakkal, néha pedig törvényes eszközökkel. Megnyerték Herodes egyes elkeseredett és elégedetlen katonáit, folyton hiú reményekkel kecsegtették magukat és mindig készen álltak a forradalomra, mert többnyire ilyesmiben bizakodnak azok, akiknek rosszul megy soruk. Ámbár Herodesnek erről már régen tudomása volt, nem bánt el velük kegyetlenül, hanem igyekezett a nyugtalankodókat bölcsen lecsillapítani, nehogy a lázadásra alkalmat adjon nekik.

Herodes uralkodásának tizenhetedik évében Augustus ellátogatott Syriába és a gadaraiak javarésze kapott az alkalmon és bepanaszolta Herodest, hogy keményen és zsarnoki módon uralkodik rajtuk. Erre a vakmerő lépésre Zenodoros ösztönözte őket, mert folyton szította köztük az elégedetlenkedést, panaszkodott Herodesre és esküdözött: minden követ megmozgat, hogy megszabadítsa őket Herodes uralmától és így közvetlenül Augustus rendelkezése alá kerüljenek. Így sikerült rávennie a gadaraiakat, hogy panaszt emeljenek Herodes ellen; különösen hangoztatták, hogy azokat a polgártársaikat, akiket Agrippa bilincsbe verve Herodeshez küldött, ez nem büntette meg, hanem egy ujjal sem

nyúlt hozzájuk és szabadon bocsátotta őket. Mert Herodes, aki a saját emberei ellen könyörtelen szigorúsággal járt el, ha hibáztak, mindig hajlamos volt arra, hogy az idegenek gaztetteit nagylelkűen megbocsássa. Midőn most a gadaraiak erőszakoskodással, rablással és templomuk elpusztításával vádolták meg, Herodes nyugodtan készült a védekezésre, de Augustus barátságosan fogadta és — hiába zúgolódott a tömeg — semmit sem változtatott iránta való jóindulatán. Az első napon ezt az ügyet tárgyalták; a következő napokon azonban nem került ítéletre a sor, mert midőn a gadaraiak észrevették a császár és a tanács hangulatát és sejtették, hogy bizonyára kiszolgáltatják őket a királynak, éjszaka — félelmükben, hogy felkoncolják őket — egyesek a maguk kezével vetettek véget életüknek, mások a mélységbe vetették vagy pedig a folyóba ölték magukat. Mivel így maguk beismerték bűnös meggondolatlanságukat, Augustus minden latolgatás nélkül fölmentette Herodest a vádak alól. Ezenfelül az említetteken kívül még egy igen szerencsés esemény történt: Zenodorosnak a belei megrepedtek, ennek következtében sok vért vesztett és úgy elgyengült, hogy a szíriai Antiochiában meghalt; országát, amely meglehetősen nagy volt s Trachon és Galilea közt terült el, a császár Ulathaval, Paniasszal és a határos vidékkel együtt Herodesnek ajándékozta. Ezt a vidéket a szíriai helytartók alá rendelte, de meghagyta nekik, hogy Herodes hozzájárulása nélkül semmit se kezdeményezzenek. Ekként Herodes olyan szerencsés helyzetbe jutott, hogy a hatalmas római birodalom két ura, Augustus és Agrippa, egyforma jóindulattal volt iránta: Augustus senkit sem becsült többre Agrippa után Herodesnél és hasonlóképpen Agrippa is őt tartotta legjobb barátjának a császár után. Miután ilyen nagy kegyekben volt része, a császártól tetrarchiát kért testvére, Feroras számára és országa jövedelmeiből száz talentumot utalt ki neki, hogy akármi történik is vele, Feroras nyugodtan élhessen és fiai ne foglalhassák el országát. Miután Herodes a császárt elkísérte a tengerpartra, visszatért és Zenodoros területén, Panias város közelében gyönyörű fehér-márvány templomot építtetett. Itt a hegyben pompás barlang van, alatta meredek szakadék és feneketlen, hozzáférhetetlen mélység, benne állóvíz, fölötte óriási hegycsúcs: itt a barlang alatt fakadnak a Jordán folyó forrásai. Ezt a nevezetes helyet ékesítette Herodes a templommal, amelyet a császár tiszteletére szentelt.

Herodes akkoriban elengedte alattvalóinak az adók egyharmadrészét, állítólag azért, hogy a szűk esztendők után összeszedjék magukat, tulajdonképpen azonban azért, hogy megnyerje hajlandóságukat, mert igen elégedetlenkedtek; rossz néven vették tőle azokat az alkotásokat, amelyek bomlasztották a vallást és megrendítették az erkölcsöket; ezekről a nép elkeseredetten és izgatottan beszélt. A lázadás meghiúsítására igen nagy gondot fordított: alattvalóit minden efféle lehetőségtől megfosztotta és állandó munkára kényszerítette; megtiltotta a nyilvános és magán összejöveteleket és minden lépésüket kikémleltette. Ha valakit rajtakaptak ilyesmin, igen szigorúan megbüntették; sok embert nyiltan vagy titokban Hyrcania várába hurcoltak és ott kivégeztek. A városban és az országutakon mindenütt voltak megbizottai, akik minden összejövetelt kikémleltek, sőt azt mondják, hogy maga a király is gyakran elvegyült a nép közé, éjjel, álöltözetben, hogy kihallgassa, hogyan vélekednek uralkodásáról. Aki szembeszállt rendelkezéseivel, azt minden elképzelhető módon üldözte, a nép többi részét pedig esküvel kötelezte, hogy megmarad hűségében; meg kellett esküdniök, hogy hívek maradnak hozzá és rendíthetetlenül kitartanak uralma mellett. Legtöbb alattvalója csakugyan engedelmeskedett is parancsainak, részben tiszteletből, részben félelemből; akik azonban megmakacsolták magukat és nem voltak hajlandók beadni a derekukat, azokat minden úton-módon eltette láb alól. Pollio és Samaias farizeusokat és felekezetük számos tagját is esküre akarta kényszeríteni, de ezek ellene szegültek; azonban Pollio kedvéért mégsem büntette meg őket, mint másokat, akik megtagadták az esküt. Ugyancsak mentesek voltak ettől a kötelezettségtől az úgynevezett esszénusok; ez olyan fajta felekezet, mint a görögöknél a pythagoreusoké. Ezekről azonban más műveimben részletesebben beszélek. Most inkább azt érdemes elmondanom: miért volt Herodes ily szokatlan jóindulattal az esszénusok iránt; mert egy történelmi mű keretébe beletartozik annak megvilágítása is, hogy abban az időben hogyan vélekedtek ezek felől.

Élt akkoriban egy Manaem nevű esszénus, aki erényes életmódja miatt igen jó hírben állt és akit Isten megáldott a jövendőmondás adományával. Ez abban az időben, mikor Herodes még gyermek volt és éppen iskolába ment, meglátta őt és azt mondta neki, hogy egyszer majd a zsidók királya lesz. Herodes azonban azt gondolta magában, hogy Manaem vagy nem ismeri

őt, vagy pedig csak tréfál vele és ezért azt felelte rá, hogy hiszen ő alacsony származású. Manaem elmosolyodott, megveregette az arcát és így felelt: „Csakugyan király leszel s mivel Isten méltónak tart rá, szerencsésen fogsz uralkodni. Emlékezzél majd akkor arra, hogy Manaem arculütött, annak jeléül, hogy minden szerencse forgandó. Mert ez a meggondolás nagy hasznodra lesz, ha szereted az igazságosságot és az istenfélelmet és ha kegyes leszel alattvalóidhoz. Én azonban a jövőbe látok s tudom, hogy nem leszel ilyen. Mert te páratlanul boldogan fogsz élni, örök dicsőséget szerzel magadnak, azonban a jámborságról és igazságosságról megfeledkezel. De Isten előtt mindez nem marad rejtve és életed végén haragja sujt bűneidért." Herodes akkor nem törődött a szavaival, mert egyáltalán nem reménykedett királyságában. Midőn azonban uralomra jutott és nagy szerencsével uralkodott és hatalmának csúcspontjára érkezett, magához hivatta Manaemet és megkérdezte tőle, meddig uralkodik még. Manaem erre semmit sem felelt, csak hallgatott. Erre Herodes azt kérdezte, vajjon tart-e még az uralkodása tíz esztendeig; most Manaem azt felelte rá, hogy talán húsz vagy harminc esztendeig is, de életének a végét pontosan nem mondta meg. Herodes beérte ezzel, elbúcsúzott Manaemtől és ettől fogva nagy becsületben tartotta az esszénusokat. Ámbár ennek az elbeszélésnek a hitelessége kétséges, mégis jónak láttam közölni olvasóimmal és egyúttal megemlíteni azt is, hogy rajta kívül is sok esszénus meg volt áldva a jövendőmondás adományával erényes életmódja miatt.

11. FEJEZET

Herodes újjáépíttette a templomot, amely magasabb és pompásabb lett a réginél. Az Antonius-vár

Miután Herodes uralkodásának tizennyolcadik évében az előbb említett építkezéseket befejezte, nagyobb munkához fogott, tudniillik Isten templomát újjá akarta építtetni, még pedig úgy, hogy nagyobb terjedelmű és magasabb legyen a réginél, mert úgy gondolkozott, hogy ez a mű, ha befejezi, pompásabb lesz, mint minden egyéb, amit eddig alkotott és ezzel örök emléket biztosít magának, aminthogy így is történt. Mivel azonban tudta, hogy a népet nem egykönnyen lehet rávenni az ilyen hatalmas

vállalkozás megkezdésére, elhatározta, hogy előbb beszédet intéz hozzájuk és úgy készíti elő őket és csak azután fog munkához. Ennélfogva összehívta a népet és így beszélt: „Törzsrokonaim, fölöslegesnek tartom azokról az egyéb munkákról beszélni, amelyeket uralkodásom kezdete óta megalkottam, ámbár mind inkább a ti biztonságtokat szolgálja, mint az én dicsőségemet. És mivel én a sanyarúság idejében is mindig segítségtekre voltam és építkezéseimmel nem annyira a magam biztonságát szolgáltam, mint inkább a tieteket, meg vagyok győződve róla, hogy Isten akarata szerint a zsidó népet olyan boldog élethez juttattam, amilyent azelőtt még csak nem is ismert. Azonban, mint mondtam, fölöslegesnek tartom felsorolni előttetek mindazt, amit az országban végeztem és hogy mennyire gyarapítottam a nép erejét azzal, hogy gyönyörű városokat építtettem, nemcsak a magunk területén, hanem a szomszédos országrészeken is, mivel ezt mindnyájan jól tudjátok. Most csak néhány szóval be akarom bizonyítani, hogy az a vállalkozás, amelyet most szeretnék megkezdeni, éppen úgy szolgálja majd Isten dicsőségét, mint a ti hírneveteket. Ezt a templomot őseitek a mindenható Istennek emelték, mikor Babylonból visszatértek, azonban hatvan könyöknyivel alacsonyabb, mint a régi templom, amelyet Salamon építtetett. Ennek azonban nem az az oka, mintha őseink nem lettek volna eléggé jámborak, mert nem tőlük függött, hogy a templomot éppen olyanra építsék, amilyen a régi volt, tudniillik Kyros és Dareios, Hystaspes fia, szabta meg nekik az építkezés módját s mivel ők előbb ezeknek a királyoknak, később utódaiknak, még utóbb a makedónoknak alattvalói voltak, nem volt módjuk az istenfélelemnek ezt az emlékművét épp oly nagyra építeni, amilyen a régi templom volt. Mivel most Isten kegyelméből én kerültem a trónra és hosszú békét élvezek, rengeteg kincset gyüjtöttem, óriási jövedelmeim vannak s ami a legfontosabb, a rómaiakkal, a világ uraival — bízvást elmondhatom — baráti viszonyban vagyok: szeretném befejezni azt, amit elődeink kénytelenségből nem tudtak befejezni, mivel idegen uralom alatt voltak és így szeretném leróni hálámat Istennek azért a sok jótéteményért, amellyel uralkodásom alatt elhalmozott.“

Így beszélt Herodes, azonban a beszéd megdöbbentette a népet, mert nem volt elkészülve ilyesmire; mivel a tervet megvalósíthatatlannak tartották, nem annyira öröm, mint inkább aggodalom szállta meg őket. Tudniillik attól féltek, hogy ha a

templomot lerombolják, a királynak majd nem lesznek meg a kellő anyagi eszközei, hogy megalkossa azt a művet, amelyet tervezett, s annál nagyobbnak látták ezt a veszedelmet, mert az építkezés csakugyan nehéznek és nagyszabásúnak ígérkezett. Ebben a csüggedt hangulatukban Herodes azzal bátorította őket, hogy megígérte: addig nem romboltatja le a templomot, amíg nincs meg mindene ahhoz, hogy az újat befejezhesse. És e tekintetben szavának is állt; mert csak akkor fogott munkához, amikor már együtt volt ezer szekér, hogy a köveket hordja, amikor már kiválasztott tízezer tapasztalt művezetőt, amikor megvásárolta a papi ruhákat ezer pap számára, amikor kioktatta a munkások egyik részét a kőművességre, másikat az ácsmesterségre és egyáltalán mindent aprólékos gondossággal előkészített.

Tehát mindenekelőtt a régi alapok helyett újakat ásatott és erre építtette magát a templomot, amely száz könyök hosszú és százhúsz könyök magas volt; magassága idővel húsz könyöknyivel csökkent, mivel az alap ennyit süllyedt; azonban Nero korában elhatároztuk, hogy ennyivel megint kiegészítjük a magasságát. A templomot huszonöt könyök hosszú, nyolc könyök magas és tizenkét könyök széles hatalmas fehérmárvány tömbökből építették. A templom. mint a királyi oszlopcsarnok, kétoldalt alacsonyabb volt, középütt valamivel magasabb, úgy hogy már sok stadionnyi messzeségből láthatták, akik a mezőn dolgoztak, valamint a templommal szemben fekvő falvak lakói s különösen azok, akik a templom irányában haladtak. A bejárati ajtókat és a szemöldökfákat, amelyek a szentély mennyezetéig értek, tarka függönyökkel díszítette, amelybe bíborszínű virágokat és oszlopokat hímeztek. Az ajtók fölött, a falpárkány alatt, arany szőlőtőke ágazott szét és fürtök csüngtek róla és egyáltalán oly rengeteg drága anyagot használtak fel, hogy a hatalmas és művészi építmény mindenkit bámulatba ejtett. Az egész templomot óriási oszlopcsarnokok övezték, amelyek arányosak voltak magával a templomépülettel, viszont sokkal pompásabbak, mint a régiek; nyilván senki más nem díszíthette volna fel ily pompásan a templomot. Mindkét oszlopcsarnok erős falazaton nyugodott; maga a fal a legnagyszerűbb alkotás volt, amiről ember valaha is hallott. Maga a hegy sziklás és meredek volt és a város keleti részei felé eső oldala fokozatosan lejtősödött, egészen a csúcsig. Ezt a hegyet Salamon, a mi legnagyobb királyunk, bölcs előrelátásból hatalmas munka árán fent a csúcson fallal vette körül, lent a tövében pedig, ahol mély szakadék övezi, óriási sziklatömbökkel falazta el s ezeket ólommal erősítette egymáshoz; így las-

sankint befödte az egész hegyet és így haladt egészen a csúcsig; úgy hogy a kocka-alakú építmény szokatlanul nagy és magas lett. Kivülről csak a hatalmas kőlapok látszottak, s ezeknek eresztékeit belül a vaskapcsok szilárdan és szinte örökre megmozdíthatatlanul egymáshoz kapcsolták. És mikor ezzel a kő-borítással egészen a hegy csúcsáig elkészültek, a csúcsot elegyengette, a falakon belül kitöltette a mélyedéseket s a felületnek esetleg még kiugró részeit elsimíttatta. Ennek a térségnek a kerülete négy stadion volt, mindegyik oldala egy stadion. Ezen belül a hegy csúcsát még egy kőfallal övezte, amelynek keleti oldalán kettős oszlopcsarnok volt, még pedig éppen olyan hosszú, mint a fal, éppen szemben a középütt épült templom kapujával. Ezt az oszlopcsarnokot több régebbi király pompásan díszíttette. A templom körül voltak felaggatva a barbároktól zsákmányolt fegyverek; Herodes király ezeket most mind itt aggatta fel és kiegészítette azokkal, amelyeket az araboktól zsákmányolt.

A bekerített térség északi oldalán emelkedett a négyszögletes, igen erős vár; ezt Herodes elődei, a Hasmonaeusok építtették, akik papok és királyok voltak egyszemélyben és Barisnak nevezték. Ebben őrizték azt a papi ruházatot, amelyet a főpap szokott magára ölteni, de csak akkor, mikor áldozni készült. Herodes király ugyancsak ezen a helyen őriztette a főpapi ruházatot, azonban halála után a rómaiak hatalmába került, egészen Tiberius császár idejéig. Midőn ennek uralkodása alatt Vitellius, Syria kormányzója, Jeruzsálembe ment s a nép nagy hódolattal fogadta, a zsidók arra kérték, adja ki nekik a főpapi ruházatot; ő pedig, hogy kedvességüket viszonozza, ebben a tárgyban írásbeli kérvényt intézett a császárhoz, aki a kérést teljesítette is. Ezután az öltözet egészen Agrippa király haláláig a zsidók kezében volt; halála után Cassius Longinus, Syria akkori kormányzója és Cuspius Fadus, Judea helytartója megparancsolta a zsidóknak, hogy a ruházatot tegyék le az Antonius-várban, mert a rómaiak ismét maguk akarják őrizni, mint régebben. A zsidók ezért követeket küldtek Claudius császárhoz, hogy hagyja meg náluk a ruházatot. Midőn a követek megérkeztek, az ifjú Agrippa király éppen Rómában időzött és kieszközölte a császárnál, hogy meghagyja nekik a ruházatot és erre vonatkozólag parancsot is intézett Vitelliushoz, Syria kormányzójához. Régebben a ruházatot a főpap és a templomi kincstárosok pecsételték le; a kincstárosok az ünnep előtti napon elmentek a római várparancsnokhoz, megvizsgálták a pecsétet és elhozták tőle a ruházatot; mikor pedig az ünnep elmúlt, megint visszavitték ugyanoda, megmutatták, hogy

szabályszerűen lepecsételték s azután átadták a parancsnoknak. Ebből magyarázható, hogy később a ruházat annyi viszontagságon ment át. Herodes a zsidók királya ezt a Baris-várat a templom védelme és biztonsága érdekében még jobban megerősíttette és barátja Antonius, római hadvezér tiszteletére Antonius-várnak nevezte el.

A falövezet nyugati oldalán négy kapu volt, ezek közül az egyik a közbeeső völgyön át a királyi várba vezetett, kettő az elővárosba, a negyedik pedig a tulajdonképpeni városba. Hosszú lépcsősoron lehetett lejutni a völgybe és innen megint feljutni a várba; mert a város éppen szemben volt a templommal s úgy ívelődött köré, mint valami színház, mert dél felől mély szakadék választotta el tőle. A falövezet negyedik, déli oldalán, középütt, ugyancsak kapuk voltak, mellette pedig háromszoros királyi oszlopcsarnok, amely hosszában a völgy keleti oldalától a nyugatiig húzódott, mert nem lehetett hosszabbra építeni. A világ legbámulatosabb alkotása volt ez: mert a völgy fölött, amely olyan mély volt, hogy szinte szédült az ember, amikor lenézett, mérhetetlenül magas csarnok épült, úgy hogy az, aki ennek a csarnoknak a tetejéről össze akarta fogni tekintetével mind a két szakadékot, máris szédülni kezdett, mielőtt még a roppant mélységbe leért volna a tekintete. A csarnok egyik végétől a másikig, pontosan szemben egymással, négy-négy rend oszlop sorakozott; az oszlopsor negyedik tagozata a kőfalba volt beleépítve. Egy-egy oszlop olyan vastag volt, hogy három összefogódzkodott ember éppen csak át tudta fogni karjaival. Hosszúságuk huszonhét lábnyi volt és minden oszlop kettős lábazaton nyugodott; összesen százhatvankét oszlop volt, korinthusi stilusban kifaragott oszlopfőkkel, mind bámulatos művészi munka. Mivel négy oszlopsor volt, három-három sor a csarnokokat folyosókra osztotta; az egymással szemben fekvő két folyosó egészen egyforma volt, mindegyik harminc láb széles, egy stadion hosszú és több, mint ötven láb magas. A középső folyosó viszont másfélszer olyan széles és kétszer olyan magas volt és mindkét oldalon jóval kimagaslott a másik kettő közül. A mennyezeteket a fába faragott alakos domborművek díszítették; a középső mennyezet magasabb volt, mint a másik kettő. Elől az oszlopfőkön párkány nyugodott, ezt beépített oszlopok díszítették; mind gyönyörűen faragott márvány, úgy hogy aki nem látta, nem is alkothat fogalmat szépségéről, aki pedig látta, az elragadtatással bámulta meg. Ilyen volt a templom első falövezete. Befelé azután, nem messze az előbbitől, még egy falövezet volt, amelyhez néhány lépcső vezetett fel. Ez

kőfal volt és ott volt rajta a felírás, hogy idegennek halálbüntetés terhe alatt tilos belépni. Ennek a falövezetnek déli és északi oldalán három-három kapu volt, egyenlő távolságban egymástól, keleti oldalán pedig egy nagy kapu: ezen keresztül léphettek be feleségeikkel együtt azok, akik tiszták voltak. Azonban a belső szentélybe az asszonyoknak semmiképpen sem volt szabad belépniök. Végül volt még egy harmadik belső térség is, de ide már csak a papok léphettek be: ez előtt volt az oltár, amelyen Istennek bemutatjuk az egészen elégő áldozatokat. Herodes király egyik térségbe sem lépett be, mert nem volt pap, tehát tilos volt belépnie. Inkább csak az oszlopcsarnokok megépítésével és a külső falövezetekkel törődött és ezt a munkát nyolc év alatt befejezte.

Miután a papok egy év és öt hónap alatt a tulajdonképpeni templomot is felépíttették, örömre gerjedt az egész nép és mindenekelőtt hálát adott Istennek, hogy a munka ily gyorsan befejeződött és hogy a király ily lelkes buzgalommal intézte, azután örömünneppel és hálaimádságokkal ülték meg az építés befejezését. A király háromszáz ökröt áldozott Istennek és a többiek is áldoztak tehetségük szerint, de az áldozati állatok számát nem mondhatom meg, mert lehetetlenség a helyes számot megadnom; t. i. a templomépítés befejezésének ünnepe ugyanarra a napra esett, amelyen a király a trónralépését szokta megünnepelni és így ezt a kettős ünnepet a szokottnál is fényesebben ülték meg.

Ezenkívül a király számára az Antonius-várból a keleti templom kapuig titkos folyosót építettek; fölébe tornyot építtetett, hogy ha esetleg a nép fellázad a királyi ház ellen, a földalatti folyosón a toronyba menekülhessen és ott biztonságba helyezkedjék. Mondják, hogy az egész idő alatt, amíg a templom építkezésén dolgoztak, nappal sohasem esett, csak éjjel voltak záporok, nehogy az építkezést akadályozzák; ez a monda, amelyet őseink hagytak ránk, hihetőnek látszik, ha figyelembe vesszük, hogy Isten hányféleképpen nyilatkoztatta ki magát nekünk. Így folyt le az új templom felépítése.

XVI. KÖNYV

1. FEJEZET

Herodes törvényt hoz a lopás ellen. Alexander és Aristobulos visszatér Rómából. Salome és Feroras áskálódása az ifjak ellen. A királyfiak házassága

Mivel a király az állam kormányzásában minden erejével azon volt, hogy mindenféle garázdálkodást megszüntessen a városban is és a vidéken is, törvényt hozott, amely a régiekhez képest egészen újszerű volt. Ugyanis elrendelte, hogy a tolvajokat az ország határain kívül adják el rabszolgákul. Ez a büntetés túlságosan is szigorú volt az efféle bűnökre, egyúttal azonban ellenkezett a hagyományos szokásokkal is. Mert rabszolgasorban szolgálni idegeneknek, akik még hozzá más szokások szerint élnek és engedelmeskedni minden parancsuknak: inkább a vallási parancsok megsértése volt, nem pedig a gonosztett megbüntetése, hiszen erről a régi törvények is gondoskodtak. Ezek tudniillik úgy rendelkeztek, hogy a tolvaj köteles büntetésül a négyszeres értéket megfizetni, vagy pedig, ha erre nincs módja, akkor eladhatják rabszolgának, de nem külföldre és nem is örökös rabszolgaságra, mert az ilyen rabszolgákat hat év mulva szabadon kellett bocsátani. Ez a most megszabott büntetés éppen azért túlságosan súlyos és méltatlan volt és önkénykedés sugallta, mintha csak Herodes nem mint király, hanem mint zsarnok újfajta büntetéseket akarna rendszeresíteni, anélkül hogy törődnék az alattvalók alkotmányával. Mivel pedig ez az eljárása általában rávallott más dolgokban való magatartására is, nagy része volt abban, hogy egyre-másra elégedetlenekedtek és zúgolódtak ellene.

Ezidőtájt áthajózott Itáliába, részben hogy találkozzék

a császárral, részben hogy meglátogassa Rómában élő fiait. A császár igen barátságosan fogadta s mivel az ifjak már befejezték tanulmányaikat, megengedte, hogy vele együtt hazatérjenek. Miután megérkeztek Judeába, a nép nagy lelkesedéssel fogadta a két ifjút, mivel szellemi képességeik és királyi megjelenésük miatt is nagyon tetszettek a népnek. Annál jobban gyűlölte őket Salome, a király húga és a többiek, akik rágalmaikkal Mariamme halálának is okozói voltak. Ugyanis ezek azt hitték, hogy ha a két ifjú hatalomhoz és befolyáshoz jut, bosszút áll rajtuk az anyjuk ellen elkövetett bűnük miatt. Ebben az aggodalmukban rágalomhadjáratot indítottak az ifjak ellen; azt suttogták róluk, hogy egyáltalán nem szívesen élnek együtt atyjukkal, mert hallani sem akarnak anyjuk gyilkosáról. Mivel ez az állítás valóságos tényeken alapult, sokan hitelt adtak neki és előrelátható volt, hogy ezen a réven elidegenítik az apát fiaitól. Természetesen a rágalmazók nem Herodes előtt beszéltek így, hanem a nép körében terjesztették ezeket a gyanúsításokat. Mivel azonban mindez elkerülhetetlenül a királynak is fülébe jutott, lassankint megfogant a gyűlölködés; ezen azután később nem tudott erőt venni, mert már ilyen volt a jelleme. Egyelőre azonban Herodesben erősebb volt az apai szeretet minden gyanúsításnál és rágalmazásnál, tehát nem csupán a rangjukat megillető tiszteletben részesítette az ifjakat, hanem mikor a megfelelő kort elérték, hozzájuk méltó feleséget is adott nekik és pedig Aristobulosnak Berenikét, Salome leányát, Alexandernek pedig Glaphyrát, Archeleos kappadokiai király leányát.

2. FEJEZET

Herodes kétszer is Agrippához utazik. A zsidóknak a görögök ellen emelt panaszai ügyében Agrippa biztosítja a zsidók jogait

Midőn Herodes hírét vette, hogy Marcus Agrippa másodízben is Ázsiába jött Italiából, haladéktalanul fölkereste és megkérte, látogasson el országába s térjen be hozzá, mint vendége és barátja. Engedett is bensőséges kérésének és elment Judeába, Herodes pedig minden elképzelhető megtiszteltetéssel fogadta őt az újonnan épített városokban, barátaival együtt fényesen és pompásan megvendégelte, megmutatta nekik az építményeket, Sebastéban, az újonnan épült kaisareai kikötőben s az óriási költséggel helyreállított Alexandreion, Herodeion és Hyrcania várakban. Elvitte Jeruzsálem városába is, ahol a nép ünnepi menetben özönlött

eléje és nagy lelkesedéssel fogadta. Agrippa száz ökröt áldozott Istennek s lakomát adott a népnek, még pedig pazar bőkezűséggel. És bár még sokáig igen szívesen maradt volna, az évszak miatt sietnie kellett; tudniillik vissza akart térni Ioniába s nem tartotta biztonságosnak tengerre szállni, ha a tél beköszöntött.

Miután Herodes őt és legkiválóbb kísérőit elhalmozta rengeteg ajándékkal, elhajózott. A király pedig a telet nyugalomban töltötte országában s midőn tavasz kezdetén meghallotta, hogy Agrippa hadat vezet a Bosporos ellen, megint találkozni akart vele. Tehát Rhodos és Kos mellett Lesbosba hajózott, abban a hiszemben, hogy ott találja, azonban a heves északi szél miatt nem tudott bejutni a kikötőbe. Ezért néhány napig Chiosban maradt, fogadta a hódolókat és közülük sokat megnyert magának királyi ajándékaival. Mikor látta, hogy a város oszlopcsarnoka a mithridatesi háborúban elpusztult és romban hever, — mert nem lehetett egykönnyen helyreállítani, mint a többi építményt, oly nagyszabású és gyönyörű volt, — a város lakosságának annyi pénzt utalt ki, amennyi túlontúl elegendő volt az újjáépítésre és figyelmeztette őket, hogy haladéktalanul állítsák helyre városuknak ezt a páratlan ékességét. Mivel közben a vihar elült, előbb Mitylenébe hajózott, onnan pedig Byzantionba; midőn itt meghallotta, hogy Agrippa már elhajózott a Symplegades-szigetek mellett, gyorsan utána ment. Sinopénál, a Fekete-tenger partján utólérte és ámbár váratlanul érkezett hajóhadával, mégis kapóra jött és igen szíves fogadtatásban volt része. Mert Agrippa a személye iránt való hűség és ragaszkodás jelének minősítette, hogy a király ilyen hosszú tengeri utat megtett és épp a kellő időben jött segítségére, pedig magára kellett hagynia e miatt országát és annak kormányzását. Ebben a hadjáratban Herodes állandóan Agrippa mellett volt, a harcokban mint szövetségese és segítőtársa, a válságos helyzetekben mint tanácsadó, a szórakozásokban mint kellemes társ és mindenben osztozott vele, a rosszban becsületességből, a jóban pedig tiszteletből. Miután Agrippa befejezte a pontusi háborút, amelyre megbízást kapott, elhatározták, hogy visszafelé nem hajón utaznak, hanem átvonultak Paphlagonián és Kappadokián, azután további gyalogmenetekben áthaladtak egész Nagy-Phrygián Ephesosig és innen hajón keltek át Samosba. Az egyes városokban Agrippa Herodes kedvéért a rászorulóknak szükségleteik arányában jelentős támogatást nyujtott és maga Herodes sem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, ahol pénzadományokkal szolgálhatta a maga érdekeit: tehát senkitől sem tagadta meg az anyagi támogatást. Valahányszor megkérték, mindig a legmele-

gebben támogatta a folyamodók kérvényeit Agrippánál. Mert Agrippa is bőkezű és nagylelkű volt és szívesen adott minden hasznos célra, feltéve hogy másokat nem sértett vele és csak a király közbenjárására volt szükség s Agrippa máris kész volt a jótékonyságra. Így Herodes kibékítette Agrippát az ilioniakkal, mert ezekre haragudott; a chiosiak helyett megfizette azt az összeget, amellyel a császár tisztviselőinek tartoztak; kieszközölte felmentésüket a behozatali vámok alól és egyáltalán mindenkin segített, akinek szüksége volt rá.

Midőn most Ioniába érkeztek, az ión városokban lakó zsidók seregestül tódultak Agrippához, hogy ezt a kedvező alkalmat kihasználják. Panaszt emeltek nála mindenféle sérelem miatt: hogy nem engedik őket törvényeik szerint élni, hogy ünnepnapjaikon a hatóságok önkényesen törvényszék elé idézik őket, hogy elveszik azt a pénzt, amelyet Jeruzsálembe akarnak küldeni a templom céljaira, hogy katonai szolgálatra és közmunkára kényszerítik őket és arra szorítják, hogy a szent célokra szánt pénzt ilyesmire fordítsák, holott mindezek alól mentesek, mert a rómaiak megengedték nekik, hogy ősi szokásaik szerint éljenek. Miután mindezt hangos panaszkodás közben előadták, Herodes megkérte Agrippát, hogy hallgassa meg indítóokaikat és barátját Nikolaost rávette, hogy legyen a zsidók szószólója. Agrippa tehát kíséretének főembereivel, valamint a jelenlévő királyokkal és fejedelmekkel tanácsot tartott és ebben Nikolaos így emelt szót a zsidók érdekében:

„Hatalmas Agrippa, mint ahogy a szorongatottak azokhoz menekülnek, akik segíteni tudnak bajaikon, úgy azok is, akik most könyörögve itt állnak előtted, a legnagyobb bizalommal vannak irántad, hogy kegyelmeddel halmozod el őket. Már régebben is tapasztalták, mily jóindulatú voltál irántuk és most is csak azt kérik, hogy régebbi kiváltságaikat ne vegyék el tőlük, hisz attól a néptől kapták, amelynek egyedül volt hatalma megadni ezeket, viszont nem különb népek fosztották meg őket ezektől, hanem olyanok, akik köztudomás szerint éppen úgy alattvalóitok, mint ők. Ha jelentős kiváltságokat nyertek, az ő dicsőségük, hogy ekkora kegyre méltóknak bizonyultak; ha pedig a kiváltságok jelentéktelenek, akkor annál kevésbbé volna illendő, hogy az adományozók ezeket most ne erősítsék meg. Kétségtelen, hogy azok, akik a zsidókat zaklatják és bántják, mindkét félt sértik: azokat, akik a jótéteményt kapták azzal, ha nem tartják őket érdemeseknek arra, hogy oly kiváló férfiak, mint a rómaiak, ezzel fejezzék ki irántuk elismerésüket, — a jótevőket pedig azzal, ha azt

kívánják tőlük, hogy ezeket a kiváltságokat ne erősítsék meg. Ha megkérdeznék a zsidókat, mit veszítenének el szívesebben, életüket-e, vagy ősi szokásaikat, felvonulásaikat, áldozataikat és ünnepeiket, amikkel Istenüket tisztelik, bizonyosra veszem, hogy inkább hajlandók volnának minden szenvedést elviselni, mint bármelyik ősi intézményükről lemondani. Hiszen háborúik javarészének is az az oka, hogy ezeket meg akarják védelmezni. Azt a boldogságot is, amelyet a ti réveteken most az egész emberiség élvez, éppen azon mérjük, hogy birodalmatokban mindenki szabadon gyakorolhatja vallását és aszerint élhet. Most azonban azok az emberek rá akarnak kényszeríteni másokra olyan jogtalanságot, amit ők maguk bizonyára nem tűrnének, mintha bizony nem volna éppen olyan bűn másokat törvényellenesen megakadályozni vallásuk szabad gyakorlatában, mint a saját istentiszteletét elhanyagolni. De vegyünk figyelembe még egy érvet: Vajjon van-e olyan község, olyan város, olyan nemzet, amely ne tartaná a legnagyobb szerencsének a római uralmat és a ti hatóságaitok védelmét? Vagy van-e olyan ember, aki elutasítaná a ti jótéteményeiteket? Bizonyára nincs senki, mert ha van ilyen, az nem épelméjű. Csakugyan nincsen közösség, sem magánember, aki ne keresné a ti kegyeiteket. Azonban mindenkinek, aki meg akar fosztani másokat a ti jótéteményeitek élvezésétől, egyúttal le kell mondania arról is, amit ő maga nektek köszönhet, pedig ezek a jótétemények igazán felbecsülhetetlenek. Ha összehasonlítjuk a régebbi államformát a mostanival, ennek az utóbbinak igen sok az előnye, de a legnagyobb az, hogy az alattvalók most már nem rabszolgák, hanem szabad emberek. És ámbár általában jól megy sorunk, helyzetünk mégsem irígylésreméltó; mert a ti jóvoltotokból a többi néppel együtt boldogan élünk, de azt kívánjuk: legyünk velük egyenlők abban is, hogy háborgatás nélkül hívek maradhassunk ősi vallásunkhoz. Ez magában véve nem lehet méltánytalan követelés azok szemében sem, akik teljesíthetik. Mert ha Isten örömét leli a tiszteletben, akkor örömét leli azokban is, akik lehetővé teszik e tisztelet megnyilvánulását. Egyébként a mi intézményeinkben semmi sincs, ami ellentmondana az emberiességnek, ellenkezőleg: teljes egészükben a jámborságot és a tiszta igazságot szolgálják. És egyáltalán nem titkoljuk el azokat a vallási szabályokat, amelyek szerint életünket berendezzük és amelyek bizonyságot tesznek jámborságunkról és felebaráti magatartásunkról. A hetedik napot arra szántuk, hogy azon oktatást kapjunk szokásainkban és törvényeinkben,

hogy ezeket a törvényeket, valamint a többi szabályokat is annak rendje és módja szerint megtartsuk, mert ezeknek a megtartása óv meg bennünket a bűnöktől. Ha szabad ezekről a törvényekről néhány szót szólni, utalok arra, hogy kiváló törvények, ősrégiek, ámbár sokan kételkednek is ebben; amit pedig az idő megszentelt, arról semmiképpen sem szoknak le azok, akik jámborul őrzik és megtartják a törvényeket. Ezeket akarják most elvenni tőlünk, erőszakkal és törvényellenesen; továbbá elveszik tőlünk a pénzt, amelyet Isten tiszteletére gyűjtöttünk; adókat követelnek tőlünk; ünnepnapokon törvény elé idéznek bennünket, s mindezt nem szerződéses megegyezés alapján, hanem csak azért, hogy megsértsék és üldözzék vallási meggyőződésünket, holott elnyomóink ezt nagyon jól ismerik. A ti világuralmatok olyan, hogy feltételezi a kölcsönös jóakaratot és kiküszöböli a gyűlölködést azokból, akik inkább erre hajlanának az előbbi helyett. Kérünk tehát, hatalmas Agrippa, gondoskodjál róla, hogy ne kelljen több sérelmet elszenvednünk, hogy ne akadályozzanak bennünket vallási parancsaink teljesítésében, ne vegyék el javainkat, ne nyomjanak el bennünket a hatóságok, hiszen mi sem lépünk föl ellenük erőszakosan. Mert ezek a követeléseink nem csupán méltányosak és igazságosak, hanem mindezt ti már régen engedélyeztétek nekünk. Bizonyítékul felhozhatjuk erre a szenátus-határozatok egész sorát és a Capitoliumon elhelyezett érctáblákat, amelyekből kiderül, hogy azért tüntettek ki bennünket így, mert méltónak tartottak erre a kegyre; és ezeket a határozatokat akkor is fenntartás nélkül tiszteletben kellene tartani, ha nem szolgáltunk volna rá az így nyert kiváltságokra. Mert nemcsak a mi javainkat védelmeztétek meg, hanem a többi népekét is, ezenfelül reményükön felül elhalmoztátok őket kegyeitekkel, úgy hogy ha valaki fel akarná sorolni mindazt, amiben a ti jóvoltotokból részesültek, sohasem érne a végére. Hogy pedig bebizonyítsam nektek, hogy csakugyan méltók vagyunk jóindulatotokra, nem is szólván egyebekről, elegendő arra az egyre utalnunk, aki most a mi uralkodónk és ott ül melletted. Vajjon van-e olyan szívesség vagy szolgálat, amelyet ő megtagadott volna tőletek? Vagy megingott-e valaha az ő hűsége irántatok? Vagy van-e olyan megtiszteltetés, amit ne tanusított volna irántatok és aminek lerovásában ne előzött volna meg mindenki mást? Ki merné hát tagadni, hogy a ti jótéteményeiteket mi rengeteg hálával viszonoztuk? Helyénvaló megemlíteni atyjának, Antipatrosnak vitézségét, aki Caesarnak, midőn Egyiptomba vonult, kétezer

főnyi segédcsapatot küldött és aki mind a szárazföldi, mind a tengeri csatákban fölülmúlhatatlan volt. De minek beszéljek arról, mily döntő fordulatot adtak akkor e segédcsapatok az eseményeknek és fejenkint mennyi pompás ajándékot kaptak Caesartól? Inkább azokat a leveleket kellene fölemlegetnem, amelyeket Caesar akkoriban a szenátusnak írt és inkább azokról a kitüntetésekről kellene beszélni, amelyekben népünk Antipatrost a polgárjog adományozásán kívül részesítette. Mindezekből a tényekből nyilvánvaló, hogy mi nem érdemtelenül részesültünk a ti jótéteményeitekben és jogos az a kérésünk, hogy erősítsd meg kiváltságainkat, hiszen ha már előbb meg nem kaptuk volna ezeket, most joggal elvárhatnók, hogy megkapjuk tőled, tekintettel a közted és királyunk közt fennálló jó viszonyra. Hiszen hallottuk a judeai zsidóktól is, mily kegyes hajlandósággal látogattad meg országukat, bemutattad Istennek a hibátlan áldozatot, tökéletes imádsággal tisztelted őt, a népet ünnepi lakomán megvendégelted és elfogadtad ajándékait. Az a fogadtatás, amelyben ily hatalmas férfiú, mit te, részesült a nép és a város részéről, okvetlenül bizonyítéka annak a barátságnak, amely Herodes uralkodóházának révén közted és a zsidó nép között fennáll. Midőn tehát erre emlékeztetünk és utalunk királyunkra, aki itt jelen van és melletted ül, semmi mást nem kívánunk, csak azt, hogy mások erőszakossága és hatalmaskodása miatt ne engedd elrabolni tőlünk azokat a kedvezményeket, amelyeket ti magatok engedélyeztetek nekünk."

Nikolaosnak erre a beszédére a görögök semmiféle ellenvetést sem mertek tenni, főképp azért, mivel ez tulajdonképpen nem volt törvényszéki tárgyalás, hanem csak egy kérvényről volt szó az erőszakoskodások elhárítására. A tényállást meg sem próbálták tagadni, hanem mindössze azzal a mentséggel takarództak, hogy a zsidók görög területen laknak és semmiféle jogtalanságtól sem riadnak vissza. Ezzel szemben a zsidók bebizonyították, hogy ők bennszülöttek s azzal, hogy törvényeiket tiszteletben tartják, semmiféle jogtalanságot nem követnek el a görögök ellen. Mivel Agrippa belátta, hogy a zsidók az elnyomottak, így döntött: tekintettel Herodes ragaszkodására és barátságára, hajlandó a zsidók valamennyi követelését teljesíteni és jogosnak elismerni. Ha még több kérést is terjesztenének elé, azok teljesítésének sem volna semmi akadálya, feltéve, hogy a római államra abból semmi hátrány sem származik. Mivel azonban semmi mást nem kértek, csupán annyit, hogy régi jogaikat erősítsék meg,

ezennel elrendeli, hogy törvényeik megtartása elé senki se gördítsen akadályt. Erre feloszlatta a gyűlést. Most Herodes odalépett hozzá, megölelte és megköszönte kegyességét; amaz örömmel viszonozta ezt: megölelte és megcsókolta őt. Ezek után távozott Lesbosból. A király pedig elhatározta, hogy hajón tér haza; elbúcsúzott tehát Agrippától és elhajózott. Néhány nap mulva kedvező széllel kikötött Kaisareában, innen Jeruzsálembe ment és gyűlésbe hívta az egész népet; a gyűlésen rengeteg vidéki lakos is megjelent. Fölállt, egész utazásáról beszámolt s főképpen hangoztatta, hogy a zsidók számára egész Ázsia területére kieszközölte jogaik elismerését. Azután szerencsés uralkodásáról beszélt; kiemelte, mily buzgón gondoskodott a nép javáról és örömének jeléül a multévi adók negyedrészét elengedte. A nép elragadtatással fogadta a király beszédét és kegyességét, bőséges áldást kívánt reá és ujjongva szétoszlott.

3. FEJEZET

Herodes házában új viszálykodás támad, mert a többiek rovására legidősebb fiának, Antipatrosnak kedvez és ezzel felbőszíti ellene Mariamme fiait

A király családjában napról-napra jobban kiéleződött és egyre gyűlölködőbbé vált a viszálykodás. Az ifjak, mint valami örökséget átvették Salome gyűlölködését és az asszony, miután aknamunkája az ifjak anyja ellen sikerrel járt, olyan őrült vakmerőségre ragadtatta magát, hogy elhatározta: Mariamme fiait mindenképpen elpusztítja, nehogy valamelyik bosszút állhasson anyja haláláért. Másrészt az ifjak is egyre dacosabbak lettek és egyre jobban lázadoztak atyjuk ellen; részben azért, mert nem tudták elfelejteni anyjuk gyászos végét, részben pedig azért, mert uralkodásra vágytak. Hamarosan felütötte fejét a régi baj: az ifjak nyiltan gyalázták Ferorast és Salomét, ezek pedig alattomban áskálódtak amazok ellen. Mindkét részről egyformán nagy volt a gyűlölködés, de mindkét részről másféleképpen nyilvánult meg: az egyik fél tapasztalatlanságában és tehetetlenségében a gyűlölködést nem tudta titokban tartani, nyilvános szidalmakban és vádaskodásokban nyitott neki szelepet, a másik fél lépten-nyomon, titkos és alattomos rágalmakkal bőszítette az ifjakat és egyetlen célja volt, hogy ellenséges indulatuk atyjuk

ellen erőszakra ragadja őket. Mivel az ifjak az anyjuk ellen emelt vádaknak nem adtak hitelt, inkább az volt a meggyőződésük, hogy ártatlanul végezték ki, a rágalmazók bizonyosra vették, hogy végül is személyesen állnak bosszút a gyilkosság értelmi szerzőjén. A szóbeszéd végre már az egész városban elterjedt és míg az ifjak tapasztalatlansága általános szánakozást keltett, addig Salome annál lázasabban dolgozott és éppen az ifjak viselkedése adott neki alkalmat arra, hogy olyan híreket terjesszen, amelyek hitelre találhattak. Az ifjak tudniillik oly fájdalmasnak érezték anyjuk halálát, — hiszen gyalázata őket magukat is sújtotta, — hogy mindenáron igyekeztek szánalmat kelteni nemcsak anyjuk gyászos halála iránt, aki valóban meg is érdemelte a részvétet, hanem a maguk helyzete iránt is: amiatt panaszkodtak, hogy kénytelenek együtt lakni anyjuk gyilkosaival.

Ez a viszálykodás annál jobban kiéleződött, mert a király távolléte egyre újabb alkalmat adott rá. Midőn azonban Herodes hazaérkezett és a fent említett beszédet tartotta a néphez, Feroras és Salome rögtön megijesztette azzal, hogy az ifjak részéről nagy veszedelem fenyegeti, mert ezek nyiltan kijelentették, hogy anyjuk meggyilkolását nem hagyják bosszulatlanul. Hozzátették még: a két ifjú, úgy látszik, abban reménykedik, hogy a kappadokiai Archelaos közvetítésével bejuthat a császárhoz és bepanaszolhatja apját. Herodes ezek hallatára megdöbbent, és pedig annál inkább, mert mindezt már máshonnan is hallotta. Mindezenfelül pedig most eszébe jutottak a régebbi események is, tudniillik az első viszálykodások családjában, amelyek miatt teljesen elidegenedett legközelebbi rokonaitól, még imádott feleségétől is; mivel pedig a jövőre még sokkal rosszabbtól tartott, egészen tanácstalan volt. Mert ámbár uralma alatt Isten rendeléséből minden dolga reményén felül szerencsésen sikerült, családi élete ugyancsak reményén felül elképzelhetetlenül szerencsétlen volt; s mivel most így hányódott szerencse és szerencsétlenség közt, nem tudta mitévő legyen: vajjon tovább élje-e ezt a bizonytalan életet, vagy pedig azzal vessen véget családi bajainak, hogy lemond az uralkodásról.

Ebben a zaklatott és vígasztalan helyzetében magához hívatta Antipatros nevű fiát, — aki akkor született, mikor ő még nem volt király, — és hogy az ifjakat megalázza, elhatározta, hogy ennek fog kedvezni, de egyelőre még nem annyira, mint később majd, amikor ő maga is visszavonul és mindent ráruház, hanem

egyelőre csak azzal a szándékkal, hogy megfékezze Mariamme fiainak elbizakodottságát és ily módon figyelmeztesse őket. Azt hitte, hogy majd kevésbbé hetykén viselkednek, ha meggyőződnek róla, hogy nem csak ők s nem is feltétlenül ők lesznek utódai a trónon. Antipatrost tehát bizonyos értelemben mint vetélytársukat vette maga mellé és úgy gondolta, hogy ezzel tökéletesen biztosítja magát, egyúttal pedig megtöri az ifjak dacoskodását s idővel megjavítja őket. De másképpen történt, mint ahogy remélte. Mert az ifjak atyjuk rendelkezését súlyos sérelemnek érezték, Antipatros pedig ügyes ember volt s most, mikor hirtelen ily fényes kilátás nyílt meg előtte, nem csupán fölényesen bánt testvéreivel és vitássá tette elsőbbségüket, hanem lépten-nyomon unszolta atyját is, hogy töltse ki rajtuk haragját, hiszen a rágalmak máris elidegenítették tőlük és ezért Antipatros úgy érezte: könnyű lesz ilysmire rávenni. Tehát minden elképzelhető mende-mondát elterjesztett, de óvakodott attól, hogy ő maga hozzon ilyesmit atyja tudomására, hanem erre a célra olyan embereket használt fel, akikre semmiképpen sem eshetett gyanú és akik ezzel látszólag csak a királyhoz való ragaszkodásukról tettek tanúságot. Antipatrosnak fényes jövője miatt hamarosan egész sereg híve lett s ezeknek Herodes is feltétlenül hitelt adott, mert jelentéseiket bizonyítékul vette arra, hogy iránta mily hűségesek. Miközben tehát szorgalmasan folytatták ezeket a besúgásokat, Mariamme fiai bőségesen alkalmat is adtak ilyesmire: igen gyakran sírtak a rajtuk esett gyalázat miatt, anyjuk nevét kiáltozták és barátaik körében nyiltan merték atyjukat igazságtalansággal vádolni. Mivel Antipatros rosszindulatú ember létére mindezt ügyesen felkapta és mindenféle toldásokkal besúgta Herodesnek, csak természetes, hogy a családi viszály egyre jobban kiéleződött. Mert a király, hogy Mariamme fiait megalázza, a rágalmak miatti elkeseredésében Antipatrost napról-napra újabb kitüntetésekkel halmozta el s végül is az ő kedvéért anyját Dorist is odavette a palotába. Ugyancsak gyakran írt érdekében a császárnak és melegen beajánlotta neki. Miután pedig Agrippa tíz évig kormányozta Ázsiát és visszatért Rómába, Herodes Judeából elutazott hozzá és fiai közül csak Antipatrost vitte magával: rábízta őt, hogy gazdag ajándékokkal együtt vigye Rómába, hogy ott az ifjú nyerje el Augustus barátságát. Most tehát úgy látszott, hogy Antipatros nyeri el majd a trónt és az ifjaknak semmi reményük sem marad, hogy uralomra juthatnak.

4. FEJEZET

Míg Antipatros Rómában időzik, Herodes elviszi Augustushoz két fiát, Aristobulost és Alexandert és bevádolja őket. A kibékülés

Ez az utazás nagy kitüntetés volt Antipatrosnak s nyilván megtetszett, hogy kiváltságos helyzetbe jutott. Mivel Herodes valamennyi római barájának írt, Antipatrost kitüntető szívességgel fogadták. Azonban sehogy sem volt ínyére, hogy nem lehetett atyja mellett és így nem volt alkalma arra, hogy testvéreit tovább rágalmazza; attól tartott, hogy atyja hangulata megváltozik és Mariamme fiai iránt kegyesebb lesz. Ebben a meggyőződésében elhatározta, hogy tovább folytatja az aknamunkát és Rómából, valahányszor csak remélhette, hogy atyját felingerelheti testvérei ellen, leveleket küldözgetett, amelyekben szorongó aggódást színlelt; azonban ezek a valóságban csak gonoszságát és nagyravágyását szolgálták és sikerült is velük Herodest anynyira elkeserítenie, hogy az ifjak ellen most már elképzelhetetlen harag és gyűlölet vert gyökeret szívében. Azonban nehogy elhamarkodja a dolgot és hibát kövessen el, fékezte haragját, nem engedte kitörni, hanem jobbnak tartotta, ha elutazik Rómába, az ifjakat bepanaszolja Augustusnál és nem követ el olyasmit, amit felróhatnának neki. Amint Rómába érkezett, rögtön tovább utazott Aquileiába, hogy minél előbb beszélhessen Augustusszal. Miután bejutott hozzá, kérte, hallgassa meg kegyesen, hogy részletesen elmondhassa nagy fájdalmát; azután odavezette fiait a császár elé és panaszt emelt ellenük bűnös vakmerőségük miatt. Oly ellenséges indulat tölti el őket, mondta, hogy atyjuk iránti gyűlöletüket minden elképzelhető módon elárulják; sőt meg is akarták ölni, hogy gaztettük révén magukhoz ragadják az uralmat, holott Augustus felhatalmazta őt, hogy halála esetén utódja ne a természetes sorrend szerint következzék utána, hanem ő maga tetszése szerint válassza utódjául azt a fiát, aki a legjobban ragaszkodik hozzá. Ennek a kettőnek nem is az uralkodás a fontos, könnyű szívvel le is mondanak róla és az életüket is szívesen odadobják, csak hogy atyjukat eltehessék láb alól: ilyen féktelen és embertelen gyűlölet rabjai. Sokáig magában hordozta ezt a fájdalmát; most azonban kénytelen Augustus elé terjeszteni és őt efféle panaszokkal terhelni. Ugyan miféle jogtalanságot kellett elszenvedniök az ő részéről? Ugyan miféle zsarnokoskodás miatt acsarkodnak rá? Vajjon jogosnak és méltányosnak tartják-e, hogy atyjukat, aki már oly régóta uralko-

dik és trónját nagy veszedelmek árán szerezte meg, megfosszák királyságától és megakadályozzák abban, hogy a legméltóbbat jelölje ki utódjául? Mert ez a kitüntetés, mint általában a hűség mindennemű megjutalmazása, csak azt illeti meg, aki mindenképpen igyekszik majd elődjéhez méltó buzgalommal uralkodni. Most azonban nyilvánvaló, hogy ez a törekvésük istentelen; mert annak, aki szüntelenül az uralkodásra gondol, okvetlenül atyja meggyilkolása forog a fejében, amennyiben csak atyja halála után juthat trónra. Tetézi mindezt még az is, hogy fiaihoz, épp úgy mint valamennyi alattvalójához, mindig túlságosan bőkezű volt: nem csupán ellátásukról, szolgáikról, szórakozásaikról gondoskodott, hanem igen előkelő házakból szerzett nekik feleséget; egyikhez testvére leányát, Alexanderhez pedig Archelaos király leányát adta feleségül. Azonban a legfontosabb, hogy ő maga mégsem élt hatalmával, hanem fiait idehozta mindnyájuk jótevője, Augustus elé s lemondott mindenről, amit egy megsértett apa és egy veszedelemben forgó király megtehetett volna, hanem inkább idejött, hogy velük együtt önmagát is alávesse Augustus döntésének. Kéri tehát, gondoskodjék róla, hogy ne kelljen állandó rettegésben élnie. A két ifjúnak sem sokat ér már az élet eddigi áskálódásaik után, mert ha most meg is menekülnek a büntetéstől, bizonyára embertelen sorsra jutnak azért, amit ellene tettek és terveztek.

Herodes ily szenvedélyesen vádolta fiait Augustus előtt. Az ifjak már Herodes szavai közben sírva fakadtak és mikor befejezte beszédét, még keservesebben felzokogtak. Mert tiszta lelkiismerettel vallhatták, hogy eszük ágában sem volt efféle bűntényekre gondolni, ámbár azt is meg kellett mondaniok, hogy atyjuk vádjai ellen nehéz volna védekezniök. Úgy látszott ugyan, hogy erre itt a legjobb alkalom; azonban sehogysem illett volna, ha be akarták volna bizonyítani, hogy atyjukat megtévesztette a tulajdon heveskedése és elhamarkodottsága. Egyelőre tehát egy szót sem tudtak szólni, csak sírtak és sóhajtoztak. Ha némán hallgatnak, akkor ezt okvetlenül úgy magyarázták volna, hogy bevallották bűnüket; másrészt azonban ifjonti tartózkodásukban és ijedelmükben sehogysem tudtak helyesen hozzáfogni a védekezéshez. Augustus azonban észrevette zavarukat és mindjárt látta, hogy inkább a tapasztalatlanság és az elfogódottság, nem pedig a bűntudat miatt hallgatnak; a jelenlévők közül ugyancsak senkisem tagadhatta volna meg tőlük részvétét, sőt maga Herodes sem tudott uralkodni belső felindulásán.

Amint az ifjak észrevették, hogy atyjuk hangulata kissé

fölengedett, és hogy nem csupán Augustus, hanem a jelenlévők is mind sajnálkoznak rajtuk, sőt egyesek könnyeiket sem tudták visszatartani, az egyik testvér, Alexander, atyjához fordult és igyekezett a rájuk nehezedő gyanút eloszlatni, mikor így beszélt: „Atyánk, még ez a beszélgetés is arról tanúskodik, mennyire szeretsz bennünket. Mert ha gonosz szándékod lett volna ellenünk, nem hoztál volna minket ide, a világ megmentője elé. Királyi és atyai hatalmadnál fogva magad megbüntethetted volna a bűnösöket, de hogy Rómába hoztál minket és a császárt hívtad fel döntőbírónak, azt bizonyítja, hogy kímélni akarsz bennünket. Senki sem viszi be a templomba és a szentélybe azt, akit meg akar gyilkolni. A mi helyzetünk pedig sokkal rosszabb, mintha halálra ítéltek volna bennünket; mert az életre sem tartanók méltóknak magunkat, ha azt hinnék rólunk, hogy szeretett atyánknak életére törtünk. Valójában sokkal jobb volna ártatlanul meghalnunk, mintsem hogy ilyen bűn gyanúja alatt éljünk. Ha őszinte beszédünkből valóban az igazság szava szól, akkor boldogok leszünk, ha meggyőzhetünk téged és megmenekülhetünk a halálos veszedelemtől; azonban ha inkább hinnél a rágalmaknak, akkor már ez az egy nap is sokkal több, mint amennyit ilyen súlyos gyanú alatt élhetünk. Azt mondod, hogy a királyságra szemet vetettünk: könnyű fiatalemberek ellen ilyen vádat emelni, és ha összefüggésbe hozzák vele anyánk szomorú sorsát, ez elegendő arra, hogy betetőzze nyomorúságunkat. De kérlek, gondold meg, vajjon hasonló esetekben nem mindig ugyanazt mondják-e. Ha egy királynak fiai vannak s még ifjak és túlélik anyjukat, akkor mindig bízvást meggyanúsíthatja őket, hogy atyjuk életére törnek. Azonban a puszta gyanú nem elegendő arra, hogy hitelt szerezzen az ilyen gyalázatosságnak. Tanút kellene ide állítani, aki szemünkbe mondaná, hogy mit cselekedtünk, amivel igazolható ez a hihetetlen gyanúsítás. Ránk bizonyíthatja-e valaki, hogy mérget kevertünk, vagy cimboráinkkal összeesküdtünk, vagy szolgáidat megvesztegettük, vagy írásokat szerkesztettünk ellened? És a rágalmazás, legtöbbször alaptalanul éppen ilyen dolgokat hoz fel ellenünk. Kétségtelen, hogy a széthúzás és egyenetlenkedés a királyi házban nagy baj. És a királyi méltóság, amelyet te a hűség jutalmának nevezel, az elvetemedett embereket gyakran olyan reményekre csábítja, amelyeknek kedvéért semmiféle bűntől sem riadnak vissza. Egyébként pedig efféle gyalázatosságot senki sem vethet szemünkre. De hogy akar bárki is meggyőződni ártatlanságunkról, ha egyáltalán nem hajlandó meghallgatni bennünket? Hogy sohasem

vetettünk féket nyelvünkre? Ez természetesen nem neked szól, hiszen ez szemrehányás lenne ellened, hanem azoknak, akik semmit sem tudnak elhallgatni azokból, amiket hallottak. Ha valamelyikünk anyánkat siratta, ez nem azért történt, mert meghalt, hanem mert aljas emberek még a halála után is rágalmazták. Talán a királyi méltóságra törekszünk, amelyet éppen atyánk tölt be? Miért törekednénk rá? Ha mi máris királyi kiváltságokat élvezünk, aminthogy valóban így van, akkor az efféle törekvés nem hiábavaló és nem fölösleges-e? Vagy nem vehetjük-e bizonyosra, hogy halálod után ránk száll a királyság? Hogyan akarhattuk volna halálod árán megszerezni az uralmat, hiszen ilyen gaztett után sohasem mutatkozhattunk volna többé sem a szárazföldön, sem a tengeren. Az alattvalók hűsége és az egész nép igazságérzete semmiesetre sem tűrte volna, hogy atyagyilkosok kezében legyen a királyi hatalom és sohasem léphettek volna be az általad épített templom szentélyébe. De egyébről nem is szólván, vajjon megmenekülhetett volna-e gyilkosod a büntetéstől, amíg Augustus él? Fiaid nem oly istentelenek és ostobák, amint gondolod, de talán sokkal szerencsétlenebbek, mintsem kedvedre volna. Ha tehát semmit sem vethetsz szemünkre és semmiféle bizonyítékod sincs arra, hogy az életedre törtünk, mégis milyen okból adtál hitelt annak, hogy ilyen elvetemedettek lehetünk? Anyánk már nem él, de az ő szerencsétlen sorsa nem ösztönözhetett minket gazságokra, hanem inkább óvatosságra figyelmeztetett. Még felhozhatnék egyet-mást védelmünkre, de minek védekezni olyasmi ellen, amit sohasem követtünk el? Ennélfogva Augustusnak, a mindenható uralkodónak színe előtt, aki a mi ügyünkben most közvetít, kössünk békét. Atyánk, ha kiirtod magadból a gyanút és őszinte szívvel fogadsz újra magadhoz bennünket, akkor élni fogunk, ha nem is boldogan, mert szörnyű sors, ha — alaptalanul bár — főbenjáró bűnnel vádolnak bennünket. Ha azonban ezek után is tartasz tőlünk, csak óvd magad továbbra is, mi majd leszámolunk magunkkal, mert nem ragaszkodunk annyira az élethez, hogy megtartsuk, ha ártalmára van annak, akitől kaptuk."

A császár már előbb sem hitt a szörnyű rágalomnak, s most mikor az ifjú elhallgatott, még inkább megenyhült és folyton Herodesre pillantott, mert látta, hogy az is megindult e szavakra; a többi jelenlévők is őszinte részvétet mutattak az ifjak iránt és a teremben felháborodott zúgás támadt a király ellen. A vád teljesen hihetetlennek látszott s az ifjonti szépségükben és erejükben sugárzó fiatalemberek nem csupán szánalmat kel-

tettek, hanem mindenki segíteni akart rajtuk, különösen mivel Alexander oly ügyesen és értelmesen verte vissza apjának a vádját. Az ifjak pedig sehogysem tudtak magukhoz térni, hanem sírva és szomorún a földre szegezték szemüket. Mégis felcsillant már bennük némi remény és a király, aki nyilván látta, hogy az ifjak ellen emelt vádjai alaptalanok, tanácstalan volt, mert semmit sem tudott felelni a védőbeszédre. Kisvártatva megjegyezte a császár, hogy az ifjak, ha nem is bűnösek a terhükre rótt gaztettben, mégis hibát követtek el annyiban, hogy atyjuk iránt nem úgy viselkedtek, hogy a gyanút már eleve vissza lehetett volna utasítani. Felszólította tehát Herodest, hogy tegyen le mindenféle gyanakvásról és béküljön ki az ifjakkal, hiszen méltatlanság föltételezni ilyesmit tulajdon gyermekeiről és ha mindkét fél őszintén megváltoztatja érzületét, akkor nemcsak jóra fordul ismét minden, hanem kölcsönös megbecsülés is lehet a következménye. Mindkét félnek le kell mondania az alaptalan gyanakvásról, és annál nagyobb szeretettel kell megint viseltetniök egymás iránt. Miközben így magyarázkodott, odaintett az ifjaknak s mikor ezek éppen atyjuk lábai elé akartak borulni, hogy bocsánatot kérjenek tőle, Herodes kitárt karokkal megindult feléjük és egymás után mind a kettőt megölelte, úgy hogy a jelenlévők, sem a szabad emberek, sem a szolgák, nem tudtak erőt venni meghatottságukon.

Ezután köszönetet mondtak a császárnak és Antipatros kíséretében eltávoztak; ez úgy színlelte, mintha örülne a kibékülésnek. Valamelyik ezután következő napon Herodes háromszáz talentumot ajándékozott a császárnak, aki éppen játékokat rendezett és a római népnek adományokat osztott ki; Augustus cserébe neki adományozta a cyprusi bányák jövedelmeinek felét és rábízta a másik felének kezelését is. Ezenfelül kitüntette ajándékokkal és azzal, hogy vendégül látta és felhatalmazta, hogy akár egyik fiát kinevezheti utódjává, akár pedig megoszthatja országát egyenlően valamennyi között. Herodes azon nyomban meg is akarta ezt tenni, de a császár kijelentette: nem engedi meg, hogy életében lemondjon országa és fiai fölött gyakorolt hatalmáról.

Ezek után visszatért Judeába. Távollétében a trachoniak, akik birodalma jórészét lakták, fellázadtak, de az ott hagyott csapatvezérek hamarosan leverték és engedelmességre kényszerítették őket. Eközben Herodes fiaival együtt kikötött a kilikiai Elaiusában, amelynek most Sebaste a neve, és ott találkozott Archelaos kappadokiai királlyal, aki igen szívesen fogadta és

örült, hogy Herodes kibékült fiaival és hogy éppen az ő veje, Alexander bizonyította be a vádak alaptalanságát. Aztán királyi méltóságukhoz illő ajándékokkal kölcsönösen megajándékozták egymást és Herodes visszatért Judeába. Amint megérkezett, azonnal a templomba ment és beszámolt mindenről, ami útján történt vele, különösen a császárnak iránta tanúsított jóindulatáról és részletesen elmondott mindent, amiről úgy gondolta, hogy őt magát előnyös színben tünteti fel, a népet pedig érdekelheti. Beszéde végén intelmet intézett fiaihoz s az udvari embereket és a népet felszólította, hogy ápolják az egyetértést. Végül kijelentette, hogy utána fiai örököljék a királyságot, elsősorban Antipatros, azután pedig Mariamme fiai, Alexander és Aristobulos. Egyelőre azonban figyelmeztette valamennyiüket, hogy őt tekintsék királyuknak és uruknak, mivel elérte azt a kort, amelyben az ember legalkalmasabb az uralkodásra s megvannak benne mindazok a tulajdonságok, amelyek a királyság kormányzására és a gyermekek irányítására szükségesek; s ha a vezérek és a hadsereg továbbra is neki engedelmeskedik, akkor nyugodt életet fognak élni és kölcsönösen a legnagyobb boldogságra segítik egymást. Beszéde után elbocsátotta a gyülekezetet; a legtöbben helyeselték beszédét, némelyek azonban nem, ugyanis a családi viszály miatt és ama remények miatt, amelyeket fiaiban keltett, sokan forradalomra gondoltak, mert maguk is kívánták a változást.

5. FEJEZET

Herodes játékokat rendez Kaisarea építésének megünneplésére
Egyéb építkezései és adományai

Ezidőtájt fejezték be kilencévi munka után Kaisarea-Sebaste városát, amelyet Herodes — mint fentebb elmondtam, — újjáépített; ünnepélyes felavatása uralkodásának huszonnyolcadik évére és a százkilencvenkettedik Olympias idejére esett. Ennek megünneplésére nagy ünnepségeket rendeztek: nagyszabású előkészületeket tettek, zene és tornaversenyeket hirdettek, rengeteg gladiátort és vadállatot szereztek be, kocsiversenyt is terveztek s minden egyéb jót és szépet, amit Rómában és másutt szoktak rendezni. A versenyjátékokat a császár tiszteletére rendezte és elrendelte, hogy ötévenkint meg kell ismételni. Augustus, hogy bizonyságot tegyen bőkezűségéről, a maga pénztárából fedezte a játékok költségeit és felesége, Júlia is, rengeteg drága holmit

küldött, hogy minél fényesebbek legyenek a játékok; az egész költség mintegy ötszáz talentum volt. Az óriási tömeg, amely a látványosságra a városba érkezett, továbbá a követségek, amelyeket az egyes népek küldtek hálából a nekik juttatott jótéteményekért, szállást és ellátást kaptak és az egész ünnepség alatt mindenben gondoskodtak róluk. Nappal a játékokban gyönyörködött a tömeg, éjjel pedig egyéb válogatott élvezetekben, amelyek becsületére váltak a király bőkezűségének. Igyekezett is túltenni mindenen, amit eddig ilyen tekintetben bárki más nyújtott. Mondják, hogy maga a császár és Agrippa ismételten kijelentette, hogy Herodes birodalma kicsiny az ő nagyvonalúságához képest és tulajdonképpen hozzá kellene csatolni egész Syriát és az egyiptomi királyságot is.

Az ünnepségek és szórakozások befejezése után Herodes még egy várost alapított, az úgynevezett Kapharsaba síkságon, s erre a célra bővízű, termékeny helyet választott ki, amelyet folyó övezett és közelében pompás erdőségek voltak. Ezt a várost atyja Antipatros nevéről Antipatrisnak nevezte el. Azután Jericho fölött is alapított várost, amely nemcsak megerősített vár, hanem kellemes lakóhely is volt és ezt anyja nevéről Kyprosnak nevezte el. Testvéri szeretetből szép emléket emelt bátyjának, Fázaelnek is: magában Jeruzsálemben tornyot építtetett, amelyet Fázaelnek nevezett el: ez olyan magas volt, mint a Pharos. Ez a torony nem csupán arravaló volt, hogy az elhunyt emlékét megőrizze, hanem jó volt a város védelmére is. Ugyancsak alapított a jerichoi völgy északi részében is egy várost, amelyet bátyjáról Fazaelisnak nevezett el: ez a vidék azelőtt pusztaság volt, s most a telepesek buzgóságából itt is nekiindult a komoly munka.

Egyébként vége-hossza nem volna, ha fel akarnám sorolni mindazokat a jótéteményeket, amelyekben a syriai és görögországi városokat és általában a többieket részesítette, ahol csak megfordult. Közművekre és építkezésekre, valamint olyan vállalkozásokra, amelyeknek befejezésére nem volt elegendő pénz, mérhetetlen összegeket adományozott. Legnagyobb és leghíresebb vállalkozása az volt, hogy Rhodos lakosainak templomot építtetett a pythiai Apollon tiszteletére és többezer talentumot ajándékozott nekik hajóhad építésére. Ezenfelül Nikopolis városát, amelyet a császár Actium mellett alapított, támogatta a legtöbb középület megépítésében és Antiochiában, amely Syria legnagyobb városa volt, sétautat építtetett, amely egész hosszában átvágta a várost; kétoldalt oszlopcsarnokokkal díszíttette és rész-

ben szépészeti okoból, részben pedig a polgárok kényelmére, végesvégig csiszolt kőlapokkal rakatta ki. Az olympiai játékok az anyagi eszközök hiánya miatt már nem voltak méltók régi hírnevükhöz; hogy tehát népszerűségüket emelje, évi járadékot rendelt az ünnepekre s áldozatokkal és egyéb költséggel emelte fényüket. Bőkezűsége jutalmául az elisiek felvették az állandó döntőbírák testületébe.

Bizonyára sokan csodálkoznak, hogy jellemében oly ellentétes tulajdonságok egyesültek; ha tudniillik mérlegeljük jótékonyságát és bőkezűségét, amelyet mindenkire egyformán pazarolt, akkor még az sem tagadhatja, hogy természeténél fogva páratlanul jótékony volt, aki nem becsüli túlságosan sokra. Viszont, ha erőszakoskodásait és jogtalanságait tekintjük, amelyekkel alattvalóit s legközelebbi hozzátartozóit meggyötörte és ha meggondoljuk, míly kemény és hajthatatlan természetű ember volt, akkor be kell vallanunk, hogy valóságos szörnyeteg volt, akiből hiányzott minden emberi érzés. Ezért legtöbben úgy gondolják, hogy e kétféle jellem állandóan küzködött benne; én azonban azt hiszem, hogy jellemének ezt a két homlokegyenest ellenkező tulajdonságát ugyanazzal az okkal kell megmagyarázni: tudniillik mivel igen nagyravágyó volt és ez a szenvedély elemi erővel lenyügözte, hajlamos volt a tüntető bőkezűségre, ha remélhette, hogy pillanatnyilag elismerést, vagy pedig dicsőséget arathat vele. Mivel azonban pazarlásai végül is kimerítették anyagi erejét, kénytelen volt keményen és kegyetlenül fellépni alattvalói ellen, mert amit egyfelől két marokkal szórt, azt másfelől a többiekből ki kellett zsarolnia. Mivel belátta, hogy jogtalankodásával magára vonta alattvalói gyűlöletét, hibáiról pedig nem tudott letenni, ha nem akarta csökkenteni jövedelmeit, ennélfogva éppen a népnek ezt az ellenséges indulatát igyekezett fölhasználni vagyona gyarapítására is. Ha valamelyikük bármikor nem az ő szájaíze szerint beszélt, vagy ha valaki nem volt hajlandó rabszolga módon alávetni magát, vagy ha valaki ellen gyanú támadt, hogy ellene mesterkedik, akkor féktelen szenvedéllyel üldözte barátait és rokonait, mintha csak halálos ellenségei volnának és vállalta az ilyen bűnöket, mert zsarnoki módon hódolatot követelt magának. Ennek a határtalan szenvedélynek bizonysága az én szememben az is, hogy milyen különös tiszteletben részesítette a császárt, Agrippát és többi barátait: ugyanis maga is olyan tiszteletet követelt magának, ahogyan ő megtisztelte a hatalmasabbakat; és pazar költekezései világosan bizonyítják, hogy a másik fél részéről elvárta

ugyanezt. Azonban a zsidó nép, törvényeihez híven, idegenkedett minden efféle ünnepségtől és megszokta, hogy a hiú pompánál többre becsülje az igazságot. Így történt, hogy nem szerette a zsidókat, mert nem tudtak szobrokkal, templomokkal és egyéb efféle kedveskedésekkel hízelegni a király hiúságának. Véleménye szerint ez az oka, hogy Herodes oly kegyetlenül bánt hozzátartozóival és barátaival, holott az idegeneket és a külföldieket elhalmozta kegyeivel.

6. FEJEZET

A zsidók követeket küldenek Augustushoz Kyrenébe és Ázsiába és panaszt emelnek a görögök ellen. Augustus és Agrippa ebben az ügyben rendeleteket intéz a városokhoz; a levelek szövege

Az Ázsiában és a libyai Kyrenében lakó zsidók számos sérelmet szenvedtek a városok részéről, holott a régebbi királyok elismerték jogaikat; most a görögök durván erőszakoskodtak velük és nemcsak templomi kincseiket rabolták el, hanem birtokaikat is pusztították. Ebben a szörnyű helyzetükben, mivel a görögök kegyetlenkedése sehogysem akart szűnni, követeket küldtek a császárhoz ebben az ügyben; ez újból megerősítette jogaikat és erre vonatkozólag levelet intézett a tartományok kormányaihoz; a levelek szövegét itt közlöm, bizonyságul, mily jóindulattal bántak velünk a régebbi uralkodók.

„Augustus császár, tribunusi hatalommal felruházott pontifex maximus, rendeli: mivel a zsidó nép nemcsak most, hanem régebben is, különösen atyám, Julius Caesar imperator idejében, Hyrcanus főpapsága alatt mindig hűségesnek mutatkozott a római nép iránt, a római nép hozzájárulásával a szenátus határozata alapján elrendelem, hogy a zsidók, úgy mint Hyrcanusnak, a mindenható Isten főpapjának idejében, ősi törvényeik és a maguk szokásai szerint élhessenek, továbbá hogy templomaik sérthetetlenek legyenek és pénzt küldhessenek Jeruzsálembe és átadhassák a kincstárosoknak és hogy szombaton, vagy a megelőző előkészületi napon a kilencedik órától kezdve, ne lehessen őket törvény elé idézni. Ha valakit rajtakapnak, hogy a zsinagógából vagy az elöljárók házából szent könyveket, vagy templomkincseket rabol, azt bélyegezzék templomrablónak s vagyonát kobozzák el a római államkincstár javára. Azt a határozatot, amelyet a birodalom népei iránt érzett jóindulatomért, továbbá Caius

Marcius Censorius érdemeiért tiszteletemre hoztak és velem írásban közöltek, ezzel a rendeletemmel együtt helyezzék el abban a híres templomban, amelyet egész Ázsia népei emeltek nekem Ankyrában. Akik ezt a rendeletemet megszegik, szigorú büntetésben részesüljenek." Ezt a rendeletet bevésették a császár templomának egyik oszlopába.

„Augustus köszönti Norbanus Flaccust. A zsidókat, akárhol laknak, ha ősi szokásaik szerint a templom számára pénzt küldenek Jeruzsálembe, ebben semmiképpen sem szabad gátolni." Ezek Augustus rendeletei.

Ezenfelül Agrippa a zsidók ügyében a következő rendeleteket adta ki: „Agrippa köszönti Ephesos hatóságát, tanácsát és népét. Rendelem, hogy a zsidóknak régi szokásuk szerint szabad legyen pénzt gyüjteni, őrizetben tartani és Jeruzsálembe küldeni a templom céljaira. Aki zsidó templomi pénzeket elrabol és menedékhelyre menekül, azt onnan el kell távolítani és ki kell szolgáltatni a zsidóknak, hogy megbüntessék, úgy amint törvény szerint a templomrablók megérdemlik. Silanus praetorhoz rendeletet intéztem, hogy a zsidókat szombatnapon nem szabad törvény elé idézni."

„Marcus Agrippa köszönti Kyrene hatóságát, tanácsát és népét. A kyrenei zsidók, — akiknek ügyében Flavius lybiai kormányzót és e tartomány többi főtisztviselőjét már Augustus utasította, hogy nem szabad megtiltani nekik, hogy hagyományai szerint pénzt küldjenek Jeruzsálembe a templom számára, — most azzal a panasszal fordultak hozzám, hogy alattomos feljelentők zaklatják őket és jogtalanul járulékokat vetnek ki rájuk és így megakadályozzák a templomnak szánt pénz elküldését. Ennélfogva megparancsolom, hogy minden zaklatástól mentesíteni kell őket és az egyes városok haladéktalanul kötelesek visszaadni nekik azokat a pénzeket, amelyeket esetleg a pénzgyüjtéssel és őrzéssel megbízott embereiktől elkoboztak. Gondoskodni kell arról is, hogy ilyesmi a jövőben ne forduljon elő."

„Gaius Norbanus Flaccus prokonzul köszönti Sardeis hatóságát. A császár közölte velem azt a parancsát, hogy a zsidókat, akik ősi szokás szerint a templom számára pénzt gyüjtenek, nem szabad meggátolni abban, hogy ezt a pénzt Jeruzsálembe elküldjék. Közlöm veletek ezt, hogy tudomásul vegyétek, mert ez a császár és a magam akarata is."

Ugyanilyen rendeletet adott ki Julius Antonius prokonzul is: „Ephesos hatóságának, tanácsának és népének üdvözletemet. Az Ázsiában lakó zsidók február tizenharmadikán Ephesosban, mi-

dőn törvényszéki tárgyalást tartottam, felszólaltak előttem, hogy Augustus császár és Agrippa engedélye alapján joguk van saját törvényeik és szokásaik szerint élni és a zsengéket, amelyeket jámborsága bizonyságául mindegyikük önként felajánl Istennek, ünnepélyes kísérettel akadálytalanul Jeruzsálembe küldeni, azt a kérést terjesztették elő, hogy Agrippa és a császár engedélye értelmében erősítsem meg ezt a kiváltságukat. Vegyétek tehát tudomásul, hogy a császár, Agrippa és a magam akarata is az, hogy a zsidók törvényeik és szokásaik szerint élhessenek."

Fel kellett sorolnom itt ezeket a rendelkezéseket, bebizonyítani a görögöknek, akik elsősorban forgatják majd ezt a történelmi művemet, hogy régebben minden elképzehető kiváltságot megkaptunk és hagyományaink megtartásában semmiféle felső hatóság nem gátolt meg, hanem éppen a hatóságok védelme alatt szabadon gyakorolhattuk vallásunkat. Egyébként gyakrabban emlegetem ezeket a dolgokat, hogy az idegen népeket megbarátkoztassam intézményeinkkel és eloszlassam az értelmetlen emberek közt még mindig uralkodó idegenkedést. Mert bár egyetlen nép sincs, amely mindig híven megőrzi ugyanazokat az intézményeket, hanem ép ellenkezőleg, ahány város, annyi szokás, a jog minden emberrel közös és hasznos intézmény a görögöknek épp úgy, mint a barbároknak. Mivel pedig a mi törvényeink alapja elsősorban az igazság, törvényeink pontos megtartásával minden embert jóindulatra és barátságos érzületre hangolhatunk. Ezért tőlük is ugyanezt követeljük a magunk számára, mert nem szabad azt gondolni, hogy szokásaink különbözősége elegendő ok az idegenkedésre, inkább azt kell nézni, vajjon ezek a szokások kifogástalanok és erkölcsösek-e: mert ez minden emberrel közös kincsünk és egyetlen eszközünk a boldog emberi életre. De folytatom elbeszélésemet, ahol abbahagytam.

7. FEJEZET

Herodes behatol Dávid sírboltjába
Családjában egyre jobban kiéleződnek a viszálykodások

Herodes, akinek otthoni és külföldi költekezései óriási öszszegeket emésztettek fel, már régebben hallotta, hogy elődje, Hyrcanus kinyittatta Dávid sírját és abból kivett háromezer ezüst talentumot; azt is hallotta, hogy ott még annyi pénz van,

hogy minden mostani szükségletét fedezhetné. Ezért már régóta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy ő is megteszi ezt s most egy éjjel kinyittatta a sírt, legbizalmasabb embereivel bement, de a legnagyobb csendben, hogy a városban semmit se sejtsenek meg. De ő is épp oly kevés pénzt talált a sírban, mint Hyrcanus, viszont rengeteg arany ékszert és drágaságot talált és azt mind magához vette. Egyúttal azonban az egészet végig akarta kutatni, tehát be akart hatolni a sírkamrákba is, amelyekben Dávid és Salamon csontjai pihennek. Ez azonban két testőrének életébe került: ugyanis, amint mondják, a sírból láng csapott ki és elemésztette őket. Herodes szörnyű rémületben sietett ki a sírboltból és hogy az Istent kiengesztelje, a sír bejáratánál óriási költséggel fehér márvány emléket emeltetett. Ezt az emléket Nikolaos történetíró is említi, aki Herodes korában élt; de nem mondja meg, hogy a király behatolt a sírba, mert nagyon jól tudja, mily szégyelletes cselekedet az ilyesmi. A történetírásnak ezt a módszerét egyébként Nikolaos egész munkájában alkalmazza. Mivel ugyanis Herodes országában élt és az ő bizalmas embere volt, hogy a kedvét keresse és hízelegjen neki, csak azt írta le, ami a király dicsőségét gyarapíthatta. Sok nyilvánvaló igazságtalanságát kedvezőbb színben tüntette fel, vagy pedig egészen elhallgatta. Sőt nem átallja Mariamme és fiai kegyetlen meggyilkolását is szépítgetni, úgy, hogy az anyát azzal vádolja, hogy erkölcstelen életet élt, a fiúkat pedig azzal, hogy atyjuk életére törtek. Egyáltalán egész művében az a módszere, hogy a király kifogástalan tetteit túlzottan magasztalja, bűneit viszont mentegetni igyekszik. Mindazonáltal ez megbocsátható: mert nem azt tűzte ki céljául, hogy az olvasók számára írjon történelmet, hanem csak a királynak akart szolgálatot tenni. Én azonban, aki a hasmonaeusok királyi nemzetségével rokonságban vagyok és ezért a papi hivatalt is viselem, megengedhetetlennek tartottam, hogy mások kedvéért valótlanságot írjak le, hanem őszintén és szépítgetés nélkül közlöm a tényeket. Ámbár a király utódai közül sokat tisztelek, akik maguk is uralkodtak, azonban az én szememben ennél a tiszteletnél sokkal fontosabb az igazság, még akkor is, ha ezzel magamra vonom a hatalmasok haragját.

Egyébként a sír megszentségtelenítése után Herodes családi viszonyai egyre jobban megromlottak; akár azért, mert valami szörnyű végzet megint éppen ott csapott le, ahol egyszer már jóvátehetetlen szerencsétlenséget okozott, akár pedig azért, mert a sors üldözte, nyilván azért, mert addig mindig szerencsés volt, most pedig istentelenségéért meg kellett lakolnia. Az a viszály-

kodás, amely most kirobbant a palotában, már-már olyan volt, mint valami polgárháború, és a rágalmak végsőkig fokozták a kölcsönös gyűlölködést. Antipatros alattomban folyton mesterkedett az ifjak ellen és bámulatos ügyesen mindig kívülálló emberekkel terjesztette a rágalmakat, ő maga pedig képmutató módon védelmezte az ifjakat és a jóakaratú pártfogó álarcában s így annál könnyebben támadhatta őket. Ezzel a módszerrel hálózta be apját is, úgy hogy az végül is meg volt győződve róla, hogy Antipatros egymaga védelmezi az ő életét. Ezért Antipatros alá rendelte Ptolemaeust, aki jobbkeze volt az államügyek intézésében és minden fontosabb ügyet megtárgyalt Antipatros anyjával. Szóval ezeknek a kezében volt minden hatalom, azt tették, amit akartak, és a király gyűlöletét is tetszésük szerint irányították. Mariamme fiai viszont napról-napra jobban elkeseredtek és ha arra gondoltak, hogy ők a törvényes örökösök, szinte elviselhetetlennek érezték mellőzésüket és tekintélyük csökkenését. A nők közül Glaphyra, Archenlaos leánya és Alexander felesége kimondhatatlanul gyűlölte Salomét; részben azért, mert szerette férjét, részben pedig, mert szemére vetették, hogy gőgösen bánt Salome leányával; ez tudniillik Aristobulos felesége volt és Glaphyrát nagyon bántotta, hogy egyenrangú volt vele.

Midőn ez a második viszálykodás kirobbant, belekeveredett Feroras is, a király testvére, aki már amúgy is meglehetősen ellenszenves és gyanús volt. Ugyanis szerelemre lobbant egyik rabszolgalánya iránt, még pedig oly eszeveszetten, hogy feleségét, a király leányát teljesen elhanyagolta és csak a rabszolgalánnyal törődött. Herodes emiatt határtalanul bosszankodott és Feroras viselkedését személyes sértésnek érezte, annál inkább, mert eddig mindenféle jótéteménnyel elhalmozta, sőt megtette társuralkodónak s ez most mindezt így hálálta meg. Mivel meggyőződése volt, hogy Feroras szégyene a családnak, már nem tartotta őt méltónak arra, hogy leányának férje legyen, tehát leányát feleségül adta Fázael egyik fiához. De nem sokkal utóbb azt hitte, hogy testvérének a szenvedélye már lelohadt, tehát emlékeztette kötelességére és követelte tőle, hogy vegye feleségül másik leányát, Kyprost. Ptolemaeus is azt a tanácsot adta Ferorasnak, hogy vessen véget annak a viszonynak és ne ingerelje tovább bátyját: hiszen szégyen-gyalázat egy rabszolgalány kedvéért eljátszani a király hajlandóságát és bosszantani őt. Feroras, aki már egyszer egyik bűnéért bocsánatot nyert, belátta, hogy ezek a szemrehányások jogosak és elbocsátotta a rabszolgalányt, ámbár már fia is született tőle. Aztán megígérte a királynak, hogy fele-

ségül veszi kisebbik leányát; ezután a harmincadik napra kitűzte a menyegzőt és megesküdött, hogy többé nem érintkezik a rabszolganővel, de mikor a harminc nap letelt, megint annyira erőt vett rajta a szerelem, hogy megszegte ígéretét és megint összeállt a rabszolgalánnyal. Emiatt Herodes éktelen haragra gerjedt és néhány olyan szót szalasztott ki a száján, amelyek új meg új cselszövésekre adtak alkalmat Feroras ellen. Végre odáig fajult a dolog, hogy nem volt nap, sőt nem volt óra újabb civakodások nélkül, amelyek a király legközelebbi és legkedvesebb hozzátartozói közt kitörtek. Salome Mariamme fiai iránt érzett engesztelhetetlen gyűlöletében annyira vitte a tulajdon leányát, aki Aristobulosnak, Mariamme egyik fiának a felesége volt, hogy megszegte a köteles titoktartást és minden titkot elárult anyjának, amit férje rábízott. És mivel eközben, amint elképzelhető, néhány sértő szó is elhangzott, végül Salome már a tulajdon leányában is gyanút keltett férje iránt. Így történt, hogy nemcsak Mariamme fiainak a titkait tudta meg, hanem leányát is egyre jobban elidegenítette Aristobulostól. Anyja kedvéért gyakran elmondta, hogy Mariamme fiai, ha maguk között vannak, sokszor beszélnek anyjukról, gyűlölik atyjukat, sőt olyan nyilatkozatot is tettek, hogy ha egyszer kezükbe kerül a hatalom, Herodesnek többi feleségeitől született fiait megteszik majd falusi jegyzőknek, mert tanulmányaik legfeljebb erre a hivatalra képesítik őket, feleségeit pedig, ha meglátják, hogy anyjuk ékszereiben páváskodnak, nem díszruhákba öltöztetik, hanem zsákokba bújtatják és börtönbe záratják, hogy soha többé ne lássák a napvilágot. Salome mindezt azonnal besúgta a királynak, és bármily fájdalmasan érintették is ezt az efféle hírek, igyekezett elsimítani a dolgot; azonban a folytonos gyanúsítások annyira felizgatták, hogy napról-napra jobban elkeseredett és végül mindent elhitt, amit besúgtak neki. Igaz, hogy midőn fiait felelősségre vonta és ezeknek sikerült megcáfolniok a gyanúsításokat, egyelőre megint lecsillapodott a hangulata. Azonban közben annál nagyobb szerencsétlenség történt.

Ugyanis Feroras fölkereste Alexandert, Archelaos leányának Glaphyrának a férjét és elmondta neki, hogy Salométől hallotta, hogy Herodes olthatatlan szerelemre lobbant Glaphyra iránt. Alexander ennek hallatára féltékenységében és fiatalos szenvedélyében felháborodott és most már mind rosszra magyarázta azt a sok kedveskedést, amit Herodes ismételten tanúsított az ő felesége iránt. És mivel izgalmán sehogysem tudott uralkodni, fölkereste atyját és sírva közölte vele, amit Ferorastól hallott. Emiatt Herodes szörnyen felháborodott, szinte magánkívül tör-

delte kezeit, hogy ilyen gyalázatos gyanú nehezedik rá, panaszkodott családtagjai gonoszsága miatt és szemükre lobbantotta, mily rút hálátlansággal fizetnek jóságáért. Azután Ferorast hívatta, elhalmozta szídalmakkal és rárivallt: „Te elvetemedett ember, hát odáig fajult hálátlanságod, hogy ilyesmit gondolsz és mersz kimondani rólam? Nem világos-e most már, hogy nemcsak azért környékezed meg fiamat efféle beszédekkel, hogy engem meggyalázz, hanem azért is, hogy rávedd, hogy engem megmérgezzen? Vajjon ki ne állt volna bosszút atyján az ilyen vád miatt, ha nem oly istenfélő, mint az én fiam? Vajjon csak el akartad ültetni lelkében a gyanút, vagy pedig mindjárt tőrt is akartál kezébe adni, hogy meggyilkolja atyját? Vagy pedig mit akartál, mikor iránta és testvére iránt érzett gyűlöletedben barátságot színleltél, hogy engem megrágalmazhass és olyasmiket mondj neki, amiket csak te eszelhettél és mondhattál ki, elvetemültségedben? Takarodj tehát szemem elől, ha így tudtál cselekedni jótevőd és testvéred ellen! Életed fogytáig nyomja a lelkiismeretedet ez a gyalázatosságod! Én pedig továbbra is igyekszem majd túltenni jóságban családomon és a megérdemelt büntetés helyett elhalmozni őket olyan jótéteményekkel, amelyekre nem szolgáltak rá."

Így beszélt a király. Feroras pedig, akinek aljassága most nyilván kiderült, azt állította, hogy mindezt Salométől hallotta, mert tőle indultak ki ezek a mendemondák. Salome éppen jelen volt s amint meghallotta ezt a vallomást, színlelt felháborodással felkiáltott, hogy soha ilyesmit ő ki nem ejtett a száján; nyilván meg akarják gyűlöltetni őt a királlyal s eltenni az útból, mert Herodes iránt érzett szeretetében mindíg idejében felfedezi, ha őt valami veszedelem fenyegeti. Most persze még jobban fenekednek rá, mert ő egymaga adta testvérének azt a tanácsot, hogy váljon el feleségétől és vegye el a király leányát. Ezért egy cseppet sem csodálatos, hogy bátyja gyűlöli őt. Miközben így beszélt, a haját tépte, mellét verte és ezzel a handabandázásával elhitette, hogy mindaz amit ellene felhoztak, hazugság, holott az volt az igazság, hogy az egész csupán gonosz jelleméből fakadó képmutatás volt. Eközben Feroras ott állt közöttük és egy szót sem tudott felhozni a maga mentségére. Nem tagadhatta, hogy valóban terjesztette ezeket a rágalmakat; hogy pedig mindezt mástól hallotta, nem hitték el neki. Ez az izgalmas szócsata még jóideig tartott, míg végre a király felháborodottan eltávolította öccsét és húgát, fiát pedig megdícsérte, hogy uralkodott magán és tudomására hozta ezeket a rágalmakat. Közben beesteledett és Herodes

vacsorához ült. Az összecsapás után Salomenak rossz híre kerekedett, mert már senki sem kételkedett benne, hogy a rágalomnak ő az értelmi szerzője. A király feleségei már régen haragudtak rá, mert tudták, milyen gonosz természetű és hogy hol barátnak, hol ellenségnek színleli magát, a körülmények szerint. Folyton új meg új híreket hozott Herodesnek Saloméről és erre a következő esemény még jobban felbátorította.

Obodas arab király együgyü és lusta természetű ember volt és megbízásából az államügyeket egy Syllaios nevű igen tehetséges fiatal és csinos férfi intézte. Midőn egy ízben ez a Syllaios hivatalos ügyben Herodesnél járt és étkezés közben meglátta Salomét, nagyon megtetszett neki s mivel tudta, hogy özvegyasszony, megkérte a kezét. Saloménak ugyancsak megtetszett a fiatalember s mivel mostanában bátyja már nem kedvelte úgy mint régen, igent mondott és ettől kezdve az étkezések alkalmával észre lehetett venni, hogy kettejük közt szokatlanul bizalmas viszony áll fenn. A királyt rögtön figyelmeztették erre feleségei, akik nagyon jól mulattak ezen az illetlen viselkedésen. Herodes ezért Ferorasnál is érdeklődött a dolog felől és meghagyta neki: étkezés alatt ügyeljen, hogyan viselkednek azok ketten. Feroras nemsokára jelentette, hogy arckifejezésükből és mozdulataikból nyilván látni, hogy értik egymást. Az arab elutazott és gyanú kísérte, de két-három hónap mulva visszatért, még pedig azért, hogy Herodessel beszéljen és megkérje tőle Salome kezét. Ez a házasság, mondta neki, azért lesz előnyös Herodes számára, mert így összeköttetésbe kerül az arabokkal, hiszen lényegileg már most is uralkodik rajtuk, a jövőben azonban még inkább megerősödik uralma. Herodes közölte ezt húgával és megkérdezte, vajjon hajlandó-e feleségül menni hozzá, az pedig azonnal igent mondott. Midőn Syllaiost felszólították, hogy a házasságkötés előtt térjen át a zsidó vallásra, mert különben a házasság lehetetlen, vonakodott megtenni; azt mondta, hogy az arabok megkövezik, ha megtudják és ezzel elutazott. Erre Salome kénytelen volt eltűrni Feroras szemrehányását, hogy erkölcstelen nőszemély, az asszonyok pedig még jobban megsértették és értésére adták, hogy túlságosan bizalmas viszonyba került az arabbal. Midőn Salome a maga és Kostobar fia számára megkérte a király hajadon leányát, akit Herodes öccsével, Ferorassal eljegyzett, de nem adott hozzá, mert ez — mint említettem — nem akart szakítani a rabszolgalánnyal, Herodes eleinte hajlandó volt odaadni leányát, azonban hamarosan megváltoztatta elhatározását, még pedig

Feroras rábeszélésére, aki megjegyezte, hogy a fiatalember, atyja meggyilkolása miatt, semmiképpen sem szeretheti a leányt és sokkal jobb, ha a leányt az ő fiához adja feleségül, aki utódjául van kijelölve a tetrachiában. Mivel ez alkalommal régebben elkövetett bűnéért is bocsánatot kért, sikerült a királyt elhatározásának megváltoztatására bírnia. A leányt tehát újra eljegyezték és Feroras fiához adták feleségül: a király száz talentum értékű hozományt adott neki.

8. FEJEZET

Herodes börtönbe vetteti Alexandert. Archelaos kibékíti őket

Ezzel azonban Herodes családjában még nem állt helyre a nyugalom, hanem egyre fokozódott a zűrzavar. Megint történt valami, ami nagy kellemetlenségeket idézett elő, mert szennyes okokból származott. Tudniillik a királynak volt néhány heréltje, akiket szépségükért kimondhatatanul szeretett. Az egyik pohárnok volt, a másik asztalnok, a harmadik lefekvéskor szolgálta ki s egyúttal legfontosabb ügyeit is intézte. Ezekről a heréltekről valaki azt jelentette a királynak, hogy fia Alexander sok pénzzel megvesztegette őket. A kihallgatáson beismerték, hogy bizalmas viszonyban voltak Alexanderrel, de kereken tagadták, hogy atyja ellen bármi rosszat forraltak volna. De miután kínpadra vonták és Antipatros nagy örömére a hóhérok egyre kegyetlenebbül kínozták őket, kétségbeesésükben bevallották, hogy Alexander, aki halálosan gyűlöli atyját, rávette őket, hogy pártoljanak el Herodestől, mert már egészen elaggott és öregségét azzal igyekszik leplezni, hogy feketére festi a haját; így akarja eltüntetni kora áruló jeleit. Ha azonban átpártolnak őhozzá, akkor trónralépte után azonnal a legmagasabb tisztségekre nevezi ki őket; már pedig akármit tesz Herodes, csak ő juthat trónra. Hogy pedig csakugyan ő lesz a király, arról nemcsak származása kezeskedik, hanem mindenféle előkészülete is: mert nem holmi hitvány emberek, hanem a hadvezérek és a főemberek között rengeteg híve van és ezek minden vállalkozásra és szenvedésre készek az ő kedvéért.

Midőn Herodes ezt meghallotta, a gyalázkodások haragra lobbantották, a fenyegető veszedelem híre pedig félelemmel töltötte el, úgy hogy rettenetes izgalom vett erőt rajta és attól tar-

tott, hogy csakugyan készül valami, ami ellen egyelőre nem is tud védekezni. Ezért nem is rendelt el nyilvános vizsgálatot, hanem titokban figyeltette meg azokat, akiket gyanúsaknak tartott. Mivel azonban hamarosan úgyszólván minden embert meggyanúsított, mert biztonsága érdekében ezt szükségesnek látta, bizalmatlansága ártatlanokat is sujtott és ebben nem ismert mérsékletet. Aki gyakran járt hozzá, attól azért félt, mert annak annál több alkalma volt merényletet elkövetni ellene; aki pedig ritkábban kereste fel, annak elegendő volt csak a nevét megemlíteni s máris megérlelődött benne az elhatározás, hogy biztonsága érdekében ki kell végeztetni. Végül is az udvari emberek már önmagukat sem érezték biztonságban, tehát egymás ellen áskálódtak és abban reménykedtek, hogy ha megelőznek másokat a vádaskodással, ezzel megmenthetik önmagukat. Ha valakinek ez sikerült, akkor éppen emiatt keveredett gyanúba s maga szenvedte el azt a büntetést, amelyet a másiknak szánt, hogy megelőzze őt. Minden alkalmat megragadtak, hogy az ellenfélnek csapdát állítsanak, s végül is éppen az esett bele a verembe, aki azt másnak ásta. Tudniillik a király hamarosan megbánta, ha valakit törvényes ítélet nélkül kivégeztetett; de ez a bánat nem arra indította, hogy ezentúl nagyobb óvatossággal járjon el, hanem inkább így bánt el a feljelentőkkel is.

Ilyen rémület uralkodott tehát az egész udvarban. Már több főemberének tudomására hozta, hogy szolgálattételre többé nem kell megjelenniök, sem az udvarnál nem szükséges mutatkozniok. Ezt a parancsot csak azért adta ki, hogy szókimondásuk ne zavarja s így annál szabadabban cselekedhessen. Így száműzte az udvarból régi jó híveit, Andromachost és Gemellust, akik az államügyek intézésében, a követküldésben és tanácskozásokban jó szolgálatokat tettek neki, oktatták fiait és legmegbízhatóbb tanácsadói voltak. Az előbbit azért érte ez a büntetés, mert fia Demetrios jóbarátja volt Alexandernek, Gemellust pedig azért, mert Herodes tudta, hogy vonzódik Alexanderhez. Ezt tudniillik gyermekkorában Gemellus oktatta és római tartózkodása alatt is szűntelenül mellette volt. Ezeket az érdemes férfiakat szívesen sújtotta volna szigorúbb büntetéssel is, mivel azonban még a látszatát is kénytelen volt elkerülni a zsarnoki kegyetlenkedésnek, beérte azzal, hogy megfosztotta őket méltóságuktól, ezzel pedig lehetővé tette nekik, hogy megmeneküljenek dühének kitöréseitől.

Minden kegyetlenségnek értelmi szerzője Antipatros volt, mert már régóta ő volt atyja tanácsadója s mivel látta zaklatott

lelkiállapotát, egyre jobban uszította és úgy hitte, hogy sokkal könnyebben eléri célját, ha minél hamarabb elteszi láb alól az ellenszegülőket. Miután Andromachost és Gemellust eltávolították az udvarból, a király kínpadra vonatta mindazokat, akiket Alexander híveinek tartott, hogy leleplezze annak állítólagos merényletterveit. Ezek azonban inkább meghaltak, de egy szót sem vallottak s ez még jobban felbőszítette a királyt; Antipatros ilyenkor a hallgatást konokságnak és Alexander iránti hűségnek magyarázta és izgatta a királyt, hogy nyomozzon tovább titkos merényletek után. A megkínzottak közül egyik azt vallotta, hogy valahányszor megdícsérték Alexandert testi ügyessége, mesteri nyilazása vagy egyéb kiváló tulajdonsága miatt, nem egyszer azt mondta rá, hogy a természetnek ezek az adományai nem előnyösek, hanem inkább hátrányosak számára, mert atyja ezek miatt irígyli és gyűlöli őt. Ezért ha atyjával sétál, mindig összehúzza magát, nehogy magasabbnak lássék nála és ha atyja társaságában vadászik, szándékosan elhibázza a vadat, mert ismeri azt a becsvágyát, hogy nem szívesen tűri másnak a dicsőségét. Mikor a kínzást rövid időre abbahagyták, még hozzátette, hogy Alexander Aristobulosszal egyetértésben abban a tervben állapodott meg, hogy atyjukat vadászaton orozva megölik, a merénylet elkövetése után Rómába szöknek és ott kérik maguknak a királyi méltóságot. Mivel most előkerült még Alexandernek a testvéréhez intézett levele is, amelyben panaszkodik, hogy atyjuk Antipatrosnak jogtalanul odaajándékozott egy területet, amelynek a jövedelme 200 talentum, Herodes meg volt győződve róla, hogy végre kezében van a kétségbevonhatatlan bizonyíték, hogy gyanúja alapos volt a fiatalemberek ellen, tehát elfogatta Alexandert és börtönbe vettette. De még most sem nyugodott meg, mert nem igen adott hitelt annak, amit hallott; másrészt pedig, ha jól meggondolta a dolgot, tulajdonképpen semmi oka sem volt összeesküvésre következtetni, hanem inkább arra a megállapításra kellett jutnia, hogy itt tulajdonképpen csak fiatalos nagyravágyásról van szó; azt is hihetetlennek találta, hogy egy apagyilkos nyiltan merészeljen Rómába utazni. Tehát meggyőzőbb bizonyítékot akart fia bűnösségére s attól tartott: olyan látszata lesz a dolognak, hogy elhamarkodottan vettette börtönbe. Ebből a célból Alexander legjobb embereit megkínoztatta, sokat meg is gyilkoltatott közülük, de nem tudott meg semmit, amit szeretett volna megtudni; ez azonban még inkább arra öszökélte, hogy a nyomozást annál elkeseredettebben folytassa, úgy hogy megdöb-

benés és rémület hatalmasodott el a királyi palotában. Végül akadt egy fiatalember, aki a kínpadon vallotta, hogy Alexander írt római barátainak: gondoskodjanak róla, hogy a császár minél előbb hívassa magához, mert szeretne jelentést tenni neki arról a szövetségről, amelyet atyja kötött Mithridates parthus királylyal a rómaiak ellen. Vallotta még, hogy a királynak Askalonban mérget kevertetett.

Ezt már elhitte Herodes és ezzel igazoltnak látta hirtelen intézkedését, mert a veszélyt még nagyobbnak képzelte, mint amilyennek lefestették. És ámbár azonnal keresették a mérget, sehogysem találták meg. És mivel Alexander elkeseredésében túlozni akarta szerencsétlenségét, egyáltalán nem tagadta a terhére rótt gyalázatos merényletet, hanem még nagyobb bűnnel még jobban felszította atyja dühét, talán azzal a szándékkal, hogy megszégyenítse, mert olyan könnyen hitt a rágalmaknak, vagy talán azért, hogy ha hitelre talál, egész udvarával együtt romlásba taszítsa. Tudniillik négy levelet írt s mind a négynek azonos volt a szövege: nincs szükség kínzásra és további nyomozásra, mert ő csakugyan összeesküvést szőtt Ferorassal és a király legjobb híveivel; ezenfelül Salome éjjel bejött hozzá és erőszakkal szerelemre kényszerítette; általános a vágy, hogy a királyt tegyék el láb alól és szabadítsák meg a népet rémuralmától. Végül a levélben bevádolta Ptolemaeust és Sapinniust is, pedig ezek voltak a király leghűségesebb hívei. És mintha őrjöngés szállta volna meg az embereket, régi jó barátok egymás ellen acsarkodtak; nem volt mód a védekezésre, a cáfolásra, az igazság felderítésére, hanem kihallgatás nélkül kimondták a halálos ítéletet. Némelyek börtönben sínylődtek, mások felkészültek a halálra, ismét mások mind a kettőre és a régi boldog élet helyett most siralom és panasz töltötte be a királyi palotát. Herodest pedig elkeseredés emésztette és a szűntelen áskálódások miatt már mindenki iránt bizalmatlan volt és semmi jót sem remélt a jövőtől. Gyakran úgy rémlett neki, mintha fia elébe toppanna és kivont karddal megállna előtte; s mivel éjjel-nappal ilyen rémlátások gyötörték, közel volt a megőrüléshez és a dühöngéshez. Ilyen állapotban volt Herodes.

Midőn Archelaos kappadokiai király értesült a Herodes családjában dúló viszálykodásról, nagyon aggódott leánya és Alexander miatt és mivel egyúttal barátja, Herodes iránt is részvétet érzett, Jeruzsálembe utazott, hogy rendet teremtsen. Ott csakugyan olyan állapotokat talált, amint neki jelentették és ilyen kö-

rülmények közt jónak látta nem felelősségre vonni a királyt, vagy kegyetlenkedéseiért megróni, hiszen attól kellett tartani, hogy ha esetleg igazolni akarná magát, még nagyobb izgalom vehetne erőt rajta. Ezért más módszert választott, hogy véget vessen ennek a szerencsétlen helyzetnek. Tudniillik úgy tett, mintha fel volna háborodva Alexander ellen és kijelentette, hogy Herodes igazságos ember és semmiféle meggondolatlanságra nem ragadtatta magát. Sőt hajlandónak mutatkozott arra is, hogy felbontja Alexander házasságát s leányát sem kíméli, ha tudomására jut valami, amit ő esetleg elhallgatott a király előtt. Mikor Herodes látta, hogy Archelaos várakozása ellenére így viselkedik és ő miatta ilyen felháborodást mutat, megnyugodott; elhitte, hogy minden cselekedete jogos volt és ezzel atyai szeretete ismét felülkerekedett. De most kétszeresen sajnálatraméltó volt. Mert ha valaki be akarta bizonyítani, hogy az Alexander ellen emelt vádak alaptalanok, nyomban erőt vett rajta az izgalom; ha maga Archelaos vette őt védelmébe, akkor keserű fájdalmában sírva fakadt, sőt kérlelte ezt, ne bontsa fel a házasságot és ne haragudjék a fiatalemberre bűnei miatt. Mikor Archelaos észrevette, hogy hangulata megenyhült, Alexander párthíveire hárította a felelősséget, mert a gyanútlan fiatalembert bizonyára ezek beszélték rá, sőt a gyanút éppenséggel a király öccsére terelte. Feroras, aki már amúgy is elvesztette Herodes kegyét és sehogysem tudott közvetítőt találni hozzá, mikor észrevette Archelaos nagy befolyását, ehhez fordult, még pedig gyászruhában, mint olyan ember, aki már életéről is lemondott. Archelaos meghallgatta ugyan kérését, de kijelentette: lehetetlenség Herodes rettenetes haragjának hamarosan véget vetni, tehát azt tanácsolta, kérjen személyesen bocsánatot a királytól és vallja be, hogy ő az oka minden szerencsétlenségnek; így lecsillapítja bátyja haragját; egyébként ő maga szívesen vállalja a közvetítést. Feroras megfogadta a tanácsot és így minden elsímult: Alexander váratlanul megmenekült a rásúlyosodó gyanútól és Feroras kibékült Herodessel. Archelaeos hazautazott Kappadokiába; Herodes pedig annyira kegyeibe fogadta, mint ebben a helyzetében senki mást. Ezért a legdrágább ajándékokkal halmozta el, mindenféleképpen kitüntette és legjobb barátjaként emlegette. Azt is megígérte neki, hogy elmegy Rómába, mert minderről már írásban értesítette a császárt. Antiochiáig együtt utaztak; ott Herodes elsimította Archelaeos viszályát Titius syriai kormányzóval és aztán visszatért Judeába.

9. FEJEZET

A trachoniak elpártolása. Syllaios összeveszíti Herodest Augustusszal. Herodes Rómába küldi főemberét, Nikolaost, hogy kiengesztelje a császárt

Midőn Herodes Rómából visszatért, háborúba keveredett az arabokkal, még pedig a következő okból: Trachonitis lakosai, miután a császár ezt az országrészt elvette Zenodorostól és Herodesnek adományozta, nem folytathatták rablóportyázásaikat, hanem földművelésre és nyugodt életre kényszerültek. Ez azonban sehogysem volt ínyükre, mert a talaj egyáltalán nem volt alkalmas földművelésre. A király eleinte fékentartotta őket, úgy hogy nem nyugtalaníthatták szomszédaikat, s ezzel Herodes általános elismerést aratott. De mikor Rómába utazott, hogy bevádolja fiát Alexandert és másik fiát Antipatrost a császár kegyeibe ajánlja, a trachoniak azt a hírt terjesztették róla, hogy meghalt, fellázadtak s megint rablásokkal és fosztogatásokkal kezdték nyugtalanítani szomszédaikat, mint azelőtt. Azonban Herodes hadvezéreinek sikerült a király távollétében megfékezni őket és csak negyven rablóvezér menekülhetett el a vidékről, mert elrettentette őket elfogott cimboráik sorsa; ezek Arábiába vonultak s ottan Syllaios, — miután Salméval tervezett házassága nem sikerült, — befogadta őket és egy várat jelölt ki nekik. Innen aztán nem csupán Judeát nyugtalanították rablóhadjárataikkal, hanem egész Coelesyriát is; portyázásaikban Syllaios készséges segítőtársuk volt. Mihelyt Herodes Rómából visszaérkezett és értesült, hogy mennyi kárt okoztak országának, Trachonba vonult és a rablók hozzátartozóit lemészároltatta, mert a rablókhoz, akik az arabok védelme alatt éltek, nem tudott hozzáférkőzni. Ez még jobban elkeserítette a rablókat, annál inkább, mert egyik törvényük értelmében kötelesek voltak minden elképzelhető módon bosszút állni rokonaik legyilkolásáért; úgy hogy most igazi halálmegvetéssel egyre-másra dúlták Herodes egész országát. Herodes tehát Saturninus és Volumnius római hadvezérekkel egyetértésben követelte Syllaiostól a rablók kiszolgáltatását, hogy megbüntesse őket. Ez csak annál jobban szította a rablók vakmerőségét és mivel számuk is egyre gyarapodott, egyre nagyobb területre terjesztették ki portyáikat, Herodes országában elpusztították a falvakat és a tanyákat, a foglyokat leöldösték, úgy hogy ezek a rablóportyák már valóságos hadjáratok voltak. Közben a számuk

körülbelül ezerre növekedett. Herodes ismételten erélyesen követelte kiadatásukat, valamint annak a 60 talentumnak a visszafizetését, amelyet Syllaios közvetítésével kölcsönadott Obodasnak és amelynek a határideje már régen lejárt. Syllaios azonban, aki Obodast egészen háttérbe szorította és maga uralkodott, tagadta, hogy rablók volnának Arábiában és halogatta a pénz visszafizetését, úgy hogy végre is az ügy döntés céljából Syria akkori kormányzói, Saturninus és Volumnius elé került. Ezek úgy döntöttek, hogy a pénzt harminc nap alatt vissza kell fizetni Herodesnek és hogy mindegyik fél köteles kiszolgáltatni a másiknak alattvalóit, ha az ő országában laknak. Már pedig Herodes országában egyetlen egy arab sem volt, sem azért, mert bűntény miatt menekült volna oda, sem más okból, viszont az arabokra rábizonyult, hogy a rablókat befogadták országukba.

A határnap elmúlt, de Syllaios nem teljesítette kötelezettségeit, hanem Rómába utazott. Herodes azonban állhatatosan követelte a pénz visszafizetését és a rablók kiszolgáltatását, akik az araboknál éltek és felhatalmazást kapott Saturninustól és Volumniustól, hogy fegyverrel támadja meg az arabokat. Ennélfogva gyorsan hadat indított Arábia ellen és hétnapi utat három nap alatt megtett. Mikor elérkezett ahhoz a várhoz, amely a rablók menedékhelye volt, mindjárt az első rohammal elfogta az egész bandát és földig rombolta az erődítményt, amelynek Raepta volt a neve; egyébként a lakosokat nem bántotta. Mivel azonban az arabok Nakeb vezetése alatt a rablók segítségére siettek, ütközetre került a sor és ebben Herodes seregéből csak néhány ember esett el, az arabok közül azonban maga Nakeb, a vezér s vele még huszonöten, a többi pedig megfutamodott. Miután Herodes megbüntette a rablókat, háromezer idumaeust telepített le Trachonitisban és ezekkel tartotta féken az országrész rablásra hajlamos lakosságát. Azután írt a Phoinikiában tartózkodó két hadvezérnek és közölte velük, hogy semmi mást nem tett, csak ami a makacskodó arabok megbüntetésére szükséges volt. A két hadvezér gondos vizsgálat után mindezt jóváhagyta.

Eközben azonban lóhalálában hírnökök siettek Rómába és jelentették Syllaiosnak ezeket az eseményeket, és pedig szokás szerint túlozva. Syllaios ekkor már bejáratos volt a császárhoz s mikor a hírt megkapta, akkor is éppen a palota közelében tartózkodott; nyomban gyászruhát öltött, bement Augustushoz és elpanaszolta, hogy Arábiát háború dúlja, Herodes elpusztította az országot és az egész arab hadsereget megsemmisítette: az arabok színét-javát, kétezerötszáz embert, lemészárolta, vezérükkel

Nakebbel, az ő barátjával és rokonával együtt és sírva panaszolta, hogy a Raeptában felhalmozott kincseket elrabolta, mivel egyáltalán nem félt Obodastól, aki nem bírja elviselni a háborúskodás fáradalmait, ő maga pedig és a tulajdonképpeni arab hadsereg nem volt ott. És hogy még jobban meggyűlöltesse Herodest a császárral, hozzátette, hogy bizonyára nem jött volna Rómába, ha nem lett volna abban a meggyőződésben, hogy Augustus fontosnak tartja a béke fenntartását egész birodalmában, és ha ő otthon lett volna, a háború bizony nem végződött volna ily szerencsésen Herodes számára. Augustus felháborodott ezen és megkérdezte Herodesnek véletlenül jelenlévő barátait, valamint saját főtisztviselőit, akik éppen Syriából jöttek, hogy Herodes valóban hadba vonult-e. Mivel ezek kénytelenek voltak igennel felelni, Augustus pedig nem kért részletesebb felvilágosításokat, mérhetetlen haragjában elkeseredett levelet írt Herodesnek, amelynek az volt a lényege, hogy ezentúl már nem mint barátjával, hanem mint alattvalójával fog bánni vele. Syllaios is értesítette az arabokat az ügynek erről a fordulatáról és ezek most igazán elbizakodtak, nem szolgáltatták ki a rablókat, nem fizették meg a kölcsönt s még a Herodestől bérelt legelőket is, mint a sajátjukat használták, mert a császár haragjában állítólag megfosztotta trónjától a zsidók királyát. A trachoniak is kaptak az alkalmon, fellázadtak az idumaeai helyőrségek ellen és az arabokkal együtt tovább folytatták rablóportyázásaikat, a legnagyobb kegyetlenséggel elpusztították az idumaeaiak birtokait, még pedig nemcsak azért, hogy zsákmányt szerezzenek, hanem bosszúból is.

Mivel Herodes elvesztette a császár bizalmát, mindezt szó nélkül kellett tűrnie. De a helyzet még rosszabbodott, mikor Augustus nem volt hajlandó fogadni Herodes követeit, akiket a maga igazolására küldött Rómába, hanem dolgukvégezetlenül küldte vissza őket, ámbár kétszer is eljöttek. Ettől Herodes megrémült és megdöbbent s még jobban bosszantotta, hogy Syllaios szavainak hitelt adtak és személyesen jelen lehetett Rómában, ahol messzevágó terveket szövögetett. Tudniillik Obodas időközben meghalt és az arab királyi méltóságot Aineias foglalta el, aki Aretasra változtatta nevét. Syllaios, hogy megkaparintsa az uralmat, Aretast rágalmakkal igyekezett kiütni a nyeregből és ebből a célból nem csupán az udvari embereket halmozta el fejedelmi ajándékokkal, hanem magát a császárt is a legragyogóbb ígéretekkel kábította el. Aretasra különben is haragudott már Augustus, mert elfoglalta a trónt, anélkül, hogy tőle előbb felhatalmazást kapott volna. Időközben azonban megérkezett Are-

tas levele s vele együtt a gazdag ajándékok, köztük egy sok talentum értékű aranykorona. Ebben a levélben azt a vádat emelte Syllaios ellen, hogy tulajdonképpen aljas rabszolga, aki Obodast méreggel tette el láb alól s már életében szemet vetett a királyi trónra, továbbá, hogy az arabok szemében házasságtörő és egyre-másra vesz fel pénzkölcsönöket, hogy így vásárolja meg királyi méltóságát. Azonban Augustus azokat sem engedte színe elé, akik ezt a levelet hozták, hanem hazaküldte őket és az ajándékokat egytől-egyig visszautasította. Judea és Arábia kormányzása pedig napról-napra válságosabb lett, egyrészt az ott folytatott üzelmek miatt, másrészt azért, mert senkinek sem volt elegendő ereje a bajok orvoslására. Ugyanis a két király közül az egyiket még el sem ismerték, Herodes pedig elvesztette a császár kegyét s ezért minden sértést kénytelen volt szó nélkül tűrni. Mikor azonban Herodes nem győzte kivárni elviselhetetlen helyzetének javulását, elhatározta, hogy megint követséget küld Rómába és megkísérli, hogy könyörgéseivel és barátai segítségével újra megnyerje a császár kegyét. Ezt a követséget Damaskusi Nikolaos vezette.

10. FEJEZET

Eurykles megrágalmazza Herodes fiait, atyjuk elfogatja őket s ügyükben ír a császárnak. Nikolaos leleplezi Syllaiost

Ebben az időben Herodes családi viszonyai egyre jobban romlottak és fiai napról-napra jobban elidegenedtek tőle. Ha már régebben is nyilvánvaló volt, hogy a sors a legnagyobb szerencsétlenségekkel verte meg uralkodását, amik csak embert érhetnek, ez most még inkább bebizonyosodott, még pedig a következő okból. Bizonyos lakedaimoni Eurykles, aki előkelő családból származott ugyan, de jellemtelen ember volt, léha, tékozló és talpnyaló, bár ezeket a hibáit ügyesen rejtegette, Herodes udvarában vendégbarátságot élvezett, ajándékokat adott a királynak, még nagyobb ajándékokat kapott és úgy behízelegte magát, hogy sikerült megnyernie a király bizalmas barátságát. Tulajdonképpen Antipatros barátja volt, de többnyire Alexanderrel érintkezett, mert Archelaos kappadokiai király bizalmas emberének adta ki magát. Éppen ezért különösen figyelmes volt Glaphyra iránt, s általában értette a módját, hogy mindenkinél behízelegje magát, de közben mindent gondosan megfigyelt, amit

csak beszéltek és ami csak történt és ezekből kinek-kinek a maga szája íze szerint való rágalmakat kerekített. Végül is sikerült annyira vinnie, hogy mindenki, akivel csak érintkezett, egyetlen barátjának tartotta, aki csak az ő kedvéért barátkozik másokkal is. Így hízelegte be magát Alexandernél is és elhitette vele, hogy a rajta esett sérelmeket nyugodtan elárulhatja neki, hiszen ő nem mondja el senkinek. Erre Alexander szomorúan elmondta neki, mennyire elidegenítették tőle atyja szívét, mi volt anyjának a sorsa, hogyan ragadta magához Antipatros a hatalmat, miután őt és testvérét megfosztotta jogaiktól. Mindez elviselhetetlen, mondta, különösen azért, mert atyjuk máris oly mérhetetlenül gyűlöli őket, hogy már sem együtt étkezni, sem szóbaállni nem akar velük. Az efféle közlések természetesen a fájdalom kitörésénél nem voltak egyebek. De Eurykles mindezt besúgta Antipatrosnak és hozzátette: ezt nem azért teszi, hogy szívességet tegyen neki, hanem a dolog rendkívül fontos, lehetetlen hallgatni róla s azért kénytelen elmondani, hogy Alexandertől óvakodjék. Mert ezek nemcsak véletlenül odavetett szavak voltak, hanem nyilván kiderül belőlük, hogy ott lappang bennük a gyilkos szándék. Antipatros, aki e leleplezések után Euryklest különösen odaadó barátjának tartotta, ismételten dúsan megajándékozta ezért, s végre rávette, hogy jelentse a dolgot Herodesnek. Mikor Alexander gonoszságának bizonyítékául saját szavait hozta fel, könnyen hitelre talált és ravaszul megválogatott szólamaival a királyt annyira felizgatta, hogy engesztelhetetlen gyűlölet támadt benne fia iránt; Euryklesnek azon nyomban ötven talentumot ajándékozott s ő ezzel az összeggel Archelaos kappadokiai királyhoz ment s ott viszont Alexandert magasztalta és azt állította, hogy a Herodessal való kibékülés érdekében nagy szolgálatokat tett neki. Ezekkel a hazugságaival Archelaostól is pénzt csalt ki és most gyorsan távozott, mielőtt még kétszínűségére rájöttek volna. Mivel azonban Eurykles Lakedaimonban is ilyen aljas életmódot folytatott, sok gazsága miatt száműzték hazájából.

A zsidók királya pedig ettől fogva nem érte be azzal, mint eddig, hogy meghallgatta a vádakat Alexander és Aristobulos ellen, hanem olyan feneketlen gyűlölet támadt benne mindkettő iránt, hogy ha éppen senki sem vádolta őket, megtette ő maga úgy, hogy mindenüvé kémeket és nyomozókat küldött s mindenkinek alkalmat adott rá, hogy vádaskodjék ellenük. Végre jelentették is neki, hogy a kosi Euaratos összeesküvést sző Alexanderrel és ennél kellemesebb hírt Herodes igazán nem is kaphatott volna.

Eközben az ifjak ellen emelt vádak egyre dagadtak s már úgyszólván valóságos versenyfutás volt a királynál, hogy valami olyant súgjanak be neki, ami az ő biztonságát szolgálja. Volt Herodesnek két testőre, Jucundus és Tyrannos, akiket testi erejük és hatalmas termetük miatt igen megbecsült. Ezek valami hibát követtek el s elvesztették a király kegyét; ezért most Alexanderrel lovagoltak ki, aki nagyon megbecsülte őket, mert minden sportban igen ügyesek voltak, sőt időnkint aranypénzt és egyéb ajándékokat kaptak tőle. Ezzel azonban gyanút keltettek a királyban, aki maga elé idéztette és kínvallatás alá vetette őket; sokáig állhatatosak maradtak, végre mégis bevallották, hogy Alexander rá akarta venni őket, hogy Herodest vadászaton öljék meg, mert könnyű lesz elhitetni, hogy lebukott a lováról és dárdáival megsebesítette magát, hiszen ilyesmi már azelőtt is megesett vele. Egyúttal azt is bejelentették, hogy az aranyat az istállóban ásták el s megvádolták a fővadászt, hogy királyi vadászgerelyeket adott nekik s továbbá Alexander szolgáinak az ő parancsára fegyvereket szolgáltattak ki.

Erre Alexandreion várparancsnokát elfogták és kínpadra vonták, mert az volt a vád ellene, hogy az ifjaknak megígérte, hogy beengedi őket a várba és kiszolgáltatja nekik az ott őrzött királyi pénztárt. A parancsnok maga ugyan semmit sem vallott, azonban előlépett a fia és kijelentette, hogy a dolog valóban így van, azután pedig levelet vett elő, amely Alexander kezeírásának látszott és ez volt a szövege: „Ha mi Isten segítségével minden tervünket végrehajtottuk, akkor elmegyünk hozzátok. Csak gondoskodjatok róla, hogy úgy amint megígértétek, bebocsássatok bennünket a várba." Herodes a levél olvastára máris bizonyosra vette, hogy fiai az életére törnek. Alexander természetesen azt állította, hogy irnoka Diophantos hamisította az ő kézírását, a szöveget pedig Antipatros eszelte ki aljas szándékkal. Kétségtelen, hogy Diophantos igen ügyesen utánzott kézírásokat s egy másik ügyben ezt rá is bizonyították, mire kivégezték.

Azokat, akik a kínpadon vallomást tettek, a király Jerichóban nyilvánosan is elővezettette, hogy fiai ellen tanuskodjanak és ekkor a tömeg halálra kövezte őket. Majdnem ugyanez történt Alexanderrel és Aristobulosszal is, ha a király meg nem akadályozza, azzal, hogy parancsot ad Ptolemaeusnak és Ferorasnak a nép visszaszorítására. A két ifjút börtönre vettette és őriztette, senkit sem engedett be hozzájuk, s minden lépésüket és

mozdulatukat megfigyeltette; úgy bánt velük, mint holmi becstelen gonosztevőkkel. Ezen Aristobulos annyira felháborodott, hogy még nénjét és anyósát, Salomét is, igyekezett szánalomra indítani a maga szerencsétlensége iránt és gyűlöletre az iránt, aki annak értelmi szerzője volt. „Vajjon nem forog-e veszélyben a te életed is, — kérdezte tőle — miután az a hír járja felőled, hogy Syllaiosnak mindent elárultál, ami itt történik, abban a reménybén, hogy feleségül vesz?" Ezeket a szavakat Salome azon nyomban besúgta bátyjának, Herodesnek, aki most már nem bírt uralkodni magán, hanem kiadta a parancsot, hogy az ifjakat bilincseljék meg és válasszák el egymástól. Ezután megparancsolta, hogy írják le, mi mindent vétkeztek atyjuk ellen. Mivel ezzel a paranccsal nem tudtak ellenkezni, megírták, hogy soha nem törtek atyjuk életére és soha ilyen ügyben egyetlen lépést sem tettek; viszont elismerték, hogy meg akartak szökni, még pedig kényszerből, mert a gyanusítások miatt elviselhetetlen az életük.

Ebben az időtájban megjött Kappadokiából Archelaos követe Melas, az ország egyik legelőkelőbb embere. Mivel Herodes be akarta bizonyítani neki, hogy Archelaos ellenséges indulattal van iránta, elővezettette a bilincsbe vert Alexandert és kérdést intézett hozzá tervezett szökése felől, főképpen pedig, hogy hová és mi módon akartak menekülni. Erre Alexander azt felelte, hogy Archelaoshoz, aki megígérte nekik, hogy udvarából eljuttatja őket Rómába; atyjuk ellen azonban semmi gonosz szándékot sem forraltak és mindabból, amit ellenségeik terhükre rónak, egyetlen szó sem igaz. Csak azt szerették volna, ha Tyrannost és társait részletesebben kihallgatták volna, azonban — sajnos — túlságosan gyorsan kivégezték őket és pedig Antipatros mesterkedésére, mert ez a tömeget teletűzdelte a maga híveivel.

Vallomása után Herodes megparancsolta, hogy Melast és Alexandert vigyék be Glaphyrához, Archelaos leányához és kérdezzék meg tőle, vajjon tud-e valamit a Herodes ellen tervezett merényletről. Mikor odaérkeztek és Glaphyra meglátta a bilincsbe vert Alexandert, a fejét verte, rettenetesen megdöbbent és szánalmában keservesen jajveszékelt. A fiatalember is sírvafakadt és a jelenlévőket annyira megrendítette ez a jelenet, hogy egy darabig némán és tanácstalanul álltak, mintha elfelejtették volna, hogy miért jöttek. Mikor végül Ptolemaeus, aki Alexandert idevezette, megkérdezte Glaphyrát, vajjon tud-e a merénylet tervéről, Alexander felelt helyette: „Hogyne tudna mindenről, hiszen gyermekeim anyja és kedvesebb nekem az életnél." Erre az asszony felsikoltott, hogy tudtával semmi bűnt sem követtek el; ha azonban Alexander érdeke úgy követeli, hogy legjobb meggyőződése ellenére hazudjék, szívesen bevall mindent. Erre Alexander így felelt: „Sem magam nem terveztem olyan gaztettet, amellyel megvádoltak azok, akiknek legkevésbbé van okuk rá, sem pedig te nem tudhatsz semmi ilyen merényletről, hanem csak annyit tudsz, hogy Archelaoshoz és onnan Rómába akartunk szökni." Miután Glaphyra ezt elismerte, Herodes úgy érezte, hogy kétségtelenül meggyőzték Archelaos gonosz indulatáról; tehát Olymposnak és Volumniusnak levelet adott át s meghagyta nekik, hogy útközben kössenek ki a kilikiai Elaiusában és adják át Archaelaosnak az egyik levelet. Egyúttal emeljenek panaszt nála amiatt, mert résztvett a két ifjú merénylettervében s utána azután egyenesen hajózzanak Rómába. Ha ott látják, hogy Nikolaosnak sikerült valamit elérnie és a császár már nem haragszik rá, akkor adják át neki a másik levelet és azokat a bizonyítékokat, amelyeket a két ifjú ellen hozzámellékelt. Archelaos tisztázta magát a gyanú alól, mert elismerte ugyan, hogy a két ifjút hajlandó volt magához fogadni, mert ez nekik is, atyjuknak is érdekében volt, nehogy haragjában túlságosan kegyetlen büntetés kimondására ragadtassa magát; azonban nem akarta őket a császárhoz küldeni, nem is tett nekik semmiféle ígéretet, ami azt bizonyítaná, hogy gonosz indulat töltötte el Herodes iránt.

Miután a követek tovább hajóztak és megérkeztek Rómába, hamarosan alkalmuk volt átadni a levelet a császárnak, mert meggyőződtek róla, hogy már megbékélt Herodessel. Ugyanis Nikolaos követjárása a következő eredménnyel járt: midőn Rómába megérkezett és bejutott a palotába, okosabbnak találta, ha nemcsak azt teszi, amiért jött, hanem mindenekelőtt vádat emel Syllaios ellen. Ugyanis az arabok meghasonlottak egymással s mielőtt még beszélhetett volna velük, sokan átpártoltak Nikolaoshoz s ezek közölték vele Syllaios gaztetteit és kézzelfogható bizonyítékokat hoztak fel arra, hogy Obodas számos hívét meggyilkoltatta. Mert egy civakodás alkalmával sikerült nekik megszerezniök azokat a leveleket, amelyek most bizonyítékul szolgálhattak ellene. Nikolaos úgy gondolta, hogy ezt a kedvező véletlent kihasználhatná a maga céljaira, tehát buzgón fáradozott abban, hogy a császárt megengesztelje Herodes iránt. Bizonyosra vette, hogy meg sem hallgatja, ha Herodes eljárását védelmezni akarná és csak akkor remélhet jó eredményt Herodes számára, ha Syllaiost befeketítheti. Tehát megindították az eljárást és a

tárgyalásra kitűzött napon Nikolaos, Aretas követeinek jelenlétében, egyebek közt megvádolta Syllaiost azzal is, hogy királyát és sok arabot el akart tenni láb alól, hogy lázadás céljaira pénzt vett kölcsön, hogy Rómában és Arábiában asszonyokat gyalázott meg és ami a fő: megcsalta a császárt, mert hamis jelentést terjesztett elé Herodes tetteiről. Itt szavába vágott a császár és felszólította; mondja meg csak azt az egyet Herodesről, vajjon nem vezetett-e hadat Arábia ellen, nem mészárolt-e le ott kétezerötszáz embert s az ország elpusztítása után nem hurcolta-e fogságba a lakosokat. Nikolaos ezt felelte rá: bebizonyíthatja, hogy ezek az állítások részben hazugságok, részben csak kevés bennük az igazság, úgy hogy Augustus emiatt nem haragudhatik tovább Herodesre. Ezen elcsodálkozott a császár és most már annál figyelmesebben hallgatta, amint Nikolaos a kölcsönvett ötszáz talentumról és a szerződésről beszélt, amelyben kikötötték, hogy az esedékesség napja után Herodes az arabok egész országában tetszés szerint szedhet magának zálogot. Az a hadjárat tehát, mondta, egyáltalán nem volt háború, hanem csak törvényes behajtása egy követelésnek és Herodes ezt sem hajtotta végre azonnal, ámbár a szerződés jogot adott neki erre, hanem csak akkor foganatosította, amikor már több ízben is Saturninus és Volumnius szíriai helytartókhoz fordult és Syllaios azoknak jelenlétében Berytosban a császár életére megesküdött, hogy legkésőbb harminc nap alatt megfizeti ezt az összeget és kiszolgáltatja Herodesnek Arábiába menekült alattvalóit. Mivel Syllaios egyik ígéretét sem tartotta meg, Herodes ismételten eljárt a helytartóknál és csak akkor határozta el magát az Arábia elleni hadjáratra, ámbár akkor is csak kelletlenül, mikor ezek megengedték neki, hogy zálogokat foglalhasson le. Azután így folytatta: Tehát ezek a képmutatók ezt nevezik háborúnak és hadjáratnak. Hogy nevezheti valaki a jog érvényesítését háborúnak, ha helytartóid engedélyt adtak rá és a szerződés határozatai félreérthetetlenül megállapították, hogy ehhez joga volt? És ez az ember nem csupán a többi isteneket sértette meg, ó császár, hanem a te nevedet is! Most rátérek a foglyok ügyében emelt vádra. Rabló trachoniak, előbb negyvenen, később többen Arábiába menekültek, hogy megmeneküljenek Herodes büntetésétől. Ezeket Syllaios a tisztességes emberek vesztére befogadta, egy várat jelölt ki nekik lakóhelyéül és cserébe részt kapott a rablóportyázásokon szerzett zsákmányból. Ezeket a rablókat is hajlandó volt Syllaios, esküjéhez híven, kiszolgáltatni, ugyanazon a napon, amikor a pénzt vissza kellett fizetnie. De nem tudja bebizonyítani, hogy

a rablókon kívül egyetlenegy embert is elhurcoltunk volna Arábiából; sőt még a rablókat sem fogtuk el mind, hanem csak azokat, akik nem tudták elérni rejtekhelyüket. Mivel most már nyilván látod, hogy a foglyokról előadott fecsegés nem egyéb rágalomnál, kérlek, ó császár, ismerd el, hogy ez az ember mindenféle aljas hazugságot kitalált, hogy felszítsa haragodat. Végül azt is bebizonyíthatom, hogy Herodes csak akkor kezdett védekezni, amikor az arabok serege már megrohanta csapatainkat és a mi oldalunkon már néhány ember elesett és csak ez után esett el Nákeb, az arabok vezére, mindössze huszonöt emberével; ez az ember százzal megszorozta ezt a számot és ezért locsogott kétezerötszáz fogolyról."

Ezek a szavak nagy hatással voltak a császárra; haragra lobbant, odafordult Syllaioshoz és megkérdezte, hány arab is esett el. Mikor ez csak dadogott és bevallotta, hogy nyilván téves értesüléseket kapott, felolvasták a szerződést, a helytartók leveleit és a városok panasziratait az elszenvedett rablások miatt. Végül is a császárt sikerült teljesen meggyőzni, úgy hogy Syllaiost halálra ítélte, Herodest visszafogadta kegyeibe s egyúttal sajnálkozott az elkeseredett levél miatt, amelyet a rágalmazások hatása alatt írt neki és szemébe vágta Syllaiosnak, hogy hazug fecsegésével rávitte, hogy megszegje baráti kötelességeit. Szóval Syllaiost hazavitette, hogy eleget tegyen kötelezettségének, megfizesse adósságát és azután elszenvedje a halálbüntetést. Aretasszal azonban nem tudott a császár megbarátkozni, mert ez önhatalmúlag s az ő engedélye nélkül foglalta el a királyi méltóságot. Elhatározta tehát, hogy Arábiát is Herodesnek adományozza; de mikor Herodes levelét megkapta, lemondott erről a szándékáról. Tudniillik, mikor Olympos és Volumnius meghallották, hogy a császár kibékült, jónak látták Herodes parancsa szerint levelét és a fiaira vonatkozó bizonyító iratokat átadni. A császár, miután valamennyit végigolvasta, nem tartotta tanácsosnak még egy országot rábízni erre az öregedő emberre, aki fiaval állandóan viszálykodik, hanem most már maga elé bocsátotta Aretas követeit, megrótta királyukat, hogy elhamarkodottan cselekedett s nem várta meg, amíg megerősíti a királyi méltóságban, végül elfogadta ajándékaikat és Aretast elismerte királynak.

11. FEJEZET

Herodes a császár beleegyezésével bevádolja fiait a berytosi törvényszék előtt, azután kivégezteti őket

Miután a császár megbékélt Herodessel, megírta: sajnálja, hogy ilyen fiai vannak és ha csakugyan valami gazságot követtek el ellene, úgy kell elbánni velük, mint apagyilkosokkal és erre ezennel felhatalmazza; ha azonban szökni akartak, akkor enyhébben kell megfenyíteni őket s nem szabad a végső eszközhöz nyúlni. Különben azt tanácsolja neki, hogy ebben az ügyben hívjon össze törvényszéket Berytosba, ahol rómaiak is élnek, hívja meg oda a helytartókat, Archelaos kappadokiai királyt és mindenki mást, akit szeret és tisztel és az ő döntésük alapján hozza meg ítéletét. Ezt tanácsolta a császár. Mikor Herodes megkapta a levelet, nagyon megörült; egyrészt, mert visszanyerte a császár kegyét, másrészt pedig, mert megkapta a felhatalmazást, hogy tetszése szerint elbánhat fiaival. Előttem érthetetlen, hogy miután régebbi szerencsétlensége megkeményítette ugyan szívét, de mégsem változtatta olyan zord apává, hogy egyetlen gondja lett volna fiainak elpusztítása, hogyan szíthatta fel ennyire gyűlöletét a szerencse váratlan fordulása és újra feléledt bizakodása. Tehát mindenkit meghívott a tárgyalásra, aki csak kedvére való volt, csak Archelaost nem; ellenségének tartotta, tehát nem akarta, hogy jelen legyen, másrészt pedig attól tartott, hogy szembeszáll akaratával.

Miután tehát a helytartók és mindazok a személyek, akiket a városokból meghívtak, mind megérkeztek Berytosba, Herodes elhelyezte fiait a város közelében lévő Palaestos nevű sidoni faluban, hogy ha szükséges, a törvényszék elé állíthassa őket, mert egyelőre nem akarta, hogy a tárgyaláson megjelenjenek. Ő maga kíséret nélkül jött a tárgyalóterembe és a százötven bíró előtt előadta vádját, amely valóban helyénvaló lett volna, ha valami elkerülhetetlen szerencsétlenséget kellett volna elhárítani, azonban itt csak szégyent hozott az apára, aki tulajdon fiai ellen emelt vádat. Tudniillik rendkívül izgatottan viselkedett, heves kézmozdulatokkal kísérte szavait és valósággal lerítt róla az elkeseredett düh és kegyetlenség. A bíráknak nem engedte meg, hogy megvizsgálják a bizonyítékokat, hanem maga kardoskodott azok mellett, oly módon, amely sehogysem illett az apához fiaival szemben; felolvasta ezeknek az írásait is, amelyekben egyáltalában nem volt szó cselszövésről, vagy merényletterv-

ről, hanem csak a szökés tervéről s volt bennük még néhány becsmérlő szó is, amikre nyilván Herodes szigorúsága adott okot. Ha ilyen részletekhez érkezett, még hangosabban kiabált, minden szóból az állítólagos összeesküvést akarta kimagyarázni és esküdözött: inkább odadobja az életét, mintsem hogy az ilyesmit tovább tűrje. Végül kijelentette, hogy a természet jogánál fogva éppen úgy, mint a császár felhatalmazása értelmében teljhatalommal rendelkezik s hozzátette: országának egyik törvénye megparancsolja, hogy ha szülők vád alatt álló fiuknak fejére teszik a kezüket, akkor a jelenlévők kötelesek azt agyonkövezni. Ámbár tehát cselekedhetne atyai és királyi hatalmánál fogva, mégis meg akarja várni a törvényszék döntését. A törvényszék tagjai tulajdonképpen nem bírái ennek a nyilvánvaló gonoszságnak, amelynek ő majdnem áldozatul esett, hanem csak azért gyűltek egybe, hogy tanui legyenek az ő jogos felháborodásának; mert az ilyen merényletek iránt még az idegen sem maradhat közömbös.

Miután a király befejezte beszédét és az ifjakat még csak be sem vezették, hogy védekezésüket előadják, a törvényszék tagjai mindjárt látták, hogy nem is gondolhatnak lecsillapítására vagy kibékítésére, tehát megadták neki a teljes felhatalmazást. Előbb azonban a nagytekintélyű Saturninus konzulviselt férfiú mondta meg véleményét, igen mérsékelten. Ugyanis kijelentette, hogy Herodes fiait bűnösöknek tartja, de nem hajlandó halálbüntetésre szavazni, mert neki is vannak fiai és mert ez a büntetés túlságosan súlyos volna ahhoz képest, amit a király részükről elszenvedett. Ugyanezt a véleményt hangoztatta Saturninus három fia is, akik mint törzstisztek szolgáltak mellette. Viszont Volumniusnak az volt a véleménye, hogy az atyjuk ellen elkövetett bűn miatt feltétlenül halálbüntetést érdemelnek. Sorra ugyanígy szavaztak javarészt a többiek is, úgy hogy az ifjakat most már majdnem egyhangúlag halálra ítélték. Nem sokkal ezután Herodes fiaival együtt Tyrusba utazott, ahová időközben Nikolaos is megérkezett Rómából; miután tájékoztatta őt a Berytosban megtartott tárgyalásról, megkérdezte, hogy római barátaiknak mi a véleményük az ifjakról. Nikolaos azt válaszolta, hogy véleményük szerint fiainak az áskálódásai gyalázatos bűnök, azonban egyelőre elegendő volna őket csak szigorú őrizetben tartani; ha pedig később úgy látná, hogy keményebb büntetést kell kiszabnia, még mindig halállal büntetheti őket s így elkerülheti azt a látszatot, hogy nem annyira a józan megfontolás, mint inkább a hirtelen harag vezette. Ha

pedig enyhébben akar eljárni velük szemben, bocsássa őket szabadon, nehogy jóvátehetetlen szerencsétlenséget idézzen a maga fejére. A király legtöbb római barátjának ez a véleménye. Herodes ezen egy darabig eltöprengett, aztán felszólította Nikolaost, hogy vele együtt szálljon hajóra.

Miután megérkezett Kaisareába, ott mindenki az ifjakról beszélt és az egész ország izgatottan várta, hogyan fordul sorsuk. Mindenki attól tartott, hogy az elmérgesedett családi viszálykodás következtében halál vár rájuk és ezért mindenfelé a legnagyobb részvét nyilvánult meg sorsuk iránt. De Isten ments, hogy valakinek meggondolatlan szó szaladt volna ki a száján, vagy csak meghallgatni is mert volna efféle nyilatkozatot; hanem mindenkinek magába kellett fojtania a szánalmát és ezt a fájdalmas sorsot szomorúan, de némán kellett elviselni. Csak a királynak egy régi katonája, Tiron, — akinek a fia egykorú volt Alexanderrel és jóbarátja is, — egymaga merte nyiltan kimondani, amit a többiek gyáván elhallgattak; nem állhatta meg, hogy ismételten hangosan ne hirdesse a nyilvánosság előtt, hogy oda az igazság, s megszűnt a jog az emberek közt, diadalt ül a hazugság és a gonoszság és mindent olyan sötétség borít, hogy a gonoszok még a legnagyobb emberi szenvedéseket sem látják meg. Ez a szókimondás halálos veszedelembe sodorta ugyan, azonban a tisztességes gondolkodású emberek mégis elismerték, hogy ezekben a szomorú időkben tiszteletreméltó bátorságról tett tanuságot. Ezért mindenki jóleső érzéssel hallgatta azt, amit mondott és ámbár mindenki kénytelen volt a maga érdekében hallgatni, férfias szókimondása mégis tiszteletet parancsolt, de nem beszélhettek róla, mert a várható büntetés mindenkinek ajkára fagyasztotta a szót.

Tiron bátor ember volt: elment magához a királyhoz és kijelentette, hogy négyszemközt szeretne beszélni vele. Mikor erre megkapta az engedélyt, így beszélt: „Ó király, ezt a gyötrelmet már nem bírom tovább s őszintén kell veled beszélnem, még akkor is, ha az életembe kerül; ebből az őszinteségből egyébként, ha törődöl a magad érdekeivel, csak hasznot húzhatsz. Mondd, vajjon eszednél vagy-e még? Hol az a pompás szellem, amelynek segítségével oly sok nagyszerűt alkottál? Hol vannak barátaid s rokonaid? De ha itt volnának, akkor sem tekinthetnéd őket barátaidnak és rokonaidnak, ha beleegyezésüket tudták adni, hogy ilyen gazság történjék egykor boldog országodban. Hát nem látod, hogy tulajdonképpen mit akarsz?

Meg akarsz gyilkolni két ifjút, akik minden kiválósággal ékeskednek, akiket királyi nemzetségből származó feleség szült neked, s öreg napjaidra rá akarod bízni magad arra a fiadra, aki aligha fogja igazolni belévetett reményedet és rokonaidra, akiket már magad egyre-másra halálra ítéltél. Hát nem gondolsz arra, hogy a nép, ámbár hallgat, mégis látja mit cselekszel, irtózik bűnödtől és az egész hadsereg, főképpen a vezérek, sajnálják ezeket a szerencsétleneket és gyűlölik szomorú sorsuk értelmi szerzőjét?" Eleinte a király nyugodtan hallgatta a szemrehányásokat, de mikor Tiron egészen nyiltan beszélt bűneiről és hozzátartozóinak hűtlenségéről, elfogta az izgalom; azonban Tiron ezzel egyáltalán nem törődött és katonás őszintesége anynyira elragadta, hogy Herodes végül is dühöngeni kezdett és szavait nem jóindulatú tanácsoknak, hanem durva sértéseknek minősítette. Mikor pedig hallott a katonák elégedetlenségéről és a vezérek felháborodásáról, azonnal parancsot adott, hogy bilincseljék meg és vessék börtönbe mindazokat, akiket Tiron megnevezett, valamint őt magát is.

Ezt az alkalmat bizonyos Tryphon, a király borbélya, arra használta fel, hogy a királynak besúgja: Tiron gyakran rá akarta venni, hogy a király nyakát borotvájával elvágja, mert ezzel megnyeri Alexander jóindulatát és bőséges jutalmat is kap érte. Miután ezt elmondta, a király elfogatta és Tironnal és fiával együtt kínvallatásnak vetette alá. Tiron szenvedéseiben is állhatatos maradt, de mikor fia látta, hogy mennyire megnyomorították és hogy már felépüléséhez is alig lehetett remény és az ő megkínzásából következtethetett arra, hogy mi vár rá, megígérte a királynak, hogy megvallja a színigazságot, ha biztosítják, hogy sem apját, sem őt nem kínozzák tovább. A király erre szavát adta és most az ifjú elmondta: az volt a terv, hogy Tiron megöli a királyt, mert kettesben könnyen elbánhatott volna vele és ezzel Alexander kegyét is megnyerhette. Ezzel a vallomással megmentette atyját a kínzástól, azonban senki sem tudja, hogy csakugyan az igazat vallotta-e, vagy csak azért beszélt így, hogy atyját és önmagát megkímélje a gyötrelmektől.

Ha eddig legalább Herodes némileg tétovázott, vajjon kivégeztesse-e fiait, most már megszűnt minden gátlása, elnyomott magában minden szelídséget és sietett szándékát végrehajtani. Előbb azonban kivégeztetett háromszáz gyanús tisztet, továbbá Tiront és fiát, valamint Tryphont, a besúgót, még pedig a nyilvánosság előtt: a nép halálra kövezte őket, azzal, ami

éppen a keze ügyébe esett. Azután Alexandert és Aristobulost Sebastébe vitték és ott atyjuk parancsára megfojtották. Holttestüket éjjel az Alexandreion-erődbe vitték, ahol anyai nagybátyjuk és sok ősük is el volt temetve.

Némelyek szemében bizonyára egy cseppet sem feltűnő, hogy a gyűlölet, amely mélyen gyökeret vert a királyban, enynyire fokozódott s végül is úgy megrősödött, hogy a természet szavát is elnyomta. De joggal kételkedhetünk benne, hogy az ifjak elegendő okot adtak volna atyjuknak ekkora haragra és hogy őt gonoszságukkal hajszolták volna ebbe az engesztelhetetlen gyűlöletbe. Olyan rideg, kegyetlen és nagyravágyó volt-e Herodes, hogy senkit sem tűrt meg maga mellett és mindenáron érvényesíteni akarta a maga akaratát? Vagy pedig a végzet hatalma mutatkozott meg ebben, ami hatalmasabb a legbölcsebb megfontolásnál is? Feltételezhetjük, hogy az emberi cselekvéseket bizonyos szükségszerűség eleve meghatározza és ezt végzetnek nevezzük és nem történik semmi, amit ne ez idézne elő. Elegendő, azt hiszem, utalni arra, hogy ez a nézet különbözik attól, amely nekünk magunknak is tulajdonít bizonyos befolyást és mindenkit felelőssé tesz a maga bűneiért, mint ahogy ezt előttünk már a törvény is megszabta. De van még két más ok is, amiért Herodes fiainak talán szemrehányást lehetne tenni, és pedig fiatalos elbizakodottságuk és a büszkélkedés királyi származásukkal. Mert ez a két hibájuk vitte őket arra, hogy az atyjuk ellen hangoztatott vádakat meghallgatták, cselekedeteit és magatartását igazságtalanul ítélték meg és mindig a legroszszabbat tételezték fel róla. Nyelvüket sem tudták fékentartani és így beleestek azoknak a csapdájába, akik lestek rájuk és a király kegyét keresték azzal, hogy megrágalmazták őket. Viszont atyjuk sem tudott semmiféle helytálló mentséget felhozni kegyetlenségére, mert ahelyett, hogy bűnüket kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal igazolta volna, meggyilkoltatta tulajdon gyermekeit, ezeket a ritkaszép ifjakat, akik ezenfelül a tudományokban és művészetekben is igen képzettek voltak, s egyformán jelesek a vadászatban, a hadiművészetben, vagy a művelt társalgásban, úgy, hogy mindenki szerette őket. Ugyanis mindebben kitűntek mindketten, különösen pedig az idősebbik, Alexander. Ha Herodes mindenáron el akarta ítélni őket, bizonyára elegendő lett volna bebörtönözni, vagy pedig országából száműzni, főképpen mert a római hatóság elgendő védelmet nyújtott neki, úgy hogy semmiképpen sem kellett tartania merénylettől, vagy

pedig lázadástól. Azonban, hogy kénye-kegyre, ilyen gyorsan és ilyen legyőzhetetlen szenvedéllyel meggyilkoltatta őket, az csakugyan elképzelhetetlen istentelenségnek a bizonyítéka volt, annál inkább, mert Herodes, mikor ezt a bűnt elkövette, már öreg ember volt. Azzal sem lehet menteni őt, hogy késlekedett a kivégzéssel, vagy pedig elhalasztotta. Mert, hogy valaki első felháborodásában kegyetlenkedésre ragadtatja magát, az szörnyűség ugyan, de érthető. De ha érett megfontolás és többszörös döntés és visszavonás után végül mégis csak elkövet valaki ilyen kegyetlenséget, az kétségtelenül vérszomjas és durva lélekre vall. Herodes erről tett bizonyságot később is, mikor azokat sem kímélte, akik a legdrágábbak voltak neki és ha ezek nem is érdemeltek valami nagy szánalmat, mert vesztüket maguk okozták, Herodes részéről mindenesetre épp ilyen kegyetlenség volt, hogy ezeket is meggyilkoltatta. Azonban minderről sorjában később beszélünk.

XVII. KÖNYV

I. FEJEZET

Antipatros helyzete testvérei halála után. Herodes feleségei és gyermekei

Miután Antipatros eltette az útból testvéreit és atyját előbb visszataszító kegyetlenkedésre uszította, azután pedig, a kivégzés miatt, lelki gyötrelmekbe taszította, jövője mégsem lett valami nagyon biztató. Mert ámbár most megszabadult attól a félelemtől, hogy testvérei majd versenytársai lesznek az uralom elnyerésében, máris észrevette, hogy a trón elérése még mindig sok nehézségbe kerül, mert a nép lépten-nyomon megmutatta, mily feneketlenül gyűlöli őt. Már ez magában véve is súlyosan nehezedett rá, de még ennél is nagyobb gondot okozott neki a hadsereg, amely az utolsó emberig ellenséges indulattal volt iránta, holott az uralkodó biztonsága egyesegyedül katonái hűségétől függ, ha a nép esetleg lázadásra hajlanék. Ilyen veszélyes helyzetbe sodorta Antipatrost testvéreinek halála. Mégis együtt uralkodott atyjával, még pedig egészen úgy, mintha igazán király volna. Herodes most annál jobban megbízott benne, mert eljárása, amelyért megérdemelte volna a halált, inkább megerősítette őt a király kegyeiben, mintha csupán Herodes biztonsága kedvéért emelt volna vádat két testvére ellen, nem pedig azért, mert gyűlölte őket apjukkal együtt. Mindez nyugtalanította, főképpen mert úgy érezte, hogy most alkalom volna Herodest is eltennie az útból. Ezzel úgy gondolta, elejét vehette volna annak, hogy bárki is felelősségre vonja cselekedeteiért; azt is meg akarta akadályozni, hogy Herodes bárhol is menedéket

vagy segítséget találjon, ha ő majd nyiltan, ellenség módjára fellép apja ellen. A Herodes iránt érzett gyűlölet hajtotta testvérei üldözésére és ugyanez a gyűlölet ösztökélte most is, hogy megkezdett művét befejezze. Úgy gondolta, hogy Herodes halála bizonyosan megszerzi neki a királyságot, de ha tovább él, ez majd azzal a veszedelemmel jár, hogy ha kiderülnek áskálódásai, Herodes elkeseredett ellenségévé válik. Éppen ezért nem kímélte a pénzt, hogy atyja barátait megnyerje magának; nagyszerű adományokkal igyekezett a nép ellenszenvét eloszlatni és különösen igyekezett megnyerni magának római barátait és Saturninus szíriai helytartót, úgy hogy bőségesen elhalmozta őket ajándékokkal. Ugyancsak dús ajándékokkal igyekezett megnyerni magának Saturninus testvérét, valamint a király hugát, aki Herodes egyik legbizalmasabb barátjához ment feleségül. Egyébként valóságos művésze volt a képmutatásnak és ezzel sikerült megnyernie mindazoknak a teljes bizalmát, akik érintkeztek vele és ugyancsak ravaszul tudta rejtegetni gyűlöletét azok iránt, akik ellenszenvesek voltak szemében. De nagynénjét nem sikerült megtévesztenie, mert az már régóta alaposan ismerte őt és minden eszközt készen tartott, hogy az ifjú gonosz mesterkedéseit visszaverje; ámbár Antipatrosnak sikerült nyélbeütnie, hogy anyai nagybátyja vette feleségül Salome leányát, aki előbb Aristobulos felesége volt, másik leányát pedig Kallea, mostani férjének a fia vette el. De ez a rokonság semmiképpen sem tudta megakadályozni, hogy bele ne lássanak mesterkedéseibe, mint ahogy a régebbi rokonság sem tudta eloszlatni az iránta érzett gyűlöletet. Herodes arra kényszerítette hugát Salomét, aki szívesen hozzáment volna az arab Syllaioshoz, hogy mondjon le szerelméről és menjen feleségül Alexashoz és ebben Augustus felesége is segítségére volt, mert azt tanácsolta Salomének, hogy ne ellenkezzék ezzel a tervvel és ne adjon okot a szakításra Herodessel. Mert Herodes megesküdött, hogy soha többé hallani sem akar róla, ha nem megy hozzá Alexashoz. Salome megfogadta Julia tanácsát, részben mert Augustus felesége volt, részben pedig mert ezt a házasságot előnyösnek tartotta. Ezidőtájt Herodes hazaküldte atyjához Archelaoshoz Alexander özvegyét és a maga kincstárából fizette vissza hozományát, hogy mindenféle civakodásnak elejét vegye.

Gyermekeinek fiait Herodes igen nagy gonddal neveltette. Alexandernek ugyanis Glaphyrától két fia volt, Aristobulosnak pedig Berenikétől, Salome leányától három fia és két leánya.

Ha barátai néha nála voltak, bemutatta nekik a gyermekeket, panaszkodott fiainak sorsa miatt és azt az óhaját nyilvánította, hogy bár unokái ne jutnának ilyen sorsra, hanem inkább erényes élettel és szeretettel viszonoznák azt a gondosságot, amelyet nevelésükre fordított. Mikor házasulandó korba jutottak, Alexander idősebb fiához feleségül adta Feroras egyik leányát, Aristobulos egyik fiához pedig Antipatros egyik leányát; továbbá Aristobulos egyik leányát feleségül adta Antipatros egyik fiához, a másikat pedig a maga fiához Herodeshez, akinek anyja a főpap leánya volt; nálunk ugyanis szokás, hogy egy férfinak egyidejüleg több felesége is lehet. Fiainak házasságát azért ütötte nyélbe a király, mert sajnálta az árvákat s az volt a szándéka, hogy ezen a réven megszerzi nekik Antipatros szeretetét. Antipatros azonban épp úgy gyűlölte a gyermekeket, mint annak idején a tulajdon testvéreit és az a körülmény, hogy atyja vonzódott hozzájuk, még jobban felbőszítette. Mert meggyőződése volt, hogy ezek még nagyobb hatalomhoz jutnak, mint testvérei; mivel ha felnőnek, Archelaos latbaveti minden királyi befolyását unokái érdekében, Feroras pedig, aki tetrarcha volt, a két árva leány közül az egyiket bizonyára menyévé fogadja. De legjobban az bosszantotta, hogy a nép is sajnálta az árvákat s iránta érzett gyűlöletét nyiltan megmutatta, mert oly gonoszul halálba üldözte testvéreit. Megkísérelte tehát rávenni atyját a megtett intézkedések visszavonására és rámutatott, mily veszélyes az ilyen rokoni kapcsolatok megteremtésével az árvák hatalmát túlságosan megnövelni. Herodes végre engedett kéréseinek és úgy határozott, hogy Antipatros vegye feleségül Aristobulos leányát, Antipatros fia pedig Feroras leányát. Tehát a király akarata ellenére így módosultak a házassági tervek.

Herodes királynak ebben az időben kilenc felesége volt: mindenekelőtt Antipatros anyja, azután a főpap leánya, akitől Herodes nevű fia született; azután öccsének a leánya és húgának a leánya, de ezektől nem született gyermeke; azután egy samariai nő, akitől két fia született, Antipas és Archelaos, továbbá egy leánya, Olympias; ezt később József vette el, a király unokaöccse. Archelaost és Antipast Rómában nevelték, egy magánembernél. Továbbá felesége volt Herodesnek a jeruzsálemi Kleopatra, Herodes és Philippos anyja; ezt az utóbbit ugyancsak Rómában nevelték. Felesége volt Pallas is, akitől Fázael nevű fia született, ezeken kívül pedig még Phaidra és

Elpis; ezektől két leánya született, Roxane és Salome. Két legidősebb leánya, Alexander nevű fia édestestvérei közül, akiknek a kezét Feroras visszautasította, az egyiket huga fiához, Antipatroshoz, a másikat pedig bátyja fiához, Fázaelhez adta feleségül. Ez volt Herodes családja.

2. FEJEZET

Zamaris, a babyloni zsidó. Antipatros újabb áskálódásai Herodes ellen. A farizeusokról

Ebben az időben Herodes, hogy a trachoniak nyugtalankodásai ellen biztosítsa magát, elhatározta, hogy országuk közepében város nagyságú telepet alapít a zsidók számára és így nemcsak a maga országát biztosítja a becsapások ellen, hanem támaszpontot is szerez magának, ahonnan szükség esetén megtámadhatja az ellenséget. Mivel hírét vette, hogy egy babyloni zsidó 500 lovas íjásszal és mintegy száz férfirokonával átkelt az Eufráton és a szíriai Antiochia Epidaphnes város közelében letelepedett és Saturninus akkori szíriai helytartótól lakóhelyet is kapott, amelynek Ulatha volt a neve, kísérőivel együtt magához hivatta és abból a célból, hogy ellenségeit minél biztosabban visszaverhesse, a Trachonnal határos Batanaia tartományban egy területsávot ígért neki; ezt a területsávot hajlandó volt minden adótól és a szokásos tizedek beszolgáltatásától mentesíteni, annál inkább, mert a zaklatások miatt megművelése sok bajjal járt.

Ezekkel az ígéretekkel sikerült a babylonit megnyernie, aki csakugyan birtokába is vette a területsávot s azon néhány várat épített, valamint egy Barthyra nevű falut. Ez a férfiú csakugyan megvédelmezte a tartomány lakosait; de a zsidókat is, akik Babylonból Jeruzsálembe mentek, hogy áldozatokat mutassanak be, biztosította a trachoniak rablótámadásai ellen. Minthogy idővel sokan csatlakoztak hozzá, különösen olyanok, akik híven megtartották a zsidó törvényeket, a vidék hamarosan sűrűn benépesült, hiszen az emberek nem csupán biztonságot, hanem teljes adómentességet is élveztek, legalább is Herodes életében. Herodes fia és utóda, Philippos, rövid ideig csekély járulékokat szedett, viszont Nagy Agrippa és ugyanilyen nevű fia kegyetlenül sanyargatta őket, de kiváltságaikból semmit sem vett el. Mikor

a rómaiak jutottak uralomra, meghagyták ugyan a lakosoknak minden jogukat, azonban roppant adókkal sujtották őket, de erről majd később, a megfelelő helyen beszélek részletesebben.

Zamaris, a babyloni zsidó, akit Herodes ennek az országrésznek a kormányzásával megbízott, erényes élet után meghalt; derék fiúk maradtak utána, mindenekelőtt Jakim, aki híres volt vitézségéről és babyloni csapatait főleg a lovasharcra oktatta, úgy hogy a babyloni királyok mindig tartottak ezekből egy szakaszt testőrségükben. Miután Jakim öreg korában meghalt, Philippos nevű fia lett az utóda; ez igen kiváló férfiu volt, különösen keménykezű s minden egyéb erényben is jeleskedett. Ezért Agrippa király mindig hű barátsággal és állandó jóindulattal viseltetett iránta; bármennyi katonát is tartott a király, mindig Philipposnak kellett ezeket a hadiszolgálara kiképeznie és minden hadjáratban vezetnie.

Mivel Herodes olyan helyzetben volt, amint leírtam, minden hatalom Antipatros kezébe csúszott, még pedig atyja jóváhagyásával, mert ragaszkodásában és hűségében teljesen megbízott. Minthogy Antipatros igen ügyesen tudta leplezni igazi jellemét és Herodes fenntartás nélkül hitt neki, most már komolyan arra gondolt, hogy hatalmát még nagyobbra növeli. Hamarosan mindenki rettegett tőle, nem annyira mérhetetlen befolyása, hanem inkább alattomos mesterkedései miatt; különösen Feroras hízelgett neki, mint ahogy Antipatros is mézes-mázos barátságot mutatott iránta, miközben az asszonyok segítségével ravaszul befonta. Feroras teljesen felesége, anyósa és sógornője befolyása alatt állt. Ámbár szívből gyűlölte ezeket a nőket ama méltatlanság miatt, amelyet hajadon leányai ellen elkövettek, mégis tűrte, hogy pórázon vezessék, semmit sem tudott tenni nélkülük, egészen lenyügözték, még pedig teljes egyetértésben. Így azután Antipatros is a hatalmuk alá került, részben a maga hibájából, részben anyja kedvéért, aki, úgy hírlett, titokban az asszonyokhoz húz. Később Feroras és Antipatros közt látszólagos viszálykodás tört ki, még pedig a következő okból: A király huga már régen észrevette, hogy ezek egy követ fujnak s mivel úgy sejtette, hogy ennek Herodes szempontjából nem lesz jó vége, haladéktalanul földjelentette őket. Mikor azok ketten látták, hogy szövetkezésük a király rosszalását idézte fel, elhatározták, hogy nyilvánosan összevesznek, még pedig magának Herodesnek, vagy valamelyik udvari emberének jelenlétében, aki azután majd besúghatja ezt a királynak; viszont titokban annál jobban össze-

tartanak, aminthogy így is cselekedtek. Salome azonban erről a szándékukról is és igazi érzületükről is tudomást szerzett; mindent kikémlelt és részletesen értesítette bátyját, természetesen nagy túlzással, a titkos összejövetelekről, lakomákról és az alattomos merényletterv ekről, amelyeknek, így mondta, nem kellene kerülniök a nyilvánosságot, ha céljuk nem a király megbuktatása volna. A nyilvánosság előtt haragban voltak és nem győzték szidni egymást; de mihelyt tudták, hogy kettesben vannak, a legnagyobb egyetértésben kovácsolták a terveket azok ellen, akik előtt szövetkezésüket titkolni akarták. Salome mindent megtudott és a legelső alkalommal besúgta bátyjának, aki már amúgyis észrevett egyet-mást, de még nem mert cselekedni, mert nem egészen bízott húga fecsegéseiben. A zsidók körében volt egy felekezet, amelynek hívei büszkék voltak tökéletes törvénytudásukra, Isten kedveltjeinek adták ki magukat és ezeket a nőket a maguk pártjára hódították. Ezek a farizeusok voltak, akik a királyoknak állandóan makacsul ellenálltak és mindig készen voltak a harcra és a cselszövésre. Midőn az egész zsidó nép hűséget esküdött Augustusnak és királyának, ők mintegy hatezren megtagadták az esküt és midőn Herodes emiatt pénzbírsággal sujtotta őket, Feroras felesége lefizette helyettük az összeget. Hálából ezért a szívességért, mivel abban a hírben álltak, hogy Isten jóstehetséggel áldotta meg őket, megjövendölték neki, hogy Herodes és utódai Isten elhatározásából elvesztik az uralmat és az rája száll, valamint Ferorasra és gyermekeire. Salome ezt is megtudta és jelentette a királynak, azzal a hozzátoldással, hogy néhány udvari emberét máris megvesztegették. A király erre a farizeusok közül a főkolomposokat, továbbá Bagoas heréltet és Carust, a kedvencét, aki abban az időben a leggyönyörűbb fiú volt, kivégeztette. Hasonlóképpen kivégeztette a maga szolgaszemélyzetéből is mindazokat, akiknek tetszett a farizeusok jóslata. Ezek az utóbbiak csavarták el Bagoas fejét is, mert azzal kecsegteték, hogy aki jövendölésük értelmében majd király lesz, őt atyjának és jótevőjének fogja nevezni; ez a király mindent a hatalma alá hajt és Bagoas ismét visszanyeri férfierejét, megházasodhat és gyermekei lehetnek.

3. FEJEZET

Herodes és Feroras ellenségeskedése. Herodes Rómába küldi Antipatrost a császárhoz. Feroras halála

Miután Herodes kivégeztette azokat a farizeusokat, akik bűnöseknek bizonyultak, összehívta főembereit és vádat emelt Feroras felesége ellen: csak az ő nagyravágyásának a rovására lehet írni a hajadonokon esett sérelmet, mert, mint mondta, ezzel a gyalázattal őt magát is sérelem érte; ez az asszony viszálykodást szít közte és testvére közt és szóval s tettel ellenségeskedést támaszt kettejük között; ő fizette meg a pénzbírságot a farizeusok helyett és általában mindenben benne van a keze, ami az udvarnál történik. „Tehát jól tennéd, Feroras, ha nem várnád meg az erre vonatkozó felszólítást, hanem önként elválnál feleségedtől, akinek egyetlen célja viszálykodást szítani köztünk. Ha tehát azt akarod, hogy továbbra is testvéri jóviszony maradjon köztünk, el kell taszítanod ezt az asszonyt, mert csak ezzel a feltétellel maradhatsz igazán testvérem és számíthatsz hajlandóságomra." Ferorast megrendítették ezek a kemény szavak, de azt felelte, hogy továbbra is jó testvére marad a királynak, azonban felesége szerelméről sem mond le s inkább meghal, mintsem hogy megfossza magát attól az asszonytól, akit annyira szeret. Herodes emiatt megneheztelt, de uralkodott Feroras ellen támadt haragján, ámbár magában bosszút forralt; egyúttal megtiltotta Antipatrosnak és anyjának, hogy Ferorassal beszéljenek és tűrjék, hogy azok az asszonyok továbbra is összedugják a fejüket. Ezt mind a ketten megígérték, azonban Antipatros és Feroras ezután is csak találkoztak lakomákon és tivornyákon, sőt híre járt, hogy Antipatros tiltott viszonyt folytat Feroras feleségével s ebben Antipatros anyja a közvetítőjük.

Mivel Antipatrosnak óvakodnia kellett atyjától és félt is, hogy gyűlöletét még jobban magára vonja, levelet írt római barátainak s megkérte őket, közöljék Herodessel, hogy minél előbb küldje Augustushoz fiát, Antipatrost. Ez így is történt és Herodes elküldte Antipatrost, pompás ajándékokkal és végrendeletével, amelyben úgy intézkedett, hogy halála után Antipatros legyen a király, ha pedig ez korábban halna meg, akkor fia Herodes, aki a főpap leányától született. Antipatrosszal egyidőben érkezett Rómába az arab Syllaios is, aki semmit sem teljesített abból, amit a császár megparancsolt neki s ezért Antipatros ugyanazt a

vádat emelte ellene a császár előtt, amit már régebben Nikolaos. Aretas is panaszt emelt Syllaios ellen, hogy Petrában beleegyezése nélkül meggyilkoltatott sok előkelő férfit s különösen a jelleméért nagyrabecsült Soemust és Phabatost, Augustus szolgáját. Ez a Syllaios ellen emelt vád a következő tényeken alapult: Herodesnek volt egy Korinthos nevű testőre, akiben feltétlenül megbízott. Ezt a testőrt Syllaios nagy pénzösszeggel megvesztegette, hogy ölje meg Herodest s ez meg is ígérte. Azonban Phabatos, Syllaios révén értesült a merényletről és bejelentette a királynak. Herodes erre elfogatta Korinthost és a kínpadon vallomásra kényszerítette a tervezett merénylet felől. Korinthos vallomása alapján azután még két arabot elfogtak: az egyik törzsfő volt, a másik pedig Syllaios kebelbarátja. A kínpadon ez a kettő is bevallotta a királynak, hogy azért jöttek, hogy Korinthost bátorítsák: ne csüggedjen s hogy szükség esetén segítségére is legyenek a gyilkosság végrehajtásában. Herodes mindezt jelentette Saturninusnak, aki azután az összeesküvőket Rómába vitette.

Mivel Feroras szilárdan ragaszkodott feleségéhez, Herodes megparancsolta, hogy menjen tartományába. Feroras megesküdött, hogy előbb nem tér vissza, csak akkor, ha meghallja Herodes halála hírét s erre készségesen visszavonult tetrarchiájába. Esküjéhez híven akkor is vonakodott Herodeshez utazni, amikor ez betegsége alatt magához kérette, hogy valami titkos megbízatást adjon neki. Ezt a magatartását Herodes mégsem torolta meg, hanem enyhébben fogta fel és mikor Feroras megbetegedett, hívás nélkül is elment hozzá és meglátogatta. Midőn Feroras meghalt, Herodes felravataloztatta, Jeruzsálembe vitette, ünnepélyesen eltemettette és általános gyászt rendelt el. Azonban Feroras halála Antipatros sorsában is kedvezőtlen fordulatot idézett elő, hiába utazott Rómába: most büntette meg Isten a testvérgyilkosságért. De az ő egész történetét részletesebben akarom elmondani, hadd tanulják meg ebből a példából az emberek, hogy minden cselekedetükben az erényhez kell igazodniok.

4. FEJEZET

Herodes leleplezi Antipatros áskálódásait

Miután Feroras meghalt és nagy pompával eltemették, két szabadonbocsátott rabszolgája, akiket különösen szeretett, elment Herodeshez; arra kérték, ne hagyja bosszulatlanul testvére halálát, hanem rendeljen el vizsgálatot gyanús és szerencsétlen halála

ügyében. A király úgy érezte, hogy igazat beszélnek; szavaik szöget ütöttek fejébe, mire ezek az emberek elmondták neki, hogy Feroras a megbetegedése előtti napon feleségénél ebédelt és ott állítólag valami újfajta ételben mérget adtak be neki s ez okozta halálát. Ezt a mérget Arábiából hozták egy asszonytól, állítólag azért, hogy szerelmi bájitalnak használják, a valóságban azonban azért, hogy Ferorast eltegyék láb alól. Az arab nők híres méregkeverők és arról, akire most a gyanú terelődött, mindenki tudta, hogy bizalmas viszonyban van Syllaios egyik kedvesével, valamint azt is, hogy Feroras anyja és feleségének huga elutazott az asszonyhoz megvásárolni a mérget és éppen a végzetes ebéd előtti napon tértek vissza s az asszonyt is magukkal hozták. A király felbőszült a bejelentés hallatára s az asszonyok rabszolganőit s néhány szabadonbocsátott szolgát is kínpadra vonatott, de egyelőre semmit sem tudhatott meg, mert a megkínzottak nem ismertek be semmit; végre az egyik nem bírta tovább a rettenetes kínokat és Istenhez fohászkodott: sujtsa ilyen kínokkal Antipatros anyját, mert az az oka minden szerencsétlenségnek. Ez a vallomás arra indította Herodest, hogy megszigorítsa a kínvallatást s így végre mindent megtudott: a lakomákat és titkos összejöveteleket, az Antipatrosra bízott fontos titkok elárulását Feroras aszszonyainak, — egyebek közt Antipatros azért az ígéretéért, hogy többé nem beszél Ferorassal, száz talentumot kapott Herodestől, — Antipatros gyűlöletét atyja iránt s hogy mennyit panaszkodott anyjának Herodes hosszú élete miatt, miközben ő egyre idősebb lesz és már majd nem is örülhet jövendőbeli királyságának; meg azután, hogy sok testvérét és unokaöccsét uralkodásra nevelteti a király éppen úgy, mint őt s éppen ezért egyre jobban összezsugorodnak az ő kilátásai; hiszen már most is testvérét, nem pedig a fiát jelölte ki utódjául arra az esetre, ha neki valami baja történnék; végül hogy nagyon elítélőn nyilatkozott a király rettentő kegyetlenségéről és a két testvér kivégzéséről és kijelentette, hogy ő maga is csak azért ment Rómába és Feroras is azért ment haza tetrarchiájába, mert ettől a sorstól rettegtek.

Mindez egybevágott a király hugának vallomásával s hozzájárult ehhez még néhány ok, amelyek azután minden kétséget eloszlattak. Antipatros alattomoskodásáért a király mindenekelőtt anyját, Dorist vonta felelősségre, elvette minden ékszerét, pedig az értéke sok-sok talentumnyi volt, azután elbocsátotta és megint kibékült Feroras asszonyaival; de haragját fia ellen leginkább lángra szította a samariai Antipatros, a király fiának Antipatrosnak nevelője; ez a kínpadon egyebek közt bevallotta, hogy halá-

los mérget szerzett, átadta Ferorasnak s meghagyta neki, hogy ezt adja be atyjának, mikor ő már elutazott, mert akkor nem hárulhat rá gyanú. Ezt a mérget Antiphilos, Antipatros egyik barátja hozta Egyiptomból, azután pedig Theudion, Antipatros királyfi anyai nagybátyja elküldte Ferorasnak és így kapta kezébe Feroras felesége, akinek a férje odaadta, hogy őrizze meg. A király kérdésére Feroras felesége ezt be is vallotta, azután kisietett, állítólag azért, hogy elhozza a mérget és levetette magát a palota tetejéről, de életben maradt, mert csak a lábaira esett. Miután magához tért, a király neki és minden hozzátartozójának megígérte, hogy ha megvallja a színigazságot, megbocsát, de a legszörnyűbb kínokkal fenyegette meg, ha bármit is elhallgat. Erre esküvel megígérte, hogy a tiszta igazságot mondja el s általában azt hiszik, hogy valóban igazat mondott, midőn így vallott: „A mérget Antiphilos hozta Egyiptomból s ott testvérétől kapta, aki orvos. Azután Theudion hozta el nekünk, férjem átadta nekem megőrzésre, mert Antipatros a te elpusztításodra szánta. Midőn Feroras megbetegedett s látogatásod alkalmával meggyőződött barátságos érzelmeidről, ellágyult, behívatott és így szólt hozzám: Asszony, Antipatros behálózott engem, mikor rávett atyád, az én bátyám megölésére és erre a célra ideadta nekem a mérget. Mivel bátyám világosan bebizonyította, hogy éppen olyan szeretettel viseltetik irántam, mint azelőtt, én pedig amúgy is hamarosan meghalok, nem akarok őseimre testvérgyilkossággal gyalázatot hozni; tehát hozd ide a mérget és égesd el szemem láttára; de hozd rögtön és haladéktalanul teljesítsd férjed meghagyását. A méreg javarészét elégettem, csak keveset hagytam meg belőle, hogy ha Feroras meghal és a király bántalmazna, kezem ügyében legyen, hogy megszabadítson gyötrelmeimtől.“ Miután ezt elmondta, behozta a méregszelencét; Antiphilos másik testvére és anyja ugyanígy vallott a kínpadon s mindketten felismerték a szelencét. Most azután a főpap leánya, aki a király felesége volt, ugyancsak gyanúba keveredett, hogy mindent tudott, de elhallgatta. Ezért Herodes eltaszította s kitörölte végrendeletéből fiának a nevét, akit abban trónörökösnek jelölt ki. Azután letette a főpapi méltóságról apósát Simont, Boethos fiát és a jeruzsálemi születésű Mátyást, Theophilos fiát tette meg főpapnak.

Ezalatt megérkezett Rómából Antipatros szabadonbocsátott rabszolgája Bathyllos s mikor őt is vallatóra fogták, kiderült, hogy Antipatros anyjának és Ferorasnak mérget hozott, hogy azzal egészen bizonyosan eltehessék láb alól a királyt, ha esetleg az előbbi méreg nem hatna. Ugyanakkor Herodes is levelet kapott római

barátaitól s ezekben Antipatros bujtogatására megvádolták Archeaolost és Philippost, hogy Alexander és Aristobulos kivégzése miatt nyíltan hangoztatták, mennyire irtóznak atyjuktól és menynyire sajnálják testvéreiket és attól félnek, hogy atyjuk csak azért hívja haza őket, hogy ugyanígy eltegye őket is láb alól. Antipatros rengeteg pénzt pazarolt arra, hogy rávegye atyja barátait ezekre a rágalmakra. Különben egy levélben maga is súlyos vádakkal illette testvéreit, de felhozza mentségükre, hogy még nagyon fiatalok s meggondolatlan szavaikat koruk miatt meg kell bocsátani. Közben folytatta az eljárást Syllaios ellen s igyekezett megnyerni magának az előkelő rómaiakat, úgy hogy 200 talentum értékű fényűzési tárgyakat vásárolt. Mindenesetre csodálatos, hogy még csak sejtelme sem volt mindarról, ami Judeában már hét hónapja folyt ellene. Ez annak a következménye volt, hogy minden utat gondosan ellenőriztek és hogy Antipatrost általában mindenki gyűlölte; mert senkisem törődött Antipatros biztonságával és senki sem tette volna kockára érte szívesen az életét.

5. FEJEZET

Antipatros visszatér atyjához, ez halálra ítéli. Quintilius Varus, Syria kormányzója börtönben őrizteti, míg a császár nem dönt sorsa felől

Midőn Antipatros azt írta Herodesnek, hogy miután minden ügyét jól elintézte, hamarosan visszatér, Herodes semmivel sem árulta el haragját s azt válaszolta, hogy csak utazzék haza haladéktalanul, nehogy távolléte idején valami baj történjék vele; egyúttal — bár mérsékelten — panaszkodott anyjára is, de megígérte, hogy ha visszatér, szóba sem hozza többé panaszait: minden szavából fia iránti szeretet sugárzott, mert attól tartott, hogy különben gyanút fog és nem jön haza s akkor majd attól kell tartania, hogy fia Rómában folytatja áskálódásait és tovább mesterkedik az ország felforgatásán. Ezt a levelet Antipatros Kilikiában kapta meg, miután már előbb Tarentumban értesült Feroras haláláról. Ez az utóbbi hír nagyon kellemetlenül érintette, de nem azért, mintha Ferorast szerette volna, hanem ezért, mert halála előtt nem végzett Herodessel, úgy amint megígérte. Midőn a kilikiai Kelenderisbe érkezett, habozott, hogy visszatérjen-e hazájába, mert anyja eltaszítása gondolkodóba ejtette. Barátai közül egyesek azt tanácsolták, hogy máshol várja meg a fejleményeket,

mások ellenben azon a véleményen voltak, hogy haladéktalanul utazzék haza, mert személyesen minden vádat meg tud cáfolni, viszont most pusztán a távolléte megnöveszti a rágalmazók szarvait. Ezt az utóbbi véleményt fogadta el, tovább utazott és partra szállt Sebaste kikötőjében, amelyet Herodes építtetett óriási költséggel és Augustus tiszteletére nevezett el így. Antipatros már itt észrevette, mi vár rá, mert senki sem várta, senki sem köszöntötte, holott elutazásakor ujjongó tömeg búcsúztatta jókívánságaival. Most azonban a nép büntetlenül átkozta, abban a meggyőződésben, hogy testvérei meggyilkolásáért úgyis bűnhödnie kell.

Ezidőtájt Quintilius Varus, Saturninus utóda a szíriai kormányzóságban, éppen Jeruzsálemben időzött, mert Herodes kérésére odautazott a helyzet megtárgyalása céljából. Éppen tanácskoztak, mikor Antipatros megérkezett s anélkül, hogy sejtett volna valamit az eseményekből, bíboröltözetében belépett a palotába. Az ajtónállók őt magát beeresztették, kíséretét azonban elutasították. Ez megdöbbentette és most már világosan látta, hogy hová jutott, különösen mikor atyja, akit üdvözölni akart, eltaszította magától és szemére vetette testvérei meggyilkolását, valamint azt is, hogy merényletet tervezett atyja élete ellen, egyúttal pedig közölte vele, hogy másnap majd Varus dönt ebben az ügyben. Antipatrost ez a kijelentés és a rázúduló szörnyű csapás megrendítette, eltávozott és találkozott anyjával, Herodes elődjének, Antigonosnak leányával, valamint feleségével, akiktől megtudta a történteket, mire hozzáfogott védekezése előkészítéséhez.

Másnap Varus és a király megtartotta a törvényszéki tárgyalást. Ezenfelül meghívták mindkettőnek főembereit, valamint a király rokonait, húgát Salomét s mindazokat, akik terhelő tanuvallomást tudtak tenni, azokat is, akik már a kínpadon vallomást tettek, valamint Antipatros anyjának a szolgáit, akiket kevéssel megérkezése előtt börtönbe vetettek. Ezeknél levelet találtak, amelynek tartalmából az volt a legfontosabb, hogy Antipatros ne jöjjön haza, mert atyja mindent tud; nincs más menedéke, mint ott maradni a császár oltalmában, ha nem akar atyja hatalmába kerülni. Antipatros mindjárt a tárgyalás elején atyja lábai elé vetette magát és könyörgött, hogy ne ítélje el már eleve, hanem hallgassa meg, mert minden tekintetben igazolni tudja magát. Herodes azonban parancsot adott, hogy vezessék a középre és akkor keserves panaszkodásba kezdett gyermekei miatt, akiktől már oly sokat szenvedett, addig is, míg Antipatros gyalázatossága meg nem keserítette öreg napjait. Azután fölemlegette, mily

nagy gonddal neveltette és taníttatta őket és hogyan elhalmozta anyagi javakkal s minden kívánságukat teljesítette. Ezért az a hála, hogy az életére törnek és kezükbe akarják kaparintani az uralmat, mielőtt még a sors vagy a törvény, vagy atyjuk akarata nekik nem juttatja. Csodálatos, miféle remények fűthették Antipatrost, hogy ilyen vakmerőségre vetemedett; hiszen már végrendeletében őt jelölte ki utódjául s már most, atyja életében, királyi rangot és hatalmat élvez, hiszen 50 talentum az évi jövedelme s mikor Rómába utazott, ezenfelül még 300 talentum útiköltséget adott neki. Azután szemére vetette, hogy megrágalmazta testvéreit, pedig, ha csakugyan olyan aljasok voltak, akkor ő most mindenképpen méltó hozzájuk, ha pedig ártatlanok voltak, gyalázatosság volt megrágalmazni őket, holott vérszerinti rokonai. Ő maga mindazt, amit a fiairól megtudott, csak Antipatrostól hallotta és a büntetést is csak az ő uszítására mérte rájuk. Most azonban mindkettőt fel kell mentenie minden vád alól, mert kiderült, hogy Antipatros a tulajdonképpeni apagyilkos.

Amint eddig jutott, könnyek fojtották el szavait. Megkérte damaskusi Nikolaost, aki mint jóbarátja és állandó kísérője minden ügyéről és eljárásmódjáról tudomással bírt, hogy folytassa a beszédet és hozzon fel minden terhelő vagy mentő adatot. Azután Antipatros odafordult atyjához, hogy elmondja védőbeszédét; egy szóval sem tért ki arra, hogy Herodes jóindulatának mennyi jelével halmozta el, csak azt hangsúlyozta, hogy mi minden kitüntetésben nem lett volna soha része, ha kiváló magatartásával azokat ki nem érdemelte volna. Amit el kellett intézni, azt mind kifogástalanul elintézte; ha erélyes fellépésre volt szükség, nem sajnált semmi fáradságot és mindent elvégzett. Fel sem tételezhető, hogy az, aki atyját mások merényleteitől megmentette, most az életére törne és a megmentésében tanusított nemeslelkűségét ilyen ocsmány tettel beszennyezné. Ehhez járul még az is, hogy már régen ő van kijelölve utódnak s ez ellen senki sem tiltakozott s azóta élvezi is mindazokat a kiváltságokat, amelyekben ma is részesül. Továbbá alig képzelhető, hogy valaki, aki máris biztosan és tisztességgel birtokolja a királyság felét, bűnös nagyravágyással az egészre törekednék, holott annak az elérése kétséges; ezt már csak azért sem lehet róla feltételezni, mert tanuja volt testvérei szomorú sorsának, hiszen mikor bűnre vetemedtek, maga lépett fel ellenük a váddal és elítélésük után maga gondoskodott a halálos ítélet végrehajtásáról. Ezek a családi viszálykodások legjobban bizonyítják, mily hűséggel és ragaszkodással viseltetett mindig atyja iránt. Római magatartására vonat-

kozólag magát Augustust hívhatja tanunak, akit épp úgy nem lehet megcsalni és megtéveszteni, mint magát az Istent; hiszen levelei vannak tőle, amelyeknek bizonyára nagyobb fontosságot kell tulajdonítani, mint gonosz emberek rágalmazó vallomásainak, amelyeknek csak az a céljuk, hogy nyugtalanságot és viszályt támasszanak; ezeknek bőségesen volt alkalmuk az aknamunkára távolléte alatt, holott ha itthon van, erre sohasem lett volna módjuk. Azután a kínvallatás ellen emelt szót, mert ezzel az embereket arra kényszerítették, hogy mindent bevalljanak, a hatalmon lévők szájaíze szerint. Mindazonáltal kijelentette, hogy hajlandó alávetni magát a kínvallatásnak.

Ezek a szavak teljesen megváltoztatták a tanács hangulatát: mindenki részvétet érzett Antipatros iránt, akinek arcán végigpatakzottak a könnyek, vonásai eltorzultak, úgy hogy még ellenségei is megszánták. Herodes is csak nagy üggyel-bajjal tudta megindultságát eltitkolni. Most azonban Nikolaos folytatta a király abbahagyott beszédét; felhozott minden bizonyitékot, amely alkalmas volt a vád igazolására, felhozta a kínvallatások eredményét, a többi tanúvallomásokat s különösen hangsúlyozta, mily nagy gonddal nevelte és taníttatta a király gyermekeit s ezért most nemcsak hogy hálát nem kap, hanem egymásután zúdulnak rá a szerencsétlenségek. Nem is nagyon csodálkozik, mondta, két kivégzett fiának vakmerőségén, mert erre nyilván csak fiatalságuk vitte rá őket és a rossz tanácsadók, ezért tapossák lábbal a természet jogait, ezért törtettek időnek előtte az uralomra. Azonban Antipatros elvetemedettsége valósággal megdöbbenti: atyjának páratlan jótéteményei sem keltettek benne gyöngéd érzelmeket, holott a vérszomjas fenevad is hálásnak mutatkozik jótevője iránt; ezt még testvéreinek szomorú sorsa sem riasztotta vissza, hogy ugyanolyan bűntényre ne vetemedjék. „Te voltál az, Antipatros, — folytatta, — aki testvéreid terveit legelőször följelentetted, te hordtad össze ellenük a bizonyítékokat s miután az ítélet elhangzott, te intézted kivégzésüket. Ha nem is vetjük szemedre most, hogy ilyen engesztelhetetlen gyűlölettel viseltettél irántuk, mégis csak csodálkoznunk kell rajtad, hogy egyszerre csak a nyomukba léptél, és most értjük már, hogy akkor nem annyira atyád védelmét forgattad fejedben, mint inkább testvéreid elpusztítását. És az ő vétkük üldözésével csak azért igyekeztél magadat szerető fiúnak feltüntetni, hogy aztán annál vakmerőbben és kíméletlenebbül áskálódhass atyád ellen, mint ahogy meg is tetted. Ezenfelül testvéreidet csupán a magad vádja alapján tétetted el láb alól, nem jelentetted föl a bűn-

részeseket és bűnsegédeket, úgy hogy az egyhangú közvélemény szerint mielőtt vádat emeltél volna, megegyeztél ezekkel, hogy az atyagyilkosság gyümölcseit egyedül élvezed és a kettős bűntényből magad húzol hasznot, aminthogy ez illik is jellemedhez. A nyilvánosság előtt úgy tüntetted fel a dolgot, mintha testvéreid kivégeztetésével hőstettet hajtottál volna végre és ezért kellőképpen le is arattad a dicsőséget. De ha ezt a dicsőséget nem érdemelted meg, akkor rosszabb vagy náluk s miközben titokban magad is atyád életére törtél, nem azért gyűlölted őket, mert ellenségei voltak atyádnak, hanem azért, mert ők voltak a kiváltságos trónörökösök; hiszen ha nem így volna, nem estél volna bele magad is ebbe a bűnbe. És mindezen felül atyádat is meg akartad ölni, nehogy bebizonyuljon, hogy csak rágalmaztad testvéreidet és szerencsétlen atyádat sújtottad halállal, holott magad érdemelted volna meg. Természetesen nem akartál közönséges atyagyilkosságot elkövetni, hanem olyant, amilyenről emberemlékezet óta senki sem hallott; mert nem csupán mint fiú törtél atyád életére, hanem az ellen áskálódtál, aki téged mindig szerető gonddal dédelgetett, társuralkodóvá és utódjává tett, már most megadta neked a királyi méltóság minden kiváltságát és írásba foglalt végakaratával biztosította a jövőre vonatkozó reményeidet. Nem is törődtél Herodes jóságával, csak a magad gonoszságával, mikor atyádtól, aki oly elnéző volt irántad, azt a részt is el akartad venni, ami neki maradt az uralkodásból és miközben feltoltad magad védelmezőjéül, a valóságban halálán mesterkedtél. Nem éred be azzal, hogy anyádat is belekeverted gaz mesterkedéseidbe, hanem megrontottad testvéreid egyetértését is és merészeltél atyádat vadállathoz hasonlítani. Nem, veszedelmesebb vagy te, minden fenevadnál, mert nem csupán méreggel fröcsköltedtele legközelebbi vérrokonaidat és legnagyobb jótevődet, hanem megtetézted gonoszságodat azzal, hogy fegyveres csapatokat s férfiak és nők minden cselszövését mozgósítottad a gyenge öreg ember ellen. S most, miután szabadokat és rabszolgákat, férfiakat és nőket kínpadra vontak miattad és cinkosaid mindent bevallottak, te ide állsz, hogy szembeszállj az igazsággal és nem éred be azzal, hogy atyádat kipusztítsd a világból, hanem megcsúfolod a bűnödre lesujtó törvényt, Varus igazságszeretetét, sőt magát az igazságosságot? Hát annyira elbizakodtál vakmerőségedben és arcátlanságodban, hogy hajlandó vagy magadat alávetni a kínvallatásnak? Talán azt hiszed, hogy megingathatod az előbbi kínvallatásokban nyert vallomásokat

és meghazudolhatod azokat, akik jóindulattal vannak atyáid iránt? És talán el is higyjük azt, amit vallani fogsz? Varus, meddig tűröd még, hogy a királyt halálra keserítsék rokonai? Mikor akarod végre kiirtani ezt a szörnyeteget, aki szeretetet színlelt atyja iránt, hogy testvéreit megölethesse s most atyját akarja elpusztítani, hogy egész rokonságából egymaga maradjon meg s annál könnyebben megkaparinthassa az uralmat? Bizonyosan tudod, hogy az atyagyilkosság nemcsak a természet ellen bűn, hanem bűn az ember élete ellen is és puszta szándéka is annyi már, mintha valóban elkövette volna valaki a bűnt. Aki ezt nem bünteti meg, maga is bűnt követ el a természet ellen."

Ezenkívül felsorolta, hogy Antipatros anyja mi mindent árult el asszonyos fecsegésével; hogy jóslatok és áldozatok révén próbálták siettetni a király halálát; hogy milyen gyalázatosságokat követett el Antipatros mámorában és kéjvágyában Feroras feleségei ellen. Aztán ismételte a sok vallomást, amelyeket a kínpadon tettek, továbbá azokat a tanuvallomásokat, amelyeket a tanuk részben előzetes megfontolás alapján, részben pedig rögtönözve tettek s rámutatott, hogy éppen az ilyen tanuvallomásoknak van a legnagyobb bizonyító erejük. Ha valaki attól félt volna, hogy Antipatros felmentése esetén bosszút állt volna rajta és ezért hallgatott el valamit, ez az ok most elesik, mivel szokásos szerencséje elhagyta őt; így azután mindent őszintén elmondtak. Így tehát Antipatrost nem annyira vádlóinak ellenséges indulata döntötte romlásba, mint inkább bűneinek nagysága s atyja és testvérei iránt tanusított gonoszsága, amellyel viszálykodást és gyilkosságot támasztott atyja családjában, ő maga pedig néha gyűlöletet, néha jóságot színlelt, céljának megfelelően. Ezt már régen észrevették azok, akik józan ésszel gondolkodtak és nem befolyásoltatták magukat a pártgyűlölettől; de ezeknek az embereknek eddig nem volt bátorságuk hangosan panaszt emelni emiatt. Most azonban, mikor biztonságban érzik magukat, mindent kitálaltak, amit tudtak. Így azután mindenféle vád napvilágra került és ezek megcáfolhatatlanok voltak, mert a vádlóknak nem lehetett szemükre vetni, hogy a király kedvéért beszélnek így, sem pedig azt, hogy gyávaságból el akarnak hallgatni valamit. Éppen ellenkezőleg: pusztán azért emeltek vádat, mert utálták Antipatros aljas tetteit és megbüntetését nem Herodes bizonsága érdekében kívánták, hanem méltó jutalmul gaztetteiért. Sokan idézés nélkül is megjelentek s olyan súlyos vallomásokat tettek, hogy Antipatros, akármily nagy mű-

vésze volt is a hazudozásnak és arcátlanságnak, egy szót sem tudott válaszolni. Miután Nikolaos bizonyításának végére ért, Varus felszólította Antipatrost, hogy a vádak megcáfolásához fogjon hozzá, ha be tudja bizonyítani ártatlanságát; ugyanis ő nagyon szeretné, ha szabadon távozhatnék innen és bizonyos benne, hogy atyjának is ez az óhaja. Erre Antipatros a földre vetette magát, Istent és az embereket hívta tanúkul, hogy ártatlan és semmit sem követett el atyja ellen. Kétségtelen, hogy minden gazfickónak ez a módszere: ha valami bűntényt akarnak végrehajtani, nem törődnek azzal, hogy Isten mindenütt jelen van és kényük-kedvük szerint cselekszenek; de ha elfogják és bíróság elé állítják őket, akkor úgy akarnak lemosni magukról minden bűnt, hogy Istent hívják tanúul. Így tett Antipatros is; előbb elkövetett minden szörnyűséget, mintha már nem is élne az Isten; de mikor felelősségre vonták és nem látott semmi módot a menekülésre, nem átallotta Istent hívni segítségül s esküdözött az ő nevére, hogy Isten a tanuja, mennyi mindent és mily bátran cselekedett atyja jóvoltáért.

Varus több ízben is kérdést intézett Antipatroshoz, de nem tudott egyebet kivenni belőle, mert az szüntelenül csak Istenre hivatkozott. Mikor látta, hogy ennek sohasem lesz vége, megparancsolta, hozzák be a mérget, hogy kipróbálják a hatását. Mikor behozták, Varus parancsára egy halálra ítélt gonosztevőnek kellett innia belőle s ez azon nyomban holtan esett össze. Erre Varus fölkelt, távozott a tárgyalásról s másnap Syria fővárosába, Antiochiába ment, mert rendszerint ott tartózkodott. Herodes pedig tüstént bilincsbe verette fiát; senki sem tudta, mit is mondhatott Varus elutazása előtt a királynak; általában azonban az volt a vélemény, hogy beleegyezését adta ahhoz az eljáráshoz, amelyet Antipatros ellen Herodes megkezdett. Herodes, miután fiát bebörtönöztette, írásbeli jelentést küldött az eseményekről Augustusnak és szóbeli üzenetben is közölte vele Antipatros aljasságát. Nemsokára elfogták az Egyiptomban tartózkodó Antiphilosnak Antipatroshoz intézett levelét; a király felbontatta s ezt olvasta benne: „Életem kockáztatásával elküldöm neked Akme levelét. Tudod, hogy megint két családtól kell reszketnem, ha rajtakapnak. Egyébként sikert kívánok vállalkozásodhoz.“ Ez volt a levél tartalma. A király kerestette a másik levelet is, de sehogysem tudtak ráakadni és Antiphilos rabszolgája, aki a levelet hozta, váltig tagadta, hogy még egy levelet kapott volna. Mikor a király már tanácstalanul töprenkedett,

egyik főembere észrevette, hogy a rabszolgán, aki két ruhát viselt egymás fölött, az alsóruháján összevarrott ránc van és mindjárt gyanította, hogy ebben lehet a másik levél; ez be is igazolódott. Herodes mohón kapott a levél után, amelynek ez volt a szövege: „Akme Antipatrosnak. Megírtam atyádnak kívánságod szerint a levelet és megküldöm neki az állítólagos másolatát annak a levélnek, amelyet Salome intézett asszonyomhoz. Ha elolvassa, bizonyosra veszem, hogy Salomét gyilkosság kísérletéért halálra ítélik." A szóbanforgó levél vaószínűleg Salome levele volt Akme úrnőjéhez; nyilván Antipatros szóbeli megbízást adott Akménak, amit ez a maga szavaival leírt. Ez így hangzott: „Akme köszönti Herodes királyt. Mivel igyekszem mindent tudomásodra hozni, amit ellened forralnak, életem kockáztatásával, de a te javadra leírtam Salomének úrnőmhöz intézett levelét, amely kezembe került s megküldöm neked. Akkor írta, amikor még úgy volt, hogy férjhez megy Syllaioshoz. Azonban kérlek, tépd el a levelet, nehogy veszedelembe kerüljek." Antipatrosnak pedig azt írta Akme, hogy kívánsága szerint olyan tartalmú levelet írt Herodesnek, hogy Salome minden követ megmozgat a meggyilkolására és hogy megküldte neki annak a levélnek a másolatát, amelyet állítólag Salome intézett asszonyához. Ez az Akme zsidó származású nő volt, Augustus feleségének, Júliának a rabszolgalánya és a leveleket Antipatros kedvéért írta, mert ez nagy pénzösszeggel megvesztegette, hogy legyen segítségére atyjának és nagynénjének meggyilkolásában.

Herodest megdöbbentette Antipatros határtalan gonoszsága és rögtön ki akarta végeztetni, mert nem csupán ellene, hanem huga ellen is gyilkos merényletet tervezett s még Augustus udvarában is keresett cinkosokat. A királyt ebben az elhatározásában még inkább megerősítette húga, Salome, mert ez a mellét verte és hangoztatta, hogy önként hajlandó a halálba menni, ha egyetlen helytálló bizonyítékot is hoznak fel ellene. Herodes tehát elővezettette fiát s felszólította, hogy mondjon el mindent őszintén, amit a levelek ügyében tud. Midőn erre Antipatros hallgatott, felszólította, hogy azonnal nevezze meg legalább a cinkosait, ha már róla magáról kétségtelenül kiderült, hogy gonosztevő. Erre Antipatros azt mondta, hogy az egész terv értelmi szerzője Antiphilos, de rajta kívül mást nem vádolt meg. Herodes határtalan dühében azonnal Rómába akarta küldeni fiát Augustushoz, hogy ott vonják felelősségre a tervezett merényletekért. Mivel azonban sehogysem tudott megszabadulni attól

a félelmétől, hogy ott esetleg barátai segítségével kieszközölheti felmentését, újra bilincsbe verette s visszaküldte a börtönbe és követeivel panasziratot küldött Augustusnak, akit egyúttal arról is értesített, hogy milyen része volt Akmének a merényletben s megküldte a levelek másolatait is.

6. FEJEZET

Herodes betegsége. Lázadás tör ki a zsidók között. A király utolsó rendelkezései

Mialatt a követek, akiket kellő utasításokkal láttak el, Rómába siettek, hogy átadják a leveleket, a király megbetegedett és végrendeletet készített; ebben gyűlöletből két fia, Archelaos és Philippos iránt, akiket Antipatros megrágalmazott, legifjabb fiát nevezte ki utódjává, továbbá Augustusnak 1000, feleségének, Júliának és fiainak, barátainak és a császár szabadonbocsátott rabszolgáinak pedig egyenkint 500 talentumot hagyományozott. Fiainak és unokáinak megfelelő összegeket, járadékokat és földbirtokokat juttatott; testvérének, Saloménak nagy összeg pénzt hagyományozott, mivel mindig hűséges volt hozzá és sohasem áskálódott ellene. Mivel már majdnem hetvenéves volt és ebben az előrehaladott korban nem igen remélhette, hogy meggyógyul, elkeseredés és fékezhetetlen düh vett erőt rajta, mert úgy érezte, hogy a nép most különösen gyűlöli és örül megbetegedésének. Ehhez járult még, hogy néhány népszerű ember lázadást szított, még pedig a következő okból:

A zsidók között Sariphaios fia, Júdás és Margalot fia, Mátyás voltak a legkiválóbb szónokok és a legbölcsebb törvénymagyarázók és a nép annál jobban szerette őket, mivel ők voltak az ifjúság tanítómesterei is. Aki valódi tökéletességre törekedett, az mind hozzájuk járt. Mikor ezek ketten megtudták, hogy a király betegsége gyógyíthatatlan, felszólították a fiatalságot, hogy szüntessenek meg mindent, amit a király az ősi törvények ellenére rendszeresített és keljenek szent harcra a törvényekért. Mert a királyt egyéb rendkívüli csapásokon kívül azért sujtotta le ez a betegség is, mert bűnös vakmerőségében lábbal taposta a törvényt. Valóban Herodes nem egy tekintetben megszegte a törvényt, úgy hogy Júdás és Mátyás vádja helytálló volt. Ugyanis a templom főkapuja fölött hatalmas, óriási értékű arany sast he-

lyeztetett el, már pedig a törvény mindenkinek, aki szerinte akarja irányítani életét, megtiltja, hogy akárcsak gondoljon is faragott képek felállítására, vagy arra, hogy élőlényeket ábrázoló fogadalmi ajándékot adjon. Az említett törvénytudók tehát kijelentették, hogy a sast el kell távolítani, s ha közben néhányan életükkel is fizetnek, azoknak a férfiaknak, akik az ősi törvények védelméért szenvedik el a halált, ezt sokkal szebbnek kell tartaniok az élet minden öröménél, mert ezzel örök dicsőséget szereznek s egyszersmindenkorra tiszteletreméltó emlékezetet hagynak maguk után. Hiszen mindenkire a halál vár, azokra is, akik veszélytelen életet élnek. Tehát mindenkinek, aki a valódi erényre törekszik, arra kell törekednie, hogy dicsőségesen váljon meg e földi élettől. Ezenfelül nagy vígasztalás veszedelmes vállalkozásban elveszteni az életünket, mert akkor az egész rokonságnak, férfiaknak és nőknek egyaránt, részük van az illető dicsőségében.

Efféle beszédekkel izgatták fel a törvénytudók az ifjúságot. Egyszerre csak híre terjedt, hogy a király meghalt. Ez kapóra jött a lázítóknak és így fényes nappal felvonultak a templom elé, fejszékkel ledöntötték a sast és a szentélyben tartózkodó tömeg szemeláttára darabokra törték. Mikor ezt a király helytartójának jelentették, nagyobb jelentőséget tulajdonított az ügynek a valódinál, tehát erős katonaszakasszal kivonult, hogy szembeszálljon a lázadókkal, akik a király fogadalmi ajándékát elpusztítani merészelték és csakugyan rajtuk ütött. Mint ahogy a közönséges népet vállalkozásaiban inkább a pillanatnyi indulat, mint az érett megfontolás vezérli, ezúttal is a legtöbben teljesen elvesztették a fejüket; itt is mintegy negyven fiatalember keményen helytállt, mikor a tömeg javarésze elmenekült és a lázadás értelmi szerzői, Júdás és Mátyás ugyancsak szégyennek tartották volna visszavonulni a katonák elől, tehát valamennyien a helytartó kezére jutottak, s ez most a király elé vezettette őket. Mikor Herodes megkérdezte, vajjon csakugyan oly vakmerőségre vetemedtek-e, hogy fogadalmi ajándékát ledöntötték, így válaszoltak: „Amit terveztünk, mi terveztük, amit végrehajtottunk, mi hajtottuk végre, mint talpig férfiakhoz illik. Mi Isten házát védelmünkbe vettük s mivel a törvény gyakori hallgatásából megtanultuk, hogy helyt kell állnunk érte, nem szabad csodálkoznod rajta, ha fontosabbnak tartottuk a te rendeleteidnél azokat a parancsokat, amelyeket Mózes írásban hagyott ránk Isten meghagyásából és ihletéséből. Szívesen elszenvedjük a halált, bármilyen kínzással együtt, mert tudjuk, hogy nem gonosztevőkként, hanem Isten ügyének védelmezőiként megyünk a halálba." Ezeket

a szavakat a többiek mind helyeselték és éppen olyan bátorságot tanusítottak, mint a tett elkövetésekor. A király bilincsbe verette és Jerichóba vitette őket és ugyanoda rendelte a zsidók legelőkelőbb embereit is. Mikor együtt voltak, a király valamennyit a színházba hivatta és mivel már nem tudott megállni a maga lábán, ágyban fekve sorolta fel, mennyi fáradalmat szenvedett el a nép érdekében, mily rengeteg kincset áldozott a templom építésére, amit a Hasmonaeusok 125 éves uralkodásuk alatt nem tudtak megtenni, továbbá hogyan ékesítette e templomot pompás fogadalmi ajándékokkal, amiért, reméli, még halála után is dicsőíteni és magasztalni fogják. Most azonban, kiáltotta emelt hangon, már életében sem tud védekezni a felségsértés ellen, mivel oly vakmerőségre vetemednek, hogy fényes nappal ledöntik és összetörik fogadalmi ajándékait. Ámbár ez a sértés látszólag az ő személye ellen irányul, ha jól meggondoljuk a dolgot, tulajdonképpen nem egyéb templomgyalázásnál.

Mivel joggal féltek a király ismert kegyetlenkedésétől és hirtelen haragjától, nehogy súlyos büntetéssel sujtsa őket, felháborodottan elítélték a merényletet és úgy határoztak, hogy a bűnösöket szigorúan meg kell büntetni. Herodes mégis meglehetősen szelíden bánt velük, azonban Mátyás főpapot, aki részben értelmi szerzője volt az esetnek, megfosztotta méltóságától és ezt Joázárra, Mátyás sógorára ruházta. Egyébként Mátyás főpapsága alatt történt, hogy egy napra, a zsidók bőjtnapjára, más főpapot kellett kinevezni, még pedig a következő okból: a bőjtnapot megelőző éjszakán Mátyás azt álmodta, hogy hált feleségével és mivel emiatt nem volt szabad áldozatot bemutatnia, rokona, József, Elim fia vette át tőle a szolgálatot. Herodes tehát ezt a Mátyást megfosztotta méltóságától, a másik Mátyást pedig, aki a lázadást szította, néhány cinkosával együtt elevenen elégettette. Ugyanezen az éjszakán holdfogyatkozás volt.

Herodes betegsége egyébként egyre súlyosbodott: Isten nyilván most büntette őt gaztetteiért. Mert valami lassú tűz emésztette, de kívülről nem látszott meg rajta, miféle forróság emészti belső részeit. Ehhez járult, hogy mohón vágyott valami ételre, de sehogysem tudott kielégülni. Továbbá súlyosbította betegségét, hogy belső részeiben daganatok keletkeztek s különösen rettenetes fájdalmak kínozták beleit. Lábait, valamint alsótestét vizenyős, átlátszó folyadék duzzasztotta meg és nemiszervein genynyes daganat támadt, amelyben férgek keletkeztek. Ha a beteg fölült, fulladozni kezdett s bűzös lehellete épp oly fájdalmakat okozott neki, mint a nehéz lélegzés. Végül majdnem minden test-

részében görcsök gyötörték, amelyek szinte megsokszorozták erejét. A jövendőmondók, akik magyarázni próbálták ezeket a tüneteket, azon a véleményen voltak, hogy Isten kemény büntetéssel sujtja a királyt gonoszságáért, viszont maga Herodes, ámbár emberfölötti kínokat szenvedett, mégis remélte, hogy meggyógyul; orvosokat hivatott és rendeléseiket a legpontosabban teljesítette, sőt átvitette magát a Jordánon és meleg fürdőket vett Kallirrhoëban; ennek a víznek egyéb kitűnő tulajdonsága mellett megvan az a sajátsága is, hogy iható; forrásainak vize a Holt-tengerbe ömlik. Mikor az orvosok úgy látták, hogy állapota némileg javult, olajjal megtöltött fürdőkádba ültették, amelyben majdnem meghalt. Mivel azonban szolgái éktelen kiáltozásba kezdtek, magához tért s most már maga sem reménykedett többé gyógyulásában. Megparancsolta, hogy a katonáknak fejenkint 50 drachmát osszanak ki, vezéreiket és barátait gazdagon megajándékozta, aztán visszatért Jerichóba, ahol sárgaságba esett; ezen annyira elkeseredett, hogy a halál küszöbén még a következő gyalázatosságot eszelte ki: megparancsolta, hogy a nép előkelői jelenjenek meg előtte; de ez igen nagy tömeg volt: az egész nép előkelői összegyűltek, mert mindenki engedelmeskedett a parancsnak, hiszen az ellenkezőket halálbüntetéssel fenyegette meg. Ezt a rengeteg embert a király, aki egyformán kegyetlenkedett bűnösökkel és ártatlanokkal, bezáratta a cirkuszba, azután magához hivatta húgát, Salomét és annak férjét, Alexast s közölte velük, hogy nemsokára meg kell halnia, mert irtózatos fájdalmakat szenved; ez magában véve nem rossz, hiszen minden emberre ez vár, mégis az az egy fáj neki, hogy királyhoz méltatlanul, meggyászolatlanul és siratatlanul kell meghalnia. Nagyon is jól ismeri a zsidók érzelmeit és tudja, hogy semminek sem örülnének annyira, mint az ő halálának. Hiszen már életében is föllázadtak ellene és meggyalázták fogadalmi ajándékát. Tehát Saloménak és férjének kötelessége lesz, hogy ezekért a bántalmakért elégtételt szerezzenek neki. Ha helyeslik ezt a felfogását, akkor rendezzenek neki oly fényes temetést, aminőben király még sohasem részesült és akkor majd az egész nép őszintén meggyászolja, mert különben csak gúnyolódással és csúfolkodással siratná el. Tehát mihelyt észreveszik, hogy kiadta lelkét, vétessék körül a cirkuszt katonákkal, de ne mondják meg nekik, hogy ő már meghalt, — csak majd azután, ha feladatukat elvégezték — és nyilaztassák agyon a cirkuszba zárt zsidókat. Ha ezt végrehajtják, kétszeres örömet okoznak neki: egyrészt azzal, hogy teljesítik egy haldokló utolsó akaratát, másrészt pedig méltóképpen gondoskodnak elsi-

ratásáról. Folytonos jajveszékelés közben adta ezt a megbízást húgának és sógorának és a rokoni szeretet nevében és Istenbe vetett hitükre könyörgött nekik, ne tagadják meg tőle ezt a megtiszteltetést: azok ketten pedig megígérték, hogy teljesítik kívánságát.

Ha Herodesnek hozzátartozói iránt tanusított korábbi magatartását mentegetni lehet azzal, hogy kénytelen volt így cselekedni, mert féltette az életét, ezt az utolsó rendelkezését mégis embertelen kegyetlenségnek kell bélyegezni. Mert nem kevesebbet akart, mint az egész népet gyászba dönteni, hogy valamenynyien sirassák szeretteiket, hiszen minden családnak egy tagját halálra szánta; azok, akik e rendelkezés alá estek, egyáltalán nem bántották meg, a bűnnek még csak árnyéka sem nehezedett rájuk, holott egyébként általános szabály, hogy az, akiben egy szikrája van még az emberi érzésnek, az életnek ilyen válságos pillanatában lemond a gyűlölködésről még azok iránt is, akiket joggal tart ellenségeinek.

7. FEJEZET

Herodes öngyilkosságra gondol. Antipatros kivégzése

Mialatt Herodes ezt a megbízást adta rokonainak, levél érkezett Rómából, amelyben Augustushoz küldött követei jelentették, hogy a császár felháborodásában halálra ítélte és kivégeztette Akmét, mert támogatta Antipatros gaztetteit, Antipatrost azonban egyelőre életben hagyta, hogy Herodes királyi és atyai hatalma szerint maga döntse el, vajjon száműzni kívánja-e, vagy pedig kivégezteti. Mikor Herodes a levelet megkapta, Akme halálának híre és az a bizonyosság, hogy felhatalmazást kapott fia kivégzésére, hanyatló életerejét kissé megint felvillanyozta. De mivel nem sokkal utóbb elviselhetetlenekké váltak gyötrelmei és nagy kimerültség vett rajta erőt, enni kívánt s ezért almát és kést kért; ugyanis a gyümölcsöt mindig maga szokta hámozni és feldarabolni. Mikor elhozták azt, amit kért, körülnézett és magába akarta szúrni a kést. És szándéka sikerült volna, ha unokaöccse, Áchiáb meg nem ragadja a kezét. Áchiáb hangosan felkiáltott és a palotában olyan riadalom és jajveszékelés támadt, mintha a király csakugyan meghalt volna. Antipatros is úgy hitte, hogy a zűrzavarból atyja halálára következtethet és mintha azonnal szabadonbocsátanák és akadálytalanul elfoglalhatná a trónt, máris tárgyalni kezdett a börtönőrrel, hogy bocsássa szabadon és nem-

csak most, hanem későbbre is a legragyogóbb ígéretekkel kecsegtette, mert most van itt a pillanat határozottan cselekedni. A börtönőr visszautasította Antipatros követelődzését, sőt szándékát be is jelentette a királynak. Herodes már anélkül is engesztelhetetlen volt fia iránt, de mikor meghallotta a börtönőr jelentését, hangosan felkiáltott és a fejét verte, mintha máris utolsó pillanatait élné, azután felkönyökölt és parancsot adott, hogy hívjanak néhány testőrt s azok nyomban induljanak és öljék meg Antipatrost, holttestét pedig Hyrcaniában minden tiszteletadás nélkül temessék el.

8. FEJEZET

Herodes végrendelete, halála és temetése

Herodes újból megváltoztatta végső akaratát és új végrendeletet készített, amelyben Antipast, akit előbb királynak nevezett ki, Galilea és Perea tetrachájának tette meg és Archelaost jelölte ki utódjául. Azután Gaulonitist, Trachonitist, Batanaiát és Paniast fiának Philipposnak, Archelaos testvérének juttatta mint tetrarchiát; testvérének Saloménak Jamniát, Ásdódót és Fázaelt hagyományozta, továbbá 500.000 vert ezüstpénzt. Valamennyi többi rokonáról is bőven gondoskodott hagyományokkal és évjáradékokkal. Augustusnak 10.000 ezüstpénzt hagyományozott, továbbá arany- és ezüstedényeket, kincseket érő szöveteket, a császár feleségének, Juliának s néhány más személynek 5,000.000 ezüstpénzt. Ezután meghalt öt nappal fia, Antipatros kivégzése után; azóta, hogy Antigonost kivégeztette, 34 évet uralkodott és 37 évet azóta, hogy a rómaiak királlyá nevezték ki. Ez az ember egyformán kegyetlenkedett mindenkivel, válogatás nélkül; haragjában nem ismert mértéket, túltette magát törvényen és igazságon s emellett senki nála nagyobb mértékben nem élvezte a szerencse kegyeit. Mert alacsony sorsból emelkedett a királyi méltóságba s bár rengeteg veszedelem fenyegette, minden csapásból szerencsésen megmenekült és agg korában halt meg. Családi életében, különösen fiaihoz való viszonyában, amint ő hitte, ugyancsak tökéletesen boldog volt, mert abban a csalódásban ringatta magát, hogy fiaiban tulajdonképpen ellenségein vett erőt. Véleményem szerint azonban nagyon szerencsétlen és sajnálatraméltó ember volt.

Még mielőtt híre ment volna a király halálának, Salome és

Alexas a cirkuszba zárt zsidókat hazaküldte; azt mondták nekik, hogy a király parancsa szerint ki kell menniök a mezőre és tovább kell folytatniok foglalkozásukat. Ezzel nagy jót tettek az egész néppel. Lassankint híre terjedt a nép körében Herodes halálának; Salome és Alexas összehívta a hadsereget a jerichói színházba s mindenekelőtt azt az írást olvasták fel, amelyet a király katonáihoz intézett s amelyben hűségükért és ragaszkodásukért köszönetet mond s kérte őket, hogy ugyanilyen érzelmekkel álljanak királlyá kinevezett fia, Archelaos mellé. Ezután Ptolemaeus, a királyi pecsét őre felolvasta a végrendeletet, amelyet azonban előbb meg kellett erősítenie Augustusnak, hogy érvényes legyen. Archelaost nyomban általános örömujjongással köszöntötték s a katonák és tisztek megfogadták, hogy épp oly hűséggel ragaszkodnak hozzá, mint atyjához és Isten áldását könyörögték uralkodására.

Azután előkészítették a király temetését, amit Archelaos pazar fénnyel rendezett meg, hogy atyját az elképzelhető legnagyobb pompával kísérjék örök nyugvóhelyére. Herodest rengeteg értékes drágakővel díszített aranyravatalon vitték a sírba; mennyezete ragyogott a bíbortól és magát a holttestet is királyi bíbor borította. Fejét aranykoszorúval díszített pánt fogta körül, jobbkezében kormánypálcát tartott. A ravatal körül ott voltak a király fiai és rengeteg rokona; hozzájuk csatlakoztak a néptörzsek szerint csoportosított és a törzsek nevével megjelölt katonák, még pedig a következő sorrendben: elől ment a testőrség, utánuk következtek a trákok, germánok és galaták, mind teljes fegyverzetben; ezek után jött a többi harcos, vezéreikkel és kapitányaikkal, csatarendben. A menetet 500 szolga zárta be: ezek illatszereket vittek. Így haladt a menet nyolc stadionnyira Herodeionba, ahol a királyt meghagyása szerint el kellett temetni. Így végezte be életét Herodes.

Archelaos az ország hagyománya szerint atyja tiszteletére hétnapos gyászt rendelt; ennek leteltével megvendégelte a népet és a tömeg jókívánságai és örömujjongása közben felment a templomba; valósággal versenyre keltek az emberek a király éljenzésében. Erre Archelaos fölment egy emelvényre s a nép szüntelen éljenzése közben kijelentette, hogy rendkívül jól esik neki a ragaszkodásnak ez a sok jele; megköszönte, hogy atyja szigorúságát oly hamar elfeledték, megígérte, hogy a nép ragaszkodását minél előbb viszonozni fogja. Egyelőre nem veszi fel a királyi címet, mivel ezt a megtisztelő elnevezést csak akkor szabad majd használnia, ha a császár megerősítette atyja végren-

deletét. Éppen ezért nem óhajtja fejére tenni a hadseregtől felajánlott koronát sem, bármily nagy kitüntetésnek tartja, mindaddig, míg nem bizonyos annak a beleegyezése felől, akitől e megtiszteltetés engedélyezése függ. Ha majd végképpen elfoglalja az uralmat, gondoskodni fog az iránta tanusított jóakarat megjutalmazásáról és igyekezni fog, hogy minden tekintetben jobb legyen hozzájuk, mint atyja volt. A tömeg, amely — mint rendszerint történni szokott — abban a hitben ringatta magát, hogy mindjárt a kezdet kezdetén őszintén megnyilvánul előtte azoknak az érzülete, akik a főhatalmat elnyerték, minél melegebben és barátságosabban beszélt hozzá Archelaos, annál jobban magasztalta őt, sőt mindjárt kívánságait is hangoztatni kezdte. Egyesek azt kiabálták, hogy csökkenteni kell az évi adókat, mások, hogy szabadon kell bocsátani a rengeteg foglyot, akiket Herodes már hosszú ideje börtönben tartott; ismét mások azt kívánták, hogy szüntessék meg az áruforgalomra kivetett és eddig szigorúan behajtott adókat. Archelaos semmi ellen sem emelt kifogást, mert egyelőre nem akart mást, csak megnyerni a nép kegyét, mert ezt nélkülözhetetlennek tartotta arra, hogy megtörténjék megerősítése. Azután áldozatot mutattatott be és főembereivel együtt lakomához ült.

9. FEJEZET

A nép fellázad Archelaos ellen, mire ez Rómába utazik

Eközben összeverődött néhány lázadó szellemű zsidó s nagy kiáltozás közben méltatlankodtak Mátyás és társai halála miatt, akiket Herodes kivégeztetett s akiket még mindíg nem részesítettek ünnepélyes végtisztességben, mert az arany sas elpusztítása miatt mértek rájuk halálbüntetést és féltek Herodestől. Egyúttal gyalázták Herodest, mintha ezzel segíteni tudnának a halottakon. Aztán gyűlést tartottak és követelték Archelaostól, hogy bosszulja meg ezeknek a férfiaknak a halálát azokon, akik Herodes legkedvesebb emberei voltak és mindenekelőtt fossza meg méltóságától a Herodestől kinevezett főpapot és helyette nevezzen ki más, törvényesebb és e méltóságra alkalmasabb embert. Archelaos bosszankodott ugyan ezen az erőszakoskodáson, de a követeléseket nem akarta mereven visszautasítani, mert szeretett volna minél előbb Rómába utazni, hogy megszerezze a császár

megerősítését. Kiküldte tehát a néphez egyik tisztjét, hogy beszélje rá őket: tegyenek le bosszúvágyukról és gondolják meg, hogy barátaikat törvény szerint büntették halállal, ennélfogva követelésük nem helytálló; különben is nem olyanok az idők, hogy ilyesmikkel foglalkozzanak, mert sokkal fontosabb összetartani, amíg a császár meg nem erősíti és ő vissza nem tér Rómából. Akkor majd megtárgyalja velük követeléseiket, egyelőre azonban nyugodjanak meg, nehogy lázadóknak minősítse őket.

Ezzel az üzenettel küldte ki hozzájuk a törzstisztet. Azonban ők csak hangosan kiáltoztak, letorkolták a király követét, halállal fenyegették meg őt is és mindenki mást, aki megpróbálná eltéríteni őket szándékuktól, mert feltették magukban, hogy a maguk, nem pedig a felsőbbség akarata szerint fognak ezután cselekedni. Mert elviselhetetlen, hogy kedves barátaikért, akiket még Herodes életében vesztettek el, még most a halála után se állhassanak bosszút. Felháborodásukban azt tartották jogosnak és törvényesnek, ami megegyezett akaratukkal s nem gondoltak arra, milyen veszedelem származhat belőle. De ha egyiknek-másiknak eszébe is jutott ez a gondolat, hamarosan megint elhalványult benne: elhallgattatta az a vágy, hogy bosszút állhassanak állítólagos ellenségeiken. És ámbár Archelaos még néhány követet kiküldött hozzájuk, hogy a lelkükre beszéljenek és ámbár még sok más polgár kiment a nép közé a maga elhatározásából, hogy észretérítse, senkit sem engedtek szóhoz jutni; így valóságos lázadás tört ki s nyilvánvaló volt, hogy hamarosan széltében elharapódzik, mert egyre többen csatlakoztak a lázadókhoz.

Ezidőtájt közeledett az az ünnep, amelyen a zsidók ősi szokás szerint kovásztalan kenyeret esznek; ennek az ünnepnek pászka a neve és az egyiptomi kivonulás emlékére rendszeresítették; nagy örömujjongással ülik meg és több áldozati állatot vágnak le ilyenkor, mint bármely más ünnepen; a pászka megünneplésére óriási embertömeg sereglik össze az egész országból, sőt a külföldről is. A lázadók is állandóan együtt voltak a templomban és szakadatlanul siratták a két törvénytanítót, Judást és Mátyást. Élelmiszerben nem szenvedtek hiányt, mert nem átallottak másoktól kunyorálni. Ezért Archelaos, mivel attól tartott, hogy a lázadók elszántsága miatt rossz vége lehet a dolognak, kiküldött egy ezredest egy szakasz gyalogos katonával, hogy megfékezze a lázadókat, mielőtt az egész tömeget megszédítenék és hogy a főkolomposokat elfogják és eléje vezessék. Azonban a lázadásban résztvevő törvénytanítók hangos biztatással a katonák ellen ingerelték a tömeget, úgy hogy a nép végre nagy harci zajjal

támadást intézett a katonák ellen, körülvette őket, javarészüket halálra kövezte, s az ezredes is alig néhányadmagával tudott csak sebesülten elmenekülni. A csetepaté után a nép folytatta az áldozati szertartást. Archelaos nyilván látta, hogy hatalma veszedelemben forog, ha nem lép fel erélyesen a nép erőszakoskodása ellen, tehát egész haderejét a lázadók ellen vezette és a templomon kívül álló néptömeget lovasságával meggátolta abban, hogy segítségükre siessen azoknak, akik benn voltak a templomudvarban. A lovasság parancsot kapott arra is, hogy azokat a lázadókat, akik a gyalogosok kezeiből kisiklottak és már biztonságban érezték magukat, fogdossa össze. Ily módon a lovasság mintegy háromezer lázadót levágott, a többi a közeli hegyekbe menekült. Erre Archelaos közhírré tétette, hogy mindenki menjen haza; ez meg is történt, mert a lázadók tanácsosabbnak tartották távolmaradni az ünneptől, mivel féltek, hogy még nagyobb baj éri őket, miután esztelenül belelovalták magukat ebbe a vakmerőségbe. Archelaos, miután családi ügyeit és az uralkodói hatalom gyakorlását rábízta testvérére, Philipposra, anyjával, továbbá belső embereivel: Nikolaosszal, Ptolemaeusszal, Ptollasszal a tengerpartra utazott. Elkísérte még Herodes húga, Salome is, fiaival és sok más rokonával együtt, látszatra azért, hogy az uralom elnyerésében segítségére legyenek, a valóságban azonban azért, hogy elgáncsolják s főképpen a templomban történt események miatt bepanaszolják. Kaisareában találkozott Archelaos a császár szíriai helytartójával, Sabinusszal, ki Judeába sietett, hogy Herodes kincseit őrizetbe vegye. De még idejében megérkezett Varus, aki feltartóztatta útjában. Varust ugyanis Archelaos hívatta be Ptolemaeus útján s az ő kedvéért Sabinus sem a judeai erődítményeket nem szállta meg, sem nem pecsételte le a királyi kincseket, hanem meghagyta Archelaos birtokában, míg a császár nem rendelkezik felőlük. Azután erre vonatkozólag kötelező igéretet tett Archelaosnak és ott maradt Kaisareában. De alighogy Archelaos elutazott Rómába, Varus pedig Antiochiába, Sabinus máris Jeruzsálembe vonult és birtokába vette a palotát. Azután magához hívatta a várak parancsnokait és a többi főtisztviselőket és felszólította őket, hogy számoljanak el s nyilvánvaló volt, hogy a várakkal is tetszése szerint akar rendelkezni. Archelaos tisztviselői azonban uruk parancsaihoz igazodtak és mindent megmentettek, az ő meghagyása szerint, azzal az ürüggyel, hogy mindent megőriznek a császár döntéséig.

Ebben az időben Antipas, Herodes fia is Rómába hajózott, azzal a szándékkal, hogy megszerezze magának a királyságot. Erre

az elhatározására Salome ígérgetései indították, aki azzal ingerelte, hogy sokkal nagyobb igénye van az uralkodásra, mint Archelaosnak, mert az előző végrendelet őt jelölte ki királynak, már pedig az inkább érvényes, mint a későbbi. Antipast támogatta ebben anyja is, továbbá Ptolemaeus, Nikolaos testvére, aki valamikor bizalmas embere volt Herodesnak, most azonban hozzá pártolt. Azonban leginkább ösztökélte Antipast arra, hogy a királyságot megszerezze magának, Eirenaios szónok, aki kiváló szónoki művészete révén az ország kormányzójának méltóságáig emelkedett. Éppen ezért Antipas nem is hallgatott azokra, akik azt tanácsolták neki, hogy adja át az elsőséget Archelaosnak, aki legidősebb volt köztük és akit atyjuk legutolsó végrendeletében királynak jelölt ki. Mikor tehát Rómába érkezett, rokonai mind emellett foglaltak állást; nem azért, mintha nagyon ragaszkodtak volna hozzá, hanem azért, mert gyűlölték Archelaost. Legfőbb kívánságuk volt, hogy szabadon élhessenek, még pedig közvetlenül a római kormányzó fennhatósága alatt; ha ez a tervük nem sikerülne, akkor legalább abban reménykedtek, hogy Antipas uralkodását könnyebben elviselik, mint Archelaosét, tehát mindent megtettek, hogy Antipasnak szerezzék meg a királyságot. Egyébként Sabinus is beadványt intézett a császárhoz, amelyben feljelentette Archelaost.

Most Archelaos is levelet intézett a császárhoz, amelyben szót emelt jogos trónigénye mellett és Ptolemaeust atyja végrendeletével, a Herodes hagyatékában lévő kincsek jegyzékével, valamint az elhunyt király pecsétjével Augustushoz küldte és most várta az eredményt. Mikor a császár elolvasta az iratokat, valamint Varus és Sabinus leveleit, tudomást szerzett Herodes hagyatékáról és évi jövedelmeiről és elolvasta Antipas beadványát is, amelyben ez bejelentette igényét a királyságra, összehívta bizalmas embereit, hogy meghallgassa véleményüket; egyebek közt Gaiust, Agrippának és Juliának, a császár leányának fiát, akit a császár örökbefogadott és akinek a tanácsban a legelső helyet adta. Augustus felszólította őket, hogy a szóbanforgó ügyben mondják meg véleményüket, mire legelőször Antipatros, Salome fia emelkedett szólásra; igen ügyes szónok volt, halálos ellensége Archelaosnak s azt fejtegette, hogy Archelaos most bizonyára csak tréfából pályázik a királyságra, hiszen máris kezébe kaparintotta a hatalmat, mielőtt még a császár megerősítette volna. Ezt bizonyítja az a vakmerőség is, amellyel az ünnepnapon annyi embert legyilkoltatott; mert ha ezek bűnt követtek is el, mégis csak meg kellett volna várni, míg a törvényes hatóság ítélkezik fölöttük.

Semmiesetre sem lett volna szabad egy embernek megbüntetni őket, hiszen ha királyi minőségében járt volna el így, megsértette volna a császárt, mert még egyáltalán nem tudta, hogy az milyen érzülettel viseltetik iránta. De ha mint magánember követte el ezt, akkor még rosszabbul áll ügye és a császár nem adhatja a hatalmat olyan embernek a kezébe, aki előre elfoglalta a királyi méltóságot és ezzel lehetetlenné tette a császárnak, hogy döntsön felőle. Továbbá felhozta Archelaos ellen, hogy néhány tábornokot felmentett állásától, hogy máris elfoglalta a királyi trónt, ítéletet mondott bizonyos peres ügyekben, mintha már király volna; megígérte, hogy teljesíti azokat a követeléseket, amelyeket a nép nyilvánosan elébe terjesztett, szóval minden tekintetben úgy viselkedett, hogy akkor sem tehetett volna többet, ha már megtörtént volna megerősítése a császár részéről. Azután azzal is megvádolta, hogy a cirkuszba zárt embereket szabadon bocsátotta és még sok mindent felhozott: ezeknek egy része igaz volt, másik része pedig feltételezhető, hiszen fiatal emberek elkövetnek néha ilyeneket, ha uralomvágyukban túlságosan korán szeretnék megkaparintani a királyi méltóságot. Azt is szemére vetette, hogy elhanyagolta atyja meggyászolását s mindjárt a halálát követő éjszakán tivornyát tartott és nyilván ez volt az oka a nép fellázadásának. Ha ily rút hálátlansággal viseltetett atyja iránt, aki annyi jóval elhalmozta, hogy nappal igazi színész módjára gyászt színlelt, éjjel pedig királyi kéjekben fetrengett, akkor bizonyára ugyanígy fog viselkedni a császár iránt is, ha elnyeri tőle az uralmat. Mert táncolt, énekelt, mintha nem is atyja és jótevője távozott volna az életből, hanem halálos ellensége. De a legrosszabb, hogy most ide merészkedik a császárhoz és kéri tőle a megerősítést, miután már előbb kényére-kedvére garázdálkodott, holott ezt csak akkor tehette volna meg, ha már legfőbb urától megkapta volna erre az engedélyt. Különösen kiemelte beszédében a templomban lefolyt mészárlást: egy nagy ünnepen felkoncoltak idegeneket és városbelieket, mint áldozati barmokat és a templom tele volt a legyilkoltak hulláival és mindezt nem valami idegen ember parancsolta meg, hanem az, aki a királyi teljhatalom ürügye alatt vetemedett erre a cselekedetre, hogy zsarnoki önkénnyel a leggyalázatosabb törvényellenességet kövesse el. Ezért Herodesnek, aki nagyon jól ismerte Archelaos jellemét, még álmában sem jutott eszébe utódjává kinevezni őt, hanem végrendeletében, amely egyedül érvényes valamennyi közt, ellenfelét, Antipast jelölte ki királynak és pedig nem olyan időben, amikor testi és szellemi képességei már csökkentek, hanem teljesen ép elmével és az ilyen cselekmények-

hez szükséges testi erő teljes birtokában. De ha Herodesnek már korábban is az lett volna a véleménye Archelaosról, ami a későbbi végrendeletben volt, ez máris túlságosan megmutatta, milyen király válnék belőle, hiszen a császárt, akitől függ, hogy neki adományozza-e a királyságot, vagy nem, ebben a jogában befolyásolta és magánember létére egyáltalán nem riadt vissza attól, hogy le ne mészároltassa az embereket a templomban.

Így beszélt Antipatros és miután szavainak igazsága mellett tanukul hívta fel nagyszámú rokonait, befejezte beszédét. Most fölkelt Nikolaos és Archelaos érdekében így beszélt: A templomban történt eseményeket inkább annak kell tulajdonítani, hogy konokul viselkedtek azok, akik ott halálukat lelték, nem pedig Archelaos önkényeskedésének. Mert azok, akik ilyen dolgokba ártják bele magukat, nemcsak azzal követnek el törvénytelenséget, hogy ártatlanokat felizgatnak, hanem azzal is, hogy a békés emberek bosszúját kihívják maguk ellen. Ezek az emberek látszólag Archelaos ellen lázadtak fel, a valóságban azonban nyiltan vétkeztek a császár ellen; mert bebizonyított tény, hogy a lázadók megtámadták és megölték azokat a katonákat, akiket Archelaos a lázongás elnyomására ellenük küldött, tekintet nélkül Istenre és legszentebb ünnepnapukra. Antipatros nem átallja védelmébe venni ezeket, akár azért, mert így akar szelepet nyitni Archelaos iránt érzett gyűlöletének, akár pedig azért, mert már nincs érzéke az igazság iránt. Mert azok, akik másokat megtámadnak, sőt orozva megrohannak, a megtámadottakat akaratuk ellenére is arra kényszerítik, hogy fegyvert ragadjanak. Minden egyébért, amit itt Archelaos ellen felhoztak, azokat a vádlókat kell felelősekké tenni, akik az ő tanácsadói voltak. Mert mindabból, amit itt törvénytelenségnek bélyegeztek, semmi sem történt az ő tanácsuk nélkül; tulajdonképpen nincs is szó itt törvénytelenségről, hanem az eseményeket Archelaos iránt érzett gyűlöletből törvénytelenségnek állítják be. Ebből nyilvánvaló, hogy a vádlók mindenáron ártani akarnak rokonuknak, aki pedig jól bánt atyjukkal és nekik is minden tekintetben jó szolgálatokat tett. Herodes pedig teljesen ép elmével írta meg végrendeletét és kétségtelen, hogy a későbbi végrendelet érvényesebb, mint a korábbi, annál inkább, mert valamennyi rendelkezésnek érvényességét a császár jóváhagyásához kötötte. Nem kell tehát attól tartani, hogy a császár majd követi azoknak az önkényeskedését, akik előbb, Herodes életében, csak hasznot húztak az ő hatalmából, most pedig, halála után, ellenszegülnek akaratának, holott jól tudják, hogy egyáltalán nem viselkedtek Herodes iránt olyan

jóindulattal, mint Archelaos. Mert a császár nem olyan ember, hogy érvénytelennek nyilvánítaná barátjának és szövetségesének jóváhagyás végett eléterjesztett végrendeletét, holott ez a szövetséges mindenben, tehát ebben az ügyben is teljesen alárendelte magát akaratának. A jóváhagyás megtagadása sehogysem illenék igazságérzetéhez és hűségéhez, ami pedig világszerte ismeretes és a királyt, aki egyik derék fiát jelölte ki utódjának és a császárt megkérte végrendelete jóváhagyására, semmiképpen sem bélyegezheti meg azzal, hogy akkor már nem volt szellemi képességei birtokában. Mert ha Herodes, végrendelete elkészítésekor, még annyira birtokában volt ép elméjének, hogy mindent a császár jóváhagyásához kötött, akkor okvetlenül teljes birtokában volt szellemi képességeinek akkor is, amikor megválasztotta utódját.

Ezzel Nikolaos befejezte beszédét. Archelaos a császár lábai elé vetette magát, de az barátságosan fölemelte és kijelentette, hogy ő a legméltóbb a királyi hatalom átvételére; ezzel világosan értésükre adta, hogy ez az akarata és nem fog olyan rendelkezést hozni, amely eltér a végrendelettől és Archelaosra hátrányos lehetne. Mivel észrevette, hogy Archelaos megkönnyebbült, mikor ezt a jóindulatát tapasztalta, egyelőre jobbnak tartotta, ha nem dönt véglegesen; tehát elbocsátotta az egybegyűlteket és tovább fontolgatta, vajjon Archelaost megerősítse-e a királyi méltóságban, vagy pedig egyformán ossza meg az országot Herodes fiai között, akik, mint látta, nagyon is rászorultak az ő segítségére.

10. FEJEZET

A zsidók fellázadnak Sabinus ellen. Varus rendet teremt

Mielőtt ebben az ügyben végleg döntött volna, Archelaos anyja, Malthaké megbetegedett és meghalt és ugyanekkor levél érkezett Varustól, Syria helytartójától, amelyben jelentést tett a zsidók lázadásáról. Ugyanis Archelaos elutazása után az egész nép föllázadt; Varus mindjárt megérkezése után megbüntette a lázadás vezetőit, majdnem egészen elnyomta a veszedelmes lázadást, azután visszament Antiochiába és egy légiót Jeruzsálemben hagyott, hogy féken tartsa a zsidókat, ha megint nyugtalankodnának; azonban nem sikerült a lázadást teljesen elnyomnia. Mert mihelyt Varus eltávozott, Sabinus, császári helytartó, aki ott maradt, a lázadókat keményen szorongatta s bízott

benne, hogy a rendelkezésére álló hatalmas hadsereggel elbánhat velük. Állig felfegyverzett rengeteg katonájával sanyargatta s egyúttal új meg új lázadásra ingerelte a zsidókat: kapzsiságuk és rabló ösztöneik hatása alatt mindenáron el akarták foglalni azokat a várakat, amelyekben a királyi kincseket biztonságba helyezték.

Midőn pünkösd ünnepe közeledett, seregestül tódultak az emberek Jeruzsálembe, de nem csupán az istentisztelet kedvéért, hanem azért is, mert el voltak keseredve Sabinus erőszakoskodásai miatt; ezer meg ezer ember sereglett össze Galileából, Idumeából és Jerichóból; ezenfelül a Jordánon túl fekvő országrészek valamennyi lakója megjelent, végül pedig rengeteg zsidó jött, s ezek még a többieknél is jobban acsarkodtak, hogy Sabinuson bosszút álljanak. Az óriási tömeg három részre oszlott; az egyik a cirkuszt rohanta meg, a másik kettő közül egyik a templom keleti oldalát, az északi oldaltól egészen a déli oldalig, a másik pedig a nyugati oldalt szállta meg, ahol a királyi vár volt. Ezzel az volt a céljuk, hogy a rómaiakat körülzárják és ostrom alá vegyék. Sabinust megrémítette a lázadók óriási tömege és az a vakmerőség is, amellyel inkább meghaltak, mintsem hogy alulmaradjanak és mindent feláldoztak volna a győzelemért: azonnal levélben értesítette Varust és gyors segítséget kért tőle, mert a Jeruzsálemben maradt legió a legnagyobb veszedelemben forog, hamarosan elfogják és felkoncolják. Azután felment a vár legmagasabb tornyába, amelyet Fázaelnek, Herodes testvérének tiszteletére építettek, — mikor a parthusok megölték — és az ő nevéről Fázaelnek nevezték el és a rómaiaknak jelt adott, hogy induljanak támadásra a zsidók ellen. Ő maga ugyan még barátaihoz sem mert lemenni, de a többiektől megkövetelte, hogy a halálba rohanjanak, még pedig az ő kapzsisága miatt. A rómaiak tehát felvonultak és elkeseredett küzdelem kezdődött, amelyben a rómaiak lettek a győztesek. Ebben a veszedelemben a zsidók még sok halottjuk láttára sem vesztették el bátorságukat, hanem elkanyarodtak, felmentek a templom udvarát övező oszlopcsarnokok tetejére, újra kezdték a harcot s kézzel és parittyával köveket hajigáltak le, mert az efféle harcban különösen gyakorlottak voltak. Soraikban ott harcoltak az íjászok is mind és szörnyű kárt tettek a rómaiakban, mert magasabb helyen álltak, ahol az ellenség lövedékei nem találhatták el őket, ők maguk pedig könnyen összelövöldözhették ellenfelüket. Ilyképpen a harc sokáig elhúzódott, míg

végre a rómaiak elkeseredésükben felgyújtották az oszlopcsarnokot, úgy hogy a tetején álló zsidók észre sem vették; a láng, mivel rengeteg gyúlékony anyagot dobtak bele, hamarosan belekapott a tetőbe és a tűz gyorsan elharapódzott, mert rengeteg szurok, viasz és viasszal bevont arany volt a tető anyaga; így a hatalmas és csodálatos alkotás gyorsan elpusztult, azok pedig, akik az oszlopcsarnok tetején tartózkodtak, valamennyien ott vesztek, mert egy részük lezuhant, mikor a tető beomlott, némelyeket az ellenség mészárolt le, mások pedig, akik semerre sem találtak utat a menekülésre és rémületükben szinte elvesztették az eszüket, a tűzbe vetették magukat vagy öngyilkosok lettek, nehogy a lángokban pusztuljanak el. Végül azokat, akik hátul azon az úton akartak elmenekülni, amerre feljöttek, a rómaiak könnyű szerrel lemészárolták, hiszen fegyvertelenek voltak és kétségbeesésükben már amúgy sem tudtak harcolni; így történt, hogy azok közül, akik a tetőre fölmentek, egyetlen egy sem menekült meg. A rómaiak, ahol csak lehetett, a lángokon át benyomultak a szentélybe, elzsákmányolták a templomkincset; ennek jórészét megkaparintották a katonák, maga Sabinus pedig mindenki szemeláttára négyszáz talentumot rabolt el belőle.

A zsidókat fájdalommal töltötte el a harcban elesett honfitársaik gyászos sorsa, valamint a templomkincs és a fogadalmi ajándékok elrablása. Mégis jókora csapat verődött össze a leg bátrabb férfiakból és ezek ostrom alá vették a királyi palotát és fel akarták gyújtani s mindenkit leöldösni, aki bent tartózkodik. Felszólították őket, hogy azonnal távozzanak és akkor megígérik, hogy sem nekik, sem Sabinusnak nem történik baja; erre a királyi csapatok nagyobb része átpártolt a zsidókhoz, viszont Rufus és Gratus, akik Herodes legjobb háromezer katonáját vezényelték, a rómaiak pártjára álltak, hasonlóképpen egy lovas csapat is, amelynek Rufus volt a parancsnoka, úgy hogy a római sereg jócskán meggyarapodott. A zsidók mégis folytatták az ostromot, földalatti aknákat ástak és odakiáltoztak az ostromlottaknak, hogy takarodjanak ki és ne gátolják meg őket hazájuk felszabadításában. Sabinusnak egyetlen vágya volt, hogy katonáival együtt elold aloghasson, de elkövetett gaztettei miatt nem nagyon bízott a zsidókban; gyanút keltett benne az ellenség szokatlan szelídsége s ez volt az oka, hogy visszautasította ajánlatukat. Ezenfelül Varustól is segítséget várt, tehát úgy döntött, hogy állja az ostromot.

Ebben az időben sok más lázadás is tört ki Judeában, mert

egyesek kapzsiságból vagy gyűlöletből hol itt, hol ott lázadást szítottak a zsidók ellen. Így Judeában összeállt 2000 ember, akik valamikor Herodes alatt szolgáltak, de már jó ideje leszerelték őket; ezek most ostrom alá fogták a királyi csapatokat. Ezzel a csapattal Áchiáb, Herodes unokaöccse szállt szembe, azonban ezekkel a tapasztalt harcosokkal szemben kénytelen volt a síkságról a magaslatokra visszavonulni, hogy ezen a kedvezőtlen terepen mentse, ami még menthető.

Judás, Ezekiás rablóvezér fia, akinek nagy serege volt és akit Herodes csak üggyel-bajjal tudott féken tartani, Sepphoris galileai város közelében maga köré gyüjtött egy sereg züllött embert, megtámadta a királyi palotát, elvette az abban talált fegyvereket, felfegyverezte embereit, elrabolta az ott őrzött kincseket is és mindenfelé rémületet gerjesztett: azt, aki a kezébe került, kifosztotta és magával hurcolta; egyúttal azonban a királyi méltóságra is tört s ezt nem annyira vitézségével, mint inkább eszeveszett pusztításaival akarta elérni.

Egy bizonyos Simon is hasznot akart húzni az általános zűrzavarból, sőt merészkedett királlyá is koronázni magát; Herodes király szolgája volt ez, egyébként magas, nagy testi erejű, félelmetes, szép szál ember. Néhány kalandort maga köré gyüjtött s ezzel a megkótyagosodott bandával királlyá kiáltatta ki magát és maga is elhitte, hogy mindenkinél méltóbb a királyi székre. Ezután kifosztotta a jerichói királyi palotát, földig égette, sok más helyen is felgyújtotta a királyi palotákat és amit csak bennük talált, embereinek adta zsákmányul. Bizonyosan sokkal nagyobb veszedelmeket is idézett volna fel, ha nem fékezték volna meg idejében. Ugyanis Gratus a királyi csapatokat egyesítette a rómaiakkal és ezzel a haderővel megindult Simon ellen. Hosszantartó és elkeseredett ütközetben tönkreverte a pereai rablóhordát, amely vakmerőn harcolt ugyan, de rendetlenül és a haditudomány legcsekélyebb ismerete nélkül. Simont, mikor egy szoroson át menekülni igyekezett, Gratus utólérte és levágta a fejét. Amatha jordánmelléki város közelében is felgyújtotta az egyik palotát egy horda, amely hasonló volt Simonéhoz. Így elvesztette a fejét akkor az egész nép, mert nem volt királya, aki igazságos kormányzással féken tartotta volna a tömeget és mert az idegenek, akik a lázadók megfékezésére betódultak az országba, gőgjükkel és kapzsiságukkal még jobban elmérgesítették a helyzetet.

Ezek után bizonyos Athronges is annyira merészkedett, hogy szemet vetett a királyi méltóságra, holott nem hivatkoz-

hatott sem előkelő származásra, sem gazdagságra, sem pedig kiváló erényekre, hanem egyszerű birkapásztor volt és mindössze óriási termetével és hatalmas erejével vált ki a tömegből. Ez minden áron arra vágyott, hogy kényére-kedvére hatalmaskodhasson, s ámbár szüntelenül a halál fenyegette, mégsem törődött vele, hogy gaztetteiért majd az életével kell fizetnie. Négy testvére volt, mind a négy hatalmas testalkatú és irtózatos erejű, úgy hogy a legnehezebb feladatokra is bátran vállalkozhattak; úgy gondolta, hogy ha megszerzi az uralmat, ezek nagy hasznára lehetnek. Mindegyik testvér egy-egy csapatnak a parancsnoka volt, mert már óriási embertömeg sereglett hozzájuk; ezek mint csapatvezérek, egyre-másra csatározásokba kezdtek és vezérük érdekében harcoltak. Ő maga föltette a királyi koronát, tanácsot tartott, hogy hogyan fogjanak hozzá egy-egy vállalkozáshoz, de a maga kénye-kedve szerint rendelkezett. Így hosszú ideig tartotta magát, királyi címet viselt és zsarnokoskodott; testvéreivel együtt a rómaiaknak és a királyi csapatoknak egyaránt érzékeny veszteségeket okozott, mert mind a kettő ellen egyformán fenekedett; a királyi csapatok ellen azért, mert Herodes alatt pökhendi módon viselkedtek, a rómaiak ellen pedig mert kíméletlenül bántak el vele. Idők folyamán mindenütt egyformán kegyetlenkedtek, s oly vérszomjasak és kapzsik voltak, hogy aki a kezükbe került, az nem menekült meg. Egyszer Emmaus közelében még egy római csapatot is megtámadtak, amely gabonát és fegyvert szállított a hadseregnek; körülzárták a csapatot és a századost, Ariust, aki egyúttal az egész sereg parancsnoka is volt, negyven vitéz gyalogosával együtt lenyilazták. A többiek a vereség miatt elvesztették fejüket, de ekkor Gratus a királyi csapatokkal segítségükre sietett, úgy hogy még éppen megmenthették a puszta életüket, de bajtársaik holttesteit ott kellett hagyniok. Még hosszú ideig így garázdálkodtak ezek, hol itt, hol ott kezdtek csatározásokat és egyrészt a rómaiaknak okoztak súlyos gondokat, másrészt pedig a tulajdon népüket is kegyetlenül sanyargatták. De végül bizonyos idő mulva mind a négy pórul járt: az egyik egy Gratusszal vívott ütközetben elesett, a másik egy Ptolemaeusszal történt összecsapásban; és midőn a legidősebb is Archelaos hatalmába került, a negyedik annyira szívére vette testvére sorsát, hogy kényre-kegyre megadta magát Archelaosnak, mivel serege egyébként is teljesen kimerült a betegségek és a szakadatlan fáradalmak miatt. Ez azonban később történt.

Így hát Judea csak úgy hemzsegett a rablóbandáktól és ha egy-egy lázadó csapat összeverődött valahol, rögtön királyt választott magának és ezek az állam egész rendjét felforgatták. Mert míg a néhány rómainak csak csekély károkat okoztak, tulajdon honfitársaikat mindenütt kegyetlenül irtották.

Midőn Varus erről a helyzetről Sabinus leveléből értesült, nagyon aggódott a Jeruzsálemben hagyott légió sorsa miatt, összevont a Syriában állomásozó három légió közül kettőt, továbbá négy lovasosztályt, valamint a királyok és tetrarchák valamennyi segédcsapatát és ezzel a sereggel a Judeában szorongatott csapatok segítségére sietett. Valamennyi előreküldött csapat azt a parancsot kapta, hogy gyors menetben siessen Ptolemaisba. A berytosiak, mikor átvonult a városon, még 1500 főnyi szövetséges csapatot adtak mellé és Aretas, a petrai Arábia királya, aki Herodes iránt érzett gyűlöletből lett a rómaiak barátja, nagyszámú lovasságot és gyalogságot küldött neki. Miután az egész haderő összegyűlt Ptolemaisnál, egyik részét rábízta fiára és egyik barátjára azzal a paranccsal, hogy a Ptolemaistól északra lakó galileaiakat támadják meg. Ez a seregrész azonnal megtámadta az ellenséget, meg is verte, felgyújtotta Sepphoris várost és lakosait eladta rabszolgákul. Varus a derékhaddal Samaria ellen vonult: mivel azonban ez a város nem vett részt a lázadásban, megkímélte és a Ptolemaeus tartományában lévő Arus nevű falu mellett ütött tábort. Ezt a falut az Aretastól Varushoz küldött arab segédcsapatok felgyújtották, mert Herodes iránt érzett gyűlöletükben barátai iránt is ellenséges indulattal viseltettek. Innen az arabok tovább vonultak s kifosztották és felgyújtották a Sampho nevű jól megerősített helységet. Egyébként is tűzzel-vassal elpusztítottak mindent, ami útjukba akadt. Varus maga felgyújtatta Emmaust, amelyet lakói elhagytak, hogy az ott elesetteknek ünnepélyes halotti áldozatot hozzon, utána pedig Jeruzsálem ellen vonult. Mihelyt a zsidók, akik a Jeruzsálemben maradt legiót ostromolták, észrevették Varus hadseregét, megfutamodtak és abbahagyták az ostromot. Midőn Varus a jeruzsálemi zsidóknak súlyos szemrehányást tett, azzal mentegetődztek, hogy Jeruzsálemben az ünnepre óriási tömeg csődült össze és hogy a háborút nem az ő tanácsukra kezdték, hanem annak egyetlen oka az idegenek vakmerősége; inkább ők maguk is ostrom alatt álltak a rómaiakkal együtt, nemhogy arra gondoltak volna, hogy ostrom alá fogják a rómaiakat. De már régebben elébe ment Varusnak József, Herodes atyjafia, Gratus és Rufus a katonáikkal, továbbá a rómaiak, akik ostrom alatt voltak. Sabinus azonban nem került

Varus szeme elé, hanem titokban kisompolygott a városból és a tengerpartra ment.

Erre Varus csapatainak egyik részét szétküldte az országba, hogy a lázadás értelmi szerzőit kézrekerítsék. Az elfogott lázadók közül csak a főkolomposokat büntette meg, a többit szabadon engedte; a lázadás miatt mindössze kétezer embert feszíttetett keresztre. A hadsereget, amelyre most már nem volt szüksége, feloszlatta, mert akarata és parancsa ellenére pusztán rablásvágyból rengeteg gaztettet követtek el. Mikor hírét vette, hogy megint összeverődött 10.000 zsidó, azonnal elindult, hogy leverje őket; a zsidók azonban nem mertek megütközni vele, hanem Achiáb tanácsára feltétel nélkül megadták magukat. Varus a lázadók közembereinek megbocsátott, vezéreiket azonban mind elküldte a császárhoz; ez a legtöbbjüket büntetlenül elbocsátotta és csak azokat végeztette ki, akik Herodes rokonságába tartoztak és a lázadókhoz csatlakoztak, mert becstelenül a tulajdon rokonaik ellen harcoltak.

11. FEJEZET

A zsidók követsége a császárhoz. Augustus jóváhagyja Herodes végrendeletét

Miután Varus a lázadást leverte, helyőrségül Jeruzsálemben hagyta azt a legiót, amely eddig is ott állomásozott és visszament Antiochiába. Archelaosnak azonban Rómában újabb kellemetlenségei támadtak, még pedig a következő okból. A zsidók Varus engedélyével követséget küldtek Rómába, előterjeszteni azt a kérésüket, hogy szabadon élhessenek törvényeik szerint. A nép határozata értelmében ötven követet küldtek, Rómában pedig még több mint 8000 zsidó csatlakozott hozzájuk. Midőn a császár Apollo templomában, amelyet óriási költséggel építtetett, főembereivel s a rómaiak előkelőivel tanácsülést tartott, megjelentek ott a követek is rengeteg római zsidó kíséretében, s ugyancsak megjelent Archelaos is barátaival együtt. Herodes király rokonai nem akartak állást foglalni sem Archelaos mellett, hiszen gyűlölték őt, sem ellene, mert illetlennek tartották volna a császár jelenlétében ellenségesen fellépni vérrokonuk ellen. Varus biztatására Philippos is megérkezett Syriából, főképpen azért, hogy támogassa testvérét, akit Varus különösen kedvelt, de azért is, hogy ha esetleg valami változás következik be a királyi szék betölté-

sében, semmit el ne mulasszon, hogy neki is része legyen benne. Varus úgy gondolkodott, hogy az országot megosztják, mivel a zsidók javarésze a maga törvényei szerint kívánt élni.

Midőn a zsidók követeinek megadták a szót, nem mertek az ország felosztásáról beszélni s ezért azzal kezdték, hogy panaszkodtak Herodes törvénysértései miatt. Név szerint, mondták, király volt ugyan, valósággal azonban a legszörnyűbb zsarnokoskodást folytatta és ugyanígy garázdálkodott a zsidók rovására és nem riadt vissza attól sem, hogy egész sor önkényes újítást honosítson meg. Rengeteg embert eltett láb alól mindenféle útonmódon, ami régebbi időkben sohasem történt meg; azok pedig, akiket életben hagyott, még szerencsétlenebbek, részben mert örökké rettegniök kellett vérszomjas indulataitól, részben pedig szüntelen attól kelett tartaniok, hogy elkobozza vagyonukat. A szomszéd városokat, amelyekben idegenek laktak, egyre szépítgette, a maga országának városait pedig adókkal szipolyozta és tönkretette. A népet, amely trónraléptekor még meglehetős jólétben élt, koldussá tette, az előkelő embereket a legcsekélyebb okból is kivégeztette, vagyonukat elkobozta és még azokat is megfosztotta minden javuktól, akiknek megkegyelmezett. Azonfelül, hogy az egyesekre kivetett évi járulékokat a legkönyörtelenebbül behajtotta, kénytelenek voltak neki magának, rokonainak és barátainak, valamint az adószedőknek pompás ajándékokat adni, mert zaklatásaik ellen csak így és ezüst tárgyaik feláldozásával tudtak védekezni. Nem is volna szabad említeni, mily aljasul meggyalázott és megrontott asszonyokat és leányokat, hiszen azok számára, akik a gyalázatot elszenvedték, talán nagyobb vígasztalás, ha sérelmeik titokban maradnak, mint az, ha nem történtek volna meg. Szóval ily gyalázatosan bánt velük Herodes s még egy vadállat sem gyötörhette volna meg őket így, ha az lett volna a királyuk. Igaz, hogy népüket már előbb is súlyos szerencsétlenségek érték s kivándorlásra kényszerítették; azonban nincs példa a történelemben olyan sanyarúságra, amelyet a Herodestől felidézett mostani nyomorúsággal össze lehetne hasonlítani. Tehát így érthető, hogy az első pillanatban örömmel üdvözölték királyukul Archelaost, mert úgy gondolták, hogy akármilyen utóda lesz is Herodesnek, nála kegyetlenebb nem lehet; sőt Archelaos kedvéért még nyilvánosan meg is gyászolták atyját s még többet is megtettek volna, hogy megnyerjék jóindulatát, ha bármivel mérsékletre bírhatták volna. Azonban Archelaos, mintha csak attól félt volna, hogy esetleg nem tartják Herodes vérbeli fiának, rögtön megmutatta igazi érzelmeit a nép

iránt, még pedig olyan időben, amikor még egyáltalán nem ült biztosan a trónján, hanem a császártól függött, hogy megerősíti-e vagy nem. Ugyanis mindjárt uralkodása elején megmutatta mérsékletét és jogérzékét jövendőbeli alattvalóinak, mikor elkövette azt az isten és ember ellen való bűnt, hogy a templom területén háromezer polgárt leméháromezer polgárt lemészároltatott. Vajjon nem jogos-e gyűlöletük Archelaos iránt, különösen ha még hozzávesszük, hogy panaszt emelt ellenük, mintha ellene szegültek volna uralmának? Kérésük tehát az, hogy szabadítsák meg őket ilyen uralkodótól, kebelezzék be tartományukat Syriába és helyezzék az ottani római kormányzó alá. Ezen a módon majd megmutatkozik, hogy ha igazságos uralom alatt élnek vajjon lázadók és felforgatók-e, vagy nem.

Miután a zsidók befejezték beszédüket, Nikolaos hozzáfogott, hogy a két királyt megvédje a vádak ellen: Herodes ellen életében soha senki semmiféle váddal nem lépett fel és ennélfogva helytelen most halála után vádakkal illetni, holott életében bepanaszolhatták és felelősségre vonhatták volna. Amit Archelaos cselekedett, annak egyesegyedül a zsidók féktelenkedése az oka; mert miután megsértették a törvényt és elkezdték leöldösni azokat, akiknek a feladata volt lázongásukat elnyomni, most ideállnak és panaszkodnak, hogy megbüntessék őket. Azután szemükre lobbantotta, hogy kedvüket lelik a felfordulásban és a lázadások szításában, nem tudnak a jog szerint élni és a törvényeknek engedelmeskedni, hanem mindig azt akarják, hogy nekik legyen igazuk. Így beszélt Nikolaos.

Miután a császár végighallgatta a beszédeket, feloszlatta a gyűlést. Néhány nap mulva kinevezte Archelaost, nem ugyan királynak, hanem etnarchának, Herodes országának fele területére és megígérte neki a királyi címet is, ha derekas viselkedésével méltó lesz rá. Az ország másik felét két részre osztotta és Herodes ugyancsak jelenlévő másik két fiának Philipposnak és Antipasnak adományozta, holott ez az utóbbi testvérével Archelaosszal együtt az egész ország uralmát szerette volna megszerezni. Antipasnak jutott Peraea és Galilea s ezeknek az évi jövedelme együttvéve 200 talentum volt. Batanaia, Trachonitis és Auranitis, valamint Zenodoros egykori tartományának egyik része, Abilene vidéke, Philipposnak jutott; ez 100 talentumot jövedelmezett. Eszerint Archelaosnak jutott Idumaea, Judea és Samaria; és a császár a samariaiaknak elengedte adóik negyedrészét, mert nem vettek részt a lázadásban. Archelaos területéhez tartozott Straton-tornya, Sebaste, Joppe és Jeruzsálem városa, viszont Gaza,

Gadara és Hippos görög városokat elvette tőle a császár és Syriához csatolta. Archelaosnak évente 600 talentum jövedelmet hozott a neki juttatott terület.

Herodes országát tehát így osztották fel fiai között. Saloménak a császár azokon a birtokokon kívül, amelyeket bátyja már úgy is ráhagyott — ezek voltak Jámnia, Asdód és Fázael — és a neki jutott 500 vertezüst hagyatékon kívül még az askaloni királyi palotát is adományozta. Ebből mindössze 60 talentum évi jövedelme volt; lakóháza Archelaos területén volt. Herodes többi rokonának is kifizették a hagyatékot, úgy amint a végrendelet megszabta. Herodes két hajadon leányának a császár azon kívül, amit apjuk rájuk hagyott, még egyenkint 250.000 darab vertezüstöt ajándékozott és azután férjhez adta őket Feroras fiaihoz. Mindazt pedig, amit Herodes ráhagyott, mindössze 1500 talentumot, visszaadta a király fiainak és csak néhány edényt tartott meg, nem annyira nagy értékük miatt, mint inkább kedves emlékül a királyra.

12. FEJEZET

Az ál-Alexander

Miután a császár ily módon mindent elrendezett, egy zsidó származású ifjú, aki Sidonban egy római felszabadított rabszolgánál nevelkedett, Herodes fiának adta ki magát; ebben nagyon is kapóra jött neki, hogy igen hasonlított Alexanderre, Herodes fiára, akit ez kivégeztetett. A hasonlóságot mindenki elismerte, aki csak látta. Ez tehát arra indította Alexandert, hogy igényt támasszon a királyságra. Ebben a vállalkozásában cinkosul alkalmazott egy másik zsidót, aki jól kiismerte magát a királyi udvarban, de amúgy is jellemtelen ember volt és nagyszabású dolgokban ügyes cselszövő. Ez volt a tanítómestere az efféle aljas mesterkedésekben és így vetemedett arra, hogy Alexandernek, Herodes fiának, adja ki magát, akit a kivégzésnél foglalatoskodó egyik ember elrejtett; ez az ember azután, hogy a csalást leplezze, helyette és Aristobulos helyett másokat ölt meg és kettejüket életben hagyta. Ezzel a vakmerő hazugsággal mindenkit megtévesztett, akivel csak találkozott, úgy hogy mikor Krétába ment, valamennyi zsidó hitelt adott neki, akihez csak fordult; bőven ellátták pénzzel, amit arra fordított, hogy áthajózott Melosba. Itt is sikerült rengeteg pénzt összeharácsolnia, mert mindenütt elhitték, hogy királyi vérből származik és abban reménykedtek, hogy

megszerzi atyja országát és majd hálás lesz jótevői iránt. Azután Rómába indult, házigazdái kíséretében és Dikaiarchiában kötött ki; ott is minden pompásan sikerült neki és ennek a városnak a lakosait is sikerült megtévesztenie. Az emberek hozzácsatlakoztak, mintha máris király volna, főképpen azok, akik régebben baráti viszonyban voltak Herodessel. Nagyon is természetes volt, hogy hitelt adtak szavainak, mert az embereket könnyen megvesztegeti a külső; így könnyűszerrel sikerült neki azokat, akik Alexandert ismerték, meggyőznie arról, hogy ő maga ez az Alexander; ezek azután ezt mások előtt esküvel erősítgették. Mikor Rómába is eljutott a híre, az ott élő zsidók seregestül elébe tódultak; abban, hogy ily meglepő módon életben maradt, az isteni gondviselés intézkedését látták és ahol csak kocsiján megjelent, mindenütt ujjongó örömmel köszöntötték, különösen anyja emlékéért, annál inkább, mert valóban királyi pompával lépett fel, amihez barátai adták az anyagi eszközöket. Végül a nép seregestül tódult hozzá, éljenezte és úgy hódolt neki, mint azoknak szokás, akik váratlanul megmenekültek a haláltól.

A császár, miután hírét vette üzelmeinek, sehogysem tudott hinni benne, mert meg volt győződve róla, hogy Herodes ilyen fontos ügyben, amely őt magát mindennél jobban érdekelte, nem igen engedte volna félrevezettetni magát. Mivel azonban mégsem volt egészen bizonyos a dolgában, Celadus nevű felszabadított rabszolgáját, aki annakidején bizalmas viszonyban volt Herodes fiaival, elküldte, hogy hozza elébe az állítólagos Alexandert. Celadus teljesítette a parancsot, de őt is épp úgy megtévesztette az ifjú, mint a többieket. Azonban a császár nem ment lépre; mert ha némi hasonlóságot nem is lehetett kétségbevonni, ez mégsem volt oly nagy, hogy megtéveszthette volna azt, akinek élesebb volt a megfigyelőképessége. Tudniillik ennek az ál-Alexandernek kemény munkáról tanuskodó durva kezei voltak, a teste pedig esetlen és idomtalan, nem pedig fínom, mint a jól ápolt és nemes származású emberek teste szokott lenni. Mivel látta, hogy a tanítvány épp oly hazug, mint mestere és épp oly vakmerőn csal, mint a másik, megkérdezte az állítólagos Alexandert, mi történt Aristobulosszal, aki vele együtt menekült meg és mért nem jött el ő is, hogy igényt támasszon arra, amire előkelő származásánál fogva joga van. Az ifjú azt felelte, hogy Aristobulos félt a veszedelmes tengeri úttól és Kypros-szigetén maradt, hogy ha esetleg neki, Alexandernek valami baja esik, Mariamme nemzetsége mégse pusztuljon ki teljesen, hanem legalább Aristobulos maradjon életben és leszámolhasson ellenségeivel. Mikor az, aki ezt a

kifogást kieszelte, megerősítette az ifjú vallomását, a császár félrevonta ezt és így szólt hozzá: „Ha megvallod nekem az igazat, jutalmul megkegyelmezek életednek. Mondd meg tehát, ki vagy és ki vett rá erre szédelgésre. Mert eljárásod akkora agyafúrtságról tanuskodik, amely meghazudtolja fiatal korodat". És ekkor az ifjú — hiszen mit tehetett volna egyebet —, felfedte a császár előtt az egész tervet és azt is megmondta, hogy ki és hogyan eszelte ki. A császár nem akarta megszegni adott szavát, tehát az ál-Alexandert gályarabságra vetette, mert látta, hogy alkalmas a nehéz testi munkára, a felbujtót pedig kivégeztette. Egyébként Melos lakosai már azzal is eléggé megbűnhödtek, hogy elvesztették azt a rengeteg pénzt, amit az ál-Alexandernek adtak. Ilyen szégyelletes véget ért az ál-Alexander vakmerő vállalkozása.

13. FEJEZET

Archelaost újra bevádolják. A császár Viennába száműzi

Midőn az etnarchává kinevezett Archelaos visszatért Judeába, Joázárt, Boethos fiát, megfosztotta főpapi méltóságtól, mert megvádolta azzal, hogy a lázadók pártjára állt; a főpapi méltóságot testvérére, Eleázárra ruházta. Azután fényesen újjáépíttette a jerichói királyi palotát, majd a Neara falu közelében fakadó víznek felét e célra épített vízvezetéken kivezette a mezőkre, amelyeket beültetett pálmafákkal és ott falut is építtetett s Archelaisnak nevezte el. Majd az ősi törvény ellenére feleségül vette Glaphyrát, Archelaos leányát és testvérének Alexandernek özvegyét, akitől annak számos gyermeke született; tudniillik ilyen esetben a zsidóknál tilos feleségül venni a testvér özvegyét. Eleázár különben nem sokáig maradt főpap, mert még életében átvette tőle ezt a méltóságot Józsue, See fia.

Archelaos uralkodásának tizedik évében a zsidók és szamaritánusok előkelői, akik már nem tudták elviselni kegyetlenkedését és zsarnokságát, panaszt emeltek ellene a császárnál, főképpen mikor meggyőződtek róla, hogy egyáltalán nem teljesítette a császár meghagyását és nem bánt velük emberségesen. A császár a panaszok hallatára felháborodott s mivel Archelaost nem méltatta levélre, magához hívatta római képviselőjét, akinek ugyancsak Archelaos volt a neve és csak ennyit mondott neki: „Azonnal szállj hajóra, menj el hozzá és haladéktalanul hozd ide elém". Archelaos fölszállt a legelső hajóra s mikor megérke-

zett Judeába, Archelaost éppen lakománál találta barátai társaságában s azonnal közölte vele a császár parancsát és sürgette, hogy minél gyorsabban utazzanak el. Mikor tehát Archelaos Rómába érkezett és Augustus őt is és vádlóit is meghallgatta, azzal büntette meg, hogy elkobozta egész vagyonát és a galliai Vienna városba száműzte.

Mielőtt azonban Archelaos a meghívásra Rómába érkezett volna, barátainak a következő álmát beszélte el: Azt álmodta, hogy tíz kövér és érett búzakalászt fölfaltak az ökrök. Mikor fölébredt, hívatta az álomfejtőket, mert az álmot jelentősnek tartotta. Mivel pedig ezek nem tudtak megegyezni az álom magyarázatában, bizonyos Simon nevű esszénus engedélyt kért, hogy szólhasson és közölte Archelaosszal, hogy az álom kellemetlen változást jelent. Tudniillik az ökrök nyomorúságot jelentenek, hiszen kemény munkában sínylődnek, ezúttal azonban változást is jelentenek, mert a föld, amelyet ők művelnek meg, nem marad mindig ugyanabban az állapotban; a tíz kalász pedig ugyanannyi esztendő jelent, mert a kalász egy nyáron érik meg, ennélfogva közel van Archelaos uralkodásának vége. Simon így magyarázta az álmot és öt nap mulva megérkezett Judeába Archelaos képviselője a császár parancsával, hogy Archelaost Rómába kísérje.

Hasonló dolog történt feleségével, Glaphyrával, Archelaos király leányával is, akinek első férje, mint fentebb említettem, Alexander volt, Herodes fia és Archelaos testvére. Később, mikor Alexandert atyja parancsára kivégezték, feleségül ment Jubához, Libya királyához s mikor ennek halála után özvegyi sorban atyja házában élt, feleségül vette Archelaos, miután addigi feleségét Mariammét eltaszította, mert beleszeretett Glaphyrába. Midőn Archelaos felesége volt, egyszer ezt álmodta: úgy rémlett neki, hogy Alexander mellette állt; ennek annyira megörült, hogy szeretettel megölelte; az azonban panaszkodni kezdett és így beszélt hozzá: Glaphyra, így igazoltad hát a közmondást, hogy az asszonyoknak nem lehet hinni, hiszen mint hajadont jegyeztelek el és vettelek feleségül, gyermekeket szültél nekem és mégis megfeledkeztél szerelmemről s máshoz mentél feleségül. S ezt a szégyent még azzal tetézted, hogy harmadik férjet is választottál s gyalázatos módon megint befurakodtál családomba és testvéremnek, Archelaosnak, mostani férjednek, lettél a felesége. Én azonban mégsem feledkezem meg irántam érzett szerelmedről, hanem megszabadítalak ebből a gyalázatból és megint enyémmé tesz-

lek, mint ahogy előbb is az enyém voltál". Miután ezt az álmot elmondta barátnőinek, néhány nap mulva meghalt.

Úgy gondoltam, hogy ezt is fel kell vennem történelmi művembe, mert éppen királyokról beszéltem, főképpen pedig azért, mert ebből bizonyítékot kovácsolhatunk a lélek halhatatlanságára és az isteni gondviselés munkálkodására. Ha valaki esetleg hihetetlennek találja, legyen meggyőződése szerint; de ne ellenkezzék olyan dologgal, amely az erényre ösztönözheti. Archelaos tartományát bekebelezték Syriába és a császár Quirinius volt konzult küldte oda, hogy elvégezze a syriai vagyonbecslést és értékesítse Archelaos javait.

XVIII. KÖNYV

1. FEJEZET

Quirinius küldetése. Coponius kormányzó. A galileai Judás. A zsidó szekták

Tehát Quirinius római szenátor, aki már valamennyi államhivatalt viselte és magas rangja miatt igen befolyásos ember volt, a császár parancsára néhány kísérőjével Syriába ment, részben hogy törvényszéki tárgyalásokat tartson, részben pedig hogy a vagyonbecslést elvégezze. Vele együtt küldték ki a lovagrendi Coponiust, hogy átvegye Judeában a főhatalmat. Quirinius nemsokára Judeába is elment, amelyet most már egyesített Syriával, hogy elvégezze ott a vagyonbecslést és értékesítse Archelaos javait. A zsidók azonban eleinte hallani sem akartak az összeírás céljára elrendelt vagyonbevallásról, de azért Joázár főpapnak, Boethos fiának rábeszélésére végül mégsem ellenkeztek, hanem az ő utasítására nyugodtan tűrték vagyonuk megbecsülését. Azonban a gaulani Judás, aki Gamala városában született, Szádok farizeussal együtt azzal a hazugsággal izgatta fel a népet, hogy a vagyonbecslés következménye kétségtelenül rabszolgaság lesz, tehát felszólította, hogy védelmezze meg szabadságát, mert most van itt a legjobb alkalom, hogy békességet, biztonságot s még hozzá dicsőséget is szerezzenek. Azonban Isten csak akkor fogja őket megsegíteni, ha elhatározásaikat keményen végre is hajtják és ebben a nagyon fontos ügyben minél hajthatatlanabbul cselekszenek. Az efféle beszédeket nagy tetszéssel fogadták s így a vakmerő lázadás nemsokára óriási arányokat öltött. Ennek a két embernek az izgatása miatt rengeteg szenvedés sujtotta népünket. Egymásután következtek a háborúk és természetes, hogy a zsidók

a folytonos támadások miatt súlyosan szenvedtek. Igazi barátaikat, akik segíthettek volna rajtuk, elvesztették; elszánt rablók zaklatták az országot, a legderekabb férfiakat sorra leöldösték, állítólag a közjóért, a valóságban azonban csak egyéni haszon reményében. Így szüntelenül voltak lázadások, ömlött a polgár vér, és a lakosok abban az igyekezetükben, hogy az ellenpártból senkit se hagyjanak életben, egymást gyilkolták, máskor pedig ellenségeiket öldösték le; az éhinség miatt az elvetemültség a végsőkig fajult, városokat elfoglaltak és feldúltak s végül a lázadásban az ellenség Isten templomát is földig égette. Így aztán a nyugtalankodás és az ősi intézmények megrendülése maguknak a gonosztevőknek is romlásukra vált. Ugyanis Judás és Szádok, akik egy negyedik filozófiai irányzatot alapítottak és máris sok hívet gyüjtöttek maguk köré, már most is a legszörnyűbb zűrzavarba döntötték az államot és olyan tanokat hirdettek, aminőket addig senki sem hallott s ezzel későbbi szerencsétlenségek magvait hintették el. Ezekre szeretnék röviden kitérni, mivel éppen az ifjabb nemzedéket szédítették meg ezek a tanítások és ezzel ásták alá az államot.

A zsidóknál már régóta három filozófiai irány volt, tudniillik az esszénusok, szadduceusok és farizeusok és ámbár a zsidó háborúról írt művem második könyvében erről már beszéltem, röviden most is szeretnék ezekről megemlékezni.

A farizeusok önmegtartóztató életet folytatnak és minden élvezettől tartózkodnak; amit az értelmes megfontolás alapján jónak tartanak, azt cselekszik és egyáltalán kötelességüknek tartják az ész parancsainak engedelmeskedni. Tisztelik az öregeket és nem mernek parancsaikkal ellenkezni. Ha azt állítják, hogy minden előre meghatározott sors szerint történik, azzal még nem akarják elvitatni az emberi akarattól az önrendelkezési jogot, csupán azt tanítják, hogy Isten rendelése szerint a sors hatalma és az emberi értelem együtt működik, úgy hogy mindenki, tetszése szerint, a bűn vagy az erény útjára léphet. Hiszik, hogy a lélek halhatatlan és hogy a túlvilágon jutalmat vagy büntetést kap aszerint, hogy erényes, vagy bűnös volt-e az ember és pedig a bűnösök örök rabságban fognak majd sinylődni, az erényesek pedig hatalmat nyernek, hogy visszatérhessenek az életbe. Tanításaik révén olyan nagy hatással vannak a népre, hogy minden istentiszteleti szertartást, imádságot és áldozatot csak az ő irányításukkal szabad végezni. A városi lakosok azért tanuskodtak ily fényesen tökéletességük mellett, mert az volt a meggyőződésük, hogy ezek az emberek szóval és tettel mindig a legjobbat akarják.

A szadduceusok tanítása szerint a lélek a testtel együtt elpusztul; ezek egyetlen zsinórmértékül a törvényt ismerik el. Tiszteletreméltónak tartják még azt is, ha valaki a saját tanítómestereivel vitába bocsátkozik. Csak kevés embert hódított meg ez a tanítás, de ezek mind nagytekintélyű férfiak. Egyébként semmi jelentős munkát nem végeznek s ha kényszerből hivatalt vállalnak, csak a farizeusokkal együtt teszik, mert a nép különben nem tűrné őket.

Viszont az esszénusok azt tanítják, hogy mindent rá kell bízni Isten akaratára. Hisznek a lélek halhatatlanságában és a legkívánatosabb jónak az igazságot tartják. Ha fogadalmi ajándékokat küldenek is a templomnak, nem mutatnak be áldozatot s azzal mentik ki magukat, hogy nekik sokkal szentebb tisztulási eszközeik vannak. Ezért nem is szabad belépniök a közös szentélybe, tehát külön tartják istentiszteleteiket. Egyébként kiválóan erkölcsösek és csak földműveléssel foglalkoznak. Különösen csodálatraméltó, hogy valamennyien az erényes életre törekszenek, ami a görögöknél és barbároknál teljesen ismeretlen; őket azonban nem rövid ideje, hanem már emberemlékezet óta semmi sem gátolja meg ebben a buzgó törekvésükben; teljes vagyonközösségben élnek és közöttük a gazdag sem élvezhet többet javaiból, mint a szegény. Tanaik szerint több, mint négyezer férfi él. Nem házasodnak, nem tartanak szolgákat; a szolgaságot igazságtalanságnak tartják, a házasságot pedig minden viszálykodás forrásának és így külön-külön élnek és szolgálnak egymásnak. Bevételeik és a földművelésből származó jövedelmeik kezelésére derék embereket választanak, ezek a papok és az ő feladatuk gondoskodni gabonáról és minden táplálékról. Egyébként leginkább hasonlítanak az úgynevezett dákok egyik felekezetéhez és éppen olyan az életmódjuk, mint ezeké.

Most e három irányzat mellé a galileai Judás egy negyediket alapított, amelynek hívei minden egyéb dologban megegyeztek a farizeusokkal, ezenfelül azonban szívósan ragaszkodtak a szabadsághoz és csak Istent ismerték el uruknak és királyuknak. Semmiféle halálnemtől nem rettennek vissza, de rokonaikat és barátaikat is könnyű szívvel meggyilkolják, csak ne kelljen senkit uruknak elismerniök. Mivel makacsságuk általánosan ismeretes, azt hiszem, részletesebben nem kell beszélnem róluk. Nem kell attól tartanom, hogy szavaim nem találnak hitelre; inkább attól félhetek, hogy nem találok megfelelő szavakat hősiességük és állhatatosságuk ecsetelésére. Ez a vakmerőség lázította fel a

tömeget, midőn Gessius Florus kormányzó visszaélt hivatalos hatalmával és oly kétségbeesésbe kergette a népet, hogy elszakadt a rómaiaktól. Ezek a zsidók filozófiai irányzatai.

2. FEJEZET

Herodes és Philippos a császár tiszteletére városokat építenek. A kormányzók és a főpapok névsora. Phraates parthus király halála

Miután Quirinius elkobozta Archelaos vagyonát és végrehajtotta a vagyonbecslést, ami Octavianusnak Antoniuson aratott actiumi győzelme után a harminchetedik évben történt, megfosztotta főpapi méltóságától Jóázárt, — mert a nép ellene fordult, — és Anant, Sethi fiát tette meg főpapnak. Herodes és Philippos elfoglalta a maga tetrarchiáját és mindegyik megszilárdította a maga helyzetét, Herodes megerősítette Sepphorist, Galilea ékességét és elnevezte Diocaesareának; azután fallal vette körül Betharamphthát, amely már várossá növekedett és a császár feleségéről Juliasnak nevezte el. Philippos a Jordán forrásainál lévő Paneas várost újjáépíttette és elnevezte Kaisareának, azután pedig a Genezáreth-tó partján lévő Bethsaida falut városi rangra emelte, lakosokat telepített bele, ellátta anyagi eszközökkel és a császár leányának nevéről ugyancsak Juliasnak nevezte el.

Coponius kormányzósága alatt, aki — mint említettem, — Quiriniusszal együtt érkezett meg, a következő eset történt. A kovásztalan kenyerek ünnepén, amelyet pászkának nevezünk, a papok éjfél után rendszerint kinyitják a templom kapuit. Ezuttal alighogy ezt megtették, néhány samariai, akik titokban belopództak Jeruzsálembe, emberi csontokat szórtak el a templom területén és a csarnokokban. Ezért ellentétben az ünnepi szokással, kénytelenek voltak megtiltani a belépést a templomba és ezentúl jobban őriztetni. Coponius nemsokára visszatért Rómába és a kormányzóságban Marcus Ambibulus lett az utóda; ennek a hivataloskodása idején halt meg Salome, Herodes király húga. Végrendeletében a császár feleségére, Juliára hagyta Jámnia várost és egész kerületét, továbbá a síkságon épült Phaselis és Archelais várost, ahol rengeteg pompás gyümölcsű datolyapálma tenyészett. Az utána következő kormányzó Annius Rufus volt; az

ő kormányzósága idején halt meg hetvenkétéves korában Augustus, a második római császár, miután ötvenhét évet, hat hónapot és két napot uralkodott, még pedig tizennégy évet Antoniusszal együtt. Augustus utóda feleségének, Juliának a fia, Tiberius Nero lett, mint harmadik római császár. Ez Annius Rufus utódjául Valerius Gratust küldte kormányzóul Judeába, aki letette hivataláról Anan főpapot és Phabi fiát, Izmaelt, tette meg főpapnak, de nemsokára ezt is letette méltóságáról és a főpapságot Eleázárra, Anan főpap fiára ruházta. Egy esztendő mulva Eleázárt is letette és Kamith fiát, Simont ültette helyébe. Alig egy év mulva ennek József lett az utóda, akit Kajafásnak is neveztek. Gratus tizenegy évig volt Judea kormányzója; ekkor visszatért Rómába és Pontius Pilatus lett az utódja.

Mivel Herodes tetrarcha őszinte baráti érzelmekkel viseltetett Tiberius iránt, a Genezáreth-tó partján, Galilea legszebb részében, várost épített, amelyet az ő nevéről Tiberiasnak nevezett el. Nem messze ettől a várostól meleg források vannak egy Ammathus nevű helység közelében. Tiberiast egyébként szedett-vedett népség lakta, sok galileai is, sok kényszertelepes, akiket erőszakkal telepített oda, köztük előkelőbb embereket is. Úgy is gyarapította a lakosságot, hogy mindenütt összeszedte a szegény embereket, s olyanokat is, akikről azt sem tudták bizonyosan, hogy szabad emberek-e; elhalmozta őket kiváltságokkal és minden jóval, de azzal a feltétellel, hogy a városból nem szabad elköltözniök; saját költségén házat építtetett nekik, földet adott, mert tudta, hogy zsidó törvények és hagyományok szerint nem volt szabad ott lakniok; ugyanis, hogy Tiberiast fölépíthessék, a területről sok síremléket eltávolítottak, már pedig törvényünk az ilyen helyek lakóit hétnapi időtartamra tisztátalanoknak nyilvánítja.

Ebben az időben meghalt Phraates parthus király, akit fia, Phraatakes gyilkolt meg és pedig a következő okból: Phraates, akinek már törvényes gyermekei voltak, együtt élt egy itáliai rabszolgalánnyal, akinek Thesmusa volt a neve; ezt a lányt egyéb ajándékokkal együtt Julius Caesartól kapta. Előbb csak mellékfelesége volt, de azután annyira lenyügözte szépsége, hogy bizonyos idő mulva, miután Phraatakes nevű fiát megszülte, feleségének nyilvánította és minden asszonyánál többre becsülte. Minden szava parancs volt a királynak s ezért a parthus trónt minden áron meg akarta szerezni a fiának, de hamarosan látta, hogy tervét nem tudja megvalósítani, ha nem teszi el az útból Phraates törvényes fiait. Tehát rávette férjét, hogy

törvényes fiait küldje Rómába túszokul s mivel a király Thesmusa kéréseit nem igen tudta megtagadni, az ifjakat csakugyan Rómába vitték. Azonban Phraatakes, akit most már egyedül neveltek az uralkodásra, nemsokára túlságosan hosszúnak találta, hogy kivárja atyja halálát. Ennélfogva meggyilkolta Phraatest, még pedig anyja segítségével, akivel — úgy rebesgették — tiltott viszonyt is folytatott. Azonban mindkét gaztette miatt meggyűlölték s még mielőtt valóban hatalomra jutott volna, lázadó alattvalói — akik a vérfertőzést még nagyobb bűnnek tartották, mint az atyagyilkosságot — elűzték országából, úgy hogy hamarosan el is pusztult. A parthus előkelők egyértelműen azon a véleményen voltak, hogy az országot nem lehet király nélkül kormányozni, a királynak azonban Arsakes családjából kell származnia. Más nemzetségből való királyt azért tartottak elfogadhatatlannak, mert az ország az ilyesmik miatt már sokat szenvedett, különösen a legutóbbi időben az itáliai nőszemély és fia miatt. Tehát követek útján meghívták Orodest, aki ugyan királyi nemzetségből származott, azonban embertelen kegyetlensége s ellenszenves és szenvedélyes természete miatt alattvalói hamarosan meggyűlölték. Ezért összeesküvésnek esett áldozatul; egyesek állítása szerint egy lakomán, ahol a parthusok mindig fegyveresen szoktak megjelenni, más feltevés szerint vadászaton meggyilkolták. Most Rómába küldtek követeket és a túszul ott hagyott királyfiak közül az egyiket királyul kérték; ekkor hazaküldték Vononest, mert a testvérek közül rá esett a választás. Ez abban reménykedett, hogy szerencsés lesz uralkodása, mert a trónt a világ két leghatalmasabb birodalma ajánlotta fel neki: saját országa és a római birodalom. Azonban a barbár parthusok érzülete hamarosan megváltozott, hiszen természetüknél fogva álnokok és állhatatlanok. Ugyanis kijelentették: sérti méltóságukat, hogy idegen hatalom szolgájának engedelmeskedjenek — mert így nevezték a túszul visszatartott királyfit — és szégyennek tartották, hogy királlyá tették, hiszen nem szabályszerű háborúban, hanem — ami sokkal rosszabb — szégyelletes békében kényszerítették őt rájuk. Ezért hamarosan Artabanost hívták meg a trónra, aki Mediában uralkodott és az Arsakes-nemzetségből származott. Ez elfogadta a meghívást és meg is jelent hadseregével. Vonones megindult ellene s mivel kezdetben a parthusok még hozzá húztak, Artabanos vereséget szenvedett és a mediai hegyekbe menekült. Azonban nemsokára nagy hadsereget gyüjtött, újra megtámadta Vononest és annyira

tönkreverte, hogy az mindössze néhány lovas kíséretében kénytelen volt Seleukiába menekülni. Artabanos a teljesen fejvesztett és menekülő barbárok javarészét felkoncolta és azután megindult Ktesiphonba. Így lett a parthusok királya. Vonones Armeniába menekült, de hogy trónigényeit érvényesítse, rögtön követeket küldött Rómába. Tiberius azonban elutasította, részben gyáva megfutamodása, részben pedig a parthus király fenyegető magatartása miatt, mert ez követeivel megüzente, hogy azonnal megindítja a háborút. Vonones más úton-módon nem juthatott trónra, mert a Niphates-hegység tövében lakó hatalmas armeniai törzsfőnökök szövetkeztek Artabanosszal, tehát Silanus szíriai kormányzó védelmébe helyezte magát. Tekintettel római műveltségére, a kormányzó ott, Syriában maga mellé vette, Artabanos pedig egyik fiának, Orodesnek adományozta Armeniát.

Ekkor halt meg Antiochos, Kommagene királya is. Halála után viszály tört ki a nép és a nemesség közt, úgy hogy mindkét fél követeket küldött Rómába. A nemesség azt követelte, hogy a hagyomány szerint tovább is királyok uralkodjanak fölötte. Ezért a szenátus határozatával Germanicust keletre küldték, hogy a viszályt elintézze, azonban ott már leselkedett rá végzete, mert miután a keleti viszályt elintézte, Piso megmérgeztette, mint ahogy az máshol olvasható.

3. FEJEZET

A zsidók lázadása Pontius Pilatus ellen. Jézus Krisztus. A zsidók helyzete Rómában

Pilatus judeai helytartó hadseregét Kaisareából téli szállásra Jeruzsálembe vezette. Hogy megmutassa, mennyire megveti a zsidó törvényeket, a hadi jelvényeket, amelyeket a császár képmásai díszítettek, bevitette a városba, ámbár törvényünk mindennemű képmás készítését tiltja. Ebből az okból a régebbi kormányzók a hadi jelvényeket mindig efféle díszek nélkül vitették, mikor a csapatok bevonultak a városba. Pilatus volt az első, aki a nép tudta nélkül, éjnek idején ezeket a képmásokat Jeruzsálembe behozatta és felállíttatta. Mikor a nép a dologról tudomást szerzett, seregestül Kaisareába tódult és napokig ostromolta Pilatust kéréseivel, hogy vitesse máshová a képmásokat.

Pilatus azonban erre nem volt hajlandó, mert ezt a császár megsértésének tekintette. Mikor azonban a nép szüntelenül tovább zaklatta, a hetedik napon titokban felfegyverezte katonáit és felment a cirkuszban felállított emelvényre, amely mögött elrejtette fegyvereseit. Mivel a zsidók megint tovább ostromolták, jelt adott a katonáknak, hogy kerítsék be őket s azzal fenyegetődzött, hogy valamennyiüket lemészároltatja, ha nem hagyják abba a zajongást és nem mennek haza. De a zsidók földre vetették magukat, lemeztelenítették nyakukat és kijelentették, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy eltűrjenek olyasmit, ami ellenkezik törvényeik bölcs parancsaival. Pilatus megcsodálta szívós ragaszkodásukat törvényeikhez, tehát a képmásokat Jeruzsálemből azonnal visszavitette Kaisareába.

Pilatus a Jeruzsálemtől kétszáz stadionnyira levő forrás vizét be akarta vezetni a városba s elhatározta, hogy a templom pénzét fordítja erre a célra. A zsidók azonban felháborodtak a vízvezetéképítés miatt s ezer meg ezer ember csődült össze és hangos kiáltozással könyörögtek, hogy tegyen le szándékáról s közben — mint az ilyen szedett-vedett népség közt történni szokott — néhány szitkozódás és sértés is elhangzott ellene. Pilatus tehát zsidó ruhába öltöztette egyik erős szakaszának katonáit, akik ruhájuk alatt korbácsot vittek magukkal s kiküldte őket, hogy fogják körül a zsidókat, maga pedig oszlásra szólította fel a népet. De midőn a zsidók erre szidalmakkal feleltek, megadta a katonáknak az előre megbeszélt jelet és ezek a lázongókat, de velük együtt a békés embereket is sokkal vadabbul ütlegelték, mint ahogy Pilatus parancsolta. A zsidók mégsem tágítottak s mivel fegyvertelenül álltak szemben a fegyveresekkel, sokan elpusztultak közülük, sokat pedig sebesülten kellett elvinni. Így nyomták el a lázadást.

Ebben az időben élt Jézus, ez a bölcs ember, ha ugyan szabad őt embernek neveznünk. Ugyanis csodákat művelt és tanította az embereket, akik szívesen hallgatják az igazságot és sok zsidót és sok görögöt megnyert. Ő volt a Krisztus. És ámbár főembereink följelentésére Pilatus keresztrefeszíttette, most is hívek maradtak hozzá azok, akik addig szerették. Mert harmadnap feltámadt és megjelent közöttük, mint ahogy Istentől küldött próféták ezt és sok más csodálatos dolgot előre megjövendöltek felőle. S még ma is megvan a keresztények felekezete, amely róla vette a nevét.

És ugyanebben az időben más csapás sujtotta a zsidókat és Rómában az Isis-templomban is felháborító és gyalázatos ese-

mények történtek. Mielőtt folytatnám a zsidók sorsának elbeszélését, előbb az Isis-templomban történt esetet akarom elmondani. Élt Rómában egy előkelő származású, erényekkel ékes, gazdag és igen szép asszony, Paulina; bár éppen abban a korban volt, amikor az asszonyok különösen élvezetre vágyók, ő éppenséggel tiszta és erényes életet élt. Férje, Saturninus, minden tekintetben méltó párja volt. Decius Mundus, tekintélyes lovag, szerelemre lobbant az asszony iránt, de hiábavaló volt minden igyekezete, hogy pazar ajándékokkal meghódítsa; végre szenvedélyében odáig ragadtatta magát, hogy kétszázezer drachmát ígért neki, ha egyetlenegy éjszakát vele tölt. De mikor az asszony ezt az ajánlatot is visszautasította, a férfi annyira elkeseredett szerelmében, hogy legokosabbnak tartotta, ha Paulina ridegsége miatt éhhalálra kárhoztatja magát és nyomban hozzá is fogott szándéka megvalósításához. Volt egy atyjától örökölt felszabadított rabszolgalánya, Ide nevű, mindenféle cselszövések mestere. Ennek sehogysem tetszett a fiatalember halálos elhatározása, hiszen a vak is láthatta, hogy napról napra sorvadozik. Bement tehát hozzá, megvigasztalta és azzal a reménnyel kecsegtette, hogy ő majd kimesterkedi találkozását Paulinával. Midőn Mundus örömmel felfigyelt szavaira, a leány kijelentette, hogy mindössze ötvenezer drachmára van szüksége és hálójába keríti az asszonyt. Miután így felbiztatta a fiatalembert és megkapta a kívánt összeget, más módszert alkalmazott, mint Mundus, hiszen az asszony sokkal erényesebb volt, hogysem pénzzel meg lehetett volna szédíteni; tudta, hogy Paulina lelkes híve Isis tiszteletének, tehát ilyesmit eszelt ki: elment az Isis-papokhoz, biztosította őket jószándékáról és bizonyságul húszezer drachmát mindjárt lefizetett és ugyanennyit igért nekik, ha a terv sikerült; ezután közölte velük a fiatalember szerelmét és megkérte őket, tegyenek meg minden tőlük telhetőt kívánsága teljesítésére. A papokat elkábította az arany, mindent megigértek és a legidősebb el is ment Paulinához; miután bebocsátották, engedélyt kért, hogy négyszemközt beszélhessen vele. Paulina tehát így fogadta és ez elmondta, hogy őt Anubis isten küldte, aki szerelmes belé; az ő parancsára jött ide. Az asszony örömmel hallotta szavait és hozzátartozói előtt eldicsekedett, mily nagy megtiszteltetésben részesítette őt Anubis. Férjének bejelentette, hogy Anubis isten meghívta lakomára és ágyába. Férje beleegyezett, hiszen jól ismerte felesége szemérmetességét. Paulina tehát elment a templomba s midőn a vacsora után elérkezett a lefekvés ideje, az egyik pap bezárta a kaput és

a szentélyben eloltotta a lámpákat; Mundus, aki már előre elrejtőzött ott, bejött az asszonyhoz és egész éjjel élvezte ölelését, mert az asszony Anubis istennek hitte őt. Mundus, mielőtt felébredtek volna azok a papok, akik semmit sem tudtak a tervről, kiosont, Paulina pedig kora hajnalban visszatért férjéhez, elmondta neki Anubis isten megjelenését és hozzátartozói előtt is eldicsekedett, mily nagy megtiszteltetésben volt része. Ezek részben hitetlenkedve hallották az elbeszélést, részben pedig kifejezték csodálkozásukat, hogy ily nemes és erényes asszony ilyesmire adja a fejét. Az eset után harmadnapra találkozott vele Mundus és így szólt hozzá: „Paulina, kétszázezer drachmát megtakarítottál nekem, ami pedig a tied lehetett volna s te mégis kielégítetted gerjedelmemet. Egyáltalán nem bánt, hogy sértő szavakkal illetted azt, akit Mundusnak hívnak, inkább nagy gyönyörűség volt nekem, hogy Anubis neve alatt élvezhettem a gyönyörűséget.“ Ennyit mondott s távozott, az asszony pedig, mikor így tudomást szerzett aljasságáról, megszaggatta ruháját, elmondta férjének, milyen szégyen esett rajta és könyörögve kérte, hogy legyen segítségére. Férje az egész esetet bejelentette a császárnak. Tiberius gondos vizsgálatot indított s végül a papokat is és Idét is, aki a gyalázatos tervet kieszelte és az asszony szerencsétlenségének oka volt, keresztrefeszíttette. Azután leromboltatta a templomot és Isis szobrát a Tiberisbe dobatta. Mundust száműzte és ezt a büntetést elegendőnek is tartotta, hiszen a szerelem sodorta bűnbe. Ez a története annak a szörnyűségnek, amellyel az Isis-papok meggyalázták templomukat. Most pedig, mint fentebb ígértem, rátérek annak a csapásnak az elbeszélésére, amely a Rómában lakó zsidókat sujtotta ebben az időben.

Volt egy zsidó férfiú, aki elmenekült hazájából, mert vádat emeltek ellene a törvény megszegése miatt és attól tartott, hogy súlyos büntetést kap, annál inkább, mert különben is gonosz ember volt. Ez akkoriban Rómában lakott, a mózesi törvény magyarázójának adta ki magát és összeállt három más magafajta emberrel. Ezek négyen aztán rávettek egy Fulvia nevű előkelő asszonyt — aki a zsidó hitre tért és éppen tőlük kapott oktatást a törvényben —, hogy bíbort és aranyat küldjön Jeruzsálembe a templom számára; ezeket át is vették, de a maguk javára értékesítették, hiszen már eredetileg is erre a célra zsarolták ki. Fulvia férje, Saturninus, felesége unszolására bejelentette az esetet Tiberiusnak, akivel jóbarátságban volt, mire

a császár megparancsolta, hogy minden zsidót ki kell űzni Rómából; a konzulok ezenfelül összeszedtek közülük négyezer embert, besorozták őket katonának és elküldték Sardinia szigetére. A legtöbben azonban törvényükre hivatkoztak és vonakodtak katonai szolgálatot teljesíteni, ezért azután súlyos büntetésben részesültek. Így történt, hogy négy ember aljassága miatt a zsidókat kiűzték a városból.

4. FEJEZET

A szamaritánusok fellázadnak, de sokat megölnek közülük. Pilatust bevádolják Vitelliusnál. Vitellius Judeában és a parthusoknál

Közben a szamaritánusok föllázadtak, mert felbujtotta őket egy ember, akinek könnyen állt a hazugság és minden eszköz jó volt arra, hogy megnyerje a nép kegyét. Felszólította a népet, vonuljon ki vele a Garizim hegyre, amelyet a szamaritánusok szent hegynek tartanak; megígérte, hogy ott majd megmutatja a szent edényeket, amelyeket Mózes ott elásott. A szamaritánusok hitelt adtak szavainak, fegyvert ragadtak, Tirathana falunál összegyülekeztek és egyre több ember csatlakozott hozzájuk, hogy minél nagyobb tömegben vonuljanak fel a hegyre. Pilatus azonban megelőzte őket és gyalogsággal és lovassággal megszállta az utat, amelyen végig kellett menniök. Serege megtámadta a lázadókat, sokat levágott közülük, a többit megszalasztotta, sokat foglyul ejtett s ezek közül Pilatus a legelőkelőbbeket és a legtekintélyesebbeket kivégeztette.

Miután a lázadást leverték, a samariai tanács követeket küldött Vitelliushoz, Syria konzulviselt helytartójához, hogy panaszt emeljen Pilatus ellen a szamaritánusok lemészárlása miatt. Hangoztatták: nem azért gyülekeztek össze Tirathanában, hogy a rómaiak ellen fellázadjanak, hanem csak azért, hogy Pilatus erőszakoskodásaitól megmeneküljenek. Erre Vitellius barátját, Marcellust nevezte ki Judea helytartójának s megparancsolta Pilatusnak, hogy térjen vissza Rómába és ott védekezzék a császár előtt a samariaiak vádjai ellen. Pilatus tehát tízévi judeai kormányzósága után Rómába utazott, hogy eleget tegyen Vitellius utasításának, amellyel nem mert ellenkezni. De mielőtt Rómába érkezett volna, meghalt Tiberius.

Vitellius erre Judeába indult és éppen akkor érkezett Jeruzsálembe, amikor az úgynevezett pászka ünnepet ülték. Mivel a zsidók fényes fogadtatásban részesítették, a jeruzsálemieknek örök időkre elengedte az eladott termények árából fizetett tizedeket és megengedte a papoknak, hogy a főpap öltözetét és egyéb díszruháit ismét a templomban őrizhessék, mint régebben. Ezeket a tárgyakat ugyanis akkoriban az úgynevezett Antonius-várban őrizték, még pedig a következő okból: bizonyos Hyrcanus, a sok ilyen nevű főpap közül az első, a templom szomszédságában tornyot építtetett; itt töltötte legtöbb idejét és itt helyezte el az őrizetében lévő főpapi ruházatot is, — amelyet csak neki volt szabad viselnie, — valahányszor polgári ruhában kiment a városba. Ugyanígy tettek fiai és unokái is. Midőn Herodes lett a király, ezt a kedvező fekvésű tornyot nagy költséggel kiépíttette és barátjának Antoniusnak nevéről Antonius-várnak nevezte el. Tovább is ebben őriztette a főpapi ruhát, úgy ahogy ott találta, mert abban a meggyőződésben volt, hogy a nép nem fogja követelni ennek a hagyománynak a megváltoztatását. Herodes példáját követte fia és utóda Archelaos is, s mikor a rómaiak birtokukba vették ennek az országát, ott találták a főpapi ruházatot, amelyet kőládában őriztek, még pedig a papok és a kincstárosok pecsétjével lezártan, s előtte a várparancsnok köteles volt mindennap mécsest gyujtani. Ünnep előtt hét nappal a várkapitány átadta a ruhát a papoknak, azután megtisztították és úgy használta a főpap; az ünnepet követő napon ismét visszatették ládájába, ahol addig volt. Így történt ez évente a három ünnepen és a böjtnapon. Vitellius megengedte, hogy ősi hagyományaink szerint itt őrizhessük tovább is a ruhát és parancsot adott a várkapitánynak, hogy ne is érdeklődjék, hol őrzik a ruhát és mikor használják. Ezzel a rendelkezésével kivívta a nép helyeslését. Azután letette hivataláról József főpapot, akinek másik neve Kajafás volt és Anan főpap fiát, Jónatást, tette meg főpapnak s megint visszatért Antiochiába.

Eközben Tiberius írásban parancsot adott Vitelliusnak, hogy kössön barátságot Artabanos parthus királlyal. Tudniillik félt tőle, mert nagyon ellenségesen viselkedett, Arméniát máris megszállta és félős volt, hogy még nagyobb károkat okoz a birodalomnak. Őszinte barátságában azonban csak akkor volt hajlandó hinni, ha túszokat ad és pedig elsőnek a fiát. Tiberius ugyanakkor, mikor ezt a levelet írta Vitelliusnak, megpróbálta rávenni az iberek és albanok királyait, hogy támadják meg Artabanost. Ezek ugyan nem voltak hajlandók erre, azonban ráuszították az

alánokat Artabanosra s megengedték nekik, hogy átvonuljanak országukon és a Kaspi szorosokon. Ennek az lett a következménye, hogy a parthusok megint elvesztették Armeniát, országukban pedig tombolt a háború, legjobb harcosaik elestek, az ellenség tűzzel-vassal pusztította az országot és sokezer harcossal együtt a király fia is elesett a csatában. Vitelliusnak majdnem sikerült Artabanost rokonai és barátai megvesztegetésével eltenni láb alól. Ez azonban felismerte a mindenfelől leselkedő veszedelmet, látta, hogy mindenki meg van vesztegetve, aki hívének vallotta magát és csak színlelte a hűséget, hogy azután adandó alkalommal átmenjen azokhoz, akik már előbb elpártoltak: ennélfogva jobbnak látta az északi satrapiákba menekülni. Ott azután a daha és a saka törzsekből nagy hadsereget gyüjtött, leverte ellenségeit és ismét megszilárdította uralmát.

Tiberius, mikor minderről értesült, elhatározta, hogy Artabanosszal szövetséget köt. Felszólításának Artabanos készségesen engedett és az Eufrát mellett találkozott Vitelliusszal. A folyón hidat vertek és a híd közepén találkoztak egymással, testőreik kíséretében. Miután a megkötendő szövetségi szerződésben megegyeztek, Herodes tetrarcha, a híd közepén nagy költséggel sátort veretett és megvendégelte őket. Nem sokkal utóbb Artabanos elküldte Tiberiushoz túszul fiát, Dareiost, rengeteg ajándékkal; volt ezek között egy Eleázár nevű zsidó származású hétkönyöknyi magas ember, akit roppant termete miatt Óriásnak neveztek. Ezután Vitellius visszatért Antiochiába, Artabanos pedig Babylonba ment. Herodes az első akart lenni, aki hírül adja a császárnak, hogy a kívánt túszokat kiadták, tehát követeket küldött hozzá levéllel, amelyben oly pontosan közölt mindent, hogy a kormányzónak már semmit sem kellett jelentenie. De mikor mégis elküldte ő is jelentését és a császár azt válaszolta, hogy már mindent tud Herodes leveléből, Vitellius igen felháborodott és ezt sokkal nagyobb sértésnek érezte, mint amilyen valóban volt. Mégis visszafojtotta haragját mindaddig, amíg Gaius nem lett a római császár.

Közben meghalt Philippos is, Herodes testvére, Tiberius uralkodásának huszadik évében, miután harminchat évig kormányozta Trachonitist, Gaulanitist és Batanaiát. Jóságosan és békésen uralkodott alattvalóin és egész életét országában töltötte el. Valahányszor kiment házából, mindig csak néhány kiválasztott emberét vitte magával s egyúttal maga után hordoztatta trónját is, mikor ítélkezett. Ha találkozott valakivel, akinek segítségre és

támogatásra volt szüksége, rögtön felállíttatta a trónt, azonnal vizsgálatot tartott, megbüntette a vétkeseket és felmentette azokat, akiket ártatlanul megvádoltak. Juliasban halt meg és abban a sírboltban temették el, amelyet még életében építtetett magának. Mivel nem voltak gyermekei, Tiberius lefoglalta országát és Syria tartományhoz csatolta, azonban a tetrarchia jövedelmeit összegyüjtette és továbbra is az országban kezeltette.

5. FEJEZET

Herodes tetrarcha hadat üzen az arab királynak. Keresztelő János halála. Vitellius Jeruzsálemben. Nagy Herodes utódai

Ebben az időben Aretas, Petrea királya és Herodes között viszálykodás tört ki, még pedig a következő okból: Herodes tetrarcha feleségül vette Aretas leányát és már régen együtt élt vele. Midőn Rómába utazott, mostohatestvérénél, Herodesnél, Simon főpap leányának fiánál szállt meg. Itt oly forró szerelemre lobbant ennek felesége, Herodias iránt, — aki testvérüknek, Aristobulosnak a leánya és Nagy Agrippa testvére volt, — hogy rögtön elhatározta: feleségül veszi. Herodias is beleegyezett ebbe és így megállapodtak, hogy mihelyt Rómából hazatér, az asszony beköltözik házába, azzal a feltétellel, hogy ő viszont Aretas leányát eltaszítja. Herodes ezt meg is ígérte és tovább utazott Rómába. Miután elintézte függő ügyeit és hazatért, felesége, — aki tudomást szerzett Herodiassal történt megállapodásáról, — megkérte, hogy küldje őt Machairosba, abba a várba, amely Herodes és Aretas országa közt éppen a határon van, de nem árulta el, hogy mi ezzel a szándéka. Herodes teljesítette kívánságát és még csak nem is sejtette, hogy az asszony tud szándékáról, pedig ez már előbb üzent Machairosba, amely akkor atyjának a fennhatósága alatt állt. Mikor megérkezett, a vár parancsnoka már mindent előkészített továbbutazására, tehát azonnal el is indult Arábiába; a várparancsnokok szinte kézről-kézre adták egymásnak, úgy hogy igen gyorsan atyjához érkezett, akivel közölte Herodes tervét. Erre kitört köztük az ellenségeskedés, amit csak súlyosbított a Gamala-terület határainak megállapítása körül ugyanekkor kitört viszály; miután mind a két uralkodó összegyüjtötte haderejét, megkezdődött a háború, de egyik sem állt személyesen serege élére, hanem hadvezéreiket küldték el. Mindjárt az első összecsapásban elpusztult Herodes egész hadserege, mivel elárulta

néhány szökevény, akik Philippos tetrarchiájából jöttek és Herodes seregében teljesítettek katonai szolgálatot. Herodes erről azonnal levélben értesítette Tiberiust, aki felháborodott Aretas békeszegésén s megparancsolta Vitelliusnak, hogy haddal támadja meg az arab uralkodót és vagy elevenen hozza elébe bilincsbeverve, vagy pedig küldje el neki a fejét. Ezt a parancsot adta Tiberius a szíriai kormányzónak.

Némely zsidó azon az állásponton volt, hogy Herodes hadseregének pusztulását Isten haragjának kell tulajdonítani, mert így sujtotta őt a megérdemelt büntetéssel János meggyilkolásáért, akit Keresztelőnek neveznek. Ugyanis Herodes kivégeztette ezt a jó embert, aki a zsidókat arra oktatta, hogy tökéletességre törekedjenek, legyenek igazságosak egymás iránt, jámborak Isten iránt és így keresztelkedjenek meg. Hirdette, hogy így kedvesen fogadja Isten a keresztelést, mert célja csak a test megszentelése, nem pedig a bűnök kiengesztelése; tudniillik a lélek akkor már előbb megtisztult az igaz élet révén. Seregestül tódultak hozzá az emberek és nagyon szívesen hallgatták ezeket a beszédeket; ezért Herodes attól tartott, hogy ennek a férfiúnak a tekintélye, akire úgy látszik mindenki hallgatott, a népet még majd lázadásba kergeti; ennélfogva jobbnak tartotta még idejében eltenni őt láb alól, mintsem hogy valami fordulat következzék be és akkor bánkódjék majd, amikor már itt a veszedelem. Ilyenféle gyanú miatt tehát Herodes bilincsbe verette Jánost, az imént említett Machairos várába vitette és ott kivégeztette. Amint említettem, a zsidók meggyőződése szerint halála volt az oka annak, hogy Herodes hadserege elpusztult, mert Isten haragjában ezzel a büntetéssel sujtotta őt.

Vitellius tehát háborúra készült Aretas ellen, összevont két nehézfegyverzetű légiót a hozzátartozó könnyűfegyverzetűekkel és a szövetséges királyoktól küldött lovassággal együtt, megindult Petra ellen és mindenekelőtt Ptolemaisba jutott. Mikor azonban innen hadseregével át akart vonulni Judeán, az ország főemberei elébe jöttek s kérték, ne menjen ezen az úton, mert törvényeik tiltják, hogy keresztülvigyék az országon azokat a képmásokat, amelyekből nagyon sok volt az ő hadijeleiken. Vitellius engedett kérésüknek, megváltoztatta szándékát, hadseregével a nagy síkságon át vonult és Herodes tetrarchával és főembereivel Jeruzsálembe ment, hogy ott áldozatot mutasson be Istennek, mivel éppen közeledett a zsidók ősi ünnepe. Midőn odaérkezett, a zsidók hódolattal fogadták; három napig tartózkodott Jeruzsá-

lemben s ezalatt letette méltóságáról Jónatás főpapot és testvérét Theophilost nevezte ki főpapnak. Midőn negyednap levelet kapott Rómából, amely Tiberius halálát jelentette, a népet azonnal feleskette Gaiusra. Ezután hadseregét visszahívta és téli szállásra küldte, mivel Gaius uralomrajutásával nem volt már felhatalmazása a háború folytatására. Egyébként Aretas, miután értesült Vitellius felvonulásáról, madárjóslatot tartott és kihirdette, hogy Vitellius hadserege semmi esetre sem érheti el Petrát, mert egy vezér hamarosan meghal: vagy az, aki parancsot adott a háborúra, vagy az, aki ennek utasítására a háborút megindította, vagy pedig az, aki ellen a hadsereg harcba indult. Ezután Vitellius visszaindult Antiochiába. Aristobulos fia, Agrippa pedig már egy évvel Tiberius halála előtt Rómába utazott, hogy mihelyt alkalma nyílik rá, tárgyalásokat kezdjen a császárral. Itt szeretnék kissé részletesebben szólni Herodes családjáról, részben azért, mert tagjainak nagyon fontos szerepük volt a történelemben, részben pedig mert bizonyságul szolgálhatnak arra, hogy jámbor istenfélelem nélkül sem a sok utód, sem pedig egyéb más emberi hatalom nem ér semmit, hiszen nem egészen száz esztendő alatt Herodes sok-sok utóda majdnem mind elpusztult; azonban erről nem is szólván, hányatott sorsuk ismerete az egész emberiségnek csak javára válhat, különösen pedig ennek a nagyon is csodálatraméltó Agrippának a története, aki visszavonult élet után mindenkinek nagy meglepetésére elnyerte a királyi méltóságot. Erről ugyan már előbb is beszéltem, most azonban részletesebben akarok szólni róla.

Nagy Herodesnak Mariammetől, Hyrcanus leányától két leánya született; ezek közül az egyiket, Salampsiot, Fázaelhez, Herodes öccsének Fázaelnek fiához, a másikat, Kyprost, ugyancsak unokatestvéréhez, Antipatroshoz, Herodes unokaöccséhez, Salome fiához adta feleségül. Fázaelnek és Salampsionak öt gyermeke született: Antipatros, Herodes, Alexander, Alexandra és Kypros. Ez az utóbbi Aristobulos fiának, Agrippának lett a felesége, Alexandra pedig Timios előkelő kyprosi férfiúhoz ment feleségül, és mint az ő felesége gyermektelenül halt meg. Kyprosnak Agrippától három leánya született: Berenike, Mariamme és Drusilla, továbbá két fia, Agrippa és Drusus; ez az utóbbi még kisgyermek korában meghalt. Atyjuknak Agrippának volt még két testvére, Herodes és Aristobulos; ez a három volt az a fiú, akik Berenikének, Kostobar és Herodes húga, Salome leányának Aristobulosszal, Nagy Herodes fiával kötött házasságából születtek. Mind

a hárman korán árvaságra jutottak, mert atyjukat testvérével, Alexanderrel együtt, mint fent elmondtam, Herodes kivégeztette. Midőn felnőttek, megházasodtak, és pedig ez a Herodes, Agrippa testvére, Mariammét vette feleségül, akinek anyja Olympias volt, Herodes egyik leánya, atyja pedig József, Herodes öccsének, Józsefnek a fia. Ettől a Mariammétől született Herodesnek Aristobulos nevű fia. Agrippa harmadik testvére, akinek ugyancsak Aristobulos volt a neve, Jotapét, Sampsigeram emesai király leányát vette feleségül és tőle egy süket leánykája született, aki ugyancsak a Jotape nevet kapta. Ezek voltak az utódai férfiágon. A három testvér húga, Herodias, Nagy Herodesnek és Mariamménak, Simon főpap leányának fiához, Herodeshez ment feleségül; egy leányuk született, Salome s ennek születése után az asszony elvált férjétől és az ősi törvények megsértésével Herodeshez, Galilea tetrarchájához és férje mostohatestvéréhez ment feleségül. Leánya, Salome először Philippos trachonitisi tetrarchának, Herodes fiának volt a felesége s ettől nem született gyermeke; miután férje meghalt, feleségül ment Aristobuloshoz, Agrippa testvérének, Herodesnek fiához és házasságukból három fiú született: Herodes, Agrippa és Aristobulos. Ez volt tehát Fázael és Salampsio nemzetsége. Kyprosnak Mariamme másik leányának Antipatrostól ugyancsak Kypros nevű leánya született, aki feleségül ment Alexas fiához, Alexas Helkiáshoz s ettől ugyancsak Kypros nevű leánykája született. Herodes és Alexander, Antipatros két testvére, utódok nélkül halt meg. Alexandernek, Herodes király fiának, akit atyja kivégeztetett, Archelaos kappadokiai király leányától két fia született, Alexander és Tigranes. Tigranes mint Armenia királya halt meg, mikor Rómában éppen valami vád ellen igazolta magát; gyermeke nem maradt. De testvérének, Alexandernek, volt egy fia, akit nagybátyjáról Tigranesnek neveztek; ennek Nero Armenia királyságát adományozta. Egy fia született, Alexander, aki Jotapét, Antiochos kommagenei király leányát vette feleségül; őt Vespasianus a kilikiai Issos királyává tette. Egyébként Alexander egész nemzetsége már ifjúkorában elpártolt a zsidó szokásoktól és görög módon élt. Herodes többi leánya gyermektelenül halt meg. Mivel azonban Herodes nevezett utódai még életben voltak, mikor Nagy Agrippa uralomra jutott, és azoknak a származásrendjét már föntebb említettem, most már csak azt kell elmondanom, mi lett Agrippa sorsa, hogyan emelkedett ki belőle és hogyan jutott a legnagyobb hatalomra és méltóságra.

6. FEJEZET

Agrippa Rómába megy Tiberius császárhoz. A császár bilincsbe vereti, de Tiberius halála után Gaius szabadon bocsátja és Philippos tetrarchiájába királlyá nevezi ki

Kevéssel Herodes halála előtt Agrippa, aki Rómában tartózkodott és Tiberius császár fiával, Drusussal jóbarátságban élt és ugyancsak barátságot kötött Antoniával, az idősebb Drusus feleségével is, akit anyja, Berenike, nagyon tisztelt és az ő révén szerette volna a fiát magas méltóságra juttatni. Agrippa tehát, aki fejedelmi módon bőkezű és tékozló természetű volt; amíg anyja élt, fékezte szenvedélyét, nehogy Berenikét megharagítsa. De alighogy anyja meghalt és ő a maga ura lett, vagyonát eszeveszetten kezdte pazarolni, részben tékozló életmódjával, részben pedig mértéktelen bőkezűségével. Különösen pompás ajándékokkal halmozta el a császár szabadonbocsátott rabszolgáit, mert így akarta biztosítani magának támogatásukat. Ilyen életmód mellett anyagi eszközei hamarosan kimerültek, úgy hogy Rómában nem maradhatott tovább; Tiberius pedig nemrég meghalt fia barátainak megtiltotta, hogy megjelenjenek előtte, nehogy, ha látja őket, fölébredjen benne fia emléke és ennek következtében gyásza kiújuljon.

Ebben a kínos helyzetben Agrippa nem tehetett egyebet: visszahajózott Judeába. Nagyon keserves hangulatban volt, mert egész pénzét elvesztette, és semmije sem maradt, hogy hitelezőit kifizethesse, pedig ezek sokan voltak és minden lépését figyelték, nehogy megszökjék előlük. Mikor már teljesen tanácstalan volt és szégyellte is magát eddigi életmódja miatt, az idumeai Malatha várába ment, azzal a szándékkal, hogy öngyilkos lesz. Azonban felesége, Kypros leleplezte szándékát és minden elképzelhető módon igyekezett eltéríteni tervétől. Írt testvérének, Herodiasnak, Herodes tetrarcha feleségének; közölte vele Agrippa szándékát és azt is, hogy miféle kényszerűség hajtotta erre és tekintettel rokonságukra, kérte, hogy segítsen rajta s férjét is nyerje meg, különösen mivel ő maga is minden tőle telhetőt megtesz, amint láthatja, hogy férjét talpraállítsa, ámbár nagyon is híjával van az anyagi eszközöknek. Herodias és Herodes tehát magukhoz hivatták Agrippát, Tiberiast jelölték ki lakóhelyéül, bizonyos járadékot rendeltek neki s ezenfelül megtették a város vásárfelügyelőjének. Azonban Herodes jóindulata, ámbár az ed-

digi sem volt kielégítő támogatás, nem sokáig maradt meg. Ugyanis Tyrusban egy lakoma alkalmával részeg fejjel összevesztek és Herodes szemére vetette Agrippának, hogy koldus és rászorult az ő segítségére. Agrippa úgy érezte, hogy ezt a sértést nem tűrheti és ezért elment Flaccus volt konzulhoz, Syria akkori helytartójához, akivel már Rómában igen jó barátságban volt.

Flaccus szívesen fogadta és ámbár ott volt testvére, Aristobulos is, akivel feszült viszonyban volt, ez egyáltalán nem tartotta vissza a prokonzult attól, hogy mindkettőt egyformán illő tiszteletben ne részesítse. Aristobulos azonban nem tudta hosszabb időre visszafojtani Agrippa iránt érzett gyűlöletét és nem nyugodott, amíg Flaccust fel nem izgatta ellene: erre pedig a következő eset adott alkalmat: a damaskusiak és a sidoniak közt határvillongás tört ki és ezt Flaccusnak kellett eldöntenie; mivel a damaskusiak tudták, hogy Agrippa nagy befolyással van rá, közbenjárását kérték és ennek fejében nagy összeg pénzt ígértek neki. Agrippa csakugyan minden követ megmozgatott, hogy a damaskusiak ügyét támogassa; azonban Aristobulos, akinek tudomására jutott, hogy nagy összeg pénzt ígértek neki, bepanaszolta testvérét emiatt Flaccusnál. És mivel feljelentését a vizsgálat adatai igazolták, Flaccus megszakította a barátságot Agrippával, aki ekként megint a legnagyobb nyomorba jutott és elment Ptolemaisba; mivel pedig itt semmi módja sem volt a megélhetésre, elhatározta, hogy Itáliába utazik. Ehhez azonban nem volt pénze, tehát megbízta egykori rabszolgáját, Marsyast, kövessen el mindent és szerezzen kölcsönt neki. Marsyas megkérte Protost, — Agrippa anyjának, Berenikének szabadonbocsátott rabszolgáját, akit Bereniké végrendeletileg Antoniára hagyott — hogy kötelezvény és az ő jótállása ellenében adjon kölcsön pénzt Agrippának. Mivel azonban Protosnak kifogása volt Agrippa ellen, mert ez egy pénzkölcsönt nem fizetett vissza, Marsyastól 20.000 attikai drachmára szóló kötelezvényt követelt, holott 2500 drachmával kevesebbet adott neki; be kellett érnie ezzel, mert más megoldást nem tudott. Miután tehát Agrippa megkapta a pénzt, Anthedonba ment és ott tengerre akart szállni. Ezt azonban megtudta Herennius Capito, Jámnia parancsnoka és azonnal katonákat küldött oda, hogy behajtsanak Agrippától 300.000 sestertiust, mert ezzel az összeggel még előbbi római tartózkodása óta adósa volt a császári kincstárnak. Így Agrippa kénytelen volt ott maradni. Úgy tett tehát, mintha teljesíteni akarná a fizetési meghagyást, azonban éjjel elvágta a hajóköteleket és Alexandriába ment és Alexander fővámbérlőtől 200.000 sestertiust kért kölcsön. Ez ugyan vona-

kodott neki magának hitelezni ezt az összeget, azonban hajlandó volt kölcsönadni Kyprosnak, mert bámulta ennek az asszonynak férje iránti szerelmét és egyéb kitűnő tulajdonságait. Kypros tehát vállalta a kezességet, Alexander pedig azonnal kifizetett Alexandriában öt talentumot és megígérte, hogy a többit mindjárt megérkezésük után átadja Dikaiarchiában, mert félt, hogy Agrippa elpocsékolja a pénzt. Erre Kypros elbúcsúzott férjétől, aki hamarosan elutazott Itáliába, ő maga gyermekeivel visszatért Judeába.

Agrippa, mihelyt Puteoliba érkezett, levelet írt Tiberius császárnak, aki akkor Capreae szigetén élt: közölte vele, hogy megérkezett, tisztelegni akar előtte s engedélyt kért, hogy Capreaeba mehessen. Tiberius igen udvariasan s teljes jóindulattal válaszolt neki és kifejezte örömét, hogy Capreaeban láthatja. Midőn Agrippa megérkezett, oly nagy tisztelettel fogadták és oly fényesen megvendégelték, ahogy csak a levél alapján remélhette. Másnap azonban megkapta a császár Herennius Capito írásbeli jelentését, hogy Agrippa 300.000 sestertiust kért kölcsön, de az esedékesség napján nem fizette vissza s mikor ő figyelmeztette a visszafizetésre, megszökött fejedelemségéből s most nem is remélheti, hogy behajtja rajta ezt az összeget. Miután a császár elolvasta ezt a levelet, nagyon megharagudott s megtiltotta, hogy Agrippa belépjen palotájába mindaddig, míg adósságát meg nem fizette. Ezt azonban egy cseppet sem hozta zavarba a császár haragja, hanem Antoniától, Germanicusnak és a későbbi Claudius császárnak anyjától 300.000 sestertiust kért kölcsön, hogy el ne veszítse Tiberius barátságát. Antonia odaadta a pénzt, részben anyjának, Berenikének az emléke kedvéért — mert ez a két asszony nagyon szerette egymást —, részben pedig azért, mert Agrippa Claudiusszal együtt nevelkedett. Miután megfizette adósságát, helyreállt a jóviszony közte és Tiberius között, sőt a császár még unokáját is rábízta, hogy sétáin kísérgesse. Hálából Antonia szívességéért Agrippa különös gonddal foglalkozott Gaiusszal, aki Antonia unokája volt és akit mindenki nagyon szeretett, mert általában atyja is közkedvelt volt. Volt akkor az udvarnál még egy samariai ember, a császár felszabadított rabszolgája; ettől Agrippa 1,000.000 sestertiust kért kölcsön, megfizette adósságát Antoniának, a többit pedig arra fordította, hogy mindenféle pazarlással megnyerje Gaius jóindulatát, úgy hogy hamarosan nagyot nőtt a szemében.

Miután Agrippa egyre bizalmasabb viszonyba került Gaius-

szal és egyszer kikocsizott vele, Tiberiusról kezdtek beszélgetni. Mivel kettesben voltak, Agrippa hangoztatta azt a kívánságát, hogy bárcsak Tiberius minél előbb átadná helyét Gaiusnak, aki sokkal méltóbb az uralkodásra. Ezt meghallotta Agrippa szabadon bocsátott rabszolgája, Eutychos, aki a lovakat hajtotta, de egyelőre hallgatott róla. Később Agrippa megvádolta Eutychost, hogy ellopta egyik ruháját, ami csakugyan igaz is volt. Eutychos megszökött, de elfogták és a városparancsnok, Piso elé vezették, aki megkérdezte, miért szökött meg. A fogoly azt felelte, hogy egy titkot kellene bejelentenie a császárnak, ami az élete biztonságára vonatkozik. A parancsnok tehát megbilincseltette és elküldte Capreaebe, ahol Tiberius, szokása szerint, börtönben tartotta; hiszen minden más királynál vagy zsarnoknál tunyább ember volt. Így például a követségeket gyakran jócskán megvárakoztatta és a kormányzók és helytartók helyébe, hacsak meg nem haltak, nem egykönnyen nevezett ki újakat. Ezért történt, hogy a foglyokat is gyakran hosszú ideig ott hagyta a börtönben, mielőtt kihallgatta volna őket. Mikor főemberei egyszer azt kérdezték tőle, miért halogat mindent egyik napról a másikra, azt felelte, hogy a követségeket azért szokta megvárakoztatni, nehogy, ha gyorsan elbocsátja őket, hamarosan megint újak jöjjenek és így ő kénytelen legyen folytonosan a fogadásukkal és elintézésükkel fáradni. A kormányzói állásokban lehetőleg sokáig meghagyta azokat, akiket kinevezett, hogy legalább egy okuk legyen jól bánni alattvalóikkal. Mert mihelyt az ember hatalomhoz jut, nyomban hajlandó lesz a kapzsiságra és ha valaki a hivatalát nem hosszú, hanem csak rövid időre kapja meg és nem tudja, mikor veszik el tőle, annál jobban kitör rabló ösztöne. Ha valaki hosszú ideig tölthet be ilyen hivatalt, miután eleget összeharácsolt, hamarosan beleún a zsarolásba és abbahagyja, de ha túlságosan gyorsan bekövetkezik a változás, akkor a tisztviselők már nem érik be az alattvalók vagyonával sem, mert korai visszahívásuk esetén nem marad annyi idejük, hogy rabló ösztöneiket teljesen kielégíthessék, mint elődeik. Erre a következő példát mondta el: „Egy sebesült a földön feküdt s rengeteg légy telepedett sebeire. Véletlenül arra haladt egy ember, megsajnálta s mivel látta, hogy gyöngeségében nem tudja elhajtani a legyeket, oda lépett hozzá és elkezdte a legyeket elhessegetni. A sebesült azonban arra kérte, hogy hagyja abba s mikor amaz megkérdezte, miért nem akar megszabadulni kínjaitól, ezt felelte: Te még

nagyobb fájdalmat okozol nekem, ha elkergeted a legyeket; mert ezek már jóllaktak véremmel s már nem kínoznak úgy, mint eleinte és nem okoznak akkora fájdalmat. De ha ezeket elkergeted és más, éhes legyek jönnek, akkor azok, mivel már egészen kimerültem, halálra gyötörnek." Aztán azzal folytatta Tiberius, hogy azért nem küld sűrű egymásutánban tisztviselőket alattvalói nyakára, akiket már amúgyis agyonzaklattak, nehogy legyek módjára kiszívják a vérüket, mert az elnyomók természetes kapzsiságán felül még ott volna állandó rettegésük is, hogy esetleg hamarosan lehetetlenné válik ily kellemes módon megtollasodniok. Tiberiusnak ezt a felfogását igazolta eljárása is, mert 22 éves uralkodása alatt a zsidókhoz csak két helytartót küldött, mégpedig Gratust és utódját, Pilatust. De nemcsak a zsidóknál járt el így, hanem valamennyi alattvalóinál. A foglyokat is azért hallgatta ki mindig csak jó későn, amint mondta, nehogy a gyors kivégzés révén kiszabaduljanak börtönükből, amit gaztettükért igazán nem érdemelnek meg; mert csak hadd fokozza gyötrő bizonytalanságukat a hosszú börtönbüntetés.

Ez volt az oka, hogy Eutychost sem vezették elé kihallgatásra, hanem a börtönben hagyták. Bizonyos idő mulva Tiberius Capreaeből Tusculanumba ment, amely kb. 100 stadionnyira van Rómától. És most Agrippa arra kérte Antoniát: járjon közbe, hogy Eutychost végre kihallgassák az ellene emelt vádak ügyében. Tiberius ugyanis nagyrabecsülte Antoniát, részben mert rokona volt, testvérének, Drususnak a felesége, részben pedig erényes élete miatt, mert ámbár fiatal volt, mégis özvegy maradt, hiába biztatta Augustus, hogy kössön második házasságot és életmódja miatt sem érhette semmiféle vád. Ezenfelül egy nagy szívességgel különös hálára kötelezte Tiberiust. Ugyanis Seianus — férjének jóbarátja és mint a testőrség parancsnoka, annak a kornak leghatalmasabb embere — összeesküvést szervezett, melyben sok szenátor vett részt, szabadonbocsátott rabszolgáival együtt, sőt az összeesküvők a hadsereget is megnyerték. Az összeesküvés már meglehetősen elharapódzott és Seianus merénylete sikerült volna, ha Antonia elszántan és érett megfontolás után meg nem hiúsítja Seianus aljas tervét. Ugyanis mihelyt értesült a Tiberius ellen szőtt összeesküvésről, mindent részletesen megírt neki, átadta a levelet leghívebb rabszolgájának, Pallasnak és elküldte Tiberiusnak Capreaeba. Erre az értesülésre a császár Seianust és az összeesküvés részeseit mind

kivégeztette, Antoniát pedig még többre becsülte ezentúl és teljes bizalmával tüntette ki. Most tehát Antonia arra kérte Tiberiust, hallgassa ki Eutychost; erre a császár így felelt: „Ha Eutychos vallomása Agrippa állítólagos kijelentésére vonatkozólag hazugság, akkor elveszi méltó büntetését; ha azonban a kínvallatásban vallomása igaznak bizonyul, akkor vigyázzon Agrippa, nehogy őt érje az a büntetés, amelyet a szabadon bocsátott rabszolgának szántam.“ Mikor Antonia közölte ezeket a szavakat Agrippával, ez annál nyomatékosabban kérte, hogy vizsgálják ki az ügyet s mivel folyton ezzel a kéréssel ostromolta, Antonia végre az első kínálkozó alkalommal, midőn Tiberius Agrippa és unokája, Gaius kíséretében ebéd után kikocsizott, a kocsi mellé szegődött, egy darabig mellette ment és kérte a császárt, vezettesse elő Eutychost és hallgassa ki. Erre Tiberius így felelt: „Az istenek a tanuim, hogy nem önként, hanem csak a te kérésedre teszem meg azt, amit most megteszek.“ Ennyit mondott és parancsot adott Macrónak, Seianus utódjának, hogy vezettesse elő Eutychost. Ez rögtön meg is történt és Tiberius megkérdezte, miféle váddal illeti azt a férfiút, akitől a szabadságát nyerte. Eutychos így felelt: „Egyszer Gaius és Agrippa kikocsizott, uram és én előttük ültem. És miután mindenféléről beszélgettek, Agrippa így szólt Gaiushoz: Bárcsak eljönne már a nap, amikor ez az öregember befejezné életét és téged jelölne ki a birodalom urának, mert unokája, Tiberius, egyáltalán nem árthat nekünk, ha elteszed láb alól és akkor az egész világ boldog lenne, én pedig különösen.“ Tiberius hihetőnek tartotta ezt a vallomást s mivel régi neheztelése is fölébredt Agrippa ellen — mert ez parancsa ellenére nem unokájával, Drusus fiával, Tiberiussal kötött barátságot, hanem ezt elhanyagolta és csak Gaiusszal barátkozott — Macróhoz fordult és odaszólt: „Macro, bilincseld meg!“ Mivel Macro részben nem értette, hogy Tiberius kit akar meglincselni, részben lehetetlennek tartotta, hogy Agrippa ellen ilyesmire határozza magát, várt, míg esetleg jobban megérti a császár parancsát. Később Tiberius a cirkuszban sétálgatott s mikor ott látta Agrippát, felkiáltott: „Ezt bilincseld meg, Macro, mondtam!“ Mikor ez megkérdezte, hogy kit, a császár így felelt: „Agrippát“. Erre ez elkezdett könyörögni, emlékeztette fiára, akivel együtt nevelkedett és Tiberiusra, akinek ő volt a nevelője. De mindez semmit sem használt, hanem azonmód a bíborruhájában bilincsbe verték és elvitték. Az étkezéshez csak igen kevés bort kapott s mivel még

hozzá nagyon meleg volt, roppant szomjúság gyötörte s végül annyira szenvedett, hogy egészen rosszul érezte magát. Ekkor megpillantotta Gaius egyik szolgáját, akinek Thaumastos volt a neve és éppen egy korsó vizet vitt; megkérte hát, hogy adjon innia. A szolga odanyujtotta a korsót, s Agrippa miután ivott, ezt mondta neki: „Nem bánod meg, rabszolga, hogy ezt a szívességet tetted nekem. Mihelyt megszabadultam bilincseimből, első gondom lesz, hogy kieszközlöm Gaiustól felszabadításodat, mert most mikor rab vagyok, ugyanolyan készségesen kiszolgáltál engem, mint régebben, mikor még szabadon éltem". Ez később csakugyan így is történt és Agrippa le is rótta neki háláját; mert mikor királlyá lett, elkérte Thaumastost az időközben császárrá lett Gaiustól, felszabadította s megtette vagyona intézőjévé, halálos ágyán pedig ráhagyta fiára, Agrippára és Berenikére, a leányára, ugyanabban a tisztségben; és ebben a hivatalában halt meg öreg korában. De mindez csak később történt.

Egyszer Agrippa több fogolytársával együtt bilincsbe verve a palota előtt álldogált és bánatában az egyik fához támaszkodott. Erre a fára rászállt egy madár, amelyet a rómaiak Bubonak, vagyis bagolynak neveznek. Midőn az egyik germán rab meglátta a madarat, megkérdezte a katonától, ki az a bíborruhás fogoly. S mikor megtudta, hogy ez Agrippa, Judeából származik és ott az ország főemberei közé tartozik, a germán megkérte a katonát, akivel össze volt bilincselve, jöjjön kissé közelebb Agrippához, mert szeretne vele beszélni; tudniillik érdeklődni akar hazájának helyzete felől. Miután tehát odamentek, tolmács útján így beszélt hozzá: „Fiatalember, bizonyára sorsod hirtelen fordulása szomorít el, mert ily súlyos szerencsétlenséget zúdított rád. Talán el sem fogod hinni szavaimat, amelyekkel azt hirdetem neked; mit határozott az isteni gondviselés, hogy megszabadítson nyomorúságodból. Én azonban a magam isteneit és ennek az országnak az isteneit, akiknek akaratából rabságba jutottunk, tanúkul hívom, hogy azt, amit mondani fogok, nem azért mondom, mert kedvem telik a fecsegésben, nem is azért, hogy hiú reménykedéssel vígasztaljalak. Mert ha a jós téved, akkor az ilyen jövendölések rendszerint sokkal nagyobb fájdalmat okoznak, mintha meg sem hallgatta volna őket az ember. Én azonban életem kockáztatásával is fontosnak tartottam jelenteni, hogy az istenek milyen jövőt szántak neked. Tudniillik feltétlenül bekövetkezik, hogy hamarosan megszabadulsz bilincseidtől, azután pedig nagy dicsőségre és hatalomra jutsz és mindazok, akik most sajnálkoznak

sorsodon, boldognak fognak téged magasztalni, s boldog halált is érsz és hatalmadat gyermekeid öröklik. Ha pedig ezt a madarat újra látod, arról tudd meg, hogy öt nap alatt meg kell halnod. Isten éppen azért küldte neked ezt a madarat, hogy előre jelezze, hogy mindez meg fog történni. Es mivel engem jóstehetséggel áldott meg, helytelennek tartottam, hogy eltitkoljam előtted a jövőt. Ha tehát bizonyos vagy jövendő szerencsédben, akkor tekintsd semmiségnek mostani szenvedésedet. Ha pedig egykor csakugyan részed lesz ebben a szerencsében, akkor gondolj ránk is, hogy megszabadulhassunk ebből a mostani nyomorúságunkból." A germánnak ezt a jóslatát akkor Agrippa nevetségesnek találta, később azonban eleget csodálkozott rajta. Antonia, akit nagyon lehangolt Agrippa szomorú sorsa, most nem tartotta helyénvalónak, hogy közbenjárjon érte Tiberiusnál, hiszen tudta, hogy ez mily engesztelhetetlen. Azonban Macrónál sikerült keresztülvinnie, hogy csupa jóindulatú és értelmes emberből válogatták össze a katonákat, akik őrizték és a századosokat, akik az őrség parancsnokai voltak s így megengedték neki, hogy naponta fürödhessék, hogy szabadonbocsátott rabszolgái és barátai meglátogathassák és hogy néhány egyéb könnyítést is élvezhessen. Így történt, hogy barátja, Silas, továbbá rabszolgái, Marsyas és Stoicheus szabadon bejárhattak hozzá, ételeket hoztak neki, amiket nagyon szeretett és általában mindenben segítségére voltak. Szőnyegeket is hoztak, mintha el akarnák adni s a katonák segítségével és Macro beleegyezésével éjjelre alája terítették; így folyt ez hat hónapig. Ez volt Agrippa helyzete.

Midőn Tiberius visszatért Capreaeba, betegeskedni kezdett és betegsége hamarosan annyira rosszabbodott, hogy már nem is reménykedett felgyógyulásában; meghagyta tehát legkedvesebb volt szolgájának, Euodosnak, hogy hívja be gyermekeit, mert halála előtt még szólni akar hozzájuk. Édes gyermekei ugyan már nem voltak, mert egyetlen fia, Drusus meghalt, de élt ennek a fia Tiberius, akinek Gemellus volt a másik neve, továbbá Gaius, testvérének Germanicusnak a fia, nagy műveltségű ifjú, akit atyja Germanicus érdemeiért a nép nagyon szeretett. Ugyanis atyját a nép rendkívül tisztelte, mert jellemes, barátságos és jóindulatú ember volt és magas állásában sem akart kiválni a hétköznapi emberek közül. Ezért nemcsak a nép és a szenátus becsülte nagyra, hanem az idegen népek is, amelyek a rómaiak alattvalói voltak, mert némelyiket lenyűgözte szeretetreméltó egyéniségével, mások meg kiváló tulajdonságainak puszta hírére is megszerették. Midőn meghalt, az egész birodalom meggyászolta, még pedig

nem holmi hazug hivatalos tiszteletadással, hanem valóban őszinte szomorúsággal siratták a gyászesetet; mivel mindenki úgy érezte, hogy halálával őt érte veszteség. Ezért a fiát is az egész nép szerette, különösen a katonák ragaszkodtak hozzá annyira, hogy szívesen vállalták volna a halált is, ha ezzel az uralomra segíthetik.

Miután Tiberius kiadta a parancsot Euodosnak, hogy másnap korán reggel vezesse hozzá gyermekéit, imádkozott isteneihez: adjanak jelt és mutassák meg, ki legyen az utóda. Ugyan szerette volna unokájára hagyni az uralmat, de inkább megbízott abban a jelben, amelyet esetleg az istenek küldenek, mint a maga akaratában. Tehát azt tűzte ki jósjelnek, hogy az lesz az utódja, aki másnap elsőnek lép be hozzá. Miután erre elhatározta magát, unokája nevelőjének megüzente, hogy az ifjút hajnalban hozza be hozzá, abban a reményben, hogy az istenség majd ennek juttatja a trónt. Azonban egészen másképp történt, mint ahogy gondolta. Mikor felvirradt, meghagyta Euodosnak, hogy vezesse be azt az ifjút, aki elsőnek érkezik; Euodos tehát kiment és Gaiust találta az előszobában, — ugyanis Tiberius még nem érkezett meg, mert későn kapta meg reggelijét — s mivel Euodos nem ismerte urának szándékát, így szólt hozzá: „Atyád látni kíván", — és ezzel bevezette. Midőn Tiberius megpillantotta Gaiust, nyomban felismerte az istenség akaratát, amellyel szemben a saját hatalma semmivé zsugorodott, mivel most már nem tudta érvényesíteni akaratát. Igen kesergett önmagán, hogy ez a régi kedves óhaja nem teljesülhetett és unokáján, Tiberiuson, aki most nem csupán a trónöröklést veszítette el, hanem már az élete is veszedelemben forog, mert hatalmasabbaktól függ majd a biztonsága, akik bizonyára nem tűrik őt maguk mellett. Ugyanis a rokonság, — így töprenkedett magában, — ebben keveset segíthet rajta, mert az uralkodó majd retteg tőle és gyűlöli, részben azért, mert a császárságnak ő a legközelebbi várományosa, részben pedig mert ő maga is bizonyára belekeveredik a császár elleni áskálódásokba, akár a maga biztonsága érdekében, akár pedig azért, mert mindenáron uralkodni szeretne. Tiberius nagyon sokat adott a jósjelekre és sokkal inkább ezek szerint igazodott egész életében, mint bárki más, aki hitt az ilyesmiben. Így egy ízben, mikor látta, hogy Galba bejött hozzá, bizalmas embereinek azt mondta, hogy ez az az ember, aki egyszer majd a rómaiak császára lesz. Mivel tehát minden más uralkodónál inkább hitt mindenben, amit előjelnek lehetett tartani, mert az ilyesmik már több ízben beváltak, tehát a kormányzásban is ilyenekhez igazodott.

Ezért nagyon bántotta az, ami történt, valósággal leverte a fájdalom, mintha legalább is meggyilkolták volna unokáját és önmagát vádolta, mert a jövő miatti túlságos aggódásában előjelhez folyamodott, holott nyugodtan befejezhette volna életét, ha nem kiváncsiskodott volna a jövendő felől. Most azonban gyötri az a gondolat, hogy halálos ágyán előre kell látnia azt a sok szenvedést, ami szeretteire vár. De bármennyire fájt neki, hogy más lesz az utódja, mint akit kívánt, mégis így beszélt Gaiushoz, igaz, hogy kissé kelletlenül: „Fiam, ámbár Tiberius vér szerint közelebb áll hozzám, mint te, saját elhatározásomból és az istenek jóváhagyásával mégis rád ruházom a római császári hatalmat. Kérve kérlek, ne feledkezzél meg soha jóságomról, amellyel erre a magas méltóságra emeltelek, sem pedig arról, hogy rokona vagy Tiberiusnak, inkább gondolj arra, hogy én az istenek tudtával és akaratával részesítelek ebben a jótéteményben és viszonozd szeretetemet azzal, hogy Tiberiusról, aki rokonod, gondoskodol. Ezenfelül fontold meg, hogy Tiberius, amíg él, hatalmas védelmet jelent személyes biztonságod és uralmad szempontjából, viszont halála végzetes lehet rád nézve. Veszélyes dolog egyedül viselni ilyen súlyos terhet és az istenek nem hagyják büntetlenül, ha igazságtalan cselekedetekkel megsérted a törvényt, amely pedig megszabja a helyes magatartást". Így beszélt Tiberius, de Gaiust nem tudta meggyőzni; megígérte ugyan, hogy kívánsága szerint fog cselekedni, de alighogy uralomra jutott, azonnal megölette Tiberiust, mint ahogy nagyapja sejtette. De nem sokkal utóbb maga is összeesküvés áldozata lett.

Tiberius néhány nappal azután, hogy Gaiust kinevezte utódjának, meghalt, huszonkét évi, öthónapi és háromnapi uralkodás után. Gaius volt a negyedik római császár. Tiberius halálának híre a rómaiak körében általános örömet keltett, azonban alig mertek hinni benne, nem mintha nem kívánták volna szívből, — hiszen aranyat adtak volna ezért a hírért, csak igaz legyen, — hanem mert attól tartottak, hogy ha a hír nem bizonyul igaznak, elhamarkodottan adnának kifejezést örömüknek, ezért aztán bevádolnák, majd kivégeznék őket. Hiszen Tiberius irtózatosan meggyötörte a római főnemességet; mert lépten-nyomon haragra lobbant és az indulatain akkor sem tudott uralkodni, ha semmi észszerű ok nem volt rá. Természeténél fogva hajlamos volt a kegyetlenkedésre, úgy hogy még a legcsekélyebb tévedéseket is halállal büntette. Bármily szívesen hallották tehát a rómaiak halála hírét, nem nyilváníthatták ezt az örömüket, mert féltek, hogy ha tévedésnek bizonyul a hír, pórul járhatnak. Azonban Tiberius halálának

hírére Marsyas, Agrippa felszabadított rabszolgája, lóhalálában a fogolyhoz rohant, hogy megvigye neki az örömhírt. Mikor odaért, Agrippa éppen a fürdőbe ment, tehát héber nyelven odasúgta neki: „Az oroszlán halott". Agrippa nagyon jól megértette, mit jelentenek ezek a szavak és nagy örömmel így felelt Marsyasnak: „Ezt a jó hírt, valamint egyéb szolgálataidat is bőségesen meghálálom, csak igaznak bizonyuljon". Midőn a százados, az Agrippa őrzésével megbízott szakasz parancsnoka észrevette, mily sebbel-lobbal itt termett Marsyas és mennyire örült Agrippa a szavainak, mindjárt gondolta, hogy valami fontos dologról lehet szó és ezért megkérdezte, miről beszélgettek. Azok először kertelték, de mikor a százados nem tágított, Agrippa — aki máris barátságot kötött vele — rögtön mindent megmondott neki. Erre a százados éppen úgy megörült, mint Agrippa és megvendégelte őt. Miközben vígan lakmároztak és már jó sokat ittak, egyszerre csak bejött valaki azzal a hírrel, hogy Tiberius él még és néhány nap mulva visszatér Rómába. Erre a hírre a százados szörnyen megrémült, mert a fejébe kerülhetett volna, hogy a császár halálának hírére a foglyával lakomázott; izgalmában lerántotta Agrippát a kerevetről és rárivallt: „Azt hiszed, büntetlenül bolonddá tehetsz a császár halálának hírével és hogy ezért az arcátlanságért nem felelsz majd a fejeddel?" És ezekkel a szavakkal megint megbilincseltette a foglyot, akiről előbb levétette a bilincseket és megkettőztette őrségét. Így azután Agrippának szomorú volt az éjszakája. Másnap azonban az egész városban híre ment Tiberius halálának és már senki sem félt tovább terjeszteni, sőt imitt-amott már hálaáldozatokat is mutattak be. Nemsokára megérkeztek Gaius levelei is: egyik a szenátushoz, ebben bejelentette Tiberius halálát és a maga trónraléptét, a másik pedig a városparancsnokkal, Pisóval közölte ugyanezeket s még ezenfelül azt a parancsot, hogy Agrippát a katonai börtönből vezessék abba a házba, amelyben fogsága előtt lakott és ott éljen háborítatlanul. Még most is fogoly volt ugyan, azonban kedve szerint élhetett, mivel kíméletesen bántak vele. Miután Gaius Rómába érkezett Tiberius holttestével és ott az ősi szokások szerint nagy pompával eltemettette, még aznap szabadon akarta bocsátani Agrippát; Antonia azonban lebeszélte róla, még pedig nem azért, mintha gyűlölte volna a foglyot, hanem inkább azért, mert féltette Gaius becsületét; tudniillik nem akarta, hogy olyan látszata legyen a dolognak, mintha Gaius örülne Tiberius halálának, ha azonnal szabadlábra helyezik azt az Agrippát, akit elődje börtönbe záratott. Néhány nap mulva mégis a palotába hivatta őt Gaius, meg-

nyiratta és új ruhát adatott rá, azután pedig koronát tett a fejére, kinevezte Philippos, továbbá Lysanias egykori tetrarchiájának királyává és a vaslánc helyett ugyanolyan súlyú aranylánccal ajándékozta meg; a Judeában állomásozó lovasság főparancsnokává pedig Marullust nevezte ki.

Gaius császár uralkodásának második évében Agrippa engedélyt kért, hogy visszatérhessen országába, hogy ott rendet teremtsen és megígérte, hogy ha mindent rendbe hozott, visszatér Gaiushoz. A császár megadta neki az engedélyt és így Agrippa elindult hazájába, ahol mindenki nagy meglepetésére királyként jelent meg és mindazoknak, akik előbbi nyomorúságával összehasonlították mostani szerencséjét, bizonyságot tett arról, mily nagy a sors hatalma. Egyesek boldognak magasztalták, mert reményeiben nem csalatkozott, mások pedig szinte el sem akarták hinni a történteket.

7. FEJEZET

Herodes tetrarcha számüzetése

Herodias, Agrippa testvére és a másik Herodesnek, Galilea és Perea tetrarchájának felesége, megirígyelte bátyja szerencséjét s azt, hogy még nagyobb hatalomra jutott, mint az ő férje, továbbá, hogy most olyan nagy tiszteletben áll és ilyen fényben tért vissza, holott előbb menekülnie kellett és adósságait sem fizette ki: ez a változás bántotta és bosszantotta és különösen akkor nem tudta eltitkolni irígységét, mikor királyi pompában látta a nép sorfala közt kocsizni, hanem egyre ösztökélte férjét: utazzék Rómába s ő is szerezze meg ezt a méltóságot; megmondta, hogy az élet elviselhetetlen számára, mert Agrippa királyi méltóságban tért vissza, holott az atyjától kivégzett Aristobulos fia s azelőtt olyan nyomorúságban élt, hogy idegeneknek kellett őt eltartaniok s hitelezőitől való rettegésében kénytelen volt hajón megszökni, viszont Herodes királynak a fia és származása miatt sokkal több joga van a trónra és íme alacsonyabb rangú emberként él. „Herodes, — így folytatta az asszony, — eddig egyáltalán nem törődtél vele, hogy rangodon alul élsz, hát legalább most igyekezzél megszerezni a téged megillető méltóságot és ne engedd, hogy föléd emeljenek olyan embert, aki nem átallotta a te pénzeddel hencegni. Ne tűrd, hogy szegénységében hatalmasabb legyen, mint mi, akik dúsgazdagok vagyunk és szégyeld magad, hogy háttérbe kell szorulnod olyasvalaki mö-

gött, aki tegnap és tegnapelőtt még a te könyörületességedből élt. Menjünk Rómába s ne sajnáljuk sem a fáradságot, sem az ezüstöt, sem az aranyat, mert bizonyára többet ér mindezt a királyság megszerzésére fordítani, mint felhalmozni."

Herodes ugyan eleinte ellenkezett a tervvel, mert szerette a nyugalmat és félt Róma forgatagától és megpróbálta feleségét is kijózanítani. De minél jobban ellenkezett, az asszony annál jobban nógatta és biztatta: mozgasson meg minden követ, hogy királlyá lehessen. Nem is nyugodott addig, amíg Herodest, akarata ellenére is, beleegyezésre nem kényszerítette; hiszen nem egykönnyen húzhatta ki magát abból, amit az asszony egyszer elhatározott. Tehát nem kímélte a költséget, tőle telhetőleg fényesen felkészült az útra s aztán Herodias kíséretében Rómába hajózott. Agrippa azonban, aki értesült szándékáról és készülődéséről, maga is útnak indult és mikor megtudta, hogy elutaztak, egyik szabadonbocsátott rabszolgáját, Fortunatust, Rómába küldte a császárhoz ajándékokkal és levéllel, amely vádat tartalmazott Herodes ellen, és amelyet alkalmilag még szóbeli közlésekkel kellett kiegészítenie. Fortunatus a sarkában járt Herodesnek és mivel szerencsésen hajózott, alig valamivel utána érkezett meg, úgy hogy mire Herodes kihallgatást kapott Gaiusnál, ő is odaérkezett és átnyujthatta a levelet. Mindketten Dikaiarchiában értek partot és a császárt Baiae campaniai városkában találták, mintegy öt stadionnyira Dikaiarchiától. Ott vannak a császárok pompás nyaralói; a császárok, mikor ezeket berendezték, mindig igyekeztek fényben és pompában túltenni elődeiken. Meleg források is vannak itt, amelyek a földből fakadnak és részben arra jók, hogy a betegeket gyógyítsák, részben pedig kellemes fürdőzésre alkalmasak. Gaius tehát azalatt, míg Herodessel beszélgetett, akit előbb fogadott, egyúttal Agrippa levelét is elolvasta, amelyben azzal vádolta Herodest, hogy valamint régebben Seianusszal szövetkezett Tiberius ellen, úgy most Artabanosszal szőtt összeesküvést Gaius ellen. Ennek a vádnak bizonyitékául azt hozta fel, hogy Herodes fegyvertáraiban 70.000 ember fölfegyverzésére elegendő fegyver van. Gaius elcsodálkozott ezen az adaton és megkérdezte Herodestől, vajjon csakugyan van-e ennyi fegyvere. Herodes elismerte, hogy csakugyan ennyi fegyvere van, hiszen nem mondhatott mást, hacsak nem akart hazudni. Gaius most már kénytelen volt az összeesküvés vádját is elhinni; tehát megfosztotta Herodest tetrarchiájától és ezt bekebeleztette Agrippa országába, és Agrippát még pénzzel is megajándékozta. Herodest életfogytiglani száműzetésre ítélte és a galliai Lugdunu-

mot jelölte ki lakóhelyéül. Mikor később megtudta, hogy Herodias Agrippa húga, saját vagyonát meghagyta neki s mivel azt gondolta, hogy nem követi férjét a száműzetésbe, bátyja gondnoksága alá helyezte. Azonban Herodias erre így válaszolt: „Ó császár, te most nagy és rangodhoz méltó szót mondtál ki, azonban férjem iránt érzett szeretetem nem engedi meg, hogy kegyedet elfogadjam, mert méltánytalan volna elhagynom őt szerencsétlenségében, ha szerencséjében osztoztam vele". Gaiust még jobban felbőszítette ez a lelki nagyság és most már Herodiast is száműzte férjével együtt, vagyonát pedig Agrippának ajándékozta. Így büntette meg Isten Herodiast azért, mert irígykedett bátyjára, Herodest pedig azért, mert engedett felesége hiú fecsegésének. Egyébként Gaius az első és második évben igazságosan uralkodott és mérsékletével a rómaiak és az egész birodalom szeretetét megnyerte. Később azonban emberfölötti hatalma megzavarta józan eszét, úgy hogy nagyzásában istenné tette magát, az istenséget pedig mindenféle módon meggyalázta.

8. FEJEZET

Az alexandriai zsidók és görögök viszálya. Követséget küldenek Gaiushoz. Gaius Syriába küldi Petroniust, hogy haddal támadja meg a zsidókat, ha nem hajlandók szobrát a templomban felállítani

Alexandriában az ott lakó zsidók és görögök közt viszálykodás tört ki és mindkét részről három-három követ jelent meg Gaius előtt; az alexandriaiak egyik követe bizonyos Apion volt, aki a zsidókat elkeseredett szidalmakkal halmozta el s egyebek közt azzal is megvádolta őket, hogy elhanyagolják a császár tiszteletét. Mert míg a római birodalom többi alattvalói Gaius tiszteletére oltárokat és templomokat emeltek és őt istenként tisztelték, csak a zsidók tartották becstelenségnek szobrokat állítani tiszteletére és nevére esküdni. Apion abban reménykedett, hogy ilyen súlyos vádakkal sikerül Gaiust a zsidókra haragítania; mivel valószínű is volt, hogy ez sikerül neki, Philon vállalta, hogy megcáfolja vádjait; ugyanis ő vezette a zsidó küldöttséget és mint Alexander helytartó testvére, egyébként pedig mint kiváló filozófus is, nagyon híres ember volt. De Gaius nem engedte meg a védőbeszéd elmondását, hanem elkergette szine elől és annyira erőt vett rajta a harag, hogy már mindenki bizonyosra

vette: igen súlyos büntetést mér a zsidókra. Philon a sértés után visszavonult és bátorította a vele együtt érkezett zsidókat, hogy ne csüggedjenek, mert Gaius ugyan rájuk zúdította haragját, a valóságban azonban Istent tette ellenségévé.

Gaiust végtelenül elkeserítette, hogy csak a zsidók bánnak vele ily megvető módon, Vitellius helyébe Petronius tábornokot küldte Syriába kormányzónak, azzal a parancsal, hogy erős hadsereggel vonuljon be Judeába és ha ellenállás nélkül fogadják, állítsa fel a templomban a császár szobrát, ha pedig ellenállást tanusítanak, verje le a zsidókat és azután hajtsa végre a parancsot. Petronius, mihelyt átvette Syria kormányzását, azonnal sietett végrehajtani a császár parancsát. Tehát összegyüjtött annyi segédcsapatot, amennyit csak tudott, ezeket egyesítette két római legiójával és Ptolemaisba vonult téli szállásra, hogy mindjárt tavasz elején megindíthassa a háborút. Előkészületeiről hamarosan jelentést tett a császárnak; ez megdícsérte buzgóságáért s meghagyta neki, hogy minden erejével készüljön fel a háborúra az ellenszegülők ellen. Ekkor azonban többezer zsidó Ptolemaisba ment Petroniushoz és arra kérték: ne kényszerítse őket ősi törvényeik megszegésére. Így beszéltek: „Ha végképp elhatároztad, hogy a császár szobrát beviteted a templomba és fölállítod, akkor előbb gyilkolj le bennünket s aztán tégy kedved szerint. Mert ameddig élünk, nem engedhetjük meg, hogy bármi is történjék törvényünk ellenére és ebben nem csupán törvényhozónk tekintélye támogat bennünket, hanem ősatyáink példája is, akik a törvény megtartását mindig erénynek tartották.“ Petronius haragra lobbant és így felelt: „Ha én volnák a császár, akkor ezt a kívánságtokat jogosnak tartanám és teljesíteném. Mivel azonban a császár hagyta meg, hogy mit kell tennem, feltétlenül engedelmeskednem kell, nehogy engedetlenségemmel súlyos büntetést vonjak fejemre.“ A zsidók erre így feleltek: „Petronius, ha elhatározott szándékod, hogy a császár minden parancsát teljesíted, akkor éppen így mi sem cselekedhetünk törvényünk parancsa ellen, amelyet Isten jóságában bizakodva, őseink állhatatosságának szellemében mindeddig hűségesen megtartottunk. Nem cselekedhetünk oly gyalázatosságot, hogy megszegjük a parancsokat, pusztán halálfélelemből, mert Isten éppen a parancsok megtartásától tette függővé boldogulásunkat. Tehát inkább örömmel elviselünk minden szenvedést, csak ősi törvényünket ne sértse meg senki sem. Rendületlenül hisszük, hogy ha szembeszállunk minden veszedelemmel, Isten velünk lesz, mert az ő tiszteletéért vállaljuk a szörnyű megpróbáltatásokat és a vakszerencse minden

kockázatát. Ha meg engedelmeskednénk neked, törvényszegésünkkel a legnagyobb gyalázatot vonnánk magunkra és egyúttal fejünkre idéznénk Isten teljes haragját, pedig ő a te meggyőződésed szerint is hatalmasabb, mint a te Gaiusod."

Mivel Petronius ezekből a szavakból megismerte állhatatosságukat és látta, hogy Gaius szobrát csak bőséges vérontás árán állíthatná fel, főembereivel és szolgáival Tiberiasba ment, hogy ott is megvizsgálja a zsidók helyzetét. A zsidók azonban, akik jól tudták, hogy a rómaiak ellen nagyon veszedelmes volna hadakozniok, de még nagyobb veszedelemnek tartották a törvény megszegését, megint tízezrével tódultak Petroniushoz a Tiberiasba vezető úton és könyörögve kérték: ne kényszerítse őket erre a megaláztatásra és ne szennyezze be fővárosukat a szobor felállításával. „Hát csakugyan háborúskodni akartok a császárral, — kérdezte Petronius, — és nem gondoltok az ő hatalmas hadseregére és a magatok gyöngeségére?" Erre ők így válaszoltak: „Egyáltalán nem akarunk háborúskodni, de inkább meghalunk, mintsem hogy megszegjük törvényeinket." Ezzel földre vetették magukat, lemeztelenítették nyakukat és kijelentették, hogy akár ebben a pillanatban hajlandók a halálbüntetést elszenvedni. Ugyanezt tették negyven álló napig és még a földet sem művelték meg, ámbár éppen vetés ideje volt; rendíthetetlenül kitartottak elhatározásuk mellett, hogy inkább meghalnak, mintsem hogy látniok kelljen a szobor felállítását.

Ebben a helyzetben Aristobulos, Agrippa király testvére, az idősebb Helkiás és ennek a nemzetségnek többi előkelőségei, a zsidók főembereivel együtt elmentek Petroniushoz és könyörögtek, hogy ne kergesse kétségbeesésbe a népet, hiszen látja elszántságukat, hanem jelentse a császárnak, mily elkeseredetten ellenzik a zsidók a szobor felállítását, mennyire elhanyagolják a föld megművelését és inkább védekezésre készülnek, mert ámbár nem akarnak háborúskodni, hiszen ehhez nincs elegendő erejük, de szívesebben meghalnak, mintsem hogy tűrjék törvényeik megszegését; továbbá ha nem művelik meg a földet, annak rablóvilág lesz a következménye, mert különben a tizedeket nem tudják megfizetni. Akkor talán Gaius is megenyhül, nem makacskodik és talán csak nem irtja ki a népet. De ha a császár kitart elhatározása mellett, hogy haddal támad az országra, akkor Petroniusnak még mindig van ideje végrehajtani a parancsot. Így próbálgatta Aristobulos kísérőivel együtt meglágyítani Petroniust. Mivel Aristobulos kísérői az ügy fontossága miatt minden elképzelhető módon ostromolták, Petronius látta a zsidók elszántságát és

sehogysem tudta rászánni magát, hogy ennyi ezer embert feláldozzon a császár őrültségének és a maga életét is megkeserítse azzal, hogy lábbal tiporja az Istennek járó tiszteletet, jobbnak látta levelet írni Gaiusnak, ámbár bizonyosra vette, hogy ez, parancsának késedelmes végrehajtása miatt szörnyen megharagszik rá; de abban még reménykedett, hogy esetleg elhatározásának megmásítására bírja. Ha azonban a császár, — így töprenkedett magában, — megmarad esztelen elhatározása mellett, ő maga még mindig rászánhatja magát a zsidók elleni háborúra s ha a császár haragja mégis ellene fordul, ő maga inkább a haláltól sem retten vissza, annyira tiszteli ennek a rengeteg embernek jámborságát. Elhatározta tehát, hogy teljesíti a zsidók kérését.

Összehívta a zsidókat Tiberiasba, akik ott tízezerszámra jelentek meg, felállt közöttük és kijelentette: nem az ő elhatározása, hanem a császáré, hogy haladéktalanul járjon el mindazok ellen, akik parancsainak ellene szegülnek. Mivel pedig ő a császár kegyelméből érte el ezt a magas méltóságát, úgy illik, hogy teljesítse rendelkezéseit. „Mindazonáltal, — így folytatta, — méltatlanságnak tartanám, ha nem áldoznám föl életemet és méltóságomat is azért, hogy megmentselek benneteket, mivel ily rengetegen vagytok és mivel ekkora buzgalommal szálltok síkra tiszteletreméltó törvényetek mellett, amelyet mindenáron érvényesíteni akartok, mert atyáitoktól örököltétek. Az én felfogásom az, hogy vétek a mindenható Isten ellen a templomot az uralkodók önkényeskedése miatt megszentségteleníteni. Tehát értesíteni fogom Gaiust a ti állásfoglalástokról és amennyiben módomban van, támogatni fogom ügyeteket, annak bizonyságául, hogy méltányolom magatartástokat, amely becsületetekre válik. Isten, akinek hatalma fölötte áll minden emberi bölcseségnek és erőnek, segítsen benneteket törvényetek hűséges megtartásában és óvja meg a császárt attól, hogy embertelen eljárása miatt eljátssza az őt megillető tiszteletet. Ha pedig Gaius felháborodásában rajtam töltené ki haragját, inkább vállalok minden veszélyt és minden testi szenvedést, minden sorsot, mintsem hogy lássam, amint ily rengetegen elpusztultok, éppen dícséretreméltó jámborságtokért. Most mindenki térjen vissza foglalkozásához és művelje meg a földet; én magam pedig írok Rómába és igyekszem mindent megtenni a ti érdeketekben, akár a magam felszólalásával, akár pedig jóembereim közvetítésével."

Beszéde után elbocsátotta a zsidók gyülekezetét és megkérte a főembereket: hívják föl a népet a föld megművelésére és biztassák azzal, hogy minden jóra fordul. Miután Petronius így fel-

bátorította a tömeget. Isten megmutatta neki jelenlétét és hatalmát. Tudniillik alig hogy befejezte a zsidókhoz intézett beszédét, Isten meglepetésszerűen heves záport küldött a földre, ámbár az ég derűs volt és az esőnek semmi jele sem mutatkozott az égboltozaton. A zsidók annál inkább elámultak, mert egész évben nagy volt a szárazság, úgy hogy már akkor sem reménykedtek esőben, ha beborult. Miután tehát meglepetésszerűen lezúdult a bőséges zápor, a zsidók reménykedni kezdtek, hogy Petronius nem hiába jár közben érdekükben. Maga Petronius is igen meglepődött, mikor látta, hogy Isten pártfogásába vette a zsidókat és oly nyilvánvalóan megmutatta jelenlétét, hogy arról mindenkinek meg kellett győződnie, még ha nem is akarta. Ezt is jelentette egyebek közt Gaiusnak s felterjesztését általában úgy fogalmazta meg, hogy egész tartalma szerint alkalmas volt a császár elhatározásának megmásítására, nehogy ily rengeteg embert a kétségbeesésbe hajtson. Ezenfelül azt is előadta Gaiusnak, hogy a zsidók csak az erőszaknak engednek, s ha ő most lemészároltatja őket, elveszíti azokat a bevételeket, amelyek tőlük jártak s ezenfelül örök időkre gyalázatos és átkozott lesz az emléke a zsidók körében. Végül ecsetelte előtte Isten hatalmát, aki oltalmába vette a zsidókat s hozzátette, hogy ez éppen most egész nagyságában meg is mutatkozott. Ez volt Petronius jelentésében.

Agrippa király még mindig Rómában volt és egyre jobban kegyeibe férkőzött Gaiusnak. Egyszer meghívta a császárt lakomára és pompás ételeket tálaltatott és pazar gyönyörűségeket halmozott össze, azzal a szándékkal, hogy mindenkit felülmúljon s valóban senki, még maga Gaius sem képzelhette, hogy ebben utolérheti, nem is szólván arról, hogy felül nem múlhatta. Gaiust bámulatba ejtette Agrippa vendégszeretete és bőkezűsége, hiszen a császár kedvéért olyan költségekbe verte magát, amelyek jóval túlhaladták anyagi erejét; mivel pedig nem akart elmaradni Agrippa mögött bőkezűségben és figyelmességben, borközi hangulatban, mikor már mindnyájan jókedvre derültek s Agrippa éppen borral kínálta, állítólag így szólt hozzá: „Agrippa engem már régen lekötelezett irántam tanusított hódolatod és az a hajlandóság, amellyel hozzám ragaszkodol mindazon veszedelmek után, amikbe Tiberius sodort. Mivel most sem mulasztottál el semmit, hogy erődön felül is szórakoztassál engem, én sem akarok szégyenszemre elmaradni mögötted figyelmességben, tehát mindent pótolni akarok, amit elmulasztottam, mert eddig bizony nagyon kevés ajándékot adtam neked. Annál inkább meg akarok

adni most mindent, teljes hajlandóságommal és hatalmammal, hogy betetőzzem szerencsédet." Ezt Gaius abban a reményben mondta, hogy Agrippa hatalmas területeket, vagy pedig több város jövedelmeit fogja kérni magának; s ámbár Agrippa már régen tudta, hogy mit kívánjon, egyelőre még nem mondta ki, hanem rögtön azt felelte a császárnak, hogy régebben sem azért csatlakozott hozzá Tiberius akarata ellenére, hogy ezzel előnyöket szerezzen és most sem hitvány kapzsiság vezérli. Azok a páratlan jótétemények, amelyekben Gaius már régóta részesítette s amelyek minden reményét felülmúlták, aránytalanul nagyobbak, mint amenynyit ő megérdemel, ámbár a császár bizonyára ennél nagyobbakat is tudna adományozni. A császárt ez a szerénység még nagyobb bámulatba ejtette és csak annál jobban unszolta Agrippát: mondja meg, milyen ajándékot kíván. Akkor ez így felelt: „Uram,ha a te nagy jóságodban még valami ajándékra méltónak tartasz engem, semmi olyant nem akarok kérni tőled, amivel vagyonomat gyarapíthatnám, hiszen máris sokkal többet köszönhetek kegyelmednek, mint mások. Inkább mást szeretnék kérni tőled, mert ez megszerezné neked a jámborság dicsőségét, elnyernéd vele Isten oltalmát és segítségét, nekem pedig mindazok között, akik majd hallanak erről, dicső hírnevem támadna, hogy minden kívánságomat teljesíted. Kérlek tehát, mondj le arról, amivel megbíztad Petroniust és ne állíttasd fel szobrodat a templomban".

Ez bizony vakmerő kérés volt; mert minden olyan kérés, amely a császárnak nem volt ínyére, a kérvényező biztos halálát jelentette. Mivel azonban az ügy nagyon fontos volt, Agrippa vállalta a kockázatot. Gaiust lekötelezte Agrippa fényes vendéglátása, tehát restelte volna ennyi tanu előtt elutasítani kérését, holott ő maga unszolta rá, mert ez olyan volna, minha a következő pillanatban sajnálná, hogy megtette ígéretét. Egyúttal azonban nem győzte csodálni Agrippa nemeslelkűségét, hiszen ahelyett, hogy trónjára, vagy dúsabb jövedelmekre, vagy hatalmának gyarapítására gondolt volna, inkább a közjóval, a törvények védelmével és Isten tiszteletével törődött. Tehát megígérte, hogy teljesíti kérését és levelet írt Petroniusnak: megdícsérte, hogy a hadsereget megszervezte és hogy kérdést intézett hozzá, milyen eljárást kövessen a zsidókkal szemben. „Ha már felállíttattad a szobrot, maradjon ott, — folytatta, — ha azonban még nem állíttattad fel, ne is foglalkozzál vele többet, hanem oszlasd fel a hadsereget és fogj hozzá egyéb megbízatásaim teljesítéséhez. Tudniillik elhatároztam, hogy lemondok a szobor felállításáról és pe-

dig Agrippa kedvéért, akit sokkal jobban becsülök, hogysem kívánságának teljesítését megtagadhatnám". Gaius ezt írta Petroniusnak, de még ekkor nem kapta meg felterjesztését, amelyben jelentette, hogy a zsidók a szobor miatt fellázadtak és nyilván hajlandók harcba szállni a rómaiakkal. Mikor azután ezt a levelet megkapta, éktelen haragra lobbant, mintha csak a zsidók próbára akarták volna tenni hatalmát, hiszen olyan ember volt, hogy semmitől sem riadt vissza; nem volt érzéke a tisztesség iránt, bárki ellen alaptalanul fel tudott háborodni és az volt a legnagyobb öröme, ha hirtelen haragját kielégíthette. Tehát még egy levelet írt Petroniusnak: „Mivel többre becsülted azokat az ajándékokat, amelyeket a zsidóktól kaptál, mint az én parancsaimat és merészeltél a zsidók kedvéért meghagyásom ellen cselekedni, mondj ítéletet magad fölött és magad döntsd el, mi történjék veled, hogy haragom lecsillapuljon. Mert példát akarok mutatni rajtad, hogy korunk és az utókor egyaránt óvakodjék a császár parancsai ellen cselekedni".

Ezt a levelet írta Gaius Petroniusnak, de mire Petronius megkapta, a császár már nem élt, mert a küldönc tengeri útja úgy elhúzódott, hogy előbb jutott kezébe az a levél, amelyben Gaius halálát jelentették neki. Isten nyilván számon tartotta, mily nagy veszedelemnek tette ki magát Petronius az ő tiszteletéért és a zsidók kedvéért és ezért kioltotta Gaius életét, akire különben is haragudott, mert isteni tiszteletet követelt magának. Petroniusszal együtt nemcsak a rómaiak örültek ennek, hanem az egész római birodalom is, különösen pedig azok a kiváló szenátorok, akik legjobban megérezték Gaius eszeveszett dühöngését. Nem sokkal azután, hogy megírta a levelet, amelyben Petroniust halállal fenyegette meg, meghalt. Meggyilkolásának okát és az ellene szőtt összeesküvés történetét következő könyvemben mondom el. Tehát Petronius korábban kapta meg azt a levelet, amely Gaius halálát jelentette neki, mint a másikat, amelyben parancsot kapott az öngyilkosságra. Öröme Gaius halálán mindenesetre éppen olyan nagy volt, mint bámulata az isteni gondviselés iránt, amely ilyen gyorsan megjutalmazta és kimentette a halálos veszedelemből azért, mert tiszteletet tanusított a templom iránt és megmentette a zsidókat a pusztulástól.

9. FEJEZET

Mi történt a zsidókkal Babylonban a két testvér, Asinaios és Anilaios miatt

Ebben az időben a Mezopotámiában és különösen Babylon környékén lakó zsidókat súlyos szerencsétlenség érte, amely minden eddiginél kegyetlenebb volt: olyan vérfürdőt rendeztek köztük, amilyenre a történelemben még nem volt példa. Hogy ezt az eseményt pontosan leírhassam, mindenekelőtt az okait kell elmondanom. Babyloniában van egy Neerda nevű város, amely nagyon népes és egyéb előnyei közt igen nagy és termékeny határa van; ezenfelül bevehetetlen, mert nagyon meg van erősítve és teljesen körülfogja az Eufrát. Ugyancsak körülfogja ez a folyó Nisibis városát is, amely ezen a vidéken van. A zsidók, akik bizakodtak ennek a két városnak erősségében, itt őrizték a templomi adójövedelmet, mert minden zsidónak egy kettős drachmát kellett áldoznia a törvény értelmében Istennek, továbbá a többi adományokat és ezt a két várost valósággal kincstáruknak tekintették. Bizonyos időközökben azután innen Jeruzsálembe vitték a pénzt s mindig több ezer ember fedezetével, mivel féltek a parthusok rablóportyázásaitól, akiknek Babylon adót fizetett. Neerda városából származott két testvér, Asinaios és Anilaios, akiket atyjuk halála után anyjuk a szövőmesterségre fogott, mert ennek az országnak a lakosai ezt méltó foglalkozásnak tekintették; ott még a férfiak is foglalkoztak gyapjúfonással. Egy ízben az a mester, akinél a mesterséget tanulták, megfeddette őket, mert későn jöttek munkába és a fenyíték verés volt. Nagy szégyennek érezték ezt a büntetést, tehát otthon mindenféle fegyvert összeszedtek s kimentek arra a helyre, ahol a folyam kétfelé ágazik s ahol dús legelők voltak, valamint rengeteg gyümölcs, amit télre el lehetett raktározni. Nemsokára más fiatalemberek is csatlakoztak hozzájuk, akiknek ugyancsak nem volt semmijük. Ezeket fölfegyverezték, azután vezéreikké tették magukat és mindenféle gazságra oktatták őket. És mivel az a hely, ahol tartózkodtak, megközelíthetetlen volt, várat építették maguknak, néhány emberüket elküldték a pásztorokhoz, a barmokból tizedet csikartak ki, úgy hogy ebből megélhettek; egyúttal azonban azt is értésükre adták, hogy ha engedelmeskednek nekik, barátaik lesznek és megvédik őket ellenségeiktől, máskülönben azonban lemészárolják csordájukat. Mivel a pásztorok nem tehettek egyebet, engedelmeskedtek és annyi birkát adtak ki nekik, amennyit követeltek tőlük. Így azután hatalmuk egyre növekedett s végül kényük-

kedvük szerint garázdálkodtak, s ezért mindenki, akivel dolguk akadt, meghúnyászkodott előttük; aki pedig beléjük kötött, abban félelmet és rémületet gerjesztettek, úgy hogy hírük a parthusok királyához is eljutott.

Midőn a babyloni satrapa értesült üzelmeikről, csírájában akarta elfojtani garázdálkodásaikat, mielőtt a baj még tovább terjed. Tehát a parthusokból és babyloniakból olyan nagy hadsereget toborzott, amekkorát csak lehetett és gyors menetben megindult ellenük, hogy mielőtt még hírét veszik készülődésének, rajtuk üthessen. Egy mocsár szélén megállt és egyelőre semmihez sem fogott; de másnap, mivel éppen sabbat volt, amikor a zsidók minden munkától tartózkodnak, lassan előrenyomult, hogy váratlanul rajtuk üssön, mert úgy gondolkodott, hogy az ellenség éppen ezért nem bocsátkozik harcba, hanem kardcsapás nélkül megadja magát. Asinaios, aki éppen együtt ült cimboráival és fegyvereit lerakta maga mellé, egyszerre csak megszólalt: „Emberek, nyerítést hallok, de ezek nem legelésző lovak, így csak a csatalovak nyerítenek, amelyek lovasokat hordoznak. Sőt tisztán hallom a szerszám csörgését is, úgy hogy attól tartok, az ellenség körülvett bennünket és mindjárt megtámad. Szaladjon el hát valamelyitek, kémlelje ki a dolgot és hozzon biztos hírt. Nagyon örülnék, ha csalódtam volna". Néhány embere azonnal elszaladt kémszemlére és hamarosan ezzel a jelentéssel jöttek vissza: „Nem csalódtál gyanításodban ellenségeink szándékát illetőleg; úgy látszik, nem hajlandók tovább tűrni zaklatásainkat. Csellel körülvettek bennünket s most azután ez az óriási lovascsapat, amely reánk tör, lemészárol bennünket, mint a barmokat s még csak nem is állhatunk ellent, mert törvényünk parancsa szerint ezen a napon kötelesek vagyunk tétlenül vesztegelni". Csakhogy Asinaios nem volt egy véleményen a kémekkel, hanem sokkal tanácsosabbnak tartotta, ha ebben a veszedelmes helyzetben bátran megszegik a törvényt, vitézül védekeznek s inkább a biztos halálba rohannak, mintsem megszerezzék az ellenségnek azt az örömet, hogy ellenállás nélkül lemészárolja őket. Erre fölkapta fegyvereit, cimboráit is ugyanilyen bátorságra lelkesítette s még odakiáltott nekik, hogy bátran harcoljanak. Mikor a harc kitört, sok ellenségüket levágták, mert ezek oly gondtalanul vonultak föl, mintha máris kezükben volna a győzelem; a többit megszalasztották.

Mikor a parthus király értesült erről a harcról, megbámulta a két testvér bátorságát és szerette volna látni őket és beszélni

velük. Tehát a leghívebb testőrét elküldte hozzájuk, ezzel az üzenettel: „Artabanos király, ámbár megsértettétek őt azzal, hogy betolakodtatok országába, mégis szívesen elfelejti haragját vitézségtek kedvéért s azért küldött engem, hogy kézfogással biztosítsalak benneteket arról, hogy akadálytalanul hozzá utazhattok. Tudniillik arra kér, hogy jöjjetek hozzá, mert szövetséget akar kötni veletek s ne féljetek semmiféle cselvetéstől vagy csalástól. Dús ajándékokat is ígér nektek és megtisztelő kitüntetéseket és az ő hatalma révén ezek még hatalmasabbakká tesznek benneteket". Asinaios azonban nem akart egyedül útnak indulni, hanem testvérét Anilaiost küldte, olyan ajándékokkal, amilyenek teltek tőle. Anilaios tehát elment és azonnal be is bocsátották a királyhoz. Mikor Artabanos látta, hogy Anilaios egyedül jött, megkérdezte, miért nem jött vele Asinaios is. Az azt felelte, hogy testvére félelmében ott maradt a mocsarak között. Erre a király hazája isteneire megesküdött, hogy azoknak, akik rábízzák magukat, semmi rosszat sem tesz, utána pedig kezet adott Anilaiosnak, ami az ország lakóinak szemében leghatásosabban megpecsételi a szerződéseket. Ha ott kezet adnak valamire, akkor senki nem követne el csalást és aki esetleg sanda gyanút táplál szívében, ha ezt a biztosítékot megkapta, nem félti többé az életét. Artabanos tehát a kézfogás után elbocsátotta Anilaiost, hogy vegye rá testvérét, hogy vele együtt jöjjön a királyhoz. A király titokban azzal a szándékkal tette ezt, hogy a zsidó testvérpár bátorságával kissé megfékezze satrapáit, nehogy ezek megszegjék hűségüket, hiszen már-már azon a ponton voltak, hogy elpártolnak tőle. Tudniillik gondoskodott róla, hogy ha háborúba keverednék a lázadókkal, Asinaios és a babyloniak annál jobban megerősítik hadseregüket és a lázadás hírének hallatára rögtön háborúba indulnak, vagy ha ez nem volna lehetséges, legalább széltében-hosszában elpusztítják a szomszéd országot.

A király tehát ezzel a szándékkal bocsátotta el Anilaiost. Ennek csakugyan sikerült rávennie testvérét az utazásra, úgy hogy elmondta neki a király jóindulatát, szívességét, valamint kézfogással megerősített ígéretét. Így azután most kettesben indultak el a parthusokhoz. Megérkezésük után Artabanos igen barátságosan fogadta őket és nem győzte csodálni Asinaiost, aki oly hősi tetteket hajtott végre, mert kistermetű és jelentéktelen embernek látszott, úgy hogy ha első tekintetre ítélt róla az ember, akkor semmibe vette volna. Ezért a király azt mondta barátainak, hogy Asinaios szelleme jóval felülmúlja testét. Lakoma közben megmutatta őt. Abdagasesnek, testőrsége egyik parancs-

nokának; elmondta, mily nagy hős és mily rettenthetetlenül harcol a csatában. De mikor Abdagases engedélyt kért tőle, hogy megölhesse s így bosszút állhasson a parthusok birodalma ellen elkövetett számtalan gazságáért, a király így felelt: „Nem tehetek ilyesmit azzal az emberrel, aki rám bízta magát, annál kevésbbé, mert kezemet adtam neki és hűséget esküdtem. Ha férfi és hős akarsz maradni, ne ösztökélj engem esküszegésre, hogy bosszút álljak azokért a gaztettekért, amelyeket a parthus birodalom tőle elszenvedett. De mikor hazamegy, megtámadhatod és kipróbálhatod rajta az erődet, csak én ne tudjak semmit a merényletedről." Másnap magához hivatta Asinaiost: „Itt az ideje, ifjú, hogy hazatérj. Már csak azért is, nehogy alkalmat adj néhány udvarombeli főembernek, hogy akaratom ellenére megöljenek. Tehát rád bízom a babyloni országot, hogy megvédelmezd a rablók ellen és méltányosnak tartom, hogy hű barátom maradj, mert én megtartottam a neked adott szavamat, még pedig olyan körülmények között, hogy nem is csekélységről volt szó, hanem az életedről és biztonságodról." Ezek után megajándékozta Asinaiost és haladéktalanul útjára bocsátotta. Mihelyt Asinaios hazaérkezett, új erődöket építtetett, a régieket is újra megerősítette s hamarosan olyan hatalomra tett szert, amilyent előtte senki sem ért el, aki alacsony sorsból küzdötte fel magát. A parthus vezérek is tisztelték és becsülték, akiket a szomszédos tartományokba kiküldtek; mert az a kitüntetés, amelyben a babyloniak részesítették, most már jelentéktelennek látszott és semmiképpen sem volt méltó érdemeihez. Így hát hamarosan minden hatalmat kezébe kaparintott, hiszen Mezopotámiában mindenki az ő akaratához és parancsához alkalmazkodott és szerencséje tizenöt éven át egyre jobban gyarapodott.

Midőn a testvérek hatalmuk csúcspontjára értek, a végzet lesujtott rájuk, még pedig a következő okból. Egyre jobban letértek az erény útjáról, pedig csak ezen a réven szerezték meg óriási hatalmukat; bűnös életre adták fejüket, semmibe vették atyáik törvényeit s tivornyázásokba és kéjelgésekbe süllyedtek. Egy parthus főúr, akit a tartomány satrapájának neveztek ki, magával vitte feleségét is, aki egyéb kiváló tulajdonságain kívül csodálatosan szép külsejű asszony volt. Hallott-e valamit Anilaios, Asinaios testvére, az asszony szépségéről, vagy pedig maga is látta-e: elég az hozzá, hogy egyszerre öntötte el a szerelem és az elkeseredés, egyrészt mert semmi reménye sem lehetett, hogy az asszony az övé lesz, legfeljebb ha erőszakkal magáévá teszi, másrészt azonban azért, mert gerjedelmét sehogysem tudta elnyomni.

A testvérek tehát az asszony férjét ellenségüknek nyilvánították és alighogy elesett a csatában, az asszony máris feleségül ment szerelmeséhez. Azonban az asszony, mikor beköltözött a testvérek házába, súlyos szerencsétlenséget hozott Anilaiosra és Asinaiosra. Tudniillik, most elesett férje előtt is volt már férje és mivel első férje halála után fogságba esett, elrejtette azokat az istenszobrokat, amelyeket ezzel a férjével együtt tisztelt és országának szokása szerint magával vitte. Ott ugyanis általános szokás, hogy istenszobrokat tartsanak a házban és ezeket útjaikra is magukkal viszik. Az asszony eleinte csak titokban tisztelte a szobrokat, de mikor Anilaios felesége lett, isteneit régi szokása szerint tisztelte, éppen olyan szertartásokkal, amilyenekhez már első férjének életében hozzászokott. A két testvér cimborái, akik nagy befolyással voltak rájuk, Anilaiost szelíd szemrehányásokkal illették azért, hogy ilyen súlyosan vétkezik a héberek törvényei és szokásai ellen és idegen asszonyt vett feleségül, aki mellőzi a megszabott áldozatokat és az egyéb istentiszteleti cselekményeket. Vigyázzon tehát, nehogy a testi gyönyörűségek kedvéért elveszítse hatalmát, ha már Isten kegyelméből ez oly nagyra növekedett. De efféle beszédekkel semmit sem értek, sőt Anilaios le is szúrta egyik legkiválóbb társát, aki túlságosan őszintén beszélt. Ez annyira ragaszkodott a törvényhez, hogy halálos ágyán, könyörgött Istenhez: bosszulja meg halálát Asinaioson és Anilaioson, cimborái pedig ugyanígy pusztuljanak el ellenségeik kezétől, mert nem siettek segítségére, mikor a törvény védelmében vállalta ezt a kockázatot. Emiatt mindenki igen elkedvetlenedett, azonban egyelőre nyugodtan maradtak, mert jól tudták, hogy mostani helyzetüket csakis a két testvér bátorságának köszönhetik. Mikor azonban hallottak a parthus bálványok tiszteletéről, úgy érezték, hogy nem tűrhetik tovább Anilaios törvénysértését, hanem tömegesen Asinaioshoz tódultak és azt kiabálták, hogy ha már régebben nem lépett közbe, akkor legalább most igyekezzék jóvátenni a történteket, mielőtt e gyalázatosság büntetéseül ő maga is el nem pusztul a többiekkel együtt. Azután felpanaszolták, hogy idegen asszonnyal kötött házasságot, akitől idegenek az ő erkölcseik és ősi törvényeik, továbbá felpanaszolták a bálványimádást, ami az asszonyt arra készteti, hogy szidalmazza azt az Istent, akit ők imádnak. Asinaios ugyan nagyon jól tudta, hogy testvérének az eljárása máris nagy bajt okozott s még nagyobbat fog okozni, de mivel vérszerinti rokona volt, egy szót sem szólt, hanem megbocsátott neki, azon a címen, hogy nagy nyavalya, sze-

relmi szenvedélye nyügözi le. Mivel azonban a tömeg minden áldott nap hozzátódult és a kiáltozás egyre hangosabb lett, végre is szemrehányásokat tett testvérének, elkeseredetten kifogásolta a történteket s követelte, hogy hagyja abba ezt az életmódot és küldje haza az asszonyt. De felszólalása eredménytelen maradt. Mikor az asszony észrevette, hogy a tömeg miatta lázong és attól kellett tartania, hogy Anilaios iránta érzett szerelme miatt nagy veszedelemben forog, Asinaios eledelébe mérget kevert és így eltette láb alól. Nem kellett attól tartania, hogy gonosztettéért bűnhődnie kell, hiszen úgyis férje lett volna a bírája, aki halálosan szerelmes volt belé.

Anilaios, aki most egymaga maradt a vezér, nemsokára hadat indított Mithridates parthus főúr birtokai ellen; ennek Artabanos király leánya volt a felesége. Birtokait feldúlták s rengeteg pénzt, rabszolgát, barmot zsákmányoltak és minden egyebet, ami tulajdonosának az életét kellemessé tehette. Mithridates éppen a környéken tartózkodott, s mikor hírét vette, hogy elfoglalták birtokait, nagy haragra gerjedt, hogy Anilaios, akit soha életében nem bántott, ellenségeskedésekbe kezdett. Tehát az elképzelhető legerősebb lovascsapatot állította össze, még pedig csupa életerős ifjúból és ezzel megindult Anilaios ellen, hogy leverje. Mikor egyik falujába érkezett, egyelőre megpihent és csak másnap akart csatára állni, amikor sabbat volt, mert a zsidóknak kötelességük volt ezt a napot megünnepelni. Anilaiost értesítette erről egy szír, aki a másik faluban lakott és mindenről tájékoztatta őt, különösen pedig arról, hogy Mithridates hol étkezik majd. Tehát korán adatott vacsorát katonáinak és éjjel fölkerekedett, hogy rajtaüssön a parthusokon, akik az egészből nem sejtettek semmit. A negyedik éjjeli őrváltás idején támadt rájuk, egyik részüket álmában koncolta fel, a többit pedig megszalasztotta. Mithridatest élve fogta el, magával hurcolta és meztelenül szamárra ültette, ami a parthusoknál a legnagyobb gyalázat. Így jutottak vele egy erdőbe, ahol Anilaiost kérve kérték főemberei: ölesse meg Mithridatest; Anilaios azonban ellenkezett és megmagyarázta nekik, hogy semmiképpen sem válnék előnyükre, ha Mithridatest megölnék, mert a parthusoknál nagy tekintély s ezenfelül rokona is a királynak. Ami eddig történt, az még csak elviselhető és ámbár Mithridatest nagyon megszégyenítették, mégsem fogja elfelejteni, hogy megkegyelmeztek az életének és hálás lesz azok iránt, akik ily jóságosan bántak vele. Ha azonban megölnék, a király bizonyára nem nyugodnék addig, míg

a babyloni zsidók között nem rendezne rettenetes vérfürdőt. Már pedig ezeket meg kell kímélni, egyrészt, mert rokonaik, másrészt, mert ha rászorulnának, nem volna védelmezőjük, hiszen fiatalságukat besorozták a hadseregbe. Miután ezt a jól megfontolt beszédet intézte az egybegyültekhez, Anilaiosnak sikerült rávennie őket, hogy Mithridatest szabadon engedjék. Mikor hazaért, felesége szidalmakkal fogadta és megkérdezte, vajjon szótlanul tűri-e azt a meggyaláztatást, amelyben része volt és megelégszik-e azzal, hogy a zsidók keze közül megmentette a puszta életét: „Most vagy azonnal bátran visszafordulsz, vagy pedig esküszöm az ország isteneire, hogy felbontom házasságunkat." Mithridates már torkig volt a mindennapos szemrehányásokkal, másrészt pedig attól tartott, hogy büszke jellemű felesége csakugyan elválik tőle, tehát kénytelen volt, ha akarata ellenére is, annyi katonát toborozni, amennyit csak tudott. Ezekkel azután kivonult az ellenség ellen, elszántan, hogy inkább elesik, mintsem hogy parthus létére a zsidók elleni harcban alulmaradjon.

Mikor azonban Anilaios értesült, hogy Mithridates nagy haddal készül ellene, becstelenségnek tartotta volna megbújni a mocsarak közt, tehát elhatározta, hogy szembeszáll az ellenséggel. S mivel régi szerencséje alapján is bizakodott benne, hogy mint azelőtt, most is elbánik az ellenséggel, harcosai pedig épp oly bátrak lesznek, mint rendesen, megindult seregével. A derékhadon kívül még sok más csapat csatlakozott hozzá; ezeket mind a zsákmány reménye csábította és már puszta megjelenésükkel is rettegést keltettek az ellenségben. Miután tehát a pusztaságon át, éppen a déli órákban, kilencven stadionnyi utat megtettek, roppant szomjúság kezdte gyötörni a katonákat és ekkor bukkant fel hirtelen Mithridates, roppant lendülettel megrohanta őket s mivel a hőségtől és szomjúságtól alig bírták tartani fegyvereiket, Anilaiost és teljesen kimerült hadseregét szégyelletes módon megszalasztották, rettenetesen megtizedelték és ekkor többezer zsidó elpusztult. Zűrzavaros rendetlenségben egy erdőbe vonult vissza Anilaios és kísérete, Mithridates pedig örömében hangosan ujjongott a kivívott győzelmen. Azonban Anilaios körül hamarosan megint összegyülekezett egy sereg züllött ember s ezek nem sokat törődtek a jövővel, ha pillanatnyilag nem kellett nélkülözniök. Ezekkel pótolták az elesettek helyét, csakhogy a jövevényeket össze sem lehetett hasonlítani amazokkal: ezek durva és gyakorlatlan emberek voltak. Anilaios mégis

rablóportyázásra vezette őket babyloni falvakba s ezek irtózatosan dúltak, pusztítottak. Ennélfogva a babyloniak, valamint a mozgósított csapatok Neerdába hírnököt küldtek az ott lakó zsidókhoz és követelték Anilaios kiszolgáltatását. A felszólításnak nem tettek eleget, mert a zsidók akkor sem szolgáltathatták volna ki őt, ha akarták volna. Erre békeajánlatot tettek nekik s mivel nekik is ez volt a kívánságuk, a babyloniakkal néhány férfit küldtek ki maguk közül, hogy a békéről tárgyaljanak Anilaiosszal. Csakhogy a babyloniak mindent kikémleltek és jól megjegyezték, milyen az a hely, ahol Anilaios táborozik; azután megtámadták őt és embereit, mikor éppen részegen aludtak és mivel védekezni sem tudtak, egy szálig leöldösték az ellenséget, akihez csak hozzáfértek, köztük magát Anilaiost is.

Ezzel a babyloniak megszabadultak rettegésüktől, már nem kellett tartaniok Anilaiostól, az egyetlen embertől, aki eddig féken tartotta a zsidók iránt érzett gyűlöletüket. Majdnem szakadatlanul viszálykodtak a zsidókkal, éppen a vallásкülönbség miatt és mindegyik fél úgy igyekezett bosszantani a másikat, ahogy tudta. Most azonban, hogy Anilaios és társai elestek, a babyloniak megtámadták a zsidókat. Ezek az ellenség könyörtelensége miatt ugyan sokat szenvedtek s mivel nem tudtak nyílt harcban ellenállni, de együtt élni sem mertek velük tovább, javarészt kivándoroltak Seleukiába, annak az országnak a fővárosába; ebben a városban, amelyet Seleukos Nikator alapított, sok makedon, de még több görög és igen sok szír lakott. Itt befogadták őket és öt esztendeig békén éldegéltek ebben a városban. A hatodik évben a Babylonban maradt zsidók között járvány tört ki és emiatt megint sokan kivándoroltak közülük Seleukiába. De itt hamarosan még nagyobb szerencsétlenség sujtotta őket, még pedig a következő okból:

Seleukiában ugyancsak állandó volt a viszálykodás és ellenségeskedés a görögök és szírek közt, de rendszerint a görögök maradtak felül. De mikor most a zsidó jövevények is ott laktak közöttük, a szírek hatalma megerősödött, mert a zsidók hozzájuk húztak, pedig köztudomású róluk, hogy vitéz emberek s a háborúban mindig készséges segítőtársak. A görögök tehát kellemetlen helyzetbe kerültek s mivel rájöttek, hogy csak úgy nyerhetik vissza hatalmukat, ha a zsidókat összeveszítik a szírekkel, egyesek közülük megkörnyékezték azokat a szíreket, akikkel régebben baráti viszonyban voltak és igyekeztek kibékülni velük. A szírek hajlandók voltak erre s miután meg-

egyeztek, mindkét fél főemberei megtárgyalták a békefeltételeket, mire létrejött köztük a teljes kibékülés. Most azután mindkét fél úgy gondolta, hogy legjobban akkor adhatja bizonyítékát barátságának, ha a zsidókon tölti ki gyűlöletét, tehát váratlanul megtámadták a zsidókat és ötvenezret felkoncoltak közülük; senkin sem könyörültek; csak azoknak sikerült elmenekülniök, akiken barátaik vagy szomszédaik megkönyörültek. A menekülők Ktesiphonba, a Seleukia közelében levő görög városba mentek, ahol a király minden évben a telet szokta tölteni s ennélfogva ott nagy készletek voltak felhalmozva. Azonban hiú remény volt, hogy itt biztonságban letelepedhetnek, tekintettel a királyra, mert Seleukia lakosai rá se hederítettek. Ezért a zsidók valósággal rettegtek a babyloniaktól és Seleukia lakosaitól s félelmüket csak fokozta, hogy az országban lakó szírek szövetkeztek az utóbiakkal a zsidók elleni harcra. A zsidók javarésze tehát visszavonult Neerdába és Nisibisbe, mert ezek oly erős és védett városok voltak, hogy teljes biztonságot nyujtottak és egyébként is ezekben csak harcosok laktak. Ez történt a Babyloniában lakó zsidókkal.

XIX. KÖNYV

1. FEJEZET

Cassius Chaerea meggyilkolja Gaius császárt

Gaius egyébként nem csupán a Jeruzsálemben és környékén lakó zsidókkal kegyetlenkedett eszeveszett módon, hanem éppen így tombolt minden országban és a tengeren, az egész római birodalomban, amelyet kimondhatatlan szenvedéssel gyötört meg, amilyenről azelőtt még nem is hallottak. Különösen Róma volt a színhelye embertelen gaztetteinek s nemhogy ezt a várost jobban megbecsülte volna, mint a többit, hanem éppen ennek polgárai ellen dühöngött különös kegyetlenséggel, főleg a szenátorok ellen, közöttük is elsősorban azok ellen, akik a patríciusok közé tartoztak és híres ősökkel dicsekedhettek. Minden elképzelhető módon zaklatta a lovagokat is, akiket a városban tekintélyükért és gazdagságukért éppen úgy tiszteltek, mint a szenátust és a szenátorok is javarészt közülük kerültek ki. Mert a lovagokat mindenféle módon megszégyenítette, megfosztotta őket rangjuktól, elvette életüket és vagyonukat, hiszen kivégzésüknek rendszerint csak az volt a célja, hogy elkobozhassa vagyonukat. Azután Gaius isteni tekintélyt tulajdonított magának és olyan hódolatot követelt alattvalóitól, ami embert nem is illet meg. Különösen gyakran látogatott el Jupiter templomába, az úgynevezett Capitoliumra, amely minden templomnál híresebb, sőt annyira vetemedett, hogy Jupitert testvérének nevezte. Minden, amit cselekedett, rávallott az őrültre; például túlságosan unalmas volt neki a hajóút a campaniai Puteoliból az ugyancsak campaniai Misenum kikötőjébe és mint a tenger

egyeztek, mindkét fél főemberei megtárgyalták a békefeltételeket, mire létrejött köztük a teljes kibékülés. Most azután mindkét fél úgy gondolta, hogy legjobban akkor adhatja bizonyítékát barátságának, ha a zsidókon tölti ki gyűlöletét, tehát váratlanul megtámadták a zsidókat és ötvenezret felkoncoltak közülük; senkin sem könyörültek; csak azoknak sikerült elmenekülniök, akiken barátaik vagy szomszédaik megkönyörültek. A menekülők Ktesiphonba, a Seleukia közelében levő görög városba mentek, ahol a király minden évben a telet szokta tölteni s ennélfogva ott nagy készletek voltak felhalmozva. Azonban hiú remény volt, hogy itt biztonságban letelepedhetnek, tekintettel a királyra, mert Seleukia lakosai rá se hederítettek. Ezért a zsidók valósággal rettegtek a babyloniaktól és Seleukia lakosaitól s félelmüket csak fokozta, hogy az országban lakó szírek szövetkeztek az utóbiakkal a zsidók elleni harcra. A zsidók javarésze tehát visszavonult Neerdába és Nisibisbe, mert ezek oly erős és védett városok voltak, hogy teljes biztonságot nyujtottak és egyébként is ezekben csak harcosok laktak. Ez történt a Babyloniában lakó zsidókkal.

XIX. KÖNYV

1. FEJEZET

Cassius Chaerea meggyilkolja Gaius császárt

Gaius egyébként nem csupán a Jeruzsálemben és környékén lakó zsidókkal kegyetlenkedett eszeveszett módon, hanem éppen így tombolt minden országban és a tengeren, az egész római birodalomban, amelyet kimondhatatlan szenvedéssel gyötört meg, amilyenről azelőtt még nem is hallottak. Különösen Róma volt a színhelye embertelen gaztetteinek s nemhogy ezt a várost jobban megbecsülte volna, mint a többit, hanem éppen ennek polgárai ellen dühöngött különös kegyetlenséggel, főleg a szenátorok ellen, közöttük is elsősorban azok ellen, akik a patríciusok közé tartoztak és híres ősökkel dicsekedhettek. Minden elképzelhető módon zaklatta a lovagokat is, akiket a városban tekintélyükért és gazdagságukért éppen úgy tiszteltek, mint a szenátust és a szenátorok is javarészt közülük kerültek ki. Mert a lovagokat mindenféle módon megszégyenítette, megfosztotta őket rangjuktól, elvette életüket és vagyonukat, hiszen kivégzésüknek rendszerint csak az volt a célja, hogy elkobozhassa vagyonukat. Azután Gaius isteni tekintélyt tulajdonított magának és olyan hódolatot követelt alattvalóitól, ami embert nem is illet meg. Különösen gyakran látogatott el Jupiter templomába, az úgynevezett Capitoliumra, amely minden templomnál híresebb, sőt annyira vetemedett, hogy Jupitert testvérének nevezte. Minden, amit cselekedett, rávallott az őrültre; például túlságosan unalmas volt neki a hajóút a campaniai Puteoliból az ugyancsak campaniai Misenum kikötőjébe és mint a tenger

ura úgy gondolta, hogy ennek a részéről is éppen olyan hódolat illeti meg, mint a föld részéről, tehát a két hegyfok között harminc stadionnyi hosszúságban áthidalta a tengert és aztán átkocsikázott a tengerszoroson és kijelentette, hogy az átkelésnek ez a módja méltóbb egy istenhez. Görögországban egyetlenegy templom sem volt, amelyet ki ne fosztott volna és valahány művészi festmény vagy szobor, dombormű és fogadalmi ajándék volt ezekben, mind Rómába hurcoltatta, mert ami szép — mondta — annak ott kell lennie abban a városban, amely legszebb, ez pedig Róma. Ezekkel a rablott műtárgyakkal díszítette fel palotáját és kertjeit és Itáliaszerte a nyaralóit. Sőt parancsot adott arra, hogy a görögöktől tisztelt olympiai Zeus szobrát, az athéni Pheidias művét, ugyancsak hozzák Rómába. Parancsát természetesen nem tudták végrehajtani, mert az építészek kijelentették az átszállítással megbízott Memmius Regulusnak, hogy a szobor, ha kimozdítják helyéről, eltörik. Memmius tehát ezért, meg a hihetetlen csodajelek miatt is, amelyek eközben történtek, elállt a szobor elszállításától. Ezt megírta Gaiusnak és bocsánatot kért, hogy nem tudta teljesíteni parancsát; még így is majdnem az életébe került ez a dolog és csak úgy menekült meg a halálos veszedelemtől, hogy Gaius időközben meghalt.

A császár őrültsége végül is annyira fokozódott, hogy mikor leánya született, felvitette a Capitoliumra, Jupiter szobrának az ölébe helyezte és kijelentette, hogy nemcsak az ő leánya ez, hanem Jupiteré is s mindkettőjüknek igénye van az apai jogra, de eldöntetlenül hagyta azt a kérdést, hogy melyikük hatalmasabb. És az emberek nyugodtan tűrték efféle őrjöngéseit. Megengedte a rabszolgáknak is, hogy uraikat bepanaszolják és tetszésük szerint vádakkal illessék őket. Természetes, hogy aztán a legsúlyosabb vádak hangzottak el, mert az ő kedvéért, sőt az ő bujtogatására, már mindenben bűnt szimatoltak. Sőt Claudius ellen rabszolgája, Pollux, vádat merészelt emelni és Gaius, mikor ennek a nagybátyjának az ügyét tárgyalták, maga is beült a törvényszékbe s végighallgatta a tárgyalást, abban a reményben, hogy most alkalma lesz eltenni őt láb alól. De ez nem sikerült neki. Mivel a birodalmat szinte elárasztotta aljassággal és rágalmazással s rabszolgáknak ily hatalmas fegyvert adott kezükbe uraik ellen, mindenütt összeesküvéseket szőttek ellene; egyesek bizonyos sérelmek miatti elkeseredésükben bosszút akartak állni rajta, mások pedig meg akarták gyilkolni, mielőtt halálra ítélhetné őket. Halála lett volna a biztosítéka annak,

hogy továbbra is megmaradhat a törvény és a népek biztonsága; és különösképpen áll ez népünkre, amely az utolsó emberig elpusztult volna, ha a császárt nem éri el oly gyorsan a halál. Tehát aprólékos részletességgel akarom elmondani meggyilkolásának történetét, mert alkalmas arra, hogy bizalmat keltsen a szenvedőkben Isten mindenhatósága iránt és megvígasztalja őket, s azért is, hogy komoly figyelmeztetés legyen mindazoknak, akik bűnös módon büszkélkednek szerencséjükkel, még akkor is, ha semmi köze az erényhez.

A halál három úton indult el feléje: mind a három összeesküvésnek kiváló férfiak voltak a vezérei. Az iberiai Cordubából származó Aemilius Regulus, néhány barátjával megállapodott, s vagy az ő segítségükkel, vagy pedig a tulajdon kezével akarta Gaiust eltenni az útból. A másik összeesküvés értelmi szerzője Cassius Chaerea ezredes volt. S végül bizonyos Annius Minucianus is arra készülődött, hogy elpusztítsa a zsarnokot. Mind a hárman egyformán gyűlölték Gaiust, egyébként mindegyiknek más volt az indítóoka. Regulus lobbanékony természetű ember volt, szíve mélyéből irtózott minden törvénytelenségtől, elszánt és nemeslelkű ember volt, szándékait nem titkolta s ezért most is sok barátjának és egyéb keményjellemű férfiúnak elmondta tervét. Minucianus egyrészt bosszút akart állni szívbeli jóbarátjáért Lepidusért, ezért a páratlanul derék polgárért, akit Gaius kivégeztetett, másrészt féltette a maga életét, mert Gaius eszeveszett dühöngésében nem ismert határt és már rá is kivetette hálóját. Végül Chaerea fölháborodott Gaius szitkozódásain, mert gyáva és elpuhult embernek nevezte őt; hiába mutatott mindig barátságot és kedvességet Gaius iránt, szüntelenül veszélyben forgott, úgy hogy ő is szabad emberhez méltó cselekedetnek tartotta a császár meggyilkolását. Mind a három férfiú szükségesnek tartotta, hogy szövetkezzék azzal a sok emberrel, akik naponta látták a törvényszegéseket és úgy gondolták, hogy ha Gaius meghal, ők megmenekülnek. Hitték, hogy vállalkozásuk valószínűleg sikerül és akkor csak kellemes lehet, hogy egynek érezhetik magukat annyi nemes férfiúval, akik ugyancsak hajlandók feláldozni magukat a város és a birodalom javáért. De leginkább fenekedett ellene Cassius Chaerea, egyrészt mert így akarta kiköszörülni a hírnevén esett csorbát, másrészt, mert éppen neki sikerülhetett legkönnyebben Gaius meggyilkolása, hiszen mint ezredes szabadon járhatott be hozzá.

Közben cirkuszi játékokat tartottak; a rómaiak szenvedé-

lyesen rajongtak ezért a szórakozásért; ilyenkor az egész város a cirkuszba tódul és ha a nép valamit kérni akar a császártól, összesereglik és ott adja elő kívánságát. Az ilyen kérvényeket kivételeseknek tartják, s ezeket a kéréseket a császár mindig teljesíti. Most is megostromolták Gaiust adóelengedésért és a nyomasztó közterhek könnyítéséért. De a császár erről hallani sem akart, s mikor már túlságos nagy lett a lárma, a leghangosabbakat elfogatta testőreivel és rögtön elhurcoltatta a vesztőhelyre; a hóhérok azonnal végrehajtották a parancsot és így sokan meghaltak. A nép mégis nyugodtan viselkedett és elcsendesedett, mert aki még ezután is adóelengedést kért volna, biztos lehetett halála felől. Chaerea vágya pedig annál inkább megerősödött, hogy megölje a császárt és megmentse a világot a zsarnoktól. Már többször arra gondolt, hogy étkezés közben támad rá és már csak egy megfontolás tartotta vissza ettől; nem az, mintha elhatározása megingott volna, hanem az, hogy meg akarta várni a kellő pillanatot, amikor sikerrel hajthatja végre merényletét.

Különben Chaerea már hosszú ideje teljesített katonai szolgálatot, de sehogy sem volt ínyére a Gaiusszal való állandó érintkezés. A császár rábízta a közadók kivetését és az adóhátrálékok behajtását, de mivel az adókat a kétszeresére emelték, nem sokat törődött a behajtásukkal és inkább hallgatott a maga jó szívére, mint Gaius parancsára. Ezzel azonban magára vonta haragját; a császár szüntelenül szemére vetette, mily lagymatagon hajtja be az adókat és ezért gyávának nevezte. De egyéb szidalmakat is végig kellett hallgatnia: olyan napokon, amikor ezredesi szolgálatát ellátta, bement a császárhoz a jelszóért; a jelszó mindig valami trágár nőnemű szó volt, Ezt tette vele a császár, ámbár őmaga bizonyos titkos összejöveteleket rendezett, s ott női ruhában jelent meg, haját saját találmányú különleges módszerrel felbodorította és egyébként is minden mozdulatában nőnek mutatta magát. És mégsem átallotta éppen Chaereának vetni szemére ilyesmit. Tehát Chaerea valahányszor átvette a jelszót, mindig elkeseredett, főképpen azért, mert mikor átadta a többieknek, ezek kinevették; így aztán törzstisztbajtársai mindig csúfot űztek belőle, mert valahányszor át kellett adnia a császártól hozott jelszót, ezek már előre örültek, hogy megint lesz anyaguk a gúnyolódásra. Ez végül is felbőszítette Chaereát és közölte néhány barátjával, hogy nem tűri tovább a folytonos gúnyolódást. Volt ezek közt egy Pompedius nevű szenátori rangú férfiú, aki már sorra betöltötte a legma-

gasabb hivatalokat; egyébként epikureus volt és ezért szerette a nyugodt életet. Ezt bevádolta egyik ellensége, Timidius, hogy durván szidalmazta Gaiust és erre tanúul megnevezte Quintilia színésznőt, akinek szépsége miatt sok rajongója volt, többi között Pompedius is. Mikor azonban ez vonakodott hamis tanuvallomást tenni és ezzel kedvesét halálba kergetni, Timidius minden áron szorgalmazta, hogy vessék alá kínvallatásnak. Gaius haragjában csakugyan kiadta a parancsot Chaereának, hogy Quintiliát azonnal vonassa kínpadra, tudniillik a kivégzéseket és kínzásokat rendszerint Chaereára bízta, abban a meggyőződésben, hogy ez kíméletlen kegyetlenséggel fog eljárni, hogy lemossa magáról az elpuhultság vádját. Midőn Quintiliát elvitték, hogy megkínozzák, rálépett egyik barátjának a lábára, hogy értésére adja: ne féljen semmit, ha őt megkínozzák, mert mindent állhatatosan fog eltűrni. Erre Chaerea kegyetlenül megkínoztatta, igaz, hogy nem a maga jószántából, hanem csak a kapott parancs értelmében. Mivel a kínzás sem törte meg a leányt, Chaerea visszavitte a császár elé, de olyan nyomorúságos állapotban, hogy senki sem nézhette szánakozás nélkül. Mikor Gaius meglátta Quintilia szétmarcangolt testét, maga is alig bírt megindultságával és szabadon engedte őt is, Pompediust is; sőt Quintiliát pénzzel is megajándékozta, hogy a kiállt gyötrelmekért kárpótolja és állhatatosságáért megjutalmazza.

Chaerea nagyon megrémült emiatt, hogy így meggyötörte azt, akit maga Gaius méltatott vígasztalásra. Tehát Clemensnek és Papiniusnak, akik közül az utóbbi ugyancsak ezredes volt, az előbbi pedig testőrparancsnok, ezt mondta: „Mi bizony semmit sem mulasztottunk el, Clemens, amit a császár épsége megkövetelt. Mert azok közül, akik összeesküdtek ellene, egyesek a mi fáradságunk és buzgóságunk révén halállal bűnhödtek, mások pedig olyan kínzásokat szenvedtek el, hogy még Gaius is szánalomra indult, mikor meglátta őket. És vajjon nem teljesítettük-e becsülettel katonai szolgálatunkat?“ S midőn Clemens erre csak hallgatott és pirulásával elárulta, mennyire szégyelli magát a császár parancsai miatt, viszont nem tartotta tanácsosnak nyiltan szót emelni Gaius őrültsége ellen, Chaerea nekibátorodott és most már szabadabban és elfogulatlanabbul beszélt a város és a birodalom nyomorult helyzetéről. „Általános a vélemény, — magyarázta, — hogy mindennek Gaius az oka. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a dolgot, akkor, ó Clemens, én magam, továbbá Papinius s mindkettőnknél inkább

te, szóval mi hárman hoztuk a rómaiak és az egész emberiség fejére ezeket a szenvedéseket, mivel nem annyira Gaius parancsait teljesítettük, mint inkább a magunk akaratát. Mert ámbár csak rajtunk álll, hogy véget vessünk a polgárok és alattvalók efféle kínzásának, mindenütt kedvére teszünk, katonai szolgálat helyett hóhérmunkát végzünk, fegyverünket nem a szabadság és a haza érdekében használjuk, hanem egyetlenegy ember érdekében, aki testileg-lelkileg szolgaságba süllyeszti a rómaiakat s napról-napra beszennyezzük magunkat azoknak a vérével, akiket megölünk vagy megkínzunk, mindaddig, amíg egyszer majd Gaius parancsára mások ugyanígy bánnak el velünk. Mert szolgálatainkért egyáltalán nem hálás nekünk, hanem gyanakszik ránk és gyűlöl bennünket. És ha mégannyi embert leméyszároltat is, dühe azért mégsem csillapul soha. Mert Gaiust haragjában nem az igazság vezeti, hanem csak a tulajdon szenvedélye. Dühe egyszer majd ránk is lesújt, holott a mi kötelességünk a többiek biztonságáról és szabadságáról gondoskodni és róluk minden veszélyt elhárítani.

Clemens nyiltan helyeselte Chaerea felfogását, azonban egyelőre titoktartást ajánlott, nehogy tervük nyilvánosságra jusson, mert ha a merénylet terve idő előtt kiderül, valamennyien halállal bűnhödnek. Inkább bízzanak mindent az időre és reménykedjenek a jövőben, mert a szerencse bizonyára váratlanul segítségükre jön. Ő maga ugyan sokkal öregebb már, hogysem ilyesmire vállalkozhatnék, de meg kell vallania, hogy Chaerea terveivel és javaslataival szemben más valamit tudna ajánlani, ami kevésbbé veszélyes, bár épp oly dicsőséges. Erre Clemens hazament és tanácstalanul töprenkedett azon, amit hallott és amit maga is mondott. Chaereát ez nyugtalanította és rögtön elsietett Cornelius Sabinus ezredeshez, akit jellemes és szabadságszerető férfiúnak ismert és tudta róla, hogy egyáltalán nincs megelégedve a helyzettel. Közölni akarta vele tervét és haladéktalanul hozzá akart fogni a végrehajtásához, mert félt, hogy Clemens elárulja és arra gondolt, hogy közben a folytonos halogatással elvesztegeti a drága időt.

Sabinus örömmel fogadta tervét, hiszen már maga is régen foglalkozott ezzel a gondolattal és csak azért hallgatott eddig, mert nem tudott senkit, akivel bátran tárgyalhatott volna. Most azonban, mikor olyan férfival találkozott, aki nemcsak azt ígérte meg, hogy mindenről hallgat, amit hallott, hanem maga sem titkolta el véleményét, végképpen megérlelődött elhatározása és

sürgette Chaereát, hogy ne halogassa a dolgot. Azután elmentek Minucianushoz, aki épp oly jellemes és kemény ember volt, mint ők maguk és aki Lepidus kivégzése miatt egyáltalán nem szívelhette Gaiust, ugyanis Minucianus és Lepidus az együtt átélt veszélyek révén különösen jó barátságban voltak egymással. Hiszen mindenki, akinek csak valami rangja vagy méltósága volt, irtózott Gaiustól, mert válogatás nélkül mindenkivel egyformán kegyetlenkedett. Az elégedetlenkedők természetesen egymástól is épp úgy féltek és nem merték nyiltan kimondani véleményüket, mert árulástól tartottak, de Gaius iránt érzett gyűlöletüket sem merték elárulni; ez azonban nem gátolta meg őket abban, hogy barátságos érintkezésben ne maradjanak egymással, mert egyet bizonyosan tudtak: azt, hogy valamennyien egyformán gyűlölik Gaiust.

Mikor tehát tettrekészen találkoztak egymással, Minucianus szólalt meg elsőnek, mert megszokták már, hogy valahányszor együtt vannak, mindig neki adják át az elsőséget, előkelő állása és kiváló jelleme miatt, különösen akkor, ha beszélni kellett; most is mindenekelőtt felvetette a kérdést, milyen jelszót kapott ma Chaerea a császártól; mert mindenki tudta, hogyan csúfolódott Chaereával, valahányszor a jelszót átadta neki. Chaereának kapóra jött a kérdés, megköszönte Minucianusnak, hogy éppen hozzá fordult és azután így folytatta: „Te add meg nekem a jelszót, ezt: Szabadság. Köszönöm, hogy felráztál megcsontosodott tehetetlenségemből. Nincs szükség már szavakra, hogy bátoríts, ha te is ugyanazon a véleményen vagy, mint én és már összejövetelünk előtt is osztoztál nézeteimben. Nekem csak egy kard van az oldalamon, de ez kettő helyett is elég. Fogjunk hát munkához: ha vezetsz, követlek; ha nem, magam megyek előre, s bízom támogatásodban. Nincs szükségük kardra az olyan embereknek, akiknek hősi elszántság a jellemvonásuk, mert a kardot is csak a hősi elszántság élesíti meg. Ez hajt engem is ellenállhatatlan erővel cselekvésre és kezemet nem bénítja meg semmi félelem, hogy esetleg bajom történhetik, mert nincs időm a magam veszedelmére gondolni, amikor a szabadságból szégyelletes szolgaságba süllyedt hazámra, a törvény tekintélyének összeomlására és arra a veszedelemre kell gondolnom, amely mindenkit fenyeget Gaius részéről. Bár megnyerném ebben az ügyben bizalmadat, s bár számíthatnék támogatásodra."

Minucianus nagyon jól megértette, mire céloznak ezek a szavak, barátságosan megölelte Chaereát s ezzel jóval megnövelte bizakodását és bátorságát. Azután elbocsátotta azzal a jókíván-

sággal, hogy terve sikerüljön. Mondják, hogy bizakodását még a következő módon is erősítette: midőn Chaerea egy ízben éppen a Curiába ment, a tömegből állítólag valaki odakiáltott neki, hogy hajtsa végre, amit végre kell hajtani és bízzék az istenek segítségében. Chaerea egy pillanatra megrémült, hogy valamelyik összeesküvő elárulta és most mindjárt elfogják. De hamarosan rájött, hogy ez a felkiáltás tulajdonképpen biztatás volt és vagy valamelyik cinkosa kiáltotta oda, vagy pedig maga az istenség, amely minden emberi dolognak a mélyére lát. Különben már sokan be voltak avatva a tervbe és valamennyien, szenátorok, lovagok, katonák, fegyveresen jelentek meg. Senki sem volt köztük, aki ne tartotta volna a legnagyobb szerencsének Gaius meggyilkolását és így mindenki igyekezett erejéhez képest túltenni a másikon buzgóságban és szóval és tettel megtenni a magáét, hogy eltegyék láb alól a zsarnokot. Közéjük tartozott maga Callistus is, Gaius egyik felszabadított rabszolgája, aki igen nagy méltóságra jutott, s majdnem olyan hatalmas volt, mint maga a császár: mindenki rettegett tőle és óriási vagyona volt. Mert rengeteg ajándékot összeharácsolt és semmi gazságtól sem riadt vissza, hanem kénye-kedve szerint garázdálkodott. Mivel azonban ismerte Gaius engesztelhetetlen jellemét, akit sohasem lehetett eltéríteni feltett szándékától és tudta, hogy maga is állandóan halálos veszedelemben forog, sok minden egyéb okból, de főképpen óriási vagyona miatt csatlakozott Claudiushoz, abban a reményben, hogy ha Gaiust elteszik láb alól és Claudius nyeri el az uralmat, alatta is megtarthatja méltóságait, annál inkább, mert hű szolgálataival már előbb is nélkülözhetetlenné tette magát nála. Azt is merte állítani, hogy Gaiustól parancsot kapott Claudius megmérgezésére, azonban a dolgot száz meg százféle címen halogatta. Azt hiszem azonban, hogy Callistus ezt az állítást csupán koholta, hogy beférkőzzék Claudius kegyeibe. Mert Gaius, ha Claudiust meg akarta volna gyilkoltatni, bizonyára nem törődött volna Callistus ürügyeivel, másrészről pedig Callistus nem mert volna ellenkezni Gaius parancsaival, hiszen ha nem hajtotta volna végre megbízását, azonnal megbűnhödött volna. Inkább azt hiszem, hogy Claudiust a gondviselés mentette meg Gaius eszeveszett dühétől. Callistus pedig olyan érdemet tulajdonított magának, amire semmiképpen sem volt jogcíme.

Chaerea vállalkozásának végrehajtása az összeesküvők javarészének tétovázása miatt egyre jobban elhúzódott. Neki sehogysem volt ínyére ez a halogatás, mert ő minden pillanatot alkal-

masnak tartott a cselekvésre. Ha például Gaius felment a Capitoliumra, hogy leánya jólétéért áldozatot mutasson be, vagy a Forumra néző palotája magas tetejéről arany- és ezüstpénzt szórt a nép közé, mindannyiszor alkalom nyílt, hogy letaszítsa vagy pedig a tőle rendszeresített misztérium-ünnepeken végezzen vele. Maga a császár tudniillik egy cseppet sem aggódott és egyetlen gondja volt, hogy a misztériumok szertartásait szabályszerűen folytassák le; hogy valaki esetleg forralhat is ellene valamit, az eszeágában sem volt. Ha Chaereának semmi jele sem lett volna arra, hogy az istenek helyeslik merényletét, ő maga elég erős volt, hogy Gaiust akár fegyver nélkül is megölhesse. Tehát haragudott a többi összeesküvőre, mert attól tartott, hogy elszalasztják a kedvező alkalmat. Ezek belátták, hogy felháborodása jogos és minden oka megvan rá, hogy siessen a terv végrehajtásával; mégis arra kérték, hogy halassza el, nehogy ha a merénylet balul üt ki és a bűnösök után nyomoznak, az egész város fölzúduljon és Gaius kisurranjon kezeikből, — az összeesküvők minden elszántsága ellenére, — mert akkor Gaiust sokkal szigorúbban őriznék. Ezért úgy vélték, hogy sokkal jobb lesz a Palatinuson rendezendő játékokon végrehajtani a merényletet; ezeket a játékokat az első császár tiszteletére tartják, aki magára ruházta a népet megillető hatalmat; megjelennek ott a római patriciusok feleségükkel és gyermekeikkel, sőt maga a császár is, hogy a számára épült sátorból végignézze a játékokat. Úgy vélték, hogy a sok tízezer ember gyülekezetében könnyű lesz a császárt mindjárt belépése pillanatában megtámadni, mert akkor testőrsége sem segíthet rajta.

Chaerea tehát napról napra csak várt és mikor a játékok megkezdődtek, mindjárt az első nap rászánta magát a cselekvésre, azonban a végzet, amely még haladékot rendelt, hatalmasabbnak bizonyult az összeesküvők bátorságánál; mert előbb el kellett múlnia az ünnepi játékok első három napjának és csak a negyediken lehetett végrehajtani a merényletet. Ezen a napon összehívta cinkosait és így beszélt hozzájuk: „Hosszú idő elmúlt már és szemrehányást kell tennünk magunknak, hogy e nemes vállalkozás végrehajtásában oly hanyagok voltunk. Mily végzetes volna, ha tervünk most árulás miatt meghiúsulna és Gaius dühe őrjöngéssé fokozódnék! Hát nem látjuk, hogy magunktól és polgártársainktól tagadjuk meg a szabadságot és tűrjük, hogy Gaius zsarnoksága egyre izmosodjék, holott az volna a kötelességünk, hogy biztosítsuk jövőnket és módot kapjunk rá, hogy

boldoggá tegyük a népet és ezzel örök dicsőségre tegyünk szert.“ Mivel a többiek ennek nem mondhattak ellent, de nyilván még a terv végrehajtásába sem szívesen egyeztek volna bele és csak szótlanul bámultak Chaereára, az folytatta: „Minek halogatjuk a dolgot, vitéz barátaim? Vagy nem tudjátok, hogy ma van a játékok utolsó napja és Gaius holnap már elhajózik? Hiszen minden előkészület megtörtént, hogy Alexandriába utazzék és meglátogassa Egyiptomot. Mondhatom, szép volna, ha ez a szörnyeteg kisiklanék kezeink közül és Róma szégyenére díszmenetben vonulna végig a szárazon s tengeren! Micsoda gyalázat volna ránk, ha egyiptomi ember szúrná le, aki szabad emberhez méltatlannak tartaná elviselni ezt a kegyetlenkedést! Semmi kedvem sincs tovább nézni tétovázástokat, hanem ma végrehajtom a merényletet és örömmel vállalom minden következményét, mert nem bírom tovább a halogatást. Lehetne-e nagyobb szégyene egy bátor férfiúnak, mint az, ha — amíg én élek — más valaki szúrja le Gaiust és elragadja tőlem a tett dicsőségét?“

Chaerea ezekkel a szavakkal nem csupán társai, hanem a maga elszántságát is felszította, úgy hogy most már valamenynyien hozzáfogtak a terv haladéktalan végrehajtásához. Chaerea lovassági karddal az oldalán már korán reggel megjelent a palotában. Ugyanis szokás volt, hogy a törzstisztek ilyen fegyverzetben kérték a császártól a jelszót és ezen a napon Chaereán volt a sor, hogy a jelszót átvegye. A tömeg máris valóságos áradatban tódult a Palatinusra, tolongtak, lökdösték egymást, hogy a nézőtéren a legjobb helyet kapják. Gaiusnak különösen nagy öröme telt mindig ebben a tolongásban és ezért sem a szenátoroknak, sem a lovagoknak nem tartatott fenn helyet: össze-vissza ültek, vegyesen, férfiak, asszonyok, rabszolgák, szabadok. Gaiusnak utat hagytak és mindenekelőtt Augustus ,császárnak áldozott hiszen a játékokat az ő tiszteletére rendezte. Mikor az áldozati állatot levágták, megtörtént, hogy egy Asprenas nevű szenátornak a togájára vér freccsent. Erre Gaius elnevette magát; Asprenasnak ez rossz előjel volt, mert őt Gaiusszal együtt gyilkolták meg. Mondják, hogy Gaius ezen a napon szokása ellenére barátságosabb volt, mint máskor és olyan kedvesen elbeszélgetett, hogy mindenki csodálkozott rajta. Miután az áldozatot bemutatták, elfoglalta helyét a nézőtéren, legbizalmasabb főemberei körében. A színházépületet minden évben fel kellett építeni és a berendezése ilyen volt: két kapuja volt, egyik kivezetett a szabadba, a másikon egy oszlopcsarnokba lehetett ki- s bejárni;

így nem zavarták azokat, akik bent voltak és a színészek és zenészek akadálytalanul távozhattak és visszamehettek a sátorba, amelyet választófallal elkülönítettek a többi helyiségtől. Mikor a közönség elcsendesedett és Chaerea a többi törzstiszttel együtt a császár közelében, a nézőtér jobboldalán leült, Bathybius szenátor, praetorviselt férfiú megkérdezte a mellette ülő konzulviselt Cluviust, hogy mi az ujság? De olyan halkan beszélt, hogy senki sem értette meg. Cluvius azt felelte, hogy nem hallott semmit. Mire Bathybius a fülébe súgta: „Nos, Cluvius, az az ujság, hogy ma a „Zsarnokölő“ című darabot játsszák.“ „Hallgass — csöndesítette a másik —, nehogy meghallják szavadat más, tán avatatlan achájok.“ Most rengeteg gyümölcsöt és ritka és értékes madarat szórtak a nézők közé és Gaius kimondhatatlan gyönyörűséggel szemlélte az emiatt támadt dulakodást. Azután két dolog történt s ezeket előjeleknek lehetett tekinteni. Tudniillik olyan darabot adtak, amelyben egy rablóvezért keresztre feszítenek, a táncjátékban pedig Kinyras szerepelt, akit leányával, Myrrhával együtt megölnek. A keresztrefeszítés, valamint Kinyras megölése alkalmával is rengeteg mű-vért ontottak. Egyébként bizonyos, hogy ez az a nap volt, amelyen Philippos makedon királyt, Amyntas fiát, mikor a színházba akart menni, meggyilkolta barátja, Pausanias. Miközben Gaius azon töprenkedett, hogy vajjon a játék végét is megvárja-e, mivel ez volt az utolsó nap, vagy pedig rendes szokása szerint fürödjék, ebédeljen és aztán jöjjön vissza, Minucianus, aki a császár közelében ült, észrevette, hogy Chaerea kiment; attól tartott, hogy az idő céltalanul elmúlik, tehát gyorsan fölállt, hogy bátorítsa. Gaius azonban barátságosan megfogta a togája csücskét és odaszólt neki: „Hova-hova, barátom?“ Erre Minucianus visszaült a helyére, látszólag tiszteletből a császár iránt, tulajdonképpen azonban félelmében. Azonban kisvártatva megint fölkelt és most Gaius nem tartotta vissza, mert azt gondolta, hogy talán a szükségét akarja elvégezni, azért távozik. Asprenas, aki maga is az összeesküvők közé tartozott, azt javasolta a császárnak, hogy rendes szokásához híven feltűnés nélkül távozzék, fürödjék meg, ebédeljen és aztán térjen vissza. Úgy gondolta, hogy ezzel sietteti a merénylet végrehajtását.

Chaerea és társai alkalmas helyeken felálltak s mindenki azt az utasítást kapta, hogy a helyét el ne hagyja. Lassankint valamennyien elviselhetetlennek érezték a huzavonát. És mivel már itt volt a kilencedik óra és Gaius még mindig nem készülő-

dött távozni, Chaerea elhatározta, hogy visszamegy és páholyában támadja meg. Természetesen nagyon jól tudta, hogy ez nem történhetik meg másként, csak ha előbb az ott lévő szenátorok és lovagok közül is megölnek néhányat. De már alig bírt magával, hogy végrehajtsa a merényletet és úgy gondolta, hogy ez a kisebb vérengzés jelentéktelen, hiszen mindenkinek meghozza a biztonságot és a szabadságot. Már éppen vissza akart menni a színházba társaival, mikor hirtelen támadt zaj jelezte, hogy Gaius fölkelt. Most az összeesküvők odasiettek és visszaszorították a tömeget, színleg azért, hogy Gaiusnak ne alkalmatlankodjanak, tulajdonképpen pedig a maguk biztonsága érdekében, mert először meg akarták fosztani minden védelemtől és csak azután akarták végrehajtani a merényletet. Gaius előtt lépkedett nagybátyja, Claudius, sógora Marcus Vinicius és Valerius Asiaticus, akiket nem lehetett elválasztani tőle, magas rangjuk miatt. Azután következett maga Gaius és vele Paulus Arruntius. És midőn a palotába érkezett, nem a főfolyosón haladt előre, ahol a szolgálatára rendelt rabszolgák álltak, és amerre kisérete ment, hanem befordult egy elhagyatott szűk folyosóra, hogy a fürdőbe menjen és megnézze az ázsiai fiúkat, akiket azért hozatott, hogy a tőle rendszeresített misztériumokon himnuszokat énekeljenek és hogy a színházban mint fegyvertáncosok fellépjenek. Itt szembejött vele Chaerea és kérte a jelszót. Mikor a császár megint valami trágár szót mondott, Chaerea elkezdte szídalmazni, kirántotta kardját és mély, de nem halálos sebet ejtett rajta. Némelyek azt mondják, hogy Chaerea szándékosan tette ezt, nehogy Gaiust mindjárt az első csapással megölje, hanem minél több sebbel gyötörje meg. Én azonban ezt nem tartom valószínűnek, mert az ilyen merényleteknél a félelem nem igen engedi szóhoz jutni a nyugodt megfontolást. Ha Chaerea csakugyan így gondolkozott volna, én őt a legostobább embernek tartanám, hogy inkább a bosszúvágyát akarta kielégíteni, ahelyett, hogy cinkosait gyorsan megmentette volna a fenyegető veszedelemtől. Mert ha Gaius nem hal meg rögtön, akkor még volt rá mód, hogy segítsenek rajta; ha tehát Chaerea önmagának vesztét akarta volna, akkor ezzel a szándékával magát és társait éppen olyan veszedelembe döntötte volna, mint Gaiust; ha sikerült a merénylet, könnyűszerrel megmenekülhetett minden üldözéstől, de kezdettől fogva bizonytalan volt, vajjon minden sikerül-e. Azonban erről vélekedjék kiki úgy, ahogy akar. Gaiusnak szörnyű fájdalmat okozott a seb, mert a szúrás nyaka és válla között találta és a kard a kulcscsontban megakadt; ijedtében

nem kiáltott, nem is hívta segítségül valamelyik főemberét, talán azért, mert igazán senkiben sem bízott, talán azért, mert senki sem jutott eszébe. Irtózatos fájdalmában egyszer mégis felordított és megpróbált elszaladni, de elébe toppant Cornelius Sabinus, aki már készült erre a pillanatra: leteperte a földre és most valamennyi összeesküvő karddal a kezében rárohant és egymást biztatva versenyt döfködték. Általános a vélemény, hogy Aquilas adta meg neki a kegyelemdöfést és ebbe is halt bele; de teljes joggal Chaereát tekinthetjük a gyilkosság értelmi szerzőjének, mert ámbár sok cinkosával együtt hajtotta végre a merényletet, mégis ő volt az első, akinek a terv eszébe jutott; ugyancsak ő eszelte ki a végrehajtás módját, ő beszélte meg a tervet a többiekkel s midőn hozzájárultak tervéhez, megint csak ő volt az, aki az összeesküvést megszervezte, a legjobb utakat és módokat kieszelte és oly ügyesen tudott beszélni, hogy társait végül is rávette a merényletre. És mikor a cselekvés pillanata elérkezett, Chaerea a többi összeesküvőt elszánt cselekvésre buzdította és megkönnyítette nekik Gaius meggyilkolását azzal, hogy majdnem halálos sebet ejtett rajta. Igazság szerint tehát azt is Chaerea megfontoltságának, elszántságának és bátorságának kell tulajdonítanunk, amit a többi összeesküvők tettek.

Gaius pedig sebektől borítottan, élettelenül feküdt ott. A merénylet végrehajtása után Chaerea és társai látták, hogy nem mehetnek vissza nyugodtan azon az úton, amelyen jöttek. Az esemény mégis csak rémületet keltett bennük, mert egy császárt megölni nem csekélység, hiszen az oktalan tömeg mégis csak szerette, mert kedvére tett, a katonák pedig bizonyosan véres bosszút állnának érte. Ezenfelül a folyosó, ahol a gyilkosságot elkövették, nagyon szűk és tele volt rengeteg szolgával és testőrkatonával. Az összeesküvők tehát más utat választottak, és fölmentek Germanicus lakásába; a meggyilkolt Gaius éppen Germanicus fia volt. Ez a lakás össze volt kötve a palotával, amely egyetlenegy épület volt s ezt az egyes uralkodók folyton bővítették. Éppen ezért többféle neve volt; vagy arról nevezték el, aki az épület egyik részét fölépítette, vagy arról, aki egy másik részt elkezdett építeni. Az összeesküvők tehát hamarosan kijutottak a tömegből és egyelőre biztonságban voltak, mert a császár meggyilkolásának még nem ment híre. Legelőször a germánok tudták meg Gaius halálát, még pedig a testőrkatonák, akik annak a népnek a nevét viselik, amelyből a kelta legiót toborozták. Ezek a germánok természetüknél fogva hirtelenharagú emberek, mint a többi barbár népek is és nem igen gon-

dolkoznak, hanem cselekszenek s roppant testi erejük miatt rendszerint az első támadásban alkalmazzák őket s akármilyen ellenséget legyőznek. Midőn tehát a germánok értesültek Gaius meggyilkolásáról, irtózatosan felháborodtak, de nem annyira a császár iránti szeretetből, mint inkább érdekből, mert Gaius rendszerint dús ajándékokkal vásárolta meg hűségüket. Kardot rántottak, végigrohantak a palotán és keresték a császár gyilkosait; Sabinus ezredes vezette őket, aki valamikor gladiátor volt s nem annyira a maga vagy ősei bátorsága révén nyerte el ezt a parancsnoki állást, hanem roppant testi ereje miatt. Legelőször is Asprenasra bukkantak, akinek a tógáját, mint említettem, az áldozati állat vére befröcskölte és csakugyan rossz előjellé vált ez, mert ott helyben felkoncolták. Azután Norbanus akadt útjukba, az egyik legelőkelőbb polgár, akinek ősei között sok hadvezér is volt; azonban ez a méltósága sem szelídítette meg a dühöngőket. Mivel azonban irtózatos erejű ember volt, elkapta a legelső katonát, aki rárohant, elvette a kardját és úgy látszott, drága áron adja az életét; végül is a túlerő győzött és ő sebektől borítottan meghalt. Harmadiknak Anteius szenátor került a kezükbe néhány kisérőjével; ez nem véletlenül került ide, mint a másik kettő, hanem kíváncsiságból, mert szerette volna látni a meggyilkolt Gaiust, hogy így elégítse ki gyűlöletét. Ugyanis Gaius száműzte atyját, akinek ugyancsak Anteius volt a neve, de ezzel nem érte be, hanem parancsot adott a katonáknak, hogy öljék meg. Anteius tehát gyönyörködni akart a császár holttestében és ámbár ebben a most támadt általános zűrzavarban igyekezett elbújni, nem menekülhetett meg a germánok dühétől, mert minden zugot felkutattak és bűnöst és ártatlant egyforma dühvel felkoncoltak. Így haltak meg ezek.

Mikor Gaius meggyilkolásának híre a színházba is eljutott, rémület fogta el az egész tömeget, amely alig bírta elhinni a hírt. Egyesek ugyan örömmel hallották volna a császár halálhírét és sokat nem adtak volna érte, ha ilyen szerencse éri őket, de olyan gyávák voltak, hogy nem is merték hinni benne. Mások viszont nem szívesen vették volna, ha a hír igaz, mert nem kívántak a császárnak ilyen szerencsétlen véget és úgy gondolták, hogy emberi erővel ilyesmit nem is lehet végrehajtani. Ezek azonban mind asszonyok, fiatalemberek, rabszolgák és katonák voltak. Ezek az utóbbiak a császár zsoldjában álltak és szolgái voltak az ő zsarnoki kegyetlenkedésének s a legkíválóbb polgárok kivégzése révén jócskán megtollasodtak. A nők és a fiatalemberek pedig általában nagyon szeretik a látványosságokat, a gladiátori

viadalokat és a véres jeleneteket. Hiszen mindez állítólag a nép gyönyörködtetésére történt, ámbár tulajdonképpen Gaius eszeveszett kegyetlenkedésének kielégítése volt a célja. A rabszolgák pedig engedélyt kaptak, hogy gazdáikat bepanaszolhassák és ha vádat emeltek ellenük, a császár mindig melléjük állt; így aztán ha bármilyen légből kapott rágalmat koholtak gazdájuk ellen, könnyű szerrel hitelre találtak és ha elárulták, mekkora a vagyonuk, nemcsak szabadságukat nyerték vissza, hanem jutalmul rengeteg pénzt is kaptak, mert a följelentésért a vagyon nyolcadrésze járt nekik. Végül a patriciusok hihetőnek tartották a hírt, mert részben tudták a tervezett merényletről, részben pedig szívből kívánták Gaius halálát. Azonban ügyesen leplezték örömüket, sőt tettették magukat, mintha semmit sem hallottak volna. Ugyanis egyesek attól tartottak, hogy esetleg tévedtek és majd megbüntetik őket, mert túlságosan korán árulták el igazi érzelmeiket; másoknak, akik mint cinkosok bele voltak avatva az összeesküvésbe, éppen ezért volt okuk elhallgatni véleményüket; végül voltak, akik nem ismerték a többi összeesküvőt, tehát félniök kellett, hogy ha valakivel beszélnek, akinek érdeke a zsarnokság fenntartása, elárulják magukat és ha Gaius esetleg még él, halállal bűnhődnek. Csakugyan egy másik hír arról beszélt, hogy Gaius megsebesült ugyan, de nem halt meg és most orvosok kezelik. Nem volt senki, akivel őszintén lehetett volna közölni bárkinek a véleményét. Ugyanis ha valaki Gaius barátja volt, nem bíztak benne, mert a zsarnok pártján volt; ha pedig gyűlölte őt, akkor éppen gyűlölete miatt nem adtak hitelt szavainak. Végül egy harmadik híradás, amely a patriciusok minden reményét elhervasztotta, jelentette, hogy Gaius nem törődve sebeivel és a halálos veszedelemmel, azon véresen a forumra ment és most beszédet tart a néphez. Ez azonban olyan embereknek az ostoba koholmánya volt, akik nyugtalanságot akartak kelteni, és mindenkinek azt mondták, amit legszívesebben hallott. De senki sem mozdult a helyéről, nehogy hamis vádat emeljenek ellene, ha távozik; mert előrelátható volt, hogy azt, aki a színházból kimegy, nem valódi meggyőződése szerint fogják megítélni, hanem a följelentők és a bírák kénye-kedve szerint.

Midőn a germán szakasz kivont karddal körülvette a színházat, a nézők már az életükért kezdtek rettegni; valahányszor egy katona belépett, megremegtek, mintha máris mészárolnák őket és elvesztették a fejüket; sem a színházból nem mertek kimenni, de azt is tudták, hogy ha sokáig bent maradnak, akkor sem maradhatnak nyugton. Mikor a katonák valamennyien bent

voltak, a színház csak úgy visszhangzott a nézők kiáltozásától, akik térdrehulltak a germánok előtt és bizonykodtak, hogy ők semmiféle lázadás tervéről nem tudtak, ha ugyan egyáltalán tervezett valaki lázadást, de nem tudtak arról sem, hogy mi történt. Kíméljék tehát őket, ne kelljen mások bűnéért bűnhödniök; engedjék meg nekik, hogy ha esetleg történt valami, kinyomozhassák az értelmi szerzőjét. Így és efféleképpen jajveszékeltek és sírva és zokogva szólították az isteneket, ahogy a fenyegető veszedelem sugallta nekik és ahogy csak a halál torkában lehet imádkozni. Ez végre megtörte a katonák dühét és kezdték már szégyellni, hogy úgy acsarkodtak a nézőkre. Valóban kegyetlen eljárás lett volna ez és most már ilyennek látták a feldühödött katonák is, miután az oltárra helyezték az Asprenasszal együtt meggyilkoltak fejeit. Ennek láttára azonban a nézőket még nagyobb izgalom fogta el, mert ismerték a meggyilkoltak magas rangját és szánakoztak sorsukon, egyúttal azonban ugyanakkor megint rádöbbentek a maguk válságos helyzetére, amelyből nyilván nem lehetett már szabadulniok. Így történt, hogy azoknak az öröme is mindenestül megkeseredett, akiknek elegendő okuk volt arra, hogy Gaiust gyűlöljék, hiszen most maguk is halálos veszedelemben forogtak és semmi reményük sem volt a menekülésre.

Ennek a bizonytalanságnak az árverési kikiáltó, Evaristus Arruntius vetett véget, hatalmas hangjával; egyike volt a leggazdagabb rómaiaknak és ebben az időben és később is igen befolyásos közéleti férfiú volt. Ámbár ez az ember mindenki másnál jobban gyűlölte Gaiust, nem mutatta, mennyire örül az eseménynek, hanem tanácsosabbnak tartotta a ravasz óvatosságot, mert a félelem és a bizonytalanság ezt parancsolta. Tehát úgy eltorzította külsejét, ahogy csak tudta, gyászruhát öltött, mintha legdrágább családtagját vesztette volna el, elment a színházba és kihirdette Gaius halálát: ezzel megnyugtatta a bizonytalanság miatt gyötrődő embereket. Nemsokára megjelent Arruntius Stella is, aki visszahívta a germánokat; vele jöttek a törzstisztek, akik kiadták a parancsot, hogy tegyék hüvelyébe kardjukat s azután ők is bejelentették a császár halálát. Így azután megmenekült a színházban egybegyűlt nézőközönség és mindenki, aki a germánok kezébe került. Mert amíg ezek abban reménykedhettek, hogy Gaius életben marad, semmiféle kegyetlenkedéstől sem riadtak vissza, mert még mindig annyira ragaszkodtak hozzá, hogy az életüket is szívesen feláldozták volna, ha ezzel megmenthették volna a haláltól. De mihelyt megbizonyosodtak Gaius haláláról, dühük nyomban lecsillapodott, mert most már semmi érdekük sem volt

megmutatni ragaszkodásukat valaki iránt, aki már nem tudta viszonozni, hiszen halott volt. Másrészt pedig attól tartottak, hogy ha tovább erőszakoskodnak, megbünteti őket a szenátus, amennyiben ez veszi át a főhatalmat, vagy pedig az új császár. A germánok tehát kénytelen-kelletlen abbahagyták az öldöklést, amire a Gaius ellen végrehajtott merénylet ösztökélte őket.

Chaerea nagyon aggódott, hogy Minucianus a germánok kezébe kerül és megölik, tehát sorra kérlelte a katonákat, hogy kíméljék őt és mindenütt érdeklődött, hogy nem gyilkolták-e meg máris. Erre Clemens szabadon bocsátotta az eléje vezetett Minucianust és ezzel, mint a többi szenátor, ő is tanuságot tett arról, hogy jogosnak ismeri el és helyesli a merényletet és bizonyságot tett azoknak a férfias gondolkodásáról, akikben ugyancsak megfogant ez az elhatározás, de nem hajthatták végre. Ugyanis egy zsarnok rövid ideig örömét találhatja a féktelen kegyetlenkedésben, magyarázta Clemens, de nem érhet jó véget, mert a tisztességes emberek gyűlölete miatt végül is áldozatul esik a sorsnak, amely Gaiust is lesujtotta, aki még az összeesküvés előtt ellensége lett önmagának és türhetetlen kegyetlenkedéseivel és törvénysértéseivel maga lett az oka, hogy legjobb barátai legelkeseredettebb ellenségeivé változtak. És ámbár ezek voltak eszközei a merénylet végrehajtásának, Gaius tulajdonképpen maga ölte meg magát.

Most végre a közönség fölkelt helyéről és szörnyű tolongás támadt a nézők között, mert mindenki nyakra-főre minél előbb ki akart jutni. A tolongást egy Halkyon nevű orvos kezdeményezte, aki elrohant, mintha sebesülteket kellene kötöznie és kísérőit elszalasztotta, színleg azért, hogy kötözőszereket hozzanak, a valóságban azonban azért, hogy a fenyegető veszedelemből kimentse őket. Eközben a szenátus is összeült a Curiában, a nép is összeverődött a Forumon, ahol rendszerint a népgyűléseket tartják. Azonnal vizsgálatot indítottak a császár gyilkosainak kinyomozására; ezt a nép komolyan gondolta, a szenátus azonban csak alakiságnak tartotta. Jelen volt az ülésen a konzulviselt Valerius Asiaticus is. Ez kiment az ordító tömegbe, amely rettenetesen fel volt háborodva, hogy a gyilkosokat még mindig nem nyomozták ki s mikor mindenfelől azzal a kérdéssel ostromolták, hogy ki a tettes, ezt felelte: „Nagyon szeretném, ha én magam volnék az." Egyébként a konzulok rendeletet adtak ki, amelyben súlyos vádakat emeltek Gaius ellen s felszólították a népet és a katonákat, hogy oszoljanak szét. Egyúttal a népnek jelentős adóelengedést igértek, a katonáknak pedig jutal-

mat, ha békén maradnak és minden túlkapástól tartózkodnak. Tudniillik attól kellett tartani, hogy ha esetleg lázadás tör ki, a várost kifosztják és a templomokat kirabolják. Nemsokára teljes számban összegyültek a szenátorok és különösen azok, akik Gaius ellen összeesküdtek s oly vakmerőségről és elbizakodottságról tettek tanuságot, mintha máris az ő kezükben volna a főhatalom.

2. FEJEZET

A szenátorok népuralmat, a katonák császárt akarnak. Gaius feleségének és leányának meggyilkolása. Gaius jelleme

Mialatt ezek az események leperegtek, Claudiust hirtelen kicsempészték házából. Tudniillik a katonák összegyűltek, tanácskoztak a foganatosítandó intézkedések felől és abban állapodtak meg, hogy a népuralom nem alkalmas ilyen bonyolódott kormányzat intézésére és nekik sem érdekük. Viszont ha a főemberek közül valamelyiket császárrá kiáltják ki, nekik csak hátrányuk lehet a dologból, mert nem ők segítették hozzá méltóságához. Mivel még semmiben sem állapodtak meg határozottan, bizonyára legokosabb lesz, ha Claudiust választják császárrá, aki az elhunyt császár nagybátyja és így éppen olyan előkelő származású és műveltségű ember, mint akármelyik szenátor. Tőle remélhetik, hogy ha uralomra jut, érdemeikért megjutalmazza és megajándékozza őket. Alighogy ezt elhatározták, rögtön hozzá is fogtak a határozat végrehajtásához és ezért hozták ki a katonák Claudiust. Gnaeus Sentius Saturninus, aki — miután megtudta, hogy elvitték Claudiust — hallotta, hogy nem szívesen vállalná az uralkodói méltóságot, a valóságban azonban elfogadná, felállt a szenátusban s bátor, szabad és derék férfiúhoz méltó beszédet mondott:

„Rómaiak, ámbár hosszú idő óta csak most virradt ránk meglepetésszerűen a szabadság, mégis tény, hogy szabadok vagyunk. Hogy meddig fog tartani, bizonytalan és az istenek akaratától függ, akiktől ajándékul kaptuk. De örülnünk kell neki s még ha újra elvesztjük is, boldogítani fog bennünket. Minden derék és erényes embernek drága egyetlenegy óra is, amelyet szabad hazában tölthet el, a törvények uralma alatt, amelyek felvirágoztatták. Nem akarok beszélni a régi szabadságról, mert az már elveszett, mielőtt én még megszülettem volna. Azonban ezt a mostanit szomjas gyönyörűséggel akarom élvezni s boldognak

magasztalok mindenkit, akinek megadatott, hogy ebben az órában születhetik. A halhatatlan istenek után ezért azokat illeti hálánk, akik lehetővé tették, hogy ha későn is, élvezhessük a szabadságot. Maradjon is meg s élvezhessük örökre! Minket pedig, akár fiatalok vagyunk, akár öregek, már ez az egy nap is kielégít. Az öregek kimondhatatlan szerencséjüknek fogják tartani, hogy szabadságban halhatnak meg; a fiatalok szemében pedig őseink nemes jellemének emléke lesz. Nekünk is az legyen most legfőbb gondunk, hogy ebben az emelkedett szellemben éljünk, amely egymaga tudja megadni és megtartani az embereknek a szabadságot. A történelemből és a magam tapasztalataiból tudom, mily nagy szerencsétlenség a birodalomra egy zsarnok uralma; mert ez minden tehetséget megfojt, minden nemes jellemű ember szabadságát korlátozza és kitenyészti a hízelgést és a gyávaságot, mert az államot nem a törvény bölcs parancsai szerint, hanem kénye-kedve szerint kormányozza. Mert mióta Julius Caesar elszánta magát, hogy kiveszi a nép kezéből a hatalmat, mióta sutba dobta az alkotmányt és ezzel megingatta az államot, lábbal tiporta a jogot és csak szenvedélyeire hallgatott: a birodalmat ezer meg ezer csapás sujtotta. Mert utódai versengve igyekeztek félredobni az ősi erkölcsöt és kiirtani a városból, már amennyire tudták, a derék és nemes polgárokat. Ezek abban keresték biztonságukat, hogy elvetemedett és gonosz emberekkel vették körül magukat, az igazán kiváló férfiakat pedig nemcsak háttérbe szorították, hanem ki is irtották. Akármennyien voltak és akármily elviselhetetlen kegyetlenségeket követtek el, mégis ennek a ma meggyilkolt Gaiusnak sokkal több gaztett szárad a lelkén, mint a többieknek együttvéve: és pedig ő nem csupán polgártársait, hanem rokonait és barátait is ádáz dühvel sanyargatta. Hiszen napról-napra növekedett gonoszsága, amellyel igazságtalan ítéleteket hozott és egyre becstelenebbül dühöngött istenek és emberek ellen. Egy zsarnoknak sosem elég a szenvedélyét igazságtalan kegyetlenkedéssel lecsillapítania s mások javait és becsületét elrabolnia, hanem abban leli a legnagyobb gyönyörűségét, ha ellenségeit irmagostul kiirthatja. Minden szabad ember ellensége a zsarnoknak s még azok sem tudják megnyerni jóindulatát, akik türelmesen elviselik zsarnokoskodásait. Mert a zsarnok tudatában van törvényszegéseinek, amelyekkel annyi embert sujtott és áldozatai megadással és önmegtagadással viselik szerencsétlenségüket, ennélfogva azt hiszi, hogy csak akkor biztos az élete, ha ezeket a szerencsétleneket elteszi láb alól. Ettől a rákfenétől szabadultatok meg most és most már többé nem

szabad más hatalmat elismernetek, csak a saját akaratotokat. És mivel ez az alkotmány nem csupán a pillanatnyi békét szerzi meg, hanem az állam tartós biztonságát is előmozdítja, mindegyiteknek síkra kell szállnia a közjóért, vagy pedig ha nincs megelégedve azzal, ami történt és amit határoztunk, tartózkodás nélkül meg kell mondani a véleményét, mert nincs már uralkodó, aki büntetlenül zaklathatná a polgárokat és kénye-kedve szerint kivégeztetné azokat, akik kereken megmondják véleményüket. Kétségtelen, hogy legutóbb is legfőbb támasztéka volt a zsarnokságnak azoknak a gyávasága, akik az uralkodó elhatározásai ellen még a leghalkabb ellenmondást sem merték megkockáztatni. Mert élvezték a béke gyönyörűségeit, hozzászoktak a rabszolgaélethez és halálfélelmünkben, bármily dicső lett volna ez a halál, még a legnagyobb gyalázatot is némán tűrtük és szótlanul néztük végig a megszégyenítő gyötrelmeket. Most mindenekelőtt a legnagyobb elismeréssel kell hódolnunk azoknak, akik a zsarnokot eltették láb alól, elsősorban Cassius Chaereának. Mert az istenek után ő volt az, akinek bölcs megfontolása és bátor karja megszerezte nekünk a szabadságot. Ezt nem szabad elfelednünk, hanem valamint ő a zsarnokság idején mindenki másnál hamarább elhatározta, hogy felszabadít benneteket és elsőül vállalt minden kockázatot, most, mikor megnyertük a szabadságot, le kell rónunk iránta köteles hálánkat és a kezdeményezésnek tőletek kell kiindulnia, szenátorok: mert szabad férfiak legszebb kötelessége leróni a hálát megmentőjük iránt. Ez a férfiú valóban megmentett bennünket, de egészen másképpen, mint Cassius és Brutus, Gaius Julius gyilkosai: mert ezek egyenetlenkedést és polgárháborút támasztottak az államban, ő azonban a zsarnok meggyilkolásával egy csapásra megszabadította az államot minden szenvedéstől, amivel a zsarnokság sujtotta".

Így beszélt Sentius s a jelenlévő szenátorok és lovagok nagy tetszéssel fogadták beszédét. Most felugrott Trebellius Maximus és lehúzott Sentius ujjáról egy gyűrűt, amelynek kövébe Gaius arcképe volt bevésve; Sentius, izgalmában, mikor fölment a szónoki emelvényre, hogy őszinte beszédét megtartsa, nyilván elfelejtette lehúzni — s ebben a pillanatban a vésett kő eltört. Mikor végre késő éjszaka bevégződtek a tanácskozások, Chaerea kérte a jelszót a konzuloktól és a jelszó ez volt: „Szabadság". A jelenlévőket mind a két esemény bámulatba ejtette és a furcsa összefüggést úgyszólván senki sem tudta megmagyarázni. Tudniillik, most, száz évvel azután, hogy a demokrácia megszűnt, a

konzulok megint visszanyerték azt a jogot, hogy ők adják ki a jelszót, mint ahogy a császárság megalapítása előtt a hadsereg parancsnokai is ők voltak. Mikor Chaerea megkapta a jelszót, kiadta a katonáknak, akik a szenátus ülésterme előtt álltak. Mindössze négy zászlóalj volt és ezeknek inkább császár sem kellett, mint hogy zsarnoknak szolgáljanak. Erre a katonák tisztjeik vezetésével elvonultak s hamarosan szétoszlott a tömeg is, hangos ujjongással és bizakodással, mert megint övé volt a hatalom és nem uralkodott már zsarnok fölötte. Chaerea nagyon népszerű lett.

Egyébként Chaereának sehogysem volt ínyére, hogy Gaius felesége és leánya, sőt egész családja nem pusztult el a császárral együtt. Tudniillik az volt a meggyőződése, hogy ha akárki életben marad ebből a családból, csak veszedelmére válhatik az államnak és törvényeknek és mivel minden áron be akarta fejezni a megkezdett művet és így kielégíteni Gaius iránt érzett gyűlöletét, elküldte Julius Lupus ezredest, azzal a paranccsal, hogy ölje meg Gaius feleségét és leányát. Lupust, Clemens rokonát, azért bízta meg ezzel a feladattal, hogy mint a zsarnokgyilkosság részese éppen úgy elnyerhesse a polgárok elismerését, mintha kezdettől fogva az egész összeesküvésben részes lett volna. Néhány összeesküvő azonban embertelenségnek tartotta, hogy nőt gyilkoljanak, annál inkább, mert Gaius nem a felesége bujtogatására, hanem a maga elhatározásából követte el azokat a gaztetteket, amelyek az államot romlásba döntötték és a polgárok színejavát kipusztították. Mások viszont úgy vélekedtek, hogy az efféle ítéleteket a császár feleségének rovására kell írni és neki kell tulajdonítani a kezdeményezést mindazokban a gaztettekben, amiket Gaius elkövetett; tudniillik az a gyanú merült fel ellene, hogy bájitalt adott be férjének, hogy egyszersmindenkorra biztosítsa szerelmét és hajlandóságát. Ezzel pedig őrjöngésbe hajszolta és ezért tulajdonképpen ő tette tönkre Róma s az egész földkerekség boldogságát. Hiába ellenkeztek a mérsékeltebbek, ez a nézet kerekedett felül, tehát Lupus megkapta a megbízatást, hogy gyilkolja meg a császár feleségét. Ez haladéktalanul hozzá is fogott, hogy semmit el ne mulasszon, ami a közjónak javára válhatik. Amint belépett a palotába, látta, hogy Gaius felesége Caesonia ott fekszik a földön a holttest mellett, amelyet még nem részesítettek a halottakat megillető gondozásban és a sebekből ömlő vér egészen beszennyezett. Szörnyű fájdalmában sírt és jajveszékelt; fájdalmát csak fokozta, hogy ott volt mellette leánya is; sikoltozásaiból szüntelenül kihangzott a panasz, hogy

miért nem hitt neki Gaius, holott annyiszor figyelmeztette. Ezt a kijelentését akkoriban sokféleképpen magyarázták és még most sem sikerült határozott magyarázatban megállapodni. Tudniillik egyesek úgy magyarázzák ezeket a szavakat, mintha Caesonia azt tanácsolta volna neki, hogy mérsékelje magát és hagyja abba a kegyetlenkedést a polgárok ellen, nehogy majd vele is így bánjanak el. Mások viszont úgy vélekedtek, hogy mikor hírek kezdtek szállingózni az összeesküvés felől, arra bujtogatta Gaiust, hogy azonnal végeztessen ki minden gyanús embert, ha nem is követett el semmi bűnt, hogy megmentse a maga életét. Ezzel a szemrehányásával tehát csak azt akarta mondani, hogy a császár, hiába figyelmeztette, túlságosan lagymatagon cselekedett. Ennyiféleképpen magyarázták tehát Caesonia siralmát. Mikor a szerencsétlen asszony most látta Lupust belépni, sírva és jajgatva odamutatott Gaius holttestére és kérte az ezredest, hogy lépjen közelebb; de mikor észrevette, hogy Lupus mozdulatlanul áll és magatartásából kitalálhatta, milyen szándékkal jött, belenyugodott elkerülhetetlen sorsába, kitárta keblét, mint azok, akik búcsúznak az élettől, tanúkul hívta az isteneket és embereket s odaszólt neki, hogy habozás nélkül teljesítse a rábízott kötelességet. Azután bátran fogadta Lupus halálos döfését s leánya is vele együtt halt meg. Lupus nyomban visszasietett Chaereához s jelentette, hogy a parancsot végrehajtotta.

Négy hónap híján négyévi uralkodás után ilyen véget ért Gaius. Már uralomra jutása előtt is szívtelen és kimondhatatlanul kegyetlen ember volt, emellett kéjenc és könnyen hitt minden besúgásnak. Mindenütt veszedelmet szimatolt, pillanatok alatt meghozta a halálos ítéletet s ostoba és gőgös nagyzolásában éppen azokkal éreztette hatalmát, akik legkevésbbé szolgáltak rá. Törvényszegései és gyilkosságai révén óriási vagyont halmozott fel és nem ismerte el sem az isteneket, sem a törvényt, hanem mindenben a tömeg tetszését hajhászta. Az erénynél többre becsült mindent, amit a törvény gazságnak minősít. Barátai iránt hálátlan volt, bármily hűségesek voltak hozzá és féktelen haragjában még a legcsekélyebb hibákat is a legszörnyűbb büntetésekkel torolta meg. Minden tisztességes ember az ellensége volt és akaratának erőszakos érvényesítésében nem ismert mértéket. Attól sem riadt vissza, hogy édes testvérével ne fajtalankodjék; emiatt természetesen undorral, irtózattal és gyűlölettel fordultak el tőle a rómaiak. Senki sem tudná felhozni olyan cselekedetét, amely csakugyan nagyszabású és uralkodóhoz méltó lett volna, akár a kortársak, akár az utókor javára; talán csak egyetlen kivétel

van: Rhegiumnál és a sziciliai parton raktárakat építtetett az Egyiptomból érkező hajók számára; ezek általános vélemény szerint a hajózás szempontjából igen hasznos berendezések voltak, csakhogy ezeket sem fejezte be. Ugyanis az építést csak immel-ámmal intézték, mert Gaius egyéb haszontalan munkákra pazarolta gondját és annyi pénzt fordított szórakozásaira, hogy nemes célokra nem maradt semmije. Viszont kitűnő szónok volt s épp oly jól beszélt görögül, mint latinul; ezenfelül igen eleven volt a felfogása s mivel mindent rögtönözve meg tudott cáfolni, amit mások betanultak és nagy fáradsággal előkészítettek, aligha kelhetett vele más szónok versenyre, annál kevésbbé, mert természetes tehetségét szorgalmas gyakorlással fejlesztette. Egyébként a szorgalmas tanulásra a Tiberiusszal való rokonsága is ösztönözte, — mert az ő testvérének az unokája volt, — ugyanis őt követte a trónon és ő is kivételesen járatos volt minden tudományban. Ő volt az eszményképe Gaiusnak; ő is úgy akarta teljesíteni kötelességeit rokonai iránt és úgy akart engedelmeskedni az uralkodó császárnak és így lett korának legjelentősebb római férfia. De műveltsége sem óvhatta meg a balsorstól, amelyet önkényeskedésével vont magára, mint ahogy általában nehéz mesterség az önuralom mindazoknak, akik nem felelősek semmiért, hanem kényük-kedvük szerint cselekedhetnek. Eleinte, amikor barátait a legkitűnőbb férfiak közül válogatta ki és a tudományban is a legkiválóbb mintaképek nyomán haladt, nagyon szerették alattvalói; de később, mikor zsarnokoskodása egészen elfajult, egyre jobban csökkent népszerűsége és így elkerülhetetlen volt, hogy áldozatul ne essék az egyre növekvő elkeseredésnek.

3. FEJEZET

Claudiust a katonák császárrá kiáltják ki. A szenátus küldöttséget indít hozzá

Claudius tehát, mint föntebb említettem, egy darabig együtt ment Gaiusszal, aztán elvált tőle és mivel a császár gyászos vége miatt az egész házban nagy volt az izgalom, elbújt az egyik szűk folyosón, mert féltette az életét; úgy gondolta, hogy most már legfeljebb császári származása hozhat rá veszedelmet. Az utóbbi időben visszavonult életet élt és igen szerény életmód mellett irodalmi tanulmányokkal foglalkozott, különösen görög irodalommal és egyetlen gondja volt, hogy semmi áron ne keveredjék bele

a politikai zűrzavarba. Miközben tehát a népen erőt vett a rémület és a palotában csak úgy hemzsegtek a dühös katonák és a polgárok aggodalmában és zavarában nyilván a testőrség is osztozott, tanácskozásra ültek össze az úgynevezett praetorianusok, a hadsereg színe-java. A jelenvoltak közül senki sem vette túlságosan szívére Gaius meggyilkolását, hiszen megérdemelte sorsát, csak arról akartak tanácskozni, hogy ők maguk hogyan kovácsolhatnának hasznot ebből az ügyből. Hiszen a germánok is inkább a maguk kegyetlen ösztöneit akarták kielégíteni, nem pedig a közjót megvédelmezni, amikor bosszút álltak a gyilkosokon. Mindez fokozta Claudius aggodalmát, aki reszketett az életéért, főképpen mikor látta, amint körülhordozták Asprenasnak és vele együtt meggyilkolt társainak fejeit. Az esti szürkületben valami emelkedettebb helyen állt, amihez néhány lépcső vezetett fel, mikor egy Gratus nevű testőr ment hozzá, abban a hiszemben, hogy valami rossz szándékú ember áll ott. Claudius odaszólt, hogy jőjjön közelebb, de a katona nem ment oda. Mikor azután felé nyujtotta a kezét, a katona fölismerte és bajtársainak, akik hozzásiettek, odakiáltott: „Hiszen ez Germanicus, nosza hát kiáltsuk ki császárnak!" Mivel Claudius észrevette, hogy a katonák erőszakkal magukkal akarják vinni és már-már Gaius sorsától rettegett, könyörögni kezdett, hogy kiméljék meg az életét és bizonykodott, hogy ő sohasem bántott senkit és semmi tudomása sem volt mindarról, ami történt. Gratus azonban megragadta a jobbkarját és rákiáltott: „Ne beszélj ilyen ostobaságokat, hanem tekints föl és gondolj arra, hogy az istenek az emberiség üdvére megfosztották Gaiust a császári méltóságtól és neked adták azt erényeid jutalmául. Jőjj hát és foglald el őseid trónját." És ezzel fölemelte Claudiust, aki félelmében és a hallottakon érzett örömében összeroskadt.

Hamarosan sok testőrkatona sereglett Gratus köré és mikor látták, hogy Claudiust viszik, elszomorodtak, mert nem gondolhattak másra, mint hogy a legutóbbi események miatt őt is kivégezni hurcolják. Claudius egész életében tartózkodott minden törvénysértéstől és Gaius uralkodása alatt szüntelenül veszedelemben forgott az élete. Fölhangzott tehát itt is, ott is az a vélemény, hogy a konzuloknak közbe kellene lépniök érdekében. Közben egyre több katona csatlakozott a csoporthoz és a nép szétrebbent. Claudius azonban olyan gyönge volt, hogy járni sem tudott; szolgái, akik gyaloghintóját vitték, elszaladtak, mikor látták, hogy gazdájukat viszik s azt hitték, hogy vége az életének.

Mikor a menet a Palatinus tetejére érkezett, oda, ahol a történetírók szerint Róma első lakosai megtelepedtek, még nagyobb katonacsapat verődött össze, hiszen itt kellett dönteni a jövőről; valamennyien látni akarták Claudiust és Germanicus emlékéért császárnak akarták kikiáltani; mert testvére volt ennek a hős férfiúnak, akinek dicső hírneve fényt sugárzott a család minden tagjára. Ehhez járult még, hogy a katonák arra gondoltak: mily mohók azok, akik most hangadók a szenátusban, meg arra, hogy mennyi gazságot követtek el, mikor régebben az ő kezükben volt a hatalom. Mérlegelték a maguk súlyos helyzetét is, hiszen ha egyetlen ember keríti kezébe megint a hatalmat, akkor ugyancsak retteghettek tőle, míg ellenben ha Claudius jut uralomra az ő segítségükkel és támogatásukkal, bizonyára hálás lesz és érdemeikhez mérten fogja őket jutalmazni.

Így töprenkedtek az egybegyültek és véleményüket közölték az újonnan jöttekkel is, akik szívesen hozzájárultak a tervhez. Erre Claudiust középre vették és elkísérték a táborba, nehogy tervüket valami közbejött akadály meghiúsítsa. Közben a nép és a szenátorok közt vita támadt, mert ezek szerették volna megint kezükbe kaparintani régi hatalmukat és lerázni a zsarnokság igáját, s erre, úgy látszott, itt az alkalom; viszont a nép, amely a főnemességet mindig gyűlölte és a császári hatalomban látta az önkényeskedés legjobb fékjét és a maga legbiztosabb támaszát, ujjongva fogadta Claudius kikiáltását. Hiszen, ha egyszer uralomra jut, tőle remélte a polgárháború megakadályozását, amely épp úgy kitörőfélben volt, mint Pompeius alatt. Mikor a szenátus értesült, hogy a katonák Claudiust a kaszárnyába vitték, legelőkelőbb tagjait elküldte hozzá, azzal a kéréssel, hogy ne tegyen erőszakos lépést az uralom elnyerésére, hanem kövesse a szenátus utasításait, mivel ő csak egy ember oly sok ezerrel szemben, s később maga is közéjük fog tartozni. Bízza a törvényes hatóságokra a gondoskodást az államformáról és gondolja meg, mennyi szerencsétlenséget zúdítottak a régebbi uralkodók a birodalomra és Gaius uralkodása alatt milyen veszedelmeket kellett elviselnie neki is velük együtt. Ha tehát elítéli más ember kegyetlen zsarnokoskodását, akkor legalább ő maga tartózkodjék attól, hogy ugyanilyen bűnt kövessen el hazája ellen. Ha a szenátus akaratához igazodik és megelégszik korábbi élete tisztes nyugalmával, akkor szabad polgártársai elhalmozzák majd tiszteletük jeleivel, ő pedig igaz férfiú hírében fog állni, aki a törvény szerint nemcsak uralkodni, hanem szolgálni is hajlandó.

Ha azonban nem hallgat rájuk és nem okul Gaius halálából, lelke rajta: a hadsereg javarésze a pártjukon áll, bőségesen van fegyverük és rabszolgájuk is rengeteg, s mindezt fel is használhatják. De főképp abba vetik reményüket, hogy a sors és az istenek csak azt támogatják, aki a törvényért és az igazságért küzd és ezek éppen azok, akik hazájuk szabadságáért harcolnak.

Ilyen szavakat intéztek a szenátus kiküldöttei, Veranius és Bronchus néptribunusok Claudiushoz és könyörögve kérték, ne zúdítsa a városra a háború nyomorúságát. De mikor látták, mily rengeteg katona nyüzsög körülötte, úgy hogy ezekhez képest a konzulok hadserege jelentéktelen volt, hozzátették azt a kérést is, hogy ha mindenáron el akarja foglalni a császári méltóságot, legalább is a szenátussal ruháztassa magára; mert ha nem erőszakkal, hanem a szenátus beleegyezésével veszi kezébe az állam kormányzását, akkor annál nagyobb szerencse és siker kíséri majd uralkodását.

4. FEJEZET

Agrippa közbelépése Claudius érdekében. Claudius végleg elnyeri a császári méltóságot és kivégezteti Gaius gyilkosait

Claudiust, aki nagyon jól tudta, milyen szándékkal küldték hozzá a követeket, egyelőre nyugodtabb magatartásra indították szavaik. Félelemnek már nyoma sem volt benne, részben mert katonáinak elszántsága bátorságot öntött belé, részben pedig mert Agrippa király biztatta, hogy ne adja ki kezéből a ráruházott óriási hatalmat. Egyébként Agrippa Gaiusnak úgy megadta a végtisztességet, mint illett is megadnia olyan embernek, akit különösen nagyrabecsült: gondozásába vette Gaius holttestét, nyugágyra fektette, úgy, ahogy betakarta, azután a testőrségre ment azzal a hírrel, hogy Gaius él még, de sebei teljesen kimerítették és sürgős orvosi kezelésre van szüksége. Mikor meghallotta, hogy Claudiust a katonák magukkal vitték, azonnal hozzá sietett és éppen abban a pillanatban érkezett oda, amikor tanácstalanságában már-már hajlandó volt engedni a szenátus felszólításának. Tehát bátorságot öntött Claudiusba és követelte, hogy szilárdan tartsa kezében az uralmat, azután megint visszament. Mikor megidézték a szenátus elé, illatos kenőccsel bekente haját, mintha lakomáról jönne és megkérdezte a szenátorokat, mit tett Claudius. Ezek elmondták neki, mi történt és megkérdezték

tőle, hogy véleménye szerint melyik volna a legalkalmasabb államforma. Erre Agrippa azt felelte, hogy ő személy szerint hajlandó a szenátus tekintélye érdekében akár az életét is föláldozni; de azt tanácsolja, hogy csak azt mérlegeljék, mi hasznos és ne a maguk javát hajszolják. Ha hatalmukat meg akarják tartani, akkor fegyverre és katonára van szükségük, hogy minden eshetőséggel szembeszálljanak. Mikor azt vetették ellene, hogy a szenátusnak bőségesen van fegyvere, pénzt pedig könnyű szerezni, ezenfelül máris jelentékeny haderő van együtt s ezt még könnyű szerrel gyarapítani lehet, ha egy csomó rabszolgát szabadon bocsátanak, Agrippa a következő ellenvetést kockáztatta: „Én ugyan a legnagyobb sikert kívánom nektek, szenátorok, de mivel a ti javatokról van szó, nem hallgathatom el véleményemet. Gondoljátok meg jól, hogy Claudius pártján vannak a rég kipróbált katonák, akik igen ügyesek a fegyverforgatásban, viszont a mi haderőnkkel, amely jött-ment idegenekből és hirtelenében szabadon bocsátott rabszolgákból áll, nem sokra megyünk. Tapasztalt és edzett katonák ellen nem állíthatunk csatára újoncokat, akik még a kardjukat is alig tudják kirántani. Tehát a legokosabbnak találom Claudiust barátságosan rábeszélni, hogy mondjon le az uralkodásról s én magam hajlandó vagyok megvinni neki az üzenetet."

A szenátus helyesléssel fogadta szavait és Agrippát néhányadmagával elküldte Claudiushoz. Amint odaértek, négyszemközt közölte vele a szenátus zavarát és azt tanácsolta, hogy mikor felel az ajánlatra, tanusítson óriási hatalmának megfelelő méltóságot. Claudius tehát azt válaszolta, hogy egyáltalán nem csodálkozik, hogy a szenátus nem akar elismerni uralkodót maga fölött, hiszen az előbbi uralkodók kegyetlenkedéseit súlyosan megszenvedte. Most azonban a szenátorok sokkal enyhébb bánásmódban fognak részesülni, mert ő maga csak az uralkodói címet tartja meg, a valóságban azonban velük akarja megosztani az uralmat. Mivel szemük láttára annyit s oly sokfélét cselekedett már, fenntartás nélkül megbízhatnak benne. Ezzel az üzenettel bocsátotta el a kiküldötteket. Ezután Claudius a körülötte összegyűlt sereghez fordult és katonai esküvel kötelezte őket hűségre; majd a testőrségnek fejenkint 5000 drachmát osztatott ki, a századosoknak rangjuknak megfelelő nagyobb ajándékot és a többi csapatoknak is, bárhol állomásoznak, ugyanezt az adományt ígérte meg.

A konzulok még az éjszaka folyamán gyűlésbe hívták a sze-

nátust a Győzelmes Jupiter templomába. Néhány szenátor elbújt a városban, mert mikor értesültek Claudius válaszáról, egyszerre odalett a bátorságuk. Mások kimentek nyaralóikba, mert előre látták, hogy mi következik, kétségbeestek a szabadság ügye miatt és jobbnak tartották veszélytelenül meghunyászkodni, nyugodtan és dologtalanul élni, mint a régebbi hatalom birtokában állandóan rettegni az életükért. Mégis több mint száz szenátor gyülekezett össze. Miközben az egybegyűltek a helyzetről tanácskoztak, a hozzájuk szitó katonák nagy lármát csaptak és követelték, hogy a szenátus hadvezetéshez értő férfiút válasszon császárrá, mert a sokfejű uralom tönkretenné az államot; tehát feltétlenül amellett vannak, hogy az uralmat ne ruházzák a szenátusra, hanem inkább egyetlen uralkodóra. Hogy pedig ki méltó erre a megtiszteltetésre, abban csak ők, a katonák dönthetnek. A szenátus helyzete ezzel csak súlyosbodott, mert kétségbe kellett esnie a sokat emlegetett szabadság ügyében, ezenfelül pedig Claudiustól is kimondhatatlanul rettegett. De voltak mások is, akik igényt tartottak az uralomra akár előkelő származásuk, akár a császári házzal való rokonságuk miatt. Ezek közé tartozott Marcus Minucianus is, mert ősi családból származott és Gaius testvére, Julia volt a felesége. A konzulok azonban egyremásra felsorakoztatták a megválasztása ellen szóló érveket. Valerius Asiaticust az ilyenféle tervtől a másik Minucianus beszélte le, aki Gaius egyik gyilkosa volt. Kétségtelen, hogy szörnyű mészárlás támadt volna, ha valamennyi trónkövetelőnek megengedték volna, hogy összemérje erejét Claudiusszal. Tudniillik rengeteg gladiátor is tódult a táborba, továbbá az éjjeli őrség katonái és a hajók evezőslegénysége, valamennyi harcrakészen, úgy hogy a trónkövetelők sorra lemondtak szándékukról, némelyek azért, hogy a várost kíméljék, mások pedig azért, mert a maguk bőrét féltették.

Kora reggel Chaerea társaival együtt elment a szenátusba, hogy beszédet intézzen a katonákhoz. Mikor ezek látták, hogy kezével csendet int és már éppen meg akar szólalni, nagy lármát csaptak és senkit sem engedtek szóhoz jutni, mert ők valamennyien egyetlenegy embert akartak uralkodónak. Szenvedélyesen követelték, hogy császáruk legyen, mert már elunták a várakozást. A szenátus tétovázott: a katonák esetleg nem ismerik el tekintélyét, viszont Gaius gyilkosai nem akartak belenyugodni, hogy meghajoljanak a katonák követelései előtt. Ebben a helyzetben Chaerea nem titkolhatta el, mennyire nem

tetszik neki, hogy a katonák császárt követelnek, és megígérte, hogy ad nekik uralkodót, ha valaki jelet hoz neki Eutychustól. Ez az Eutychus az úgynevezett zöld párt kocsihajtója volt, Gaius leghűségesebb szolgája, aki mikor a császár istállóit építették, a katonákat rettenetesen meggyötörte és a legmegalázóbb munkákra kényszerítette. Ezt és több effélét szemükre vetett most Chaerea és azzal fenyegetődzött, hogy Claudius fejét is idehozza nekik, hiszen szégyelletes, mondta, hogy az őrült helyett most bohócot akarnak a trónra ültetni. A katonák azonban rá se hederítettek szavaira, hanem kivont karddal és magasra tartott hadijelekkel Claudiushoz siettek és mint a többiek, ők is hűséget esküdtek neki. Így aztán a szenátus megint elvesztette védelmezőjét, a konzuloknak pedig úgyszólván már semmi hatalom sem volt a kezükben. Mindenkin rémület és csüggedés vett erőt, mert senki sem tudta, mi lesz a sorsa, hiszen Claudiust magukra haragították. Egymást ócsárolták és máris a megbánás kezdte gyötörni őket. De most fölállt Sabinus, Gaius egyik gyilkosa és kijelentette, hogy inkább megöli magát, mintsem hozzájáruljon Claudius trónralépéséhez és megérje, hogy az állam megint zsarnok uralma alá kerüljön. Azután szemére lobbantotta Chaereának, hogy túlságosan ragaszkodik az életéhez, ha éppen ő, aki elsőnek szállt síkra Gaius ellen, többre becsüli az életet a haza szabadságánál, amelyet még így sem sikerült visszaszereznie. Chaerea azzal vágott vissza, hogy esze ágában sincs félni a haláltól, de előbb ki akarja tapogatni Claudius szándékait.

Ez történt a szenátusban. A táborba pedig mindenfelől új meg új csapatok tódultak, hogy Claudiusnak hűséget esküdjenek. A katonák főképpen az egyik konzult, Quintus Pomponiust vádolták, hogy a szenátust a köztársaság visszaállítására akarta rávenni, tehát kivont karddal rárohantak és bizonyára meg is ölték volna, ha Claudius közbe nem lép. Miután a konzult megmentette a haláltól, maga mellé ültette; de azokat a szenátorokat, akik Quintusszal jöttek, nem részesítette ugyanebben a megtiszteltetésben, hanem némelyeket korbácsütésekkel kergettek el Claudius színe elől, Aponiust sebesülten vitték el és a többi szenátor is mind halálos veszedelemben forgott. Ekkor Agrippa király Claudiushoz fordult és megkérte, hogy bánjon szelídebben a szenátorokkal; mert ha kipusztítja őket, nem marad senki, aki fölött uralkodjék. Claudius hallgatott rá és összehívta a szenátust a palotába s a városon keresztül gyaloghintóban maga is odavitette magát, katonakísérettel; közben a katonák durván bántalmazták a polgárokat. Gaius gyilkosai közül Chaerea és Sabinus

is ott volt a tömegben, ámbár Pollio, akit Claudius kevéssel előbb a testőrség parancsnokává nevezett ki, külön rendelettel tiltotta meg nekik, hogy a nyilvánosság előtt mutatkozzanak. Midőn Claudius megérkezett a palotába, összehívta tanácsosait és megszavaztatta őket Chaerea ügyében. A merényletet ugyan valamennyien dícséretesnek tartották, a tettest azonban felségsértéssel vádolták és az volt a véleményük, hogy a megérdemelt büntetéssel kell sujtani, hogy intő példa legyen a jövőre. Az ítélet értelmében Chaereát kivégezték s vele együtt Lupust és még sok rómait. Chaerea állítólag férfiasan viselte sorsát: még az arcszíne sem változott el, sőt keményen megrótta Lupust, aki sírvafakadt. Midőn Lupust levetkőztették, panaszkodott, hogy fázik; Chaerea odaszólt neki, hogy ha farkas, hát megszokhatta a fázást. Óriási tömeg kísérte ki őket a vesztőhelyre s mikor a menet odaért, Chaerea megkérdezte a katonát, vajjon ért-e a kivégzéshez, vagy pedig most először végez hóhérmunkát. Aztán elhozatta azt a kardot, amellyel Gaiust leszúrta. Egyetlen sikerült csapással kioltották az életét; Lupus azonban rosszabbul járt, mert félelmében nem nyujtotta eléggé előre a nyakát, úgy hogy csak több csapással sikerült megölni.

Néhány nappal azután, hogy a halotti ünnepet megtartották és minden római bemutatta a halotti áldozatot elhalt szerettei szellemének, Chaereát is áldozattal tisztelték meg, amelyet bedobtak a tűzbe; s közben szólították és felkiáltottak: bocsásson meg nekik és ne haragudjék rájuk hálátlanságuk miatt. Így halt meg Chaerea. Sabinust azonban Claudius nemcsak felmentette, hanem engedélyt adott neki, hogy tovább viselje régi hivatalát. Mivel azonban becstelenségnek tartotta volna megszegni az összeesküvőknek adott szavát, öngyilkos lett, még pedig úgy, hogy kardját markolatig beledöfte a testébe.

5. FEJEZET

Claudius visszaadja Agrippának nagyapja birodalmát és még meg is nagyobbítja. Rendeletei a zsidók érdekében

Claudius mindenekelőtt eltávolította a hadseregből a megbízhatatlan katonákat, aztán rendeletet adott ki, amellyel megerősítette Agrippa királyt Gaiustól nyert méltóságában és dícséretével tüntette ki. Ezenfelül Judeából és Samariából is neki adott annyit, amennyit nagyapja Herodes birtokolt. Ezeket a területe-

ket Agrippa a rokonság jogánál fogva kapta. Ezenfelül azonban Claudius a saját birtokaiból neki ajándékozta Abilát, amely valamikor Lysanias uralma alatt volt és a libanoni területeket. Azután Róma város középpontjában, a Forumon szövetséget kötött Agrippával. Antiochusnak, akitől elvette régebbi országát, odaajándékozta Kilikia egyik részét és egész Kommagenét. Aztán megint szabadon bocsátotta Alexander fővámbérlőt, régi barátját, akit Gaius haragjában börtönbe vettetett s aki valamikor anyja Antonia pénzügyeit intézte. Alexander fia azután feleségül vette Agrippa leányát, Berenikét. Mikor később férje Marcus, Alexander fia, meghalt, Agrippa az asszonyt férjhez adta öccséhez, Herodeshez és Claudiustól megszerezte neki Chalkis uralmát.

Ekkoriban az alexandriai zsidók és görögök közt viszálykodás támadt. Tuniillik Gaius halála után megint bátorságra kaptak a zsidók, akiket uralma alatt kegyetlenül elnyomtak, úgy hogy nagyon sok bántalmat kellett az alexandriaiak részéről eltűrniök. Hamarosan mindkét fél fegyvert ragadott. Claudius írásbeli parancsot küldött az egyiptomi kormányzónak, hogy fojtsa el a nyugtalankodást, ezenfelül Agrippa király és Herodes kérésére Alexandriába és Syriába rendeletet küldött, amely így hangzott: „Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus néptribunus rendeli: tekintettel arra, hogy az Alexandriában lakó zsidók, az úgynevezett bennszülöttek, közvetlenül a város alapítása után a tulajdonképpeni alexandriaiakkal együtt telepedtek ott meg és a királyoktól éppen úgy polgárjogot kaptak mint amazok, mint a kiváltságlevelekből és rendeletekből nyilvánvaló, továbbá tekintettel arra, hogy mikor Augustus Alexandria városát bekebelezte birodalmunkba, a zsidók jogait nem csorbította, hanem ezeket a jogokat az idők folyamán odaküldött kormányzók minden ellenvetés nélkül érvényben tartották, tekintettel továbbá arra, hogy abban az időben is, amikor Aquila volt az alexandriai kormányzó és a zsidó etnarcha meghalt, Augustus nem tiltotta meg új etnarcha választását s mikor ez elébe járult hódolni, megengedte, hogy a zsidók a maguk szokásai szerint éljenek és ősi vallásukhoz hívek maradhassanak; végül tekintettel arra, hogy az alexandriaiak lázadása a velük együtt lakó zsidók ellen még Gaius császár uralkodása idejére esik, aki beszámíthatatlan őrültségében a zsidó népet elnyomta, mert nem volt hajlandó elhagyni vallását és nem akarta őt istennek elismerni: Gaius esztelensége miatt nem szándékozom visszavonni a zsidók népének eddig adott engedményeket, hanem megerősítem minden előbbi jogu-

kat és megengedem, hogy vallásuk szerint élhessenek. Ugyancsak elrendelem, hogy e rendeletem közhírré tétele után mindkét fél tartózkodjék minden olyasmitől, ami újabb nyugtalankodásra adhatna alkalmat."

Így hangzott a rendelet, amelyet a zsidók érdekében Alexandriába küldtek. Ugyanekkor a birodalom többi részeibe küldött rendelet így hangzott: „Tiberius Claudius Augustus Caesar Germanicus, tribunusi hatalommal felruházott pontifex maximus, másodízben konzul, a következőket rendeli: Miután kedves barátaim, Agrippa király és Herodes arra kértek, hogy a római birodalomban élő zsidóknak adjam meg ugyanazokat a jogokat, amelyeket az alexandriai zsidók élveznek, kérésüket szívesen teljesítettem és nemcsak a kérvényezők kedvéért, hanem azoknak érdekében is, akikért közbenjártak nálam, méltányosnak tartottam, hogy a rómaiak iránt tanúsított hűségüket azzal jutalmazzam, hogy egyetlen várostól, és pedig egyetlen görög várostól sem kobzom el azokat a jogokat, amelyeket az isteni Augustus megerősített. Sőt méltányosnak tartom, hogy a zsidók egész birodalmunkban minden zaklatás nélkül megtarthassák hagyományos szokásaikat s egyúttal figyelmeztetem őket, hogy érjék be ezzel a jóindulatú intézkedésemmel, viselkedjenek béketűrőn, ne sértsék meg más népek vallási szokásait, hanem éljenek a maguk törvényei szerint. Ezt a rendeletemet tudomására kell hozni minden város, gyarmatváros és önkormányzatú város hatóságainak, Itália határain belül és kívül, továbbá valamennyi királynak és fejedelemnek a saját követeik útján, ezenfelül pedig legalább harminc napig ki kell függeszteni olyan helyen, ahol könnyen elolvashatja mindenki".

6. FEJEZET

Agrippa rendeletei Judeába való visszatérése után. Petronius rendelete Dora városához a zsidók ügyében

Claudius császár azokkal a rendeletekkel, amelyeket Alexandria és az egész birodalom részére kiadott, bizonyságot tett róla, milyen érzelmekkel viseltetik a zsidók iránt. Nem sokkal utóbb fényes külsőségek között elbocsátotta Agrippát országába, és valamennyi tartományi kormányzónak írásbeli rendeletet küldött, hogy barátságosan és szívesen fogadják. Agrippa tőle telhetőleg siettette hazautazását, amint ez várható is volt olyan

embertől, akinek minden kívánsága teljesült; midőn megérkezett Jeruzsálembe, hálaáldozatot mutatott be és a törvény előírásait pontosan teljesítette. Éppen ezért sok nazireust megnyíratott, és azt az aranyláncot, amelyet Gaiustól kapott ajándékba, s amely éppen olyan nehéz volt, mint az a vasbilincs, amely valamikor királyi kezeire súlyosodott, emlékül korábbi szenvedéseire és későbbi szerencséjére felakasztotta a templomban a kincseskamra fölé, tanúbizonyságul, hogy a legnagyobb hatalom is könnyen összeomolhat és Isten újra fölemelheti a megalázottakat. A lánc felajánlása elegendőképpen bizonyította, hogy Agrippa király csekély ok miatt hogyan volt kénytelen trónját a börtönnel fölcserélni és hogy nem sokkal utóbb hogyan szabadult meg bilincseitől és hogyan jutott a réginél is nagyobb hatalomra. Ebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a legnagyobb hatalom sem óvhatja meg az embert a bukástól, viszont a bukott ember megint fölemelkedhetik a legmagasabb méltóságokra.

Miután Agrippa elvégezte az istentiszteleti szertartásokat, Theophilost, Anan fiát, megfosztotta a főpapi méltóságtól és Simont, Boethos fiát, akinek Kantheras volt a másik neve, tette meg főpappá. Simonnak még élt két testvére és atyja Boethos, akinek a leánya, mint fentebb említettem, Herodes király felesége volt. Később Simon is, atyja is, és testvérei is főpapokká lettek, éppen úgy, mint a makedon uralom alatt Simonnak, Óniás fiának mind a három fia sorra főpap lett, amiről előző könyveimben már beszéltem.

Miután a király a főpapok ügyét rendezte, a jeruzsálemiek iránt is lerótta háláját hűségükért és ragaszkodásukért s mivel illendőnek tartotta, hogy szeretetüket szeretettel viszonozza, elengedte nekik az épületadót, Silast pedig, aki szenvedéseiben mindig osztozott, kinevezte az egész hadsereg főparancsnokává. Nem sokkal utóbb néhány hetyke fiatalember, — akik előtt semmi sem volt szent, — Dora városában a zsidók zsinagógájában felállította a császár szobrát. Ez módfelett elkeserítette Agrippát, mert a cinkosok ezzel súlyosan megsértették a zsidó törvényt. Tehát haladéktalanul elment Publius Petroniushoz, az akkori sziriai kormányzóhoz és a vétkes doraiak ellen panaszt emelt. Petroniust felháborította a gaztett, mert a törvény megszegését istentelenségnek tartotta. Tehát haragjában ezt írta a dorabelieknek: „Publius Petronius, Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus helytartója, Dora város hatóságának tudtul adja, amint következik: Mivel egyesek közületek arcátlanságukban arra vetemedtek, hogy Claudius Caesar Augustus Ger-

manicus rendeletével szembehelyezkedtek, amely szerint a zsidóknak joguk van ősi törvényeik szerint élni, ezek pedig a zsidók vallásos összejöveteleit megzavarták azzal, hogy a zsinagógában felállították a császár szobrát, ennélfogva ti nemcsak a zsidók ellen, hanem a császár ellen is vétkeztetek, mert az ő szobra csak a saját templomában van helyén, nem pedig idegen templomban, legkevésbbé a zsinagógában. Természetes joga mindenkinek és ezt a császár is elismeri, hogy mindenki úr legyen a maga házában és fölösleges volna fölemlegetnem idevonatkozó rendeletemet, mivel a császár rendelete megengedte a zsidóknak, hogy szokásaik szerint élhessenek és ezenkívül ugyanolyan polgári jogokat élvezzenek, mint a görögök. Mivel most azok, akik a mi felséges urunk parancsait megszegték és ezzel magukra vonták még saját elöljáróik haragját is, ezt nem saját elhatározásukból tették, hanem állítólag csak azért, hogy a népnek kedvére tegyenek, megparancsolom, hogy ezeket Proclus Vitellius százados vezesse elém, hogy felelősségre vonhassam őket. A hatóságok elöljáróit pedig figyelmeztetem, hogy nevezzék meg a tetteseket a századosnak, hacsak nem akarják, hogy őket is bűnrészeseknek minősítsem és akadályozzanak meg minden nyugtalankodást és tüntetést, mert bizonyára ilyesmi volt ennek a merényletnek a célja is; ugyanis minden áron meg akarom akadályozni, királyi barátommal, Agrippával együtt, hogy a zsidó népnek alkalma legyen védekezés ürügyével összecsődülni és lázadást szítani. Hogy pedig világosan lássátok, mi a véleménye erről az egész dologról a mi felséges császárunknak, mellékelten megküldöm egyik rendeletét, amely Alexandriára vonatkozik s amelyet nagyrabecsült barátom, Agrippa király, ámbár a rendelet közismert, nyilvános tárgyaláson felolvasott, hogy a császár ne vonja meg a zsidóktól a kiváltságaikat. A jövőre vonatkozólag tehát elrendelem, hogy kerüljetek minden alkalmat a nyugtalankodásra és viszálykodásra és engedjétek meg, hogy mindenki a maga meggyőződése szerint tisztelhesse istenét."

Petronius így igyekezett jóvátenni a törvénysértést és biztosítani a zsidókat efféle zaklatásoktól. Agrippa pedig most megfosztotta Simon Kantherast a főpapi méltóságtól és ezt ismét Jónatásra, Anan fiára ruházta, mert méltóbbnak találta erre a tisztségre. Ennek azonban, úgy látszik, nem volt kedve elfogadni ezt a nagy méltóságot, tehát ezekkel a szavakkal hárította el: „Királyom, nagy öröm nekem ez a megtiszteltetés, hogy szabad elhatározásodból olyan méltóságot akarsz rám ruházni, amely

Isten akarata szerint nem illet meg engem. Én megelégszem azzal, hogy egy ízben már viseltem a szent ruházatot, mert akkor tisztább lélekkel vettem át ezt a hivatalt, mint ahogy most megtehetném. Ha azonban azt akarod, hogy nálam méltóbb embernek jusson ez a megtiszteltetés, hallgass rám. Van nekem egy testvérem, aki eddig sem Isten ellen, sem ellened, ó király, semmit sem vétkezett. Őt ajánlom neked, mert őt méltónak tartom erre a kitüntetésre." A király helyeselte ezeket a szavakat, tehát mellőzte Jónatást és testvérére, Mátyásra ruházta a főpapi méltóságot. Nem sokkal utóbb Marsus lett Petronius utóda a sziriai helytartóságban.

7. FEJEZET

Agrippa megharagszik Silasra. Újra felépíti Jeruzsálem falait. Jelleme

Mivel Silas, a hadsereg főparancsnoka, jó és balsorsban egyaránt megőrizte a király iránt érzett hűségét és nem riadt vissza semmi veszedelemtől, hanem a legnagyobb fáradalmakat is vállalta, méltán várhatta, hogy ragaszkodását megfelelő kitüntetéssel jutalmazza majd a király. Ezért mindenben szeretett volna egyenlő lenni a királlyal s az ő jelenlétében is meglehetősen szabadon viselkedett, bizalmas együttlétük alkalmával szinte hetykén, mert a kelleténél jobban kérkedett és több ízben is emlékezetébe idézte a királynak régebbi szomorú sorsát, hogy a maga akkori hűségét annál jobban kidomborítsa. Aztán folyton fölemlegette a királynak, mennyi fáradalmat tűrt el érte. Idővel ez a viselkedés a király szemében már valóságos csúfolkodás volt és egyre elviselhetetlenebbé vált ennek az embernek kíméletlen hetykesége. Nem valami kellemes dolog, ha folyton szégyelletes életszakaszára emlékeztetik az embert és csak az ostoba ember hajtogatja folyton régi érdemeit. Emiatt Silas végre is nagyon magára haragította a királyt, úgy hogy a harag végül elnyomta benne a nyugodt belátást és ezért Silast nem csupán letette a főparancsnoki méltóságról, hanem bilincsekbe verette és visszavitette hazájába. Azonban idők multán lecsillapodott haragja s ha elfogulatlanul gondolkozott Silas esetén, el kellett ismernie, hogy ez az ember csakugyan nagy szolgálatokat tett neki. Mikor tehát születésnapját ünnepelte, amelyet alattvalói vidám lakmározással szoktak megülni, meghívta Silast is a maga asztalához.

Ez azonban úgy érezte, hogy jogosan táplál haragot a király iránt és szókimondó ember létére a király követei előtt nem is titkolta ezt, hanem így beszélt hozzájuk: „Ugyan miféle megtiszteltetés az, amelyben a király most részesíteni akar, hogy aztán hamarosan megint megvonja tőlem? Mert jóindulatának régebbi bizonyságai sem voltak állandók, hiszen zsarnoki módra valamennyitől megfosztott. Talán azt hiszi, lemondtam arról a szokásomról, hogy őszintén megmondjam a véleményemet? Nyugodt lelkiismerettel annál hangosabban hirdetem, hogy mennyi veszedelemből szabadítottam meg és mennyi fáradalmat vállaltam magamra az ő jólétéért és becsületéért s mindezért bilinccsel és börtönnel fizetett. Ezt soha sem fogom elfelejteni; még halálos ágyamon is vígasztalni fog az a tudat, hogy helyesen cselekedtem." Ezt az üzenetet küldte a királynak, az pedig megértette ebből, mily engesztelhetetlen ez az ember, tehát továbbra is börtönben tartotta.

Ezután a király Jeruzsálemnek az újvárosra néző falát államköltségen újjáépíttette, még pedig a réginél szélesebbre és magasabbra. És csakugyan olyan erősen építtette volna meg, hogy semmiféle ellenséges roham nem bírt volna erőt venni rajta, ha Marcus sziriai helytartó nem jelentette volna Claudius császárnak a király építkezését. Mivel Claudiusnak gyanús volt a dolog, megparancsolta Agrippának, hogy a fal építését azonnal hagyja abba; ez pedig a legokosabbnak tartotta engedelmeskedni.

A király igen bőkezű és jótékony természetű ember volt és igyekezett dús ajándékokkal megnyerni alattvalói szeretetét. Szívesen költekezett és elődjétől, Herodes királytól elütött abban, hogy boldog volt, ha adhatott. Mert ez kegyetlen és engesztelhetetlen ember volt, gyűlölete mértéktelen és nyiltan megvallotta, hogy jobban szereti a görögöket, mint a zsidókat. És míg idegen városokat tékozló pompával díszíttetett, az egyikben fürdőket és színházat, a másikban templomot és oszlopcsarnokokat építtetett, egyetlenegy zsidó városnak sem juttatott semmiféle ékességet vagy valamirevaló ajándékot. Agrippa viszont szelíd természetű ember volt és mindenkihez egyformán bőkezű. Barátságos volt az idegenekhez, akik igazán nem panaszkodhattak bőkezűségére, de arról sem feledkezhetett meg, hogy alattvalóit még nagyobb juttatásokkal kárpótolja. Ugyancsak szívesen és tartósan lakott Jeruzsálemben, lelkiismeretesen megtartotta ősi vallásának rendeléseit, tiszta erkölcsű ember volt és egyetlen egy napot sem

mulasztott el, hogy be ne mutatta volna a törvényben megszabott áldozatokat.

Mégis, mikor egy ízben Agrippa Kaisareába utazott, bizonyos jeruzsálemi Simon, törvénytudó férfiú, arra vetemedett, hogy a népet összecsődítette és vádat emelt a király ellen, hogy nem tiszta, tehát nem méltó arra, hogy belépjen a templomba, amelybe csak bennszülött zsidónak szabad belépnie. A város parancsnoka Simon beszédéről azonnal írásbeli jelentést küldött a királynak, ez magához hivatta Simont és mivel éppen a színházban tartózkodott, maga mellé ültette s nyugodtan és szelíden megkérdezte tőle: „Mondd csak, történik itt valami törvényellenes dolog?" Simon erre semmit sem tudott felelni, hanem bocsánatot kért. Most aztán sokkal hamarább megbékélt Agrippával, mintsem bárki remélte volna, mert azon a véleményen volt, hogy a királynak nagyobb ékessége a szelídség, mint a harag és hogy magasállású férfiakhoz jobban illik a kegyesség, mint a szenvedélyeskedés. A király tehát hazaküldte Simont és ezenfelül még meg is ajándékozta.

Miután sok helyütt sokat építkezett, Berytos városáról különösen pazarul gondoskodott: itt tudniillik színházat építtetett, amely pompásabb és szebb volt minden más színháznál, továbbá gyönyörű amfiteátrumot, fürdőket és oszlopcsarnokokat és nem kímélte a költséget, hogy minél szebbek és nagyszerűbbek legyenek. Az építmények felavatását a legragyogóbb fénnyel rendezte meg: a színházban színdarabokat adtak elő, mindenféle versenyeket tartottak és minden elképzelhető módon szórakoztatták a népet; az amfiteátrumban óriási költséggel rengeteg gladiátort léptetett fel és hogy látványos tömegharcot is mutasson be, két egyenkint hétszáz főnyi csapattal ütközetet rendezett. Ebben a harcban büntetésből minden gonosztevőnek részt kellett vennie, ahány csak volt és míg egyfelől a harc itt a béke dísze lett, másfelől a gonosztevőket is gyökerestül kipusztította.

8. FEJEZET

Agrippa további uralkodása és halála

Miután a berytosi ünnepségek bevégződtek, Agrippa a galileai Tiberiasba ment. A szomszéd királyok, akik rendkívüli módon tisztelték, mind eljöttek hozzá látogatóba és pedig Antiochos, Kommagene királya, Sampsigeram, Emesa királya,

Kotys, Kis-Armenia királya, Polemon, Pontus királya és saját testvére, Herodes, Chalkis királya. Valamennyit barátságosan és szívesen fogadta és bizonyságot tett előttük nemes jelleméről, hiszen éppen ez szerezte meg neki a megtisztelő királyi látogatásokat. Még ott voltak vendégei, amikor megjelent nála Marsus sziriai kormányzó is és a király, hogy a rómaiak iránt lerója a köteles tiszteletet, a várostól hét stadionnyira elébe ment. Ez azonban viszályt támasztott közötte és Marsus között; tudniillik kocsiján magával vitte a vendégkirályokat és Marsus ezt a bizalmaskodást és barátkozást gyanúsnak találta, mert úgy gondolta, hogy ennyi hatalmas uralkodó egyetértése nem érdekük a rómaiaknak. Nem sokkal utóbb néhány bizalmas emberét elküldte az egyes királyokhoz, azzal a paranccsal, hogy haladéktalanul utazzanak vissza hazájukba. Emiatt Agrippa módfelett bosszankodott s ettől fogva feszült volt a viszony közte és Marsus között. Különben éppen ebben az időben elvette a főpapi méltóságot Mátyástól és Eliunaira, Kantheras fiára ruházta.

Agrippa már három éve uralkodott egész Judeán, amikor egyszer Kaisareába ment, amelynek régebben Straton-tornya volt a neve. Ott a császár tiszteletére játékokat rendezett, mert tudta, hogy éppen ünnepet tartanak a császár üdvéért. Az ünnepségekre az egész tartományból rengeteg tekintélyes és magasrangú ember sereglett össze. A második napon Agrippa már korán reggel a színházba ment, csodálatos művészettel szőtt színezüst ruhában. A felkelő nap sugaraiban káprázatos fényben csillant meg az ezüst és úgy elvakított mindenkit, hogy kénytelenek voltak borzongva elfordulni. A hízelgők hamarosan mindenfelől örömkiáltásokkal köszöntötték, istennek nevezték és kérték, árassza rájuk kegyeit, hiszen ha eddig embernek tisztelték, a jövőben istenként akarják imádni. A király ezt egészen természetesnek találta és nem utasította vissza istenkáromló hízelkedéseiket. Mikor azonban kisvártatva felpillantott, látta, hogy a feje fölött valami kötélen bagoly ül s rögtön felismerte a vészmadarat, amely valamikor szerencséjének, most pedig közeli halálának a hírnöke volt. Ezért igen nagy keserűség fogta el. Nyomban szörnyű fájdalom kínozta altestét és már kezdettől fogva irtózatosan meggyötörte. Ekkor felugrott és így szólt főembereihez: „Íme én, a ti istenetek, most kénytelen-kelletlen meghalok és a végzet meghazudtolja a ti hízelkedő szavaitokat. Halhatatlannak neveztetek engem, pedig a halál máris elragad. De el kell viselnem sorsomat, Isten akarata szerint; hiszen nem nyomorult sorsban,

hanem királyi pompában éltem." Még beszélt, amikor máris elviselhetetlenné fokozódtak fájdalmai, tehát gyorsan visszavitték palotájába és hamarosan mindenfelé híre futott, hogy a király haldoklik. A nép az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, ősi szokás szerint, azonnal leborult a szőnyegekre, hogy imádkozzék Istenhez a király gyógyulásáért és mindenütt felhangzott a sírás és jajveszékelés. A király az egyik emeleti szobában volt és onnan láthatta, hogy a nép a földön fekszik; erre maga sem tudta visszafojtani könnyeit. Még öt napig szenvedte a kínokat belső részeiben, míg végre meghalt, életének ötvennegyedik, uralkodásának hetedik évében. Négy évig uralkodott Gaius császár alatt, még pedig három évig csak Philippos tetrarchiáján, a negyedikben Herodesén is. Uralkodásának három utolsó éve Claudius császár uralkodásának idejére esett és ebben az időben az említett területeken kívül Judeán, Samarián és Kaisareán is uralkodott. Országából elképzelhetetlenül nagy jövedelme volt és pedig tizenkétmillió drachma és mégis nagyon sok kölcsönt kellett felvennie; mivel rendkívül pazarló volt, jövedelmei sohasem fedezték kiadásait, a takarékosságot pedig nem ismerte.

Még halálának híre nem jutott el a néphez, amikor Herodes, Chalkis uralkodója és Helkias helytartó, a király barátja, közös elhatározással elküldték a király leghűségesebb szolgáját, Aristont és mintha a király adott volna rá parancsot, megölték Silast, akit gyűlöltek.

9. FEJEZET

Események Agrippa halála után. Claudius Cuspius Fadust nevezi ki judeai kormányzónak

Így halt meg Agrippa király. Egy tizenhétéves fiú, Agrippa és három leány maradt utána; ezek közül a tizenhatéves Berenike nagybátyjának, Herodesnek a felesége volt, a másik kettő, Mariamme és Drusilla, még hajadon: az egyik tíz, a másik hatéves, de atyjuk máris eljegyezte őket; és pedig az idősebbiket, Mariammét Julius Archelaosszal, Helkias fiával, a kisebbiket, Drusillát pedig Epiphanesszel, Antiochos kommagenei király fiával. Mikor Agrippa halálának híre ment, Kaisarea és Sebaste lakosai hamarosan megfeledkeztek jótéteményeiről és úgy viselkedtek, mintha halálos ellenségei volnának. Elhalmozták a halottat minősíthetetlen gyalázkodásokkal, fegyveres polgárok nagy

tömegben benyomultak házába, a király leányainak szobrait elrabolták és egyértelemmel elhurcolták a bordélyházakba, feltették a háztetőre és mindenféle szennyes üzelmekkel elképzelhetetlenül meggyalázták, sőt a köztereken koszorús fejjel és kenőcsöktől illatosan nagy tivornyákat tartottak, Charonnak áldoztak és örömükben koccintottak a király halálára. Ily hálátlanul viselkedtek, nem csupán Agrippa iránt, aki bőkezűségében oly pazar ajándékokat juttatott nekik, hanem nagyatyja Herodes iránt is, aki városokat alapított, kikötőket épített nekik és saját költségén pompás templomokat emelt.

A halott király fia, Agrippa, ekkor éppen Rómában volt, mert Claudius császár udvarában nevelték. Mikor a császár értesült, hogy Agrippa meghalt és Kaisarea és Sebaste lakosai oly gyalázatos módon viselkedtek, épp oly mélyen meggyászolta Agrippát, mint amily nagy volt felháborodása a hálátlanok ellen. Tehát elhatározta, hogy az ifjabb Agrippát atyja utódaként hazaküldi, mert így akart eleget tenni régebbi, esküvel erősített ígéretének. Azonban szabadon bocsátott rabszolgái és barátai, akikre nagyon hallgatott, lebeszélték erről és figyelmeztették, hogy nagyon veszedelmes dolog egy féligmeddig gyerekemberre rábízni olyan nagy országot, amelyet sehogyan sem tudna kormányozni, hiszen még meglett férfinak is minden erejét igénybe venné. Ezek az érvek meggyőzték a császárt, tehát kinevezte Judea és az egész ország kormányzójává Cuspius Fadust s ezzel egyúttal a halott király emlékének is áldozott, mert nem Marsust nevezte ki, akivel Agrippa feszült viszonyban volt. Fadus legelső megbiztatása az volt, hogy Kaisarea Sebaste lakosait az elhunyt emlékének meggyalázása és a leányai ellen elkövetett durva sértés miatt fenyítse meg, Kaisarea Sebaste férfiait sorozza be katonáknak és öt zászlóaljukat küldje hadiszolgálatra Pontusba és a Syriában állomásozó római legiókból ugyanennyi legénységet válasszon ki, hogy az elvezényeltek helyét elfoglalják. Azonban kivonulásukra nem került sor, mert a bűnösök követeket küldtek Claudiushoz és sikerült is megengesztelniök; megengedte nekik, hogy Judeában maradjanak. Itt aztán később igen nagy bajt okoztak a zsidóságnak, mert ők voltak az okai annak a háborúnak, amely Florus alatt kitört. Mikor tehát Vespasianus elfoglalta Judeát, amit majd később fogok elmondani, eltávolította őket a tartományból.

XX. KÖNYV

1. FEJEZET

Philadelphia lakosainak viszálya a zsidókkkal. Küldöttség Rómába a főpapi ruházat miatt

Miután Agrippa király meghalt, mint előző könyvemben elmondtam, Claudius császár Cassius Longinust nevezte ki Marsus utódjává és ezzel a király emlékének hódolt, aki életében gyakran kérte őt írásban, hogy ne hagyja meg Marsust a szíriai kormányzóságban. Mikor Fadus Judeába érkezett, értesült, hogy Perea lakosai elkeseredett viszályban állnak Philadelphia polgáraival egy Mia nevű falu határai miatt és most háborúskodnak egymással. Tudniillik Perea népe az ország főembereinek tudta nélkül fegyvert ragadott és sok philadelphiai lakost megölt. Midőn Fadus erről értesült, haragra lobbant, mert a zsidóknak, ha úgy érezték, hogy Philadelphia lakosai megrövidítették őket, tőle kellett volna döntést kérniök, nem pedig nyomban fegyvert ragadni. Ezért három főemberüket, akik a viszálykodás értelmi szerzői voltak, elfogatta és az egyiket, akinek Annibas volt a neve, kivégeztette; a másik kettőt, Amaramot és Eleázárt száműzte. Nem sokkal utóbb bilincsbe verve eléje vezették Tholomaios rablóvezért, aki rengeteg kárt okozott az idumeusoknak és araboknak. Miután Fadus ezt kivégeztette, céltudatos intézkedései eredményeként nemsokára egész Judea megszabadult a rablóbandáktól. Ezután maga elé idézte a jeruzsálemi papokat és főembereket és felszólította őket, hogy a hosszú köntöst és az egyéb egyházi ruhadarabokat, amelyeket csak a főpapnak volt szabad felöltenie, hozzák megint az Antonius-várba és mint régebben, adják át a

rómaiaknak őrizetre. A megjelentek nem mertek ellentmondani ennek a követelésnek, hanem Fadushoz és Longinushoz, — mivel ez az utóbbi erős csapattal Jeruzsálembe jött, mert attól tartott, hogy ez a követelés lázadásra ingerli a népet, — azt a kérést intézték: engedje meg nekik, hogy a szent ruházat átengedése ügyében előbb követséget küldhessenek a császárhoz és várjanak türelemmel addig, míg Claudius válaszát meg nem kapják. Azok megengedték a követküldetést, azzal a feltétellel, ha gyermekeiket túszokul adják. Ehhez a zsidók készségesen hozzájárultak, átadták a túszokat és követeik útnak indultak. Midőn Rómába érkeztek, az ifjabb Agrippa, az elhunyt király fia, aki, — mint említettem, — Claudius császár udvarában élt, megkérte a császárt, hogy teljesítse a zsidók kérését a szent ruhák ügyében és ilyen értelemben adjon utasítást Fadusnak.

Erre Claudius maga elé idézte a követeket és közölte velük, hogy teljesíti kérésüket, de mondjanak érte köszönetet Agrippának, mert az ő közbenjárására határozott így. Ezen a válaszon kívül még levelet is kaptak, amely így szólt: „Claudius Caesar Germanicus, ötödízben néptribunus, negyedízben konzul, tizedízben imperator, a haza atyja, köszönti a jeruzsálemi hatóságot, tanácsot s a zsidó népet. Mivel az én Agrippa barátom, aki nálam nevelkedik és mindig környezetemben tartózkodik, bevezette hozzám a ti követeiteket, akik köszönetet mondtak nekem, hogy népetekről gondoskodom és arra kértek, hogy a szent ruházatot és a főpap süvegjét engedjem át nektek, ezennel érvényesítem vitéz és kedvelt hívem, Vitellius rendelkezéseit. Azért teljesítem ezt a kérésteket, mert mindenekelőtt lelkiismeretem indít rá, azután pedig azt akarom, hogy alattvalóim ősi törvényeik szerint tiszteljék istenüket, végül pedig azért, mert meggyőződésem, hogy ezzel szívességet teszek magának Herodes királynak és az ifjú Aristobulosnak, akiknek irántam való hűségéről és irántatok érzett jóindulatáról meggyőződtem és akiket jellemükért és ragaszkodásukért különösen kedvelek. Cuspius Fadus kormányzót egyidejűleg értesítettem erről. E levél átadóinak nevei: Cornelius, Keron fia; Tryphon, Theudion fia; Dorotheus, Nathánael fia; Johanán, Johanán fia. Kelt Rufus és Pompeius Silvanus konzulsága alatt, június huszonnyolcadikán."

Ezután Herodes az elhunyt Agrippa testvére és Chalkis akkori uralkodója, Claudius császártól azt kérte, hogy ő rendelkezhessék a templommal és a templomi kincsekkel, továbbá felhatalmazást kért, hogy ő nevezhesse ki a főpapokat. A császár mindezre engedélyt adott neki, úgy hogy a zsidó háború végéig

valamennyi utóda élvezte ezeket a jogokat. A felhatalmazás értelmében Herodes letette hivataláról a Kantheras nevű főpapot és a főpapi méltóságot Józsefre, Kami fiára ruházta.

2. FEJEZET

Helene, Adiabene királynéja és fia Izates áttér a zsidó vallásra. A királyné az éhinség idején támogatja Jeruzsálem lakosait

Ebben az időben a zsidó vallásra tért Helene, Adiabene királynéja és fia, Izates, még pedig a következő okból. Monobazos, adiabenei király, akit Bazaiosnak is neveztek, beleszeretett testvérébe, Helenebe és feleségül vette; az asszony nem sokkal utóbb áldott állapotba került. Midőn egyszer a király mellette aludt és testére helyezte kezét, álmában úgy rémlett neki, hogy hangot hall, amely azt parancsolja, hogy húzza vissza kezét, nehogy ártson az anyja méhében lévő gyermeknek, akinek az isteni gondviselés ad életet és akire boldog sors vár. Megrémült ettől a hangtól, felriadt és elmondta feleségének, mit hallott. Mikor a fiú megszületett, Izatesnek nevezték. Azonban akkor már volt Helenétől idősebb fia is, Monobazos és ezenkívül más feleségeitől is voltak fiai. De Izatest mindegyiknél jobban szerette, mintha csak egyetlen fia volna. Így történt, hogy féltestvérei irigyelték a fiút s az irigykedés végre is gyűlölködéssé fajult, mert a többinek fájt Izates kiváltságos helyzete. Ámbár atyjuk világosan látta gyűlölködésüket, megbocsátotta nekik, hiszen nem gonoszságból viselkedtek így, hanem azért, mert valamennyien egyformán számot tartottak atyjuk szeretetére. Mivel pedig nagyon aggódott, hogy Izatesnek majd sokat kell szenvednie testvérei gyűlölködése miatt, pompás ajándékokkal együtt elküldte őt Abennerighez, Charax Hispaosinu királyához s rábízta fia életét. Abennerig szívesen fogadta az ifjút, igen jóságosan bánt vele, feleségül adta hozzá leányát, Samachót és neki ajándékozta egyik tartományát, amelynek dús jövedelmei voltak.

Miután Monobazos elaggott és életének végét érezte közeledni, halála előtt még egyszer szerette volna látni fiát, tehát hazahívta, nagy szeretettel fogadta és neki adományozta Karrhae területét. Ezen a vidéken nagy bőségben terem az amomum és ott láthatók még annak a bárkának a maradványai, amelyben Noé a vízözönből megmenekült. Ma is mutogatják még roncsait bárkinek, aki látni akarja. Ezen a vidéken tartózkodott tehát Izates

egészen atyja haláláig. Monobazos halálának napján Helene királyné az ország főembereit, satrapáit és hadvezéreit összehívatta és mikor megjelentek, így szólt hozzájuk: „Azt hiszem, tudjátok, hogy férjem Izatest kívánta utódjául és őt tartotta méltónak a királyságra, mégis hallani akarom, mint vélekedtek erről. Mert boldog az az ember, aki nem egyvalakitől, hanem sokaktól nyeri el az uralmat, még pedig egyhangú akaratukkal.“ Ezt azért mondta, hogy kipuhatolja az egybegyűltek hangulatát. Miután végighallgatták szavait, az ország szokása szerint leborultak a királyné előtt és kijelentették, hogy feltétlenül engedelmeskedniök kell a király kívánságának és örömmel elismerik uruknak Izatest, akit atyja joggal és minden alattvalójának szíve szerint helyezett testvérei fölé. Ezenfelül kijelentették, hogy hajlandók Izates testvéreit és többi rokonait is megölni, hogy biztonságban uralkodhassék. Mert ha ezeket elteszik láb alól, akkor megszűnik a felelem is, amelyet gyűlöletük és irígykedésük keltene benne. Erre Helene megköszönte nekik iránta és Izates iránt tanusított ragaszkodásukat, de kérte őket, hogy egyelőre halasszák el tervüket és ne öljék meg testvéreit, míg Izates meg nem érkezik és hozzá nem járul. Mivel az egybegyültek nem tudták elfogadtatni javaslatukat, azt tanácsolták a királynénak, hogy legalább a maga biztonsága érdekében börtönöztesse be a testvéreket, míg Izates meg nem érkezik és addig is nevezzen ki valakit kormányzónak, akiben különösen megbízik. Ezt a javaslatot elfogadta Helene és legidősebb fiát, Monobazost kinevezte krállyá, megkoronázta, odaadta neki atyja pecsétgyűrűjét, valamint az úgynevezett sampserát és megparancsolta neki, hogy testvére megérkezéséig kormányozza az országot. Ez pedig, mihelyt atyja halálának hírét meghallotta, azonnal megérkezett és Monobazos szívesen átadta neki az uralkodást.

Abban az időben, mikor Izates Charax Hispaosinuban élt, a király asszonyait egy Anan nevű zsidó kerskedő részesítette vallási oktatásban, aki bejáratos volt a palotába. Az asszonyok közvetítésével a kereskedő megismerkedett Izatessel és sikerült őt is megtérítenie. Nem sokkal utóbb Izatest hazahívta atyja Adiabenéből és a kereskedő addig kérlelte, amíg őt is magával vitte. Közben Helene is a zsidó vallásra tért, de ő egy másik zsidótól kapott oktatást. Midőn Izates átvette a királyi uralmat és Adiabenébe jött s látta, hogy testvérei és többi rokonai bilincsekben sínylődnek, igen elszomorodott. Megengedhetetlennek tartotta, hogy kivégeztesse, vagy továbbra is börtönbe tartsa őket, másrészt régebbi

gyűlölködésükre gondolt és arra sem tudta rászánni magát, hogy szabadon élhessenek körülötte. Tehát egyeseket közülük, gyermekeikkel együtt, tuszokul Rómába küldött Claudius császárhoz, a többieket ugyanilyen ürüggyel Artabanos parthus királyhoz.

Mikor megtudta, hogy anyja mily buzgó zsidóvá lett, maga is teljesen zsidóvá akart válni s mivel nem tartotta magát igaz és tökéletes zsidónak, ha nem metélteti körül magát, erre is hajlandó volt. Anyja, aki erről értesült, igyekezett eltéríteni szándékától és figyelmeztette, hogy ez milyen nagy veszedelembe sodorhatja: alattvalói bizonyára rossz néven vennék, ha megtudnák, hogy idegen és az ő szemükben visszataszító szokásoknak hódol és semmi esetre sem tűrnék, hogy igazi zsidó uralkodjék rajtuk. Ilyen érvekkel próbálta útját vágni szándékának. Izates közölte anyja érveit Anannal, aki helyeselte Helene véleményét s megfenyegette, hogy ha nem hallgat rá, távozik udvarából; hiszen neki magának, Anannak is veszedelemben forogna az élete, ha nyilvánosságra kerülne a dolog, mert rögtön szemére lobbantanák, hogy ő csábította erre a királyt s ő oktatta ezekben a dolgokban, amelyek egy cseppet sem illenek hozzá. Izates, folytatta, körülmetélés nélkül is tisztelheti Istent, ha megtartja a zsidók istentiszteleti szokásait, mert ezek sokkal fontosabbak, mint a körülmetélés; azután hozzátette: Isten bizonyára szívesen megbocsátja neki, hogy eláll a körülmetéléstől, mert kényszerhelyzetben van és tekintettel kell lennie alattvalóira. A királyné ezzel az érveléssel egyelőre meggyőzte. Bizonyos idő mulva, a Galileából érkezett Eleázár nevű zsidó, akit kiváló törvénytudónak tartottak, megint fellobbantotta benne a körülmetélkedés vágyát; ugyanis midőn a király színe elé bocsátották, látta, hogy a király éppen a mózesi törvénykönyvet olvassa és így szólt hozzá: „Nem is tudod, ó király, mily súlyosan vétkezel a törvény és ennélfogva Isten ellen is. Mert nem elegendő csupán olvasni a törvényt, hanem meg is kell tartani parancsait. Meddig akarsz még körülmetéletlenül élni? Ha az erre vonatkozó törvényt még nem olvastad, olvasd el és akkor majd meglátod, mi is az az istentelenség." Mikor a király végighallgatta szavait, nyomban elhatározta, hogy tovább nem halogatja a dolgot. Tehát átment a másik szobába és egy orvossal elvégeztette magán azt, amit a törvény parancsol, majd behívatta anyját és Anant és közölte velük, mit cselekedett. Mindkettejüket megdöbbentette az értesülés és attól tartottak, hogy ha híre megy a dolognak, a király esetleg trónját is elveszítheti, mert alattvalói semmi esetre sem tűrnének maguk fölött olyan uralkodót, aki idegen szokásoknak hódol. Ezenfelül amiatt is aggódtak, hogy

majd őket bélyegzik értelmi szerzőknek és maguk is ugyanilyen veszedelembe kerülnek. Isten azonban nem engedte, hogy aggodalmaik valóra váljanak, mert Izatest gyermekeivel együtt minden fenyegető veszedelemből kimentette; mikor már a kétségbeesés szélére jutottak, megmutatta nekik az üdvösség útját és értésükre adta, hogy azok, akik Istenre tekintenek és belé vetik bizakodásukat, biztosan várhatják jámborságuk jutalmát. De erről majd később beszélek.

Mikor a király anyja, Helene látta, hogy az országban béke uralkodik és fia boldog, mindenki magasztalja s Isten rendeléséből idegen országokban is nagyrabecsülik, az a vágya támadt, hogy Jeruzsálembe zarándokol, hogy ájtatoskodjék Isten világhírű templomában és hálaáldozatot mutasson be. Erre fiától engedélyt kért. Ez örömmel teljesítette kérését, pompásan előkészítette utazását, bőségesen ellátta pénzzel és jódarabon elkísérte. Jeruzsálem lakosai nagy örömmel fogadták érkezését: ekkoriban éhinség kínozta a várost s mivel élelmiszerhiány miatt sok ember meghalt, Helene királyné kíséretének néhány tagját elküldte Alexandriába, hogy vásároljanak bőven gabonát, másokat pedig Cyprusba küldött, hogy néhány hajórakomány szárított fügét hozzanak. A kiküldöttek igen gyorsan megtették az utat s mikor visszaérkeztek, a királyné a nélkülözők közt élelmiszert osztott ki, úgy hogy jótékonyságával áldott emléket biztosított magának népünk körében. Midőn fia, Izates értesült az éhinségről, ő is haladéktalanul nagy pénzösszeget küldött Jeruzsálem elöljáróinak; ezt azután szétosztották az éhezők közt és így sokat megmentettek az éhhaláltól. Hogy ez a királyi család még milyen jótéteményekkel halmozta el fővárosunkat s a város milyen ellenszolgáltatásokkal viszonozta ezeket, arról majd később beszélek.

3. FEJEZET

Artabanos parthus király félelmében, hogy satrapái összeesküsznek ellene, Izateshez menekül és az ő segítségével visszaszerzi trónját

Közben Artabanos parthus királynak tudomására jutott, hogy satrapái összeesküvést szőttek ellene, s mivel közöttük már nem érezte magát biztonságban, elhatározta, hogy Izateshez menekül, azzal a szándékkal, hogy ott védelmet találjon és ha lehet, az ő

segítségével újra visszaszerezze hatalmát. Így szolgáival és rokonaival, mintegy ezer főnyi kíséretével Adiabenébe érkezett és az úton találkozott Izatessel, akit nagyon jól ismert, holott Izates őt még egyáltalán nem ismerte. Mikor a közelébe ért, az ország szokása szerint leborult előtte és így beszélt hozzá: „Ó király, ne vesd meg szolgádat és hallgasd meg kegyesen kérésemet; mert a sors kegyetlenül lesujtott rám és királyból földönfutóvá lettem és a te segítségedre szorultam. Gondold meg, mily állhatatlan a szerencse és egyszer talán te is erre a sorsra jutsz. Ha nem állsz bosszút értem, akkor majd sokan támadnak, akik más királyok ellen lázadnak fel még vakmerőbben." Sírva, lehajtott fejjel mondta el ezeket a szavakat. Mikor Izates meghallotta a nevét és Artabanost ilyen alázatos testtartásban látta, leugrott lováról és így szólt hozzá: „Ne csüggedj, király, ne is keserítsen el mostani sorsod, mintha nem lehetne rajta segíteni. Szomorúságod nemsokára örömre változik s bennem jobb barátot és szövetségest találsz, mint amilyent reméltél. Mert vagy visszajuttatlak a parthus királyi trónra, vagy pedig a magaméról is lemondok."

Ezekkel a szavakkal lóra ültette Artabanost, maga pedig gyalog ment mellette, hogy ezzel a tiszteletadással is elismerje elsőbbségét. Mikor Artabanos ezt észrevette, semmi áron sem akarta elfogadni, s megesküdött mostani szerencséjére és az őt ért kitüntetésre, hogy ő is leszáll, ha Izates nem ül lóra és nem lovagol előtte. Engedett tehát, a királyi palotába kísérte vendégét és minden elképzelhető tiszteletadásban részesítette, sőt összejöveteleken és lakomákon neki adta az első helyet. És eközben sohasem gondolt Artabanos mostani helyzetére, hanem mindig csak régi méltóságára és meggondolta, hogy minden ember egyformán játékszere a forgandó szerencsének. Ezután írt a parthusoknak, felszólította őket, hogy Artabanost újra ismerjék el királyuknak, mert az ő közbenjárására esküvel biztosítja őket, hogy fátyolt borít mindarra, ami történt. A parthusok ugyan most már nem vonakodtak visszafogadni királyukat, de kijelentették, hogy nem rendelkezhetnek a királyi méltóságról, mert már másnak adták, bizonyos Kinnamosnak és attól kell tartaniok, hogy ha ezt a helyzetet megváltoztatják, lázadás tör ki. Midőn Kinnamosnak tudomására jutott ez a válasz, maga is írt Artabanosnak, aki nevelőapja volt s becsületesen és őszintén arra kérte, hogy bízzék szavaiban, jöjjön vissza és foglalja el újra királyságát. Artabanos megbízott igéretében és visszatért. Kinnamos pedig elébe ment, királynak üdvözölte, levette koronáját és Artabanost megkoronázta vele.

Így Artabanos, Izates közvetítésével, visszaszerezte királyságát, amelyet tulajdon főemberei ragadtak el tőle. Izates jótettéről nem feledkezett el, hanem a legnagyobb kitüntetésekkel viszonozta; különösen felruházta azzal a joggal, hogy álló tiarát viselhet és arany ágyban alhatik. Ezek a kiváltságok és kitüntetések különben csak a parthus királyokat illetik meg. Ezenfelül nagy és termékeny országrészt adományozott neki, amelyet az armeniai király területéből hasított ki. Ennek az országrésznek Nisibis volt a neve és ott alapították valamikor a makedonok azt a várost, amelynek az antiocheiaiak az Epimygdonis nevet adták. Ilyen kitüntetésekkel rótta le háláját a parthus király Izates iránt.

Nem sokkal utóbb meghalt Artabanos és fiára Vardanesre hagyta országát. Ez meglátogatta Izatest és rá akarta venni, hogy szövetkezzék vele és indítsanak együtt háborút a rómaiak ellen. Ez azonban nem sikerült neki, mert Izates jól ismerte a rómaiak hatalmát és hadiszerencséjét és tudta, hogy ez reménytelen vállalkozás volna. Ehelyett öt fiát, akik valamennyien gyermekek voltak még, elküldte hozzánk, hogy megtanulják országunk nyelvét és a mi hagyományos szokásainkat; mint már említettem, megengedte, hogy anyja ellátogasson a templomba és a háború ügyét egyre húzta-halasztotta, folyton a rómaiak erejéről és hőstetteiről írt neki, hogy megijessze Vardanest és ezzel lehűtse harci vágyát. Ez azonban felbőszítette a parthus királyt és megüzente a háborút Izatesnek. Azonban nem került a sor háborúra, mert Isten meghiúsította minden reményét; ugyanis, mikor a parthusok tudomást szereztek Vardanes szándékáról, hogy hadat indít a rómaiak ellen, meggyilkolták és testvérére Kotardesre ruházták a királyi méltóságot. De nemsokára ez is összeesküvésnek esett áldozatul és utóda a testvére, Vologeses lett, aki két vérszerinti testvére közt úgy osztotta meg a birodalmat, hogy az idősebb, Pacorus, Mediát kapta, a fiatalabb, Tiridates pedig Armeniát.

4. FEJEZET

Az arabok háborúja Adiabene ellen. Izates Isten rendeletéből megmenekül a parthusok kezéből. Halála

Midőn a király testvére, Monobazos és többi rokonai látták, hogy Izatest jámborságáért mindenütt nagyon tisztelik, őket is elfogta a vágy, hogy elhagyják ősi szokásaikat és áttérjenek a

zsidó vallásra. Ezt hamarosan meg is tették. Amint szándékuk köztudomású lett, az ország főemberei igen felháborodtak és ámbár haragjukat nem is mutatták ki nyíltan, magukban dúltak-fúltak és csak az alkalmas időre vártak, hogy bosszújukat kielégítsék. Végül írtak Abias arab királynak és nagy pénzösszeget ígértek neki, ha haddal támadja meg saját királyukat; ők majd mindjárt az első összecsapás után elpártolnak Izatestől, büntetésül, mert áttért a zsidó vallásra és ha Abias hajlandó minél előbb jönni, erre esküvel is kötelezik magukat. Az arab elfogadta az ajánlatot és nagy hadsereggel elindult Izates ellen. Mielőtt a csata megkezdődött volna, adott jelre Izates egész serege megfutamodott és mintha páni félelem kerítette volna hatalmába, szétszaladt. Azonban Izatest ez sem csüggesztette el, mert látta, hogy ez a főemberek árulásának eredménye, tehát maga is visszavonult a táborba. Itt vizsgálatot indított, hogy mi volt az oka a megfutamodásnak s mikor kiderült, hogy szövetkeztek az arab királlyal, az árulás értelmi szerzőit kivégeztette és másnap megint megindult az ellenség ellen, rengeteg katonáját levágta és egész hadseregét megszalasztotta. Az ellenséges királyt maga vette üldözőbe és beszorította Arsamos várába, amelyet ostrom alá vett és elfoglalt. Azután gazdag zsákmánnyal visszatért Adiabenébe, bár Abiast nem sikerült kézrekerítenie, mert ez, mikor látta, hogy körülzárták, öngyilkos lett.

Ámbár az adiabenei főemberek első merénylete meghiúsult és Isten őket magukat is királyuk hatalmába adta, mégsem tudtak nyugton maradni, hanem most Vologeses parthus királynak írtak és megkérték, hogy Izates helyett adjon nekik parthus fejedelmet uralkodóul, mert mostani királyukat gyűlölik, mivel ősi hagyományaikat eltörölte és idegen szokásokat akar meghonosítani. Ez az ajánlat a parthus királyt háborúra izgatta, de mivel nem tudott rá kellő ürügyet találni, felszólította Izatest, hogy mondjon le azokról a kitüntetésekről, amelyekkel atyja elhalmozta, különben háborút indít ellene. Izates ennek hallatára nagyon megdöbbent; a lemondást a kitüntetésekről szégyennek érezte, mert ezzel a gyávaság vádját vonná magára. Mivel azonban tudta, hogy a parthus azzal sem érné be, ha mindenről lemondana, elhatározta, hogy ebben a kétségbeesett helyzetben Isten oltalmára bízza magát; az ő segítségében reménykedett, mikor gyermekeit és feleségeit egyik nagyon erős várába vitette, a gabonakészleteket a várakba szállíttatta és minden szénát és legelőt elégettetett. Efféle előkészületek után várta az ellenség megérkezé-

sét. A parthusok gyorsított menetben jöttek és roppant gyalogos és lovas hadsereggel sokkal hamarább megérkeztek, mint várták volna őket; tábort ütöttek annak a folyónak a partján, amely Adiabenét elválasztja Mediától. Nem messze tőlük táborozott maga Izates is, mintegy hatezer emberével. Nemsokára megérkezett hozzá a parthus király követe; ecsetelte előtte, mily óriási a parthusok hatalma, országuk az Eufráttól Baktria határáig terjed és rengeteg hűbéres fejedelem szolgálja őket; azután súlyos büntetéssel fenyegette meg, mert hálátlannak mutatkozott ura iránt és hozzátette, hogy a parthus király kezéből még az az Isten sem mentheti meg, akit tisztel. A követ elbizakodott szavaira Izates azzal válaszolt, hogy jól tudja, mennyivel nagyobb a parthusok hatalma, mint az övé; de még jobban tudja, hogy Isten hatalmasabb, mint minden ember együttvéve. Miután ezt a választ adta, imádsággal fordult Istenhez, leborult a földre, fejére hamut hintett, feleségeivel és gyermekeivel együtt böjtölt és így fohászkodott Istenhez: „Uram Istenem, ha nem hiába bíztam jóságodban, hanem méltán tiszteltelek egyetlen és legfőbb segítségemnek, akkor siess, állj mellém, semmisítsd meg ellenségeimet, nem annyira az én kedvemért, mint inkább azért, mert fellázadt hatalmad ellen." Sírva és jajveszékelve így imádkozott és Isten meghallgatta őt. Még azon az éjjelen levelet kapott Vologeses, amelyből értesült, hogy a daha és a saka törzsek kihasználták távollétét és nagy hadsereggel betörtek Parthiába, feldúlták és kifosztották. Így hát kénytelen volt dolgavégezetlenül visszavonulni, Izates pedig Isten rendelése szerint megmenekült a parthus veszedelemtől.

Nem sokkal utóbb meghalt Izates, életének ötvenhatodik, uralkodásának huszonötödik évében. Huszonnégy fiú és huszonnégy leány maradt utána, azonban utódjának Monobazost jelölte ki hálából, mert atyjuk halála után az ő távollétében oly hűségesen kormányozta az országot. Mikor Helene értesült fia haláláról, édesanyához illő módon meggyászolta, mert ilyen derék fiát vesztette el; de azzal vigasztalódott, hogy legidősebb fia jutott uralomra és mindjárt haza is utazott hozzá. Meg is érkezett Adiabenébe, de nem sokkal élte túl fiát Izatest, mert elemésztette az öregség és a bánat és nemsokára meghalt. Monobazos a holttestét testvére holttestével együtt Jeruzsálembe szállíttatta s a piramisokban temettette el; anyja ugyanis három stadionnyira a várostól három piramist építtetett. Hogy pedig Monobazos király mi mindent művelt későbbi életében, azt majd később beszélem el.

5. FEJEZET

Theudas és a galileai Judás fiai. Cumanus megakadályozza a zsidók lázadását

Még Fadus judeai helytartósága idején rengeteg embert rábeszélt bizonyos Theudas nevű csaló, hogy mindenüket vegyék magukhoz és menjenek vele együtt a Jordán folyóhoz. Ugyanis prófétának adta ki magát és azt állította, hogy egyetlen szavával kettéválasztja a Jordán vizét és kíséretének utat nyit a folyó medrén át. Efféle szemfényvesztésekkel sok embert sikerült félrevezetnie. De Fadus nem tűrte, hogy ezek az esztelen üzelmek bajokat okozzanak, tehát lovascsapatot küldött ellenük; ezek rajtaütöttek a tömegen, sok embert megöltek és sok embert elfogtak. Maga Theudas is fogságba került, azután lefejezték és fejét Jeruzsálembe küldték. Ez történt a zsidók között Cuspius Fadus helytartósága idején.

Fadusnak Tiberius Alexander, Alexander alexandriai fővámbérlő fia lett az utóda. Jellem és vagyon dolgában különb volt a város valamennyi lakosánál, jámborságban pedig jóval felülmúlta fiát, Alexandert, mert ez hűtlenné lett az ősi szokásokhoz és intézményekhez. Még Tiberius Alexander alatt is tartott a fentebb említett éhinség, amelynek folyamán Helene királyné gabonát vásárolt Egyiptomban és kiosztotta a szűkölködők között. Alexander keresztrefeszíttette Jakabot és Simont, a galileai Judás fiait, akik — mint egyik előbbi könyvemben említettem — Quirinius vagyonbecslése idején a népet lázadásra ösztökélték. Herodes, Chalkis királya, ugyanebben az időben Józsefet, Kami fiát, letette a főpapi méltóságról, utódjává Anant, Nebedeus fiát nevezte ki. Tiberius Alexandernek Cumanus lett az utóda. Ekkor halt meg Herodes, Nagy Agrippa király öccse, Claudius uralkodásának nyolcadik évében; három fiú maradt utána; Aristobulos, aki első feleségétől Mariammétől született, továbbá Berenikianos és Hyrcanus, akik testvére leányától, Berenikétől születtek. Claudius császár az ifjabb Agrippának adományozta országát.

Cumanus alatt Jeruzsálemben lázadás tört ki és ebben sok zsidó elpusztult. Először azt akarom elmondani, mi volt a lázadás kitörésének az oka. Midőn közeledett az úgynevezett pászkaünnep, amelyen csak kovásztalan kenyeret szoktunk enni és óriási embertömeg tódult össze az ünnepre, Cumanus attól tartott, hogy nyugtalankodás robban ki s ezért egy zászlóalj katonának paran-

csot adott, hogy teljes hadikészültségben szállják meg a templom oszlopcsarnokait, hogy az esetleg kirobbanó rendzavarásokat rögtön elfojthassák. Ünnepnapokon a régebbi kormányzók is mindig így rendelkeztek. Nos, az ünnep negyedik napján egy katona feltárta a tömeg előtt szeméremtestét; mikor a tömeg meglátta, felháborodott és kiáltozott, hogy nem rajtuk követett el ezzel gyalázatot, hanem magát az Istent káromolta. A bátrabbak magát Cumanust szidalmazták, hogy ő biztatta fel erre a katonát. Mikor Cumanus értesült az esetről, ő is nagyon felháborodott ezen az istenkáromláson, de kérte a zsidókat, tartózkodjanak minden nyugtalankodástól és az ünnep alatt ne szítsanak lázadást. Mivel azonban nem hallgattak rá, hanem csak annál gorombább szidalmakkal illették, egész haderejét fegyverbe szólította és az Antonius-várba rendelte; ez volt az az erőd, amely a templom fölött tornyosult. A nép, mikor meglátta a felvonuló roppant katonacsapatot, megrémült és szétszaladt. Mivel azonban az utcák szűkek voltak és a zsidók azt hitték, hogy az ellenség kergeti őket, menekülés közben szörnyű tolongás támadt és a vadul tolakodók sok embert agyonnyomtak. Így körülbelül húszezer ember pusztult el, úgy hogy az örömünnep gyászra fordult. Megfeledkeztek az áldozatról és az imádságról és a város visszhangzott a sírástól és jajgatástól. Ilyen óriási szerencsétlenséget hozott a zsidókra egyetlenegy katonának a pimaszkodása.

Még el sem mult ez a baj, mikor máris újabb szerencsétlenség érte őket. Néhány békétlenkedő ember ugyanis, kint az országúton, száz stadionnyira a várostól, útonállók módjára megtámadta Stephanos császári tisztviselőt és mindent elrabolt tőle. Mikor Cumanus erről értesült, azonnal katonákat küldött ki, azzal a paranccsal, hogy dúlják fel a szomszédos falvakat és az előkelő embereket bilincsekbe verve vezessék elé, hogy felelősségre vonja őket. Fosztogatás közben egyik katona megtalálta Mózes törvénykönyvét és mindenki szemeláttára válogatott csúfolkodás és gyalázkodás közben széttépte. Amint a zsidók ennek hírét vették, összecsődültek, elvonultak Kaisareába Cumanushoz és kérték, szerezzen elégtételt, nem is nekik, hanem Istennek, akinek törvényét így meggyalázták, mert inkább az életüket is feláldozzák, mintsem hogy tűrjék ősi törvényeik megcsúfolását. Mivel Cumanus attól tartott, hogy a nép megint fellázad, barátai tanácsára lefejeztette azt a katonát, aki a törvényt meggyalázta és így elfojtotta a lázadást, éppen abban a pillanatban, amikor már-már kitört.

6. FEJEZET

Claudius elsimítja a zsidók és szamaritánusok viszályát

Később ellenségeskedésre került a sor a zsidók és a szamaritánusok között, még pedig a következő okból: a galileaiak, akik az ünnepre Jeruzsálembe zarándokoltak, rendesen Samarián át vették útjukat. Amikor most is ezen az úton mentek, Ginae város lakosainak egy csoportja megtámadta őket és sokat megölt közülük; ez a város Samaria és a nagy síkság határán van. A támadás hírére a legtekintélyesebb galileaiak felkeresték Cumanust és kérték, álljon bosszút a meggyilkoltakért. Cumanust azonban megvesztegették a szamaritánusok, úgy hogy rá se hederített a galileaiak panaszára. Ezen úgy felháborodtak, hogy az egész zsidó népet fegyverbe szólították szabadsága védelmére; mert a szolgaság — így lázították őket —, már magában véve is eléggé keserves, mennyivel elviselhetetlenebb tehát, ha még becstelen sértésekkel is tetézik. A tisztviselők, hogy lecsillapítsák izgatottságukat, megígérték nekik, hogy kieszközlik Cumanustól a bűnösök megbüntetését. Azonban meg sem hallgatták őket, hanem fegyvert ragadtak, segítségül hívták Deinaios fiát, Eleázárt — azt a rablót, aki már évek hosszú sora óta a hegységben garázdálkodott — és a szamaritánusok néhány faluját földig égették. Mihelyt Cumanus erről értesült, a sebastei helyőrséggel, négy zászlóalj más gyalogsággal és a felfegyverzett szamaritánusokkal a zsidók ellen vonult, sokat levágott közülük és még többet foglyul ejtett. Midőn Jeruzsálem elöljárói és főemberei látták, milyen szörnyű csapás sujtotta a népet, zsákruhába öltöztek, hamut hintettek fejükre és könyörögve kérték a lázadó tömeget: álljanak el szándékuktól, dobják el fegyvereiket és nyugodtan menjenek haza, hiszen különben elpusztítják szülővárosukat, fölégetik templomukat és elhurcolják őket magukat, feleségeiket és gyermekeiket. A felszólításnak meg is volt a foganatja, a tömeg szétoszlott, a rablók pedig visszasompolyogtak oduikba. Innen kezdve egész Judeában egymást érték a rablótámadások.

Most a szamaritánusok vezetői Ummidius Quadratus szíriai kormányzóhoz fordultak, aki akkor éppen Tyrusban volt és a samariai falvak fölégetése és földúlása miatt bepanaszolták a zsidókat. Nem is annyira a rajtuk esett méltatlanság miatt emelnek panaszt — mondták — mint inkább azért, mert fitymálták a rómaiakat, holott a zsidóknak, ha úgy érezték, hogy jogtalanság esett rajtuk, az ő döntésükhöz kellett volna folyamodniok,

nem pedig ellenség módjára betörni az országba, mintha római hatóság nem is volna a világon; kérik tehát, segítse őket jogaikhoz. A szamaritánusok így adták elő az ügyet. Ezzel szemben a zsidók azt állították, hogy a felkelés és az ellenségeskedések okai a szamaritánusok, mert ajándékokkal megvesztegették Cumanust és így rávették, hogy a galileaiak lemészárlása ügyében semmit se intézkedjék. Miután Quadratus mindkét fél panaszát meghallgatta, elhalasztotta a tárgyalást és megígérte, hogy majd akkor mond ítéletet, ha Judeába megy és az ügyet alaposabban megvizsgálja. A feleknek egyelőre be kellett érniök ennyivel. Nem sokkal utóbb Quadratus valóban elment Samariába, ahol alapos vizsgálat után úgy döntött, hogy a zavargás okai a szamaritánusok. De midőn arról értesült, hogy a zsidók között megint lázadás jelei mutatkoznak, a Cumanustól elfogott zsidókat keresztrefeszíttette. Azután innen elment egy Lydda nevű helységbe, amely majdnem akkora volt, mint egy város; ott törvényszéket tartott és újra tárgyalta a szamaritánusok panaszát. Eközben tudta meg az egyik szamaritánustól, hogy egy Doetos nevű előkelő zsidó négy más lázítóval együtt megpróbálta a népet elpártolásra bírni a rómaiaktól. Ezeket Quadratus kivégeztette, Ananias főpap és Anan templomparancsnok cinkosait pedig bilincsbe verve Rómába küldte, hogy Claudius császár előtt feleljenek tetteikért. Ugyanígy megparancsolta a zsidók és a szamaritánusok elöljáróinak, valamint Cumanus helytartónak és Celer ezredesnek, hogy menjenek Italiába a császár elé és az ő bírói széke előtt intézzék el viszályukat. Mivel attól félt, hogy a zsidók megint fellázadnak, maga Jeruzsálembe ment és meggyőződött róla, hogy a nép éppen egyik vallási ünnepét tartja és nyugodtan viselkedik; erre abban a meggyőződésben, hogy most már nem kell félni újabb lázadásoktól, ott hagyta az ünneplőket és visszatért Antiochiába.

Midőn Cumanus a samariai főemberekkel Rómába érkezett, a császár határnapot tűzött ki nekik, amelyen majd viszályukat tárgyalni fogják. A császár szabadonbocsátott rabszolgái és bizalmasai a legnagyobb erőfeszítéssel dolgoztak Cumanus és a szamaritánusok érdekében és valóban megnyerték volna a pert a zsidók ellen, ha az ifjabb Agrippa, aki éppen Rómában volt és látta a zsidó főemberek súlyos helyzetét, nem kérte volna meg Agrippinát, a császár feleségét: járjon közbe férjénél, hogy amikor a viszályban dönt, azokat sujtsa megérdemelt büntetéssel, akik okai voltak a lázongásnak. Ez a közbelépés jól előkészítette Claudiust, aki ítéletében a szamaritánusokat bélyegezte az ellenségeskedések értelmi szerzőinek és közülük azokat, akik előtte

megjelentek, kivégeztette, Cumanust száműzte, Celer ezredest visszavitette Jeruzsálembe, a nép szemeláttára végighurcoltatta az egész városon, azután pedig lefejeztette.

7. FEJEZET

Felixet kinevezik kormányzóvá. Agrippa családja

Claudius ezután Felixet, Pallas testvérét küldte kormányzónak Judeába. Uralkodásának tizenharmadik évében Agrippának adományozta Philippos tetrarchiáját és Batanaiát, ráadásul pedig Trachonitist és Abilát, Lysanias egykori tetrarchiáját, azonban elvette tőle Chalkist, amelyen négy esztendeig uralkodott. Agrippa, miután a császár így megajándékozta, nővérét Drusillát feleségül adta Azizos emesai királyhoz, aki hajlandó volt körülmetéltetni magát; ugyanis Epiphanes, Antiochos király fia, visszautasította kezét, mert nem volt hajlandó a zsidó vallásra áttérni, ámbár erre ígéretet tett a leány atyjának. Továbbá Agrippa feleségül adta Mariammét Archelaoshoz, Helkiás fiához, akivel már atyja, Agrippa is eljegyezte; ebből a házasságból egy leány született: Berenike.

Nem sokkal utóbb azonban Drusilla és Azizos házassága felbomlott, még pedig a következő okból. Alighogy Felix, Judea helytartója, meglátta a ragyogó szépségű Drusillát, szerelemre lobbant iránta. Tehát Atomos nevű zsidó barátját, aki Cyprusból származott és mágusnak mondta magát, elküldte az asszonyhoz, azzal az ajánlattal, hogy váljon el férjétől és legyen az ő felesége; ha nem veti meg ajánlatát, üzente, boldoggá teszi őt. Az asszony csakugyan elkövette a ballépést, elszánta magát az ősi törvények megszegésére és feleségül ment Felixhez, csak azért, hogy megszabaduljon nővérétől, Berenikétől, akitől nagyon sokat kellett szenvednie, mert irígykedett rá szépsége miatt. Felixtől született fiát Agrippának nevezte el; a fiú Titus császár uralkodása alatt a Vezuv egyik kitörésében pusztult el anyjával együtt, amint majd később elmondom.

Berenike sokáig özvegyi sorban élt Herodes halála után, aki nemcsak férje, hanem egyúttal nagybátyja is volt. Mivel azonban a hírek azt suttogták, hogy bűnös viszonyt folytat testvérével, rávette Polemont, Kilikia királyát, hogy körülmetéltesse magát és vegye őt feleségül, mert úgy gondolta, hogy ezen a réven mindenféle rágalmat meg fog hazudtolni. Polemon beleegyezett, fő-

képpen azért, mert az asszony dúsgazdag volt; de a házasság nem volt tartós, mert Berenike hamarosan Polemontól is elvált, még pedig, amint mondják, féktelen érzéki szenvedélye miatt. A házasság felbontása után Polemon nem maradt meg tovább a zsidó valláson. Ugyanekkor Mariamme is elvált Archelaostól és feleségül ment Demetrioshoz, aki az alexandriai zsidók közt az egyik legelőkelőbb származású és leggazdagabb ember volt és akkoriban éppen a vámjövedelmet bérelte. Mariammétől született fia, az Agrippinus nevet kapta. Ezekről később még külön-külön részletesebben fogok beszélni.

8. FEJEZET

Claudius halála, Nero trónralépése. Felix és Festus idején rablók, gyilkosok és csalók lepik el Judeát

Közben meghalt Claudius császár, tizenhárom évi, nyolc hónapi és harmincnapi uralkodás után; egyesek azt állították, hogy felesége Agrippina mérgezte meg. Ez az asszony Claudius testvérének, Germanicusnak a lánya volt, első férje pedig egy előkelő római Domitius Ahenobarbus. Ennek halála után sokáig özvegyen élt, aztán feleségül ment Claudiushoz és magával hozta Domitius nevű fiát is. Claudius ugyanis féltékenységből elkergette feleségét Messalinát, akitől két gyermeke született: Britannicus és Octavia. Első felesége Petina volt, akitől legidősebb leánya, Antonia született. Octaviát Nerohoz adta felségül; tudniillik Domitiust, akit örökbefogadott, később így nevezte a császár.

Mivel Agrippina attól félt, hogy Britannicus, ha felnövekedik, elnyeri atyja után az uralmat, a mende-monda szerint megmérgezte Claudiust, hogy saját fiának biztosítsa az uralmat. Mindjárt a császár halála után elküldte Burrust, a hadsereg főparancsnokát, a legtekintélyesebb törzstisztekkel és szabadosokkal együtt Nerohoz, hogy a testőrtáborba kísérjék és ott császárrá kiáltsák ki. Miután Nero ily módon uralomra jutott, titokban megmérgeztette Britannicust, anyját pedig nem sokkal utóbb nyíltan megölette: ilyen gyalázatos módon hálálta meg neki azt, hogy a világra hozta s még inkább azt, hogy cselszövéseivel uralomra segítette. Ugyancsak megölette feleségét, Octaviát, továbbá sok nemes rómait, azzal az ürüggyel, hogy összeesküdtek ellene.

De ezekről nem kívánok részletesebben írni, mert Nero történetét sokan megírták s ezek közül némelyek, hálából a nekik

juttatott kegyekért, szándékosan leplezték az igazságot, mások pedig gyűlöletből s rosszindulatból hazugságokkal rágalmazták meg s ezért megvetést érdemelnek. Én nem is csodálkozom, hogy ennyit összehazudoztak Nero felől, mert ezek a történetírók elődei történetében sem ragaszkodtak az igazsághoz, holott azok iránt semmiféle gyűlöletet sem éreztek, hiszen jóval az illető császárok uralkodása után éltek. Dehát azok a történetírók, akik fittyet hánynak az igazságra, írjanak, amit akarnak, hiszen nyilván örömüket lelik az ilyesmikben. Az én célom azonban az igazság, tehát feltettem magamban, hogy csak röviden mondok el mindent, ami nem tartozik szorosan vett tárgyamhoz és csak arról beszélek részletesebben, ami honfitársaimra, a zsidókra vonatkozik, mert nem riadok vissza attól, hogy szerencsétlenségeinket és bűneinket is nyíltan feltárjam. Folytatom tehát történeti elbeszélésemet.

Nero uralkodásának első évében meghalt Azizos emesai király és testvére, Soemus lett az utóda. Kis-Armenia uralmát Nero Aristobulosra, Herodes chalkisi király fiára ruházta, Agrippa pedig megkapta a császártól Galilea egyik részét, Tiberiasszal és Taricheával; ezek kénytelenek voltak meghódolni neki, ugyanígy Julias városa is, valamint tizennégy pereai falu.

A judeai helyzet napról napra rosszabbodott, mert az ország megint csak úgy hemzsegett a rablóktól és csalóktól, akik a népet félrevezették. Felix azok közül is, emezek közül is naponta sokat elfogatott és kivégeztetett. Így csellel elfogatta Eleázárt, Deinaios fiát is, aki hatalmas rablóbandát toborzott. Tudniillik teljes büntetlenséget ígért neki és így magához csalta, de rögtön megbilincseltette és Rómába küldte. Különösen magára vonta Felix haragját Jónátás főpap, mert gyakran figyelmeztette, hogy jobban kormányozza Judeát, nehogy oly sűrűn magára haragítsa a népet, holott a császártól ő maga kérte kinevezését judeai helytartónak. Felix törte a fejét, hogyan szabadulhatna meg ettől az embertől, aki folyton leckézteti; mert azoknak, akik rosszban sántikálnak, semmi sem oly kellemetlen, mint a folytonos figyelmeztetés. Tehát nagy összeg pénzt ígért megvesztegetésül Jónátás egyik legbizalmasabb barátjának, egy Dórán nevű jeruzsálemi embernek, hogy orgyilkosokkal ölesse meg Jónátást. Dórán elfogadta az ajánlatot és a főpapot csakugyan az orgyilkosok kezére juttatta. Tudniillik ezek közül néhányan tőrrel a ruhájuk alatt Jeruzsálembe mentek, mintha ott imádkozni akarnának, azután elvegyültek Jónátás szolgaszemélyzete közt és leszúrták

őt. És mivel a gyilkosságot senki sem akadályozta meg, a rablók ünnepnapokon később is arcátlanul betolakodtak a városba, tőrrel a ruhájuk alatt eloszoltak a tömegben és néha ellenségeiket, néha másokat leszúrtak, akiknek a meggyilkolására pénzért vállalkoztak, még pedig nem csupán a városban, hanem sokszor a templomban, mert még a szent hely sem tudott gátat vetni vérszomjuknak. Azt hiszem, Isten, aki gyűlöli az istentelenséget, éppen azért fordult el városunktól, mert a templomot nem ismerte el többé a maga tiszta lakóhelyének, ellenben ránk hozta a rómaiakat, tisztítótüzet bocsátott a városra, minket pedig feleségeinkkel és gyermekeinkkel együtt rabszolgaságra adott, hogy a csapások által észre térítsen.

A rablók garázdálkodásai miatt a városban egymást érték a bűntettek s egyúttal csalók és szemfényvesztők is akadtak és rávették a népet, hogy menjen ki velük a pusztába, ahol majd Isten segítségével nyilvánvaló csodákat és jeleket mutatnak. Sokan hittek nekik, de esztelenségükért súlyosan bűnhődtek, mert Felix visszahozatta és kivégeztette őket. Ebben az időben Egyiptomból is jött egy ember Jeruzsálembe, aki prófétának hazudta magát és az egyszerű népet arra csábította, hogy menjen ki vele az Olajfák hegyére, amely a várossal szemben emelkedik, öt stadionnyi távolságban. Azt mondta: ott majd megmutatja nekik, hogy egyetlen szavára összeomlanak Jeruzsálem falai és ő majd azokon át vezeti be őket a városba. Mikor Felix erről értesült, fegyverbe szólította a helyőrséget, erős lovas- és gyalogoscsapattal kivonult Jeruzsálemből és megtámadta az egyiptomit és híveit; ezek közül négyszázan elestek, kétszázat foglyul ejtett. Az egyiptomi kimenekült a csatából és eltűnt. Most a rablók megint háborúra izgatták a népet a rómaiak ellen s arra, hogy tagadja meg az engedelmességet; akik nem hajlottak a szavukra, azoknak a falvait fölégették és kifosztották.

A Kaisareában lakó zsidók és az ugyanottani szírek között ugyancsak viszálykodás támadt az egyenlő polgárjog miatt. Tudniillik a zsidók kiváltságot követeltek maguknak, mert királyuk, Herodes, Kaisarea alapítója, zsidó származású volt. A szírek ezt elismerték, de azt állították, hogy Kaisareának, mielőtt még egyetlenegy zsidó lakott volna benne, már régen Stratontornya volt a neve. Mikor a római tisztviselők erről értesültek, a lázadás főkolomposait mindkét részről összefogdosták és megkorbácsoltatták, mire a nyugtalanság rövid időre lecsillapodott. Azonban a zsidók, akik nagyon elbizakodtak gazdagságukban

és megvetették a szíreket, megint tovább szidalmazták ezeket, hogy tettlegességre ingereljék őket. A szírek viszont nem voltak ilyen gazdagok, azonban abban bizakodtak, hogy a közelben veszteglő római hadsereg javarészt kaisareai és sebastei polgárokból áll, tehát egy darabig hasonló sértésekkel viszonozták a zsidók gyalázkodásait, majd kődobálásra került a sor, úgy hogy mindkét részen sokan megsebesültek és meghaltak, azonban a zsidók maradtak előnyben. Mikor Felix látta, hogy a viszálykodás már-már valóságos háborúvá fajult, odasietett és felszólította a zsidókat, hogy viselkedjenek nyugodtan. Mikor azonban figyelmeztetésére rá se hederítettek, egy szakasz katonát elindított ellenük, sokat levágatott közülük, még többet elfogatott és katonáival kifosztatott néhány kaisareai házat, amelyek zsúfolva voltak mindenféle kincsekkel. Erre a mérsékelt és befolyásos zsidók, akik aggódtak a maguk és hozzátartozóik biztonságáért, azzal a kéréssel fordultak Felixhez, hogy kürtjellel állítsa meg a katonákat és kímélje meg őket s adjon nekik alkalmat, hogy elkövetett vétkeikért megbűnhödjenek. És Felix teljesítette kérésüket.

Ebben az időben Agrippa király a főpapi méltóságot Izmaelre, Fabi fiára ruházta. Ekkoriban a főpapok a jeruzsálemi papokkal és elöljárókkal viszálykodásba keveredtek, úgy hogy mindkét fél egész csapat elszánt és izgága embert gyüjtött maga köré és ha ezek találkoztak, mindenütt szidalmazták és kövekkel dobálták egymást. Nem akadt senki, aki megfékezte volna őket, úgy hogy garázdálkodásuk már úgy elfajult, mintha nem is volna felsőbb hatóság. Végül a főpapok durvaságukban és elbizakodottságukban annyira vetemedtek, hogy nem átallották szolgáikat kiküldeni a szérükre és ellopatni velük a papoknak járó tizedeket; ennek az lett a következménye, hogy a szegényebb papok éhen haltak. Így aztán az igazság helyett az izgága emberek erőszakoskodása érvényesült.

Közben Felixnek a Nerótól kinevezett Porcius Festus helytartó lett az utóda. Alighogy megérkezett, a kaisareai zsidók vezetői Rómába utaztak és panaszt emeltek Felix ellen; és nem sok híja volt, hogy a zsidók ellen elkövetett hatalmaskodásai miatt halállal nem bűnhödött. Mégis sikerült testvérének, Pallasnak, aki akkoriban Nero egyik legkedvesebb embere volt, alázatos könyörgéssel kegyelemre hangolni a császárt. Sőt a két legelőkelőbb kaisareai szírnek sikerült Burrust, aki Nero nevelője volt, ezidőszerint pedig görög levelezését intézte, óriási pénzösszeggel rávenni, hogy rendeletet eszközöljön ki számukra

Nerótól, amelyben érvényteleníti a zsidók egyenjogúságát a szírekkel. Burrus csakugyan közbelépett a császárnál és kieszközölte a rendelet kiadását és ezzel kezdődött az a sok szenvedés, amely később népünkre szakadt. Ugyanis midőn a kaisareai zsidók ennek a szírekhez intézett rendeletnek a tartalmáról értesültek, fellázadtak és lázadásuk végül háborúvá terebélyesedett.

Mikor Festus Judeába érkezett, az ország egyetlen rémületben élt a rablók miatt, akik mindenütt fölégették és kifosztották a falvakat. Ezek a rablók, akiknek „Sikarios" a nevük, akkor már mérhetetlenül elszaporodtak; rövid tőrrel jártak, amely csak valamivel volt kisebb, mint a perzsa „akinake" nevű kard, ellenben görbe volt, mint a római tőr, a „sica", amelyről a gyilkos rablók a „Sikarios" nevet kapták. Mint már említettem, ünnepnapokon elvegyültek a nép közé, amely az istentiszteletre mindenfelől a városba tódult és könnyű szerrel annyit szúrtak le az ájtatoskodók közül, amennyit csak akartak. Néha fegyveresen betörtek áldozataik falvaiba, mindent elraboltak, a házakat pedig felgyujtották. Ebben az időben megint föllépett egy csodatevő, aki a népet boldogsággal kecsegtette és azzal, hogy minden nyomorúságától megszabadítja, ha vele megy a pusztába; Festus azonnal gyalogos- és lovascsapatokat küldött a csaló és követői ellen, akiket a katonák felkoncoltak.

Ugyanebben az időben Agrippa király a Hasmonaeusok egykori királyi palotája mellett, a tornacsarnok közelében, óriási épületet emeltetett és mivel az épület magasan feküdt, gyönyörű kilátás nyílt belőle a városra. A király ebben nagy örömét lelte és ha idefönt heverészett kerevetén, mindent láthatott, ami a templomban történt. Mikor ezt a jeruzsálemi főemberek megtudták, felháborodak miatta, mert szokatlan, sőt törvényellenes volt, hogy valaki megfigyelje, mi történik a templomban, különösen az istentisztelet idején. Ezért a szentély belsejének nyugati oldalán levő oszlopcsarnok fölé magas falat huzattak, amely nemcsak a király pihenőhelye elől zárta el teljesen a kilátást, hanem a templomon kívül a nyugati oszlopcsarnok felől is, ahonnan ünnepnapokon a rómaiak figyeltették, hogy mi történik a templomban. Ezen azután nemcsak Agrippa háborodott fel, hanem még inkább Festus kormányzó és parancsot adott, hogy rombolják le a falat. A zsidók azonban arra kérték: engedje meg, hogy ebben az ügyben előbb követeket küldhessenek Neróhoz, mert inkább meghalnak, mintsem hogy látniok kell-

jen templomuk egy részének lerombolását. Miután Festus ezt megengedte nekik, tíz előkelő polgárt, továbbá Izmael főpapot és Helkiás kincstárost elküldték a császárhoz. Nero meghallgatta őket és nemcsak a történteket bocsátotta meg, hanem azt is megengedte, hogy a fal megmaradjon, még pedig felesége, Poppaea kedvéért, aki istenfélő asszony volt és ezért közbelépett a zsidók érdekében. Poppaea azután útnak indította a tíz előkelő embert, de Helkiást és Izmaelt túszokul visszatartotta. Mikor a király erről értesült, a főpapi méltóságot az egykori Simon főpap fiára, Józsefre ruházta, akinek másik neve Kabi volt.

9. FEJEZET

Albinus helytartósága. Jakab megkövezése. Egyéb események Albinus idejében

Nem sokkal utóbb megérkezett Rómába Festus halálának híre és a császár most Albinust küldte helytartónak Judeába. A király viszont megfosztotta Józsefet a főpapi hivataltól és Anan fiára ruházta, akinek ugyancsak Anan volt a neve. Ez az idősebb Anan, amint mondják, egyike volt a legboldogabb embereknek; tudniillik öt fia volt s mind a főpapi méltóságban szolgálta Istent, miután ő maga is hosszú ideig viselte ezt a tisztséget; ilyen eset még egyik főpapunk családjában sem fordult elő. Az ifjabb Anan azonban, akinek főpapi kinevezését éppen most említettem, szenvedélyes és vakmerő természetű ember volt és a szadduceusok felekezetéhez tartozott, akik, mint már föntebb említettem, az ítélkezésben minden más zsidónál szigorúbbak és ridegebbek. Mivel Festus meghalt, Albinus pedig még nem érkezett meg, úgy gondolta Anan, hogy itt a jó alkalom kegyetlen ösztönei kielégítésére. Tehát a nagytanácsot törvényszéki ülésre hívta össze és eléje állította Jakabot, aki testvére volt Jézusnak, akit Krisztusnak neveznek, s még néhány más embert; törvénysértéssel vádolta őket és végül megkövezte. Ez még a város legistenfélőbb embereit s a törvény legszigorúbb híveit is felháborította és ezért titokban követeket küldtek a királyhoz azzal a kéréssel: írásban figyelmeztesse Anant, hogy a jövőben nem fog tűrni ilyen hatalmaskodást, mert ez a mostani is törvénytelen volt. Egyesek közülük az Alexandriából érkező Albinus elé mentek és megértették vele, hogy Anannak az ő jóváhagyása nélkül egyáltalán nem volt joga a nagytanácsot törvényszéki ülésre összehívni. Albinus helyeselte ezt a felfogást és

haragjában levelet írt Anannak, amelyben méltó büntetéssel fenyegette meg. Agrippa az eset miatt mindössze három hónapi hivataloskodás után megfosztotta főpapi méltóságától és Józsuét, Damnai fiát, nevezte ki főpapnak.

Midőn Albinus Jeruzsálembe érkezett, mindent megtett, hogy az országot lecsillapítsa és rendezett állapotokat teremtsen és sok Sikariost kivégeztetett. Anan, a volt főpap, napról-napra népszerűbb lett, egyre nagyobb tisztelettel és rajongással vették körül; tudniillik rengeteg vagyont összeharácsolt és ajándékaival Albinus kormányzót és a főpapot egyformán meg tudta nyerni magának. De szolgái elvetemedett emberek voltak, összecimboráltak mindenféle erőszakos emberekkel, hogy elrabolják a szérűkről a papokat illető tizedeket; ha valaki szembe mert szállni velük, kegyetlenül megverték. A főpapok ugyanúgy cselekedtek, mint Anan szolgái, s mivel senki sem mert ellenkezni velük, megtörtént, hogy a papok, akiknek megélhetését a tizedek biztosították, éhenhaltak.

Egy ünnepen, amelyet ebben az időtájban tartottak, a Sikariosok megint bejöttek a városba éjszaka idején, elfogták Eleázár templomi elöljáró írnokát, aki Anan főpap fia volt, megkötözték és elhurcolták. Aztán követet küldtek Ananhoz és megígérték, hogy visszaküldik az írnokot, ha ráveszi a kormányzót, hogy tíz elfogott cimborájukat bocsássa szabadon. Anannak nem volt más választása, tehát közbelépett Albinusnál és sikerült is megnyernie kérése teljesítését. Ez azonban csak még nagyobb bajok kezdete volt, mert a rablók most abban fáradoztak, hogy minden útonmódon hatalmukba kerítsék Anan valamelyik hozzátartozóját, vagy barátját és áldozatukat minden alkalommal mindaddig fogságban tartották, amíg egy-egy cimborájukat szabadon nem bocsátották. Így aztán számuk megint megnövekedett, s most még nagyobb vakmerőséggel pusztították az országot, mint eddig.

Abban az időben Agrippa király Kaisarea Philippi városát megnagyobbította és Nero tiszteletére Neroniasnak nevezte el. Az óriási költséggel épült berytosi színházban évente színjátékokat adatott elő s az előadásokra rengeteg pénzt pazarolt és ilyenkor a népet gabonával és olajjal ajándékozta meg. Az egész várost szobrokkal és domborművekkel ékesítette, amelyek híres, régi művészek műveinek másolatai voltak és uralkodásának úgyszólván minden pompáját ebben a városban fejtette ki. Azonban alattvalóinak sehogysem tetszett, hogy tőlük mindent elvesz és mindent idegen városok szépítésére fordít. Különben ugyanekkor megfosztotta a király Józsuét, Damnai fiát a főpapi méltóságtól, és ezt Gamáliel fiára ruházta, akinek ugyancsak Józsue volt a neve; eb-

ből aztán a két ember közt viszálykodás támadt, mert mindegyik egy csomó izgága embert gyüjtött maga köré és ezek a legdurvább szidalmakkal halmozták el egymást, végül pedig kövekkel keltek harcra. Az élen járt Anan, mert gazdagsága révén neki volt a legtöbb híve. Ugyancsak Kostobar és Saul is szolgálatába fogadott egy-egy gonosztevőkből toborzott csapatot; ezek mindketten királyi nemzetségből származtak és mivel Agrippának rokonai voltak, nagy volt a tekintélyük, csakhogy elbizakodott és erőszakos emberek voltak s egyetlen céljuk volt a gyengébbek kifosztása. Ettől az időtől fogva egyre belvillongások sanyargatták városunkat és a viszonyok egyre rosszabbodtak.

Mikor Albinus értesült, hogy hamarosan megérkezik utódja, Gessius Florus, szerette volna úgy feltüntetni működését, mintha tett volna valamit a zsidók érdekében és ezért mind kivégeztette a foglyokat, akik kétségtelenül megérdemelték a halált. Viszont azokat, akik kisebb bűnök miatt ültek a börtönben, meghatározott pénzbírság lefizetése fejében szabadon bocsátotta. Így a börtönök kiürültek ugyan, azonban az ország megtelt rablógyilkosokkal.

A léviták törzséből valamennyi zsoltárénekes a király elé járult és megkérték, hívja össze a nagytanácsot s eszközölje ki számukra azt a kiváltságot, hogy, mint a papok, ők is lenvászonruhát viselhessenek; mert, így érveltek, uralkodásának dicsőségére válik, ha olyan intézkedést tesz, amely örök időkre érvényben marad. Kívánságuk csakugyan teljesült, mert a király a nagytanács tagjainak hozzájárulásával megadta a zsoltárénekeseknek azt a kiváltságot, hogy eddigi ruházatuk helyett, kívánságuk szerint, lenvászon ruhát viselhessenek. A törzs másik részének az volt a feladata, hogy a templomi szolgálatot végezze; ezeknek egy indítvány értelmében megengedte, hogy megtanulják a szent énekeket. Azonban mindez ellenkezett ősi intézményeinkkel és az lett a következménye, hogy a törvény megszegését nyomon követte a megérdemelt büntetés.

Ugyanekkor készült el a templom is. Mikor a zsidók látták, hogy a több mint tizennyolcezer főnyi munkássereg dologtalanul lézeng, holott szükségük lett volna keresetre, hiszen eddig a templomon végzett munkával keresték meg kenyerüket, a rómaiaktól való félelmükben nem akartak már pénzt gyűjteni a templom céljaira, és ezért a templomi kincstár pénzét szánták a munkások foglalkoztatására, úgy, hogy ha bármelyik munkás csak egy órát is dolgozott a templomon, nyomban utána kifizették a bérét, — ezért azzal a kéréssel járultak a király elé, hogy a keleti oszlopcsarnokot állíttassa helyre. Ez az oszlopcsarnok a templomon

kívül volt és mély szakadék fölött épült, négyszáz könyök magas falakon. Ez a csarnok vakító fehér kockakövekből épült, amelyek húsz könyök hosszú és hat könyök magasak voltak s még Salamon király építtette, aki először alkotta meg a templomterület építményeit. Mivel azonban a király, akinek Claudius császár megbízásából a templomot gondoznia kellett, meggondolta: mily könynyű elpusztítani egy építményt s mily nehéz aztán újra felépíteni, főképpen az ilyen csarnokot, amelynek helyreállítása sok időbe és pénzbe kerülne, megtagadta a zsidók kérésének teljesítését, de megengedte nekik, hogy a várost fehér márvánnyal kikövezzék. Ezután Józsuét, Gamáliel fiát, letette főpapi hivataláról és ezt a méltóságot Mátyásra, Theophilos fiára ruházta; ennek hivataloskodása alatt tört ki a háború a rómaiak és a zsidók között.

10. FEJEZET

A főpapok sorrendje a háború végéig

Azt hiszem szükséges és történeti művem célját is szolgálja, ha megírom a főpapokról, hogy honnan valók, kiknek volt szabad ezt a méltóságot viselniök és hányan voltak a háború végéig. A legelső főpap a hagyomány szerint Áron volt, Mózes testvére. Mikor meghalt, fiai lettek az utódai és innen kezdve a méltóság örökletes volt családjában. Ezért lett törvény nálunk, hogy senki sem lehet Isten főpapja, aki nem Árontól származik; más családból senki sem tarthat igényt erre a méltóságra, maga a király sem. Árontól, az első főpaptól kezdve Fineeszig, akit a háború idején a lázadók tettek főpappá, mindössze nyolcvanhárom főpap volt. Ezek közül — attól az időtől fogva, hogy a Mózestől az Úr számára alapított szövetségi sátor a pusztában állt, egészen addig, amíg megérkeztek Judeába, ahol Salamon király templomot építtetett, — tizenhárman viselték a főpapi méltóságot. Eleinte élethossziglan megtartották főpapi hivatalukat, később azonban már életükben is utódot neveztek ki helyettük. Az a tizenhárom, aki Áron két fiától származott, az utódlás rendje szerint nyerte el hivatalát. Hivataloskodásuk alatt az alkotmány előbb arisztokratikus volt, azután pedig egyetlen egy ember uralkodott, végül pedig a királyok következtek. Azóta, hogy ez a tizenhárom viselte a főpapi méltóságot, attól a naptól fogva, amikor őseink Mózes vezetése alatt kivonultak Egyiptomból, egészen addig, amíg Salamon király letette a jeruzsálemi templom alapköveit, hatszáztizenkét év telt el.

E tizenhárom főpap után tizennyolc főpap következett, akik

Salamon király ideje óta Jeruzsálemben egymást követték mindaddig, míg Nabukodonozor babyloniai király a város ellen nem vonult, fel nem égette a templomot, népünket el nem hurcolta Babylonba és Jószedek főpapot foglyul nem ejtette. Ezek négyszázhatvanhat évig, hat hónapig és tíz napig viselték méltóságukat s ez idő alatt a zsidókat királyok kormányozták. Hetven évvel azután, hogy a babyloniak elpusztították Jeruzsálemet, Cyrus perzsa király Babylonból visszaküldte a zsidókat hazájukba és megengedte nekik, hogy újra felépítsék a templomot. Ekkor Józsue, Jószedek fia, a hazatérők egyike nyerte el a főpapi méltóságot. Ez és utódai, mindössze tizenöten, egészen Antiochos Eupator király idejéig, négyszáztizenkét évig, demokratikusan kormányozták az országot.

Ez az Antiochos és hadvezére Lysias voltak az elsők, akik egy főpapot megfosztottak méltóságától; tudniillik Óniást, akinek másik neve Menelaos volt, Beroéban megölették, azután mellőzték fiát és Jákimot nevezték ki főpappá, aki ugyan Áron nemzetségéből származott, de nem Óniás családjából. Ezért Óniás, az elhunyt Óniás unokaöccse Egyiptomba költözött, ott elnyerte Ptolemaeus Philometornak és feleségének Kleopatrának jóindulatát és kieszközölte, hogy a heliopolisi kerületben éppen olyan templomot építhessen Isten tiszteletére, mint a jeruzsálemi, egyúttal őt magát kinevezték a templom főpapjává. Erről az Egyiptomban épült templomról ismételten szóltam már. Jákim mindössze három évig viselte a főpapi méltóságot és meghalt. Nem lett rögtön utóda, mert most a város hét évig főpap nélkül maradt. Később azonban, mikor a Hasmonaeus-család sarjadékainak kezébe került a nép kormányzása, a makedonok elleni háború befejeztével Jónatást nevezték ki főpapnak, aki hét évig töltötte be ezt a méltóságot. Miután őt Tryphon orozva eltétette láb alól, mint már valahol fentebb elmondtam, testvére Simon nyerte el a főpapságot; őt is orozva ölte meg egy lakomán a sógora, miután egy évvel hosszabb ideig viselte a főpapi méltóságot, mint testvére. Fia, Hyrcanus lett az utóda: harmincegy évig volt főpap, agg korában halt meg és az utóda Judás lett, akinek másik neve Aristobulos volt. Ez a főpapi hivatallal együtt a királyi méltóságot is viselte, mert ő volt az első, aki felvette a koronát; de csak egy évig kormányzott és betegségben halt meg; testvére Alexander lett az utóda.

Alexander huszonhét évig volt főpap és király és halálos ágyán megbízta feleségét, Alexandrát, hogy új főpapot nevezzen ki. Ő fiára, Hyrcanusra ruházta a méltóságot és mikor kilencévi uralkodás után meghalt, Hyrcanus főpapságának is vége szakadt.

Mert az anya halála után testvére, Aristobulos hadat indított ellene, legyőzte, letette méltóságáról s ő maga lett helyette a főpap és király. De mikor éppen három éve és három hónapja uralkodott, Pompeius megérkezett Judeába, rohammal elfoglalta Jeruzsálemet. s Aristobulost gyermekeivel együtt fogolyként Rómába küldte. Most megint visszahelyezték főpapi hivatalába Hyrcanust és megkapta a kormányhatalmat is, de a királyi koronát nem. Ezután Hyrcanus még huszonnégy évig uralkodott. Akkor azonban Barsapharnes és Pacorus parthus fejedelmek átkeltek az Eufráton, megtámadták Hyrcanust, elfogták és Aristobulos fiát, Antigonost tették meg királynak. Miután ez három évig és három hónapig uralkodott, Sosius és Herodes elfoglalta a fővárost, őt magát pedig Antiochiába vitték, ahol Antonius kivégeztette.

Most a rómaiak Herodest tették meg királynak, aki már nem a Hasmonaeus nemzetség tagjaiból nevezte ki a főpapokat, hanem Aristobulos kivételével névtelen papi családokból. Aristobulost pedig, a parthusoktól elfogott Hyrcanus unokáját és későbbi feleségének Mariamménak testvérét, csak azért tette meg főpapnak, mert mindenáron meg akarta szerezni a nép jóindulatát, amely tisztelettel őrizte Hyrcanus emlékét. De mivel később attól tartott, hogy mindenki Aristobuloshoz szegődik, eltette láb alól, még pedig úgy, hogy Jerichóban vízbe fojtotta, mint már fentebb elmondtam. A főpapok kinevezésében Herodes módszere szerint járt el fia, Archelaos, s utána a rómaiak, mikor az egész zsidó országot meghódították. Herodes korától egészen addig a napig, amelyen Titus a templomot és a várost felégette, mindössze huszonnyolc főpap volt, akiknek hivataloskodása százhét évi időtartamra terjedt. Ezek közül némelyek még Herodes és fia, Archelaos alatt viselték a főpapi méltóságot; haláluk után arisztokratikus lett az államforma, de a főpapok feladata maradt a nép kormányzása. A főpapokról elegendő ennyit mondanom.

11. FEJEZET

Florus kormányzó háborúba hajszolja a zsidókat a rómaiak ellen

Gessius Florus, akit Nero Albinus utódjául nevezett ki, rengeteg szenvedést hozott a zsidókra. Klazomenaiból származott és magával hozta feleségét, Kleopatrát, aki barátnője volt Nero feleségének, Poppaeának és méltó párja férjének minden gonosz-

ságban; Kleopatra szerezte meg férjének a judeai kormányzói állást. Így nyerte el a hatalmat s oly hitványul visszaélt vele, hogy a zsidók az ő aljasságához képest Albinust valóságos jótevőjükként emlegették. Mert ez legalább igyekezett gonoszságát rejtegetni és gondosan ügyelt arra, nehogy mindenütt rossz híre kerekedjék, viszont Gessius Florus dicsekedett vele, hogy mily gyalázatosan bánik népünkkel, mintha csak azért küldték volna ide, hogy bizonyságot tegyen gonoszságáról; mert nincs olyan zsarolás vagy egyéb bűntett, amire ne lett volna hajlandó; kegyetlen, rideg és olyan telhetetlenül kapzsi volt, hogy a sok és kevés közt egyáltalában nem tudott különbséget tenni és attól sem riadt vissza, hogy rablókkal osztozkodjék. Éppen ezért ezek nagy csapatokban jártak rablóportyákra, mert bizonyosak lehettek felőle, hogy a hajuk szála sem görbül meg, ha a zsákmány egy részét átadják neki. Ezzel azonban még nem telt be a nyomorúság, hanem mikor a szerencsétlen zsidók a rablók fosztogatásait már nem bírták tovább tűrni, valamennyinek távoznia kellett lakóhelyéről és csak a szökésben találhatott menedéket, hiszen külföldön bárhol jobb sorsban reménykedhetett. Szóval Florus volt az, aki annyira hajszolt bennünket, hogy végül is háborúba keveredtünk a rómaiakkal, mert inkább a tömeghalált választottuk, mint a lassú sorvadást. Ez a háború Florus kormányzóságának második, Nero uralkodásának tizenkettedik évében kezdődött. Hogy e háború során mi mindenre kényszerültünk és mennyi szörnyűséget kellett elviselnünk, arról mindenki pontosan tájékozódhatik, aki elolvassa a zsidó háborúról írt művemet.

12. FEJEZET

Befejezés

Ezzel tehát befejezem zsidó történelmemet, amelyhez a háborúról írt munkám közvetlenül csatlakozik. Ez a művem tartalmazza a zsidó nép történetét az első ember megteremtésétől kezdve Nero császár uralkodásának tizenkettedik évéig; elmondja, mi történt a zsidókkal Egyiptomban, Syriában és Palesztinában, továbbá, hogy hogyan sanyargatták őket az asszírek és babyloniak, azután a perzsák és makedonok és végül hogyan igázták le a rómaiak. Azt hiszem, mindezt hitelesen írtam meg, egyúttal azonban nem mulasztottam el felsorolni rendre a főpapokat, akik kétezer év alatt ezt a méltóságot viselték. Továbbá az

igazsághoz híven előadtam a királyok történetét, tetteiket, politikájukat, uralkodásukat, még pedig pontosan szent könyveink nyomán, mint e művem elején megígértem. Most, történelmem végén, bízvást állíthatom, hogy senki más, sem zsidó, sem külföldi a legjobb akarat mellett sem dolgozhatta volna fel görög nyelven ily hitelesen ennek a műnek az anyagát. Mert mint honfitársaim elismerik, a zsidó műveltségben jóval különb vagyok náluk, de éppen így alaposan foglalkoztam a görög nyelvvel is, pontosan megtanultam nyelvtani szabályait, ámbár a zsidó felfogás lehetetlenné tette, hogy tökéletesen beszéljem; tudniillik nálunk nem becsülik meg különösebben azokat, akik sok nyelven beszélnek és ügyelnek a stílus szépségére, mert ez a művészet nem csupán a szabad emberek közös kincse, hanem ha rabszolgák elsajátítják, az övék is. Nálunk inkább csak azok állnak bölcsek hírében, akik bizonyságot tesznek a törvény alapos ismeretéről s magyarázni tudják a szent könyvek értelmét. Ámbár igen sokan nagyon szorgalmasan foglalkoztak ezzel a szaktudománnyal, mégis mindössze ketten-hárman jutottak benne különösebb tökéletességre és hamarosan be is söpörték fáradozásaik gyümölcsét. És itt talán helyénvaló lesz, ha elmondok egyet-mást származásomról is és mindarról, amit életem folyamán cselekedtem, amíg még vannak tanúk, akik megerősíthetik adataimat, ha igazak, vagy pedig megcáfolhatják, ha hamisak.

Ezzel tehát befejezem történelmi művemet, amely húsz könyvből, vagyis összesen hatvanezer sorból áll és ha Isten is úgy akarja, később röviden összefoglalom majd a háború történetét és életrajzomat egészen a mai napig, vagyis Domitianus császár uralkodásának tizenharmadik évéig, amikor elértem ötvenhatodik életévemet. További tervem négy könyvben megírni a zsidó tanítást Istenről és az ő lényegéről és törvényeiről, amelyek megszabják nekünk, hogy mit szabad és mit nem szabad cselekednünk.

VÉGE

FÜGGELÉK

I.

Flavius Josephus

(Flavius Josephus szövegének idézésében a római szám a könyvet, az első arab szám a fejezetet, a második arab szám a bekezdést jelzi.)

1.

Mikor Kr. u. 66-ban Gessius Florus római helytartó szerencsétlen politikája lázadásba, majd háborúba hajszolta a római uralommal már-már megbékélt zsidóságot, a jeruzsálemi hellenisztikus zsidók, az együttműködés hívei is, lassankint, nem egyszer kénytelen-kelletlen, a háborús párthoz csatlakoztak. Így lett a túlzó nacionalisták háborúja hamarosan nemzeti háborúvá, bár a tisztánlátók világosan tudták, hogy ez a függetlenségi harc teljesen reménytelen és csak a zsidóság tragikus bukásával végződhetik.

A tisztánlátók közé tartozott az a Josephus nevű tudós rabbi is, aki már fiatalon dísze volt a farizeus-iskolának és mint a 24 papi osztály közül az elsőbe tartozó pap és a Hasmonaeus királyi család leszármazottja, a zsidóságnak egyik legnagyobb reménysége volt. Ez a tudós teológus, mint önéletrajzában és egyéb műveiben vallja, meggyőződéses híve volt az együttműködésnek és most, a nacionalista szabadságharc lázaiban mégis kénytelen volt a túlzókhoz csatlakozni, tollát kardra váltani és nem írni, hanem csinálni a történelmet. A jeruzsálemi kormány kinevezte Galilea főparancsnokává s bár ő maga eleinte mindenáron meg akarta akadályozni a háborút, most belesodródott az áradatba, sőt — ha nem csupán önéletrajzának bizonykodásait hallgatjuk meg, hanem hitelt adunk más, tárgyilagos forrásoknak, — lelkes

szervezője lett a galileai lázadásnak. Hogy Galileában olyan szívós lett a zsidó ellenállás és a tartomány megfékezése annyi vérbe került a rómaiaknak, az éppen Josephus kemény akaratere jének és céltudatos vezetésének köszönhető.

Ezekből a forró napokból felbukkan előttünk a hadvezérré keményedett tudós alakja a galileai csatározásokban, főképpen a kis Jotapata vár véres ostromának fergetegeiben. A galileai zsidó sereg végül is beszorult ebbe az erős hegyi várba és szívósan tartotta magát mindaddig, míg az éhség és a szomjúság megadásra nem kényszerítette. Josephus a zsidó háborúról írt művében részletesen elbeszéli az ostrom viszontagságait s elbeszélésében különösen két mozzanat ragadja meg figyelmünket. Az egyik az a jelenet (III 7, 16), mikor távozni akar a várból, hogy segítséget hozzon, mert a helyzet már reménytelen. Ekkor a védők körülveszik, sírnak, rimánkodnak, hogy ne hagyja őket magukra; a drámai jelenet vége az, hogy Josephus, a rajongva szeretett vezér, marad. A másik Jotapata tragédiájának utolsó jelenete (III 8, 4): a vezér, néhány főemberével, egy földalatti vízmedencébe menekül a várba tóduló győztes rómaiak elől s azt javasolja, hogy adják meg magukat. De hívei most sem engedik el, csakhogy most karddal kényszerítik maradásra. Igaz, hogy ügyesen rendezett sorsolással most is megmenekül, leöleti a „jusque au bout" elszánt fanatikusait s végül mégis csak megadja magát a rómaiaknak; azonban itt nem is ez a lényeg, hanem inkább az, hogy ez a földalatti lázadás tulajdonképpen párjelenete az előző fejezetben leírt rajongó sírásnak és marasztalásnak s mind a kettő együtt — Josephus kettős állásfoglalásának kritikája. A hellenisztikus zsidó előbb elárulta a római—zsidó együttműködést, azután pedig elárulta a zsidó szabadságharcot és honfitársai a harcok lázaiban rádöbbentek erre a végzetes kettősségre. Karddal támadtak a vezérre s bizonyára lekaszabolják, ha értelmi fölényével ki nem üti kezükből a kardot. Ez volt életének a célja: kard helyett a béke szerszámait adni a zsidóság kezébe és Róma szárnyai alatt megtartani a zsidó törvényt, a vallást és a nemzeti hagyományokat. Ez volt Róma célja is: Róma felismerte a zsidóság értékeit és azt akarta, hogy nemzeti és kulturális sajátosságai új színekkel gazdagítsák a hellenisztikus műveltséget. Josephus történelme (XIV 10) bőven közöl okmányokat, amelyek igazolják ezt a római felfogást. Vespasianus, Nero tábornoka, mikor elfoglalta Jotapata várát és a foglyul ejtett zsidó vezért magával vitte s később felszabadította, maga is bizonyságot tett az együttműködés szükségessége mellett. Ez az együttműködés abban a

jelenetben csúcsosodik, mikor Josephus megjósolja a tábornoknak a római császári méltóságot.

Ez a kettősség történelmi szükségesség, úgyszólván az idők parancsa s mégis minden ízében tragikus. Sehol nem mutatkozik meg ez jobban, mint Jeruzsálem ostromában, amelyet Titus, a későbbi császár vezet. Josephus ott van a fővezér környezetében és utasítására nem egyszer kénytelen tárgyalni az ostromlott zsidókkal. A zsidó háborúról írt művének legmegrázóbb lapjai azok, amelyeken ezekről a tárgyalásokról beszámol (V 9, 3—4; V 13, 3; VI 2, 1). A zsidók szidják, megvetőn bánnak vele, lövöldöznek rá, sőt egyszer úgy megdobják kővel, hogy eláju1; de nem egy tárgyaláson sírva fakad elkeseredésében a zsidók gyűlölete és értetlensége miatt.

A jotapatai és a jeruzsálemi jelenetsor közt könnyen felismerhető a gondolatritmus: a makacsok és túlzók renegátnak, sőt hitehagyottnak bélyegzik azt, aki a haza ellenségeivel együttműködik, holott kétségtelen bizonyosság József hithűsége, rendíthetetlen vallásossága és az is bizonyos, hogy magatartásával éppen úgy, mint irodalmi műveivel megbecsülhetetlen szolgálatot tett a zsidóságnak.

Egész életére és munkásságára rányomta bélyegét ez a kettősség. Igy hányódik holta napjáig Jeruzsálem és Róma között: ő a két malomkő közt őrlődő áldott búzaszem. Állásfoglalása népszerűtlen, s mégis javarészt az ilyen állásfoglalásnak köszönhető a zsidóság kivételes helyzete a római birodalomban. Nagy Herodes hellenisztikus hagyománya ez. Igaz, neki is szüntelenül szemére vetették hithű zsidók ezt a kettősséget s mégis az ilyen szabású embereknek köszönhették szabad vallásgyakorlatukat és nemzeti hagyományaik védelmét. A merev elzárkózás és a konok ellenszegülés eredménye esetleg az ősi kultusz megsemmisülése lehetett volna. Hogy Józsefnek ez az állásfoglalása mennyire tudatos volt, világosan mutatja a zsidó történelem egyik őszinte vallomása (XVI 2, 4): „Vajjon van-e olyan község, olyan város, olyan nemzet, amely ne tartaná a legnagyobb szerencsének a római uralmat és a ti hatóságaitok védelmét? ... A ti világuralmatok olyan, hogy feltételezi a kölcsönös jóakaratot és kiküszöböli a gyűlölködést azokból, akik inkább erre hajlanának az előbbi helyett.“ Nikolaos, a kiváló szónok és történetíró szájába adja Josephus ezt a vallomást, mikor Agrippa előtt nagy beszédben védelmezi a zsidók hagyományos kiváltságait. A hang Nikolaosé, de a vallomás Josephusé.

2.

De az ilyen alkalmi vallomásokon kívül itt van kezünk ügyében a nagy vallomás, önéletrajza, amelyet zsidó történelméhez csatolt függelékül. Ez az önéletrajz tulajdonképpen apológia: védekezik benne elkeseredett ellenfelének, Justus Tiberiensis zsidó tudósnak és történetírónak vádjai ellen, még pedig alaposan védekezik, valósággal megtagadja multját. Hiszen köztudomású, hogy ő szervezte a galileai felkelést és most mégis napnál világosabban azt bizonygatja, hogy mindig őszinte barátja volt Rómának. Mi, akik már elfogulatlanul szemléljük az akkori nacionalista és a kooperációs politikai irányzatot, nyilván látjuk, hogy a galileai vezérkedés és a kooperációs politika közt nincs ellentét. Meglehet, hogy Josephus a mosakodásban túllőtt a célon, de bizonyos, hogy akkor is a római-zsidó megértésért rajongott szíve mélyén, mikor fegyverrel harcolt Róma ellen. Ha van bűne, az ebből a tragikus kettősségből fakad. Kár, hogy még a mai történetírás sem hajlandó a justusi vádak alól egészen fölmenteni.

Egyébként ez az önéletrajz javarészt Josephus galileai helytartóságának és jotapatai vezérkedésének történetével és igazolásával foglalkozik (7—74. fejezet) és alig néhány fejezete hoz életrajzi adatokat (1—6. és 75—76.). De ez a néhány adat is nagyon érdekes. Egy vallomás: „Attól tartottam, hogy a lázadók felbőszülnek ellenem és meggyanúsítanak, hogy az ellenséggel tartok." Ime, a kétarcú ember örök rettegése! Azután lépten-nyomon kiütközik a teológusból lett hadvezér hiúsága: valóban, tehetséges és rátermett férfiú, jóságos, igazságos, hős; rendszerint rohammal foglalja el a várakat s a rohamban mindig ő jár az élen; lélekjelenléte bámulatos, ötletessége csodálatraméltó; ezernyi apró fogással vágja ki magát és hadseregét a végzetesnek látszó bajokból. Tud erélyes és kegyetlen is lenni, ha a fegyelem vagy a példaadás megköveteli. Magatartása általában zord és heroikus: a nép leborul előtte, mikor elmondja csodás álmát; mikor megmenekül a jeruzsálemi kiküldöttek kezéből, a nép tapsviharral fogadja s jótevőjének és megmentőjének (euergetés — sótér) nevezi: ime egy kis kacérkodás az apoteózissal, hiszen ezek a dísz-nevek a Ptolemaeus-királyok, e földi istenek, megtestesült istenségét hangsúlyozták! És e zord férfiú egyszer, egyetlenegyszer mégis elmosolyodik: mikor Tiberias lázadó lakói meglátják táborát, kitódulnak és halottas kocsin meghurcolják Josephus szobrát, körültáncolják, kinevetik, kicsúfolják; „magam is jól mulattam ezen a bárgyúságon" — jegyzi meg némi keserű száj-

ízzel (62. fej.). Érdekes az az adata is, hogy egyszer lova felbukott, ő pedig leesett és eltörte a karját. Íme, látomásnak is mily furcsa: a történetíró-pap, amint lóháton száguldozik a csaták viharaiban! (72. fej.). S még talán ennél is érdekesebb az az adata, hogy egyszer majdnem kivégeztette nagy ellenfelét, kartársát és írótársát, Justust, elviselhetetlen rosszindulata miatt (70. fej.).

Ez a Justus, saját vallomása és beállítása szerint a „noncooperation" fanatikus híve, Josephus életének sötét árnyéka: nemcsak irodalmi műveiben, hanem itt az önéletrajzában is elsősorban ellene hadakozik, valósággal kis értekezéssé dagad az életrajz 65. fejezetének kirohanása Justus ellen. Justus megírta a zsidó háború történetét, persze zsidó nacionalista szempontból, tehát egészen természetes, hogy minden adatot és mozzanatot más mértékkel mért és más szempontból értékelt, mint Josephus. Azt mondja róla itt az önéletrajzban, hogy történelmet igér, de nem törődik az igazsággal; gyűlöletből és hízelkedésből hazugságokra vetemedik; olyan, mint az okmányhamisító; bátran lábbal tapossa az igazságot, mert az írói hazudozásra még nem mérnek halálbüntetést. Amit Josephusról írt, csupa hazugság, pedig „a történetírónak legelső kötelessége az igazságot írni". Justus megvádolta Josephust, hogy a galileaiakkal együtt ő szervezte a lázadást a rómaiak ellen, holott ő maga, Justus, aki tiberiasi volt, már előbb fegyverben állt galileai földijeivel és hadakozott. Azzal dicsekszik, hogy műve a zsidó háború legjobb feldolgozása, holott Vespasianus, Titus és Herodes Agrippa Josephus művét ismerte el hitelesnek és minden más feldolgozásnál különbnek.

Az igazság azonban az, hogy Justus Tiberiensisnek nem sok oka volt szemére vetni Josephusnak a hellenisztikus, kiegyenlítő álláspontot, hiszen maga is hellenisztikus műveltségű író volt, egyúttal tudós és szabadságharcos; csak éppen ott hibázta el a dolgot, hogy humanista létére mégis a nacionalista forradalmi magatartást választotta. A háborúban az elszánt túlzókhoz tartozott, de Galilea meghódítása előtt Herodes Agrippához menekült. Agrippa a Vespasianustól kiszabott halálos ítéletet börtönbüntetésre változtatta; egyébként Agrippa maga is halálra ítélte egyszer, de felesége, Berenike közbenjárására most is megkegyelmezett neki. Szertelen, fékezhetetlen, nyugtalan természetű, összeférhetetlen ember volt. Agrippa tovább próbálkozott vele; megtette kabinetfőnökének, de gyanús üzelmei miatt kénytelen volt elbocsátani. Jellemző, hogy pontosan ugyanazokkal a tárgyakkal foglalkozott, mint Josephus: megírta a zsidó háború történetét és

a zsidó királyok történetét Mózestől II. Agrippáig (Kr. u. 100). Ha alaposan megvizsgáljuk Josephus önéletrajzának adatait, kiderül, hogy világnézetük, politikai állásfoglalásuk és irodalmi működésük pontosan azonos; egyik sem volt jobb vagy rosszabb a másiknál, csak éppen mindegyik szégyelli kettősségét a másik előtt és igyekszik szépítgetni multját: egymást vádolják s közben nem látják vagy nem akarják meglátni, hogy ugyanannak a történelmi kényszerűségnek a sodrában hányódnak mind a ketten. Justus legalább oly szoros kapcsolatban volt a rómaiakkal, mint Josephus, csak az a különbség, — és ez nyilván nagyon fájt neki, — hogy nem dicsekedhetett császárok barátságával, mint Josephus. És jellemző kicsinyes bosszúja: történelmében meg sem említette Jotapata ostromát!

3.

Ötvenhatéves volt Flavius Josephus, Mátyás fia, híres zsidó papi család sarja, mikor kiadta a zsidók történetéről írt húszkönyves művét. Ez a húsz könyv, — hatvanezer sor, mint maga mondja (XX 12, 2), — Domitianus császár uralkodásának (Kr. u. 81—96) 13. évében jelent meg s újabb és az eddiginél is nagyobb sikert jelentett a római zsidó író pályáján. Mert első műve, a zsidó háború története, már tizenöt évvel azelőtt kora legünnepeltebb íróinak sorába emelte.

Flavius Josephus élete hősi és regényes élet; az írón túl volt ebben a kivételes emberben egy hitéhez hű pap is, egy szabadságharcos is, egy római polgár és nagyúr is, aki császárok barátságával dicsekedhetett. Kétarcú ember: gyökerei mélyen lenyúlnak a zsidóságba, minden idegszálával a Templom és a rabbinizmus nagy hagyományaiba kapaszkodik, kitanult minden teológiai tudományt, büszkesége a farizeus-iskolának, amelyet önérzetesen egy sorba helyez a stoikus filozófiával, — emellett azonban meggyőződéses római, jellegzetes képviselője a Róma eszményeihez hasonult hellenisztikus műveltségű polgárnak, aki érzi, hogy csak a Birodalom szárnyai alatt bontakozhat ki a meghódított kis népek szabad élete. A hellenisztikus műveltség és a Pax Romana hitvallója ez a tehetséges zsidó író, aki szabadságharcos és filozófus multjával, mindvégig rendületlenül vallott zsidóságával, római lovagi gyűrűjével és kiváltságaival, sokszor bátor, sokszor megalkuvó, sokszor hiteles, sokszor regényes történeti műveivel, zsidóságával és megalkuvásaival, Jeruzsálemért ontott könnyeivel és császári barátaival, ősi zord hitével és fiatal rómaiságával, a

maga egész tragikus és végzetes kettősségével, jellegzetes képviselője vajúdó századának, a világtörténelem legvéresebb, legfájdalmasabb korváltásának. Flavius Josephus éppen azért jelentékeny ember és író, mert zsidó. Azzal, hogy műveiben megmutatta népe igazi arcát és világosan megjelölte történeti feladatát: páratlan történelmi és írói hivatást teljesített be. Könyveit azért írta, hogy a hellenisztikus műveltségű rómaiakat hitelesen felvilágosítsa a zsidóság vallásáról, műveltségéről, életéről, eszményeiről: mert a birodalomban akkor nem volt érdekesebb, izgalmasabb és rejtélyesebb jelenség a zsidóságnál. Azonban könyvei ennél sokkal tartósabb, átfogóbb, döntőbb hatással voltak későbbi korokra is: a zsidóság igazi, történeti megismerésének és szerepe értékelésének ma is Flavius Josephus a legfontosabb ókori forrása.

Szenvedésekben és sikerekben gazdag az élete. A feltűnően tehetséges Josephus gyermekkora és ifjúsága a szülői ház emelkedett szellemű közösségében, előkelő jólétben telik. A jeruzsálemi főiskola tizenkilencéves korában doktorai sorába iktatja: a fiatal tudós végigtanulja mind a három akkori zsidó filozófiai irányzatot, a farizeust, a szadduceust, az esszénust s végül a farizeus irányzathoz csatlakozik (XVIII 1, 3—5). Az esszénusoknál része volt ugyan az aszkézisban is, de ebben tökéletesíteni akarta magát és ezért három évet a pusztában töltött Banus remeténél. Döntő fordulata életének, mikor 26 éves korában, Kr. u. 64-ben első ízben Rómába kerül. Alityrus zsidó színész bemutatja Nero feleségének, a zsidósággal rokonszenvező Poppaeának s az ő közbenjárására sikerül néhány elfogott honfitársa sorsán enyhítenie. Felvetődik itt az izgalmas kérdés: vajjon kit látott Rómában, kivel találkozott, kikkel ismerkedett meg? Vajjon találkozott-e Senecával, vagy a fiatal Lucanusszal, vagy a titkos stoikus ellenzék vezérférfiaival, hiszen szellemi rokonuknak vallotta magát! Zsidó történelmében mindössze egyetlen célzást találunk a Piso-féle összeesküvésre (XX 8, 2); sok nemes római összeesküvő kivégzéséről beszél s hangjából kicsendül a rokonszenv a stoikusok iránt. Mire hazatér, Nero néhány erőszakos intézkedése, bizonyos zsidó kiváltságok megnyirbálása miatt már forrong Judea: kitör a lázadás és Josephust is magával sodorja. A galileai vitézkedés után 67-ben fogságba kerül s mikor később Vespasianusnak mondott jóslata beteljesül és a tábornok két év mulva elnyeri a császári méltóságot, Josephust felszabadítja és megajándékozza a maga nemzetségnevével; ettől fogva viseli a Flavius nevet.

Önéletrajzában szinte legendává magasztosítja galileai szerepét, viszont a háborúról írt művében annál leplezetlenebb őszin-

teséggel tárja fel tengernyi megszégyenülését, belső viaskodását, gyötrő fájdalmát: látnia kellett népe halomra gyilkolását, a város nyomorúságát és pusztulását, a Templom égését, kifosztását, a zsidók rabszolgaságba hurcolását. A város elfoglalása után Titus neki is szabad zsákmányolást engedélyez, de ő csak néhány elszórt szentkönyvet visz el s inkább barátai és testvére Mátyás szabadonbocsátását kéri. Az ostrom alatt apja és anyja a városban volt, a lázadók börtönében; most legnagyobb öröme, hogy megmentette őket. Ezek szerették és bár nem értették állásfoglalását, nem ítélték el. Büszkék voltak rá, hogy a római nagyurak barátságukra méltatták, nem úgy, mint az elvakult lázadók, akik az ostrom alatt folyton lekiabáltak a falakról, hogy áruló; Titusnak átkiáltották, hogy ölesse meg s maguk folyton vadásztak rá: szüntelenül veszélyben forgott az élete. De mindig megmenekült: sorsa nagyobb dolgokra tartogatta. Vespasianus, Titus és Domitianus elhalmozta kegyeivel: mindhárman felismerték szerepének jelentőségét. Lakást kapott a császári palotában, évjáradékot húzott, birtokot adományoztak neki Judeában s felmentették a tizedek és adók fizetése alól, s mikor némely irigy zsidók bele akarták keverni a kyrenei zsidó lázadásba, a császár egy kézlegyintéssel elintézte a vádaskodást. Szerencsés ember volt: plane Fortunae filius.

De a császári barátságnak voltak kellemetlen mellékzöngéi is: Vespasianus egyszer, királyi szeszélyében, arra kényszerítette, hogy feleségül vegyen egy kaisareai rabszolgalányt; zsidólány volt ugyan, de rabszolga, és a törvény megtiltja a papoknak, hogy rabszolgalányt feleségül vegyenek; ez is egyik oka volt a zsidók folytonos vádaskodásainak. Josephus alig is élt együtt ezzel a feleségével; hamarosan Alexandriába ment Vespasianusszal, mire az asszony otthagyta. Másodszor Alexandriában nősült; azonban ez az alexandriai zsidólány igen laza erkölcsű volt, tehát Josephus rövid házasélet után eltaszította. Három fia született tőle, de csak egy maradt életben: Hyrcanus. Harmadik felesége krétai zsidólány volt, igen erényes nő, igen előkelő családból; ettől két fia született: Justus (76-ban) és Agrippa (78-ban). Tekintélye később sem csorbult: még Domitianus is kedvelte és dédelgette, újabb javadalmakat adományozott neki s fiának egyik tanítóját, aki megrágalmazta (az engesztelhetetlen zsidók gyűlölködése még most sem ült el), lefejeztette. S ha emészthette is a Város és Templom pusztulásának szörnyű emléke, ha örökké sajgott is szívében Titus diadalmenetének káprázatos pompája, a csillogó fegyverek fölött, a diadalmi énekek ujjongásában imbolygó frigy-

láda és hétágú mécstartó tragikus képe: Flavius Josephus, a római polgár és lovag, úgy érezhette, hogy ha nagy árat fizetett is Róma barátságáért, népének, hagyományainak és vallásának fennmaradása minden egyéni áldozatot és fájdalmat bőven megért.

4.

A zsidók általában rossz néven vették Josephus kiegyenlítő és békéltető politikáját, de a művelt és tudós zsidók hamarosan belátták állásfoglalásának helyességét: valóban, a borzalmas háború után csak ez az út vezethetett Judea újjáépítéséhez. Egyébként Josephus egész magatartása és írói munkássága meggyőzhette a zsidókat hithűségéről és ragaszkodásáról zsidóságához. Ennek bizonysága nagy védőirata Apion ellen, az egyetlen rendszeres zsidó apológia, amelyben hitét és fajtáját megvédelmezi a pogány támadások és gyanúsítások ellen, — főképpen pedig hatalmas műve, a zsidóság egyetemes története, érett férfikorának ez az értékes gyümölcse.

Ez a nagyszabású és óriási arányokban felépített mű Zsidó Régiségek (Judaiké archaiologia, latinul: Antiquitates Judaicae) címen jelent meg, azonban az író a címmel csak az akkori divatnak hódolt és éppenséggel nem régiségtant írt: a Kr. e. I. században élt halikarnassosi Dionysios, a híres történetíró, „Római régiségek" címen adta ki római történelmét, ugyancsak 20 könyvben. Ezzel Josephus műve szervesen belekapcsolódik a görög-római irodalmi folytonosságba.

Flavius Josephus nagy zsidó történelme a Biblia szavaival kezdődik: első mondata azonos Mózes első mondatával. A szerzőnek ez az eljárása tudatos: ez a mondat itt, a mű elején, jelkép és vallomás. A mű első felében a Biblia a főforrása, ennek alapján adja elő a régi zsidó történelmet, egészen Eszterig. Csakhogy Josephus görögöknek és rómaiaknak ír, tehát az anyagot nem adhatja azon nyersen: alakítania és gazdagítania kell s mindenekfelett a művészi előadás és stílus nemes foglalatába kell ötvöznie. Ezt a munkát barátai végezték el, mert ő maga nem volt mestere a görög stílusnak; az anyag alakítása és gazdagítása azonban az ő leleményének és írói tehetségének műve. A bibliai elbeszélés, történelme első 11 könyvében, valóban csak nyersanyag: Josephus valósággal átdolgozza az Ószövetséget, megtűzdeli egyéni leleményből fakadó betoldásokkal, költött szónoki beszédekkel, mesékkel, legendákkal, novellákkal. A Biblia anyagát módosítania

kellett ott, ahol attól tarthatott, hogy megbotránkoztathatja a hellenisztikus műveltségű olvasókat; az ilyen részeket elhagyta vagy módosította; felhasználta a zsidó hitbuzgalmi iratokat, a bibliai történet zsidó-hellenisztikus átdolgozásait és nem egyszer hivatkozik laikus írókra is, hogy hitelesítse a Biblia elbeszélését. Néha meg is szépít bizonyos dolgokat s mindig nagyon vigyáz, hogy meg ne sértse a művelt rómaiak vallási érzékenységét vagy történelmi hagyományait. Ezzel a módszerével sokszor letörli a bibliai elbeszélések naiv báját, de így jobb szolgálatot tett népének is, a hellenisztikus irodalomnak is, mint ha szolgai hűséggel átírta volna a Bibliát. Történelmének novellakincsével tudós tanulmányok egész sora foglalkozik; ez az anyag a görög regény és novella, s általában az ókori prózai epika szempontjából páratlan gazdagságban tartalmazza a novellisztika legnagyobb ókori értekeit. Izsák és Jákob leánykérése, József története, József és Putifárné, Mózes születése, Tharbis etiópiai királylány szerelme, A mádianiták leányai, Ráháb és a kémek, Nőrablás, A fák királyt választanak, Ruth, Támár, A levita felesége — csupa olyan novella, amely az ősi ázsiai mesekincsben gyökeredzik és értékes adatokat hoz a görög novellisztika ismeretéhez és megítéléséhez. És ennek a bibliai anyagnak folytatásaképpen a mű „történelmi" részében is rengeteg a novella-téma és a feldolgozott novella (Paulina és Anubis). Valahányszor ilyenre bukkanunk, mindig felismerjük a hellenisztikus író kezenyomát. A kor ízlése követelte meg ezt, azé a koré, amely már szomjasan és nagy élvezettel olvasta a görög regényirodalom és novellisztika alexandriai alkotásait.

Művének második felében már történelmi forrásműveket használ s ezeket mindig pontosan meg is nevezi. Krónikákat, évkönyveket, földrajzi műveket, állami okmányokat és zsidó levéltárak adatait értékesíti; ezekből sikerült összeállítania a főpapok névsorát (X 8, 6) Nagy Sándortól a Templom pusztulásáig (Kr. e. 336—Kr. u. 70). Josephus gondosan bírálja és mérlegeli a források adatait, — csak néha fordul elő, hogy forrásával együtt téved, — és éppen ezért nem is vonták kétségbe sohasem hitelességét. Egyetlenegy rövidke fejezete van csupán, amely körül a XVI. század óta hatalmas vihar kerekedett: ez a néhány sor Krisztusról szól (XVIII 3, 3). A tudósoknak az a véleményük, hogy ez a néhány sor egészen keresztény jellegű, tehát nem származhat Josephus tollából; bizonyosan keresztény kéz toldotta bele az eredeti szövegbe s még hozzá úgy, hogy meg-

zavarta vele a szöveg összefüggését. Ez az utóbbi megállapítás ugyan téves, mert a Krisztus-részlet, ha idegen betoldás is, jó helyen van s éppen beleillik Pilatus helytartóságának elbeszélésébe. Más kérdés, hogy hiteles-e a szöveg? Keresztény szempontból mindenesetre értékes lehetett volna ily kiváló zsidó tudósnak elismerő, sőt hódoló nyilatkozata vagy vallomása Krisztusról. De nem szabad elfelejtenünk: Josephus farizeus volt, Krisztus pedig szemben állt a farizeusokkal! Egy farizeusnak, aki oly mereven ragaszkodik zsidóságához, mint Josephus, nem lehetett érdeke így írni Krisztusról. De nem lehetettt érdeke egyáltalán foglalkozni a Messiással, a Messiás-várással, hiszen a saját rendszere alatt vágta volna a fát. Mégis általános ma az a nézet, hogy Josephus művében volt szó Krisztusról, — hiszen a zsidóság történelméből nem hiányozhat az ő neve és szerepe, — de az eredeti sorokat a keresztény másolók elhagyták és a mai szöveget szúrták be a helyébe. Persze ez az állítás is bebizonyíthatatlan. Josephus különös ember volt s nem lehetetlen, hogy csakugyan írt Krisztusról, talán némi kritikai éllel is, de aligha állíthatjuk, hogy ilyen műben okvetlenül kellett beszélni Krisztusról; elegendő csak arra a hiteles tanúvallomásra hivatkoznunk, hogy Justus Tiberiensis zsidó történelmében éppenséggel nem volt szó róla! De súlyosan esik itt latba Josephus történelmének két másik helye; az egyik Keresztelő szent Jánosról beszél (XVIII 5, 2), aki tökéletességre és jámborságra buzdítja és kereszteli a népet; Herodes attól tart, hogy fanatizálja a tömeget s még lázadás keletkezhet, tehát kivégezteti Jánost. Érdekes, hogy itt sem Salome táncáról nem esik szó, sem pedig Krisztusról. Ellenben fontos, hogy olyan igehirdetőről beszél Josephus, aki nem tartozott a zsidó irányzatokhoz, hanem Krisztus útját készítette elő, — tehát ebből a szempontból ennek a helynek a hitelességét is kétségbe lehetne vonni. A másik helyen (XX 9, 1) Jakab apostolról van szó, akit a kegyetlen és szenvedélyes Ananel főpap, a szadduceus irányzat híve, halálra ítéltet és megköveztet: „Tehát a nagytanácsot törvényszéki ülésre hívta össze és eléje állította Jakabot, aki testvére volt Jézusnak, akit Krisztusnak neveznek." Ennek a helynek a hitelességét már bajos kétségbevonni, hiszen egyik ókori egyházatya (Origenes, 185—254) idézi is. A nagy vita e josephusi Krisztus-tanúság hitelességéről így ma is eldöntetlen.

A zsidó történelem célja, Josephus előadásában, apologétikus: mint egy helyütt (XVI 6, 8) maga is kifejti: tiszteletet

gerjeszteni a rómaiakban a zsidóság nagyszerű multja és intézményei iránt, hangsúlyozni törvényeinek emelkedett szellemét, nagy férfiainak kiváló egyéniségét. Ugyanez a tétele az Apion ellen írt apológiának is: a zsidó a világ egyik legrégibb kultúrnépe, a görög filozófusok Mózestől függnek, a zsidó törvény minden törvény eszményképe lehet. Ezt a célját: a rómaiak s általában a hellenisztikus műveltségű olvasók felvilágosítását, teljes mértékben elérte: a görög-római világot megismertette a zsidóság történelmével és hagyományaival, a néppel, a vallással, a kultúrával, egyúttal pedig eloszlatott sok téves nézetet és gyanúsítást. A nagy mű megérdemelt sikert aratott, még a keresztények is szorgalmasan olvasták. Sikerében jelentékeny része volt Flavius Josephus nagy tekintélyének is: az író, császárok barátja és kegyence, hamarosan bejutott műveivel a nyilvános könyvtárakba, sőt szobrát is felállították a nagy görög és római írók szoborcsarnokában. A flaviusi zsidó történelem hatalmas arányai mellett a zsidó háború története s az író minden egyéb munkája mégis csak monográfia jellegű marad. A zsidó háború történetének ugyan óriási népszerűséget szerzett frissesége, élményszerűsége és tragikus szenvedélye, azonban a nagy mű, „A zsidók története" alapozta meg igazán Flavius Josephus történetírói hírnevét évtizedekre. A zsidó háború történetét Josephus újra akarta írni: maga is érezte, mennyire zavarja a mű egységes hatását és élvezését a folytonos önigazolás és kínos mentegetődzés. Viszont zsidó történelmének legjellemzőbb tulajdonsága s egyúttal kiválósága: monumentális tárgyilagossága. Ez üti rá a hitelesség pecsétjét, ez avatja megbecsülhetetlen értékű forrásművé, ez jogosította fel a félelmetes tudású és ítélőképességű egyházatyát, Szent Jeromost, hogy Flavius Josephust a „zsidó Livius" elnevezéssel tisztelje meg.

5.

Történetírói módszerének és írói egyéniségének jellemzésére mindenekelőtt érdemes számbavenni néhány vallomását. A zsidók történetében írja (VIII 2, 8): „Egyetlen szándékom az igazságot írni. Megérdemlem a megrovást, ha történelmi művemben eltérek az igazságtól." Egyik legjellegzetesebb vallomásában szinte együtt van összesűrítve a hellenisztikus történetírás szempontjainak egész elmélete (XIV 1, 1): „Különösen ügyelni fogok, hogy tájé-

kozatlanság vagy feledékenység miatt semmit el ne hagyjak. Egyetlen szándékom megírni oly események történetét, amelyek régiségük miatt a legtöbb ember előtt ismeretlenek, s feltettem magamban, hogy elbeszélésemet tőlem telhetőleg választékos kifejezésekkel és szép stílussal fogom megeleveníteni s ezenfelül is megteszek mindent, hogy az olvasó kedvét találja benne, s hogy ekként történelmi ismereteit kellemes és szórakoztató módon szerezze meg. Természetes, hogy mindenekfelett kötelessége a történetírónak a megbízhatóság és az igazság, hogy az olvasó tájékozódást és okulást meríthessen művéből." És még egy érdekes vallomás (XX 8, 3): „De hát azok a történetírók, akik fittyet hánynak az igazságra, írjanak, amit akarnak, hiszen nyilván örömüket lelik az ilyesmikben. Az én célom azonban az igazság, tehát feltettem magamban, hogy csak röviden mondok el mindent, ami nem tartozik szorosan vett tárgyamhoz és csak arról beszélek részletesebben, ami honfitársaimra, a zsidókra, vonatkozik, mert nem riadok vissza attól, hogy szerencsétlenségeinket és bűneinket is nyiltan feltárjam." Ennél nagyobb tárgyilagosságot senki sem kívánhat egy sokat szenvedett nép történetírójától. S valóban, történelmének vezetőgondolata: a zsidó nép csak bűneinek és törvényszegéseinek köszönheti szenvedéseit. Műve végén így vall (XX 12, 1): „Most, történelmi művem végén, bízvást állíthatom, hogy senki más, sem zsidó, sem külföldi, a legjobb akarat mellett sem dolgozhatta volna fel görög nyelven ily hitelesen ennek a műnek az anyagát. Mert, mint honfitársaim elismerik, a zsidó műveltségben jóval különb vagyok náluk, de éppen így alaposan foglalkoztam a görög nyelvvel is, pontosan megtanultam nyelvtani szabályait, ámbár a zsidó felfogás lehetetlenné tette, hogy tökéletesen beszéljem; tudniillik nálunk sem becsülik meg különösebben azokat, akik sok nyelven beszélnek és ügyelnek a stílus szépségére, mert ez a művészet nem csupán a szabad emberek közös kincse, hanem ha rabszolgák elsajátítják, az övék is. Nálunk inkább csak azok állnak bölcsek hírében, akik bizonyságot tesznek a törvény alapos ismeretéről s magyarázni tudják a szentkönyvek értelmét." S módszerére és egész egyéniségére jellemző az Apion ellen írt apológia itt következő vallomása (I 9): „Én a háborúról általában is, részleteiben is annál inkább a tiszta igazságot írtam, mert eseményeinek részese voltam. Mert hadvezérük voltam az úgynevezett galileaiaknak, ameddig csak lehetséges volt az ellenállás, azután elfogtak a rómaiak, hadifogoly lettem, de fogságomban

is kényszerített Vespasianus és Titus, hogy velük együtt üljek a tanácsban, előbb fogolyként, azután szabadon. Alexandriából Titusszal Jeruzsálem ostromához mentem. Ebben az időben semmi sem történhetett, amiről ne szereztem volna tudomást, mert a római táborban voltam és mindent a tulajdon szememmel láthattam és gondosan feljegyeztem, másrészt pedig csak én értettem meg, amit a szökevények jelentettek. Mikor aztán Rómában alkalmam nyilt az irodalmi működésre és tervezett munkám egész anyaga együtt volt, a görög nyelv miatt magam mellé vettem néhány munkatársat és így írtam meg az események történetét. Annyira bizonyos voltam igazmondásomban, hogy mindenekelőtt Vespasianust és Titust hívtam tanúkul, akik ebben a háborúban a főparancsnokok voltak. Először nekik adtam át az említett könyveket, aztán sok más rómainak megmutattam, akik ugyancsak részt vettek a háborúban; ezenfelül sok zsidó embernek is átadtam, akik tudtak görögül, például Julius Archelaosnak, a kitünő Herodesnek és a legcsodálatosabb királynak, Agrippának. Mindezek tanúságot tettek róla, hogy gondosan ügyeltem az igazságra és bizonyára nem hallgatták volna el és nem hagyták volna megjegyzés nélkül, ha tudatlanságból vagy hízelgésből valamit hamisan írtam volna meg vagy elhallgattam volna."

Vallomásainak vezérszólama, mint ezek az idézetek mutatják: az igazság. Flavius Josephus az igazság fanatikusának mutatkozik, bár nyilvánvaló, hogy az igazságot imitt-amott kissé megszépítette, a maga igazolására, mert önéletrajzában és a zsidó háborúról írt művében mégis csak ez volt a legfőbb célja. Büszkén hivatkozik ugyan arra, hogy szemtanújuk volt az eseményeknek, de magatartásának igazolására nem riad vissza egy-egy történeti tény egészen egyéni beállításától. A zsidók történetében más a helyzet: itt róla magáról nincs szó, itt tud egészen tárgyilagos maradni. Mindjárt bevezetésében elvi jellegű nyilatkozatokat tesz a történetíró feladatairól és műve számos helyén külön is hangsúlyozza a történelmi igazság szolgálatának mindenek felett álló kötelességét. Ezért hivatkozik ebben a művében szüntelenül forrásaira. Jellegzetes ebben a vonatkozásban egyik nyilatkozata (XIV 4, 3): „Hogy pedig ezek nem csupán üres szavak, amelyeknek az a céljuk, hogy valami hazug jámborságot magasztaljanak, hanem a színigazságot mondják, azt minden történetíró tanúsítja, aki Pompeius történetét megírta, köztük Strabon és Nikolaos és rajtuk kívül Titus Livius, aki a rómaiak

történetét megírta.“ De minden alkalommal, mikor különösen hitelesíteni akarja valamely részletét, megnevezi forrásait, elsősorban damaskusi Nikolaost; Nagy Herodesnek ez a bizalmas embere és diplomatája 144 könyvben megírta a világ történelmét; a műből csak szerény töredékek maradtak meg, de Flavius Josephus révén éppen egyik legjelentékenyebb részét ismerjük: Nagy Herodes történetét. Történelmének ez a részlete azért is érdekes, mert látható élvezettel foglalkozik Herodes alakjával; egyrészt azért, mert itt, Nikolaos révén, bőven dúskálhatott a gazdag anyagban, másrészt mert Herodes alakja és története nem egy ponton rokonságot és párhuzamosságot mutat Dávid történetével; de Josephus rokonszenvének és különös gondosságának legvalószínűbb magyarázata az, hogy Herodesben a hellenisztikus fejedelmet akarta megörökíteni és ünnepelni.

Kétségtelen, hogy a történelmi forrásmunkákon kívül eredeti okmányokat is használt; bizonyosan használta a templom levéltárát s ennek az adatai alapján sikerült összeállítania a főpapok névsorát; de használnia kellett a kormányzóság okmánytárát is, mert csak ezekben tanulmányozhatta a zsidók vallásszabadságára és kiváltságaira vonatkozó római szenátushatározatok és császári rendeletek eredeti példányait. Ezeket az okiratokat teljes szövegükben közli, úgy hogy történelmének idevonatkozó részei forrásértékűek (XIII 9, 2; XIV 8, 5; XIV 10; XIV 12; XVI 6; XIX 5; XX 1, 2).

Történelmét „helléneknek“ írta, mint maga mondja, vagyis hellenisztikus műveltségű közönségnek, tehát ha igazán el akarta érni célját, hogy a zsidóságot műveltnek, rokonszenvesnek, vallásosnak, hagyománytisztelőnek és a birodalmi eszme hűséges hívének tüntesse fel, akkor a hellenisztikus író fegyverzetében és díszében kellett a nyilvánosság előtt megjelennie: vagyis híven meg kellett tartania a hellenisztikus történetírás műfaji és formai hagyományait és szabályait. Ezért történelme valóságos retorikai mutatvány: megvan benne minden, amit az akkori művelt olvasó egy irodalmi műtől joggal megkívánhatott. Amikor tehát a műfaj szabályai szerint művét telehintette stilizált történeti beszédekkel, leírásokkal, novellákkal, csataképekkel, mesékkel, hasonlatokkal, példázatokkal és filozófiai kitérésekkel (mert nagyon szereti a szereplők cselekvését, magatartását psychologiai magyarázatokkal megokolni), — nem csupán a hellenisztikus műfaj kedvelőinek ízlését szolgálta, hanem egyúttal példát akart mutatni arra is, hogy íme: a művelt zsidók is értékelik és értik

a stílus művészetét. Így ez a nagy mű egyúttal a hellenisztikus zsidóság egyik legnagyobb szellemi erőfeszítése és sikere.

Történeti beszédei, retorikus eleganciájukkal, méltó párjai Livius mesteri történeti beszédeinek; valahányszor beszédeket szúr előadásába, mindannyiszor azzal a szándékkal teszi, hogy az események leírását, a száraz adatok felsorolását élénkítse, mintegy dramatizálja. Általában szereti azt a művészi megoldást, hogy az egyszerű és tárgyilagos előadás helyett megeleveníti a jeleneteket, különösen akkor, ha zsidó követek vagy fejedelmek és a római helytartók vagy császárok tárgyalásairól van szó. Ezzel a módszerrel sikerül valósággal a tragikus robbanásig feszült helyzetet ábrázolnia azokban a jelenetekben, amelyekben Herodes ádáz acsarkodásait festi a tulajdon fiai ellen (XIV 4 és XVI. 11); a császár előtt tartott békítő tárgyaláson az egyik fiú, Alexander, tart beszédet, a berytosi törvényszéki tárgyaláson pedig maga Herodes: mind a kettő valóságos remeke a retorikai művészetnek. Ugyanilyen apró retorikai mesterművek egyéb történeti beszédei is: Herodes beszéde a katonákhoz (XV 5, 3), a néphez a templomépítés előtt (XV 11, 1) és Nikolaos beszéde a zsidók érdekében Agrippa előtt (XV 2, 4). Érdekes, hogy néha egy-egy bibliai sorból kerekít történeti beszédet. Néhány leírása az ekphrasis-irodalom remekei közé tartozik: ilyenek a táj-, város-, csataleírások, ilyen Salamon templomépítése: a templom (VIII 3), a királyi palota (VIII 5), a főpap ruházata (III 7, 4—7), a mandragora (III 7, 6), Ptolemaeus Philadelphos asztala (XII 2, 8—9). A hellenisztikus olvasóközönség bizonyára szívesen forgatta azokat a lapjait is, amelyeken kissé túlzott rajongással ír császári barátairól és jótevőiről, Vespasianusról és Titusról (XII 3, 1); a panegyrikus-irodalom virágkorában az ilyesmit élvezettel szürcsölték az olvasók. Viszont jellemző tartózkodására, hogy Domitianust a zsidó történelemben csak chronologiai adatként említi meg és bár a zsidó háború történetében is emlegeti, csak önéletrajzában hálálkodik neki, hogy megtartotta kegyeiben. De túláradó, szinte már érzelgős hódolata mégis csak Vespasianusé és Titusé.

Ezek nem éppen a legrokonszenvesebb vonásai jellemének: hiba volna őt a „vir bonus dicendi peritus" eszményképének minősíteni. Nyilván láttuk, hogy magatartását mindenáron szépítgeti, a lázadásban betöltött szerepét a rómaiak szájaíze szerint igyekszik magyarázni, mintha nem is lett volna a galileai csapattestek vezére, hanem mintha éppen ő igyekezett volna kezdettől

fogva lecsillapítani a lázadást. Ebben is, mint minden emberi dologban, van egy kis rész-igazság: valóban, a kezdet kezdetén igyekezett lebeszélni honfitársait a háborúról. Ezt a magatartását aztán kivetíti a háború egész tartamára, hogy megtámadhatatlanul hitelesítse Róma-barát érzületét. Ha tekintetbe vesszük nehéz helyzetét, megértjük ezt a magatartását és ezt a magyarázkodását. De vannak jellemének egyéb ellenszenves vonásai is: nagyon büszke előkelő származására, önérzettel emlegeti, hogy ősei közt királyok is szerepelnek; hangsúlyozza, hogy az első papi osztályba tartozik, dicsekszik tanulmányaival, tudományával, filozófiai és teológiai képzettségével, tehetségével, s különösen emlékezőtehetségével; életrajzának első két fejezete rendkívül tanulságos ebben a tekintetben. De épp ily tanulságos a zsidó történelem utolsó fejezete is, amelyben tartózkodás nélkül megmondja, hogy „senki más, sem zsidó, sem külföldi, a legjobb akarat mellett sem dolgozhatta volna fel görög nyelven ily hitelesen ennek a műnek az anyagát." S éppen ebben a mondatban rejtőzik a „Zsidó történelem" hibáinak egyik főforrása: a görög nyelv. Az író igyekezett műfaji szempontból eleget tenni a hellenisztikus olvasók minden elképzelhető óhajának, (mint fentebb idézett nyilatkozata: XIV 1, 1. mutatja) azonban éppen stílus tekintetében nem tudta kielégíteni a görög ízlést: bár okulhatott volna a „Zsidó háború" sikeréből, — mert ezt a művét ő maga chaldeus nyelven írta meg és képzett műfordítók fordították görögre, — zsidó történelmét mégis maga fogalmazta meg görögül. Igaz, hogy írótársai átjavították, de az eredeti stílus hiányosságait és zökkenőit nem tudták eltüntetni, csupán a nyelvi hibákat javíthatták. Így aztán Josephus görög stílusa meglehetősen nehézkes, szóhasználata idegenszerű, mondatszerkesztése bonyolult; csak ott jut érvényre benne az igazi stílusművész, ahol az író klasszikus mintákat használhatott, így főképpen a történeti beszédekben. Mindazonáltal nem tagadhatjuk meg tőle a művészi becsvágyat és erőfeszítést, amellyel ily hatalmas terjedelmű munkában igyekezett érvényesíteni a művészi történetírás hellenisztikus hagyományait és elveit. A „Zsidó történelem" így is egyik remekműve a hellenisztikus szellemnek.

Dr. Révay József

II.

A fordításról

Fordításom B. Niese görög szövege alapján készült; kiadásának címe: Flavii Josephi opera edidit et apparatu critico instruxit Benedictus Niese. Berlin, I 1887; II 1885; III 1892; IV 1890; V 1889; VI 1894; VII 1895. Ez a kiadás óriási tudományos erőfeszítés eredménye; Niese rengeteg kéziratot dolgozott fel és sikerült is olvasható és érthető Josephus-szöveget adnia. De nagy hibája túlzott konzervativizmusa; a kézirati hagyomány olyan alázatos tisztelete, amelynek eredményeképpen nem egyszer értelmetlen szavak kerülnek bele a szövegbe, már szinte gyávaság és rendkívül megnehezíti az olvasó és a fordító munkáját. Kétségtelen, hogy minden ókori író szövegében vannak romlott szavak és ezek miatt megoldhatatlan nehézségek; azonban Niese még ott is a kézirat romlott olvasásmódjának ad elsőséget, ahol más írókból és adatokból megállapítható a helyes olvasásmód. Így: Antoniane-t ír, holott történeti tény, hogy Claudius legidősebb leányának Antonia volt a neve; Beryllost ír, holott a törénelemből ismert Burrusról van szó; Rhesa-t ír, holott kétségtelenül Thresa a helyes. Néhány helyen nem nagy fáradsággal sikerült a romlott kézirati olvasást megjavítanom; ezek közül különösen fontos a VIII 5, 3-ban az „itureai" népnév felismerése, a XVIII 5, 4-ben pedig az érthetetlen „hesiodos" szó helyett a kilikiai Issos városnév beiktatása.

A fordítás munkájában, különösen a rendkívül bonyolult mondatszerkezetek feloldásában, nagy segítségemre voltak a zsidó történelem francia és német fordításai. Ezek közül a következőket használtam: Arnauld d'Andilly: Histoire des Juifs par Flavius Josephus sous le titre de Antiquitez Judaiques, traduite par A. A. Bruxelles, 1684 I—III. Címlapján azt mondja ugyan a fordító, hogy a görög eredetiből fordította, azonban könnyen felismerhető, hogy inkább a latin fordítás alapján dolgozik. Persze akkor még szó sem lehetett hiteles Josephus-szövegről, tehát a fordításban sok a romlott szöveg miatti félreértés, de sok a szellemes franciás megoldás is. Ezt a fordítást tehát csak módjával használhattam. Johann Friedrich Cotta: Des fürtrefflichen jüdischen Geschicht-Schreibers Flavii Josephi sämtliche Werke... nach dem Grund-Text mit besonderem Fleiss übersehen und neu übersetzt von J. F. C. Tübingen, 1736. Később sokszor megjelent meg, mindig javított kiadásokban; ezek közül legjobb az A. F. Gfrörer-

féle átdolgozott Cotta-fordításnak legújabb átdolgozása C. R. Demme tollából (8. kiadása 1887-ből). Cotta fordítása Havercamp szövege alapján készült: egészében pontos, megbízható, hiteles. Mindazonáltal sok helyütt igen óvatosan lehet csak használni, mert az újabb szövegkritika Josephus szövegének számos régi olvasásmódját helyesbítette. Ma már az irányadó német fordítás: Heinrich Clementz: Des Flavius Josephus Jüdische Altertümer. Übersetzt und mit Einleitung und Anmerkungen versehen von H. C. I—II. Halle, 1899. Ujabb kiadása: 1923. — Mivel ez a fordítás Havercamp (Amsterdam 1726) és Dindorf (Paris 1865) görög szövege alapján készült, csak módjával használható, bár legújabb kiadása már értékesíti Niese szövegjavításait. Mégis úttörő munka, az első mai hangú fordítás. Clementz újítása az, hogy nem ragaszkodik a mondattagok sorrendjéhez, hanem Josephus végeérhetetlen mondatszörnyetegeit rendbeszedi és tagolja; főszempontja az értelem keresése. Ebből a szempontból sok helyütt segített.

A fordítás hangját és stílusát természetesen a görög szöveg szabta meg. Josephus görög szövege messze esik — mondjuk — Xenophonétól; ő maga is tudatában volt stílusa fogyatékosságának; hiába javították barátai, csak a legfeltűnőbb szervi hibákat sikerült eltüntetniök, a szépséghibák megmaradtak. Már pedig rossz stílust nehéz jó stílussal visszaadni: a fordítónak is rosszul kellene tudnia a saját nyelvén, hogy egészen hitelesen tolmácsolja Josephus stílusát. Ezért bízvást elmondhatjuk, hogy minden Josephus-fordítás jobb, mint az eredeti.

Fordításomhoz néhány felvilágosítást kell fűznöm. Mindenekelőtt: Josephus szövegében sűrűn szerepelnek héber, görög, római és idegen nevek s mind görög alakban, de sokszor meg sem állapítható a nevek eredetije. A héber neveknél, amennyiben kideríthető volt, igyekeztem a héber eredetit használni a szövegben, amikor erre a bibliai vonatkozás miatt szükség volt; így Gálaád és Gaulanitis helyett Básán-t írtam (IV 5, 3), Amoritis helyett Jázer-t (IV 7, 3); egyébként a Bibliával összefüggő részekben (I—XI. könyvek) a héber nevek írásában a legújabb magyar Vulgata-fordítás névalakjait és helyesírását követtem. A közkeletű görög neveket közkeletű alakjukban írtam: Alexander, Cyrus, Darius, Ptolemaeus, sőt a makedon Alexandros nevét Nagy Sándornak fordítottam; így az olvasónak nem lehet kétsége. Egyébként a görög neveket görög alakjukban használtam, sőt görög alakban írtam bizonyos héber neveket is, amelyeknek héber eredetijét eddig még a tudományos kutatásnak nem sikerült

megállapítania. A latin neveket természetesen latin alakjukban használtam. — Gyakran ki kellett tennem a tulajdonnév-alanyt a fordításban olyankor, mikor az eredeti az alanyt névmással helyettesíti; a magyar névmás nem pótolja tökéletesen az alanyt, mert névmással nem tud például nőnemű alanyra utalni. — Végül meg kell jegyeznem, hogy a fejezetek élén álló tartalmi összefoglalások nem azonosak azokkal a tartalmi összefoglalásokkal, amelyek a Josephus-kéziratokban szerepelnek; a fordításomban szereplő összefoglalásokat a Havercamp-Dindorf kiadásokból vettem át, úgy amint azokat Clementz használja; én még ezeken is módosítottam: fő szempontom a fejezet tartalmának hű jelzése volt. A kézirati tartalom-összefoglalások nagy hibája az, hogy számuk nem egyezik a fejezetek számával, nem is jelzik pontosan a fejezetek tartalmát, inkább a könyvek tartalmi összefoglalásainak nevezhetők. Ebben az alakjukban könynyen megtévesztenék az olvasót.

Flavius Josephus első, kivonatos magyar fordítása Szammer Páltól való: Flavius Józsefnek a zsidó háborúról és Jeruzsálem végső pusztulásáról írtt historiájának foglalattya. Székes-Fejérvár 1820. — A zsidó háborúról szóló művét később (1900) Istóczy Győző fordította magyarra, azonban nem görögből, hanem latinból; ez a fordítás egyébként is hiányos, tendenciózus és megbízhatatlan. A zsidó háború egyik epizódját, Jeruzsálem pusztulását, Szentesy Alfonz fordította magyarra (1918). Ugyancsak Istóczy tollából jelent meg „Flavius József héber történetírónak a zsidók ősrégi voltáról szóló vitairata“ (1903), vagyis az Apion ellen írt műve. Josephus zsidó történelmének tudtommal eddig még nem jelent meg magyar fordítása: az én fordításom az első; ez görög eredetiből készült és számot vetett Josephus stílusának sajátosságaival s egyúttal igyekezett az ő biblikus-retorikus stílusát közelebb hozni a mai olvasó füléhez. A zsidó háború gyatra fordítása után most van először alkalma a magyar olvasónak megismerkednie ezzel a nagy jelentőségű zsidó-görög íróval. Mivel a zsidó történelem e fordítása épp oly tárgyilagos, mint maga a mű, olvasása közben kibontakozik a messzi századok ködéből a „római zsidó“ alakja s az olvasó hamarosan észreveszi, hogy Flavius Josephus nemcsak kiváló író, hanem érdekes ember is. Ha fordításom megérezteti az olvasóval az író, a mű és a tárgy jelentőségét, elérte célját: az olvasó fel fog figyelni a zsidó vallás és kultúra jelentőségére és értékére, az egyetemes emberi művelődés e bővizű forrására s így nyilván tájékozódni és okulni fognak belőle azok is, akik nem

ismerték e nép kivételes történelemalakító erejét és szerepét. Mert ez volt a cél: felvilágosítani a felületesen értesült közvéleményt a zsidóság tisztes multjáról, történelmi életéről, hősi küzdelmeiről, erényeiről és hibáiról s mindenekfelett jelentős szerepéről a keresztény európai kultúra kialakításában. Régen kötelessége lett volna a magyar tudományosságnak, hogy kezükbe adja e korszakalkotó művet a magyar olvasók tízezreinek: Flavius Josephus hűvös tárgyilagossága bizonyára sokakban világosságot gyujtott volna és sok keserves órától, sok gyűlölködéstől, szenvedélytől és szenvedéstől mentette volna meg közéletünket. Legalább most, utólag legyen tehát elnémíthatatlan memento, hangos és komoly figyelmeztetés arra az eszményre, amelyet minden történetírás szolgál: az igazságra.

Dr. R. J.

III.

Jegyzetek

I 1, 1: az egy nap magyarázatát Josephus külön munkában akarta megadni, de ezt a munkáját sohasem írta meg.
I 6, 1: theta, tau — görög betűk.
II 12, 4: az Isten neve, amelyet nem szabad kimondani, Jehova (Jahve).
II 13, 1: a fáraó II. Ramses.
IV 8, 13: „homlokán és karján mindenkinek legyen felírva..." — ennek a parancsnak megvalósítása a tefilin (imaszíj).
VIII 10, 3: a női szeméremrészek ábrázolása, Herodotos görög történetíró tanúsága szerint (II 102 és 106), a legyőzöttek gyávaságát bélyegezte meg.
XII 2, 13: a zsidó Bibliának (Josephus szerint: törvénykönyvnek) ez a híres görög fordítása az úgynevezett Septuaginta (= hetven). Az itt leírt esemény minden ízében mondaszerű.
XII 7, 7: a fényesség ünnepe a Chanuká.
XIII 2, 3: a zsidók minden évben aranykoronát (diadémet) adtak a szír királyoknak.
XIII 13, 5: ez a citrom (kitrion) kisebb az igazi citromnál és „etrog" a neve.
XIII 14, 2: Thrakidas-nak, vagyis trák fajtának nevezték a királyt, mert a trákok híresek voltak embertelen kegyetlenségükről.
XIV 5, 3: a kilencedik óra d. u. 3 óra.
XIV 5, 3: Antonius és Cicero Kr. e. 63-ban volt konzul.
XIV 7, 4: a torzszülötteket, csodalényeket, hullákat, éppen úgy, mint a gyümölcsöket, mézben konzerválták, mint az idősebb Plinius írja természetrajzában (natur. historia XV 18).
XIV 13, 1: tetrarcha a négy részre osztott ország egy-egy részének fejedelme.
XV 6, 5: Caesar unokaöccse és utóda, Octavianus, Kr. e. 27-ben felvette az Augustus (felséges) címet. Ez lett aztán a neve.
XV 7, 8: Sebaste latinul: Augusta.

XV 9, 6: Peiraieus, latinul: Piraeus, Athén kikötője.
XVI 2, 2: Symplegades (Kyaneai) szigetek: szigetcsoport a Fekete tenger bejáratánál.
XVI 5, 1: Julia császárné eredeti neve Livia; csak Augustus halála után kapta meg a Julia nevet, mert akkor került bele a Julius-nemzetségbe.
XVI 5, 2: Pharos az alexandriai világítótorony, az ókor egyik építészeti csodája.
XVII 2, 1: Dikaiarchia latinul: Puteoli (ma Pozzuoli).
XVIII 2, 1: „a dákok egyik felekezete" — hogy kik ezek a dákok, a magyarázók előtt mindmáig rejtély.
XVIII 2, 1: Anan, Sethi fia, nem más, mint a bibliai Annás.
XVIII 2, 1: ennek a Kaisareának, mivel Philippos alapította, Kaisarea Philippi a neve, megkülönböztetésül a másik Kaisareától (Straton-tornya, Sebaste).
XVIII 2, 2: Josephus szerint az első római császár Julius Caesar volt és így Augustus a második.
XVIII 3, 1: A római hadijelek (zászló, sas, villámcsomó, tenyér stb.) rúdján rendszerint ott voltak a császárok domborművű mellképei. A zsidó törvények szigorúan tiltották az emberábrázolást és ezért főbenjáró sérelem, valahányszor a rómaiak a császárok domborművű képeit vagy szobrait behozzák a városba; lázas izgalom és valóságos forradalom támad, mikor Claudius el akarja helyeztetni a templomban a maga szobrát.
XVIII 4, 4: az iberek és albánok kaukázusi népek; az alánok: skythiai nép.
XVIII 5, 3: a nagy síkság Jezráhel (Esdrelon), a Jordán keleti partján.
XVIII 6, 3: Antonia: Germanicus anyja.
XVIII 6, 4: Capreae a mai Capri.
XVIII 7, 2: Lugdunum a mai Lyon.
XVIII 9, 6: a negyedik éjjeli őrváltás: hajnali 3 óra.
XIX 1, 10: a Curia épületében volt a szenátus ülésterme.
XIX 1, 13: „meghallják szavadat más, tán avatatlan achájok" — ez a vers az Iliasból való (XIV. ének 90. sor).
XIX 1, 13: ez a Philippos Nagy Sándor apja volt.
XIX 4, 3: Claudius testvére, Julia, nem más, mint Livilla.
XIX 4, 4: a cirkuszi kocsihajtók négy pártban tömörültek; volt vörös, fehér, kék és zöld párt. Legnépszerűbbek voltak a kékek és a zöldek.
XIX 4, 5: „Ha farkas, megszokhatta a fázást" — szójáték Lupus nevével, amely latinul farkast jelent. Lehetett volna magyarul így próbálkozni: „Ha ordas, ordítson a hidegtől", azonban ezt erőltetettnek éreztem.
XIX 6, 1: a nazireusok zsidó aszkéták.
XX 2, 2: a sampsera királyi jelvény: nap-alakú aranypajzs.
XX 12, 1: „helyénvaló lesz, ha elmondok egyetmást származásomról... stb.": önéletrajzára céloz, amelyet a fejezet végén újra említeget.
XX 12, 2: Josephusnak a zsidó háborúról írt műve már előbb megjelent, mint az előző fejezetben maga is mondja. Önéletrajzát valószínűleg a 100. év táján adta ki, a zsidó történelem pedig már 94-ben (Domitianus uralkodásának 13. évében) megjelent. Itt bejelentett műveit Josephus már nem írta meg; valószínűleg a II. század első évtizedében halt meg.

IV.

Időrendi táblázatok

1. Flavius Josephus zsidó történelmének első tíz könyve, megfelelő szempontok szerint, a bibliai történetet adja elő, egészen Eszterig. A legrégibb bibliai eseményeket aligha rögzíthetjük pontos évszámokhoz; legfeljebb a hagyományra és ősrégi tudós találgatásokra és magyarázatokra támaszkodhatunk a bibliai őstörténet eseményeinek időrendi rögzítésében. Flavius Josephus történelmének egyik helyén (VIII 3, 1) ad némi útmutatást, mikor azt mondja, hogy Salamon a templomépítést uralkodásának negyedik évében kezdte el, és pedig: 592 évvel az egyiptomi kivonulás után, 1020 évvel az után, hogy Ábrám Mezopotámiából Kánaánba költözött, 1440 évvel a vízözön után és 3102 évvel Ádám megteremtése után. Csakhogy az egyiptomi kivonulásnak, Ábrám elköltözésének, a vízözönnek és Ádám teremtésének időpontja meghatározhatatlan. Viszont meglehetős valószínűséggel megállapították, hogy Salamon Kr. e. 971—929 közt uralkodott. Ha tehát a templomépítés Kr. e. 967-ben kezdődött, akkor Josephus adatai szerint az egyiptomi kivonulás Kr. e. 1559-ben volt, Ábrám átköltözése Kr. e. 1987-ben történt, a vízözön Kr. e. 2407-ben lett volna, Ádám teremtése pedig a Kr. e. 4069 évre esnék. Viszont a hagyomány más adatai Kr. e. 3760-ra teszik a világ teremtését. Itt minden csupa találgatás és ezért leghelyesebb csak a hiteles történeti adatokkal foglalkoznunk. Sajnos, még itt is nagy az ingadozás: Josephus chronologiai adatai sokszor eltérnek a közkeletű történelmi időrendi adatoktól; azonban itt már csak néhány évnyi különbségekről van szó.

Az első valószínű időrendi adatok a zsidó történelem ötödik könyvében kezdenek földerengeni. Sámson halála valószínűleg a Kr. e. XI. századra esik, Héli halála Kr. e. 1091-re, Saul körülbelül 1051—1011 közt uralkodott, Dávid pedig 1011—971 között és Jeruzsálemet valószínűleg 980-ban foglalta el. Salamon uralkodása a 971—929 évek közé esik. Utána a kettős királyság korszaka következett: külön királyok uralkodtak Juda és Izrael fölött; ezeknek a történetét Josephus nem különíti el, hanem időrendben együtt tárgyalja (a VIII 11, 4-től kezdve). A zsidó történelem időrendi adatait a legújabb magyar Vulgata-fordítás (Szent István-Társulat, 1930) és E. Schürer: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi (Leipzig, I^4 1901; II^3 1898;

III^{3} 1898; Register I—III^{3} 1902) alapján állítottam össze. Az újabb kutatások és a palesztinai ásatások ezeket nem egy ponton módosították, azonban itt nem lett volna helyénvaló részletesen foglalkoznom a vitás kérdésekkel.

2. *Izrael és Juda királyai.*

Izrael	1.	Jeroboám	929—909		
Juda	1.			Roboám	929—913
Juda	2.			Ábiám	912—910
Juda	3.			Ásza	910—870
Izrael	2.	Nádáb	909—908		
Izrael	3.	Báása	908—885		
Izrael	4.	Ela	885—884		
Izrael	5.	Zámbri	884		
Izrael	6.	Ámri	884—873		
Izrael	7.	Ácháb	873—854		
Juda	4.			Jósáfát	870—849
Izrael	8.	Ochoziás	854—853		
Izrael	9.	Jórám	853—842		
Juda	5.			Jórám	849—872
Juda	6.			Ochoziás	842
Izrael	10.	Jehu	842—815		
Juda	7.			Átália	842—836
Juda	8.			Jóás	836—797
Izrael	11.	Jóácház	814—798		
Izrael	12.	Jóás	798—783		
Juda	9.			Ámásziás	797—789
Izrael	13.	II. Jeroboám	783—743		
Juda	10.			Ázáriás (Óziás)	789—738
Izrael	14.	Zakariás	743		
Izrael	15.	Sellum	743		
Izrael	16.	Mánáhem	742—737		
Izrael	17.	Fákeia	737—736		
Izrael	18.	Fákee	736—732		
Juda	11.			Jóátám	751 (738)—736
Juda	12.			Ácház	736—721
Izrael	19.	Ósee	732—721		
Juda	13.			Ezekiás	721—693
Juda	14.			Mánássze	693—639
Juda	15.			Ámon	639—638
Juda	16.			Jósiás	638—608
Juda	17.			Jóácház	608
Juda	18.			Jóákim	608—598
Juda	19.			Jóákin (Jekóniás)	598
Juda	20.			Szedekiás	597—587

A zsidók bayloni fogsága tartott: 606—536. (Nabukodonozor 604—562).

Kr. e. 586-ban lerombolták a templomot.

Az asszír fogságba Kr. e. 721-ben hurcolták el a zsidókat.

Babylonból az első zsidó csoport Kr. e. 536-ban tér haza Zorobábel (Sássábászár) vezetése alatt. — Kr. e. 458-ban tér vissza Ezdrás, I. Artaxerxes uralkodása alatt. — Kr. e. 445-ben hazatér Nehemiás.

Kr. e. 515—458-ig a Biblia nem jegyzi fel az eseményeket.

3. A zsidó történelemben szereplő *perzsa királyok:*

Cyrus (Kyros)	538—525
Kambyses	525—521
I. Darius (Dareios)	521—485
I. Xerxes (Asvérus)	485—465
I. Artaxerxes	465—425

4. A Flavius Josephus-féle zsidó történelem XI.—XX. könyveinek eseményanyaga időrendileg rögzíthető. Eszerint

a XI. könyv a Cyrustól Nagy Sándor haláláig terjedő eseményeket tárgyalja, vagyis Kr. e. 538—323;
a XII. könyv 323—161 (Makkabeus Judás haláláig);
a XIII. könyv 161—67 (Alexandra haláláig);
a XIV. könyv 67—37 (Nagy Herodesig);
a XV.—XVII. könyvek 37—4 (Nagy Herodes haláláig);
a XVIII.—XX. könyvek Kr. e. 4-től Kr. u. 66-ig, a háború kitöréséig.

5. A zsidó történelemben szereplő *Ptolemaeusok:*

I.	Ptolemaeus Lagi (Sótér)	323—283
II.	Ptolemaeus Philadelphos	285—247
III.	Ptolemaeus Euergetes	247—221
IV.	Ptolemaeus Philopator	222—204
V.	Ptolemaeus Epiphanes	204—181
VI.	Ptolemaeus Philometor	181—146
VII.	Ptolemaeus II. Euergetes (Physkon)	146—117
VIII.	Ptolemaeus II. Sótér (Lathurus) .... 117—107 és	88— 81
IX.	Ptolemaeus Alexander .... 107— 88 és	88— 81
X.	Ptolemaeus II. Alexander	81
XI.	Ptolemaeus Nothos (Auletes)	80— 51
XII.	Ptolemaeus }	
XIII.	Ptolemaeus }	51— 30
	Kleopatra }	

6. *Syria királyai:*

I. Seleukos Nikator	312—280
I. Antiochos	280—261
II. Antiochos Theos	261—246
II. Seleukos	246—225
III. Seleukos	225—222
III. Antiochos	222—186
IV. Seleukos	186—175
IV. Antiochos Epiphanes	175—164
V. Antiochos Eupator	164—162
I. Demetrios Sótér	162—150
Alexander Balas	150—145
II. Demetrios Nikator	145—138
VI. Antiochos	145
Tryphon	141—138
VII. Antiochos Sidetes	138—129
II. Demetrios Nikator	129—125
Alexander Zabinas	128—122
V. Seleukos	125
VIII. Antiochos Grypos	125—113
IX. Antiochos Kyzikenos	113—95
VIII. Antiochos Grypos (másodszor)	111—96
X. Antiochos Eusebes VI. Seleukos XI. Antiochos Philippos III. Demetrios Eukairos	95—83
Tigranes armeniai király	83—69
XII. Antiochos Asiatikos	69—65

Pompeius Kr. e. 65-ben véget vet a Seleukos-család uralmának.

7. *Zsidó főpapok* (egyúttal fejedelmek), Flavius Josephus történelme szerint. A főpapok uralkodásának évszámai egyes korokban bizonytalanok. Josephus egy csoportban sorolja fel a régi főpapokat, akik a Salamontól épített templomban viselték ezt a méltóságot, Szádoktól Jószedekig, akit a babyloni fogságba hurcoltak (X 8, 6). A többi főpap neve az események elbeszélése közben fordul elő. Azonban történelme végén (XX 10, 1—5) még egyszer összefoglalja a főpapok történetét, sorrendjét és hivataloskodásuk időtartamát. Ebben a forrásértékű felsorolásban a következő főpapfejedelmek közül is szerepel néhány jellegzetes egyéniség:

I. Óniás	309—265
I. Simon	III. század
Eleázár	"
Manasszé	"

II.	Óniás	246—221 közt
II.	Simon	III—II. század
III.	Óniás	175
	Jason	174—171 és 170
	Menelaos	171—170
	Alkimus	170—165
	Makkabeus Judás	165—161
	Jonathan	161—143
III.	Simon	142—135
I.	Johannes Hyrcanus	135—104

8. *Zsidó királyok:*

I.	Aristobulos	104—103
	Alexander Jannaios	103—76
	Alexandra	76—67
II.	Aristobulos	67—63
II.	Hyrcanus	63—40
	Antigonos	40—37
	Nagy Herodes	37—4
	Philippos	Kr. e. 4—Kr. u. 34
	Herodes Antipas	Kr. e. 4—Kr. u. 39
	Archelaos	Kr. e. 4—Kr. u. 6

Utána római procuratorok vagyis helytartók:

Coponius	6—9
Marcus Ambibulus	9—12
Annius Rufus	12—15
Valerius Gratus	15—26
Pontius Pilatus	26—36
Marcellus	36—37
Marullus	37—41

Utána megint zsidó királyok:

Herodes I. Agrippa, háromízben: 37, 40 és	41—44
II. Agrippa	50—100

9. Közben a következő *helytartók* (procuratorok) működtek Palesztinában:

Cuspius Fadus	44—
Tiberius Alexander	—48
Ventidius Cumanus	48—52
Antonius Felix	52—60
Porcius Festus	60—62
Lucceius Albinus	62—64
Gessius Florus	64—66

10. *Syria római kormányzói:*

M. Aemilius Scaurus	65—62
Marcius Philippus	61—60
Lentulus Marcellinus	59—58
Aulus Gabinius	57—55
M. Licinius Crassus	54—53
C. Cassius Longinus	53—51
M. Calpurnius Bibulus	51—50
Veiento	50—49
Qu. Metellus Scipio	49—48
Sextus Caesar	47—44
Caecilius Bassus	46
C. Antistius Vetus	45
L. Statius Murcus	44
C. Cassius Longinus	44—42
Decidius Saxa	41—40
P. Ventidius	39—38
C. Sosius	38—37
L. Munacius Plancus	35
L. Calpurnius Bibulus	32—31
Qu. Didius	30
M. Messalla Corvinus	29
M. Tullius Cicero	28
Varro	26—23
Marcus Agrippa	23—13
Marcus Titius	10
C. Sentius Saturninus	9—6
P. Quintilius Varus	6—4
P. Sulpicius Quirinius	3—2
Caius Caesar	Kr. e. 1—Kr. u. 4
L. Volusius Saturninus	4—5
P. Sulpicius Quirinius	6—
Qu. Caecilius Creticus Silanus	12—17
Cn. Calpurnius Piso	17—19
Cn. Sentius Saturninus	19—21
L. Aelius Lamia	21—32
L. Pomponius Flaccus	32—35
L. Vitellius	35—39
P. Petronius	39—42
C. Vibius Marsus	42—44
C. Cassius Longinus	45—50
C. Ummidius Quadratus	50—60
Cn. Domitius Corbulo	60—63
C. Cestius Gallus	63—66
C. Licinius Mucianus	67—69

V.

Időszámítás és naptár

1. A zsidó és makedon *hónapnevek,* és a megfelelő Julius Caesar-féle hónapok nevei: (Megjegyzendő, hogy a zsidó hónapnevek babyloni eredetűek.)

1. Nisan	Xanthikos	március—április
2. Ijjar	Artemisios	április—május
3. Sivan	Daisios	május—június
4. Tammus	Panemos	június—július
5. Ab	Lóos	július—augusztus
6. Elul	Gorpiaios	augusztus—szeptember
7. Tisri	Hyperberetaios	szeptember—október
8. Marsesuan	Dios	október—november
9. Chaslev	Apellaios	november—december
10. Tebeth	Audynaios	december—január
11. Sebát	Peritios	január—február
12. Adar	Dystros	február—március

2. *Időszámítás.* A görögök olympiasok szerint számították az időt; az első olympias éve Kr. e. 776. Minden olympias négy évet foglalt magában, mert az olympiai játékokat négyévenkint tartották. — A rómaiak a város, vagyis Róma alapításától számították az esztendőket; Róma alapításának éve Kr. e. 753. — A Seleukos uralkodóház a maga trónraléptétől számította az éveket, vagyis Kr. e. 312-től. Ezeknek a korszámításoknak egymáshoz való viszonyát néhány példa szemléltetőn megmutatja.

Olympias	*Seleukos*	*Római*	*Krisztus előtt*
117, 1	1	442	312

Vagy vegyük Julius Caesar meggyilkolásának évét:

184, 1	269	710	44

Vagy a zsidó háború kitörésének esztendejét:

Olympias	*Seleukos*	*Római*	*Krisztus után*
211, 2	378	819	66

Ezeknek az adatoknak figyelembevétele jelentékenyen megkönnyíti Flavius Josephus szövegének olvasását és megértését.

VI.

Súlyok, mértékek, pénzek

1. *A zsidó pénzegység* a sékel vagy siklus. Az ezüst siklus névértéke mintegy 3.70 P. (aranypengő); az arany siklus értéke 60.— P. A siklus azonban súlymérték is: Josephus történelmében erre is van adatunk (VII 8, 5): 200 siklus súly annyi, mint 5 mina súly, vagyis 2.15 kg.

Zsidó űrmértékek:

1 káb =	2 liter	1 bad =	36.5 liter
1 hin =	6.5 liter	1 kor =	365 liter

1 assaron (III 1, 6; VIII 3, 8) űrtartalma 7 attikai kotyle (III 6, 6), vagyis 1.89 liter.

Zsidó hosszmértékek:

1 ujj =	1.85 cm.	1 láb =	29.6 cm.
1 arasz =	22.2 cm.	1 könyök =	52 cm.

2. *Perzsa, egyiptomi, görög, római pénzek, súlyok, mértékek:*

Dareikos = perzsa aranypénz; értéke mintegy 28.— P.
Sestertius = római pénz, értéke mintegy 25 fillér.
Sextarius = római űrmérték: 0.54 liter.
Modius = római űrmérték: 8.73 liter.
Artaba = perzsa súlymérték: 32 kg.
Schoinos = egyiptomi hosszmérték: 10 stadion.
Stadion = görög hosszmérték: 177.6 méter.

Görög pénzek:		*Görög súlyok:*	
drachma =	1.— P.	drachma =	4.36 gramm.
stater =	18.75 P.	mina =	0.43 kg.
mina =	100.— P.	talentum =	26 kg.
talentum =	6000.— P.		

Görög űrmértékek:

kotyle =	0.27 liter
choe =	3.24 liter
saton =	13 liter
amphora =	26 liter
medimnos =	51.84 liter